Müfit Özdeş

HARİCİ BİR HARİCİYECİNİN NOT DEFTERİ

KAYNAK YAYINLARI

Müfit Özdeş

HARİCİ BİR HARİCİYECİNİN NOT DEFTERİ

Kaynak Yayınları No: 999
Yayıncı Sertifika No: 42150
ISBN: 978-625-7697-40-8

1. Basım: Eylül 2021

Genel Yayın Yönetmeni
Tunca Arslan

Editör
Musa Sarıkaya

Sayfa ve Kapak Tasarım
Fatma Özbek Yalçın

Baskı ve Cilt
Murat Yalçınkaya - Assum Basım ve Mücellit
Maltepe Mah. Davutpaşa Cad. Güven İş Merkezi B/Blok 315 Zeytinburnu/İst.
Tel: 0212 613 00 01
Sertifika No: 42010

© Bu kitabın yayın hakları Görev Kitap ve Yayıncılık Ticaret Limited Şirketi'nindir.
Eserin bütün hakları saklıdır. Yayınevinden yazılı izin alınmadan kısmen veya tamamen alıntı yapılamaz, hiçbir şekilde kopya edilemez, çoğaltılamaz ve yayımlanamaz.

KAYNAK YAYINLARI
GÖREV KİTAP VE YAYINCILIK TİCARET LİMİTED ŞİRKETİ
Kuloğlu Mah. Gazeteci Erol Dernek Sok. Erman Han No:5 /10 34433 Beyoğlu/İst.
www.kaynakyayinlari.com • iletisim@kaynakyayinlari.com
Tel: 0212 252 21 56-99 Faks: 0212 249 28 92

Müfit Özdeş 24 Temmuz 1941'de İstanbul'da doğdu. 1947'de ilkokula başladı. 1952'de İstanbul Amerikan Erkek Koleji'ne girdi, 1961'de İngiliz Erkek Lisesi'ni bitirdi. Aynı yıl Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi'ne, yani Mekteb-i Mülkiye-i Şahane'ye kaydoldu. 1967 yılında bu okuldan mezun oldu. 1968'de Dışişleri Bakanlığı Uluslararası Ekonomik Kuruluşlar Dairesi'nde memuriyete başladı. 1969'da askere gitti. 1971'de Dışişleri'ne döndü. Protokol Dairesi'nde çalıştı. 1972 yılında TC Bağdat Büyükelçiliğinde ikinci kâtip, daha sonra başkâtip oldu.

1974'te TC Lizbon Büyükelçiliği Bâşkatibi, 1975'te TC Bonn Büyükelçiliği Bâşkatibi.

1977'de Dışişleri İkili Ekonomik İşler Dairesinde Şube Müdürü oldu. İstanbul'da Milli Güvenlik Akademisi'nde altı ay kurs gördü. 1979'da TC Stokholm Büyükelçiliği Müsteşarı, 1982'de TC Urumiye Başkonsolosu oldu. 1983'te devlet hizmetinden istifa etti, bu arada Dışişleri'ni dava etti. Bir süre Ankara'da işsiz güçsüz dolaştı. 1985'te açtığı davayı kazanıp Dışişleri'ne döndü, İkili İktisat Dairesi Başkanlığı yaptı. 1987'de TC Tahran Büyükelçiliği Müsteşarı, 1990'da TC Londra Büyükelçiliği Elçi Müsteşarı oldu. 1992'de Dışişleri'nde perakende işler, Somali, Filistin, Kuzey Irak... 1998'de TC Libya Büyükelçisi, 2002'de TC Kâbil Büyükelçisi oldu. 2004'te Dışişleri'nde "bankamatik memurluğu" yaptı.

2006'da emekli oldu ve "işe yaramaz bir vatandaş" olarak etrafı seyretmeye başladı.

2021, "altın gole" kadar uzatmalara devam...

Müfit Özdeş

HARİCİ BİR HARİCİYECİNİN NOT DEFTERİ

Ayşen'e
Yıllar süren dırdırından illallah dedirtip,
sonunda Kovid-19'la ittifak halinde bu anıları
yazdırmayı başardığı için...

İÇİNDEKİLER

SUNUŞ 9

ÖNSÖZ 13

BİRİNCİ KISIM
ÇOCUKLUĞUM VE GENÇLİĞİM 21

SÜLALE VE DEVAMI 23

İKİNCİ KISIM
DIŞİŞLERİNE GİRİŞ 135

DIŞİŞLERİ'NE GİRİŞ VE UEK 137

BAĞDAT 173

PORTEKİZ'E GİDİŞ 201

BONN BÜYÜKELÇİLİĞİ 223

STOKHOLM 257

URUMİYE BAŞKONSOLOSLUĞU'NA ATANMA 303

TAHRAN BÜYÜKELÇİLİĞİ VE
TAHRAN İZLENİMLERİ 373

İNGİLTERE VE KIMIRING CUMHURİYETİ 413

SOMALİ 459

FİLİSTİN SEYAHATİ 481

ÜÇÜNCÜ KISIM
BÜYÜKELÇİLİK 523

BÜYÜKELÇİ OLUYORUM 525

LİBYA'DA BÜYÜKELÇİLİK 529

AFGANİSTAN'DA BÜYÜKELÇİLİK 575

SON SÖZ 675

DİZİN 681

SUNUŞ

Herkes tek bir uzun hayat yaşar;

Hariciyeci ise kısa kısa, birçok hayatı birden yaşar.

Bu kitap, kısa kısa ama uzunca, renkli, eğlenceli, siyaset, diplomasi ve aktörleri üzerine öfkeli, ders dolu, yer yer de üst düzey dedikodulu bir "hayatname"dir...

Kaleci olma sevdasıyla başlayan futbol aşkı...

Türkan Şoraylı röportajlarla alevlen gazetecilik sevdası...

Ve değerli mensupları olan köklü ailesinin baskısıyla hariciyeciliğe sürüklenmiş bir isyankâr...

Onlarca ülkeyi, ünlü-ünsüz sayısız kişiyi kapsayan çelebice, daha da ötesi Evliye Çelebi'ce notlar...

Eski Türkiye'den bugünlere ülkemizin politik ve diplomatik hali pürmelali üzerine 40 yıllık meslek deneyimiyle yazarın kendi kendisiyle yaptığı bir nehir söyleşi.

"Hariciyecinin harici" olması doğal sayılabilir.

Ama bunu muhalif bir gazeteci gibi kriptolara yansıtması, hele sayın Bakanıyla mahkemelik olması pek doğal sayılmaz.

Afganistan'dan Libya'ya, Somali'den Kuzey Irak'a netameli ülkelere koşarak gitmesiyle, "monşer meşrepliğe" direnme mücadelesidir.

Yiğit, lakabıyla anılır.

Onunki kendi ölçeğinde hem hakkedilmiş bir deliliktir hem de büyükelçilik.

Harici Hariciyecilik de zaten budur.

Ahmet Tan

Sayın Büyükelçi Müfit Özdeş tanıdığım en renkli ve donanımlı kişiliklerden birisidir. Gerek anne gerekse baba tarafından mensup olduğu aileler sadece cumhuriyette değil, Osmanlı tarihinde de yer etmiş ailelerdir. Babası Amiral Rifat Özdeş, Büyükbabası Lütfi Müfit Özdeş ve büyükbabasının babası Kuvayı Milliye'de vatan savaşına katılmış kahramanlardır. Büyükbabasının Atatürk'ün sınıf arkadaşı olması kadar Türk tarihinde ilk sivil denizcilik okulu olan Yüksek Denizcilik Okulu kurucusu emekli bahriye subayı Hamit Naci'nin damadı olması ailenin tarihsel hafızasında önemli yer tutmaktadır. İkinci Dünya Savaşının en kara yıllarından olan 1941'de hayata gelen Büyükelçimizin çocukluk ve gençlik yıllarında yaşadıkları, en az Dışişleri hizmetindeki yılları kadar heyecan vericidir. Demokrat Parti ve CHP'nin fırtınalı süreçlerine şahitlik kadar Türkiye'nin yaşadığı tüm önemli dönüm noktalarını bizzat yaşamış olması, Cumhuriyetin bir diplomatı ve daha sonra bir büyükelçisi olarak ona hayatının en güzel ödülünü vermiştir. Atatürk'ün diplomatı olmuştur. Dışişlerinin 1946 sonrası bilinen müesses kültürü ve yaklaşımına zaman zaman eleştiri getirebilmiş ve Türkiye'nin yüksek çıkarları söz konusu olduğunda daima hakikatin yanında yer alabilmiştir. Paris, Londra, Viyana, NATO görevleri yerine Somali, Kuzey Irak, Libya, Afganistan gibi ateşten gömlek giyilen yerlerde Türk bayrağının ve devletinin onurunu koruyabilmiştir. Okuyacağınız bu kitabın yazılmasında kendisini teşvik etmiş olmamın mutluluğu içinde onu kutluyorum. Atatürk'e layık, örnek bir diplomat nasıl olunur sorusuna bu kitapta anlattıkları ve yaşadıklarıyla cevap vererek gelecek kuşaklara rehberlik etmiştir. Dilerim Dışişlerimizin diplomatları onun kadar cesaret ve **gereken yer ve zamanda fikri özgürlük sahibi olabilirler.**

Amiral Cem Gürdeniz

ÖNSÖZ

Bir arkadaşım yıllarca dırdır etti "Şu yaşadıklarını, gördüklerini yaz" diye. Ses kayıt cihazı falan verdi, "Hiç değilse buna konuş" dedi. Yaklaşık 15 yıl direndim. Sonunda işin içine giren Kovid-19 yüzünden Heybeliada'da San Helen Adasındaki Napolyon'a benzer bir hayat yaşamaya başlayınca ve telefonla da olsa dırdırlar devam edince "Banda kaydedeyim bari" dedim. Olmadı. Çözümü zor oluyor, cümleler tutmuyordu. Yazmaya başladım. Öteden beri makinenin hiçbir türlüsüyle yazamam. İllaki mürekkepli kalemle yazacağım. Öyle başladım. Bizim İsmail'in üç fakülte bitirmiş, hâlâ öğretmen olarak atanmayı bekleyen kızı Özlem'in işsizliği bana yaradı. Yazdıklarımı bilgisayara geçirdi. Yoksa elyazısıyla en az 2.000 sayfa tutar, Kovid-19 ortamında kimseye de yazdıramazdım. İki üç ayda bitiririm dediğim yazı işine başlayalı 11 ay oldu, hâlâ bitmedi. İnşallah sene dolmadan tamamlarım.

Bu kitapta 80 yılda tanıştığım çok insanın adı geçti. Tanıyıp da değinmediğim insanlar varsa bazılarını bilerek, bazılarını da unuttuğum ya da yeri gelmediği için yazmadım. Unuttuğum için atladıklarım beni bağışlasınlar. Bilerek yazmadıklarımı, haklarında hakaret sayılacak sözlerden başkasını yazamayacağım için atladım. Bu tür kimseleri, ancak bir olayı anlatırken değinmek zorunda kaldıysam, isim vermeden belirttim. Onlar kendilerini bilirler. O tür insanlara hayvan demek, hayvanı küçük görmektir. Hayvanlar, insanlar dahil herhangi bir canlıya zarar verirse çıkarına göre hesaplayarak yapmaz, içgüdülerinin dürtüsüyle ve daha çok hayatta kalma veya korunma kaygısıyla yapar. İnsanoğlu ise iradesini kullanıp içgüdü-

lerini denetlemezse çıkarı için sınır tanımaz. İktisat biliminde en başta öğrettikleri gibi "İhtiyaçlar sonsuzdur, tükenmez". O yüzden, bana göre birtakım önleyici düzenlemeler olmasa insanoğlu yeryüzünde ne hayvan ne de bitki bırakır. Cansız da olsa doğada işe yarar ne varsa akarsudan temiz havaya, topraktan madenlere her şeyi ve sonunda kendi soyunu da tüketir, yok eder. Zaten öyle de olacak gibi görünüyor.

Yaşadıklarımı, gördüklerimi anlatırken, bazı olayları yazamadım. Devlet sırrına girer diye. Aslında ilgi çekici, dramatikten çok trajikomik sayılacak birçok olaya şahit oldum. Türkçesi "güler misin ağlanacak haline" dediklerinden yani. Kimine hiç değinmedim, kimini teğet geçtim.

Diğer bazı çok matrak veya gerçekten ilginç birçok olaya, bu defa özel hayata girdiği ve benimle birlikte başka insanları da ilgilendirdiği için hiç değinmedim. Yoksa tuluat tiyatrolarındaki en yoğun güldürü sahnelerini aratmayacak yığınla olay yaşadım.

Dilbilimci değilim. Bu konuyla, konuştuğum veya yazdığım kadarıyla ilgili ve yarım bilgiliyim. Ona uygun ölçüde ukalayım. Dilin yabancı söz ve kurallardan arındırılmasını yürekten desteklerim, ama fukaralaştırılmasına karşıyım. Yoksul demedim, fukara dedim. Benim kafamda yoksul ile fukara arasında bir fark vardır. Bana göre, yoksul, kısıtlı da olsa baş kaldırabilecek bir güce sahiptir. Fukara büyük ölçüde çaresizdir. Fukaradan bir adım ileride olanlara ise ben biçare derim. Fukaranın Arapçada fakirin çoğulu olması beni ilgilendirmez. Gene bana göre, fakir başka, fukara başkadır. Fakir deyince, aklıma yılan oynatan, çivili tahtada uyuyan, iç donuyla yarı çıplak dolaşan, havada kendiliğinden duran halatlara tırmanan Hint fakirleri gelir.

Dilimize öz Türkçe kelimeler katılmasına, entel dantel havasındakiler değil de aklı başında, ilim-bilim erbabı kimseler tarafından yapılırsa bir itirazım yok.

Ama ilkokul öğretmenliği için eğitilmiş insanlar[1] kelime üretmeye kalkarlarsa olmuyor. Yahut halk dili kullanıyorum diye "İşte, orada" demek yerine "Aha! Da!" demek gene olmuyor. Arapça "faaliyet" kelimesini atmak için "eylem" gibi, "etkinlik" gibi, birden fazla söz türettiler. İyi de oldu, dil zenginleşti derken, hepsini birden atıp,

1 Kimse ilkokul öğretmenliğini küçük gördüğünü sanmasın. Herkes neye göre eğitildi ise o işi yapar. Mesela beni ilkokula öğretmen yapsanız, kimya laboratuvarına girmiş maymuna döner, her şeyi birbirine katar, büyük ihtimal velilerin toplu itirazı sonucu en kısa sürede kovulurum!

yerlerine aktiviteyi oturttular. "Bosforuma ejipt kaçtı, öhö jödi, öhö jödi, köpoğlusu ne pa sorti. Anlaşıldı mı? Yani katalavis?"

Bir de "yaşam" kelimesi var. Bin yıllık, Türkçede doğabilimden felsefeye, uzay bilimden tıbba, edebiyattan iktisada ve de cilalı aşk ilanlarına kadar, her yere girmiş, özümsenmiş, zaman içinde ses olarak Arapların anlayamayacağı bir şekil almış hayat sözcüğünü atıp yerine yaşantıyı koydular. Yaşantı hayatın yerine geçemedi, ama "Ahmet'in köydeki yaşantısı" gibi, hayatın belirli bir kesitinde veya belirli bir mekânda yaşananları anlatmaya yaradı, iyi oldu, dili zenginleştirdi" derken "yaşam" çıktı. İlk duyduğumdan beri merak ederim kendisine ilanıaşk ederken "Sen benim hayatımsın" yerine bu sözüm ona yeni Türkçesini duyan aklı başında bir kadın, eline ne geçerse adamın kafasına indirir mi diye.

Kelime kullanımıyla ilgili söyleyeceğim çok söz var, ama iş uzar. Türkçe, bildiğim kelimeleri yerine göre, kafama göre kullandım. Kimi yerde bana göre vaziyet uygun düştü, kimi yerde durum. Kuvvetli de dedim, güçlü de yine yerine göre. Bazen gene, bazen yine dedim, hangisi denk geldiyse. Hiçbir grubun nüfusun yüzde 40'ını aşmadığı Afganistan'da,[2] kimi yerde Afgan dedim, kimi yerde Afganlı. Ama hiç "Afgan yok, Afganistanlı var" demedim. Öyle saçma sapan laflardan kaçındım.

Bir diğer kelime, Peştun. Kimi Paştu der, kimi Peştu. Kimi Peştun der, kimi Paştun. Ben Peştun ve Peştunlar dedim. Garibanlar, fukaralar, zadegânlar gibi bir söz oldu, ama icabında bunları o şekilde kullandığım için Peştun ve Peştunları da bu şekilde kullanmaktan çekinmedim. Arapça ve Farsçanın kurallarınca çoğul olan kelimelerin üstüne bir de Türkçe çoğul eki takmakta bir beis görmüyorum.

Etimoloji ya da antropoloji kitabı yazmıyorum. Duyduğuma, gördüğüme, bildiğime ve de kafama göre hatırat yazıyorum. Nasıl istersem öyle yazarım.

Gençliğimde, inceltme işaretinin kalkmasından yanaydım. Halt etmişim. Büyük ölçüde kalktı. Ama ne oldu? Bakıyorum, okumuş yazmış makulesinde bile doğru konuşan kalmadı. Bazı istisnalar dışında, mesela "dünyâ" diyen, "adâlet" diyen yok. Avukatlar ve yazarlar bile "dünya" diyorlar, "adılet" diyorlar. İnceltme, uzatma gerektiren kelimelerin hepsinde bu böyle.

İmla kurallarında, yabancı insan ve yer adlarının Türkçe yazılışındaki keşmekeş iyice arttı. Yer adlarında da insan adlarında da

2 Peştunlar, sınırın ötesinde, Pakistan'daki soydaşlarını da kendilerinden sayar, o zaman nüfusunun yüzde 55'ini oluşturduklarını söylerler, o da başka.

ne kural ne de tutarlılık var. İmla ve yazı konusunda hassas olan Dışişleri'nin resmi yazılarında bile bir karmaşadır gidiyor. Mesela Vaşington, Vashington da New York nedense eskiden olduğu gibi Nev York değil. Neden öyle anlamadım. California, Kaliforniya diye yazılıyor da Massachusetts nedense Amerikancada nasıl yazılıyorsa öyle. Şikago'ya bakmadım. Fransa'da Marseille, Marsilya oluyor, her ne hikmetse Calais, Calais kalıyor.

Ben ilk okuma yazma öğrendiğimde, özgün halinde Latin alfabesiyle yazılan isimler bile Türkçe okunduğu gibi kâğıda dökülürdü. 1940'ların gazetelerinde Churchill, Çörçil, Roosevelt Ruzvelt'tir. Merak eden bakar görür. O da bugün bir tuhaf görünüyor, ama en azından bir mantığı vardı.

Şimdi özgün hali Latin harfleriyle yazılan şahıs isimleri aynen yazılıyor. Tamam, ona eyvallah. Ama aslı başka alfabeye dayanan isimler de İngilizce yazılıyor, ona göre Türkçe okunuyor, tuhaf sonuçlar çıkıyor. Mesela bir ara Türkiye liginde oynayan Arap asıllı kaleci Halid'in adı Khalid diye yazılıp Türkçe okununca, spikerlerin ağzında Kıhâlid'e dönüşüyordu.

Vallahi ben bilmem. Bazen matrak diye, bazen inadıma, bazen de cehaletimden, yabancı yer isimlerini canımın istediği gibi yazdım. Gene, çoğu zaman konuşurken dendiği gibi, mesela örneğin, Holywood, benim için Holivuoud değil, Holivut, o kadar. Nokta.

"Babıâli kapısından atlı süvariler ay mehtabında mürur edip geçerken" diyen pek kimse kalmadı, ama televizyonda "Vauv, top level sıtar oldu artık" türü laflar edene sık rastlıyorum.

Aşağıdaki hususlardan bir bölümüne çocukluğumu anlatırken de değindim, ama tekrarlamaktan kendimi alamıyorum.

Teşvikiye'de doğdum, çocukluk ve gençliğim önce Teşvikiye, sonra Ayaspaşa'da, yazları önce Heybeli'de, sonra Büyükada'da[3], Anadolu Kulübü'nde geçti. Arada iki yaz Demokrat Parti kodamanlarının kaldığı Florya Belediye Evleri'nde, bir yaz Aksaray'ın On İkilerinden Arap Ferhat, eşi Fevziye Hanım, oğlu Nurettin Ağabey ve gelinleri Şükran Abla'yla, Yeşilköy'de misafirlikte kaldım. Bunların dışında 1966'ya kadar bütün yazlar iki üç bazen dört aylık sürelerle Büyükada Anadolu Kulübü'ndeydim. Yani mutlu azınlık çocuğuydum. Uzun yıllar onun ağırlığıyla yaşadım. "Bu fakir milletin seni okutması için kim bilir kaç kişi ne fedakârlıklar etti. Sen milletin çektiklerinden ne anlarsın" lafını çok işittim. Belki de o yüzden

3 "Lüküs Hayat" operetindeki "Yaz gelince adadasın, mayo giymiş kumlardasın"-daki adalardandır.

"Saf, temiz Anadolu çocuğu" lafına gıcık kaparım. Rumeli yakasında, şimdi Avrupa yakası dedikleri tarafta doğduysak ne çocuğu oluyoruz yani.

Teşvikiye ve Nişantaşı, son devir Osmanlı zadegânının, üzerlerine imparatorluğun çöktüğü ailelerden arta kalanların, güngörmüş, medeni, hem Batı'yı hem Doğu'yu özümsemiş insanların oturduğu semtlerdi. Son Osmanlı paşalarının birkaçı, İstiklal Harbine katılanların bazıları da dahil Nişantaşı'nda otururlardı. Mesela Kuttülamare kahramanı Halil Kut'un torunu Ali, Işık Lisesi'nde ilkokulda benimle aynı sınıftaydı. Ali İhsan Sabis, bir arka sokakta otururmuş. Teşvikiye Caddesi'nin ortalarından başlayıp Rumeli Caddesi'ne doğru iyice yoğunlaşan biçimde, Selanikli denilen Türkler, Kurtuluş, Feriköy, Pangaltı, Harbiye ve Şişli[4] gibi yakın mahallelerde bazı orta sınıftan hallice Türkler ile epeyce sayıda Rum ve Ermeniler ve varlıklı Türkler, Şişli'de İspanyolcanın yanı sıra Fransızca veya İngilizceyi özümsemiş evlerinde ve aralarında bu dilleri de konuşan Musevi vatandaşlar yaşardı. Teşvikiye'den aşağı, Ihlamur, Beşiktaş, Yıldız tarafları imparatorluktan artakalan saray görevlilerinden birçoğunun oturduğu yerlerdi.

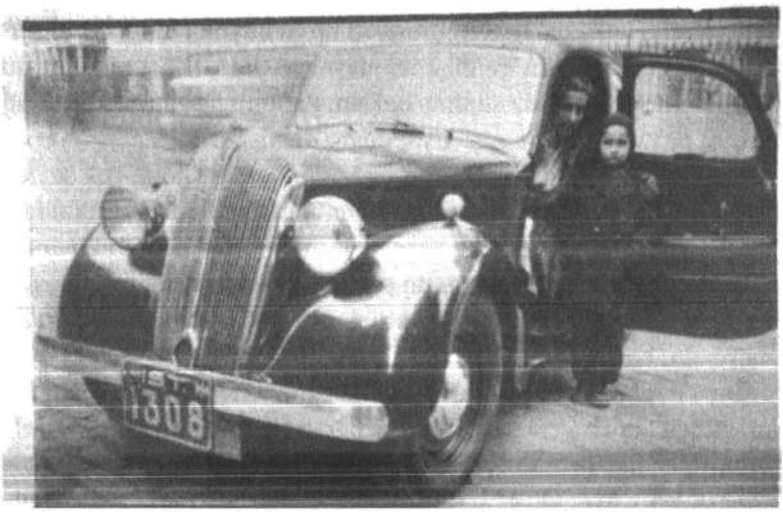

1947 yılında annemle. Okuma yazmayı azıcık öğrenir öğrenmez suratıma ukâla bir ifade gelmiş

4 Yine "Lüküs Hayat" operetindeki "Şişli'de bir apartman yoksa halin pek yaman"-daki Şişli yani.

Bir şey daha: İstanbul'daki eski imparatorluk ahalisinden arta kalan Müslümanların hepsine nesebi, meşrebi, mezhebi ne olursa olsun, Türk denirdi. Başka dine mensupken İslamiyeti seçenler, halk dilinde Türk olurdu; ihtida eden tanıdık biri ise "Falanca Türk olmuş" diye herkes biraz da sevinerek birbirine duyururdu. Dışarıdan gelenlere "dışarlıklı" denir, onlar ya İstanbul'un değerlerine ayak uydurur ya da varoşlardan öteye geçemezlerdi. Bu, 1960'a kadar böyle gitti. Nüfus yığıldıkça baskı arttı; sonunda 1970'lerde varoşlar şehri teslim aldı. Haldun Taner'in "Keşanlı Ali Destanı" bu varoş olgusunu çok güzel anlatır.

Bölgedeki okullarda ağırlık Türklerde olmakla birlikte, Türkiye'deki her dilden konuşan azınlık çocuklarıyla bir arada büyüdük. Onlara biz "dini değişik Türkler" diye bakardık. Beraber oynardık. Ortaokulda onlar kendilerini ayırmaya başladılar, liseden sonra bazı istisnalar dışında tamamen koptular. O kopuşun son tohumları Varlık Vergisi zamanında atılmıştı herhalde diye düşünürüm.

Bir yerlerde dedim galiba. Cumhuriyet, İzmir İktisat Kongresi'nden beri var gücüyle milli sermayedar yetiştirmeye uğraştı. Varlık Vergisi ayıbı, bu yüzden uygulamaya konuldu. Temelinde Müdafaa-i Hukuk cemiyetleri yatan, Altı Okla belirlenen ilkelere dayalı, demokratik, laik Türkiye Cumhuriyeti'ne en büyük ihanet de bu sermayedar güruhundan geldi. İnanmayan, TÜSİAD'da toplanan bu makulenin son 20 yıllık siciline baksın. Paranın ne vatanı ne milleti ne dini ne imanı var demişler ya, doğru demişler.

Bu kitabın, en fazla eleştirilecek bölümü, bana göre, çok sayıda sporcu ve spor adamı ismi sıraladığım Mülkiye Spor Kulübündeki başkanlığıma ilişkin[5] bölüm. O insanların hepsine kendimi manevi olarak borçlu hissediyordum. Bir şekilde teşekkür etmem gerekiyordu, kitabı fırsat bildim. Eğer unuttuğum arkadaş varsa morukluğuma versin, bağışlasın.

Bu kitapta "pehlivan tefrikası" sözünün nereden geldiğinden tut, günde 1 dolara çalışan Afgan işçiler ne yer ne içere kadar yığınla **birbirinden ilgisiz bilgi var. İsteyen okur, istemeyen okumaz.**

Gençliğimde, çoğu aklı havada gezen insan gibi şiire meraklıydım. Liseden, hatta ortaokuldan beri Rıza Tevfik'ten Orhan Veli'ye, Fuzulî'den Âşık Veysel'e, Karacaoğlan'dan Yahya Kemal'e, Ziya Paşa'dan Neyzen Tevfik'e, Nâzım Hikmet'ten Attilâ İlhan'a, Mehmet Akif'ten Turgut Uyar'a, hatta Galatasaraylı futbolcu şair Emin

5 İnşallah doğru kullanmışımdır. Bu kelimeyi pek çok ahvalde öyle yanlış anlamda, cümlenin öyle yanlış yerinde kullanıyorlar ki okuyunca deli oluyorum.

Bülent'e ve Azerbaycanlı Şehriyar'a kadar, her meşrepten onlarca şairin her cinsten şiirleri, mısraları, beyitleri aklımın bir köşesinde saklı durur, zaman zaman çıkar, kafamda tekrarlanır, gider.

Bana da tuhaf geliyor, ama bir de İngiliz değil de Amerikan şiirinden aklımda kalan bir, iki mısra takılı dururdu.[6] Belki de İngiliz mektebinde sabah, öğlen, akşam günde üç öğün temcit pilavı gibi okuttukları Shakespeare'e tepki olarak.

Neyse, kafamda her dönemde en çok dolaşan 400 yıllık bir beyit ve 40 yıllık altı mısrayla bu önsöze bir nokta koyalım:

Beyit, 16. yüzyıldan, Bağdatlı Ruhi'den:

"Yuf hârına dehrin gül-i gülzârına hem yuf
Ağyârına yuf yâr-ı cefâkârına hem yuf"

Mısralar Turgut Uyar'dan:

"Sizin alınız al, inandım
Sizin morunuz mor, inandım
Ben tam dünyaya göre
Ben tam kendime göre
Ama sizin adınız ne
Benim dengemi bozmayınız"

Ben tam kendine odaklı, su katılmadık bir bencil olsam gerek. Ama ne yapayım, fıtratım bu. "İşingize" gelirse. O kadar. "Si tü vö o tüvo pa."[7] "Kending biling."

---

6 Bunlardan biri, tescilli ve kayıtlı, faşist, tımarhanelik Ezra Pound'a aittir. "Sing goddamn damn sing goddamn" Goddamn damn sing goddamn" diye başlayıp giden, ortaçağ kantolarından mülhem şiirlerinden biridir.
Diğeri, Robert Lowell'in "As a Plane Tree by the Water" adlı şiiridir. Bana sanki bugünkü İstanbul'u anlatır gibi geldi, beynimin ta derinliklerinden birdenbire çıkıverdi.

7 Fransızcayı Türkçeden önce öğrenip çabucak unuttum. O zamandan aklımda kalan, en çok duyduğum söz, nöfet pa komsadır. Fransızcayı birazcık zor bela okurum, ama tek kelime yazamam. Yukarıdaki sözü de bir Fransız ahbabımdan bilirim. Nasıl yazıldığını bilmem.

BİRİNCİ KISIM

ÇOCUKLUĞUM VE GENÇLİĞİM

SÜLALE VE DEVAMI

Teşvikiye'de bir "Vasfi Bey Apartmanı" vardır. Hâlâ durur. Küçük, dar bir apartmandır. Tam Teşvikiye Caddesi ile Hüsrev Gerede Caddesi'nin Narmanlı Apartmanı'nın iki yanından birbirinden ayrıldığı noktanın sol tarafındadır. Orada doğmuşum, birinci katta ön taraftaki kör balkonlu odada, anneannemin kira evinde. Doğduğum 1941 yılı Temmuz ayının 24'ünde bahriye yarbayı olan babam Rıfat Özdeş İngiltere'deymiş. Gemi almaya gönderilmiş.

Bana anlatıldığına göre 1938 veya 1939'da İngiltere'ye dört denizaltı ile dört muhrip ve şimdi bilemeyeceğim sayıda uçak siparişi verilmiş. 1941'de teslim alınacak bu gemilerin mürettebatını ve staj görecek pilotları İngiltere'ye götürmek üzere "Refah" adlı gemi seçilmiş. Başlangıçta kafile komutanı babammış. "Refahtakilerin hepsini ben kendi elimle seçtim, hâlâ içim sızlar" derdi. Sonra "kafileye komutan olarak yarbay az gelir, en az albay gerek" demişler, Refah'ta şehit olan İstiklal Savaşı gazisi Zeki Işın'ı komutan tayin etmişler. Babama ayıp olmasın diye herhalde "Sen önden git, gerekli hazırlıkları yap" demişler. Babam beraberinde üç subayla Mersin'den bir yük gemisiyle İskenderiye'ye hareket etmiş. Subaylardan biri, Coşkun Özarı'nın babası Mazlum Özarı. Diğer ikisi bahriyenin kayıtlarında vardır.

Anlattıklarına göre Mersin'de bindikleri geminin pusulası yokmuş. Kaptana "Nasıl gideceksin?" diye sormuşlar. Kaptan "Ufka bakıyorum, havayı kokluyorum, sonra gemiyi şöyle bir şavulluyo-

rum, İskenderiye'yi tutuyorum" demiş. Ama bu sefer tutamamış, Mersin'den şavullanıp Filistin sahilinde karaya oturmuşlar. Karaya çıkmışlar. Mazlum Bey kırmızı saçlıydı. Araplar yakalamış. Alman zannetmişler. Filistin o zaman İngiliz idaresinde ya, Alman yakalayıp mükâfat alacaklar. Bizimkiler bu sefer Müslüman olduklarını ispat için bedensel bir gösteri yapmışlar. O zaman da Yahudi göçmen muamelesine tabi tutulmuşlar. Allahtan Harbi Umumideki ordumuzdan kalma bir mahalli polis çavuşu onları kurtarmış. İngilizler onları Mısır'dan uçakla Nijerya'da Lagos'a, oradan da konvoyla İngiltere'ye götürmüşler.

Annemin evrakı metrukesini ayırırken babamın Mısır'dan yazdığı bir mektubu buldum, sakladım.

Babam, Refah faciasını Lagos'ta radyodan "Türk donanmasının kaymağı yok oldu" diye öğrenmiş. İngiltere'ye varınca Birinci Dünya Harbi'nin başındaki Sultan Osman ve Reşadiye hikayesinin tekrarından çekinen İngilizler "Gemilere el filan koymadık. Getirin mürettebatımızı, alın gemilerinizi" demişler. Al takke ver külah sonunda mecburen bizimkiler iki denizaltı ile iki muhribin İngiliz mürettebat tarafından getirilip İskenderun'da bize tesliminde, kesinlikle hiçbir şekilde muharebeye girmemeleri şartıyla, anlaşmışlar. Muhriplerden biri Güney Afrika açıklarında bir Alman denizaltısını batırıp esir alınanları içeri doldurmuş, ama galiba hasar da görmüş, peder gemi muharebeye girdi diye tamirat ve tazminat istemiş, gemi Kap'ta tamir edilmiş filan, basbayağı maceralar atlatarak ben doğduktan epey bir sonra Türkiye'ye dönmüş.

Babam, Refah'ı, gemileri teslim etmemek için İngilizlerin batırdığından şüphe ederdi. Sonra 1950'de Almanya'ya gitti. Orada, bilgi almak için 1930'larda Erdek'te eğitilen Alman denizaltıcılarından sağ kalan bir tanıdığı olup olmadığını araştırdı. Herhalde bir tek Amiral Doenitz kaldığı ve o da savaş suçlusu olarak hapiste tutulduğu için bir sonuca varamadı, İngilizlerden şüphe etmeye devam etti. Sonunda, olaydan 50-60 yıl sonra, yani bu yakınlarda Refah'ı önce **Suriye'de üslenmiş bir Fransız, sonra da bir İtalyan denizaltısının** batırdığı ileri sürüldü. Doğrusunu harp tarihçileri bulsun.

Babamın büyükbabası Bahriye Kolağası Hamit Naci Kaptan, büyükbabam Erkan-ı Harp talebesi Mülâzım Lütfi Müfit Efendi ve babam Rıfat, 1903'te

Babamın annesinin dedesi Ahmet Rıfat Efendi, Giresunlu, galiba albaylığa tekabül eden "kalyon imamı" rütbesinde bir bahriye imamı, Abdülaziz'i Avrupa gezisinde Fransa'dan İngiltere'ye götüren Feyz-i Bahri firkateyninin imamıymış. "İngiltere Kraliçesinin sarayında cuma namazı kıldırdı" derlerdi. Yıllar sonra Londra'dayken iş icabı ziyaret ettiğim bir İngiliz Dışişleri görevlisi "Bak, sizinkiler Sultan Abdülaziz'in ziyareti sırasında burada cuma namazı kılmışlar" diye pencereden Whitehall'un iç avlusunu gösterdi, sanki dedemin dedesinin kim olduğunu biliyormuş gibi. Demek kraliçenin sarayı değilmiş.

Ağabeyim Demir Özdeş, Deniz Harbokulu'ndan mezun olurken

Bu Kalyon İmamı Ahmet Rıfat Efendi'nin oğlu Hamit Naci medreseye gitmemiş, 1870'te girdiği Mekteb-i Bahriye'yi 1877'de bitirip doğru 93 Harbi'ne gitmiş. Dönünce de Pendik arkalarında bugünkü Kurtköy taraflarında sınırları belli olmayan büyüklükte arazi sahibi bir ailenin kızı olan, Abdülaziz'in dördüncü eşinin yeğeni Emine Hanım diye bir hanımla evlenmiş.

Hamit Naci'nin bir de Zeynep Hanım diye kendinden iki yaş küçük bir kız kardeşi vardı. 1957'de 101 yaşında öldü. 98 yaşında tütün sarıp sigara içtiğini gözümle gördüm. Eski toprak, her işini kendi yapardı. Onun eşi Kırşehirli bir subaymış. Bahriyeli olsa gerek, ama subay olup olmadığı bile kesin değil. Atina'da ataşelik yaptığı gibisinden bir şeyler duyardım. Adı Vehbi'ymiş. Çok zaman önce ölmüş. Zeynep Hanım için "40 yıldır dul" derlerdi. Zeynep Hanım ile Vehbi Bey'in bir oğlu vardı: Osman Amca. Sağır ve dilsiz, ama eski Türkçe okur yazar olduğu söylenirdi. "Lü lü lü" derdi, bir şekilde derdini anlatırdı. Küçükken ben de karşısına geçip "lü lü lü" der, aynı dili konuştuğumuz halde neden anlaşamadığımıza bir türlü anlam veremezdim.

Bizim sülalede toprak yok, bildiğim kadarıyla tüccar, esnaf da **yok. Herkes en azından okuryazar olup ya kâtiplik ya müderrislik** gibisinden işler yapmış.

Osman Amcanın oğlu Nasır Özdeş, Deniz Yollarının uzun yol kaptanlarından biriydi. Onun oğlu Turgut Özdeş, özel teşebbüs erbabı oldu. Sülalede devlet memurluğu yapmayan bildiğim ilk erkektir, ama denizle ucundan bağlantılı kalmıştır. Eski yüzme şampiyonlarındandır. Onun oğlu Taner de özel teşebbüsçüdür. "Bütün Özdeş sülalesini toparladı, kayda aldı" derler, ama kaç defa söyle-

diğim halde dedesinin dedesi Vehbi Bey'in ne iş yaptığını bir türlü bulamadı. Şimdi nüfus kayıtlarına her ne hikmetse doğrudan ahfat dışında kimseyi sokmuyorlar. Taner girer, ama bu özel teşebbüs erbabında bazen bir tuhaflık oluyor. Para kazanmayı biliyorlar da ucunda para yoksa pek bir şey beceremiyorlar.

Bu Vehbi Bey'in, yani aynı zamanda büyükbabamın sülalesinin, Kırşehir'e birkaç kuşak önce Keskin nahiyesinin Efendi köyünden hırpalanmış bir aşiret olarak geldiğini anlatırlardı. Bir rivayete göre de 1774'teki Rus istilasından sonra Kırım'dan Anadolu'ya göç ettik-

Büyükbabam Lütfi Müfit Özdeş 1917'de Galiçya'da,

leri söylenir. İşin içinde kan davası veya celalilik de olabilir. Her halükârda, Kırşehirliler bir sabah uyanmışlar, bunları görünce "Aaa! Garipler geldi!" demişler. Adları "Gariboğulları" olmuş. Garip o zamanlar yabancı demek, ama bakıyorum ben dahil sülalemin bütün tanıdığım erkeklerinde bugünkü anlamda bir gariplik de yok değil. Çıldıran sülalenin son vârisi olabilirim yani.

Vehbi Bey'in kendinden 20 yaş küçük Lütfi diye bir kardeşi varmış. Her zamanki hikâyeler. Üç yaşında harfleri sökmüş, beş yaşında Kur'an'ı hatmetmiş, altı yaşında hafız olmuş, bu çocukta cevher var, iyi okusun diye İstanbul'a Vehbi ağabeyinin yanına göndermişler.

Kız kardeşinin kayınbiraderi olan bu Lütfi'yi bahriyeli olmaya, yengesinin ağabeyi Hamit Naci teşvik etmiş olsa gerek. Lütfi, Mekteb-i Bahriye[8]'ye girmiş, bu arada Hamit Naci'nin tek kızıyla sözlenmiş. Bundan sonrasının ayrıntısı teyide muhtaç, ama esasta sorun yok. Lütfi son sınıfa gelmiş. İmtihanlara girmiş. Sonuçlar ilan edilmiş. Ertesi gün kılıç kuşanıp resmen zabit olacaklar. Bu Lütfi okuldan gayrinizamî şekilde çıkmış, mezuniyeti kutlama malzemesi alıp aynı yoldan geri dönmüş. Tam kutlama sırasında koğuşa nöbetçi zabiti gelmiş. Ne olduysa olmuş, Lütfi nöbetçi zabitini darp etmiş. Lütfi revire hapsedilmiş. Arkadaşları ertesi gün kılıç kuşanmışlar, akşam da Lütfi çarşafları birbirine bağlayıp revirden kaçmış, ortadan kaybolmuş. O sırada Bahriye Mektebi'nde topçuluk hocası olan ve bir de *Bahriye Topçuluğu* diye bir kitap yazmış bulunan müstakbel kayınpederi Hamit Naci, Lütfi'nin muhtemelen kahrından intihar etmiş olabileceğini ilan etmiş. Lütfi intihar etmemiş, İstanbul'da medresede okuyan Müfit[9] adındaki hemşerisinin nüfus kâğıdını alıp Bursa Işıklar Askeri İdadisi'ne yazılmış. Orayı bitirdikten sonra geldiği Mekteb-i Harbiye'de, Manastır'dan gelen Mustafa Kemal Efendi'yle yakın arkadaş olmuş. Harbiye'den mezun olup, rütbe takıp, erkânıharp sınıfına ayrılınca, müktesep hak sahibi Mülazım Lütfi Müfit Efendi olarak ortaya çıkıp Bahriye Kolağası Hamit Kaptan'ın Şayeste adındaki kızıyla evlenmeye uygun hale gelmiş. Bundan sonrası teyide muhtaç.

Nikâh günü kararlaştırılmış. Nikâh, Kasımpaşa'daki evde kıyılacakmış. Gelin Şayeste, imam, gelinin şahidi, kayınpeder, kayınvalide, herkes gelmiş, ama damat Mülazım Lütfi Müfit Efendi ile şahidi

8 Yani Deniz Harp Okulu.

9 Sonradan Ankara'da Birinci Meclis'te görev yapan Müfit Hoca. Yanılmıyorsam, bir dönem içişleri bakanlığı da yapan Sahir Kurutluoğlu'nun ya babası ya dedesi.

Mülazım Mustafa Kemal Efendi görünmemişler. Bahriye Kolağası Hamit Kaptan "Eyvah bu damat gene ne halt etti acaba, yedi sene daha mı bekleyeceğiz?" diye telaşa düşmüş olsa gerek ki doğruca Harbiye'ye gidip Komutan Paşa'nın huzuruna çıkmış. Komutan Paşa "Bu Mustafa Kemal Efendi ile senin damat biraz muzırlık yaparlar. Gene yapmışlar. Sarayın hafiyeleri işe el koyup başlarına kötü bir şeyler getirmesinler diye ben bunları cezalandırdım. Sorarlarsa cezalarını verdim derim. Sen merak etme. Nikâh haftaya kıyılır" demiş, nitekim öyle de olmuş.

Özdeş soyadını Atatürk "özümüz bir" anlamında Lütfi Müfit Bey'e vermiş. Atatürk'ün verdiği soyadları, onun talimatıyla belirli çerçevede tutulurmuş. Mesela İnönü soyadı sadece İsmet Paşa ve ahfadıyla kısıtlı tutulmuş. Özdeş soyadı ise Lütfi Müfit Bey, dört kardeşi ve Atatürk'ün özel izniyle kayınpederi Hamit Naci'ye verilmiş. Kardeşlerden Vehbi'ye değindik. Diğerlerinden birinin bir oğlu İTÜ'de Şehircilik Profesörü Gündüz Özdeş, diğeri romancı ve yayıncı Oğuz Özdeş. Öbür iki kardeşten birinin oğlu Yaşar Özdeş, bahriye subayı ve daha sonra Dışişleri'nde idari memurdu. Kız kardeşi öğretmen Yıldız Hanım'ın oğulları da soyadlarını Özdeş'e çevirmişlerdi. Son kardeşi bilmiyorum.

Bu arada, Kayseri'de soyadları Demirci olan bir ailenin ve Sivas'ta soyadları Öztaş olan bir ailenin, 1940'ların sonları ile 1950'lerde soyadlarını Özdeş'e çevirdiklerini öğrendim.

Antrenör Kemal Özdeş'le bir soy bağı olup olmadığını bilmiyorum.

Hamit Naci'nin kız kardeşi Zeynep Hanım'ın gamsız ve kalender olduğu için uzun ve sağlıklı yaşadığı söylenirdi. Güldüğünü, eğlendiğini görmedim, ama hiç de sıkıntılı haline rastlamadım. Tanıdığımda 90 yaşında filan olsa gerekti. Babam amiralken elini öptüğünü, Zeynep Hanım'ın da babama 10 lira bayram harçlığı verdiğini hatırlarım. Daha sonra bu para bir şekilde Zeynep Hanım'a geri giderdi.

Benim hitap şeklim herhalde "hanım nine"den bozma "haminne"ydi. Hayat felsefesi basitti: "Şu denizi görüyor musun? Hayatta sıkıntı tek başına gelmez, denizdeki dalgalar gibi arka arkaya gelir. Dalgalara yan vereceksin, omzundan aşıp gidecek. Boğuşmaya kalkarsan boğulursun"du.

Heybeliada'daki evde babaannem ile Zeynep Hanım'dan iki kere sopa yedim. Birinde dadımla birlikte Heybeli'de birkaç gün kalmıştık. Döneceğimiz gün bana iki tane kırmızı 10 lira verdiler. O sırada

elektrikçi geldi, evde bir şeyler yaptı. Ona da sonradan öğrendiğime göre 50 lira olan tek bir para verdiler. Adamda üstü çıkışmadı. Gitti, dolaştı, geldi. Gene yok. Bana "Sen bunu al, sendeki paraları bize ver, bu daha fazla" dediler. Yer miyim? İki kırmızı para bir kahverengi paradan daha az olur mu? Kim inanır. Vermedim tabii. Bunun üzerine ite kaka zorla almak istediler. Masanın altına kaçtım, oradan süpürge sopasıyla çıkardılar, iki kırmızı parayı verip kurtuldum. Kahverengiyi reddettim "Paranız sizin olsun" dedim. Dadıya verdiler. Zaten aslında paralar bana değil, annem ile babama verilmişti herhalde.

İkinci sopa ayrı hikâye. Efendim mütarekede adanın Rumları bizim evin önünde gösteri yapmışlar. Eşeğin üstüne "Mustafa Kemal" yazmışlar "kopsi kefali türki"[10] diye bağırırlarmış. Topluluğa amigoluk eden de elinde haç olduğu halde aşağıdaki kilisenin papazıymış. Evin eli silah tutan erkekleri harpte, evde bir tek 9 yaşındaki amcam Mithat ile 70 yaşındaki dedesi Hamit Naci varmış. Allahtan fazla bir şey olmadan Fransız işgal kuvvetleri yetişmiş. Rumlar eve birkaç taş, domates, yumurta filan atıp gitmişler.

Sonra büyükbabam Lütfi Müfit Bey, adaya ilk defa İstiklal Harbinin bitişinden bir buçuk yıl sonra mebus olarak dönmüş. Bir de bakmışlar aynı papaz, elinde çiçekler tutan küçük çocuklarla Lütfi Müfit Bey'i karşılıyor. "Büyükbabam kılıcını çekip papazın kellesini niye uçurmamış?" dedim. "Aman dileyene kılıç kalkmaz" dediler. "Niye kalkmazmış" filan diye epeyce edepsizlik edince birkaç şaplaktan sonra haminnem "Hiç unutma" dedi, "Aman dileyene kılıç kalkmaz. Bunu böyle bilesin."

Şimdiki okumuş kuşağa sorsan, Zeynep Hanım'ın dedikleri ne anlama geliyor diye "Sana uluslararası ilişkiler eğitimi, devletler hukuku ana bilim dalının harp hukuku bölümündeki çatışma kuralları[11] faslından bir şeyler anlatmış" der. Derinliği anlamaz.

Babam anlatırdı. Babasını ilk defa beş yaşında görmüş. Annesi ile anneannesi, onu alıp vapurla Selanik'e, oradan da Manastır'a götürmüşler. Denize düşmesin diye güvertede beline ip bağlamışlar. Babasını görünce korkup ağlamış. "Ne bileyim, ilk defa gördüğüm, güneş yanığı, kalpaklı bir adam beni kucağına almak istedi, ben de korktum, ağladım" dediydi.

Babam çocukluğunda yaramazlık yaptığı vakit evdeki yaşlı kadınların kendisini "Gene Türklüğün tuttu, azdın" diye payladıkla-

10 Kopsi kesmek, kefal kafa demek. Gerisini siz çıkarın.

11 Rules of engagement.

rını söylemişti. 1908'den sonra yanılmıyorsam Hamdullah Suphi,[12] Mekteb-i Bahriye'ye edebiyat hocası olmuş. Heybeliada'ya gelip, ders verip, bir gece bizde misafir kalıp ertesi gün de ders verip gidermiş. Dedesi ile Hamdullah Suphi, babama, yatmadan önce "Allahım beni Türk yarattığın için sana şükürler olsun" diye dua ettirirlermiş.

Bu arada Hamit Naci'nin 1908'de ilk defa çıkardığı bir denizcilik gazetesinin adının *Mellah,* daha sonra çıkardığı gazetenin adının ise *Gemici* olması bana göre kayda değer.

Resmi adı Özdemir, kullanılan adı Demir olan ağabeyim, dünyaya talihsiz gelmiş. Annemiz ayrı. Babam, soyunun ressam Osman Hamdi'ye dayandığını yeni öğrendiğim bir paşanın kızıyla 1928'de evlenmiş, 1929'da ağabeyim doğmuş, 1930'da boşanmışlar. Her ne iş ise mahkeme çocuğa altı ay annenin, altı ay babanın dönüşümlü olarak bakmasına karar vermiş. İlk altı ay annesi baktıktan sonra Alman dadısı Madam Kom'la birlikte Heybeliada'ya gelmiş, el koymuşlar, bir daha annesine göndermemişler. Madam Kom'un adının Almanca "gel"den kaynaklandığını, asıl adının başka olduğunu neden sonra anladım. Madam Kom babaannem ölene kadar Heybeliada'da yaşadı, sonra bir süre Teşvikiye'de bizde kaldı, ardından Bostancı taraflarında yaşayan kızının yanına gitti.

Ağabeyim "Mebus babam" dediği büyükbabamızın ve babaannemizin yanında yaşamış. İlkokul üçe kadar Ankara'da okumuş. Atatürk'ü gördüğünü, konuştuğunu, asker selamı verdiğini söylediydi. Babam, ağabeyimi ortaokuldan sonra Bahriye Mektebine vermiş. Ağabeyim İkinci Dünya Harbi dolayısıyla Mersin'e taşınmış bulunan Bahriye Mektebinden izine geldiğinde, arkadaşlarının o zamanki küçük mukavva tren biletlerini toplar bana getirir, ben de çok sevinirdim. Bahriye Mektebi, sonra yeniden Heybeliada'ya döndü. Bir 19 Mayıs günü İnönü Stadı'nda Deniz Harp Okulu öğrencilerinin gösterilerini seyrettim. Öğleden sonra ağabeyim beni arkadaşlarıyla sinemaya götürdü. Bilet sırasında beklerken, 19 Mayıs gösterilerini taklit amacıyla gişenin önündeki demir çitin üzerinde **cambazlık yapmaya kalktığımda kulağımı çekti. Çok utandım.**

Uzun hikâye, denizaltıcıydı, istemedi, su üstü gemilerine geçti. Denizaltıcılıktan ayrıldıktan sonra Dumlupınar battı, bu sefer babamın bütün karşı koymasına rağmen, üsteğmenken bahriyeden ayrıldı. Bana sorarsan daha çok 1946'dan sonra esen Amerikanizm etkisi altında da kaldı. Caz, Holivut, çiklet, steps dansı vesaire.

12 Mehmet Emin de olabilir. 1908 ile 1914 arası Bahriye Mektebi Türkçe hocaları araştırılırsa bulunur.

Amerika'ya gitti, her ne demekse "uzay elektroniği" doktorası yaptı. Doktora tezini ciltletmiş, babama gönderdi. 1955'ten sonra ben izini kaybettim. 1974'te Bağdat'tan tayin edildiğim Lizbon'a giderken annem "Ağabeyin İstanbul'da. Kavga etmeyeceğine söz verirsen görüştürürüm" dedi. İstanbul'a gelince annemi de aramış, hal hatır sormuş. Buluştuk. Babamın mezarına gitmek istedi, götürdüm. Bir Amerikalı eşinden boşanmış, ikinci eşi intihar etmiş. Annem "Huyun babana çekmişse hiç şaşırmam" diye latife yaptı. Annesi varlıklı derlerdi. Eşinin ölümü üzerine bunalıma girince ağabeyimi İstanbul'a getirtmiş. 1950'lerden kalma bildiğim bir tek Pangaltı'da Haylayf vardı, orada yemek yedik. Bana "Ne iş yapıyorsun?" filan gibi sorular sordu. "Ne yapacaksın?" dedim. Kapkenedi'de[13] çalışıyormuş. İşi çok hassasmış. Her tanıştığı yabancıyı güvenlik tahkikatı için Amerikan Konsolosluğuna bildirmek zorundaymış. Annemin niye "Kavga etmeyeceksin" dediğini anladım. Kavga etmedim, ama "Ben de hassas işte çalışıyorum. Ben de konuştuğum yabancıları bildirmek zorundayım, şimdi de sen anlat" dedim. Bir ara Amerikan donanmasında binbaşı olmuş. Vietnam'a gitmiş. Döndüklerinde Amerikan halkı rıhtımda gemiyi ve mürettebatı domates yağmuruna tutmuş, onu öğrendim. Lizbon'a gittikten sonra ağabeyimin Türkiye'de aydın, tercümeler yapan, kendi yaşına yakın bir kadınla evlenip gene Amerika'ya gittiğini duydum. 1998 yılında amcamın cenazesinde karşılaştım. Türkiye'ye dönmüştü. 1968'de izin almadan yabancı ülke vatandaşlığına geçtiği için vatandaşlıktan çıkarılmıştı. Eşinden dolayı, yabancılara mahsus ikamet tezkeresiyle İstanbul'da oturuyordu. Yeniden Türk vatandaşlığına geçmeyi reddetti.

Annesinden iki kız kardeşi vardı. Biri Fenerbahçeli Fikret Kırcan'la evliydi. Adını bilmiyorum. Öldüğünü duydum. Küçük kız kardeşinin adı Nuşin'di. 55 sene önce bir gördüydüm. Çok güzel bir kızdı. Ne oldu bilmiyorum.

Ağabeyim 2013'te ölünce ve eşi evrak-ı metrukesini bana verince çok üzüldüm. Bir yığın eğitim, öğretim, bilimsel araştırma belgelerinin dışında hep Deniz Harp Okulu ve bahriyedeki resimleri, meçi, yıllarca yanında taşıdığı, savaşan bir Türk harp gemisinin yağlıboya tablosu, bol Atatürk resimleri çıktı. Bana sorarsan, Amerikalı olduktan sonra hep içten içe azap çekmiş, ama hata ettiğini kabul edip yeniden Türk vatandaşı olmayı kendine yedirememişti anlaşılan.

Babamla tek kardeşi amcam Mithat amca arasında sekiz yaş fark var diye bilirim. Amcam 1998'de 87 yaşında öldü. Haminnemin

13 Cape Kennedy.

genleri bulaşmış olsa gerekti. Hastanede son gördüğümde yerinde duramıyor, doktorların ikazına rağmen yatmıyor, zıp zıp kalkıp oturuyordu.

Amcam da herkes gibi Bahriye Mektebi'ni bitirmiş. Rivayete göre babası "Artık iktisat harbi başladı, bize orada asker lazım" deyince askerlikten ayrılmış, bankacı olmuş. İsviçre'ye gönderip bir daha okutmuşlar. Ben kendimi bildim bileli, emekli olana kadar, hep banka müdürü, daha sonra banka genel müdürüydü.

Babamla çoğu zaman her yerde olduğu gibi miras yüzünden kavga edip küs kalmışlardı.

Amcamın oğlu benden iki yaş küçük, aynen Ahmet Müfit Özdeş. Dedemizin ismi Müfit'i anladık da iki Ahmet birden nereden gelmiş anlamadım. Bari birimize "Aamet" veya "Amet" deselerdi de bir fark olsaydı. Çocuklukta bizi "Öbür Müfit" diye ayırmaya kalktıklarında gene iki tane "Öbür Müfit" oluyor, hangi Müfit öbürü gene ayırt edilemiyordu.

Şimdilik aile geleneğine göre ayıralım. Şu anda: Bu Müfit ben, Öbür Müfit o.

Öbür Müfit de aynen benim gibi Robert Kolej ile İngiliz Lisesi arasında gidip geldi. Yanılmıyorsam o da Kolej'den kovuldu. Duyduğum vukuatlarından biri, kürsünün çekmecesine mart kedisi koymuş, kedi mırnavlayıp, hoca çekmeceyi açınca kedi fırlamış, adam şaşkınlıktan az daha bayılıyormuş.

Ben Mülkiye'deyken hem Mülkiye'yi hem ODTÜ'yü kazandı. ODTÜ'yü tercih etti. Devrimci oldu. Komer'in arabasını yakan takımın elebaşlarından biriydi.[14] Yekta Güngör Özden, bir kere bana Öbür Müfit'i ODTÜ Rektörünün odasında gördüğünü, "Sen iyi aile çocuğusun" deyince, öbür Müfit'in "Geçti onlar"[15] diye cevap verdiğini söyledi. Daha birinci sınıfta evlendi. İlk eşi devrimciliğin bir adım ötesinde olsa gerekti ki amcam "Geline günaydın diyoruz, 'emekçi halk ezilirken gün nasıl aydın olur, gün aydın değil' diyor" dediydi. Öbür Müfit, ODTÜ'nün mühendislik bölümünü bıraktı, yeniden sınava girdi. İlk defasında mühendislik bölümünü birincilikle kazandıydı, ikinci girişte İdari Bilimleri ikincilikle kazandı. Devrimciliğe devam etti. Galiba o arada eşinden boşandı. Filistin'e gitti. İsmi lazım değil, bazı arkadaşlarının satışından dolayı İsraillilerin elinden canlarını zor kurtardıkları söylenir. Türkiye'ye geri döndü. Girişte silahlarla falan yakalanıp, az bir süre hapis yatıp, bir zaman sonra

14 Bana göre, yaptığı en hayırlı işlerden biriydi.

15 Doğru demiş.

yurtdışına kaçıp canını kurtardı. Yeniden evlendi. Beş yıl sürgün yaşadı. 1974 affından yararlanıp döndü. Bir erkek, bir kız çocuk sahibi oldu. Tercüme bürosu açtı. Para kazandı. Sonra bir süre görmedim. 10 yıl evvel yeniden buluştuk. Galiba, yetmez ama evetçilikten HDP sempatizanı, hadi ayıp olmasın, özgürlükçü demokrat çizgiye gelmiş diyelim. Günahını almayayım, ama biraz da belirli bir cemiyete yanaştı gibime geliyor. Bazen sanki bir ketumluk, Türkçesi omerta[16] uyguluyormuş duygusuna kapılıyorum, ama Öbür Müfit'le arada bir sohbet etmeye gerçekten bayılıyorum.

Ha, bir de yazdığı bilimkurgu hikâyelerine daha çok bayılıyorum. Akraba kayırması sanmayın. Yayınevinden de komisyon falan istemiyorum. Bu kadar güzel bilimkurgu hikâyelerini, yabancı dilde rastladıklarım da dahil, hiçbir yerde okumadım. Çok az yazıyor, ama öz yazıyor. Sülalece irsi tembellik hastalığına maruz olduğumuzdan buna da şükür.

İkiz torunları var. Kıza Minerva, oğlana Kaya demişler. Kızın adı illa Minerva olacaksa oğlanın adının da ya Apollon ya Jüpiter olması lazım gelirdi; yok oğlana illa Kaya denilecekse o zaman kızın adının ya Lale ya Sümbül olması bana göre daha uygun olurdu. Karışmak bana düşmez, ukalalık olur.

Nişantaşı'ndaki ev ile Heybeliada'daki evin arasında deniz ve kara kültürü farkı vardı. Heybeliada'da "Okumazsan çımacı olursun" diye gözdağı verirlerdi, Nişantaşı'nda "Okumazsan çöpçü olursun" diye. Şimdi ikisi de üniversite mezunlarının talip olduğu aslan ağzındaki işler. Üç kişilik kadro açılıyor, 3 bin yüksek tahsilli başvuruyor. Haminnem yaşasa "Hayırdır inşallah" derdi.

Tanzimat aydını Fransa'ya gidip dönmüş "Neler gördün, ne düşünüyorsun?" diye sormuşlar. "Çok kültürlü millet, çöpçüler bile Fransızca konuşuyor" diye cevap vermiş ya; biz de en yüksek eğitim düzeyli millet olmuşuz kimse farkında değil. Hayrı şeri olur mu bunun! Karagöz'ün dediği gibi "Sen seni bil sen seni; sen seni bilmezsen patlatırlar enseni".

Gene dönelim eskilere. Bir de aileden sayılabilecek Madam Serviçyan vardı. Duyduklarım rivayet olabilir. Gördüklerim gerçektir. Madam Serviçyan babamın büyükbabası Hamit Naci'nin uzatmalı yasak aşkıymış. Kendine göre yaşlı bir eşi varmış. Çocukları yokmuş. Eşinden daha yaşlı olan Hamit Naci'ye tutulmuş. Serviçyanlar çok varlıklı insanlarmış. Karışıklıktan uzaklaşmak için sık sık

16 Türkçe-Sicilyaca sözlüğüne bakınız.

Viyana, Paris, Londra, Berlin, St. Petersburg'a gidip dolaşıp gelirlermiş. Dolaşıp geldikçe yasak aşk yeniden depreşirmiş. Savaşlar, kan, ölümler bir şey fark ettirmemiş, bu yasak aşk 30 küsur yıl devam etmiş. Sonra Hamit Naci eşini kaybetmiş. Madam Serviçyan zaten dul kalmış. Babam gitmiş, Madam Serviçyan'ı yakaladığı gibi Heybeliada'ya getirmiş. "Arkadaşları ölmüştü. Anneannemi kaybettikten sonra çok yalnız kalmıştı. Madam Serviçyan büyükbabamı ömrünün sonunda hem bahtiyar etti hem çok rahat ettirdi" derdi. Madam Serviçyan ile Hamit Naci, üç dört yıl Heybeliada'da sabahtan akşama kadar karşılıklı oturup, konuşup, bazen tavla oynayıp mutlu olmuşlar.

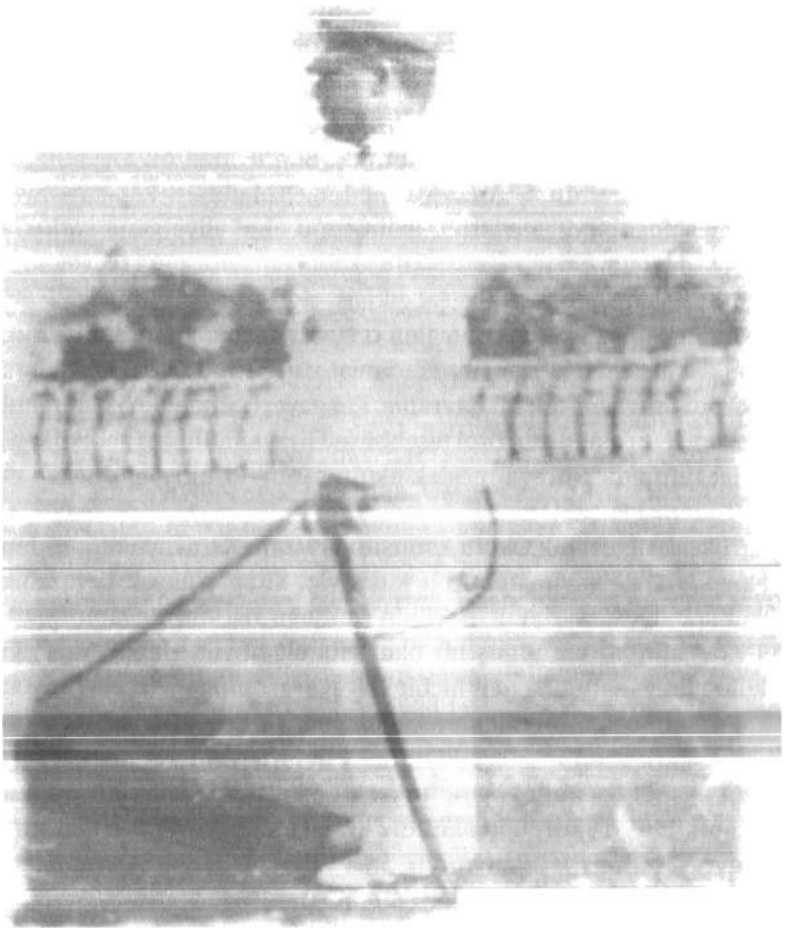

Doğduğum yıllarda babam

İmparatorluk batarken babasının ömrü cepheden cepheye koşmakla geçtiği için babamı büyükbabası büyütmüş. Babam "Ben Mekteb-i Bahriyeye mızıkanın peşinden girdim" derdi. Büyükbabası ona ilkokuldayken Heybeliada'daki bir İngiliz kadından İngilizce dersi aldırmış. Babam Bahriye Mektebi'ne girişte numune mektebinde okuduğu için bir, İngilizce bildiği için de bir sınıf atlamış. Birinci Dünya Savaşı başlayınca da askeri okulları bir yıl kısaltmışlar, 17 yaşında son sınıfa gelmiş. Mütareke olmuş. Birileri "Anadolu'ya geçin" demiş. Babam dedesine sormuş, dedesi içeriden kılıcını getirmiş. "Bu senin, sağ salim dönersen kuşanırsın, dönmezsen kırar denize atarım, hadi gazan mübarek olsun" demiş. Babam sonra kılıcı, Hamit Naci'nin kurucusu olduğu Yüksek Denizcilik Okulu'na verdi. Şimdi İTÜ Denizcilik Fakültesi Dekanının odasında duruyor. Üzerinde "Kolağası Hamit Naci'nin kılıcı" yazıyor. Sarı Çizmeli Mehmet Ağa... O kılıç niye oraya geldi, Kolağası Hamit Naci kim, belli değil.

Hamit Naci ilk baştaki adı Milli Kaptan ve Çarkçı Mekteb-i Âlîsi olan okulu bin bir zorlukla kurmuş. Sonra "Ben bu mektebi bir mefkûre için kurdum. Artık yaşlandım. Ahfadımın kâr gayesiyle işletmesinden endişe ederim, gelin şunu alın" diye gene zorlukla devlete devretmeye uğraşmış. "Hibe kabul etmeyiz, para da veremeyiz" demişler, sonunda tahsisat çıkmış, okul 1928'de 1 liraya devlete devredilmiş. Bu işte muhtemelen o sırada mebus olan damadının da etkisi olsa gerek. Damat var, damat var. Aslında yeni kuşaklara çok kötü örnek olacak bir davranış. Kâr gayesi gütmeden iş olur mu! Hem devletin okulunun özel teşebbüse 1 liraya satılması gerekirken, devlet tutup da 1 liraya meslek okulu satın alır mı! Gel de izah et 1980 sonrası kuşaklara.

Yüksek Denizcilik Okulu konusunda Mutlu Karakaya tarafından yazılıp 2012'de yayımlanan bir kitap var. Kitap, Yüksek Denizcilik Okulu'nu 1909'da Hamit Naci'nin kurduğu okulun devamı değil, 1927'de sıfırdan kurulmuş bir okul gibi ele alıyor. Hamit Naci'nin okulu 1 liraya sattığına dair hiçbir belgeye rastlanmadığını belirtiyor.

1 liranın belgesini bilemeyeceğim, ama "Yüksek Denizcilik Okulu'nun Kuruluşunun 50. Yıldönümü" dolayısıyla PTT'nin 1959 yılında bastığı iki pulluk seri, Yüksek Denizcilik Okulu'nun, Hamit Naci'nin 1909'da kurduğu okulun devamı olduğuna yeterli kanıttır.

Ayrıca sonrasını bilmiyorum, ama 1950'lere kadar her yeni ders yılının başlangıcında Yüksek Denizcilik Okulu'nun boru ve trampet takımıyla Heybeliada'ya gelip Hamit Naci'nin mezarı başında tören yaptığını bilirim.

Beni olağan günlerde çoğu zaman bahriyeli elbisesiyle gezdirirlerdi. Bayram gelince ceket, kravat büyük adam elbisesi giydirilir, doğru Beyoğlu'na Tokatlıyan Oteli'ne gidilir, ilk bayram ziyareti Madam Serviçyan'a yapılırdı. Tokatlıyan Oteli'nde iki veya üç odalı bir dairesi vardı. Aşağıdan haber vermiş olacaklar ki kapıdan her girişte elinde bastonla odanın ortasında dikilmiş, ayakta bizi bekler bulurduk. İnce uzun bir kadındı. Çok zengin olduğu söylenirdi. Bizi üzerinde hep uzun etekli, uzun kollu, kolları ve yakası beyaz fırfırlı elbiselerle karşıladığını hatırlarım. Bayramlık elbiseleri olsa gerekti.

Bildiğim kadarıyla Vali Konağı Caddesi ile Teşvikiye Caddesinin bitiştiği köşede o zaman duvarla çevrili arsa onundu. Babama "Kimsem yok Rıfat, şunları sen al" dediğini hatırlarım. Ben elini öperdim, mendil verirdi. 1956 veya 1957 yılında Haminnemle yakın bir zamanda öldü. Merak eden ne servet bıraktığını Ermeni Vakfı kayıtlarından araştırıp bulur. Makbule geçer, çünkü ben de merak ediyorum.

Madam Serviçyan'dan sonra Heybeli'ye babaanneme gidilirdi. Babaannemin "Annesinin üstüne o gâvur karısını eve getirdiği için" babama çok kızgın olduğu, ama herhalde babasının yüzü suyu hürmetine babama pek bir şey demediği söylenirdi. Heybeliada'ya gidince babam, babaanneme Madam Serviçyan'ın bayram tebriklerini iletirdi. Adaya giderken vapurda bir camın dibine oturturlar, boyum yetmez, dışarıyı göremem, denize düşerim diye yerimden kıpırdatmazlar, bir buçuk, bazen iki saat sıkıntıdan patlardım. Adaya gidince iyiydi. Eşeğe binerdim. Okula başladıktan sonra iş biraz kolaylaştı. Çat pat bir şeyler okumaya başlayıp yolculuk sıkıntısını hafifletirdim. Fazla sürmedi. 1948'de babaannem öldü. Madam Serviçyan'a daha birkaç yıl her bayram, Heybeliada'ya da daha seyrek gider olduk.

Halamın bir ahretliği vardı, Saniye. Halamın bir de kızı vardı, Beyhan. Beyhan, 1950'lerin ortasında 17 yaşında veremden öldü. Ölünce, Beyhan'ın halamın değil, Saniye'nin kızı olduğunu öğrendim. Saniye, bir yerden, muhtemelen Giresun'dan hamile gelmiş. Halamın evinde doğum yapmış. Halam, herkese ve Beyhan'a doğan kızın kendi çocuğu olduğunu söylemiş. Beyhan ölene kadar Saniye'nin annesi olduğunu bilmemiş, Saniye de kimseye belli etmemiş. Cenazede Saniye, ilk defa "Ah kızım, ah kızım" diye ağlamış. Babam "İçim parçalandı" demişti.

Heybeliada'da en sevdiğim insan olan halam da tam halam değildi. Hamit Naci'nin kendinden epey küçük bir kardeşi varmış. Askeri Tıbbiye'de okurken ayranı kabarıp 1897 Yunan harbine gönüllü gitmiş. Bir süre Rumeli'nde dolaşıp bir Boşnak kızıyla geri dönmüş. Bir kızları olmuş. İki üç yıl içinde annesi ve babası arka arkaya ölünce, halam üç yaşından sonra babamla beraber büyümüş. En az bir süre muallim mektebinde okumuş. Mütarekede kartpostal, beyanname filan dağıtırmış.

Hamit Naci'nin akrabaları Özsu soyadını almışlar. Halamı gene akrabadan olan, bir aralık Gülcemal vapurunun kaptanlığını da yapan, Süleyman Özsu'yla evlendirmişler. Süleyman Kaptan 1940'ların başında ölünce halam dul kalmış. Adadaki ev kendinindi. Kocasının dul maaşıyla geçinmeye uğraşırdı. Mirasçısı Turgut Özdeş'ti. Karmakarışık akrabalık ağlarını halam bir kere bana anlatmıştı, ama yine de içinden çıkamadıydım. Koyu CHP'liydi. Adalar kadın kolları başkanlığı yapmıştı. Babam Demokrat Partili olduğu için kızardı. Bir keresinde çocukken evinin sıvasında bir delik gördüm, "Hala sen çok fakirmişsin öyle mi?" diye sordum, herkese anlatmıştı. Ben yurtdışındayken, galiba 1976 veya 1977'de ölmüş. Hâlâ koyu CHP'liymiş. Uzun yaşayan Saniye'ye ömrünün sonuna kadar Turgut baktı.

Anneannemin Evi

Anneannemin babası Sultan Abdülhamit'in sofracıbaşısıymış. İstanbul'a Manastır'dan gelmiş. Anneannemin annesi Boluluymuş. Muhtemelen saraydaki aşçıbaşılardan birinin kızıdır. Anneannemin Bolu'da arazileri vardı, arada galiba birer birer satardı. Annemin babası soyadı Mısırlı olan Kıpçak-Çerkez[17] karışımı bir Kölemen sülalesindenmiş. Ailenin bir kısmı İskenderiye'de bir kısmı İstanbul'da karşılıklı ticaret yaparlarmış. Annemin babasının adı da Müfit. Onun için benim adım oybirliğiyle konulmuş. Bu Mısırlı Müfit Bey Abdülhamit döneminde Üsküdar Emniyet Amiriymiş. 1908'de hapse atılmış. Ondan sonra devlet işine tövbe etmiş, aile mesleğine dönmüş, para kazanmaya başlamış. Kapalıçarşı'da beş göz yan yana antikacı dükkânı varmış. Kartı hâlâ durur. Annem 12 yaşındayken ölmüş. Anneme babasından çok para kaldığı söylenirdi, sokağa ata ata bitiremedi ta 1980'lere kadar. Bana da "Sana ne, ben kendi babamın parasını yedim, seni okuttum ya yeter" derdi. Kumar has-

17 Bana da mı etnikçilik bulaştı ne!

tasıydı. Monte Carlo, Divon gibi yerlerde paraları batırır, sonra da mutlaka bir yerlerden bir tapu bulup çıkarır, satar, vaziyeti bir dahaki kumar hummasına kadar kurtarırdı. Türkiye'de ehliyet alan dördüncü kadın olduğu söylenirdi. Bir Samiye Morkaya, bir Fatma Tatari, üçüncüsünü unuttum, dördüncüsü de annem denirdi. 1940'ta ehliyet almış, ama önceden iki sene kaçak araba kullanmış.[18] 1954 yılında Türkiye Turizm ve Otomobil Kurumu'nın düzenlediği ilk resmi rallide birinci olmuştu. Koca koca kupaları vardı. Ben geçen yıl kupaları TTOK'ya verdim. Bu konuya ileride ayrıca değineceğim.

Anneannemin ablasına Naynay[19] derdim. Yani Melek Hanım bana göre Naynaydı. Soyadını bilmiyorum. Kocası için "Enderunlu Nuri Bey" derlerdi. Ben doğmadan ölmüş. Hangi aleti çalarmış bilmiyorum, ama Mızıka-yı Hümayun'da müzisyenmiş, orkestrayla Ankara'ya gitmemiş, İstanbul'da kalmışlar. Aynı zamanda ressammış. Teşvikiye'deki evde büyük bir natürmordu vardı. Çerçevesinin kenarlarından yırtıldıkça küçüldü, 1950'lerde yok oldu. Anneme bir sabahlığı yağlıboya çiçeklerle bezeyip düğün hediyesi diye vermiş. Naynay Feriköy'de otururdu. Annemin dediğine göre, Nuri Bey ile Melek Hanım her akşam birer kadeh rakı içerlermiş. Pangaltı'da, tramvay yolunun Kurtuluş'a saptığı caddenin başlangıcında iki tane balıkçı dükkânı vardı. İkisinde de koca koca balık resimleri asılıydı. Nuri Bey canı çektiği vakit balıkçıya balık resmi yapıp karşılığında balık alırmış.

Melek Hanım ile Nuri Bey'in çocukları olmamış. Bir kız ile bir erkek çocuğunu evlat edinmişler. Erkek çocuk Faruk, okumamış, esrarkeş olmuş, sokaklarda yaşardı. Arada bir gelir, üç beş kuruş alır, sonra kaybolurdu. 1949 veya 1950'de "Faruk ölmüş" dediler. Kız çocuk Perihan, galiba liseye kadar okumuş, bir profesörle evlenmiş, bir adama kaçmış, sonra da eve dönmüş, Melek Hanım'la otururdu. 1953 veya 1954'te, bir pazar Perihan telefon etti, annemle gittik, Melek Hanım yatakta yatıyordu. Çıkıp dolaştık, binalardaki levhalara bakıp bir Rum doktor bulduk. Çok efendi ve müşfik bir adamdı. Melek Hanım'ı muayene etti, sonra dışarıda anneme "maalesef ümit yok" dedi. Pazartesi okula gittim. Cuma akşamı eve geldiğimde Melek Hanım ölmüş, cenazesi kalkmıştı. Perihan 1975 veya 76'da ölmüş, mirasçı olarak annem ile teyzemi bulmuşlar. Anneme dişe dokunur bir şeyler olarak bir küçük Süleymaniye mangalı ve bir çıp-

18 Şimdi "Kullanmıştıydı" diye yeni bir fiil çekimi türedi, ama ben kullanmayı pek beceremiyorum.

19 Beni küçükken kucağında nay nay nay diye zıplatırmış. Anlaşılan oradan kalma.

lak kadın resmi kalmış. Mangal şimdi bende. Resmi annemler müstehcen diye Nişantaşı'ndaki evin bodrumuna kaldırmışlar. Oradan birileri yürütmüş. Annemin hizmetçisi çokbilmiş Kezban'a göre, resim bir müzayedede Metin Akpınar'a büyük bir meblağa satılmış. Metin Akpınar'a duyurulur: Eğer doğru ise ve resmin kime ait olduğu şüpheli ise o resim, muhtemelen Enderunlu Nuri Bey'den kalan son resimdir. Vallahi billahi bir talebim olmaz, bir sonuca varırsa ve bana bildirirse çok sevinirim.

Matmazel Keti'li günler, rahat durmuyor olsam gerek ki, beni arabaya bağlamışlar

Ben altı aylıkken bir Fransız dadı tutmuşlar: Matmazel Keti. Hakkında çeşitli dedikodular dolaşırmış. Yok, kocası çocuğunu alıp onu kovmuş, başkasıyla evlenmiş, Matmazel Keti de İstanbul'a gelmiş. Yok, gayrimeşru çocuğu varmış, onu evlatlık verip terki diyar etmiş. Matmazel Keti'yi 1940 veya 41 yılında Fransa'dan terki diyar ettiren neydi bilmem, ama annem "Harp içinde yokluk vardı. Yanında Fransız parfümleri getirmişti. Dünyanın parasını teklif ettim, bana vermedi de hepsini sana sürdü" dediydi.

Matmazel Keti bana 3,5 yaşıma kadar baktı. Fransızcayı Türkçeden önce öğrenmiştim, neler dediğimi değil, ama Fransızca konuştuğumu hâlâ hatırlarım. İstanbul'da ahbapları varmış, bazen izin günlerinde onlara gidermiş, onsuz duramaz hale geldiğim için mecburen beni de götürür olmuş. Sonunda doğru dürüst Türkçe bilmediğim için babam, kendisinden daha çok sevdiğim için annem bozulup kadını kovmuşlar. Gittiği günü hâlâ resim gibi hatırlarım. O ağlayarak eşyalarını toparlıyordu, ben de ağlayarak Fransızca "gitme" filan diyordum herhalde. Sonra bazen parkta rastlaştıkça bana sarılıp ağlardı.

3,5-4 dört yaşımda kendi çapımda diplomatik faaliyetlere başladım. Yerine tuttukları dadıları kovdurursam, belki Matmazel Keti'yi

gene işe alırlar diye bir siyaset planlaması yaptım. Anneannem ile dadı arasındaki tercümanlık görevimde her şeyi ters tercüme ettim. Birinde başarılı oldum, ikincisinde uyandılar, bu sefer Fransızcayı kesinlikle konuşmamaya başladım. Biri gitti, biri geldi. Bol bol ağlayıp zırlamak ve feryat etmek gibi çeşitli taktiklerle en az beş dadıyı gönderdim. Böylelikle Fransızcayı da başarıyla unuttum, ama Matmazel Keti'yi geri getiremedim. Yani sonradan anladım ki Osmanlı İmparatorluğu'nu yeniden kurma gibi bir çeşit stratejik derinlik siyaseti uygulamışım, ama başaramamışım. Benim 3,5 yaşımda yaptığım gibi stratejiyi baştan yanlış saptarsan, taktikte ne yaparsan yap hedefe ulaşılmıyormuş meğerse.

Ben Şişli Terakki İlkokulu'nda yatılıyken, Matmazel Keti zengin bir Yahudi ailenin ikiz çocuğuna bakıyordu. Ben üçüncü sınıftaydım, onlar birinci sınıfa başlamışlardı. Matmazel Keti her sabah onları okula bırakırdı. Beni oralarda görürse koşar, sarılır, öper, bazen de cebime çikolata falan koyardı. İngiliz mektebine başlayınca gene Nişantaşı'nda dolaşmaya başladım. Matmazel Keti, yeni bir çocuk büyütüyordu. Beni görünce gene koşup geliyordu, sarılmak istiyordu. Koskoca adam olmuşken çocuk muamelesi görmekten utanıp yolumu değiştirir oldum.

Askerdeyken dağda bayırda harcayacak yer bulamadığımdan hayatta ilk defa eve el açmadığım gibi, üç beş kuruş kendi param oldu. 1971'de bir ara İstanbul'a geldim. Yeniden Teşvikiye'ye taşınmıştık. "Şu kadını bulup konuşayım, bir ihtiyacı var mı diye sorayım, en azından bir hediye falan alayım" dedim. "Üç yıl önce öldü" dediler.

Teşvikiye'deki ev küçük velakin kalabalıktı. Osmanlı düzeninden apartman düzenine geçiş... Annem, babam, anneannem, dadı, aşçı, hizmetçi, çamaşırcı, çoğu zaman gelip giden gündelikçi kadınlar, ne hikmetse çok sık gelen boyacılar, badanacılar, tesisatçılar, arada gelen ütücü kadın, anneannemin nezaretinde hepsini yöneten Kâhya Fehime Hanım, bir de aşağıda kapıda oturan emirber vardı. Evde hiç eksik olmayan anneannemin arkadaşları da cabasıydı. **1946'da yasak kalkınca araba aldılar. Standard marka kibrit kutusu gibi bir İngiliz arabasıydı. Bir de şoför tutuldu, kadro genişledi.** Bu kadronun bir kısmı sabah gelir, akşam gider, bir kısmı sürekli kalırdı. Emirber akşam Maçka Kışlasına gider, orada yatar, sabah gelirdi. Şoför arabada oturur, annem bir yere gidecekse arabayı ona bırakıp yan sokaktaki kahvede beklerdi. İlk tuttukları şoför Kâmil, arabayı Narmanlı'nın karşısındaki Maçka garajına bırakacağına meğer her gece arkadaşlarıyla Boğaz'a gider, âlem yaparmış. Onu kovaladılar,

yerine araba kullanan emirber aldılar. Salih Sinopluydu. Askerliği bizde tamamladı. Narmanlı'daki bir ailenin evlatlığı olan Sivaslı Gülbeyaz'la evlendi, bir oğlu oldu, Halıcıoğlu'nda gecekondu yaptı. İETT'de çalıştı. En son 1966'da babamın cenazesinde gördüm. Taksicilik yapıyordu.

1948 yılında Sedat Simavi'nin yurtdışı görevden gelirken getirdiği bir Buick marka araba aldık. Annem "Sedat Simavi arabanın parasını *Hürriyet*'i kurmak için sermaye yaptı" derdi.

Emirberlerin birinden hep bahsedilirdi. Adı Hüseyin'miş. Bahriyeli değil, o zamanki tabirle nizamiye askeriymiş. Babam Gölcük'te sıtmadan titrerken bulmuş. Tedavi ettirip kendine emirber almış. Ben doğunca, ailesinin askere giderken hinihacette kullanması için verdiği çeyrek altını "Bizde âdettir" diye bana takmaya kalkmış. Bizimkiler çok duygulanmışlar. Terhis olup giderken "Ne istersin?" diye sormuşlar, "İki termos" demiş. "Ne yapacaksın iki termosu, bir tane yeter, başka şeyler alalım" demişler. "Yok, termosun birine çay, birine ayran koyup tarlada "Soğuk ayran mı istersiniz, sıcak çay mı? diye böbürleneceğim" demiş.

Bir de terzi Mehmet var. Denizaltıcı onbaşıydı. Gemide bir gün babama "Sizin ceketinizin yakası bozuk" demiş. Babam da "Boşuna ukalalık etme. Düzelt öyleyse" deyip de düzeltince babamın ömür boyu terzisi ve siyaset arkadaşı oldu. Bazen Teşvikiye'deki eve gelir, babamın eski elbisesini bozup bana yeni bayramlık olarak diktiği büyük adam elbisesinin provalarını yapardı. Babam tepesine diki-

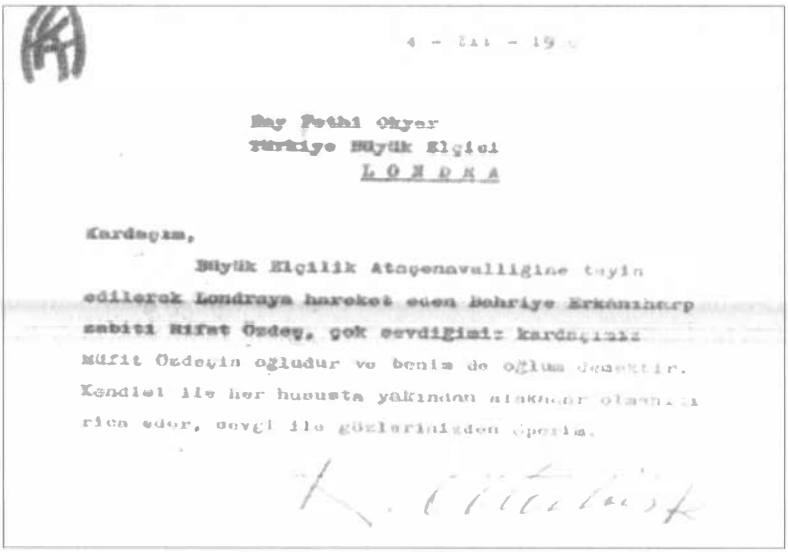

4 - Kas - 19

Say Fethi Okyer
Türkiye Büyük Elçisi
LONDRA

Kardeşim,

Büyük Elçilik Ataşeliğine tayin edilerek Londraya hareket eden Bahriye Erkanından Müfit Özdeş, çok sevdiğimiz kardeşimiz Müfit Özdeşin oğludur ve benim de oğlum gibidir. Kendisi ile her hususta yakından alakadar olmanızı rica eder, sevgi ile gözlerinizden öperim.

Atatürk'ten babama torpil mektubu

lir, "Zengin olsun, zengin olsun" diye talimat verir, sonunda içinden düşmemek için büyük gayret sarf ettiğim bir elbise ortaya çıkardı. Elbise bir sonraki bayram üzerime oturur, ondan sonraki bayramda küçük gelirdi.

Mehmet, Karadenizliydi. Soyadı Salihoğlu'ydu. Terhisten sonra İstanbul'a yerleşti. Küçükmustafapaşa'da dükkân açtı, Demokrat Parti'ye girdi, babamın siyaset arkadaşı oldu. Üst üste toplasan ömrümün en az üç ayı 1955-1960 yıllarında o dükkânda geçti. Babamın bana yaptırdığı elbiselerin provası için Küçükmustafapaşa'ya gider, sıra gelmesi için akşama kadar beklerdim. Büyük biri geldi miydi, bizim sıra bir geri giderdi. İki gün sabahtan akşama kadar beklediğimi hatırlarım. Bana da bilmediğim bir çevreyi, insanları tanımak fırsatı olurdu bu durum. Terzi Mehmet, fanatik Demokrat Partili olmakla beraber, ihtiyacı olan herkese iş verirdi. Yanında çalışanlardan biri, Komünist Âdem diye biriydi. TKP davalarında başının derde girdiği söylenirdi. Ben ilk başlarda "Bu komünist dedikleri nasıl bir şey?" diye merakla bakardım. Herkes gibi bir adamdı. Tek farkı, ikide bir "kolektif çalışmak iyidir" diye tekrarlayıp durmasıydı. Terzi Mehmet'in adamlarından çoğu 1960'tan sonra Almanya'ya işçi gitti.

Benden 10 yaş ufak olan ve o zamanlarda ayak altında dolaşan en küçük oğlu Haşim, aşı uzmanı veteriner oldu, Pendik'teki aşı üretim merkezinde müdürlük yaptı. Hâlâ arkadaşımdır.

Teşvikiye'deki evde arka tarafta ancak bir yatak sığacak kadar küçük bir odada dadı yatardı. Dadının yatağı, üstüne şilte konmuş koskocaman bir sandıktı. İçinde dürülü yataklar vardı. Gerektiğinde çıkarılırdı. Benim, onun üzerinde tavandan sarkan yelken bezinden bir hamağım vardı, akşam yatarken dadı beni kucaklayıp hamağın içine bırakırdı. 4,5 yaşımdan itibaren anneannemin bitişikteki odasına terfi ettim. Akşam yatak yapılır, sabah çarşaf, yastık, yorgan balkona çıkarılıp havalandırılır, sonra somyalar divana dönüştürülüp icabında üstüne oturulur, akşam olunca gene aynı döngü başlardı.

Salon, büyükbabamın mesleğinden olsa gerek, tıka basa antika eşya doluydu.

Bazen beklenmedik misafirler gelirdi. Bir de bakarsın kapı çalınmış, sarayda gullâbicibaşı falanca beyin kızı filanca hanım, yanında gelini ve halayığıyla Bostancı'dan gece yatısı misafirliğine gelmiş. Nedense gece yatısı misafirine çok sevinilirdi. Anneannemle misafir mutlu bir çehreyle birbirleriyle konuşur, halayık zaten şişkin kadroyla çalışan hane halkının kalabalığı arasında kendine

yer açmaya çabalayarak ev işlerinde yardıma uğraşır, annem gelinle ahbap değilse ayıp olmasın diye biraz ilgilendikten sonra ya bir özür uydurarak ya da çaktırmadan ortadan kaybolur, gelin bir kenarda herhalde akşama kadar sıkıntıdan patlardı. Akşam bizim oda misafirlere tahsis edilir, anneannem ile ben salonda yatardık.

Eğer İstanbul'da ise bazen babam bahriyeli arkadaşlarıyla geliverir, o zaman ön taraf boşaltılır, hane halkı arka tarafa çekilip, mutfağa doluşup, bir şeyler hazırlayıp babam ile arkadaşlarına yetiştirmeye uğraşırlardı. Babamın Nişantaşı taraflarında oturan, komşu sayılabilecek dört beş bahriyeli arkadaşı vardı. O zamanlarda asker aileleri halktan ayrı lojmanlarda toplanmamıştı. Herkes gibi yaşarlardı. Zaten büyüyünce anladım ki babam anneannemin evinde içgüveysiymiş.

Bir aralık babamın makam aracı sepetli bir motosikletti. Kullanan askerin adı Behzat'tı. Hane halkından birisi pencereden bakıp "Behzat geldi" der, babam üniformasının üstüne deri ceket giyer, başına deri pilot başlığı ve kar gözlüğü takar, aynı kılıktaki Behzat'ın yanındaki sepete oturup giderdi.

Bir de Madam Katina vardı. Madam Katina, tam Kurtuluş tramvayının son durağında, durağın hemen arkasında altı sarı sıvalı, üst katı ahşap bir evde otururdu. Ev herhalde onundu, galiba kimsesi de yoktu. Ayda üç dört kere gelir, bir kahve içer, anneanneme iltifat eder giderdi. Anneannemin babası Abdülhamit'in sofracıbaşısıymış ya, Madam Katina da sofracıymış. Sarayda verilen davetlerde ve Padişahın özel sofrasında kadın hizmetliler görev yaparmış. Müslüman kadınlara uygun düşmeyeceği için bu hizmetliler gayrimüslim tebaadan seçilirmiş.

Bir hikâye: Padişahlık zamanında bir taşralı, kalkmış, İstanbul'a akrabalarının yanına gelmiş. İlla da padişahı görmek istemiş. Akrabaları "Yarın git, falanca yerde dur. Padişah cuma selamlığına çıktığı zaman mutlaka oradan geçer, görürsün" demişler. Adam gitmiş, bir süre sonra dönmüş. Zevkten dört köşe. Eli ayağı titriyor. "Padişahı gördün mü?" diye sormuşlar. "Gördüm, hem de ahh, biliyor musunuz, padişahın atı bana baktı" demiş. Ben de Sultan Abdülhamit Han hazretlerinin sofracısını görmüş adamım yani. Duyrulur...

Anneannem, buzdolabı istemezdi. Ona göre yemek ikinci günden sonra yenmeyeceği için tel dolabı yeterdi. Terkos suyu küçümsenirdi. Caminin bahçe duvarının alt köşesinde Hamidiye çeşmesi vardı. Sakalar su doldurup isteyen evlere dağıtırdı. Mutfakta koca bir küp dururdu. İçme suyu ona konulur, yazın gerekirse at araba-

sıyla gezen seyyar buzcudan buz alınıp içine doldurulurdu. Börek, çörek yenilecekse tepside hazırlanıp pişmeye caminin sokağındaki fırına gönderilirdi. Yemek işi iki göz havagazı ocağıyla halledilirdi. Her sabah Saatli Maarif Takvimi'ne bakılır, yemek pişirme işine sonra başlanırdı.

Anneannemin arkadaşlarından iyi masal anlatanlar gitmesin, gece yatısına kalsın da masal dinleyeyim diye ayakkabılarını saklardım. Bazen bulur, bazen belki de yalancıktan bulamazlardı. Bir defasında gerçekten dört dönüp bulamadılar. Beni tehdit ettiler falan, ama direndim ve Mürüvvet Hanım Teyze'yi gece yatısına kalmaya mecbur ederek akşam yatmadan masalı dinledim. Ertesi gün ayakkabılar mutfaktaki küpün içindeki erimiş buzların arasından çıkınca fena halde sopa yedim.

Bu arada anneannemin çocukluk arkadaşı Mürüvvet Hanım'ın babasının Mızıka-yı Hümâyun mensubu, merhum kocasının ise Cumhuriyetin ilk dönem maden mühendislerinden olduğuna işaret edeyim. Erkek kardeşi de emniyet amirliğinden emekliydi diye bilirim. Mürüvvet Hanım'ı başta ben, herkes severdi. Pangaltı ile Feriköy arasında bir evde, kızı Yektane ablayla otururdu. Her akşam Pangaltı'dan ciğer alır, bütün mahallenin kedilerini doyururdu.

Bazıları bana masal anlatmanın zor olduğundan yakınırdı.

"Evvel zaman içinde, kalbur saman içinde..."

"Kalbur nedir?"

"İşte şu süzgeç gibi bir şey."

"Niye saman içinde?"

"Sus evladım, sus ki anlatalım."

"Peki."

"Pire berber iken."

"Pire küçücük, makas kocaman bire berberlik yaparken makası nasıl tutuyor ki?"

"Masal bu evladım sus da dinle."

"Deve tellal iken."

"Tellal ne?"

"Bir çeşit çığırtkan, yani bağıra bağıra mal satar. Yoğurtçular, sebzeciler gibi."

"Deve konuşur mu?"

"Hayvanlar konuşmaz, masal icabı."

"Oktayların papağanı konuşuyor ama..."

"O kuş."

"Kuşlar hayvan değil mi?"

"Öf! Bu çocuk ahret suali soruyor."

Masalı anlatan teyze pes etmez, devam ederse bir noktadan sonra sorgu suali keser dinler, sonra da uyurdum. O düzene bir vakitler "çocuğu masal anlatarak uyutmak" derlerdi. Şimdi "algı operasyonu" diyorlar. Büyükler bile uyuyor. Çocuk kim ola ki direnşin. Keloğlan, Nasreddin Hoca, Sinbad, Zümrüdüanka kuşları, filler, uçan halılar, 40 haramiler, ada sanılan dev kaplumbağalar, lambadan çıkıp "dile benden ne dilersin" diyen cinler... "Açıl susam açıl" dedin mi kapılar açılır, Orhan Veli'nin şiirindeki gibi mor kâküllü şehzade alaylarla Kafdağı'na hareket ederdi.

Bir de her üç kitapta da yer alan dini kıssalar vardı. Mesela Hazreti Musa'yı bebekken sepete koyup nehre salmışlar. Firavunun kızı bulup çıkarmış. Bir tepsiye altın, bir tepsiye kor ateş koymuşlar. Bebek Musa, kor ateşe elini uzatıp masumiyetini ispat etmiş ve Firavunun gazabından kurtulmuş. "Kurtulunca kaçmamış mı?" diye sorduğumu, "Küçücük bebek nasıl kaçsın?" diye menfi cevap alınca "Niye bebekmiş?" diye sormaya devam ettiğimi, konuşmanın karşı tarafın "öf artık" nidasıyla bittiğini hatırlıyorum.

Bu arada dini ev eğitimi gördük: Kulhüvallahi, Elham ve Rabbiyesir, ezberlenmesi mecburi dualardı. İlkokula başladıktan sonra Anneannem kandillerde abdest aldırıp Kur'an'ın Türkçe mealinden bölümler okuttururdu. Bu arada radyoyu karıştırırken Arapça konuşulan bir yere rastlarsam, Kur'an okunuyor diye hemen toparlanırdım.

Bir de her akşam okunması mecburi olan Türkçe bir dua vardı:

"Yattım sağıma döndüm soluma
Bin bir melek şahit olsun dinime imanıma
Yattım Allah kaldır beni
Rahmetine daldır beni
Yarın sabah güle oynaya uyandır beni."

Bu duanın çok daha uzun bir metnini Cengiz Özakıncı'nın bir kitabında gördüm. Özakıncı'nın okuduğum birkaç kitabı kafama uygundu. Aynı tür ağaçlarda büyümüş olsak gerek. Özakıncı'yı birkaç yıl önce Marmara Üniversitesi'nde bir toplantıda gördüm. Tanışmak istedim, pek yüz vermedi. Tanışamadık yani. Yoksa o duayı soracaktım.

Anneannem o yıllarda moda olan Mısırlı Yusuf Vehbi'nin filmlerini severdi. Beraber seyrettiğimiz bir filmde lambadan çıkan cinin "Aşka çare bulamam" dediğini hatırlarım. Ne dediğini büyüyünce anladım.

Apartmanın arkasında, kömürlükler ve bir küçük bahçe vardı. Bir gün arka bahçeye çıkardılar. Bir koyun bağlı. "Sev" dediler, sevdim.

"Bu benim mi?"

"Yok değil, o kurban" dediler.

"O ne demek?"

"Adak."

"Adak ne?"

"Adanmış, yarın kesilecek."

"Kesilirse ölür mü?"

"Ölür."

"Öldürmek günah değil mi?"

"Bu sevap. O cennete gidecek. Sen de ahrete gittiğinde onun üzerine binip sırat köprüsünü geçeceksin."

"Köprüden geçmek şart mı? Kayıkla geçsem olmaz mı?"

"Olmaz. Hem, hainlik etme! Bu hayvancağızın cennete gitmesine mâni olmaya uğraşma. Ne menfi ruhlu çocuksun. Cehenneme gidersin ha!"

Kafam biraz karışıktı, ama "peki" dedim.

Ertesi sabah koyun kesilirken beni başına diktiler. Mahallenin bütün kedileri duvarlardaydı. Ben hep şimdi kanatlanıp uçacak diye bekliyorum, cennete gidecek ya herhalde uçarak gidecek. Alnıma da bir parmak kan sürdüler. Bakıyorum. Ne uçması, hayvan parça parça edildi, geriye bir post kaldı, onu da kasaplar götürdü.

"Ne oldu?"

"O şimdi cennette."

"Nasıl, parça parça mı gidecek?"

"Cennete giden beden değil, ruhtur."

"O nedir?"

"Büyüyünce anlarsın."

Vallahi büyümeye pek gerek kalmadı. O sıralar Devlet Hava Yolları pilotu Mehmet Ali Bey'le evli olan ve çok güzel alaturka piyano çalan Saide Teyzemin Güdük adında siyah beyaz küçük bir köpeği vardı. Az yukarıda, karakolu geçince Bostan Sokağı'ndan sonraki ilk apartmanda otururlardı. Sonradan hatırladığım kadarıyla evlerinde o zamana göre yeni moda ardeko mobilyalar ve kuyruksuz bir piyano vardı. Gene sonradan anladığıma göre galiba Güdük'ün adı da kuyruksuz olmasından ileri geliyordu. Güdük her gün kendi gezer gelirdi. Bir gün kayboldu. "Ölmüştür" dediler. "Çok iyi köpekti, cennete gitti değil mi?" dedim. "Hayvanlar cennete gitmez" dediler.

"Peki, koyun nasıl gitti?", "O başka, sen daha küçüksün, büyüyünce anlarsın. Hem fazla soru sorma, cehenneme gidersin" dediler.

Anneannem ölmeden teyzem, Mehmet Ali Bey'den boşandı. Anneannemden sonra klarnetçi Şükrü Tunar'la evlendi.

40 yıl sonra yanılmıyorsam 1987'de karma ekonomik komisyon toplantısı için Hindistan'a gidiyoruz. Heyet başkanı Vehbi Dinçerler... Turgut Özal 1983 seçimlerinde "Zarar eden KİT'leri satacağız, alıp işletenler kâr ettirecek, devlet vergi alacak, zararı kâra çevirmiş olacağız" deyip durduydu. Meraklıları bilir, sonra da ilk satılan, kâr eden beş çimento fabrikası oldu.[20] Uçakta, heyete refakat eden işadamları vardı. Bakanın yanından biri kalkıyor, hemen başka biri oturuyor, dert anlatıyorlardı. Bir ara fırsatını bulup yanına oturdum. "Sayın Bakan bir şey sorabilir miyim?" dedim. "Buyurun" dedi. "Sayın Özal "zarar edenleri satacağız" dediydi, ama kâr eden çimento fabrikaları satıldı" dedim. "Zarar edeni kim alır?" dedi. Koyun, köpek ve çimento kafamda birbirine karıştı. Kendimi geri zekâlı hissettim, ama birazcık anladım galiba.

Beni dadım çoğu sabah Taşlık'ta kır kahvesine götürürdü. Narmanlı Apartmanı ile Maçka Palas en meşhur apartmanlardı. Narmanlı'nın altında Kıyık Pastanesi vardı. Poğaçası meşhurdu. Bizim karşımızda berber Hüsnü'nün dükkânı vardı. Her ne hikmetse ona "Küçük kırmızı berber" derdim. Evde dikine duran, kulaklığı yandan asılı telefon, bana göre odun kulaktı.

Kışın en soğuk aylarında sokağa çıkarmazlardı, evde otururdum. Soğuğun biraz hafiflediği günlerde dadımla Maçka-Beyazıt tramvayına biner, Beyazıt meydanındaki havuzun etrafında tramvayla bir tur atıp hiç inmeden eve dönerdik.

Tramvayın son durağı Maçka'da, şimdi Teknik Üniversite'ye ait olan kışlanın alt dibindeydi. Hemen karşısında küçük bir mezarlık vardı. Sağ taraftaki yol, taşlık üzerinden İnönü Stadı'na inerdi. Soldan "Bayıldım Yokuşu" dedikleri yokuştan aşağı, Valide Çeşmesi'nin oraya indin mi Vişnezade'ye gelirdin. Oradan aşağıda Akaretler başlardı. Sağdaki parkın karşısındaki küçük apartmanlardan birinde "Kambur Doktor" vardı. Zamanın en meşhur çocuk doktoruydu. Ufak tefek kambur bir adamdı. Söylentiye göre başka çocuklar kambur olmasın diye çocuk doktoru olmuştu.

20 Bildiğim kadarıyla Demirel ve Erdal İnönü, bu satışın iptali için dava açtılar. Sonra iktidara geldiklerinde, iptal davasını iptal davası açtılar. Eski Türkiye bu. Yapılan işe bak. Şimdi yeni Türkiye'de iptal davası gibi boş şeyleri umursayan yok. Babalar gibi satılıyor. Allah razı olsun!

Vişnezade'den veya bir alt sokaktan sola girdin miydi, az sonra Çatlak Çeşme Sokağı'na varırdın. Orası beraber büyüdüğümüz Özçelik ile Ertuğrulların sokağıydı. Onlara sonra geleceğim. Çatlak Çeşme sokağında, çukurda bir çeşme vardı. Çatısı dama tahtası gibi çizilmişti. Oraya çeşme damı denirdi ve dama oynanırdı. Hemen altı Şair Nedim Sokağı, sola dönünce 50 metre ilerisi Hüsrev Gerede'nin alt başlangıcıydı. Soldaki köşede, yanlış bilmiyorsam Abdülkadir Karamürsel'in konağı vardı. Hüsrev Gerede'den yukarı çıktın mı, yolda Selimlerin küçük Soydan apartmanını geçip bizim eve gelirdin, tur tamamlanırdı.

Hüsrev Gerede'nin başladığı yerde, karşıdan bakınca bizim evin hemen bitişiğinde Selimlerin bakkaliye, sebze ve yanılmıyorsam et de satan dükkânı vardı. Şimdi market diyorlar. Ağabeyi Galatasaraylı Küçük Ali, 1953'te Fenerbahçe'ye röveşatayla şahane bir gol atarak bir anda şöhrete erişmiş, sonra menüsküs olup ortadan kaybolmuştu.

Bizim apartmanın giriş katında, solda bir sütçü dükkânı, arkasında küçük bir daire vardı. Orada bir Bulgar otururdu. Komünist derlerdi. Cadde üstünde Maçka garajına bitişik küçücük bir aktar dükkânı işletirdi. Aktarın da bitişiğinde bir odun, kömür deposu vardı. Sobaların kömürünü oradan alırdık.

Bulgar, 1947'de gitti. Herhalde siyasi fikirleri hakkında dedikleri doğruydu ki yoldaşları iktidara gelince ülkesine döndü anlaşılan, yerine hallaç Ali geldi. Ali amca 1980'lerde son duyduğumda Yorgancı Ali Bey olmuştu.

Şişli Terakki'de bizim sınıfta iki tane Elçin vardı. Elçin Karamehmet çok güzel piyano çalardı. Abdülkadir Karamürsel'in torunu derlerdi. 1960'ların başlarında Viyana'da konservatuarda okurken trafik kazasında öldüğünü gazeteler yazmıştı. 10 seneden fazladır görmediğim halde çok üzülmüştüm. Öbür Elçin'in soyadı Telci'ydi. Telci Apartmanı diye bir binaları vardı. Bir alt sınıftaki kardeşi Gülçin Telci tanınmış bir gazeteci oldu, o da genç yaşta öldü.

Nişantaşı'nda çok sayıda konak vardı. Biri, Naciye Sultan'ın konağı, Işık Lisesi'ydi. Kimin olduğunu bilmediğim cadde üstünde bir konak, Şişli Terakki Lisesi'nin ilkokul bölümü, arka sokaktaki bir diğeri lise kısmıydı. Lise kısmının arazisi hâlâ boş duruyor. İlkokulun yerinde alışveriş merkezi var. Şişli Terakki'ye bitişik bir konak Şişli Sıhhat Yurdu diye bir özel hastaneydi. Nişantaşı'nın göbeğinde, fulya tarlasına inen yolun başlangıcında Cemal Reşit Rey'in olduğu söylenen bir konak vardı. 1970'lere kadar ayakta kaldı. Şimdi yerinde bir apartman var. Topağacı'na inen yolun başında, Işık Li-

sesi'nin karşı köşesindeki apartmanın Münir Nurettin Selçuk'a ait olduğu söylenirdi. Binanın altında biz öğrencilerin "kazıkçı" dediği Kemal Bey'in defter, kalem, oyuncak, aklınıza ne geliyorsa sattığı bir dükkânı vardı. Bir gün okulda öğretmen, habire ucu kırılan kurşunkalemimi nerden aldığımı sordu. "Kazıkçıdan" dedim; kulağım çekildi, "Öyle konuşulmaz" denildi. Sonradan o apartman yıkılıp yerine yenisi yapıldı. En son gördüğümde Kemal Bey'in oğlu, yeni binada, aynı yerde, aynı tür bir dükkân işletiyordu. Dedikodulara göre babasının izinden gidiyormuş.

Teşvikiye Karakolunun karşı yakasından yukarı doğru Selanikliler başlar, Nişantaşı kavşağını geçtikten sonra Osmanbey'e doğru Rumeli Caddesi'nde yoğunlaşırlardı.

Topağacı mesire yeriydi. Hiç bina yoktu.

Bizi ilkokuldayken 1 Mayıs bahar bayramında Topağacı'na kıra götürürlerdi. Türkçede piknik yoktu. Yanılmıyorsam 1955'te William Holden ile Kim Novak'ın "Piknik" adlı filmi oynadı, kıra gitmek kalktı, herkes pikniğe gitmeye başladı.

Bu anıları yazmaya başladığımda Hüsrev Gerede Caddesi'nin adının bu kadar geçeceği aklıma gelmezdi. Devam edelim. Hüsrev Gerede'den aşağı inerken soldaki ilk sokağa gelmeden, bana tuhaf gelen tek katlı esrarengiz bir ev vardı. Perdeleri veya panjurları her zaman kapalı durur, içinde hiç kimse görünmezdi. Meğerse Satvet Lütfi Tozan'ın eviymiş, hani şu Prens Sabahattin'in yetiştirmesi olduğu ve İkinci Dünya Savaşı sırasında İngilizler hesabına uluslararası casusluk yaptığı da rivayet edilen Satvet Lütfi'nin. Ölümünde bir gazetede evin resmi yayımlanınca öğrendim.

Ayrıca şimdiki Teknik Üniversite binasının arkasına giden sağdaki ilk sokakta da Babülo'nun evi vardı. Bir gün önünden geçerken sokağa dalmak istedim. Arkamdan koşmaya üşenmiş olacaklar ki "Dur! Orada Babülo'nun evi var" dediler. "O kim?" diye sordum. "Hortlaktır, çocukları yer" dediler. Ondan sonra o sokağa yaklaştıkça karşı kaldırımdan yürümeye başladım. Birkaç yıl önce yolum **düştü, baktım, Babülo'nun evinin oraya bir otel yapmışlar.**

Eski adıyla Emlak, yeni adıyla Abdi İpekçi Caddesi'nin üst başında, sağ tarafta bir kır kahvesi vardı. Yazları orada bazı akşamlar kukla oynatılırdı. Kukla kahramanın adı "İbiş"ti. Arada bir bu kahveye İbiş seyretmeye götürürlerdi. Karagöz'ü çok duyduydum; ama hiç canlı seyredemedim. Büyüyünce iki üç Karagöz metni okudum. Bazı Karagöz metinlerinin son derece müstehcen olduğunu 1960-1961 döneminde sınıf arkadaşım Ahmet Yücekök'le birlikte ka-

tıldığımız İstanbul Şehir Tiyatrosu kurslarında Zihni Küçümen'den dinlemiştim.

Emlak Caddesi'ndeki bu kır kahvesine dadımla bazen sabah da giderdik. Herhalde sonbahardı. Hava kapalıydı. Etrafta oynayacak hiçbir çocuk yoktu. Ben sıkıldım. O sırada ellerinde bebek arabasıyla iyi giyimli bir çift geldi. Dadım "Bak sana arkadaş geldi" dedi. Gelenler, yandaki masaya oturdular. Bebek arabada, araba biraz ötemde. "Hani arkadaş gelmişti? Niye oynamıyoruz?" dedim. Dadım "O daha küçük, büyüyünce oynarsınız" dedi.

Boyum ancak ya yetiyor ya yetmiyor, zor bela arabanın içine baktım. İçeride bir küçük çocuk var, kundakta değil, ama daha ancak yürümeye başlayacak çağında herhalde.

Bütün bunlar resimli roman gibi parça parça hâlâ gözümün önünden geçer.

Bir sonraki aşamada, bebek arabasının içine sarktığımı hatırlıyorum. O sırada insan vücudunun gelişimi hakkında fazla bilgim olmadığından, arabadaki çocuğun büyümesi için uzaması gerektiğini düşündüm ve bacağından tutup çektim. Kötü niyetle değil, büyüsün arabadan çıksın da oynayalım diye. Çocuk benim kardeşçe niyetimi herhalde anlamadı ki feryat etti. Adam ile kadının dehşet içinde bağrışarak bana doğru koşmaları hâlâ gözümün önündedir.

Ondan sonraki sahne olarak, Teşvikiye Karakolu'nun, Bostan Sokağı ile Teşvikiye Caddesi köşesindeki odası aklımda kalmış. Odanın bir köşesinde duruyordum. Bir polis, muhtemelen karakolun komiseri işaret parmağını "gel gel" anlamında kıvırarak çağırıyor, ben "ı-ıh" deyip köşeye kaçıyordum.

Hikâyenin tamamını yıllar sonra annemden öğrendim. Benim yüzümden neler çekmişler. Ben canavar olduğum için büyüsün diye bacağından çekince çocuğun bacağı çıkmış. Musevi bir aileymiş. Hem çocuğun tedavisi için hem de ailesine sus payı olarak -annemin ifadesiyle- dünyanın parasını vermişler.[21]

Nişantaşı ve Mücavir Bölge

Aşağıda yazdıklarımın bir kısmı, önsözde yazdıklarımdan bazılarının tekrarı gibi olacak, ama olsun.

Nişantaşı'nda birçok paşa yaşamış. Mirliva, yani tuğgeneral bir süvari bölüğünün, Ferik yani tüm-korgeneral, bir süvari taburunun,

21 Babam o sıralar İstanbul Deniz Komutanıymış. Eski Türkiye çok kötüydü. Hak, hukuk bilinmiyordu. Şimdi olsa paramızı sızdırmalarına izin vermez, çocuğun anne babasını da terörist diye içeri tıktırırdık.

Müşir yani orgeneral-mareşal bir süvari alayının aylık maliyeti kadar maaş alırmış derlerdi. Herhalde mülki paşaların da benzeri bir ölçüsü olmuştur. Onun için Nişantaşı, Teşvikiye, Yıldız gibi semtlerde çok sayıda konak vardı. Son devir padişahları bu bölgelerde yerleşmeyi teşvik etmişler. Bu konaklarda her katta paşaların ahfadı olan ve imparatorluğun enkazı altında ayakta kalabilmeyi başarabilmiş, türlü zorluklara rağmen başlarını dik tutan değişik aileler yaşardı. Hıfzı Topuz *Nişantaşı* kitabında bazılarını çok güzel anlatıyor. Bir de "Piyano Piyano Bacaksız" var.

Hıfzı Topuz'un kitabında bahsettiği insanlarla aramda 10, 20 yaş fark var, ama birkaç tanesini sonradan tanıdım; Canan Kazancıgil, Özcan Ergüder'in ilk hanımıydı, aile dostumuzdu. İbrahim Çamlı'yı 1975'te Lizbon'a geldiğinde orada tanıdım. Sadun Tanju'yu 1960'ta *Kim* dergisinde çalışırken gördüm.

Işık Lisesi'nde bizim sınıfta bir Ali vardı. Yaramazlık yaparsa Nermin öğretmen "Paşa deden duymasın" derdi. Büyüyünce öğrendim Halil Kut Paşa'nın torunuymuş.

Teşvikiye'deki günlerimden bir aklımda kalan da Missouri gemisiydi. Babam gemiyi karşılayan subaydı. Geminin komutanı bizim eve nezaket ziyaretine geldi. Bana bir karton dolusu yerli malı kurşun asker getirdi.

Özçelik, Ertuğrul ve Hababam Sınıfı

Benim yabancı dadılardan kaçıp yanına sığındığım insan Fehime Hanım'dı. Yarım anne bilirim. İki oğlu vardı, Özçelik ile Ertuğrul. Biri benden bir yaş büyük, öbürü bir yaş küçüktü. Daha sonra bizden 12, 13 yaş küçük bir kız kardeşleri oldu. Onları tam kardeş bilirim. Beraber büyüdük. Evde bir şeye kızdım mı kaçar, Hüsrev Gerede'nin dibinde, Çatlak Çeşme sokağında oturan Fehime Hanımlara giderdim. Biraz büyüdüğümde Ertuğrul'la gider, Akaretler'de şimdi Beşiktaş Jimnastik Kulübü binalarının yükseldiği, o zaman "56. İlkokul bahçesi" denilen alanda top oynardık. Özçelik futbol oynamayı sevmezdi. Askerde Karayazı'da kayak öğrenmiş, 20'sinden sonra kayak meraklısı olmuştu.

Beni ilkokula yatılı verince Özçelik'i de Yeşilköy Pansiyonlu İlkokulu'na verdiler. Hafta sonları bize gelirdi. Ertuğrul da gelir, oynardık. 1950 yazını Büyükada'da Anadolu Kulübü'nde beraber geçirdik. 1953 ve 1955'te Florya Belediye Evlerinde hep beraberdik. Ortaokulda beni Amerikan Koleji'ne, Özçelik'i Kabataş Lisesi'ne yatılı verdiler. Özçelik, okuldan cumartesi günleri bize gelir, pazar akşamı ken-

di evlerine giderdi. Bazen Ertuğrul da gelirdi. Biz Ertuğrul'la ittifak yapardık. Mesela oyun oynayacak isek "Birimiz oyun malzemelerini çıkarsın, öbürümüz toplasın" der, malzemeleri Özçelik'e çıkarttırır, oyun bittikten sonra da "Kim dağıttı ise o toplasın" der, oylamaya sunar, ikiye bir kazanıp gene Özçelik'e toplattırırdık.

Cumartesi günleri, okulda neler olduğunu Özçelik'le birbirimize anlatırdık. Gel zaman git zaman yanılmıyorsam 1955 veya 1956'da *Hababam Sınıfı* şimdi adını unuttuğum bir mizah dergisinde tefrika edilmeye başlandı. İlk tefrikadan itibaren sonuna kadar hepsini okudum. Özçelik'in anlattıklarını andırır tarafları vardı. Her yatılı okulda olanlar birbirine benzer diye üzerinde durmadım.

Özçelik liseden sonra iki yıl Erzurum Karayazı'da yedek subay olarak öğretmenlik yaptı. Sonra Yıldız Teknik Üniversitesi'ne girdi. Bir taraftan da eniştesinin Karaköy'de, Tünel'in girişindeki kırtasiyeci dükkânında çalışıyordu. Orada bir kere Kabataş Lisesi'nden bir arkadaşıyla tanıştım. "Aydın" dedi, "Babası Rıfat Ilgaz". Amerika'ya gidiyormuş, Özçelik'e vedaya gelmiş.

Neden sonra, Rıfat Ilgaz'ın bir röportajda "Kabataş'ta yatılı okuyan oğlumun anlattıklarından da yararlandım" dediğini okuyunca Özçelik'in anlattıklarıyla "Hababam Sınıfı"ndaki benzerlikler kafama dank etti.[22]

Ankara'ya gittikten sonra Özçelik'i daha seyrek görmeye başladım. Derken askerlik, yurtdışı görev falan iyice uzaklaştık. Evlenmiş, bir kızı olmuş diye duydum. 1977'de Türkiye'ye döndüğümde kulağıma "Çok içiyor, karaciğeri bozulmuş" gibisinden laflar geldi. 1982'de Stokholm'den Urumiye'ye tayinim çıktı. İstanbul'a uğradığımda annem "Fehime Hanım çok hasta" dedi. Hastaneye gittik. Çok sigara içerdi. Nefes darlığından kendini bilmeden yatıyordu. Herkes oradaydı. "Özçelik nerede?" dedim. "Hasta" dediler, vaziyeti anladım. Bir sene önce karaciğer bozukluğundan ölmüş. Annem "Özçelik'i kaybettikten sonra birden göçtü" dedi, Fehime Hanım iki gün sonra öldü.

Kısmetsiz bir aileydi. Babaları, yılların şoförü, dolmuşçuluğu bırakıp bir nakliye şirketinde çalışmaya başlamış. Akşam kamyonu park edip inmiş, geri geri giden bir başka kamyon ona çarpmış. Onu da öyle kaybetmişler.

Ertuğrul, olağanüstü zekiydi. Çeşme Damı denilen yerde, yedi, sekiz yaşındayken dama oyununda Beşiktaş'ın bütün damacılarını yeniyordu. Bir keresinde usta damacı geçinen bir adamla bir gazo-

22 Aydın Ilgaz'ı geçenlerde televizyonda gördüm. Bu yazdıklarım yayımlanırsa ve sağ isek beni ararsa sevinirim.

zuna başladılar, 64 kasa gazoz kazandı, adam yenildikçe hiddetleniyordu, bir kasa, iki kasa, dört kasa derken 64 kasaya ulaşınca, çıldırma raddesine geldi. Ertuğrul ne olur ne olmaz diye yenilip bir şişe gazozla yetinmek zorunda kaldı. Annem onu Robert Kolej'e yazdırmak istediğini, Ertuğrul'un reddettiğini söylerdi. Liseyi bitirdi mi bilmiyorum. 18 yaşından sonra kahvelere dadandı. Askerden dönünce Sait Halim Paşa yalısındaki kumarhanede krupiye oldu. O arada Türkiye briç şampiyonu oldu. Sonra Las Vegas'a gidip iki yıl çalışıp dönmüş. Ben Bonn'dayken geldi, iki gün kaldı. Kanada üzerinden Amerika'ya gidip Las Vegas'ta işe devam edecekmiş. Gittikten bir hafta sonra geri geldi. New York'ta yakalanıp sınır dışı edilmiş, "Beni nereden buldunuz?" diye sormuş. "Biz Türkleri takip etmeyiz. Kaçak gelen olursa birisi mutlaka ihbar eder" demişler.

Fehime Hanım'ın cenazesinden sonra, Ertuğrul'la en az dört saat Şair Nedim Caddesi, Çatlak Çeşme Sokağı, Çeşme Damı, Hüsrev Gerede, Teşvikiye, biraz da sersem gibi, hep gezdik. Son görüşüm oldu. 1988'de kalp krizinden öldü diye duydum. Beşiktaş'ta cenazesi çok kalabalıktı dediler.

Futbol ve İlkokul

Futbolla ilk tanışıklığım 5 yaşında oldu. Coşkun Özarı'nın babası Mazlum Bey denizaltıcı bahriye subayı, annesi Sabiha teyze annemin en iyi arkadaşlarındandı. Coşkun ve küçüğü Ergun ağabeyler benden sekiz-on yaş büyüktü. Mazlum Bey bir gün beni maça götürdü. Anlaşılan İnönü stadı daha açılmamış olacak ki vapura binip o zamanki ahşap Fenerbahçe Stadı'na gittik. Mazlum Bey beni omzuna aldı, maçı tepeden seyrettim. Top havaya dikildiği zaman çok hoşuma gidiyor, merakla daha ne kadar gidecek, kaçan balonlarım gibi uçup kaybolacak mı diye bakıyorum, hep sonunda yere iniyor, yere inince ağabeyler zıplıyor, sonra da birbirleriyle tepişiyorlardı, iki tarafta en arkada iki ağabey var, onlar hem zıplıyor hem de yere doğru atlayıp boylu boyunca uzanıyorlardı. Mazlum Bey'e sordum, **"Onlar kaleci, onlar elleriyle de topu tutabilir" dedi. Ne demekse an**lamadım, ama tam o sırada bir bağırış oldu, sol taraftaki kaleci ağabey yere uzandı. Bir gürültü koptu, ortalığı "oooool" diye bir uğultu kapladı. Mazlum Bey beni yere indirdi. Suratı bir karış, kafayı sallayıp kendi kendine bir iki sinirli hareket yaptı. Sonra gene beni omzuna aldı. O gürültüden sonra sahadaki bütün ağabeyler bir tarafa doluştu. Mazlum Bey heyecanla eşelenip duruyordu. Maça beraber gittiğimiz, yüzünü tanıdığım, ama isimlerini bilmediğim iki bahriye

subayı amca daha vardı. Bir ara beni onlardan birinin omzuna verdi. "Uğur deneyelim" dedi. Olmadı, gene omzuna aldı. Top havaya kalkmaz oldu. Top devamlı ağabeylerin arasına sıkışıyor, dışarı çıkıyor, ağabeyler topu elle içeri atıyorlardı. "Bunlar da kaleci mi?" diye sordum. "Yok, onlar taç atıyor" dedi. Ne demekse anlamadım, zaten kızgındı, daha sormadım. Sağ taraftaki kaleci ağabey havada uçuyor, yerden solucan gibi kıvrılıyor, atlıyor, tıpkı yazın Heybeliada'ya gelen seyyar cambazhanede, meydanın ortasında zıplayıp, sıçrayıp, takla atan amcalar gibi hareketler yapıyordu. O zıpladıkça Mazlum Bey eşeleniyor, tepiniyordu. Derken top bir havaya dikildi, yere indi, ayaklara dolandı, ne oluyor derken Mazlum Bey beni havalara fırlattı. Tekrar tekrar fırlattı. Etrafa baktım. Bizim çevremizdeki amcalar, ağabeyler birbirlerine sarılıyor, tokalaşıyor, havalara yumruk sallıyor, hatta sevinçten ağlaşıyorlardı. Hemen ardından stattan çıktık.

Sonradan tahmin ettiğime göre bu bir Fenerbahçe-Galatasaray maçıydı, Galatasaray son dakikada beraberliği kurtardı anlaşılan. Fenerbahçe'nin kalecisi de uçan kaleci Cihat Arman olsa gerek. Merak eden 1945-46 yıllarının maçlarına baksın. Bulurlarsa lütfen bana da bildirsinler.

Sonra seyrettiğim maç, muhtemelen İnönü stadının açılış maçıydı. Onda da hep kalecilere baktım. Onlar da uçtular, atladılar. Eve gelir gelmez somyaların üzerine uçmaya başladım. Havluyu top gibi dürüp yatağın bir ucuna koyuyorum, öbür uçtan koşup gelip havluya uçuyorum. Somyaların yayları dökülmeye başladı, bu yıllarca sürdü, çok laf işittim, ama yılmadım. Bendeki sebatın yanında biraz da kabiliyetim olsaydı herhalde dünya karmasına seçilirdim. Amatör kümeden öteye geçemedim.

Derken ilkokul başladı. Beni hemen 100 metre ötedeki Işık Lisesi'nin ilkokul bölümüne yazdırdılar. İlkokul, Enver Paşa ile Naciye Sultan'ın konağı, caminin bahçesinin üst köşesindeydi. Şimdi yerinde yeni bir bina var.

Okula başlamadan 15 gün kimseyle konuşmadım. Surat astım "Okula gitmesem, okuma yazmayı kendi kendime öğrensem, bana bir hoca tutsanız olmaz mı?" diyorum. "Olmaz" diyorlar. Açlık grevi falan da işe yaramadı. Sonunda bir sabah beni okula götürüp bıraktılar.

Tam sıraya girdik, beni bir terk edilmişlik duygusu sardı. Sokağa atılan ev köpekleri de aynı şeyleri hissediyor olsa gerekti. Birden bağıra çağıra ağlamaya başladım. Baktılar sirayet ediyor, bir iki çocuk

daha hıklamaya başladı, beni hemen o zamanlar "yuva" denilen okul öncesi bölüme aldılar, oyuncaklar filan, bütün gün oyaladılar, ilk gün öyle geçti.

İkinci gün okula getirdiler, kapıda paltomu alıp gittiler. İlk iki derste sıkıldım. İkinci dersin sonunda kaçıp eve gittim. "Vay! Mektepten kaçarsın ha!" diye adamakıllı bir sopa yedim.

Üçüncü gün biraz erken götürdüler. İçeride çocuklar koşuşuyor. O zamanki ölçülerimize göre kocaman bir mermer iç avluda kırık bir mermer parçasıyla futbol oynuyorlar. Yani buz hokeyinin bir türü de denilebilir. "Ben de oynayayım mı?" dedim. "Son gelen çorbasını içer, kaleye geç" dediler. Kaleye geçtim. Birden mermer parçasını önümde gördüm, üzerine atladım. "Bu uçuyor, kaleci bu" dediler. Ondan sonra hep kaleci kaldım. Antrenmanlarda bile ileride oynamadım. Hiç 18 dışına çıkmadım. Tek çıktığım zamanlar, gol yiyince bazen hırsımdan bizim savunma oyuncusu arkadaşlarıma hakemin duymayacağı biçimde üzüntülerimi belirtmek içindi.

O zamanlar kaleciler 18 dışına çıkmazdı. Çıkana deli derlerdi. İstanbulsporlu bir Deli Turan vardı. Çocukken bir kere gördüydüm. 18 dışına çıktı. İki kişiyi çalımlayıp geçti, üçüncüye kaptırdı, boş kaleye gol oldu.

Futbol oynama hevesimin eğitim hayatımda büyük yeri olacağını henüz bilmiyordum. Mermer parçasının üstüne uçacağım diye okula erken gitmeye başladım. Her sabah 10- 15 dakika yerlerde sürünüyorum. Öğretmen Nermin Köşkeroğlu kızıyor, evden kızıyorlar. Bir ara evden kaçıp caminin bahçesinde sıkıştırılmış bezden topla oynayan kapıcı çocuklarına katıldım. "Sen mahalle çocuğu mu olacaksın" diye fena halde azarladılar. Herhalde ehvenişerle iktifa ettiler ki futbola okulun bahçesinde devam etmeme razı oldular. Böylece okulla aramda bir bağ kurulmuş oldu.

İlk entel ukalalığım ilkokul birinci sınıfın birinci ayının sonunda başladı. Sokaklarda, dükkânlardaki yazıları okumaya merak saldım. Bizim evin karşısında Teşvikiye Eczanesi vardı. Teşvikiye'yi sökemedim, ama eczaneyi okuyabildim. Evdeki herkes ve tabiî ki ben "c"yi atlıyor, "z"ye bastırıp "ezzane" diye konuşuyoruz. Ertesi sabah okulda öğretmene "ezzaneyi yanlış yazmışlar" dedim. "Doğru yazılmış; eczane denir, ezzane değil" dedi. "Acaba" dedim, inanmadım, ama sineye çektim. Bir zaman sonra bir derste öğretmen "Kim tahtaya 'saat' yazar" dedi, "Ben" dedim ve "sahat" yazdım. Öğretmen "yanlış" dedi. Benim yazdığımın doğru, öğretmeninkinin yanlış olduğunda ısrar ettim. Sonunda öğretmen kulağımı çekti ve tartışma

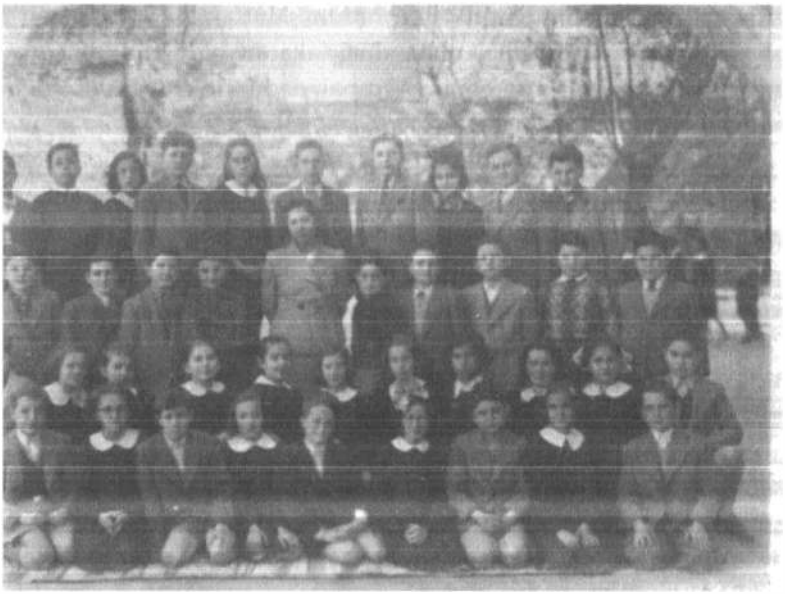

İlkokul üçüncü sınıf. Öğretmen Nermin Köşker. Dosdoğru, solunda Önder Baykal, sağında ben, en ön sıra sağ alt köşede Selim Soydan, sol alt köşede Rıza Türmen

bitti. Kaba kuvvetin fikre galebe çalmasına ilişkin ilk tecrübem bu oldu.

İnsanların fazla soru sorulmasından hoşlanmadığını okula gitmeden öğrenmiştim. Anneannemin arkadaşları imparatorluğun son kuşak kalıntılarıydı. Anneannem gibi birçoğu numune mektebinde okumuş, yani kendi dönemlerine göre çok iyi eğitim görmüş sayılması gereken hanımlardı. Mediha Hanım, Huriye Hanım, Fevziye Hanım... Hatırladığım kadarıyla, birçoğunun ya kocası ya kardeşi ya oğlu Birinci Dünya Harbi'nde Arabistan çöllerinde kalmıştı. Bizim askerlerin atların sidiğini içtiğini, yerlerden topladıkları arpa tanelerini ve böcekleri yediklerini, Arapların geride bırakılan yaralıların karınlarını deşip altın aradıklarını anlatırlardı. Arada bir "Allah, Kâbe'yi yeniden Müslümanlara bağışlasın yarabbi" diye dualar ederlerdi. Kopkoyu renkli bir "Saraylı Hanım" vardı. Çok itibar görürdü. Şimdiki Hüsrev Gerede yokuşunun alt tarafında bir binanın bodrum katında otururdu. Neyle geçinirdi bilmem, ama o toplantılara katılan hanımların bir kısmının el altından desteğiyle yaşardı sanırım. "Allah Gazi Paşa'dan razı olsun, İngiliz kâfirini buradan kovdu" diye bir laf ederdi. O zamana kadar İngiliz anahtarının ne olduğunu mutfaktaki musluk tamir edilirken görmüştüm, ama İn-

giliz kâfirinin ne olduğunu bilmiyordum. Mutfaktaki aşçı "gâvur" demek olduğunu söyledi. Anlamadım, fakat ne olduğunu da soramadım. Bir zaman sonra benim Avrupalı dadıların o dediklerinden olduğunu öğrendim.

Sonraları, hanedan gönderilince en çok sıkıntıya düşenlerin önemli bir bölümünün, geride bırakılan siyahî saray hizmetlileri olduğunu öğrendiğimde, acaba Saraylı Hanım samimi miydi, yoksa bizim evde Atatürk'ün babama verdiği imzalı resmi gördüğü için mi Gazi Paşa'ya dua ederdi, hep düşündüm.

O kuşak, hatta Cumhuriyetin kuruluşunda doğan kuşak için İstanbul'da Türk ile Müslümanın farkı yoktu. Bir gayrimüslim Müslüman olduğunda "Türk oldu" denirdi. Kimse şimdiki gibi kazara Türk dese hemen arkasından "Arnavut, Laz, Çerkez, Kürt, Boşnak" diye kendini makaradan boşalmış gibi etnik grup sıralayıp ayıbını örtmeye mecbur hissederek söze başlamazdı. İstanbul'un Müslüman nüfusunun tamamı kamu nazarında Türk sayılırdı ve itiraz eden yoktu.

Bir çeyrek ölçüde istisna, nadiren de olsa dik başlılıkları ve nispeten sınırlı Türkçe bilgileri yüzünden dalga geçilen Arnavutlardı. Arnavut memlekete telgraf çekmiş, cevabını almış, çok memnum olmuş. Arkadan koltuğunun altında bir hindiyle telgrafhaneye gitmiş, "Bunu bizim eve yollayın" demiş. "Olmaz" demişler. Çekmiş pıştovu, "Telgraf gider de hindi gitmez mi, göndermezseniz yakarım" demiş. Telgrafçılar mecburen "Peki" deyip hindiyi almışlar, bir güzel yemişler. Üçüncüsünde bu defa "Beni gönder" demiş ve gene pıştovu çekmiş. "Peki, ama yol zahmetlidir dayanabilir misin?" demişler. "Dayanırım" demiş. İçeri odaya almışlar ve elektrik vermişler. "Oyy more istemem, yaya giderim daha iyi" demiş. Bir başkasını da hakiki hikâye gibi anlatırlardı. Bir bey, konağında bekçilik yapsın diye iki Arnavut'la anlaşmış. "Size 50'şer lira maaş vereceğim" demiş. Adamların suratı asılmış, "Teessüf ederiz bey, biz ayda 30'ar liradan aşağı çalışacak adamlar değiliz" demişler, filan.

Bir diğer çeyrek[23] istisna Selaniklilerdi. Sabatay lafını sonradan köylülükten entelliğe terfi eden taşralılar çıkardı. İstanbul'da, ayıp olmasın diye "dönme", hatta kibarcası "avdeti" de kullanılmazdı. Sadece Selanikli denirdi. O zamanlar bizden başlıca farkları, kız alıp vermemeleriydi. Sonraları nesil bozuluyor diye ondan da vazgeçtiler. Zamanla öğrendim ki onlar da çeşit çeşitlermiş; Museviliğe

23 Yalnız dikkat! Bizim hesapla iki çeyrek bir yarım etmez. Bir çeyrek çarpı bir çeyrek eder gene bir çeyrek.

daha yakın olanlardan Müslümanlığı ve Türklüğü tam benimseyenlere kadar birkaç kola ayrılırlarmış. Mesela İzmir'de Yunanlara ilk kurşunu atan Hasan Tahsin'in Selanikli olduğu söylenir. Meslek hayatımda tanıdığım en nitelikli, en yurtsever büyükelçilerden biri olan Osman Olcay için de Selanikli derler. Buna karşılık bizim Dışişleri'nde Türklüğü bir türlü kabul edemeyen en az iki kişiyi de tanırım, onlar kendilerini bilirler. Neler yaptıklarının az bir kısmını da ben bilirim. Çoğunu bilen bir arkadaşım, meslektaşım da var. Nezaket göstermiş ve kibarca yazmış, ama Büyükelçi Numan Hazar'ın *Dış Politika Anıları* kitabının satır aralarını okursanız neler çevirdiklerini görürsünüz. Kimse kızmasın. Türklüğü kabul etmeyen bir tek onlar değildir. Dedelerinin Ceneviz soylusu olduğunu öne sürüp gülünç duruma düşen bile vardır.[24] "Hiç Türk'e benzemiyorsunuz" denildiği zaman İngilizce teşekkür edenler[25] de cabası.

Anneannemin ve annemin Selanikli ahbapları vardı.

Bizim tanıdıklar bizim gibi insanlardı. Selanikli Huriye Hanım'ın anlattığı, Selanik elden gidince bir Yunan subayı o zaman 14-15 yaşında olan Huriye Hanım'ın çarşafını açmaya kalkmış, babası da aileyi toparladığı gibi İstanbul'a getirmiş.

Ama tabii çelişki de oluyor. İlkokula başlayıp "Atatürk 1881'de Selanik'te doğdu" diye öğrenince eve gidip "Atatürk de Huriye Hanım Teyzelerden mi?" diye sorduğumu bilirim. "Yok, o Selanikli Müslüman yani Türk" demişlerdi. "Huriye Hanım Türk değil mi?" diye sorduğumda da "Tabii Türk, ama Atatürk başka Huriye Hanım'lar başka türlü Türk" filan gibi laflar etmişlerdi. Aslında ta bin yıl önce Kaşgarlı Mahmut diye birisinin de benzer bir şeyler söylediğini sonradan öğrendim.

Anneannemin arkadaşlarından bazılarıyla kandil gecelerinde camiye gittiğimizi hatırlarım. Kandil gecelerinde mutlaka birileri mevlit okuturdu. Ben Itrî'ye atfedilen, çok sevdiğim Allahümmesaliala diye başlayan ilahiyi beklerdim. Gecenin geri kalan kısmında uyuklardım. Teşvikiye Camisi bizim eve neredeyse bitişikti. Arada tek bir sokak ve küçük bir bina vardı. Minare bizim arka balkona kuş uçuşu 50 metre bile yoktu. Her akşamüstü balkona çıkar ezan dinlerdim. Kuşlar uçuşur, hava bir tuhaflaşır, içime bir hüzün dolmaya başlar, ama sonunda kendimi biraz da güçlenmiş hissederdim. Ezanı müezzin okurdu, vallahi hakikaten çok güzeldi. Şimdiki "disko-ezanlar" daha piyasaya çıkmamıştı.

24 Ben Andrew Mango'nun yalancısıyım.

25 Türkçesi thank you.

Son zamanlarda kulak patlatan perdeden verilen hoparlör ezanlarını dinlediğimde, acaba Vatikan, dinden soğutulan her mümin başına birilerine prim mi veriyor diye düşünürüm. Şayet öyleyse bu kâfirin, Türkiye'yle ilgilenen ve bir zamandır dinler arası diyalog diye Vatikan'a yılışan sözde din kardeşlerimizi muhatap alan papalığın "Müslümanları Hıristiyan Yapma Dairesi" midir nedir, işte onun başındaki Kardinal olması kuvvetle muhtemeldir. Diyaloga bak sen: "Hazreti Musa ve Hazreti İsa bizim de peygamberimizdir, ama Hazreti Muhammed son peygamberdir." El cevap: "Tamam ilk ikisinde anlaştık. Ama Muhammed diye bir peygamberi biz kabul etmeyiz. Gündem maddelerinin üçte ikisinde tam mutabakat sağlandı. Geri kalanı şimdi gel konuşalım."

Yahu, adamlar "Evet, Hazreti Muhammed bizim de peygamberimizdir" deseler ne olur? Ne Papalık kalır ne de papazlık. Herkes Müslümanlığa dönse Papa hazretleri bütün dünyaya yayılmış bulunan, içlerindeki altın haçlar, putlar, şamdanlar, gümüş döküm günah çıkarma odacıkları, paha biçilmez resimler, heykeller, tarihi binalardaki Rönesans freskleri ile maddi varlığı hesaba gelmeyecek, yalnız arazilerine milyonlarca TOKİ inşaatı yapılabilecek kiliselerinden, manastırlarından, vakıf binalarından vazgeçer mi? Dahası Vatikan mason localarıyla el altından ortaklıkla yürütüldüğü öne sürülen ve açık verenin Londra'daki Kara Keşişler Köprüsünden[26] sallandırıldığı temiz ve dürüst (!) ticari ilişkileri bir yana iter mi? Sırf kiliselerin çanlarını yenileme ayağına hurdaya verse elde edeceği parayla kim bilir kaç Afrika ülkesinin bütçesini karşılayabilecek imkâna sahipken, Papa kâfiri bütün bunlardan vazgeçip imana gelir mi; kendisini uzaktan görmek için binlerce kilometrelik yollardan gelip Vatikan meydanına toplanan kalabalıkları pencereden bir el işaretiyle sevinçten ağlatan, hıçkırtan, güldüren gücünü hiç bırakır mı?

Papa Hazretleri bütün bunları elinin tersiyle itip Roma müftüsü tayin edilmeyi, bilemedin Roma'daki Aziz Pavlus Hazretleri tekkesi postnişini olmayı kabul eder mi dersiniz? Adamı ahmak mı sandınız. Bütün o zenginlikleri bırakıp cehennem ateşine dayanıklı yanmaz kefenlerin, sırat köprüsünü geçme garanti belgesiyle gönderilen plastik terliklerin perakende e-ticaretiyle kifayet eder mi zannedersiniz.

Diyalogcu beyler eğer etrak-ı bi idrak diye ayaklar altına almaya uğraştıkları sakallı atalarımızın ferasetinden biraz nasiplenmiş ol-

26 Türkçesi Blackfriars Bridge

salardı Vatikan'a papaz yalakası olarak değil, kardinal rütbesinde Türk casusu olarak girerlerdi.

Neyse Roma'yı bırakıp gene bizim mahalleye gelelim.

Dört beş yaşındayken bir gün Teşvikiye Camisi'nin bahçe duvarının yanından yukarı doğru yürürken, önümde iriyarı, uzun boylu birini gördüm. Beyaz bir pantolon, beyaz bir gömlek üzerine de kurşuni bir kolsuz hırka giymişti. Tuhafıma giden, uzun saçları olmuştu. Birisiyle konuşarak ağır ağır gidiyorlardı. Önüme geçince baktım, sakalı bıyığı var. Bir anlam veremedim. Eve gidince "Ben bugün kadın saçlı bir adam gördüm" dedim. "O, filozof Rıza Tevfik olsa gerek" dediler. "Filozof nedir?" dedim. "Büyüyünce anlarsın" dediler. Rıza Tevfik Robert Kolej'de yeniden karşıma çıktı. Bu sefer kendisi değil de şiirleri.

Bir de bir apartmanın ikinci katına asılmış bir tabelada "Calibe" diye bir yazı okumuştum. O apartman hâlâ duruyor. "Calibe ne demek" diye sordum, "İsim" dediler, yani Ayşe, Fatma gibiymiş. Neden sonra, Ömer Seyfettin'in Calibe adlı eşinin 1930'larda Nişantaşı'nda terzilik yaptığını duydum. Acaba 1947'de hâlâ oralardaydı da benim levhada okuduğum Calibe o Calibe miydi bilmiyorum. Ama Ömer Seyfettin'e sağlığında kızı üzerinden çok eziyet ettiğini biliyorum.

Ben Işık Lisesi'nde birinci sınıftayken, İsmail Cem ikinci sınıftaydı. İlkokulda İsmail Cem'in adı Cem İpekçi'ydi. Sonradan gazeteciliğe başladığında yakın akrabası Abdi İpekçi'nin gölgesinde kalmamak için adını İsmail Cem'e çevirdiği söylendi. İkinci sınıflar, başlarında İsmail Cem, teneffüslerde karşımıza geçip "birler, birler" diye bizi küçümseyerek aleyhte tezahürat yaparlardı. Sonraları Amerikan Koleji'nde benden yine bir sınıf yukarıdaydı. Cem İpekçi'yi yazları Büyükada'da görürdüm. Fazla bir samimiyetimiz yoktu, ama yabancı da değildik. Büyükada Anadolu Kulübü'nde her yaz büyük bir balo yapılırdı, biletlerin fiyatları dudak uçurtan cinstendi. Ben kulübün otel bölümünde kalırdım. Erkenden gelen birkaç arkadaşla birlikte benim odada bekler, balo başladıktan bir süre sonra bahçeye sıvışır, kalabalığa karışır, baloyu beleşe getirirdik. 1960 yazında baloya sıvışmayı İsmail Cem'le bekledik. Robert Kolej'i yeni bitirmişti. Yaz sonunda İsviçre'ye gidip üniversiteye başlayacaktı. Boynuna büyücek bir altın ay yıldız takmıştı. "Bunu yeni yaptırdım, İsviçre'de Türk olduğum belli olsun diye. Kimlik meselesi" dedi. Baloya sıvıştıktan sonra, ta 1998 senesine kadar bir daha görmedim, ama neler yaptığını takip ettim. Bana göre iyi işler yaptı. TRT'yi çağdaşlaştırdı. Bir de hâlâ geçerliliği olan *Türkiye'de Geri*

Kalmışlığın Tarihi adlı başvuru niteliğindeki kitabını yazdı. Bir daha karşılaştığımda o Dışişleri Bakanı, ben Dışişleri memuruydum. O kısım, çok sonra gelecek.

Okula başlamadan, 1947'de bir gün anneannem beni gezdirirken kaçtım. Kovalarken düştü, dizleri yara oldu. Ondan sonra da rahatsızlığı bir türlü düzelmedi gibi geldi bana. 1949 Nisan ayında ölmeden önce son defa o zamanki Amerikan Hastanesi'nde gördüm. Gözleri görmüyordu. Öldüğünü bana hissettirmediler. Sonradan öğrendiğime göre şeker hastalığının yol açtığı böbrek rahatsızlığından ölmüş. Annemin arkadaşı Cemile Hanım vardı. Bir cuma öğleden sonra beni okuldan alıp Cemile Hanımlara götürdüler. Kızları Nimet'le çok oynardık. Karşılarında, tabii yine çok sonradan öğrendiğime göre, Şeref Görkey otururdu. Kızı Canan vardı. Sonra Canan da Nimet de Arnavutköy Amerikan Kız Koleji'ne gittiler. 1957'den sonra ne gördüm ne de duydum. Kim bilir ne oldular.

Cemile Hanımlarda üç gün kalıp pazartesi okula gittim. Bizim sınıfta İpek diye bir kız vardı, caminin karşısındaki apartmanlardan birinde otururdu. Bana "Senin anneannen öldü, cenazesini kaldırdılar, ben camdan gördüm" dedi. Öğretmen "Yok öyle şey, sus" diye payladı. Baştan beri bir şeyler olduğunu hissediyordum, ama anlayamıyordum. Biraz şaşkındım. Eve gittim. Ağlamaktan gözleri şişmiş bir sürü kadın doluydu. Annem ortada yoktu, baygınlık geçiriyormuş. Heybeliada'dan halam gelmiş, "Anneanneni Avrupa'ya tedaviye gönderdik, iyileşip gelecek. Sana da futbol topu getirecek" dedi. Ben kanmış gibi oldum, ama içimde bir şüphe. Gene de 11-12 yaşıma kadar ümitsizce bekledim anneannem Avrupa'dan dönecek diye. Sonra durumu kanıksadım.

Anneannem öldükten sonra Teşvikiye'den Ayaspaşa'ya taşındık. Adresi, Gümüşsuyu Caddesi 35/10 Ayaspaşa Palas Apartmanı'ydı. Benim birinci sınıftaki öğretmenim Nermin Köşkeroğlu, Şişli Terakki'ye geçti. Beni de üçüncü sınıfta Şişli Terakki'nin ilkokuluna yatılı[27] verdiler. Futbol kesinlikle yasaktı. Selim Soydan bizim sınıftaydı. Okul binası olan konağın alt katında pek kullanılmayan bir taşlık vardı, bir top bulup oraya gidiyorduk, Selim bana şut atıyordu. Öğretmene yakalanırsak top bademoluyordu.

Nermin Hanım'la 1998 yılında ölene kadar bağımız kopmadı. Teknik Üniversite'de bir profesörle evlendi, soyadı Dosdoğru oldu. Çocuğu olmadı. Eşini kaybettikten sonra ders notlarını derleyip bir

27 Anneme göre fazla şımarıkmışım. Anneannem ve arkadaşları bana fazla yüz vermişler. Adam olmam içinmiş.

iki mekanik kitabı yayımladı. Bana "Sefir ol da senin bir davetinde ev sahibesi olayım" derdi. 1998 yılında ben Libya'ya büyükelçi gittikten sonra bir ameliyat geçirdi. Geçmiş olsun demek için aradım. "Önümüzdeki Cumhuriyet Bayramı'nda ev sahibeliği yaparsanız çok mutlu olurum" dedim. Sevindi. Ekim başı telefon ettim. "Nermin Hanım'la görüşebilir miyim?" dedim. Birisi "Hayır görüşemezsiniz, dün öldü" dedi. Herhalde akrabalarından biriydi.

Nermin Hanım Selim'i de unutmamıştı. Hülya Koçyiğit'le evlendiğinde tebrik için aramış. Evlerine davet etmişler, çay, pasta ikram etmişler. Çok mutlu olduğunu anlatmıştı.

İlkokul beşinci sınıfa başlamak üzereydim. Ayaspaşa'daki apartmanın arka bahçesindeki kapının üzerinden atlarken ayağım takıldı, kapı süsü demirlerden birinde bacağımdan baş aşağı asılı kaldım. Süs demirinin ucu ok biçimindeydi. Feryadıma gelen kapıcı Temür[28] çıkarana kadar epey uğraştı. Önce Ayaspaşa eczanesine, oradan Etfal hastanesine gittik. Hastaneye girerken annem yetişti. Herhalde şaşkınlıktan "Eve gidelim bak sana ne yapacağım, eve gidince görürsün" deyip duruyordu. O zamanın meşhur operatörü Hazım Bumin'di. Yanılmıyorsam Etfal'in başhekimiydi, onu arayıp bulana kadar iki saat ameliyathanenin önünde sedyede bekledim. Ağrıdan ve acıdan kıvrandım durdum. Ameliyattan sonra ayılınca Hazım Bumin geldi, anneme "Hanımefendi, koyunun kasaptaki çengelde asılı durduğu gibi kapıya asılı kalmış. Demir iki santim daha yukarıdan girseymiş topal kalırdı" dedi. Ertesi gün babam Ankara'dan geldi. Doktorlara "Sakat filan kalır mı?" diye sordu. "Yok" dediler. Bana bakıp "Hıh" dedi gitti.

Bir ay bacağım havada, bir ay da yastık üstünde yattıktan sonra okula gittim ve konağın zemin katında Selim'le yasak ve kaçak antrenmanlara yeniden başladım. Sonra da ilkokulu kazasız belasız bitirdim.

1950'de taşındığımız Ayaspaşa'daki apartmanın sahipleri Hasan Tahsin ve Hüseyin Hüsnü Aker kardeşler. Onlar kim? Çanakkale kahramanlarından Miralay Şefik Aker'in oğulları. Miralay Şefik Bey'le bir kere karşılaştım. Bir gün ben merdivenlerden indiğimde o yukarı çıkmak üzere asansör bekliyordu. Şimdi olsa neler sorardım, neler. Kim kimin oğlu veya kızıydı bilmiyorum, ama bildiğim iki kardeşten birinin tek bir kızı, diğerinin üç oğlu, iki kızı vardı sanırım. Diğer kardeşler arasında en küçük Turan, benden bir yaş büyüktü.

28 Demir mi Timur mu hâlâ bilmem, belki de sahiden Temür'dü.

18 yaşına geldiğinde bir Opel araba aldılar. Annem, arabaya heves etmeyeyim diye olsa gerek gazetelerde her gün gençlerin yaptığı kazaları bana okurdu. Bir sabah erkenden kapı çaldı. Annem "Bak gördün mü ne olmuş, Turan kaza geçirmiş" dedi. Ben "ne yani, ölmüş mü?" diye dalga geçtim. Annem "ölmüş" dedi, ağlamaya başladı. Maslak'tan İstinye'ye inen yokuşun son dönemecindeki duvara çarpmış. Ailesi yazlıkta olduğu için bize haber vermişler. Ondan sonra bana hiç araba kullandırmadılar. "Kendi paranla alır kullanırsın" dediler. Ben de aile arabasına ömür boyu hiç el sürmedim. İcap ettiği zaman "Kendi arabanızı kendiniz kullanın, ben kullanmam" dedim.

Robert Kolej Dedikleri

İlkokul bitince beni İstanbul Amerikan Erkek Koleji'ne yazdırdılar. Şimdiki Boğaziçi Üniversitesi... Okul bir tuhafıma gitti, daha doğrusu hiç sevmedim. Girişte sınav yapmışlardı. Niye mahsustan çakmadım diye düşünürken baktım, birine Anderson Hall, birine Theodorus Hall denilen, orta kısma ayrılmış iki binanın da arkasında kale direkleri olan iki futbol sahası var. O zamana kadar ya taş ya da ceketle yapılmış kale[29] görmüşüm, buldumcuk oldum. Top oynayabilmek uğruna okulu kabullendim. Üniversite olunca Anderson Hall'un arkasındaki sahaya bina dikmişler. Ötekine ne oldu bilmiyorum. İdarede her çeşit top var, futbol topunu al, ders bittikten yemek saatine kadar, kovalayan falan olmadan, üç saat oyna. Çarşambaları hariç. Çarşamba günleri Kolej takımının maçı olurdu, onu seyrederdik. Büyüklerin maçları şimdiki Boğaziçi Üniversitesi'nin ordugâhı[30] olan alanda oynanırdı. Her çarşamba bir takım gelir, Robert Kolej takımıyla maç yapardı. Her yıl oynanan ananevi bir Kolej-Hayskul karşılaşması vardı. İngiliz mektebinin takımı hakkında "Bunların karnesinde ayrıca futbol notu varmış, çakarsan ağzınla kuş tutsan sınıfı geçemiyormuşsun" filan gibi laflar dolaşırdı.[31] Sonra da her seferinde yenilir giderlerdi. Büyük spor salonunun altında soyunma odaları ve duşlar ile genişçe bir salon vardı. Salo-

29 İki yana iki taş, uygun taş bulunamazsa oyunculardan ikisinin ceketi, hırkası veya kazağı dürülüp iki yana konulur, o da kale olurdu.

30 Türkçesi "campus".

31 Mektep takımına Amerikalılar "varsity" derdi, ne demekse hiç merak etmedim. İngiliz mektebindeki adı ise "First Eleven"di, yani ilk 11. İngiliz mektebinin karnelerinde futbol diye not yoktu, ama beden eğitimi dersinde okul takımında oynayanlara kafadan 9, okul içi müsabakalarda oynayanlara 7 verirler, yanına da şerh düşerlerdi. Oraya gidince öğrendim.

nun ortasına bir masa, onun da üstüne koca bir çaydanlık konulur, yanına tabaklarla kurabiyeler dizilir, yıkanıp giyindikten sonra iki takım oyuncuları çay içer, kurabiye yerdi. Biz küçükler maçtan sonraki çay faslını kapıdan seyrederdik. Bize hiç buyur demediler.

Kolej'e maç yapmaya çoğunlukla amatör küme takımları gelirdi, ama birinci profesyonel ligden Beşiktaş'ın, Beykoz'un da geldiğini hatırlarım.

Kolej takımının kalecisi Nurettin Sabuncu büyük kabiliyetti. Beşiktaş'la oynadıkları maçtan sonra Beşiktaş'ın ona kancayı taktığını, uzun süre ısrar ettiğini ve Sabuncu'nun reddettiğini yıllar sonra öğrendim.

Kolej takımının kaptanı Harun'un soyadını unuttum. Sol haf Ünal, İstanbulspor ve galiba Galatasaray'da oynadı. Yavuz Gönülşen için Vefa'nın oyuncusu derlerdi. Benden iki sınıf büyük Samim Uygun, Galatasaray'ın Turgay ve Metin Oktaylı kadrosunda iki sezon yıldız gibi parladı, sonra Almanya'ya gidip mühendis oldu. Üsküdarlıydı, oradan hiç ayrılmadı. Almanya'dan dönünce şirket kurdu, iyi para kazandı, hali vakti yerinde bir adamdı, bir sürü eski futbolcuya el altından ve kimseye belli etmeden maddi destek verdi. Üç yıl kadar önce kaybettik. Cenazesinde, Galatasaray kulübünden eski takım arkadaşı ve Eski Sporcular Derneği Başkanı Candemir ile cenazeye beraber gittiğimiz Sami Çölgeçen'den başka, futbolla ilgili benim tanıdığım kimse yoktu.

Tugay Özçeri de Robert Kolej'de benden iki sınıf büyüktü. Büyücek bir lastik topu vardı. O topla Anderson Hall'ün arkasındaki bir duvarın karşısına geçer, topu duvara vurdurur, şut atar, istop eder saatlerce kendi kendine idman yapardı. Sonra Ankara'ya taşındılar dendi. Ben Mülkiye'ye girdiğimde son sınıftaydı, Gençlerbirliği'nin yıldızı, ümit milli takımının da kaptanıydı. Sonra Dışişleri'ne girdi, futbolu bıraktı.

Anlattığına göre, Dışişleri sınavına hazırlanırken Fenerbahçe'den, elindeki bavulda 100 bin lira taşıyan bir yönetici eve gelmiş, transfer teklif etmiş. **"Ben kararımı verdim, Dışişlerine gireceğim"** demiş. Yönetici "Olsun, hemen karar verme, yarına kadar düşün" deyip bavulu masanın üzerine koymuş, kapağını açıp gitmiş. Tugay Özçeri "Dışişleri sınavına hazırlanıyordum. Sabaha kadar bir gözüm kitapta, bir gözüm masada, çok rahatsız oldum ve reddettim" dedi.

Tugay Özçeri, ilk tayininden önce ağır bir ameliyat geçirdi, Londra'da tedavisine devam edildi. İyileşti. Meslekte yükseldi. NATO Ge-

nel Sekreter Yardımcısı ve Dışişleri Müsteşarı oldu. Yanılmıyorsam emekliliğinden önce kaybettik.

Neyse gelelim Amerikan Koleji'ndeki eğitim hayatıma.

Doktor Black

Ortalıkta yaşlı boyun bağsız[32], beyaz yakalı, siyah gömlekli bir adam, kafası hafif yana eğik, elinde kara kaplı bir kitap, ağır adımlarla dolaşır dururdu. Bu adama "Müdür Doktor Black" derlerdi. Benim o zamana kadar gördüklerim, kabasakal Rum papazlarıydı. Doktor Floyd Black'in yere bakan yürek yakan türden, matruş yüzlü bir Protestan papazı olduğunu epey sonra anladım. Robert Kolej müdürlüğünün yanı sıra, Amerikan hayır cemiyeti CIA'yı doğuran OSS'nin[33] de Türkiye mümessillerinden olduğunu, İstanbul'daki ABD Başkonsolosluğunda Bulgaristan'a yönelik önemli faaliyetlerde bulunduğunu, İkinci Dünya Harbi sırasında Türkiye'de döndürülen casusluk ve benzeri dalavereleri anlatan Barry Rubin'in *Intrigues of İstanbul* adlı kitabından daha yeni, yani aşağı yukarı 10 yıl önce öğrendim.[34] Aynen Nasreddin Hoca gibi.

Amerikan okuluna futbol sahaları hariç, kanım hiç ısınmadı. Ama sonradan düşündüğüm, bana başka bir yönden çok yararı oldu. Şaka gibi gelebilir, ama Amerikan ve İngiliz mekteplerinde bana iyi Türkçe öğrettiler. İki yıl hazırlık sınıflarında her sabah üç saat İngilizce, dördüncü saat Türkçe dersi var. İngilizceden bir şey anlamıyoruz. Hocamız Misis Greenwood adında hamile genç bir hanım, şimdiki kafamla değerlendirdiğime göre kökeni köylü veya kasabalı bir Amerikalı kız.[35] Kocası da lise kısmında hoca. Pabucunu çıkarıp elinde sallayarak "Dis iz a şuu" diye ders anlattığını hatırlarım. Pabuç da kahverengi-beyaz, bağcıklı, topuksuz, o zamanlarda taşralı Amerikalı kadınların çok giydiği türden bir pabuçtu. Adına ne dediklerini şimdi hatırlamıyorum. Bir de somuncu[36] diye anılan pabuç vardı ki o kadın-erkek giyilir, istenirse bir de ön süslemenin arasına bir Amerikan 5 kuruşluğu konurdu. 1950'lerdeki Amerikan pabuç modasından bu kadar yeter. Devam edelim.

32 Türkçesi kravat. Anneannem, halam boyun bağı derdi. Onlar mayoya da deniz donu derlerdi. Don meğer eskiden Türkçe "culotte" değil, "cloth, clothing" yerine geçermiş.

33 Yani Türkçesi "Office of Strategic Services".

34 Moruklukta 10 yıl "yeni" oluyor.

35 Türkçesi "small town girl".

36 Türkçesi "loafer".

İlk yıl teneffüste, yemekte, yatakhanede karşılaştığımız adamlar bize "fan fin fon" bir şeyler söylüyor, anlamıyoruz. Üç ay sonra çat pat "yes sör", "no sör", "bat sör", "vat sör", "ofkors sör" diye cevaplar vermeye başladık. Bakıyorum orta birdeki öğrenciler iyi kötü konuşuyorlar, nasıl olsa öğreniriz diyorum. Bir gün, hiç unutmam, Grant adında kovboya benzer bir herif vardı, ne hocasıydı unuttum, koridorda karşılaştık. Beni durdurdu ve bir şeyler dedi. Ben gayet uysal bir şekilde "yes sör" dedim. Adam kızdı, yüksek sesle "yiee yua gont voa" falan gibi bir şeyler bağırdı. Ben cevaben "no sör" dedim. Sesi daha da yükseldi. Bu sefer ne diyeyim, son çare "ofkors sör" dedim. Büsbütün kudurdu. Beni yakamdan yakaladığı gibi duvara yapıştırdı, bağırdı, çağırdı, gitti. Gerektiğinde susma hakkı kullanmanın uygun olacağını o zaman öğrendim.

İngilizce ve Amerikanca

Dedim ya, sabah üç saat İngilizce, bir saat Türkçe okuyoruz. Öğleden sonra da aklımda kaldığıyla matematik, marangozluk filan gibi derslerin yanı sıra bir de "İzlenen, yönlendirilen çalışmalar"[37] diye bir ders var. Hocası Ercüment Atabay, İngiliz eş aldığı için ve o zamanlar devlet memurlarının yabancıyla evlenmesi yasak olduğu için üniversiteden ayrıldığı söylenen bir eski öğretim üyesiydi. Oxford mezunuymuş. O, mesela "hari ap" der, Misis Greenwood "höri ap" der. Daha sonra orta bire geçtiğimde Jones diye bir İngilizce hocamız vardı, ona "Amerikanca ile İngilizcenin farkı höri ile hariden mi ibaret?" diye sordum. Kızdı. "Biz Amerikalılar İngilizce konuştuğumuza inanırız" dedi. Kendi sorunları, bana ne. Ne diye sorarım ki!

Türkçe Öğreniyoruz

Her sabah bir saat Türkçe okuyorduk dedim ya "Biz zaten Türkçe biliyoruz, niye hazırlıkta Türkçe okutuyorsunuz?" diye sordum. "Sizin bildiğiniz Türkçe yetmez. Kendi dilini iyi bilmeyen, yabancı dili de iyi öğrenemez" dediler. Büyüyünce anladım ki vallahi doğru demişler. Arada bir doğru şeyler de öğretiyorlardı.

Hazırlık sınıfları Milli Eğitim Bakanlığı programları dışında olduğundan, Türkçe derslerinde bize kendi hazırladıkları iki tane, içlerindeki metinler hariç birbirine tıpatıp benzeyen iki kitap okuttular. Samankâğıdına basılmış, kapakları düz yeşil kartondan, ka-

37 Supervised studies.

pağı açmadan hangi tarafının ön, hangi tarafının arka olduğu belli olmayan iki kitap. Şimdi bulsam gene okurum. Şimdiki adıyla Robert Lisesi veya Boğaziçi Üniversitesi kütüphanesinin bir köşesinde örneği kalmışsa yeniden görmekten mutlu olurdum.

Kitapların içinde neler yoktu, neler. Ta 1952 senesinde, Atillâ İlhan'ın "Türkiyem" adlı şiiri vardı mesela. Ezberletmişlerdi. "Türkiye, Türkiye, üzümler memleketi, ürünler memleketi, çok gülmüş, çok ağlamış, sabırlı, bağrı yanık insanlar memleketi" filan diye hâlâ hatırlarım. Bir de Refik Halit'in "Eskici" adlı hikâyesini hiç unutmadım. Okuduktan sonra akşama kadar kendimi zor tutup gece yatakta ağlamıştım.[38] İlkokulda da son üç yılı yatılı okumuş, yani kaşarlanmıştım. Buna rağmen herhalde Amerikan okulunda kendimi yabancı ülkede hissediyordum da biri bana ne olduğunu, kim olduğunu sakın unutma diyordu. Ezberlettiklerini hatırladıklarımdan biri de Rıza Tevfik'in, adını unuttuğum "Uçun kuşlar uçun/ burada vefa yok/ feryadıma karşı aksi seda yok/ bu yangın yerinde soğuk kül vardır" diye giden ve "baktım o kuşmuş" diye biten şiiridir. O iki kitabı hazırlayan her kim veya kimlerse kitaba koydukları şiirler ve nesir parçalarıyla yurt sevgisi konusunda kafamıza bir şeyler yerleştirmek istemişlerdi anlaşılan.

Milli Eğitim, o zamanlar yabancı okullara verdiği Türk hocaları nitelikli cinsinden seçiyordu. Robert Kolej'de ortaokulda Türkçe hocamız Mihri Pektaş, Halide Edip'in arkadaşı, Tevfik Fikret'in öğrencisi, TBMM'ye seçilen ilk kadın milletvekillerindendi. Eşi Hüseyin Pektaş, az ötede tepede türbesi bulunan Bektaşi dedesi Nâfi Baba'nın ahfadı, Kolejin Türk Müdür Yardımcısıydı. Saffet Şav, Lozan'a giden heyet üyelerinden ve Haydarpaşa Lisesi'nin eski müdürlerindendi. Yurttaşlık Bilgisi dersine gelirdi. Bir diğer hocamız Turan Çağlarca aynı zamanda hukukçuydu. Lise Türkçe hocaları Behçet Kemal Çağlar malum, Zahir Güvemli zamanın en saygın tiyatro eleştirmenlerinden, Ekrem Yirmibeşin bir aralık *Cumhuriyet* gazetesi köşe yazarlarındandı.

Bir de Şefik Yalçın vardı, Edebiyat Fakültesi'nde öğrenci. Saçları filozof kesimi olduğundan tarafımızdan "Sokrat Şefik" adıyla vaftiz edilmişti. Theodorus Hall'de belletmen, yani galiba Galatasaray Lisesi'nde "etüt ağabeyi" de dediklerindendi. Futbol meraklısıydı. Odasında bana göre büyük sayılabilecek bir kütüphanesi ve bir sürü kitabı vardı. Mütalaalarda ders kitaplarından başkasına izin

38 Eskici'deki olaya benzer bir hikâyeyi yıllar sonra Libya'da yaşadım. Yeri gelince anlatırım.

vermezlerdi. Şefik Bey benim istediğim kitabını almama müsaade eder, bir de elime "ders yardımcı kitabıdır" diye bir kâğıt tutuştururdu. 1955-1957 arası Ömer Seyfettin külliyatının tamamını, *Çalıkuşu*, *Damga*, *Yaban*, Orhan Veli'nin bütün şiirleri, *İnce Memet*, çeşitli şiir antolojileri, *Murtaza*, *Bereketli Topraklar Üzerinde* ve şimdi unuttuğum daha bir sürü kitabı Şefik Bey sayesinde mütalaalarda okumuştum. Hep gıyabında teşekkür ederim. Şefik Bey'le bir sonraki karşılaşmamıza ileride değineceğim.

O yıllarda Türkiye'de Nâzım Hikmet yasaktı. Kitapları ortalıkta gezmezdi. İlk defa 1958 veya 59'da *Taranta Babu'ya Mektuplar* elime geçti. "Taranta Babu, sana bu mektubu, içine kendi yüreğimden başka bir şey komadan, yolluyorum Roma'dan" diye gidiyordu. Hâlâ aklımda kalan bir mısra da "Burada insanları sözle besliyorlar, domuzları patatesle"dir. İnsanların bir kısmını en azından 3- 4 bin yıldır sözle besliyorlar. Aslında dünyada esasta bir şey değişmiyor, sadece hızlanıyor. İnsanlar eskiden dünyanın öbür ucunda patates yiyenleri telgrafla bir günde öğrenirken şimdi uydu üzerinden bir dakikada öğreniyor. Daha eskiden de posta tatarıyla bir ayda öğrenirlermiş.

Ülkü Tamer, ben hazırlık birinci sınıftayken orta ikideydi. Okul dergisindeki "Bizim köyü düşümde gördüm ağam" diye başlayan şiirini bulup okuyun, daha 15 yaşında şairlik icazeti aldığını görürsünüz.

Kardeşi Aykut bizim sınıftaydı. Uzuneşek oynarken bacağı kırılmıştı.

Amerikan Kız Koleji'nden Ayşe Kulin, yanılmıyorsam benimle aynı sınıftaydı. Güzelliğiyle meşhurdu. Bana göre içerikte tam değilse bile Türkçeyi kullanmakta çok başarılı bulduğum bir yazar olmasında kolejde verilen eğitimin etkisi vardır sanırım.

Tomris Uyar'la da aynı sınıftaydık diye hatırlıyorum. Onun da aynı eğitimi gördüğü aşikâr.

Tansu Çiller'in ise Türkçe derslerini nerede aldığını bilemeyeceğim.

İlhami Demirci, resim hocamızdı. Bizim sınıftan Orhan Taylan'ı ressamlığa heves ettiren bana göre odur.

Asker Ceketli Kızılderililer

Tarih hocamız Recep Ülke, Tekirdağlıydı. "H"leri söyleyemezdi. Önce hemen "Erodot" diye vaftiz edilmişti. Sonra bu, nedense "Ustura Recep"e dönüştü. Bir keresinde, yüz elliliklerden söz açılmıştı.

"Rıza Tevfik, Sevr'i çaresizlikten imzalamıştır, sürgün fazla olmamış mı?" gibisinden bir laf ettiğimde, Recep Bey "Evet, ama adam olsa bir marifet yapmış gibi, Sevr'i imzaladığı kalemi tutup Robert Kolej'in müzesine hediye etmezdi" dediydi. Kötü niyetli yabancılara yalakalık etmenin hainlikle eşdeğer sayılması gerektiği ilk defa orada kafama girdi.

Tevekkeli değil, kovboy filmlerinde gariban vahşi Kızılderilileri, çoluk çocuklarıyla birlikte boğazlamaları için kahraman Amerikan süvarilerine iz sürüp yol gösteren, yerli kılığının üzerine asker ceketi giydirilmiş altı kaval üstü şişhane "iyi Kızılderilileri" hiç sevememiştim.

Hazırlık iki miydi, orta bir miydi ne, bir aralık Doktor Black görünmez oldu. İngilizce hocamız "Size verdiğimiz hizmetlerin karşılığında sizin velilerinizin verdiği para yetmiyor, Doktor Black Amerika'ya para bulmaya gitti" diye bir şeyler anlattı, sonra da "Doktor Black Amerika'ya niye gitti?" başlıklı bir kompozisyon yazdırdı. Ben de dilimin İngilizce döndüğü kadarıyla "Velilerimizin verdiği paralar o kadar çok ki burada koyacak yer kalmadı, Doktor Black paraları Amerika'ya götürdü" diye yazdım. Babamı çağırıp bana nasihatte bulunmasını istediler. Babam onlara ne dedi bilmiyorum, ama bana fazla bir şey demedi.

Orta üçte bize İngilizce dersi ayağına fazladan *Red Badge of Courage* diye bir kitap okutup el altından Amerikan içsavaşı tarihi anlattılar. Sonra da Amerikan içsavaşıyla ilgili bir sınav yaptılar. Bizim Türk hocalardan kültür derslerinin kesinlikle Milli Eğitim müfredatına uygun olması gerektiğini biliyorum ya, kitapla ilgisi olmayan Amerikan tarihi sorularına çok güzel cevaplar verdim. Mesela "15 Nisan 1861'de ne oldu?" diye soruyorlar, "Tren kazası oldu, 9 ölü, 25 yaralı var" diyorum. "Robert E. Lee kimdir?" diye soruyorlar, "Okulumuzun eski müdürlerinden" diyorum filan. Hiçbir şey yapamadılar. Sınıfı geçtim.

"Demerit" diye bir şey vardı. Hocaların ceplerinde birer sarı koçan, seni bir muzırlık yaparken yakalarsa bir yaprağını koparıp üstüne adını ve vaziyete göre 1, 2, 3, her ne ise bir rakamı yazıp idareye veriyor. Bunların toplamı 5 olduğunda eve mektup yazılıyor, 10 olunca babanı çağırıyorlar, 15'te şimdi unuttum, bir veya iki hafta okuldan uzaklaştırma, 20 olunca kovuyorlar. Yani bir tür trafik cezası gibi. Benim her sene 10 garantiydi de orta üçte paskalya tatilinden önce 15'i buldu. Paskalya tatilini uzattım diye sevinirken, sınavlar yakın diye "ders yılı sonuna kadar hafta sonları izinsiz kalacak-

sın" dediler, iki ay mahpusluk çektik. Bu arada da 20'yi tamamlayıp epeyce de geçtik.

Resmen İşçi Oluyorum

Orta iki ve orta üçüncü sınıflarda babamı durmadan okula çağırırlar, o da her gelişinde "Seni buradan alıp gedikli mektebine vereceğim" der, ben de inadına gayet edepli bir şekilde "Siz nasıl münasip görürseniz" derdim. O zaman ne diyeceğini bilemezdi, ama haylazlık yaptığım zamanlar hep "Ben senin yaşındayken Nüvid-i Fütuh'ta yalınayak vardiya tutuyordum" diye söylenirdi. Liseye geçince bu "Ben senin yaşındayken İstiklal Harbinde harp ediyordum"a dönüştü. Bir keresinde "Harp çıkardınız da gitmedik mi?" dedim, çok kızdı.

Ortaokulu bitirince lise kısmına devam için daha önce olmadığını sandığım bir sınav icat ettiler. Bana "Seni almayacağız" dediler. Onun üzerine peder bastırdı. Sınava girdim, geçtim. Papaz Doktor Black gitmiş, Duncan S. Ballantine diye yeni bir müdür gelmişti. O da papaz mıydı bilmiyorum, ama öyleyse sivil papazdı.

Adam bana "Sana manevi ceza para etmiyor, fiziki ceza vereceğim, liseye başlayabilmek için altı hafta işçi olarak çalışacaksın" dedi. 1957 senesinin Temmuz ayında tam, Ağustos ayında yarım ay sigortaya kayıtlı bahçıvan kadrosunda kol işçisi olarak haftada beş gün 08.00-17.00 çalıştım. Öğlen bir saat mola veriyorlardı. Büyükada'da kalıyoruz. Sabah 05.30 vapuruna binip şimdi kapalı tutulan en alt kattaki, yani sintinenin hemen üstündeki salonda Karaköy'e kadar uyuyordum, 7'yi 10 geçe Karaköy'den Bebek'e hareketle, 08.00 olmadan tepeye çıkıp işe devam kartonumu zımbalı saate sokuyordum. Demek o zaman 50 dakikada otobüsle, dolmuşla Karaköy'den Bebek'in tepesine yetişmek mümkünmüş. Akşam kolaydı. 06.00'ya 20 kala ekspres vapur vardı. Heybeliada'ya 40, Büyükada'ya 50 dakikada gidiyordu.

Adnan ve Zühtü ile Fadıl

Yazları Büyükada'da kulüp dışında Robert Kolej'deki arkadaşlarımdan en çok Adnan Tezel ve Zühtü Özden'le vakit geçirirdik. Zühtü Amerika'ya okumaya gitti, bir daha görmedim. 2000'de Libya'dayken telefon etti, İstanbul'da 1952'de Robert Kolej'e girişimizin 50. yıldönümünü kutlayacaklarmış. İşlerin çokluğundan gideme-

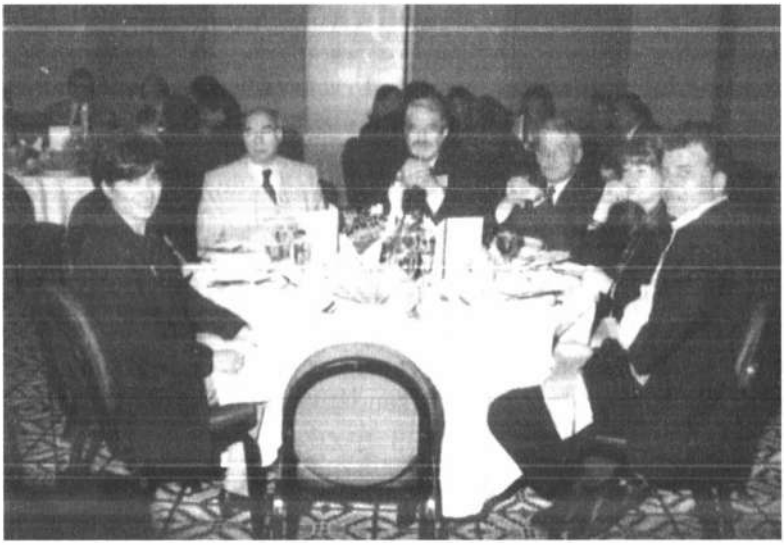

1995'te Ankara'da bir davette, ta 1952 yılından beri Robert Kolej'den arkadaşım, sakal bırakmış olan, çok genç yaşta kaybettiğimiz Profesör Adnan Tezel'le

dim, ama bizim sınıfın neredeyse yarısından çoğunun Amerika'ya yerleştiğini öğrendim. Tam beyin kurutması[39] yani.

Adnan, Türkiye'de kaldı, hukuk okudu, profesör oldu. Marmara Üniversitesi Rektör Yardımcılığı yaptı. Fadıl Cerrahoğlu'yla beraber bazı hukuki konularda bana çok yardımcı oldu. 1997'de, daha 60'ına gelmeden beyin kanamasından kaybettik. Dünyanın en iyi, en kalender, en dost canlısı insanlarından biriydi. Eşi Heybeliadalıydı. Oraya gömüldü. Mezarına rastladım. Mezar taşında Profesör Doktor yazıyor. Sadece "Adam" yazsalar yeterdi.

Aydın Ulusan

Aydın Ulusan, Amerikan Koleji'ne orta birde geldi. Babası Amiral Aziz Paşa, Amerika'daki Askeri Heyet Başkanlığı görevinden dönmüştü. Robert Kolej'de bizim sınıfta birkaç bahriyeli çocuğuyduk. Bunlardan Tevfik Uran ile Uluç Karayel, ortaokuldan sonra Deniz Lisesi'ne gittiler, Deniz Harp Okulu'nu bitirdiler. Uluç, albaylıktan emekli olmuş, vefat etmiş. Tevfik, gemi inşa mühendisi olmuş, emeklilikten sonra, Amerika'da ünlü bir tersanede önemli bir görev almıştı. Her yaz Türkiye'ye geliyordu. İki yıl önce Burgaz adasında buluşup konuştuk.

39 Yeni Türkçesi "Brain drain".

Aydın, deri ceketli, çizmeli o zamanki moda asi gençlerdendi. Amerika'da motosikleti de varmış. Amerikalı hocaların dili dönmez, "eeydin yuulısın" derlerdi. Birkaç defa birlikte disiplin kuruluna çıktık. Sonra o babası bir kez daha Vashington'a atanınca[40] yeniden Amerika'ya gitti. Türkiye'ye dönünce Robert Kolej'in dönüştüğü Boğaziçi Üniversitesi'ni bitirdi. Sonraki yıllarda İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dekanlığı yaptı.

Bir ara, ben Ankara'ya gittikten sonra, her hafta sonu İstanbul'a gelir, cumartesi akşamları kızlı erkekli arkadaşlar buluşur, bir yerlerde yemek yer, sonra anne ve babası evde yok ise Aydınların Topağacı'ndaki evine gider, konuşur, eğlenir, dans eder, zamane icabı fazla ileri gitmeden masumane azardık. Ben cumartesi sabahları erkenden, Ankara'dan en ucuz Gazanfer Bilge otobüslerinden birine biner, akşamüstü İstanbul'a varırdım. İleride ömür boyu uzak kalacağım İstanbul'daki hayatımı ucundan yakalayıp bırakmamak isterdim sanki. Pazar günleri bazen somurtarak Ankara'ya gider, bazen evde vaziyeti idare eder, ertesi haftayı İstanbul'u yaya gezerek geçirirdim. Başta o zamanlar "İstanbul tarafı" denilen şimdi tarihi yarımada dedikleri, sur içi İstanbul'unu, bütün Rumeli yakasını, Beyoğlu, Beşiktaş, Yenimahalle'ye kadar Boğaziçi'nin Batı tarafını o yıl neredeyse sokak sokak yaya gezdim.[41] Bir süre sonra annem, babam "Senin mektebin yok mu?" diye söylenirler, ben de kös kös bir pazar akşamı Anadolu Ekspresi'nin ikinci mevki kuşetli vagonunda Ankara'ya giderdim. Tren pahalıydı. En pahalı otobüs 40 lirayken, Ankara'ya ikinci mevki kuşetli öğrenci bileti 48 lira 75 kuruştu. Ankara'ya dönüşte evden para aldığım için lüks sayılan trenle gitmem mümkün olurdu. Ankara'ya vardığım anda içim kararır, hemen İstanbul'u özlemeye başlardım.

Robert Kolej'deki arkadaşlarımdan hâlâ buluşup konuştuğum bir Aydın kaldı.

Robert Kolej'den Kovuluyorum

Pranga mahkûmiyeti bittikten sonra bu Ballantine, sanki mahkûm salıyormuş gibi "Artık lise kısmına sicili temiz bir öğrenci olarak başlayabilirsin" dedi. Liseye başladıktan yaklaşık üç ay sonra, iki tane Amerikalı müdür, bir gün gelip beni dersten aldılar, biri bir yanımda, öteki öbür yanımda, Washbum Hall'den idare bina-

40 Bu, benim üzerime vazife olmayan ayrı bir ilginç hikâyedir.

41 Anadolu yakasında da dolaştım, ama o kadar değil.

sına kadar futbol sahasını çaprazlamasına yürütüp Ballantine'nin odasına soktular.

Ballantine bana bir sigara tuttu alıp yaktım. "Sicili normal bir öğrenci olsan neyse ama sicilin bozuk, onun için kovuldun" dedi.

Ne yapmışım? Kimya laboratuvarındaki tartı takımının ağırlık parçalarını camdan dışarı atmışım, okul müzesindeki iskeletin bir elini öne, bir elini arkaya tutturup ağzına sigara koymuşum, bir de matematikten 100 üzerinden 0,5 aldığım kâğıdı bir sopanın ucuna takıp Washbum Hall'un girişinde teşhir etmişim. 100 üstünden 0,5 gibi bir not olur mu? Elbette teşhir ederim.

Ballantine'nin bana verdiği sigarayı söndürdüm. "Sen bana kazma sallattırdıktan sonra sicili temiz bir adam olarak liseye başlayabilirsin demedin mi? Yalancı birinin müdür olduğu yerden kovulmak şereftir" deyip kalktım. Bana "Hır çıkarmadan gidersen, kendi arzusuyla ayrıldı diye kâğıt veririm" dedi.

Bebek'ten taksi çağırttım. Yatağı yorganı yükledim. Şoför "Kovuldun mu?" dedi. "Görmüyor musun?" dedim. Sonraki 12 sene içinde üç kere daha aynı şoföre rastladım. Her seferinde "Gene bir yerlerden kovulmadın inşallah" diye dalga geçti.

O sırada babam ile annem boşanmış, babam anneme inat beni almış, babamla Pangaltı'da İş Bankası misafirhanesindeki iki odalı bir dairede oturuyoruz. Kovulduğumda Ankara'daydı. İki gün sonra geldi, kafamda bir askı kırdı. Sonra "Sen ibne misin?" dedi. "Yok" dedim. "Hırsızlık mı yaptın?" dedi. "Yok" dedim. Kısa bir durum değerlendirmesi yaptı. "Sınıfla dönmedin, biliyoruz" dedi. Biraz düşündü "Bir hocayı darp mı ettin yoksa?" diye sordu. "Hayır" diye cevap verdim. "Vay namussuzlar! Başka sebepten adam mektepten atılır mı?" diye homurdandı.

Sonra bir yerde okudum. İmparatorluğun son dönemlerinde her yerde, çatışma, isyan, savaş varken, babamın saydığı haller dışında askeri okullardan kimse kovulmaz, okul bir şekilde bitirtilip öğrencilere hemen rütbe takılıp doğru ateş altına sürülürmüş.

İstihbarat Merkezi

Bir bilgi: Orta kısmın müdürü Willard Whitman, İkinci Dünya Savaşı'nda bombardıman uçaklarında rasıt mı, pilot mu, bombacı mıymış neymiş denirdi. Whitman, 1957'de galiba lise kısmına müdür olmuştu ki kovulma töreni sırasında beni Başmüdür Ballantine'nin yanına götürenlerden biri oydu. 1962'de ona Ankara'da, THY

terminalinde rastladım. Amerika Büyükelçiliği'nde çalışıyormuş. Adamın esas mesleği anlaşıldı. Bana "Seni görmekten memnun oldum" dedi. "Ben hiç memnun olmadım" diye cevap verdim.

Başmüdür Doktor Black'in CIA'nın türediği OSS'nin has adamı olduğuna değinmiştim. Robert Kolej'in ünlü hocalarından İngiliz asıllı Hilary Sumner-Boyd'un da Majestelerinin melanet şebekesi MI6'nın has adamı olduğu söylenir. Ancak Robert Kolej, Boğaziçi Üniversitesi'ne dönüştükten sonraki dönemde, casuslukla suçlandığında kendisine ABD Başkonsolosluğu'nun sahip çıktığını da bir yerlerde okumuştum.

Bu işlerde kimin elinin kimin cebinde dolaştığı, kimin kimlerin adamı olduğu çoğu kez hiç bilinemez. Hele Türkiye gibi, aynı tabancadan çıkan kurşunların bir sağcı, daha sonra bir solcu öğrenciyi öldürdüğü saptanan ülkelerde iş çok daha karmaşık ve vahimdir. Meslek icabı 40 yıldan fazla bir zaman, bu insanların -çoğu bizden, ama başka milletlerden de vardı- her türlüsüyle tanışıp, konuşup, itişip, didişip dalaştım, kimin ne olduğunu tam anlayabildim desem yalan olur.

Bir Yerde Deve Bir Yerde Kuş

O zamanki adıyla Robert Kolej, üç bölümdü. Önce iki hazırlık, üç ortaokul, beş yıllık Robert Akademisi'nden sonra Kolej[42] dedikleri dört yıllık lise bölümü gelirdi. Bu bölüm Türkiye'de lise düzeyinde, Amerika'da fakülte düzeyinde sayılırdı. Bitirenlere lise diplomasından başka bir de Amerika'da geçerli B.A.[43] belgesi verirlerdi.[44] Lise kısmının, dışarıdan gelenler için iki yıllık bir hazırlık bölümü de vardı. Lise sınıfları, bir, iki, üç diye değil, Amerikan üniversiteleri gibi "freşmen", "safmor", "cunyor", sinyor diye anılırdı. Yani Robert Kolej, Amerika'da yüksekokul sayılırken, Türkiye'de liseydi. Lise müdürünün Amerikanca unvanı "Dean"di.

Lise 2'nin sonunda, isteyen mühendislik bölümüne ayrılır, dört yıl daha okur, bu defa B. Sc.[45] diploması alırdı. Türkiye'de hangi tür eğitime tekabül eder bilmiyorum, ama burayı bitirenler sonradan

42 Bildiğim kadarıyla İngiltere ve Amerika'da medrese veya fakülte anlamına gelen bir kelimedir.

43 Sanat yahut bana göre daha doğru Türkçe ifadeyle edebi veya sözel bilimler lisansı. Bachelor of Arts.

44 Bu belgeyle ABD'de doğrudan yüksek lisans yaparak Dışişleri'ne girip büyükelçi olanlar da vardır.

45 Yani Fen Bilimleri Lisansı.

bir yerlerde yüksek lisans yapar, yüksek mühendis olurdu. Bu bölümden, okul takımında santrhaf oynadığı için tanıdığım Asım Çavuşoğlu'nu 1961 yılında Ankara'da daha yeni açılmış olan ODTÜ'de öğretim üyesi olarak görmüştüm.

Kızların okulu Arnavutköy'deydi. İngilizce adının Türkçe karşılığı Konstantinopolis Kolejiydi. Kısaca "siisii" diye söylenir, CC diye yazılırdı.

Bu iki okul bir Protestan tarikatının, Üsküdar Amerikan Kız, Talas, Tarsus ile İzmir'deki Amerikan Kolejleri bir başka Protestan tarikatının okullarıdır denirdi. Amerika'daki mütevelli heyetleri ayrı ayrıydı. İmparatorluk döneminde hangi tarikatın ortalık karıştırmakta daha başarılı olduğunu bilemeyeceğim, ama Cumhuriyet döneminde Robert Kolej'in CIA türü Amerikan hayır cemiyetlerine daha yakın olduğu yazılıp çizilmiştir. Lozan Antlaşması'ndaki kesin ve açık hükümlere rağmen bir kılıf uydurularak Robert Kolej'in Boğaziçi Üniversitesi'ne dönüşümünde bunun da büyük etkisi vardır sanırım.

Robert Kolej'deki Amerikalı hocaların en illet olduğum tarafı "Niye buradasınız?" diye sorduğum vakit, cevabı "Size medeniyet öğretmek için" demeye getirmeleriydi. Çocuk kafamla bile en çok buna gıcık kapardım.

İngiliz Lisesi

1957 yılı Aralık ayı başından itibaren bir aya yakın bir süre okula gitmedim, boş oturdum. Sıkılmaya başladım.

Babam Ankara'da İngiliz deniz ataşesine söyletmiş, o da İngiliz Erkek Lisesi'ne. Aralık sonlarına doğru bir gün bana "Cumartesi git, İngiliz Lisesi'nin müdürünü gör" dediler. Gittim. Müdürün kapısında pirinç bir levha var, Brandon Laight, CBE, OBE ve aldığı diğer İngiliz İmparatorluğu ödüllerini belirten daha bir sürü harf dolu. 1956 Süveyş olayında Kahire'deki İngiliz okulunun müdürüymüş. İngiliz öğretmen ve öğrencileri sağ salim selamete kavuşturduğu için adının arkasına o harfleri doldurmuşlar. Adam beni bir sınıfa soktu, önüme bir kâğıt koydu, "40 dakika vaktin var, bu soruları yap" dedi. 20 dakika sonra geldi, hışımla kâğıtları aldı, "Bana senin kendi arzunla ayrıldığını söylemişlerdi, şimdi Amerikan Koleji'nden haber geldi, sen kovulmuşsun" dedi, beni gönderdi. Üç gün sonra geri çağırdılar. Bu sefer "20 dakikada yazdıklarını okudum. Sende yetenek var. Bana kendi arzunla ayrıldığına dair Amerikalılardan kâğıt getir,

seni denemek için 15 gün okula devam ettiririm. Bir açığını görmezsem kaydını yaparım" dedi.

Kalktım, gene koleje gittim. Ballantine'nin Türk sekreterinin odasına girdim, söylendim. Sonunda "Okulumuzdan kendi arzusuyla ayrılmıştır" diye bir kâğıt alıp İngiliz mektebine götürdüm.

Adına Duncan S. Ballantine denilen adamın, o aşamada muhtemelen sadece benim tarafımdan bilindiğini sandığım cibilliyeti, yukarıda bahsettiğim Türk sekreterini ayartması, karısını boşayıp sekreteriyle evlenmesi sonucu cümle âleme de ilan edilmiş oldu.

Türk sekreterin adını unuttum. Kim olduğunu merak eden 1957 yılı "Record"una baksın.

Nihayet İngiliz Lisesi'ne denek öğrenci olarak, yani geçici plaka taşıyan araçlar gibi gidip gelmeye başladım.

Birinci hafta, bizim sınıfta Pali Rakoş diye bir çocuk var, Macar Yahudisi, bir gıcıklık etti, kavga çıktı, ben onun gözünü şişirdim, o da benim. Gözümü şişirdiğine içerledim, hemen bir resimli roman çizdim. Darağacında davut yıldızlı bir adam. Sonra sedyede, bir fabrikaya götürülüyor. Fabrikanın bacasından dumanla karışık davut yıldızları çıkıyor, son resimde davut yıldızlı bir sabun. Pali, resmi kaptı, müdüre götürdü. Müdür resme baktı, bana baktı, "Biz Almanlarla bunun için harp ettik" dedi.

İngiliz Lisesi futbol takımı 1959. Sağ başta ayakta duran hocamız Mister Lucas. İngiliz Akdeniz Filosu takımıyla maçtan önce, 5-1 yenilmiştik

İngiliz Lisesi'nde öğle arasında cadde sonundaki arsada sigara içiyoruz. Arka planda Fulya tarlası. Arkadaşlar; arka sıra soldan: Rıza Türmen, Halil Fırat, Tunca Aksoy, ön sıra Önder Baykal, ben, Ali Erman ve Pali Rakoş. (İngiliz Lisesi bölümü)

Pali'nin babası, nasıl bulduysa annemi bulmuş, annem de beni buldu. Aldı, Palilere götürdü. Kapıyı Pali açtı. Baktım gözü mosmor olmuş. Benimki de öyle. Kapıda karşılıklı kahkahalarla gülmeye başladık. Sonra da arkadaş olduk.

Beni, bu sefer de İngiliz okulunun disiplin kuruluna çıkardılar. Brandon Laight "Disiplin kurulu okula alınmamana karar verdi, ama ben şahsi itibarımı ortaya koyuyorum, kaydını yapıyorum. Beni mahcup etme" dedi, kaydımı yaptılar.

Tevekkeli değil, adamlar dünyanın yarısını, hem de hiç çaktırmadan usuletle sömürmüşler. İşi biliyorlar. Geçici de olsa uslandım. İngilizlerin Okmeydanı'nda, Bulgar Hastanesi'nin bitişiğinde bir top sahası vardı. Haftada bir iki gün oraya gidip, top oynayıp, hafta boyunca müdürü mahcup etmeyeyim diye sınıfın en arkasında roman okuyarak ders yılını tamamladım. Dört dersten ikmale kaldım, ikisinden ikmalde de çakıp sınıfta kaldım.

Ertesi sene tekrar lise birin kapısından girince bir de baktım ki Kolej'den Yavuz Güvenir, Tunca Aksoy, Önder Baykal sınıfta oturuyor. Önder ile Tunca anne babalarını tanıdığım, evlerine girip çıktığım çok samimi arkadaşlarımdı. Önder'le ilkokuldan beri arkadaştık.

Amerikan Koleji'nden kovulurken Ballantine denilen herif "O serseri arkadaşlarına söyle, onlar da atılacak"[46] demişti. Yavuz'la

46 Aynen Türkçesi: "Go tell your hoodlum friends, they will also be dropped."

fazla bir samimiyetim yoktu. Üstelik mazbut bir çocuktu. Onu niye attılar bilmiyorum. Tek ortak noktamız futbol oynamaktı.

Önder ve Tuncay'la ilk sigaraları beraber içtik, Bebek'teki Nazmi'nin meyhanesinde ilk kez beraber rakı kadehi tokuşturduk. Tunca'nın babası eski valiydi. Mesleğe Kudüs'te maiyet memurluğuyla başlamış, cumhuriyet döneminde valiliğe yükselmişti. Tuncaların Laleli'deki evlerine gittiğimde babası beni her zaman tam giyimli, kravatlı "Hoş geldiniz Bay Müfit" diye karşılardı. Tunca Langa takımında basketbol da oynuyordu. Vefa'ya geçti. Gazetede "Vefa, Langa'dan Mustafa'yı aldı" diye bir haber... "Ne zaman Mustafa oldun?" diye sordum. "Benim göbek adım" dedi. "Babam bilse çok kızar. 'Mustafa ben değilim' demek kolay, Tunca'yı inkâr zor olur" dedi. "Küçücük spor haberini nereden görecek" dedim, "Sen bilmezsin, gazeteyi son harfine kadar okur" dedi.

Önder ve İzmirli Başar Türkekul ile Kolej'de orta üçte "Okula Zarar Verme Derneği" kurmuştuk. Punduna getirdik mi bir şeyleri kırıyorduk da fazla başarılı olamadık. Toplam bir tulumba sapı, bir lavabo, beş veya altı şakır şakır su akıtan musluk halledebildik. Derneğin faaliyetlerini ortaokul binalarında değil, diğer binalarda, özellikle içinde yatakhane olmayan lise binası Washbum Hall'de ders saatleri dışında yürütüyorduk. Yabancı ortamda yakalanma tehlikesi büyük olduğundan o kadarı bile başarı sayılır.

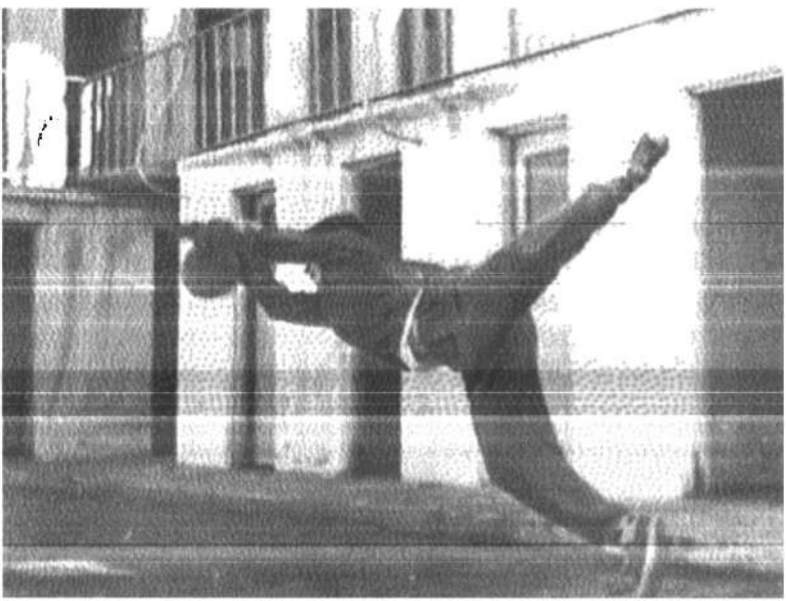

Büyükada Anadolu Kulübü plajında futbol idmanı, 1959 sonbaharı

İngiliz Lisesi futbol takımı, 1961

Lisenin yatakhaneleri, okulu kuran Cyrus Hamlin'in adını verdikleri papaz medresesi düzenindeki Hamlin Hall binasındaydı. Amerikan Koleji'nden sınıf arkadaşım, öğrenciliğinde terbiyeli ve uysal, daha sonra Dışişleri'ndeki düzgün adamlardan biri olan Büyükelçi Erhan Öğüt, yıllar sonra "Yahu Müfit, Cyrus Hamlin, meğer Bulgar isyanını kışkırtanların başında geliyormuş" dedi. Gerçekten de Robert Kolej'de, ellerindeki ucu çivili sopalarla yerdeki kâğıtları toplayan, sonra bunları bir eşeğin iki yanından sarkıtılmış küfelere dolduran iki Bulgar vardı, bir de birkaç tane Bulgar öğrenci. Herhalde 1870'lerden kalma değillerdi. Doktor Black'in OSS günlerinde çevirdiklerinin mirası olsalar gerekti. Bana göre mantıklı açıklaması Hamlin ve onu izleyenlerin, Bulgar işini hallettikten sonra Ermenileri kışkırtma görevine yoğunlaştıkları, ama Bulgarlarla bağlantıyı koparmadıkları yönündedir. Arz ederim!

Bu arada İllinois köylüsü Doktor Black'in iki dünya savaşı arasında bir süre Sofya'da çalıştığını, Bulgaristan'ın Almanya saflarında savaşa girmesi üzerine 1942'de İstanbul'a döndüğünü ve hayır işlerine İstanbul'da devam ettiğini de belirteyim.

Robert Kolej'de Maç

Kovulduktan ve ilişiğimi kestikten sonra Kolej'e ilk defa 1960 yılında İngiliz Lisesi takımıyla maç vesilesiyle gittik. Bir de baktım,

fakülteyi bitirip edebiyat hocalığına terfi eden Sokrat Şefik Bey, aynı zamanda Kolej futbol takımının başına geçmiş. Kaptanları da Şenes Erzik. Şefik Bey'i görünce sevindim, yanına gittim. "Hocam, nasılsınız, iyi misiniz?" filan diyecek oldum, aksilendi. "Şimdi git, maçtan sonra konuşuruz" gibisinden laflarla beni kovaladı. Biz yendik. Kendileri yıkandılar da bizi "su yok" diye duşa sokmadılar. Kurabiye filan da ikram etmediler. Baktım, Şefik Bey'in suratından düşen bin parça. O durumda yanına gitmemeyi yeğledim. Spor insanları birbirine yaklaştırır derler ya, her zaman değil. Gidip de onca kitap okumamı sağlayarak dünyaya ve özellikle Türk dili ve Türk insanına bakışımı pekiştirdiği ve zenginleştirdiği için Şefik Bey'e teşekkürlerimi gıyabiden vicahiye çeviremediğime hâlâ üzülürüm. Bir daha karşılaşmadık, içime dert oldu.

O maçı da hiç unutmam. Kolejden kovulan üç kişiydik. Tunca Aksoy santraf, Yavuz Güvenir sol bekti. Kolejin santraforu Mustafa Şahin ile Tunca, kız yüzünden birbirlerine tekme atıp duruyorlardı. Bizim hoca Mister Lucas İngiliz dördüncü liginde Torquay takımında futbol oynamış. Maç boyunca takıma sürekli talimat verdi. Karşı taraf daha oyuna ısınamadan saldırıp ikinci dakikada Erdinç Ka-

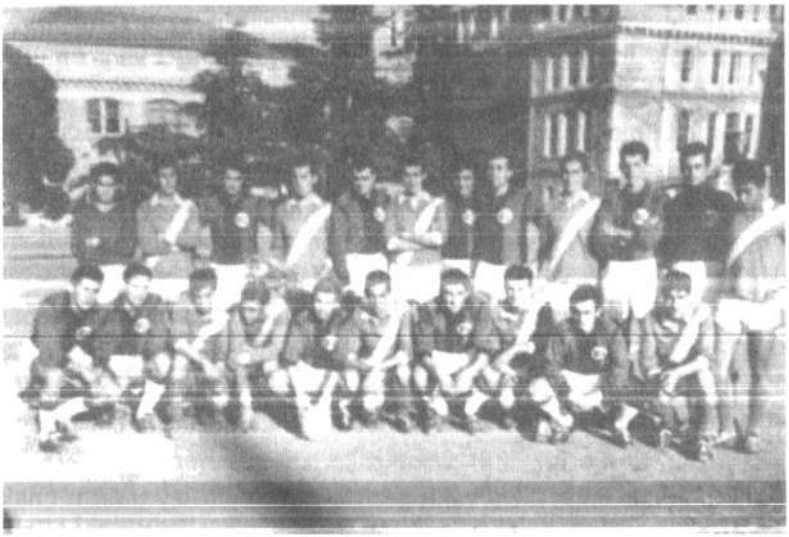

1960'ta Robert Kolej-İngiliz Lisesi maçı. İki takım karışık. Metinde adı geçenlerden Yavuz Güvenir üst sıra soldan dördüncü, Tunca Aksoy soldan altıncı, Berke Kazancıgil soldan yedinci, Şenes Erzik sağdan üçüncü, Selçuk Gözübüyük sağdan dördüncü, Mustafa Şahin sol alt başta, Erdinç Karataylıoğlu soldan üçüncü, Sevinç Alemdar soldan altıncı, Nabi Şensoy sağ alt başta. Futboldan anlayan beni bulur, anlamıyorsa, boş ver.

Adı geçenlerden ben, Yavuz, Berke, Şenes, Erdinç şimdilik hayattayız. Diğer beşimiz artık aramızda değil. Öbür arkadaşlardan bir haber alamadım

rataylıoğlu'nun ayağından bir gol attık. Arkadan bu sefer onlar bir saldırdılar, bir saldırdılar ki sormayın. Bana göre ofsayt bir gol attılar.[47] Ardından penaltı oldu, onu da attılar. Bir penaltı daha oldu, onu direğe nişanlayıp dışarı attılar. Kırılma noktası dedikleri var ya, işte o. Biraz şaşaladılar. Devrenin sonlarıydı. Devre sonu rehaveti de başlamıştı. Bilistifade ani bir gol attık, iyice şaşaladılar. Birbirlerine söylenirlerken, üçüncüyü atıp devreyi 3-2 galip bitirdik. İki golü de Selçuk Gözübüyük attı. İkinci devre başlar başlamaz, benim ısrarlarımla takıma alınan ortaokul üçüncü sınıf öğrencisi Nabi Şensoy, hem de çok zor durumda dördüncü bir gol atmaz mı! Hemen karşılık verdiler, 4-3 oldu, ama bize de gaipten bir el uzandı. Altı pastan vole vuruyorlar, top suratıma gelmesin diye kollarımı kapatıyorum, koluma çarpan top kornere çıkıyor, altı pastan voleyi harika kurtarmış oluyorum. Bir de değil, en az üç dört kere en uygun durumda, koskoca kale dururken üzerime vurdukları topu tutuyorum, amma da iyi yer tutmuş oluyorum. Topu elimden kaçırıyorum, kale çizgisine paralel tıngır mıngır giderken onlardan üç kişi yetişiyor, ikisi ıska geçiyor, üçüncüsü avuta vuruyor, o da benim kısmetim sayılıyor. Uzun lafın kısası, iyi dayandık, başka gol olmadı, maç bitti. Hayatta o günkü Robert Kolej takımı kadar gol kaçıran takım görmedim. Benim spor hayatım için çok erken bir zirve oldu. O kadar mutlu olduğum başka bir maç sonu yaşamadım.

Robert Kolej'de bir Sabit Bey vardı, yemekhane amiri, garsonların başıydı. Lisanslı hakem olsa gerekti ki Kolej'deki hemen hemen bütün maçları o idare ederdi. Bizim maçı bir türlü bitirmiyor. Yanda Albertlong Hall kilisesinin saati var. Ben bizim çocuklara "Hadi arkadaşlar gayret, pilleri bitti, sabaha kadar oynasak bunlar artık bu maçta bize gol atamaz" diye bağırıp morallerini bozmaya uğraştıkça ters tepiyor, adamlar büsbütün hırslanıp daha da bastırıyorlardı. Gözüm saatte. İçimden Sabit Bey'e sövüp durdum maçı bitirmiyor diye. 12 dakika fazla oynadık, maç bitti. Sonra düşündüm. Biz topu durmadan taca atıp, olur olmaz sakatlanma numarasıyla yerlere yatıp belki de daha fazla vakit geçirmiştik. Sabit Bey taraf tutmak istese bir penaltı daha icat eder işi bitirirdi.

47 Benzer bir golü bu kitabı yazarken yanılmıyorsam 20 Haziran'da oynanan Galatasaray-Gaziantep maçında gördüm. İkinci golde rakip, Galatasaray kalecisinin dikkatini dağıttı. Futbol allameleri "Topla oynama alanı dışında" diye ahkâm kestiler. Ayıptır...

Nabi Şensoy

Soyunma odasında mahcup mahcup oturan Nabi'yi işaret edip "Bu velet dördüncü golü atmasa galip gelemezdik" dedim. Adı "Velet Nabi" oldu. Lisedeyken Beşiktaş kulübünün peşinden çok koştuğunu bilirim. Liseden sonra Mülkiye'ye geldi. Bitirince Dışişleri'ne girdi. Yıllar sonra da büyükelçi oldu. Dışişleri'nde müsteşar muavini oldu. Vaşington'da büyükelçiyken, Türkiye'den gelen "Yeni Türkiyeli" sayın büyüklerimiz Beyaz Saray'daki bir toplantıda Büyükelçiyi heyete dahil etmeyince istifayı basıp emekli oldu.[48] Diyeceğim şu ki büyükelçi gibi bir büyükelçiydi. İki yıl önce kaybettik. İzmir'de cenazesine gittim. Ağlamamak için havalara bakıp başka şeyler düşündüm.

Şenes Erzik

Şenes Erzik'le resmen o maçta değil de daha sonra, Boğaziçi Üniversitesi'ne giden, çok erken kaybettiğimiz sınıf arkadaşım Sevinç Alemdar vasıtasıyla tanıştık.

Şenes Erzik'i sonra nerede görsem "Nasıl yendik?" derim. 1992'de Federasyon başkanıyken Londra'ya milli takımla geldi. Karşılamaya Büyükelçilikten ben gittim. İngilizler de gelmişler. Bana "Sen bir şey söyleme ben söylerim" dedi. İngilizlere "Biz öğrenciyken bunların okul takımı bizim okulu yendi" dedi mi demedi mi bilmiyorum.

Kim ne derse desin. Avrupa'da ikinci, üçüncü sınıf bir takımla bile berabere kalsa zafer sayılan milli takımı alıp dünya üçüncüsü yapan süreci o başlattı. Türk futbolunu çamur sahalardan kurtarıp çime kavuşturan, yıllardır yapılamayan gece maçlarını yeniden başlatan o oldu. Fatih Terim'i ümit milli takımın başına, Piontek'in yanına getirip "yürü ya kulum" dedirten odur. Fazla uzatmaya gerek yok. Benim işim değil, ama gördüğüm en iyi iki federasyon başkanı Orhan Şeref Apak ile Şenes Erzik'tir. Biri futbolu Türkiye sathına yaydı, biri oradan alıp dünya üçüncülüğüne kadar yükseltti. Gerisini televizyonlarda mebzul miktarda bulunan futbol ukalaları söylesin.

Bu arada İstiklal Madalyalı Kuvayı Milliyeci bir babanın oğlu olan Cumhuriyet çocuğu Şenes Erzik'ten naklen, Behçet Kemal Çağlar'ın futbol özetlemesini yazayım:

"Bir kuru kabak
Yirmi iki baldırı çıplak
Üç avanak
On bin ahmak"

48 Herkesin içinde fırça yiyip sineye çeken meslektaşlara duyurulur.

Merhaba Hocam

Lise birde ikinci yıl fazla vukuatım olmadı. Lise sınıflarımız konusunda kimseyi yanıltmayalım. İki hazırlık, bir de çaktık etti üç, yani o yıl 17 yaşıma gelmiştim. Bir öğlen birkaç arkadaş Galatasaray'a gittik, Çiçek Pasajında "Arjantin" tabir edilen birer kocaman bira içip döndük. Öğleden sonra ilk ders Türk Edebiyatı. Hocamız Gazeteciler Cemiyeti Genel Sekreteri Mustafa Yücel. Benim kafa iyi, arkada hayal âlemindeyken beni tahtaya kaldırdı. "Merhaba ey sultan-ı din merhaba, merhaba ey derde derman merhaba" dedi. Yani bu, tahtaya yazılacak, sonra aruz vezni çözülecek. Kafa hafiften iyi ya, ben anlayamadım, ne diyeyim, saygıyla "Merhaba hocam" dedim, "Git otur" dedi. Ders bitince beni yakaladı. "Bana bak, ne halt ettiğin belli oluyor, sessiz kal, İngilizin birine falan yakalanırsan başın derde girer, bir daha da yapma" dedi. Bir daha yapmadım.

O sene yarıyılda beden eğitimi hariç hemen hemen bütün dersler kırık geldi. Annem beni babamdan aldı, eve kapadı. Sınıfı geçtik. Lise birde bizim sınıftan bir veya iki kişi "Amerikan Field Service"le bir yıllığına Amerika'ya gitti. Biri Can Paker'di. Daha sonra kimya okudu galiba. Duyduğuma göre bir süredir memleketin kimyasını bozmaya uğraşıyormuş. Başarabileceğini sanmıyorum, çok sıradan bir adamdı, çapı yetmez.

Lise iki ilginç bir yıldı. Okul takımının kaleciliğine terfi ettim. İlk resmi maçımı oynayacaktım. Maç Vefa Stadı'nda Eyüp Lisesi'yle... Arkadaşlarla kararlaştırdık, maçı kazanacağız, sonra Şehzadebaşı'na gidip yoğurtlu kebap[49] yiyeceğiz. Stada gittik. Soyunma odasına girdik. Bende bir heves, bir heyecan. İki dakika sonra biri geldi. "Eyüp Lisesi maça çıkmayacakmış. Hükmen galip olarak tescil edildiniz, gidebilirsiniz" dedi. Ben çok kötü oldum. Kebap falan yemedim. Bizimkiler "Gol yemeden bunun iştahı açılmıyormuş" diye dalga geçtiler.

O yıl Türkiye'de siyaset kızıştı. İsmet Paşa'nın kafasına taşlar filan atıldı. Demokrat Parti olur olmaz işler yapmaya girişti. Gazeteciler hapse tıkıldı. Ben akşamları radyodan BBC haberlerini dinlemeye başladım.

49 İskender falan değil, şimdi nesli tükenmiş, İstanbul usulü yoğurtlu kebap. Et suyuna yatırılmış pide parçaları altta, yoğurt üstte, onun üstüne de şiş kebap veya şiş köfte ile bir ızgara sivribiber, bir de maydanoz. Yuvarlak, kapaklı sahanda getirilirdi. En son Ankara'da Çiftlik'te Merkez Lokantası'nda kaldıydı. Orayı da yok ettiler.

Lise ikide askerlik hocamız Numan Esin'di. Bize askerlik dersi dışında da vatan, milletle ilgili bir şeyler anlatırdı. Mayısta kayboldu. 27 Mayıs'ta da Millî Birlik Komitesi üyesi olarak ortaya çıktı.

27 Mayıs ve Ahmet Kabaklı

Türkçe hocamız Ahmet Kabaklı'ydı. Fransa'dan yeni gelmişti. Bize "Hepiniz zengin çocuğusunuz. Yoksul halkın ıstırabından ne anlarsınız" gibi laflar etti. "Bu adam komünist" dedik. Ben yarı manzum yarı nesir, hayatını yazdım.

Hikâye Paris'e gidişle başlıyordu. Paris'e giderken uçak şirketiyle anlaşmış, bagaj bileti alıp bavul fiyatına ucuza seyahat etmiş. Uçak Paris'e indiğinde Brigitte Bardot da başka bir yerden gelmiş, gazetecilere poz veriyormuş.[50] Kabaklı yandaki uçağın bagajından birden bavulların arasından ortaya çıkınca gazeteciler, fotoğrafçılar ne oluyor diye oraya koşuşmuşlar. Brigitte de vaziyeti kurtarmak ve reklam yapmak için Kabaklı'ya sarılıp "İşte yeni sevgilim" demiş. Brigitte Bardot'la yanak yanağa resimleri yayımlanınca Kabaklı bir anda Paris'te şöhrete ulaşmış. Biraz da *Meşhedi* ile *Devrialem*'den esinlenmiştim galiba. Kabaklı son yazdığım bölümde Amerika'ya giderken Meksikalı "okumaz yazmaz" General Alkazar'ın asileri arasına yanlışlıkla bir şekilde karışmıştı. "Yaşaa Muhterem General Alkazar Paşa, vivaa!" diye bağırıyordu. Daha bir yığın bu gibi şeyler... Her yerde rastlanan ve son zamanlarda ülkemizde sayısı işba noktasına erişecek kadar artmış bulunan türden bir arkadaş defteri kapıp "Hocam bakın sizin için neler yazmış" diye Kabaklı'ya verdi. Kabaklı defteri iyice bir inceleyip bana geri verdi. "Güzel yazmışsın, yazmayı sakın bırakma. İstersen ileride hayatını yazarak kazanabilirsin" dedi. Dedi de hevesim kırıldı. "Devrialem" yarım kaldı.

Nisan sonunda doğruydu. Bizim Türkçe derslerimiz o yıl salı ve perşembe günlerindeydi. Şehremini'nde oturduğu söylenen Kabaklı salı günü okula gelmedi. Beyazıt'ta üniversitede olaylar olmuş, Beyoğlu tarafına bulaşmasın diye köprüler açılmış diye duyduk.

Kabaklı perşembe günü geldi. Elindeki bir kitaptan Tevfik Fikret'in "Doksan Beşe Doğru" adlı şiirini okudu. "Kanun diye, kanun diye, kanun tepelendi" diye gider bilindiği gibi o şiir. Okuduktan sonra da bugünün Türkçesiyle açıklamasını yaptı, "Ders bu kadar" dedi ve gitti.

---

50 Eskiden o apron denilen yerde icabında bir sürü insan dolaşırdı.

Sonraki pazar günü sokağa çıkma yasağı vardı. Salı günü Kabaklı "pazar gününü nasıl geçirdim" konulu bir kompozisyon yazdırdı. Ben "pazar günü top oynamaya gidecektim, başımı kapıdan çıkarınca burnuma bir tankın topu çarptı" diye başlayan bir şeyler yazdım. Hayattaki ilk siyasi yazım odur. Ondan sonra da 27 Mayıs'a kadar hep hürriyet, demokrasi ve benzeri konular konuştuk. Nâzım Hikmet'ten bile bahsetmiştik. "Siyasi fikirlerini bazı şiirlerine gereğinden fazla bulaştırmıştır, ama şairliği tartışılmaz, çok iyi şairdir" demişti.

Bunlara Ahmet Yücekök de şahittir. O da çok iyi yazı yazardı. "Gözlerinden ağlayıp ebediyen öldüler gibi laflarla edebiyat yapıyorsun" diye kızdırırdım. Ahmet'le o yıl İsmet Paşa'nın Taksim'deki mitingine de gitmiş, "Yaşa Paşa!" diye bağırmıştık.

Kabaklı'yı daha sonra birkaç defa ve en son yanılmıyorsam 1983 veya 1984'te işsiz gezdiğim sırada gördüm. "Bize neler anlattıydınız, siz şimdi neler yazıyorsunuz" dedim. "Ben günlük gazetede cahil adama hitap ediyorum, bir dergide yazsam sana göre yazardım" dedi. "Vallahi kusura bakmayın, gene de o yazılarınızı anlayamıyorum" dedim.

En son 1992'de Londra'dayken, *Türkiye* gazetesinin Londra temsilcisi geldi, Kabaklı'nın Londra'da konferansı olduğunu, vize alamadığını, İngiltere'ye girişte vize alınıp alınamayacağını sordu. İşi hallettik. İzin çıktı, hoca uçaktan çıkmadı. İstanbul'a telefon ettik. Yeşilköy'deki bizim polisler, İngiltere vizesi yok diye Kabaklı'yı THY'nin uçağa biniş bankosuna yanaştırmamışlar. "Yeşilköy'de polis kordonunu yaramadım" dedi. Bir de bana "Sen bu memleketin has evladısın" dedi. Hoşuma gitmedi desem yalan olur. Sonra bir daha konuşamadım.

O yaz *Kim* dergisinde gazeteci çıraklığına başladım. Onları ayrıca yazacağım.

İstanbul Şehir Tiyatrosunda Kurs

Galiba lise ikide veya lise üçün başında "Macbeth"i okul piyesi olarak oynamıştık. Ahmet Yücekök Macbeth, bendeniz de Birinci Katil rolündeydik. O sırada İstanbul Şehir Tiyatroları, tiyatro insanı yetiştirmek üzere kurs açtı. Biraz merak, biraz hevesten olsa gerek Ahmet'le müracaat ettik ve Hayati Asilyazıcı'nın tavsiyesi ve seçici kuruldaki Şirin Devrim'in torpiliyle kurs için açılan imtihanı geçtik ve kabul edildik. Akşamları okul bittikten sonra gidip Ahmet'le Tepebaşı'ndaki Dram Tiyatrosu'nda nazari dersler dinliyorduk. Stanis-

lavski tarzı, Max Reinhardt usulü filan... Ders verenler arasında Ahmet Hamdi Tanpınar, Haldun Taner, İ. Galip Arcan, Zihni Küçümen, Şirin Devrim, Tunç Yalman ve Nüvit Özdoğru'yu hatırlıyorum. Bildiğim kadarıyla o kurstan çıkan tek aktör Kayhan Yıldızoğlu oldu.

Dram Tiyatrosu sonradan yandı. Tekrar aynısını yapmak gibi bir hataya düşmediler. Yerine büyük bir uzak görüşlülükle ve ince bir zevkle çok katlı otopark diktiler.

Tahir Alangu

Lise üçte fazla bir şey olmadı. Türk Edebiyatı hocamız Tahir Alangu'ydu. O dönemde en iyi roman eleştirmeni diye bilinirdi. Ama daha çok Tanzimat sonrası edebiyat ve Tanzimat üzerinde durur, "Âlî Paşa, Fuat Paşa, Namık Kemal, Ziya Paşa" filan diye anlatırdı. Ben çağdaş edebiyat üzerinden konuşsun isterdim. Ders kitabı dışına çıkmazdı. "Türkiye'de hazır kulplar vardır, adama hemen takıverirler" derdi. Tanzimatçılar sonra Mülkiye'nin giriş sınavında karşıma çıktı. Galiba işe yaramış ki sınavı kazandım.

Fahrettin Altay, bizim okuldaki öğrencilerden birinin dedesiydi. Her yıl 10 Kasım'da gelir, bir konuşma yapardı. Son sınıfta Türk müdür muavini Salih Otaran bana para verdi, "Yarın, bir taksiyle git Fahrettin Paşa'yı Emirgan'daki evinden al, törene sen getir" dedi. Gittim. Arabaya binince Fahrettin Paşa adımı sordu. Söyledim. "Sen bizim Miralay Müfit'in nesi olursun?" diye sordu. "Torunuyum" dedim. "Ne yapıyor o şimdi?" dedi. "Ben doğmadan vefat etmiş efendim" dedim. "Vah vaah, demek onu da kaybettik, çok mert adamdı, Allah rahmet eylesin" dedi. Boğaz'dan bir Sovyet gemisi geçiyordu. "Bu Ruslar var ya, bize hep şüpheyle bakar, bizden nedense çekinirler. Soyadı Kanunundan sonra Rusya'ya gitmiştim, soyadımın Altay olduğunu öğrenince 'hâlâ Turancılıktan vazgeçmediniz mi' dediler, ben de 'Atatürk bana bu soyadını boyum çok uzun olduğu için verdi' dedim" dedi.

Törende yaptığı konuşmada, savaş sırasında cephede çadırına bir subay arkadaşının geldiğini, ikram ettiği kahveyi seyyar ispirto ocağında piştiği için reddettiğini anlattı. O zaman bir anlam verememiştim. Şimdi anlıyorum.

Halk Otobüsü Numarası

Bizim bir halk otobüsü numaramız vardı. Son sınıfta pazartesi sabahları ilk ders, gıcık kaptığımız, adı Clifthill olan "İngiliz dili"

adlı dersin hocasının dersiydi. Tunca sınıfın kapısında durur, o zamanki halk otobüsü çığırtkanlarının yaptığı gibi "Aksaray, Atikali, Edirnekapı, Sağmalcılar, İyüüüp, beklemeden kalkar" diye bağırır, hoca gelince yerine oturur, tam derse başlayacakken bu sefer "Ağır ool, maavin kaldıı" der, ben koşarak gelip içeri girer, kapıyı kapatırdım ve "Devam eeet" der, yerime otururdum; ders öyle başlardı.

Okul içinde İngilizce konuşma kuralı koydular, bu sefer Tunca "Vaytpelıs, Kuikali, Adrıyanapolisgeyt, Milkırs, İyüüp" diye bağırmaya başladı. Eyüp'ü İngilizceye çevirememiştik, sorun çıktı, ama hallettik. Sonrası kolay: "Hoold. Asistınt is leeft. Kontinyüuu." Türkçe vurgularla İngilizce...[51]

Clifthill, bir keresinde "pedagog" kelimesini izah etti. "Siz pedagog musunuz?" dedik. "Evet" dedi. Ondan sonra Pedagog Clifthill aşağı, Pedagog Clifthill yukarı, bizden kurtulur mu!

İngiliz Edebiyatı dersine Müdür Birks gelirdi. O da şiir okurken kendinden geçer, durduğu yerde oynamaya başlardı. Bir keresinde Önder Baykal'a "Bak, şimdi fücceten vefat edecek" dedim, adı bir süre "Füccet Birks" kaldı. Ona, sıra üstünde dümbelek çalıp "Hamlet... Makbet... Omlet, kasket, basket, misket, çiklet, hop hop hop" diye tempo tutardık.

Bir tek İngilizce kompozisyon dersine gelen Müdür Muavini Terence Young'la aram iyiydi. 1972 senesinde İngiltere Kraliçesinin ziyareti sırasında bizim okula gittik, kız-erkek birleşmiş, Young müdür olmuştu. Fazla konuşamadık. Sonra galiba 1977'de İngilizler, okulu bırakıp kaçmışlar. "Veliler el koymuş, İngiliz Lisesi, Nişantaşı Anadolu Lisesi olmuş" dediler. Young'ın Kıbrıs'taki İngiliz okuluna müdür olduğunu söylediler. 1990'da Londra'ya gittiğimde Başöğretmenler Derneği'nden[52] Young'ı aradım, bulamadım. Bizim hocalardan bir tek Goodwin'i gördüm. Osmanlı mimarisi üzerine bir kitap yazmıştı, ona sormayı akıl edemedim.

Okul Dışı Etkinliklerden Men

Brandon Laight, lise ikideyken ölmüş, yerine Walter Birks müdür olmuştu. Yardımcısı Terrence Young'la aram çok iyiydi de Birks'le birbirimizden hiç hazzetmezdik. Lise üçte kaşarlandık, "Ali kıran baş kesen" olduk. Belki de bizim halk otobüsü numarasına

51 Şimdi İngilizce yazıp Türkçe okuma modası çıktı. Mesela Arap bir kaleci vardı. Adamın adı Halid'di. Onu Khalid diye yazıp televizyonda "Kıhalid" diye okuyorlardı. Daha neler, neler var da burada yer yok. Ayrıca kitap yazmak lazım.

52 Head Teachers Association. Eskiden hocaya "master" derlerdi. Müdürün adı "Headmaster"di. Demokratikleşmişler.

engel olmak için Birks bir kural çıkardı, okul dahilinde İngilizce konuşulacak diye. Bir kart icat etti, yeşil renkli, üstünde adın yazılı, 20 tane de imza boşluğu var, Türkçe konuşurken yakalayan hoca imza atıyor. 20 boşluk dolunca aynısından bu sefer rengi sarı bir kart veriyorlar. Ben inatla hocalara gidiyorum "Şuraya bir imza at bakalım" diyorum. Bizim yeşil kart hemen doldu. Sarı kartı verdiler. Kartı alıp Birks'e gittim. "Şurada ilk imza sizin olsun, lütfen beni kırmayın" dedim. Şaşkın şaşkın bakıyor. İngilizce mealini söyledim, deli oldu. Kartı kaptı, üstüne koca bir çapraz çizdi, en üstüne de "Bütün okul dışı etkinliklerden men edilmiştir"[53] diye yazdı. Bana "Okul başlamadan bir dakika önce dış kapıdan gireceksin, dersler bitince bir dakika içinde dış kapıdan çıkmış olacaksın" dedi.

O hafta sonu Okmeydanı'ndaki sahada okul takımının maçı var. Okulun girişindeki ilan tahtasına maç kiminle, kaçta, nerede, takım kadrosu falan cuma gününden asarlar. Baktım, ben varım, ertesi gün sahaya gittim. Beden eğitimi hocası Lucas'a "Ben oynuyor muyum?" dedim, ne olur, ne olmaz. "Oynuyorsun tabii" dedi. Maç başladıktan sonra Müdür Birks geldi. Beni sahada görünce deli oldu, her halinden belli oluyordu. Etrafta yabancılar var bir şey de diyemedi. Pazartesi beni çağırdı. Fırça atacak. "Siz 'okuldan çık' dediniz, top sahasına giremezsin demediniz ki hem ben hocaya sordum, o izin verdi" dedim. Sonra çıkarken "Affedersiniz, ders dışı etkinlik dediniz de tuvaletleri kullanmam mümkün olacak mı?" diye sordum. Hırsla "Evet" dedi, ne desin.

O zamanlar senede bir, iki senede bir, İngiliz Akdeniz filosu gemileri İstanbul'a gelir, futbol takımları bizim okul takımıyla maç yapardı. Bir sene önce de gelmişlerdi de ben okul takımında ilk defa oynamış, beş tane de gol yemiştim. Maçları herhalde İngiliz Konsolosluğu ayarlıyordu. O sene de geleceklermiş. Bizim takımdaki arkadaşlar "Lise bitirme sınavlarımız çok yaklaştı, ders çalışıyoruz, hem de kalecimiz yok" demişler. Herhalde konsolosluktan sıkıştırmışlar ki Birks beni çağırdı, "Hadi hadi sana bu seferlik izin verdim, oynayabilirsin" dedi. "Ben futbolu bıraktım" dedim, oynamadım. Maç yapılmadı. Atın intikamı! Atın intikamı da adamın ahı mı tuttu ne, ondan sonra yaklaşık üç yıl elim topa değmedi.

O yıl Haziran'da üç kişi mezun olduk, biri de ben... Müdür, mezuniyet belgelerini verirken, öbür ikisine başarılar diledi. Bana da "Tanrıya şükür, nihayet senden kurtulduk" dedi. Böylece lise bitti.

53 Yani, barred from all out of school activities.

Kuzey Kutbu ve Siroz

Babam 17 yaşıma gelince bana "Sen yabancı dil biliyorsun, yabancılarla ilişkin olur, ister inanırsın, ister inanmazsın, karışmam, ama bilmeye mecbursun" dedi ve haftada bir gelen bir din dersi hocası tuttu. Adı Hüseyin Karagözoğlu'ydu ve İstanbul İmam Hatip Okulu'nda meslek dersleri hocasıydı. Bir de Cibali'deki Gül Camisi'nin imamıydı.

Ben, genç yaşta ölen Dinçer Uras ve mahalle arkadaşım, Robert Kolej'de okuyan Berke Kazancıgil, her hafta sonu Dinçerlerin evinde iki saat süreyle ders aldık.

Anlattıklarından inandıklarım: Kimin iyi, kimin kötü Müslüman olduğunu takdir sadece Allah'a aittir. Kul hakkıyla Allah huzuruna gitmeyeceksin. Allah ile kulun arasına kimse giremez. Buraya kadar tamam. Sonra devamı: Ama bazı ermiş kişilerin Allah yolunda peşine takılmak caizdir. Birinci bölüm tamam da bu ikincisi hayır. Aya gitmeye kalkmak, Allah'ın işine karışmaktır. Bu da olmadı. Neyse fazla uzatmadan devam edelim. Dersler tamamlandıktan kısa süre sonra *Hürriyet* gazetesinde bizim hocanın haberi çıktı. Okulda coğrafya öğretmeniyle kavga etmiş. Coğrafyacı "Kuzey Kutbu'nda 21 Haziran'da güneş batmaz" demiş, bizimki de "O zaman orada nasıl oruç tutulacak. Öyle olsaydı, Kur'an-ı Kerim'de yazardı. Sen zındıklık öğretiyorsun" demiş. Duyduğum kadarıyla hâlâ aynı tartışma devam ediyormuş.

Belli etmemeye çalışır. "Ah şu Halk Partisi" falanla idare ederdi, ama Atatürk'ü sevmediği aşikârdı.

Yaklaşık iki yıl sonra vefat etti.

Ölüm sebebi sirozdu.

İlk Gençlik Zamanlarından Bir İki Kırıntı: Coşkun Özarı, İsmet Uluğ

1953 ve 1955'de iki yazı Florya Belediye Evlerinde geçirdim. Annem, babam pek gelmediler, ben bir tanıdığımızın nezaretinde kaldım. 1955'te annesi Sabiha Teyze'ye çok rica ettim. Annesinin sözüyle Coşkun Özarı birkaç günlüğüne Florya'ya misafir geldi. Sonra epeyce kaldı. O zamanlar Florya'da ev falan yok, sahilde Cumhurbaşkanlığı köşkü, deniz üzerinde tek başına dururdu. Bitişiğinde plajlar ve Belediye Evleri vardı. Plajlarda mevsimlik, gece gündüz

kalınabilir bölümler de olurdu. En yakın yerleşim Şenlikköy'deydi. İstasyonda da görevlilerin lojmanları vardı. Geri kalanı Londra asfaltına kadar boşluktu.

Coşkun ağabey epeyce kaldı dedim ya, meğerse Florya'da eskiden tanıdığı müstakbel eşine rastlamış. Sonunda o kış evlendiler. Ben de tabiatıyla düğüne davetliydim. Beni bekâr futbolcuların masasına oturttular. Hatırımda kaldığına göre bekâr futbolcular arasında dans etmeyi bilen bir tek Saim Tayşengil vardı. Diğerleri ona "Hadi kalk, dans etsene" diyorlar, dans edince kendileri dans etmiş gibi oluyorlardı.

Florya Belediye Evlerinde 1955 yılında büyük Fenerbahçelilerden İsmet Uluğ da vardı. Haza beyefendi bir adamdı. Haydarpaşa Tıp Fakültesi'nde okurken ve işgal altındaki İstanbul'dan Ankara Hükümetine Fenerbahçe Kulübü ve Kurbağalıdere'den silah kaçırırken yer altındaki dehlizlerde İngilizlerle adeta köşe kapmaca oynadıklarını, bunları anlattığı bir röportajı sonraki yıllarda okumuştum. İsmet Uluğ'un akranım olan kızı, 13-14 yaşlarımda, bana göre dünyanın en güzel kızıydı. Her gördüğümde elim ayağım birbirine karışır, yüreğim çarpar, belli etmemeye çalışır, herhalde belli de etmezdim.

Memlekette Demokrasi Var

Belediye Evlerinde Adnan Menderes'in de bazen gelip kaldığı bir dairesi vardı. Daire dediğim, iki küçük oda, bir mutfak, bir de duşlu tuvaletçik. Bir keresinde, birkaç arkadaş o dairenin karşısında yol kenarında otururken bir polis geldi, "Siz buradan gidin" dedi. O zamanın moda laflarından "Bu memlekette demokrasi var, istediğimiz yerde otururuz" diye söylene söylene beş, on metre öteye giderken, bir polis cipi geldi. İçinden yaz günü kafası şalla örtülü bir kadın çıkıp hızla Menderes'in dairesine girdi. O zamanlar kafamız öyle işlere basmıyordu, ama sonradan anladığım, Suzan Sözen olsa gerekti.

Lise Sonrası

Okulun bozuk mamullerinden, yani bana göre yurtsever Ahmet Yücekök, İngiltere'ye gitti, üniversiteyi bitirdi, doktora yapıp döndü, galiba bir ara Mülkiye'de hocalık yaptı gibime geliyor. Yanlış hatırlamıyorsam gene bir ara İngiltere'yle yapılan 1838 Ticaret Anlaşmalarına kafayı takmıştı. 1974'te CHP'de siyaset ve bir yerlerde

gazetecilik de yaptı galiba. Bir süre izini kaybettim. Bundan altı yedi yıl önce, ne içindi bilmiyorum, Levent'te Nermin Abadan'ın evinde bir davette rastladım. "Sen de Avrupacı olup Bilgi Üniversitesi'ne girmedin inşallah" dedim. "Hayır, Ergenekon Üniversitesi'ndeyim" dedi. Galiba adı neyse Bedrettin Dalan'ın üniversitesine öyle diyorlarmış. Sonra gene izini kaybettim.

Şahin Alpay, İngiliz Lisesi'nde benden bir veya iki sınıf küçüktü. Bir ara okulda aynı takımda futbol oynadık. İyi sağ bek oynardı. Solculuğa başladığında da Mülkiye'de beraber olduk. İsveç'te de gördüm. 2006'da Ankara'da da karşılaştık. 2016'dan sonra başına gelenleri gazetelerde okuyunca şaşırdım. İlkokul mezunu sulu gözlü bir vaizin Türkiye'de bu kadar çok sayıda nitelikli insanı her gün Hazreti Peygamber'den talimat aldığına inandırabileceği ve başını belaya sokabileceği hiç aklıma gelmezdi.

İngiliz Lisesi'nde, çoğu futbol takımından sekiz, on arkadaş akşam okuldan çıkınca Nişantaşı ve çevresinde bir yarım saat, 45 dakika dolaşır, paramız varsa Lebon-Gu[54] pastanesinde kahve içer, aklımız sıra kızlarla kesişirdik. Ben sonra Ayaspaşa'ya kadar hızlı hızlı yürürdüm. Sabahları ise her gün geç kaldığım için okula koşarak giderdim. İdman olurdu.

Lise 2'deyken, ben, Erdinç Karataylıoğlu, Sevinç Alemdar, üçümüz Galatasaray genç takımıyla idmana çıktık. Kaleci Sabri Dino'ydu. Ben de o kadar iş olmadığı için hayat hakkı da yoktu, hem de idmanlar okulla çakışıyordu. Oradan Sabri Dino'dan başka, antrenör Mehmet Ali Gültekin ile Abdülmetin'i[55] hatırlıyorum.

Sevinç, Boğaziçi Üniversitesi'ne gitti. Arada İstanbul'a yolum düştükçe görüşürdük. 1990'larda bir hafta sonu aradım. Eşi "Bir arkadaşının cenazesine gitti" dedi. İki hafta sonra gene aradım "Geçen hafta cenazesi kalktı" dediler.

Erdinç, İngiltere'ye Manchester'da mensucat okumaya gitti, yani bir ara dokumacılık dedikleri, şimdiki adı tekstil olan sanayi dalı. O zamanlar hazır giyim denilene de şimdi konfeksiyon demeye başladılar. Kamyon şoförlerimiz de artık yokuşa ilmi ve fenni biçimde rampa diyorlar, herhalde araçları da onun için çoğu zaman roket gibi sürüyorlar.

İlkokulda bir ara birlikte okuduğumuz Selçuk Gözübüyük'e liseyi bitirdiğimiz yaz, 1961'de Ankara'da Sıhhiye'de rastladım. Bir daha

54 O "Gu"nun ne olduğunu bir türlü öğrenemedim.

55 Abdülmetin'le yapılan bir söyleşide, bizim Deniz Gökçe'yle Fatih'te mahallede top oynadıklarını söylüyordu. İstanbul ne küçükmüş!

görmedim. Meğer, Ankara'da baba mesleği olan eczacılık okumuş. Selçukların yazlık evinin bulunduğu Büyükada'da da karşılaşmadık. Nasıl karşılaşmadık, hayret ederim. Yıllar sonra ilk defa haber aldığımda, hastanedeydi. Ne yalan söyleyeyim, Gidip görmeye cesaret edemedim. Kaybettik.

Erhun Erdemgil, Ankaralıydı. İngiliz Lisesi'nde yatılıydı. Bitirince Viyana'ya gitti. Üç yıl sonra Mülkiye'ye geldi. Viyana'da ruhi bunalıma girmiş, ailesi geri getirmişti. Sınavı kazanıp girdiği Mülkiye'de de fazla durmadı, ortadan kayboldu. Ne olduğunu hâlâ merak eder üzülürüm.

Kendi deyimiyle madalyalı İstiklal Savaşı gazisi Erzurumlu Albay Cavit'in oğlu en sevdiğim arkadaşlarımdan Deniz Gökkılıç'ı sekiz, on senede bir görürüm. Hukuk okudu. Erzurum Atatürk Üniversitesi'nde öğretim üyesi oldu. Malum, birileriyle dalaşıp İstanbul'a döndü. Başarılı bir avukat oldu.

Yıllar sonra karşılaştığım Metin Berk, Boğaziçi Üniversitesi'nde öğretim üyeliği yapmış. Uluslararası bankacılık uzmanı olmuş. Başı derde girmiş, hapse bile düşmüş. Başından geçenlerle ilgili olarak bir solukta okunan kitapları var.

Büyükelçiler

Lise 1'e geldiğimde o zamanlar İngiliz Lisesi'nde son sınıfta olan Tuncer Topur, önce Mülkiye'de okudu, ardından Dışişlerine girdi ve sonunda büyükelçi oldu.

İlkokulda da birlikte okuduğumuz Rıza Türmen de büyükelçi oldu. CHP'deki darbenin sonrasında meclise girdi. Kimse darılmasın, ne Strazburg'daki ne de CHP'deki tutumu benim kafama uydu.

1 Mayıs 1977 Olayı

Arkadaşlarımdan, okuldan sonra hiç göremediğim Dinçer Uras, 1977'de Taksim'de Intercontinental Oteli'nde resepsiyon amiriyken, o menfur 1 Mayıs olayından kısa süre sonra görevi başında kalp krizi geçirip öldü. Gazeteler, bir kahve içtikten hemen sonra kriz geçirdiğini yazdı. O günlerde modaydı (!) birçok insan kahve içer içmez hemen ölmüştü.

1 Mayıs olaylarıyla bir bağlantısı var mıydı, bilemem. Bilindiği gibi, bazı esrarengiz adamların bir gece önce otele geldiği, ertesi gün aynı adamların çatıda kalabalığın üzerine ateş ettikleri yazılıp

çizilmişti. Bunu ve diğer bazı özel bilgileri Uğur Mumcu'ya zamanında anlatmıştım.

Önder Baykal

Lise bitince Önder Baykal İngiltere'ye gitti. Elektroniğe meraklıydı, mühendis olmak istiyordu. Sonra döndü, mimarlık okudu. Ben askere gittiğimde Ankara'da Oran sitesinin inşaatında çalışıyordu. Antalya'da, Adana'da çalıştı. 1978'de İstanbul'daydı. Ben de Almanya'dan dönünce altı ay Milli Güvenlik Akademisi'ne gittim. Son defa İstanbulluymuşuz meğerse. Yıllardır Hacettepe'de öğretim üyesi bir doktor hanımla uzatmalı ilişki yaşıyordu. Sonunda evlendi. Eşi Tülin Sivas Cumhuriyet Üniversitesi'nde tıp profesörü, kendisi de Mimarlık ve Mühendislik Fakültesi Müdürü oldu. 1987-1990 yılları arasında İran'dayken arabayla Ankara'ya geldiğimde hem geliş hem de dönüşte Sivas'a uğrar, bir gece kalırdım. Konuşur, hasret giderirdik. Sonra İngiltere, Somali, Kuzey Irak, çeşitli görevler, Libya, Afganistan falan derken izini kaybettim. 2007'de Sivas Cumhuriyet Üniversitesi'nden bir öğretim üyesiyle tanıştım. Önder'i sordum. Tanımıyormuş, ama üniversiteden soruşturdu. "Mersin'e geçmişler, fakat maalesef Önder Bey ölmüş" dedi.

Telefonlarını buldum, aradım. İlkokuldan beri tanıdığım, Ankara'nın son Mevlevi şeyhinin kızı olan Önder'in annesi 94 yaşında, sağ ve aklı başındaydı. Çok kötü oldum. Mersin'e başsağlığına gittim. Önder tek çocuktu, kimsesi kalmamıştı. Tülin, kayınvalidesini el üstünde tutuyordu. Önder'in annesi Nezihe Hanım kısa süre sonra öldü. Önder Tülin'le evlendiğinde "Doktor karı aldın, iyi ettin. Ömrün uzadı. Ben ölünce ortada kalmam. Sen gömersin" derdim. Benim bütün arkadaşlarım bir acayip. Kalbinden sıkıntısı varmış, saklamış. Ortaya çıkınca Tülin, İstanbul'daki Karslı meşhur bir kalp cerrahıyla anlaşmış. Uçakta tıbbi düzenekli yer ayarlamış. Öğrenince "Ben Karslı istemem, İstanbulludan başka cerraha ameliyat olmam" demiş, gitmemiş. Müdahalede gecikmişler. Mersin'deki kalp cerrahı İstanbulluymuş. Nihayet ona ameliyat olmaya razı olmuş. Hastaneye yatınca, ameliyata fırsat kalmadan vefat etmiş.

Babası Tacettin Baykal, 1930'larda Sümerbank'ta işe başlamış, sonra Yapı ve Kredi'ye geçmiş, 1950'lerin ortasından 1960'ların sonlarına kadar Yapı ve Kredi Bankası'nın genel müdürlüğünü yapmış bir bankacıydı. 1970'te Pamukbank genel müdürüydü. 1978'de en

son gördüğümde yeniden Yapı ve Kredi'ye dönmüş, yönetim kurulunda murahhas üye olmuştu.

Bu eski Türkiye'nin bankacılarından bazıları amma da geri zekâlıymış. Yılların yüksek düzey bankacısı Tacettin Bey'den kala kala Topağacı'nda bir daire, bir de Tuzla'da mimarlığını Önder'in yaptığı küçük bir yazlık ev kaldı. Hortumlamayı boş ver, Tacettin Bey pipet kullanmayı bile becerememiş!

Önder en çok Tati'nin[56] "Amcam" adlı filmini severdi. "Yüz defa seyretsem bıkmam, benim çocukluğumu anlatıyor" derdi. Tati'yi ben de severim. Dünyaya bakışı bana neredeyse birebir uyar.

Önder'le 1963 yazında bir aydan fazla Kızıltoprak ile Bostancı arasında, Boğaz'ın iki yakasında, Beşiktaş ve sur içi İstanbul'unda dolaşıp eski konakların, yalıların ve ilginç ahşap evlerin fotoğraflarını çekmiştik. Beşiktaş'ta oldukça iyi durumda bir ahşap arnuvo[57] ev görmüştük mesela. Topağacı'ndaki evde bir karanlık odası vardı. En az 15-20 rulo film harcamıştık. Ölümünden sonra Tülin karanlık odada 20 kadar fotoğraf bulabildi. Diğerleri kim bilir ne oldu.

Tunca Aksoy ve Zoraki Girdiğim Mülkiye Sınavı

Tunca Aksoy'un babası İhsan Aksoy Mülkiyeliydi. Vali olduğunu daha önce söylemiştim. Mesleğe, Küdüs'te maiyet memurluğuyla başlamıştı. Annesi Dil, Tarih ve Coğrafya Fakültesi mezunuydu. Teyzesinin eşi, sonradan Büyükelçi Muammer Tuncer olduğunu öğrendiğim bir Dışişleri memuruydu. Tunca "Mülkiye'ye gideceğim, hariciyeci olacağım" diyordu. Hem de Mülkiye'nin o günlerde meşhur olan basketbol takımında oynayacaktı. O zamanlar çoğu yere doğrudan kayıt yaptırılabiliyordu. Merkezi sistem yoktu. İstanbul Teknik Üniversitesi ile AÜ Siyasal Bilgiler Fakültesi'nin sınavları sınavların en kalabalık olduğu okullardı, bunlar girmesi en zor okullardı. İTÜ'yü bilmiyorum, ama SBF'ninki Anadolu'da birçok şehirde yapılıyordu. İstanbul'daki sınav, İstanbul Üniversitesi'nin Beyazıt'taki merkez binasındaydı. Sınava Tunca'nın ısrarıyla girdim. "Benim Ankara'da ne işim var" dedim. Tunca'nın zoruyla gidip yazıldık. "Hadi, yürü, gel" diye adeta itekleyerek götürdüydü. Gazeteler o yıl SBF'ye 24 bin kişinin başvurduğunu yazmıştı. İki günlük bir sınavdı. Birinci gün Amerikan usulü test, ikinci gün bir matematik sınavı yaptılar, bir de klasik soru sordular. Islahat Fermanı'yla ilgi-

56 Yani, Jacques Tati.

57 Yani Türkçesi (!) "art nouveau".

li bir şeydi. Tarih dersinden değil de Edebiyat hocamız Tahir Alangu'nun söylediklerinden hatırladıklarımı yazdıydım. Sonradan testteki ilk 1.000 kişinin yazılı kâğıtlarını okuyup ilk 200 kişiyi almışlar denilmişti. Kaderin ettiğine bak. Ben 55. olarak ve burslu kazandım. Tunca kazanamadı. Ben, matematik sınavını nasıl geçtiğime hâlâ şaşarım.

Hayat Ne Tuhaf

Tunca İngiliz Filolojisi'ne yazıldı. İsteği üzerine *Artist* dergisine götürüp Recep Ekicigil'le tanıştırdım. İlk görev, Tunca ve "Varayım sahibine haber vereyim hemaan" diye kızdırdığımız fotoğrafçı Sayıl Eman'la[58] beraber Topkapı'ya gidip, Almanya'dan dönecek olan Fikret Hakan'ı karşılayıp röportaj yapmak oldu. Sonra Tunca *Artist*'te işe başladı. Yazı işleri müdürü oldu. O ara *Hayat* dergisinin yan kuruluşu olan ve ofset baskı yapan *Ses* çıktı, o zamana kadar kendi alanında rakipsiz sayılan *Artist*'i zora soktu. Tunca yanılmıyorsam Ankara Devlet Konservatuarı mezunu, Yeşilçam'a gelmiş ve iki filmde başrol oynamış, şimdi adını unuttuğum yıldız adayı bir kızla evlendi. Eşi ve çocuğu doğumda öldü. Tunca biraz dağıttı. İstanbul'a

1961 yılında ilk evliliğini yapan Fikret Hakan'la Artist mecmuası adına röportaj, fotoğrafı çeken Sayıl Eman

58 Sayıl sonra *Hürriyet*'in kıdemli foto muhabiri oldu. Emeklilikten sonra Sayıl'ı aradım, Bodrum'a yerleştiğini duydum, bulamadım.

Tunca Aksoy, Artist mecmuası adına ilk gazetecilik görevinde. Topkapı'da Almanya'dan dönecek olan Fikret Hakan'ın minibüsünü bekliyoruz. Fotoğrafı Sayıl Eman çekti.

bir geldiğimde kafa çekip dertleştik. Zamanın bilinen gazetecilerinden Hüseyin Güneş ve Kayhan Türkçü'yle ve bir de bir aralık gazetecilik yapan Egemen Bostancı'yla iyi arkadaştı. Sonra yeniden evlendi. Bir kızı oldu. Eşini bir defa gördüm. Askerlik, yurtdışı falan, Tunca'yla bir süre görüşemedik. *Milliyet*'in çok beğenilen bir pazar ilavesi vardı. Ön sayfasına Bedri Koraman koskoca karikatürler çizerdi. O zamanın ünlü gazetecilerinden Halit Çapın yönetirdi. Halit Çapın işi bırakmış[59] yerine Tunca geçmiş. Kısa bir süre sonra o da ayrılmış.

1977'de İstanbul'a geldiğimde son defa görüştük. Eşi, kızını alıp terk etmiş. Hüsrev Gerede'de bir evde yalnız başına oturuyordu. Bir akşam gittim. Sıkıntıları vardı. İşsizdi. Sarı basın kartının devamı için bir yılda belirli sayıda yazısının çıkması gerekiyordu. Yazacak yer arıyordu. Uzun uzun dertleştik. Tunca'nın babasının ilk eşinden olan ve Paris'te oturan ağabeyi Turan Aksoy, TKP'nin yöneticilerinden diye duyardık. Ağabeyini tanımak için Paris'e gittiğini, hayal kırıklığına uğradığını anlattı. O arada annesi elinde paketlerle geldi. Anlaşılan her gün Laleli'den gelip gidip Tunca'ya bakıyordu. Beni görünce Tunca'yla eski öğrencilik günlerimizi hatırlayıp ağladı. Pirzola yaptı, salata yaptı, önümüze koydu, gitti. Ben rakı içtim, Tunca ağzına bir damla koymadı, "antibiyotik alıyorum" dedi. Eli ayağı falan da titremedi. "Demek duyduklarım palavraymış" dedim.

59 İsveç'teki resmi tarifi "Bir insan işinin içki içmesine engel olduğuna karar verirse o zaman alkoliktir"di.

Bir ay sonra Ankara'ya döndüm. İngiliz Lisesi'nden arkadaşımız Vahit Çelikbaş vardı. Liseden sonra Boğaziçi Üniversite'sinde okumuştu. Bir aralık Dışişleri'ne girmiş, altı ay kadar çalışmış, sonra beraber askere gitmiştik. Piyade Okulunda numaralarımız arka arkayaydı, ben 92'ydim, o 93'tü. Bir de rahmetli Yener Süsoy vardı. Biz üçümüz albüm komitesi, moral gecesi falan diye epey kaytardıydık. Askerden sonra Vahit Dışişleri'ne gelmedi. Haldun Simavi'nin tuttuğu adamlardan olduğu söylenirdi. Daha önce çalıştığı *Günaydın*'a döndü.

Tuncay'la son konuşmamızın ardından Ankara'ya döndüğümde Vahit de bir ara Ankara'ya geldi. "Babıâli'de o kadar adamsınız, bir Tunca'ya sahip çıkamadınız" dedim. "Onun bir şeye ihtiyacı yok ki" dedi. "Ne yoku yahu bir sürü sıkıntısı var" dedim. "O gitti, öbür tarafta şimdi" dedi. Bir hafta önce kaybetmişiz de nedense benim haberim olmamış.

Birkaç gün sonra İstanbul'a geldim. Tuncaların Laleli'deki evine gittim. Kapıyı çaldım, kimse çıkmadı. Alt kattaki daireden taşralı bir kadın çıktı, "Hanımefendi yok mu?" dedim. "Seherden çıhiy, ağşama kadan mecnun kimin geziy" dedi.

Tunca'nın bizden 10 yaş kadar küçük bir kız kardeşi vardı. Çok iyi okuduğunu söylerlerdi. 1979'da bir heyetle Nijerya'ya gittiğimde Muammer Tuncer orada büyükelçi, Tunca'nın teyzesi de sefireydi. Annesini sordum. Laleli'deki binayı satıp kızıyla Haznedar'a taşındığını söyledi.

Daha sonraları da bir ara çok tutulan Ece Bar'ın, Tunca'nın eşi tarafından açıldığını işittim. Ece Hanım'la 2016'da yapılmış bir röportajı okudum. Başka bir şey duymadım.

Tunca'nın beni Mülkiye sınavına nasıl adeta zorla götürüp kaydettirdiğini hatırladıkça bir tuhaf olurum.

Babıâli, *Kim ve Artist*, Çok Azıcık da Rüzgârlı

1960 senesi 29 Mayıs günü *Kim* dergisinde stajyer muhabir sıfatıyla gazeteciliğe başladım. Merakla patronları inceliyorum. Ali İhsan Göğüş, Özcan Ergüder, Orhan Birgit, Şahap Balcıoğlu... Balcıoğlu'nu bir gün önce hapisten alıp gelmişler. O zamanlar iki tane Demokrat Parti muhalifi meşhur dergi vardı. Ankara'da Metin Toker'in *Akis*'i İstanbul'da *Kim*.[60] Adnan Menderes'in Haydarpaşa'da II. Peron yazısı önünde bir fotoğrafını kapak yapan *Akis* bir süre

60 Arjantin'de devrilen Juan Perón'a atıfla...

kapatılmış, bütün peron levhaları da I. Yol, II. Yol diye değiştirilmiş, bana göre de hayırlı olmuştu; Yani *Akis*'in kapatılması değil, peronun Türkçeleşmesi. *Kim* ise kapatılır, yerine "Mim" çıkar, o kapatılır, "Cim" çıkar, sonra "Sim" çıkar, sonra kapatma süresi dolar, *Kim* yeniden çıkardı.

Ben ayda 150 lira maaşla işe başladığımda iki gün bir kenarda oturup, iki yıldır orada birikmiş *Newsweek* ve *Time* dergilerini okumaya başladım. Üçüncü gün beni o eski meşhur *Cumhuriyet* gazetesi binasına, İşçi Partili İngiliz dışişleri bakanlarından Bevan'ın resmini almaya gönderdiler. *Cumhuriyet*'in fotoğraf arşivi Babıâli'nin arşiv merkezi gibiydi. Herkese fotoğraf verirlerdi, ama sonra herkes aldığı resmi geri götürür müydü bilmiyorum. Ben aldığım resmi hemen geri götürdüm, çünkü verdikleri Dışişleri Bakanı Aneurin Bevan'ın fotoğrafı değil, Sağlık Bakanı Ernest Bevin'in fotoğrafıymış. Orhan Birgit anladı, Allahtan dergi baskıya girmeden doğru fotoğrafı yetiştirebildik.

O günlerde derginin idarehanesi Demokrat Parti mağdurlarıyla dolup taşıyordu. Herkes bir şekilde zarara uğratıldığını öne sürüyordu. Bir gün Orhan Birgit beni çağırdı. "Bak bu Ali Yücel" dedi, beni tanıştırdı. "Anlatacakları varmış, dinle ve yaz" dedi. Ali Yücel 52 kiloda yanılmıyorsam dünya şampiyonluğu olan bir güreşçiydi. İsveç'te bir diğer milli güreşçiyle birlikte saat çaldıkları iddiasıyla ebedi boykot cezası almışlardı.

Ali Yücel, özetle, bir tarihte İzmir'de gösteri güreşi yaptığını, aynı saatlerde Demokrat Parti'nin mitingi olduğunu, halkın mitinge gitmeyip güreşe geldiği için Demokrat Parti'nin kendisine taktığını, İsveç'te bir tertibe kurban gittiğini öne sürdü.

Bir buçuk sayfa yazıp Orhan Birgit'e verdim, "kısalt" dedi, sonra gene "kısalt" dedi, sonra gene kısaldı, bir daha, derken en sonunda haberlerin kısa kısa bölümüne "Ali Yücel, Demokrat Parti döneminde mağdur edildiğini, hakkını sonuna kadar aramaya kararlı olduğunu belirtti" şeklinde iki satırlık tek cümle halinde girdi ve basıldı. İlk yazımdı. Ne yalan söyleyeyim çerçeveleyip duvara asmayı bile düşündüm.

Bu arada perşembe akşamları dergi dizilir, bağlanırdı ve basılırken bu işten sorumlu Müfit Duru'nun[61] yanında sabahlayıp mizanpaj öğrendim.[62] Klişeciler ve mücellitlerle ahbaplık kurdum.

---

61 Berlin'de basın müşaviriyken genç yaşta kalp krizinden vefat etti.

62 Tuhafıma giden, *Kim*'in Demokrat Parti'nin aşırılıkla ünlü bakanlarından Mükerrem Sarol'un oğlu olduğu söylenen Demir Baran Sarol'un matbaasında basılmasıydı. Demir Baran Sarol o sırada sarsıntı geçiren *Tercüman*'ın başındaydı. Mükerrem Sarol da Yassıada'daydı.

O kış, Tunca Aksoy'la İngiliz Lisesi'nde dergi çıkardık. Okul piyesleri sırasında davetliler, alınması mecburi sandı, her gelen aldı. Toplam 600'den fazla dergi sattık.

Kim dergisine başladıktan iki hafta sonra işi öğreneyim diye Müfit Duru'nun yanına verdiler, İzmit SEKA kâğıt fabrikasına gönderdiler. SEKA'nın başına getirilen bir albayın içinde film olmayan fotoğraf makinesiyle resimlerini çekip mağdur olduklarından yakınan memurların ve işçilerin şikâyetlerini dinledik. Bugün hatırlıyorum da anlatılanlar bir yığın zırvalıktan başka bir şey değildi.

SEKA Müdürünün başı, muhalif gazetelere yeterli kâğıt vermediğinden dolayı dertteydi.

Bir sonra beni CHP'nin avukatlarıyla birlikte Çanakkale'ye, yurt içi gezisi sırasında İsmet Paşa'ya saldırılması ve kafasına taş atılması olaylarının ilk duruşmasına gönderdiler. Heyetin başkanı Reşit Ülker sonra 1983'te ilk defa Özal'ın partisinden milletvekili seçildiğinde, Meclis'e girince SHP'liler toplu halde salonu terk ediyorlar haberini okumuştum.

Sanıklar arasında, DP yanlısı *Havadis* gazetesinin muhabiri Fahir Ersin[63] de vardı. *Kim*'de yayımlanan ilk dört başı mamur haberim o oldu. Haberde "*Havadis* gazetesinin muhabiri, İsmet Paşa'ya taş atılmadığını, İsmet Paşa'nın taşa kafa attığını öne sürdü" diye yazdım. Aynen yayımlandı. Fahir Ersin'le 14 yıl sonra değişik koşullarda yeniden karşılaştık. Bağdat'ta ateşli yatarken sabaha kadar başımda durup alnıma soğuk suya batırılmış havlular koymuştu. Ona ileride değineceğim.

O haberden sonra benim adım da ilk sayfada çerçeve içindeki yazı kurulu üyeleri arasına girdi. Derginin o sayfasını açıp keyiften dilim bir karış dışarıda 15 dakika yazı kurulu bölümünü seyrettiydim.

O günlerde *Kim*'in idarehanesinde Fikret Otyam'ı gördüm. Yanılmıyorsam, Fırat boylarında dolaşıp "Harran, Hoyrat ve Mayın" diye bir yazı dizisi hazırlamış, İstanbul'a yeni dönmüştü. "Aleviler olmasa Türkiye'de ne Türkçe ne de Türk halk kültürü olurdu" dediğini çok iyi hatırlıyorum.

O sıralarda bizim *Kim*'deki patronların çalıştığı *Vatan* karışmış, bizimkiler Ahmet Emin Yalman'la birlikte *Hür Vatan*'ı kurmuşlardı. Sonbaharda okul açıldıktan sonra bazı akşamlar *Hür Vatan*'a uğrar-

63 Fahir Ersin'i ileride yazacağım. "Bağdat Büyükelçiliği" bölümünde mutlaka okuyun.

dım, adam kıtlığında birkaç kere Şişhane'ye THY terminaline Ankara baskısı için matris[64] götürdüm.

Yaz sonuna doğru *Kim*'in sanat eleştirmeni, çok sevdiğim Hayati Asılyazıcı, beni hemen bitişikteki Ekicigil matbaasında yayımlanan *Artist* dergisine tanıştırmıştı. Bir, iki röportaj yapmıştım. Ben *Artist*'e babam da annem de duyarsa kızar diye M. Gariboğlu adıyla yazıyordum.

Ekicigil matbaasını Recep ve Eşref Ekicigil kardeşler işletiyordu. Recep Ekicigil, işe çok genç yaşta başlamış, çekirdekten yetişme bir gazeteci ve yayıncıydı. Kardeşi Eşref, daha çok matbaayla ilgilenirdi.

Artist, röportaj fotoğraflarından biri mutlaka röportajı yapan muhabir ile röportaj yapılan artisti bir arada göstersin isterdi. Fotoğrafçı Sayıl Eman'la anlaştık. O beni yandan veya hafif arkadan tanınmaz şekilde çekiyordu, ben de yazıda en az iki kere onun adını yazıyordum.

O sırada Sayıl'ın bir oğlu oldu, adını da Suat İbrahim koydu. İki ismini birden kullanmasını yadırgamıştım. Sayıl uzak görüşlüymüş. E-Devlet işinden sonra benim hiç kullanmadığım göbek adım Ahmet gün yüzüne çıktı. Beni tanımayanlar hep "Ahmet Bey" diye sesleniyorlar, ben hiç üzerime alınmıyorum. O yüzden, sırada beklerken, sıramı bile kaçırdım. Suat İbrahim Eman, herhalde hiç sıkıntı çekmiyordur.

Sayıl'ın sonradan *Hürriyet*'te önde gelen fotoğrafçılardan biri olduğunu gördüm.

Ertesi yaz biraz *Kim*'e, daha çok *Artist*'e gittim. Türkan Şoray'la ilk röportajı ben yaptım. 16 yaşındaydı. Daha yeni sinemaya başlıyordu. Sayıl, Ayasofya ve Sultan Üçüncü Ahmet çeşmesinin oralarda henüz çocukluktan genç kızlığa yeni adım atmış olan Şoray'ın ilk röportaj fotoğraflarını çekti. 1962 yılının *Artist* dergileri araştırılırsa onlardan birinde görülür. Fikret Hakan evlendi. Evinde ilk röportajı bana verdi. "Bana lahana dolmasını sevip sevmediğimi soranlar bile oldu. Sen öyle bir şey sormadın. Teşekkür ederim" dedi.

Galiba 1962'de, *Artist*, ilk artist yarışmasını açtı. Tanju Gürsu ile Filiz Akın kazandılar. Ertesi sene erkeklerde Cüneyt Arkın kazandı, ama kadınların birincisini hatırlamıyorum. Zaten Ankara'daydım. Daha sonra artist yarışmalarını yeni çıkmaya başlayan *Ses* dergisinin düzenlemeye başladığını duydum.

---

64 Bilenler bilmeyenlere anlatsın.

O yıllarda Yeşilçam'ın Anadolu'ya yayılmasının ve sinemanın yaygınlaşmasının hızlandığı yıllardı. Halkın, Anadolu'daki film galalarında kötü adamları dövmeye kalkıştığı günlerdi. En ünlü kötü adam Ahmet Tarık Tekçe bir keresinde kızgın kalabalığın elinden zor kurtulmuştu. Tekçe, sinemaya başlamadan önce *Adalar Pandispanya* diye Adalar'a mahsus bir gazete çıkarırdı. Bir filminin galasından dönerken trafik kazasında öldü.

Babıâli'de 1961-1962'de bir de mantar gibi artist okulları türedi. Kayıt için bir para alınıyor, belirli bir fotoğrafçıya çektirilecek pahalı fotoğraflar isteniyor, birkaç yaprak teksir kâğıdına basılmış ders kitapları satılıyor, imtihan harcı alınıyor, mektupla imtihan yapılıyor ve bedeli alındıktan sonra "Kursumuzu başarıyla bitirmiştir. Baş kadın oyuncudur, karakter oyuncusudur, yardımcı oyuncudur" filan gibi sözler içeren bir diploma gönderiliyordu. Diplomayı kapan doğru İstanbul'a koşuyor, kapı kapı dolaşıyor, ya memleketine dönüyor ya da figüranlar kahvehanesini boyluyordu.

Bu arada Yeşilçam'da aynı anda iki ayrı filmde oynayan ve bir günde birkaç defa setten sete mekik dokuyan oyuncular ile, oyuncuya çaktırmadan tek film yerine iki film çeken prodüktörler de vardı.

Bir keresinde Recep Ekicigil, Orhan Günşiray'a telefon edip aynı anda iki film birden çevirmek konusunda ne düşündüğünü sormamı istedi. Meğer Günşiray o işi yapanların en önde gideniymiş. Telefonda "İnsanların ekmek parasıyla uğraşmaya utanmıyor musun" diye başlayıp bana demediğini bırakmadı. Önce anlayamadım, sonra ben de terslenip telefonu yüzüne kapattım. Beş dakika sonra *Artist*'e telefon edip gönlümü aldı. Beni yemeğe davet etti. Kibarca atlattım. Yıllar sonra, galiba 1990'larda Orhan Günşiray'ı televizyonda gördüm. O zamana kadar yedi[65] kere evlenmiş. "Çok değil mi?" diye sordular. Utangaç bir ifadeyle "Ama ben hiç flört etmedim ki" dedi. İlgi çekici adamdı. Keşke tanısaydım diye düşündüm.

Bir de daha sonradan, İzmir'de çekildiği söylenen ve Fatma Girit, Orhan Günışıray, Cüneyt Tarkın gibi isimler verilmiş kişilerin oynadığı, çok ucuza mal edilen ve sırf Anadolu'da gösterime giren taklit filmlerden söz edildiğini duydum. Bunlardan Fatma Girit'in oynadığı bir filmin afişini, 1969'da Eğridir'de askerken yerel sinemada gördüm. Filmi seyretmedim. Keşke seyretseydim.

Cüneyt Arkın tıp doktoruydu ve asıl adı Fahrettin Cüreklibatur'du. 1980'lerde İran'dayken Arkın'ın "Fahreddîn" adıyla tanındı-

65 Sonra galiba sekizinci kere de evlenmiş.

ğını, en beğenilen oyunculardan biri olduğunu ve filmlerinin çok tutulduğunu gördüm.

Ankara'ya gidince bazı Devlet Tiyatroları oyuncularıyla ve balecilerle de röportajlar yaptım hem *Artist* hem de *Kim* için. Ankara'da yapılan yerli film galalarıyla ilgili haberleri de *Artist*'e gönderiyordum. Ankara'ya gittikten sonra 1962 yılında bir gün Ankara'dan İstanbul'a gelirken tamamen rastlantı olarak Efkan Efekan ve Hüseyin Baradan'la Anadolu Ekspresi'nde ikinci mevki kuşetli vagonda aynı kompartımana düştük. Altı kişilik kompartımanda sadece üç kişi gittik. Ankara'da bir filmin galasından dönüyorlardı. Arada *Artist* mecmuasına yazılar yazdığıma söyleyince, oraya tesadüfen geldiğime bir türlü inanmadılar, gazeteci cinliği sandılar. Fotoğrafçı yoktu, yoksa iyi bir yazı çıkardı. Sadece kısa sayılabilecek, resimsiz bir haber olarak yayımlandıydı diye hatırlıyorum.

Geçenlerde o eski *Artist* kadrolarından kim kaldı diye araştırdım. Arkadaşlardan sadece Yazı İşleri Müdürlerinden Yücel Özturan'ı bulabildim. Aramızda gazetecilik eğitimi görmüş tek arkadaşımız Yücel'di. İstanbul Üniversitesi Gazetecilik Enstitüsü mezunuydu. Aynı zamanda Hukuk Fakültesi öğrencisiydi. O da Hukuk Fakültesi'ni bitirince avukatlığa başlamış, ama *Artist*'i sonuna kadar bırakmamış. Yücel'in anlattığına göre, Ekicigil kardeşler Halit Refiğ'in "Gurbet Kuşları" filmine prodüktör olmuşlar. Zarar edince matbaanın makinelerini satmak ve nihayet 1967 yılında *Artist*'i de kapatmak zorunda kalmışlar. Uzaktan gördüğüm kadarıyla *Artist*'le birlikte Türk sinemasında da bir devir kapanmış. 1970'lerde Türk sinemasının hali malum.

Sonra bir ara Adalet Partisi eğilimli *Yeni İstanbul* gazetesinin korsan parlamento muhabirliğini yaptım. Sarı basın kartı olmadığı için babamın veya üvey babamın ziyaretçisi gibi girip, müzakereleri izleyip birkaç satırlık haberler veriyordum. Adalet Partisi milletvekilleri beni babama şikâyet etmişler, konuşmaları bir veya iki satırla geçiştiriliyor diye. Ben ne yapayım, Gökhan Evliyaoğlu kırpıyordu.

Yeni İstanbul, sahibinin gazetecilikle uğraşmadığı, o zamana kadarki ilk ve benim bildiğim tek örnekti. Yine, İstanbul'da idarehanesi Babıâli dışında olan tek ulusal gazeteydi. İdare merkezi, Tünel ve Şişhane arasında, Altıncı Daire'nin[66] yanından çıkan keskin dönemeçli yokuştaydı. Sahibi Habib Edip Törehan İsviçre'de otururdu. Ankara bürosu da Rüzgârlı Sokak'ta değil, Operanın karşı köşesin-

66 Şimdi galiba Beyoğlu Belediyesi olsa gerek.

deki binadaydı. O günlerde gazeteyi Gökhan Evliyaoğlu Ankara'dan idare ederdi.

Yeni İstanbul gazetesinde iki de tiyatro eleştirim çıktı. Ben de beğenmedim. Tiyatroyu henüz eleştirecek kadar bilmediğimi anladım.

Yeni İstanbul'da yaptığım başlıca düzgün gazetecilik işi, 1963 Aralık ayında Kıbrıs'ta Rumların katliam girişiminden kurtulan ve Türkiye'ye getirilerek Ankara hastanesine yatırılan Kıbrıslı Türk yaralılarla yaptığım röportaj oldu. Gazete, bir tanıdık doktor bulmuş, yaralıların geldiği akşam beni yan kapıdan içeri aldı. Pardösünün cebinden not tuttum. Ertesi gün bir tek bizim gazetede yaralılarla birebir konuşmalar yayımlandı.

Mülkiye'deki ilk yıl zamanımın çoğu İstanbul'da geçti. Ankara'ya bir türlü ısınamadım. Okulda bir güzel de çaktım. Babıâli'den sonra Rüzgârlı Sokağa da pek alışamadım.

O zamanlar gazete sahipleri gazeteciydi. Beyaz eşya bayileri daha gazete sahibi olmamıştı. Bildiğim *Yeni İstanbul* dışındaki başlıca istisna *Akşam*'ın patronu Malik Yolaç'tı. O aynı zamanda armatördü. Ama her gün başyazı yazardı. İyi kötü bir gazete sahibi olmazsan halin kötü olurdu. Ancak Burhan Felek filan gibi "şeyhülmuharririn" olacaktın ki ayakta kalasın. İstanbul'da Babıâli'den aşağıda Yeşildirek'e doğru, Ankara'da ise Sanat Okulu'nun yan sokağında yer alan koltuk meyhaneleri mesleğinin sonuna yaklaşmış gazetecilerle doluydu.

Zamanın en iyi magazin muhabirlerinden Zafer Sülek'in ön dişlerinden yarısı yoktu, parasızlıktan yaptıramıyordu. *Artist* mecmuasında, bir Orhan Öztürk vardı, mesleğin iyilerindendi, verem tedavisi yetersiz kaldığından anemiden kaybettik. Gazetecilik, sonunun nasıl biteceği belli olmayan bir macera gibi görünüyordu. Bir kuşak sonra özel televizyonlar yayına başladıktan ve hele bir de satılık kalem borsası kurulduktan sonra işlerin çok değiştiğini hep birlikte izledik.

Pehlivan Tefrikası

Yücel Özturan, bir keresinde "ayakçı meyhanesi" de denilen ve içinde duvar boyunca uzanan kol dayayacak bir tezgâhtan başka hiçbir eşya bulunmayan, sadece bardakla ucuz şarap satılan bu meyhanelerden birinde, pehlivan tefrikaları yazan Murat Sertoğlu'na rastladığını, Sertoğlu'na, el ense çeken bir pehlivanın bu el enseyi her defasında niye üç gün devam ettirdiğini sorduğunda Sertoğlu'ndan "Satır başına para alıyorum da onun için" cevabını

aldığını söyledi. "Pehlivan tefrikası gibi uzatmak" deyiminin hangi gazetecilik koşullarından türediğini anlatması bakımından ilgi çekicidir diye kaydetmeden geçemedim.

Coşkun Kırca

O zamanlardan bir tanıdık da Coşkun Kırca'dır. Coşkun Kırca, *Kim*'in yazı kurulundaydı. Dışişleri'ne girmiş, Fuat Köprülü'nün damadıyken eşinden ayrılmış, Fatin Rüştü'yle kavga edip İkinci Kâtipken memuriyetten istifa etmiş, gazeteciliğe başlamıştı. Sonra milletvekili oldu. Bu arada Özcan Ergüder'in çocukluktan beraber büyüdüğümüz kız kardeşi Bige'yle evlendi. Bige'nin babası Albay Nazif Ergüder Denizaltı Filosunun hukukçusuydu. Kırca milletvekilliğinin ardından Dışişleri'ne döndü, uzun yıllar büyükelçilik yaptı, yeniden milletvekili seçildi. Güvenoyu alamayan bir hükümette dışişleri bakanı oldu. Sonra siyaseti bıraktı. Bir ara *Hürriyet*'e günde iki yazı yazdı, ardından vefat etti.

Ben *Kim*'de işe başladığımda, meraklı turşucuydum. Mesela Ali İhsan Göğüş'e gidiyordum, "İspat hakkı niye bu kadar önemli?" diye soruyordum, "Şimdi git başımdan" diyordu. Orhan Birgit'e "Nispi temsil uygulanırsa ne fark eder?" diyordum, "Sonra bir ara anlatırım" diye cevap veriyordu. Coşkun Kırca'ya soru sorduğumda uzun uzun anlatırdı, onu hiç unutmam. Dışişleri'nde hukuk bilgisi en derin adamlardan biriydi. 1974 Kıbrıs harekâtı sırasındaki Cenevre görüşmelerinde duruma el koyup her şeyi onun idare ettiğini o dönemde Kırca'nın yanında çalışan Aydemir Erman söyledi.

1974 Ekim ayında Bağdat'tan Lizbon'a giderken, Cenevre'ye uğradım. Aydemir'le Kırca'ya gittik.

"Sen ne arıyorsun burada?" dedi.

"Aydemir'i görmeye geldim" dedim.

Kızdı, "Ne dedin sen!" dedi.

"Efendim zatıâlinizin yüce ve eşsiz bilgi hazinesinden bir damla bile olsa alabilmem mümkün olur mu acaba diye geldim" dedim.

"Hah, şimdi oldu, otur bir çay iç, akşama da yemeğe gel" dedi.

Bohemlik

1963'te tiyatroyu bu sefer içeriden öğrenmeye karar verdim. Devlet Tiyatrosu'ndan Semih Sergen'le *Kim* dergisi adına bir röportaj yapmıştım. Kapak konusu olmuştu. Ankara Sanat Tiyatrosu'nda

İsveçli August Strindberg'in "Cehennem Dansı" adlı oyununu sahneye koyuyordu. Reji asistanı olup rejisörlük eğitimi de aldık. Bu arada Aysan Sümercan, Sermet Çağan, Ayberk Çölok ve eşi Elif Türken Atamer, Savaş Dinçel, Erkan Yücel, Asaf Çiğiltepe'yi tanıdık. Bir tür bohem hayatına başladık. O ara AST'ta oynayan "Ayak Bacak Fabrikası" bana göre Türk Tiyatrosunun önemli epik yapıtlarından biridir. Ne yazık ki bir daha oynanmadı.

Sermet Çağan'la bir kere Karaköy'de köprünün Haliç ayağındaki Su Avcıları Kulübü'nde oturduk. Yazmakta olduğu "At Gözü" adlı oyundan bahsetti. Robert Kolej mezunuydu. Bozuk imalattı; yani yurtseverdi. Yaşasa daha neler yazacaktı. O zamanlar Hacıbayram Camii'ne bitişik Ogüst tapınağının harabelerinde yaşayan berduşların arasında başlayıp, günümüz toplumuna göndermelerle devam eden bir oyun şeklinde tasarladığını söylediği "At Gözü"nü bitiremeden genç yaşta bir kalp sektesi sonucu aniden öldü.

Mülkiye'de Öğrencilik

Ben Mülkiye'ye, 1961'de üniversite ve yüksekokullar için merkezi sistem uygulaması başlamadan iki yıl önce girmiştim. O yıllarda her fakülte ve yüksekokul kendi sınavını yapıyordu. Bazıları sınavsız öğrenci alıyordu. En çok başvuru Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi ile İstanbul Teknik Üniversitesi'ne yapılıyor, girmesi en zor yükseköğrenim kurumlarının bunlar olduğu söyleniyordu. Mülkiye'nin sınavı, sadece Ankara ve İstanbul'da değil, başka birkaç şehirde de yapılıyordu. İki günlük sınavda birinci gün test usulü, ikinci gün klasik tarz sorular sorulmuştu. Bana sonradan söylenen, test sonuçlarına göre ilk 1.000 kişinin kâğıtları okunmuş, ona göre ilk 200 kişiyi fakülteye almışlardı. İlk 40 kişiye Maliye Bakanlığı, sonraki 20 kişiye de İçişleri Bakanlığı burs veriyordu.

1961 yılının Kasım ayının başında, bir pazar günü, elimde bir bavul "Mekteb-i Mülkiye-i Şahane'den" içeri girdim. Hem yurt hem sınıflar T şeklindeki tek binadaydı. Kapalı olan ana kapıdan yurt kapısına gönderdiler. Yurt tarafındaki kapıdan girdim ve aynı binaya yöneldim. Binanın içinde 50 metre gitmek varken sokaktan dolaştırmalarına bozuldum. Beni, sonradan iyi ahbap olduğumuz, herkesin sevdiği yurt görevlisi Erzurumlu Selami olduğunu öğrendiğim birisi karşıladı, bavulumu aldı.

"Merhaba hemşerim hoş geldin" dedi.

"Hoş bulduk" dedim.

"Memleket nere?"

"İstanbul."

"İçinden misin?"

"Evet."

"Burada bir Ahmet var, İstanbullu, tanır mısın?" dedi.

"İstanbul'un neresindenmiş?" dedim.

"O da içinden" dedi.

"Hatırlayamadım, ama İstanbul'un içindense görünce tanırım mutlaka" dedim, ne diyeyim.

Dersler pazartesi değil, çarşamba başlayacakmış, kaydımı yaptırdım, bavulu gösterdikleri dolaba bıraktım, hemen İstanbul'a döndüm.

1961 yılında birinci sınıfların yatakhanesi 80 kişilikti. Diğer sınıflarınkiler yaklaşık 40 kişilik. Arkada yeni yurt inşaatı vardı. İki yıl sonra oraya gittik, bir kışı henüz ısıtma düzeni tamamlanamadığı için ayazda geçirdik. Yeni yurtta odalar üçer veya sekizer kişilikti. Önce üç kişilik odada kaldım, son sınıfta bütün kafa dengi arkadaşlar sekiz kişilik odaya geçtik. Dışişleri'ndeyken de gene büyük odalarda kaldım. Binanın bir bölümü kız yurduydu. Merdiveni ve asansörü ayrıydı, ama zemin kattaki kantin ve yemekhanede birlikteydik. Zemin katta terzi, berber, kunduracı vardı. Bir, iki kere polis yurdu bastığında onlar da sopa yemişti. 1965'te Deniz Gökçe Alman İşçi Bürosu'na tercüman oldu. Birçok hademe, bekçi ve Berber Turgut'un Almanya'ya gitmesine yardım etti. Terzi Zeki Paris'e kapağı attı. En son 1985'te, eskilerden bir tek beni ilk geldiğimde kapıda karşılayan Selami kalmıştı, o da İletişim Fakültesi'ne geçmişti.

Birinci sınıfta vaktimin büyük bölümünü İstanbul'da geçmekle beraber, 1961 yılı Kasım ayında dersler başladığında manzara-i umumiye şöyleydi: Sağ-sol kavgası daha başlamamıştı. Bir ay önce öldürülen babasının siyasi ve tarihi kimliği bir yana, Aydınlı toprak ağası ailenin çocuğu Mutlu Menderes bizim sınıftaydı. En yakın arkadaşı, yani bizim dilde mütemmim cüzü, Adanalı bir demiryolu makasçısının oğlu Şişman Faruk Sindel'di. Irgat çocuğu, işçi çocuğu, paşa çocuğu, memur çocuğu, milletvekili çocuğu, Kayseri'de hapiste eski milletvekili çocuğu, köylü, kentli, zengin, fakir, bir aradaydık. Kimse kimseye tepeden bakmazdı. Bizim futbolcu Yiğit'in babası İbrahim Deriner, bir ara enerji bakanıydı. Yiğit'e "bakan çocuğu" deyip de dalga geçince küfrü basardı. Öğretim kadrosu ve SBF 27 Mayısçıydı, ama babası Kayseri'de yatan bir Ayşe Nil Tahralı vardı, nadiren girdiğim derslerden birinde kalkıp, 27 Mayısçı

diye bilinen hocaya Yassıada mahkemeleri konusunda giydirdiğine bizzat şahidim. Hocalar kimseyi sülalesine veya siyasi fikrine göre değerlendirmezdi. Birinci sınıfta umumi iktisat hocamız Sadun Aren'di. Bazıları bize "Sadun'un devresi" derdi. Sadun Hoca kimseye sırf sosyalizmi övdü diye geçer not vermez, aksini savundu diye de çaktırmazdı.

Basın Yayın Yüksekokulu, SBF'ye bağlı iki yıllık yüksekokul olarak açıldı, sonra dört yıllığa çıktı, sonra yan tarafa bir bina yapıldı, oraya geçti, sonra da İletişim Fakültesi oldu.

Basın Yayın Yüksekokulu ilk açıldığında bazı bilinen gazeteciler, mesela Mustafa Ekmekçi ve hatta benim *Kim* dergisindeki ustam Müfit Duru da orada bir süre derslere devam etmişlerdi.

Mülkiye'ye her yıl 100 kişi alırlarmış. 1960'tan sonra bu, yukarıdan gelen baskıyla 200'e çıkarılmış. Bize hocaların bir bölümü "Bu okulda birinci sınıftan ikinci sınıfa 100 kişiden fazla kişi geçmez" derlerdi. Gerçekten de bir önceki yıldan kalanlarla birlikte ilk yıl, 120, 130 kişi sınıfta kalır, bunlardan 50-60 kişi belge alır giderdi. Pek çoğu da Ankara'da hukuk veya İstanbul'da hukuk ve iktisat fakültelerine gider, orayı bitirirlerdi. İki yıl birlikte okur, üçüncü yıl şubelere ayrılırdık. Benimkinin o zamanki adı Diploması ve Dış Münasebetler Şubesiydi. Oraya yabancı dil sınavıyla en fazla 40 kişi alırlardı. Diğer şubelerle ortak derslerimiz vardı. Mesela benim hatırladığım kaymakam, vali, emniyet müdürü yetiştiren İdari Şubeyle ortaklaşa idare hukuku dersi alırdık, Maliye ve İktisat şubesiyle de dış ticaret. Başka dersler de vardır herhalde, ama ben pek fazla derse girmediğim için hatırlamıyorum.

O yıllarda dünyada sınıf geçmesi belki de en zor eğitim kurumu bizim orasıydı. Sınıf geçme düzenini anlamak bile uzun zaman alırdı. Yine de anlatayım: Geçer not 10 üzerinden 5'ti, ama ortalamanın en az 7 olması gerekirdi. Diyelim Haziran'da hepsinden geçtin, ama ortalaman tutmadı. O zaman, 7'nin altında not aldığın derslerin hepsinden Ekim'de sınava gelirdin. Gene 7'yi tutturamazsan veya herhangi birinden tökezlersen çakardın. Haziran'da bir dersten çakarsan, diğer derslerinin ortalaması 7,5'i tutarsa sadece o dersten, tutmazsa o ders ve 7'nin altında aldığın derslerden Ekim'e gelirdin. İki dersten çakarsan ortalama 8 olurdu. Üç dersten çakarsan hepsinden çakardın. Ben mesela ilk yıl Haziran'da üç dersten çaktım. Ekim'de onları geçip başka üç dersten çaktım.

İkmale kalmak, kavun yemeğe gelmek; ikmale kalan, kavuncu, çalışkan öğrenci inek, ders çalışmak ineklemekti. Taşradan gelenlere "delege" denirdi. Talebenin çoğulu "tüllab"dı.

Bir de hiçbir yerde duymadığım Şubat imtihanı vardı, o da şöyle: Kaç ders varsa sınıf o kadar gruba bölünür. Kura çekilir, her grup hangi dersi çekerse ondan sınava girerdi. İlk yıl bizim grup muhasebe dersini çekti, ben de Mülkiye'deki ilk notumla bismillah dedim: Sıfır. Bu notun sınıf geçmeye doğrudan etkisi yoktu, ama ortalamaya dahil ediliyordu ve "üssü mizan" denilen 7 ortalamayı etkiliyordu. Yani üç dersten dokuz, bir dersten sekiz alırsan ancak yedi notluk açığı kapatabiliyordun.

En uzun okuyanlar, belge almadan bitirirlerse altı, hadi bilemedin yedi yılda bitirirlerdi.

Gene de istisnalar vardı. Yurtta bir dokuz senelik Selahattin Ağabey vardı, onuncu yılda bitirdi. Bir Deli Veli vardı, elleri arkasında sütunlu salonda bir aşağı, bir yukarı saatlerce dolaşır dururdu, onun da onuncu yılıydı, o da bitirdi. Bir Servet vardı, altı veya yedi yıldır ikinci sınıftaydı, hiç geliri yoktu, kantindeki bilardo masasını işletirdi. O bitiremedi. Servet bir yere bucak müdürü[67] yapılmış diye duydum. Bizim basketbolcu Uğur Erel, dokuzuncu yılında mezun oldu. Ben altı yılda bitirdim. Deniz Gökçe benden bir yıl sonra geldi, bir yıl sonra bitirdi.

O yıllarda Mülkiye'de okumak öyle bir cendereydi ki her yıl bir iki kişi kafayı yerdi.

İlk yıllarda sınavların aşağı yukarı yarısı sözlü, yarısı yazılı yapılırdı. Sonra öğrenciler çoğaldıkça sözlüler yavaş yavaş azaldı, en sonunda da kalktı.

Sözlü sınavlar genellikle açık yapılırdı. Çok nadir hallerde hocaların odasına birer birer girilip sorular cevaplandırılırdı. Çoğu zaman büyük bir dershanede yapılırdı. İsteyen girip dinlerdi. Mahkeme gibiydi.

Bazı hocaların sordukları sorular ve verilen cevaplar dilden dile dolaşırdı. Mesela 20, 25 yıl öncesinden kalma sorulardan biri şöyleydi: Mahmut Esat Bozkurt, bir öğrenciye "Sevr ile Lozan'ı mukayese et" diye sormuş. Öğrenci kendini paralamış, "Nasıl böyle bir **soru sorarsınız hocam, bana bunu nasıl yaparsınız! Sevr ile Lozan** mukayese kabul eder mi!" diye ağlamış ve sınıfı geçmiş.

Bir hikâye de İstanbul çocuğu devletler hukuku hocamız nazik ve kibar, rahmetli Seha Meray'a atfedilirdi. Seha Meray öğrenciyken sınavda Sosyoloji hocası sormuş, "Köyde alan çalışması yapıyorsun. Bir eve girdin, baktın yemek masası yok. Ne sonuca varırsın?"

67 İlçe ile köy arasında, şimdi olmayan bir idari birim.

demiş. Seha Meray "Yemeklerini muntazaman dışarıda, restoranda yiyorlar sonucunu çıkarırdım" diye cevap vermiş.

Bir diğer ilgi çekici soru-cevap da İcra ve İflas Hukuku sınavında olmuş. Hoca "Hileli iflas nedir?" diye sormuş, öğrenci "Dümenden iflastır" diye cevap vermiş. Hoca "Hukuk diline yeni bir terim kazandırdın, aferin, geç" demiş. Bu hikâye bir dönem Menemen Kaymakamlığı yapan Ali diye bir arkadaştan naklendir.

Bir de şimdi o da rahmetli olan iktisat hocamız Besim Üstünel'e ait bir hikâye vardı. Sınavda bir kız öğrenciye "Sen sermaye malı mısın yoksa yatırım malı mısın?" diye sormuş. Kız da "Kullanana göre değişir" demiş ve geçmiş.

Galiba ikinci sınıftaydı. Haziran'da çakmış, her şartta sınava girmek zorunlu olduğu için Ekim dönemine hazırlık olsun diye sınavdan önce kitaplara şöyle bir göz atıyordum. İktisat sınavı öncesiydi. Kitabı kapadım. "Bitti" dedim. Yurtta oda arkadaşım Günel Başer "Nasıl biter?" dedi. "Üç filan alırım" dedim. "Ne biçim adamsın, üç alacağım diye ders çalışılır mı?" dedi. "Kafamı kızdırma, sabaha kadar ders çalışır, geçerim" dedim. Yemeğine iddiaya tutuştuk. Sabaha kadar çalışıp sınava girdim. Sınav sözlü, Hoca Besim Üstünel... Bütün rakamlar, çizelgeler, istatistikler, kuramlar, kavramlar kafamda uçuşuyor, ama bir yerlere de konamıyor. Besim hoca soruyor, soruyor, o da bir türlü bir karara varamıyor. Sonunda:

"İlk yatırım nedir?" diye sordu. Onu az biliyordum, söyledim.

"Eşeğe semer vursan ilk yatırım olur mu?" diye sordu.

"Eşeğine göre değişir" dedim.

"Çayırda bulduysanız ilk yatırım, yok sıpayken aldıysanız eşek olana kadar verdiğiniz yem parasının ilk yatırım sayılması gerekir" dedim. "Sen nerede okudun?" dedi.

Söyledim.

"Ailenin senin için verdiği okul paraları ilk yatırım sayılır mı, eşek ve semeriyle kıyaslarsak" dedi.

"Yok, benim bebekken Fransız dadım varmış, yani sıpayla kıyaslamak daha doğru olur" dedim.

"Öbür derslerin nasıl?" dedi.

"Toptan çaktım" dedim.

"Öyleyse ne diye beni uğraştırıyorsun?" dedi.

"İddiaya girdim" dedim.

"Nesine, kiminle?" dedi. Günel Başer arkada dinliyor. Gösterdim.

"Bu arkadaşla, yemeğine" dedim.

Günel Başer'e "Arkadaşını yemeğe götür" dedi. 6,5 vermiş. Ekim'de gene geldik tabii.

Günel Başer çok çalışkandı. Benimle aynı odaya düştü, sınıfta kaldı. Ayaspaşa'dan komşuyduk. Sınıfta kalınca kendine geldi. Hayata kitap sayfalarından değil, doğrudan bakmaya başladı. Çok da başarılı oldu. Bir sigorta şirketinin genel müdürlüğünden emekli olduğunu duydum.

Bir de hayatta duyduğum en değişik yazılı sorusu var. Şerif Mardin, ne dersiydi unuttum, o dersin sınavında soruyu yazdırdı. "Bu sabah sınava gelirken bindiğiniz araç kırmızı ışıkta durdu" dedi. Herkes daha ne diyecek diye bakıyor. "Soru bu, tek soru, yazın" dedi. Kimileri, özellikle çalışkanlar "böyle soru mu olur" diye homurdandılar. Ben yazdım, geçtim. Söylemem. Cevabı siz bulun.

Bir keresinde saat 14.30'da maç var, saat 14.00'te sınav. Zaten çakmışım, ama sınavlara girmek mecburi. Adımı yazıp çıkacağım. Spor salonunda soyunduk, takım maça gitti. Ben arkadan taksiyle yetişeceğim. Taksi parası tozluğun içinde.[68] Sınav büyük amfide. Top ayakkabılarının kramponları o zamanlar kösele, takır tukur ses çıkarıyor. Daha kapıdan girerken gürültü koptu. Gözlemci, doktoralı asistan Deniz Baykal. "Bu kılıkla girilmez" dedi. Ben hemen bir arkadaştan ceketini alıp üstüme giydim. "Oldu mu?" dedim, ses çıkarmadı. Kâğıt dağıtılırken birini kaptım, adımı yazıp verdim. "Madem boş kâğıt verecektin niye söylemedin" dedi. Ceketi sahibine geri verirken "Sormadınız ki hocam" dedim. Gene takur tukur koşarak gittim.

İlk yıllarda Mülkiye'de bir işletme furyası vardı. Birinci sınıftayken 22 Şubat, birinci sınıftaki ikinci yılımda 21 Mayıs darbe girişimleri oldu. İkisinin arasında bir de meşhurlardan Madrabaz Ertan'ın darbesi oldu. Ben İstanbul'daydım. Dolabın arka tarafına bir ses kayıt cihazı[69] koymuş, içine marşlar, açıklamalar doldurmuş, önüne bir radyo yerleştirmiş, ihtilal oluyor diye bütün yurdu ayaklandırmış. Madrabaz Ertan herkesi işletirdi. Sonra onu Bahçelievler Karakolu Başkomiserinin de katkısıyla İnterpol'e aldılar ve adam takip ettirdiler, raporlar yazdırdılar. İş ortaya çıkınca bu sefer Ertan "Sizi üstlerinize şikâyet edip ayrıca şahsi tazminat davası açıyorum" diye Başkomiseri işletti. Başkomiser, tertipçilere "Hani bir pürüz çıkmaz

68 Tozluk ne diyenler çıkar. Tarih olduk. O zamanlar şimdiki gibi yekpare uzun konçlu çorap yoktu, kısa çorabın üzerine geçirilen tozluklar giyilirdi, bütün se zon dayansın diye. Ayrıca saha kenarında örs ve çekiç bulundurulurdu, kösele kramponlar eridikçe içeriye doğru giren çivilerin uçları çakılsın diye.

69 Türkçesi teyp.

dediydiniz, şikâyet ederse ben ne yaparım" diyerek telaşa düşmüş. İş bir süre de öyle gitmiş. Sonra Ertan Başkomiseri tebrik edip konuyu bitirmiş.

Kavga dövüş başlayana kadar dört beş yıl, Cebeci'deki çoğu bakkal, pastane, lokanta sahibi işletildi. En kolay numara, iyi rol yapan bir arkadaşın gıdadan zehirlenip hastaneye kaldırılması, sonra o işyeri sahibinin bir karakoldan ötekine dolaştırılmasıydı. Bazen de Numune Hastanesi'ne gönderilirlerdi. Polisler durumun farkına varıp, bozuk gıda satmakla suçlanan vatandaşı ilk gittiği karakoldan "Seni işletmişler" diye geri göndermeye başlayınca işin tadı kaçtı.

Caddenin karşı tarafında, şimdi stadın olduğu Cebeci çayırına doğru giden sokağın köşesinde bir pastane vardı. O sıralarda Ankara'daki pastane sahiplerinin çoğu gibi, Hemşinliler işletiyordu. Küçücük bir bahçesi, bahçenin bir köşesinde de daha fidan sayılacak, gövdesi henüz bilek kalınlığında bir ağaç vardı. Bir gün baktım, pastanenin sahibi, elinde bir testere, ağacı kesmeye uğraşıyor. "Ne yapıyorsun!" dedim. "Biz medeni insanlar gibi şehirde yaşamak istiyoruz. Ormanda yaşamak istesek memleketimizde kalırdık" dedi. Şimdi ormanda yaşamak isteyen hemşerileri, doğa katledilmesin diye mücadele veriyorlar.

Bir diğer işletme türü sınav işletmesiydi. Özellikle kitaptan başını kaldırmayanlara uygulanırdı. Sınavdan sonra gidip, dersine göre "Strümberg eğrisini çizdin mi? Tüketici rantına teneke kutu faktörünü ekledin mi? 1858 Fransa-Hollanda Savaşından sonra yapılan Paris Antlaşması'ndaki Kuzey Kafkasya'yla ilgili hükümleri yazdın mı? Tanzimattan sonraki Çopur Hüseyin Şemseddin Paşa layihasından bahsettin mi? Borçlar Kanunu'nda hapisteyken dolandırıcılık yapanlara uygulanan hükümlerle Ceza Kanunundaki hükümler arasındaki çelişkiye değindin mi?" falan gibisinden sorular sorardık. İşletilen, uyanıklık edip "Ne teneke kutu faktörü be!" derse tam oltaya gelirdi. Her dersin uzmanları vardı. "Teneke kutu deyip geçme, teneke kutuda sunulan özellikle gıda maddelerine tüketicilerin daha fazla para ödemeye hazır oldukları, o zaman t^3 k^2 durumunun ortaya çıktığı, bunun çarpan etkisiyle bütün kâr hadlerini ve dolayısıyla piyasayı altüst ettiği, onun için çoğu kapitalist ülkenin teneke kutuyla mal satmayı yasakladığı, bunun teneke üretimine ve dolayısıyla sanayi kesimine olumsuz yansıdığı, ekonominin kısırdöngü içine girdiği, hâlbuki planlı ekonomilerde hiç böyle sorunlar çıkmadığı" anlatılır, karşı tarafın "Tüh be! Hoca çaktırır mı acaba" diye tedirgin olmasına kadar bu böyle sürerdi. Hele bir kız vardı, üst üste

sorular karşısında önce yüzü buruşur, "O da mı yazılacaktı!" der, sorular üç oldu mu "O da mı yazılacaktıı" diye ağlamaya başlardı. Sonra sınav sonuçları açıklanınca onlar yüksek notlarla geçmiş, biz çakmış olurduk. Biz zaten çaktığımızı bildiğimiz için fark etmezdi. Onlar çok sevinirdi.

Sınavdan erken çıkanların, dışarıdan mümkün olan en yüksek sesle soruların cevaplarını anlatmaları vardı. O zaman yaz sıcağında dershanenin penceresi hemen sıkı sıkıya kapatılırdı.

İşletme, daha girişte başlardı. Üst sınıflardan birileri bir masa kurar, birinci sınıfa kayıt için gelenlerden gözüne kestirdiklerini masaya götürüp hayali burs taleplerini alırlar, bu arada çeşitli saçma sapan sorularla yeni geleni hem işletir hem bunaltırlardı. Yeni gelenlerden cin çıkıp işletenleri işletenler de yok değildi.

Bir tür işletme de aşk üzerineydi. Okula yeni gelen bir saf ve temiz arkadaşın bir kıza zaafı olduğu anlaşılırsa dolduruşa getirilir, "O da seni seviyor" diye kışkırtılır, hiçbir şeyden haberi olmayan kız buna ne yapsa ne dese "Usandım artık, defol git başımdan, yoksa şikâyet edeceğim" dese hatta bir seferinde birine olduğu gibi yüzüne tükürse bile bunları kızın aşkından yaptığına gariban genci inandırırlardı.

Fakülteye giriş ile çıkış arasında yarı yarıya yakın fark olurdu. Biraz hassas olanlar, şaka kaldıramayanlar ve tembellikte aşırılığa kaçanlar elenir gider, ama büyük çoğunluğu başka bir fakülteyi bitirirdi.

O zamanlar Mülkiye'den çıkıp da işsiz kalan duymadım. Devlet işini beğenmeyenler, özel bankalarda, şirketlerde mutlaka iyi bir yere yerleşirlerdi. Kendi işini kuran pek çıkmazdı. Ama nadir de olsa çıktı mıydı mesela Besim Tibuk gibi iyisi ve kötüsüyle, yani her anlamıyla dört başı mamur sermayedar yani kibarcası işadamı çıkardı.

Besim Tibuk, beğenmediği Mülkiye'den aldığı feyizle, İstanbul'da aralarında birçok arkadaşım da olan turist rehberlerini topladığı bir tür kooperatif kurup başına geçmiş, sonra o arkadaşlar turist rehberliğine devam ededursun, kendisi Las Vegas tipi kumarhaneli oteller sahibi bir büyük işadamı olmuştur.

O zamanlar üniversitede öğrenci olmak, şimdiki gibi değildi. Öğrenim için dudak uçurtan ücretler ödenmiyor, çok cüzi bir harç parasıyla iş hallediliyordu. Mülkiye'de en az 200 öğrenci, İçişleri ve Maliye Bakanlıklarından ayda 250 lira burs alırdı. Ben de iki yıl İçiş-

leri bursu aldım. Burs alınan her yıl için iki yıl hizmet borcu sonradan Dışişlerine devredildi, sorun çıkmadı.

İlk iki yıl eski binalardaki koğuşlarda yattık. Aylık 30 liraydı. Sonra yeni yapılan yurda geçtik, üç ve sekiz kişilik odalarda, ayda 50 lira ücret ödedik. Kantinde üç kap yemek iki veya üç, en fazla 4 liraya yenirdi.

Ayda 250 lira burs alan bazı taşralı garibanarkadaşların, bunun 50 lirasını ailelerine gönderdiklerini bilirim.

Yurt SBF yurduydu, bir bölümü kız öğrencilere ayrılmıştı. Giriş katı ortaklaşa kullanılırdı. Kız ve erkek bölümlerine ayrı merdiven ve ayrı asansörle çıkılırdı. 12 Eylül'den sonra yurdu SBF'den alıp Kredi ve Yurtlar Kurumu'na vermişler. Adına da Cumhuriyet Yurdu demişler. 1985 yılında bir vesileyle gittim. Üç kişilik odalar ranzayla altı, sekiz kişilik olanlar 16 kişilik hale getirilmişti.

Okulda bir kooperatif vardı, orada defter, kalem satılırdı. Kooperarif, fakültedeki İslami kurallara sıkı sıkıya bağlı az sayıdaki arkadaşın merkezi sayılırdı. Aralarında hatırladıklarımdan birisi Burhan Özfatura'ydı. Eğer yanlış hatırlamıyorsam, bir aralık kooperatifte başkanlık da yapmıştı.

Kooperatif, burs kırardı. Ayın 15'inde giderdin, 237 buçuk lira alırdın, bir tür vekâlet verirdin, ay başı gelince 250 lira tutarındaki bursu kooperatif tahsil ederdi. Hâşâ kimse faiz demesin. Bütün öğrenciler kâğıt üstünde kooperatife üye sayıldığından, burs başına aylık yüzde 10 kazancı kâr ortaklığı çerçevesinde değerlendirmek daha uygun olur diye düşünüyorum. Kantini işleten dini bütün arkadaşlara ayıp etmeyelim.

Her yıl mayısta bir cumartesi günü "inek bayramı" kutlanırdı. Ziraat fakültesinden bir inek ödünç alınır, üzerine ve kuyruğuna yedi rakamları iliştirilir, son sınıfta ders notları ortalaması en yüksek olan öğrencinin elinde, başta Ankara şehir bandosu, sonra tüllab,[70] Sıhhiye'ye kadar gidilir gelinirdi. Benim zamanımda ineğin başına verilen öğrencilerden İnek Latif de İnek Nuri de sonra profesör oldu.

İneğin gezdirilmesinden sonra şenlikler başlardı. Önce imam kılığında bir öğrenci dua okurdu. Duada öğretim üyelerine taş atılır, ince eleştiriler yapılırdı. Her şube, son sınıflardan birer kral ve bazen kraliçe seçer, ardından kendini öven, diğer şubelerle dalga geçen birer gırgır ferman okunurdu. *Kazgan* diye de yine gırgır bir dergi çıkardı. Bir panayır kurulur, herkes marifetini ortaya koyardı.

70 Öğrenciler.

Bir İzmirli Yurtkan vardı, akordeon çalardı. 21 Mayısçılardan Ferit çok iyi darbukacıydı. Sonradan Profesör olan Üstat Metin Kazancı, duvarın dibindeki bir masanın üzerine, içi su dolu bir tencere koyar, duvara "Görünmeyen Balık" yazılı bir kâğıt asar, 25 kuruş verene tencerenin kapağını açıp içindeki görünmeyen balığı gösterirdi. Müşterileri, genellikle o yıl taşradan gelmiş ve dersten kafalarını kaldırmadıkları için Mayıs'a kadar hâlâ gözleri açılmamış arkadaşlar olurdu.

Üstat Metin bir keresinde de hayvanat bahçesi açmıştı. Bir çadır kurmuş, üstüne "Hayvanat Bahçesi" levhası yapıştırmış, altına "Korkunç Pars", "Yırtıcı Arslan" yazmıştı. Oltaya gelip içeri bakanlar bizim arkadaşlardan Pars Esin ile Arslan Sonat'ı görüyordu. Pars'ın elinde bir su tabancası, 25 kuruş verip de çadırın kapısından bakanların yüzüne su sıkıyordu. "Keriz misin, uyan, kendine gel!" anlamında yani.

Pars sonra profesör oldu. En son konuştuğumuzda SBF Dekan Yardımcısıydı. Arslan'dan bir haber alamadım.

İnek bayramından iki üç hafta önce bir futbol turnuvası düzenlenir, spor salonu ile ana bina arasında şimdi galiba arka bahçe dedikleri boşlukta altışar kişilik takımlarla kıyasıya maçlar oynanırdı. Şampiyon takım, bir tepsi baklava kazanırdı. Onun için bu turnuvaya "baklava turnuvası" denilirdi. Dışarıdan gelip seyreden meraklılar da çoktu. Finallere doğru seyirci kalabalığı, spor salonunun kenarındaki sundurmaların üstüne, çevre duvarlarının tepesine kadar dolar taşardı. Bazı uyanıklar spor toto türü bir bahis düzenler, ciddi miktarda para kazanırdı. Mülkiye Spor Kulübü, futbol şubesi kurarken, alacağı oyuncuları baklava maçlarında oynayan öğrencilerden seçmişti.

İnek Bayramı dolayısıyla bir de hocalar arası futbol turnuvası düzenlenirdi. Hocaların maçlarında Federasyon Başkanı Orhan Şeref Apak'ın kızı Ülkü hakem olurdu. Ülkü'nün hata yaptığı görülmedi. Çok da sertti. Bir keresinde taban girdi diye Mete Tuncay'ı sahadan atmıştı. Ülkü'yü Türkiye'nin ilk kadın futbol hakemi diye ilan etmiştik.

İnek bayramı gecesi dershanelerin boşluğunda bir maskeli balo yapılırdı. Bizim futbol takımı, bir keresinde baloya futbolcu kılığında gitmiş, baloda sabahlamış, oradan doğru pazar sabahı saat 09.00'da maça çıkmış ve tabii feci şekilde yenilmiştik. Rakip takım biraz belalı bilindiği ve bizim şöhretimiz de pek olumlu olmadığı için ne olur ne olmaz diye bir otobüs dolusu toplum polisi getirmiş-

lerdi. Maç sonunda polislerden birinin "Bizi sabahın köründe buraya bunun için mi getirdiler" dediğini duyup utanmıştım.

Bana göre aldığımız eğitimdeki tek eksik, haçlı seferlerindeki yabani Avrupalıların Ortadoğu'da öğrendikleri ve ülkelerinde ortaçağı sona erdirmekte yararlandıkları bazı bilgi ve görüşlerin sahibi Doğulu düşünürlere hiç yer verilmemesiydi. Mesela Siyasi Fikirler Tarihi dersi, Aquinolu Thomas diye bir papazla başlar, Machiavelli'yle devam eder, Locke, Hobbes, Marx filan diye giderdi. *Siyasetname* veya *Kutadgu Bilig*'in sözü bile edilmezdi. Allahtan, bizim dönemden Ümit Hassan çıktı da İbn-i Haldun'u Türkiye'de cümle âleme tanıttı.

Kızlarla arası iyi olan biri, "Titiş Orhan" dediğimiz Orhan Çekiç'ti. Bir kere baklava maçında kolunu kırdıydı, kolu alçıda kantinde otururken dört, beş kız ona hizmet ettiydi. Akademik çalışmalara geç girdi, ama iyi girdi.

İkinci sınıfta Ekim ayı sınavlarında arkadaşım Üsküdarlı Arıcan Süral, son hakkına giriyordu. Vaziyet son derece tehlikeliydi. Kalktık sınavın sıkıntılı geçtiği derslerden birinin hocası Yavuz Abadan'ın evine çat kapı gittik. Kapıyı Yavuz Bey açtı, bizi salona buyur etti, derdimizi dinledi. Ziyaretin ne etkisi oldu bilmem, ama Arıcan da ben de 7.0 üssü mizanla kıl payı sınıfı geçtik.

Her şeyi matrak tarafından alan Ankaralı Tatava İbo namıyla maruf İbrahim Özkartal, 60 yaşımızdayken "Hâlâ geceleri rüyama kâbus gibi imtihanlar giriyor, sırılsıklam uyanıyorum" dediydi. İbrahim bir ara futbol takımına da girdi. Bir maçta baktım, rakip kaleci durup dururken oyunu bırakıp İbrahim'i kovalamaya başladı. Ne oluyor derken, iş anlaşıldı. Kalecinin burnu biraz iriydi. İbrahim gitmiş, "Kardeş, ayıp ediyorsun, şu burnunu çeksen de kaleyi görsek" demiş. Allahtan vaziyeti iyi idare etti ve hakem kimseyi atmadı.

Bir de Başkan Sadi vardı. Sadi Nebrekli, birinci ve ikinci sınıfları rahat geçmiş, üçüncü sınıfta Talebe Cemiyeti başkanı seçilmişti. Üçüncü sınıfta iki kere çakıp belge aldı. Üçüncü sınıfta o yıl çok sayıda öğrenci belge alınca, o sınıfta okuma hakkı da dördüncü sınıf gibi üç yıla çıkarıldı. Sadi dörde geçti. Mezun olunca Maliye'de çalıştı, New York'ta maliye müşavirliği yaptı. Sadi, 1992'de DSP'den Eskişehir belediye başkan adayı oldu. Seçimi kazandığı ilan edildi. O gece seçim kurulundaki oylarının bir bölümü başka bir partiye geçti. Sadi kaybetti.

Müzmin bekârdır. Yalnız bir kere evlenip bir yılda boşandı. "Ne oldu?" dedim. "Kızı sevdik de evlenince sadece kızla evlenmiyorsun ki bütün ailesiyle evleniyorsun, o da çekilmiyor" dedi.

Şahin Alpay Mülkiye'de Maocuların reisi oldu. Liseyi bitirince evlenmiş. Ailesi varlıklıydı. Evinde çok kıymetli tablolar ve eşyalar olduğu, hepsini dava uğruna sattığı dedikodusu çıktıydı. İsveç'te karşılaştığımızda inkâr etti.

Bir Talebe Cemiyeti seçiminde bizim sonradan Büyükelçi Şükrü Tufan'a karşı Şahin Alpay aday oldu. Dört sandık vardı. Bizim futbol takımı dört sandıkla da tekrar tekrar oy verdi. Şükrü Tufan kazandı.

Mülkiye'de değil de Mülkiyelilikten tanıdığım bir dünya sevimlisi insan, aynı zamanda Dışişleri'nden meslektaşımız Sevil Yurdakul'du, yani nam-ı diğer, Sevil Avcıoğlu, Doğan Avcıoğlu'nun eski eşi. Bir keresinde Hasan Cemal, Avcıoğlu'yla ilgili bir söz söylediğinde "O benim kocamdı, sen nereden bileceksin, o zaman zurnanın son deliği önemsiz biriydin" diye söylenmişti. En güzel lafı "Kocamın bütün paralarını yeni karısı aldı, bana da komünistliği kaldı" demesiydi. Dışişleri'ne döndü. Galiba Kahire'de ikinci kâtiplik yaptı. Sonra ne oldu bilmiyorum, herhalde emekli oldu. Başı ağrıyıp İstanbul'da hastaneye gitmiş. İki ay içinde beyin tümöründen kaybettik. Cenazesi Ankara'da kalktı. Gittim.

Uğur Erel'i 1957 yazında Büyükada'da Anadolu Kulübünde tanıdım. Babası CHP milletvekiliydi. "Ben Mülkiye'de basketbol oynuyorum" diyordu. Galiba genç milli takımda da oynamıştı. "Mülkiye'de okuyacağım" diyordu.

Uğur'u 1960'ta İstanbul'da yapılan Avrupa Basketbol Şampiyonası'na katılacak milli takıma çağırdılar. Milli takım, Gümüşsuyu Caddesi'nde İTÜ'nün açık hava sahasında, Samim Göreç nezaretinde idman yapıyordu. Gidip seyrettim. İçeri sokmadılar. Cadde üzerindeki tel örgünün arkasından birbirimize el salladık. Uğur ile Fenerbahçe'den Hüseyin kadroya son adam olarak çağırılmışlardı. Dolmabahçe Stadı'nda açık havada yapılan Şampiyona başlamadan, kadrodan Uğur kesildi, Hüseyin oynadı.[71]

1961'de Ankara'da Uğur'a ilk defa Mülkiye'de değil de sinemada rastladım. İkinci sınıftaydı. "Nasıl ikiye geçtin?" dedim. "1960'ta olayların karmaşasında, nasıl geçtim ben de bilmiyorum" dedi. Fakülteyi dokuz yılda bitirdi. Ticaret Bakanlığı'nda çalıştı, Havaş genel müdürlüğü yaptı. Bir ara Türkiye Basketbol Federasyonu Baş-

71 O şampiyonada final maçı Fransa ile Sovyetler arasında oynandı. Yağmur başlayınca duran maça yaklaşık bir saat sonra Spor ve Sevgi Sarayı'nda kaldığı yerden devam edildi.

kanı oldu. Uğur'a Mülkiye'de "Asfori" diye lakap takmışlardı. Ne anlama geldiğini hiç öğrenemedim. En son 2004'te Mülkiye Spor Kulübünün 50. yıl kutlamalarında gördüm. Eski günleri yâd ettik. Bir daha göremedim.

Emre Kongar yatılı ilkokulda benden bir iki sınıf küçüktü ve galiba yatılıydı. İki hazırlık ve bir çakıştan sonra Mülkiye'ye girdiğimde benden bir veya iki sınıf büyüktü.

İlber Ortaylı benden dört veya beş yıl sonra geldi. Matrak bir biçimde tanıştık. Bir gün ben buna kızdım. İri yarı da. Ne yapacak diye bekliyorum. "Bu adam kim yahu merhaba demeden yedi sülaleme sövüyor" dedi, arkadaş olduk. Benim büyükelçi olmamda büyük payı vardır. Sırası gelince anlatırım.

Mülkiye'de her türlü öğrenciyle beraber okudum. Mahir Çayan ve Yusuf Küpeli'yle sadece uzaktan merhabamız vardı. Mahir Çayan Bursalı evliya Tezveren Dede'nin soyundan gelen basketbolcu Sami'yle arkadaştı. İlber, Fikir Kulüpleri Federasyonu FKF Başkanı olan Yusuf Küpeli'ye "Efkaf Nazırı" diye takılırdı.

Deniz Gökçe okula yeni geldiğinde bir gün Sami'nin yolunu kesmiş, "1 lira ver" demiş. Sami "Yok" deyince "Bir sigara ver" demiş. Sami gene "İçmiyorum, yok" demiş. Deniz "Saati söyle o zaman" demiş. Sami "Saatim de yok" deyince "Bari, bir merhaba de de git" demiş. Sami'ye futbol da oynattık. Mülkiye Spor Kulübünde basketbol, voleybol ve futbol dallarında resmi maça çıkan tek adamdır. Basketbol hakemliği yaptı, Mülkiye basketbol takımı bir ara Birinci Türkiye Liginde oynarken koçluk yaptı, kulüpte yöneticilik yaptı.

Sami okulu bitirince Danıştay'da raportör oldu. Ankara'da tutulan bir ayakkabı zinciri kuran ağabeyine kanıp Danıştay'dan ayrıldı. Ona ortak oldu. Sonra battılar. Sami birçok işe girdi, hep ortaklarından kazık yedi. Özbekistan'da inşaat yöneticiliği bile yaptı. Şimdi BAĞ-KUR emeklisi. Bir kere uzaktan gördüğüm ve hiç tanışmadığım ağabeyi, Yeni Türkiye'ye uyum sağlamış. Küs olan Sami'nin dediğine göre, Bursa'daki aile evlerinin bir köşesinde bulunan Tezveren **Dede'nin kabrini ziyarete açmış, türbedar olarak geçinip gidiyormuş.**

Sonradan TRT'ye genel müdür olduğunu sandığım ve şimdi soyadını hatırlamadığım Şenol adlı çocukla ve MHP'liyken kökten dinciliğe dönen ve uçak kaçıran Yılmaz Yalçıner'le de galiba 1968 veya 1969'da bir süre aynı odada kaldık.

Deniz'le iyi arkadaştık. O esas kaleci, ben yedektim. Basketbol takımında da oynardı. Ankara Üniversitesi'yle şampiyonaya gittiler.

Birisi gelmiş, "Güreşecek var mı?" diye sormuş. Bu "Ben güreşirim" demiş. Üniversiteler arası güreş müsabakasında 82 kiloda ikinci olmuş. Finalde bir milli güreşçiye yenilmiş. "Nasıl yaptın?" dedim. "Ne bileyim, tutup tutup yatırıyordum. Finalde adam beni tutup yatırdı" dedi.

Son sene yurtta aynı odada kaldık. Her hafta sonu yurtta Ankara'da askerlik yapan dört beş İstanbullu tanıdık sporcuyu misafir ederdi. Yatağında misafirini yatırdığı için pardösü, ceket gibi fazla eşyadan yatak yapıp yerde yattığını bilirim.

Yıllar sonra Amerika'daki eğitimini tamamlayıp döndüğünde birtakım fotoğraflar ve maç programları gösterdi. Bir ara Atlanta Metropol takımında futbol oynamış. Programdaki oyuncu listesinde yer alan özgeçmişinde "Türk Milli Takımı" yazıyor. "Ayıp değil mi, ne zaman milli takımda oynadın" dedim. "Yalan söylemedim ki futbol mu dedim, askerken askeri pentatlon milli takımına çağırılmamış mıydım" dedi.

Öğretim üyeliği hiç aklımıza gelmezdi. Birkaçı hariç hepsini hasım gibi görürdük. Yani biz ilerlemeye çalışacağız, onlar engelleyecek. Öğretim üyeliği gözümüzde hasım tarafa geçmek gibiydi. Deniz öğretim üyesi olmaya karar verdiğinde arkadaşlarımızı toplamış, "Gülen olursa gebertirim. Ben öğretim üyesi oluyorum" demiş.

Şimdi düşünüyorum. Yükseköğrenim hayatım, 1961'de bana göre tam bir "ot yemek" olan idamların hemen ardından başladı. İdamlar, 27 Mayıs'ın getirdiği bütün olumlu havayı hemen yok etti. İdamların yerine getirilmemesi için her yönden ciddi bir baskı olduğu halde nasıl oldu, kim zorladı, bugün bile belli değil. 60 yıl geçtiği halde bir Allah'ın kulu çıkıp da "Evet, ben istedim" demedi veya diyemedi.

1960'tan önce, rekabet, itiş, kakış, tepişme hatta husumet mebzul miktarda vardı da arada kan yoktu. O idamlarla rekabet kısa sürede düşmanlığa dönüştü, bizim kuşak siyaset yolunda adam öldürmenin geçerli, hatta gerekli olduğu inancına kapıldı ve 1980'e **kadar birbirini boğazlayıp işi 12 Eylül'e, yani Cumhuriyet'in tasfiyesi** ve birileri tarafından Yeni Türkiye'nin kurulması sürecinin başlatılmasına kadar götürdü.

1960-1970 dönemindeki Mülkiye'yi anlatmak ve anlamak için ayrı kitap yazmak lazım. Türkiye'de öğrenciler arasında ilk sol fikirler orada filizlendi. Üniversitelerde kavga dövüş etmeden ilk tartışmalar orada başladı, ama Türkiye'yi 12 Eylül felaketine götüren ateş de orada kıvılcımlandı. Ben sosyal psikoloji uzmanı değilim

velakin gördüğümü, hissettiğimi, izlediğimi kendi çapımda özetleyim: 27 Mayıs'tan sonra ilk sosyalist fikirler ortaya çıktığı zaman benim birçok arkadaşım ve tanıdığım buna dört elle sarıldı. "Şimdiye kadar bu fikirler bastırılmıştı, gerçeği halka anlatırsak düzen hemen değişir" sandılar. TİP 1965 seçimlerinde yüzde 2,5 oy alınca, birileri gençliği fişlekledi. "Halk için, halka rağmen, halkla beraber devrim" yoluna itelendiler. Onların karşısına sağı diktiler. Onlara da anti-komünistliği milliyetçilik diye yutturdular. Solun üzerine azınlık ırkçılarını, sağın üzerine şeriatçıları yamadılar. Türkiye'nin belki de son iyi yetişen kuşağı 1970-1980 arası birbirini harcadı. 12 Eylül'den sonra Türkiye'de bütün fikirler, dönüp dolaşıp mutlaka ya Mehmet Akif'i bile düşman gören bir dinciliğe veya azınlık ırkçılığına dayalı ve Cumhuriyet'in kuruluş ilkelerine ve kurucuların hedefledikleri aydınlık, özgür Türkiye'ye taban tabana zıt bir liboşluğa evrildi.

Sağdan say aynı, soldan say aynı. Aşağıdan yukarı, yukarıdan aşağı say yine aynı. Hep aynı sonuç çıkıyor. Demokrasi, özgür düşünce falan hikâye. Kimse kendini kandırmasın. Siyasi partilerin iç yapılarına bakın yeter.

1983'te, işsiz güçsüz gezer ve Danıştay davası sonucunu beklerken, Mülkiye futbol takımına korsan, yani diplomasız antrenör oldum. Bizim çocukların halini görünce afalladım. "Okulu bitirince ne yapmak istiyorsun?" diye sorunca "Köşeyi döneceğim ağabey" diyorlardı. Önce vaktiyle onların yaşındayken bizim yaptığımız numaralara yatıp beni işletmeye çalışıyorlar zannettim. Değilmiş. Ülkede olan bitenle hiçbir ilgileri yoktu. Türkiye'yi 12 Eylül'e götüren kanlı sürecin amacının ne olduğunu o zaman anlamaya başladım. Zamanla bu, daha da pekişti.

Dünyada Mekân

Ben öğrenciyken arkadaki yurt Mülkiye'nindi. Alt kattaki kantin, sosyal faaliyetlerin büyük bölümünün yürütüldüğü alandı. 12 Eylül'den sonra yurt fakülteden ayrılınca ve öğrenci sayısı da üçe katlanınca, sosyal faaliyetler daracık alanlarda neredeyse üst üste yığılmış halde yürütülür duruma gelmişti. Yurdun ayrılması, Mülkiye ruhundan bir parça koparmış gibi geldi bana.

Sen Ne Yaptın da Konuşuyorsun

Şimdi kimse bana "Sen ne yaptın da konuşuyorsun" demesin. Küme düşecek takımın son maçında oyuncular sahanın içinde oyu-

na odaklanıp koşuşur, maç istenen sonuçla bitmezse de bir ikisi[72] hariç takım küme düştü diye fazla üzülmezler. Kendilerine üst ligde başka kulüp ararlar. Zaten bir kısmının talibi önceden hazırdır.

Antrenör ya da adına ne diyorsan, teknik direktör, koç falan, biraz üzülür, ama piyasası düşecek diye üzülür. Onlar kendi düzenekleri ve bağlantıları sayesinde yüzde 90, hemen, belki biraz daha az paraya yeni bir iş bulurlar. Kulüp küçülmek zorunda kalacağı için altyapı antrenörleri ve diğer yardımcı kadroların işi biraz daha zordur, ama onlar da takım için değil, işsiz kalacakları için üzülürler.

Kulüp başkanı ve yöneticiler, onların zaten kendi işleri vardır, oraya dönerler.

Esas üzülen, kahrolan, ciğeri yanan taraftarlardır. Çaresizlikten kan kusar, mahvolur, kıvranır dururlar.

Yukarıda anlattıklarımın hepsini iyi kötü yaptım, bilirim.

Mümtaz Hoca

Benim ilkokulda idolüm, kaleci Turgay, Mülkiye'de de Mümtaz Soysal'dı. Mümtaz Hoca ben okula girdiğimde Kurucu Meclis üyeliğinden öğretim üyeliğine dönmüş, yanılmıyorsam doktoralı asistan, yani bir ara yardımcı doçent dediklerindendi. İkinci sınıfta salı günleri öğleden sonra onar kişilik gruplar halinde, her grup yıl boyu aynı hocayla devam etmek üzere, iki saat oturulup, konuşulup tartışılan bir ders vardı. Adına ne dediklerini unuttum. Bizim grup, Mümtaz Hoca'ya düşmüştü. Çeşitli konularda konuşur, kendi kitaplarından verir, okur, tartışırdık. Galiba o dersin notu da yoktu, serbest faaliyet gibiydi. İşin tuhafı, bana ilk verdiği kitap da *Kim* dergisindeki ilk görevimde resmini yanlışlıkla aldığım Ernest Bevin'in *In Place of Fear* adlı kitabıydı.

Doçent olduktan sonra bize "Mukayeseli Devlet İdareleri" diye bir ders vardı, o dersi verdi, dünyadaki her türlü devlet idare yöntemini bütün artı ve eksileriyle ve ayrıntılarıyla anlattı. Ama Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi diye bir yönetim biçiminden tek kelime bile etmedi. Demek görüş ufku yeteri kadar geniş değilmiş! Oncacık kusuru da hoş görmek lazım. Ne de olsa "eski Türkiye"nin ürünüydü.

Meğer bize Mülkiye'de anayasa hukuku ve onunla şu veya bu şekilde bağlantılı derslerde temcit pilavı gibi günde üç defa tekrarlanan yasama, yürütme, yargı, kuvvetler ayrılığı, falan gibi saçmalıkların demokrasiyle, özgürlüklerle, çağdaş uygarlıkla hiçbir alakası

72 Birisi, ben.

yokmuş. Meğer çağdaş bir sistem, kuvvetler birliği diye bir sistem varmış ki memleketleri uçururmuş. Amma da cahillere kalmışız. Bizim bir suçumuz yok; bizi 70 yaşımıza kadar kandıranlar utansın.

Mümtaz Hoca eğer toplumda bilinç oluşturulmazsa Anayasa'ya istediğin kadar madde koy, kötü niyetli birilerinin bunların kenarından köşesinden dolanıp bir şekilde, istediği düzeni oturtabileceğini söylemişti. Muammer Aksoy da bir başka derste benzer sözler ettiydi. Haklı olduklarını sonraki yarım yüzyıl boyunca gördük.

Demokrasi, kuvvetler ayrılığı ilkesine ek olarak, seçimle iktidara gelecek olanın iktidardan yine seçimle gitmeyi baştan ve içtenlikle kabullendiği, iktidarda olanın iktidar dışındaki kesimin de sesine ve görüşlerine kulak verdiği, boğuşmaya değil, karşısındaki dinlemeye ve anayasanın temel ilkeleri hariç, icabında ödün vererek, uzlaşmaya dayalı bir yönetim biçimi olarak anlatılmıştı.

O derslerden aklımda kalan bir diğer husus da milletvekili maaşlarının ne düzeyde olması gerektiğiydi. Varılan sonuç, özetle, maaşlar düşük olduğu takdirde nitelikli insanların Meclis'te görev yapmaya geçim kaygısıyla fazla istek duymayacağı, geniş maddi imkânlar sağlandığı takdirde ise kifayetsiz muhterislerin ve sınıf atlamak isteyenlerin her yönteme başvurarak Meclis'e doluşacağı ve bunun sonucunda meclisin özelliğini ve işlevini büyük ölçüde yitireceği, onun için maaşların makul bir düzeyde olması gerektiğiydi. Yorum yok.

Karşı olduğum bazı üniversitelerde yabancı dilde eğitim yapılması konusundaki kafa karışıklığımı da Mümtaz Hoca çözmüştü. "Yabancı dili öğretmek başka, başkalarının dilinde öğrenim yapmak başka. İsteyene yabancı dili öğretecek önlemi alırsın, ama yabancıların diliyle yükseköğrenim yapılmaz. Kimliğini, benliğini kaybedersin, kişiliksiz bir topluma dönüşürsün" dediydi.

1973'te Bağdat'tayken üç tane Polonyalı arkadaşım vardı. Arada bir benim evde oturur, sohbet ederdik. Irak'a teknik yardım çerçevesinde gelmişlerdi. Biri Polonya Komünist Partisi üyesi, biri koyu **Katolik, adına Lyjswa denilen üçüncüsü siyaset dışı olan adamlar**dı. Lyjswa direnişçi bir kadının çocuğu olduğunu söyler, "Bütün çocukluğum annemle istasyondan istasyona Almanlardan kaçmakla geçtiydi" derdi. Bir gün, dalga geçmek için "Almanlar harbi kazansaydı Polonya olmaz, siz de şimdi belki benim banyodaki sabunların arasında olurdunuz" dedim. "Yok, Almanlar kendilerine vasıfsız işgücü sağlayacak küçük bir Polonya bırakacaklardı" dediler. "Nasıl yapacaktı ki onu Almanlar?" dedim. "Ortaöğretimden sonra üniver-

siteler ve yüksekokullar Almanca olacaktı" dediler. "Ne var bunda?" dedim. Üçü birden, hep bir ağızdan "Üniversitesi kendi dilinde eğitim yapmayan milletin, milletliği mi kalır?" dediler. Mümtaz Hoca'yı hatırladım.

1999 sonlarında, Tunus'ta Temimi adlı bir profesörün kurduğu Temimi Vakfında, Arap âleminde belki de ilk defa "Mustafa Kemal Atatürk ve Araplar"la ilgili bir bilim şöleni[73] düzenlendi. Tunus'taki büyükelçimiz Profesör Hüseyin Pazarcı'ydı. Mümtaz Hoca, Ahmet Taner Kışlalı, Orhan Koloğlu sunum yapıyordu. Ben de dinleyici olarak katılmak için Bakanlıktan izin istemiş, gitmiştim. O aralık Türk kimliği yine tartışmaya açılmıştı. Bir gün, Mümtaz Hoca, Ahmet Taner Kışlalı, Orhan Koloğlu ve ben oturuyorduk. Kimlik konusu açıldı. Mümtaz Hoca, Orta Asya geninin çok ağır doğa koşullarında oluştuğu için hâkim gen olduğunu ve diğerlerini bastırdığını, ama Türk kimliğinin en önemli ögesinin Türk dili olduğunu söylemişti. İtiraz eden olmadı.

Mümtaz Hoca'yla konuşmalarımdan aklımda kalanlardan biri de şu: Süleyman Demirel'in başbakanlığının ilk yıllarıydı. Çok okuduğu söyleniyordu. Ben "Hocam çok okuyor diyorlar da ben eminim, lüzumsuz diye hayatında lise ders kitabındakilerin dışında tek bir şiir veya roman okumamıştır" dedim. "Okusa böyle mi olurdu" dedi. Şimdi Demirel'i bile mumla arıyoruz. Kaderin cilvesi...

Galatasaray Lisesi'nde okumuştu, ama koyu Beşiktaşlıydı. "Okulda ne yapıyordunuz?" diye sorduğumda "Ne yapayım, nüfus kâğıdımı gösteriyordum, doğum yerim Beşiktaş diye" dediydi.

Bütün tahsil hayatım boyunca isteyerek ve zevk alarak yaptığım tek akademik faaliyet Mümtaz Hoca'nın dersleriydi.

Mümtaz Hoca her yönüyle tanıdığım en gerçek yurtseverdi. Yurtseverlik kaypak bir söz. Mesela hele taşra Almanya'sı, kim ne derse desin, bana göre ağacıyla, gölüyle, binalarıyla çok güzeldir de içinde Almanlar olmasa...

Mümtaz Hoca Libya'ya büyükelçi giderken bana Büyükelçi Celal Tevfik Karasapan'ın *Libya* adlı kitabını verdi. "Bunu oku, sana yararı olur" dedi. Gerçekten de kitabın Libya'yı anlamamda büyük yararı oldu.

Bir keresinde "Yahu hocam, sizinle doğrudan bir yıl ders yaptık, ömür boyu üzüntü çekiyoruz memleketin haline bakıp" dediydim. "Kendin istiyorsun, kim zorluyor, aldırma, çekme o zaman, ama yapamazsın" dedi.

73 Seminere karşılık kullanılmıştır.

Mümtaz Hoca Türkiye'nin marjinal Avrupalı, marjinal Ortadoğulu, marjinal Akdenizli, marjinal Orta Asyalı olduğunu, dolayısıyla dış politikasında bütün bu ögelerden yararlanması gerektiği görüşündeydi.

Bizim kuşak "kahrolsun komünistler" diye büyüdü. Komünistler kahrolunca dost ve müttefik dostlarımız bizim üzerimize ayıp olmasın diye örttükleri yorganı çektiler. Zaten çaktırmadan işmar ediyorlardı, iş önce nakıs teşebbüs, 25 yıl sonra tam teşebbüse[74] dönüştü. Çıkmamış candan ümit kesilmez, ama inşallah bana öyle geliyordur, inanılmaz zorluklar ve büyük hayallerle kurulan Cumhuriyet'in başı ciddi belada.

Komünistler kahrolmadan önce dünyamız hiç değilse az biraz bir "Babülo Sendromu" yaşıyordu. Sermaye canavarı küreselleşme ayağına milletin ümüğüne olanca yırtıcılığıyla çökemiyor, en azından benim çocukluğumda Hüsrev Gerede'de Babülo'un evine yaklaşınca yaptığım gibi uzaktan dolaşmayı yeğliyordu.

Bu namussuz komünistler Gorbaçov tatildeyken son bir gayret Moskova'da vaziyete hâkim olmak için darbe yaptıklarında ben Londra'daydım. Televizyonda baktım, darbeciler bir masanın arkasına dizilmiş, haklı davalarını anlatırken iki tanesinin burunları kıpkırmızı, kafaları çakırdı. Sonra birileri onlara karşı bir başka ayyaşı tankın üzerine çıkarıp işi bitirdiler.

Büyükelçilikte darbeyi destekleyen benden başka kimse yoktu. "Tevekkeli değil, bu herife boşuna deli dememişler" diye düşündüler herhalde. İsteyen o dönem Londra'da bulunan meslektaşlara sorsun. Ben de merak ediyorum ne düşündüklerini.

Bana sorarsan komünizm kısa sürede gene göçerdi, ama bize göçünce ne yapacağımızı düşünecek vakit kazandırırdı. Tabii aklımız vardıysa.

İş kapandıktan sonra Mümtaz hocanın *Hürriyet* gazetesinde yayımlanan darbe konusuna ilişkin yazısını okudum. Büyük ölçüde onun gibi düşünmüşüm.

Hoşuma gittiydi.

Mümtaz Hoca, çok kısa süren dışişleri bakanlığı sırasında benim kafama göre en olumlu işleri yapmaya niyetlendi. En başta, Türklere vize koyan yabancılara mütekabiliyet ilkesi gereğince vize uygulanmasına girişti. Bazı kimselerin direnciyle karşılaştı. Türkiye'de hiç umulmadık insanların Avrupalı, Amerikalı deyince ne kadar derin bir aşağılık duygusu içinde çırpındıklarını o zaman daha iyi

74 Benim ceza hukuku sınav sorumdu.

gördüm. Hele esasta başka bir alanda ahkâm kesen ve kendini çok önemli bir şahsiyet olarak gören bir allamenin dış politika uzmanı kesilip Mümtaz Hoca'nın Almanlara vize koyma girişimini sanki bu işten anlarmış gibi şiddetle eleştirerek Hocayı yerden yere vurmaya yeltenmesini hayretle izledim.

En son *Mümtaz Soysal'a Armağan* kitabını imzalıyordu, Büyükelçi falan yazacak oldu, "Aman hocam, sadece 'öğrencim' yazın, o benim için en büyük unvandır" dedim. Gerçekten de öyledir.

Futbol Aşkı Yeniden Başlıyor

1964 yılında gene futbol aşkı depreşti. Mülkiye'deki meşhur baklava maçlarında oynamaya başlamıştım. Alkoliklikten vazgeçip bir damla içse yeniden içkiye başlayan ayyaşlar gibi her şeyi bir yana itip futbola yeniden başladım. Bülent Esel'in kardeşi Yurdanur Esel, beni antrenör futbolcu olduğu, mahalli profesyonel ligdeki Sincanspor'a aldı. Birkaç ay iyi idman yaptım. Üç kaleciydik. İki kaleci daha vardı. İkisi de iyiydi. Yurdanur ağabey "Ben seni ikisinden de iyi yapacağım" dedi. Benim için önemli olan spor yapmaktı. İdmanlar hamlamış bedenime iyi geldi. Yurdanur ağabey oynamadığı zaman kaptan çıkan, adı hiç söylenmeyen, dolayısıyla adını bilmediğim Çengel, zafiyetten hastaneye yattı. Kalecilerden Mehmet'i bacağından bıçakladılar. Bana 300 lira karşılığı mukavele imzalamam önerildi. Benim bir matah olduğumdan değil, yanılmıyorsam o zamanlar mahalli profesyonel liglerde kulüplerin en az yedi sözleşmeli oyuncu bulundurmak mecburiyetinden. Yan çizdim, bir daha söylemediler. Öbür kaleci Cemal'i bir iki yıl sonra Birinci Lig'de Demirspor'da oynarken gördüm, sonra kayboldu. Bizim okulda bir Tanay Onursal vardı. Kalaba'nın yerlisiydi. Beni Kalabaspor'a götürdü. Ankaralı ilk arkadaşlarımı orada edindim. Bir sene yedek oturdum, sonunda iki maça çıktım. Yıllar sonra maç oynamak hoşuma gitti.

Kalabaspor'da geçirdiğim bir yıl, benim 40 yıl sonra neredeyse bedavaya bir yazlık ev sahibi olmama vesile oldu. İleride anlatacağım.

Ertesi yıl Mülkiye Spor Kulübü futbol şubesi kurdu. Profesyonel liglerde oynayan Yiğit, Avni, Sezer ve Savaş hariç, ha bir de İzmir Göztepe'den lisanslı yelkenci, 1967 ve 1969 Türkiye Snipe şampiyonu olan Bacak Mehmet Yanık hariç herkesi topladılar. En pahalı transfer bendim. Kalabaspor'a 120 lira ödediler.

O yıl, Türkiye Futbol Federasyonu, bir "Üniversite ve Yüksekokullar Ligi" kurdu. Ankara Üniversitesi'nin fakülteleri ayrı ayrı katıldı-

Adam yokluğunda kaptanlık

lar. Bilmiyorum, Ankara Üniversitesi'nden belki bir tek SBF katıldı. Federasyon Başkanı Orhan Şeref Apak, futbolu Anadolu'ya yaymak istiyordu, ama aynı zamanda "bu ligde tahsilli ve kültürlü gençlerin de efendice futbol oynadığını cümle âleme göstermek istiyor" diyorlardı.

Ben, o sırada Şekerspor'u çalıştıran Coşkun Özarı'ya gidip antrenör bulmasını rica ettim. Coşkun ağabey Ankara'da bulunan Galatasaray'ın eski kalecilerinden arkadaşı Sedat'ı gönderdi. Sedat ağabey takımı iyi çalıştırdı, biz üniversite liginde önümüze geleni yenip, Ankara finaline kaldık. Finalde rakip Ankara İktisadi Ticari İlimler Akademisi'ydi. Kazanan, Mayıs'ta Antalya'da dört takımla oynanacak olan Türkiye finallerine gidecekti.

Akademi takımı Birinci Türkiye Ligi karması gibiydi. Her takımda sadece üç profesyonel lisanslı oyuncu hakkı vardı, ama o zamanlarda amatör lisansla oynayan birçok yüksek düzey oyuncu da vardı. Akademi takımında zamanın iyi oyuncuları oynuyordu. Eskişehirsporlu Vahap, Gençlerbirliği'nden Dirani gibi.

Orhan Şeref Apak ve bütün Federasyon üyeleri şeref tribünündeydi.

Okulu tatil etmişlerdi, tribünler tıklım tıklım akademi öğrencisi doluydu. Bizden ikisi kız, yedi öğrenci vardı.

Bölge hakemlerinin milli hakem olması için üç kritik maç idare etmesi gerekirmiş. Bizim hakem için bu maç, o maçlardan üçüncüsüymüş.

O maç için belki 20 sayfa yazmak gerekir, ama özetleyeyim.

Ben çoğu zamanki gibi yedektim. İlk devrenin sonuna doğru bir gol yedik. İkinci devre tek kale oynadık. Bir gol attık. Bitişe 10 dakika kala bir serbest vuruş kazandık. Yiğit vurdu, top baraja çarptı, kaleci bir yana, top bir yana, gol oldu. Hakem önce bir şaşaladı, dur-

du, düşündü, sonra ofsayt verdi. Bizim yedekler falan herkes sahaya girdi. "Ne ofsaytı yahu, serbest vuruş doğrudan kaleye girdi" dedik. "Ben zaten çift vuruş vermiştim" dedi. "Adama çarptı girdi" dedik. "O vakit yine ofsayt olur" dedi. Basbayağı şaşkındı, ne diyebilirdik. Oyun başladı. İki dakika geçti, gol yedik. Santra yaparken, bizim bir arkadaş hakemin yakasına yapıştı. Ortalık karıştı. Biz kovaladık, hakem ve rakip takım kaçtı. Biz sahanın ortasında kaldık. Kafamıza taşlar ve sıralardan söktükleri tahtalar yağdı. Zor içeri girdik. Bizim ikisi kız yedi seyirci de soyunma odasına kaçmıştı. Soyunma odasında bir süre bekledik. Dışarıda tepindiler, Allahtan demir kapıyı kıramadılar. Polis ve bir kamyondan bozma taşıt getirdiler. Polis koruması altında kamyondan bozma taşıta bindik. Arkamızdan biraz kovalayıp ilk köşeyi dönünce vazgeçtiler. Biz önce Mülkiye marşı, ardından çeşitli şarkılar, türküler söyleyerek okula geldik.

Orhan Şeref'in iki kızı da bizde öğrenciydi. Okulda bizi büyük kızı Ülkü karşıladı.

"Ne yaptınız?" dedi.

"Sorma, hakem bizi yaktı. Baban da gördü. Söyle de maçı tekrarlatsın" dedik.

Ülkü ertesi gün okula mosmor geldi.

"Ne yaptınız siz? Niye söylemediniz? Bileydim ona göre önlem alırdım" dedi. "Babacığım bizim arkadaşlar" der demez Orhan Şeref

Mülkiyespor Futbol Takımı 1968: Ayaktakiler, Soldan sağa: Kutuk Mesut (Av. Hukuk Müşaviri), Deli Müfit (Dışişlerinde Daire Başkanı), Sarı Buğe (İşadamı), Kör Ömer (Adel. Faber Genel Koordinatörü), Çene Hürol (Sağlık Bak. Personel Gn. Md. Yard.) , Ayı Nur (Özel Sektör - Dış Yatırımlar Md.); Oturanlar: King Uğur (Londra Elçilik Müsteşarı), Velet Nabi (Londra Başkonsolosu), Tuşfako Tahin (Banka Müfettişi), Kel Bülent (Brüksel B. Elçilik Müsteşarı), Tahtak Ahmet (Dış

Bir Mülkiye takımı, 1967-1968 sezonu. Takımda üç müstakbel büyükelçi; Uğur, Nabi ve bendeniz ile Birinci Sınıf Başkonsolos Bülent Akın

Apak, birden yerinden zıplamış, "O itler senin arkadaşın mı!" demiş. "Kızlarım Mülkiye'de okuyor demeye utanıyorum" demiş. Ülkü hâlâ "Neler yaptığınızı niye söylemediniz, bileydim babama ona göre yaklaşırdım" deyip duruyordu.

Ülkü sonra ne yaptı bilmiyorum. Evlendi mi bilmem. Ölene kadar Sadun Aren'e sadakatle destek verdiğini, yardımcı olduğunu söylediler. Kız kardeşi Hayat, bizden bir voleybolcuyla evlendi.

Ertesi gün *Cumhuriyet* gazetesinde, koskocaman, hakem kovalarken resmimiz çıktı, üstüne "Bunlar da üniversiteli" diye manşet atmışlardı.[75]

Sedat ağabey bize küstü, takımı bıraktı. Bizim takıma anında cezalar yağdı. Yedi, sekiz oyuncuya 18-24 ay ceza geldi. Biz, amatör kümede oynayacak takımda toplam 11 kişi kaldık, ikimiz kaleciydi. Biri ben, biri de Ordu Lisesi'nin kaleciliğinden gelen Raif Bakova. Ben ümitsiz vaka olduğum için Raif santrafor oynadı, iyi de oynadı. Takım biraz toparlanana kadar santrforluğa devam etti. Yanılmıyorsam gol de attı. Raif sonra Maliye Müfettişi, daha sonra Darphane Müdürü oldu. Zor durumdaki Vefa Kulübünde başkanlık yaptı. Son duyduğum, bir üniversitede ders verdiği.

Kaleci

Bir gün maçtan sonra Raif "Yahu Müfit, biz ne enayiymişiz de kaleci olmuşuz" dedi. "Niye?" dedim. "Kaledeyken ne kadar az top gelse o kadar iyidir. 90 dakika kendi kendine kazasız belasız bitirelim dersin. Santrafor oynayınca top hep gelsin, maç bitmesin istersin" dedi.

Vaktiyle "sporcunun ahmağı futbolcu, futbolcunun ahmağı kaleci olur" derlerdi.

Tam tersine, bütün spor dalları içinde zihinsel niteliklerinin en üstün olması gerekenler başta kalecilerdir. Futbol sahasında, öbür takımın kalecisi hariç, bütün diğer oyuncular ve hakemler dahil, herkesten daha hızlı düşünüp daha çabuk karar vermesi gereken, **bir gözüyle topa bakarken, diğeriyle en az beş, altı kişiyi izlemek** zorunda olan, her hareketinde fizik gücü ile beden yeteneğinin mutlak eşgüdümünü sağlaması icap eden kalecidir. Sürekli oyunda kimin ne yapacağını kestirmeye ve kafa ve beden olarak ona göre vaziyet almaya mecburdur. Belki diğer oyuncuların da kısmen bu

75 Sadece *Cumhuriyet* değil, bütün gazeteler yazmış. Bunlardan birinin kupürünü, nereden bulduysa Mehmet Yanık gönderdi.

SBF-İTİA maçından heyecanlı bir an. Ben en çok forma giydiğim yedek kaleci mevkiinde olduğum için üzerimde pardesü var

niteliklere uyması iyi olur, ama bir oyuncu bunları oyun süresince beş kere ihlal etse çoğu zaman bir şey olmaz. Kaleci beş kere hata yaparsa en az üçü gol olur, ikisi kısmete kalır. Kaleci, ayrıca yürekli olmalıdır. Saha içinde başka, saha dışında başka türlü cesur olması gereklidir.

Kaleci kişiliklidir. Onca futbolcunun arasında, koronavirüs ortamında futbol müsabakası yapmak konusunda, pırıl pırıl bir zekâ ürünü benzetmeyle en yürekli çıkışı yapan Muslera'nın kaleci olması **rastlantı değildir.**

Doğru davrandılar, baş eğmediler, doğruyu söylediler diye gadre uğrayan Trabzonsporlu Onur, Beşiktaşlı Tolga, Fenerbahçeli Volkan hep kalecilerdir.

Bizim Raif'in yasadışı bir iş yapması için bastıran bir bakanın karşısında, televizyon kameraları önünde, elindeki dosyaları masaya çarpıp diklenmesi hâlâ gözlerimin önündedir.

Boksör namıyla bilinen avcı, çevreci Büyükelçi Süha Umar da aslında kalecilik yapmıştır. Çevre bakanı mıydı neydi, ona canlı yayında ders vermesi bir yana, Ahmet Davutoğlu'na nasihat ettiği açık mektup, siyaset bilimi öğreniminde ders malzemesi olarak kullanılacak niteliktedir.

Bugün CHP'de takım oyununu bozmadan partinin daha iyiye gitmesi için mücadele eden Umut Oran da kalecidir.

Bir futbol takımında en kısmetsizler, yedek kalecilerdir. Soyunur, kenarda oturur, maç bitince tekrar giyinir giderler. Diğer yedekler bugün değilse bile yarın oyuna birer, ikişer girip çıkarlar. Yedek kalecinin oynaması, ya esas kalecinin sakatlanması ya da büyük form düşüklüğü göstermesiyle mümkündür. Yedek kaleci onu da istemez, çünkü takımdaki kaleciler genellikle iyi arkadaştır. Biri arkadaş değilse zaten ötekiler onu dışa iterler. Üç kaleci birbirine gıcıksa o da yöneticinin sorunudur. Halletmeyi beceremezse takım birbirine girer.

İnsaflı yöneticiler, yedek kaleciyi iddiasız kupa veya sezon sonu maçlarında oynatır. Üçüncü kaleci, en ümitsiz vakadır. O tribünden ancak yedek kulübesine terfi eder. Tribün daha rahattır. Hiç değilse soyunma giyinme derdi yoktur.

Dördüncü sınıf futbolculuk hayatımda en fazla sahaya çıktığım mevki yedek kalecilik olduğundan iyi bilirim.[76]

Bir de futbol aleminde kaleciden antrenör çıkmayacağı yönünde bir abes düşünce hakimdir. Şenol Güneş inşallah hepsini susturmaya yetmiştir.

Kader, Kısmet ve Çizme

1967 Haziran'ında tek dersten, unuttum şimdi hangisiydi, ikmale kaldım, Ekim'de okulu bitirdim, bakalım geçebilir miyim diye girdiğim doktora sınavını geçip doktoraya yazıldım. İstanbul'a döndüm. Hayatta ne yapacağımı bilemiyordum, "Askere gideyim, orada düşünme fırsatı olur, sonra bakarız" dedim. Askerlik Şubesi'nden **"Gelecek yıl Ekim'de gel" dediler. Birinci öncelik, bir şeyler yazarak** hayatımı kazanmaktı. Gazetecilerin halini daha önce anlattım, niyetim oyun yazarı olmak, ama ne yiyip ne içeceğim? O zamanlar yazı yazarak, edebiyat yaparak geçinebilen, Haldun Taner, Kemal Tahir, Aziz Nesin gibi 10-15 kişinin dışında kalanların çoğunun öğretmenlik, kütüphanecilik, avukatlık, liman idaresinde memurluk

76 Benim için fazla fark etmezdi. İdman yapmayı sanki maç oynamaktan daha çok sever, bütün sıkıntılarımı, gerginlikleri üstümden atar, en başta zihnimi huzura erdirirdim. Maç sorumluluğu beni gererdi.

gibi ek işi vardı. Bir ihtimal daha vardı, o da İngiltere'ye bir şekilde kapağı atıp bir futbol antrenör kursu bitirmekti. Ona da para yoktu.

İyi ki de para yokmuş. Etrafa bir bakın. Bugün bile ortalık binlerce diplomalı işsiz antrenörle dolu. Ankara'dakiler 1980'li yıllarda bizim Mülkiyeliler Birliği'nin karşısındaki Yüksel kıraathanesinde buluşurlardı. Bugün AVM'lerdeki kafelere[77] gidiyorlardır herhalde. Futbol piyasasında kalan tanıdık arkadaşlar "Ağabey vaziyet bildiğin gibi değil, en basit iş için bakan telefonu lazım, yerel milletvekili bile yetersiz kalıyor" dediler. Ben onların yalancısıyım.

Ben Ayaspaşa'daki evde tek başıma kalıyordum. Bizimkiler Nişantaşı'na taşınmışlar, evi de birkaç parça eşya dışında boşaltmışlardı. Benim için tutuyorlardı, askere gidene kadar da tuttular. Bana günde 10 lira veriyorlardı, bakkalda da hesabım vardı, istediğimi alıp yiyordum, öyle idare ediyordum.

Ha, bir de bir hanım arkadaşım vardı. Ankara'da kötü bir aşk macerasından geçmişim, gönlüm kırık, o da benzer bir maceradan geçmiş, onun da gönlü kırık, yazdan beri birbirimizi avutuyorduk. Tiyatro oyuncusuydu. Annesi ve babasıyla oturuyordu. Günlük program şöyleydi: Öğleden sonra geliyor, bazılarını kendi yaptığı pasta, kek, kurabiye falan gibi yiyecek bir şeyler getiriyor, çay yapıyor, çay içiyor, kek yiyor, müzik dinliyor, bu arada başta tiyatro, entel dantel sohbetler yapıyorduk, sonra ben onu Taksim'den dolmuşa bindirip tiyatroya gönderiyordum.

Günler böyle geçerken Nişantaşı'ndan haber geldi, "Dışişleri imtihan açmış, git, gir" dediler. "Bana ne, memur olmaya niyetim yok ki" dedim. Damarıma basmaya uğraştılar, "Kazanamazsın değil mi?" dediler, "Kazanırım da kendimi ne diye eziyete sokayım" dedim. "İddiaya var mısın, kazanırsan sana 500 lira veririz" dediler. 500 lira deyince ilgimi çekti. O zaman durdum ve dinledim.

Kendim için bir şey istediysem namerdim!

O kış yeni bir moda çıkmıştı. Endamına güvenen hanımlar yere kadar uzun pardösü veya manto, mini etek ile dizlerin bir karış üstüne çıkan çizmeler giyiyorlardı. Benim arkadaşta manto ve etek vardı da uzun çizmeler el yakıyordu, yoktu. Kısasıyla idare ediyordu. "Yaptıklarına hiç karşılık veremiyorum, bari o parayla şu kıza bir çift çizme alırım" dedim. Dışişleri sınavına girmeyi kabul ettim.

Sınava girmeye Ankara'ya giderken Haydarpaşa'ya gelip beni geçirdi. "Bir tarafa kaybolma, 15, 20 gün sonra dönerim" dedim. Gittim, sınava girdim, geçtim, geldim. Parayı aldım, gidip Lale Si-

77 Yani kahvehaneye.

neması'nın girişinde, sol taraftaki ayakkabıcıdan, değiştirebilmek kaydıyla bir çift çizme alıp eve getirdim. Bizimki çizmeleri görünce ortalık karıştı. "Sen beni ne sandın, kime sordun da alıyorsun, derhal bunları götür geri ver, bir daha bu çizmeleri burada görürsem ne sen beni görürsün ne ben seni" diye bir küçük kıyamet kopardı. Mecburen götürüp geri verdim. 450 liraya aldıydım, 400 liraya zor bela geri verdim.

O paranın bir bölümü "Boem"de gitti. Boem, Galatasaray'dan Tünel'e giderken San Antuan Kilisesinden önceki sokağın içinde çok eskilerden kalma bir çalgılı meyhaneydi. Mezesi ve havası çok hoştu ve hesaplıydı. En genci Vrangel ordusundan kalma dört erkek müzisyen ve hepsinden yaşlı bir hanım piyanisten oluşan orkestra, rembetikadan oçiçorniyaya, kantodan kasap havasına, "Konyalım"dan "Foksrot"a her şeyi çalar, kapanış müziği olarak da mehter marşıyla saat 12.00'de geceyi tamamlardı. İstanbul'da hizmete devam eden en eski meyhane olduğu söylenirdi. 30 yıl önce gittiğimde yerinde yoktu.

Arkadaşımla o güne kadar yapamadığımız başka şeyleri de yaptık. Boğaz'a da gittik, sinemaya da gittik, Kapalıçarşı'da da gezdik, kendi oyunu olmadığı akşamlarda başka tiyatrolara bile gittik, yaklaşık iki ay öyle geçti.

Bu arada evden baskılar başladı. "Kocaman adamsın. Boş boş oturuyorsun. Hazır işin var. Utanmıyor musun? Gelecek seneye kadar sana bakacak mıyız, git, beğenmezsen askerden dönünce başka iş bakarsın, maaş yetmez diye korkma. Ankara'daki ev kiranı veririz" deyip duruyorlardı. Tam manevi işkence.

Bu arada o günlerde Mülkiye Spor Kulübü'nün her şeyi olan rahmetli Fazıl Kafadar'dan telefon geldi, "Neredesin, maçlar başlıyor" dedi. Deniz son sınıfta çakmış, İstanbul'da kalmıştı. Ankara'ya sınavları yaklaşınca Mayıs'ta gidecekti. Raif Bakova, Maliye Bakanlığı'nda müfettiş olmuş, İstanbul'a gönderilmişti. Kısmete bak, böylece tarihte ilk defa kaleci olarak kıymete binmiştik. "Gelirim, ama beni en azından yaz sonuna kadar yurtta idare ettirebilirseniz" dedim. "Tamam" dedi. Şimdi Cumhuriyet Yurdu dedikleri o zamanlar Mülkiye yurduydu. Yönetimi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dekanlığına aitti. Kulüp ile Dekanlık yakın işbirliği içindeydi. Doktora talebelerine kapalıydı; ama gene de beni bir buçuk yıl kadar idare ettiler.

Zaten 1 Ocak 1966'da kaybettiğim babam da bana "Sen tembel, işe yaramaz herifin birisin. En iyisi hariciyeci ol" dediydi.

Yani ben sonunda 1968 yılı Şubat ayında Dışişleri'nde işe başlamak üzere Ankara'ya gittim. Eve de "Sizden para filan istemem, paranız sizin olsun" dedim.

Sonra o hanım arkadaşım beni gene Haydarpaşa'dan uğurladı. Yolda fazla konuşmadık. Trene binerken "Geçen gidişte dediklerimi hatırlıyor musun?" dedim. "Evet" dedi. "Şimdi hiçbir şey söylemiyorum" dedim. "Anladım, söylemene gerek yok, zaten biliyordum" dedi.

Eskiden tren ayrılıkları firaklı olurdu. Eski insanlar ve de trenleri diyorum yani. Biri, genellikle erkek olanı, yarıya kadar açık pencereden aşağı bakar, perondaki yukarı bakar. Tren ağır ağır hareket eder.[78] Perondaki birkaç adım atıp durur. El sallarsa hiç olmaz, iki damla gözyaşı daha hiç olmaz, görüntü bayağılaşır. Öyle donup kalacak ve tren gözden kaybolana kadar yerinden kıpırdamayacak ki derinlik kaybolmasın. Öyle de oldu.

Şimdi olmaz. Trenlerin pencereleri açılmıyor.

Şimdikiler zaten masada karşılıklı otururken bile ilanıaşkı cep telefonlarından mesaj göndererek yapıyorlar. Pencereyle, peronla ne diye cebelleşecekler. Telefonla "baay" diye bir mesaj atıp işi bitiriyorlar. Pencereninki de cam, telefonunki de.

O arkadaşımı yıllarca görmedim. Belki 30, 35 yıl sonra, bazı müşterek dostlarımız ondan söz açtılar. Çok hırçın filan gibi laflar ettiler. "Her şeyiyle dört dörtlük bir insandır o, hırçınlık ettiyse bir sebebi vardır" dedim. Müşterek dostlarımızdan biri ötekine, beni kastederek "Biliyor musun o da bunun aleyhine kimseye söz ettirmez" dedi.

78 Şimdi start almak dedikleri.

İKİNCİ KISIM

DIŞİŞLERİNE GİRİŞ

DIŞİŞLERİ'NE GİRİŞ VE UEK

O yıllarda Dışişleri'ne giriş sınavları iki aşamalıydı. Yazılı sınavlar iki gün sürüyordu. Bir gün Türkçe-yabancı dil, yabancı dil-Türkçe tercüme, ertesi gün de iki dilde kompozisyon yazdırıyorlardı. Yabancı dil ya Fransızca ya İngilizceydi. Sonradan Almanca da yardımcı dil olarak kabul edildi.

Yazılı kâğıtlarında isimler kapalıydı. Sorular, sınavdan hemen önce saptanıyordu. Tercüme için o günkü gazetelerden rastgele makaleler seçiliyor, kompozisyon için sınav başlarken saptanan güncel konular ortaya atılıyordu.

Yazılıyı geçenler mülakata değil, sözlü sınava giriyorlardı. Sınavda, aklımda kaldığıyla siyasi tarih, medeni hukuk, devletler hukuku, devletler özel hukuku, iktisat ve dış ticaret, güncel siyasi meseleler ve genel kültür gibi konulardan adeta sorguya çekiliyordun. Bir masanın arkasında en az sekiz-on büyükelçi oturuyor, sen de bir torbadan soru çekiyor, karşılarına oturup anlatıyordun. Siyasi tarihten bana 1829-30 Osmanlı-Rus Savaşı çıktı. Anlattım. Kim olduğunu hâlâ öğrenemediğim bir büyükelçi bana "Yeniçeri Ocağını lağvetmiş yeni orduyu daha kuramamışsın, ordun yok, Navarin'de donanman yanmış, elinde deniz kuvveti yok, diplomasiye başvurup az bir zararla vaziyeti kurtarmak varken kafa tutup bütün Doğu Karadeniz'i ve Yunanistan'ı kaybetmek akıl işi mi?" dedi. Ben de "İstiklal savaşını yapanlar sizin gibi düşünselerdi şimdi burada bu sınavı yapıyor olmazdık" dedim. Personel Dairesi Başkanı Celal Çalışlar, Büyük

Taarruz'da 1. Kolordu'nun komutanı İzzettin Çalışlar Paşa'nın oğluymuş, sonradan söyledi. Cevap onun çok hoşuna gitmiş.

Hep düşünürüm, acaba soruyu soran o büyükelçi doğru mu dedi diye. Bana göre fazla bir şey değişmezdi. İmparatorluğun ömrü dolmuş, hasta yatağında kendiliğinden ölecekken Düvel-i Muazzama tamahkârlık etmiş, mirasını bir an önce yağmalamak için katletmek girişimlerinde bulunmuşlar, Devlet-i Aliye derin komaya girmeden kol, bacak feda ederek Harbi Umumi'ye kadar vaziyeti kurtarsa da fazlasına nefesi yetmemiş. Kazanan tarafta olsa bile Osmanlı Devleti'nin ayakta kalacağını iddia eden varsa beri gelsin! Rus İmparatorluğu bile deri değiştirip ancak 70 yıl idare edebildi.

Miras kavgası Kuzey Afrika'da, Ortadoğu'da hâlâ devam ediyor. Bize gelince can havliyle anayurdumuzun hatırı sayılır bir bölümünü kurtarabildiysek de vefattan 100 yıl sonra bile elde tutup tutamayacağımız belli değil. İçeriden avukatlar edinip karşı davalar açmaya uğraşanların sayısı çok.

Benim duyduğum ayrıca, son 15 yılda Türk Dışişleri'ne Haiti ekolü hâkim olmuş. Vudu yapıp stratejik derinliklerden zombi[79] çıkarmaya da uğraşıyorlarmış.

Sınavlardan aklımda kalanlardan biri de medeni hukuk sınavıydı. Torbadan soru olarak "vasiyet" çekmiş, laubalilikten "vesayet" okumuşum. Vallahi uyanıklık yapmaya kalkmamıştım. Vesayeti biliyordum anlattım. Mülkiye'den de hocam olan Dışişleri Baş Hukuk Müşaviri Profesör Suat Bilge "Senin sorun neydi?" dedi. Kâğıda baktım "Aa! Yanlış okumuşum, vasiyetmiş" diye cevap verdim. "Peki, o nedir?" dedi. Bütün bildiğimi söyledim, bir kelime daha ekle deseler yok, "Ölüme bağlı bir tasarruftur" dedim. "Tamam, çık" dediler.

1968'in yanılmıyorsam Şubat ayında, Dışişleri Bakanlığı'na gidip işe başladım. Personel Dairesi Başkanı Celal Çalışlar kura çektirdi. İkinci İktisat da denilen Uluslararası Ekonomik Kuruluşlar Dairesi çıktı. İşi değil de zamanla Daire Başkanı Rahmi Gümrükçüoğlu'nu çok sevdim. İlk gün bana "İskenderun, Ahvaz, İran Şahı" filan diye bir şeyler anlattı. İskenderun'u anladık da bu Ahvaz nedir, yenir mi, yenmez mi bilemedim. "Erdinç Karasapan'ın yanında başlayacaksın, git ona söyle, o anlar, zamanla sen de öğrenirsin" dedi. Meğer dediği İskenderun-Ahvaz petrol boru hattı projesiymiş. İran Şahı taş koyuyormuş. Mollalar da taşı kaldıramadılar. Proje yapılamadı.

Rahmi Bey o projeyle çok ilgileniyordu. İran Şahı'nın boruhattının Türkiye üzerinden Akdeniz'e ulaşması konusunda "İnsan kar-

79 Frankenştayngillerle çok uzaktan hısım olurlar.

Dışişleri UEK Dairesinde bizim oda; Sol başta Ekrem Güvendiren (sonradan büyükelçi) sağ başta ay sonunda maaş alınca başına üşüştüğümüz Filiz Egel, soldan ikinci Filiz'in ziyarete gelmiş bulunan eşi Celasin

deşi de olsa boynunu başkasının eline teslim etmez"[80] dediği söylenirdi. İran Şahı İskenderun-Ahvaz boruhattını istemedi; ama onun ceremesini İran sonra çok çekti. Ben Bağdat'tayken Kerkük-Yumurtalık boru hattına başlandı, çabucak bitirildi. 1980'lerde İran-Irak savaşı sırasında Irak, petrolünü rahatlıkla Akdeniz'e ulaştırıyordu.

İran'ın petrolünü Hürmüz Boğazı üzerinden ihraç etmekten başka yolu yoktu. Bu da güvenlik açısından sakıncalıydı. O yüzden hatırı sayılır miktarda İran petrolünü Türk tankerleri taşıyor, Irak, Yumurtalık boru hattının kesilmesinden endişe ettiği için bizim gemilere hava saldırısı yapmıyordu.

Rahmi Bey, bütün UEK'yı dört, beş ayda bir toplu halde evine davet ederdi. Eşi, Ethem İzzet Benice'nin kızıydı. Çok iyi ve alçakgönüllü bir ev sahibesiydi. Rahmi Bey, bazen de yabancıları evine davet ettiğinde bizden de bir ikimizi çağırırdı, adabımuaşeret öğrenelim diye. Rahmi Bey emekli olduktan sonra 1998'de Tarabya'da kaldırımda yürürken otomobil çarptı. Ben büyükelçi olmuş, Libya'ya gidiyordum. İstanbul'dan geçiyordum. Hastaneye gittim. Kendisini değil, ama eşini gördüm. Bir süre tedaviden sonra Rahmi Bey'i kurtaramadılar, hastanede vefat etti.

80 Büyükelçi Necati Utkan'dan naklen.

15 gün sonra bizim şube değişti. Ergül Gökçen kulis yapmış, beni kendi şubesine aldırmış. Erdinç Bey, Ergül Bey'e çok kızdı. Neredeyse kavga edeceklerdi. O sırada bizim maçlar başladı. Ergül Bey çok halim selim adamdı. Ben "Her gün öğlen 12.00'de gider, üçte gelirim, ondan sonra gerekirse akşam 7.30'a kadar çalışırım" dedim. Önce "Olmaz" dedi, sonra üç gün işi yavaşlatma grevi yapıp saat beşte çıkıp gidince razı oldu. Öğlen Ticaret Bakanlığı'nın önündeki taksi durağından 19 Mayıs Stadı'na 5 liraya gidip beş liraya dönüyordum. Gidiş geliş 10 lira. Maaş 636 lira 80 kuruş. Antrenörümüz Demirsporlu Jandarma Selahattin namıyla maruf Selahattin Sunman. İki gün takımla çalıştırırdı Selahattin Hoca beni, üç gün de ben ve Yenidoğan takımının kalecisi Fethi'yi ayrıca çalıştırırdı. Ayda 200 liradan fazla taksi parası veriyordum. Son demlerim artık, bir iki yıl içinde bir daha top oynayamayacağım diye koşa koşa gidiyordum. Hastalık... 1976'da Almanya'dayken baktım *Günaydın* gazetesinde Fethi'nin fotoğrafı var. Konyaspor'un kalecisi olmuş. Küçük bebeğinin patiğini uğur diye ağlara asmış.

Bir pazartesi, Bakanlığa geldim. Koridorun ucunda üç dört kavas toplanmış, hep birden dönüp bana bakıyorlar, sonra gene hep birden kafa kafaya verip bir şeyler konuşuyorlar sonra gene bana bakıyorlar. Bir anlam veremedim. Beş dakika sonra, Allah selamet versin, bir kavas Ahmet vardı, bana kahve getirdi. Gözlerini bana dikmiş, merakla suratımı inceliyor. Maçta rakibin ayakkabısı benim kafayı tam alınla saçların bitiştiği yerden teğet geçmiş, hafif bir sıyrık ve morluk var. Görünmesin diye saçları Hitler vari aşağı doğru indirmişim. "Hayırdır inşallah, ne bakıyorsun?" dedim. "Bey, sen kaleci misin?" diye sordu. "Ne olacak?" dedim. "Hee, ben bildim" dedi. "Biz dün seni gördük. Ben bu o yeni gelen dedim, bizim arkadaşlar, 'yok, onlar beyefendi, futbol oynamaz tenis oynarlar' dedi. Ben de 'yok, o beyefendi deel' dedim" dedi. Kızayım mı, yoksa iltifat mı kabul edeyim, bilemedim. Kapıdan çıkmadan bir de "Sen eyi çabaladın, bağırdın, çağırdın, eyi debelendin emme senin takımda iş yok" demez mi! Hafiften tepem attı. Yarı şaka yarı ciddi "Hadi defol" dedim.

Dışişleri'nde çalışırken amatör kümede futbol oynayan bir tek ben değildim. Okul ve takım arkadaşım ve meslektaşım Tufan Alpman da Gençlerbirliği'nden Mülkiye'ye gelmiş, Dışişlerine girdikten sonra askere gidene kadar oynamıştı. Bizim meslek tuhaftır. İlke

olarak, iki yıl Ankara'da ve dört yıl dışarıda çalışıldığından denk gelmez yıllarca karşılaşmazsın. Tufan'ı bir kere, yıllar sonra eşiyle Londra'ya gezmeye geldiğinde gördüm. Yine birbirimizi kaybettik. En son Dubai Başkonsolosuydu. Sonra emekli oldu herhalde.

Sosyete Kim Biz Kimiz

O zamanlar cumartesi pazar günleri binlerce insan 19 Mayıs Stadı'nın etrafına doluşur, köfte ekmek, ciğer ekmek, lavaş içi haşlanmış yumurta yer, çekirdek çitler, testiyle dolaşan küçük çocuklardan bardağı beş kuruşa su içer, dış sahalarda biri bitip biri başlayan amatör küme maçlarını seyrederdi. Sonra akşamüstü stattaki Türkiye ligi maçının sonuna doğru kapılar açılınca herkes stadın içine koşuşur, ortalık bir anda boşalır, 15, 20 dakika sonra maç bitince gene dış sahalara dönüp hava kararana kadar süregiden amatör küme maçlarını seyre devam ederlerdi.

Stadın hemen bitişiğinde Tenis Kulübü vardı. Orası apayrı bir dünya, bir hayal âlemiydi. Biz çamur içinde didişirken orada hanımefendiler ve beyefendiler duvarlarla çevrilmiş kulüplerinde tenislerini oynar, sıcak duşlarını alır, sonra meyve sularını içerken birbirleriyle kibar kibar sohbet eder, dedikodu yaparlardı. Bize göre Holivut filmlerindeki gibiydi.

İleriki yıllarda 19 Mayıs stadında maça gittiğimde, dış sahalardaki amatör küme maçlarına takılıp stattaki maçtan vazgeçtiğim çok olmuştur. Tıpkı çobanlıktan gelme adamın kaval sesi duyunca konsere gitmekten vazgeçip kavalı dinlemeyi tercih etmesi gibi. Tenis kulübüne ise bizim Taylan İzmirli'nin misafiri olarak sadece bir kere gittim.

Yıllar sonra bir televizyon programında "Siz monşer misiniz?" diye sordular. "Vallahi bilmem. Benzetmek gibi olmasın, ama benim de nüfusum Kasımpaşa, ben de amatör kümede futbol oynadım" diye cevap verdiydim.

Osman Korutürk'ün annesi Emel Hanımefendi "Büyükbabanızı tanımıştım, çok beyefendi adamdı" dediydi. Müşerref Hekimoğlu "Sizin babanız çok beyefendi adamdı" dediydi. Annem "Babanı bilmesem, seni dağdaki eşkıyanın çocuğu zannederdim" dediydi. Demek beyefendi genleri gelmiş gelmiş, sonra bana gelince birden dönüşüme[81] mi uğramış ne!

81 Yani Türkçesi mutasyon, virüslerdeki gibi.

Kömür tozu kaplandığı söylenen 19 Mayıs dış sahasında dizler, üst baldırların yanları ve dirsekler hep yara olurdu; hanımefendi ve beyefendiler 50 metre ötedeki tenis kulübündeydi.

Dışişleri'nde Çömez Hayatı

Biz yeni memurlar, baremin en dibinde maaş alırdık. Bir de "Mütercim Sekreter" diye bir kadro kurmuşlardı. O kadroda yabancı dil bilen, Türkçe ve yabancı dilde 10 parmak daktilo yazan, telefon kullanmayı beceren[82] vasıflı kızlar vardı. Sonunda hepsi birer birer evlenip gitti. Bir tek Aysun Cireli kalmıştı. O da sonunda emekli oldu. Mütercim Sekreterler 657 Sayılı Kanun'un kapsamı dışında, sözleşmeli kategorisinden, biz yeni yetmelerin üç katı maaş alırlardı. Bizim odada Filiz Egel vardı. Onların maaşları ayın son günü

82 İster inanın ister inanmayın, sonradan bir ara Bakanlığa telefonla konuşmayı becerememeyen sekreter bile almışlardı.

bankadan nakit olarak gelir, ben, Halil Akıncı filan Filiz'in başına üşüşür, paramız sıfırlandığı için ondan 20-30 lira alır, ertesi gün bizim maaşlar gelince öderdik.

Bir gün Aydemir'in babası Sarım Paşa gelmişti. Aydemir koridorda babasıyla konuşurken biz Halil'le arkadan el kol hareketleri yapıyor, "Babandan para al da akşam yemeğe gidelim" diyorduk. Aydemir söylemiş. Babası da 50 lira vermiş, "Yesinler evlatlarım" demiş. Akşam adabıyla bir yemek yedik. İkincisi nasip olmadı. Çok kısa bir süre sonra Aydemir babasını kaybetti.

O zamanlar bizim işimiz çoktu. Türkiye'nin her türlü dış ilişkisi, en başta ekonomik ilişkiler, ya Dışişleri tarafından ya da Dışişleri'nin nezaretinde yürütülürdü. Bizim Ergül Bey ne kadar çok çalıştığımızı gelen geçen görsün diye akşam beşten sonra odanın kapısını açardı. Aramızda bir uyuşmazlık olduğu zamanlarda ben gidip gidip kapıyı kapatırdım; o zaman uyuşmazlık halledilirdi.

Bir akşam çok çalıştığımızı görsünler diye kapısı açık tutulan odamızda, herkes gittikten ve benim Şube Müdürü Ergül Gökçen'le yalnız kaldığımız bir sırada, telefon çaldı, ben açtım. Telefonda birisi Rahmi Bey'le acele görüşmek istediğini söyledi. "Yok, çıktı efendim" dedim. "Hemen görüşmem lazım" dedi. Kızdım. Yalan mı söylüyoruz! "Biraz önce çıktı dedik ya" dedim. "Evladım ben Vehbi Koç'um" dedi. "İyi de Rahmi Bey yoksa ben ne yapayım, Vehbi Koç olmanız ne fark ettirir, şimdi yoldadır, yarım saat sonra evinden arayın" dedim. Herhalde şikâyet falan etmedi ki Rahmi Bey bana bir şey demedi.

Bizim Rahmi Bey'in yanında, yardımcı değil, aynı düzeyde Refakatte Daire Başkanı Sıtkı Coşkun vardı. Daha sonra büyükelçi oldu. Sıtkı Bey, Dışişlerine birincilikle girmiş, başkâtiplik sınavını birincilikle geçmiş, biraz rahatına düşkün, son derece kibar, kalender bir adamdı. Oğlu da meslektaşımız oldu ve bildiğim kadarıyla büyükelçi oldu.

Nepal Veliahtı İngiltere'de eğitimini tamamlamış, yanında lalası,[83] çeşitli şehirlerde birkaç gün durarak ve de görgüsünü ve bilgisini artırarak ülkesine dönüyormuş. Dört gün İstanbul'da kalacakmış. Sıtkı Bey, yükü hafiflesin diye beni de lalaya mihmandar yaptırdı.

İstanbul'da veliahtı gezdirdik. Ben lalaya "Senin veliaht kral olunca seni de başbakan yapar artık" dedim. "Aman istemem. Saraylarda çok dolap döner, nüfuz kavgası olur, ben haddimi bilirim"

83 Türkçesi "tutor".

dedi. Topkapı Sarayı'nda harem dairesini gezerken bir kuyu gösterdiler, "Bu kuyu yeni temizlendi, içinden 17. yüzyıldan kalma olduğunu tahmin ettiğimiz altı tane kafatası çıktı" dediler. Lalaya "Senin âlim olduğun belli. Bak, bunlar haddini bilememişler, kim bilir, belki de biri bizim padişahlardan birinin lalasıdır" dedim. Biraz huzursuz oldu galiba.

Adını Şahdev diye hatırladığım veliaht Nepal kralı oldu. Uzun zaman krallık yaptıktan sonra, maruz kaldığı saray içi darbeyle bütün sülalesiyle birlikte maktul oldu. Yerine geleni de Çin'de Maoculuk bittikten sonra Maoculuğa başlayan Nepalli çeteciler halletti. Katledilme olgusu hariç, yanlışlarım olabilir. Şimdi Nepal galiba Cumhuriyet oldu.

Benim Şube Müdürü Ergül Gökçen'in son görevi Moskova Büyükelçiliği'ndeymiş. Aksiliğiyle ünlü büyükelçi Hasan Esat Işık'tan çok çekmiş. Bir gün elinde imza kartonuyla odadan çıktı, 20 saniye sonra koşarak geri geldi, yıldırım hızıyla her zaman açık tuttuğu kapıyı kapattı, nefes nefese saklanacak bir yer arar gibi sağa sola bakınırken, kartonu bana uzattı. "Al bunları sen götür imzalat" dedi. "Ne oldu?" dedim. "Hasan Işık burada, koridorda gördüm" dedi.

Bu arada sıkıntıdan sigara içmeyi iyice çoğalttım.

Galiba 1969'da Cem Duna Dışişleri sınavını kazanıp Bakanlığa girdi ve UEK'ya geldi. Evlenmek istediği eşi yabancı olduğu için Bakanlık kabul etmediğinden dolayı bir süre İstanbul Ticaret Odası'nda çalıştığını, sonra gene Dışişleri'ne döndüğünü duydum. Özal döneminde yıldızı parladı. TRT Genel Müdürlüğü ve Avrupa Birliği Nezdinde Türkiye Daimi Temsilciliği yaptı. En son İstinye'de çekildiği belirtilen bir fotoğrafta Henry Barkey'in yanında gördüm. Sonra ne yaptığını duymadım.

Bizim şube Dünya Gıda Programı Şubesiydi.

Merkezi Roma'da bulunan ve BM'nin kuruluşlarından biri olan Dünya Gıda Programı, her ülkenin kendi ürettiği ihtiyaç fazlası gıdalardan bir miktarını bağış olarak alır, bir fona aktarır, o gıdalar **çeşitli projelerde kullanılırdı. Biz yılda yanlış hatırlamıyorsam 500** ton kuru üzüm taahhüt ederdik. Danimarka konserve sığır eti, diğerleri süttozu, sıvı yumurta, konserve peynir gibi gıdalar verirdi. Bizim projede gıda yardımı çevreye örnek olması için kurulan iki köy ile çevredeki dokuz köyün kendisini besler hale gelene kadar gıda desteği alması için veriliyordu.

Ters adamım ya Dışişleri'nde ilk resmi seyahatimi yurtiçinde yaptım.

O sıralarda Ankara'daki bazı yabancı büyükelçilikler, Dünya Gıda Programına bağışladıkları gıdaların Sakarya Caddesi'ndeki şarküterilerde satıldığından şikâyete başlamışlardı. Hem projenin durumunu değerlendirmek hem de gıdaların nasıl olup da Van'dan Sakarya Caddesi'ne geldiğini araştırmak için resmi ifadesiyle "BM Dünya Gıda Programının desteğiyle Van'da kurulan iki örnek köyün durumunu yerinde incelemek" amacıyla DPT'den Ünal[84] Alpagut'la beraber Van'a gittik. 21 Mayısçı subaylardan Turgut Alpagut'un oğluydu. Uçak yolculuğu sırasındaki yarenlikten aklımda kalan "21 Mayısçılar nasıl bir Türkiye istiyorlardı?" diye sorduğumda "Kesinlikle faşist değillerdi" demesi olmuştu.

Köylerden birinin adı Emek, öteki Dönerdere'ydi.

Köylere yerleştirilenler Çaykara'dan gelmişti. Köyler, hemen hemen oturmuş, kara lahanayla siftah ederek ürün almaya peynir üretmeye, koyun sürüleri beslemeye başlamışlardı. Çevreyle de uyum sağlamışlardı. Şöyle ki: İran tarafından birilerinin gelip koyunlarını çaldıklarını, kendilerinin hemen örgütlendiklerini, İran'a geçerek, koyunlarını fazlasıyla geri alıp köylerine döndüklerini söylüyorlardı. Çevre köyleri de etkiliyorlardı. Çevre köylerdeki evlere de pencere falan açılmaya başlanmıştı. Kimi evlere beyaz badana yapılıyordu. Ektikleri biçtikleri ürünlerin de çeşitlendiği söyleniyordu.

Gıda yardımlarına gelince: Uyanığın[85] biri yanına bir imam veya imam kılığında bir ortak almış, köyleri birer birer dolaşıp "Etler domuz etidir, süt tozu domuz sütünden yapılmıştır" deyip, ne kadar gıda yardımı varsa üç kuruş on paraya kapatmış, getirip Sakarya Caddesi'nde satmış. Uzun süre Sakarya Caddesi'nde yabancı konserve et, süttozu, peynirden geçilmediydi.

Çok sonraları o köylerin iyice geliştiğini, PKK'lıların onlara "Kürt Lazları" dediğini işittim.

İlk uluslararası faaliyetim, 1969 yazında, aday meslek memuru sıfatına haizken Sofya'da yapılan "Dünya Resmi Turizm Teşekkülleri Konferansı"na gidecek heyete Dışişleri temsilcisi olarak katılmak oldu. Bizim heyetin başkanı Turizm Genel Müdürü Okyay Çamlıbel, Faruk Nafiz Çamlıbel'in oğluydu. Biz ve bizim gibi ülkeler, BM'ye bağlı bir turizm örgütü kurulsun istiyor, başta ABD, zengin ülkeler, mali külfet üzerlerine yıkılır diye şiddetle karşı çıkıyordu.

Giderken, bizim Daire Başkanı Rahmi Gümrükçüoğlu "BM'ye bağlı bir turizm örgütü kurulmasını destekleyin" diye talimat verdi.

84 Adını yanlış hatırladıysam beni bağışlasın.

85 Şimdi "işadamı" diyorlar, ortağına da "Müslüman Kalvinist".

Toplantıda, al takke, ver külah, sonunda böyle bir örgüt kurulması için BM'ye tavsiye kararı alınmasına ilişkin bir önerge Doğu Almanya tarafından oya sunuldu. Biz "Evet" oyu verdik. Amerikan heyetinin masası bir hareketlendi. Arka taraftan benim yaşımda birini bulup bize gönderdiler. Adam bana "Nasıl evet oyu verirsiniz, Türkiye NATO üyesi değil mi" dedi. Batı ittifakı, özgür dünya filan gibi bir şeyler geveledi. Ben de "Ne var? Harp etmiyoruz ya!"[86] dedim. Kızdı gitti. Sonra bir süre Amerikalıların masasında bir şeyler konuşup, bana birkaç defa dönüp dönüp ters ters baktılar. Önerge kabul edildi.

Dönüşte Rahmi Bey'e tekmil verdim. "Efendim emrettiğiniz biçimde bir karar alındı" dedim.

"Evet, Doğu Almanya'yı da tanıyıp geldin" dedi.

Ukalalık ettim. "Aynı devletler arası toplantıya katılmakla biz zaten Doğu Almanya'yı zımnen kabul etmiş olmuyor muyduk?" dedim. Doğru mu dedim, hâlâ bilmem.

Benim duyduğum, Ankara'daki Amerikan Büyükelçiliği toplantıda biz karşı oy verince biraz zırıltı çıkarılmış. İlk uluslararası tecrübemizi böylece yaşamış olduk.

O seyahatte, ne için gittiğimizi şimdi unuttuğum, Sofya garında, Türkçe konuştuğumuzu duyunca yanımıza koşup gelen kasketi iki numara büyük, paçası dört parmak kısa demiryolcu kıyafetli evlad-ı fatihan soyundan bir garibanın heyecanla "Türkiye'ye göç varmış, doğru mu?" diye sorması, bizim heyetten birinin adamcağıza ilk anda "Ekskiyüz mi?" diye cevap vermesi hâlâ aklımdadır.

O seyahatten hatırladığım bir diğer görüntü de her akşam verilen büfe yemekte kapının önünde topluca ve sabırsızlıkla bekleşen otel hizmetlilerinin, davetliler çıkar çıkmaz hızla içeri dalarak, masada ne var ne yok anında silip süpürmeleriydi.

UEK'daki günlerimden aklımda kalanlardan biri de şu: 1968-69 yıllarında İngilizler "İngilizcede 'touristic' diye bir kelime yoktur" diye tepinip dururlardı. Sonunda dünya kamuoyu baskısına dayanamayıp dillerine dahil ettiler. 1970 öncesi basılmış sözlüklere bakın, öyle bir kelime bulamazsınız. Sonrakilere bakmadım, ama herhalde vardır.

Dışişleri'ndeki ilk günlerimden aklımda kalan bir husus da yabancı dilleri Fransızca olan meslektaşların bizim sekreter dediklerimize ısrarla "sökreter" demeleriydi. Zamanla dilleri düzeldi.

---

86 Yani "So what? We are not making war are we!" Kısa ve öz. Öyle soruya böyle cevap.

UEK Dairesindeki son işim, Türkiye'ye resmi ziyarete gelen Dünya Gıda Programı Müdürü Francisco Aquino'nun yanına beni mihmandar vermeleri oldu. Ankara-İstanbul dolaştık. Aquino'nun yanında Amerikalı yardımcısı Cuomo da vardı. 1956 Süveyş bunalımı sırasında İskenderiye'de Amerikan konsolosuymuş. Benim toyluk zamanım. İyi niyetle "Çok ilginç bir görevdi herhalde"[87] dedim. Yerinden sıçradı. "Evet, ilgi çekici günlerdi" filan gibi bir şeyler kem küm etti. Zamanla meslekte biraz kaşarlanıp, bir de "Görevimiz Tehlike" türünden filmler seyredince, adamın niye sıçradığını anladım. Roma'ya döndükten sonra Aquino Rahmi Bey'e benim hakkımda övgü dolu bir mektup yazmış. Üşütmüştü de ona bir kutu Kanzuk pastili aldıydım. Ona mı medyun-u şükran kaldı, ne.

Ondan sonra da askere gittim.

Askerlik

Dışişleri'nde UEK'daki hayatımdan fazla şikâyetçi değildim. Başlangıçtaki iki yıllık merkez hizmetimin ne kadar çoğu UEK'da geçerse o kadar iyi hesabıyla 1968 Ekim'inde askerliği bir yıl tecil ettirdim. O arada bütün devre arkadaşım askere gitti. O zamanlar Dışişleri mensuplarının büyük bölümü askerliğini Genelkurmay veya ordu karargâhlarında tercüman olarak yapardı. Bir iş için Genelkurmay'a gittiğimde baktım, subaylar, astsubaylar ellerinde evrak, koridorda gidip geliyorlar, yedek subaylar yerinden kımıldamıyor, koridora çıkarlarsa da aslan kafesine girmiş gibi sırtları duvara yapışık kenardan kenardan gidiyorlar. Kendi kendime "Bu çekilmez. Ben özel kuraya girmem, neresi olursa olsun, kıtaya gider araziye çıkarım" dedim.

Dışişleri'nde çalışırken bir gün iş için Devlet Hava Meydanları İşletmesinden bir görevli Rahmi Bey'i görmeye geldi. Kapıdaki isim levhasını görmüş, "Rıfat Özdeş'in nesi oluyorsun?" dedi. Söyledim. Askerliğinde Denizaltı Filosu'nun telsizcisiymiş. Babam filo komutanıymış. O sırada Deniz Kuvvetleri Komutanı olan Celal Eyiceoğlu, gemi komutanıymış. Babam gemi komutanları arasında en çok Eyiceoğlu'na güvenirmiş. Anlattı, anlattı, işi yapıldı, gitti.

1969'da bir gün Mülkiyeliler Birliği'nde Deniz Gökçe'yi gördüm. Asker kılığında, göğsünde bir bröve... "Bu ne?" dedim. Piyade Okulu'ndan sonra Eğridir'e özel kursa gitmiş, "Ben komando oldum" dedi. Kursu birincilikle bitirip, bir de dediğine göre askeri pentatlon

87 It must have been an interesting mission.

milli takımına seçilmiş. Bana "Gidebilirsen mutlaka git, hayatta son spor imkânı, bundan iyisi olamaz" dedi. Öyle bir anlattı ki o kadar olur. Bende büyük bir heves uyandı. Temiz hava, bol güneş, dağ, orman, göl, daha ne olsun.

Tuzla Piyade Okulu

Neyse, Kağıthane'de sınava girip, 1969 Ekim ayında Tuzla'da Piyade Okulu'na, son altı ay *Günaydın* gazetesinden gelip Dışişleri'nde çalışan Vahit Çelikbaş'la, bir de bizim Mülkiye'den Fatih Özgür'le gidip teslim olduk, 92, 93, 94 numaraları aldık.

Bir de baktım o zamanlar Birinci Türkiye Ligi'nde Şekerspor'da oynayan sınıf arkadaşım Yiğit Deriner İkinci Bölükte. Yener Süsoy da orada. Yener'i orada tanıdım.

Tuzla'da her ay bir moral gecesi düzenleniyordu. Biz dördümüz tertip komitesi olduk, habire kaytarıyoruz. Benim *Artist* mecmuası günlerimden tek tük tanıdık kalmış, Vahit'le Yener'in tanıdığı çok, Fatih'in de arabası var, pazartesi içtimadan sonra bir çıkıyoruz, nöbet varsa arada gelip nöbeti tutuyoruz, sonra gidiyoruz. Pazartesi bir uğrayıp gene gidiyoruz. Arada birkaç gün eğitim görüp gene gidiyoruz.

Bu arada bir de albüm komitesi çıktı, biz Şubat'ı bulduk. Dört ayda toplarsan belki en fazla bir ay askerde geçmiş. Annem bile "Bu ne biçim askerlik anlamadım" deyip duruyordu.

Okul komutanı Tümgeneral Fahri Burkay bizi çağırdı. "Çok çalıştınız, yoruldunuz, artık biraz da ders çalışın" dedi. Paşa kibar, biz yüzsüz... "Efendim, biz memuruz, bizim Ankara'da bazı işlerimiz var. Bize bir hafta izin verirseniz minnettar kalırız" dedik. Mecburen verdi.

O arada komando sınavı yapıldı, geçmenin imkânı yok. Ama bir baktım, bazıları emirle gönderiliyor. Ankara'ya gidince, yedek subay öğrencisi kılığında Deniz Kuvvetleri Komutanlığı'na gittim. Komutanla görüşmek istediğimi söyledim. Tuhaf tuhaf baktılar. Kabul edilince daha da tuhaf baktılar. Eyiceoğlu'nun makamına gelince Emir Subayı kapıyı tıklayıp araladı. Eyiceoğlu "Ne istiyorsun?" dedi. "Eğridir'e Komando Okuluna gitmek" dedim, "Mümkünse oradan da paraşüt taburuna". Eyiceoğlu Emir Subayına "Kara Kuvvetleri'nde kim var?" diye sordu. "Hayati Paşa" cevabını aldı. "Hayati Paşa'dan rica edelim" dedi. Bana da "Bundan sonra teması Donanma Cemiyeti Genel Sekreteri'yle kur" dediler.

Gerçekten de bir hafta geçmedi, Tuzla'da beni Personel Şubesinden çağırdılar, "Komando eğitimine gidiyorsun, şimdi gidip GATA'dan sağlığı elverişlidir diye rapor alacaksın" dediler. Piyade Okulunda son üç, dört haftam öyle geçti. Bir gün gidip kan veriyorum, ertesi gün idrar, üçüncü gün kan sonucunu al, dördüncü gün kan sonucunu doktora göster, beşinci gün idrar sonucunu al, derken günler geçti, arada bir de sınavlar olduk galiba. Rapor tamamlanmak üzereydi. Ertesi gün kuralar çekilecekti. Beni gene Personel Şubesinden çağırdılar. Hayırdır inşallah. Baktım, Yiğit de gelmiş. "Siz özel kuraya gireceksiniz" dediler. "Ben özel kuraya falan girmem" dedim. Albaydan bana adamakıllı bir fırça geldi. "Sen askersin, sana ne denirse onu yaparsın, bu ne küstahlık" falan. Kura şöyle: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Diplomasi ve Dış Münasebetler Şubesi 1967 mezunu, başka hiçbir özel kuraya girmemiş bir kişi, kıta hizmeti Genelkurmay destek kıtaları ondan sonra görev yeri Genelkurmay karargâhı. Aman Allah korusun.

Kurayı belli ki Şekerspor kulübü Yiğit için ayarlamış. Aynı nitelikte bir kişinin daha çıkacağı kimin aklına gelir ki.

"Ben seni de kendimi de bundan kurtarırım yalnız bana mükellef bir ziyafet çekeceksin" dedim. "Tamam" dedi.

Yiğit Şekerspor'da oynarken o zamanki *Fotospor*'un kapağında Metin Oktay'la kafaya çıkmış çok güzel bir fotoğrafı yayımlandı. Oraya Güneşspor'dan gitmişti. O Güneşspor'dan Sarı Levent Fenerbahçe'ye, galiba Enver de Galatasaray'a gittiydi. Dahası da vardır muhtemelen. Yiğit'te olağanüstü bir futbol zekâsı vardı. İşi ciddiye alsa Milli Takıma kadar yükselirdi. Yiğitle üçüncü sınıfta Ticaret Hukuku'ndan sözlüde arka arkaya çakıp sınıfta kalmıştık. Futboldan sonra Yiğit, Ticaret Bakanlığı'na girdi. Ticaret müşaviri olarak yurtdışında çeşitli görevler yaptı. Ben Urumiye'deyken Tahran'da ticaret müşaviriydi. Tahran'a gittiğimde beni evinde misafir etti. Hazine ve Dış Ticaret Müsteşar Yardımcılığına kadar yükseldi. Oğlu Tufan da Mülkiye'de okudu ve futbol takımında oynadı. İstese babasının yolundan gidip iyi bir futbolcu olurdu, talibi de vardı. Yeni kuşak, Devlet hizmetine girmedi, galiba Koçbank'a girdi. Tufan'ı en son Yeşilköy VIP salonunda gördüm. Askerliğini Birinci Ordu Karargâhında protokolcü olarak yapıyordu.

Neyse, gelelim Tuzla Piyade Okulundaki kuraya. Kuraya nezaret eden Tabur Komutanımız Yarbay Vedat Aygar'dı. Tam bir askerdi. Kura sırası bana gelince, önceden hazırladığım, sevk emrini, hastane raporlarını falan havaya kaldırıp salkım saçak salladım. "Bakın

komutanım, ben buradan Eğridir'e, Komando Okulu'na gidiyorum, ondan sonra beni masa başında çürütecek misiniz?" dedim. Vedat Aygar "İşte temiz bir vatan evladı" dedi. "Peki, sen girme" diye ekledi. Oh be! Benim GATA'ya gitmem gerekiyordu. Bölük komutanım, atış şampiyonu Binbaşı Necdet Asker'e "Siz benim yerime kurayı çeker misiniz?" dedim, GATA'ya gidip rapor işini tamamladım.

45 yıl sonra GATA'ya ilk defa ve bu defa tıknefes moruk olarak ayak bastım, bir hafta yattım, çok ağrıma gitti. Nereden nereye.

Binbaşı Necdet Asker, dönüşte bana "Tam sana göre bir yer çektim. Manisa'da 7. Piyade Alayı, orada sporcular da var, spor salonu da" dedi. Yeni öğrendim. Yedinci Piyade Alayı, Büyükbabamın Birinci Dünya Harbi'nde Kirman'da komuta ettiği alaymış. Gene nereden, nereye.

Eğridir[88] Komando Okulu

Komando Okulu'na gidince birinci gün bize okulu gezdirdiler. İkinci gün eğitime başladılar. Kursun resmi adı Kısaltılmış Komando Kursuydu, ama bana sorarsanız tercüme hatasıydı, "Hızlandırılmış" olması gerekirdi. Anladığım kadarıyla eğitimi değil, zamanı kısaltmışlar. Askeriyede o zamanlar bazı öyle tercüme hataları yapılıyordu. Mesela birisi topçu talimnamesinde sahra topçusunu[89] tarla topçusu diye tercüme etmiş, talimname basıldıktan sonra uyanmışlar, toplatıp yeniden basmışlar derlerdi.

İkinci gün eğitime başlayınca adamakıllı canımızı çıkardılar. Üçüncü gün komutanlığa gittim. "Müsaadenizle ben kıtama gideyim" dedim. "Sen kendini turistik otelde tatile mi geldin sanıyorsun? Buradan gidilmez, ya biz atarız ya mezun olursun ya da ayakların önde çıkarsın" dediler. Gerçekten de okulun girişinde eğitimde şehit olanların mezarları vardı. Okulun arazisi göle hâkim çok güzel yerdeydi. Araziye TOKİ inşaat yapmadıysa mezarlar aynı yerde hâlâ duruyordur.

Bir ay sonra bir beden eğitimi sınavından geçirdiler. 100 üzerinden 40 puanın altında kalanları gönderdiler. 40 ile 50 puan arasında alanlara sordular, "Kalacak mısın, gidecek misin?" diye. Ben "Kalacağım" dedim. "Hani gidecektin?" dediler. "Bir aydır canımı çıkardınız, bu saatten sonra ne gideyim" dedim.

Bu arada Ankara'ya, Deniz'e mektup yazdım. "Allah senin cezanı versin. Herkesi kendin gibi ayı mı sandın. Aklına uyup buraya

88 O zamanlar adı öyleydi. Ahalisi alındığı için şimdi Eğirdir yapmışlar.
89 Field Artillery.

gelmekle büyük ahmaklık ettim" dedim. Mektubu Mülkiyeliler Birliği'nin ilan tahtasına asıp herkese göstermiş.

Meşhur olduktan sonra ben Libya'dayken bir gazeteye röportaj vermiş. Benim için "Takımda yedeğimdi. Bana özenip komando eğitimine gitti, kan kustu, küfür ettiğini hatırlarım" gibi laflar etmiş. Özendiğimden değil, yaptığı reklam yüzünden gitmiştim.

Ama iyi ki de gitmişim. Eğridir'de verdikleri eğitim fizik olarak zamanla kaybolsa bile zihin[90] olarak bana her zorluğa dayanabilecek ömür boyu süren bir güç verdi. Komando dediğin en basit tarifiyle düşman hatlarının içinde ve gerisinde, görev yapar. Ben de meslek hayatımda bazı yerlerde kendimi düşman hatlarının içinde hissettim. Ama bunlar, Afganistan, İran, Libya, Somali, Kuzey Irak gibi belalı yerler değil, İsveç, Almanya, İngiltere gibi sözde dost ve hatta dost ve müttefik ülkelerdi. Dahası bir aralık Karen Fogg'un darlinglerinin ve Sorosçuların bizim Dışişleri'nde etkili oldukları dönemde de Ankara'da aynı duyguyu yaşadım.

Ana hatlarıyla özetlersek, eğitimin bir bölümü haftanın en az üç gecesi dahil, dört ay boyunca o televizyonlardaki hayatta kalma[91] ve benzeri programlarda yapılanların bin değilse bile on beterini durmadan yapmaktı. Mesela tehlikeli diye, ilk bir ay mania parkuru dedikleri engeller dizisinin yanına kimseyi yaklaştırmadılar, kendiliğinden gidip denemeye kalkanları kovaladılar. Ancak bizleri biraz kalıba soktuktan sonra mania parkuru eğitime dahil edildi. Doğru mu bilmem, engellerin bazıları ileriki yıllarda beden ve ruh sağlığına aykırı bulunduğundan değişime uğramış diye duydum. Okul sınırları içerisinde yürümek yasaktı. Her yere koşarak gidilirdi. Tek dinlenebildiğimiz

Eğridir'de çadır kuruyorum

90 Yani mental.
91 Türkçesi survivor.

zamanı nazari dersler sırasında bulurduk. Ancak o zaman mabadımız[92] yere değerdi. Orada da uyumak içgüdüne karşı kıyasıya mücadeleye girişmek ve anlatılanlara odaklanmak zorundaydın. Yoksa tatbikatta sıkıntıya, hatta tehlikeye düşebilirdin.

Eğridir'de pestilimi çıkarmışlar, istirahat ediyorum

Her sabah en az 45 dakika koşulurdu. Koşu tepedeki okulda başlar, göl kıyısına inilir, yollarda, arazide, tabur halinde koştuktan sonra okula geri dönerek bitirilirdi. Koşu sonunda tepedeki düzlüğe yaklaşık 100 metre kala hızlanılır, bu arada 10-15 kişi taburdan kopar, son bir gayret koşuyu ferdî olarak bitiren bu arkadaşlar bir kenara ayrılırdı. Tabur halinde gelenler dinlenme hareketleri yaparken, ferdî bitirenler, çıplak bedenle 50 metre sırtüstü sürünürdü.

Ben böyle her gün sürüne sürüne neredeyse kendimi göbeği göğe dönük gezen kertenkele sanmaya başlayacaktım.

Eğitim safhasının bütün ayrıntılarını yazsam, kitapta yer kalmaz. Eğitim verenlerle eğitilenler arasında hem dostluk hem sıkı disiplin vardı. Eğitim dışında rütbe farkı gözetmeden ahbaplık edilirdi. Ahbaplığa güvenip eğitimde en ufak laubalilik yapana ceza verilmez, ama adeta aforoz edilir, yüzüne bakılmaz, anlayan anlardı.

Eğridir'deki eğitim hakkında 1960'lı yılların sonlarında Milliyet'te Ömer Sami Coşar'ın bir yazı dizisi çıkmıştı. Ayrıntıları merak eden bulur, okur.

Oradaki eğitimci subaylardan Nedim Kafkasyalı hâlâ görüştüğüm ve çok sevdiğim bir hocam ve dostumdur. Eğridir'de Nedim Üsteğmen'in peşinden dağa tırmanırken bir noktada dört kişiyi ayarttım. "Gelin şuradan gidelim, daha kolay çıkarız" dedim. Biri, son dakikada benim peşimden gelmekten vazgeçip diğerlerinin ardından koştu. İyi ki de vazgeçmiş. Biz önce rahat gittik, sonra iş

92 Yani kıçımız.

zorlaştı. Hadi biraz daha gayret filan derken, dönülmez bir noktaya geldik. Çıksan çıkamazsın, inmek istesen hiç inemezsin. Adeta parmaklarımızın ucuyla tutunduğumuz bir içbükey kayaya yapıştık kaldık. Altımız en az 50 metre boşluk. Yukarıyı görmek mümkün değil. Rüzgâr esiyor. Ne kadar durduk bilmiyorum, daha ne kadar zaman dayanır, ne zaman düşeriz acaba diye düşünürken, yukarıdan "Heey!" diye biri bağırdı. Biz de bağırdık. Yanıma bir ip indi. Yakalayıp çıktım. Baktım Nedim Kafkasyalı uçurumun kenarında, beline ipi dolamış duruyor. Az dengeyi kaybetse aşağı düşecek. Dengeyi kaybetmedi, öbür üç arkadaşı da çekti. Dördümüz de uyanık geçinen tipler. "Kimin aklıydı bu?" dedi. "Benim" dedim. "Kendini çok akıllı sanıyorsun değil mi?" dedi, başka bir şey demedi. Ne diyeyim, ben de bir şey diyemedim.

Tepeye çıkınca saymış. Dört kişi eksik çıkınca sormuş. Bizimle gelmekten vazgeçen arkadaş ne tarafa gittiğimizi söyleyince "Eyvah!" demiş. Bir ip kapıp koşmuş.

Koskoca dağda bizi nasıl buldu, hâlâ söylemez. Kurs görürken o da aynı uyanıklığı yapmış, onu da çekmişler diye bir dedikodu vardı, ama bugüne kadar doğrulamadı.

Askeri pentatlonda dünya çapında dereceleri de olan Nedim Kafkasyalı, kurmay oldu. Söylentilere göre, hava indirme birliklerinin lağvedilmesine karşı çıkıp zamanın Kara Kuvvetleri Komutanıyla ters düştüğü için kurmay albaylıktan emekliye ayrıldı.

Nedim Kafkasyalı'nın uçurumdan çektiği dörtlü:
Ayaktakiler, soldan sağa Oğuz, Saip, Fikret ve oturan bendeniz

Oradaki eğitim kadrosundan herkesin sevdiği Şadi Çetinkaya'yı sonra bir kez İstanbul'da Selimiye'de bir kez de 1978'de Ankara'da Mülkiye'nin basketbol maçında rakip Muhafızgücü'nün başında gördüm. Daha sonra kurmay olmadığı halde bileğinin hakkıyla general olduğunu, tuğgeneralken kalp krizinden vefat ettiğini işittim. En iyilerden Adil Vural binbaşılıktan ayrılmış. Tabur komutanı Bekir Kalemoğlu emekliliğinde Eğridir'e yerleşmiş. Turan Güney, İsmail Üsteğmen ve İbrahim Kırcalı'dan haber alamadım.

Kurstaki arkadaşlardan Abdülkadir Sakallıoğlu ve mütemmimcüzü Ali Karadede'yle yeni temas kurdum. Bizim timden, çok zor dört ayı dayanışma içinde birlikte geçirdiğimiz komutan Ömer Bakırcı, Nâzım Ekşi, Saip ve Oğuz Alok'u hep sevgiyle anarım. Hepsi öğretmendi. Askerlikten sonra kısmet olmadı, birbirimizden haber alamadık.

Mustafa Çağlayan'ı ilerde anlatacağım.

Aynı devrede birlikte eğitim gördüğümüz muvazzaflardan Haluk Üstügen Kıbrıs Barış Harekâtında büyük yararlılık gösterdiğini duyduğum subaylardan biri oldu.

Bir Ali Üsteğmen vardı. Hocalar pek sevmezdi. Galiba 1978'de gazetede resmini gördüm. "Esrarengiz Yüzbaşı" diye manşet atmışlardı. Bir kamyon silahla ortadan kaybolduğu öne sürülüyordu. 1984'de karşılaştık. Askerlikten ayrılmıştı. Müteahhit İnci Baba'nın yanında inşaat işleri yaptığını söyledi. Bir daha görmedim.

Muvazzaflardan Üsteğmen Selahattin Tunceli'yle 1977 yılında İstanbul'da Milli Güvenlik Akademisi'ndeyken otobüste karşılaştım. Yüzbaşı olmuştu, Harp Akademisi'ne devam ediyordu. Sonra bir daha haber alamadım.

Kıdemlimiz ve belki de en iyimiz Üsteğmen Önol, askerlikten ayrılıp çiftçiliğe başlamış dedilerdi. Öyleyse yazık olmuş.

O yıllarda İstiklal Savaşı'na katılmış ve sağ olan herkese yeni baskı İstiklal Madalyası vermişlerdi. Bir gün Eğridir'de kahvehanede yedi tane ihtiyar gördüm, altısı İstiklal Madalyası takmış, daha yaşlı görünen yedincisinde yok. "Sende niye yok?" dedim. "Ben firariyim" dedi, anlattı. Balkan Harbi'nden itibaren 10 yıl Çanakkale, Galiçya, Filistin Cephesi dolaşmış. Sıhhiye onbaşısıymış. Sakarya Muharebesine katılmış. Sonra birliği Afyon'a gelmiş. "Bu kadar yakına gelmişken bir Eğridir'e uğrayıp döneyim" demiş. O arada Büyük Taarruz başlamış. Birliğini sonunda bulup katılmış, ama firarını vermişler. Sonra terhis olmuş. Madalya dağıtılırken firari kaydı çıkmış, madalya vermemişler. Yarısı bile doğru olsa kısmete bak...

Bir de Eğridir'e gitmeden bir tanıdığım kız bana "Sen askerden dönünce kendini Cidde'ye tayin ettir" dedi. "Ne işim var Cidde'de?" dedim. "Ben hacca gideceğim, yardımın dokunur" dedi. "Git be, senden hacı mı olur" dedim. "Senin gibi laubali adamdan komando olursa benden de hacı olur" dedi. Tepemi attırmıştı. Komando kursu biterken gittim, kasabada dini yayınlar satan bir kitapçıdan *Mürşid-i Müteehhilin*, *Hac Rehberi* gibi kitaplar aldım. Dükkâncılardan bana bir itibar, bir itibar. "Bir çayımızı iç asteğmenim" filan. Zor idare ettik, oradan doğru postaneye. Kitapları kıza "Ben buraya hazırlıksız geldim, çok zorlandım. Sen hacca hazırlıklı gidesin diye ilişikteki malzemeyi gönderiyorum. İyi oku ve ona göre hazırlan" diye bir not yazıp 99'luk bir tespihle birlikte gönderdim.

Özel Harp Kursu

Eğridir'den Ankara'ya Özel Harp Kursuna geldim. Baktım, Komando Tugayı'nın paraşüt taburundan bizim meslektaşlar Aydemir Erman ile Çavlan Süerdem de gelmişler. Mülkiye'den Deli Macit Akman da aynı tugaydaydı, ama o kursa gelmedi.

Kurs sırasında Aydemir'le beraber dalga geçiyorduk. "İnşallah paraşütün açılmaz da seni kovaya doldurup götürürüm" diyorum, o "İnşallah elinde bomba patlar, gözün çıkar da gâvur, çıfıt ekmeğine kör gözle bakarsın" diyor. O minval üzerine birbirimize laf atarken Komutan bizi çağırdı, ne desin, belli ki sıkıntıda, askerlikte korkmak yasak, "Arkadaşlarınızın moralini bozuyorsunuz" diyemez, ne diyecek, epeyce duraksadı, sonunda zor bela "Sizi anlıyorum, cesur çocuklarsınız, ama böyle şakalar yapmayın" dedi. Bizimki şaka değil, sululuktu.

Manisa 7. Piyade Alayı

Ankara'daki kurs bitince Manisa'ya gittim. O zaman 60 bin nüfuslu bir kasaba. Merkezi, istasyonun dibinde. İzmir minibüsle 40 dakika mesafede, ama iki ayrı il merkezi. Manisa'da iki kışla var, bir Doğu Kışla, bir de Batı Kışla. İkisi de şehir dışındaydı. Şimdi şehrin göbeğinde kalmışlar. Büyükada'da Ünal diye bir çocuk vardı. Fazla bir samimiyetim yoktu. Ünal, şimdi Sultanahmet Köftecisi olan binada otururdu. Oya adında bir kızla yapışık kardeşler gibi yıllarca gezmişlerdi. Baktım Ünal doktor olmuş, askere gelmiş, Manisa'da cerrah. Burnumu sokmayayım, ayıp olmasın kaygısıyla Oya'yı sormadım, ne yaptılar evlendiler mi diye. Hâlâ merak ederim.

Tuhafıma giden, bir buçuk yıl askerlik yapıyorsun, koskoca 600 bin kişilik orduda askerliğini yapan onlarca tanıdıkla yolun en beklemediğin yerlerde kesişiyor.

Neyse, Donanma Cemiyeti'ne telefon ettim, paraşüt taburuna tayin ne oldu diye, "Askerlik kısalıyor, senin beş ay askerliğin kalmış" dediler. Ne yapalım. Türkkuşu'nun paraşüt kursuna katılmış, kuleden atlamış, bir uçaktan atlamak kalmıştı. Rapor çıkarırken hastanede beklemekten usandığım için uçaktan atlayamamıştım. Gene atlayamadım. Hâlâ içimde ukdedir.

Manisa'da Birinci Tabur Birinci Bölükte işe başladık. Bizim 7. Piyade Alayı, eğitim alayı, sağa dön, sola dön, sol, sağ filan. Bölük komutanım Üsteğmen Faruk Şenay. Bana bir de spor takımı verdiler. Boksörler, güreşçiler, askeri pentatloncular. Askeri pentatloncuları hadi idare ederiz, bokstan, güreşten anlamam ki. Habire koşup engellerden atlayıp duruyoruz. Bölge Güreş Ajanı beni buldu. Güreşçilerin kaslarının uzadığından şikâyet etti.

Bölük komutanım Faruk Şenay'la yıllar sonra ben başkonsolosken Ağrı'da oradaki Tümen Komutanı'nın verdiği bir davette karşılaştım. Yarbaylığa yükselmişti. Sert bir askerdi, ama astlarına karşı tam bir ağabey gibi davranırdı. Nitekim o davette onun görev yaptığı birlikteki genç subaylar "Faruk Yarbay hepimizin ağabeyi" demişlerdi. Bana, o son görüşmemizde, İstanbul'da ev aldığını, oraya yerleşeceğini söylemişti. Bir daha görüşmek imkânı olmadı.

Bu arada 1970-1971 yılbaşı geldi. Yanılmıyorsam bir perşembe akşamıydı. Benim nöbetimi çarşamba olması gerekirken perşembeye kaydırmışlar. Yılbaşı gecelerini hiç sevmem. Yılbaşı gecesi kız peşinde koşacağım diye Ankara'da kaldıydım, babam 1966'da 1 Ocak sabahı İstanbul'da öldü, ondan beri yılbaşı geceleri içimi bir sıkıntı kaplar.

Nöbet çizelgesini yapan tam ukala, kaşarlanmış türden bir başçavuş. Askerler ve askerlik yapanlar iyi tanır. "Bana bir sorsaydın, memnuniyetle kabul ederdim, ama enayi yerine konmaya gelemem. **Bu nöbeti tutmayacağım" dedim. Pişkin pişkin "Keyfiniz bilir" dedi,** sırıtarak. Ah ulan askerlik! Nöbeti tutmayacağım dedim, tutmayacağım kesin, ama nasıl tutmayacağım.

O sırada Hızır Aleyhisselam imdadıma yetişti.

O yaz Ağrı'dan Manisa'ya tayin edilmiş bir astsubayın, Ağrı'da devir teslim sırasında zimmetinde görünen bir jeneratör, bulunamamış. 1946'da envantere girmiş, sonra herhalde zaman içinde hurdaya dönmüş, atılmış, terkin edilmesi savsaklanmış, her seferinde

mevcut olmamakla birlikte bir başkasına devredilmiş bir alet. Anladığım, bizim astsubay da olmadan devralmış, ama olmadan devredememiş. Ağrı'dan "Gelsin, hesap versin" diye çağırıp dururlarmış.

Bu arada astsubayın Manisa'daki ev sahibi de eve girdikten üç ay sonra "Ya kirayı artır ya da çık" demeye başlamış. Tabii ki hır çıkmış. Sonunda Tümen Komutanı Tümgeneral Cihat Akyol'a ev sahibinin bizzat şikâyeti ve Komutanın emri üzerine hapse atılmış. Tümgeneral Cihat Akyol "Bunu derhal mevkuf olarak Ağrı'ya gönderin" demiş. Allah büyük. Aytol Aktar'ı mevcutlu olarak bendeniz Müfit'in götürmesi uygun görülünce, tabii ki karargâhtaki Başçavuş, Yılbaşı gecesi nöbete Asteğmen Müfit'in yerine bir başkasını bulmaya mecbur kaldı.

Ben seyahat belgesi almak için gittiğimde aynı kaşar Başçavuş "Kaçarsa mesul olursunuz, başınıza büyük iş açılır" gibisinden laflar etti. "Seni ilgilendirmez" dedim. Dedim de bizim mevkuf astsubay Aytol Aktar'ı hapishaneden teslim aldığımda, ne olur ne olmaz, "Bana bak, benimle şaka edilmez, kaçmaya kalkarsan vururum ha!" da dedim. Hayretle "Niye kaçayım ki?" dedi.

Verdikleri seyahat belgesi sadece posta trenlerinde geçerliydi. Onunla Ağrı'ya ancak bir hafta, on günde gidersin. Allahtan maaşı ayın 31'inde verdiler. Perşembe İzmir'e gittik. Gitmeden evine uğradık. Karısı ve kızıyla vedalaştı. Gece otobüse binip Ankara'ya hareket ettik. 1 Ocak Cuma günü öğlen Doğu Ekspresi kuşetli vagonuna bindik, 3 Ocak Pazar sabaha karşı 02.00'de Horasan'da trenden inip oradaki askeri birlikte sabahladık. Horasan'dan minibüse bindik, akşamüstü Ağrı'ya ulaştık. Askeri hapishaneye gittik, "Bugün Pazar, kapalıyız, yarın gelin" dediler. O gece Ağrı'daki tek kaloriferli otelde yattık. Ertesi gün Aytol Aktar'ı teslim ettim. Teslim ettim de aslında Aytol Başçavuşu Ağrı'ya ben götürmemiş, yolları bildiği için Aytol beni Ağrı'ya götürmüştü. Çok sevimli, uysal ve terbiyeli bir adamdı. Arada bir parlıyordu anlaşılan. Bizim Dışişleri'nden meslektaş Sami Güner hatırladı onu. O da Ağrı'da askerlik yaptıydı. Aytol Aktar, Ağrı'dan Manisa'ya tayin edildiğinde yolluk ve yolculuk işlemlerini Sami yapmış. Aytol, beğenmemiş, hepsini yırtmış ve harcırah falan almadan Manisa'ya kendi imkânlarıyla gitmiş.

Ben hazır Ağrı'ya gitmişken, Doğu Beyazıt'a uzanıp hem İshak Paşa sarayını gördüm hem de orada askerlik yapan fakülte yurdundan oda arkadaşım, Mülkiye futbol takımından dostum Göztepeli Türkiye şampiyonu yelkenci Bacak Mehmet Yanık'a uğradım. Beni görünce şaşırdı. Bekâr subayların kaldığı, akar suyu olmayan, elekt-

riği kısıtlı saatlerde verilen eski ahırdan bozma binada bir gece misafiri oldum. Sonra Manisa'ya döndüm.

Kıdemli Başçavuş Aytol Aktar ne yaptı, ne oldu hâlâ merak ederim. Ben Manisa'dan ayrılmadan dönmüştü. Mahkemesi devam ediyordu. Sonra bir haber alamadım.

Manisa'ya geri giderken Ankara'dan geçtim. Tuzla'da sınıf okuluna gelen Harbiye mezunu asteğmenler, bize selam eziyeti etmişlerdi. Ben de inadıma bir cumartesi günü öğleden sonra Bulvar'da dolaşıp Harp Okulu öğrencilerine selam verdirdim.

Manisa'da bayramda İstanbul'a gidip olmayan bir otobüse bilet aldığım için geç döndüğümden dolayı üç gün göz hapsi cezası aldım. Askerler "Geçmiş olsun" demek için kuyruğa girdi. Ben de saat başı tekmil verip nöbetçi heyetini bezdirdim. "Git yat, bir daha da gelme" dediler.

En son, terhise yakın, tabur karargâhındaki erlerden intikam aldım. Binbaşıya güvenip sabah kalkmaz, son dakikada giyinip içtimaa yetişirlerdi. Nöbetçi olduğum günlerde adeta benimle dalga geçerlerdi. Çoğu sonradan İstanbullu olmuş uyanık arkadaşlardı. Bir sabah elbiseleri toplatıp koğuşun asma kilidini dıştan taktım. Elbiseleri de içtima alanının kenarına bıraktırdım. İçtimaa çok az kala, bütün asker toplanmışken bunları serbest bırakıp alana gönderdim. İçtimada sıraya girmiş bir tabur asker ve hemen yanında don gömlek telaşla giyinmeye çalışan yedi, sekiz kişi ilginç bir manzara oluşturdu.

Alay komutanı bunlar giyinip yerlerine geçene kadar biraz uzakta bekledi. Hiç renk vermedi. Tabur komutanı çok kızdı, ama bir şey de diyemedi. Sadece terhis olurken "Kantinden borcu yok diye kâğıt getir, orduevinden kâğıt getir, bu olmamış yüzbaşıya imzalat" falan diye beni bir hafta oyaladı.

Bu arada, Alay Komutanı Albay Akçora'yı da anmadan edemeyeceğim. Tam asker babası bir adamdı. Askere yeni gelmiş eratın her derdiyle en ufak ayrıntısına kadar ilgilenirdi.

Neyse, Nisan ayının sonuna doğru terhis belgemi alıp Ankara'ya **gittim.**

Dışişleri Protokol Dairesi

1971 yılı Nisan ayının ortasında Ankara'ya geldim. 12 Mart muhtırasının verildiğini Manisa'da radyoda dinlemiştim. Bizim alay acemi birliği olduğundan ufak tefek önlemlerin dışında kayda değer bir olağanüstü durum yaşamamıştık.

Ankara'ya gidince 12 Mart havasını solumaya başladım. Gece sokağa çıkma yasağı, gözaltılar, gece yarısı baskınlarında duyulan silah sesleri, bir tuhaf ortamdı. Dışişleri'ne gittim, "Sen Protokol Dairesi'nde çalışacaksın" dediler. Rahmi Bey'e gittim, "Sen onları boş ver, gel burada başla" dedi. Tevfik Saraçoğlu da "İktisat Dairelerine gelen İktisat Dairelerinde kalır" dedi. Gerçekten Şube Müdürlüğüm de Daire Başkanlığım da hep İktisat Dairelerinde geçti, ama o defa değil. Ben UEK Dairesinde çalışırken Personel Dairesi Bakanlıkta beni ararmış. Sonunda buldular. Beni değil de Rahmi Gümrükçüoğlu'nu Personel Dairesinden çağırdılar. Rahmi Bey suratı asık döndü. "Sen şimdi Protokol Dairesine git, kısa zamanda seni buraya alacağız" dedi. Gittim.

Askerlikte karargâhtan kurtulmuşken, kendi meskenim saydığım alanda en hazzetmediğim yere düştüm. Oldum olası protokolcüler tuhafıma giderdi. Özel bir tavırları, özel bir yürüyüşleri ve özel bir kibirleri vardır. Gövdenin belden aşağı bölümü, yani bacaklar düz giderken gövdenin belden yukarı bölümü yana, genellikle sola dönük gider, yani refakat ettiği, yol gösterdiği bir sayın büyüğe mümkün olabildiğince cephesini döner. Sağ kol omuz hizasından birazcık aşağıda, avuç açık, ileriye uzanmışken, geride kalan sol kol biraz daha aşağıya doğru durur. Ben becerip öyle yan yürüyemem, tökezlerim, ama başarıyla yengeç gibi yan yan yürüyebilen protokolcülük meraklısı ve uzmanı arkadaş Dışişleri'nde her zaman yeteri kadar bulunur. Eskiden daha da çok vardı.

Bana, Genel Müdür Büyükelçi Veysel Versan "Kendinize Daire mi seçiyorsunuz" dedi, ben "Hayır, beni onlar seçiyor. Beğenmiyorsanız gideyim" dedim. Sonunda mecburen kaldık.

Protokol Genel Müdürlüğünde o günlerde iki daire vardı, biri diplomatik işlemlerle uğraşır, biri temsil, tören, ağırlama işlerini yürütürdü. Protokolde benden başka küçük memur bir de Funda Tezok vardı. Hangimiz hangi dairedeydi unuttum, ama her türlü işi yapıyorduk. Daire Başkanlarından biri Yalçın Kurtbay, biri Metin İnegöllüoğlu'ydu. İki tane, oranın demirbaşı gibi, yurtdışından her dönüşte merkez görevini Protokol Dairesinde yapan idari memur vardı. Birine Engin, birine Nurdoğan diyelim. Bulvar Palas veya Büyük Ankara Oteli'nin lobisinde bir tanıdıklarıyla otururken "Dışişleri Protokolünden Nurdoğan Bey, lütfen telefona gelir misiniz, Dışişleri Bakanlığı'ndan aranıyorsunuz" gibisinden birbirlerine çağrılar yaptırırlar, yanındakilere hava atarlardı. Birtakım basmakalıp lafları vardı. İkisi de, ama daha çok Nurdoğan, kalabalık ortamlarda

her fırsatta "İyi bir yemeğin üzerine bir kadeh şeri fevkalade olur doğrusu, biz hariciyeciler hayatın bütün ince zevklerine meslek icabı vakıfızdır" gibisinden sözleri yüksek sesle tekrarlayıp dururlardı.

O sırada Ankara Emniyet Müdürlüğünden yabancı temsilciliklere ait diplomatik plakalı araçların çok artan trafik ve plaka ihlallerinden şikâyet eden bir yazı aldık. Yazıya bir de hangi aracın ne zaman nerede ne yaptığını içeren bir liste eklenmişti.

Talimat üzerine nazik bir üslupla bir genelge nota yazıp temsilciliklerin, mensuplarını trafik ihlalleri konusunda uyarmalarını rica ettik. Protokol Dairesindeki ilk işim o oldu.

Bir hafta, 10 gün sonra İngiltere Büyükelçiliği'nden zehir zemberek bir nota geldi. Diplomatik teamüllere hiç uymayan bir tarzda "Bu Büyükelçilikten hiç kimse herhangi bir trafik ihlalinde bulunmamıştır, o notayı bize ne diye gönderiyorsunuz" gibi sert ifadelerle bizim genelgeye cevap veriyordu. Üstelik genelge, cevap verilmesi istenen yazı da değildi. Böylesini bir daha ne gördüm ne de duydum. Harp ilanı notaları bile daha nazik üsluptadır.

Ankara Emniyet Müdürlüğü'nün listesindeki ihlallerin dördü İngiltere Büyükelçiliği'ne kayıtlı araçlara aitti. Ben de oturdum, ihlalleri sıraladım, "TC Dışişleri Bakanlığı, Büyükelçilik mensupları tarafından yapılan bu ihlalleri Büyükelçiliğin dikkatine sunmaktan şeref duyar" diye bitirdim. Notayı Yalçın Kurtbay paraf etti. Veysel Versan imzalamadı. "Kardeşim iki ay sonra İngiltere Kraliçesi gele-

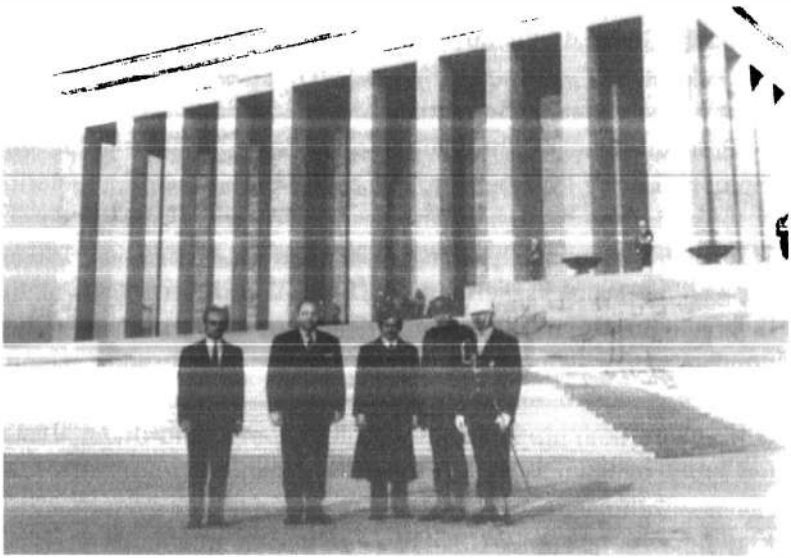

1971'de Protokol Dairesi'ndeyken Anıtkabir'de bir yabancı ziyaretçiye eşlik

1971'de Protokol Dairesi'ndeyken bir yabancı konuğa mihmandarlık sırasında öğle yemeği

cek, bu nota şimdi hoş olmaz, hadise çıkmasın" dedi. Sanki adamların yazdığı çok hoştu. Dakika bir gol bir.

Protokol Dairesinde sıkıntıdan patlıyordum; ama diplomatik teşrifat lüzumsuzlukları saydıklarımdan bazılarını da ister istemez öğreniyordum. En başta masa düzeni. Kim nerede oturacak, hangi sırayla hanımefendiler, beyefendiler, eşler masada çaprazlama nereye yerleştirilecekler onları Funda'yla birlikte mecburen öğrendim.

Bu arada meslek hayatım boyunca en sevmediğim mecburiyetlerden birinin, uzun masada oturmalı yemekler olduğunu belirteyim. Yemeğe gittiğinde, katılanlardan bazılarına soracak, konuşacak bir şeyler vardır, iki söz edecek vakit bulamadan masaya otursun. İki yanında iki hanımefendi, ancak onlarla kibar kibar iki kelam edebilirsin, o da konuşacak laf bulabilirsen. Benim gibi bekârsan, diplomat eşlerinin arasında dolaşan türlü çeşitli dedikodulardan haberin olmaz, Paris'teki son kreasyonlar hakkında da bilgi **sahibi değilsindir, hangi mağazada ucuzluk var bilmezsin,** o zaman **ne konuşacaksın. Masanın karşı tarafıyla konuşmak ayıptır,** onu da yapamazsın. Ev sahibi nezaket göstererek yanına hoş, bekâr bir hanımı oturtmuşsa onunla da doğru dürüst konuşamazsın, çünkü öbür yanındaki hanımla da iki söz edip bir sırıtmak zorundasındır. Hava[93] biraz iletişime uygun hale geldiği anda, bu defa ev sahibinin günün anlam ve önemine ilişkin nutku başlar. O bitince

93 Herhalde "mood"dan bozup "mod" dedikleri.

bazen resmen, bazen de çenebaz birileri ev sahibine teşekkür ermeye kendilerini mecbur hissettikleri için bir nutuk daha dinlersin, yemek biter.

Bir de salata sorunu var. Çatala batmaz, kaşıkla yenmez. Yiyebilmek ancak bıçakla iteleyip çatala kakmakla mümkündür. O da tehlikelidir, çok dikkat etmek gerekir. Salatanın bir parçasının çataldan yaylanıp yandaki hanımefendinin göğsünden içeri düşme tehlikesi her zaman mevcuttur. Onun içindir ki meslek hayatım boyunca bütün yemeklerde benim salataların yarısı tabakta kalıp çöpe gitti.

Son zamanda bir de başka sorun çıktı. Masada davetliler mutlaka bir kadın, bir erkek, cinsiyet atlayarak oturtulur. Tek erkek veya kadın davet edilirse bir de karşı cinsten birisi bulunur. Erkeklerde fazla sıkıntı yaşanmaz da hanımlar çoğu zaman ya çok genç ya da eşini kaybetmiş yaşlı, dul hanımefendiler arasından sağlanabilir.

Şimdi bazı Batı ülkelerinde cinsel tercihleri genel uygulama dışında kalanların da eşleri "hayat arkadaşı" olarak diplomatik listede yer alıyor. O zaman resmi yemeklerde masa düzeni nasıl oluyor? Mesela bir hanım diplomatın hanım eşi, iki hanımın ortasına oturtulup erkek mi sayılıyor ya da ne yapıp edip iki erkekli bir çift bulunarak ruhen değilse bile beden yapısı açısından, eşitlik mi sağlanıyor bilemeyeceğim.

Yoksa bir aralık, muhtemelen bir yabancı Büyükelçiliğin önerisi üzerine, çağdaşlık iddiasındaki bir siyasi partide benzerini yaptıkları gibi, eş kontenjanından davetliler arasına aldıkları sakallı bıyıklı bir adamı, zaman değişti deyip iki erkeğin arasına oturtuveriyorlar mı, onu da bilemeyeceğim.

Ben evimde de büyükelçiliklerde de davetleri hep büfe yemek dediklerinden yaptım. O da aslında çok rahat değildir. Bir elde bardak, bir elde tabak, tabağın içinde yemeklere ek olarak çatal, bıçak, bir de parmaklarının arasında peçete. Bardağı iliştirecek bir yer bulursan, çatala yapışıp ayakta bir şeyler yemeye çalışırsın, tabakta bıçak da kullanmayı gerektirecek bir yemek varsa elde beceremezsin, zor bela tabağı koyacak bir yer bulursan, bu sefer de bardağa uzak düşersin. En temizi, davetlilere tabağı, bardağı koyacak ve oturacak bol ve rahat yer sağlamaktır, herkes dilediği gibi yemek alır, dilediği gibi dolaşır, oturur kalkar, yemek yer, konuşur. Yoksa resmi yemek davetleri bana göre hiç çekilmez.

Bir de adına frak denilen ve giyince insanı uçmayan kutup kuşlarına döndüren kıyafet var. Hep merak ederdim beyefendilerle hizmetliler nasıl ayırt ediliyor diye. Beyefendiler akşamları beyaz

yelek, gündüzleri bazı ahvalde siyah yelek giyer, ama her zaman beyaz papyon takarmış. Garsonlar ise her zaman siyah yelek ve siyah papyonla görev yaparmış.

Bütün bu bilgileri hep protokolcülere borçlu olduğum için ukalalıkları ve çokbilmişlikleri biraz bulaşmış olsa gerek ki Süleyman Demirel cumhurbaşkanı olduktan sonra ilk Cumhuriyet Bayramı davetinde birileri Demirel'e frakla birlikte alaturka saz heyeti üyelerinin ve özellikle darbukacıların kullandığı türden sivri ve siyah bir smokin papyonu taktırınca bayağı bozulduydum. Mesleki yamukluk,[94] ne yapayım, o kadar da olacak.

O zamanlar Dışişleri protokolü devlet protokolüydü. Davetlerde hep Türk mutfağının çağ dışı örnekleri sunulurdu. Smoothie filan gibi çağdaş gıdalar bilinmezdi. İncik kebabı, hünkârbeğendi, uskumru dolması, kuzu kapama, Türkiye'de yetişen sebzelerin mevsimine göre başta zeytinyağlı enginar, her türlüsü, özetle, yerden biten, ağaçtan sarkan veya uçan, yürüyen, yüzen, bilumum yenilebilir nebatat ve hayvanat zamana ve zemine göre geleneksel usule uygun bir şekilde pişirilmiş olarak masaya konurdu. Yani, Ulu Hakan Sultan Abdülhamit Han'ın yabancılara verdiği davetlerde sunulan ve ilk bölümlerde sözünü ettiğim Madam Katina'nın servis ettiği yemeklerden muhtemelen pek farklı değildi.

Meslek hayatımın sonlarına doğru bazı Türk büyükelçiliklerinde tek tük yabancı yemekler görülmeye başlanmıştı, ama daha henüz smoothie seviyesine ulaşılmamıştı. Bu kadar ülkede gezdim, bir Fransız Büyükelçiliğinde İspanyol yemeği verildiğine rastlamadım. İngilizler yemek fukarasıdır. Londra'da iyi bir lokantaya git, bütün yemek isimlerini Fransızca sıralarlar. Ama resmi yemeklerde eski sömürgelerinden filan da devşirip kendilerine göre bir şeyler çıkarırlar. Üstelik gösterişlidir. Başların üzerinde taşınan koskoca bir kızarmış domuz, domuzun ağzına tıkıştırılmış bir elma, falan.

Görgü ve Gene Futbol

Görgü seyretmekle olmuyor. Yaşamak lazım. Anlattık ya, beş yaşımdan beri maç seyrettim. Seyrettiğim bütün üst düzey maçlarda top toplayıcı çocuklar vardı. Benim oynadığım hiçbirinde yoktu. Dışarı çıkan topu kimse bize atmazdı. Kendi topumuzu kendimiz alırdık.

94 Profesyonel deformasyon. Ne güzel Türkçe ama.

Nişantaşı'nda İngiliz Lisesinin karşı tarafı Fulya tarlasına kadar teneke mahallesiydi. Teneke mahallesi nedir, nasıl anlatayım, kullanılan inşaat malzemesinin bir bölümü düzlenmiş gaz tenekesinden oluşan, bir tür yarı kentlilerin kurup oturduğu gecekondu mahallesi diyelim. İngiliz Lisesinin bahçesinde top oynarken top dışarı giderse dışarıda bekleyen teneke mahallesinin çocukları topu kapıp birbirlerine atar ve kaçarlardı. Onun için hemen kapıdan fırlamak ve çocuk topu kapıp arkadaşına atmadan yakalamak zorundaydın. Yoksa top giderdi.

Görgüsüzlük örneği yaşadığım Ankaragücü stadında

O zamanlar, nadiren de olsa bazen bir sebepten Türkiye ligi maçları Ankaragücü stadına alınır, Birinci lig maçı başlamadan önce de iki, hatta bazen üç amatör küme maçı oynanırdı. Öyle bir gündü. Bizden sonra Birinci Lig maçı vardı. Maç başladı, üçüncü, beşinci dakika falan, top bizim kalenin yanından dışarı gitti. Ben baktım bir çocuk topun arkasından koşuyor, hemen yetişip topu elinden kaptım. Çocuk şaşırdı, "Ben atıyordum ağabey" dedi. Meğerse top toplayıcı çocukmuş. "Kusura bakma, acelemiz var" filan dedim, ama yerin dibine de geçtim. Tribünden de az biraz yuh yedik tabii.

Demek ki neymiş efendim, hep beraber tekrar edelim: görmekle, okumakla olmuyormuş, yaşamak lazımmış. Şimdi devam edelim.

Hilton'da Lahmacun

1972 yazında, iki tane devlet başkanı ziyareti oldu. Önce Finlandiya Cumhurbaşkanı Kekkonen geldi, sonra İngiltere Kraliçesi. Bu **ziyaretlerde Funda, ben, bir de Enformasyon Dairesinde çalışan Ay**demir, beraber iş yapıyorduk. Hilton'da kalıyor, orada yemek yiyorduk. Aşağı katta, solda bir restoran vardı, galiba adı Marmara'ydı, bize orayı göstermişlerdi, yemekleri orada yiyorduk. Yemek listesi "Balıkçının ağından toplanmış balığın üzerine köylü kızının sepetinden alınıp kırılan yumurtanın has inekten sağılan sütten yapılan tereyağında kızartılmasıyla hazırlanan üzeri maydanozlu gurme tabağı" gibi isimlerden oluşuyordu.

Resmi ziyaretlerde verilen yabancı içkiler yürümesin, içilmesin, sıkı denetlensin diye Levazım Dairesinden İdari Memur İlban Akıncılar'ı da beraber götürürdük. İlban, damla sektirmezdi. Restorandaki garsonlar bizden rahatsızdı. Bahşiş yok, zengin müşterilerin yerini işgal ediyoruz, gariban memuruz diye bize ters davranırlar, burun kıvırırlardı.

Bir gün Funda, Aydemir, İlban ve ben restoranda masaya oturduk, garson geldi. Hadi ne yiyecekseniz yiyin de defolup gidin havasında.

İlban "Çorba var mı?" diye sordu.

Garson "Var" dedi.

İlban "Ben bir mercimek çorbası rica edeceğim" dedi.

Garson "Burası Hilton Marmara Restoran, burada mercimek çorbası bulunmaz, kremalı domates çorbası var" dedi.

İlban "Peki öyleyse ben ondan alayım" dedi, ama utandı, kıpkırmızı oldu.

Garson bana döndü. Ben "Bana bir çift lahmacun getir" dedim.

Önce bir "Burası Hilton" diyecek gibi oldu, vaziyeti anladı, sustu.

"Burada bulunmazsa yamağına bir beş kâğıt ver, karşı köşedeki kebapçıdan alsın gelsin, gelince parasını veririm, anladın mı?" dedim.

"Anladım efendim" dedi.

"Anladıysan mesele yok, lahmacunu boş ver, başka bir şey yerim" dedim.

Böylece "Müfit, Hilton'da lahmacun ısmarladı" diye adım çıktı.

Birinde de Hilton'un kapısında bir hanım, Veysel Versan'ın eski bakanlardan birinin kızı olduğu söylenen eşi, bizim memurlara emirler veriyor, hafiften de haşlıyor. "Buyurun hanımefendi bir emriniz mi var?" dedim. Bana "Bu çiçekler niye burada?" dedi. "Affedersiniz, kim olduğunuzu bilmiyorum" dedim. "Ben Veysel Versan'ın eşiyim" dedi. "O zaman bir emriniz olacaksa lütfen Beyefendiye söyleyin, o bana talimat versin" dedim. Kadın devlet umuru görmüş, aileden devlet terbiyesi almış kadın. Hiç ses etmedi.

Kekkonen vakti zamanında bir Sovyet ve Rus karşıtı siyasetçiymiş. Sovyetler'le İkinci Dünya Savaşı'nın hemen öncesinde savaştıktan ve Kareli'yi Rusya'ya terk etmek zorunda kaldıktan sonra Sovyetler'le itişmeden, Batı'ya fazla yanaşmadan durumu idare etmeyi yeğleyenler arasına katılmış.

Ziyaret sonrasında konuştuğum Fin meslektaşlardan, o günlerde dünya siyasetine ilişkin tartışmalarda bol bol kullanılan ve yukarıda belirttiğim hususları içeren "Finlandiyalılaştırma"[95] sözünden hiç mi hiç hazzetmediklerini anladım.

O zamanlarda Dışişleri'nin elinde fazla araç yoktu, kalabalık resmi ziyaretlerde Ankara'da Ersan Taksi, İstanbul'da Tepebaşı Garajı adında, kiralık araç sağlayan şirketlerle çalışılırdı. O zaman da gezi programı uygulanırken bazıları sağdan soldan derlenmiş şoförleri eşgüdüm içine sokmak zorlaşırdı. Bir sabah Kekkonen Boğaz'da balık tutacaktı, ben de heyetin bir bölümünü başka bir yere götürecektim. Kekkonen'i motora binmek üzere Dolmabahçe'ye bırakan kortejdeki araçlardan üçüne, dönüp Hilton'a gelmelerini söyledim. Gelmediler. Dolmabahçe'ye gidip şoförlere adamakıllı giydirdim. Beni Veysel Versan'a şikâyet etmişler. Akşam Tarabya Oteli'nin çatı katında resmi yemek vardı. Nasıl olduysa çatı katına çıkarken asansörde üç kişiydik. Veysel Versan, ben, bir de İdari Memur Engin. Veysel Bey bana "Müfit Bey siz şoförlere küfür etmişsiniz" dedi. Ben "Küfür etmedim, posta attım" dedim. "Hayır, yani sizin için söylüyorum, bu adamlar belli olmaz, bıçak filan çekerler" dedi. Engin, şaşkın, bir ona bakıyor, bir bana. Ben "Bana bıçak çekecek adam daha anasının karnından doğmadı" dedim, tabii inandığımdan değil de film icabı. Asansörden indik.

Kekkonen rahat adamdı. Sabahın dördünde kalkmış, zaten uykusuz, yemek biter bitmez aniden fırladı, asansöre gitti, programdan yarım saat önce aşağı indi. Herkes ve tabii en önde bizler peşinden koşuştuk. Arabalar orada, şoförlerin hiçbiri yok. Tarabya'daki lokantalara dağılmışlar. Kekkonen'i talebi üzerine apar topar bir trafik polisi arabasına tek başına bindirip arkadaki bir arabada da korumaları, Hilton'a yolladık. Veysel Bey o karmaşada bana "Müfit Bey, şoförleri çağıralım" gibisinden bir şeyler dedi. "Aman beyefendi, beni mazur görün, bıçak mıçak çekerler" dedim.

Kekkonen'i uğurlayıp Ankara'ya döndük. İngiltere Kraliçesi'nin ziyareti hazırlıklarına başladık.

Sıkıntılı bir hazırlıktı. İngilizler kılı kırk yarıyor, çoğu öneriye itiraz ediyor, bize kök söktürüyorlardı. İş zor yürüyordu. Kraliçe'nin nerede kalacağı bile sorun oldu. En sonunda Ankara'da, Cumhurbaşkanlığı arazisindeki Fevzi Çakmak köşkünde kalması uygun görüldü, köşkün içi alelacele yenilendi.

95 Yeni Türkçe "Finlandization".

İngiltere Kraliçesi Ankara'ya geldi, İzmir'e gitti, Kuşadası'ndan oraya gelen kraliyet yatına binip Çanakkale'ye uğradı, savaş alanlarını dolaştı, İstanbul'a geldi. Sonra İngiltere'ye döndü. Kraliçeye Edinburgh Dükü ile Prenses Anne refakat ediyordu.

İngilizler Kraliçe'nin Ankara'da, İkinci Dünya Savaşı sırasında babası Kral 6. George'tan adını çok duyduğunu söylediği İsmet İnönü'yle özellikle görüşmek istediğini belirttiler. İnönü'yle görüşme programa kondu ve gerçekleştirildi.

Kraliçenin Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay'la görüşmesini İngiliz gazetelerinin bazıları "Kraliçe eski savaş esiriyle konuştu" diye yazdı. Cevdet Sunay, Birinci Dünya Savaşı'nda Filistin cephesinde İngilizlere esir düşmüş, esaretten kurtulduktan sonra Anadolu'ya geçip Kuvâ-yi Milliye'ye katılmış ve sonunda Genelkurmay Başkanlığına yükselmiş bir askerdi.

Ankara'da, havaalanında Kraliçe'yi İzmir'e gönderirken benim göğsüme takılı hüviyette Müfit Özdeş adını gören bir polis, büyük bir uyanıklıkla, beni o sırada aranmakta olan amcamın oğlu Öbür Müfit Özdeş zannedip Emniyet Müdürlüğüne götürdü. Yolda "Aranan adam olsam, Kraliçe'ye suikast filan yapmaya niyetim olsa göğsümde adım yazılı gezer miyim?" dedim. "Demek Kraliçe'ye suikast yapılacak" dedi. Tam oltalık. Olağan şartlarda yakalasam sabaha kadar işletirim. "Artık siz bulacaksınız" dedim. Adamda bir zorbalık yok. Ahbap gibi arabada yan yana oturmuş gidiyoruz. Beni aranan adam diye yakalamış, üstümü bile aramamış. Emniyette bir odaya girdik, "Yakaladık amirim" dedi. Amir, hiç bize bakmıyor, önüne bakıyor. "Bu o değil" dedi. "Ama amirim" dedi bizimki. Amir tekrar "Ben Müfit Özdeş'i tanıyorum, bu o değil" dedi. Anlaşılan biz Emniyet Müdürlüğüne varmadan Dışişleri'nden telefon etmişler. Çıktık gittik.

İstanbul'da Funda, Aydemir ve ben polislerle bir kez daha dalaştık. Dolmabahçe'de kortejdeki araçların düzenlemesini yaparken, polisler Kraliçe'nin arabasının hemen arkasına, 12 Mart döneminde İstanbul Emniyet Müdürlüğü'ne getirilen generalin arabasını koymak istediler. İngilizler hiçbir şekilde kabul etmiyor. Bir polis, muhtemelen komiser "Müdürüm arabasıyla Kraliçe'yi koruyacak" filan gibi laflar etti. Koruyacak da panzerle falan değil, 14 model eski, üstü açık bir Amerikan arabasıyla. Sivil plakalı, muhtemelen bu olay için kiralanmış bir araba. Müdürün Kraliçe'yi etrafa selamlar vererek korumak niyetinde olduğu aşikâr.

Polis ileri geri konuşuyor, ben olmaz dedikçe kelimeler ve gerginlik ağırlaşıyordu. Yapacağımı bilirim de Kekkonen ziyaretinde şoförlerle dalaştığımda Veysel Versan'ın tutumu aklımda. Kendimi zor tutarken birden Aydemir yanıma geldi, polise aynen "Burası Çeşmemeydanı mı lan!" dedi. Polis, şaşkınlıkla Aydemir'e bakarken, bu defe Funda Tezok öne çıktı. Son derece sakin, son derece tekdüze bir sesle "Bana bak, sen şimdi buradan kaybol, yoksa senin için de amirin için de iyi olmaz, müdürün arabası araya girmez" dedi. Müstehcen kelime kullanmadan, en az üç dakika adama aynı sakin ve tekdüze sesle sıraladı. O kadar lafı nerden buldu şaşarım. Adam şaşkınlık içinde söylene söylene gitti. Araba tabii ki araya girmedi, ama ertesi gün gazetelerde "Protokolcüler ve Polisler" başlıklı matrak bir yazı çıktı.

İngiltere Kraliçesi'nin ziyareti sırasında bütün dünya basının ilgisini çeken bir olay da oldu. İngiltere Kraliçesi'ne Edinburgh Dükü hariç kimse dokunamazmış. Kraliçe, İstanbul'a geldiği kraliyet yatından rıhtıma çıkarken, bindiği tekneye dalga vurunca hafif dengesini kaybeder gibi oldu, rıhtımda bekleyen Veysel Versan, Kraliçe'nin havaya kalkan elinden yakalayıp rıhtıma çıkmasını sağladı. Bunun fotoğrafı, bütün dünya basınında birinci sayfadan yayımlandı.

Ziyaret sonunda İngilizler bana bir gümüş madalya verdiler. Ben de onu Dışişleri Matbaasında ziyaret sırasında gerçekten çok çalışan Matbaacı Abdullah'a İngiltere Kraliçesi adına devrettim. Abdullah onu göğsüne takıp birkaç gün Bakanlıkta madalyayla dolaştı dediler.

Akropol Ekspresi

1971 sonuydu. O zamanlar Dışişlerinde nöbet tutulurdu. Çok soğuk bir pazar günü sabah sekiz-dört nöbeti Aydemir Erman'ın, gece 4-12 nöbeti benimdi. Ben öğlen gittim, çene çaldık, Aydemir'in nöbet bitti, benim nöbet başladı, yer değiştirdik, çene çalmaya devam ettik. Akşam 11.00'de radyo haberleri vardı. Aydemir "Haberlerden sonra gideyim, eve yetişemem" dedi. 12 Mart'ın sıkıyönetimi devam ediyordu. Gece 12.00'den sonra sokakta yakaladıklarını Gölbaşı'na götürüp orada salıyorlardı. O zamanlar Gölbaşı ıssız bir yerdi. Bir yere gidebilirsen git, donarak ölmek en tatlısıymış derler. Radyoda "Atina yakınlarında Akropol ekspresi ile bir başka tren çarpıştı, ölü ve yaralılar var" diye bir haber geçti. Üzerinde durmadık. Aydemir tam kapıdan çıkacakken birden odaya feryat eden bir kadın dal-

dı, arkada iki adam. Kadının gözünde bir şişlik var. Biz Aydemir'le adamların üzerine yürüdük "N'oluyo lan" diye kibarca. Adamları kadına saldırıyor zannettik. Adamlar meğer bizim Bakanlığın nöbetçi telsizcileriymiş. Kadın önce telsiz odasına dalmış, sonra bize gelmiş. Telsizciler de "N'oluyo?" diye meraktan peşinden gelmişler. Gözündeki şişlik de cilt altı yağ birikintisiymiş.

Efendim hikâye şu: Gelen hanımefendi meğerse o zamanlarda bir elin parmaklarından fazla, iki elin parmaklarından az hanım meslektaşlarımızdan birisi ve de o günlerde en meşhuru olan Şükran Güneş'miş. Atina'da ahbapları varmış. Erkek kardeşi Cenevre'de otururmuş. Bir hafta önce mektup yazmış, "Önümüzdeki hafta Atina'ya gidebilirim" demiş. Dolayısıyla kardeşi Akropol ekspresinde ölmüşmüş. Duruyor duruyor, "Aah kardeşim öldüü" diye feryat ediyor, pencereden atlayacakmış gibi yapıyordu.

Ben kadını yatıştırmak için rakam ihtiva ettiğinden dolayı okulda çok zorlukla ve ancak kısmen öğrenebildiğim istatistik dersinin ihtimaliyat hesapları faslına başvurdum. İnce ince hesap yapmaya başladım. "Kardeşinizin karayoluyla mı, hava, deniz veya demiryoluyla mı gittiğini bilmiyoruz. Şimdi ölüm ihtimali yüzde 25'e düşer. Kardeşinizin önümüzdeki hafta gideceğini söylediniz, yüzde 25'i de 7'ye bölün. Kaza yapanın Atina'ya giden mi, Atina'dan giden mi, hangi Akropol ekspresi olduğunu da bilmiyoruz. Oradan hareketle, çıkan rakamın yarısını veri olarak kabul edelim" diye başladım; vagon sayısıydı, vagondaki yolcu sayısıydı, şuydu, buydu, muhtemel ölü sayısıydı, bir hesap yaptım. "Sizin kardeşiniz en fazla yüz binde bir ihtimalle ölmüştür" dedim. Demez olaydım. "Demek kardeşim ölmüş! Artık ben yaşayamam" dedi. Fırladı, camı açıp atlamaya kalktı, Aydemirle zor tuttuk. Gece yarısı Atina'ya telefon ettik, Büyükelçiyle konuşturduk, zor bela yatıştırdık. Sıkıyönetim var. Gece yarısından sonra sokağa çıkmak yasak. Hava ayaz. Her yer buz tutmuş. Ben yakında oturuyorum. Koşa koşa eve gittik. Bir de ne göreyim, sabah çıkarken gaz sobasını açık unutmuşum, gaz bitmiş, **başka da yok. Yorgan, battaniye Allahtan iki de halı var. Onlara sucuk gibi sarılıp yattık. Sabah kalkınca baktım, Aydemir'in bıyıkları buz tutmuş.** "Karının kardeşi inşallah gebermiştir" dedi. Ben de "Adamın ne suçu var. Kadını ne diye tuttuk, keşke bıraksaydık da camdan atlasaydı" dedim.

Bu hanımın bu olaydan üç dört yıl önce Atina'da görevliyken, Büyükelçi Nedim Veysel İlkin'i kendisine tasallutta, yani yeni adıyla cinsel tacizde bulunmakla suçladığını, durumu Atina Havaalanı

gibi kamuoyuna açık bir mahalde feryat figan ilan ettiğini gazeteler yazmıştı. Nedim Veysel İlkin, merkezde kızağa çekilmişti. O zamanlar kızağa çekilen büyükelçiler, Bakanlıkta büyük bir odada boş boş oturur, gazete okurlardı. Ondan sonra bir daha da yurtdışı göreve kolay kolay gidemezlerdi. Şükran Güneş'le müşerref olduktan sonra büyükelçinin masumiyetine kesinlikle inandım. Beklenmedik bela. Yolda giderken adamın kafasına balkon demiri düşmesi gibi bir şey.

Bakanlıklar Arası Finike'yi İnceleme Heyeti

Ziyaretler bitip Protokol Dairesi olağan sıkıcı düzenine girerken, sonbaharda son bir ilginç gelişme oldu. Çok kısa sürmekle birlikte anlatayım.

Protokol Dairesi'nde dört beş kişi bir odadaydık. Benim yanımda yukarıda sözünü ettiğim İdari Memur Engin otururdu. Bir gün kapı açıldı, "Merhaba Müfit" diye Komando Okulu'ndan arkadaşım Mustafa Çağlayan içeri girdi. Tam bana doğru yaklaşırken Engin'i görüp hışımla üzerine yürüdü. Allahtan, fiziki bir temas olmadan araya girdim. Mesleki yükümlülük gereği önce barış gücü görevi üstlendim, sonra arabuluculuğa soyundum. Kısa sürede olay yatıştırıldı, anlaşıldı ve çözümlendi.

Mustafa Çağlayan Finikeliydi. Liseyi İstanbul'da Sen Josef'te okuduktan sonra, Fransa'da Lyon'da ziraat mühendisi olup askere gelmiş, askerlikten sonra da doğduğu kentin Avrupa'da okumuş mümtaz bir evladı olarak Finike'ye dönmüş.

1971 yılında Türkiye'de turizm henüz kımıldanmaya başlamıştı. O günlerde, turizm incisi olarak yeni yeni parlayan Bodrum'da bile bizim Büyükelçi Ateş Balkan'ın tabiriyle, nüfusun yarısı terzi, yarısı berber, birkaç tane de süngerci vardı. Turizmden bir, iki tekne sahibi dışında anlayan yoktu. Bodrum nahiyesinin birçok evladının Milas ilçesinde kol işçiliği bulmak peşinde koştuğunu söylerlerdi. Var sen portakal zengini Finike'nin turizm durumunu hesap et.

Mustafa Finike'ye dönünce, kentin eşrafıyla bir araya gelmiş, **"Finike'yi dünyaya tanıtalım, portakalın yanı sıra turizme de ağırlık** verelim" demiş, eşraf desteklemiş, Mustafa'nın önderliğinde Dışişleri Bakanlığı'na bir mektup yazıp özetle "Güzel Finike'mizi dünyaya tanıtmak istiyoruz, lütfen buraya misafirimiz olacak bakanlıklar arası bir heyet gönderip durumu yerinde inceleyin" gibisinden bir şeyler demişler. Mektup her nasılsa genel evrak kaydı yapılmadan dönmüş, dolaşmış, nihayetinde Protokol Dairesine gelmiş. Protokol Dairesinde de Engin Bey'in eline geçmiş.

Bütün gerekli işlemler anında tamamlanıp, Dışişleri'nden yazışma sorumlusu, yani daktilograf Ayten Hanım, Turizm Bakanlığı'ndan iletişim yetkilisi, yani evrak memuresi Nurten Hanım, Ulaştırma Bakanlığı'ndan ulaştırma uzmanı yani şoför Ahmet Bey, Uluslar arası Protokol temsil, tören ağırlama sorumlusu Engin Bey'in başkanlığında, özel arabası olduğu için heyete dahil edilen İçişleri Bakanlığı güvenlik yetkililerinden polis Mehmet Bey'in koruması altında Finike'ye gidip çok değil, sadece üç gün Mustafa Çağlayan Bey'in kesesinden yiyip, içip, gezip Ankara'ya dönmüşler.

Kısa bir süre sonra durumun biraz farkına varılıp ilk müracaattan ve heyet ziyaretinden pek bir sonuç elde edilemeyeceği anlaşılınca, Finike'deki arkadaşları Mustafa'ya Ankara'ya gidip işi yerinde çözmesini önermişler. Mustafa'nın aklına ben gelmişim. Beni bulduğu sırada yanımda Uluslararası Protokol Temsil, Tören ve Ağırlama Yetkilisi ve Finike'yi İnceleme Heyeti Başkanı Engin Bey kardeşimizi görünce biraz sinirleri bozulmuş.

Engin "Size yalan mı söyledik, rica ederim beyefendi, bakın görüyorsunuz, burası Dışişleri Bakanlığı değil mi, Protokol Dairesi değil mi, isterseniz Ulaştırma Bakanlığı'na gidelim, Ahmet Bey orada, Nurten Hanım Turizm Bakanlığı'nda" diyor, ardından gene "Lütfen, rica ederim, beni yalancılıkla mı suçluyorsunuz, burası Dışişleri değil mi? Ben burada değil miyim? İyi ki beni burada gördünüz, yoksa töhmet altında kalabilirdim" diye devam ediyordu.

Neyse, yapacak bir şey yok. Mustafa'ya UEK Dairesi'nden aklımda kalanlarla yol gösterdim. Finike'ye döndü. O zamandan beri Finike'yi hep merak ederim. Görmek nasip olmadı.

Engin Bey kardeşimiz, 1971 yazında, arka arkaya iki devlet başkanı ziyareti sırasında ortadan nasıl kimseye çaktırmadan birkaç gün kaybolup Finike'nin durumunu incelemeye vakit buldu, hâlâ şaşarım.

Protokol günlerimden aklımda kalan bir husus da şu: O zamanlar THY'nin iç hat uçuşlarında yer numarası kullanılmazdı. Koltuk sayısı kadar biniş kartı verilir, yolcular uçağa yürüyerek hatta bazen koşarak gider, kaptığı yere otururdu. Protokol Dairesi'nin THY'nin havaalanı kadroları ve yer hostesleriyle iyi ilişkileri vardı. Bir keresinde acil uçması gereken dört kişilik bir yabancı heyeti yer hostesleri sayesinde uçağa önceden bindirmiştik. Yolcular uçağa bindiğinde dört kişi ayakta kalmış, özür dilenerek bir sonraki uçağı beklemek zorunda bırakılmışlardı.

Kış geline Protokol Dairesinde iyice sıkılmaya başladım. Rahmi Gümrükçüoğlu'nun ardından Tevfik Saraçoğlu'nun yanına çıktım, "Hani beni İktisat Dairesi'ne geri alacaktınız" dedim. Saraçoğlu "Sen dur" dedi. Personel Dairesine gitti. 20 dakika sonra geldi. "İstiyorsan seni buraya alırız, buradan hep Batı'daki önemli merkezlere gidilir. Yaz kararnamesiyle gidersin. Ama Bağdat'a gönderecek birini arıyorlar. Kabul edersen hemen gidersin. Dış göreve böyle zor yerlerden başlamak, meslekte yetişmek bakımından yararlı olur. İstersen bir düşün" dedi. Ben düşünmeden "Bağdat'a giderim" dedim.

Bir hikâye duyduydum. Şıpka kahramanı Süleyman Paşa, Mekteb-i Harbiye komutanlığı sırasında Sultan Abdülaziz'in hal'i işine adı karıştığı için sürgüne gönderilmiş. Önüne iki seçenek koymuşlar. Biri Bağdat, biri de şimdi unuttuğum başka bir yer. Süleyman Paşa "Ana gibi yar, Bağdat gibi diyar olmaz" deyip Bağdat'ı seçmiş. Bağdat'a gittikten sonra da "Benim gibi hıyar olmaz" diye eklemiş.

Ben ilk çıkışta Bağdat'a gittiğime hiç pişman olmadım. Meslekte acemiliği çabuk atlatmakta bana büyük yararı oldu.

Bir ay içinde toplanıp Bağdat'a gittim. Bu arada futbola yeniden bulaştım. Askere gitmeden önce son maçımda küçük bir tören yapıp elime, başta kaptan Hürol, okuldaki hocalar dahil, taraftarlar ve takım arkadaşlarımızın katkılarıyla aldıkları küçük bir kupa vermişlerdi.[96] 1971 yılında yeniden idmanlara başladığımda benden çok hazzetmeyen rahmetli Fazıl Kafadar "Sana jübile yapmamış mıydık" dedi. Neyse, hayatımın en son resmi maçını oynayıp 1972 yılı Şubat ayında Bağdat'a hareket ettim.

96 Askere gittiğim yıl, maç kâğıdına kimseye çaktırmadan hepimizden küçük yaştaki Hürol'u kaptan yazıp tam sahaya çıkarken öne iterek "Yürü, kaptan sensin" dediydim. Akıllı iş yapmışım. Hürol, sonraki 15 yıl takımı adeta sırtında taşıdı.

BAĞDAT

1972 yılının Şubat ayında Türk Hava Yollarıyla Ankara'dan Beyrut'a hareket ettim. THY, yanılmıyorsam haftada iki kere İstanbul, Ankara, Beyrut seferi yapıyordu. Beyrut'ta bir gece Şükrü Tufanlarda kaldım. Çocukken Denizyolları'nın yolcu gemisiyle Beyrut'a gidip dönmüştük. Bir saat kulesi hatırlıyordum. Akşam yemeğinden sonra Şükrü'yle onu görmeye gittik. Saat kulesini gördükten sonra göbek dansözlerinin gösteri yaptığı bir kabareye girdik. Gece birde eve döndük. Şükrü'nün eşi ve Beyrut'a gidip Şükrülerde misafir kaldığım günlerde benim kahrımı çeken ve kendimi hâlâ borçlu hissettiğim Zişan "Ben de sizi sahiden saat kulesini görmeye gidiyorsunuz sandıydım" dedi. "Saat kulesine de baktık" dedim.

Ondan sonra Bağdat'tan Beyrut'a çok defa gidip geldim. Çoğu zaman Şükrülerde, bazen de Varol Özkoçak'ta kalıyordum. Beyrut o zamanlar hem doğuya hem batıya ait her şeyin bulunduğu, yaşlı Osmanlı kalıntısı insanlara da rastlanan, hâlâ Türkçe konuşan ve **aralarında Türk dostları da çıkan bir Ermeni topluluğuna sahipti.** Benim için o zamanki güzel İstanbul kadar ilgi çekici değilse bile ondan çok fazla aşağıda kalmayan bir şehirdi. 1973'den ve özellikle Lübnan'ın İsrail tarafından karıştırılmaya başlandığı 1974'ten sonra darmadağın olduğu ve bu arada Taşnakçı Ermenilerin iyice azıttığı herkesin malumudur.

Ertesi gün Irak Havayolları uçağıyla Bağdat'a uçtum. Sadun Caddesi'ndeki bir otele gidip yattım. Sabahleyin bir taksiye atlayıp

Büyükelçiliğe gittim. Geleceğim gün ve saati bildirmemiştim. Beni görünce şaşırdılar.

Büyükelçilik beni her yeni geleni gönderdikleri Madam Vanuhi'nin pansiyonuna yerleştirdi. Bir hafta sonra, merkeze dönmek talebinde bulunmuş olan ve tayini beklenen İdari Memur Atilla Akan'ın evine geçtim. Atilla gidince de evin yeni kiracısı ben oldum.

1972 yılında Irak'ın başta ABD, İngiltere ve Federal Almanya, birçok Batılı ülkeyle diplomatik ilişkisi yoktu. Dışişleri Bakanlığı, el koydukları eski ABD Büyükelçilik binasındaydı. Daha sonra, o zamanlar Keradet-ül Meryem denilen bu bölgedeki, aralarında Mısır Büyükelçiliği ve İtalyan Arkeoloji Heyetinin de bulunduğu bütün binaları boşaltıp devlet dairelerini ve kodamanların evlerini oraya taşıdılar. Uzaktan izleyebildiğim kadarıyla, 2003'teki işgalden sonra bu defa Amerikalılar orayı kendilerine güvenlikli bölge yapmışlardı.

Bağdat'a ayak bastığım Şubat ayında hava ilkbahar havası gibiydi. Büyükelçi Pertev Subaşı, Dışişleri Bakanlığı'na "Sağlığım, Bağdat'ta bir yaz daha geçirmeme uygun değildir" diye başvurarak tayin istediğini söyledi. Ben "Hava o kadar kötü değil" deyince, "Bekle, görürsün" dedi. Gerçekten de hava, Mart ayında 35, Mayıs'ta 40, Temmuz'da 49 dereceyi buldu. Bağdat'ta bulunduğum iki yıl sekiz ay boyunca ısı hep en fazla 49 derecede kaldı. Bir defasında Beyrut'tan gelirken uçakta ısı Bağdat'ta 52 derece olarak açıklandı, indiğimizde yine 49 dereceydi. Rivayete göre 50 dereceyi bulduğu takdirde yasa uyarınca devlet dairelerinin ve işyerlerinin tatili gerekirmiş. Bunun doğruluğunu bilmem, ama resmi ısının hiçbir zaman 49 dereceyi geçmediğini bilirim.

Şehrin eski mahalleleri Osmanlı döneminde nasılsa öyle kalmıştı. İngilizlerin inşa ettiği birkaç resmi yapı, üç, dört katlı bazı banka binaları ve işyerleri ile o zamanki şehir merkezi kenarına yapılan ve bahçe içinde evlerden oluşan Mesbah ve Mansur diye iki mahallenin dışında her şey, Bağdat'tan çekildiğimiz 1917 yılındaki gibiydi. Gençliklerinde Osmanlı döneminde memurluk yapmış insanlardan hayatta kalanlar hâlâ vardı. Bir tanesi de bizim kirada oturduğumuz Büyükelçilik binasının ev sahibiydi. İşgalden sonra İngilizlerin verdiği ve hiç anlamadığını söylediği demiryolu inşaatı işleriyle zengin olmuştu.

Ortadoğu'yu bugünlere getiren bazı gelişmelerin tohumları da benim orada bulunduğum iki yıl sekiz aylık süre içinde atıldı.

O yıllarda eski Osmanlı topraklarında kurulan Irak, Suriye gibi devletlerle resmi yazışmalar ve anlaşmalar Türkçe ve Arapça yapı-

lırdı. Ankara'daki Irak Büyükelçiliği Dışişleriyle Türkçe, biz Bağdat'ta Irak makamlarıyla Arapça yazışırdık.

Büyükelçi Pertev Subaşı, 1968'de Bağdat'a yeni gelmişken, Baas Partisinin iktidara el koyduğu akşam televizyonu açmış, neler denildiğini söylemesi için çok uzun zamandır Büyükelçilikte çalışan ve hem Türkçe hem Arapça bildiği varsayılan Pakistanlı Muhammet'i çağırmış, "Ne diyorlar?" diye sormuş. Muhammet "İhtilal iyidir diyorlar" demiş. Ondan sonra Büyükelçi Subaşı her sorduğumda "İhtilal iyidir diyorlar" demiş, başka bir şey dememiş. Bunun üzerine Pertev Subaşı Arapça öğrenmeye karar vermiş. Ben Bağdat'a gittiğimde Arapçayı, Büyükelçiliğin tercümanı Aziz Sami'nin çevirdiği yazılardaki ince ayrıntıları düzeltecek kadar öğrenmişti.

Aziz Sami, Bağdat doğumlu, Türk asıllıydı. Ama çok koyu bir Arap milliyetçisiydi. 1920'lerin ilk yarısında Türkiye'ye gelmiş, Nevşehir'de ilköğretim müfettişliği yapmış, sonra Irak'a dönmüş Kerkük Maarif Müdürlüğünde bulunmuş, emekliliğinde Büyükelçiliğin tercümanı olmuş biriydi. 1973'te Mısır ordusu Süveyş kanalını geçip Sina'ya girdiğinde, çok keyiflendi. "Bu sefer durmayacağız" diyordu. Mısır ordusu Sina'da ilerledi. Sonra İsrailliler Süveyş kanalının Mısır tarafına geçerek arkadan dolanıp üç puan aldılar. Yani Sina'daki Mısır ordusunun ikmal yollarını kesip çaresiz bıraktılar. Kuzeyde de Cebelişeyh'e[97] saldıran Suriye ordusunu geri püskürtüp ucundan tuttukları Golan tepelerinin tamamını ve Kuneytra'yı ele geçirdiler. Yine bana göre Amerikalılar ve İsrailli kankaları, o savaşla Mısır ordusunu ilk aşamada zaten gözden çıkarmış oldukları Sina'ya sokarak hem Enver Sedat'ı parlattılar hem de o orduyu çölde ikmalsiz bırakıp Sedat'ın elini Amerikalılara mahkûm ettiler. Enver Sedat güya Sina'yı geri alarak savaşı kazanmış oldu. "Nasır İsrail'le üç kere savaşıp kaybetti, Sedat bir kere savaşıp kazandı" diye reklamını yaptılar. Ondan sonrası malum, Camp David'e kadar gitti. Bana sorarsanız, Filistinlilerin davası orada sona erdi. Hatta Kudüs'ün işi o savaşla bitti. O günden beri olanlar hep hikâye. Her fırsatta Filistinlilerin gömüldüğü mezara birkaç kürek toprak atılıyor. Eski Bumillet mensuplarının vaktiyle gözü gibi koruduğu Mescid-el Aksa'nın yıkılıp yerine Süleyman Tapınağının inşa edildiğini ben görmesem de bir kuşak arkadan gelenler görecektir sanırım. Kubbet-ü Sahra'ya ne yaparlar, bilemem.

Savaş bittikten sonra Bağdat'a sığınan ve bazıları dilenmek zorunda kalan Kuneytralı kaçkınların tamamının Türkçe konuştuğu-

97 Mt. Hermon dedikleri.

nu da belirteyim. Biz o insanlarla hiçbir şekilde ilgilenemedik ve yardımda bulunamadık.

Bağdat'a Şubat ayında geldim, Mart ayında ilk önemli siyasi gelişmeye şahit oldum. Irak'ta iktidar Devlet Başkanı Ahmet Hasan El Bekir'in başı çektiği, İhtilal Komite Konseyi adı verilen ve Sovyetler'deki politbüroya benzeyen bir kurulun elindeydi. Saddam Hüseyin, bu kurul içinde bir darbe yapıp duruma hâkim oldu ve konumunu pekiştirdi. Ahmet Hasan El Bekir'in, vaktiyle himayesine aldığı ikinci göbekten yeğeni Saddam'ı denetleme ve aşırılıklarını önleme gücü bir ölçüde hâlâ vardı. Bu gücü Saddam hızla eritti ve resmen ikinci kalsa da fiilen birinci adamlığa yükseldi.

O günlerdeki Bağdat Valisi de kayınpederiydi. Aynı zamanda dayısı olduğu söylenirdi.

Saddam Hüseyin'in 1959 yılında genç yaşta o zamanki Irak diktatörü Abdülkerim Kasım'a karşı başarısız bir suikast teşebbüsünde bulunduğu, bacağında bir kurşun yarasıyla Dicle'yi yüzerek geçip Mısır'a kaçtığı, Kahire'de öğrencilik yaparken Amerikan hayır işleri kurumu CIA'yla da bağlantı kurduğu, hatta Cemal Abdülnasır'ın çevresini "Bu adama güvenmeyin, Amerikalıların adamıdır" diye sürekli uyardığı söylenirdi.

Konuyla ilgili herkesin bildiği gibi, Baas Partisi, Hıristiyan Mişel Eflak başkanlığında birkaç Arap aydını tarafından kurulan ve başta İtalyan faşizmi, 1930'ların totaliter fikirlerini benimseyerek bunu Arap âlemine uygulamaya çalışan bir partiydi.[98]

Baas Suriye'de 1964'te iktidara gelip kurucu ideoloğu Mişel Eflak'la 1966'da yollarını ayırarak işe başlamıştır. Hâlâ da babadan oğula iktidardadır. Irak'ta ise 1963'te Abdülkerim Kasım devrildikten sonra kısa bir süre iktidara gelmiş, bir yıl içinde gitmiş, yeraltına girmiş, 1968'de yeniden yönetime el koymuştu. Daha önce de belirttiğim gibi 1972 Mart ayında o güne kadar başı çeken Ahmet Hasan el Bekir'in himayesindeki yardımcısı Saddam Hüseyin, parti içindeki gücünü tescil ettirerek himayeden sıyrılmış, 2003 yılında Amerikan işgaliyle sona erdirilecek liderliğinin ilk ciddi adımını atmıştı.

98 Eflak'ın Atatürk'ten esinlendiğini öne süren bazı sivri akıllılar vardır. Belki onuncu baskı olacak, ama şunu belirtmekte yarar vardır. Baasçılık ile Atatürk'ün fikirleri ta en baştan uyuşmaz. Atatürk; her bireyin eşit haklara sahip olduğu demokratik, özgürlükçü, laik, hukuka bağlı, bilim merkezli, çağdaş uygarlığı yakalayıp önüne geçecek bir düzene erişmek için gerekli temelleri atmakla meşgul olmuştur. Tek parti dönemi bir geçiş dönemidir. Oysa çağdaşları Stalin, Hitler, Mussolini, kurdukları düzenin nihaî olduğu iddiasındadır. Baas da öyledir. Birilerine duyurulur.

Saddam'ın yükselişinde, boylu poslu ve yakışıklı olmasının ve Iraklı kadınlardan ciddi kamuoyu desteği almasının payı olduğu bilinir.

Saddam, İhtilal Komuta Konseyi'ne Başkan Yardımcısı sıfatıyla fiilen egemen olduktan sonra, 1972 Haziran ayında petrolü tümüyle millileştirmekle işe başladı. Sadece Fransızların hissesine dokunmadılar. O da yüzde beş civarında bir rakamdı. Buna karşılık, 1972 sonbaharından itibaren Fransızlar, Irak'ın millileştirdiği petrolü pazarlamasına yardımcı oldular. Irak'ın petrol geliri iki yıl içinde yedi katına çıktı. Bu arada bir de 1973 Arap-İsrail savaşı çıktı. Dünyada petrol fiyatları iyice uçtu, OPEC de uçtu. Bütün bunlar, birkaç yıl içinde Batı ülkelerindeki ilk petrol krizine yol açtı.

Fransızlar, Ortadoğu ve Kuzey Afrika ülkelerinde Sarkozi'ye kadar diğer Batılılardan büyük ölçüde ayrı hareket eder, kendi gemilerini iyi kötü yürütürlerdi. Bunun örneklerini Irak'ta da İran'da da gördüm.

Irak, petrolü millileştirdikten sonra Pertev Subaşı "Bu petrol şirketlerinin orduları donanmaları, hava kuvvetleri var zannederdik. Meğer bir güçleri yokmuş" dediydi. Ben de ne yalan söyleyeyim "Dünyada bir devir kapanıyor" diye düşündüydüm. Meğer canavar deri değiştiriyormuş. 22 yıl sonra bir vurdular, salladılar, 35 yıl sonra bir daha vurup yıktılar. Ama bunu yaparken, İran'ı da 1.300 yıldan fazla bir zamandır özlemle baktığı Irak'ın güneyinde etkili duruma getirdiler. İran, Sasani İmparatorluğu'nun kışlık başkenti Bağdat yakınlarındaki Taht-ı Cemşid ve vaktiyle elinde tuttuğu, Bağdat'tan Basra'ya kadar uzanan bölgeyi hiç unutmamıştır. İran bölümünde yeri gelince kafama göre yazarım.

1972 yılının Haziran ayında gerçekleştirilen millileştirme hamlesinin hemen ardından, Ankara'dan bir heyet geldi ve o yıl Irak'tan alınacak petrol fiyatları müzakere edildi. Iraklılar, varil başına 2,25 dolar istediler. Biz, Yunanlara 2,24 dolardan verdiklerini biliyorduk. Pazarlıklar fazla sürmedi, iş varil başına 2,20'den bağlandı. Iraklılardan ayrıca, bir miktar hurma da alacağımızı taahhüt ettik. İhraç mallarını çeşitlendirmek istiyorlardı, ama petrol ve hurmadan başka satacak malları yoktu. Biz ise başta buzdolabı, yeni yeni geliştirmeye başladığımız sanayi ürünlerinden bazılarını satıyorduk. Özellikle buzdolapları çok tutuluyordu. Bunları satmak için Fizan Kaymakamı Bahriyeli Çölgeçen Sami Bey'in torunu, babamın arkadaşı Bahriyeli Arap Yadigâr'ın oğlu, benim Mülkiye'den arkadaşım Sami Çölgeçen sık sık gelip gidiyordu.

1973 yılında Iraklılarla petrol müzakerelerinde Irak tarafı kapıyı varil başına 18 dolardan açtı. Biz 11 dolar dedik. Bizim heyet başkanı Büyükelçi Oğuz Gökmen'di. O, 11 dolarda ısrar etti. Iraklılar "Siz iyi bir müzakereci değilsiniz" dediler. Oğuz Gökmen "Benim iyi bir müzakereci olup olmadığımı takdir size değil, benim hükümetime aittir" dedi. Müzakereler kesildi. Sonra yeniden başladı. Nihayet varil başına, bizim güzel hatırımız için 13,50 dolardan anlaştık. 1973 Arap-İsrail Savaşından sonra petrol fiyatları iyice tozuttu. 1973 sonbaharından itibaren Batılı ülkeler önce küçüklerden başlayarak Bağdat'a üşüşmeye başladılar. Her şeyin fiyatı arttı. Halkın ve bizim gelirlerimiz artmadı, 1974'te aldığımız petrolün varili de 18 doları geçti. 1974 yazı geldiğinde, ben Irak'tan ayrılacağım sırada halkçı Baasçılar, üzerlerinde iğreti duran İtalyan elbiseleri giyip göbeklerinden aşağılara kadar sarkıttıkları en pahalı Fransız kravatlarını takarak televizyon yayınlarında boy göstermeye başlamışlardı.

Harun El Reşid'in Şehri

1972 yazında Ateş Balkan, Bağdat'a geldi. Tayin çıkınca bana mektup yazıp durumu sormuştu. "Bağdat aynı Harun el Reşid zamanındaki gibi duruyor, kanalizasyon sistemi yapmayı bile düşünüyorlar, yani çok çağdaş bir şehir" dedim. Yeni evlenmiş. "Yalnız gel, ev bulup yerleştikten sonra hanımı getirirsin" diye yazdım. Eşi Leyla'yla geldi. Yalnız gelse benim evde kalır diye düşünmüştüm. Bende, eşiyle kalabileceği bir yer yoktu. Hilton ayarına yakınca bir Bağdat Oteli vardı, ona gücümüz yetmezdi, nispeten düzgün olan Hammurabi Oteli vardı, bizim taşradaki iyi oteller ayarındaydı, oraya yerleştirdik. Maaş, benimki 474 dolar 60 sent, onunki de evli diye belki 10 dolar fazla. O zamanlar bizim yurtdışına tayin olan memurlara üç günlük harcırah verilip görev yerine gönderilir ve işlemler tamamlanıp maaş bağlanana kadar en az iki ay geçerdi. Bu arada büyükelçiler ve görev yerindeki arkadaşlar yeni gelene ceplerinden borç verir, maaş alana kadar öyle idare edilirdi. Sonra değişti. Dışarıdaki en yüksek maaşla en düşük arasındaki uçurum kapatıldı. Yurtdışına tayini olana peşin üç maaş verilip altı ayda ödetilmesi yoluna gidildi.

Ateş Balkan, son derece kuşkucudur. Bir de onun huyunda Nuri Yıldırım vardır. Bunlara yağmur yağacak desen "Bana ördek dedin" der, küserler, haberin olmaz. Ateş'in babası vaktiyle Nazilli kaymakamıyken, Nuri de eşraf çocuğu, küçüklüklerinde beraber oynarlar-

Zamanın İçişleri Bakanı Mukadder Öztekin'in Bağdat ziyareti sırasında, arkada Büyükelçimiz Nazif Cuhruk

mış kuşkuculuk herhalde birinden ötekine bulaşmış. Bunların ikisi de düzgün, dürüst adamlardır. Onun için Dışişleri'ndeki bazı şeytanlara karşı savunmasız oldukları, kendilerini kollamaları gerektiği inancındadırlar. Haksız da değillerdir. Nuri'nin başına gelenleri kısmet olursa yeri gelince anlatacağım.

Sabahleyin Ateş'i otelden aldım. Sinirli bir hali vardı. Büyükelçiliğe gittik, Pertev Bey gitmiş, yerine Bükreş'ten Nazif Cuhruk gelmişti. Ateş'i huzura çıkardık, Nazif Bey'e tekmil verdi, döndü. Aynı odada oturuyoruz. Suratından düşen bin parça. Durdu, durdu, patladı. "Sen benim moralimi bozmak için mahsustan şehrin en kötü mahallelerini dolaştırdın" diye başladı, demediğini bırakmadı. "Yahu o geldiğimiz yollar şehrin ana yolu, sana yazdığım mektupta da Harun el Reşit zamanındaki gibi demedim mi? Mektupları okuyorlar, daha ne diyecektim. Bin yıl öncesinden olduğu gibi kalmış şehir ancak bu kadar olur" dedim. Birkaç gün sonra doğru söylediğime inandı. Keseye uygun çok güzel bir ev bulup yerleşti. Olağan mesaiye başladık.

Bağdat'ta mesai öğleden sonra ikide biterdi, ama Nazif Bey ya birimizi ya öbürümüzü, bazen de ikimizi birden tutar, bir şeyler yazdırır, sonra yazılanı belki 15, 20 defa tekrar tekrar okur, sonra bir daha, bir daha, sonra bitti sanırsın, bir daha okurdu. Bir gün karşısında oturmuş, okumanın bitmesini bekliyorduk. Odada ağır bir sessizlik vardı. Baktım, Nazif Bey'in geniş çerçeveli gözlüğünün bir

camı düşmüş, yok, yani gözlüğün bir tarafında cam var, öbüründe yok. Ateş'e işaret ettim, o da gördü. Biraz dayandık, sonra kendimizi tutamadık, kahkahalarla gülmeye başladık. Nazif Bey önce şaşırdı, sonra kapıyı gösterdi, "Çıkınız" dedi. Arkamızdan da aynen "Sizin gibi aklı bir karış havada kimseleri Bakanlık nasıl istihdam ediyor şaşıyorum doğrusu" diye ekledi. Nazif Bey çok nazik adamdı. Edebileceği en ağır laflar buydu. Biz odamıza gittik, gülmekten kasıklarımız ağrıdı. Biraz sonra Nazif Bey bizim odaya geldi. "Çocuklar, kusura bakmayın, bu sıcakta insanın sinirleri bozuluyor" dedi. Asıl özür dilemesi gerekenler bizlerdik, biz de özür diledik.

Türkmenlerin Kara Bahtı

Bana göre Türkiye açısından o yıllarda en önemli konu, Kuzey Irak'taki Kürt hareketi ve Türkmenlerin durumuydu. Kuzeyde Barzani ve Talabani, İran ve İsrail'in desteğiyle Irak Hükümetine karşı silahlı mücadeleye girişmişti. Türkmen nüfus, Baasçı Araplar ile Barzani'nin adamları arasında sıkışmıştı. Irak'taki Türkmen nüfus kimi etnologlara göre Türkiye'deki Elazığ'dan Urfa'ya bağlanan ve oradan Telafer, Erbil, Musul, Kerkük, Bakuba ve Hanekin'e doğru uzanan, Azerbaycan ile Batı Anadolu arasında ayrı bir kültür kuşağıdır. Bölgeye Malazgirt savaşından epey önce gelip yerleşmişlerdir. Özellikle halk müziği açısından Urfa ile Kerkük arasında bağlantı kurarlar. Kerkük türküleri, hoyratları, 1955-1975 arasında Türkiye'de çok tutulurdu.

İngiliz belgelerinde, Irak'taki nüfus düpedüz Türk olmakla birlikte, bunları Türkiye'den ayrı tutmak için Türkmen demenin uygun olacağı, Irak'taki Türklerin, sadece Osmanlı Devleti hizmetinde çalışanlarla kısıtlı tutulması gerektiği belirtilmiştir. Meraklısı çıkarsa İngiliz arşivlerinden ve 1920'li ve 30'lu yıllarda yazılmış Irak'la ilgili İngiliz kitaplarından arar bulur.

Mezopotamya'daki Türklerin kökenleri hakkında çeşitli varsayımlar vardır. Irak Türklerinin bir bölümünü Abbasileri iktidara getiren ordunun kalıntılarının oluşturduğu söylenmektedir. Bildiğim kadarıyla Horasan'dan gelen ordunun askerleri ve takipçileri yabani ve zapturapta gelmez sayıldıkları için Bağdat'a sokulmamış, Samarra ve Saddam Hüseyin'in memleketi Tikrit'e yerleştirilmiş ve zaman içinde Araplaşmıştır. Türk kimliklerini 16 ve 17. yüzyıllara kadar korudukları da belirtilmektedir. Hatta 19. yüzyıla ait *Sergüzeşt-i Ali Bey* adlı kitapta da yazar, Tikrit'te Arapça konuşana rastlama-

dıklarını, herkesin Türkçe konuştuğunu anlatmaktadır. Hanefi mezhebinin kurucusu İmam-ı Azam'ın da Türk soylu olduğu söylenir ve Hanefiliğin temelde Şiiliğe en hoşgörüyle bakan Sünni mezhebi olduğu ileri sürülür. İmam-ı Azam'ın türbesi ve camisi hapishane yoldaşı Şii İmamı Kazım'ın türbesi ve camisiyle karşı karşıya, Dicle'nin iki yakasındadır. Karşılıklı dostluğun simgesi olması gereken bu durumun, 2003'teki Amerikan işgalinden sonra karşılıklı düşmanlığa dönüştürüldüğünü televizyonlardan izledim.

Kanuni Sultan Süleyman'ın sefer yaptığı Irak'ın adı dönemin metinlerinde "Irakeyn" yani "İki Irak" olarak geçmektedir. Bu iki Irak Bağdat'ın kuzeyi ve güneyidir. Güney Irak Arap ve çoğunluğu Şii'dir. Bugün de öyledir. 16. yüzyılda Kuzey Irak'ın çoğunluğu Türk ve mezhebi karışıktır. Başta Bağdatlı Ruhi, Fuzulî, Nesimi ile Türkçe yazan ve daha az tanınan birçok şair aynı zamanda "Arabistan'ı Türkî" de denilen bu bölgeden çıkmıştır. Bağdat'ta valilik yapan Süleyman Nazif de şeceresini Nesimi'ye dayandırır. Şairliği bir yana, bana göre Fuzulî'nin "Selam verdim rüşvet değildir deyu almadılar" sözü tek cümlelik siyasi bildiridir. Padişah Sultan Süleyman'ın çağımızdaki ileri hukuktan haberi olsa kadılara emir verir, Fuzulî'yi görev başındaki memura iftiradan terörist diye tutuklatırdı. Sonu belki de Nesimi gibi olurdu.

Fuzuli'nin Kemikleri

1960'ların sonlarında Fuzulî'nin Kerbelâ'daki türbesinin üzerinden yol geçmiş. Yani ki türbe istimlak edilip Fuzulî'nin kemikleri Iraklılar tarafından bir yerlere kaldırılmış derlerdi. Akabinde bir anlaşma yapılmıştı. Arapların, bir eski tarihte Ankara'ya kadar gelmiş ve orada ölmüş Kays diye bir şairleri varmış. Ankara'da ona bir türbe yapılmasına tarafımızdan izin verilmesine karşılık, bizim de Fuzulî'ye Kerbelâ'da yeni bir türbe yapmamız ve kemikleri Iraklılardan alıp oraya gömmemiz için Irak Hükümetiyle anlaşma yapılmış. Oldu da buldu da, geldi de, gitti de derken, Fuzulî'nin türbesi bir türlü yapılamadı. Duyduğuma göre Baas yönetimi kemikleri kaybetmiş, yani artık yokmuş. Sen sağ, ben selamet. Biz Selçuklu Sultanlarının kemiklerini bile başarıyla yok etmiş asil bir milletin evlatlarıyız. Fuzulî kim ola ki! Yanlışım varsa düzeltsinler, hem özür diler hem sevinirim.

Ha, bu arada, 1974 yılında o zamanki "namussuz, komünist, Allahsız" Azerbaycanlılar "Rus kölesi" olduklarından Sovyet Büyükel-

çiliği yoluyla dolaylı biçimde "Fuzulî bizim de şairimizdir, türbeyi siz yapmayacaksanız bırakın da biz yapalım" diye adice bir öneride bulunmuşlardı da biz şiddet ve nefretle reddetmiştik.

O yıllarda Türkiye'nin Bağdat ve Kerkük'te Kültür Merkezleri vardı. Halkın gönlünde bizim Kerkük Kültür Merkezimizin yeri çok özeldi. O kadar ki bayrağın gölgesi tedaviye destek olur inancıyla hastalar güneşin denk geldiği saatlerde Kültür Merkezimizin bahçesine getirilip bayrağın gölgesi altında oturtulurmuş. Ben görmedim, ama orada görev yapan bütün öğretmenlerden duydum. Kültür Merkezi açılmadan önce de hastaları Zaho'ya, sınırdaki bayrağımızın gölgesi altına götürenler varmış.

Bir de Kerkük'te Fuzulî'nin doğduğu evin hikâyesi var. Eski belgeleri okumakta uzman olan Şevket Kutkan adındaki Kerkük Kültür Merkezi müdürü, tapu kayıtlarından Fuzulî'nin 16. yüzyılda doğmuş olduğu evin yerini bulmuş, Büyükelçiliğe bildirmiş, sonra görev süresi dolduğu için Kerkük'ten ayrılmış. Ankara'dan "Gidin, bakın" dediler. Büyükelçilikten üç kişi Kerkük'e gittik. Peşimizde sekiz tane sivil polis, Kerkük kalesinin içindeki tarihi mahalleye girdik. Evin olması gereken yeri bulduk. Ev falan yok, dümdüz olmuş. Karşıdaki evin önünü bir kadın süpürüyordu. Bize "Oradaydı, oradaydı, yıhıptılar, yıhıptılar"[99] diye bağırdı, evine girdi. Kalenin tepesinden etrafa baktık. Ta ileride petrol tesislerinin alevi parlıyordu.

Bize yol gösteren Kerküklü genç, elini uzatıp alevi işaret etti, içini çekti, "Orada yandırdıkları neft değildir, bizim özümüzdür" dedi.

O günlerde Fuzulî'nin "Ne yanar kimse bana âteş-i dilden özge, ne çalar kimse kapım bâd-ı sabadan gayri" beyti Kerkük Türklerinin sloganı haline gelmişti.

Bana göre ilginç bir husus da Sünni Osmanlı devletinin Şiilerce kutsal Kerbelâ ve Necef gibi şehirlerin de bulunduğu Güney Irak'ı İngilizler gelene kadar fazla zırıltı çıkmadan suhuletle idare etmiş olmasıdır. Bu durumdan Türkiye'deki Alevi kıyımıyla ilgili gelişmelerle bağlantılı sonuçlar çıkarmak da mümkündür, ama bu beni **aşar, basmakalıp, kulaktan dolma, tarih tartışılırken arada kabak** kemane çalmayan, deli raporu almamış, ciddi tarihçilerin işidir.

Irak'ın Cemiyet-i Akvam'a sunulan kuruluş belgesinde, Irak devletinin kurucu halkının "Arap, Kürt, Türkmen ve diğer azınlıklardan" oluştuğu belirtilmiştir.

İngilizlerin, Kuzey Irak'ın Türk bölgelerindeki halkı, elinde mîrî arazi bulunduran, iki elin parmaklarıyla sayılabilecek sayıdaki ai-

99 Yani "Yıktılar, yıktılar".

1973'te Irak'ta Türkmen Kardeşlik Ocağı'nın sazlı sözlü eğlence toplantısında. Resme göre solumda Irak Türklerinin büyük lideri, Şehit Abdullah Abdurrahman, sağımda Profesör Necmettin Hacıeminoğlu, gösterileri izliyoruz

leyi hoş tutarak zapturapt altına aldığını, bağımsızlığın ardından çok sayıda Türk asıllı bürokrat ve askere krallık idaresinde görev verildiğini anlatırlardı. Bu ailelerden bazılarının mensupları Türkiye'ye de yerleşmişti. Bunlardan, Türkiye'de parlamento üyesi olan bir hanımın eşi, Kerkük'teki arazilere göz kulak olmak için arada Irak'a gelip giderdi.

Şerif Hüseyin'in torunu son Kral Faysal, İstanbul'da Osmanlı hanedanıyla bağlantılı bir Türk kızıyla nişanlanmış, düğünden önce Abdülkerim Kasım darbesi sonucunda 1958'de öldürülmüştü.

Yıllar sonra bile 1989'da Tahran'da Halepçe katliamının ardından İranlılar tarafından esir alınan Irak tümeni komutanının ve subaylardan birçoğunun Türk asıllı olduklarını ve Türkçe konuştuklarını gördüm. Onu Tahran bölümünde ayrıca anlatacağım.

Bir Yiğit Adam Abdullah Abdurrahman

Irak Türklerinin kültürel ağırlıklı ama bir yönüyle de siyasi sayılabilecek Türkmen Kardeşlik Ocağı diye bir dernekleri ve Kardeşlik adını taşıyan bir sürekli yayınları vardı. Merkezi Kerkük'teydi. Bağdat ve Musul'da da şubeleri vardı.

Başkanları Abdullah Abdurrahman, yarbaylıktan emekli bir subaydı. Yardımcısı Necdet Koçak, Bağdat Ziraat Fakültesinde öğretim üyesiydi. Yönetimde doktorlar, mühendisler, ressamlar, hattatlar vardı.

Abdullah Bey'in Yafa kahramanı olduğu söylenirdi. 1948'de Yafa'yı savunan Irak bölüğünün komutanıymış. Hagana'yı[100] Yafa'ya sokmamış ve böylece halen kuruluş aşamasından beri İsrail vatandaşı olan tek Arap topluluğunun var olmasını sağlamış. Irak'ta kahraman olarak törenlerle karşılanmış derlerdi. Merak eden 1948'deki Irak gazetelerini arar bulur.

Türkmen Kardeşlik Ocağından başka iki ayrı kişinin başını çektiği iki değişik Türkmen görüş ve eğilimi vardı. Bunlardan biri İzzettin Kocava'ydı. Talabani'nin yanında kuzeydeki isyana katılmıştı. Barzani aşiretinin Yahudilikten döndüğü,[101] buna karşılık Talabani'nin annesinin Türkmen olduğu öne sürülürdü. Kocava, Talabani'nin yanında Kürt hareketine katılındığı takdirde, hareket başarıya ulaşırsa Irak Türklerinin de yararlanacağını savunuyordu. Barzani ise Irak Türklerine, Kuzey Irak'a hâkim olmasının önünde en büyük engel olarak bakardı. Nitekim sonradan yaptıkları da bunu ispatladı.

Bir diğer akım, tek kişilikti. Abdüllatif Benderoğlu adında, Bulgaristan'da eğitim görmüş, o zamanki Bulgaristan'ın dünyaya bakışını benimsemiş, Baasçıların gözdesi bir şahıstı. Saddam Hüseyin'in iç darbesinden kısa süre sonra Irak Kültür Bakanlığı'nda Türkmen Kültür Müdürü yapılmıştı ve Irak Türklerinden ciddi tepki almıştı. Benderoğlu'nun 12 Eylül'den sonra Türkiye'nin de gözüne girdiğini duydum. En son Anadolu Ajansı Irak muhabiri olarak sesini televizyonda işittiydim.

Türk veya Türkmen, adına ne dersen de Bağdat'ta Türkçe konuşan nüfusun büyük çoğunluğu Ragıbe Hatun mahallesinde otururdu. 12 Eylül 1980'den sonra, Türkiye Özal'la birlikte bin yıllık devlet olmaktan adım adım uzaklaşıp, hem de iflasa doğru giden bir ticaret şirketine dönüşmeye başladıktan sonra, benim orada görev yaptığım dönemde ülke nüfusunun yüzde 20'sini oluşturan ve resmi belgelerde devletin kurucu halkları arasında sayılan Türkmenler, neredeyse tümüyle göz ardı edildi. Öyle ki 1980'lerde Bağdat'ta görev yapan, üstelik ortalama meslektaşlarımdan daha üstün vasıflı, zeki ve bilgili bir arkadaşımın Ragıba Hatun mahallesinden haberi bile olmadığını gördüm. Üstelik başındaki büyükelçi de en iyilerinden biriydi. Bu, İstanbul'da 1950'ler ve 1960'larda görev yapan bir Yunan diplomatın Tarlabaşı semtinden haberi olmamasına benzer. İstanbul'da bugün görev yapan Yunan meslektaşların bile

100 Bilen bilmeyene söylesin.

101 Bu konuyu sonra Aytunç Altındal çok araştırdı ve Barzanilerin Yahudi kökenli olduğunu bazı belgelere dayandırarak ölene kadar savundu.

İstanbul'daki eski Rum mahallelerini en ufak köşesine kadar bildiklerinden eminim.

Dışişleri'nde "Irak'taki Türkler Malazgirt'ten sonra bölgeye bizimle birlikte değil, daha önce gelmişler. Terk ettiğimiz topraklarda bıraktığımız soydaşlardan sayılmazlar. Dolayısıyla bunlara karşı hiçbir sorumluluğumuz yoktur, bizi ilgilendirmez" şeklinde farazi-ye yumurtlayan çok kıymetli meslektaşlara da rastladım. Konuyla doğrudan ilgisi yok ama dolaylı da olsa var. Bir berber dükkânında karşılaştığımız bir meslektaş da bana "Türkiye'de Türk yok, sen de Türk değil, Türkiyelisin" diye ısrar ettiydi. Bu arkadaş Türkiye'ye en yakın bir Orta Asya cumhuriyetine büyükelçi gitti.

Irak Türklerinin adı 1959'a kadar Türkiye'de pek duyulmazdı. 1959'da Kerkük'te katliam yapılıp 60 kadar Türkmen ileri geleni öldürülünce, birden Türkiye'de gündeme geldiler. Türkiye, Türkmenlerle ilgilendi, bunu yaparken de Irak bütünlüğüne saygılı, ölçülü ve bilinçli bir tutum izledi. Bakanlığa ilk girdiğimde Irak Türkleriyle ilgilenmek, Dışişleri Bakanlığı'nın görev ve yetkisindeydi. Bu durum 12 Mart'tan sonra Osman Olcay'ın dışişleri bakanlığı sırasında da devam etti. Osman Olcay döneminde Bağdat Büyükelçiliğine "Irak Dışişleri'ne Türk-Irak ilişkilerinin tarafımızdan Irak Hükümetinin Türkmenlere muamele tarzına göre değerlendirildiğini hatırlatınız" diye talimat verilmiş olduğunu gözümle gördüm. Arşivlerde duruyordur.

12 Mart karmaşasında, Türkmenlerle ilgilenmek görevi bir başka kuruma verildi ve bu, Irak Türklüğünün sonunun başlangıcı oldu. Dışişleri de konuya tamamen ilgisiz kalarak bunu bir şekilde onaylamış bulundu.

Bağdat'a gittiğimde Protokol Dairesi'ndeyken fazla ilgimi çekmeyen, daha doğrusu, ne yalan söyleyeyim, ciddiye almadığım Büyükelçi Yalçın Kurtbay'ın Bağdat Büyükelçiliğinde müsteşarken kaleme aldığı parafından belli olan raporları okudum. Ta o günlerden, bugünlere işaret ediyordu. Laf kalabalığı etmeden, Irak'taki **Türkmen varlığı korunmazsa uzun vadede ülkede ve bölgede ne**ler olabileceği vurgulanıyordu. Tabii bunları imzalayan Büyükelçi Pertev Subaşı'nın hakkını da vermek gerekir. Pertev Bey de konuya hâkimdi ve büyükelçiliği boyunca Türkmenler konusunda hiç taviz vermemiş, ama son derece ölçülü gitmişti.

O sırada Irak'ın Ankara'da büyükelçiliği ve İstanbul'da başkonsolosluğu, bizim de Bağdat'ta büyükelçiliğimiz ve Kerkük'te kültür merkezimiz vardı. Pertev Bey'e özellikle Saddam Hüseyin'in kuv-

vetli adamlığa adım atmasından sonra "Ben bunlara sizin İstanbul Başkonsolosluğunuzun karşılığı bizim Kerkük Kültür Merkezimizdir, dokunursanız biz de İstanbul Başkonsolosluğunuzu düşünürüz diyorum, kesinlikle gaflete düşmemek lazım, yoksa kültür merkezini kapatırlar" diyordu. Nitekim 1979'da kapattılar. Saddam yönetiminin gerekçesi, Bağdat dışında kültür merkezi bulunmaması kararı alınmış olmasıydı. Bağdat dışında bir tek bizim kültür merkezimiz vardı. Yani bir tek bizim için özel kanun çıkardılar. Türkiye ve Dışişleri uyudu. Irak'ın başkonsolosluğunun sözü bile edilmedi. Iraklılar, Kerkük'te başkonsolosluk da açtırmadılar. Hangi akla hizmetse Türkiye ısrar etmeyip Musul'da başkonsolosluk açmaya razı oldu.

Saddam, Kerkük vilayetini de kırptı. Yüzde 80'i Türk olan vilayetin nüfusunu eklemeler ve çıkarmalarla yüzde 50'ye düşürüp adını da "Tamim" koydu. Kerkük şehrine Mezopotamya bataklıklarından getirdiği Arapları yerleştirip çok sayıda Türk'ü güneye, Basra'ya sürdü.

Ben 1974 Eylül ayında Bağdat'tan ayrılmadan, Büyükelçiliğin de gafletiyle, Abdullah Abdurrahman ve arkadaşları Türkmen Kardeşlik Ocağı yönetiminden uzaklaştırıldılar. Yerine Bağdat Hastanesi Başhekimi Merdan Ali getirildi. Ama Abdullah Abdurrahman'ın Türkmen cemaati üzerindeki etkisinin devam ettiğini duydum. Daha sonra Kardeşlik Ocağının başına Suphi Kemal Hassuna diye ODTÜ mezunu[102] bir şahsı getirdiklerini, bu şahsın *Kardeşlik* dergisine "Biz Türk değiliz, Türkmeniz, Türklerle bir alakamız yok, biz Iraklıyız" diye yazılar yazdığını, bunun Irak Türk toplumunda tepkilere yol açtığını işittim.

Buna karşılık, resmi bir sıfatı kalmamasına rağmen, Abdullah Abdurrahman'ın, Saddam tarafından tutuklanana kadar başta Kerkük, Telafer'den Halekin'e, Erbil'den Musul'a Irak'taki bütün Türk bölgelerini sık sık dolaşıp halkın maneviyatını diri tutmaya çabaladığı da bilinmektedir.

Cumhurbaşkanı Ahmet Hasan el Bekir, daha temkinli, daha akil bir adamdı. Saddam Hüseyin'in aşırılıklarını engellemeye çalışırdı. **Abdullah Abdurrahman, El Bekir'le zaman zaman görüştüğünü söylerdi. Saddam** sonunda 1979 yılı Temmuz ayında El Bekir'i emekliye ayırıp devlet başkanlığından uzaklaştırdı. Kendisini devlet başkanı yaptı. Abdullah Abdurrahman ve üç arkadaşını, Necdet Koçak, Adil Şerif ile Doktor Rıza Demirci'yi 1980 Ocak ayında idam etti ve bu hainliği tam Türkiye'de devlet dairelerinde kaloriferler yanmaz, me-

102 Kıbrıs'taki mümtaz büyüğümüze benzetmek gibi olmasın.

murlar paltoyla çalışırken ve Demirel hükümeti 24 Ocak kararlarını yazmakla meşgulken yaptı.

Doktor Rıza Demirci'nin ne idamı teyit edildi ne de cenazesi ailesine teslim edildi. Demirci yok oldu. Muhtemelen işkencede öldü ve ortadan kaldırıldı. Abdullah Abdurrahman'ın cenazesinin Kerkük'e götürülmesine izin verilmedi. Bugün Irak'a bakınca 1979'da Saddam tarafından yok edilen Türkmen hareketinin Türkiye ve hatta bütün bölge açısından ne ölçüde önemli olduğunu şimdi Irak'ın halini gördükçe daha iyi anlıyorum. Abdullah Abdurrahman'ın Şii olduğunu cenazesi mecburen Kerbelâ'ya götürülünce öğrendik. Hareket tamamen bu dünyanın hareketiydi, öteki dünyayla bağlantısı yoktu.[103]

Abdullah Abdurrahman'ın bana göre bir tek hatasını gördüm. Irak Yönetimi, artan Kürt baskısına karşı Türkmen Kardeşlik Ocağı'nın Erbil'de şube açmasını istemiş, reddetmiş, kendisi söyledi. "Niye?" diye sordum. "Baasçılar bizim lehimize olacak hiçbir şeyi istemezler. Mutlaka bizim aleyhimize bir hesapları vardır" dedi. Bana göre açsa iyi olurdu ama bir şey demek düşmezdi. Diyemedim. Belki de doğru söylüyordu, nereden bilinir.

1973'te bir kere Erbil'in girişinde yol kenarındaki bir kır kahvesinde, saz damlı bir çardağın altında kahve içiyordum. Kahvede kimse yoktu. Kahveci peşmerge kılığında. Ayağına "Şalvar-ı Murathani" yani Sultan Murat şalvarı giymiş. Havadan sudan konuşuyorduk. "Senin memleket nere?" dedim, "Bura Erbil" dedi. "Nesin sen?" dedim, "Kürdüm" dedi. "Türkçeyi nereden konuşuyorsun?" dedim, "Biz Türkçe konuşuruz" dedi. "O zaman ne biçim Kürtsün?" dedim, "Türkmenim desem, ne Kürtlerden ne Araplardan bir lokma ekmek yerim" dedi. Yeri gelmişken bunu da anlatayım istedim.

Türkmenlerin uğradığı zulme, Amerikan işgalinden ve 2003 Temmuz ayında Saddam'ın yakalanmasından sonra, yargılanması düşünülen konular arasında, bir kere bir cümleyle "Türkmen liderlerini öldürmesi, Türkmen ileri gelenlerine ve Türkmen nüfusa zulmetmesi" şeklinde bir Amerikan televizyon kanalında sadece bir **kez değinildi. Fakat bir daha bu konudan söz edildiğini duymadım.** Belki de kapalı kapılar ardında konuşulmuştu ama herhangi bir biçimde mahkemeye yansıdığını işitmedim.

Türkmen liderlerinin idamı, öldürülmesi, sürülmesi ve özetle Irak'taki Türkmen varlığının neredeyse yok edilmesinde, o dönem-

103 Irak'ın birilerinin hayır dualarıyla gerçekleşen istilasından sonra, halkının akıllara ziyan biçimde Sünni, Şii ve Kürt diye bölünmesinden sonra, Abdullah Bey'in değerini daha iyi anladım.

de orada bulunan büyükelçinin bana göre büyük ve affedilmez vebali vardır. Saddam Hüseyin Türkmen cemaatine saldırıya başladığı sırada Bağdat Kültür Merkezinde görev yapan Abdülhadi Güzel'e başvuran Abdullah Abdurrahman, büyükelçiyle mutlaka görüşmesi gerektiğini, durumun çok vahim olduğunu söylemiş. Büyükelçi "Şimdi işim var, olmaz" demiş. Abdullah Bey iki gün sonra yine gelmiş, Büyükelçi hazretleri bu defa Hadi Güzel'e "Git söyle, Türkiye'nin Irak'ta Türkmen meselesi diye bir meselesi yok" demiş. Abdullah Bey "Arkadaşlarım, istersem beni Ürdün'e, Kuveyt'e, Türkiye'ye bir günde kaçırırlar, teklif de ettiler ama ben reddettim. Arkamdan kendi kaçtı, Türkmen cemaatini ateşe bıraktı dedirtmem" demiş ve gitmiş, yani onun gibi yiğit bir adama yaraşır biçimde davranıp bile bile ölüme gitmiş. Bu gibi konular, zibidilerin anlayacağı şeyler değildir.

İşin acı tarafı, Abdullah Abdurrahman'ın adı, Irak Türkmen cemaatinin hafızasından neredeyse silindi gitti.

Büyükelçileri emeklilik bareminde generallerle, valilerle, yüksek yargıçlarla bir tutarlar. Büyükelçilik hiçbirine benzemez. Bütün devlet memurları gibi büyükelçi de aldığı talimata uymak zorundadır, ama bir ölçüye kadar. Zamana ve zemine göre kısa, orta veya uzun vadede devletin çıkarlarına aykırı sonuçlar verecek bir talimat alırsa mutlaka ve mutlaka talimatı verenleri uyarması gerekir. Çünkü Türkiye'de değil, bir yabancı ülkededir ve bulunduğu yerdeki durumu Ankara'dan çok daha iyi değerlendirecek konumdadır. Zaten onun için büyükelçi yapılmıştır, gittiği yerde şişe gibi dikilsin diye değil. Birinci görevi bulunduğu ülkenin makamlarına şirin görünmek de değil, en başta kendi ülkesinin çıkarlarının nerede başlayıp nerede bittiğini araştırıp bunları kendi makamlarına sunmak ve aleyhte olabilecek muhtemel gelişmelere karşı Ankara'yı uyarmak ve yol önermektir. Bulunduğu ülkenin makamlarına şirin görünmeyi asli görev sayanlar vardır. "Dışişleri Bakanı sizi çok seviyoruz sayın büyükelçi dedi" diye Ankara'ya yazanlar az değildi. Elin oğlu **seni babasının hayrına mı sevecek. Saygılı ol, kendini saydır, yeter.** Onun için küçük adamdan büyükelçi olmaz. Hele hassas ülkelere o tür insanları büyükelçi diye göndermek daha hiç olmaz. Bunun çok acı örneklerini gördüm.

1976 Şubat ayının sonunda Dışişleri Bakanı İhsan Sabri Çağlayangil Kerkük'ü ziyaret etmiş. Cumhurbaşkanı Fahri Korutürk, 1976 Nisan ayında Bağdat'ı resmen ziyaret ettiğinde Kerkük'e de gitmişti. Çağlayangil bu ziyarette de Sayın Korutürk'e refakat etmişti.

Kerkük konusuna böylesine önem verilirken ve üzerinde ciddiyetle durulurken üç yıl içinde ne olmuştur da Büyükelçi "Türkiye'nin Türkmen meselesi diye bir meselesi yoktur" diyebilmiştir, bilinmesinde yarar vardır.

İşin bir de Ankara yönüne bakmak şarttır. Büyükelçilik Ankara'ya neyi, nasıl bildirdi? Ankara'da ilgili Siyasi Dairenin başında kim vardı, siyasi işlere bakan müsteşar muavini kimdi, o zamanki Dışişleri Genel Sekreterine, Dışişleri Bakanı Gündüz Ökçün'e ve Başbakan Ecevit ile daha sonraki Başbakan Demirel'e bu konu hakkında ne bilgi verildi, ne talimatlar alındı, Bağdat Büyükelçiliğiyle neler yazışıldı? Hükümet bu konuda ne biliyordu? Hepsini bilmeden kesin bir sonuca varmak mümkün olmaz.

Türkiye Cumhuriyeti selameti açısından uzun vadede ortaya çıkan vahim sonuçları düşünülürse konunun daha sonra kendisi de asılan bir zalim herif tarafından birkaç masum insanın öldürülmesinden ibaret kalmadığı açıktır. Üzerinden 40 yıl geçmiştir. O yüzden birilerinin artık bunu araştırıp ne olduğunu mutlaka ortaya çıkarması gerekir.

Abdullah Bey'in can havliyle yaptığı görüşme talebini reddeden Büyükelçi, Abdullah Bey'i kabul etse sonra kapının dışına kadar herkesin göreceği biçimde hürmetle uğurlasa ve Ankara'ya gerekli uyarıları yapsa çok şey değişeceğinden eminim. Bütün bu gelişmeler konusunda o günkü Bağdat Büyükelçimizin Ankara'ya neler yazdığını da merak ediyorum. Bir gün elbette tarihçiler ortaya çıkaracaktır.

Bu arada, Abdullah Abdurrahman ve arkadaşlarının Türk casusluğuyla suçlanarak yargılandıklarını ve idam edildiklerini de belirtelim.

Acı Kaderin Devamı

Hikâyenin devamı da var. Abdullah Bey'in idamından sonra Kardeşlik Ocağı hareketinin canını kurtarıp Şam'a kapağı atabilen üyeleri, daha önce sözünü ettiğim Talabani'nin arkadaşı İzzettin Kocava'nın oradaki örgütüne katılmışlar. Mücadeleye orada devam etmeye başlamışken, Türkiye'den birileri peydahlanıp "Siz bu Kocava'yı devirin, yönetimi ele alın, size her türlü imkân ve desteği sağlayacağız" demişler, kongre toplanmış, Kocava devrilip yönetim ele alınmış. "Kocava'yı devirin" diyenlerin hepsi ortadan kaybolmuş. Abdullah Bey'in takımından kalan herkes bir yana dağılmış. Bun-

ları bana 1983 yılında Ankara'da görüştüğüm Fazıl Demirci anlattı. Fazıl, Gazi Üniversitesi'nde öğretim üyesi olmuştu. 1995'te kalp sektesinden öldü. Daha sonra o ortadan kaybolanlardan tanıdık birine rastladım. "Neler yaptınız!" dedim. "Ama efendim fena mı yaptık?" dedi.

1991'de Birinci Körfez Harekâtı sırasında İzzettin Kocava'yı Londra'da gördüm. Büyükelçiliğe gelmişti. "O kadar da haksız değilmişsin" demek içimden gelmedi, diyemedim.

Bağdat'tayken bir bakan ziyareti için ön hazırlık yapmak üzere Bağdat'a gelen Yalçın Kurtbay'dan özür diledim. "Kusura bakmayın, ben sizi kafası çalışmaz protokolcü zannetmiştim, yazdıklarınızı gördüm, kendimi sizden özür dilemeye borçlu hissettim" dedim. "Olur öyle şeyler kardeşim gençlikte" dedi. Bir de "Abdullah Bey'e dikkat edin. Lider bulmak, yetiştirmek kolay değil" dediydi. Nitekim Türkmenlerden Abdullah Bey'den başka lider çıkmadığı gibi, bizim Bakanlığın da uygun görmesiyle 1992'den sonra Irak'ta Türkmenlerin Sünnileri Sünnilere, Şiileri Şiilere yamandı. Daha sonra dünyaya mezhep penceresinden bakanların zamanında Kak Mesut'un adamları Kerkük'ü istila edip tapuları ve nüfus kayıtlarını yağmaladı. Ardından Şiiler geldi, Sünni Türkmenleri doğradı, Sünniler geldi Şiileri doğradı ve iş sonunda "Türkiye seninle gurur duyuyor"a gelip dayandı.

Gelelim yeniden Saddam Hüseyin'e. Ahmet Hasan El Bekir'den kurtulduktan sonra Saddam'ın bölgeye ilişkin uzun vadeli Amerikan tasarımlarına uygun ilk işi, Kuzey Irak'ın demografisini değiştirip, bugün var olsa aklı ötekinde değil, bu dünyada olan ve kendine yol gösterici olarak İdris-i Bitlisî'yi değil, Mustafa Kemal Atatürk'ü benimseyen bir Türkiye'nin desteğiyle Büyük Ortadoğu projesinin önünde önemli bir engel oluşturacak ve ülkenin bütünlüğünü pekiştirecek olan Irak'taki Türk varlığını yok etmek oldu.

Saddam, 1975'te Cezayir Anlaşması'yla İran'ın kuzeyde Kürtlere silah yardımını kesmesi karşılığında, Kasr-ı Şirin Antlaşması'ndan beri nehrin İran yakasından geçen Şattülarap sınırını nehrin ortasına almaya mecbur kalmıştı. 1979'da bu anlaşmayı tanımadığını ilan etti. İran'a saldırdı. Aklında, Şattülarap'ın İran tarafındaki Arap nüfus vardı ama hesap tutmadı. Ancak bazı yerlerde 30 kilometre İran arazisine girip takıldı kaldı.

Bir başka deyişle Saddam İran'la 8 yıllık bir savaşa tutuşturulup bölgeye 1973'ten sonra diş gıcırdatarak aktarılan petrol paraları kan ve ölüm ticaretiyle geri alındı.

Saddam 1990'da kışkırtılıp oltaya getirildi, Kuveyt'e sokuldu. Ambargolarla, kısıtlamalarla adamakıllı hırpalandı. Olması gerektiği gibi doğudan batıya değil, güneydoğudan kuzeybatıya doğru giden ve Türkmen bölgelerini Saddam'ın insafına, Türkiye'nin uzağına bırakan bir çaprazına çarpık 38. paralelle, Kuzey Irak meselesi halledildi. Nihayet 2003'te Irak işgal edildi. Saddam'ın kârı itmam idülüp defteri dürüldü.

Bir bayram sabahı Saddam'ı astılar. Zerre kadar üzüldüm desem yalan olur. Ama bu işi bölge dışından gelen saldırganların yerli işbirlikçilerine, hem de bayram sabahı, bütün bölge ahalisine küfür eder gibi yaptırmasına çok ciddi biçimde bozuldum.

Ufak Tefek Anılar

Bağdat'a 1972'de Ordu Milli Takımı geldi. Kaleci Altınordulu Mustafa, Galatasaraylı Büyük Mehmet, Fenerbahçeli Cemil, Altaylı Hıdır, futbolu bıraktıktan sonra başarılı bir teknik direktör olan Vefa ve Fenerbahçeli Erol Togay'ı hatırlıyorum. Çok genç yaşta kaybettiğimiz rahmetli Erol'la uzun uzun ve biraz da Büyük Mehmet'le ahbaplık ettiydim. O turnuvada ciddi oyunlarla Irak şampiyon yapıldı.

Gene 1972 yılında Bağdat Üniversitesi'nde Türkoloji bölümü açıldı. İstanbul'dan ülkücülerin okumuş kadrolarından Profesör Necmettin Hacıeminoğlu öğretim üyesi olarak geldi. Sık sık tartışır, bazen anlaşır, bazen anlaşamazdık. 1973 Mart ayında Aşık Veysel öldüğünde Necmettin hocayla oturduk, radyonun başında, Kültür Merkezinde okutman Hadi hocayla birlikte yas tuttuk. Hadi hoca içmez. Biz Hacıeminoğlu'yla akşam saat 6.00'dan 12.00'ye kadar bir şişe konyağı bitirdik. Radyoda devamlı Âşık Veysel'le yapılmış söyleşiler, türküler yayımlanıyordu. Evde içki yok. İlk geldiğimde kaldığım Madam Vanuhi'ye bir şişe konyak hediye ettiydim. Gece yarısı kapısını çaldım. Konyak duruyormuş, geriye ödünç aldım. Necmettin hocayla yeni şişeyi de "Can bedenden ayrılacak, tütmez baca yanmaz ocak, selam benden kucak kucak, dostlar beni hatırlasın" diye söyleye söyleye yarıladık.

Necmettin Hacıeminoğlu'ndan sonra iki yıl Bağdat Türkoloji bölümüne Türkiye'den hoca gönderilmedi. İki yıl sonra İstanbul Üniversitesi'nden Profesör Mustafa Kafalı'nın gittiğini, bu arada bazı niteliksiz kişilerin Bağdat Kültür Merkezi'ne atandığını duydum. O kısmı görenler, bilenler yazsın.

Mustafa Kafalı

Profosör Mustafa Kafalı ve eşi Sevgi Hanım kim ne derse desin, bana göre Türkiye'de sağ kesimden çıkan en aklı başında insanlardandır. İlki başlarda her konuda tartışır, uzlaşır ama siyasi konularda pek anlaşamazdık. Türkiye'de 2007'den sonraki gelişmeler karşısında fazla fikir ayrılığımız kalmadı. Kim ne derse desin Mustafa Kafalı, kendi içinde bütünlüğü ve tutarlılığı olan bir adamdı. Fikir adamlığından şaşmamış, ısrarlara rağmen siyasete girmemiştir. Fırıldan siyasetçilik zaten ona uymazdı. 2019'da kaybettik.

1973 yazında Bağdat'ta başkâtiplik sınavına girdim. Kısmet. Dünya petrol piyasası ve Ortadoğu'yla ilgili sorular geldi. Rahat geçip Başkâtip oldum.

Aynı yıl Sadi Çalışlar Brüksel'den Bağdat'a geldi. Ateş ile benim yükümüzün bir kısmını üzerimizden aldı. Sadi Çalışlar, Amerikan işgalinden sonra Bağdat'ta Büyükelçilik yaptı. En iyilerimizden biriydi. Genç sayılacak yaşta kaybettik.

1973 yazında Başkonsolos Mehmet Baydar ile yardımcısı, hem Amerikan Koleji'nden hem Mülkiye'den arkadaşım Bahadır Demir, bir Ermeni katil tarafından şehit edildiler.

Bahadır, annesinin tek başına yetiştirdiği tek evladıydı. Bahadır şehit edildiğinde yeni evliydi ve tek evladını kaybeden annesi de sağdı.[104]

Ben Görmedim

1974 yılında bir süre Büyükelçiliğin Konsolosluk şubesine baktım. Orada yaşadığım ilgi çekici bir olay var, anlatayım.

Bir gün açık tenli, kumral saçlı bir kadın, kucağında bir bebek, Konsolosluğa gelip benimle konuşmak istedi. Buyur ettim. Kadının gözünün içi kanlı, etrafı mosmor. Belli ki tokat falan değil, okkalı bir yumruk yemiş. Pasaportundan gördüğüm kadarıyla, vaktiyle epeyce tanınmış bir İsrail ve Siyonist aleyhtarı olan aşırı sağcı bir **şahsın kızı. Çocukken bu şahsın adını kapağında çok başlı bir yılan** resmi olduğu için dikkatimi çeken bir kitabın üzerinde görmüş, okumuştum, oradan hatırladım. Iraklı biriyle evliymiş. Kocası sürekli

104 Sonradan birisi Bahadır için bir kitap yayımladı. Sağlam kişiliğinden değil de Bebek'te kahvede iskambil oynadığından bahsetmiş. Bir de benim gibi, kıt aklı kötüye çalışan geri zekâlıların, cinayeti işleyen Ermeni katilin Ermeni davasını dünyaya duyurmakta başarıya ulaşmış sayılacağı sonucuna varabileceği bazı cümleler sarf etmiş. İnşallah benim kafa basmamış, yanlış anlamışımdır.

dövüyormuş. Türkiye'ye kaçacakmış. Bebeği pasaportuna kaydettirmek istiyordu.

Türk vatandaşlık kanunu, 10 yıl sürekli savaş sonunda azalan Türkiye'nin nüfusunu çoğaltmak zorunda olduğu Cumhuriyetin ilk yıllarında, Türk anadan ya da Türk babadan olan çocuklara doğuştan vatandaşlık verirdi. Sonra 1960'larda bu kanun değiştirildi. O yıllarda, herkesin tek bir vatandaşlığı olması gerekçesiyle, Türk babadan olan çocuklara vatandaşlık verildi. Türk anadan olan çocuklara, babadan aldığı vatandaşlıktan vazgeçmesi şartıyla arzu ettiği takdirde 18 yaşında Türk vatandaşlığına geçme hakkı tanındı.

Kadının pasaportunda eski kanun döneminde doğmuş dokuz ila 13 yaşlarında üç çocuk kayıtlıydı, ama bebeği kaydetmek o günkü kurallara göre mümkün değildi. "Öbür çocuklar ne olacak?" dedim. "Onlar babalarıyla birlikte bana karşı tavır alıyor. Onlardan bir ümidim yok. Hayatta tek varlığım bu bebek kaldı" dedi. "Siz şimdi gidip bebeği pasaportunuza yazdırıp gelin, ama ben ne mühürlerim ne de imzalarım haberiniz olsun" dedim. Şaşkın bir suratla baka baka gidip bebeği kaydettirip geldi. Mühür masada duruyor. "Ben şimdi bir dakika dışarı çıkıyorum, mühür bu, onu vurur üstüne de belirsiz bir imza atarsan ve ben görürsem hakkında kanuni işlem yaptırırım, başın derde girer haberin olsun" dedim. Çıkıp döndüm. Dönünce pasaportu ve bebeği alıp gitti. Ne oldu bilmiyorum, herhalde Türkiye'ye gitti ki bir ses çıkmadı. Yahut belki de gidemedi; o zaman kocası onu eve kapatıp her fırsatta sopa atmaya devam etmiştir. Hal öyleyse biraz da babasının Arap hayranlığına kurban edilmiş oldu varsayalım, ne yapalım.

Hadi Hoca

Diyarbakırlı Abdülhadi Güzel, ben Bağdat'a atandıktan sonra, Bağdat Kültür Merkezi'ne okutman olarak tayin edildi. Bağdat'ta bulunduğum sürede hiç durmadan çalıştı. Kerkük'te Kültür Merkezinde **öğretmen durmazdı, rapor alırlar, kaçarlardı. Hoca oraya gider,** derslere devam ederdi. Bir Kerkük, bir Bağdat, gide gele bir hal oldu. Bir gün bir bakarsın, sokakta Araplarla dama oynarken görürsün, bir gün bir bakarsın Kerkük'e giden minibüs durağında, sırtında bir çuval, iki büklüm Kerkük'teki Kültür Merkezine kitap götürürken rastlarsın. Ortaöğrenime Köy Enstitüsüyle başlayıp ikinci sınıfta okul, öğretmen okuluna dönüşünce bitirmişti. Tire'de dağ köyünde öğretmenlik yaptıktan sonra Bursa Eğitim Enstitüsünün ardından

Bağdat'ta 1973'te Polonyalı arkadaşım, Alman işgalinde direnişçi annenin oğlu Lyjwa ve aziz dostum Abdülhadi Güzel'le

edebiyat öğretmenliğine başlamış, askerliği bitirince Tire'de edebiyat öğretmenliğine devam etmiş, sonra Bağdat'a gelmişti.

Bu arada Bağdat'ta hem Arapça öğrendi hem eski Türkçe kimsenin okuyamadığı belgeleri okumaya başladı. Bağdat'taki görev süresi 1976'da tamamlandı. 1977'de yeniden Bağdat'a tayin edilmişti.

Necmettin Hacıeminoğlu'ndan sonra Bağdat Üniversitesi Türkoloji bölümüne iki yıl Türkiye'den öğretim üyesi gönderilmedi. Hadi Hoca orada da öğretim görevlisi olarak ders verdi.

1980'de Türkiye'ye döndükten sonra Tire'de lise öğretmenliğine devam ediyordu. 1984'te orada gördüm. İlk öğretmenlik yaptığı dağ köyüne gittiydik.

1993'te Kahire'ye eğitim müşaviri tayin edildi. Beş vakit namaz kıldığı için *Cumhuriyet* gazetesi başta, bir kısım basın, gerici diye aleyhine yayına başladı. Kahire'deki görevinin ikinci yılında öğrencilikle ilgisi kalmamış bazı kişilerin öğrenciliğini iptal ettirdi, bu defa komünist oldu. Başta Fehmi Koru, aleyhine çok ağır yazılar **yazan sözde gazeteciler çıktı. Yılmadı. Hiçbir ciddiyetinin kalmadı**ğını, bazı ahvalde Türk öğrencilere parayla diploma verildiğini ispatladığı El Ezher'in mütekabiliyetini iptal ettirdi. Büyükelçi Yaşar Yakış, görev süresini iki yıl uzattı. Hadi Hoca Kahire'de emekli oldu.

Libya'da bizim bir ilköğretim okulumuz vardı. Büyükelçilikte bir teknisyen kadrosu boşalmıştı. "Gel de şu okulu düzelt, seni teknisyen kadrosuna alalım" dedim. "Olur, bir kontrol kalemi, bir pense alır gelirim" dedi. Geldi. Okulu, kütüphanesiyle, bilgisayar sınıfıyla,

sekiz yıllık güzel bir ilköğretim okuluna dönüştürdü. Bir de Trablus'ta çoğu unutulmuş, bizim dönemden kalma birçok eseri saptadı ve fotoğrafladı.

Irak Türklerinin fahri temsilcisi gibidir. Herkesle ahbap olur, konuşur. Ayvaz Gökdemir'den Aziz Nesin'e kadar birçok insanla dostluk etmiştir. Aziz Nesin, *Dünya Kazan Ben* Kepçe kitabında, eminim ki Hadi Hoca'nın telkiniyle, Irak'taki Türkmenlere Türk Hükümeti'nin ilgisizliğinden yakınmıştır. Meraklıdır. İzmir'deki Protestan Kilisesi'nin papazı ile de Kudüs'teki Ermeni Okulunun müdiresiyle de konuşup tartışmıştır. Tire'deki Bektaşi tekkesiyle özel dostluğu olduğuna bizzat şahit oldum.

Hadi Hoca, menfaat beklemeden devleti sırtında taşıyan yüzlerce isimsiz fedakâr insandan biridir. Bugüne kadar ayakta kalabildiysek, bana göre o bilinmeyen insanlar sayesindedir.

Muallim Zehdabi

Bağdat Üniversitesi Türkoloji bölümünde diğer öğretim üyesi de Doçent Muhammet Taki Zehdabi'ydi. Muallim Zehdabi'nin hayatı, bir dava uğruna insanların ne kadar büyük sıkıntılara katlanmayı göze alabildiğinin örneğidir. Zehdabi İran Azerbaycanı'nda Şebister'de doğmuş, üniversite öğrencisiyken Pişaveri hareketine katılmış, hareket başarısız olunca Sovyetlere sığınmış, kendi ifadesine göre Bakû'ye gitmeyi umarken 10 yıla yakın süre Sibirya'da dolaştırılmış, 1956'da nihayet Bakû'ye geçerek üniversiteyi tamamlayıp öğretim üyesi olmuş, hiç beklemediği bir sırada Bağdat Üniversitesi Türkoloji bölümüne gönderilmek için yaptığı başvuru kabul edilip Bağdat'a gelmişti. Eşi ve iki oğlu bir daha dönmeye pek niyetli olmadığı Bakû'de kalmıştı. Ben 1974'te Bağdat'tan ayrıldıktan sonra bir süre haber alamadım. 1977'de Türkiye'ye döndüğümde, İstanbul'da gördüm. Eşi ve çocuklarını Türkiye'ye getirmişti. Kendisi Bağdat'ta devam ediyor, arada Türkiye'ye gelip gidiyordu. Eşi ve çocukları için ikamet almaya çalışıyordu. Ben 1979'da İsveç'e tayin oldum. Zehdabi'nin 1980'de Türkiye'ye gelip İran'a geçtiğini işittim. Tebriz Üniversitesi'nde Türkoloji bölümü açılacağını ve orada ders vereceğini söyleyip gitmiş. İran'a geçtikten sonra haber alınamamıştı. 1982'de Urumiye'de başkonsolos olunca Tebriz'de soruşturduğum Zehdabi'nin Tahran'da hapiste olduğunu öğrendim. 1987'de Tahran'a tayin edilince iki kere gördüm. Bunları ayrıca anlatacağım.

Zehdabi İran'a geçince Türkiye'de kalan eşi Haver Hanım'ı Amerikalıların kapıp önce Özgür Avrupa radyosuna, ardından "Amerika'nın Sesi" radyosuna aldıklarını duydum. Eşi ve çocukları bir daha Türkiye'ye döndüler mi bilmiyorum.

En son, Zehdabi'nin İran'da Şebister'deki evinde meçhul kimseler tarafından feci şekilde dövülerek öldürüldüğünü işittim. Eşi ve çocuklarıyla İran'a gittikten sonra bir daha hiç kavuşamamışlardı.

Zehdabi'yi tanıyan birine "Ne oldu, başına ne geldi?" diye sorduğumda "İnandığı dava yolunda hiç rahat duramazdı" dedi.

Fahir Ersin

Fahir Ersin, 1974'te Bağdat'a basın ataşesi olarak atandı. Demirel'e ve Adalet Partisi'ne yakın olduğu için Almanya'ya tayin olunacakken, CHP-MSP koalisyonu iktidara gelince görev yeri değiştirilmiş, tayini iptal etmemişler, Bağdat'a göndermişler. Önce tanımadım. Ahbap olduktan sonra, Çanakkale olaylarıyla alakalı olarak hapse atıldığını ve yargılandığını söyleyince hatırladım. "Senin hakkında İsmet Paşa'nın taşa kafa attığını iddia etti diye yazan bendim" dedim. Demokrat Parti'nin dişe dokunur tek gazetesi olan *Havadis* adına İsmet Paşa'nın gezisini takip ederken, Çanakkale'de, İsmet Paşa'ya saldıran Demokrat Parti militanlarına olaylar öncesinde para dağıtmakla suçlanmıştı. Bir süre tutuklu yargılanıp çıkmış.

Bir gün 39 derece ateşle hastalandım. Sabaha kadar ıslatıp ıslatıp başıma havlu koydu, değiştirdi, hiç başımdan ayrılmadı. Onu hiç unutmam. "Bu sıcakta yüksek ateş havale yapar, çok tehlikelidir" diyordu.

Kıbrıs Barış Harekâtından sonra Kıbrıs'la ilgili çok güzel bir tanıtıcı sergi hazırlıyordu, Büyükelçi uygun görmedi, kaldı.

Ben Bağdat'tan ayrıldıktan sonra Ecevit, MSP'yle koalisyonu bozup hükümeti bıraktı. Bir süre sonra Demirel yeniden iktidara gelince Fahir'in de 1976-77'de Almanya'ya gittiğini söylediler. Bonn'dayken aradım, bulamadım. Almanya'da 1980'lerde Türk Gazeteciler Cemiyeti Başkanı olmuş. 1988'de genç sayılacak yaşta vefat etmiş.

Kıbrıs Çıkarması

Temmuz başında, Baas partisinin iktidara gelişinin yıldönümü kutlamalarına Türkiye Hükümetini temsilen üvey babam Orhan Eyüboğlu geldi. Başbakan yardımcısıydı. Benim yakınlığımı kimse

bilmezdi. "Başbakan Yardımcısı, Bağdat'ta bulunduğu sürede Müfit Özdeş'in kendisine refakat etmesini istiyor" diye telgraf aldık. Eyvah, dedim. Konsolosluk şubesi üstümde. Geldiğine elbette memnun oldum ama iki iş arasında gide gele bir hal oldum.

Tam o sırada Kıbrıs'ta Nikos Sampson darbesi oldu. Büyükelçi'nin eşi, ilk ve son defa kançılaryaya gelip radyodan dinlediği darbe haberini verdi. Ben, haberi Eyüboğlu'na ilettim. "Makarios sağ mıymış?" diye sordu. "Kaçmış" dedim. "Ben derhal Ankara'ya gidiyorum" dedi. O gün birkaç aktarmalı bir yol bulup Türkiye'ye gönderdik.

Büyükelçi Ömer Akbel de Tahran'da bana Kıbrıs'la ilgili bir başka benzer olay anlatmıştı. Akbel, Turan Güneş'in bakanlığı sırasında özel kalem müdürüymüş. 12 Eylül'den önce dış gezilere cümbür cemaat gidilmezdi, eş götürülmez, ziyarete fazla adam katılmazdı. Heyet halinde gidilmeyecekse bakanların yanına Dışişleri'nin ilgili dairesinden bir kişi verilir, gezi gerçekleştirilirdi. Nikos Sampson darbesi sırasında Ömer Akbel Ankara'da, Turan Güneş Çin'de gezideymiş. Geziyi iptal edip dönünce Ömer Akbel havaalanında Güneş'i karşılamaya gitmiş. Tam o sırada Başbakan Ecevit bir diğer garantör olan İngilizleri Kıbrıs'a müşterek müdahaleye davet etmek üzere Londra'ya gidiyormuş. Havaalanında karşılaşınca Turan Güneş "Ben istifa ediyorum, ne konuşmuştuk, müdahale için daha ne bekliyorsunuz" demiş. Ecevit de önce İngilizlere ortak müdahale önermenin daha uygun olacağını söylemiş.

Bu iki olay, benim düşünceme göre o zamanki Hükümetin Kıbrıs'taki gelişmeleri beklediğini, darbe yapıldığı takdirde müdahaleyi tasarladığını gösterir. Ötesi tarihçilerin işi.

Türkiye'nin Kıbrıs müdahalesinin Bağdat ve hatta Irak'a yansıması çok çarpıcı oldu. Müdahaleyi 20 Temmuz sabahı kapıma dayanan bir Türkmen ahbabımdan öğrendim. "Biz hazırız" diyordu. "Neye hazırsınız?" diye sordum. "Türkiye 100 bin Türk için Kıbrıs'a çıktığına göre, biz burada 2 milyon kişiyiz, Türkiye buraya mutlaka **gelip bizi de kurtaracaktır" umudundaydı. "O işler zannettiğin gibi** değil, **hevesini şimdilik içine at" dedim.**

Türkmen Kardeşlik Ocağı, Kerkük'te İslam şehitleri için mevlit okuttu, ayrıca gizlice Kıbrıs şehitleri için sembolik bir para topladı. "O parayı kendi muhtaçlarınıza harcayın" dedik.

O dönemde Yunan cuntasıyla iyi ilişkiler sürdüren Saddam ve Baas Hükümeti bana sorarsan bundan pek memnun olmadı ama harekâtın halkta uyandırdığı coşku karşısında ister istemez zımnen

de olsa destek verdi. Yiğidi öldür, hakkını ver. İmalatı durdurup bizim donanma ve hava kuvvetlerinin ihtiyacı olan makine yağlarını acele ürettiler ve teslim ettiler. "Borcumuz?" dediğimiz zaman da para almadılar.

Kıbrıs harekâtından sonra Bağdat'ın neredeyse yarısı Türk ve Osmanlı oldu. Benim bazen uğrayıp çene çaldığım koyu Baasçı bir Doktor Mükerrem el Şekerci vardı, o bile "Ben zaten Türk soyundan geliyorum, adımdan belli. Bizim evin kapısında ay yıldız vardı, İngilizler 'sök' dedi babam direndi, sökmedi" demeye başladı. Tanıdık esnaf yoldan geçerken dükkânlarından çıkıp "Gazanız mübarek olsun, tebrikler, helal olsun" diye neredeyse alkış tutuyordu. Sanki yıllardır Ortadoğu'nun üzerine çökmüş kara bulutu biz bir vuruşta dağıtmıştık. Şam'ı, Amman'ı, Beyrut'u bilmem, ama Libya'daki havayı oradaki arkadaşlar anlattı. Kaddafi'nin yardım sandıklarını uçağa bizzat yüklediği hikâyesini o günlerde herkes duymuştu. Eylül ayında Lizbon'a giderken uğradığım İstanbul'da da bir kendine güven, bir toplumsal barış havası esiyordu. Sonra ne olduysa oldu, iç politika oyunlarıyla bütün o hava çabucak yok oldu gitti, Türkiye içerde birbiriyle boğazlaşmaya daha da hızlanarak devam etti.

Bağdat Sergüzeştinin Sonu

1974 Ağustos ayında beni Ankara'ya çağırdılar. Neye çağırdıklarına başta ben, kimse bir anlam veremedi. Ankara'da ilgili siyasi daireye gittim, "Bizim haberimiz yok" dediler. İktisat Dairesinde de kimsenin haberi yok. "Personel Dairesine git" dediler. Orada Genel Müdür Büyükelçi Mehmet Baydur'a görünmemi söylediler. Mehmet Baydur, 1960'ta Vaşington Büyükelçiliğinde müsteşarken, 27 Mayıs'tan sonra ticaret bakanlığı yapmış bir büyükelçiydi. Odasına girdim. "Ne oluyor, acaba hakkımda birisi bir şeyler söyledi, bir şikâyet oldu da nasihat falan mı edecek, kim ne demiş olabilir?" diye merak ediyordum.

Bağdat'ta Ateş, askeri ataşeyle, ben de bir başka görevliyle uğraşırdık. Şimdi düşündüğüm, biraz da ayıp ederdik. Ateş, mesela bir keresinde askeri ataşenin yanında "Bizim Albay, her gördüğü cipin lastiklerini sayar" dediydi. Ben, vaziyeti idare etmek için "Tabii lastikler yeniyse Ruslardan yardım alıyorlar, bazı ciplerin lastikleri yeni, bazılarınınki eskiyse yardım yetersiz demektir diye değerlendiriyor" deyip durumu idare etmeye uğraştım. "Yok, değerlendirme falan değil, her bir cip kaç tekerlekli diye sayıyor" dedi. Allahtan, Albay ciddiye almadı, bir şey demedi, şakaya vurdu.

Ben Büyükelçilikte, bana göre çok haklı bir sebeple, bir başkasına takmıştım. Hava açıkken "Bugün hava amma da bulutlu, yağmur yağacak herhalde" derim, "He, he" diye zoraki güler, mavi renkli kravat takmışsa "Bu yeşilli sarılı kravatı nereden buldun?" derim, "Hı, hı, hı" der. Sonunda bir gün elinde bir bardak su varken koridorda karşılaştık, "Ayranı nereden buldun?"[105] dedim. Boş bulundu, "Bu ayran değil ki, su" dedi. Sonra aniden köpürdü. "Bak sana ne yapacağım, seni rapor edeceğim" filan diye söylenmeye başladı. Bu sefer de ben "He, he" diye cevap verdiydim.

Ben Personel Genel Müdürünün karşısında beni Ankara'ya neden çağırırlar diye merak ederken, Mehmet Baydur "Sana nereye tayin edilmek istediğini soracakmışız" dedi. "Anlamadım" dedim. Aynı lafları tekrarladı.

Doğru, yanlış bilemem, kısmen yorum, kısmen dedikodu olabilir. Rivayete göre, beni önce AET, yani Avrupa Ekonomik Topluluğuna göndermeyi düşünmüşler. Öyleyse muhtemelen İktisat Dairelerindeki genel müdürüm olan Tevfik Saracoğlu'nun parmağı vardır. Nitekim bir ay kadar önce Büyükelçi Nazif Bey de "Avrupa topluluğuna gitmeye ne dersin?" diye sormuştu, ben de "Aman beyefendi, burada kalıp dört seneyi doldursam daha iyi, Avrupa Topluluğuna inanmıyorum ki gidip de ne yapacağım" dediydim. O arada annem de Turan Güneş'e bir vesileyle ailecek görüştüklerinde "Benim oğlum da Dışişleri'nde, acaba nereye gidecek" diye sormuş. Turan Güneş de personele sorup "O yer beğenmez" gibisinden bir cevap alınca inadına "Öyleyse çağırın kendisine sorun" demiş. Vur deyince öldürmek de işi uzatmadan halletmenin bir yöntemidir.

Ben mümkün olabildiğince edep dairesinde kalmaya çalışarak, ayıp bir söz sarf etmeden, demediğimi bırakmadım. Dediklerimden hatırladığım son cümle "Bakan bey, benim haysiyetimle oynama yetkisini nereden buluyor, nereye gönderirseniz giderim, siz de bakanlık yapmış birisiniz, nasıl böyle bir talimata evet dersiniz, siz beni buraya çağırmamış olun, ben gelmemiş olayım, emrederseniz **şimdi gideyim" dedim ve Bağdat'a döndüm. Bu konunun devamı İs**veç bölümünde gelecek.

Turan Güneş, bir zaman sonra annem "Oğlumu tanıdınız mı?" diye sorduğunda "Tanımaz mıyım hanımefendi az küfrünü duymadık" demiş. Vallahi de billahi de küfür etmedim. Haddim değil. En iyi birkaç dışişleri bakanı'ndan biriydi.

105 Bunu, Bağdat'a gelen Ordu Milli Takımındaki Büyük Mehmet'ten öğrenmiştim. Kampta bazı arkadaşlarını işletiyordu. Ben de büyükelçilikte uyguladım.

Ömer Akbel'den Turan Güneş'in bir başka hikâyesini dinledim. İran'a resmi bir ziyaret sırasında Şah tarafından kabul edilmeden önce İranlılar "Şaha Aryamehr diye hitap edeceksiniz" demişler. "Aryamehr, Aryanların güneşi demektir. Benim soyadım da Güneş" demiş ve Şaha "Şehinşah hazretleri" diye hitap etmiş, Aryamehr demememiş.

Her ne hal ise ben Bağdat'a döndükten bir hafta sonra 1974 Nisan ayında bir darbeyle askerlerin iktidara el koyduğu Portekiz'e, Lizbon Büyükelçiliği Başkâtipliğine tayinim çıktı.

PORTEKİZ'E GİDİŞ

Bağdat'tan 1974 Eylül ayı ortasında ayrıldım. Beyrut'ta Filistinli mülteciler ile Lübnan ordusu arasında çatışmalar başlamış, İsrail uçakları birkaç saldırı yapmıştı. Beyrut'ta artık hiçbir şey eskisi gibi olmayacaktı. Bir daha ne Bağdat'ı ne Beyrut'u ne de Şam'ı gördüm.

Dönüşte İstanbul'da bir hafta oyalandım. Bir yıl önce, 1973 Kasım ayında Bağdat'tan arabayla yıllık izne gelmiştim. Boğaziçi köprüsü 29 Ekim'de açılmıştı. Ben köprüden 4 Kasım'da geçtim, köprünün üzerinde benden başka sadece dört araba vardı. Bir yıl sonra köprünün üzeri biraz kalabalıklaşmıştı ama bugüne göre hâlâ çok çok tenha sayılırdı.

1974 sonbaharında Kıbrıs Barış Harekâtının Türkiye'de halkta uyandırdığı kendine güven ile iç barış ve huzur havasına değinmiştim.

Bağdat-Lizbon uçak biletimin güzergâhını az bir fark vererek uzatmıştım. İstanbul'dan sonra Cenevre'de Aydemir Erman'a, oradan da Kopenhag'a tayin edilmiş olan Atilla Akan'a uğradım. Amsterdam'da da bir gece kalıp uçak değiştirdim ve yola devam ettim.

Spinola'nın İstifa Nutku

1974 yılının 30 Eylül günü bir öğlen saatinde Lizbon havaalanına indim. Havaalanında bir tuhaflık vardı. Herkes işi gücü bırakmış, radyo yayınına bağlanmış olduğu anlaşılan havaalanı hoparlörlerine kulak vermiş, pür dikkat dinliyordu. Kimse bana bakmadı, ben

hiçbir yere takılmadan dışarı çıktım. Bir kamyon dolusu asker gelip terminal binasının duvar diplerine dizildi. Ben tekrar içeri girdim. Radyodaki konuşma bitti. Bavulumu aldım. Gümrük ve pasaport işlemlerinden geçtim. O sırada Büyükelçilikten Müsteşar Samim Şahin geldi. Portekiz'de 25 Nisan 1974 tarihinde Karanfil Devrimi denilen askeri darbe gerçekleşmiş, 1968'de rahatsızlanıp 1970'de ölen António de Oliveira Salazar'ın halefi Marcelo Caetano Brezilya'ya kaçmış, 1920'lerden başlatırsan neredeyse yarım yüzyıllık ılımlı faşist diye tanımlanan Salazar rejimi sona ermiş, devrimden önce "Portekiz ve Geleceği" adında bir kitap yazarak hükümeti eleştiren António de Spinola adındaki general, cuntanın ilk cumhurbaşkanı olmuştu. Spinola için sermayedar sınıfının adamı derlerdi. O gün istifa etmiş; ben Lizbon'a ayak bastığımda herkesin kulak kesilip dinlediği de Spinola'nın radyodan yayımlanan istifa nutkuymuş. Samim Şahin Büyükelçilikte Spinola'nın istifa haberlerini izlerken gecikmiş. Yani ben, tam 25 Nisan Karanfil Devrimi'nin cicim ayları-nın sona erip Portekiz'in ve başta Angola ve Mozambik, bağımsızlığa kavuşacak sömürgelerin geleceğinin ne olacağına dair sürtüşme, çekişme, dalaşmaların koyulaştığı ikinci aşama başladığı anda Portekiz'e ayak basmışım.

Portekizliler kimseyi asmadan, kesmeden, hatta havaya bile fazla ateş etmeden, birazcık itişip tepişerek bildiğim kadarıyla maddi manevi asgari zararla işlerini iyi kötü bir düzene koyup iki yıl içinde düzlüğe çıktılar. Bizdeki kimlikleri hâlâ kesin olarak ortaya çıkmayan bazı yamuk herifler gibi kimse "Kan dökülmeden ihtilal meşru olmaz, birkaç kişiyi asalım" demeden işi hallettiler. Üstelik yönetimi elinde tutan cunta temelde aşırı sola çok yakın olduğu halde.

Havaalanından gelirken yolda ilk Portekizce kelimeyi öğrendim. Birisi, herhalde devrimin ilk başlarındaki hevesle, duvara büyük harflerle koskoca bir "Spinola" yazmış, başka birisi de herhalde çok yakın bir tarihte, Spinola'nın üzerine çizgi çekip daha büyük harflerle "Cabrao" diye bir söz eklemişti. Bu, bizde eski dilde kibarcası **muhabbet tellalı denilen meslek erbabının Portekizce en kaba biçimde** ifadesi demekmiş. Böylece Portekiz'de daha günaydın demeyi öğrenmeden o kelimeyi öğrenmiş olduk.

Lizbon'daki büyükelçimiz Fuat Doğu, asker kökenliydi, korgenerallikten emekliydi, fakat meslek hayatı askerlikten çok istihbaratçılıkla geçmiş, MİT Müsteşarıyken 1971'de 12 Mart'ta işbaşına gelen Hükümet tarafından Lizbon'a gönderilmişti. Fuat Doğu'nun Lizbon'a büyükelçi yapılmasının hikâyesi, 12 Mart Hükümetinin

Başbakan Yardımcısı Sadi Koçaş'ın hatıralarında uzun uzun anlatılmıştır. Merak eden, kitabı bulur, okur.

O zamanlar Dışişleri Bakanlığı'nın Bakanlık mensubu olsun olmasın, dışarıdan baskıyla atamak zorunda kaldığı büyükelçilere karşı özel bir tutum izler diye rivayet edilirdi. Bakanlık böyle büyükelçilerin maiyetlerine en aykırı adamları verir, işe yabancı olan büyükelçilerin zor durumda kalmasına varacak bir yol izler diye söylenirdi. İlk atandığında Fuat Doğu'nun yanına, Dışişleri'nde kendi özel işlerine öncelik vermesiyle tanınan bir meslektaşı müsteşar yapmışlar. Bu meslektaş, her ne sebepten ise Portekiz'de sürgünde olan eski İtalyan kralı Umberto'yla tanışmak istemiş. Büyükelçi göreve başladıktan sonra yapması gereken ziyaretleri gerçekleştirdiği sırada, bu meslektaş Fuat Doğu'yu Lizbon'da sürgündeki İtalyan Kralını da ziyaret etmesinin uygun olacağı hususunda ikna etmiş. Birlikte arabaya bayrak çekip gidip görüşmüşler ve bu vesileyle bizim meslektaş müsteşar da haşmet ve gösteriş meraklısı olduğu öne sürülen Umberto'yla bu vesileyle tanışmış. Yalnız, hesapta olmayan bir gelişme vuku bulmuş. Büyükelçi, Kral Umberto'yla yapılan görüşmeyi Ankara'ya bildirmiş. Ankara'dan "Sürgündeki kral ziyaret edilmez, zatıâlilerine kim söyledi de ziyaret ettiniz" diye özetlenebilecek bir cevap gelince müsteşar Lizbon'dan gitmiş. Amma velakin, büyükelçinin kafasında her Dışişleri mensubu muhtemel bir tehdit olarak yer etmiş.

Büyükelçi, bu durumda, kendinin ve Türkiye Cumhuriyeti devletinin selameti açısından en uygun emniyet tedbirinin, vatan haini olmaları her vakit muhtemel Dışişleri mensuplarının yazışmalarını, konuşmalarını, eşlerin birbirleriyle olan ilişkileri dahil özel hayatlarıyla ilgili en ufak ayrıntıyı bilmeye kendini mecbur hissetmiş.

Kısacası kendisini eski İtalyan Kralını ziyarete ikna eden Müsteşarın yaptığı zaten meslek icabı kuşkucu olan Fuat Doğu'yu iyice tedirgin etmişti. Büyükelçilikte herkesin her hareketini izlemeye gayret ediyor, bu da Büyükelçilikte sıkıntılı bir hava yaratıyordu.

Büyükelçilikte meslek memuru olarak iki müsteşar vardı, bir de ben. Müsteşarlardan Samim Şahin, Fuat Paşa'nın şüpheciliğinden bezmiş, havlu atmıştı. Sabah gelir, bir iki saat oyalanır, beni binanın ortasındaki boşluğa çağırır, odasının önündeki sahanlıktan el, kol, kaş, göz işaretleriyle "Ben gidiyorum sen vaziyeti idare et" demeye getirir, kaçardı. Büyükelçi de kanıksamıştı. Ama soracak olursa "Mutlaka önemli bir randevusu vardır, birisinden bir haber bekliyordur" der, idare etmeye uğraşırdım. Büyükelçi tabii ki inanmazdı.

Birinci Müsteşar Osman Fuat Özkılıç, yerinde oturur, bir yere kıpırdamazdı. O zamanlar Dışişleri'nde elden ele, dilden dile dolaşan meşhur bazı telgraflar vardı, "Horoz Telgrafı, Baklava Telgrafı" gibi. Osman Fuat Özkılıç, horoz telgrafının müstakbel müellifiydi. Bu telgraflara kısaca değineyim.

Baklava telgrafı: Bakanlık dışı baskıyla büyükelçi yapılan bir meslektaş, gittiği ülkede Büyükelçiliğin aşçısıyla baklavanın nasıl yapılacağı konusunda fikir ayrılığına düşmüş. Bakanlığa, baklavanın nasıl yapılacağı konusunda kendisinin ve aşçının görüşlerini uzun uzun, en ayrıntılı biçimde anlattıktan sonra, baklavanın hangi yöntemle yapılacağı hakkında Bakanlıktan talimat istemiş. Telgrafı okumadım ama dilden dile dolaşan şeklini birçok kişi gibi ben de neredeyse ezberlediydim.

Horoz telgrafı: Lizbon'dan sonra tayin olduğu Bulgaristan'da Burgaz'da başkonsolosken Osman Fuat Özkılıç tarafından yazılmıştı. Özkılıç çok yalnız bir adamdı. Kuş beslerdi. Burgaz'da bir horoz alıp beslemiş, izne gidince yerine bakan Muavin Konsolos horozu kestirmiş ve yemiş. Muavin Konsolosu da biraz bilirim. Herkese kötülük etmek gibi bir huyu olduğu için toplumdan dışlanmış biriydi. Telgrafta, içi yanan Osman Fuat Özkılıç, horozu epeyce bir methettikten sonra, konsolosluğun bahçesinde yaşayan horozunu yerine vekâlet eden şahsın kesip yemeye hakkı olup olmadığını soruyormuş. O telgraf da elden ele dolaşmış. Ben onun da dilden dile dolaşan şekline yetişebildiydim. Haklıyken haksız olmak, işte buna denir. Kötü gol yiyince önce nefes alıp, bir duracak, sinirlerine hâkim olacaksın. Yoksa hemen saçmalar, iyice rezil olursun.[106]

Böyle elden ele dolaşan telgrafların başka örnekleri de var, ama bu kadarı yeter.

Ben Lizbon'a gittikten kısa süre sonra İdari Memurumuz olan hanım alışveriş yaparken çantasını çaldırdı. Çantada Büyükelçiliğin güvenlikli odasının anahtarları da vardı. Fuat Paşa Ankara'dan uzman istedi. Uzman gelip de kilitleri yeniden düzenleyene kadar **idari memur hanıma kançılaryada güvenlikli odanın önüne yatak** yapıldı, bir hafta orada yatıp kalkarak, hiçbir yere ayrılmadan nöbet tuttu. İdari memur hanım gitti, hanımın yerine babamın amcasının torunu Yaşar Özdeş geldi. Yaşar ağabey, muamele memuru sınıfından bahriye binbaşısıyken Ankara'da NATO Dairesinde kriptocu olarak çalışmış, oradan Dışişleri'ne geçmişti.

106 Ne yapalım, gene futbol!

Fuat Paşa'nın ifadesine göre, Yaşar ağabeyle asker askere iyi anlaştılar. Arada ben Fuat Paşa'nın fikirlerine karşı gelirsem "Sen benim Rıfat amcamın oğlusun, Fuat Paşa'ya itiraz etmekle çok ayıp ediyorsun" derdi. Ben de "Bunun, buradaki işlerin yürümesiyle ne alakası var" derdim.

Yaşar ağabey, ilk tuttuğu evin sahibiyle bir sebepten mahkemelik olmuş, davayı kazanmış, aldığı tazminatı bizdeki Mehmetçik Vakfı'na benzer bir kuruma bağışlamıştı. Portekiz Büyükelçiliği, 1980 yılında Yaşar ağabey emekli olduktan sonra İstanbul'da arayıp buldu, bir nişan verdi.

İmparatorluktan süzülüp gelmek, devlet olmanın bazı hasletlerini de beraberinde getirir.

Tarihçe

Türkiye ile Portekiz arasındaki ilk temas ve çatışmalar Kızıldeniz, Basra Körfezi, Umman Denizi ve Hint Okyanusunda cereyan etmiş, Osmanlı devleti sonunda Kızıldeniz ve Basra Körfezine hâkim olmakla birlikte, Portekizliler, Osmanlı devletinin Hint Okyanusuna açılmasını engellemiştir. Bu bölgedeki Portekiz-Türk çatışmasının Piri Reis'in kellesine mal olduğu malumdur.

Osmanlı devletinin Fas'ta nüfuz kazanmasını tehdit olarak algılayan Portekiz Kralı Sebastian, 1578'de Fas'a saldırmış, Vadiusseyl Muharebesinde Osmanlı devletinin gönderdiği yeniçeriler ve topçu birliğinin de desteğini alan Fas kuvvetleri karşısında çok ağır bir yenilgiye uğrayarak savaş meydanında ölmüş, ancak cesedi hiçbir zaman bulunamamıştır. Kral Sebastian veliaht bırakmadan ortadan yok olduğu için uzaktan akraba İspanya Kralı II. Felipe kendisini aynı zamanda Portekiz Kralı ilan etmiş, Portekiz 60 yıl İspanya boyunduruğu altında özerk bir bölge olarak kalmıştır. Portekizliler 1640'ta ayaklanmış, yaklaşık 25 yıl süren bir dizi savaştan sonra bağımsızlıklarını yeniden tescil ettirmişlerdir. 1578'den sonra da Türkiye ile Portekiz arasında kayda değer bir temas tarafımdan bilinmemektedir.

Esasen bu tarihlerden sonra İngilizler ve Hollandalılar Hint Okyanusu'nda ağırlık kazanmış, giderek zayıflayan Portekizliler 16. yüzyıldaki güçlerine bir daha kavuşamamışlardır.

Bakanlıktan Fırça

Lizbon'a gittikten iki ay sonra, baktım olmayacak, Türkiye'ye dönmek için dilekçe verdim. Mülkiye'yi bitirince doktora öğrenci-

si olduydum ya, oradaki dersleri saydırıp 1974'te İstanbul Edebiyat Fakültesi tarih bölümünde Yakınçağ Tarihi Profesörü Ahmet Cevat Eren'in yanında doktoraya başlamıştım. Tezi de vermişti: 1918'den sonra Musul meselesi. Bağdat'ta kalsam kolaydı. Lizbon'a tayin olunca iş yatmıştı. Ankara'ya dönebilirsem, Bakanlıktan izin alır, eski yazı öğrenip bizdeki belgeleri tarar, bu arada çoğunun 50 yıllık gizlilik süresi henüz sona ermekte olan İngiliz belgelerini de bir yolunu bulup araştırırım diye düşünüyordum.

Bakanlıktan, Mehmet Baydur'un imzasıyla sert bir cevap geldi. Kısacası "Merkeze dönmek fedakârlık değildir. Sen her türlü şartlar altında görev yapmaya mecbursun, orada oturacaksın" diyordu. Yakın zamana kadar saklıyordum. Bulursam yayımlarım.

Lizbon'da hayat güzel, ihtilal ortamı bana göre ilgi çekici, hava latif, insanlarla ahbaplık etmek kolay, amma velakin Büyükelçiliğe gitmek çok zordu. Ayaklarım sanki geri geri gitmek için bana büyük baskı yapıyor, ben bir taraftan ağır kayaları iterek ilerlemeye uğraşırken bir taraftan da bacaklarımın beni geri götürmesine engel olmaya uğraşıyordum. Sonunda başarıyor, kapıdan giriyor, o anda bu defa tepeme çöken ağır bir yükün altında kendimi yamyassı olmuş hissediyordum.

Makao Dosyası

Bir gün Makao'ya yeni bir vali atandı. Büyükelçi "Müsteşar beye söyle, Ankara'ya yazsın" dedi. Söyledim. Yazılacak olan "Falanca şahsın Makao'ya vali olarak atandığı Portekiz Hükümeti tarafından açıklanmıştır" hepsi bu. Özkılıç "Ben hiçbir yazıyı evveliyatını incelemeden yazmam" dedi. "Ben baktım, dosyada dört yıl önce atanan valinin tek cümlelik iki satırlık telgrafı var, başka bir şey yok" dedim. "Olsun, incelemem lazım" dedi. Benim odam en alt katta. Onunki orta katta. Arşiv çatı katında. Beni, çoğu bana göre lüzumsuz bir sürü işimin arasında "Dosyasında bir hususa daha bakacağım, getir. İnceledim, al götür. Bir şeye daha bakacağım gene getir" diye diye tam dört kere en üst kata indirip çıkardı. Beşinci defasında tepem attı, "Git lan, kendin al" dedim. Yarım saat sonra beni çağırdı. Ankara'ya dilekçe yazmış, "Ben burada yapamayacağım, kimse sözümü dinlemiyor, Başkâtip de dinlemiyor, beni merkeze alın" diye. "Büyükelçiye arz edin" dedi. Götürdüm. Fuat Paşa dilekçeyi görünce gözleri parladı. 10 dakika geçti, geçmedi, beni çağırdı, "Bunu şoföre ver, havaalanından postaya atsın" dedi. Fuat Paşa, ha-

vaalanından postaya verilen evrakın, uçağa yakın olduğu için daha çabuk adrese ulaşacağı görüşündeydi. Türkiye'de nasıl olduğunu bilmiyorum ama Portekiz'de havaalanı dahil, bütün postanelerdeki mektupların önce merkez postanesine geldiğini, orada tasnif edildikten sonra gönderildiğini söylemişlerdi.

Her neyse, yarım saat sonra Osman Fuat Bey beni çağırdı, "Dilekçemi getirin, bir daha gözden geçirmek istiyorum" dedi. "Büyükelçi onu galiba Ankara'ya gönderdi" dedim. "Vaah!" dedi, koltuğa göçtü. Hâlâ üzülürüm.

Osman Fuat Özkılıç gitti, Vaşington Büyükelçiliğinden Samim Erol Günçer yeni müsteşarımız oldu. Karşılamaya gittim. Apron'un kenarında bekledim. İnenler indi, gelenler geldi. Uçak boşaldı, kimse çıkmadı. Uçağa temizlikçiler girdi, ben sağa sola bakınırken, uçağın oradan birisinin bana doğru geldiğini gördüm. Bizim yeni müsteşarmış. Koltukta uyuyakalmış. Temizlikçiler uyandırmış.

1975 Ekim ayında Lizbon'a Erdim Tüzel geldi. Amerikan Koleji'nde ve Mülkiye'de benden iki, üç sınıf öndeydi. Dışişleri'nde denk gelmemiş, daha önce hiç karşılaşmamıştım. Lizbon'da birlikte çalıştığımız kısa dönemde ve daha sonra, bana göre bilgisi, aklı, görüşleri en sağlam ve en değerli meslektaşlardan biri olduğunu düşündüğüm bir arkadaştı. Birlikte çalışmak, o çok kısa dönem dışında bir daha kısmet olmadı.

Ahval ve Şerait

Türkiye'de İkinci Dünya Harbini yaşayanların birçoğunun nazarında komünizm demek, Rus istilası demekti, ülkenin işgal edilmesi, halkın direnme ihtimaline karşı toptan Sibirya'ya sürülmesi demekti. Kırım'da ve Doğu Karadeniz kıyılarında yaşayan Türk halkının başına gelenler kamuoyunda fazla ilgi çekmese de Fuat Doğu gibi birçok insanın kafasında iyice yer etmişti. Sovyetlerin 1946'daki talepleri bu korkuyu iyice pekiştirmişti. Aslında haksız değillerdi. Ama bana göre yağmurdan kaçıp doluya tutulmamak değilse de doludan kaçıp yağmura tutulmamak gerekirdi. İmparatorluk yıkılırken zaten bunlardan nasibini yeteri kadar almıştı. Cumhuriyetin kuruluş felsefesi, ıslanmadan ayakta kalabilmeye ve ilerlemeye dayanıyordu. Ama bazı kimseler Rus emperyalizminin aracı olan komünizme karşı halkı uyandıracak ve ilgisini çekecek bir şeyler yapılması gerektiğine inanmışlardı. Bu yüzden Fethullah Gülen'in de üyesi olduğu Komünizmle Mücadele Dernekleri, İlim Yayma Ce-

miyetleri 1950'lerin sonlarına doğru kurulmuş, sonu sokak kavgalarıyla devam edip 12 Eylül'de noktalanacak ve Türkiye Cumhuriyeti'nin üzerine kurulduğu temelleri kemirmeye başlayacak sürece girilmişti. Tabii bunda, önce Milli Eğitim Bakanlığı'na sonra Milli Savunma ve diğer bazı önemli devlet dairelerine danışman diye sokulan yabancı akıldanelerin de büyük etkisi olduğu muhakkaktır.[107] Bu sürecin 1974 Kıbrıs barış harekâtından sonra iyice hızlanması da düşünmeye değerdir.

Türkiye'de 1950'lerin sonlarından itibaren bir yabancı okul, Lozan'a tamamen aykırı olarak üniversiteye dönüştürülmüş, yabancı dilde eğitim yapan ve bütün bölgeye yabancı bir ülkenin dünya görüşü ve özgürlük anlayışını yayacak öğrenci yetiştirmeyi amaçlayan bir diğeri de Türkiye Cumhuriyeti devletinin parasıyla kurulmuştu. Fuat Doğu'yla yaptığımız konuşmalarda, bütün bu oluşumlarda payı olduğunu kendisi söylemişti. O konularda fikirlerimiz uyuşmuyordu.[108] Zaman içinde, kim ne derse desin, haksız olmadığımı da anladım.

O sıralarda biz Büyükelçilik olarak her hafta başı, harita önünde, komünizmin nasıl Angola'dan çıkıp Kabinda üzerinden Yeşilburun adalarına atlayacağını, oradan nasıl Portekiz'e sıçrayıp İspanya'ya geçtikten sonra Fransa'ya ulaşacağını, Fransa'da nasıl ikiye ayrılıp kuzeye giden kolun Federal Almanya, Belçika ve Hollanda'yı yutacağını, güneye giden kolun İtalya ve Yunanistan'ı geçtikten sonra Türkiye'yi nasıl pençesine alacağını incelemekle meşguldük. Bu belki o sırada Ankara'yı pek ilgilendirmiyordu, ama Ankara, bana göre ilgilenmesi gereken bir tek konu varken o konuyla nedense hiç ilgilenmiyordu.

Koca Yusuf'un Kabri

Azor Adalarından bir papaz, eski defin kayıtlarını incelemiş ve kilisesinin bahçesinde Cihan Pehlivanı Koca Yusuf'a ait olduğunu düşündüğü bir mezarı Büyükelçiliğe bildirmişti. Doğruluğu saptandığı takdirde, Koca Yusuf'tan arta kalanların ya geleneğe uygun şekilde oraya gömülüp üzerine bir taş dikilmesi veya Türkiye'ye getirilmesi konusunda Fuat Paşa'nın çabalarına, Ankara doğru dürüst bir cevap bile vermemişti.

---

107 Ama belki de komünizme karşı yeşil kuşak fikri bizdeki deneyimden kaynaklanmıştır, kim bilir.

108 Mümtaz Hoca bölümüne bakınız.

O dönemde Portekiz'de olup bitenlerin Türkiye'ye değil doğrudan, dolaylı bile olsa fazla bir etkisi yoktu. Ançuves yaptıkları bir miktar hamsi ihracatımız vardı, o devam ediyordu. Biz de onlardan bir miktar şişe mantarı alıyorduk, o da devam ediyordu.

Karanfil Devrimi

Büyükelçiliğin dışında Portekiz'de, hafiften kıyamet kopuyor, ülkenin ne yana gideceği belli değilmiş gibi görünüyordu. Vaktiyle bir Sovyet denizaltısıyla Rusya'ya kaçtığı anlatılan, Avrupa'daki son Stalinci Komünist Önder Alvaro Cunhal, Portekiz'e dönmüş, Komünist Partisi hükümete girmişti. Hükümet sosyalist ağırlıklıydı. Cunta da öyleydi. Esas yetki de cuntadaydı. Ama ülkedeki her zorluktan Komünistler sorumlu tutuluyor, Komünistler sürekli yıpranıyor ama hükümeti bırakmıyorlardı.

Bir gün Büyükelçiye "Hükümette, yakında komünistlerle sosyalistler birbirine girer" dedim. "Hadi canım, o da solcu, öteki de solcu, kavga etmezler" dedi. Bir hafta geçti, geçmedi, dediğim oldu. Bana "İstihbarat kaynağın kim?" diye sordu. Ne yapayım, ayıp olmasın diye bir şeyler uydurdum.

Angola'da üç ayrı kurtuluş hareketi vardı. Asıl rekabet ikisi arasındaydı. Agostinho Neto'nun başkanı olduğu Marksist MPLA, Jonas Savimbi'nin başını çektiği özel girişimci UNİTA.

Sonradan anlaşıldı ki kavga, Angola üzerineydi. Sonunda Angola Neto'ya teslim edildi, yorgan gitti, kavga Portekiz'de bitti, Angola'da bitmedi. Portekiz'de Komünist Partisi Sosyalistlerle ayrışıp Hükümeti bıraktı. Ülke sosyal demokrat bir çizgiye doğru kaymaya başladı. Angola'da savaş hızlandı ve Neto 1979'da öldükten sonra da devam etti. Küba ve Yugoslavya dahil doğu bloku ülkeleri zaman zaman Luanda Hükümetine destek ve asker gönderdi. Savimbi, 21. yüzyılın başlarına kadar savaşı sürdürdü. 2003'te pusuya düşürüldü ve öldürüldü. Sonrasını izlemedim.

O sırada Lizbon sokaklarındaki hava çok ilginçti. Solun akla gelebilecek her türlüsünün ve her çeşit bileşkeninin savunucusu vardı. Yarım asır baskıdan sonra fikir hayatında tam tabiriyle buldumcuk olmuşlardı. Aydın geçinen herkes acayip sol faraziyeler üretmek gayretindeydi. Genç okumuş takımından her bir fert kendisine uygun bir sol fraksiyon buluyor, bulamazsa da kafasına göre bir şeyler uyduruyordu. Hadi Troçkist Leninistlik belki biraz su götürür de Troçkist Stalinistliği anlayabilecek varsa beri gelsin. Öylesine bile rastladım.

İhtilal sonrası Portekiz'de askerler ayrı bir âlemdi. İmalatçının biri plastik kuru kafa yapıp piyasaya sürmüştü. Birçok asker yaka bağır açık boynunda kuru kafayla gezer olmuştu. Birçoğu sakal bırakmıştı. Üzerinde, kemerine takılı el bombası, kasatura, tabanca, bir başçavuşun kahvehane kalabalığında yanımda boşalan tabureye oturup kahve içtiğini bilirim.

Askerlik yaparken, mesela yaka düğmesinin Kara Kuvvetleri Komutanlığından gelen emirle açılıp kapanmasına bu ne saçmalık diye bakardım. Irak'ta, bunun haklı olduğuna kanaat getirmiştim. Üstü başı dağınık, yaka bağır açık, saçı sakalı birbirine karışık, boynunda bir yapma kuru kafa, ortalıkta gezen askerlerin toplumda nasıl tedirginlik uyandırdığını o dönemde Lizbon'da da gördüm.

Bununla beraber, görünüşündeki bütün o dağınıklığa rağmen Portekiz'de asker halka karşı ölçülü ve nazikti. Bir gün dolaşırken baktım, bir sokağı askerler kesmişler. Epeyce yaşlı bir kadın sokağa girmek istedi, asker bırakmayınca söylendi, elindeki bastonu tehditkâr biçimde salladı. Anladığım kadarıyla evinin o sokakta olduğunu, evine gitmek istediğini söylüyordu. Asker kadından basbayağı ürktü, koştu ileride duran subaya haber verdi. Subay geldi, kadını dinledi, koluna girdi, 50-60 metre kadar ötedeki evine kadar götürdü, kapının önündeki merdivenleri çıkmasına yardım etti. Bir de selam verdi, döndü.

Dedim ya keşke bizde de Cumhuriyetin ikinci, üçüncü kuşağından birileri İmparatorluktan süzülüp geldiğimizin bilincine varabilseydi. Futboldan emsal vererek görgü dediydik ya, işte o.

Bir ara radyoevini Maocular işgal etmişti. Askeri birlikler radyoevini kuşattı. Seyretmeye gittim. Bir subay içeri girdi. İçeriden birkaç kişiyle birlikte dışarı çıktı. Şöyle bir etrafı gezindiler. Radyoevinden subayla birlikte dışarı çıkan üç, dört sivil geri döndü. Beş dakika sonra radyoevini işgal edenler dışarı çıktı, askerler içeri girdi. Denildiğine göre, işgalciler, dışarıdaki askeri birliklerin durumuna bakmışlar. Direnmeye güçlerinin yetmeyeceğini anlayınca, işgale son **vermişler.**

O günlerde en fazla halkın ve kadınların beğenisini toplayan ve adı en çok geçen asker, Otelo Saraiva Carvalho'ydu. Devrimi yapan "Silahlı Kuvvetler Hareketi"nin önemli üyelerinden biri ve aşırı sol kanatın temsilcisiydi. 1975 Mayıs'ında geçici olarak generalliğe yükseltilmişti. 1975 Kasım ayının sonlarında ben Portekiz'den ayrıldığım sıralarda sol bir darbe teşebbüsünde bulundu, başaramadı. Üç ay hapis yatmış. Sonra 1976'da yapılan Cumhurbaşkanlığı seçimin-

de aday olmuş, emekçi mahallelerinden yüzde 16 oy toplamış diye duydum. Otelo Carvalho'nun eskiden koyu bir Salazar taraftarı olduğu ve Salazar'ın cenazesinde ağladığı söylenirdi. 1975 Kasım'ında askeri birliklerin büyük bölümünü darbe teşebbüsüne karşı harekete geçiren, o güne kadar adı pek fazla duyulmamış António Ramalho Eanes adlı albay general rütbesine yükselmiş, 1976 Cumhurbaşkanlığı seçimlerini kazanmış ve 1986'ya kadar Cumhurbaşkanlığına devam etmişti.

Bunların bir kısmını Bonn'dan iki kere izine gittiğim Lizbon'da 1976 ve 1977'de Erdim Tüzel'den çok isabetli değerlendirmeleriyle birlikte dinlemiştim.

1974 Karanfil Devriminden sonra en belirleyici gelişmelerin yaşandığı, benim Lizbon'da bulunduğum 1975 yazının da Karanfil Devrimi sürecinde "Sıcak yaz" diye adlandırıldığını ayrıca belirteyim.

Lizbon

Ben görüntü ve insan ilişkileri olarak 1940'larda, 50'lerde, hatta 1960'ların başlarındaki İstanbul'a Lizbon kadar benzeyen bir yer olabileceğini düşünemezdim. Şehir, ince uzun, Boğaziçi'ni andıran biraz daha geniş bir halicin dibindeydi. Aynı İstanbul gibi iki yaka arasına köprü yeni yapılmıştı. Başlıca farkı, Lizbon'daki halicin güney yakasının henüz büyük ölçüde boş olmasıydı. Şimdi ne oldu, bilmiyorum.

İstanbul kadar uzun süre değilse bile Lizbon da dünyanın uzak köşelerine yayılmış bir imparatorluğun başkenti olmuş, son 500 yılda İstanbul'la aşağı yukarı aynı dönemde zenginleşip aynı dönemde inişe geçmiş bir şehirdi. Lizbon'da 16. yüzyılda yapılmış bir binada kullanılan malzeme ve harcanan para ile İstanbul'da aynı dönemde yapılan bir binadaki malzeme ve maliyetin birbirine yakın olması, olası ve akla yatkındır. Türkiye ve Portekiz İkinci Dünya Savaşı süresince tarafsız kaldığından hem Lizbon hem İstanbul yedi düvelin casusunun fink attığı birer merkez olmuştu. Lizbon'un tramvayları bile eski İstanbul'un aynıydı, aynı yabancı fabrikanın aynı model araçlarıydılar. Sahilde Lizbon ile Cascais arası, eski Karaköy ile Sarıyer arası gibiydi. Sahildeki karayolunun arkasına, yola paralel bir de Sirkeci-Halkalı yahut Haydarpaşa-Pendik banliyö hattı koydun mu tıpa tıp aynı olurdu. Cascais'ten ötede tıpkı Sarıyer'den öte Rumeli Feneri olduğu gibi öyle bir de fener vardı. Orası Avrupa kıtasının en batı ucu sayılırdı.

Tıpkı vaktiyle İstanbul'da, Moda taraflarında olduğu gibi, Lizbon'da da ağaç mantarı ticaretini neredeyse tekeline almış, bizde eskiden tatlı su frengi denilen türden küçük bir İngiliz topluluğu da yaşıyordu. Şehirde bakkal, manifaturacı, kırtasiyeci, tornacı, berber dükkânları, doktor muayenehaneleri ve daha birçok benzer işyeri hem konum hem görünüş hem davranış ve işleyiş biçimi olarak İstanbul'dakilere neredeyse birebir benziyordu. Semt isimlerinin birçoğu Arapça kökenliydi. İstanbul'da Bizans'tan kalma Tarabya, Samatya, İstinye gibi semt isimlerine benzer şekilde Lizbon'da da Endülüs'ten kalma Alges, Alfama, Alkantara, Alvalade gibi semt isimleri çoktu. Lizbon'un adının bile Arapça kökenli olduğu öne sürülürdü, İstanbul'un Rumca kökenden geldiği gibi. Eski binaların içlerine döşenmiş duvar çinileri bile bizdekilere çok benzerdi.

Haziran ayı gelince Barro Alto, yani yukarı mahalle denilen eski Lizbon'un üst kısımlarında neredeyse her evin önüne bir maltız konup sokakta ızgara sardalye yapılır, her yanı duman ve kokular sarardı; tıpkı benim çocukluğumda eski İstanbul'un eski mahallelerinde yazın her evin önünde veya arka bahçesinde patlıcan kızartıldığı gibi. Gelenekmiş. Bu geleneğin şimdi Avrupa Birliği ölçütlerine göre devam edip etmediğini bilemiyorum.

Lizbon'un eski İstanbul'dan en önemli farkı, İstanbul'da 1940'larda başlayıp 1950'den sonra pıtrak gibi çoğalan gecekonduların olmayışıydı. Salazar rejimi, sanki bütün ülkeyi, coğrafyası, fiziki yapısı, insanların fikir dünyası ve birbirleriyle ilişkileri dahil, 1920'lerin sonlarında dondurmuş ve 1974'e kadar öyle idare etmişti. 25 Nisan 1974'te kapak açılmış, 45, 50 yıldır bastırılan, biriken her şey bir anda ortalığa dökülüvermişti. O günlerde bizimkilerden pek de farkı olmayan köylüler, yorganlarını, gaz ocaklarını, keçilerini kaptıkları gibi Lizbon'a gelmeye başlamışlardı. İhtilal olunca eski devrin adamları ile bazı yabancılar ve ne olur ne olmaz diyen bazı zenginler evlerini kapatıp ülkeyi terk etmişlerdi. Boş evleri saptamak üzere yetkileri kendinden menkul mahalle komiteleri kurulmuştu. Boş evler saptanıyor, köyden gelenler bu evlere dalıyor, çoğu antika değeri taşıyan eşyaları camdan sokağa atıyor, yatak, yorgan, gaz ocağı, çoluk, çocuk ve bazı ahvalde ipinden tutup getirdikleri bir keçiyle birlikte eve yerleşip oturuyorlardı.

Lizbon'da bir yıldan biraz fazla kaldım, ama görev yaparken yaşadığım hiçbir yabancı ülkede toplumun içine Portekiz kadar girmedim.

Bağdat'tan topu topu iki metreküp eşyam gelecekti fakat içinde kapalı durursa rutubetten etkilenecek, bozulacak parçalar vardı. Bu arada, o sırada Büyükelçilikte çalışan ve daha 40 yıl çalışacak olan Benedita Lucena, mobilyalı bir yerleri olduğunu, istersem Haziran'a kadar orayı tutabileceğimi söyledi.

Benedita'nın anneannesi, son Portekiz Kraliçesi'nin kocası, Ferdinand de Saxe Coburg'un ikinci eşi Edla Kontesinden olan kızıymış. Yani İmparatorluk dönemi soylusu. Büyük bir konakta üç kuşak birden oturuyorlardı. Tıpkı İstanbul'da benim çocukluğumda Sadrazam veya Paşa konaklarında oturan, üzerlerine imparatorluğun çöktüğü aileler gibiydi. Sahil yolunun hemen üstünde, denize 50 metre mesafedeki kocaman konağın büyük bir bahçesi, bahçede iki de küçük ev vardı. Konakta Edla Kontesinin kızı, yani Benedita'nın anneannesi Büyük Hanım, Benedita'nın sömürge vilayetlerinde memurluk ve valilik yaptıktan sonra Lizbon'a dönen babası, annesi ve kardeşi Jose, Ziraat Bakanlığı'na bağlı bir kurumda müdür

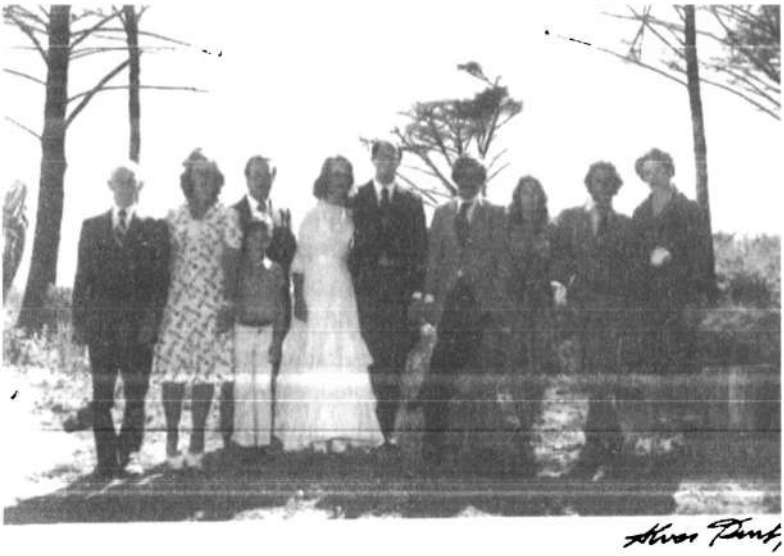

Edla Kontesi'nin evinin bahçesinde. Soldan sağa, Ziraat mühendisi dayı, kızı Zezi, Angola'da askerlikten yeni dönen büyük oğlu Luiz, küçük kardeş Pedro, Benedita, eşi Diogo Lucena, bendeniz, Yaşar ağabeyin köpeği Kont, yanılmıyorsam küçük kız kardeş İsabelinha, asi ortanca erkek kardeş, takım arkadaşım Nika, yazları gelen varlıklı teyze. Dediğim gibi benim çocukluğumdaki Nişantaşı'ndaki yıkılmaya meyyal konaklarda oturan eski paşa sülalelerine bu kadar benzeyen bir sosyal yapı olamaz. Fotoğraf, Benedita'nın kardeşi, sonradan Büyükelçi ve Portekiz Dışişleri Bakanlığı Müsteşarı olan Jose Caetano Costa Pereira'nın düğününe hareket etmeden önce çekildi

Bahçesindeki müştemilatta bir süre oturduğum Edla Kontesinin konağı

olan dayısı ve eşiyle biri o sırada Angola'da asker olan iki oğlu ve iki kızı bir arada yaşıyorlardı. Büyük hanımın bir oğlu da Madeira'da orman müdürüydü. Aile, yazları oraya tatile gidermiş. Dayının o yaz başında tayini çıktı, Lizbon'a döndü. Herkes üzüldü. Lizbon'a dönünce o dayı da büyük eve mi eklendi, bilmiyorum.

Bahçedeki iki küçük evden birinde bahçıvan oturuyordu. Dayalı döşeli diğer ev, Benedita'nın varlıklı bir adamla evli olan teyzesine aitmiş. Yazları gelir kalırlarmış. Boş eve birilerinin dalıp yerleşmesini önlemek amacıyla kiraya vermeyi düşünmüşler. Ben evi tuttum. Eşyam gelince "Yarım kira ver, yaza kadar otur" dediler. "Olmaz, tam kira veririm, ama eşyamı açıp havalandırırım" dedim. Zaten aileden biri gibi olduydum. Eşyaları açıp havalandırdık.

Parede adındaki mahalle, aynı 1950'lerdeki Yeşilköy, Bebek falan gibi bir yerdi. Dokusu, yapısı, insanları, insanların tutumu neredeyse tıpatıp benziyordu. Mahallenin aynen eski İstanbul'daki gibi, **bir delisi bile vardı. Deli Manuel, sırtında boş bir çuval, dolaşıp dururdu.**

Büyük evin bir oğlu gibi, bahçıvanın oğlu da Angola'da askerdi. Gene aynı Türkiye gibi, biri yedek subay, öbürü erdi. Önce bahçıvanın oğlu döndü, sonra evin oğlu. Bahçıvanın oğlu mahallenin gariban gençlerini toplayıp ağzıyla makineli tüfek sesleri çıkararak savaş hatıraları anlatıyor, gençler de ağızları açık dinliyordu. Sonra yedek subay Luis geldi. Luis "Ben Luanda'da karargâhtaydım, öyle

ciddi bir çarpışma falan görmedim, silah bile atmadım" dedi. "Ya bahçıvanın oğlu?" dedim. "O da hiç araziye çıkmadı, Luanda'da askeriyenin mutfağında çalışıyordu. Kamyonla Luanda'daki askeri birliklere karavana dağıtırdı" dedi.

Luis'in kardeşi Nika ve arkadaşlarıyla oradaki bir okulun sahasında futbol oynardık. Bana "Biz bir turnuvaya katılacağız, bizim takımda oynar mısın?" dediler. Kediye ciğer sorulur mu! Tabii ki "Olur" dedim. Her Cumartesi o civardaki açık hava hentbol sahalarında altı kişilik futbol dedikleri oyunu oynuyorduk. Bizim mahallenin bakkal çakkal çırağı gibi ahalisinden seyircilerimiz bile vardı.

Maçlar cumartesi günleri oynanıyordu dedim ya, bir maçtan sonra hepsi de öğrenci olan bizim çocuklara "Siz cumartesi akşamları ne yaparsınız?" diye sordum. "Çok para harcar eğleniriz, 30, 40, 50 Eskudo harcarız, diskoteğe gideriz" dediler. Zaten ben de bazen onu yapıyordum. Her cumartesi akşam bizim takımı, kız arkadaşları, nişanlılarıyla diskoya götürdüm. İki aydan fazla zaman öyle geçti. İlk maçta yenilmiştik, sonra bütün maçları kazandık. Dört takım finale kalmışız. Son maçları Radio Club Portugal diye bir yerde oynadık. Seyirci hanımlar, beyler iyi giyimli, kibar insanlardı. Tenis seyircilerine benziyorlardı. Soyunma odaları, duşları hiç görmediğim kadar düzgündü. İlk maçı tam 2-1 kazanıyorduk ki son saniyede bizim kalede top iki defa üst direğe vurdu, yere vurdu, dışarı çıktı. İçeri girdi, girmedi diye konuşulurken hakem bana sordu, doğruyu söyledim. "Görmedim" dedim. Hakem golü verdi, ben soyunma odasına gittim. Tam duşa girecekken bizim çocuklar geldi. Meğer elemeli oynanıyormuş maç uzamış. Uzatmada 4-2 yenildik. Ertesi gün uzatmada gene yenildik. Bir gün önce bizi yenenler şampiyon oldu. Öbür üç takım kupalar, madalyalar aldı. Biz tribünde oturduk. Sağlık olsun. Son iki maçta yenilsek de çok iyi vakit geçirmiştim. Üstelik hemen hepsi öğrenci olan Portekizli gençlerle ahbap olup neler düşündüklerini öğrenmiştim. İhtilal ortamında geleceklerinden endişe ediyorlardı. "Merak etmeyin, Avrupa Topluluğuna girer, Avrupalı olur, **rahat yaşarsınız, zaten Avrupalısınız" diyordum. Benim aklımda** Türkiye vardı. Eğer Batılıları biraz tanıyorsam Türkiye'yi Avrupa'nın içine almak istemeyeceklerini, ama kapının önünden uzaklaşmasına da müsaade etmeyeceklerini, kendimle övünmek gibi olmasın, ta o zamandan kestirebiliyordum. Buna, eğer hatırlıyorsa Jose Costa Pereira da şahittir. Ona da aynı şeyleri söylemiştim.

Benedita'nın kardeşi olan Jose, o sırada Portekiz Dışişleri'ne yeni girmişti. Evlendi. Düğüne gittik. Kilise kısmı değil, ama davet

bölümü birebir o zamanki İstanbul'dakiler gibiydi. Tıpatıp benzer bir ortam, kız tarafı, oğlan tarafı, aynı tip insanlar, aynı tür eğlence. Bu benzerliğe sonraki günlerde bir süre devam eden, düğünde olanlarla ilgili dedikodular da dahildi. İleriki yıllarda Jose'yi bir kere Paris'te, bir kere de New York'ta gördüm, beni yemeğe götürdü.

2001'de Portekiz Dışişleri'nde Siyasi İşler genel müdürü olmuş, Libya'ya geldi. Büyükelçiliğin yanındaki Mahari Oteli'nde kalıyordu, üç dört akşam yemeğe aldım. O günlerde sigarayı azaltmaya çalışıyordum, çakmak taşımıyordum. "Lizbon'da seni soranlara Müfit büyükelçi olunca sigarasını artık kendi yakmıyor, başköşeye kurulup yanında çalışanlara yaktırıyor diyeceğim, en çok ona şaşıracaklar" diye dalga geçti.

En son öğrendiğim kadarıyla Jose Caetano Costa Pereira 2018'de Portekiz Dışişleri Bakanlığı müsteşarlığından emekli olmuş.

Yaz gelince, Edla Kontesi'nin konağı sakinleri bana banliyö treninin bir sonraki durağı, Estoril'de çok güzel mobilyalı bir apartman dairesi buldular, oraya taşındım.

Fatima, Fado, Futbol

Bir zamanlar Portekiz'de, kimilerinin ılımlı faşizm dediği Salazar rejimi, üç F ile ayakta durur denirdi. Fatima, Fado, Futbol. Muhtemelen adı Endülüs'ten kalma Fatima adlı bölgede, 1917'de sekiz, on yaşlarında üç çocuğun koyun otlatırken rastladıkları bir melekle konuştuklarını ve Meryem Ana'yı gördüklerini söylemeleriyle başlayan ve çocukların Meryem Ana'yla bir dahaki buluşmasını izlemeye giden on binlerce kişiden bazılarının yemin billah güneşin top gibi zıp zıp zıpladığını iddia etmesiyle dal budak salan ve şimdi her yıl yedi, sekiz milyon Katolik din turistinin Fatima'ya doluşmasıyla devam ettiğini duyduğum bir olgudur.

Fado, karalara bürünmüş kadınların, denize açılan ve ne zaman geleceği değil, geri gelip gelmeyeceği bile belli olmayan eşlerinin, oğullarının ardından yaktıkları ağıtlarla başlayıp, gelişen, bana göre bizdeki gazel, hoyrat veya uzun havanın iki gitar bir şarkıcı üçlüsüyle çalınıp söylenen Portekizce nüshasıdır. Turistlere gösteri için değil, Portekizliler için fado söylenen yerlerin havası bambaşkaydı. Eski İstanbul'da, Boğaz'daki özgün balıkçı meyhanelerinin müzik ağırlıklı bir örneği gibiydi. Bu gibi yerlerde yabancı pek istemezlerdi. Fado söylenirken konuşmaya devam eden her nasılsa oraya gelmiş turistleri, son derece kibarca uyarıp dışarı davet et-

tiklerine şahit olmuşluğum vardır. Arada, mahfeli işleten şahsın sahneye çıkıp "Sanayici falanca bey" yahut "Avukat filanca bey aramızda" deyip iyi fado söyledikleri bilinen meraklıları sahneye davet ettiklerini çok gördüm. İstanbul'da o zamanlar çalgılı yerlerin çoğunun duvarında "Hariçten gazel okumak yasaktır" yazardı ya, Lizbon'da fado mahfillerinde durum biraz değişikti. Yani işi bilen meraklı müşterilerin de hariçten değil, ama sahneden gazel okumaları mümkündü.

Futbol ise malum. Bizim de hastalığımız. Hatta dünyanın hastalığı. Şimdi bütün dünyada iyice zıvanadan ve spor olmaktan çıktı.

40 yılı aşkın süredir Portekiz'e uğramadım. Fado mahfilleri ne oldu bilmem, ama Fatima ve futbolun devam ettiğini uzaktan gözlüyorum.

Bir ara şehrin göbeğindeki geniş bir meydana açılan Avenida da Liberdade adındaki caddede her gün gösteriler yapılıyor, ben de bir kenarda kaldırım kahvesinde oturup gösterileri seyrederken, öğleden sonra gelen Paris baskısı *International Herald Tribune* gazetesi bir gün önceki gösteriler için ne yazmış, onu okuyor, bir yandan da kahve içiyordum. Gazete, bir gün önceki gösterileri benim gördüğümün on katı şiddetteymiş gibi anlatıyordu, ben de o gün seyretmekte olduğum gösteriyi ertesi gün acaba nasıl abartarak yansıtacak diye tahmin etmeye uğraşıyordum.

Bir keresinde, *Herald Tribune*'de "Lizbon'da siyasi gösterilerde nihayet kan döküldü" gibisinden bir haber çıktı. Sonradan olayın aşk cinayeti olduğu anlaşıldı. Bir Roman Portekizli, siyasi değil, aşkî rakibini, karmaşa sırasında kim vurduya gider hesabıyla halletmiş.

Caddenin başında, bir binanın birinci katında asılı, Porto'nun takımı "Boavista Taraftarları Mahfeli"[109] levhası gösteriler kadar dikkatimi çekmişti. Tıpkı Türkiye'deki başka şehirlerdeki taraftar kulüpleri gibi.

Fenerbahçe

1975 yılı Eylül ayında Fenerbahçe Benfica'yla Avrupa Şampiyon Kulüpler Kupası ilk tur ilk maçını oynamak üzere Lizbon'a geldi. Benfica'nın durumu o kadar da parlak değildi. Portekiz, siyasi ve iktisadi açıdan ihtilalden sonraki en zor dönemi o yaz yaşamaya

109 Türkçede lokal kelimesini hem mahfil hem yerel anlamda kullanmaya başladılar. Biri öz be öz Türkçe iki kelimeyi atıp bir Frenkçe kelimeyle dili zayıflatmak ancak bize has bir marifettir. Onun için özellikle mahfil diyorum. Bende ukalalık çok.

başlamıştı. Ülkedeki zorluklar her alana yayılmıştı. Spor kulüpleri de etkilenmişti. Gazeteci olarak gelenler arasında Abdullah Gegiç de vardı. Konuşurken "Fenerbahçe'nin rahat yenmesi gerekir" dedim. Gazetecilerden bir, iki kişi daha beni destekledi. Abdullah Gegiç "İşte ben en çok bu sözlerden korkuyorum" dedi. Haklı da çıktı. Fenerbahçe, 7-0 yenildi.

Maça Büyükelçiyle birlikte gittik. "Ben futboldan anlamam, sen benim yanıma otur" dedi. Benfica bir attı, iki attı, Fuat Paşa "Ne oluyor?" dedi. "Onlar gol atıyor" dedim. Üçüncü golden sonra "Gene mi onlar attı?" dedi. Fenerbahçe bizim sol tarafımızdaki kalede. "Sol taraftaki kaleye gol olunca onlar atıyor" dedim. Devre arası oldu. İkinci devre başlayınca Benfica bir gol daha attı. Fuat Paşa önce sevinir gibi oldu, sonra durumu anladı; devre arasında kalelerin değiştiğini söylemediğim için bana kızdı. Maça Fenerbahçe Kulübünden yönetici olarak, Ali Şen ve bizim Mülkiye kulübünde de yöneticilik yapmış olan Engin Berker gelmişlerdi. Tanıdıklardan Coşkun Özarı da oradaydı. Coşkun Özarı'nın Danimarka'da yaşayan kardeşi Ergun ağabey de gelmişti. Ergun ağabey, Ali Şen'in Danimarka günlerinden tanıdığıydı. Maçtan sonra Fenerbahçe soyunma odasına gittim. Engin Berker'le Fenerbahçe için konuşacak bir şey yoktu. Mülkiye'den bahsettik.

En çok kaleci Yavuz için üzüldüm. Ben Ankara'da 19 Mayıs'ın dış sahalarında süründüğüm sıralarda PTT'den genç milli takıma çağrılmıştı ve o günlerde dış sahalarda PTT'nin amatör takımında oynarken izlemiştim. Benfica maçından sonra bazı yazarlar ona yüklendiler. Halbuki gollerin en az beşinde, amatör kümede bile az görülür hatalar yapan savunmanın vebali büyüktü. Amatör kümeden Hoştepe Gençlik bile o kadar kolay gol yemezdi.

Aslında sadece spor kulübü olarak değil, diğer bazı birkaç spor kulübüyle birlikte Türkiye'de çok ciddi bir sosyopolitik olgu teşkil eden Fenerbahçe hakkındaki görüşlerimi de yeri gelince ayrıca beyan edeceğim. Kimse "Sana ne?" demesin. Ben de onlara "Sana ne?" derim.

Nur Vergin

Vaktiyle Lizbon'un eski bir entel semti olduğu söylenen Rato'da tanıdığım birkaç kişi, Türk olduğumu öğrenince "Nur Vergin'i tanıyıp tanımadığımı" sordu. Tanımıyordum. Sonradan sorup öğrendiğim, Nur Vergin'in Atatürk'ün yakın arkadaşı Nuri Conker'in oğlun-

dan öz torunu, Büyükelçi Nurettin Vergin'in üvey kızı olduğuydu. Nurettin Vergin'in Lizbon'daki büyükelçiliği sırasında orada öğrenciyken, Rato'da bir kitapçıda çalıştığı ve kendisini tanıyan herkesi aklı ve bilgisiyle çok etkilediği anlatılıyordu.

Nur Vergin ile yıllar sonra, yanılmıyorsam 2009'da Ankara'da Profesör Mustafa Kafalı'nın evinde karşılaştım. Kafalı'nın eşi Sevgi Hanım'ın ahbabıydı. İstanbul Üniversitesi'nde akademisyendi. Bana göre çok olumlu fikirleri vardı ve etkilenmiştim. Velakin, 2011 referandumunda Profesör Vergin'in "Yetmez ama evet" makulesine katıldığını duydum ve çok şaşırdım. Daha önceleri malum birisi hakkında benimle aynı fikirleri paylaştığını bildiğim için Sevgi Hanım'a Nur Vergin'e ne olduğunu sordum, bilemediğini ve ahbaplığı kestiğini söyledi. Ben de bazı şeyleri bir türlü bilemiyorum, anlayamıyorum. Ahmaklığıma verin.[110]

Büyükelçilikte Orak Çekiç

Büyükelçilikteki kavaslardan Quintino, Portekiz Komünist Partisine üye olmuş, bir sabah yakasında neredeyse at nalı boyunda bir orak çekiçle çıkageldi. Orak çekici görünce Fuat Paşa'nın suratı allak bullak oldu. Adamı atmaya kalksan, kapının önüne 10 bin kişi yığılır, gazeteler kıyamet koparır. Gerek de olmadı. Büyükelçilikte çalışmadan önce tramvay biletçiliği yaptığını bildiğim Quintino'ya "Bizde devlet dairelerinde siyasi parti propagandası kesinlikle yasaktır"[111] dedim. "Evet efendim"[112] dedi, rozeti hemen çıkardı. Lizbon'dan ayrıldıktan sonra duyduğum, ölene kadar da Büyükelçilikte çalışmış.

Almanya'da çalışan Teoman adında bir Türk diş doktoru trafik kazası yapmış, yanındaki Alman kız ölmüş, Teoman'ın bacağı birkaç yerden kırık, ameliyat olması gerekiyor, bir türlü sıra gelmiyordu. Hastanelere Angola'dan hâlâ yaralılar geliyordu, öncelik onlardaydı. Sonunda yattığı devlet hastanesindeki doktor "Benden duymuş olma ama özel hastaneye kaldır, yoksa burada sıra gelene kadar bacak tehlikeye girebilir" dedi. Alman Büyükelçiliğiyle de temas ettik, Alman sigortası özel hastaneyi kabul etti, Teoman iyileşti, Almanya'ya döndü. Sonra Almanya'da bir kere görüştük.

110 Bu satırları yazarken, 2021 Ocak ayında yalnız başına yaşayan Nur Vergin'in rahmetli olduğunu, cenazesiyle Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın bizzat ilgilenip cenazeye de katıldığını gazetelerde okudum. Allah rahmet eylesin diyelim.

111 Rüya gibi geliyor, ama o kötü eski Türkiye'de bir aralık gerçekten öyleydi.

112 Yani "Si Senhôr".

Ayrıca Eylül'de limana bizim iki harp gemisi geldi. İngiltere'den almışlar. Türkiye'ye giderlerken biri yolda şaft kırmış. Şaftın yapılması mesele değil, onun parasını NATO çerçevesinde Portekiz öder, sonra hesaplaşılırmış. Ama yiyecek ikmali mesele oldu. Seyahat iki hafta uzayınca gemideki ödenek bitmiş. Fuat Doğu "Portekiz donanmasının erzak depolarından versinler, sonra öderiz" dedi. Portekiz donanmasının erzak deposu yokmuş, gemilere kişi başına günlük 30 eskudo hesabından nakit para verirler, gemiler ihtiyaçlarını kendileri pazardan sağlarmış. Mevzuatları müsait olmadığı için bize nakit para veremiyorlarmış. Fuat Paşa'dan her gün aynı lafı dinliyordum. "Silahlı kuvvetlerde iki ana sınıf vardır, muharip sınıflar, yardımcı sınıflar. Yardımcı sınıflarda Levazım sınıfı vardır. Levazımcıların depoları olur, içlerinde başta yiyecek ve giyecek, her türlü ihtiyaç maddeleri saklanır" diye başlar, devam ederdi. Türk bahriyesinde subayken bu gibi işlerden sorumlu bulunan Yaşar ağabey de tasdik ederdi. Sonunda Ankara'ya, Brüksel'de NATO karargâhına, telgraflar çekilip bir şekilde halledildi; ama gemide de son iki gün neredeyse sade suya makarna yediler.

1974 Ekim ayında ASALA peydahlandı ve önce 22 Ekim'de Viyana Büyükelçimiz Daniş Tunalıgil, iki gün sonra da Paris Büyükelçimiz İsmail Erez ile şoförü Talip Yener'i şehit etti.

Portekiz devleti, ülkesinde görev yaparken orada emekli olan büyükelçileri Portekiz'e yerleştikleri takdirde, tıpkı görevdeki büyükelçiler gibi her türlü hak ve ayrıcalıklardan yararlandırıyordu. Bir önceki büyükelçi Şadi Kavur da Lizbon'da emekli olmuştu. Lizbon'un banliyölerinden birinde bir evi vardı ve yılın büyük bölümünü orada geçiriyordu. 1975 sonlarında, beni çağırdı, evine gittim ve talebi üzerine evdeki bütün eşyayı bir liste halinde tespit edip konsolosluk şubesinin kasasına koydum. Ben Bonn'a tayinim çıkınca Lizbon'dan ayrıldım. Şadi Bey de Türkiye'ye gitti. Türkiye'den dönüşte İsviçre'de hastaneye yattığını ve hayatını kaybettiğini duydum. 1976 yazında Lizbon'a tatile gittim. Erdim Tüzel "Eşyayı tasfiyeye Şadi Bey'in oğlu Ömer Kavur geldi. Keşke tanışsaydın, tam bu yoklukta sohbet edilecek adamdı" dedi. Ömer Kavur, o dönemlerin en iyi sinemacılarından biriydi. "Yatık Emine" adlı filminin Türk sinemasındaki en önemli filmlerden biri olduğu söylenir.

1975 yazında Angola'dan dönen Portekizli gurbetçiler Lizbon'a gelmeye başladı. Birçok Lizbonlu marangoz da rıhtıma üşüştü; gelenlerin tropikal ağaçlardan yapılmış ambalaj sandıklarının peşine düştü.

Portekiz'de ırkçılık yoktu. Lizbon'da kıranta giyinmiş siyahî bir adamın bir gariban beyaza ayakkabısını boyatması olağan görüntüydü. 1975 yazında Lizbon sokaklarında siyahi trafik polisleri de görülür oldu. Irk ve renk ayrımı yoktu; ama bazıları en fazla 10, 15 yıl önce sömürgelere çalışmaya veya yerleşmeye gitmiş beyaz Portekizliler, ülkeye döndüklerinde "retornado" diye öteleniyorlardı, Bulgaristan'dan Türkiye'ye göçe zorlanan ve bazı aklı evvellerin "Bulgar" diye ötelediği evlad-ı fatihan gibi.

Büyükelçinin kuşkuları yüzünden Büyükelçilikte hava o hale gelmişti ki baktım ruh sağlığım cidden bozulacak, Dışişleri'nde ilk ve son defa iltimasa başvurup neresi olursa olsun nakil istedim. "Bonn'a mı, Belgrad'a mı gidersin?" diye sordular. Belgrad'a giderim de gidersem Müfit sürülmüş olur. Bonn'a gidersem "A" bölgesi[113] tayinimi iki senede kullanmış olurum, ama Müfit kaçmış olur. Bonn'u istedim. 1975 Kasım ayı sonunda Lizbon'dan ayrıldım.

Lizbon'a en son 1977'nin Mayıs ayı sonlarında gittim. Büyükelçilikte hanımlar ve beyler arasındaki sürtüşme ve gerginlik had safhadaydı. Bonn'a dönmeden Fuat Paşa'ya veda ederken "Burası ile Bonn Büyükelçiliği arasında ne fark görüyorsun?" diye sordu. "Orada bir arkadaşın bütün mikropluğuna[114] rağmen huzur var, burada herkes birbirinin boğazında" dedim. Biraz sonra Erdim Tüzel beni havaalanına götürürken "Sen Büyükelçiye ne dedin de o kadar kızdırdın" dedi. "Vallahi kötü bir şey söylemedim" dedim.

Fuat Paşa, Aydemir Erman'ın babasının askeriyeden arkadaşıymış. Aydemir'e de benim için "Nereden buldun o serseriyi de arkadaş oldun?" demiş.

Fuat Doğu'yla dünya ve memleket ahvali konusunda görüşlerimiz çoğu zaman taban tabana zıt olsa da insan olarak sevmiyor değildim. İş konusunda bazen terbiyesizliğe kadar varan itirazlarımı hoş gördüğü halde neden o son söylediğim sözlere o kadar kızdığını da hâlâ anlayabilmiş değilim.

Benim izlediğim, Portekiz Hükümeti yıllardır Kıbrıs'tan Türkiye'nin AB üyeliğine, Bosna'dan Akdeniz'de münhasır ekonomik bölgeye kadar her konuda Türkiye'nin karşısına dikildi. Hükümet başka, halk başka. Görev yaptığım ülkelerdeki insanlar arasında, başta Edla Kontesi'nin ailesi, her şeyleriyle en çok Portekizlileri kendime yakın buldum, sevdim. Kimse gocunmasın. Afganları, Lib-

113 Eskiden Dışişleri'nde tayin bölgeleri A, B, C, D diye ayrılırdı. Bağdat C, Lizbon B'ydi.

114 O arkadaşı Dışişleri'nde herkes bilir.

yaları da severim, ama Portekizlilerin yeri başkadır. Fakat Portekiz özellikle Avrupa Birliğine katıldıktan sonra Lizbon'da hiçbir şekilde görev yapmak istemezdim, o da başka.

BONN BÜYÜKELÇİLİĞİ

Bir Kasım sonu sabahı, günlük güneşlik bir Lizbon'u geride bırakıp bulutlu, karanlık, soğuk ve yağmurlu bir Frankfurt'a geldim. Havaalanında bir süre oyalanıp kalkması ile inmesi neredeyse bir olan bir uçakla yarım saatte Bonn/Köln Havaalanına ulaştım. Bir taksiye binip beni üç yıldızlı bir otele götürmesini istedim. Taksici beni orta halli, ama Araplarla dolu bir otele bıraktı. Bir gece orada yatıp ertesi sabah Büyükelçiliğe geldim. Danış Tunalıgil ile İsmail Erez yeni şehit edilmişlerdi. Güvenlik önlemleri henüz tam alınamamıştı; ama içeriye girip çıkana dikkat ediyorlardı. Bir süre kapıda bekledim. Türkiye'den güvenlik görevlileri daha gelmemiş, tek güvence, sokakta bekleyen Alman polisi, bir de kapıdaki silahsız kavas. Haber alınca Ahmet Ökçün aşağı koşup içten bir biçimde beni karşıladı. Sonradan söylediğine göre ben gitmeden "Müsteşar döver" diye namım gitmiş. Nereden çıktı ise. Herhalde Osman Fuat Özkılıç'a "Yeter ulan, git de dosyanı kendin al" dediğimden türemiştir.

Almanya'da ve Almanya ilişkilerinde o sıralarda ufak tefek münferit olaylar dışında belirli bir sıkıntı yoktu. İşler olağan biçimde yürüyordu. Büyükelçi, daha sonra dışişleri bakanı olan Vahit Halefoğlu, yardımcısı Birinci Müsteşar Tanşuğ Bleda'ydı. Büyükelçilikteki diğer üç müsteşardan Özdem Sanberk, başta Kıbrıs, siyasi işlere bakardı. Ahmet Ermişoğlu, işçi konuları ve ekonomik işlerle ilgiliydi. Aydın Tosun, Almanya'daki başkonsoloslukların eşgüdümünden ve başkonsolosluklarda çalışanların eski deyimiyle ahval-i

şahsiyesinden sorumluydu. Biz iki ikinci kâtip bir de başkatip üç tane müsteşara yamak gibi verilmiştik. Beni, önce Özdem Sanberk'in yanına verdiler. Siyasi işlerden önemli olanlara Özdem Sanberk bakardı. Mesela Kıbrıs, Federal Almanya'nın ABD başta Batılı ülkelerle ilişkileriyle Özdem Sanberk ilgilenir, mesela Fas Dışişleri Bakanı Bonn'a geldiyse ne konuştuklarını sormaya Dışişleri'ne ben giderdim. Bir yıl sonra Ahmet Ökçün Nijerya'ya tayin oldu. Ahmet Ökçün'ün yerine Celalettin Kart geldi. Ben Aydın Tosun'un yanına geçip başkonsoloslukların sorunları ve eşgüdümüyle ilgilenmeye başladım. Aydın Tosun da nazarımda Dışişleri'nde değeri yeterince bilinmemiş meslektaşlardan biridir.

O günlerde Türkiye'nin en kalabalık dış teşkilatı Federal Almanya'daydı. Büyükelçilik ve 13 başkonsoloslukta hesabını tam tutmadım, ama tahminime göre 200'den çok fazla Türkiye'den gelme veya mahallinden sağlanan Türk memur çalışıyordu. Alman okullarına Türk çocuklarının eğitimi için gönderilen öğretmenler de cabasıydı. Büyükelçiliğin konsolosluk şubesi yoktu, bölgedeki vatandaşların işlerine o zamanki resmi adıyla Kolonya[115] Başkonsolosluğu bakardı. Ona rağmen Büyükelçilikte 30'dan fazla insan çalışırdı. Sadece bir tek Alman vardı, o da Büyükelçinin sekreteri Frau Lehmann'dı. Büyükelçiliğin bünyesinde, Askeri Ataşelik, Ticaret Müşavirliği, Çalışma Müşavirliği, Maliye Müşavirliği, Eğitim Müşavirliği, Basın Müşavirliği, Kültür Müşavirliği vardı. Ticaret Müşaviri sevdiğim arkadaşım, bir otomobil kazasında kaybettiğimiz İhsan Uzer'di. Eşi, sınıf arkadaşım Işık da Hannover Başkonsolosluğunda görevliydi. O zamanlar yurtdışı görevlerde eşler aynı temsilciliğe verilmez araya belirli bir mesafe konarak görevlendirilirlerdi. Kültür Müşaviri Mehmet Önder'di. Tanşuğ Bleda ile Aydın Tosun'un odalarının arasındaki küçük odada oturan Türk sekreter Solmaz Danga, bana göre Büyükelçilikteki en ağır yükü çeken insandı.

Bir de Bonn/Köln Havaalanına gelen misafirleri karşılamak meselesi vardı. Federal Almanya'nın uluslararası ana havalimanı Frankfurt Havalimanıydı. Transit geçen, uçak değiştiren devlet büyükleriyle ilgilenmek Frankfurt Başkonsolosluğuna aitti. Bonn'a gelenleri karşılamak ise Büyükelçilikteki meslek memurlarına düşerdi. Büyükelçinin havaalanına gittiğini pek hatırlamam. O günlerde büyükelçiliklerde servis arabası olmadığından herkes kendi arabasıyla iş görürdü. Benim arabam iki kişilik küçük bir araba

115 Yani bizim vatandaşların deyimiyle "Kölün".

olduğundan, yani yolcu karşılamaya veya uğurlamaya uygun gelmediğinden özel misafirlerimle ilgilenmek dışında hiç havaalanına gitmedim.

Bonn'a gittiğimde, *Yeni İstanbul* gazetesinden patronum Gökhan Evliyaoğlu, basın müşaviriydi. Beni önce tanımadı, sonra hatırladı. Çok kısa bir süre sonra görev süresi dolduğu için ayrıldı. Lizbon'a atandığımda aynı kararnameyle Beyrut'tan Batı Berlin'e gitmiş olan Şükrü Tufan'ın dediğine göre, *Kim*'den ustam Müfit Duru da Berlin'de turizm müşaviriymiş. Şükrü Tufan'la ahbap olmuşlar. Müfit Duru, ben Bonn'da göreve başlamadan kısa bir süre önce kalp sektesinden vefat etmiş.

Kendisi neredeydi bilmiyorum, ama ana girişteki büyük taşlığın ortasında oturan santral memuresi hanımın, sonraları adı çok duyulan Enver Altaylı'nın eşi olduğu bilinirdi.

İlber Ortaylı

1977 yazında bir gün Büyükelçiliğe bir telefon geldi. O zamanlar yabancı ülkelere giden bütün devlet memurlarının kendilerini gittikleri ülkelerdeki Büyükelçiliğe bildirmelerini gerektiren bir kural vardı. Telefonda İlber "Efendim ben Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi'nden öğretim üyesi İlber Ortaylı. Almanya'ya geldiğimi Büyükelçiliğe bildirmem gerektiği için arıyorum" dedi. "Beyefendi sizin kim olduğunuzu ben nereden bileyim, derhal buraya gelip hüviyetinizi ibraz ediniz" dedim. Bir saat sonra geldi. "Allah cezanı versin, sen miydin o?" dedi. "Benim tabii, sen ne biçim adamsın insan buraya gelince önce arkadaşını arar. Yaptığın ayıp değil mi!" dedim. Akademik çalışmalar için gelmiş. Üç gün zorla evde misafir ettim. Sonra Bonn Üniversitesi misafirhanesine geçti.

Dünyanın en matrak adamlarından biridir, sağlam ve güvenilir bir arkadaştır. Siyasi fikirleri zaman zaman sağa sola dalgalanır; ama esasta Atatürkçü yurtsever çizginin ana hatlarının dışına çıkmaz. Kafası tıka basa doludur. Velakin arada bir dağıtır ve bana göre belki de ilgi çekmek için hafiften saçmalar ve bizim Mülkiye deyimiyle "kafa bulur".

Almanya'daki Vatandaşlar

Dönem, işçi dövizlerinin Türkiye'nin dış ödemeler dengesinde önemli bir yer tuttuğu dönemdi. İşçi paralarıyla Türkiye'de kurula-

cak şirketler teşvik ediliyordu. İstisnasız her türlü işçi toplantısında konuşmalar "Sizleeer, vatanından uzaktaaa, gurbet ellerdeee, alnının teriyle çalışaraaak ülkemizde döviz kazandıran aziz işçi kardeşleriiim" diye başlardı. O da vatandaşların bir bölümüne değişik bir kendine güven duygusu aşılamıştı. Almanya'da sokakta kurallara aykırı en ufak bir hareketi yapmaktan kaçınan vatandaşın, bizim konsolosluklardan içeri girer girmez yaptığı ilk iş, dışarıda yere atmaktan sakındığı sigarasını kabul salonunun ortasına fırlatıp üstüne basmak oluyordu.

Bir gün, bir vatandaştan "Gururum merdivenlerde kaldı" diye başlayan ve aynı nakaratta devam eden bir manzum dilekçe aldık. "Konsolosluğuma gittim şevkle, gururum merdivenlerde kaldı, bir adam tuttu yakamdan kin ile, gururum merdivenlerde kaldı, beni itti aşağı hırs ile, gururum merdivenlerde kaldı" diye sürüp gidiyordu. Sorduk soruşturduk, iş ortaya çıktı. Adam evliymiş, eşini Türkiye'de bırakıp Almanya'ya gelmiş. Almanya'da bir hanımdan evlilik dışı çocuğu olmuş, onu Türkiye'deki nikâhlı eşinin üzerine kayıt ettirmek istiyormuş. Bunun mümkün olmadığını söyleyen arkadaşa "Benim kazandırdığım döviz olmasa sen maaş alamazsın, senin maaşını ben veriyorum onun için eşek gibi yapacaksın" deyince arkadaş da adamı tuttuğu gibi dışarı atmış. Adamı atan, Mülkiye'den iyi arkadaşım basketbolcu İlhan çıktı. Başkonsolosun İlhan'a nasihat etmesi bildirildi, olay kapandı.

Bir başka vatandaş, 10 yıl önce Almanya'ya gelmiş. Kısa bir süre sonra eşiyle kavga etmiş, bıçakla sokakta kovalamış, yakalayıp aile içi şiddet kurbanları arasına dahil etmiş. Beş yıl hapis yatıp çıkmış. Yeniden evlenmiş. Yeni eşiyle de kavga etmiş, onu da bıçakla sokakta kovalamış, amma velakin ikinci eşine sadece dayak atıp birazcık da bıçakla yaralamakla yetinmiş. Alman mahkemesi bu defa 10 yıl hapis cezası vermiş. "Bu işte bir yanlışlık var" diye Büyükelçiliğe günaşırı dilekçe yazıp duruyordu. Hukuk müşaviri Gökhan Ünsal konuyu araştırdı, bir yanlışlık olmadığını saptadı, ama bıçaklı vatandaşı buna inandırmak mümkün olmadı. "Ben karıyı öldürdüm, beş yıl yattım. İkincisini sadece dövüp çok hafif yaraladım, 10 yıl verdiler. Nasıl olur? Mutlaka ve mutlaka bir yanlışlık olmalı" diye yazıp duruyordu. Ben görev süremi doldurup Almanya'dan ayrıldığımda dilekçeler düşük sıklıkla, günaşırı yerine üç ayda bir olmak üzere devam ediyordu.

Bir de Almanya'daki kayıp arkadaşını, akrabasını aradığını belirterek adres soranlar vardı. Bir, iki cinayetten sonra bu adres

sormaların bazılarının kan davası gereklerini yerine getirmek hevesinden kaynaklandığı anlaşılmıştı. O yüzden, aranana sorulmadan kimseye adres verilmemesi başkonsolosluklara talimat olarak gönderilmişti.

Kimse bozulmasın. Almanya'daki vatandaşlara menfi gözle yaklaşmadım, ama fazla haz ettim de diyemem. Bana göre ta o zamanlardan Almanya'daki vatandaşlarımıza başta siyasiler, Türkiye'deki birçok kişi, zümre ve kurumun para sağlanacak bir kaynak diye bakması onları karmaşık bir ruh haline sokmuş, kendi değerlerini yitirirken Almanların, ister istemez uyduğu sıkı çalışma zorunluluğu hariç, hiçbir olumlu yanını alamamış, adeta Araf'ta kalmış bir topluluktu. O yıl izne gidemeyen hemşerisinin köydeki ailesine gönderdiği fotoğrafları tanesi bir marktan götüren ve bunu marifetmiş gibi anlatan vatandaşları bizzat bilirim. Esasen nüfusun çoğunluğunu İkinci Dünya Savaşından sonraki ilk kuşak insanlarının oluşturduğu o günlerin Almanya'sında insanlar arası ilişkilerde yaralı parmağa karşılıksız su dökmek pek söz konusu değildi.

Vatandaş, Türkiye'ye gönderdiği parayı ya ailesine ya gayrimenkul almaya ya da o zamanlardan türemeye başlayan dini cemaatlere gönderiyordu. Kasabasına cankurtaran aracı gönderen kişiler gibi bazı nadir istisnalar dışında kimsenin Türkiye'ye bir katkıda bulunmak, destek olmak gibi bir kaygısı yoktu. Aksine, Amerikan silah ambargosunu kırmaya bir nebze yardımcı olabilir diye konsolosluk işlemlerine yatırılan harçlara bir mark Türk Silahlı Kuvvetleri'ne yardım parası ekledik, vatandaşlardan yüzlerce itiraz ve şikâyet dilekçesi aldık. Başka söze gerek yok.

Dışişleri'nde çalışan Almanya'da doğma büyüme çifte vatandaş bir idari memur arkadaşın, herhangi bir vatan millet duygusu veya sorumluluğu taşımadığını, işini bozuk çalışan kurgulu alet gibi, ama çok fazla aksatmadan yaptığını, mesai saatleri dışında ise bütün zamanını Almanya'daki yakınlarıyla sürdürdüğü ticaret faaliyetlerine hasrettiğini hayretle izlemiştim.

Avrupa'daki Türk vatandaşları arasında yurtsever, ayrı kaldığı ülkesine, insanlarına sadakatle elden gelen desteği vermeye çalışan, hasret çeken, çok sayıda insan olduğu muhakkaktır. Ama bunlar azınlıktaydı.

1960'ların ortalarında Alman Lisesi mezunu olan bizim kaleci Deniz Gökçe[116]'nin öğrenciliğimiz sırasında Ankara'da Alman İşçi

116 Şimdiki iktisat pofesörü ve aynı zamanda spor yorumcusu Deniz Gökçe.

Bulma Kurumunda tercümanlık yaptığını yazmıştım. Deniz'in ifadesine göre insanları dişlerine kadar muayeneden geçirip öyle seçiyorlardı.

Yanlışım varsa bilen düzeltsin. Sadece gördüklerimi değil, işçilerimizin Almanya'ya ilk gittiği günleri yaşayanlardan duyduklarımı da yazıyorum. İlk gidenlerin büyük çoğunluğunun başlıca amacının, bir süre çalışıp Türkiye'de bir iş kuracak, bir tarla, bir dükkân yahut ev alabilecek kadar bir parayı biriktirip ülkelerine dönmek olduğunu, bunun için bekâr işçi yurtlarında kalıp basit gıdalar ve konserveyle beslenerek ve zaruri masraflarını asgaride tutarak, kazandıkları paradan artırabildiklerini olduğu gibi Türkiye'deki ailelerine yolladıklarını söylemişlerdi. Bana sorarsanız Almanlar, bu paranın kendi piyasalarında kalıp işletilmesi için bizim vatandaşları ailelerini getirmeye teşvik edince iş değişti. Eşleri ve özellikle çocuklarını getirenler artık kalıcı oldular. Türkiye'ye yerleşmek üzere dönenlerden bazılarının çocuklar uyum sağlayamadığı için geri gittiklerini bizzat biliyorum.

Bu konuyu 10 yıl sonra Tahran'dayken konuyu tartıştığım oradaki Federal Alman Büyükelçiliği Müsteşarı, ilgili Alman makamlarının zamanında bu konu üzerinde durduklarını ve enine boyuna düşündüklerini, taşındıklarını, aileleriyle birlikte yaşayan işçilerin daha verimli çalıştıkları sonucuna vardıkları için bizim vatandaşları eşlerini ve çocuklarını Almanya'ya getirmeye teşvik ettiklerini söyledi. Artık, yersen!

Ben Almanya'dayken, bazı bakkal ve kebapçılar dışında, Türklerin yoğun yaşadıkları mahallelerde, giyim eşyası, ev eşyası, beyaz eşya, hatta otomobil galerilerinin sahipleri Alman, tezgâhtarları Türktü. Türklerin sahibi olduğu başlıca kayda değer firmalar Egetürk sucuk imalathanesi ile bazı deri eşya atölyeleriydi. Turizm şirketleri henüz emekleme çağındaydı.

Anladığım kadarıyla Türkler, zaman içinde Almanya'da kendilerini iyice yer edinmeye başlayınca yani bilimsel tabiriyle uyum sağlayınca ve de Almanların beğenmedikleri işleri değil, kendi beğendiklerine işleri yapmaya başlayınca tepki geldi: Türken Raus.

Baktılar ki o da zor, Alman bankalarında milyarlarca mark Türk parası yatıyor, Türken raus gerçekleşirse para da Türklerle beraber raus edecek, o zaman yeni bir yola girdiler. Bunlar kitle halinde Türk kalırsa başımıza dert olur, bunları Türk bırakmayalım, en azından bir kısmına ben Türk değilim Almanım dedirtelim, Alevi Alman, Müslüman Alman, Kürt Alman yapalım, Türkiye'nin yanında değil,

karşısında tutalım diye düşündüler herhalde ki o yönde faaliyete giriştiler. İlk iş, Türkiye'den giden öğretmenlerin önünü kestiler. Camilerde sahte silahlarla soytarılıklar yapılmasına bile göz yumdular. Anıtkabir'i pırpır uçakla bombalamaya teşebbüs eden aklı evveller hudayinabit mi peydahlandı sanıyorsunuz?

Bir de şöyle düşünelim: Acaba Türk din taciri sivri akıllıların yaptıkları acayipliklerin bir benzerini bir Alman papazı kilisesinde yapsa acaba Alman makamları nasıl bir tutum takınırdı dersiniz?

Bu konular üzerinde daha fazla durmaya gerek yok. Ancak bir hususa daha değinmeden edemeyeceğim.

Yılda belki bir ay tatile gelmek dışında Türkiye'de oturmayan, çalışmayan, vergi vermeyen, herhangi bir vatandaşlık yükümlülüğü bulunmayan, üstelik yaşadığı ülkeye vatandaşlık bağıyla bağlı ve hatta kimisi Türkçeyi doğru dürüst konuşamayan insanlara, sırf kâğıt üzerinde vatandaş sıfatı taşıyor diye iki kuşaktır ayrı yaşadığı Türkiye'nin kaderini belirleyen seçimlerde nasıl oy hakkı tanındığına bir türlü aklım ermiyor. Hele açık ve seçik biçimde ve resmen "Ben Türk değil, Almanım" diyen, Alman milli takımında oynayan, ondan sonra da "Bana Türk olduğum için ayrımcılık yapıyorlar" deyip feryat ettiği için Türkiye'de el üstünde tutulanlara[117] hiç hoş bakamıyor, ayrıca, alenen ve resmen Türk düşmanlığı tescilli kimselerin önemli devlet görevlerine getirilmesini de bir türlü hazmedemiyorum.

Konuya bir de karşı taraftan bakmakta yarar var. Türkiye'de Alman vatandaşlığını terk edip Türk vatandaşlığına geçen ve Metin Mert adını alan kaleci Detlef Müller'in Türk olduktan sonra Almanya'daki akrabalarını ziyaret etmek için vize almak üzere Alman Konsolosluğuna başvurduğunda nasıl soğuk karşılandığı ve ne gibi zorluklarla karşılaştığı vaktiyle bir gazetede kendi ağzından anlatılmıştı.

Almanya'da Ahval ve Şerait

Bonn'da bulunduğum dönemde Almanya daha İkinci Dünya Savaşının etkisinden kurtulamamıştı. İkinci Dünya Savaşı kuşağının gençleri o günlerde Federal Almanya'yı yönetiyordu. İş başındaki 1915 ilâ 1920 doğumlular gençliklerini Hitler ve İkinci Dünya Savaşı döneminde geçirmiş, birçoğu savaşa katılmış veya en azından etkisini çok yakından hissetmiş insanlardı. O yıllarda, Nasyonal Sosya-

117 Kimse gücenmesin. Bu bölümü ben 2020 Haziran ayında yazmıştım.

list iktidar sırasında yurtdışına kaçmış Willy Brandt gibi kimseler haricinde, Federal Almanya'da makam mevki sahibi kimin geçmişini karıştırsan neredeyse herkeste bir Nazi bağlantısı çıkıyordu. Mesela Başbakan Helmut Schmidt'in gençliğinde Nazi gençlik teşkilatı üyesi olduğu, savaşta Alman ordusunda subay olarak görev yaptığı, Hamburg'da uçaksavar subayıyken savaşın sonunda İngilizler tarafından esir alındığı ve siyasete İngilizler tarafından teşvik edildiği söylenirdi. Schmidt, savaştan sonra yarım kalan eğitimini tamamlayıp Sosyal Demokrat Parti'de siyasete başlamıştı.

Kökleri 19. yüzyılın sonlarına ve kurucuları Friedrich Ebert ve Karl Liebknecht'e dayanan Marksist Sosyal Demokrat Parti, 1933'te Naziler tarafından yasaklanıp dağıtılmış, İkinci Dünya Savaşından sonra yeniden kurulmuştu. Kısaltılmış Almanca adıyla SPD'nin Doğu Almanya'daki kolu Komünist Partisiyle birleşmiş, Batı Almanya'daki kolu 1959'da Bad Godesberg'de yaptığı toplantıdan sonra Marksizmden vazgeçmiş ve SPD ortanın solunda bir partiye dönüşmüştü.

Federal Almanya'da Komünist Partisi 1956 yılında yasaklanmış ve kapatılmıştı. Komünist olduğu saptananların, öğretmenlik dahil, her türlü kamu hizmeti yapmaları da yasaktı.

1976'da seçim yapıldı, Helmut Schmidt yeniden seçildi. SPD, o sıralarda koalisyon ortağı Liberal FDP'li Dışişleri Bakanı Hans Dietrich Genscher'in gayretleriyle Avrupa'da bir Doğu-Batı yumuşaması peşindeydi. Seçim akşamı gazeteciler Schmidt'e "Almanya'nın Avrupa dışında da etkin bir dış siyaset yürütmesinin zamanı geldi diyebilir miyiz?" gibilerinden bir soru sordular. "Bu soruyu Kayzer Wilhelm'e sorsaydınız kesinlikle evet derdi, ama ben hayır diyorum" diye cevap verdiydi.

Almanya ekonomik değil, ama siyasi açıdan henüz kendine gelememişti, güveni yoktu. 70 yılda üç kere Alman istilası veya tehdidine uğrayan Fransa, bundan illallah dediği için Kömür Çelik Birliği diye başlayıp Avrupa Ekonomik Topluluğu diye devam ettirdiği süreçte **Almanları karşısında değil, yanında tutmak çabası içindeydi** ve Almanların o yıllarda buna itirazı yokmuş gibi görünüyordu.

Ben Bonn'a gitmeden iki yıl önce Başbakan Willy Brandt, kendisine en yakın danışmanının Doğu Alman casusu çıkması üzerine istifa etmiş, yerine Schmidt gelmişti.

Federal Almanya, kimileri tarafından iddia edildiği gibi Sovyetler'den Doğu Almanya'yı satın aldıktan, yani kibarca ifadesiyle

Doğu Almanya'yla birleştikten sonra, Almanların eski bildik yüzleri ortaya çıktı diye düşünüyorum.

Hatta çok daha önce, ta 1979 yılında bir ticaret heyetiyle gittiğim Kenya'da, Nairobi'deki Alman Büyükelçisinin Kenya Hükümeti hakkında ültimatom gibi bir açıklama yaptığını yerel gazetelerde hayretle okudum. Sanki Hitler ve Göring, Çekoslovak Cumhurbaşkanı Doktor Hacha'ya hitap ediyordu. Çocukluğumda anneannemin arkadaşlarının anlattıkları bir hikâyeyi hatırladım.

Bir Paşa'nın oğlu şimdi Roman dedikleri cemaatten bir kızı sevmiş, evlenmişler. Her şey düzgün, saygılı, terbiyeli bir kızmış. Yalnız izin istemiş, her gün bir odaya kapanır kimseyi içeri almaz, yarım saat sonra odadan çıkarmış. Hane halkı "Gelin içeride ne yapıyor acaba?" diye meraktan çatlarmış. Nihayet, bir yolunu bulup içeriyi gözetlemişler. Gelin, kolunda bir sepet, odanın içinde "Lavanta çiçeği satarım" diye dolaşıp dururmuş. Yani can çıkar da huy çıkmazmış.

Helmut Schmidt'in başbakanlıktan ayrıldıktan ve iki Almanya'nın birleşmesinden sonraki yıllarda Türkiye'nin AB üyeliğine şiddetle karşı çıktığını ve Almanya'daki Türkler hakkında hiç de iyi duygular beslemediğini okudum. Birleşmenin hemen ardından Almanların Türkiye'ye karşı adeta düşmanca tutumunu en iyi o dönemde Bonn'da elçi-müsteşar olan Büyükelçi Numan Hazar hatıratında çok güzel anlatmış. Meraklı olanın okumasında büyük yarar var.

Kızıl Ordu Fraksiyonu

Almanya'ya gittiğimde ünlü Baader Meinhof çetesinin dört kurucu üyesi hapisteydi ve yargılanmaları devam ediyordu, ama dışarıdaki ardılları da eylemleri sürdürüyordu.

Ben Bonn'da göreve başladıktan kısa süre sonra, 1976 Mayıs ayında Ulrike Meinhof hapishanede kendini astı. 1977'de çetenin ardılları Nisan ayında Federal Savcı Siegfried Buback, Temmuz'da Dresdner Bank Genel Müdürü Jurgen Ponto'yu öldürdüler. Eylül başında Alman İşverenler Birliği Başkanı Hans Martin Schleyer'i önce kaçırdılar, bir süre sonra öldürdüler. Ekim ayında bir Lufthansa uçağı Mogadişu'ya kaçırıldı. Pilot öldürüldü. Yolcular kurtarıldı. Hemen ardından da çetenin kurucusu Andreas Baader ve üç arkadaşı, hapishanede şaibeli bir şekilde intihar ettiler. Çete, resmi adı olan Kızıl Ordu Fraksiyonu namıyla 1980'lerde de eylemlerini sürdürdü. O yıllarda Alman güvenlik makamları tarafından birçok üye-

si sokak ortalarında sorgusuz sualsiz vurulup öldürüldü diye gazetelerde okuyordum. Sürekli temizlik sonunda 1980'lerin sonlarında örgütün fazla bir etkisi kalmadı dendi. Yine duyduğuma göre örgüt iki Almanya birleştikten bir süre sonra kısa bir bildiriyle kendini feshetmiş. İki Almanya'nın birleşmesinden sonra Almanlar Kızıl Ordu Fraksiyonuna Doğu Alman gizli istihbarat kuruluşu Stasi'nin destek verdiğine dair belgeler bulduklarını açıkladılar. El konulan Stasi arşivlerinden edinilen bilgilerle her iki Almanya'da birçok insanın Stasi bağlantısı olduğu öne sürüldü. Artık ötesini bilemem, zaten beni ilgilendirmiyor.

Bu arada bizim dış temsilciliklere de 1976 başından itibaren güvenlik görevlileri atanmaya başlandı. Buna rağmen, 1976'nın Şubat ayında Beyrut'ta başkâtip arkadaşımız Oktar Cerit'i, 1977 Haziran'ında Roma'da Vatikan nezdindeki Büyükelçimiz Taha Carım'ı şehit ettiler. Artık Taşnakçılar iyice azıtmaya başlamıştı.

Halefoğlu

Bonn'daki büyükelçimiz Vahit Halefoğlu, kendine güveni olan, yanımda çalışanları koruyan ve sahip çıkan bir amirdi. Saat beş oldu mu yerinden kalkar, bitişikteki ikametgâhına geçerdi. Çok olağanüstü bir durum olmazsa mesai saati dışında kesinlikle iş kabul etmezdi. Evine geçerken imza için peşinden koşanları çok acil bir iş değilse reddederdi. "Adam gibi çalışın, işleri zamanında bitirin. Gündüz boşa vakit geçirip mesai bittikten sonra çalışır görünerek kimseyi kandıramazsınız" derdi.

Birisi anlatmıştı. Vahit Halefoğlu Londra Büyükelçiliğinde müsteşarmış. Büyükelçi, kançılaryaya her gün öğlen 12.00'ye doğru gelir, meslek memurlarıyla toplantı yaparmış. Birkaç gün sonra, saat 12.00'yi geçince Halefoğlu kalkmış, "Müsaadenizle ben çıkıyorum" demiş. Büyükelçi "Nereye gidiyorsunuz?" deyince "Eve, yemeğe gidiyorum. Çok az vaktim var. Saat bir 13.30'da yeniden işimin başında olmam lazım" diye cevap vermiş.

Bonn'a sık sık milletvekili heyetleri gelirdi. Bir gün bir milletvekili "Bu büyükelçilik padişahlık gibi bir şey" dedi. Halefoğlu "Doğru, padişahlık gibidir, ama babadan oğula geçmez. Bir günde de büyükelçi olunmaz. En alt basamaktan başlayıp her gün yeni bir şey öğrenerek ve meslekte adım adım tecrübe kazanıp yükselerek büyükelçi olunur" diye cevap verdi.

Yanında çalışanlarla yakından ilgilenirdi.

Bonn'da top oynadım, sol bileğime bir ağrı girdi, hastaneye git gel, kırık çıkık yok, bir hafta anlayamadılar. En sonunda doktor bilek kiriş bağı kopmuş herhalde deyip kolumu alçıya aldı, ağrı kesildi. Alçıyı görünce Büyükelçi Halefoğlu "Sen bekâr adamsın. Evde iş falan göremezsin. Gel, alçı sökülene kadar bizde kal" dedi. Teşekkür ettim, gitmedim ama ilgisini hiçbir zaman unutmadım.

Anlattıklarına göre benden önce Bonn'da çalışan devre arkadaşımız Hayati Soysal midesinden rahatsızlanmış. Hatta doğru mu, yalan mı bilmem, doktorlar kanserden şüphelenmiş. Vahit Bey ve eşi Zehra Hanımefendi "Olmaz öyle şey" demişler, Hayati'yi bir süre misafir etmişler. Özel yemekler yaptırıp Hayati'yi tamamen iyileştirmişler.

Bazen huyumdur, sivri bir şey yazarsam Aydın Tosun'dan geçer, Tanşuğ Bleda "Büyükelçiye arz et, ama imzalamaz" der, Halefoğlu yazıya bakar, bana "Sen benim başımı derde mi sokacaksın!" der, ardından "İmzalamazsam korktu dersin" deyip imzalardı.

Büyükelçilikte verdiği davetlerin şöhreti bütün Almanya'ya yayılmıştı demek yanlış olmaz. Almanların, siyasetçi, sanayici, sanatçı, aydın, kalburüstü insanlarının üç hatta dört saatlik yoldan gelip bu davetlere katıldığını görürdüm.

Bir keresinde Vehbi Koç geldi, bavulu uçaktan çıkmadı. Yanlış yere gitmiş, ancak ertesi gün teslim edebileceklermiş. Büyükelçi Vehbi Koç için o akşam Alman sanayici ve iş adamlarını çağırdığı smokinli bir yemek düzenlemişti. Koç'un smokini yanlış yere giden bavuldaymış. Büyükelçilikte hepimizin kalıbına bakıldı, uyan çıkmadı. Vehbi Koç, davete mecburen spor ceketle katıldı. Biz de teker teker bütün davetlilere bavulun hikâyesini anlatmak zorunda kaldık.

Halefoğlu'ndan bir buçuk kere azar işittim, o da 10 yıl sonra dışişleri bakanlığı zamanında. Birinde yerden göğe haklıydı, yarımında ise çok az haklılık payı vardı. Sırası gelince anlatacağım.

Almanlar

Almanlar, bana değişik insanlar gibi geldi. İkinci Dünya Savaşında onca eza, cefa, esaret, kıtlık, açlık çektikleri halde halkın çok büyük bölümü sağlam yapılı, sağlıklı insanlardan oluşuyordu. Bazı tuhaflıkları da yok değildi. Mübalağalı olacak, ama bütün gün pencerenin önünde oturup sokağı seyreden ve birisi yanlış bir şey yapsa da polise haber versem diye heyecanla bekleyen çok sayıda yaşlı kadın olduğu söylenirdi. Kimisini perde aralığından görürdüm.

Almanların iyisini, kötüsünü, aydınını, cahilini gördüm. Çok sayıda aklı başında insanla tanıştım. Tanıdığım en düzgün Almanlardan biri, İstanbul'da, Mualla Eyüboğlu'nun eşi Dr. Robert Anheger'di. Bununla beraber, Almanya'da geçirdiğim iki yıl içinde, o zamanlar Federal Almanya'daki yeni kuşağın kanun, polis, mahkeme, hapis, ceza gibi önleyici unsurlar olmasa para ve menfaat için her türlü kötülüğü yapabilecek biçimde yetiştirildiği kanaatine vardım. Kimse gocunmasın. Almanların o meşhur kanunlara itaat içgüdülerine bir de Axel Springer yayınları vasıtasıyla beyinlerine sokulan Amerikanvari, her şeyin paraya dayandığı bir bireysel çıkarcılık eklenince pek hoş sayılmayacak bir toplumsal kişilik biçimi ortaya çıkmıştı. Bununla beraber, temelde yatan kanunlara, yani eski biçimiyle emre itaat güdüsü, ipin ucunun kaçmasını önlüyordu.

Bonn'da o zamanlar otomobiller için park sorunu had safhada olmamakla beraber şehir merkezinde park etme sıkıntısı yaşanabiliyordu. Polisler, mesai saati dışında arabalarını aykırı bir yere bıraktıkları vakit şapkalarını direksiyon hizasında ön camın içine yerleştiriyor, böylece şapkayı gören meslektaşlarının ceza kesmesini önlüyorlardı. Bunu öğrenen bazı uyanıkların polis şapkası edinip aykırı bir yere arabalarını bıraktıklarında şapkayı camın önüne koyduklarını *Bonner Anzeiger* gazetesi yazmıştı.

Almanların ordu donatım merkezi Bonn yakınlarında Koblenz'deydi. Büyükelçilikte askeri ataşelik vardı, ama Türkiye'den gelen askeri satın alma heyetlerinin Koblenz'deki müzakerelerine, iki kere beni de kattılar. Bir defasında yanımda oturan Alman subayının yaka rengi dikkatimi çekti. Pembeydi. "Bu hangi sınıfın rengi?" dedim. "Zırhlı birlikler, yani tank" diye cevap verdi. Yüzümde bir şaşkınlık ifadesi fark etmiş olacak ki "En son kurulduğumuz için bize bu renk kalmış" dedi.[118]

Gece Yarısı Ekspresi

Benim Bonn'da görev yaptığım sırada Büyükelçiliğin gündemindeki bir başka konu "Gece Yarısı Ekspresi"ydi. Çok ustaca çekilmiş bir filmdir. Filmi gören bilir. Yurtdışına uyuşturucu kaçırırken yakalandığı için hapse atılan bir Amerikalının mahpusluk serüveni anlatırken, ilkokul çocukları dahil istisnasız, filmde görünen bütün

118 Nazilerin toplama kamplarında Yahudilere sarı renkli Davut yıldızı, eşcinsellere de pembe bir yuvarlak işaret takılırmış diye bir yerde okuduydum da ondan biraz tuhafıma gittiydi.

Türkleri her yönleriyle sevimsiz, itici, çirkin, iğrenç ve zalim gösterir. Filmi seyreden yabancıları, ilk gördüğü Türk'e "haydi" dense saldırtacak bir ruh haletine sokacak kadar kışkırtıcıdır.

Ben, ileride "Gece Yarısı Ekspresi" gibi oluşumları önlemek için tek çarenin, Türkiye'deki uyuşturucuyla mücadele yasalarının değiştirilmesi ve yabancı uyrukluların yurtdışına uyuşturucu taşımasının serbest bırakılması ve "Gece Yarısı Ekspresi"ndeki mağdur arkadaştan dünya kamuoyu önünde resmen özür dilenerek tazminat babında, Amerika'da satması için kendisine 20 kilo esrar gönderilip bunun cümle âleme ilan edilmesi olduğunu savundum. Tabii kimse fikrime rağbet etmedi. Türkiye'den giden uyuşturucunun bana ne zararı var? Ben onları korumak için yasak koyayım, onlar kendilerini zehirlemek için Türkiye'den mal kaçıran vatandaşını yakalayıp cezalandırdım diye beni yerin dibine batırsın, hatta satır aralarını okursan beni katli vacipler listesinin en başında hedefe koysun. İyi be! Buyur buradan yak.

Medeni denilen ülkelerin uyuşturucu ticaretine çarpık yaklaşımının örneklerini İsveç'te de Afganistan'da da yaşadım. Onları da yeri gelince anlatacağım.

Başkonsolosluk

Bu arada, itiraz eden çok olacaktır, ama Almanya'da çalıştığım sürede başkonsolosluk yapmanın diplomasinin bir çeşidi, ama Büyükelçilikte çalışmaktan daha değişik başka bir çeşidi olduğuna kanaat getirdim. Başkonsoloslukların insanlara, olaylara, ülkeye, ülkedeki gelişmelere ve nihayet dünyaya bakışının artısıyla ve eksisiyle, Büyükelçilikten çok farklı olduğuna inandım. Tıpkı askerde karargâhta çalışmaktan kaçındığım gibi, Dışişleri'nde de özellikle Batı Avrupa ve Amerika'daki başkonsolosluklarda görev yapmak hiç istemedim. Bana göre konsolosluklar, diplomasinin değişik bir koludur, maden mühendisliği ile inşaat mühendisliğinin birbirinden farklı olduğu gibi. Kim ne derse desin.

Benim görev yaptığım dönemlerde, Avrupa'da yaşayan sıradan vatandaşlarımız, Türkiye aleyhtarı faaliyetlerin, bulundukları ülke makamlarının desteğiyle yürütüldüğüne, buna karşı çıktıkları takdirde başlarının derde gireceğine inanırlardı. Bir keresinde Almanya'da PKK'ya karşı gösteri yapan vatandaşlarımıza İstiklal Marşı söyleten bir öğretmenimizi gözaltına almışlar ve böylece nerede durduklarını cümle âleme göstermişlerdi. Yani tam "merd-i kıpti

şecaat arz ederken sirkatin söylermiş" durumunun bir değişik hali diyelim.

Mehmet Kengerli

O zamanlar bizim Dışişleri'nde aşağı yukarı her ülkede, her büyükelçiliğin, yeni atanmış olan memurları ev bulana kadar yerleştirdiği bir pansiyon veya anlaşmalı otel olurdu. Bonn Büyükelçiliği de yeni gelenleri Büyükelçiliğin bulunduğu Mehlem semtinde bir Alman kadının işlettiği bir pansiyona gönderirdi. Daha sonra Çekoslovak bir çiftin işlettiği bir pansiyondan bahsedildiğini işittim. Ya pansiyon el değiştirdi veya başka bir yer buldular.

Mehmet Kengerli, Bonn Büyükelçiliği'ne çalışma müşaviri olarak atanmıştı. Hayatı birçok benzer şartlardaki insan gibi ilgi çekiciydi. Kengerli, anlattığına göre, Azerbaycan'da doğmuş, askeri tıbbiyede okuyup Sovyet ordusunda doktor olmuş. İkinci Dünya Savaşının başlamasından hemen önce Sovyetler Birliği'nin Polonya sınırında görevlendirilmiş. Orada bir arkadaşıyla sınırın Polonya tarafına kaçmışlar. Arkadaşı kaçarken vurulmuş. Kengerli arkadaşını bir süre sırtında taşımış, öldüğünü anlayınca bırakmış, sonunda kendini sınırın Polonya tarafına atabilmiş. Polonya'dan Almanya'ya geçen Kengerli, Berlin'e gidip oradaki Türk Askeri Ataşesine, Türkiye'ye gitmek istediğini söylemiş. Askeri Ataşe "Sakın Türkiye'ye gitme. Sovyetler'le askerî kaçakları iade anlaşmamız var. Gidersen Sovyetler'e teslim edilirsin" demiş. Kengerli mecburen Almanya'da kalmış. Savaş çıkınca Wafffen SS birliklerine katılıp doktor binbaşılığa yükselmiş. Almanlar Kengerli'yi Doğu Cephesine göndermişler. Stalingrad'ı son çıkan hastane treniyle terk edip Rusların eline düşmekten kurtulmuş.

Bu arada, birkaç arkadaşıyla birlikte bütün esir kamplarını dolaşıp seçtikleri Türk soylu esirlerle Türkistan tümenini kurmuşlar. Bu işi Nazi veya Alman yanlısı olduklarından değil, hem Türk soylu esirleri Almanların elinde ölümden hem de yurtlarını Rus boyunduruğundan kurtarmak saikiyle yapmışlar. Dediğine göre bu Türkistan tümeni Sovyet ordusu Berlin'e yaklaşana kadar pek savaşa girmemiş, en sonunda Berlin'in son savunmasında görev almış. Birçoğu orada ölmüş. Sağ kalanlar İngiliz ve Amerikan bölgelerine kaçmışlar. Batılı müttefikler yakaladıklarını Viyana'da Sovyetler'e teslim etmişler. Hepsi orada kurşuna dizilmiş. Bunlar Mehmet Kengerli'nin anlattıklarıdır.

Daha sonra konuştuğum İlber Ortaylı, Türkistan tümeninin bazı unsurlarının Kuzey İtalya'da konuşlandığını ve orada savaştığını söyledi.

İlber bunları iyi bilir. Türkistan tümeniyle bir ilgileri bulunup bulunmadığını bilemem, ama babası ve çok kısa süre önce rahmetli olan annesi de İkinci Dünya Savaşı badiresinin o taraflara savurduğu insanlardır.

Mehmet Kengerli savaştan sonra binbaşı rütbesinde olmasının da yardımıyla "Volkdeutsch"[119] kabul edilip iade edilmekten kurtulmuş, 1952'ya kadar Münih'te doktorluk yapmış, ancak NATO'ya girdikten sonra Türkiye'ye gelebilmiş, Türk vatandaşı olmuş, Kızılay'da çalışmış, oradan Çalışma Bakanlığı'na geçmiş ve son görev olarak da Bonn'a çalışma müşaviri atanmıştı. Yanılmıyorsam ben ayrıldıktan sonra Bonn'da emekli olmuştu.

Almanların bazı yönlerini takdir eder fakat pek güvenmezdi. "Almanlar, savaşın sonuna kadar Sovyetler'deki Türklerin haklarından hiç bahsetmediler, ta ki Ruslar Polonya'yı geçip Berlin yakınlarına gelene kadar. Ribbentrop ancak o vakit Sovyetler'deki Türklere bağımsızlıklarını vereceklerinden bahsetti, o saatten sonra neye yarar" dediydi.

Bir de bir olay anlattı. Harbin sonunda Münih civarında Amerikalılara esir düşmüşler. Bir Alman üsteğmen, askerlerine emir vermeye devam ediyormuş. Bir Amerikalı çavuş, Alman üsteğmene bir tekme atıp kamyona sokmuş. Alman "Böyle insanlık mı olur" deyince Kengerli "Rusya'da halka neler yapıldığını unuttun mu?" demiş. Üsteğmen "Ama onlar Rustu, biz Almanız" diye cevap vermiş.

Kengerli'yi Bonn'dan sonra 1991'de Ankara'da o sırada yeni bağımsızlığa kavuşan Türk Cumhuriyetlerinden sorumlu Büyükelçi Bilal Şimşir'in odasından çıkarken gördüm. Bir Azerbaycan heyetiyle birlikteydi. Yaşlanmıştı, ama çok diri ve mutlu görünüyordu. Azerbaycan bağımsız olmuş, rüyaları gerçekleşmişti. Beni ya kalabalığın arasından göremedi veya tanıyamadı, yanımdan geçti gitti. Birisi, **Azerbaycan Halk Cephesi'nin Ankara Temsilcisi olduğunu söyledi.** Bir daha görmedim.

Almanların Rüyası

Bir İsveçli profesör, 1942'de beyaz ırkın üstünlüğü hakkında bir kitap yazmış. Hitler de o kitabı okumuş, profesöre bir takdir ve

119 Yani tabiri caizse "dış Alman".

teşekkür mektubu göndermiş. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra bir adam, her tarafı dolaşmış, Hitler'in sağa sola yazdığı mektuplardan toplayabildiğini toplayıp yayımlamış.[120] İsveçli profesöre gönderdiği mektupta Hitler "Ben savaşı kazandığımda Fransa'yı, Belçika'yı, Hollanda'yı ilhak edecek değilim. Benim istediğim birleşik bir Avrupa. Tabii bu birleşik Avrupa'nın merkezi Almanya olacak, temel para birimini Reichsmark oluşturacak, Alman sanayii başı çekecek, her şeyi belirleyen Alman ekonomisi olacak" diyordu. Avrupa'ya bir göz at, neredeyse aynen oldu gibi. Gibi de değil, bana göre oldu da bitti maşallah.

Bir de Almanların İkinci Dünya Savaşında yaptıklarına ve şimdi fiilen gerçekleştirdiklerine bakın. Nazilerin yaptığı gibi, Çekoslovakya'yı böldüler. Bohemya ve Moravya'yı, yani Çekya'yı resmen değilse bile fiilen kendilerine bağladılar. Çekoslovakların medar-ı iftiharı Skoda fabrikaları bile Hitler'in talimatıyla kurulan Volksvagen'in oldu. Hırvatistan'ı kullanıp Yugoslavya'nın parçalanmasına önayak oldular. Tıpkı 1942'deki gibi. İngiltere'nin AB'den ayrılmasıyla Polonya da artık Almanların kucağına düştü sayılır. Geriye bir Lebensraum saydıkları Ukrayna'nın batısı kaldı. Onu da zaman içinde hallederler. Hayl Hitler. Hatta ondan da öte. Devam edelim.

Afganistan'daki büyükelçiliğim sırasında Almanların ülkenin kuzeyindeki Kunduz'a 3.000'den fazla asker gönderdiklerini izledim. Yani ki bir taraftan da ostpolitik hortluyor; geriye sarıp Kayzer Wilhem'den itibaren yeniden başlıyorlar. Üç B, yani Berlin, Boğaziçi, Bağdat siyasetini de unutmamış gibi bir halleri de yok değil. Şimdilik nefesleri yetmez gibi görünüyor, ama gelecek ne gösterir belli olmaz. Afganistan'daki faaliyetlerini ve bize karşı tavırlarını yeri gelince anlatacağım.

Bir defasında Almanya'dan geçerken Nüremberg'e, o sırada orada başkonsolos olan çok sevdiğim ve en değerli meslektaşlar arasında saydığım Büyükelçi Turgut Serdaroğlu ile eşi Ülker'i ani bir ziyarete gitmiştim. Önceden programlanmış akşam yemeğine beni de **kattılar. Yemekte Nürmberg Üniversitesinden biri tarih, biri hukuk** profesörü olan iki Alman öğretim üyesi de vardı. "Berlin, Münih gibi şehirler dururken neden Nazi Partisi'nin merkezini Nürmberg'de kurdular, neden o şaşaalı törenlerini Nürmberg'de düzenlediler"

120 Ben o kitabı rahmetli Erdim Tüzel'e verdim. Sonra aradık bulamadık. Erdim Tüzel bana göre Dışişleri'ndeki en uzak görüşlü, en akıllı, en bilgili büyükelçilerden biriydi. Aklına, kişiliğine güvendiğim insandı. Dışişleri'ne ve hayata kırgın ve küskün gitti.

diye sordum. Nürmberg, Kutsal Roma Cermen İmparatorlarına taç giydirilen yermiş. "O zaman niye Aahen[121] değil?" diye sordum. "Kutsallık, yetki ve güç, giydirilen taçla başlıyor, Aahen sadece yönetim merkezi" dediler.

Ertesi gün gidip baktım. Nazi Partisi'nin açık hava toplantıları yaptığı alan Amerikalılar tarafından beyzbol sahasına dönüştürülmüştü. Nazi Partisi merkez binasını ise yerel makamlar punk müzikçilerine tahsis etmişti.

Kıssadan hisse çıkarmak aşağıdakini okuyana aittir.

Birisi Şair Eşref'e "Padişahın bir oğlu oldu, adını Ertuğrul koydular" demiş. Şair Eşref "Eyvaah, yeniden başlıyor!" diye cevap vermiş. Benzetmek gibi olmasın.

Numan Hazar, kitabında bilimsel bir biçimde bütün ayrıntılarıyla anlatmış, ama tekrarlamadan edemeyeceğim. Almanlar Kutsal Kudüs'ü Müslüman kâfirlerin elinden kurtarmak ayağına yollara düşüp tek tek basaraktan, etrafı talan ederekten ve icabında insanları bile yiyerekten Ortadoğu'ya varınca, karşılarına çıkan ilk yabancılar, elde kılıç Türkler olmuştur. Anadolu dışında Halep'te, Şam'da, Musul'da ve Fatımilerden sonra Mısır'da bölgeye hâkim olan ve Haçlılarla[122] boğuşanlar hep Türklerdir. Haçlı seferlerinin üçüne katılan üç Alman kralı da Türklere çatmak zorunda kalmıştır.

Bundan 400 yıl sonra da üç ilâ dört asır sürecek Orta ve Doğu Avrupa'ya hâkimiyet kavgası esası itibariyle Habsburglar ile Osmanlılar arasında cereyan etmiştir. Bilindiği üzere, bir zamanlar Habsburglara Alman, Osmanlılara da Türk denirdi.

Esas malı götüren iki tarafın da yıpranıp yorgun düşmesinden sonra devreye giren Romanoflar, yani Ruslar olmuştur, o da başka.

Tarihi Türk Alman dostluğu efsanesinin dayandırıldığı Türkiye ile Almanya'nın Birinci Dünya Savaşı'ndaki ittifakının da su götürmez yanı çoktur. Türkiye savaşa Almanların tarafında Kayzer Wilhelm'e duyulan aşktan değil, karşı taraftaki İngiliz Rus ittifakının Türkiye'ye beslediği çirkin ve menfur emellerden dolayı, bana göre **çaresizlikten girmiştir, ama Almanlardan müttefikliğin gerektirdiği** iyi niyeti de pek görmemiştir. Almanların Doğu Cephesindeki yükünü hafifletmek için zamansız, hazırlıksız ve o aşamada gereksiz bir biçimde Sarıkamış cephesinde taarruza geçip, 90 bin kişilik bir orduyu buzlara gömmüş, buna karşılık, Kudüs İngilizlere düştüğü

121 Bana göre, Almanca Aachen'in Türkçe yazılması gereken şeklidir, yani Türkçesidir; Londra'ya Türkçede London denmediği gibi.

122 Ve bu arada tabii ki birbirleriyle de.

zaman Almanya'da kiliselerin bayram çanı çalmasını ve Alman halkının sevinç içinde şükran dualarını etmesini yaldızlı bir mükâfat olarak almıştır.

Almanların Türkiye'nin Doğu Cephesindeki çatışmalarda el altından Ermeni Taşnakçıları desteklediği hatta malzeme yardımı yaptığı ve gerekçe olarak da "Türkiye'dekiler ile daha doğudaki Türklerin arasına bir Hıristiyan devletini engel olarak koymayı uygun gördüğü" ve bu yönde öneriler içeren raporlar yazdıkları bilinmektedir.[123]

Türk ordusunun 1918 Eylül ayında Bakû'ye girmesini Almanların hiç istemediği, bu yüzden İstanbul'dan Nuri Paşa'ya biri açık, biri gizli iki emir gittiği, açığında "Girme" denirken, gizlisinde "Gir" denildiği, Enver Paşa'nın "Bu harbi kazanırsak bu defa Almanlarla savaşacağız herhalde" dediği hep bilinen hususlardır. Savaştaki müttefikleri Başbakan Talat Paşa'nın katilini yalancıktan yargılayıp utanmadan serbest bırakmaları da ayrı bir Almanlıktır.

Bütün bunların yanında, Almanya'nın birleşmesinden sonra Necip Hablemitoğlu'nun Türkiye'de faaliyet gösteren Alman vakıflarına karşı verdiği mücadeleyi ve Hablemitoğlu'nun ne hikmetse bir türlü aydınlanamayan bir faili meçhul cinayete kurban gittiğini de bir kenara kaydedelim.

Aksaray'ın Onikilerinden Arap Ferhat

Bonn'da, 12, 13 yıl önce Almanya'ya göç etmiş çok tanıdıklara rastladım. Sevdiğim insanlardı. Uzun zamandır görüşmemiştik. Tekrar buluşmaktan mutlu oldum. Anneannemin çocukluk arkadaşları arasında sık sık görüştüğü bir Fevziye Hanım vardı. Kocası Ferhat Bey, Refi' Cevad Ulunay'ın *Sayılı Fırtınalar* adlı kitabında bahsettiği "Aksaray'ın Onikilerinden Arap Ferhat"tı. Kabadayılar, imparatorluğun son döneminde, İstanbul'da küçüklerini koruyan, büyüklerini sayan, mahallelerindeki muhtaçlara el veren ve bütün bunları bilâ ücret yaptıklarından dolayı bugün enayi de denilebilecek olan, makam, mevki veya iş sahibi kimselermiş; yani yeni Türkçe deyimiyle "vigilante".[124] Külhanbeyi ise zayıf bulduğunu ezen,

123 Meraklısı, *Peter Hopkirk'in On Secret Service East of Constantinople*, Şevket Süreyya Aydemir'in *Makedonya'dan Orta Asya'ya* kitaplarını ve arayıp bulacağı daha birçok yazı, makale, kitabı okur.

124 İsteyen Latince-Türkçe lügate, daha da meraklısı Roma İmparatorluğu'yla ilgili herhangi bir kitabın ad dizinine bakıp hangi sayfada vigilante diyorsa o sayfayı bulup okusun.

haraç alan it kopuk takımına denirmiş. Kabadayıların buluştuğu yer Aksaray'daki bir kıraathaneymiş. Onun için "Aksaray'ın On İkileri" diye anılırlarmış.

İstanbul'da Mütarekede, bugünkü Pangaltı, Feriköy, Kurtuluş semtlerini kapsayıp Dolapdere'ye doğru sarkan ve o zamanlarda adına Tatavla denilen, nüfusunun çoğunluğu Rum olan semtte Hrisantos diye bir külhanbeyi türemiş. Türklere ve Rumların garibanlarına kan kusturur olmuş. İşte o Hrisantos'u bu Ferhat Bey halletmiş derlerdi.

Ferhat Bey mütarekede İstanbul'dan Anadolu'ya silah kaçıran gruplarda çalışmış ve İstiklal madalyası almıştı.

Ferhat Bey'in 1934'te kendine seçtiği soyadı Erülkümen'di.

Ferhat Bey Sudan'da doğmuş. Dokuz yaşındayken, iyi bir Müslüman olan babası, eve ikinci bir eş getirmiş, imanındaki eksiklikten olacak, annesi buna isyan etmiş ve "Padişaha sığınacağım" diyerek oğlunu alıp İstanbul'a gelmiş. Ferhat Bey bahriyeli olmuş ve binbaşılığa kadar yükselmiş. Herhalde alaylıydı. Kanal harekâtında Cemal Paşa'nın ordusunda yer almış, El Ariş'te yaralanmış, esir düştüğü İngilizler ameliyat etmişler, sindirim düzenini yanlış bağlamışlar, yediği ağzından geri çıkarmış, 1918 sonunda İstanbul'a dönünce Mim Kemal ameliyat edip düzeltmiş diye anlatırlardı.

Fevziye Hanım ile Ferhat Bey'in bir oğlu vardı, Nurettin. İtalyan Lisesinde okurken bir kıza âşık olup evlenmiş ve terk-i tahsil eylemiş. Yeşilköy'de otururlardı, 1948 model Şavrole marka bir arabası vardı, havaalanında şoförlük yapardı. İlk eşinin çocuğu olmuyor diye ve dediklerine göre gelininden baştan beri hiç hoşlanmayan Fevziye Hanım'ın da gayretleriyle 15 yıl sonra boşandı, yeniden evlendi, bir kız bir erkek iki çocuğu oldu, ama ilk eşini hiç unutmadı derlerdi.

Bazen Fevziye Hanım beni Yeşilköy'e götürür, Nurettin ağabeyle ava çıkardık. Yani ava çıkmak dediğim, bana vurulan kuşları taşımak düşerdi. Bir gün kuşun birinin ağzından kan geldi. O zaman taşıdıklarımın oyuncak değil, canlı olduğunu anladım, birden avcılıktan soğudum. O gün bu gündür avcılığı hiç sevmem. Spormuş güya. Öyle spor mu olur, kuşun da eline bir tüfek versen o zaman spor olur. Balıkçılık az farklı. O, dolandırıcılığa daha yakın. Balık da suçlu. Küçük balığı yutacağım diye oltaya gelen balık, açgözlülüğünün kurbanı oluyor. Beter olsun. Azıcık nefsine hâkim olup oltaya gelmesin.

Fevziye Hanım çok değişik ve deyimlerle güçlendirilmiş bir eski İstanbul Türkçesi konuşurdu. Söylediği bazı şeyleri o zaman niye not almadığıma şimdi hayıflanıyorum. Mesela Bonn'da benim iki kişilik küçük bir spor arabam vardı dedim ya. Arabaya baktı, baktı, "Nereden buldun bu yerden bitme arabayı?" dedi. 40 yıl düşünsem arabayı bundan güzel tasvir edemezdim.

Neyse devam edelim Ferhat Bey'in hikâyesine.

Ferhat Bey ilk tanıdığımda, koyu renk elbise ve beyaz gömlek giyer, kafasına eve dönene kadar çıkarmayacağı bir koyu duman rengi borsalino şapka geçirir, gidip Yeşilköy tren istasyonundaki büfeden bir *Cumhuriyet* gazetesi alır, sonra yakınlardaki bir kahvehanede başında şapkası, masada gazetesiyle otururdu. Dışarıdan bakınca kahvehanenin kuytuluğunda gömleğinin yakası ile kol uçlarından başka bir şey görülmezdi.

Bir zaman sonra Ferhat Bey, oldukça süratle elden ayaktan düştü. Dışarı pek çıkmaz oldu. Çerçeve içindeki İstiklal madalyasının asılı olduğu duvarın dibinde, cam kenarındaki divanın üzerine oturup etrafı seyrederdi.

1956 ya da 1957 senesiydi. Türkiye'de döviz sıkıntısından piyasada birçok mal, bu arada otomobil lastiği bulunmaz oldu. Nurettin ağabeyin otomobili de lastiksizlikten evin önünde takoza çekildi.

Bir akşam saat 10.00 filan, Ayaspaşa'daki evimizin kapısı ucuz romanlardaki türden, acı acı çaldı. Kapıyı açtık, karşımızda Fevziye Hanım "İmdat! Eyvah eyvah yetişin a dostlar Arabın babaları tuttu, bıçağı çekti, naralar atıyor, etrafa saldırıyor" dedi. Biraz sakinleşince işin aslı ortaya çıktı.

Araba lastiksizlikten takoza çekilince, o zamana kadar hiç İstanbul'dan dışarı çıkmamış olan Fevziye Hanım, Ferhat Bey'e ait bilumum bilgileri, belgeleri toplamış, Haydarpaşa'dan trene binip Ankara'ya gitmiş, Başbakanlık binasını bulmuş, Başbakan Menderes'in özel kalemine kadar ulaşmış, daha ileri gitmesi engellenince kopan gürültü Menderes'in merakını uyandırmış, ne oluyor diye kapıdan bakmış, bakınca da Fevziye Hanım derdini anlatıp İstanbul'a dönmüş. Bir hafta sonra Vilayetten telefon edip dört lastik tahsisi çıktığını bildirmişler. Nurettin ağabey sabah erkenden lastikleri takıp işe gitmiş. Ferhat Bey camdan bakıp da arabayı göremeyince Fevziye Hanım'ı sıkıştırmış, işin aslını öğrenmiş. Nurettin akşam dönene kadar ses çıkarmamış. Kabadayılık günlerinden kalma bıçağı meğer yatağının altında saklıymış. Onu saklı olduğu yerden çıkarıp aşağı inmiş, "Yaeeeyt!" diye bir nara atıp lastiğin birini delmiş. Nu-

rettin ağabey, karşı gelmek ne haddine, bir kenarda pısmış. Fevziye Hanım engel olmak istemiş. Bunun üzerine Ferhat Bey, aile içi şiddet babında Fevziye Hanım'ı bıçakla yalandan biraz kovalayınca, Fevziye Hanım soluğu bizde almış.

Kalkıp Yeşilköy'e gittik. Biz gittiğimizde bütün hane halkı bir kenara sinmiş, Ferhat Bey'e bakıyor, o hiçbir şey olmamış gibi minderinde oturuyordu. Annem "Geçmiş olsun Ferhat Bey, ne oldu, nasılsınız?" gibisinden laflar etti.

Ferhat Bey "Kızım ben dokuz yaşımda sefil, perişan bu memlekete geldim. Türk milleti beni bağrına bastı. Bu devlet beni bahriyesinde binbaşı yaptı. Ben canla başla bu millet[125] için çalıştım, hiçbir karşılık istemedim, ama devlet bana karşılığını maddi ve manevi fazlasıyla verdi. İsteye isteye dört lastik mi isteyecektim! Bu kadın beni rezil etti" dedi. Yerinden doğrulur gibi oldu. Fevziye Hanım içeri, mutfağa kaçtı. Sonra çay getirdi. Çay içip annemle ben eve döndük.

Ferhat Bey, kısa süre sonra öldü. Nurettin ağabeyin eski eşi emekli bir astsubayla evlenip Almanya'ya gitti. Nurettin ağabey de 1960'larda eşi, iki çocuğu ve Fevziye Hanımla Almanya'ya göç etti. Ben Bonn'dayken Koblenz'de oturuyorlardı. Koblenz'e sık gider gelirdim. Bir gün, Nurettin ağabeyin civar şehirlerden birinde oturduğu söylenen eski eşinin öldüğünü duyduk. Nurettin ağabeyle Koblenz'de Almanca çalgılı bir kır kahvesinde oturduk. Eski eşiyle boşandıktan sonra hiç konuşmamış, ama aynı havayı soluduğunu hissetmek ona yetiyormuş. "Bu nasıl iş?" dedim. Gözleri yaşardı, "Biz onunla çok küçük evlenmiştik" dedi.

Bana sorarsan, eski eşinin ölümünden sonra Nurettin ağabeyin Almanya'da durmasına bir sebep kalmadığı için ve bu arada ilk gençlik dönemlerini bitiren biri kız, biri erkek iki çocuğunun Alman toplumu içinde kaybolmasına gönülleri razı olmadığından dolayı, 1977'de benden kısa süre sonra annesi Fevziye Hanım ve eşi Şükran ablayla birlikte, çocukları da alıp Türkiye'ye kesin dönüş yaptılar. **Nurettin ağabeyi 1980 sonunda üvey babamın cenazesinde gördüm.**

---

125 Birilerinin kulağı çınlasın. Herhalde, olmadığı iddia edilen Türk milletini kastediyordu. Cahilliğinden olsa gerek. Şimdi çok sayın büyüklerimizin kendilerine yakışır bir büyüklükle benimsediği "bumillet" adındaki millet henüz icat edilmemişti. Türk milletinin 36 mı, 38 mi ne, etnik gruptan biri olduğundan henüz kimsenin haberi yoktu. Zenciden Türk olur mu! Ama herhalde eli ayağı tutarken Ferhat Bey'e biri "Sen zencisin Türk değilsin" dese Fevziye Hanım gibi kaçamaz, en azından adamakıllı bir hacamat olurdu. Ha, bu arada Ferhat gençliğinin o zamanlar bahriyenin merkezi olan Kasımpaşa'da geçtiğini de ilave edelim.

Sonra da izlerini kaybettim. Çocukları, torunları yaşıyordur herhalde. Dedeleri Ferhat Bey'i unutmasınlar.

Türkiye'ye Dönüş ve Son Güzel İstanbul

1977'nin Ekim başında Almanya'dan Ankara'ya döndüğümde cebimde sadece 70 markım vardı. En son Bonn'a gitmesem Türkiye'ye borçlu dönecektim. Bağdat'tan Lizbon'a giderken arkadaşım Sadi Çalışlar'dan eşya nakli için 300 dolar borç almış, Lizbon'dayken onu ödemiş, bu kere de Almanya'ya gelirken yine eşya nakli için Yaşar ağabeyden gene 300 dolar borç almıştım. Almanya'da çok rahat yaşadım. Borcum filan kalmadı.

O dönemde bizim bakanlıkta işini bilenler "Maliye Bakanlığı'nın temsilciliği olan yere gidersen rahat edersin, yoksa işin zor" derlerdi. Doğruydu.

Ankara'ya dönünce beni İkili Ekonomik İşler Dairesi'ne verdiler. Nazuf Cuhruk Bağdat'tan dönmüş, ekonomik işlerden sorumlu müsteşar yardımcısı olmuştu. Bağdat'tan sonra merkez hizmetinde de yanında çalışacaktım. Daire Başkanı Nurver Nureş'ti. Daire bildik, işler bildiğim işlerdi. Ama Türkiye, o zamana kadar bilindiğinden de öte giderek hızlanan bir iç çatışma içindeydi.

Ben 1977 Ekim ayında Türkiye'ye döndüğümde MC Hükümeti iş başındaydı. 1978 Ocak ayı başında Bülent Ecevit, Demirel'in partisinden ayrılan 14 milletvekilinin birçoğuna bakanlık vererek Üçüncü Ecevit Hükümetini kurdu. Üzerime vazife değildi, ama üvey babama "İşiniz zor, şimdiye kadar halkın çoğunluğu Ecevit gelip işleri düzeltecek diye düşünüyordu. Düzeltemezseniz CHP için de Türkiye için de işler çok çetin olacak" dedim. Tabii, 12 Eylül'e birilerinin zemin hazırladığının, birçok kimse gibi farkında değildim. O günlerde, birileri hariç, Türkiye'de 24 Ocak kararlarını ve 12 Eylül'ü tahayyül bile edemeyecek kadar aymazlık vardı.

Tam Ankara'da göreve başlamak üzereyken, İstanbul'daki Milli Güvenlik Akademisi'ne gönderecek adam aradıklarını duydum. Kimse gitmek istemiyordu. Ankara'dan kalk, altı aylığına İstanbul'a git, tekrar Ankara'ya gel, hanım, çoluk, çocuk, çoğu kimse için pek arzulanacak bir görev değildi. Talibi yoktu, gitmesini önerdikleri arkadaşım rahmetli Yurtsev Mıhçıoğlu şikâyetçiydi, onunla da konuştum, göreve talip oldum, kabul ettiler.

İstanbul'a gidiş her bakımdan iyi oldu. Bir tek sorun, eşyamdı. Ankara'ya gitti, İstanbul'a geldi, yeniden Ankara'ya gitti.

Otomobil

Spor arabaların gümrüğü çok yüksek olduğu için arabamı Türkiye'ye getirememiş, satılmak üzere Almanya'da bir galeriye bırakmıştım. O yıllarda Türkiye'ye otomobil ithalatı yasaktı, ancak en az iki yıl yurtdışında çalışıp Türkiye'ye kesin dönüş yapanların otomobillerini beraberlerinde getirmeleri mümkündü. Otomobillerini getirmeyenler, bu hakkı el altından başkasına devrederler ve buna karşılık bir para alırlardı, buna "permi satmak" denirdi. Almanya'da birçok vatandaş, iki yılda bir kesin dönüş işlemleri yapar, her türlü ev eşyası ve binek otomobili getirme hakkını bu işi meslek edinmiş aracılara satar ve işler bu minval üzere devam ederdi. Satana bir şey demek bana düşmez, ama bu bana yasaları istismar etmek gibi geldiği için ben satmadım. Üstelik Almanya'dan dönerken gümrük mevzuatında bir değişiklik yapılmış, özel bir durum olmuş, ithal edilecek araçların motor hacmi kısıtlanmış, ben ve benim gibi aynı dönemde Türkiye'ye dönen az sayıdaki kişinin permileri müktesep hak dolayısıyla olağandan öte bir değer kazanmıştı.

Türkiye'ye dönünce üvey babam Eyüboğlu "Madem kendine araba getirmiyorsun, bari bize getir" dedi. Araba, kesin dönüş yaptıktan sonra altı ay içinde getirilebiliyordu. Bonn'daki sekreter Solmaz Danga Hanım'ın gayretiyle dört kapılı bir BMW 324 siparişi verdik. Ellerinde hazır yoktu. Fabrika üç ay sonra teslim etti. Arabanın hazır olduğunun bildirildiği aynı günlerde CHP 14 bağımsızın desteğiyle hükümet kurdu. Üvey babam başbakan yardımcısı oldu. Düşündük, taşındık, beni kimse bilmez, "Adam başbakan yardımcısı oldu, hemen altına BMW araba çekti" derler diye arabadan vazgeçtik. Araba neredeyse elimize yapışacaktı. Allah'tan Solmaz Hanım talip oldu, arabayı o aldı, sorun halledildi.

Son Eski İstanbul

İstanbul'un bizler için ne olduğunu, bana göre en güzel Mustafa Kemal Atatürk'ün "İstanbul bizim tarihimizin ve medeniyetimizin bir hülasasıdır. Türk vatanının ziyneti, Türk tarihinin serveti, Türk milletinin gözbebeğidir" sözleri anlatır. O İstanbul'u son defa 1978'e girdiğimiz kış yaşadım. 1977 yılı Kasım ayından Mayıs'a kadar Milli Güvenlik Akademisi'ne gitmek üzere İstanbul'a gelip Nişantaşı'ndaki evde öğrencilik yıllarımdaki odama yerleştim. Lise öğrencisiyken bile Nişantaşı'ndaki evde az kalırdım. Vaktimin çoğunluğu Ayaspa-

şa'daki evde tek başıma geçerdi. Üstüne üstlük tek başına yaşamaya alışmış, iş güç sahibi hem de başına buyruk adamın küçük çocuk gibi düzene girmesi biraz zor oldu, ama özellikle üvey babamın arka çıkmasıyla evde vaziyeti idare ettik.

İstanbul'da hemen hemen her şey, 10 yıl önce bıraktığım gibi duruyordu. Arkadaşlarım, hatta anneleri, babaları, ıstrapenteli dolmuşlar, Şirketi Hayriye'den kalma vapurlar, pek çok şey yerli yerindeydi. Nüfus iki katına çoğalmıştı, ama eski İstanbul'un çivisi iyice gevşemiş olsa bile kent hâlâ yerindeydi. En azından daha şehrin Batı yakasına 500 yıldır denildiği gibi Rumeli yakası deniyordu, Avrupa yakası değil. Bunun farkını o eski İstanbul'da doğup büyüyenler bilir. İstanbul'u imara kalkanlar, başta Menderes'ten Özal'a, Bedrettin Dalan'dan Nurettin Sözen'e hep İstanbul'a sonradan gelmiş insanlardır. Menderes "İstanbul'un Türk-İslam çehresini ortaya çıkarıyorum" diye en az iki tane Sinan'a veya Sinan dönemine ait cami dahil, birçok Türk-İslam binasını, hanları, hamamları, kışlaları, mescitleri, türbeleri yıkıp veya ortadan kesip tahribata uğratmış ve ortaya çıkan Bizans sütun başlıklarını onların üzerinden geçen yol boyunca dizmiştir. Beyazıt'ta Süpürgeciler Hanı'na ve Simkeşhane'ye bakmak yeter. Bu arada Kâtip Çelebi ve Evliya Çelebi gibi tarihe mal olmuş birçok kimsenin mezarları da yok edilmiştir. Anlayanlar, yapılanların şehrin tarihi dokusunu tümden bozduğunu söylerler. Menderes'in dümdüz yol yapma sevdası birçok önemli eseri de yol seviyesinin altına düşürmüştür. Bunun için Aksaray Valide ve Kılıçali Paşa Camilerine ve Tophane çeşmesine bakmak kâfidir.

Bu arada, imparatorluk sarayının arka bahçesine, saraya tepeden bakan bir yabancı otel kondurtan, imparatorluktan süzülüp gelmiş bir başka millet bilen varsa lütfen bildirsin.

Bana göre İstanbul'a asıl felaket 1980'den sonra geldi. Daha önce İstanbul'a gelenler, iş bulmak, geleceklerini kurtarmak için gelir, ya şehrin insanlarına karışır, uyum sağlar ya da varoşlarda kalır, gecekondularda eski tarz hayatlarını devam ettirirdi. 12 Eylül'den sonra gelenlerin çoğu sanki arazi yağmasına geldiler, şehrin her yanına yayıldılar.

İyi veya kötü, 1961'de gittiğim Ankara bile bana çok başka, adeta köy gibi gelmiş, 1961'den 1965'e kadar fırsat buldukça İstanbul'a gelip, o zamanlar İstanbulluların "İstanbul tarafı", şimdikilerin "tarihi yarımada" dedikleri bölge başta, Galata, Beyoğlu, Boğaziçi'nin Kilyos'a kadar Rumeli yakası şehrin çok büyük bölümünü yaya baştan

aşağı gezmiştim. Bir sokağa girerdin, bakır dövenleri görürdün, bir başkasına girerdin, bir cilacı ustasını dükkânı kaplayan büyüklükte koca bir kuyruklu piyanoyu elle sekiz çizerek santim santim cilalarken bulurdun. Aradığın her ne olursa belki de tarih içinde en yoksul dönemlerinden birini yaşadığı halde, o İstanbul'da alaturkasının da alafrangasının da dik âlâsını bulurdun.

O İstanbul, bırak Türkiye'yi, daha İkinci Dünya Savaşı'nın maddi manevi yıkıntısını üstünden ancak atabilmeye başlayan Avrupa'daki birçok şehirden yaşanması daha güzel bir şehirdi. O yüzden, benim öğrenciliğimde sol kesim, İstanbul'a Türkiye'nin yoksulluğu gelip varoşlarında durmak zorunda kalmış olan ayrı bir ülke diye biraz gıpta, biraz nefretle bakar, çoğu bu şehre "İstanbul Büyük Dukalığı" derdi. Aslında fazla yanlış da sayılmazdı.

Şehir tiyatrolarında aynı zamanda Şekspir de oynanırdı, Musahipzade Celal de. Özel tiyatrolar, Küçük Sahne, daha sonra Kenterler, tuluat tiyatroları, Muammer Karaca, İstanbul Tiyatrosu, Ses Opereti, Nejat Uygur'un temsilleri, dolar taşardı. Daha televizyon ortalığı tam istila etmemiş, insanlar eve kapanmamıştı. Gece suarede sinemalarda yer bulunmaz, biletler karaborsa satılırdı. Şan sinemasında her pazar günü dönüşümlü olarak senfonik konser de dinlerdin, klasik Türk müziği de yurttan sesler korosu da.

1978 yılında beraber büyüdüğüm, çocukluğumu, gençliğimi geçirdiğim arkadaşlarımın hemen hepsi, erkekler, kızlar, hatta anneleri, babaları sağ ve sağlıklıydı ve benim gibi mecburiyet dışında İstanbul'dan ayrılmak zorunda kalanlar hariç, belirli bir eğitim düzeyine gelmiş insanların İstanbul'dan hiçbir yere gitmeye niyetleri yoktu. İstanbulluların şehirden kaçıp Ege sahillerine göç etmek gibi bir sevdası henüz başlamamıştı. İstanbul'dan ayrılmak kimsenin aklına gelmiyordu. Zenginler arasında o da tek tük, başta Londra ve Paris, Avrupa'nın bazı şehirlerinde oturma heveslileri vardı o kadar. Çoğu da bu hevesi arada bir gidip gelerek bastırıyordu.

Her neyse. İstanbul'daki altı ay, rüya gibiydi, çabucak geçti. **Eski arkadaşlarla buluştuk, konuştuk, eski günleri andık, gezdik,** tozduk, İstanbul'da gene bildik yerleri, sokakları, dükkânları, camileri, hatta binaları dolaştım. Eski dostlardan, tanıdık dükkâncılara, mahalledeki şoförlerden, bildik garsonlara, İstanbul'un bütün aşina insanlarına ek olarak, sanki taşlarla, toprakla, ağaçlarla bile hasret giderdik. İstanbul'a beş yıl sonra bir uğradığımda pek çok şey yok olmuştu. Sonra o geride kalanların da neredeyse hepsi kayboldu gitti.

Bir gün, Antalya ve Adana'da mimarlık yaptıktan sonra, o sırada İstanbul'a dönmüş ve büro açmış bulunan arkadaşım Önder Baykal'ın babası, o sırada bir süre ayrı kaldığı Yapı ve Kredi Bankası Genel Müdürlüğüne yeniden getirilmiş bulunan Tacettin Baykal'la konuşuyorduk. "İstanbul'u eskiye döndürmek mümkün değil, ama bu haliyle tutulabilirse bile gene iyi" demişti. Nerede! Türkiye Turing ve Otomobil Kulübü Başkanı Çelik Gülersoy gibi bazılarının çabaları karınca misali biraz işe yarıyordu, birileri yazıyor, çiziyor bir şeyler yapıyordu, ama nafile. Zaten Turgut Özal iktidara geldikten sonra ilk yaptığı işlerden biri, TTOK'un, çok büyük bölümü eski İstanbul'un bazı yapılarını ve sokaklarını eski halleriyle şehre yeniden kazandırmak için harcadığı gelir kaynaklarına el koymak oldu. Benzetmek gibi olmasın, ama Türkiye'de aynı çizgide giden ve kendilerine nasıl oluyorsa milliyetçi muhafazakâr diyen birilerinin kafası benim gibi acayip insanlara göre çok değişik çalışıyor herhalde. Benim kafam basmıyor.

1978'in Mayıs ayında Ankara'ya dönmeden, neredeyse 20 yıldır tek başına dul yaşayan Saide teyzem vefat etti. Cenaze de üç erkektik. Tabutu kaldıracak dördüncü kişi yoktu. Cenazeye gelen ve bir kenarda duran bir Ermeni dostumuz yaklaştı. "Ben tutabilir miyim?" dedi. "Ayıp ettin, elbette, senin için bir mahsuru yoksa sağ olasın" dedik.

İkili İktisat Dairesi

İstanbul'dan Ankara'ya dönünce, Hoşdere'nin bir altında, bugün Emniyet Genel Müdürlüğüne yakın bir yerde Büyükelçi Güner Öztek, kendisine ait bir daireyi ehven fiyata bana kiraladı.

Dışişleri'nde göreve İkili Ekonomik İşler'de Afrika ve Ortadoğu'dan sorumlu Şube Müdürü olarak başladım. Doğu Avrupa Şubesine bakan Senbir Tümay'la aynı odadaydık. Ömer Zeytinoğlu yandaki odadaydı. Yeni memur olarak askerden gelmiş bulunan ve yurtdışına çıkış bekleyen Mehmet Özyıldız ve Hasan Aşan'la sonbahara kadar birlikte çalıştık.

Mehmet gidince yanıma Bakanlığa yeni girmiş birini verdiler. Öyle saçma sapan davranıyordu ki bir keresinde sessiz, sakin, Senbir Tümay'ı bile çileden çıkardı. Hiçbir iş yapmıyor, bir şey söylersem de papağan gibi "Şikâyet edin öyleyse" diye tekrarlayıp duruyordu. Bir gün ortalıkta kimse yokken aynı lafı söyleyip de tepemi attırınca buna "Bana bak ben seninle uğraşamam, şikâyet falan da edemem,

senin kafanı gözünü kırarım, o zaman sen beni canının istediği yere şikâyet edersin" dedim, biraz hizaya geldi. Kısa bir süre sonra başka bir daireye gönderip kurtulduk. İleriki hayatında bu meslektaş, 12 Eylül'den sonra, Özal'ın yanında siyasete giren bir devlet büyüğüyle olan ahbaplığından yararlanarak birtakım tuhaf işlere girişti, bir yerlere folklor ekipleri filan götürdü, bazı aykırı tayinler yaptırdı ve çok genç sayılacak bir yaşta eceliyle vefat etti diye duydum.

Yanımdan uzaklaşan muzır arkadaşın yerine komando olarak yaptığı askerliği tamamlayan Yalçın Kaya Erensoy geldi. Kısa bir süre onunla çalıştık. Onunla bir daha pek karşılaşmadık, ama büyükelçi olduğunu işittim. Esasen o dönemde birlikte çalıştığımız adı geçen arkadaşların hepsi, yukarıda belirttiğim merhum hariç, ileriki yıllarda büyükelçi oldular.

Libya, Suudi Arabistan ve Kerkük

Ankara'da bulunduğum 1978-1979 döneminde mihmandarlık yaptığım üç ziyaret oldu.

Bunlardan biri, Muhammet Manguş başkanlığında gelen bir Libya ticaret heyetinin ziyaretiydi. Olumlu sonuçlar alındı. Esasen, Muhammet Manguş, Türk inşaat şirketlerini ülkesine davet eden Libya Bayındırlık Bakanıydı. Bana "Ben Türkiye'yi nasıl unuturum. 1950'lerin başlarında İstanbul Teknik Üniversitesi'nde öğrenciyken Libyalı olduğumuzu söylediğimiz zaman bütün kapılar bize açılır, herkes bizi bağrına basardı" dediğini bugün gibi hatırlarım. Bir gün Libya'da büyükelçi olacağım, aklıma bile gelmemişti.

Bir diğeri, Ankara-İstanbul karayolunda darboğaz oluşturan Adapazarı-İzmit ve Bolu-Gerede arasında yolun genişletilmesi projesi için başvurulan İslam Kalkınma Bankası'ndan gönderilen milli kıyafetli, Kral Ailesinden olduğu söylenen bir Suudî yetkiliydi. Bir sonuç çıkmadı.

Üçüncüsü, Saddam Hüseyin'in bakanlarından Adnan Hüseyin El Hamdani'ydi. Başbakan Ecevit tarafından kabul edildiğinde ben refakat ediyordum. Başbakan Ecevit, görüşme sırasında Kerkük Kültür Merkezimizin kapatılması teşebbüsünden duyduğumuz hoşnutsuzluğu belirtti. Kararı yeniden gözden geçirmelerini istedi. El Hamdani bunu ileteceğini belirtti.

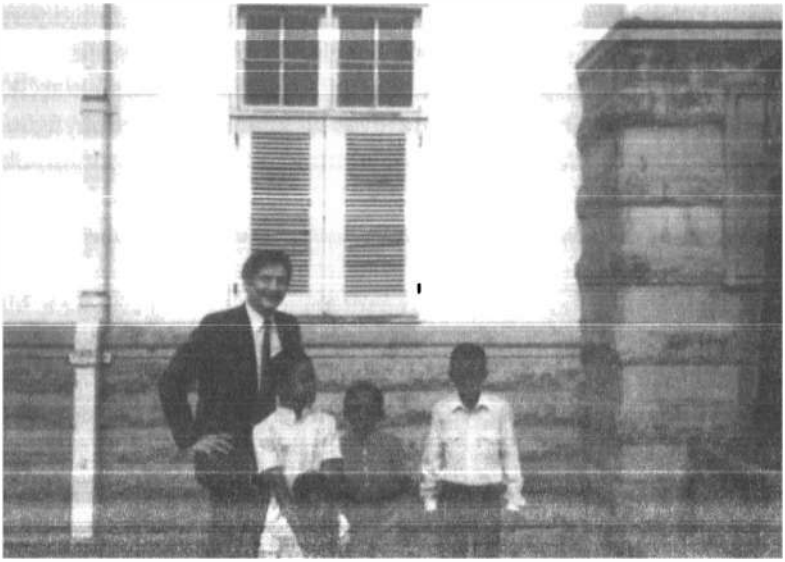

1978'deki ilk Afrika seyahatinde Uganda'da çocuklarla... İdi Amin'in son günleri

Ben durumun vahametini bilsem de Bülent Ecevit'e Büyükelçi Pertev Subaşı'nın Kerkük Kültür Merkezi'ni İstanbul Başkonsolosluğuna karşılık saymamız gerektiği düşüncesini aktaracak rütbe ve konumda değildim. Aslında Dışişleri bu işi nasıl olsa halleder diye düşünüyordum. Yanıldığıma hâlâ yanarım.

Bu Adnan Hüseyin El Hamdani, Saddam'ın himayesinde yükselmişti. Özel kalem müdürüyken bakan yapıldığı söylenirdi. Türkiye'den döndükten çok kısa bir süre sonra Saddam, El Hamdani'yi dört, beş başka Baas üyesiyle birlikte idam etti diye gazetelerde okudum.

Afrika'ya Açılım

Türkiye'nin ekonomik ilişkilerde büyük bir heyetle ilk dışa açılım hamlesi, sanıldığı gibi Turgut Özal'ın iktidarında değil, Üçüncü Ecevit Hükümeti zamanında yapıldı. 1979 Şubat ayı ortalarında Afrika Dairesi Başkanı Büyükelçi Selçuk İncesu'nun başkanlığında kamu kurumlarının temsilcilerinden ve önemli bir bölümü Türkiye dışında iş imkânlarını araştırmak amacıyla yurtdışına ilk defa çıkan işadamı ve müteahhitlerden oluşan 29 kişilik bir heyetle Afrika'ya gittik. İlk durağımız Nijerya'nın o zamanki başkentin Lagos'tu. Petrol fiyatlarındaki artış dolayısıyla aniden akan petrol parası, ülkeyi

mala boğmuş, ama aynı zamanda adeta kilitlemişti. Çok sayıda aracın kısa süre içinde yollara doluşturulması şehir içi ulaşımını birçok yerde felç etmişti. Havaalanından şehre giden 30 kilometrelik yolu, araç sıkışıklığından iki saatte alabildik. Liman tesislerinin yetersizliğinden onlarca geminin yüklerini boşaltmak için altı ay açıkta beklediği, bekleyen gemilerin sayısının her gün arttığı, başta çimento, gemilerde yüklerin uzun bekleme süreleri yüzünden bozulduğu söyleniyordu. Şehre Avrupalı yabancılar dolmuştu. Lagos'ta ancak oturulabilecek gibi bir evin aylık kirası 2 bin dolardan başlıyor, en az bir, çoğu zaman iki yıllık kira peşin isteniyordu.

Gittiğimiz günün sabahı mahalli gazetelere göz atarken "Perakende gıda maddeleri satışı bundan sonra sadece Nijeryalılar tarafından yapılacak" diye bir başlığa rastladım. Ne demek olduğunu önce anlayamadım, yazıyı okuyunca öğrendim. Kanuna göre, Nijerya vatandaşlarının becerebileceği iş kolları yabancılara kapanıyor, yeni ruhsat verilmiyormuş. Yani haberden anlaşılan, Nijerya halkı bağımsızlıklarından 15 yıl sonra bakkallık veya manavlık mesleklerini başarabilecek hale ancak gelebilmişti. Sömürge yönetimi altına girmenin insanları ne hale getirdiğine açık örnek diye düşündüğüm için belirttim.

Bu arada birçok allamenin bilip de nedense söylemekten kaçındığı şeylerin tekrarı olacak, ama biraz gündem dışı ukalalık edeyim. Artık sömürgeciliği Tüccar Horn gibi tüfekli ticaret erbabı gönderip, arkasından orduyla, donanmayla saldırıp bayrak dikerek yapmıyorlar. Anlaşmalarla "Sakın bir şeyler üretmeye uğraşma, zarar edersin, enayi misin, sana borç vereyim, benim malımı al, ucuza gelir" deyip ülkeleri ilelebet içinden çıkamayacakları kısırdöngülerin içine sokarak, her istediklerini yaptırıyorlar. Adı da sömürgecilik değil, ister özgürlük de, ister serbest piyasa de, ister küreselleşme de, ne dersen de o oluyor.

Neyse Lagos'ta benim fazla bir işim yoktu. Ben, dört işadamıyla birlikte Uganda'ya gidecektim, heyetin bir bölümüyle, Uganda, Kenya ve Tanzanya'nın ortaklaşa kurup da işletemediği için tasfiye halindeki Doğu Afrika Havayollarının Lagos'ta bulunan ve Kenya'ya dönmesi gereken boş bir uçağına Büyükelçiliğimizin diplomatik gayretleri sonucu binebildik ve Nairobi'ye uçtuk. Koca uçakta sadece bizim heyet vardı. Nairobi'deki görüşmelerden sonra heyetin büyük bölümü geri döndü, heyet başkanı Selçuk İncesu temaslarda bulunmak üzere Zambiya'ya gitti. Ben dört kişiyle birlikte Uganda Havayollarına ait bir Fokker F-27'yle Entebbe'ye uçtum.

Bu arada, biz Nairobi'ye vardığımızda, Tanzanya ordusunun Uganda Devlet Başkanı İdi Amin'i devirmek üzere harekete geçtiğini ve sınırı aştığını öğrenmiştik. O sıralarda dünyanın çivisi bu kadar çıkmamıştı. Benim de henüz gözümün tam açılmadığı dönemim olsa gerek; ne yalan söyleyeyim Tanzanya eğer en fazla bir hafta 10 gün içinde işi halledemezse uluslararası müdahale olur, savaşı durdurur diye düşünüyordum.

Yağarken Yağmur, Çakarken Şimşek

Entebbe'de bir Uganda Dışişleri yetkilisi bizi koca bir otobüsle karşıladı. Beş kişi bindik ve Kampala'ya gittik. Şehirde hava gergindi ve rahatsız edici bir sessizlik vardı. Bir lokantada yemek yedik. Aniden bir yağmur başladı. Yağmur taneleri lokantanın galvanizli çinko damına hızla takır takır vuruyor, şimşekler çakıyor, gümbür gümbür gök gürlüyordu.

Gece Kampala Oteli'nde yattık. Siyah Afrika'nın en meşhur oteli derlermiş. Giriş kapısının iki yanında neredeyse adam boyunda iki tane fil dişi vardı. Odalar, boydan boya camdı. Otelin bahçesinde bir orkestra, Afrika havası katılmış caz ve pop[126] karışımı bir şeyler çalıyordu. Her masada 10-15 şişe bira duruyordu, bira alan beş şişeden aşağı almıyor, kucaklayarak getirip masasına diziyordu. Bira kısa sürede biter, devamının ne zaman geleceği belli olmazmış. Onun için tedbirli davranırlarmış.

Gece yattım, gene yağmur yağdı, gene gök gürledi, hiç aldırmadım, gayet rahat uyudum. Sabah kalktım, iş adamlarıyla aşağıda buluştuk, baktım bizimkilerin rengi bembeyaz, dördü birden heyecanla "Müfit Bey buraya gelmeyelim dedik, aman bir an önce gidelim" diye serzenişte bulundular.

Meğerse benim uykumun arasında yağmur, şimşek ve gök gürültüsü sandığım, makineli tüfek ve havan topu sesleri ile aydınlatma mermilerinin parıltısıymış. Bir rivayete göre bir Tanzanya birliği ileri hatlardan Kampala'ya sızmış, bir rivayete göre de bir Uganda birliği ayaklanmış, her ne hal ise otel yakınlarında ciddi sayılabilecek bir çarpışma olmuş. Otelin dışarıya bakan cephesi baştan başa camla kaplı bulunduğu için bizim yol arkadaşları ne olur, ne olmaz diye tuvalete sığınıp orada sabahlamışlar. Doğrusunu yapmışlar. Ben de ne olduğunu anlasam, benim yapacağım da oydu.

---

126 Fazla bilmediğim konularda bazen ukalalık etmek zorunda kalıyorum. Bilen varsa düzeltir. Bir kere gençliğimde Cem Karaca "Ben folk pop müziği yapıyorum" dediydi ya oradan esinlendim.

Kampala'da kaldığımız üç gün içinde muhatabımız İktisadi İşlerden Sorumlu Bakan Abdülhamit Cumba Masagazi oldu. Onu sekiz yıl sonra yeniden Uganda'ya gittiğimde televizyonda sorgulanırken gördüm. Ayrıca değineceğim.

Gittiğimizin üçüncü günü İdi Amin'le görüştük. Uluslararası basın o yıllarda adamı yerden yere vurup dururdu. İdi Amin'in yetiştiği ortam icabı bazı değişik davranışları ve aşırılıkları olduğu muhakkaktı. Aslında İngilizlerin Afrika ordusunda subay rütbesi verdikleri iki siyahi Afrikalıdan biri olduğu belirtilirdi. Söz arasında yaptığı bazı aşırı hareketlerin, İngilizlerin kimlik ve kişiliklerini yok ettiği Afrikalılara, bir güven duygusu aşılamaya ve en az beyazlar kadar saygın birer insan olduklarına inandırmaya yönelik olduğunu bize söyledi. İdi Amin'i İngilizlere kafa tutmaya kalktığı için insan eti yemekle bile suçlamışlardı.

İdi Amin ayrıca Tanzanya ordusuna birilerinin uzun menzilli toplar verdiğinden, bunun da Uganda birliklerini düşmanın çok yakınına sokulup savaşmaya zorladığından şikayet etti.

Uluslararası basında üzerinde çok durulan Uganda'ya ilişkin bir konu da ülkedeki Hint asıllı nüfusu İdi Amin'in sınır dışı etmesiydi.

İngilizler, Doğu Afrika'ya, özellikle Kahire-Kap demiryolunu inşa ettikleri sırada, Kenya ve Uganda'ya çok sayıda Hintli getirip yerleştirmişlerdi. Bunlar büyük şehirlerde perakende ticareti ellerine almışlardı. Kenya'yı bilmiyorum, ama Uganda'daki Hintli nüfus Uganda vatandaşlığına geçmemiş, bir tür İngiliz milletler camiası uyruklu kalmaya devam etmişti. Ülkede yabancı konumunda iş yapmaya devam eden bu Hintli nüfusa İdi Amin hükümeti ya Uganda vatandaşlığına geçmeleri ya da ülkeyi terk etmeleri çağrısında bulunmuş, Hintlilerin ezici çoğunluğu buna karşı çıkınca da toplu halde sınır dışına gönderilmişlerdi. Bu da Kampala'daki perakende ticareti neredeyse yok etmişti. Büyük bir kırtasiyeci dükkânında bütün rafların ve vitrinlerin bomboş olduğuna, vitrinin ortasında şaka yapar gibi tek bir küçük şişe mürekkep bulunduğuna bizzat şahit oldum. Çarşıdaki dükkanların tamamı ya kapalıydı ya da satılamayan üç, beş parça malla kalmışlardı, onları satmaya uğraşıyorlardı.

Biz Kampala'dan ayrılırken uzaktan top sesleri duyulmaya başlamıştı. İdi Amin 15 gün dayanırsa birileri müdahale eder diyordum, ama kimse araya girmedi, üstelik bazıları el altından Tanzanya'ya destek verdi. İdi Amin Nisan ortalarına doğru Uganda'yı terk etmek zorunda kaldı. Önce son aşamada kendisine askeri destek veren Libya'ya, ardından da Suudi Arabistan'a sığındı.

Biz uçağa giderken bizi karşıladığı otobüsle havaalanına getiren Uganda Dışişleri yetkilisi, havaalanının bulunduğu Entebbe'den Kampala'ya dönüş için otobüse kendi hesabına yolcu topluyordu.

İktisadi işlerden sorumlu Ugandalı Bakan Abdülhamit Cumba Masagazi de aynı uçakta Nairobi'ye gidiyordu. Yolda biraz sohbet ettik. Eski sömürgecilerden şikâyet etti.

Nairobi'ye gelince işadamı arkadaşlar orada üç gün tatil yapacaklarını söylediler. Ben Hartum ve Kahire üzerinden Ankara'ya döndüm.

Uganda seyahatini birlikte yaptığımız Mustafa Özcan'la 20 yıl sonra Libya'da karşılaştık. Orada başarılı bir müteahhit olmuştu.

Sekiz yıl sonra yeniden gittiğimde yıllardır süren savaş sonucunda Uganda iyice harap bir hale gelmişti. Televizyonda, Abdülhamit Cumba Masagazi'yi sorguya çekiyorlardı. Üzüldüm.

Mülkiye-Muhafızgücü Maçı

Ankara'ya döndüğümde ister istemez gene Mülkiye kulübüyle, işten imkân buldukça kenarından köşesinden, ama sadece taraftar olarak ilgilenmeye başladım. Futbol takımı Hürol'un sırtına kalmıştı. Kulübün geri kalan tüm etkinliklerini rahmetli Fazıl Kafadar yüklenmişti. Kuruluşundan itibaren var olan sıkıntılar, Fazıl Kafadar gibi bazı insanların özverisiyle işlerin yürümesi, bir türlü kurumsallaşamamak, düzgün bir gelir kaynağı sağlanamaması önemli bir sorundu. Bunlara sonra değineceğim.

Kulübün futbol ve basketboldan başka kız ve erkek voleybol takımları, yüzme ve su topu takımları vardı. Bir de dağcılık şubesi kurmuşlardı.

Her zamanki gibi kulüpte basketbol takımı başı çekiyordu. Ankara mahalli ligi birinciliği için Muhafızgücü'yle çekişiyorlardı. Hedefleri Birinci Türkiye Ligine çıkmaktı.

Final gibi bir Mülkiye-Muhafızgücü maçına gittim. Maç ikinci yarıda sertleşti. Bizim takımdan beş kişi beş faulle çıktı, iki kişiyi de hakemler attı. Takım son iki üç dakikayı üç kişi oynadı.

Muhafızgücünün başında yönetici olarak komando okulundan hocam Şadi Çetinkaya gelmişti. Onun da gayretleriyle maç sonunda ufak sürtüşmeler dışında can sıkıcı bir olay yaşanmadan işi bitirdik.

Ta Büyükada'dan, Mülkiye öncesinden arkadaşım, altyapısından yetiştiği bizim basketbol takımının yıllarca kaptanlığını yapan ve çok cazip tekliflere rağmen başka hiçbir takımda forma giymemiş

olan Uğur Erel, nam-ı diğer Asfori, o dönemde Türkiye Basketbol Federasyonu Başkanı'ydı ve maçı seyrediyordu. Maçtan sonra Fazıl ağabey "Hakemlerin yaptığını görmedin mi!" diye Uğur'a çıkıştı. Sonraki günlerde de Uğur'u neredeyse Mülkiye düşmanı ilan etti.

Şadi Çetinkaya'nın, kurmay olmadığı halde ileriki yıllarda bileğinin hakkıyla general olduğunu ve görevdeyken vefat ettiğini daha önce belirtmiştim.

Tekrar Yurtdışı

İş, bildiğim işti. Hayat da fena değildi. Mülkiye'de okuduğum yıllardaki gibi çoğu hafta sonları İstanbul'a, ama bu sefer yataklı trenle veya arabayla gidip geliyordum.

Her şey iyiydi de Türkiye adım adım felakete gidiyordu; CHP iktidarıyla birlikte, zaten süregiden terör olayları yavaş yavaş hızlandırıldı. Sokaklarda neredeyse her gün sağcı ve solcu gençler birbirini öldürüyordu. İçimde sürekli onun sıkıntısını yaşıyordum. 1978 başlarından itibaren savcılar, profesörler, gazeteciler öldürülmeye başlandı. 1978 Aralık ayında Kahramanmaraş olaylarında iki yüze yakın insan hayatını yitirdi. 1979'da, İstanbul'da Nişantaşı'nda karşı komşumuz Abdi İpekçi öldürüldü. İpekçi'yi kimin öldürttüğü belli olmadı, ama yakalanan tetikçi Mehmet Ali Ağca hapisten kaçırıldı. Daha sonra aynı Ağca Roma'da ortaya çıkıp Polonyalı Papa'ya suikast teşebbüsünde bulundu. İlgisi yok diyen çıkabilir, ama işin devamına da değinmekte bence yarar var.

Polonyalı Papa sağlığına kavuştuktan sonra koyu Katolik sendikacı hemşerisi Lech Wałęsa'ya manevi destek vererek, hem de işçileri kullanmak suretiyle, Polonya'daki komünist yönetimi koçbaşı gibi sallayıp komünizmin tümden yıkılışına kadar uzanacak süreci başlattı. Katolik kilisesinin Hazreti İsa'yı öldürttükleri için Yahudilerin üzerine koyduğu laneti de "2 bin yıl yeter" diye sessiz sedasız kaldırdı. Böylelikle Vatikan ile uluslar üstü sermayenin işbirliği el altından daha da hızlandı diye tahmin ederim.

Türkiye'de terör yetmiyormuş gibi bir de ekonomik sıkıntılar baş göstermişti. Akaryakıt neredeyse piyasadan çekilmişti. Kahve bulunmaz olmuştu. Hadi onlar neyse de Türkiye'de üretilen ampul karaborsaya düşmüştü. Hele Türkiye'nin bol miktarda ürettiği zeytinyağı bile birileri tarafından toplanmış, bir yerlere istif edilmişti, piyasada ilaç için bile bulunamaz hale gelmişti.

Benim Ankara'daki sürem doluyordu. Hayatımdan memnundum. Aslında Türkiye'yi bırakıp gitmek de istemiyordum. Üstelik gitmek istediğim özel bir yer de yoktu. Zaten belirli bir cemiyet mensubu arkadaşlar, kendilerine göre iyi saydıkları mesleki itibarı yüksek, maaşı yeterli, yaşaması güzel yerleri önceden kendi aralarında paylaşmışlardı. Aynı zamanda iyi bir müzisyen de olan cemiyet içinde en yüksek dereceli olduğu söylenen bir meslektaş, özellikle 12 Eylül'den sonra, her ne hikmetse nerde olursa olsun tayin dönemlerinde Ankara'ya gelip karargâh kurar, herkese yer ayarlar diye rivayet edilirdi.

Üvey babam da bana "Annenle biz yaşlandık, ilk fırsatta hükümetten ayrılıp en fazla bir süre düz milletvekili kalacağım. Uzaklarda bir yer isteme de gidip gelebilelim" dedi.

O sıralarda Türkiye'de belirli çevrelerde bir İsveç modası vardı. Gazetelerde İsveç, sanki dünyanın geri kalanından en az 20, 30 yıl ilerisine geçmiş bir ülke gibi gösteriliyor, sürekli methiyeler düzülüyordu. Üstelik o dönemde Başbakan Bülent Ecevit ile İskandinavlar arasında karşılıklı bir ilgi ve saygı olduğu söylenirdi. Gazetelerdeki bütün haberlere rağmen benim için İsveç kapalı kutuydu. Neymiş diye merak ediyordum. Hayat pahalı, maaş düşük diye kimse gitmek istemiyordu. İsveç'e talip oldum, uygun gördüler, kararnameye koydular. Annemler pek memnun olmadılar. Herhalde daha yakın bir yere gideceğimi umuyorlardı, Avrupa'nın Türkiye'den en uzak köşesine değil.

Gitmeden, Ankara'daki İsveç Büyükelçiliği Müsteşarı Lars Bjarme'yle görüştüm. "Senin memleket ne biçim yerdir?" diye sordum. Lars'la -en azından- İsveç'te bulunduğum ve onun Ankara'da görev yaptığı süre boyunca ahbaplığımız devam etti. Bana çok yardımı oldu.

1979 Haziran ayı sonunda İsveç'e hareket ettim.

STOKHOLM

1979 yılının Haziran ayı sonunda İsveç'e gidip göreve başladım.

O zamanlar, bir dış temsilciliğe atanan memurların oradaki büyükelçiye mektup yazarak emrinde çalışacağından dolayı duyduğu memnuniyeti belirtmesi ve bir emri olup olmadığını sorması âdettendi. Daha doğrusu yıllardır süregelen bir gelenekti.

Kime mektup yazacağımı öğrendiğim zaman biraz şaşırdım. İsveç'teki büyükelçi, benim Bağdat'tan ayrılmam öncesinde çağırıldığım Ankara'da, personel genel müdürüyken tartıştığım, daha sonra Lizbon'dan merkeze tayin istediğim zaman da bana daha önce bahsettiğim sert mektubu yazan Mehmet Baydur'du.

Büyükelçi Mehmet Baydur'a alışılmış nezaket kuralları çerçevesinde bir mektup yazdım, aynı şekilde bir cevap aldım. Sanki daha önce hiç karşılaşmamışız gibiydi hem benim mektup hem Büyükelçinin cevabı.

Stokholm'e gidince, önceki müsteşar Ömür Orhun'la bir gün birlikte çalıştık. İyi bir yerde, yurtdışında görevli İsveçli bir diplomata ait güzel bir evde oturuyordu. Evi Ömür Orhun'dan devir aldım. Böylece ev sorunu hemen halledilmiş oldu.

Büyükelçi Mehmet Baydur

Mehmet Baydur, 1960 yılında Vaşington Büyükelçiliğinde görevliyken, 27 Mayıs Devriminin hemen sonrasında Ankara'ya çağırılıp

askeri hükümet tarafından ticaret bakanı yapılmış, sonra Bonn'a büyükelçi gitmişti. Ticaret bakanlığı döneminde Toprak Mahsulleri Ofisi'nden bir miktar arpa kaybolduğu iddiasıyla Adalet Partili milletvekillerinin sorgulamalarına maruz kalmış, aslında 27 Mayıs Devrimine karşı o günlerde herhangi bir eleştiride bulunamayan eski Demokrat Parti destekçileri tarafından bir tür günah keçisi yapılmıştı. Sonunda her konuda aklanmıştı, ama Bonn'daki büyükelçiliği sırasında sürekli Ankara'ya gidip gelmek zorunda kaldığını, Baydur'un da yanında çalışmış bulunan büyükelçi sekreteri Frau Lehman'dan Bonn'da çalıştığım günlerde bir vesileyle duymuştum.

Mehmet Baydur, eski okula mensup bir diplomattı. Lüzumsuz işlerden kaçar, gerekli olanı en iyi şekilde yapardı. Çalıştığımız çok kısa sürede her bakımdan en iyi uyum sağladığım ve aklına güvendiğim büyükelçilerden biri oldu. Çok çalışkandı. Durmadan okur, yazar, çizer, ancak bunları yaparken birçok büyükelçi gibi işin hammaliyesini maiyetindekilere yüklemezdi. Yaptığı her girişimde, her temasta, beni birlikte götürdü, yetkililerle tanıştırdı.

O günlerde İsveçlilerle arasının iyi olduğu bilinen Bülent Ecevit'in başbakanlığı henüz devam ediyordu.

Türk vatandaşları vize derdi olmadan Avrupa Konseyi üyesi ülkelerde hâlâ serbestçe dolaşabiliyordu: Ancak Türklere Batı Avrupa'da vize koyan ilk devlet İsveç olmuştu ve İsveçliler, Danimarka, Norveç, Finlandiya ve hatta Almanya'yı da Türklere vize koymaya zorluyordu. Sonunda kısa sürede bunu da başardılar.

Mehmet Baydur, İsveç'in Türklere vize koyması üzerine harekete geçmiş ve Türkiye'nin de İsveç'e vize koyması için Ankara'ya öneride bulunmuştu ve ısrarla konuyu takip ediyordu. Bana "Devletlerarası ilişkilerde dikkat edilmesi gereken en önemli hususlardan biri mütekabiliyettir. Taviz verirsen ipin ucunu kaçırır, sadece o bir tek konuda değil, her konuda alta düşebilirsin, mesele sadece vizeden ibaret kalmaz" demişti. Bana göre söylediklerinin ne kadar doğru olduğu Batı Avrupa ülkeleriyle ileriki yıllardaki ilişkilerimizde ortaya çıktı. **Anlayana sivrisinek saz deme, anlamayanı bir yana bırak,** anlayana bile davul zurna az.

İsveçlilere vize, Mehmet Baydur ayrıldıktan sonraki günlerde, ben maslahatgüzar kaldığım sırada kondu. İsveçliler şaşkına döndüler. Kendilerini neredeyse hakarete uğramış hissettiler. Türkiye'ye turist gönderen ülke vatandaşlarına vize uygulanırsa turizm baltalanır diye saçma sapan bir iddia vardı. Tam aksine, vize konduktan sonra Türkiye'ye giden İsveçli turist sayısı aniden arttı. Türkiye'ye

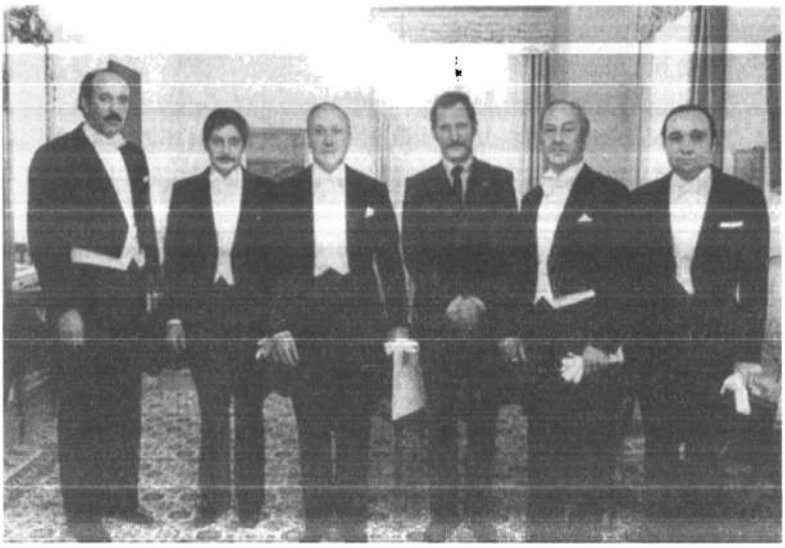

Stokholm'de itimatname töreninden sonra... Sol başta Turizm Müşaviri ve ileriki yıllarda Turizm Bakanlığı Müsteşarı Savaş Küce, yanında ben, Büyükelçimiz, eski şampiyon tenisçilerimizden Şefik Fenmen, gazeteci Mehmet Ali Yula, Ticaret Müşavirimiz Numan bey ve en sağda Müsteşar Sina Yurdoğlu.

gitmek sanki ayrıcalık oldu. Türkiye'ye giden gruplara belli şartlar altında girişte topluca vize vererek işleyen bir düzen kurulduğu takdirde hiç sorun çıkmadığı anlaşıldı. Orada bulunduğum süre içinde Türkiye'ye gidecek turist gruplarının sayıları giderek çoğaldı. Hem de Türkiye'deki askeri yönetim aleyhine yoğun propaganda ve Türkiye'ye gidilmemesi çağrıları yapıldığı halde.

İleriki yıllarda ben İsveç'ten ayrıldıktan sonra rahatına biraz düşkün olduğu için Stokholm'de yapılan AGİT toplantılarına katılmak istemeyen Büyükelçi Şefik Fenmen'in ayağını kaydırıp Fenmen'i Oslo'ya, kendisini Stokholm'e tayin ettirdiği rivayet edilen Büyükelçi Haluk Özgül'ün, Dışişleri'nde "Allaha şükür İsveçlilere vizeyi de nihayet kaldırdık" diye iftihar ettiğini, hayretle ve kimse kusura bakmasın, içimden burada yazılamayacak düşünceler geçirerek o sırada Batı Avrupa Dairesi Başkanı olan Senbir Tümay'ın Bakanlıktaki odasında büyük bir tesadüf eseri bizzat şahit olduğuma değinmek isterim. O sözleri işitince duyduğum hem hayret hem isyan hem kızgınlık duygularına ek olarak, büyük bir üzüntüye kapılmıştım.

Mehmet Baydur bana ve hemen gelip göreve başlayan Sina Yurtoğlu'na zaman zaman adeta bir ustanın çırağına, hocanın öğrencisine ders anlatması gibi bir şeyler öğretmeye uğraşırdı. Bir gün gene bir şeyler öğütledi;

"Doğru efendim" dedim.

"O ne biçim cevap!" dedi.

"Yanlış bir şey mi söyledim?" dedim.

"Benim doğru deyip demediğimi takdir sana mı düştü!" dedi.

"Ne demem gerekir?" diye sordum.

"Evet efendim der geçersin" dedi.

"Doğru efendim, bundan sonra emrettiğiniz gibi sadece evet derim" diye cevap verdim. Bana babacan bir ifadeyle ters ters baktıydı.

İki-üç ay içinde Büyükelçi Baydur'un tayini Madrid'e çıktı. Hem iklim sağlığına iyi gelmiyordu hem de İsveçlileri sevememişti. Tayini kendi istemişti. Gidecek diye cidden üzüldüm.

Bana yerine göre beyefendi, yerine göre kardeşim diye hitap ederdi. Bir gün "Beyefendi, bu İsveçlilere sakın hiçbir konuda güvenmeyin. Bunlar en yüksek resmi düzeyde bile çok rahat yalan söylerler" demişti.

Büyükelçi Baydur'un Stokholm'den ayrılacağı günün bir öncesine kadar, sanki birbirimizi ilk defa görmüş gibi davrandık, Personel Genel Müdürüyken beni Bağdat'tan Ankara'ya çağırdığında odasında geçen konuşmadan hiç bahsetmedik. Lizbon'a yazdığı sert mektuba da hiç değinmedik.

İsveç'ten ayrılacağı günden bir akşam evvel, büyük bir veda daveti verdi. Eşi daha önce Stokholm'den ayrılmıştı. Sina Yurtoğlu ile bana "Siz gelin benim yanımda durun" dedi. Holde, büyük salona açılan kapının önünde durduk. Her gelene hem beni hem Sina'yı tanıştırdı. Bazılarına "Gördüğünüz gibi sadece bir değil, iki danışmanım var" diye latife yaptı. Gelenler geldi, gidenler daha gitmeye başlamadan önce gidip kenarda bir iskemleye oturdu. Bana eliyle işaret edip yanına çağırdı.

"Ben Personel Umum Müdürüyken bana yaptığın terbiyesizliği hatırlıyor musun?" dedi. "Eğer siz öyle sayıyorsanız özür dilerim, ama ben terbiyesizlik yaptığıma inanmıyorum, aksine Bakanlığın benim haysiyetimle oynadığını düşünüyorum" dedim. "Sen kendini **babayiğit, burnundan kıl aldırmaz, nerede olsa görev yapar fedai** zannediyorsun değil mi? Ama nasıl seni Lizbon'a Fuat Paşa'nın yanına gönderdim, he hee!" dedi, bir hafif kol hareketiyle söylediklerini destekleyerek; "Nasıl oradan feryat ettin aman beni buradan alın diye he, hee" diye de ekledi. Sonra "Bizim Bakanlık ne yapar, ne eder, adamı işte öyle hizaya getirir, haberin olsun" diyerek bitirdi. "Vallahi efendim, emrinizde çalıştığım şu kısa sürede sizden çok şey öğrendim, hürmetim sonsuz, ama bağışlayın, bu dediklerinize

evet diyemeyeceğim" dedim. "Orasını sen bilirsin, benden söylemesi" dedi.

Mehmet Baydur, Dışişleri Bakanlığı adamı hizaya getirir dediydi ya, sonraki yıllarda kendi içinden çıkan bazı adamlar uzun vadede Dışişlerini hizaya getirmeye uğraştı, sonunda kısmen başarılı oldular, kısmen olamadılar. Şimdi ise uzaktan göründüğü kadarıyla Bakanlık şirazesinden iyice çıktı gibi görünüyor.

O zamanlar Bakanlık dışarıdan ve özellikle siyasilerden kesinlikle iltimas kabul etmez, siyasi baskı dolayısıyla bir tayin yapmak zorunda kalırsa baskı kalktığında hemen gereğini yapardı. Mesela siyasi baskıyla Paris'e tayin edilen birinin, iktidar değişince aniden 4037 sayılı[127] yasayla 15 gün içinde göreve başlamak koşuluyla Karaçi'ye tayin edildiğini, o tayin edilen meslektaşın ağzından duymuştum. Dışişleri personel konusunda kendi koyduğu ve Hükümete kabul ettirdiği kurallara göre davranırdı. İltimas, Bakanlık içinden bulunacak hatırlı kimseler kullanılarak yapılırdı. O tür torpiller, müsteşara veya bakana göre çoğalır veya azalırdı.

Mehmet Baydur'u emekliliğinden sonra Ankara'da da gördüm. Sağlığıyla ilgili bazı sıkıntılarına rağmen, hâlâ dış siyaset konusunda bazı çalışmalar yapıyordu. Bir dış seyahatten dönüşünde bana bir kravat getirmişti, hatıra olarak bugün bile saklarım.

Bir Başka Değişik Bir Meslektaş

Büyükelçiliğin Konsolosluk Şubesine Başkâtip rütbesinde bir meslektaş bakıyordu. Yanılmıyorsam Körfez ülkelerinden birine tayini çıkmış gidiyordu. Konsolosluk şubesindeki boş pasaport cüzdanlarını ve kıymetli evrakı fazla kurcalamadan devraldım. İki hafta sonra da diğer Müsteşar Sina Yurdoğlu geldi, ona devrettim.

Bu arada Büyükelçi Mehmet Baydur'un Madrid'e tayini çıktı. Büyükelçi Sina'dan kendisi ve eşi için iki tane diplomatik pasaport cüzdanı istemiş. Yazılarını kendisi yazacakmış. Sina en güzel görünüşlü iki cüzdan seçip götürmüş. Birkaç dakika sonra büyükelçi Sina'yı geri çağırmış "Bari içi boş iki cüzdan getirseydiniz kardeşim" demiş. Anlaşılan, Konsolosluk şubesini bana devreden meslektaş, kullanılmış ve iptal edilmiş diplomatik pasaportları kasada tutulan kullanılmamış cüzdanların arasına sokmuş. Arkadan sayınca sayı

127 Dışişleri Bakanına, emrindeki memuru kararname çıkmadan, istediği yerde görevlendirme yetkisi veren bir yasaydı. Memur hemen görevlendirilir, sonra ilk çıkan kararnameye dahil edilirdi. 12 Eylül'den sonra kaldırıldı.

tam görünüyor, cüzdanların kapağını açıp bakınca eksiklik ortaya çıkıyordu.

Sina'yla normal pasaportlara da baktık, bir de gördük ki kullanılmış normal pasaportlar da kullanılmamış pasaport cüzdanları arasına sokulmuş. Onları da dışarıdan saysan, sayıları tam çıkacak. Ayrıca bir yığın da noter kâğıdı türünden kıymetli kâğıt eksikti. Sina bir gün uğraştı, eksikleri saptadı. Kalktık, büyükelçiye gidip durumu arz ettik.

Ben "Uygun görürseniz Bakanlıktan müfettiş isteyelim" dedim. Adam, Mehmet Baydur gibi akıllı ve külyutmaz bir büyükelçiyi bile uyutmuş. Mehmet Bey "Yok, önce kendisine bir sor, o düzgün bir çocuktur" dedi. Ben bu meslektaşa ağabeyce bir mektup yazıp "Herhalde sana da bu şekilde eksik devretmişlerdir, bana söyleseydin, bir şekilde kurallar çerçevesinde bir çözüm bulurduk; haksız yere de olsa bizim Bakanlıkta adamın adı üçkâğıtçıya çıkarsa zor silinir" dedim. Adam bana küfür dolu bir mektup yazdı. Büyükelçiye de beni "Bana üçkâğıtçı dedi" diye şikâyet etmiş.

Neyse, Bakanlığa sorduk, alınan talimat uyarınca zararı tespit ederek zabıt tutup bedelini Sina'yla ödedik. Aslında bütün suç benimdi. Dışişlerinde meslektaş diye kimseye güvenmemek gerekirmiş. Meğerse meslektaşlar arasından sonradan ne cevherler çıkacakmış da o günlerde daha haberimiz yokmuş.

Maslahatgüzarlık

Maslahatgüzar denilen şahıs büyükelçi yokken onun yerine vekâlet eden Büyükelçilik memurudur. Büyükelçiler görev yaptıkları ülkeden ayrılırken, yeni büyükelçi gelene kadar yerlerine kimin vekâlet edeceğini o ülkenin Dışişleri'ne bildirirler. Yeni büyükelçi gelir gelmez hemen ertesi gün atandığı ülkenin ilgili makamlarıyla resmi ilişkide bulunamaz, resmi görüşme yapamaz. Büyükelçilerin göreve resmen başlayabilmeleri için gittikleri ülkenin devlet başkanına itimatname veya Türkçe adıyla güven mektuplarını sunmaları gerekir. Bu da genelde, en az bir hafta ile bir ay arasında gerçekleşir, bundan daha kısa veya daha uzun süreler istisnadır; ama üç dört günde güven mektubu sunan büyükelçiler de duydum, üç aydan fazla bekleyeni de. Güven mektubu, gönderen ülke devlet başkanının, kabul eden ülke devlet başkanına hitaben yazmış olduğu cafcaflı belgedir. Bu belgede, özetle "Size gönderdiğim şahıs şöyle

dürüsttür, böyle namusludur,[128] verilen görev için gerekli liyakate sahiptir. Kendisine tam güvenim vardır. Kabul ettiğiniz takdirde kendisine göstereceğiniz kolaylıklara ve güvene layık olacaktır" falan gibisinden bir şeyler yazılıdır. Büyükelçilik, resmen, güven mektubunun sunulmasıyla başlar.

Maslahatgüzarlık konusunda önemli bir kural vardır. Maslahatgüzar yerine vekil bırakamaz. Yani, suyunun suyu icabında olur da vekilin vekili olmaz; bu, sadece devletler hukukunda değil, genel hukukta da geçerli bir kuraldır diye öğrendiydik. Maslahatgüzar değişikliği, ancak gönderen ülke dışişleri bakanının kabul eden ülke dışişleri bakanına yazdığı mektupla gerçekleştirilebilir.

Büyükelçi Mehmet Baydur, 1979 Ekim ayında Madrid'e gitti. Yeni Büyükelçi Polat Tacar, Ekim ayı sonunda Stokholm'e gelip göreve başlayacaktı. Bu arada Türkiye'de 14 Ekim 1979 ara seçimleri yapıldı. Cumhuriyet Halk Partisi kötü sonuç alınca Başbakan Ecevit istifasını sundu. Daha önce çıkmış bulunan kararnameyle birkaç büyükelçi atandıkları yerlere gitmişti; diğerlerinden bazılarının görev yerlerine gitmeleri durduruldu. Tayini durdurulanlar arasında İsveç'e gelecek olan büyükelçimiz Polat Tacar da vardı. Kısacası bir Büyükelçi gitti, bir büyükelçi gelmedi. İş, bilinmez bir süre için benim sırtıma kaldı. Polat Tacar'ın gelip gelmeyeceği, gelmeyecekse yerine kimin, ne zaman geleceği meçhuldü.

Aslında ne yalan söyleyeyim, yurtdışı görevde benim kafamdaki en uygun mevki, hem konum hem iş bakımından makbul sayılan bir büyükelçilikte ikinci veya üçüncü müsteşar olmaktı. Bana göre en rahat mevkiiydi. Kaba yükü alttakiler çeker, Büyükelçilikteki ikinci adam da sorumluluğun ağırlığını taşırdı. Arada kalanlar nispeten rahattı. Stokholm'e gittiğimde birinci müsteşarlığın bana kalacağını anlayınca biraz sıkılmıştım; ama Mehmet Baydur gibi aklı başında ve tecrübeli bir büyükelçiyle çalışmak kolaydı. Genellikle havanda su döven işkolik büyükelçilerle çalışmak zordu velâkin ülkede olana bitene lakayt, vurdumduymaz büyükelçilerle çalışmak daha da zordu. Birinci tür büyükelçi çoğu zaman lüzumsuz işlerle uğraşır, havanda su döver, maiyetindekilerde rahat, huzur bırakmazdı; ikinci tür ise yapılması gereken işleri es geçer, o ülkede ucu Türkiye'ye dokunacak olumsuz gelişmelere aldırmaz, bu da insanı başka türlü huzursuz ederdi. Baydur gidip yeni büyükelçi de gelmeyince, Türkiye'ye son derece olumsuz bakılan bir ülkede birdenbire bilinmez bir süre için maslahatgüzar kalmıştım. Bu da canımı sıkmıştı.

128 Birilerinin kulakları çınlasın.

Şimdi işin içine gene futbol giriyor. Stokholm'de yaşadığım bu gelişme bana Mülkiye takımında yedek kalecilerden biriyken kadrodaki arkadaşların yarıdan fazlası ceza alınca kendimi birdenbire takımın başında kaptan olarak sahada bulduğum günleri hatırlattı. Top oynadığım yıllarda edindiğim tecrübenin ve çıkardığım derslerin hayatta karşılaştığım birçok olayda bana dolaylı da olsa etkisi ve yararı oldu dedim ya, Stokholm'deki durum da koşullar değişik olsa bile Mülkiye takımında yaşadıklarımın bir bakıma benzeriydi. Büyükelçi gelmeyince, bir yıldan fazla makam boş kaldı. Bendeniz de hiç istemeden maslahatgüzarlığa, yani Türkiye'yi temsile devama mecbur kaldım.

Büyükelçi Baydur birçok konuda beni uyarmıştı, hatta yol göstermişti. Mesela "Misyon şefi olduğun zaman altındakilere fazla yüz de verme, zulüm de etme. Despot da olma, fazla tevazu da gösterme" demişti. Söylendiği zaman tam algılayamadığım bunun gibi birçok öğüdün ne denli doğru olduğunu iş başa düşünce anladım.

Bu arada, diğer müsteşar arkadaşım Sina Yurdoğlu'na bir teşekkür borçlu olduğumu belirtmek isterim. Birlikte çalıştığımız üç yıl boyunca sessiz ve sakin üslubuyla yaptığı her işin üstesinden geldi. Sina'yı her nedense büyükelçi yapmadılar. Dışişlerinde belirli bir cemiyet mensubu değilsen büyükelçi olmak çok zordur, dedim ya, herhalde o yüzden.

İsveç Protokol Şefi Büyükelçi Sillén, birkaç ay geçince, beni her gördüğünde "Büyükelçiniz ne zaman gelecek, niye gelmiyor?" diye sormaya başladı. Ben de her defasında "Bilmiyorum. Hastaymış diyorlar. Öyleyse tedavisi tamamlanınca gelir herhalde" gibisinden kaçamak cevaplar veriyordum. Bir süre sonra bir törende karşılaştığımızda Sillén "Büyükelçinizin hastalığı siyasiymiş diyorlar" dedi. Ben de "Doktor değilim, hastalıklardan hiç anlamadığım için o konuda herhangi bir şey söyleyemeyeceğim" dedim. Böylece 1980 yazına geldik.

1980 yazında, bu defa o sırada NATO'da Daimi Delege olan Osman Olcay için agreman, yani kabul belgesi istemem için talimat aldım. Bana göre, Osman Olcay'ın hiç hazzetmediği Başbakan Demirel, Olcay'a karşı aynı hisleri beslediğinden olsa gerek onu Stokholm'e bir tür sürgüne gönderiyordu.

Osman Olcay telefon etti, ikametgâhla ilgili bilgi istedi. Bu tayinden hiç hoşlanmadığı hissediliyordu. İstediği bilgileri gönderdim. Kabul belgesi, yani agreman da geldi, bu defa da Osman Olcay gelmedi. Bir, iki ay da öyle geçti. Sonunda 12 Eylül oldu, Osman Ol-

1981'de Stokholm'de Türkan Şoray'la... Arka planda duvarda Büyükelçi Fenmen'in Ankara'da Etnografya Müzesi'ne hibe ettiği nadide İznik çinileri koleksiyonundan beş parça asılı.

cay NATO'da kaldı, bu kez o sırada Dışişleri Protokol Şefi olan Şefik Femnen için agreman talep edildi. Agreman için İsveç Protokol Şefi Sillén'e gittiğimde, nedendir bilmem, karşılıklı sırıttık, hatta çok hafiften, güya çaktırmadan gülüştük. Ardından hemen "baston yuttu" vaziyetine geçip resmi görüşmeye başladık.

Nihayetinde, Büyükelçi Şefik Fenmen 1980 Ekim ayında Stokholm'e geldi, kısa sürede de göreve başladı.

İtimatname Töreni

Sosyalist İsveç'in devlet başkanı olan Kral'a büyükelçilerin itimatnamelerini sunmaları, son derece şaşaalı bir törenle gerçekleşiyordu. **Atlı arabalar, parlak üniformalar, Kralın sarayında 18. yüzyıl** kıyafetli muhafızlar, borazanlar, kapılara da bağırmalardan sonra Kralın huzuruna çıkılıyordu. Yol gösteren İsveç Protokol Şefi Sillén de göğsü işlemeli bir üniforma giymiş, başına da uzunlamasına bir Napolyon şapkası geçirmişti. Büyükelçi ve maiyetindeki dört kişi, yani bizler, törene frak giymiş olarak katıldık.

Maslahatgüzar kaldığım sürenin hemen başında, Nobel ödül töreni yapılmıştı. Büyükelçi olmadığından ben davetliydim. Törende

Itimatname için Stokholm'de kralın sarayına giriş

frak giymek gerekiyordu. Kiralamak istemediğim için bari bir frak alayım, ileride de gerekecektir herhalde dedim ve aldım. Takım taklavatıyla birlikte maliyeti neredeyse maaşın yarısına yaklaştı. Meslek hayatımda topu topu dört kere giydim. Biri Nobel töreninde, biri İsveç Kralına güven mektubu sunulurken, biri de Londra'dayken Büyükelçi Candemir Önhon'un itimatname töreniyle yılda bir kez İngiltere Kraliçesinin sarayında yabancı temsilcilik mensuplarına, yani kordiplomatiğe verilen yıllık davette. Bir daha kısmet olmadı. İran'da, Libya'da, Afganistan'da giyecek değildim ya.

Yaşar Kemal

Ben İsveç'e gittiğimde Yaşar Kemal oradaydı.

İsveç'te Mahmut Baksı diye bir adam vardı. Televizyona çıkar, **İsveçlilere büyük bir Kürt mücadele adamı olduğu için Türkiye'de** dokuz kere idama mahkûm olduğunu söyler, yakalandığı takdirde hemen öldürüleceğini öne sürer, ama herkesle dalga geçer gibi Türkiye'ye kolunu sallaya sallaya gider gelirdi. Kimse de bir şey sormazdı.

İşte bu Mahmut Baksı, bir televizyon programında Yaşar Kemal'e yüklendi. "Sen Kürt kültürünü çaldın, Türklere mal ettin. Sen hainsin" demeye getirdi. Yaşar Kemal de "Ben biyolojik olarak Kürt

olabilirim; ama Toroslarda Türkmenlerin, Yörüklerin arasında büyüdüm. Benim yazdıklarım Türk kültürüne aittir" dedi.

Ertesi gün Büyükelçiliğe geldi. Mehmet Baydur gitmiş, yeni büyükelçi gelmemişti. Ben maslahatgüzardım. "Bana bak, sakın Ankara'ya Yaşar Kemal faşist oldu diye yazma ha" dedi.

Yaşar Kemal'le entel dantel bir konuşma yaptık. "Siz Çukurova'nın ağalarından pek hazzetmiyorsunuz da sonradan türetilen köksüz sermayedar makulesi daha mı matah sanki" dedim. "Ben de zaten *Yer Demir Gök Bakır*'da ondan bahsediyorum, o iyi insanlar o güzel atlara binip gittiler diye biter o" dedi. Bir daha gelişinde bana imzaladığı kitaplarını getirdi, bir kahve içti "Allahaısmarladık" dedi. Hemen ardından Türkiye'ye döndü. Günahını almayayım, ama aydın geçinen çevrelerdeki dedikodulara bakılırsa sanki İsveç'e Nobel için ısınma hareketleri yapmaya gelmişti. Orhan Pamuk'un dediklerinin onda birini, bırak söylemeyi, ima etse bile Nobel ödülü onundu. Yapmadı. Ödülü adeta elinin tersiyle itti. Sonrasını bilemeyeceğim.

Bu arada, 1952 yılında *Cumhuriyet* gazetesinde yayımlanan ilk yazı dizisinin, Diyarbakır civarındaki Türkmen köylerinin Kürtleşmesi hakkında olduğu rivayet edilir. Doğru mu, yalan mı bilemem, isteyen 1952 yılı Cumhuriyet gazetelerini araştırsın, bir sonuca varırsa bana da söylesin.

Haberleşme Sistemi

Büyükelçiliğin önemli işlerinden biri, Dışişleri Bakanlığının, bir İsveç firması tarafından üstlenilmiş bulunan haberleşme sisteminin yenilenme sürecinin denetlenmesiydi. Dışişlerinin eski haberleşme sistemi, telsizle, mors alfabesiyle haberleşmeye dayanırdı. Bazı büyükelçilikler dışında, bütün dış temsilciliklerde mors alfabesi kullanan telsizciler çalışırdı. Her yerde telsiz yoktu, Stokholm'de de öyleydi. Ankara'dan açık veya şifreli bütün telgraflar telsizle Kopenhag'a gider, oradan postayla Stokholm'e ve Oslo'ya gönderilirdi.

Çok acil durumlarda bu sistemin yetersiz olduğu Kıbrıs Barış Harekâtında ortaya çıktığı için daha ileri bir haberleşme düzeni kurmak yoluna gidilmiş, teknik ve mali açıdan en uygun şartları sunan bir İsveç firmasıyla[129] anlaşılmıştı. Teknik ayrıntılarına girmeden özetlemek gerekirse yeni sistemde haberleşme mors alfabesiyle değil, bir tür kablosuz teleksle yürütülecekti. Bütün dış temsilcilikle-

129 Standart Radio, ama Television firmasının İsveç kolu.

rimizi kapsayan yenileme sürerken belirli aralıklarla yapılan işler saptanıyor, kullanılan malzeme ve gereçler denetleniyor ve uygun ise büyükelçinin uhdesindeki özel hesaba bu iş için peşinen yatırılmış paradan hak ettiği miktar, Bakanlıktan onay alınarak firmaya peyderpey ödeniyordu. Firmadan alınan parçaların ve yapılan işlerin teknik ayrıntıları çok fazla olduğu ve zimmetteki para da yüz binlerce dolar tuttuğu için sıkıntılı ve aksadığı takdirde baş ağrıtabilecek bir işti.

İdari Memur Atilla Çetin Stokholm'e geldi ve uzmanı olmadığım bu işten beni kurtardı. Atilla tıbbi alet tamirinde uzman astsubayken Hacettepe Üniversitesi'ni bitirmiş, askerlikten ayrılmış, Dışişleri'ne geçmişti. Onun yardımıyla en ufak bir pürüzle karşılaşmadan Stokholm'de bulunduğum süre içinde haberleşme sistemini yenileme işinin alnımızın akıyla üstesinden geldik.

İdari Memur Bekir Şengün, Halep doğumlu Suriye Türkmeniydi. Türkiye'de okuduktan sonra Halep'e dönmemiş, vatandaşlığa geçmiş, Dışişleri'ne girmişti. İdari Memur olarak işini düzgün yapan, güvenilir bir arkadaştı.[130]

Daha sonra eski sistemde çevrimdışı kalmış olan Stokholm Büyükelçiliği de yeni haberleşme sistemine bağlanınca, eski telsiz yani mors ustalarından Hüseyin Kerimoğlu haberleşmeci olarak Stokholm'e atandı. Dışişleri'nde telsizcilik bitmiş, haberleşmecilik başlamıştı.

Uyuyarak Para Kazanmak

Büyükelçilikte Ankara'dan gelen arkadaşlar iyiydi de mahallinden sağlanan memurlar arasında biraz alışılmışın dışında olanlar vardı. Tek bir örnek vereyim: Bu memurlardan birini ne zaman görsem daktilo başında uyuklarken bulurdum, "Acaba bir hastalığı mı var?" diye merak eder, üzülürdüm. Hastalığı yokmuş, ama ek işi varmış, o da büyük bir mobilya mağazasının vitrininde oraya reklam mahiyetinde konmuş bir yatakta sabaha kadar uyumakmış. **Tabii vitrinde uyuyamadığı bölümü de mecburen daktilo başında** uyuyarak telafi ediyormuş. Ek işi bıraktı ve böylece uyku eksikliği de giderilmiş oldu.

Büyükelçiliğe bağlı kuruluşlardan Turizm Müşavirliğinde Ergün Erişen ile Savaş Küce, ticaret müşaviri Kasım Vahap, Çalışma Müşa-

130 Tam bu hatıratı yazarken, Ankara'dan ailesi telefon etti, Bekir Bey'in ölüm haberini verdi. Üzüldüm. İstanbul'dan bir yere kıpırdayamadım, cenazeye falan gidemedim tabii.

Stokholm'de Sabahattin Arhanlarda Sabahattin'in eşi ve Savaş Küce'yle

virliğinde, hiçbir işe yaramaz bir çalışma müşavirine yardımcı olarak gönderilen Sabahat Hanım aklımda yer edenlerdendir.

İsveç Sosyalizmi veya Sosyal Kapitalizm ve Vergi Düzeni

İsveç'te yaşamaya ve etrafı gözlemlemeye ve ülkenin geçmişini araştırmaya başlayınca başlıca sorunların halledilip mutlu görünen bir toplum yaratılmış olmakla birlikte birçok şeyin bize ters öğretildiğini düşündüm. Anladım veya saptadım demiyorum, sadece düşündüm.

Evvela İsveç sosyalizminden başlayalım: Bizim kuşakta İsveç denince akla hemen adına sosyalizm yahut İsveç sosyalizmi denilen kavram veya düzen gelirdi. İsveç'e gidince bunun böyle olmadığını veya bize yanlış öğretildiğini düşündüm. En azından buna sosyalizm değil, İsveç türü serbest piyasa ekonomisi demenin daha doğru olacağı kanısına vardım. Şöyle ki: İsveç'te kimine göre sosyalist ekonominin olmazsa olmazı sayılan bir merkezi planlama örgütü bir yana, ekonomiye müdahale edilebilecek vergi idaresi haricinde herhangi bir devlet kurumu yoktu. O günlerde İsveç'te her alanda dünya çapında faaliyet gösteren bir yığın büyük şirket vardı. Mesela Atlas Copco tünel delme aletleri ve iş makineleri yapıyordu. SKF, rulman ve döner aksam ile bunların türevlerini üreten dünyadaki sayılı firmalardan biriydi. LM. Ericcson, her türlü haberleşme cihazı

1980'de Stokholm'de, soldan sağa Atilla Çetin, Oslo'dan ziyarete gelen Kenan Tepede

üretiminde uzman, dev bir şirketti. Saab Scania otomobilden, savaş uçağı yapımına kadar geniş bir alanda faaliyet gösteriyordu. Volvo dünyanın önde gelen dev bir otomotiv şirketiydi ve deniz motoru dahil her türlü motor üreten yan kuruluşları vardı. ASEA, dev bir elektrik üretim şirketiydi ve yan kuruluşu ASEA Atom, çok sayıda nükleer santral inşa etmiş ve ediyordu. Electrolux, mutfak aletleri imalatında dünya çapındaydı. IKEA, ucuz ve basit ev eşyası konusunda dünyanın başta gelen firmalarından birisiydi. Bütün bunlar, nüfusu 10 milyonu aşmayan ve iklim koşulları çok ağır olan bir ülkede yapılıyordu.

Fiyatlara, faizlere, devletin herhangi bir müdahalesi yoktu. Ülkede özel sermayeye dayalı düzen gereği, halkın tasarruf etmesi değil, borçlanarak para harcaması teşvik ediliyordu. Şöyle ki: Otomobil, konut ve hatta gezi teknesi almak için bankalara borçlanan kişilerin ödediği kredi taksitleri, gelir vergisi matrahından düşürülüyordu. O da matrah yükseldikçe katmerlenen orta gelir sahibi bireylerin ödeyecekleri vergi miktarlarını aşağı çektiği için onları kredi almaya neredeyse mecbur kılıyordu.

Buna karşılık acımasız bir vergi düzeni vardı. Vergi kaçırmak, kanunların önünde adam öldürmekle değilse bile kasten yaralamakla neredeyse bir tutuluyor, suç niteliği olarak adeta eşdeğer sayılıyordu. Vergi kaçırmanın cezaları çok ağırdı. İyi yetiştirilmiş ve asla rüşvet kabul etmez diye bilinen vergi uzmanları tahakkuk eden

vergileri sektirmeden son kuruşuna kadar topluyor ve vergi gelirlerinin büyük bölümü en başta sosyal refah düzenini sürdürecek ve geliştirecek harcamalara gidiyordu. Sosyal Demokratlar veya resmi adıyla İsveç Sosyal Demokrat İşçi Partisi, iktidara geldiği 1932'den, 1976'da kaybettiği seçimlere kadar ülkeyi aralıksız 44 yıl yönetmişti. Bütün vatandaşlarını başta sağlık ve eğitim, geniş bir yelpazede geleceklerinden endişe duymadan yaşayabilecekleri bir rahatlığa kavuşturmuştu. Ama bu arada 44 yıl içinde çok değişik ve çekirdek aile bağlarını bile etkileyen bir sosyal düzen kurulmuş; insanların birbirleriyle değil, sosyal kurumlarla dayanışmasını teşvik eden karmaşık tek tip değilse bile birbirine çok benzeyen, aynı şekilde düşünüp aynı şekilde tepki gösteren insanlardan oluşan düşünce kabiliyeti sınırlanmış iki kuşak yetiştirilmişti.

Sosyolog değilim, gördüğümü, duyduğumu yazıyorum. Çekirdek aile bağları, ana baba evlat ilişkileri devam ediyordu, ama büyükanne ve büyükbabalarla pek ilişki yoktu. Anne ve babası Stokholm dışında oturan ve hemen hemen her hafta sonu onları ziyarete giden bir tanıdığımın babaannesi öldü. Stokholm'de bir huzurevindeymiş. "Niye Stokholm'de babaannen olduğunu daha önce söylemedin?" dedim, "Ne bileyim, pek tanımazdım ki" dedi. Arkadaşın babasını cenaze günü trenden alıp kiliseye getirdim. Törenden sonra kilisenin altındaki toplantı salonunda yeme içme faslı sırasında iki yaşlı kadın yanıma gelip "Sen ne milletsin?" diye sordular. "Türküm" deyince "Buraya yanlışlıkla mı geldin?" dediler. "Yok, cenaze sahibi beyi trenden alıp buraya getirdim, sonra gene trene götüreceğim" dedim. "Sosyal Dayanışma Kurumunda mı çalışıyorsun?" diye sordular, "Hayır, özel çalışıyorum" dedim. "Cenaze sahibinin arkadaşıyım" desem, "Devlet bu işleri hallediyor, sen ne karışıyorsun" diyeceklerdi muhtemelen.

Devlet bir de dert dinleme kurumu kurmuş, bunalıma girenlere yardımcı oluyor dediler. Bilmiyorum, sınamadım, ama bu kuruma bağlı gönüllü dert dinleyiciler telefonla nöbetleşe dert dinliyorlarmış diye işittim. Gündüz veya gece, daralanlar, buraya telefon edip nöbetçi her kimse yani karşılarına kim çıkarsa ona içlerini döküyorlarmış.

Çekirdek aile bağları zorlanıyordu dedim ya, o da şöyleydi: Karı koca her ikisi de çalışınca, hane halkı geliri yükseliyor, bu da ödenecek vergiyi çok ciddi ölçüde artırıyordu. O yüzden genç çiftler nikâh kıymadan birlikte oturuyor, bu da en ufak sarsıntıda ailenin çabucak dağılması tehlikesini beraberinde getiriyordu. Tek ebeveyn

modası da almış yürümüştü. Sayıları giderek çoğalan birçok kadın çocuklarını tek başlarına büyütmeyi yeğlemeye başlamıştı.

Bunlar 40 yıl önceki gözlemlerim. Şimdi ne oldu bilemem.

Özellikle ağır vergiler ve 44 yılın birikimi, 1976 seçimlerinde Sosyal Demokratları iktidardan düşürmüştü.

44 yıl sonra gelen bu yenilgide İsveç'te dünya çapında tanınmış iki sanatçıya ilişkin iki gelişmenin ciddi etkisi olduğu söylenir.

Bunların başında, ünlü sinema ve tiyatro yönetmeni İngmar Bergman'ın vergi kaçakçılığı suçlamasıyla tevkif edilmesi gelir. 1966 yılı Ocak ayında Bergman, Stokholm Kraliyet Tiyatrosu'nda Strindberg'in "Cehennem Dansı"[131] oyununun provasındayken, vergi kaçırdığı iddiasıyla iki polis tarafından derdest edilip savcılığa götürülmüştü. Bunun üzerine Bergman "Elveda İsveç" diye hükümeti kınayıcı bir açık mektup yayımlayıp belirsiz bir süre için İsveç'i terk etmiştir.

Diğeri, çocuk hikâyeleri yazan Astrid Lindgren'in başına gelendir. Vergi matrahında kâğıt ve kalemden başka harcama gösteremeyen Astrid Lindgren'e, mevzuattaki bazı yoruma muhtaç maddeler üzerinden vergi idaresi yüzde 102 vergi tahakkuk ettirmiş, bu da Lindgren'in vergi düzenine karşı bayrak açması sonucunu vermiştir. Denildiğine göre Astrid Lindgren, "İsveç Ana" adında, bir cadının çocuklarını yemesini konu alan, masal kalıbında bir beyanname kaleme almış ve yayımlamıştır.

Bu iki olayın, Sosyal Demokratların 44 yıl sonra aldığı seçim yenilgisinde önemli bir payı olduğu söyleniyordu.

İsveç'te Basın Yayın

Ben, İsveçliler her ülkede her hükümetin başında olmak istediği türden bir halk diye düşünürdüm. İsveç halkı, ülkeyi kim yönetiyorsa yönetsin, hiçbir konuda Hükümete ciddi bir itirazda bulunmaz, tartışmaya girişmezdi. Şimdiki durumu bilmiyorum, ama o zamanlar 44 yıl Sosyal Demokratların sürekli beyin yıkamaları sonucunda halk hükümetin her dediğine hiç sorgulamadan itaat eder duruma getirilmişti. Üstelik bu, havuç ve sopa yöntemiyle değil, sadece havuçla başarılmıştı. Bir tanıdık "İsveç'te, her bir zaman diliminde tek bir gerçek kabul edilir, ikincisini öne sürmeye kimsenin gücü yetmez" demişti. Türklerin Süryanileri kesip doğradığı iddialarına karşı, vaktiyle Ankara'da çalıştığı söylenen bir emekli diplomat, İs-

131 Benim AST'de reji asistanlığı yaptığım oyun.

veç'in önde gelen gazetesi *Dagens Nyheter*'de yayımlanan bir açık mektup yazarak bunun böyle olmadığını belirtmek cesaretinde bulundu, adamcağızın yüzünde değil, ama sanki sırtında lağım patladı. Mektupta imza olarak tam adı yerine sadece adının baş harflerini yazmıştı. İsveç Dışişleri vasıtasıyla adamı bulup bizzat teşekkür etmek istedim, savsakladılar.

Bir ihtimal, İsveç Hükümeti Süryanilere tanınan göç ayrıcalığını kaldırmak niyetindeydi ve o mektup bir nabız yoklama çabasıydı. Aslı neydi bilemeyeceğim, ama yapılan mektup saldırılarından sonra adamın bunalıma girdiği söylentileri çıkmıştı. Şimdiki sosyal medya olsa adam lağım çukuruna gömülür, bir daha da çıkamazdı. Bugün İsveç'te durum nedir merak ediyorum.

İsveç'te iki televizyon kanalı vardı ve o sırada henüz çok yeni olan uluslararası kablolu televizyon şebekesinin İsveç'e girmesine neredeyse herkes karşıydı. Nedeni ise birçok tanıdığım İsveçliye göre, kurdukları sosyal refah düzenini yabancı televizyon kanallarının menfi yönde etkileyebileceği korkusuydu. Herkes bu refah düzeninden iyi kötü bir pay alıyordu. Sistem kokmasın diye azıcık tuzlanmış olsa da su katılmadık bir tür kapitalizm olduğu halde özgürlükçü, aydın geçinen insanlar ve hatta komünistler dahil, kurulu düzene karşı çıkan pek yoktu. Tabii ki bazıları pastadan diğerlerine göre çok daha iyi bir pay kapıyordu. Ama zenginlik İsveç'te evlerin içinde, her türlü sanat eserine ve en başta tablolara bağlı tutuluyor, dışarıya aksettirilmiyordu. O zaman da kazanılan ve biriken parayı yatırıma dönüştürmekten başka çare kalmıyordu.

Bir gün müzayedede aşağı yukarı 35 santime 25 santim boyutunda, eski Flemenk yapımı bir yağlıboya resmin fiyatı arttıkça arttı. Sonunda, çok yüksek bir meblağa, sanat düşkünü bir beyefendi ya da antikacıya hiç benzemeyen, kasap kılıklı bir adamın üzerinde kaldı. Gerçekten de doğru teşhis koymuşum. Adam Stokholm'un Ankara hali benzeri gıda pazarı Hötörget'te[132] kasapmış. Parasını ödedikten sonra resmi kapıp giderken koşup arkasından yetiştim. Ressamını **kastederek "Affedersiniz bu resim kimin?" dedim. Biraz da** övünçle "Benim!" diye cevap verdi. Belli ki ressamlardan filan haberi yoktu, birisi elindeki fazla parayı o resme yatırmasını salık vermişti.

İsveç'in en zengin adamı kabul edilen Wallenberg adındaki sermayedar, beş yıl eski, sıradan bir Volvo arabayla gezerdi. Bir kere gördüm, giyimi kuşamı da orta sınıf bir İsveçliden farklı değildi.

132 Yani saman pazarı.

Bir zamanlar Türkiye'de tek televizyon kanalı TRT'yken akşam ana haber bülteninden önce izleyicilerin nasıl bir reklam sağanağına maruz bırakıldığı, yaşı 50'nin üzerinde olanların herhalde hatırındadır.

İki kanalı bulunan İsveç televizyonları da benzer şekilde yayına başlardı. İlk 15-20 dakika dış haberlerde dünyanın her yanından savaş, ölüm, zulüm, idam, işkence, her türlü çatışma ve çarpışma haberleri, cinayetler, facialar, doğal afetler ballandıra ballandıra demek ayıp olur da vurgulaya vurgulaya anlatılır, sonra İsveç haberlerine geçilirdi. Tabii ortalık bir anda güllük gülistanlık oluverirdi. Böylece halka her gün "Dünyaya bak, haline şükret, Hükümetin dediğini dinle, rahatını bozma" demek istenirdi. Bu o kadar da boşa dayanmıyordu. İsveç, 20. yüzyılın başında, Balkanlar dahil, Avrupa'nın en yoksul ülkelerinden biriyken, refah yarışında en arkadan en öne geçmeyi başarmıştı. Bunu da ülke dışı koşullar ne olursa olsun, darbe veya çatışma olmadan eski tabiriyle suhuletle halletmişti. Tabii bunun bir maliyeti olacaktı. O da bana göre toplumsal değil, insancıldı. İsveçlilerin en çok intihar eden insanlar olduğu söylenirdi. Bu gerçek değildi. Gerçek daha acıydı. İntihar edenlerin çok büyük bölümü ciddi öğrenim görmüş, iyi yetişmiş insanlardan oluşuyordu. Sokaklarda, özellikle parklarda kümelenmiş yaşayan, kendi aralarında konuşup sohbet eden, dünyanın geri kalanından kendilerini soyutlamış alkoliklerin de büyük çoğunluğunun aynı tür eğitimli insanlar olduğu söyleniyordu.

Nüfus

İsveç 19. yüzyılın sonları ile 20. yüzyılın başlarında Avrupa'nın en yoksul ülkelerinden biriyken Amerika'ya büyük göç vermiş, Amerika'ya göç eden İsveçlilerin büyük çoğunluğu, iklim benzerliğinden olsa gerek, Minnesota eyaletine yerleşmiş diye anlatılırdı. İki Dünya Savaşından da uzak durması ve savaşan ülkelere her türlü mal satması, durumunu düzeltmesine yardımcı olmuş, Sosyal Demokratların 44 yıllık iktidarında refahın ülke genelinde yayılması sağlanmıştı.

Orada bulunduğum sürede İsveçlilerin nüfus artışı eksideydi. 1980'de o zamanlar 10 milyon civarına demir atan İsveç'in nüfusunun 1979 yılında yaklaşık 500 kişi arttığı ilan edildi. Bu rakama İsveç'te yaşayan yabancılar da dahildi. Aynı yıl, bizim Büyükelçiliğin konsolosluk şubesinde vatandaşlarımızın kaydettirdiği doğumlar

altı yüz kadardı. Sadece bizim kayıtlar göz önüne alındığında, İsveçlilerin nüfusunun 100 kişi eksildiği görünüyordu. Bunu ülkedeki diğer yabancıların doğumları da eklenirse İsveçlilerin artmayıp azaldığı ortaya çıkıyordu.

Ben gittiğimde İsveç'i 44 yıldan sonra ilk kez 1976'dan beri bir merkez sağ partiler koalisyonu idare ediyordu. Ülkeye ayak bastığında liberal partili Olla Ulsten başbakandı. 1979 sonlarında Merkez Partisi Başkanı Thorbjörn Falldin başbakan oldu, Olla Ulsten Dışişleri Bakanlığına geçti. Ben 1982 Eylül ayı sonunda İsveç'ten ayrılırken, 1976'da iktidardan ayrılan ve orada görev yaptığım sürede ana muhalefet lideri olan Olof Palme yeniden başbakan olmuştu.

İşin kayda değer bir yönü, 1976 yılında iktidara gelen sağcı partiler koalisyonunun, İsveç'te o güne kadar görülmemiş ölçüde bir devletleştirmeye başvurmasıydı. Batma noktasına gelmiş birtakım gemi inşa şirketlerini devletleştirmişlerdi. Şirketleri ya kârlılığa geçirmenin veya işçilere yeni iş imkânları sağlayarak uygun biçimde tasfiye etmenin yollarını arıyorlardı.

Sanılanın aksine, ülkede bir ferahlık, neşe ve özgürlük havası değil, yöğümsüz, bungun, sıkıntılı bir hava hâkimdi. Bu sadece Sosyal Demokratların 44 yıllık üzeri örtülü totaliter iktidarlarının değil, aynı zamanda 100 yıl öncesine kadar toplumun üzerine yüklenmiş Protestan, Lütheran, püriten, adına ne dersen de ağır bir dini baskının sonucuydu. Kimse kiliseye gitmese de herkes kilise vergisi veriyordu ve itiraz eden de çıkmıyordu. Buna ülkedeki Müslüman Türk nüfus da dahil miydi bilemiyorum. Bütün bunlardan sonra diyeceğim şu ki ben İsveç'e gitmeden önce İngmar Bergman'ın filmlerindeki o bungun havayı[133] bir soyutlama sanırdım. Meğerse Bergman'ın o durgun ve sıkıntılı üslubu gerçekçiliğin ta kendisiymiş.

Hür Kilise

İsveç'te bir "hür kilise" lafıdır gidiyordu. "Kilisenin hürü, tutsağı olur mu? Bu ne biçim söz" diye merak eder dururdum. Sonra öğrendim.

İsveç'te 16. yüzyıldan, 19. yüzyılın başlarına kadar devletin örgütlediği resmi Protestan kiliselerinden başka hiçbir kilisenin açılmasına izin verilmemiş. Lütheran devlet kilisesi ülkeye hâkim olmuş. Onun içindir ki Katoliklerin elinden kaçabilen çok sayıda Alman Protestanı İsveç'e kapağı atıp canını kurtarabilmiş. Katolikliği

133 Yani Türkçesi "atmosferi".

seçen İsveçliler ise sınır dışı edilirmiş. Christina adlı İsveç Kraliçesi, bir Katolike abayı yaktığı için mezhep değiştirmeye yeltenince 17. yüzyıl ortasında, 1654 yılında tahttan indirilip Roma'ya sürgüne gönderilmiş. 1820'lerde Stokholm'de yabancı gemici ve tüccarlar gibi kimselerin ibadet edebilecekleri küçük bir Katolik kilisesinin açılmasına izin verilmiş. 1870'lerde ise resmi devlet kilise örgütüne dahil olmayan bazı Protestan kiliseleri açılmaya başlanmış. Hür kilise dedikleri işte o kiliselermiş.

Vasa

Bir de "Vasa" var. 17. yüzyılda yapılıp denize indirilmiş, donatılıp sefere hazır hale getirilmiş bir gemi. Rıhtımdan ayrılıp bir mil kadar gittikten sonra tam limandan çıkarken yandan aldığı bir rüzgârda alabora olmuş. Dediklerine göre imalat hatası varmış. İnşa sırasında gemiye bir kat top güvertesi eklemişler. Tekneye bir kat güverte eklenmesi emri, saraydaki bir danışmandan gelmiş, yanlış anlaşılmasın, kafa karışmasın, o zamanki İsveç sarayındaki bir danışmandan, yani başka yerden değil. Tekne yaklaşık iki metre daha yükselince geminin sıklet merkezi fazla yukarıda kalmış. Onun için aldığı ilk yan rüzgârda yan yatıp bir daha düzelememiş. Düpedüz imalat hatası. Şöyle dersek daha doğru olur: Dünyanın hali hazırda en eski gemisi değil, günümüze kalan en eski imalat hatalı gemisi.

Vasa, özürlü de olsa çok ilgi çekiciydi. Tarihin derinliklerinden çıkıp gelmiş bir hayalet gemi gibiydi. Çamurda kaldığı için fazla bozulmamış. 1950'lerin sonlarında, battıktan 300 yıl sonra çıkarıp üzerine bir bina inşa ederek korumaya almışlar. 300 yıl suda kalmış tahta gövdenin yamulmasını veya dağılmasını önlemek amacıyla geminin üzerine suya katılmış bir kimyasal maddeyi sürekli ince ince püskürtüyorlardı ve bunun yıllar süreceğini söylüyorlardı. Şimdi durum nedir, bilmiyorum. Bana göre Stokholm'de görülmesi gerekenlerin en başta gelenlerinden biri, imalat özürlü de olsa Vasa'dır. Aynı zamanda, devlet yönetiminde işten anlamayan kimselerin burnunu sokması halinde, işin nereye varacağına da ibrettir.

Envantere Kayıtlı Demirbaş Şarl

İsveç Kralı XII. Karl veya Şarl, 1709 yılında ordusuyla Rusya içlerine dalmış, Poltava'da yenilince canını zor kurtararak ve arkasındaki 10 bin kişilik İsveç ordusunu kaderiyle baş başa bırakarak Özü

kalesine sığınmış, oradan Bender'e geçmiştir. Osmanlı Devleti'ni İstanbul'daki adamları vasıtasıyla Rusya'ya savaş açmaya teşvik etmiş, 1711'de savaş açılmış ve tarafımızdan kazanılmıştır. Ruslar, Azak Kalesi'nin yıkılması ve XII. Şarl'ın serbestçe memleketine dönmesi dahil, bütün şartları kabul etmiştir. Prut'ta kuşatılan Rus ordusunun imha edilmemesine kızan Demirbaş, yani başı demirden mamul olduğu için değil, Türkiye'den bir türlü gitmediği için devletin başına yıkılmış, envantere kayıtlı beylik malzeme niteliği kazandığından dolayı demirbaş kabul edilen XII. Şarl, Bender'den ayrılmamıştır. Sürekli Rusya'ya yeniden savaş açılmasını kışkırtan Şarl, Bender'de muhtemelen Türk makamlarının tertibiyle halkın saldırısına uğramış, halkla beraber hareket eden yeniçeriler tarafından yakalanarak Edirne'ye getirilmiş, galiba bir ara İstanbul'a da geçmiş, sonunda 1713'te beraberinde Bender'den alacaklısı olan Türk ve Yahudi tüccarlar ve muhafız olarak yanına verilen askerlerle birlikte Edirne'den ülkesine gönderilmiş ve envantere kayıtlı Demirbaş Şarl, 15 günde İsveç'e ulaşmıştır.

Muhafız askerler, tehlikeli geri dönüş yolunu göze alamamış, İsveç'te kalmışlardır. Bunların soyunun "askersson" adıyla bir süre devam ettiği, sonra zaman içinde kaybolduğu kayıtlıdır. Bir tür meslek dalı temsilcisi olan ombudsmanlık[134] kurumunu Şarl'ın Türkiye'de görüp benimsediği öne sürülür. Ayrıca, yine Türkiye'deki gemilerden esinlenip planlarını kendi çizdiği "Yaramaz" ve "Yıldırım" adlı iki gemi yaptırdığı da kayıtlı hususlar arasındadır.

Demirbaş Şarl'ın Türkiye'deki sığınmacılık macerasından bugün geriye sadece İsveççeye giren "kalabalik" kelimesi ve İsveçlilerin "dolmar" dedikleri yaprak dolması kalmış görünmektedir.

İsveçli tarihçilerden bazılarının yorumuna göre bizim envantere kayıtlı beylik eşya tasnifine soktuğumuz Demirbaş Şarl, Türkiye fatihi olarak Bender'den İstanbul'daki Osmanlı Hükümetine talimatlar yağdırmış, oradan sadece İsveç'i değil, Türkiye'yi de yönetmiştir. O kadar değilse de İstanbul'daki iki adamı vasıtasıyla sarayda ve devlet ricali arasında kendisine yandaşlar bulup ortalık karıştırdığı bilinmektedir. Prut'ta Rus ordusunu imha etmediği için Baltacı Mehmet Paşa aleyhine bu adamların bir tezvirat kampanyası yürüttükleri de malumdur. Baltacı ile Katerina mavalının biri Protestan papazı olan bu iki kişi tarafından uydurulmuş olması çok kuvvetle muhtemeldir. Adam koskoca veziriazam ve serdar-ı ekrem, elini

134 Sonra da onu biz büyük bir yenilikmiş gibi keşfedip İsveçlilerden geri almaya kalktık.

şaplatsa ellisini, kolunu sallasa saçı sırma tellisini otağına getirtebilecek imkâna sahipken, elden düşme ve hatta iki kocadan arta kalan üçüncü el Katerina'yı ne yapsın. Yahut elinin altında hazine-i hümayun dururken üç, beş parça mücevhere neden tamah etsin! Allah kuru iftiradan korusun. Ama korumamış ki Baltacı 300 yıldır töhmet altında.

Rus ordusu Prut'ta imha edilip de Çar Petro öldürülseydi ne olacağını merak edenler, biraz İbni Haldun okusun.

İsveç'e döndükten sonra Norveç'e saldıran XII. Şarl, burada 1718 yılında Danimarkalılarla tutuştuğu bir muharebede, İsveç saflarından atıldığı da öne sürülen bir kurşunun kafasına isabet etmesiyle ölmüştür.

ASALA'dan Kunduracı Çetesine

Taşnakçılar 1978'den itibaren iyice azıttılar. 1980'e kadar Madrid'de, Lahey'de, Paris'te ve Atina'da saldırıp altı arkadaşımızı şehit ettiler. Ne olur ne olmaz diye silahla dolaşmaya başladık. Kovboyculuk oynama hevesinden değil, korkmaya vakit kalmasın diye. Adam silahla üzerine gelirse ateşleyene kadar sen de tabancayı çekmeye uğraşırsın, korkmaya vaktin kalmaz. Ya ölürsün ya da adamın silahı tutukluk falan yapar, kurtulursun. İş o kadar basit.

Nitekim arkadaşımız Gökberk Ergenekon, Roma'da uğradığı saldırıdan elinin altında silah bulundurması sayesinde kurtuldu.[135]

Bir de Kaya İnal var. Kaya, avcı olduğu için kızdırırdım. "Gariban kuşu öldürmek marifet değil; karşına eli silahlı adam çıksın bakalım onu vurabilecek misin?" derdim. 1981 Eylül ayında Kaya'nın çalıştığı Paris Başkonsolosluğunu ASALA bastı. Güvenlik görevlisini şehit ettiler. İçeridekileri rehin aldılar. Arkada bir odaya gizlenen Kaya ortaya çıkıp elindeki silahla bir tedhişçiyi vurup öldürdü, kendi yaralandı, ama işgali de sona erdirdi. Ben de telgraf çekip "Meğer yaparmışsın, hem helal olsun hem de geçmiş olsun" diye kutladım.

Bir gece İsveç televizyonu birinci kanalında bir haber izledim. Belli ki emniyet ile televizyonun işbirliğiyle birkaç ayrı günde çekilip hazırlanmış. Stokholm amatör kümesinde top oynayan Ermeni asıllı bir kundura tamircisini takibe almışlar. Evine gizlice girmişler, içi eroin dolu futbol toplarını filme çekmişler. Arada kunduracının

135 Bu konulara başka yerlerde de değindim. Ama ne yapayım, herifler 15 yıl hangimizi boş bulursa nallamak üzere peşimizde dolaştı. 40 kişiyi vurdular. Bir ara neredeyse teşkilatımıza eklemlenmiş gibiydiler hani. Bir tür istenmeyen, zoraki mütemmimcüz gibi yani. Hiç korkmadık. Sadece hırslandık ve içimizden sövdük.

oynadığı takımın maçına da gitmişler. Televizyoncu, kunduracıya maçtan sonra sorular sorup keşfedilmemiş kabiliyet muamelesi yapmış, "Sizin gibi kabiliyetli bir oyuncu için oynadığınız takımın seviyesi düşük değil mi" gibisinden sözler söylemişler, adamı işletmişler. Neyse, en sonunda evini basıp adamı yakaladılar. Canlı yayın değil, ama olayın her safhasını baştan sona filme çekmişler, hepsini yayımladılar. Ayrıca bu çetenin, eroin kaçakçılığını Ermeni terör örgütü ASALA adında bir örgüte gelir sağlamak amacıyla yaptığını da birkaç kez vurguladılar. Çetenin adına da Ermeni eroin çetesi diyorlardı.

Ertesi gün gazetelerde aynı haber çarşaf çarşaf çıktı. Ben de sabahleyin hemen Dışişleri'ne gittim, namlunun ucunda bizler olduğumuz için bize de bilgi vermelerini istedim. Karşımdaki adamın canı sıkkın, yüzü kapı duvar. Tahkikatın devam ettiğini, işin ayrıntılarını soruşturduklarını, bir sonuca vardıklarında bildireceklerini söylediler.

Ertesi gün gazetelere baktım, haber küçülmüş, iki sütuna inmişti. Çetenin adı da kunduracı çetesi olmuş. Ondan bir gün sonra haberler tek sütuna düştü, bu defa haberde, yapılan tahkikat sonucunda çetenin ASALA'yla bir bağlantısının saptanamadığı belirtiliyordu. Bir daha da basın/yayın organlarında bu konu hakkında herhangi bir haber görmedim, duymadım. Dışişleri'ne gittim. "Ne diyeceğinizi biliyorum. Ama ne olur ne olmaz, bir yanlışlık yapmayalım, onun için bir teyit edeyim dedim. Meğerse çetenin ASALA'yla bir bağı yokmuş, televizyon ve gazeteler yanlışlıkla kendiliklerinden böyle yorumlamışlar diyeceksiniz değil mi?" dedim. "Hayır, ASALA'yla bir bağlantı saptayamadık dersek daha doğru olur" dedi. "Peki, eroin kaçırmakla bir ilişkileri hukuken saptanabilecek mi acaba?" dedim. "O, polis tahkikatı sonucunda ortaya çıkacak" dedi.

Amatör küme futbolcusu kunduracı arkadaş, belki birkaç ay hapisle paçayı kurtardıysa belki de yüz kere "Bir daha yapmayacağım" diye yazdırılıp salıverildiyse hiç şaşırmam. Adamlar Olef Palme gibi bir başbakanı kimin öldürdüğünü bile bulup çıkarmadılar, eroin torbacısıyla mı uğraşacaklar! Ölen ölür, kalan sağlar bizimdir. Önümüze bakalım. Du gamla, du fria![136] Heja Sverige!

Vur Abalıya

Bu arada bizim bazı vatandaşların bulaştığı bir uyuşturucu çetesi de İsveç polisi tarafından ortaya çıkarıldı. Tabii adı da Türk

136 İsveç milli marşı.

eroin çetesi olarak derhal tescil edildi. Haberlerde bu defa Türklere veryansın edilmeye başlandı. Bir akşam baktım, televizyonda iki tane keş, parkta Linnaeus'un[137] heykelinin altında kollarına şırıngayla eroin bastılar, hem de keyiften dört köşe vaziyette ve güzel bir "Ohh ne güzel" çekerekten ve tabii bu arada televizyon sunucusu, arkadan, temiz İsveç gençliğini bazı kötü niyetli insanların nasıl da zehirlediğini tekrar ederekten ve arada hafifçe Türklere de değdirerekten. Ben de ertesi günü İsveç Dışişlerinde bu konulara bakan Genel Müdür Büyükelçi Danelius'a gidip dert yandım. Uyuşturucuya talep oldukça, arz da olacağını, bunun ama Türk, ama İsveçli, ama Ermeni birileri tarafından mutlaka sağlanacağını söyleyip, akşamki programı izleyip izlemediğini sordum. İzlediğini ve onaylanamadığını söyledi.

"Sizde insanların üzerlerinde eroin bulundurmaları suç değil mi?" diye sordum.

"Belli bir miktarın üzerinde ise suçtur" dedi.

"Vücudun içinde mi, dışında mı?" diye sordum.

Cevap vermedi.

"Yani dün adamlar kollarına koca şırıngaları boşalttılar da ondan sorduydum" dedim.

"Şırıngalarda eroin olduğunu ispatlamak mümkün değil" dedi.

Balona Üflemek Ruha Zarardır

İsveç makamları Türkiye'yle ilgili hukuki konuları hadi bizim Büyükelçilik bir yana, Ankara'daki Büyükelçilikleri vasıtasıyla bile Türk makamlarına sormaktan kaçınırdı. Bu, kimi sivri akıllıya göre özgürlüğün bir icabıydı. Hiçbir yabancı devlete güvenilmezdi. İsveç makamları, sorulacak bir şey oldu mu, bunu Türkiye'den gelenlerin kurduğu herhangi bir derneğe ve hatta güvendikleri bir şahsa sorarlardı. Bu da bazen gülünç sonuçlar doğururdu.

Mesela 1970'lerin başlarında bir vatandaş içkili araba kullanır**ken yakalanmış. Alkol derecesini saptayan balonu üflemeyi reddet**miş. "Biz balona üfleyemeyiz. Üflersek ruhumuzun balonda hapis kalacağına inanırız" demiş. İsveçli savcı, bunu bir başka vatandaşımıza sormuş. O da onaylayınca, bizim vatandaşın ruhu da kendisi de cezadan kurtulmuş.

Bir başka olaya bizzat şahit oldum.

137 Dünyaca en meşhur bir İsveçli botanik âlimiymiş.

Ehliyetsiz araç kullanırken yakalanan bir yurttaşımız "Türkiye'de ehliyet almak için gerekli bir süreç veya sınav yoktur. Belirli bir meblağı yatıran ehliyet alır" demiş. Her nasılsa bu defa İsveçli savcının aklı buna pek yatmamış ki o da Büyükelçiliğe sordu. Doğrudan Büyükelçiliğe yolladığı bu yazıya cevabı biz resmi yoldan, yani İsveç Dışişleri aracılığıyla verdik. Herhalde anlamışlardır.

Bu da Bizden

İşin bir de başka yönü var. O da bizim makamların zaafı. Bir vatandaşımız İsveçli eşinden boşanmış. İsveç mahkemesi, o zamanki yasaya göre çiftin doğumdan Türk vatandaşı olan tek oğlunun velayetini anneye vermiş. Adam, çocuğu alıp, Türkiye'ye Kulu'ya kaçırmış. Anne, İsveç mahkemesinden çocuğun Türkiye'den İsveç'e iadesini isteyen bir karar almış. Türkiye'den bir de avukat bulmuş.

Anne ve avukatı İsveç mahkemesinin kararını Kulu'da Asliye Hukuk Mahkemesine ibraz etmiş, çocuğu Türk güvenlik güçlerinin marifetiyle babadan zorla alarak İsveç'e getirmişlerdi.

Üstelik bunu, 12 Eylül döneminde bazı hassasiyetlerin güya en üst düzeye çıktığı bir zamanda başarmışlardı. Devletler özel hukuku temel ilkelerine göre kısadan hisse:

Yabancı mahkemelerin kararı ilke olarak, anlaşmalarda belirtilen özel durumlar dışında Türkiye'de geçersizdir, bu bir.

Türk vatandaşı çocuğun velayeti için Türkiye'de mahkeme açıp oradan karar çıkartmak gerekir, bu iki.

Çocuk, aynı zamanda İsveç vatandaşı da olsa hem o zamanki hem de bugünkü yasalara göre Türkiye'de sadece Türk vatandaşlığı geçerlidir, bu üç.

Yurtdışında suç işlemiş bile olsa vatandaş yabancı ülkeye kesinlikle iade edilmez. Duruma göre ya Türkiye'de yargılanır ya da cezasını Türkiye'de çeker, bu da dört.

Bildiğim kadarıyla, sözüm meclisten dışarı, vatandaşını yargılanmak üzere yabancı bir ülkeye teslim eden sadece Orta ve Latin Amerika'daki birkaç muz cumhuriyetidir, etti beş.

O Türkiye'deki avukat ne biçim avukat, hâkim ne biçim hâkimmiş, bu da benden, etti mi altı!

Bu olayı büyük zafer gibi yazan İsveç gazetelerinin, Türkiye'yi muz cumhuriyeti gibi görmesine hiç şaşmadım.

Süryanilere Soykırım

Ülkeye ayak bastığım 1979 Temmuz ayında İsveç'te Türklere vize konmuştu, ama Türkiye'nin Süryanilere tıpkı Nazi Almanya'sı usulü bir soykırım uyguladığına İsveçliler inandığı için onlara özel ayrıcalık sağlanmış ve adeta serbest göç imkânı tanınmıştı. Daha önce de belirttiğim gibi, Türkiye'de iç çatışmalar hızlanmıştı; ama o zaman bu kavgalar henüz etnik veya dini temellere dayandırılmamıştı. Ülkemize gelmesini Godot'yu bekler gibi bekleyen liboş makulesinin gelince bayram yaptığı ileri demokrasi henüz çok uzaklardaydı. Türkiye'nin o arada içine düştüğü ekonomik ve siyasi bunalım yüzünden Avrupa'ya kapağı atmak isteyenler, iltica edenlere çok geniş imkânlar veren İskandinav ülkelerine yerleşmek sevdasındaydılar ve Süryaniler İsveç'in kendilerine tanıdığı bu olanakları sonuna kadar kullanıyorlardı.

İsveç'te iki ayrı görüşte Süryani topluluğu vardı. Bunlardan birincisi Türkiye'yle bağını koparmak istemeyen, ülkesine bağlı vatandaşlarımızdı. Bu grubun ayrı bir derneği vardı ve yöneticileri Büyükelçiliğimizle temas eder, mesela çocuklarına Türkçe öğretmek için Türkiye'den ders kitabı ve benzer malzeme isterler, milli günlere katılırlardı.

Kürtçülerle işbirliği halindeki diğer grubun ise uzun vadede Asur İmparatorluğunu yeniden canlandırmak peşinde olduğu söylenirdi.

İsveç'ten ayrıldıktan sonra konuyla bağlantım pek kalmadı; ama işin içine bir kez daha futbol karışacak. Birkaç yıl önce Stokholm'deki Süryanilerin "Syrianska" ve "Assyriska" diye iki ayrı futbol takımı olduğunu televizyonda, maç sonuçları arasında gördüm. Bu iki takım yukarıda bahsettiğim ayrılığın devam ettiğinin göstergesidir demek mümkün sanırım.

Stokholm'e izne gelen Ankara'daki İsveç Büyükelçiliği Müsteşarı Lars Bjarme'yle bu konuyu konuştum. Hatta biraz da ahmakça bir tavır takınarak dalga geçtim. "Birçok Alman da İkinci Dünya Savaşından sonra toplama kamplarından haberi olmadığını söylemiş. Türkiye'de Süryanilerin toplanıp öldürüldüğü gaz odaları, cesetlerin yakıldığı fırınlar gerçekten var mı? Varsa birileri yerlerini söylesin de bilelim, ona göre davranalım" dedim.

İsveç basın-yayın organlarında Türkiye belirli çevrelerin etkisi ve muhtemelen İsveç resmi makamlarının onayıyla, nüfusu Kürtlerden ve Süryanilerden oluşan, ülkede çok küçük bir azınlık teşkil eden ve hepsi de polis ve asker olan bir avuç Türk'ün bu zavallı halklar

üzerinde dayanılmaz bir zulüm icra ettiği korkunç bir ülke olarak tanıtılmaya başlanmıştı.

O günlerden 25 yıl sonra çok büyük bir büyüğümüz, o Türk denilenlerin ülkedeki 36 etnik gruptan bir tanesi olduğunu ilan ederek ne kadar Avrupaî düşünce sahibi bir önder olduğunu cümle âleme göstermişti. O beyefendilerin küçük boy büyüklerinden biri de "Allaha şükür Türk olmaktan kurtulduk" demişti ya, o da cabası.

Halbuki 1979 yılında Lars Bjarme bana "Türkiye'deki 45 milyon nüfustan en az 40 milyonunun kendini Türk olarak gördüğünü bizim Stokholm'deki yetkililere bir türlü anlatamıyoruz" diye yakındıydı.

Her neyse, Süryanilerle ilgili son bir anıyı belirterek bitirelim. İsveç Dışişlerinden bir meslektaş "Süryanilerle ilgili bir Hükümet açıklaması yapıldı. İstediğin oldu, Türkiye'de Süryanilere soykırım yapıldığı iddiaları reddedildi" dedi ve açıklama metnini gönderdi. Anlayana aşk olsun. Fazla anlam taşımayan kısa bir söz dizisi arasında özetle şöyle diyor:

"Süryanilere ayrımcılık yapılmasına artık son verildi. Süryaniler bundan böyle İsveç'e göç konusunda herkesin yararlandığı imkânlardan yararlanacak."

Anlamayan olursa anlatayım. Yani Süryanilere göç konusunda ayrıcalık, yani bir diğer deyimiyle kolaylık tanınmayacak. Herkese uygulanan kurallara tabi olacaklar. Bu ne demek? Soykırım iddialarının doğru olduğuna artık inanmıyoruz demek. Niye? Çünkü inansak, göç ayrıcalığı uygulamasına devam ederdik; Türkiye'de Süryanilere soykırım yapılmadığını anladık ki ayrımcılıktan vazgeçiyoruz ve Süryanilerin herkese tanınan haklardan yararlanmalarını sağlıyoruz, demek.

Tam da İsveç mantığına uygun bir açıklama.

İsveç Dışişleri'ne telefon ettim, yukarıdaki yorumu tekrarlayarak "Yani böyle mi demek istiyorsunuz?" diye sordum. "Evet" dediler.

Süryanilere ne dediler, bilemeyeceğim. Herhalde "Gözünüz aydın. Artık ayrıma tabi değilsiniz. Herkesin yararlandığı bütün haklar size de tanındı" demişlerdir.

Aslında Süryani'ydi, Türk'tü İsveçlilerin nazarında fazla fark etmezdi. Güney İtalya ve İspanya dahil, Akdeniz havalisindeki ve Ortadoğu'daki ülkelerden gelen bütün garibanlara "svartskalle", yani kara kafa der, küçümserlerdi. Ben de nazım geçen İsveçlilere "höskalle", yani saman kafa der takılırdım.

İsveçlilerin, çoğunlukla sarışın oldukları halde Finleri de küçük gördüklerini ve haklarında aşağılayıcı ifadeler kullandıklarını da belirteyim.

Şilili Göçmenler ve Casus Öğretmen

O günlerde İsveç'te birkaç yüz kişilik bir Şilili göçmen grubu vardı. Pinochet tarafından 1973'te devrilip öldürülen Başkan Salvador Allende taraftarı oldukları gerekçesiyle İsveç'e sığınmışlardı. Kendi söylediklerine göre, hepsi Şili'de idama mahkûmdu. Bununla birlikte her yıl Noel ve yılbaşında birçoğu uçak kiralar ve Şili'ye bayram ziyaretine gider gelirlerdi.

Bir gün bir de baktım gazetelerde bir haber: "Şili hesabına casusluk yapan öğretmen yakalandı" diyor. Neymiş? Şilili çocuklara ders veren ilkokul öğretmeni, öğrencilere ana babalarıyla ilgili sorular sormuş. Çocuklardan birinin babası da bunu İsveç makamlarına şikâyet etmiş. İsveçliler de öğretmeni casus diye yakalamışlar.

Sonra da bir İsveçli tanıdıktan, adamın kısa bir soruşturmadan sonra serbest bırakıldığını öğrendim.

Bugün nasıl bilemem, ama o günlerdeki İsveç'i basınını tanımak bakımından ilginç diye kaydettim.

Nükleer Enerji Santrali

1980 yılının Eylül ayı başında beni aniden İsveç Dışişleri'ne çağırdılar. Yanımda iki kişiyle bir yığın kapıdan geçip Dışişleri Müsteşarının odasına gittik. Bana, 1978 yılında İsveç ASEA Atom firmasıyla Türkiye Elektrik Kurumu arasında imzalanan bir anlaşmayla, ASEA Atom'un Akkuyu'da bir nükleer santral kurmasının kararlaştırılmış bulunduğunu, bunun için İsveç makamlarının üç buçuk milyar dolar karşılığı bir kredi sağladığını, bu meblağın İsveç Hükümetinin o güne kadar açtığı dış kredilerin toplamına eşit olduğunu söylediler; projenin başlatılması için çevre düzenlemesi ve santrale gidecek yolların yapımına harcanacak 100 milyon dolarlık bir ek krediye ihtiyaç olduğunu, Türkiye'nin bu krediyi hâlâ sağlayamadığını belirttiler. Üç buçuk milyar dolarlık ana krediyi daha uzun süre bağlı tutamayacaklarını, Türkiye'nin 100 milyon dolarlık ek krediyi sağlaması için bir ay zaman tanıdıklarını, bu süre sonunda ek kredi sağlanamazsa projeyi iptal edeceklerini bildirdiler.

Ankara'ya yazdık. Cevap gelmeden 12 Eylül darbesi oldu. Beni yeniden Dışişlerine çağırdılar. Bir yanlış anlama olmamasını, 12 Ey-

lül'deki siyasi gelişmenin nükleer santral konusuyla nazarlarında bir ilgisinin bulunmadığını, ek kredi sağlanır sağlanmaz işe başlamaya hazır olduklarını söylediler. Onu da bildirdik. 10 gün sonra Bakanlık, İsveç'in kredi koşullarını sordu. Onu da en ufak ayrıntısına kadar bildirdik. 10 gün yine ses çıkmadı. 10 gün sonra Ankara'dan "Derhal gelip konuyu İsveçlilerle görüşelim" dediler. İsveçliler "Ek krediyi bulamadıysanız görüşecek bir şey yok" diye cevap verdiler. İş öylece bitti. Bana göre yazık da oldu.

Kimse aman ne güzel demesin. Avrupa'daki bazı çevrelerin nükleer enerji karşıtlığına da kimse kulak asmasın. İsveç'te 1980 yılında ben oradayken parlamentoda alınan nükleer enerjiden kademeli olarak vazgeçme kararından daha sonra dönüldüğüne ve bugün hâlâ İsveç'teki elektrik enerjisinin yüzde 40 kadarını nükleer santrallerin ürettiğine değinmekte yarar vardır sanırım.

Nükleer santral konusuyla herhalde o günlerde bir yığın gailenin arasında Türkiye'de kimse ciddi biçimde ilgilenemedi anlaşılan. Netice? 40 yıldan fazla zaman geçti, Türkiye'de hâlâ nükleer santral yok.

Bu arada nükleer santral konusunu görüştüğüm İsveçli uzman, o günlerde dünyada kısa sürede nükleer silah yapabilecek imkân ve bilgi birikimine sahip üç ülke bulunduğunu, bunların da Güney Afrika, Brezilya ve Türkiye olduğunu söyledi. Güney Afrika yaptı, ırk ayrımcılığı sona erdikten sonra silahlar imha edildi. Brezilya'yı bilemeyeceğim. Ama arada Pakistan nükleer güç oldu. İsrail, ikinci saldırı yapabilecek nükleer güce ulaştı. Türkiye, işin çok uzağına düştü.

1979-1980 dönemi Türkiye'yi 12 Eylül'e götüren iç çatışmaların ve ekonomik sıkıntıların had safhaya ulaştığı bir dönemdi. Akaryakıt yokluğundan hasat büyük ölçüde elle yapıldı ve Türkiye o şartlarda bile 4,5 milyon ton buğday ihraç etti. O dönemde Maliye Bakanlığı'nda çalışan arkadaşım Sadi Nebrekli'ye göre, çoğu siyasi baskı sonucu doğan idari yanlışlıklara rağmen iktisadi devlet kuruluşlarının 1980'deki toplam net kârı beş milyar dolara yaklaşmış[138] ki bu da devletin maaş ödemeleri vesaire gibi mecburi harcamalarına yeter, devlet çarkının kör topal da olsa dönmesini sağlarmış.

O eski Türkiye, en güçsüz halinde bile namerde muhtaç olmadan iki ayağının üstünde iyi kötü durabiliyormuş demek.

138 Sonradan Özal beş yılda KİT'leri toplam 6,5 milyar dolar zarara sokmayı başardı.

Türkiye'de Demokrasinin Son Günleri

1980 Temmuz ayında üvey babam Eyüboğlu, Stokholm'e geldi ve ilk defa misafirim oldu. Yine ilk defa, onunla Türkiye'nin iç meselelerini konuştum. O güne kadar iç siyasete hiç bulaşmaz, o konuda soru falan sormaz, sadece kendisi dış politika konusunda, o da nadiren, bir şey sorarsa cevap verirdim. Türkiye'de her gün insanlar ölüyor, kargaşa sürüyor, bu arada Meclis'te tur üstüne tur yapılıyor, Zeki Müren'e bile oy çıkıyor, ama bir türlü cumhurbaşkanı seçilemiyordu.

Eyüboğlu'na ilk defa Stokholm'de "Ne olacak?" diye sordum. "Askerler darbe hazırlıyorlar" dedi. "Ecevit'e söylüyorum, inanmıyor" diye devam etti.[139] "Türkiye'yi bu çıkmazdan ancak belki AP-CHP koalisyonu kurtarır, ama Demirel de Ecevit de buna yanaşmıyor. Bizde Ecevit'e rağmen, Adalet Partisi'nde Demirel'e rağmen bunu gerçekleştirmek isteyenler çok. Bir araya gelebilirlerse ne ala. Yoksa Türkiye büyük bir felakete uğrar. Askeri darbe hiçbir şey düzeltemez, aksine uzun vadede üstesinden gelinemeyecek büyük zararlara yol açar" dedi.

Türkiye'de Erbakan, Dışişleri Bakanı Hayrettin Erkmen'in aleyhine bir gensoru önergesi verdi. Eyüboğlu apar topar Türkiye'ye döndü. 5 Eylül günü oylamadan sonra telefon etti. "Sizin bakanı düşürdük. Böylece Erbakan'ın her söylediğinin altına da imza atmış olduk. Allah işin sonunu hayırlı etsin" dedi. 12 Eylül'ün ardından, Kasım ayında bir ameliyat sonrası üvey babamı kaybettik.

12 Eylül ve İsveç

İsveç'e gittiğim 1979 yılı Haziran ayında Türkiye'de Bülent Ecevit başbakandı ve Türkiye hakkında İsveç basın-yayın organlarında hiç de olumlu haberler çıkmıyordu. Ülkemizle ilgili en başta gelen haber Süryanilere soykırım yapıldığı iddiasıydı. Yıl sonunda Ecevit ayrıldı, Demirel başbakan oldu. Bu sefer Süryani soykırım iddiaları yavaşladı velâkin İsveç medyasında Türkiye, işçi kesiminin fena halde ezildiği faşist bir devlete dönüştü. Sonra 12 Eylül geldi.

---

139 Yıllar sonra Uğur Mumcu da 1980 Temmuz ayında Bülent Ecevit'e üç konuda bilgi verdiğini, bunlardan birinin de askerlerin darbe hazırlığı içinde bulunması olduğunu, yıllar sonra o gün üzerinde durulan diğer iki konuyu çok iyi hatırlayan Ecevit'in, darbe hazırlığı hakkındaki yaptığı uyarıyı hiç hatırlamadığını belirtti. Bu kadar ayan beyan gelen 12 Eylül darbesi hakkında Demirel'in ne düşündüğünü de bilenler varsa onlar anlatsın.

Hemen talimat üzerine Dışişleri'ne gittim. Haklı davamızı, yani durumu anlattım. Henüz 12 Eylül'ün aslında ne olduğunun ve ülkeyi nerelere sürükleyeceğinin hareketi yapan askerler dahil ve tabii ki en başta bendeniz, kimse farkında değildi. 12 Eylül darbesi olunca, kimse inkâr etmesin, pek çok insan gibi ben de bir oh çektim. O zamanlarda İsveç'ten zorlukla dinlenebilen Türkiye'nin Sesi radyosundan ve Bakanlığın hazırlayıp gönderdiği haber bülteninden gene kimlerin ölüm haberini alacağız diye beklemekten herkesin sinirleri bozulmuştu. Bütün o cinayetlerin, katliamların askeri idarenin gelip Türkiye Cumhuriyeti'ni rayından çıkaracak bir düzen kurmasına zemin hazırlamak için gerçekleştirildiğini o günlerde benim gibi ahmaklar nereden bilebilecekti.

Dışişlerine, tahmin edileceği üzere, Türkiye'de demokrasi raydan çıkma belirtisi gösterirse askerlerin duruma müdahale edip işi yoluna koymaya çalıştığını, durum düzelir düzelmez idareyi sivillere devredip çekildiğini, bu sefer de öyle olacağına inanıldığını söyledim. Ondan sonra da not tutmakta olan muhataplarıma "Şimdi kalemi kâğıdı bırakın da ben size kayıt dışı özel bir şey belirteyim" dedim. "Eğer askerlerin idareyi bırakmaya niyetli olmadıklarını anlarsam önce ben kendi çapımda mücadele ederim. Ama bu mücadeleyi Türkiye'de yaparım, dışarıda değil. Eğer hayatım tehlikeye girer de yurtdışına gitmek zorunda kalırsam, bilesiniz ki gitmeyeceğim bir ülke varsa o da İsveç'tir" diye vurguladım. Hayretle "Niye?" dediler. "Sizin buradaki her milletten bir sürü asalakla aynı tasnife girmek istemem de ondan" dedim. Hemen not tuttular. Zaten aslında ben de not tutsunlar diye söylemiştim.

Dışişlerini iyi kötü idare ederiz de Parlamentoda Türkiye'ye karşı hasmane tutum takınmış birçok milletvekili vardı, onları ne yapacağız diye düşündüm. Hemen Gunnar Jarring'i aradım.

Gunnar Jarring

Gunnar Jarring, 1948'de Birleşmiş Milletler tarafından Araplar ile İsrailliler arasında arabulucu tayin edilmiş, uluslararası üne sahip bir diplomattı. Emekliydi, ama İsveç'te hâlâ büyük itibar sahibiydi.

Jarring, İkinci Dünya Savaşı sırasında Ankara'da görev yapmıştı. Hitler'i iktidara getirenlerden Alman Büyükelçisi Franz von Papen, İngiliz Büyükelçisi Sir Knatchbull Hugessen ve Çiçero namıyla maruf casus Elyasa Bazna'yı hep tanımış, Türkiye'yi savaşa sokmak için hem Almanların hem İngilizlerin gayretlerini yakından izle-

mişti. Çankaya Köşküne defaatle gitmiş, Karpiç lokantasının müdavimlerinden olmuştu. Özetlemek gerekirse Ankara'daki diplomatik hayatın herhalde bugüne kadar en ilgi çekici döneminin yaşandığı İkinci Dünya Savaşı yıllarının önemli bir bölümünü orada geçirmişti. İsmet İnönü başta, o dönemde Türkiye'yi yönetenlerin çoğuyla görüşmüş, konuşmuştu.

Jarring'i aradım. Parlamento konusunda ne yapabilirim diye sordum. İki saat sonra beni aradı. "Öğleden sonra ikide git, Parlamentoda Anita Gradin'i gör" dedi. Anita Gradin, Sosyal Demokrat Partili, Türkiye'yi en çok eleştiren milletvekillerinden biriydi. Parlamentoda ziyaret ettim. Durumu anlattım. Bekleyip göreceklerini söyledi. Parlamentodan fazla bir ses çıkmadı. Böylece ilk aşamada 12 Eylül'e yönelik eleştirileri İsveç'te hafif atlattık.

12 Eylül sarsıntısını İsveç'te ilk aşamada hafif atlattık atlatmasına orası öyle de Türkiye'de 40 yıldır giderek artan sarsıntısı devam ediyor. Demirel'in 24 Ocak kararlarının ardından gelen 12 Eylül ile Kenan Evren ve şürekâsı ülkenin can evinde öyle bir gedik açtı ki ardından gelenlerin de gayretleriyle o gedik sonunda Türkiye Cumhuriyeti'nin bütün savunma ögelerini tırpanlayan boyutlara ulaşmışa benziyor. Gene de batan koskoca bir imparatorluğun küllerinden bu ülkeyi yeniden en zor şartlarda ayağa kaldıranlar öyle sağlam temeller atmışlar ki en azılı düşmanları bile dönüp dolaşıp, ayakta kalabilmek için yalandan da olsa hiç istemeyerek o temellere sarılmak zorunda kalıyorlar.

Tabii 40 yıl sonra böyle değerlendirmesi kolay. Aklı olan milletin, bütün o 1980 öncesi çılgınlığın 12 Eylül'e zemin hazırlamak için körüklendiğini anlaması gerekirdi. Bu da benden hamiş.

Büyükelçi Şefik Fenmen

İsveç'e nihayet gönderilebilen yeni Büyükelçi Şefik Fenmen, 1980 Ekim ayı sonunda göreve başladı. 1981 yılı başında da Aydemir Erman Kopenhag'a müsteşar olarak tayin edildi.

Mithat Paşa'nın torunu olan Büyükelçi Fenmen büyük bir protokol, eski deyimiyle teşrifat üstadı ve zarafet timsaliydi. 1950'li yılların başlarında kazandığı bir Türkiye tek erkekler tenis şampiyonluğu da vardı. Aynı zamanda şarap uzmanıydı. Fransa'da ünlü şarapların yapıldığı bölgeleri avucunun içi gibi karış karış bilir, zaman zaman hangi yörenin üzümünden hangi şarabın nasıl yapıldığını bağların içinden başlayıp mahzenlere kadar bütün ayrıntılarıyla

Stokholm'deki evimde bir davet... "Yedik, içtik, şimdi propagandanı yap" dediler. Ben de "Sizi propaganda için değil, İsveçliler yakından nasıl görünüyor, merak ettiğimden davet ettim" demiştim.

anlatırdı. Degüstasyon gibi şarap törenlerini sık sık düzenlemeyi ihmal etmezdi.

İkametgâhta, salonun kapısının iki yanında, Halil Paşa'nın yaptığı iki tablo asılıydı. Şefik Fenmen'in, şimdi Ankara'da, hibe ettiği Etnografya Müzesi'nde teşhir edilen olağanüstü bir İznik çinileri koleksiyonu vardı. Bir gün ikametgâha gittiğimde, Halil Paşa'nın tablolarının yerine çinilerin asılmış olduğunu gördüm. " Çiniler gerçekten harika. Ama burada iki tablo vardı, onları nereye astınız?" diye sordum. "Fazla bir özellikleri yoktu, depoya kaldırdık" dedi. "Fazla bir özellikleri yoktu, ama onlar Halil Paşa'nınmış" dedim. Bir daha gidişte baktım, salonda Halil Paşa'nın tablolarına yer bulunmuş.

İlk geldiği günlerde, Büyükelçi Şefik Fenmen'in yanına çıkmış, "Benim bir randevum var. Müsaadenizle iki saat gitmem gerekiyor" demiştim. "Elbette, ne zaman istersen gider, dışarıda gerekli gördüğün temasları yaparsın. Bana bir daha sorma" demişti.

Büyükelçi Şefik Bey, diplomatlığın sadece masa başında değil, içinde bulunulan ülkenin özellikle üst katmanlarında yer alan insanlarla kişisel dostluklar kurarak yürütülmesi gerektiğine inanırdı. Dediği çok doğruydu, ama bunu İsveç'te uygulamak çok zordu.

Şefik Bey, can sıkıcı işlerden pek hazzetmezdi. İsveçlilerin tutumundan şikâyet ettiğimde "Biz diplomatız, vazifemiz ilişkileri geliştirmek" derdi. Bu arada bir İsveçli, Büyükelçiliğe, bir ara Stokholm'de Osmanlı Elçisi olarak görev yapan, yakışıklı olduğu

için "Beau Şerif" lakabıyla da anılan, Süleyman Nazif'in "Boş herif" dediği, Sevr'e Kürdistan temsilcisi olarak katılmaya yeltenen Şerif Paşa'nın o zamanki İsveç kralıyla birlikte görüldüğü kocaman bir yağlı boya tablosunu hediye etti. Büyükelçi, bunu hemen Ankara'da Resim ve Heykel Müzesi'ne göndermeye kalktı. Tam 12 Eylül dönemi. "Aman beyefendi, sakın ha!" diye engelledim. Vazgeçmedi ki Stokholm'den sonra gittiğim Urumiye'deyken müsteşar arkadaşım Sina Yurdoğlu beni telefonla aradı. "Sen bu Şerif Paşa'nın Sevr'de Kürdistan temsilcisi olmaya kalktığını nereden biliyorsun?" diye sordu. "Ne bileyim, azıcık siyasi tarih okuyan bilir" dedim. Tablonun sonunda ne olduğunu bilemiyorum.

Ayıp oldu, ama bir gün dayanamadım, Şefik Bey'e "Görevimiz ilişkileri geliştirmek diyorsunuz, ama bizim lehimize geliştirmek, en azından dengeli geliştirmek. Bu İsveçlilerin her yaptığına göz yumarsak ve ilişkiler hep onların istediği gibi gelişirse elbette bizden iyisi olmaz" dedim.

Büyükelçi Şefik Bey başlangıçta İsveçlilere çok güveniyordu. "Bunlar eyyamcıdır" dediğimde bana "İskandinavlar ciddi insanlardır, asayişsizliğe, gayriciddiliğe asla müsamaha etmezler" derdi. Bir gün İran Devriminin muhalifleri, İran Büyükelçiliği'ni bastılar. Bir süre sonra İsveç gazetelerinde İran Büyükelçiliği'ni basanların beş buçuk yıl hapse mahkûm oldukları başlığıyla bir haber çıktı. Şefik Bey bana "Bak gördün mü, sefaret basanları nasıl hemen hapse tıkmışlar" dedi. Ayıp olmasın diye Büyükelçiye haberin içeriğinden söz etmedim. Başlık yukarıdaki gibiydi, ama içinde bir kişinin değil, İran Büyükelçiliğini basan 40 küsur kişinin toplam 5,5 yıl hapse mahkûm olduğu yazıyordu. Tam İsveç usulü bir haberdi. Büyükelçiliği basanların hepsi de serbest bırakılmıştı.

İsveçlilerin el altından desteklediği Türkiye aleyhindeki bölücü ve yıkıcı faaliyetlerden hiç hoşlanmazdı, ama üzerine doğrudan gitmek de istemezdi. Ben de kolayını buldum, bu konuda şikâyet edenleri Kopenhag'a, Aydemir Erman'a gönderiyordum, o da **Stokholm'ün işine karışıyormuş havası vermeden usturuplu biçim**de Ankara'ya iletiyordu.

İsveç'te Sosyal Demokratların 44 yılda oturttuğu düzenin insanların birbirleriyle olan ilişkilerini getirdiği durumdan sonunda Şefik Bey de şikâyet etti. Eski bir en üst düzey tenisçi olduğunu belirtmiştim. Stokholm'deki tenis kulübüne yazıldı. Arada gidip oynuyordu. Bir gün "Kulübe sana ayrılan saatte gidiyorsun. Karşına senin ayarında birini yazmışlar. Ne bir tanışma imkânı oluyor ne de oyundan

sonra ayaküstü bile olsa bir sohbet edebiliyorsun. Merhaba bile demeden çıkıp oynuyorsun, sonra giyinip gidiyorsun, bu İsveçlilerle dostluk, ahbaplık kurmak çok zor" dedi.

Bir gün İsveç'e zamanın ünlü ve itibarlı gazetecilerinden ANKA haber ajansının kurucusu ve yöneticisi Müşerref Hekimoğlu geldi. Büyükelçiyi ziyaretten sonra bana "Müfit Bey sizinle bir kahve içelim" dedi. Bir yerde oturduk. "Ben buraya gelmeden Kâmuran Gürün'le konuştum, 'Büyükelçi Şefik Bey orada çok yeni' dedi, bir de oradaki müsteşarla, yani sizinle görüşmemi salık verdi" dedi. O sırada genel sekreter olan Kâmuran Gürün'ü de daha önce ne görmüş ne tanışmıştım. Büyükelçinin anlattıklarına ters düşmemeye çalışarak bir şeyler anlatmaya çalıştım, ne yapayım.

Norveç'teki Büyükelçi, her işin üzerinde fazla düşünmeden atlayan türden bir meslek büyüğümüzdü. Bir keresinde Büyükelçi yokken bizim Büyükelçilik adına Ankara'ya taahhütlerde bulunmuş, işin sonu felaket değilse bile pek de parlak bitmemişti.

Ben İsveç'ten ayrıldığımda Stokholm'de AGİT toplantısı düzenlenecekti. Büyükelçi Fenmen katılmak istememiş. Onun üzerine, işe gönüllü olan Norveç'teki Büyükelçi Haluk Özgül'ü Stokholm'e, Şefik Fenmen'i de Oslo'ya tayin etmişler. Büyükelçi Özgül'ün Stokholm'e gelince İsveçlilere konulan vizeyi kaldırmakla övündüğünü daha önce kaydetmiştim.

Atatürk'ün Doğumunun 100. Yıldönümü

UNESCO kararıyla 1981'de bütün dünyada Atatürk'ün doğumunun 100. yıldönümünün kutlanması etkinlikleri çerçevesinde hem Büyükelçi Şefik Fenmen Stokholm'de çok başarılı bir toplantı düzenledi hem de Stokholm, Göteborg ve Malmö'de sergiler açıldı. Göteborg ve Malmö'deki sergilerin açılmasına Arhanların katkısı oldu.

Bu vesileyle, arşivlerden Atatürk'ün ölümünün ertesi günü yayımlanan belli başlı İsveç gazetelerini bulduk. Hepsi de haberi sekiz sütun manşetten vermişlerdi. Habere atfedilen önem Türklerin Anadolu'daki bin yıllık tarihinde askeri ve iktisadi açıdan en zayıf dönemlerinden birini yaşadığı, yüzyılın ilk çeyreğinde savaşlarda kaybettiği okumuş insan açığını henüz kapatamadığı, Trablusgarp, Balkan, Harbi Umumi ve İstiklal Savaşlarının doğurduğu yıkıntıları temizlemeye uğraştığı ve iki ayağı üzerine ancak henüz kalkmaya başladığı bir zamanda Atatürk'ün Türkiye ve Türk milleti, Türkiye'nin de Atatürk sayesinde Avrupa'nın en kuzey ucunda, buzların

arasındaki İsveç'te bile ne kadar büyük itibar sahibi olduğunu göstermesi bakımından çok ilgimi çekmişti.

Laplar

İsveç'in kuzey bölgelerinde, buzlar arasında, kendilerine Lap veya Sami gibi değişik adlar verilen, konuştukları dil de lehçe farkından dolayı değişik dil kabul edilip dört, beş ayrı kalıpta değerlendirilen bir halk yaşar. Bu halk, Norveç ve Finlandiya dahil, bütün Kuzey İskandinavya'ya yayılmış durumdadır.

İsveç'teki sayıları 30 bin ile 50 bin, toplam İskandinavya sayıları ise 60 bin ile 200 bin arasında değişir denirdi.

Ben İsveç'teyken Lâplar, ren geyiği besleyen, Noel Baba'nın[140] bindiği cinsten ren geyiklerinin çektiği kızaklarda gezen, deri elbiseler giyen, beslenme, giyim ve ulaşım gereksinimlerini büyük ölçüde ren geyiklerinden sağlayan bir halk diye tanıtılırdı.

Nazi üstün ırk teorilerinin Almanya dışında en çok İsveç'te revaç bulduğuna daha önce değinmiştim. Lapların da 20. yüzyılın ilk yarısında bundan nasibini aldığı, kadınların kısırlaştırıldığı, halkın açlığa mahkûm edilip sayılarının azaltılmasına uğraşıldığı söylentileri hep dolaşır, ama üstü örtülürdü.

1981 yılında Büyükelçiliğe mektup yazan bir İsveçli profesör, Laplara yapılan zulümden bahsedip, İsveç'te belirli çevrelerin Türkiye'de etnik azınlıkları kaşıdığını, Türkiye'nin de karşılık olarak Laplarla ilgilenmesi halinde uzman olduğu bu konuda rapor yazmaya hazır bulunduğunu bildirdi. Ben böyle bir rapor yazdırılmasını, bunun için gerekli ödeneğin bir şekilde sağlanabileceğini arz ettim, Büyükelçi kabul etmedi.

Galiba 2005'te, Banu Avar, TRT'de Lap konusunun da geniş ölçüde işlendiği İsveç'le ilgili bir program yayımladı. Doğru veya yalan, bilmem, Ankara'daki İsveç Büyükelçisi telefona sarılıp TRT'den yayının derhal durdurulmasını istemiş; ertesi gün de Dışişleri'ne başvurmuş, programın yayımlanmış olmasını protesto etmiş.

Eğer doğru ise böyle bir küstahlığı İsveç'te bir Türk büyükelçisi yapmaya kalksa neredeyse sınır dışı ederlerdi. En azından İsveç basın yayın organları lağım gibi üzerine patlar, adamı İsveç'te duramaz hale getirirlerdi.

---

140 Noel Baba, yani Aziz Klovis, yani Türkçesi Santa Claus, Demre'de çocuk tacizciliğiyle suçlanıp linç edilecekken ta İskandinavya'ya kadar kaçmış, buradaki yabani Vikingleri Hıristiyan yaptığı için aziz mertebesine yükseltilmiş birisidir. Laplarla kızağına ren geyiği koşması dışında bir ilgisi yoktur.

Bu arada, mahalli idareleri bilmem, ama merkezî hükümette bir Lap'ın görev aldığını ne gördüm ne de duydum, ona da özellikle işaret edeyim.

Olof Palme

İsveç'te Sosyal Demokratların dünyaca tanınmış son başkanı Olof Palme, ben Stokholm'de görev yaptım sürede ana muhalefet lideriydi. 1982'de tam ayrılırken seçimi kazanıp yeniden başbakanlığa geldi.

Ana muhalefet lideriyken, Palme'yle bir kez bir davette ayaküstü iki kelime konuştum; bir kez de Stokholm'deki Batılı ülkelerin büyükelçiliklerindeki ikinci adamların Palme için düzenledikleri bir öğle yemeğinde aynı masada oturup daha uzun sohbet ettik. Palme'nin aklımda kalan en can alıcı sözleri, İsveç'in Avrupa Birliği'ne katılıp katılmayacağı sorusuna verdiği cevaptı. Hem İsveç'in tarafsızlığına gölge düşüreceği hem de kurdukları sosyal refah düzenini zorlayacağı için buna kesin bir "hayır" cevabı vermişti.

Tamamen rastlantı, 1986 yılında bir yurtdışı görevden dönerken Helsinki'de bulunan Nuri Yıldırımlara uğrayıp, oradan Stokholm'e geçtim. Sabahleyin havaalanına giderken bindiğim otobüsün radyosu, haber bülteninde durmadan Olof Palme'nin adını tekrarlıyordu. Stokholm'e varınca, Palme'nin bir gece önce öldürüldüğünü öğrendim.

Palme'yi kimin öldürdüğü hiçbir zaman kesinlikle bilinemedi. İzlediğim kadarıyla tahkikatı başlatan Stokholm Emniyet Müdürü Holmer'in sürdüğü iz PKK'ya yönelince, İsveç basını ayağa kalktı. Holmer istifaya mecbur bırakıldı. Yerine gelen polis müfettişi Christer Peterssen diye alkolik bir sabıkalıyı katil diye yakaladı. Bir hakiki yargıç ve iki sıradan vatandaştan oluşan İsveç ağır ceza mahkemesi, gerçek yargıcın aleyhte, iki vatandaş yargıcın lehte oylarıyla Peterssen'i mahkûm etti, üst mahkeme kararı bozdu, sonunda zanlı aklandı.

En son duyduğuma göre, İsveç güvenlik makamları olayın görgü şahitlerinden Engström adında 2000 yılında ölmüş bir adamı resmen suçlu ilan etmiş, 2020 Haziran ayında Palme cinayeti dosyasını kapatmışlar.

Tam İsveçlilere has bir çözüm. Aferin, tebrikler; neyin niye olduğunu artık başkaları düşünsün.

Büyükelçi Mehmet Baydur'u bir kez daha rahmetle anayım.

Mehmet Ali Yula ve Palme Cinayeti

Mehmet Ali Yula, *Hürriyet*'in İskandinavya muhabiriydi ve aynı zamanda İsveç Radyosu Türkçe yayın bölümünde çalışıyordu. Olof Palme'nin öldürülmesinden sonra cinayeti PKK'nın gerçekleştirdiği üzerinde duran "Olof Palme Cinayeti, Kuşbeyaz" adında, roman türünde bir kitap yazdı.

Sevdiğim arkadaşlardan biri, tam bir bıçkın gazeteciydi. Yıllardır görmemiştim. Kitabı yayımlandığında telefon etti, konuştuk. İzini gene kaybettim. Şimdi arıyor, bulamıyorum.

Arslan Mengüç

Arslan Mengüç, Heybeliada Deniz Lisesi'ni bitirdikten sonra İstanbul'da İktisat Fakültesi'ne devam etmiş, oradan ayrılıp 1966'da İsveç'e gitmiş, İsveç'te filmcilik okumuştu

Hayatının bir döneminde, 1960'ların ortalarından 1970'lerin başlarına kadar, yakıştırma, uydurma, özenti, taklit, hakiki taklit değil, gerçek bir komünist olan Mengüç, kendi deyimiyle "İ. Bilen yoldaşın" yönetiminde Moskova'nın resmen tanıdığı tek gerçek parti olan Türkiye Komünist Partisi'nde Avrupa müfettişliğine kadar yükseldiğini söylemişti. Çıkar beklentisi içinde olduğundan değil, yurtseverlikten komünist olduğunu, ancak özellikle başkan İsmail Bilen'in ölümünden sonra partinin çıkar beklentisi içindeki kişilerin eline geçtiğini anlatmış ve bu kişilerin yabancı güçlerin Türk halkının aleyhine olacak talimatlarını bile körü körüne yerine getirmekte beis görmediklerini anlayınca partiden istifa ettiğini söylemişti.

Arslan Mengüç, 1974 affında Türkiye'ye döndüğünü, Türkiye'de fotoğrafçılığa başladığını, bu arada ikinci çocuğuna hamile olan eşinin doğumu yaklaşınca, hastaneye kaldırılması halinde ilk çocuğunu İsveç makamlarının yetimhaneye koyacağını, bu yüzden İsveç'e gitmek zorunda kaldığını, yine kendi deyimiyle "Devlet af çıkarsa da MİT çıkarmadığı için" pasaport alamadığını, onun için başkasının pasaportuyla İsveç'e geldiğini anlattı. Bu defa da Türkiye'ye dönemiyordu. Çünkü mevcut yasalara uymayan bir şekilde, Ankara'dan Mengüç'e pasaport verilmemesi talimatı gelmişti. İlgililere "Eğer bu adam çok büyük bir hain komünist projesinin parçası ise fena mı, Türkiye'ye gidince takip eder, bütün şebekeyi bulup yakalarsınız, yok değilse, vatandaştır, aftan yararlanmış ve hukuken temize çıkmıştır, ancak yurtdışına pasaportsuz gitmek suçundan

işlem yapılır, pasaport vermezlik edilemez" deyip Ankara'ya tekrar tekrar yazdıysak da işe yaramadı. Verecek cevap bulamadıkları için olsa gerek, cevap vermediler.

Arslan Mengüç, bu defa da İsveç pasaportu alıp Türkiye'ye onunla gitmeye niyetlendi. İsveç pasaportu aldı. Tam o sırada biz İsveçlilere vize koyduk. Yurda girmesi sakıncalı şahıslar listesinin en başında Arslan Mengüç'ün adı çıkmaz mı! Gene Türkiye'ye gidemedi.

Sonra 1983'te istifa ettiğim dönemde, İstanbul'dayken telefonla aradı, "Bil bakalım neredeyim" dedi. İstanbul'daymış. Buluşup görüştük.

Arslan Mengüç ve *Hürriyet*'in İskandinavya muhabiri Mehmet Ali Yula, İsveç Radyo Televizyonu'nda Türkçe bölümünde çalışıyorlardı. İsveç'te olan biteni anlamamda, değerlendirmemde bana çok yardımları oldu.

1987 yılında Bulgarlar 500 bin Türkü kapının önüne koydukları zaman bunların bir bölümü de İsveç'e gitmiş. Arslan, Bulgaristan Türklerinin Stokholm'de düzenledikleri mitingde, onların Türkçe söylediklerini İsveççeye çevirmiş. "İsveç Radyo Televizyonu'nun tarafsızlık ilkesini bozdun" diye radyodaki işine son vermişler.

Arslan Mengüç, ömrünün son 20 yılını Kuzey Kıbrıs'ta geçirdi. Denktaş için "Bir Avuç Vatan" diye bir kısa tanıtım filmi yaptı, birçok kitap yazdı. Birkaç defa görüştük. En son 2015'te Ankara'ya geldi. KKTC'de Avrupa Birliği tellallığı yapan kişilerden yakındı. Heybeliada ve mütarekede Heybeliada'daki Kuvayı Milliye faaliyetleri konusunda bir kitap yazması üzerinde anlaştık. Kısmet olmadı. Kıbrıs'a döndükten kısa süre sonra beyin kanaması geçirdi. Her zaman gerçek bir yurtsever olarak yaşamış bulunan Arslan Mengüç'ü 2016'da kaybettik.

Ergün Erişen

Ergün Erişen, benim hemen ardımdan Stokholm'e turizm müşaviri olarak geldi. Bir yıl sonra Amsterdam'a tayini çıktı ve Stokholm'den ayrıldı. Benden kıdemli İsmet Birsel, Verşan Şentürkler ve Behiç Kışınbay gibi meslektaşlar kuşağıyla Mülkiye'den iyi arkadaştı. "Beyciğim" lakabıyla tanınan Ergün Erişen'le ömür boyu sürecek bir dostluğumuz oldu. Sonu iyi gelmedi. Demans veya Alzheimer denilen hastalığa tutuldu. Çocukları huzurevine yatırınca dünyaya kendini kapadı, iki ay içinde göçtü. Çok sevdiğim bir arkadaşımdı. Hâlâ yokluğunu hissederim.

Savaş Küce

Turizm müşavir yardımcısıyken, Ergün Erişen'in Amsterdam'a tayininden sonra turizm müşaviri oldu. Ankara'dayken basketbol çevrelerinde adını duyar, kendisini tanımazdım. Stokholm'de tanıştık ve iyi dost olduk. Benim için tam bir kara gün dostuydu. İstifa ettiğim ve işsiz dolaştım günlerde, Ankara'da 1983-1985 döneminde bana maddi ve daha da önemlisi manevi büyük destek verdi.

Stokholm'de iş bakımından da çok verimli çalışmalarımız oldu. Türkiye'ye giden İsveçli turist sayısı, İsveçlilere vize konulmasına rağmen, üç yılda neredeyse dört katına çıktı.

Bir gün küçük boy gazetelerden birinde Savaş'ın koca bir resmini gördüm. Üzerinde "Yabancı olmadan üst lige takım çıkaran Türk basketbol koçu" diye yazıyordu. Uluslararası statüde basketbol çalıştırıcısı belgesine sahipmiş. O zaman İsveç basketbol ikinci liginden bir takımı almış, birinci lige çıkarmış, ama birinci lig tam profesyonel olduğu için aynı takımla devam edememiş, ertesi yıl gene ikinci ligden bir takımı almış, onu şampiyon yapıyordu. Maçlarına gittim. O takım da şampiyon olup birinci lige çıktı. Bu defa "İki yılda iki takımı birinci lige çıkaran Türk" diye resimleri yayımlandı.

Diplomat olduğu için para alamıyor, takımları fahri olarak çalıştırıyordu. Ama kulüp, takım şampiyon olunca, teşekkür nişanesi olarak Savaş'ı eşi Bilgi ve iki çocuğuyla Mayorka'ya en pahalı türden iki haftalık bir tatile gönderdi.

Ankara'ya dönünce, Savaş, Bakanlıktan ücretsiz izin alıp bir aralık kardeşi Barış Küce'nin Limon mağazalarını yönetti. Kızı İlhan Cavcav'ın oğlu Murat'la evlendi, Cavcav'la dünür oldular, ben Mülkiye'de yöneticiyken Gençlerbirliği'nden bizim öğrenci oyuncuları almama yardım etti.

Savaş Küce, en sonunda Turizm Bakanlığı'na geri dönüp, Londra ve Vaşington'da müşavirlik yaptı. Turizm Bakanlığı lağvedilmeden önce son müsteşarı oldu. Afganistan'dan Türkiye'ye geldikten sonra izini kaybettim. Ancak 2013'te ölüm ilanını görüp cenazesine yetişebildim. Bir dönem için bile olsa en zor günlerimde destek olan hayattaki en hakiki dostlarımdan biri olarak hep hatırlar, özlerim.

Kasım Vahap

Rusya'da 1917 Devrimi olduğunda, Kazan'daki Türk/Tatar/Kıpçak toplumundan bazıları Batı'ya, Helsinki'ye kaçmış, oraya yerleşmiş. İran'a yerleşenleri de tanıdım. Bunlardan bir bölümü de Kore'ye ve

Japonya'ya göç etmiş. 1950 yılında Kore'ye askeri birlik gönderildiğinde, Japonya'da bir Kazanlı Türk /Tatar topluluğun bulunduğu ve bu topluluğun Türkiye'den gelenlerle yakından ilgilendiği bütün gazetelerde yazıldı. Bu cemaate hizmet vermesi için Japonya'ya öğretmen ve imam gönderildi.

Kasım Vahap da Japonya doğumlu, uzun boylu, sarışın, mavi gözlü, Kazan kökenli bir Türk'tü. Hiroşima ve Nagazaki'ye atom bombaları atıldığında 15 yaşındaymış. Liseyi Japonya'da bitirmiş. Kore Savaşı sırasında Türkiye'ye gelip Mülkiye'den mezun olmuş. Türk vatandaşlığına geçmiş, evlenmiş, Ticaret Bakanlığı'na girmiş. 1980'de ticaret müşaviri olarak Stokholm'e geldi. Düzgün, efendi, aklı başında bir adamdı.

İkinci Dünya Savaşı sırasında ve savaş sonundaki Japonya'yı, çekilen sıkıntıları, ülkenin yeniden toparlanmaya başlamasını sorar, anlattıklarını merakla dinlerdim.

Sık sık gidilen davetlerde bir Japon görürsem, Kasım Vahap'ı gösterir, "Bu adam ne millet?" diye sorardım. Mutlaka "İsveçli" diye cevap verirlerdi. Yanına gidip de Kasım Vahap Japonca konuşmaya başlayınca şaşırırlar, Türk olduğunu öğrenince şaşkınlıkları iyice artardı.

Arhanlar

İsveç'e 1930 yılında gelip yerleşen, baba ve dede mesleği olan halı ticareti yaparak kendine İsveç toplumunda iyi bir yer edinen Akif Arhan'ın adını ta 1950'lerde duymuştum. O zamanlar İsveç'e müsabaka için giden güreşçilerimizle yakından ilgilenir, hatta Stokholm'un en makbul erkek giyim mağazasından giyim kuşamlarını yeniler ve bu yüzden Türkiye'de gazetelerde adı geçerdi.

Ben Stokholm'e gittiğimde Akif Bey emekli olmuştu, ama ortanca oğlu Sabahattin'e devrettiği Stokholm'deki mağazasına arada gelir giderdi. Büyük oğlu Şerafettin'e Göteborg'da, en küçük oğlu Mustafa'ya Malmö'de dükkân açmıştı. Üç oğlu da Türkiye'de askerlik yapmış, Türk vatandaşlığını korumuşlardı. Aynı zamanda Şerafettin Göteborg'da, Mustafa Malmö'de Türkiye'nin fahri konsoloslarıydılar.

1981'de Göteborg'da Avrupa güreş şampiyonalarına gittiğimde Şerafettin Bey'le tanıştık. Malmö'ye daha çok gittiğim için Mustafa Arhan'ı sık sık görürdüm. Fakat asıl dostluğum Sabahattin Arhan ve eşi Sema Hanım ileydi.

Sabahattin Arhan, 1950'lerde daha çok macera peşinde İsveç'e giden ilk kuşak Türklerle arkadaşlık etmiş, destek olmuş, İsveç'te tutunabilmelerini sağlamıştı. Eşi Sema Hanım'ı Kayseri'de bulmuş ve evlenmişti. Stokholm'de çok sevilen bir çifttiler.

Akif Bey'i 1981'de kaybettik. Cenazesine katıldım. Eşi Muzaffer Hanım 1995'te ölmüş. Sabahattin Stokholm'deki dükkânı 2010'da Mustafa Malmö'deki dükkânı 2012'de kapatmışlar. Sabahattin 2016'da Şerafettin 2018'de vefat etmişler. Arhanların İsveç'teki neredeyse asırlık halıcılık işini, Göteborg'da Akif Bey'in yanılmıyorsam tek erkek torunu Ali sürdürüyormuş.

Osman Özkanat

Osman Özkanat, İsveç Türk İşçi Dernekleri Konfederasyonu Başkanıydı. Orada görev yaptığım süre içinde çok iyi bir ilişkimiz oldu. Devlet ile hükümet arasındaki farkın bilincinde, iyi bir Türk işçi önderiydi. Ben ayrıldıktan sonra ne oldu bilmiyorum. Dışişleri'nden ayrıldığım dönemde 1984'te bir kez Ankara'da karşılaşıp ayaküstü konuştuk. Bir daha haber almadım.

Ali Cevat Celalettin Ayral

Ali Cevat Ayral, İsveç'te yaşayan İlhan Koman kadar ünlü değilse bile tanınan bir heykeltıraş ve mimardı. Annesi, Türkiye'de ilk defa matbaasında Kur'an-ı Kerim basma yetkisi alan, bu sayede büyük servet yaptığı söylenen ve İstanbul'da bir semte adını veren Matbaacı Osman Bey'in torunuydu. Baba tarafı Polonya kökenli Mahmut Celalettin Paşa'ya dayanıyordu. Maslahatgüzarken ikametgahın salonunda Ayral'ın eserlerinin teşhir edildiği bir sergi açtık, iyi ilgi topladı. Sık sık yanına uğrardım, sohbet ederdik. Olgun, güngörmüş bir arkadaşımdı. İçine kapanık yaşardı. Stokholm'den ayrıldıktan sonra maalesef teması kaybettik.

O sırada Stokholm'de yaşayan heykeltıraş İlhan Koman, rıhtıma bağlanmış bir teknede oturuyordu. Birkaç defa ziyaret etmek, tanışıp konuşmak istedim. Sonuç alamadım. İsveç'e çok önceden gelen Ali Cevat Ayral da bir iki kere ziyaret ettiğini, Koman çok soğuk davrandığı için teması devam ettiremediğini söyledi.

Stokholm'de Ermeni Arkadaşlar

Taşnakçıların işi iyice azıttığı dönemde Stokholm'de arkadaş olduğum iki Ermeni vatandaşımız vardı. Bunlardan birincisi Büyükel-

çilikte herkesin tanıdığı dişçi Jirayir Acemyan'dı. İstanbul'un Üniversitesi'nden, Nazi Almanya'sından kaçan hocaların ders verdiği dönemde mezun olmuştu. Hoş sohbet, sevimli bir adamdı. Manuçer adındaki ağabeyinin vaktiyle Kadıköy Altıyol'da meyhanesi varmış. Hem meyhanecilik yapar hem de içermiş. Onun için soyadı kanunu çıktığında "İçer" soyadını almış, adı Manuçer İçer olmuş. Sık sık eski İstanbul'dan bahsederdi. Stokholm'e 1950'lerde gelen ilk kuşaktandı. Uzun süredir Büyükelçilikte dişinden derdi olan herkesin ona başvurduğu bilinirdi.

Diğeri, Püzant Kürkçüyan da İsveç'e 1950'lerde gelenlerdendi. Antika porselen ve cam tamircisiydi. Gördüğüm en iyi ustalardandı. Asıl mesleği kuyumculukken İsveç'e gelince cam ve porselen tamirciliğine başlamıştı. İstanbul hasreti çekerdi. En az haftada bir dükkânına uğrar, hem sohbet eder hem bir şeyler öğrenirdim.

Hem Acemyan hem Püzant, Ermeni Taşnak azgınlığından son derece rahatsızdılar. "Bu adamlar bir kere kanımıza girdiler, aramıza nifak soktular, daha hâlâ ne istiyorlar" derlerdi. ASALA'cılar bir halt karıştırdığında içlerinden biri üzüntü beyan eder gibi olduğu zaman "Sana ne? Yoksa ASALA'ya yazılmak gibi bir niyetin mi var?" diye dalga geçerdim.

Aslında İstanbul'da kimseleri kalmamış, Türkiye'yle bağları fiilen kopmuştu. Bizden bir beklentileri yoktu. Onun için samimiyetlerinden hiç şüphe duymadım.

Acemyan ile Püzant'a bir de Pangaltı'nın eski bitirimlerindenken İsveç'e kapağı atan Yervant'ı da eklemek lazım. Bir süre kuyruklu piyano cilacılığı yapan Yervant, Türkiye'deki esas mesleğinin, Türk arkadaşlarıyla birlikte "enayi yolmak" yani özellikle taşradan gelen paralı tüccarları kumara oturtup paralarını sızdırmak olduğunu anlatırdı.

Bonn Toplantısı

Taşnakçı Ermeni ardıllarının azgınlığı arttı, saldırılar ve cinayetler hızlandı. Genel Sekreter Kâmuran Gürün, 1982 yaz başında Avrupa'daki bütün konsolosluklardaki misyon şeflerini Bonn'da düzenlenen ve Türk diplomatlarına yönelik saldırıların ve Türkiye aleyhindeki Taşnakçı eylemlerinin ele alınacağı bir toplantıya çağırdı. Toplantıya, başkonsoloslardan başka Stokholm ve Kopenhag Büyükelçiliklerinde yıkıcı ve bölücü faaliyetlerle ilgilenen meslek memurları, yani ben ve Aydemir Erman da davetliydik.

Stokholm'den arabayla yola çıktım. Aydemir'i Kopenhag'dan alıp Bonn'a gittik.

Toplantıda kaç kişi vardı bilmiyorum, ama Bonn Büyükelçiliğinde toplantı salonuna dönüştürülmüş olan ana giriş holü tıklım tıklım doluydu. Herkes konuştu, kendi bölgesindeki Taşnak ardılı muzır faaliyetleri anlattı. Aydemir'le bana sıra en son geldi. İkimiz de "Ermeni saldırılarının Türkiye'yi yıkması mümkün değil. En fazla aramızdan, belki bizler de dahil, 20, 30 kişiyi daha öldürürler, ama bir yere varamazlar. Başta İsveç, İskandinavya'da bir Kürtçülük hareketi hazırlıkları yapılıyor. Herkes asıl ona baksın" dedik. Çok kısa süre önce bir polis memurumuzun şehit edilmesi, bir meslektaşımızın, Konsolos Kaya İnal'ın, ağır yaralanmasıyla sonuçlanmış bir saldırıdan kurtulan Paris Başkonsolosumuz Büyükelçi Celal Çalışlar "Aferin, doğru konuştunuz" dedi.

En son kürsüye çıkan Genel Sekreter Kâmuran Gürün "Biz bu Ermeni saldırılarını çok daha geniş kapsamlı bir Kürt hareketinin provası olarak değerlendiriyor ve ona göre önlem alıyoruz" dedi.

Kısmet olmadı. 12 Eylül darbesinden kısa süre önce Viyana'ya gelip askeriyeye "Göreve hazırım" diye hulus çaktığı dedikoduları dolaşan, 12 Eylül yönetiminin Dışişleri Bakanı İlter Türkmen yapacağını yaptı.

Her şeyden anlar geçinip Dışişlerinin kendine özgü yapısından bihaber askerlerin bütün icraatlarında destek veren Türkmen, bunlara itiraz eden Kâmuran Gürün'ü amiyane tabiriyle sattı. Kâmuran Gürün, istifa edip, bakanlıktan ayrıldı. Bardağı taşıran damla, Ankara'da devlet adına söz söylemeye yetkili tek devlet memuru olan ve bu yüzden arabası kırmızı plaka taşıyan Dışişleri Genel Sekreterinin adının, Kâmuran Gürün yurtdışındayken ondan habersiz bütün bakanlıklardaki gibi müsteşar yapılması olmuştu dendi.[141]

Badem Araba

Bu arada, 1977 yılında Almanya'dan Türkiye'ye dönerken, Bonn'daki spor arabamı, satılması için Koblenz'de bir galeriye bırakmıştım. 1979 yılında İsveç'e giderken Bonn'dan geçtim. "Araba satıldı, parasını gönderiyoruz" dediler. Hiçbir şey gelmedi tabii ki.

Bonn'daki toplantıdan sonra "Bakayım araba ne oldu" diye Koblenz'e gittim. Adam iflas etmiş, ortalıkta görünmüyordu. Aynı yer-

141 Gürün, daha sonra kendisi de bunu bana doğruladı.

de karısı avizeci dükkânı açmış. "Biz boşandık, bana da borcu var" dedi. Yani bizim araba bademolmuş. Öğrendiğim iyi oldu. Üstüne bir bardak su içtim.

URUMİYE BAŞKONSOLOSLUĞU'NA ATANMA

1982 yılı yazında, Urumiye Başkonsolosluğuna tayinim çıktı. Tebligat yazısında "Urumiye Başkonsolosluğuna tayin edildiğim, orada iki yıl süreyle görev yapacağım, böylece yurtdışı görev süremin bir yıl uzatılmış olacağı" belirtiliyordu. Urumiye'ye bir itirazım yoktu da yurtdışı görev süremin bir yıl uzatılmasına sıkılmıştım. Halledilecek mal, mülk, miras türünden özel işlerim vardı.

Her neyse 1982 yılı Ekim ayında Stokholm'den ayrıldım.

Urumiye Yolunda Türkiye'den Geçiş

Stokholm'den Urumiye'ye giderken İstanbul'a ve Ankara'ya uğradım. Türkiye'de hava çok tatsızdı. Sağ-sol kavgası ve akan kan durmuştu, ama her alanda, her konuda tuhaf bir askerileşme vardı.

O zamanlar askerlerin bir bölümünde sivillerin yaptığı en basit işlere bile bir heves, bir özenme vardı. Mesela 1960 senesinde 27 Mayıs Devriminin hemen akabinde gazeteci çıraklığı yaptığım sırada *Artist* dergisine bir albay gelmiş, patron Recep Ekicigil bana havale etmişti. Albay, Harp Okulu öğrenciliğinden beri tiyatroya, sinemaya çok meraklı olduğunu, çok iyi Tarzan taklidi yaptığını söylüyordu. Tarzan kılığında çektirdiği fotoğraflarını getirmişti. Askerlikten ayrılıp sinema oyuncusu olmak istiyordu. Sonunda filmlerde oynadı mı bilmiyorum, ama askeri yönetim tarafından bir aralık İstanbul Şehir Tiyatroları Müdürü yapıldığını biliyorum.

Yine mesela tank sınıfından, çok sevdiğim bir kurmay albay arkadaşım vardı. 12 Eylül darbesinin ardından İstanbul'da İETT'ye müdür yapılmıştı. O görevi anlata anlata bitiremiyordu. Bir gün dayanamadım, "Yahu, sen 100 tane tankı savaşa sokacak, 2 bin silahlı insana harp meydanında komuta edecek şekilde eğitilmişsin, üstelik kurmaysın, 300 tane otobüs ile 500 tane otobüs şoförünü elbette yönetirsin, bunda övünecek ne var" dediydim.

"Bir musibet bin nasihatten iyidir" derler. Ergenekon hıyanetinin belki de tek faydası, neye parmak basacağını, neyle övüneceğini, neyi savunacağını bilen, düşünen ve yazan birçok asker kökenli pırıl pırıl aydını topluma kazandırması oldu. Askerlerin en azından bir bölümünün ne kadar iyi eğitim gördüğü, günlük kısır çekişmeleri ve çıkar kaygılarını aştığı vakit ne kadar geniş düşünebildiği ortaya çıktı. Ama ileride tarih bilgisi sıfır, coğrafya kavramından yoksun, sosyolojiden bihaber, iktisat bilgisi kendi cebini doldurmakla sınırlı, hukuk kavramından nasibini almamış, kimsenin gidip dönmediği bir başka âleme odaklanmış bir zihniyetin gölgesinde yetişecek askerler nasıl birileri olacak kestirmek güç.

Her neyse, Stokholm'den İstanbul'a geldim. Ankara'ya geçtim. Uçakla Erzurum'a, oradan otobüsle Van'a gittim. Van'da Başkonsolosluktan otomobille gelen bir arkadaş beni alıp Urumiye'ye götürdü. 1982 Ekim ayı sonunda, Cumhuriyet Bayramından bir hafta önce Urumiye'ye ulaştım. Bağdat'ta birlikte görev yaptığımız arkadaşım Sadi Çalışlar, beni bekliyordu. Başkonsolosluğun devir teslimininden sonra Sadi ayrıldı, ben Urumiye'de resmen göreve başladım.

İran'da Urumiye Şehri ve Batı Azerbaycan Bölgesi

Urumiye, Van'ın doğusunda, Türk-İran sınırına kuş uçuşu 30, karayolundan yaklaşık 50 kilometre mesafede, Urumiye gölünün batı kıyısında o sıralarda yaklaşık 300 bin nüfuslu bir şehirdi. Bugünlerde nüfusun 800 bini geçtiği belirtilmektedir. O günlerde, Esendere sınır kapısından Urumiye şehrine kadar 50 kilometrelik bu yol, **ancak iki buçuk, üç saatte geçilebiliyordu. Yolun sathı son derece** bozuktu ve yer yer çöküntüler vardı. Eskiden sınırın, İran tarafının 15-20 kilometre içinden geçtiği, fakat kuzeyde Küçük Ağrı dağının Türkiye'ye verilmesi karşılığında bu bölgenin İran'a terk edildiği söyleniyordu. İran tarafında, bugünkü Esendere sınır kapısına 10-15 kilometre uzaklıkta, büyük bölümü yıkılmış birkaç metruk binanın bulunduğu yerin eski sınır kapısı olduğu öne sürülüyordu. Doğruluğunu teyide imkân olmadı.

Urumiye adı, buradaki göl ve şehrin eski Rum, yani Roma diyarının en doğu sınırını teşkil etmesinden kaynaklanmıştır. Geniş anlamıyla "Romalılara ait, Romalıların ülkesi" demektir. 11. yüzyılda doğudan gelen Türk göçüyle nüfus bileşimi değişmiştir. Bununla beraber, 20. yüzyıla kadar hatırı sayılır oranda Hıristiyan ve Yahudi nüfus barındırmaya devam etmiştir.

Rıza Şah'ın 1922'de İran'da iktidara el koymasıyla şehrin adı Rızaiye'ye çevrilmiş, İslam Devriminden sonra yeniden Urumiye'ye döndürülmüştür. Urumiye'de Osmanlı döneminden beri var olan Konsolosluğun muhtemelen Birinci Dünya Savaşı sırasında Türk-İran sınırının İran tarafında cereyan eden çarpışmalardan sonra kapatıldığı sanılmaktadır.

Konsolosluk Cumhuriyetin ilanının ardından 1924 yılında Rızaiye adıyla yeniden açılmıştır. Türkiye Cumhuriyeti'nin Urumiye'ye atadığı ilk Konsolos Abdülhamit döneminde sürgün gittiği Libya'daki Fizan Kaymakamlığında çok başarılı işler yapan bahriyeli Çölgeçen Sami Bey, soyadı kanunundan sonraki adıyla Sami Çölgeçen'dir. Buraya, Atatürk'ün özel talimatıyla gönderildiği söylenmektedir.[142]

O dönemde Batı Azerbaycan eyaleti, güneyde Kürdistan eyaletinin sınırında başlar, Türk-İran sınırı boyunca uzanır, kuzeyde Sovyet sınırında Nahçevan'a dayanırdı. Türkiye ile İran arasında üç tane sınır kapısı vardı. Ağrı'da Gürbulak, Van'da Esendere ve Kapıköy. O günlerde demiryolunun geçtiği Kapıköy kapalıydı. Asıl yoğunluk ise Gürbulak'taydı. İran ile Türkiye arasındaki ana karayolu, Erzurum- Gürbulak- Tebriz hattıydı.

1982 yılında, Urumiye gölünün en güney ucuyla Türk-İran-Irak sınırlarının kesiştiği noktaya düz bir çizgi çekildiği takdirde, bu çizginin kuzeyinde hâkim dilin Türkçe, güneyinde Kürtçe olduğunu söylemek doğru olacaktır. Türk-İran sınırı boyunca kuzeye doğru yaklaşık 300 kilometre uzunluğunda olan bu hattın batı sınırı, aynı zamanda Türk-İran sınırıdır. Osmanlı idaresi, bu hat boyunca bölgeye özellikle Kirmanşah tarafından gelen ve genel olarak Kırmenç adıyla anılan aşiretleri yerleştirmiştir. Hem Urumiye'de hem Tebriz'de Azerbaycanlı tanıdıkların anlattığı hikâye şöyledir:

Şah İsmail, Şii mezhebini o günlerde nüfusun yarıdan fazlası Sünni olan İran'da halka resmi mezhep olarak kabul ettirebilmek için ciddi baskı uygulamak zorunda kalmıştır. Bunun sonucunda Kirmanşah'ta Kürtlerin bir bölümü Şii olmuştur. Dünyada Şii mez-

142 Torunu Sami Çölgeçen'den naklen. Dede Sami Çölgeçen'in Fizan'dan döndükten sonra Teşkilat-ı Mahsusa'da çalıştığı söylenir.

hebine mensup tek Kürt topluluğu Kirmanşah'tadır. Bölgede Şiiliği reddeden 24 büyük Kürt aşireti, Şiiliği kabul eden soydaşlarının zulmünden yılarak Osmanlı idaresine sığınmış, bunların bir bölümü sınıra yerleştirilmiş, diğerleri bugünkü Türkiye'nin güneydoğusunda Alevi temizliği kisvesi altında yürütülen Türkmen katliam ve sürgünleri sonucunda orada kendilerine yer açıp yerleşmişlerdir. Bunları bana anlatan ve Akkoyunlu sülalesinden geldiğini öne süren Tebrizli bir ahbabım "Bizi yurdumuzdan atıp yerimize yabancıları yerleştirdiniz" demişti.

İran Azerbaycan'ında bize, yani Türkiyeli Türklere karşı halk kitlelerinde fazla sevgi yoktu. Bunun kökeninde, özellikle Güneydoğu Anadolu'da Akkoyunlularla Osmanlıların mücadelesi sonunda, Akkoyunluların beraberlerinde birçok Türkmen boyuyla kitle halinde Tebriz taraflarına çekilmek zorunda kalmalarının payı büyüktü. Ardından gelen Osmanlı-Safevi boğuşması menfi duyguları pekiştirmişti. Sonraki dönemde Tebriz ve Bağdat defaatle Türkiye ile İran arasında el değiştirmiş, sonunda 1639'da Kasr-ı Şirin anlaşmasıyla Türk nüfuslu Tebriz ve Azerbaycan İran'da, eski Sasani imparatorluğunun kışlık başkenti Bağdat ve Irak Osmanlılarda kalmış, sonraki birkaç savaş sonucu esasta değiştirmemişti.

Kasr-ı Şirin anlaşmasına kadar Osmanlı ordusunun birkaç defa, bir iddiaya göre yedi kez Tebriz'e girdiği, her defasında ordu çekildikten sonra İranlıların şehri geri aldığı malumdur.

Dikkatimi çeken bir husus da Urumiye ve Tebriz arasında Osmanlı ordusunun seferde ordunun su ihtiyacını karşılamak için inşa ettiği çok sayıda sarnıcın görülmesiydi. Bunların, Kanuni'nin Rodos seferi için hazırlanan çok sayıda tıpatıp benzerlerine, Milas ve Bodrum civarında rastlamak mümkündür. Daha doğrusu, İran'da gördüğümde ne işe yaradığını kimsenin bilmediği bu yapıların ne olduğunu yıllar sonra Türkiye'dekileri görünce anladım. Osmanlı askeri mimarisi ve ordunun ikmal düzeni açısından incelemeye ve araştırmaya değer bir konu olduğunu sanıyorum.

Aslında bölgede hiçbir şeyi kesin çizgilerle ayırmak mümkün değildi. Bölge halkının kendine göre koyduğu ölçüt, Sünnilik ve Şiilikti. Kimine göre insanlar Sünni ise Kürt, Şii ise Türk sayılırdı. Bu çerçevede Urumiye'de konuştuğum insanlar arasında tek tük de olsa Azerbaycanlıların en övündüğü tarihi şahsiyetlerden biri olan Afşar beyi İran İmparatoru Nadir Şah'ın, Sünni olduğu için Kürt olduğunu öne süren okumuş, yazmış kimseler bile vardı.

Bölge halkı ile Türkiye arasına görünmez bir çizgi çekilmişti. En çok duyduğum sözlerden biri "Men Türkem, sen Türkiyeliseeeen?"

diye, Azerbaycan Türkçesinde soru edatı olmadığı için cümlenin son hecesi uzatılarak sordukları soruydu. "Ben de Türküm" deyince illaki, neredeyse istisnasız "Yoh, Türk menem, sen Türkiyelisen" derlerdi. Birilerinin kulakları çınlasın.

Bir gün bir kırtasiyeci dükkânına uğradım. Mektup yazmak için kâğıt alacaktım. Dükkânda 13, 14 yaşlarında bir çocuk vardı. Bizde de taşrada hâlâ görüldüğü gibi, okuldan sonra gelmiş babasının dükkânında çalışıyordu.

"Kâğıt" dedim.

"O nedir?" dedi.

"Mektup yazmak için kullanılan tabaka" dedim.

"Mektup nedir?" dedi.

"Arkadaşına, dostuna, anana, atana yazarsın ya, haliz nicedir, ne eylersiz, menden sual edersen halım yahşıdır, diye" dedim.

"Haa, bildim, sen nâme yazmak için kâğız istersin. Sen kâğıt dersin men kâğız derem, sen mektup dersen, men name derem, bir de biz Türkiyelilerle aynı dili danışırız derler, aynı dildir buu?" dedi.

Aslında ilk gittiğimde ben de şaşırmıştım. Urumiye'ye gittiğim güne kadar iyi kötü çeşitli vesilelerle Azerbaycan ağzıyla konuşulan Türkçeyi çok duymuş, pekâlâ anlamıştım. Irak'ta Türkmenlerin kullandığı dil de bizimle Azerbaycan arasında bir ağızdı. Ama Urumiye'de ilk iki gün tek kelime anlamam mümkün olmadı. Kelime farkı önemli değildi. 15-20 kelime dışında aykırı bir şey yoktu. Bazı meyve adları değişmişti. Mesela eriğe alça, kayısıya erik diyorlardı. Günlük kelimelerden kabak ön, ayak kıç, yolcu dilenci, karı acuzeydi. Asıl sorun sesli harflerde görülüyordu. Arap alfabesiyle Türkçe yazıldığında sesli harfler karineyle çıktığından, Farsça okuma yazma öğrenilirken sesli harfler Fars tınısıyla seslendiriliyor ve bu, ister istemez, konuştukları Türkçelerine yansıyordu. Hangi sesin a, hangilerinin diğer sesliler olduğunu belledin mi, anlamakta bir sıkıntı kalmıyordu.

İşin biraz nadir de olsa başka bir yönü de vardı. Bir gün Urumiye'de bulunan, bizim eski Dösim gibi, Kültür Bakanlığı tarafından işletilen bir İran geleneksel el sanatları dükkânından alışveriş ediyordum. Akşam vakti, kapanmak üzere olan dükkânda kimse yoktu. Orada çoğu zaman tek başına bir kadın çalışırdı. Bazen, altı-yedi yaşlarındaki oğlunu da dükkâna getirir, çocuk oralarda eğleşirdi. O gün de çocuk oradaydı. Ben inadıma, kadının duyabileceği şekilde "Bunlar kendilerine Türk derler, bize Türkiyeli diye bir tuhaf bakarlar, ama kendileri Farstan çok Farslığa özenirler; bu çocuğun adı da

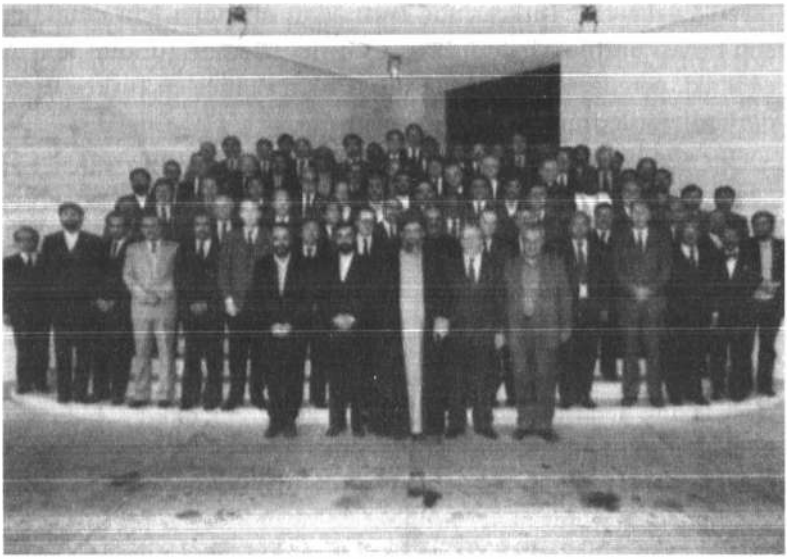

1982'de Urumiye Başkonsolosuyken Tahran'da o zamanki Cumhurbaşkanı Ali Hamanei'yle toplu fotoğrafta, duvar dibinde alttan yukarı yedinci sıradayım.

mutlaka Ireç, Tureç, Fereydûn falandır" gibisinden sözler sarf ediyordum. Hesap ödemeye kasaya gittim. Kadın, hesabı yaparken bir ara durdu, bana dik dik baktı, sonra az ileriye gitmiş olan çocuğa doğru döndü, "Aydın! Buraya gel" dedi, işine devam etti.

Dil âlimi olmadan bu kadar ukalalık yeter.

Şimdi biraz da etnikçi sosyologluk yapalım.

Batı Azerbaycan'da Türkçe konuşan Şii nüfus ile Kürtçe konuşan Sünni nüfusun sınırı olan Urumiye gölünün güney ucundaki Negadeh kasabasını merak ettim. Karapapak aşiretinden olduğunu söyleyen bir tanıdığımın kız kardeşi ailesiyle orada otururmuş. Vesile oldu. Onları ziyaret için Negadeh'e gittik.

Ben o kadar belalı yerlerde dolaştım, Negadeh kadar gergin havası olan bir yer görmedim. Şehrin ortasındaki çarşıdan geçen ana yolun bir yanında Sünniler, bir yanında Şiiler yaşıyordu. Ortalığa **ağır bir sessizlik hâkimdi. Abartma değil, gerçekten ağırlığı omuz**larda hissedilen bir sessizliğin altında, tenha çarşıda tek tük insanlar keskin gözlerler karşılıklı bakışıyor, her an biri diğerine saldıracakmış gibi tetikte, birbirlerini kolluyorlardı.

İran Hükümeti, güneyden, Negadeh tarafından ve bir iddiaya göre de Türkiye tarafından gelen Kürt baskınlarına karşı bölgede kendine sadık saydığı aşiretlere silah dağıttı. O günlerde bir aşiret

reisinin beni görmek istediğini söylediler. Buyur ettim. Genç bir adamdı. "Ben Küresinli aşiretinin reisiyim. Biz Sünniyiz, ama Türküz, Kürtleri hiç sevmesek de düşman değiliz. Şimdi bize Kürtlere karşı kullanalım diye silah verdiler. Kürtler bizim hem-dinimizdir. Onları öldüremeyiz. Öldürürsek cinayet işlemiş olur, büyük günaha gireriz" dedi. "Benim İran Hükümetinin işine karışmam söz konusu olamaz. Ama sen kendin ne yapacağını daha iyi bilirsin. Kürtler senin üzerine gelip silah sıkmadıkça, sen de onların üzerine gitmezsin" dedim.

Yıllar sonra, doğru, yalan 1995'te, bu Küresinli aşiretinin Türkiye'deki uzantısının azılı PKK'lı olduğunu işittim.

İran'da 1.000 yıldan fazla, arada 20 yıllık kısa bir süre hariç, Gaznelilerden, Selçuklulardan, Safevilerden, Kaçarlardan 1920'lerde başa geçen Pehlevi ailesine kadar her dönemde Türk soylu hanedanlar hüküm sürmüş, özellikle ordu, büyük bölümüyle hep Türklerden oluşmuştu. Son Kaçar Şahını devirip 1920'lerde başa geçen Baba Rıza Şah'ın annesi de eşi de Türk soyluydular. Devrilen son Şah Rıza Pehlevi'nin de hem annesi hem de Mısır'da sarayda son döneme kadar Türkçe konuşan Kavalalı Mehmet Ali Paşa sülalesinden Kral Faruk'un kız kardeşi Prenses Fevziye, Kraliçe Süreyya ve Farah Diba yine hep Türk soyluydular.

Belki de iki ülke arasındaki yüzlerce yıllık olumsuz birikimin sonucu, İran yönetiminden memnun olmayan Azerbaycanlılar, işe biraz da ideolojik renk katarak gözünü Türkiye'ye değil, Sovyet Azerbaycanı'na çevirirdi. Urumiye'de bunların toplantı yeri, camcı Haydar'ın dükkânıydı. Camcı yahut Çerçeveci Haydar, Şurevi, yani komünist diye bilinirdi. Dükkânı Konsolosluğun 150 metre ilerisindeydi. Burada, bazı akşamüstleri kafa dengi arkadaşlarıyla oturup, Süryanilerin kuru üzümden, imbik gibi kullandıkları düdüklü tencereyle damıttıkları içkiyi gizlice içer, kendi aralarında konuşurlardı. Haydar'ın dükkânında arada bir eski tarihli bir Sovyet Azerbaycanı gazetesine rastlanırdı. Sovyet Azerbaycanı'ndan nasıl gelirdi **bilemiyorum. Bu gazetelerin benim için en ilginç yanı, sondan bir** önceki sayfasında, Latin, Kiril, Göktürk ve Arap alfabelerinde hangi şeklin öbür alfabelerindeki hangi harflerle eşdeğer olduğunu gösteren bir çizelgenin yayımlanmasıydı.

Bir noktaya daha değinmekte yarar var: İran'da İslam Devrimindeki önemli Ayetullahlardan birçoğu Azerbaycan kökenliydi. Humeyni'yi vaktiyle idamdan kurtaran ve devrimden sonra da ona kafa tutan Şeriatmedari, Adalet Bakanı Erdebili, Humeyni'nin ölü-

münden sonra yerine geçen ve halen İran'daki en yüksek makamda oturan Hamenei, devrim sırasında her karşısına çıkanı asan savcı Halhali ve daha birçokları hep Azerbaycanlıdır.

Kabaca özetlemek gerekirse, o dönemde kendini Türk hisseden İranlı münafıkların gözü Sovyet Azerbaycanında, Sovyet Azerbaycanı'ndaki bir kısım aydının gözü de Türkiye'deydi.

Bu arada Haydar'ın, ileriki yıllarda Türkiye'ye gelip Adana'da dört yıllık bir fakülteyi bitirip Urumiye'ye döndüğünü işittiğimi de belirteyim.

Zehdabi'nin İzini Soruşturup Evinde Buluyorum

Urumiye'ye gidince ilk yaptığım işlerden biri, Bağdat'tan tanıdığım Muallim Zehdabi'yi aramak oldu. Daha önce de belirttiğim gibi, Türkiye'de 12 Eylül darbesinden çok kısa bir süre sonra, Tebriz Üniversitesi'nde Türkoloji bölümünün açılacağı haberi üzerine 35 yıl sonra, eşini ve çocuklarını Türkiye'de bırakarak büyük bir hevesle apar topar İran'a dönmüş, sonra bir daha kendisinden haber alınamamıştı.

Muallim Zehdabi'yi Urumiye'de kim bilebilir diye soruşturdum, "Çerçeveci Haydar" dediler. Haydar'ın dükkânına gittim, Zehdabi'yi sordum. Tanımadığını, Tebriz'de bilebileceklerini söyledi.

Kısa süre sonra Büyükelçi Tanşuğ Bleda'yla görüşmek üzere Tahran'a giderken Tebriz'e uğradım. Tebriz'de Zehdabi'yi kim tanır diye Başkonsolosluktaki bir arkadaşımla soruşturduk. "Azerbaycan Tamirgâhı" adındaki otomobil tamirhanesinden aramamı salık verdiler. Akşamüstü hava kararmaya yüz tutmuşken gittik. Hava soğuktu. Filmlerdeki gibi puslu bir akşamdı. Ortalıktan el ayak çekilmeye, sokaklar tenhalaşmaya başlamıştı. Tamirhane, şehrin kenar mahallelerinden birinde, yüksek sarı duvarlarla çevrili esrarengiz görünümlü bir yerdi. Beş veya altı arabanın durduğu genişçe bir avlunun dibinde, tamirlerin yapıldığı alt katının ön cephesi tamamen açık, üst katında bir asma kat bulunan bir bina vardı. Asmakata çıktık. Bir sobanın yan tarafında, bir yazı masasının arkasında biri oturuyor, onun da yanında iki kişi ayakta duruyordu. Bizi buyur ettiler, masanın karşısına oturttular. Kısa bir hoşbeşten sonra "Muallim Zehdabi'yi bilirsiz?" diye sordum. "Beli" dediler. "Hardadır?" diye sordum. "Evindedir" dediler. "Bir zeng vursak[143] olar mı?" diye

143 "Türkilizcesi" telefon etsek demek oluyor.

sordum, "Olabilmez" dediler. "O vakit evine gidip baksak?" dedim. "Gidebilmezik, ıraktır" diye cevap verdiler. Hayırdır inşallah. Böyle bir iki soru ve cevaptan sonra "Evine zeng vurulmaz, gidilmez; Evin Muallim Zehdabi'nin öz evi değildir, Tahran'da bir zindandır, demeli ki Muallim, Tahran'da zindandadır" dediler. Yani Zehdabi, evinde değil, Tahran'daki Evin hapishanesindeymiş. Durum anlaşıldı. Zehdabi İran'a gelmiş, Tebriz'de üniversitede Türkoloji bölümü açılmayınca Türkiye'ye, eşi ve çocuklarının yanına dönmek istemiş. Çıkış izni vermemişler. Sınırı kaçak geçmeye niyetlenmiş. Cebinde 5 bin dolar ve pasaportuyla Hoy'da yakalamışlar, Tahran'a götürüp hapse atmışlar.

İran'da bir sonraki görevim sırasında Zehdabi'yi Tahran'da gördüm. 1981'den 1985'e kadar yargısız dört yıl hapiste yattıktan sonra çıkmıştı. Onu da yeri gelince anlatacağım.

Matrak Sözler ve Olaylar

1982 yılında İran'da devrim olanca hızıyla devam ediyordu. Sonradan adı ılımlıya çıkan Rafsancani, içişleri bakanıydı. İnsanlar habire idam ediliyorlardı. Bir İtalyan gazeteci hanım, Rafsancani'ye "İnsanları öldürüyorsunuz, sonradan bazılarının suçsuz oldukları ortaya çıkıyor. Buna ne diyeceksiniz?" diye sordu. Rafsancani "Bizim inancımıza göre suçsuz yere idam edilen doğruca cennete gider. Ne mutlu onlara ve onların ailelerine. Geride kalanları üzülmesinler, sevdikleri cennete gittiği için bahtiyar olsunlar" diye cevap verdiydi.

Mezarlıklarda bile cennet ve cehennem bölümleri vardı. Gözümle görmedim, ama Urumiye'de yaşanan ve doğruluğundan şüphe duymadığım bir hikâye şöyle:

Urumiye Devrim Muhafızları Komutanı, bir silahlı saldırıda öldürüldü. Cenazesi alayı vâlâyla kaldırılıp mezarlıkta cennet bölümüne gömüldü.

O sırada Urumiye'de bir çete, geceleri tek katlı dükkânların damını delip içeri girerek soygunlar yapıyordu. Devrim Muhafızları Komutanının öldürülmesinden kısa süre sonra çete yakalandı. Yapılan soruşturma sonucunda, çeteyi kurup yönetenin ölen Komutan olduğu anlaşıldı. Komutanın cenazesi mezarlığın cennet bölümünden apar topar çıkarılıp cehennem bölümüne aktarıldı.

Yağlı Paçavra ve Allah'ın Emri

Ali Rıza Şeyh Attar, Batı Azerbaycan valisiydi. Bana söylediği bir lafı hiç unutmam. "Kürtler, Ortadoğu'nun yağlı paçavrasıdır. Karşısındakini yakmak isteyen tutuşturup üstüne atar" demişti. Ben de "Ne kimse tutuşsun ne kimse yansın. Biliyorsun, İslamiyet'te suçu ne olursa olsun insan yakmak en büyük günahtır" dediydim. Bunu, vaktiyle özel din dersi aldığımdan dolayı biliyordum.

Bir defasında Urumiye'den Tebriz'e gidiyorduk. Yanımda koruma görevlisi arkadaşım Alaettin vardı. Ramazan ayıydı. Mollaların ölçüsüne göre günlük 96 kilometre yapan seferî sayılır, oruç tutmazdı. Yolda lokantalar açıktı. Birinde durduk. Ben yemek ısmarladım. Alaettin "Ben niyetliyim" dedi. Lokantacı "Sen kim oluyorsun da Allah'a karşı geliyorsun. Allah seferî isen oruç tutmayacaksın demiş. Sen ne yapıyorsun, Allah'ın emrine rağmen oruç tutacağını söyleyip aklın sıra Allah'a lütufta mı bulunuyorsun" diyerek Alaettin'e çıkıştı.

İranlı mollalar, seferi olmak için bir günde 96 kilometre yol kat etmek gerektiğini ortaya atmışlardı. Bu, deveyle çölde bir günde gidilebilecek en uzun mesafeymiş.

Urumiye'de ve daha sonra Tahran'dayken Ramazanda birçok ailenin arabalarına binip 50 kilometre gittiklerini, havası, suyu güzel bir yerde kebap yedikten sonra döndüklerini bilirim.

Kutlu Aktaş

Urumiye Başkonsolosluğum dönemindeki en büyük kazancım, Vali ve daha sonra kısa bir süre içişleri bakanı olan Kutlu Aktaş'ı tanımak oldu.

Mülkiye'ye gittiğimde, aklımın uzak bir köşesinde, Vali olup, üvey babamın tabiriyle "Sath-ı vatanda hizmet" etmek vardı. Fakat öğrenciliğimde başlayan sağ-sol kavgası kısa sürede Türkiye'de bütün yönetim kademelerine bulaştı. Zoraki de olsa Dışişleri'ne girişimin bir sebebi de iç siyasetteki gelişmelerden en az etkilenen memuriyet olmasıydı. Dışişleri Bakanlığının içinde kendi kuralları işlerdi. 12 Eylül'den sonra ve özellikle Özal'la birlikte iş yavaş yavaş değişmeye başladı. Özal'ın etrafında birileri türedi. Kimi makam peşinde, bazıları sefa peşinde, birkaç tanesi de tamamen duygusal sebeplerle Özal'a yamandılar. Dışişleri'nin yapısı biraz çatırdadı, ama yıkılmadı. AKP iktidara geldikten sonra Dışişleri, Müsteşar Büyü-

kelçi Ertuğrul Apakan gibi eskiden kalma birkaç kişinin sayesinde biraz dayandı. Sonra çivi çıktı. Şimdi Dışişleri'nde eski koşullarda göreve başlamış birkaç kişi kaldı. Onlar da gidince kim bilir ne olur. Halen görevde olan, zamanında birlikte çalıştığım benden çok genç bazı arkadaşlar arada bir arayıp hal hatır soruyorlar. "Allah size kolaylık versin" diyorum.

Neyse, gelelim Urumiye'deki günlere. Urumiye'ye gittiğimde Kutlu Aktaş Ağrı Valisiydi. Halka bu kadar yakın ve halk tarafından bu kadar sevilen bir yönetici bugüne kadar duymadım da görmedim de. Neredeyse her yurttaşla teker teker ilgilenir, en ücra köylere kadar gidip dert dinler ve çare bulmaya uğraşırdı. Mesela Ağrı'da sokaktaki bir elektrik direği yıkılmış, geçimini at arabasıyla sağlayan bir yurttaşın atı tellere değip cereyan çarpmasından ölmüştü. "Elektrik direğinin yıkılmasından doğan zarar, devletin sorumluluğundadır" deyip "Şimdi ne yapacağım" diye çaresizlikten dövünen arabacıya yeni bir at alınmasını sağladığını yakından bilirim.

Tam bir Cumhuriyet Valisiydi. İstanbul Valisiyken bir görüştüğümüzde bana, sel sırasında dere yatağına yapılan kaçak binalarda zarara uğrayanlar için "Dere yatağına bina yapanlarda elbette kabahat var, ama asıl sorumlu olan bu binalara göz yuman devlet makamları" demişti.

Urumiye'de bunaldıkça 300 kilometre yol gider, Ağrı'da bir gece kalır, akşam Kutlu Aktaş'a misafir olur, konuşur, dertleşir, dönerdim. İlk kaymakamlığı Bozcaada'daydı. Orada sürgünde olan Ticani tarikatı reisi Kemal Pilavoğlu'na ilişkin savcılık tahkikatıyla sabit ilgi çekici anıları vardı, ama özel hayatın gizliliği ilkesine halel gelmemesi için ne anlattı ne de yazdı.

Dürüst, devletin her kuruşunun hesabını yapan bir yöneticiydi. Bana devlet harcamaları konusunda çok titiz davranmayı öğütlemiş, ama eski meşhur bir validen naklen "Kamu yararına ise kursağından geçmedikten sonra hiç çekinme" de demişti. O öğüt sayesinde hem Libya'da hem Afganistan'da çok az maliyetle özellikle eğitim ve öğretim konusunda ciddi bazı işler yapabildim.

Kutlu Aktaş, İzmir ve İstanbul valiliklerinden sonra, 1999 seçimleri sırasında tarafsız içişleri bakanı oldu. Seçimlerin ardından emekliliğini istedi. İzmir'den Büyükşehir Belediye Başkanı adayı olarak seçime katıldı. Şahsi itibarı dolayısıyla, üyesi olduğu partiden çok daha fazla oy aldığı halde seçilemedi ve kamu hayatından benim düşünceme göre erken çekildi. Daha ülkeye çok hizmet edebilecek yaştaydı. Politika batağına girmektense sakin bir emeklilik yaşamayı tercih etti.

Bir Daha Futbol

Urumiye Üniversitesi'nin güzel, çim bir futbol sahası vardı. Başkonsoloslukta iyi kötü biraz futbol oynamayı bilen altı kişiydik. Koruma görevlisi Alaettin vaktiyle Ispartaspor'da oynamış eski bir futbolcuydu. Haftada bir, iki Üniversitenin sahasına gidip top oynar, bazen de onlardan dört, beş oyuncu alıp karşılıklı maçlar yapardık.

Eskiden İran milli takımında oynadığı söylenen bir doçent vardı. Bir gün topu kendi sahasından aldı, en az beş kişiden sıyrılıp bizim kalenin önüne kadar geldi. Yorulmuştu, topu ancak dürtebildi, ben de tuttum. Soluk soluğa yanıma geldi. İşaret parmağıyla başını gösterdi, "Fikir var" dedi, ardından ayaklarını gösterdi, "Fikir var, lakin bir yaş gelende kıçlar fikirle hem ahenk işlemiyor" diye sözü bitirdi. Yaşlanmaya başladığımı ilk defa o söz üzerine hissettim.

Birkaç ay sonra herhalde bir yerden uyarı geldi ki bizimle oynamaz oldular; biz gidince sahayı terk etmeye başladılar. Biz de işareti aldık, oraya bir daha gitmedik.

Alaettin Akyol

Polis Alaettin Akyol, Başkonsolosluğa koruma görevlisi olarak atanmıştı. Sokağa çıkınca benim peşimi bir dakika bırakmazdı. "Git başımdan" derim, gider gibi yapar, üç metre arkamdan gene gelirdi. Sonunda pes ettim. Urumiye'de görev yaptığım süre boyunca hemen hemen her yere birlikte gittik.

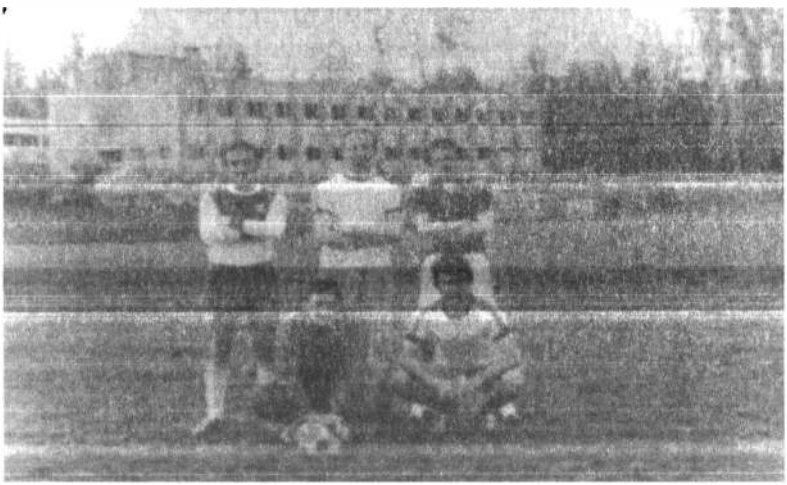

Urumiye Üniversitesi top sahasında. Ayakta sol başta Alaettin Akyol

Beş vakit namazında, dindar bir arkadaşımdı, ama din bezirgânı değil, gerçek mümindi.

Urumiye'de görev yaptığım sürede her bakımdan en güvendiğim bir mesai arkadaşım oldu.

Alaettin, Türkiye'ye döndükten sonra Kars'ın Aralık bölgesine tayin edildi. Bir süre orada çalıştı. Ardından Ankara'ya geldi, evlendi. Bir kızı, bir de oğlu oldu. Bir ara yurtdışına gidiş gelişler dolayısıyla bağımız koptu. İzini kaybettim. Daha sonra, Ankara'da 19 Mayıs'ın dış sahasında karşılaştık. Polisgücü takımını çalıştırıyordu. Arada bağımızın koptuğu süre içinde başından geçenleri öğrendim.

Meğer oğlu iki yaşındayken ani bir kalp sektesi sonucu Alaettin eşini kaybetmiş. İki çocukla baş başa kalmış. Kız ilkokula başlamış. Alaettin'i Polisgücü'nün spor salonunda görevlendirmişler. Kızı okula bırakıp oğluyla spor salonuna gelerek tek başına iki çocuk büyütmüş.

Çocukların ikisi de yüksek tahsil yaptı, meslek sahibi oldu.

Alaettin'i emeklilikten sonra sık sık görüyor, en azından telefonla konuşuyorum. Çocukları büyüttükten sonra yeniden evlendi, mutlu bir hayat yaşıyor. Benim için her zaman güvenilir bir dost olarak kaldı.

Ermeniler, Süryaniler, Keldaniler

Bir gün Başkonsolosluğa, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'nden gönderilen bir diploma geldi. Diplomanın, Sanat Tarihi bölümünden bir yıl önce mezun olan bir İranlı gence iletilmesi isteniyordu. Diplomayı, İranlı gence Konsoloslukta düzenlediğim, vilayet ileri gelenlerinin de katıldığı küçük bir törenle verdim. İranlı genç, bana "Süryaniyim, ama Katolikim, arada fark vardır" demişti.

Urumiye halkı, bütün yerli Hıristiyanlara "Ermeni" derdi. Süryani, Nasturi, Keldani, Gregoryen, Ortodoks, Katolik filan hiç fark etmezdi.

Bu yüzden olacak, ondan öğrendiğim en önemli husus, o güne kadar Ermeni kilisesi diye tarafımızdan izlenen şehrin merkezinde, Urumiye çarşısındaki büyük kilisenin, Süryani Katolik yani Keldani kilisesi olmasıydı. Ankara'ya bildirdim. Pek hoşlarına gitmedi.

Şehitlik

Birinci Dünya Savaşı sırasında 1915'de, İran'da bugün Salmas denilen, o zamanki adıyla Dilman'da Ruslarla aramızda şiddetli çar-

Urumiye'de, İstanbul'da Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi bölümünü bitiren Süryani Katolik arkadaşımıza üniversiteden gönderilen diplomasını törenle veriyorum

pışmalar geçtiği bilinir. Bu çarpışmalarda, Rus ordusunda kendine general rütbesi veren çeteci Andranik komutasında Ermeni ve Süryanilerden devşirilen milislerim de bulunduğu kimi kaynaklarda kayıtlıdır. Büyükbabamın da orada 1915'te görev yaptığını sonradan öğrendim.

Bazı Urumiyeliler, Birinci Dünya Savaşı sırasında Urumiye halkını Ermenilerin katletmesini Türk ordusunun önlediğini anlatırlardı. Ayrıca savaş sırasında şehit olan 50 kadar Türk askerinin yattığı yeri bildiklerini, ilgilendiğimiz takdirde, üzerinde hiçbir işaret kalmamış olmakla birlikte, babalarından, dedelerinden öğrendikleri bu yeri gösterebileceklerini söylemişlerdi.

Konuyu Ankara'ya yazdım. Cevap gelmeyince telefonla soruşturdum. Aldığım gayriresmî, ama aslında resmî cevap "Şimdi başımıza bir de şehitlik işi çıkarma" oldu. Urumiye'deki şehitlerimizin yattığı **yeri hatırlayan kalmış mıdır bilmem.**

Gökleroğlu

Resmi adı Muhammed Cafer Bağirzade'ydi. Kendini ressam, şair, minyatürcü ve hattat olarak tanıtırdı. Türkçe şiirlerinde Gökleroğlu, kendi telaffuz ettiği biçimiyle Kôğleroğlu mahlasını kullanırdı. Bir Osmanlı minyatürünün büyük boy kopyasını yaptıracak adam arar-

ken bulup tanışmıştım. Eski şurevilerden, yani komünist denilenlerdendi. Şah döneminde SAVAK'ın elinden çok çektiğini anlatırdı. İslam Devriminden sonra çoğu Azeri aydın gibi onun da durulduğu, durumdan memnun olmasa bile bu memnuniyetsizliğin Şah yönetimine karşı duyduğu tepkinin çok altında kaldığı anlaşılıyordu. Birçok Azerbaycanlı yoldaşları gibi Marx'la, sınıf kavgasıyla, artık değerle ve diğer Marksist kavramlarla pek bir ilgisi yoktu. O dönemlerde İran Azerbaycanı'nda Fars olmadığını söylemek ve biraz da kimlik arayışı içinde gözünü Sovyet Azerbaycanı'na çevirmek komünist olmaya yetiyordu. Her şeye rağmen İranlı Azeri aydınların büyük çoğunluğu, Fars olmadıklarını söyler, ama İran'dan kopmayı kesinlikle düşünmezlerdi. Onlara göre İran'ın asıl sahipleri Farslar kadar kendileriydi. Gökleroğlu da öyleydi. Öbür dünyaya odaklı olmasa namazla niyazla pek ilgisi bulunmasa da dünyevi kimliğinin bir ayağı yine de Şiiliğe dayalıydı. Ona göre Şiilik, Türklüğün olmazsa olmazıydı. Birçok Azeri asıllı İranlı gibi o da Osmanlı devletinin, Hazret-i Osman'ı sevenlerin devleti olduğuna inanırdı. İtiraz ettiğimde "Babası Halife Osman'ı sevmese oğluna o ismi verir miydi" derdi.

Okuyan, düşünen, bazı önyargıları olsa da İran ve bütün bölge hakkında bilgi sahibi, sözü, sohbeti hoş bir arkadaştı. Konsolosluğa her gelişinden sonra, SAVAK'ın yerine mollaların eski elemanları da kısmen kullanarak kurduğu Savama istihbarat örgütüne benim hakkımda bilgi verdiği muhakkaktı, ama fikirlerinin samimi olduğundan şüphem yoktu.

Gökleroğlu'ndan Arap alfabesiyle Türkçe dersleri de aldım ve sokak levhalarını tek tük biraz okumaya başladım. Velakin Arap harfleriyle yazılmış Türkçe alfabenin kaz resmi bulunan sayfasına gelince durdum. Oradaki harfin Latin harfleriyle "g" mi, "yumuşak g". yani "ğ" mi yahut "k" mı olduğu konusunda Gökleroğlu'yla anlaşamadık.

Tam o sırada Urumiye'den dönüş süreci başladı.

Gökleroğlu'nu sonra bir kere 1987'de Tahran'a atandıktan sonra gördüm. Oraya gelince anlatacağım.

Şaşkın Yolculuk

1983'ün Haziran ayında bir gün Tahran Büyükelçiliği, Başkonsolosluğumuzun korunması için Ankara'dan gönderilen bir MP5 makineli tabancayı alıp Urumiye'ye götürmemizi istedi. Eskiden Kon-

solosluklarda resmi araba bulunmazdı. O sıralarda, terör olayları dolayısıyla Konsolosluklara da zırhlı araba verilmesi kararlaştırılmıştı. Urumiye'ye şoför gelmiş, ama zırhlı araba henüz gelmemişti. Benim Sadi Çalışlar'dan devraldığım 10 yıllık eski bir özel arabam vardı. Koruma Alaettin, şoför Vedat ve ben, Tahran'dan silahı alıp bagaja koyduk ve Tebriz'e doğru yola çıktık. Epeyce bir süre sonra iklim ve bitki örtüsü değişmeye başladı. Yolda durup sorduk. Meğerse Tahran çıkışında yanlış yola sapmışız, Hazar denizi kıyısında gidermişiz, kıyıdaki Rest şehrine de yaklaşmışız. "Gelmişken bari Reşt'i de görelim. Yol varsa Tebriz'e oradan gideriz, yoksa geri döneriz" dedim. Reşt'te bir kırtasiyeciden harita aldık. Şah zamanında basılmış haritada Reşt'ten Erdebil'e, oradan da Tebriz'e asfalt karayolu olduğu gözüküyordu. Yola devam ettik. Ormanlar arasından giden dar, tenha, bozuk bir orman yoluna girdik. Hava tam kararduğında Halhal kasabasına ulaştık. Burası, hem 1946'da Sovyet himayesindeki Azerbaycan hükümetinin başı Pişaveri'nin hem de İslam Devriminin her karşısına çıkanı asan savcısı Halhali'nin doğduğu yerdi. Çarşıda dükkânlar kapanmıştı. Halhal'den aklımda sadece, her nedense açık kalmış loş ışıklı bir berber dükkânı ve dükkânın ortasına asılmış, üzerine yapışmış sineklerle dolu bir sinek kâğıdı kaldı. Berberden Erdebil yolunu sorduk ve devam ettik. Gece 11.00'e doğru Erdebil'e vardık. Haritada gözüken Erdebil-Tebriz karayolunu Şah zamanında açmışlar, ama üzerini kaplamadan İslam Devrimi olunca çalışmalar durmuş, yol yarım kalmış. Toprak yoldan kamyonlar geçmiş, zemin uzunlamasına engebeli hale gelmişti. O arada bizim şoför Vedat yorgunluktan kendinden geçti. Arka koltuğa yatırdık ve mecburen yola devam ettik. İki tekerlek bir yanda, diğer ikisi öbür yanda tümsekleri tutturursak gidiyor, yoksa çukura düşüyor, arabayı iteleyip tekrar devam ediyorduk. Zor bela, gece saat ikide Tahran-Tebriz karayoluna 30-40 kilometre mesafede bir kasabaya vardık. Benzin bitmek üzereydi. Benzin istasyonu gece kapalıydı. Orada nöbet tutan polis, meğer iki ay öncesine kadar Urumiye'de bizim Konsolosluk binası önünde nöbet tutarmış. Bizi tanıdı. Gitti, benzinciyi evinden kaldırıp getirdi. O sayede yola devam edebildik ve bagajdaki makineli tüfeğimizle sabaha karşı üç buçukta Tebriz Başkonsolosluğumuza ulaştık.

Vesim Tunç

Vesim Tunç'u, Vali Kutlu Aktaş'ın tavsiyesi üzerine Ağrı'dan alıp Urumiye'ye getirdik. Kutlu Aktaş'a salık veren de Korgeneral

Selahattin Canbazoğlu'ymuş. Vesim, askerliğini Kıbrıs'ta yapmış. Söylenen şöyleydi: Vesim, Rum Yönetimiyle bir sınır sürtüşmesi sırasında Türk tarafına sızmaya çalışan bir Rum Milli Muhafız Yüzbaşısını yakalayıp bizim tarafa getirmiş. Terhisinde o sırada Kıbrıs'ta tümen komutanı olan Selahattin Canbazoğlu, Vesim'e uygun bir iş sağlaması için Kutlu Aktaş'a ricada bulunmuş. Tam o sırada, bizim Urumiye'deki kavas gitmişti. Yerine kimseyi bulamıyorduk. Vesim'i Urumiye'ye getirdik, kavas kadrosuna kaydettik. Vesim kavas değil, güvenlik görevlisi olmak istiyordu, ama bu mümkün değildi. Durmadan "Vatan için ölürüm" diyor, başka bir şey demiyordu. Kavaslığı beğenmese de canla başla çalıştı.

1986'da Ankara'da Dışişleri'ndeyken Cumhurbaşkanlığında görevli bir sınıf arkadaşım beni telefonla aradı, "Vesim Tunç diye birini tanıyor musun?" diye sordu. "Evet, ne oldu ki?" dedim. Vesim, Urumiye'den Cumhurbaşkanı Kenan Evren'e bir dilekçe yazmış, "Burada herkesin silahı var, bir tek benim yok, ben de silah istiyorum" demiş. Cumhurbaşkanlığı'nda ne hikmetse telaşa düşmüşler. Düzgün, ama aşırı ateşli yurtsever bir arkadaş olduğunu söyledim. İş kapandı.

1990'da Tahran'da bulunduğum sırada Urumiye'de Taylan İzmirli başkonsolosken Vesim göreve devam ediyordu. Sonra ayrılmış. Yıllardır her bayramda hiç ihmal etmez, hem Kutlu Aktaş'ı hem de beni telefonla arar, hal hatır sorar. Tutak'ta ektiği biçtiği arazileri, Mersin'de şimdi oğullarına devrettiğini söylediği minibüsleri oldu. Oğullarından birini hidrojeoloji mühendisi yapmıştı. O oğlu şimdi büyük bir baraj inşaat şirketi sahibi olmuş. Velhasıl durumu iyi. Allah daha da iyi etsin.

Van Valisi ve Sıkıyönetim Komutanı

Yanlış hatırlamıyorsam, 1983 yılı Mart ayında, bir öğlen vakti, Van Valisinin ve Sıkıyönetim Komutanı'nın beraberlerinde bir heyetle Urumiye'ye geldiklerini ve şehirde temaslarda bulunduklarını duydum. Van'a gittiğimde iki kere Valiyle görüşmek istemiştim. Birinde şehir dışına çıktığını, birinde de toplantıda olduğunu söylemişlerdi ve görüşememiştim. Aslında konuşacak çok şey vardı. Bunların en başında, sınırın Türkiye tarafında yuvalandığı öne sürülen silahlı grupların İran'a girerek baskınlar yapıp yine Türkiye'ye kaçmaları geliyordu. O günlerde Türkiye'nin güneydoğusunda henüz olaylar başlamamıştı. Ayrıca bir de sınır ticareti diye bazı hevesliler Urumiye'ye geliyor, birtakım taahhütlerde bulunuyor, sonra

işi beceremeyeceklerini anlayınca ortadan kayboluyorlardı. Bu da İranlıların şikâyetlerine yol açıyordu.

Bu arada, İslami rejimin baskısından kaçan İranlıların, 10 bin liraya sınır geçtiği, 10 bin liraları yoksa yakalandıkları takdirde İran'a iade edildikleri söylentileri Urumiye'de halk arasında ayyuka çıkmıştı.

İranlılarla görüşme yapmadan önce Van Valisinin bir şekilde benimle konuşup konuların ve sorunların ne olduğunu saptamasında büyük yarar vardı. Öyle olmasa bile Türkiye'den heyet gelip de Konsolosluğa uğramadan giderse benim İran makamları nezdinde itibarımın sıfıra ineceği aşikârdı.

Oturup "Van Valisi ve Sıkıyönetim Komutanı olduklarını iddia eden bazı şahısların sabahtan beri Urumiye'de dolaştıklarını duydum. Gerçekten Vali ve Sıkıyönetim Komutanı olsalar, Başkonsolosluğumuzla mutlaka temas ederlerdi diye düşünüyorum. Konunun araştırılarak sonucun bildirilmesini arz ederim" diye bir telgraf hazırladım. Örneğini bir arkadaşa verip "Başkonsolosluğa gelmezseniz bu telgrafı çekiyor dersin" diyerek heyete gönderdim. Anladığım kadarıyla arkadaş heyeti Van'a hareket ederken yolda yakalamış ve geri döndürmüş. En sonunda geldiler, ama yanlarında bir yığın İranlıyla. Belli ki yoldan döndürüldüklerine de çok içerlemişlerdi. Merhabadan sonra susup oturdular. Ben de Van'dan gelenlerle fazla ilgilenmedim. Ayıp olmasın diye mecburen İranlılarla konuştuk. İsveç'ten bahsettik. İsveçlilerin insanlıktan fazla nasibini almadığını, yabancılara tepeden baktıklarını, alafranga tuvalet bilmeyen, yalak zanneden Türkleri dillerine doladıklarını, aşağıladıklarını, halbuki onların da Doğu geleneklerinden haberdar olmadıklarını, mesela alaturka tuvaletin üzerine oturduklarını, ama bunu bizim hoşgörüyle karşıladığımızı söyledim.

Valinin adını bilmiyorum, öğrenmeye de niyet etmedim. Sıkıyönetim Komutanı bir jandarma albayıydı, adı Turan Bedirhan'dı.

Merkeze Tayin ve İstifa

Urumiye'de, 1983'ün Haziran ayında bir telgraf aldım. Merkeze tayin olduğum, Ağustos sonunda Ankara'da göreve başlayacağım yazıyordu. Önce bir sevindim, bir sevindim ki o kadar olur. Urumiye'de iyice sıkılmıştım. Konsolosluk binası iki katlıydı. Alt kat kançılarya, üst kat başkonsolosun ikametgâhıydı. Yapacak iş yoktu. Konsolosluk mensuplarından birisi hariç kimse ailesini getirmemişti. Yemekler toplu yeniyordu. Konsoloslukta çalışanlar, sabah erken

geliyor, üst kata çıkıp salonda vakit geçirdikten sonra saat dokuzda aşağı kata iniyorlardı. Ben her sabah banyoya gitmek için giyinmek, sonra gene banyoda soyunup yeniden giyinmek zorundaydım. Yanımda çalışanların arasından don paça, yahut bornozla geçecek değildim ya. Yemek seçecek yahut canımın istediği saatte yiyecek durumda da değildim. İranlı aşçı ne isterse onu yapıyor, herkes ne çıkarsa onu yiyordu. Kısacası ikametgâh, konsolosluk çalışanlarının boş vakitlerini geçirme alanıydı. Bana, yatak odasından başka özel bir alan yoktu. Düzeni değiştirmek mümkün değildi. Urumiye'deki olağanüstü şartlar o düzeni doğurmuştu. O yıl bir de uzun zamandır görülmemiş bir kış geçirdik. Kar yağışı günlerce durmadı. Ağaçlar devrildi, elektrik direkleri yıkıldı, teller koptu, elektrikler günlerce kesik kaldı. Karanlık bir yana, konsolosluk binası elektrikle ısınıyordu, tam bir hafta boyunca neredeyse donmak üzereymiş gibi yaşadık.

Velhasıl kelam, Urumiye'de hayat hem özel yaşantı olarak hem de iş bakımından benim açımdan bir yıldan fazla dayanılabilecek gibi değildi.

Sevinç faslı bitince içime bir kurt düştü. Urumiye'ye tayin ederken herkese genellikle yaptıkları gibi en azından bana sormadan, etmeden yurtdışı görev süremi bir yıl uzattıklarını söylemişlerdi. Bu defa nereden icap etmişti ki gene nezaketen de olsa sormadan bir yılda geri döndürüyorlardı.

Konuyu Ankara'daki bir, iki arkadaşım vasıtasıyla soruşturmaya çalıştım. Ne olduğunu, sonradan büyükelçi olan Dışişleri'nin sessiz sedasız, ama en düzgün adamlarından Muzaffer Eröktem'den öğrendim. Van Sıkıyönetim Komutanı olan Albay beni "Türk milleti tuvalet bilmez" dedi, Türk milletini küçük düşürdü" diye şikâyet etmiş.

Ankara'ya yazı yazdım. "Hakkımda şikâyet var ise beni derhal açığa alıp tahkikat yapın" dedim. "Merkeze alınmanız bir cezalandırma amacıyla değildir" diye cevap yazdılar.

O sırada, Türkiye'de sivil idareye dönüş ve seçim hazırlıkları başlamıştı. Askerler birçok kişiyi veto ediyor, idareyi devretmeye fazla niyetli gibi görünmüyorlardı. Ben, hem Urumiye'den hem memurluktan bıkmıştım. Hayatta yaşamak istediğim yer, İstanbul'du. Başta gazetecilik, nasıl olsa bir iş bulup kendimi kurtarırdım. Oturdum, ağır bir istifa dilekçesi kaleme aldım. Aslı sicil dosyasında duruyordur. Ezcümle değilse bile çok yaklaşık olarak şöyle yazdım: "Bir başkonsolosuna bir albayın keyfi için sorgusuz sualsiz görevden alınabildiği bir ortamda devlet memurluğu yapılmaz" diye başladım.

"Türkiye'yi yönetenlerin tutumu, başlangıçta tam olarak duyduğum güveni yok etmiştir" diye devam ettim. "Yurt sevgisi hiçbir kişinin, cemiyetin veya zümrenin tekelinde değildir, ama inanmadığı ve güvenmediği insanların hizmetinde çalışmak ancak mürailikle mümkün olur kanaatindeyim. Onun için devlet memurluğundan istifa ettim" dedim. "Devir teslim konusundaki talimatlarımın bir an önce ve her halükârda kanuni süre içinde bildirilmesini arz ederim" diye bitirdim.

Dilekçeyi kapalı, yani şifreli telgrafla Ankara'ya gönderdim. Şimdi ıslak imzalı denen aslını da bir koruma görevlisi arkadaşa verdim, Van'dan Dışişleri'ne taahhütlü postayla yolladım.

Önce Büyükelçi Tanşuğ Bleda telefon etti. "Ne yapıyorsun sen, delirdin mi!" dedi. "Siz beni tanırsınız, delirmiş gibi bir halim mi var" dedim.

Ardından Büyükelçi rahmetli Baki İlkin Ankara'dan aradı. O da "Delirdin mi?" dedi. "Yok" dedim. Birkaç gün bir sessizlik oldu. Derken, Tanşuğ Bleda, Tahran'dan telefon etti. "Kâmuran Bey burada, mutlaka seninle görüşmek istiyor, derhal Tahran'a gel" dedi. Kâmuran Gürün, bakanlıktan ayrılmış, bir özel şirkette danışman olmuştu. O durumda gitmemek olmazdı. Tahran'a gittim. Bakanlıkta müsteşarken dolaylı olarak tanıdığım, Stokholm'den ayrılmadan önce gittiğim Bonn toplantısında sadece uzaktan gördüğüm Kâmuran Gürün'le ilk defa yüz yüze görüşüyordum. Kâmuran Gürün "Sövmüşsün, saymışsın, diyeceğini demişsin, içini dökmüşsün, niye mesleği bırakacaksın, istifayı geri al" dedi. Ben "Geri alırsam da hayır derlerse ne olur" dedim. "Ben gidince Bakanlıkla konuşur sana haber veririm" dedi. Ben kararlıydım. Ama Kâmuran Gürün'e de karşı gelmek istemedim. Kendi kendime "Ankara'ya döner, birkaç ay sonra ayrılır, İstanbul'a giderim" diyordum.

Bir hafta kadar sonra Kâmuran Bey'den haber geldi, "İstifadan vazgeçtiğini bildir, olay kapanacak" diyordu. İki kısa cümlelik "İstifadan vazgeçtim. Dilekçemin işlemden kaldırılmasını arz ederim" **şeklinde bir telgraf çektim. "Madem yazılı imzalı dilekçeyle istifa** ettin, aynı şekilde geri al" diye cevap verdiler. Tanşuğ Bleda telefon etti. "Bu bir emirdir. Derhal Tahran'a gel. Ankara'ya kurye gidecek. Dilekçeyi yazarsın, göndeririz" dedi. Tahran 900 kilometre gidiş, 900 kilometre dönüş. Gittim, dilekçeyi verdim, döndüm. Ama dilekçeyi saman kâğıdına, yumuşak zemin üzerinde dolma kalemle yazdım. Kâğıtta tabii dolma kalem ucunun deldiği yerler, mürekkep lekeleri filan oluştu. İnadıma, hoşuma gitti.

Aradan bir 15 gün daha geçti, Dışişleri'nden "İstifanız kabul edilmiştir" diye bir telgraf geldi. O arada Danıştay'ın istifa eden memurun kendisine işi devir talimatı verilmeden istifayı geri alması halinde idarenin bunu kabul etmek zorunda olduğunu içeren bir içtihadı olduğunu öğrendim. İstifayı geri almayı, aslında Kâmuran Gürün'e ayıp olmasın diye kabul etmiştim. Döndükten sonra bu defa sessiz sedasız Bakanlıktan ayrılıp İstanbul'a gidecektim. Ama şimdi iş inada binmişti. Ankara'ya gidip Bakanlığı dava edecektim.

Urumiye'den Temmuz sonunda ayrıldım. Ayrılmadan önce, Sadi Çalışlar'dan aldığımı söylediğim otomobili aynı bedelle Başkonsolosluktaki diğer koruma görevlisi Erol Aydoğdu'ya İstanbul'da teslim şartıyla devrettim. Erol'la Urumiye'den yola çıktık. Bir gece Ağrı'da kaldık. Kutlu Aktaş'la vedalaştım. Yolda, Urumiye'ye tek başına gelen Erol'un eşi ve çocuklarının yaşadığı Ürgüp'ün köylerinden birindeki evinde iki gün geçirdik. Urumiye'den ayrıldıktan dört buçuk gün sonra İstanbul'a vardık. Çok düzgün ve görevine bağlı bir mesai arkadaşım olan Erol, arabasını alıp Urumiye'ye geri döndü. Ben iki, üç hafta İstanbul'da kaldıktan sonra Eylül'de Ankara'ya gittim ve yukarıda belirttiğim içtihada dayanarak Danıştay'da Dışişleri aleyhine dava açtım.

Ankara'da İşsiz Güçsüz İki Yıl

Urumiye'de istifa ettiğimde kararlıydım; son 11 yılın 9'u yurtdışında geçmişti. Artık yetmişti. Bonn'dan dönüşümde İstanbul'da geçirdiğim altı ayın tadı damağımda değil, aklımdaydı. Ailem, bağlantılarım, arkadaşlarımın büyük bölümü hep İstanbul'daydı. Mülkiye'de okurken de zamanımın dörtte üçü İstanbul'da geçmişti. Ankara'yla bağlantım, okul, sınavlar, futbol ve tiyatro çevresinden tanıdıklarla sınırlıydı. Yaşım 40'ı geçmişti. Ne biçim huysa ilkokul üçüncü sınıftan beri o sınıfın ders kitaplarını okumaktan hiç hazzetmez, başka her şeyi, hatta üst sınıfların ders kitaplarıyla daha küçüklere mahsus Miki Fare hikâyelerini okumaktan büyük zevk alır **olmuştum. Amerikan Koleji'nde ortaokulda mütalaalarda hiç** ders çalışmamış, üç yıl sürekli roman, hikâye, şiir okuyarak vakit geçirmiştim. Zaten liseden beri yazarak, çizerek ve beni okumaya mecbur tuttuklarını değil, canımın istediğini okuyarak ve de sokaklarda dolaşıp insanlarla sohbet ederek yaşamak istemiştim. Babamın doğru teşhis koyduğu gibi "Sabah işe gidip, çalışıp, akşam evine dönecek bir herif" değildim. Ankara'da Dışişleri'nde çalıştığım ilk iki yıl neredeyse her öğlen 19 Mayıs'ın dış sahalarında idman

yapmış, hafta sonları top oynayarak, maç yoksa İstanbul'a giderek zaman doldurmuş, askerlikte de dağ bayır dolaşmıştım. 1977'de merkeze döndüğümde hemen hemen bir yıl İstanbul'da yaşamıştım. İkinci yıl Ankara'da çabucak geçmişti.

Yurtdışı görev, Ankara'ya göre daha değişikti. Bağdat'tayken çoğunlukla Türklerin oturduğu Ragıbe Hatun mahallesinde marangoz Hamit'in[144] dükkânında Irak Türkmenlerinin garibanlarıyla, Kazımiye'de hâlâ Fatimi devleti hayaliyle yaşayan Şii medrese öğrencileriyle, Azamiye'de genç Baasçılarla, Polonyalı Mühendislerden İtalyan antropoloji profesörlerine kadar oradaki her türlü yerli ve yabancıyla konuşmuş, Erbil'e, Kerkük'e, Tuzhurmatu'ya, Musul'a gidip gezmiştim. Lizbon'da solun bin bir türlü fraksiyonuna mensup insanlarla karşılıklı kahve içmiş ve tartışmıştım. Bonn'da en çok vatandaşlarımızla ve bazı aklı başında Almanlarla ilişki kurmuştum. Almanların içinde, babası azılı Nazi olanından, solcusuna kadar az sayıda da olsa çeşit çeşit insan tanımıştım.

Türkiye'ye dönünce Ankara'da iş olsun olmasın geç vakte kadar, herkes görsün diye odanın kapısını açarak Bakanlıkta oturup ben çok çalışkanım tablosunda zaman doldurup iki yıl sonra havası, suyu, parası iyi bir yere gitmeyi beklemeyi zaten gözüm yemiyordu. İstifa etmesem bile Ankara'ya dönünce Dışişleri'nden ayrılmayı zaten çok ciddi düşünüyordum. Askeri yönetim bir şekilde devam edecek gibi görünüyordu. Devlet memurluğu için şart olan ve 27 Mayıs Devriminden sonra berkitilen Cumhuriyet ölçütleri ve ahlak kuralları, resmen değilse bile fiilen aşındırılmaya başlanmıştı.

Buna rağmen, istifamı geri almamı isteyen Kâmuran Gürün'e hayır diyemezdim. Ankara'ya dönüp bir iki ay sonra sessiz sedasız ayrılıp İstanbul'a gitmeye kararlıydım. İstifayı geri aldıktan sonra, Dışişleri Bakanlığı'nın "istifan kabul edildi" demesi benden çok Kâmuran Gürün'e ve ayrıca Tahran'daki Büyükelçi Tanşuğ Bleda'ya hakaretti. Artık Ankara'ya dönüp Dışişleri'ne dava açmaya mecbur kalmıştım.

Ankara'da Boşta Bir Vatandaş ve Daha Sonra Dışişleri'ne Yeniden Başlayış

Urumiye'den ayrılınca, önce Ankara üzerinden İstanbul'a gittim. Urumiye'ye atandığımda Stokholm'den gönderdiğim eşyalarım, İs-

144 Hamit'i Baasçılar 1980 katliamında hapse atmışlar. Altı ay sonra çıkmış. Çıktıktan sonra ağzını açıp tek kelime konuşmamış. Kimseyi tanımamış. Yememiş, içmemiş ve ölmüş.

tanbul'daki evin bodrumuna konmuştu. Bodrumda bir musluk açık kalmış, eşyaları su basmıştı. Ankara'da, Stokholm'den dönmüş olan Savaş Küce'ye uğradım. Birlikte gazetedeki kiralık ev ilanlarını inceledik. İlk baktığımız evi tuttum. En fazla iki, üç yıl içinde çıkacaktım. 37 yıl oldu, hâlâ oturuyorum.

Bu arada yaptığım işlerden biri hem babamdan hem üvey babamdan kalan birkaç göbek öteden gelme hepsi hisseli mal ve mülklerin tasfiyesiyle uğraşmak oldu. O güne kadar özel işlerimle ilgilenememiştim. Bilmediğim, anlamadığım konulardı, epeyce uğraştım. Kısa süre için de olsa ani ve hatırı sayılır meblağda paraya ihtiyacım olduğunda bir defasında Savaş Küce, bir defasında Sami Çölgeçen, senetsiz sepetsiz bir yerlerden sağlayıp verdiler. Mülkiye'den arkadaşım ENKA inşaat şirketinin Ankara temsilcisi Ömer Balcan, maddi manevi destek oldu. Ömer, Mülkiye'den sonra bir süre Maliye Bakanlığı'nda çalıştı. Ardından İstanbul'da ailesine ait bir kumaş boyama fabrikasının başına geçti. Dediğine göre "24 Ocak kararlarını iyi değerlendiremediği için" fabrika batmış. Onun üzerine Ankara'ya gelip ENKA'da çalışmaya başlamıştı.

Aynı binada komşu olduğumuz sonradan Büyükelçi Ömer Şahinkaya ve eşi Fatoş, o sırada bir üst sokakta oturan yine sonradan Büyükelçi Nuri Yıldırım, yine sonradan Büyükelçi Varol Özkoçak "Sen kendine hiç bakmıyorsun" diye beni adeta zorla evlerine yemeğe davet ettiler, hatta benim eve yemekler getirdiler, beslediler, manevi destek verdiler ve beden ve ruh sağlığımı korumama yardım ettiler.

O sıkıntılı dönemde birçok şeyi, Hanya'yı Konya'yı öğrendim. Ve lakin en başta iki şeyi anladım: Birincisi biraz sıradan bir söz olacak, ama hayatta en büyük servet insanın dostlarıymış.

İkincisi, bizim kafadaki adamlar için çok az da olsa her ay geleceğini bildiğin para, gelip gelmeyeceğini, gelecekse ne zaman ve ne miktarda geleceğini bilmediğin yüksek miktardaki paradan çok daha değerliymiş.

Bir de hatunlar var. "Sıkılmışsın, avutulman gerek" diye dünyanın ta öbür ucundan kalkıp iki haftalığına gelen de oldu, "Oh olsun! Beter ol. Senin yüzünden az azap çekmedim" diyen de.

İşin tuhafı, o dönemde insanların bana davranış ve tepkileri, iyi ya da kötü çoğu zaman beklediğimin tersine olan insanlardan geldi.

O dönemde seçim yapıldı, Hükümet kuruldu, siyasete bulaşmadığı halde Vahit Halefoğlu TBMM dışı dışişleri bakanı oldu. Beni çağırdı. "Davayı falan bırak da hemen yarın gel işe başla" dedi. "Size

saygım sonsuz, ama ilke meselesi, davayı kazanırsam tekrar maiyetinize gelmekten büyük şeref duyarım, kaybedersem gelmem söz konusu olmaz" dedim.

Tersine Doruk Yahut Baş Aşağı Zirve, Ne Dersen De

Dava vesilesiyle içimi dökebilmek amacıyla Bölge İdare Mahkemesi'nde son sözleri söyleyebilmek için murafaa, yani Türkçesi duruşma istemiştim. O zamanki Bakan İlter Türkmen, Müsteşar Ercüment Yavuzalp ve Personelden Sorumlu Müsteşar Muavini Hikmet Özkan'ı hedef alan üç, dört dakikalık bir nutuk hazırlamıştım. Belki de o yüzden, dava uzadıkça uzadı. 1983 Eylül ayında davayı açmıştım, 1985 Mayıs başında, duruşma günü geldi. Avukatım Zafer Akkanla İdare Mahkemesi'ne gittik. Duruşma mahalli, seyirci alınan cinsten bir salon değildi. Yargıç kürsüde oturuyor, davacı ile davalı devlet kurumunun avukatı içeri girip karşısında dikiliyordu. Kapıda günün duruşmalarının bir çizelgesi vardı. Üzerinde davanın saati, davacı ve davalı ile dava konusu kayıtlıydı. Baktım, dava konusu olarak kiminde rüşvet, kiminde yolsuzluk, kiminde mafevkine tasallut, yani şimdiki adıyla astına cinsel taciz yazıyordu. "Eyvah, benimkinde acaba ne yazacak" diye düşünürken "memur işi" yazılmış olduğunu gördüm. İçim rahatladı.

Benden önceki duruşma gene Dışişleri Bakanlığı'yla ilgiliydi. Kapı tam kapanmamıştı. Davayı aralık kapıdan izledim. Birileri tarafından suçlanan benden epeyce kıdemli bir meslektaş Danıştay'a kendini aklamak için başvurmuştu. İçeride savunma yapan bu meslektaşın suçsuzluğundan adım gibi emindim. Çünkü onu suçlayan şahıs Dışişleri'nde rastladığım en rezil iki üç kişiden biriydi.

İçeride suçlanan meslektaşın karşısında Dışişleri hukuk müşavirliğinden genç bir avukat vardı. Benim davaya da bu arkadaş girer, nutku ona atarım, o da Bakanlığa aktarır diye düşünürken baktım, toparlanmış gidiyor. "Nereye gidiyorsun, buraya gel" dedim. "Benim talimatım sadece deminki duruşmayla ilgiliydi" dedi **ve gitti. Karşımda yargıçtan başka kimse kalmadı. Yargıç "Dosya**da kayıtlı hususlar dışında diyecek bir şeyiniz var mı?" diye sordu "Hayır ama" falan diyecek oldum, "Teşekkür ederim" dedi, duruşma bitti. Nutuk boğazımda, yani bizim dilde "baş aşağı zirve"[145] diyebileceğimiz bir durum ortaya çıktı.

Dava nihayet Haziran başında sonuçlandı. İlamı alıp Dışişleri Bakanlığı'na gittim. Büyükelçi Gün Gür'ün yanına çıktım. Yanılmı-

145 Yeni Türkçe "anti climax" diyorlar.

yorsam Personel Dairesinde genel müdür yardımcısıydı. Bölge İdare Mahkemesindeki duruşmada atmaya niyetlendiğim nutkun kursağımda kalmasının verdiği hırçınlıkla olacak, aksilik ettim.

"Danıştay kararını uygulayacak mısınız, yoksa ben bir kez daha dava mı açacağım?" dedim.

"Bak kardeşim, Bakanlığa o senin çektiğin gibi telgraf çekilmez" dedi.

"Ama ben çektim, demek ki çekilebiliyormuş" dedim.

"Bakan bey çok kızdı" dedi.

"Yani o zamanın Bakanını mı kastediyorsunuz?" dedim.

"Evet, İlter Bey çok kızdı" dedi.

"Bakanlık kapı, halı, daktilo masası, pencere, perde değil ki Bakanlık, o unvanı ve yetkiyi elinde tutan kişiden sorulur. İlter Türkmen elbette kızacak, benim muhatap aldığım bina değil, oydu, kızdığına çok sevindim" dedim.

"Bak aramızda fazla bir yaş farkı yok, ama benden sana ağabey tavsiyesi, biraz daha yumuşak başlı ol" dedi.

İlk baştaki gerginlik biraz gevşedi. Ama ben gene de "Bana aynı şeyi yine yapsalar, yine aynı telgrafı çekerim" dedim.

Gün Gür'ün bana baştan aksilenmesi aslında çok iyi oldu. Mahkemede söylemeye fırsat bulamadığımdan dolayı içimde kalanların en azından bir bölümünü, başka bir biçimde de olsa dışarı vurabildim. O da üzerimden büyük bir yük aldı. Aslında bana yaptıklarıyla istifa ettiğimde iyi niyetle araya girmiş olan Kâmuran Gürün'e de çok ayıp edilmişti. Davayı kazanınca o durumun bende uyandırdığı sıkıntı da biraz hafiflemişti. Bakanlıkta biraz içimi dökmüş olunca daha da hafifledim.

Her neyse, ileriki günlerde benim istifa hikâyesinin Ankara'daki perde arkasını öğrendim. Özetle, ben "İstifayı geri aldım, dilekçemi işlemden kaldırın" diye tek satır telgraf çekince, İlter beyefendi "Bu adam bize söver, sayar ondan sonra da bizimle alay eder gibi Bakanlık koridorlarında dolaşır" demiş. Ama huyu gereği temkinli olduğundan, bana gönderilen "İstifanız kabul edilmiştir" yazısını kendisi imzalamamış, yurtdışına gittiğinde yerine vekâlet eden İlhan Öztrak'a imzalattırmış. Kişilik meselesi. Akıllılık da etmiş. Yoksa 12 Eylül'cülerin 1982'deki anayasa referandumunda kendilerine sağladıkları dokunulmazlık ortadan kalkınca inadıma dava ederdim.

Gelelim Büyükelçi Gün Gür'e. Düzgün, efendi, işini iyi yapan bir meslek kıdemlimdi. Görüşmenin devamında Gün Gür "İktisat Dairesinde Şube Müdürü olarak başla, iki ay sonra Daire Başkanı ola-

caksın" dedi. "İki ay için de olsa benden kıdemsiz bir arkadaşın yanında çalışmam" dedim. "Anlıyorum. Haklısın. O zaman, Batum'da Başkonsolos Samim Şahin izne çıkacak, bir buçuk ay oraya gider, başkonsolosa vekâlet edersin, dönünce İkili Ekonomik İlişkilerde Daire Başkanı olarak işe başlarsın" dedi. Böylece Dışişleri'ne geri döndüm.

Beni Urumiye'ye Bakanlar Kurulu kararnamesiyle göndermişler, ama dönüş kararnamesine sokmamışlardı. İstifayı kabul iptal edilince, hâlâ Urumiye'de başkonsolosluğum devam ediyor görünüyordu. Tanıdığım bir avukat, dava açıp iki yıllık dış maaş talep edebileceğimi öne sürdü, vekâlet istedi. İtibar etmedim. Dışişleri'ni bilirim. Parayı alıp hayır cemiyetine bile versem "Para için yaptı" diye dedikodu yaparlardı. Devletten, birikmiş iç maaşlar karşılığı 999 bin 999 lira 99 kuruş tazminat aldım. Maaşlar daha fazla tutuyordu, ama alacak 1 milyar lirayı bulursa bunu devletin ödeyebilmesi için yeni bir mahkeme kararı gerekiyordu. Parayı alır almaz iki yılda birikmiş borçlarıma yatırdım. İş bitti.

İlter Türkmen

Ben Bakanlığa ilk girdiğimde, sonradan anladığım kadarıyla, kıymeti kendinden menkul, ama adı çok duyulan bir Dışişleri mensubuydu. Kâmuran Gürün, Coşkun Kırca, Osman Olcay, Adnan Bulak gibi bizim ve bizden sonraki kuşaklarda kimsenin yanına yaklaşamadığı üstün vasıflı büyükelçilerin yanında çok zayıf kaldı. Uyanıklık edip 12 Eylül cuntasına önceden hulus çakarak hepsinin üzerine çıkıp dışişleri bakanı olunca ne hikmetse hasetten ya da askerlere yaranmak saikiyle bu arkadaşlarından harcayabileceklerini harcamaya uğraştı. Gençliğinde Kıbrıs davasında uzman olduğu iddiasıyla kendine üst kademelerde yer açan ve şöhret yapan İlter Türkmen, son dönemde KKTC'nin Güney Kıbrıs Rum Yönetimine eklemlenmesini savunuyormuş diye duydum. Hiç de şaşmadım. Kişilik meselesi dediydim ya.

Personelciler

Dışişleri'nde Personelciler eski deyimle nevi şahsına münhasır, yani türü kendine özgü adamlardı. Birçoğu Ankara'da merkez hizmetinde değişik düzeylerde tekrar tekrar aynı dairede çalıştığından, meslektaşların bazılarıyla zaman içinde mecburen ters düşerlerdi.

Genelde hakkaniyetine uygun davranırlardı. Amma ve lakin, Dışişleri'nde "kötü" addedilen bir dış temsilciliğe atanan, sadece meslek memuru veya idari memur değil, diğer yardımcı kadrolar da dahil, herhangi bir personelci bilmiyorum.

Bir Buçuk Gün Moskova, Bir Buçuk Ay Batum

1985 yılının Temmuz ayında geçici görevle Batum'a hareket ettim. Batum'a Hopa'dan geçilemiyor, Ankara'dan üç saatte Moskova'ya uçuluyor, oradan yine üç saatlik bir uçuşla Batum'a gidiliyordu. Soğuk savaş devam ediyordu. Sarp sınır kapısı yıllardır kapalıydı.

O zamana kadar Sovyetler Birliği'ni görmemiştim. Ülkenin başına Gorbaçov yeni gelmiş, glasnost ve perestroyka denilen, bize açıklık ve yenilik diye tercüme edilen ve komünizmin çöküşüne, Sovyetler Birliği'nin dağılmasına kadar varacak olan süreç henüz başlamıştı. Ben, o tarihteki Moskova havalimanı kadar sessiz ve ağır ortama sahip olan bir başka havalimanı görmemiş ve hiç ses çıkarmadan, bir pasaporta, bir de adamın suratına altı yedi kere bakarak ve bir kâğıdın üzerine kısacık notlar yazarak en az beş dakika süregiden bir pasaport kontrolüne o güne kadar rastlamamıştım.[146]

Moskova'da yaklaşık iki gün kaldım. Şehrin siluetine Stalin'in Alman harp esirlerini çalıştırarak yaptırdığı söylenen ve tarih öncesindeki dev hayvan kalıntılarını andıran yedi büyük ardeko gökdelen hâkimdi. Onlardan biri olan Ukrayna otelinde geceledim. Her katta, tam asansörün karşısında bir masanın arkasında oturan bir kadın görevli vardı. Bu kadınların görevi, müşterilerin otele Moskova'da bol miktarda bulunan ve hayatını başka bir yoldan kazanan hemcinslerini getirmelerini engellemekmiş dediler. Odada kocaman, ama çalışmayan bir televizyon duruyordu. En tuhafıma giden, banyoda bir çengele geçirilip duvara asılmış bulunan dörde bölünmüş gazete sayfaları oldu. Tuvalet kâğıdı yerine kullanılıyormuş. Çalışmayan televizyon ve gazete yaprakları hariç, otelin aykırı bir **yanı yoktu. Ha, bir de kahvaltı salonu ana baba günüydü. Sabah** kahve içtim, parasını ödemek istedim, almadılar. Kasadaki adam "Boş ver, git" anlamında el işareti yaptı.

Moskova'da benimle, o zamana kadar tanışmadığım Büyükelçilik Müsteşarı Doğan Akdur ve eşi ilgilendi. Hâlâ müteşekkirim.

---

146 Altı, yedi yıl sonra bunun bir benzerini İsrail'e girerken Tel Aviv Havaalanında yaşadım.

Moskova'da dikkatimi çeken bir olay, bir kadının yoldan geçen bir cankurtaran[147] arabasını çevirip bir şeyler konuştuktan sonra binmesi oldu. Meğerse cankurtaran şoförleri bir yerden boş dönerken fırsat bulurlarsa bizdeki tabiriyle ördek toplarlar, yani rastgele yolcu alırlarmış.

Moskova'ya geldikten iki gün sonra Batum'a hareket ettim.

Batum

Batum hakkında duyduklarım, okuduklarım ve orada gördüklerim aşağıdadır:

Tarihinin ta eski Yunan'a dayandığı belirtilen Batum ve içinde yer aldığı Acara bölgesi, 17. yüzyıl başında Türk idaresine geçmiştir. Bölge ve şehir halkının 19. yüzyıl başlarında büyük ölçüde Müslüman olduğu belirtilmektedir. Halk arasında bilinen adıyla 93 Harbinde şehir askeri olarak iyi savunulduğu ve Rus ordusuna direndiği halde Ayastefanos Antlaşmasıyla 1878'de Rusya'ya terk edilmiş ve bu, Berlin Antlaşmasıyla onaylanınca Batum elden gitmiştir.

Batum, Çarlık Rusyası'nın yıkılmasıyla 1918-1921 arasında birkaç defa el değiştirmiştir.

1918 Şubat ayında Batum'a Osmanlı ordusu girmiş, yaklaşık 10 ay sonra Mondros Mütarekesi uyarınca şehir İngilizlere teslim edilmiş, daha sonra bir ara Kızılordu gelmiş ve nihayet Batum, 1921 Kars Anlaşması'yla Mustafa Kemal Paşa'nın Kâzım Karabekir'e talimatı uyarınca Acara bölgesinin Gürcistan içinde özerk bir bölge olarak kalması şartıyla, Sovyetler'e teslim edilmiştir.

Sovyetler'in Batum üzerinde ısrar etmelerinin nedeni, Bakû'den gelen petrol boruhattının denize çıkış noktası olması ve aynı zamanda o dönemde boru hattının bitiminde bir de tasfiyehane, yani rafineri bulunmasıdır.

Cumhuriyetin ilk yıllarında, 1924'te, Sovyetler Birliği'nde Batum'dan başka Ahıska'dan Kazan'a, Novorosisk'ten Bakû'ye, Tuapse'den Erivan'a ve Tiflis'e kadar sekiz yerde Konsolosluklarımızın bulunduğu bilinmektedir. Sonunda bunların hepsi kapanmış ve **sadece Sovyetler'in Ankara'da büyükelçilikleri ile İstanbul'da Baş**konsoloslukları, bizim de Moskova Büyükelçiliğimiz ile Batum'da Başkonsolosluğumuz açık kalmıştı.

Batum'a Cumhuriyet döneminde ilk atanan başkonsoloslardan birinin, ünlü Fizan Mutasarrıfı Çölgeçen Sami Bey olması, buraya verilen önemi göstermesi bakımından ilginçtir sanırım.

---

147 Benim çocukluğumda halk öyle derdi. Üzerinde resmi adı olan "Hasta nakil aracı" yazardı. Şimdi Türkçesi ambulance oldu.

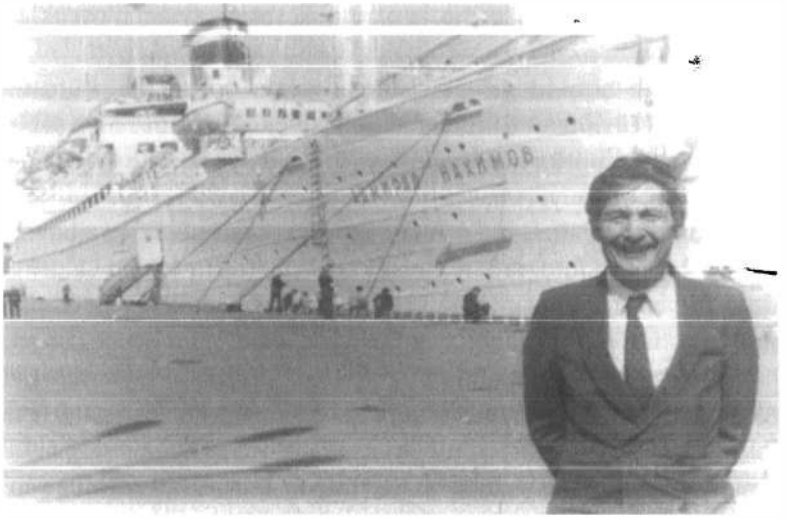

1985'te Batum Rıhtımında

Batum'daki Başkonsolosluğumuzun yetki alanı Batum şehriyle kısıtlı olduğu ve şehrin 20 kilometre dışı, Moskova Büyükelçiliğimizin yetki alanına girdiği halde Başkonsolosluğun açık tutulması bir amaca yöneliktir. Kars ve Ardahan'la birlikte Ruslardan sonra halkının büyük çoğunluğunun İkinci Dünya Savaşı'ndaki sürgünden önce Ahıska Türklerinden oluştuğu bilinen Batum'un Sovyetler'e terk edilmek zorunda kalınması, burada bayrağımızı göstermemizi bir bakıma zorunlu kılmış ve yılda bazen hiç bazen bir konsolosluk işlemi yapıldığı halde bütün soğuk savaş dönemi boyunca Başkonsolosluktaki bayrak dalgalanmıştır.

Yukarıda yazanlar sağda solda okuduklarım ve duyduklarımdı. Gelelim gördüklerime.

Oraya gittiğim 1985 yılında Batum, bana eski kartpostallarda görülen, 20. yüzyılın başlarındaki bir sayfiye kasabasının sanki zaman içinde dondurulmuş ve epeyce yıpratılmış hali gibi göründü. Bir başka açıdan, Büyükada'da Anadolu Kulübü ile Çınar arasındaki bölgenin genişletilmiş bir benzeri gibiydi. Büyükada'dan farkı, şehrin ortalarında büyük bir opera binası bulunmasıydı. Batum'un eski fotoğraflarından anladığıma göre, sahilde Rus Çarlarından birinin yaptırdığı soğan kubbeli büyük kilise yıkılmış, yerine kişiliksiz bir İnturist binası inşa edilmişti. Bu binadan başka Gum denilen, her türlü malın satıldığı çok katlı devlet mağazası ve benzeri birkaç yapı dışında her şey, adeta 1920'deki o haliyle duruyordu. Bir fark da in-

sanların çoğu evin bahçesine, kenarına, köşesine evlenen çocukları için gecekondu misali kaçak binalar kondurmuş olmalarıydı.

Batum'un bulunduğu Gürcistan'ın Acara bölgesinde nüfusun çoğunluğu Müslüman Gürcülerden oluşuyor deniyordu, ama şehirde rastladığım bütün Müslümanlar Türkçe biliyordu. Kırsal kesime gidemedim, bilemiyorum.

Batum Şehir Müzesinde, 1918'deki Türk işgali dedikleri döneme ait bazı belge ve fotoğrafları görmek ilginçti. Teşhir edilen belgelerde, Türk askerî idaresinin Batum'daki cadde ve sokakların isimlerini değiştirdiklerini vurgulayanlar vardı. Bana göre bu belgelerde belirtilen hususlar arasında en ilginç olanı, bizimkilerin mesela Çar Aleksandr Caddesi gibi, siyasi veya askeri isimleri değiştirmiş, ama Puşkin gibi sanatçıların isimlerini cadde ve sokaklarda olduğu gibi bırakmış olmalarıydı. Ayrıca bir diğer ilginç husus, Batum Müzesinde Azerbaycan'da 1920'lerde bir süre kullanılan Latin alfabesiyle yazılı bazı Türkçe belgelerin de teşhir edilmesiydi.[148]

Batum Başkonsolosluğumuzun eski bir konak olan binasından sonraki en eski unsuru, İkinci Dünya Savaşı'nın sonundan beri burada çalıştığı söylenen Yuri adlı tercümandı. Aslen Ukraynalı olan Yuri savaşta askere alınmış, kendi ifadesiyle "Türkiye'nin Sovyetler Birliği'ni istila etmesi tehlikesine karşı" Türkmenistan'da açılan Türkçe kursunu bitirip Batum'daki bir Sovyet askeri birliğine atanmıştı. Savaş sona erip de Türk istilası gerçekleşmeyince, terhis edildikten sonra Batum'daki konsolosluğumuzda kendine iş bulmuş yahut birileri tarafından oraya yerleştirilmiş, 40 yıldır orada çalışıyordu.

Yuri'nin KGB'ci olduğundan Dışişleri'nde Batum'u bilen kimse şüphe etmezdi. Ama kim olduğunu bildikten sonra mesele yoktu. Herkes ona göre davranırdı.

Orada bulunduğum süre içinde ne zaman sokağa çıksam yanımda oldu, beni hiç yalnız bırakmadı. Bu da benim işime geldi. O tür ülkelerde kimin ne yapacağı belli olmaz. En azından kendimi **KGB'nin koruması altında hissediyordum.**

Batum'da kaldığım bir buçuk ay gibi kısa bir dönemde gözlemlediğim ve yaşadığım ancak fazla derinlemesine incelemeye fırsat bulamadığım bazı siyasi, iktisadi ve toplumsal olgulara yüzeyden değinmekle yetineceğim.

148 Azerbaycan'da 1920'lerde Latin alfabesi kullanılmasının, Atatürk'ün Latin alfabesine geçiş kararında etkili olduğunu öne sürenler vardır. Azerbaycan 1920'lerin sonlarında Kiril alfabesine dönmüştür.

Sovyetler'de halkın dükkân önlerinde uzun kuyruklarda saatlerce beklediği hep anlatılırdı. Öyle bir şey görmedim. Ama bir kere Gum mağazasının önüne çekilmiş tenteli bir kamyonun kasasına adeta saldıran bir kalabalık gördüm. Ne alıyorlar diye merak ettim. Bildiğimiz alelade lastik topmuş. Yanımda bulunan Yuri'ye sordum "Bu ne biçim iş" diye. Epeydir lastik top bulunmuyormuş. Bana göre bir daha ne zaman geleceği de belli olmadığından, Yuri'ye göre ise insanlar çok mutlu olduğundan ve eğlenmeyi sevdiğinden, halk birden fazla top almak için satıcılarla tartışıyor, bağırıp çağırıyormuş.

Gıda maddesi satan dükkânlarda bizim de bildiğimiz, alıştığımız yiyeceklerin hepsi bulunuyordu, ama bir arada değil, birer birer. Kolhozlara ait olduğu söylenen bu dükkânlarda bir hafta, on gün tablalara tepeleme doldurulmuş buğulanmış balık gördüm. Sonra o bitti, piyasaya her türlü et ve et ürünü geldi. O da bitti, ortalık tepeleme piliç doldu. Her üçünün bir arada satıldığına hiç rastlamadım. Belki de mevsim icabıdır.

Kolhoz dükkânına piliç geldiğinde köylü kılıklı birinin koca bir şeffaf naylon torbaya 30, belki de 40 piliç doldurduğuna şahit oldum. Yuri'ye "Bu adam bunları ne yapacak?" diye sordum, "Herhalde düğünü falan vardır, yoksa vermezler" dedi. Bir saat sonra aynı adamı sokak pazarında önüne koyduğu iki üç tane pilici satarken gördük. Herkesin kendi ürettiğini pazarda satması serbestmiş. Herhalde o yüzden, piliç doldurduğu torbayı bir yere bırakmış, piliçleri birer ikişer kendi ürettiği malmış gibi satışa çıkarmıştı. Yuri'ye "Adam düğünü herhalde bu akşam burada, açık havada yapacak, şimdiden hazırlanıyor olsa gerek" dedim, ses vermedi.

Çarşıda ayakkabı boyacısı bir Ahmet vardı. Benden Karadeniz türkülerinin sözlerini istemişti. Bulamadım. "Sen kendin radyodan dinleyip çıkar" dedim. "Çıkarabilsem senden ister miydim?" dedi. İnşaat mühendisi olduğunu öğrenmiştim. "Neden mühendislik yapmıyor da ayakkabı boyuyorsun?" diye sordum. "Mühendislik yapsam bana 50 ruble maaş verecekler, bir de kim bilir nereye gönderecekler. Ben ayakkabı boyayarak ayda 200 rubleden fazla para kazanıyorum" dedi.

Şehirde, kocaman, kuyruklu, gemi gibi bir Amerikan arabası dolaşırdı. Yurtdışında çalışanlar bizde o zamanki uygulamaya benzer biçimde, ülkeye yabancı araba getirebiliyormuş. O zamanlar Türkiye'de yurtdışında çalışanların getirebileceği araçların motor hacmi kısıtlıydı. Batum'daki Amerikan arabasını o yüzden çok yadırgamıştım. Bana göre insanların cebinde para vardı, harcayacakları yer,

alacakları tüketim malı yoktu. Değişik bir mal buldukları zaman kapışıyorlardı. Piyasada satılan dayanıklı tüketim mallarının çoğunda bir tuhaflık vardı. Gum mağazasında satılık buzdolabı ve mutfak fırınlarının neredeyse hepsinin şakulü bozuktu. Spor bölümündeki futbol topları, dağların denizlerin belirtildiği kabartma yerküreler gibi eğri büğrüydü. İbretlik olarak bir tane almaya yeltendim, "Bunlar çocuklara mahsustur, yabancılara satamayız" dediler. Bana, 1982 Dünya Kupası için Macaristan'da üretilen cinsten bir topu, bir yerlerden bulup çıkardılar, verdiler. İki tane daha istedim, "Yok" dediler. Ayakkabı satan bir dükkândaki ayakkabıların yüzde 90'ı aynı renk, aynı bedendi.

Bahçesine narenciye ağacı dikmiş olanlar, topladıkları ürünleri bir sandığa koyup, uçakla Moskova'ya gidiyor, pazarda satıp, yine uçakla Batum'a dönerek kendilerine ek gelir sağlayabiliyordu. Batum pazarında balık aldığım Temur adında genç bir Türk vardı. Kendi deyimiyle, oltayla "paluk tutup" satarak rahat yaşadığını söylerdi. Bütün bunlar bana ilginç gelmişti.

Başkonsolosluğun karşı tarafında kadınlar için altın ziynet eşyası, kehribar ve benzeri süs malzemesi satan bir devlet dükkânı vardı. Çoğu zaman boş dururdu. Bir buçuk ayda o dükkâna bir kere yeni mal geldi, önüne kadınlar üşüştü. Altın ziynet eşyasının itiş kakış, çabucak bittiğini söylediler. Düzen ne olursa olsun, dünyada bazı şeyler değişmiyor.

Batum'daki bir askeri üste yaşayan subay ailelerinin, kendi bölgelerinde oturduklarını, gündelik ihtiyaçlarını üstteki bir mağazadan karşıladıklarını uzaktan gözledim.

Piyasada Rus yapısı, çok sağlam oldukları söylenen mekanik kol saatleri satılıyordu. Dört, beş tane alıp Türkiye'ye dönünce eşe dosta hediye verdim.

Yabancı yoktu, ama o dönemde Batum Sovyetler'in iç turizmi açısından önemli bir yerdi. Kuzeyden ve özellikle Baltık Cumhuriyetlerinden gelen insanların arasında çok sayıda sarışın, güzel, genç kızlar, kadınlar vardı. Bunların kaldığı otellerin etrafında polisler devriye geziyor, en dış halkada da Gürcü gençler Mart kedisi gibi dolanıp duruyorlardı.

Çocukluğumda radyoda sık sık çalan "Ben giderim Batum'a, Batum'dan batağına" diye başlayan bir Karadeniz türküsü vardı. Batum'un batağı, 20. yüzyıl başlarında şehrin neft yani petrol zenginleriyle dolduğu dönemde eğlence yerlerinin toplandığı bir mahalleymiş. Hamburg'daki St. Pauli misali yani. Sovyetler dönemin-

de hiçbir özelliği kalmamıştı. Sıradan bir yerleşim bölgesi haline gelmişti.

Sarp sınır kapısı açıldıktan sonra Batum'daki o eski eğlence hayatının yeniden canlandığını işitiyorum. Ama herhalde Batum'un batağında olmasa gerek.

Sovyetler'in genelini bilemem, ama Batum'da insan, iç içe geçmiş iki ayrı dünyada yaşar gibiydi. Televizyonda, bir yandan uzayda yapılan bazı araştırmalar ve uzaya gidiş gelişler yayımlanırken diğer yandan Batum'dan Moskova'ya telefon edip konuşabilmek için saatlerce uğraşılıyordu.

O arada Gorbaçov Paris'e resmi bir ziyarette bulundu. Sovyet televizyonları ne bir Şanzelize manzarası ne bir defile ne de bir fabrika gösterdiler. Hep Notr Dame Kilisesinin oralarda geleneksel yöntemlerle kitap kaplayan ciltçileri, elle gümüş döven kuyumcuları falan yayımladılar. Halbuki dünya basın yayın organları, Madam Gorbaçov'un büyük bir aşk ve şevkle ve dahi görmemişlikle Paris'teki ünlü modaevlerine koştuğunu haber veriyordu. Bu da Sovyetler Birliği için tehlike çanlarının çalmaya başladığının bana göre en açık belirtisiydi. Ve lakin, Sovyetler'in beş yıl gibi kısa bir sürede dağılacağına da henüz kimse ihtimal vermiyordu.

Batum'da peşimden hiç ayrılmayan Yuri, ömrünü Sovyet düzeni için çalışmakla geçirmişti. Yuri'nin oğlu, Komünist Partisi'nin Moskova'daki meşhur yönetici okuluna seçilmişti; bundan çok memnundu, ama sistemin sallanmaya başladığından da içten içe endişelendiğini hissediyordum. Mesleği icabı sürekli olarak Batum'a son on yılda özellikle geçici görevle gelmiş tanıdık, tanımadık herkes hakkında sorular sorup kimliklerini saptamaya, gerçekten Dışişleri mensubu mu olduklarını yoksa başka bir kurumda mı çalıştıklarını öğrenmeye çalışıyordu. Muhtemelen aslında kimin ne olduğunu biliyordu, ama gene de onaylatmaya uğraşıyordu.

Yuri'nin Batum Başkonsolosluğundan geçen memurlar arasında bizim Dışişleri'nden olmadığını sandığı kişiler hakkında ağız ararken "O galiba sizden değil, başka bir ocaktandı değil mi efendim?" **diye sorduğuna değineyim. Soru değil de kullandığı deyim ilginç** diye kaydettim.

Bu arada eskiden Batum'da görev yapmış meslektaşlar hakkında ilginç hikâyeler de anlatıyordu. Bunların arasında aklımda kalanlardan biri, kendisinin görmediği, ama görenlerden dinlediğini söylediği bir hikâyeydi.

Bizim konsolosluk binası, 1921'de Türkiye'ye kaçan Batumlu bir zenginin eviymiş. Evin eski sahibi, o dönemde Batum'daki Başkon-

solosu, bir vesileyle geldiğinde İstanbul'da bulmuş. Kaçmadan önce evin mahfuz bir yerine yüksek miktarda altın gizlediğini, bunları çıkarıp getirdiği takdirde kendisine yüzde 20 pay vereceğini söylemiş. Başkonsolos reddetmiş. Reddetmiş, ama rivayete göre eline bir keser alıp bütün duvarları yoklamış, zemini kazdırmış. Birileri şikâyet etmiş, başkonsolosu geri çekmişler.

Doğruluğu şüpheli. Ama arşivlerden araştırılır ve 1920'lerde veya 1930'larda Batum'da görev yapan Konsoloslar arasında vaktinden önce geri çekilen biri saptanırsa az da olsa bir doğruluk ihtimali doğabilir, derim.

Yuri Smolyar çaktırmadan araya laf sokuşturdukça ben de damarına basıyordum. "Sen hayatını Sovyetler Birliği'ne adamışsın. Ömrün taşrada geçmiş. En azından Moskova'da suyun başında olurdun. Üstelik arada bir Bolşoy'da bale seyrederdin. Etrafına bak. Kuyruklu Amerikan arabasıyla gezenleri gör. Senin bisikletin bile yok" gibisinden laflar ediyordum.

Ben damarına basmaya uğraştıkça sessiz kalır, renk vermemeye çalışırdı. Sonunda dayanamadı, "Ben burada huzur içinde yaşadım. Moskova'dakiler gibi diken üstünde değil. Sor bakalım onlara, kaç kere Bolşoy'a gitmişler" dedi.

Ayrılmadan önce Yuri'ye Türkiye'den bir şey isteyip istemediğini sordum. Göz merceği[149] istedi. Özelliklerini bir kâğıda yazıp verdi. "Ne o? Artık dünyaya kapitalist merceğiyle bakmaya mı karar verdin?" dedim. "Ne yapayım, kapitalistlerin bazı ürünleri bizimkilerden daha iyi" dedi.

En son, havaalanında vedalaşırken "Sen benim dediklerimi boş ver. Hayatını doğru bildiğin yolda yaşamışsın. Fikirlerimiz aykırı olsa da ve ters de dursak, senin gibi insanlara saygı duyulur" dedim.

Batum'a gelirken bindiğim uçakta oturduğum koltuk yatıktı, düzelmiyordu. Hostesler arkama koymam için yastık vermişlerdi. Batum'dan ayrılırken bindiğim uçaktaki koltuk da bozuktu. Ama bu defa düz duruyordu, arkaya yatmıyordu. En ön sıradaki iki koltuk boştu. Üzerlerine mürettebatın ıslak mayoları serilmişti. Yolcular arasında, kucaklarında narenciye sandığıyla oturan en az beş kişi saydım.

Moskova'dan ertesi gün ayrıldım. Helsinki'de Nuri Yıldırımlara uğrayıp Ankara'ya döndüm.

Sovyetler Birliği'nde geçirdiğim o çok kısa süre içinde en çok dikkatimi çeken ve hep aklımda kalan şeylerden biri televizyonda

149 Yani contact lens.

önüne mikrofon uzatılan herkesin ve ayrıca benim görüştüğüm bütün resmi şahısların, benzetmek gibi olmasın, sözüm meclisten dışarı, lafa mutlaka "Dimitri Sergeyeviç Gorbaçov" diye başlamasıydı. Bu sözlerin, her defasında "Verdikleri talimat doğrultusunda" diye devam ettiğini Yuri söylemişti. Hayat ne tuhaf. Nereden, nereye.

Nuri Yıldırım, Ankara'da İki Meşgale ve Dışişleri'ne Dönüş (1983-1987)

Ankara'da işsiz vatandaş olarak 1983 ile 1985 arasında geçirdiğim iki yıla yakın süre içinde iki meşgalem oldu. Biri Mülkiye Spor Kulübünde yöneticilik yapmak, diğeri de Dışişleri'nde, 1983'te sivil Hükümete geçtikten sonra meydana gelen çok vahim nitelikteki bir yolsuzluk iddiasını Bakanlık dışında da olsam, koşullar dolayısıyla ister istemez yakından izlemek.

Mülkiye Spor Kulübü'ne ayrıca değineceğim.

Yolsuzluk iddialarına, Dışişleri'nde bu işin üzerine o dönemde giden tek memur olan arkadaşım Nuri Yıldırım dolayısıyla yakından şahit oldum.

Hikâye şöyle: Taşnakçı Ermenilerin yurtdışındaki diplomat ve diğer kamu görevlilerimize yönelik giderek artan cinayetleri ve saldırıları karşısında 1980'den itibaren bazı önlemler alınmaya başlandı. Dış temsilciliklerimize, koruma görevlisi olarak polisler atandı. Binalara adam kapanı denilen korunaklı alanlardan, her yanı gözleyebilen kameralara kadar çeşitli güvenlik düzenekleri kuruldu. Bütün dış temsilciliklerimize zırhlı arabalar alındı. Güvenlik önlemlerinin en sağlam ve en etkin biçimde yapılabilmesi için o zamana göre çok büyük meblağlar ayrıldı. Ve de 24 Ocak kararlarıyla başlayan, 12 Eylül darbesinin yarattığı ortamda uygulamaya geçilen, körlerin tuttuklarını onurlandırdıkları sınırsız ve denetimsiz bir serbest piyasa ekonomisinin gerektirdiği yeni ve yüce değer yargıları işin içine bulaştı. İddiaya göre, zenginleri seven büyük Türk büyüğü Turgut Özal'ın "benim memurum işini bilir" dediği yaratıkların belki de en mümtazlarından biri, Dışişleri'nde ortaya çıktı. Ne hikmetse koskoca Dışişleri'nde bu adamla mücadele eden, bizim o zamanki gariban Daire Başkanı Nuri Yıldırım'dan başka kimse olmadı. Öteden beri vesveseli tanınan Nuri'nin bütün feryatlarını bu eski huyuna bağlayıp susturmaya uğraştılar. Sonunda, tayin vakti gelince Helsinki'ye atayıp buzların arasında bir süre tecrit ettiler.[150]

150 Vesveseli bilinir dedim ya, Nuri, Helsinki'ye gittikten sonra yazdığım bir mektupta "Bu heriflerin fincancı katırlarını ürkütürsen adamı işte böyle buzların içine

Daha sonra, o işini bilen mümtaz meslektaş Özal'ın kucağında önce büyükelçi, sonra bakan falan oldu. Dışişlerinde 1980'lerin sonu, 1990'ların başında bu adamın yolsuzluklarını incelemek üzere iki kere tahkikat kurulu kuruldu. Her iki tahkikat kurulu da bu meslektaşı suçlu buldu. Ne hikmetse her iki rapor da hasıraltı edildi. Bu iki kurulu oluşturan altı büyükelçiden üçü, yanılmıyorsam bir daha büyükelçi olarak yurtdışına atanmadı, diğer üçü vaktinden önce merkeze çekildi.

Ben yetkili olsam Nuri Yıldırım'a yaldızlı takdirname verirdim. Bana sorarsanız fevkalade bir mücadele ortaya koydu.

Bunu dedim diye, birileri benim için mutlaka "Bozacının şahidi turşucu" diyecektir. Derlerse desinler.

Özal'ın işini bilen memuruna gelince, onun için de yıllar sonra su testisi su yolunda kırıldı diyelim.

Turgut Özal'ın himayesinde önce Riyad'a büyükelçi atanan, sonra da milli savunma bakanı yapılan Ercan Vuralhan adındaki bu vatandaşımızın marifetlerinin bir bölümünü rahmetli Uğur Mumcu ısrarla yazmasa Dışişleri haricinde Türkiye'de kimsenin haberi olmayacaktı. Uğur Mumcu'yu da rahmetle analım. Uğur Mumcu'nun Vuralhan'ın marifetlerinin niye hepsini değil de sadece bir bölümünü yazdığını ise ileride anlatacağım.

Türkiye'nin 12 Eylül Sonrası Ahvali

Urumiye'den yeniden Türkiye'ye döndüğümde en yadırgadığım bir olgu, neredeyse çılgınca bir lüks marka merakının her yol ve yöntem kullanılarak insanlara sürekli körüklenmesiydi. Daha dört, beş yıl önce pahalı arabalara bindikleri için kötü gözle bakılan ve hatta neredeyse kimileri tarafından halk düşmanı diye ilan edilecek olanlar, şimdi mütevazi arabası olanlara burun kıvırmaya, arabası olmayanları aşağılamaya başlamıştı. Sonra bu giderek gelişti ve günümüze kadar ulaştı. Bugün artık toplu taşıma aracına binemediklerini, fenalık geldiğini övünçle beyan eden vatandaşlarımız var. 1980'lerin ilk yarısında kentsoylularda anlasın veya anlamasın, birdenbire bir resim merakı uyandırılmıştı; adım başı resim galerileri açılıyordu; isim yapan ressamlar seri imalata geçmiş, saat başı resim çıkarıyorlardı. Marka çılgınlığı çocuklara bile bulaşmıştı. Bir arkadaşımın ilkokulda okuyan çocuğunun illaki istediği uydurma

gömerler" dedim diye bana küsmüş. Bir süre sonra mektubu yeniden okumuş, neyi kastettiğimi anlayınca benimle barışmış. Benim haberim olmadı. Sonradan kendi söyledi.

bir yabancı marka taşıyan yerli makarnayı bakkal bakkal dolaşıp aradığını bilirim. Bakkal da pek kalmamış, aslında bakkalların birçoğu henüz işe aynen devam etse bile tabelaları markete dönüşmüştü. Mahallede oynayan çocuklar bile elde gezdirilen süs köpeklerinin değerini fiyatıyla ölçer olmuştu. Köpek sahibine ilk sorulan "Bu köpek kaç para?" oluyordu. Sonra "Ne marka?" sorusu geliyordu. En son, sanki alabileceklermiş gibi "Satıyor musun?" diye soruyorlardı. Mühim olan almak değil, parasal değeri ve satılık olup olmamasıydı. O zamanlar ben köpek sahibi değildim, ama köpek sahibi arkadaşlarımdan duyuyordum. Daha sonra, 1990'larda ben de bir şekilde sahibi olduğum köpekleri gezdirirken defaatle aynı sorulara maruz kaldım. O zamana kadar çocukların konuya ilişkin bilgileri gelişmişti, artık köpeğin markasını değil, cinsini sormayı öğrenmekle birlikte, değer ölçüleri aynı kalmıştı.

12 Eylül'den sonra merdiven altından piyasaya çıkan muhafazakâr dindar kesimin bile değişime uğradığına şahit oluyorduk. Sadece dindar değil, onun da ötesinde çok katı inanç sahibi olduğunu bildiğim bir tanıdığım "Allah'ın bir insanı sevdiğini, onu bu dünyada zengin ederek gösterdiğini" savunur hale gelmişti. Bu zihniyet sonra Türkiye'yi yönetmeye başlayacaktı. Yine aynı inançtaki bir diğer tanıdık, piyasa ekonomisine uyum sağlamak için yükseköğrenimin İngilizce yapılmasını istiyordu. Büyük bir şirketin temsilciliğini yapan bir arkadaşım fahiş fiyattan mal aldığında "Ulan adam bile bile böyle kazık yer mi!" deyince bana "Ne yapayım, şirketin itibari burada benim harcadığım parayla ölçülüyor, şirketten de bunu biliyorlar, ona göre ek ödenek veriyorlar" diyordu.

Eskiden devlet memurluğunun kendine göre bir adabı vardı. O ortadan kalkmıştı. Rüşvet, yolsuzluk oldum olası elbette vardı, ama ayıptı ve suçtu. 12 Eylül'den sonra marifet haline geldi. Cuntanın beş üyesinden biri "Dünyanın en zengin generali" diye uluslararası sayılabilecek bir yabancı dergiye kapak yapılmıştı. Hayali ihracat 1970'lerden beri vardı ve lakin yapan, yakalanırsa devleti dolandırmak suçundan hapse girerdi. Sonraki dönemde bir günlük kararname çıkarılıp ihraç edilen bir liralık terliğe bir dolar vergi iadesi verildi ve böylece yasalara uygun bir hale getirilmiş oldu.

Mülkiye'nin futbol takımıyla ilgilendiğim günlerde takımdaki öğrencilerin çoğunun okulu bitirince amaçlarının "köşeyi dönmek" olduğunu söylediklerini belirtmiştim. O oyunculardan pek azı devlet memuru oldu. Bazıları memurluktan ayrılıp aykırı işlere karıştılar. Birbirini dolandıranlar bile çıktı. Ani soğuk şokuyla dondurulan

kerevitler gibi koca bir imparatorluktan süzülüp gelen bir milletin bir darbeyle bütün değer yargılarının yerle bir edildiğini yaşadık, ama gerçekte ne olduğunun farkına bile varamadık. Her şeye rağmen, Cumhuriyetin temel değerlerini savunanlar o günlerde vardı ve hâlâ da var.

Devlet memurluğunun horlanır hale geldiğinin en güzel örneklerinden, bizzat şahit olduğum bir olay, bana göre şuydu: Meşhur bir firma, Ramazan ayında Ticaret Bakanlığı'nın önüne bir kamyon dayamış, akşam Bakanlıktan çıkan her memurun eline sadaka gibi bir gıda yardım paketi tutuşturmuş, bu da bazı gazetelerde olumlu bir haber gibi yayımlanmıştı. Kimseden bir ses çıkmamıştı. Bazı firmalar da bazı Bakanlık ve kuruluşlarının yetkililerine yılbaşında elbiselik kupon kumaşlar dağıtmıştı. Bu firmalardan birinin temsilcisine "Kumaşları reddeden olmadı mı?" diye sorduğumda "Ne reddetmesi, dikiş parasını kim verecek diye soran bile çıktı" demişti. Balık baştan kokar derler ya! Bizim mümtaz meslektaş Ercan Vuralhan, büyükelçi gittiği Riyad'dan gelmiş ve seçimlerde aday olmuştu. O günlerde Başkentin en lüks otellerinden sayılan Büyük Ankara Oteli'nde kalıyordu. Vuralhan'ın bütün otel masraflarının bir firma tarafından ödendiğini, Uğur Mumcu belgelerle açıklamıştı. Başbakan Özal, bu açıklamaya "Hiç de mühim değil" diye cevap vermişti. Hani kızın her şeyi mükemmel, ama küçük bir kusuru var, azıcık hamile o da kusur sayılmaz misali. Ne mahzuru vardı ki!

Bizim Bakanlıkta, Turgut Özal'ın etrafında kümelenen bir güruh peydahlanmıştı. Bunların çoğu eski solcu ve hatta üçüncü dünyacıydı, ama köşe başları malum cemiyet üyeleri tarafından tutulduğundan, meslekte yükselmek için tek yolları, Özal'ın eteğinden yakalamaktı. Bu arkadaşlarımız, sağdan soldan ve çoğunlukla yeni buluşları halkın anlayacağı dille yayımlayan birtakım yabancı dergilerden derledikleri bilgileri Başbakan Turgut Özal'a aktarıyor, o da güzel Türkçesiyle "Bütün bunları vanbayvan yapacağız" diye kendi fikriymiş gibi halka açıklıyordu.

Rand Corporation ve Parlak Fikirler

İkili Ekonomik İşlerde Batılı ülkelerden sorumlu Daire Başkanı ve kafa dengi arkadaşım Kurtuluş Taşkent izindeyken yerine vekâlet ettiğim bir gün, Houston Başkonsolosluğu'ndan gizlilik derecesi olmayan bir yazı geldi. Yazının ekinde bir tomar evrak vardı. Hikâye özetle şöyle: Meşhur Rand Corporation, bir rapor hazırlamış. Bu

rapora göre Seyhan ve Ceyhan nehirlerinin birleşip denize döktüğü sular boşa gidiyormuş. Bu suları naylon balonlara doldurup römorkörlerle çekerek İsrail'e götürüp satarsak, Türkiye para kazanırmış. Önerilen fiyat öyle düşüktü ki aklımdan "Bari bir ton suya bir şişe gazoz verselerdi" diye geçirmiştim.

Yazıyı gereken yerlere birileri elden götürdü. Ertesi gün bir de baktım, Başbakanımız Turgut Özal, Rand Corporation'ın raporunda belirtilenleri kendi fikriymiş gibi kamuoyuna açıklıyor.

Tek tepki, o sırada yasaklı Süleyman Demirel'den geldi: "O kadar suyu varsa Konya Ovası'na bassın" dedi.

O zamanlar vizyon sahibi diye ün salan büyük Türk büyüklerinin ortaya attığı parlak fikirlerin ve mega projelerinin çoğunun nereden ve nasıl kaynaklandığına örnek olay sayılabilir diye anlattım.

Bakan Halefoğlu ise bunlara pek aldırmazdı. Özal'la arasına bir mesafe koymuştu. Dışişleri'nin geleneksel yapısının ana hatlarını korumaya çabalıyordu. Hep tekrarladığı söz "Bizim meslekte ağır ağır çıkacaksın bu merdivenlerden"di. ANAP kurucuları arasında yoktu. Bonn'da büyükelçiyken ve milletvekili değilken Özal tarafından, pek de istemeyerek bakan yapılmıştı. Bu da Dışişleri'nde adeta bakanı es geçip doğrudan Özal'a bağlı, merdivenleri atlayarak çıkan yeni bir Dışişleri memuru türü yaratmıştı. Bunların en önde gelen örneği Ercan Vuralhan'dı.

Özal'ın Sevdiği Zenginler

Babam, imparatorluk döneminde askere giden her gence ailesinin ne yapıp edip gerektiğinde kullanması için bir altın verdiğini, bunun İstiklal Savaşı'nın sonunda bir mecidiyeye düştüğünü söylerdi. Cumhuriyetle birlikte, 50-60 yıl büyük sıkıntılarla Türkiye'de barajlar, fabrikalar kurulmuş, tarım geliştirilmiş, insanlar eğitilmişti. Hâlâ yığınla sıkıntı vardı, ama ülkede sağlık ve eğitim gibi temel sorunların iyi kötü halli yoluna girilmişti. Türkiye gıda üretimi bakımından kendine yeterli dünyadaki yedi ülkeden biriydi. Bu arada halk da 60 yılda dişinden tırnağından artırıp bir kenara bir şeyler koyabilmişti. 12 Eylül'le serbest piyasa ekonomisine geçilince, bileziklerdeki, gerdanlıklardaki, sandık içindeki, yastık altındaki bu paralar, uyandırılan tüketim hırsı körüklenerek, türetilen bankerler aracılığıyla üç, dört yıl içinde halkın cebinden hortumlanıp uyanık vatandaşlara aktarılmış, yeni türedi bir sermayedar sınıfı yaratılmış, karma ekonomi döneminde devletin gölgesinde ve devlet des-

teğiyle gelişen eski özel sermayedarların çoğu da bu türedi sınıfa ayak uydurmuştu. Kuruluşundan itibaren başlıca iktisat siyaseti milli sermaye birikimi yaratmayı ve toplumu refaha kavuşturup ileri götürmeye yardımcı olacak bir ulusal kentsoylu sınıf oluşturmayı hedefleyen Cumhuriyet, ileriki yıllarda en büyük ihaneti devlet eliyle zengin edilen bu sermayedar güruhundan görecekmiş meğerse, o da başka.

Dışişleri'nde Yeni Düzen

12 Eylül döneminde Dışişleri Bakanlığı merkez teşkilatı yapısının askeri yönetim tarafından değiştirildiğine ve Genel Sekreter Kâmurân Gürün'ün, Hükümet namına söz söyleme yetkisine sahip tek devlet memuru olan ve bu yüzden makam aracı kırmızı plaka taşıyan Dışişleri Genel Sekreterinin adının müsteşar yapılmasının ardından istifa edip Bakanlıktan ayrıldığına değinmiştim.[151]

Dışişleri'ndeki en kıdemli memurun unvanı gitmişti, ama makam arabasındaki kırmızı plaka kalmıştı. O plaka, Müsteşarlık makamı da lağvedilene kadar Dışişleri'nde kaldı diye biliyorum. Şimdi üç tane bakan yardımcısı varmış. Onların ve plakanın hali nedir, onu bilemiyorum.

Eskiden dış temsilcilikler elçilik ve büyükelçilik diye iki sınıfmış.[152] Benim Bakanlığa girdiğim 1969 yılında üç tane elçilik kalmıştı: Budapeşte, Tiran, Tel Aviv. Budapeşte ve Tiran'ı kısa sürede, Tel Aviv'i 12 Eylül'den sonra büyükelçilik yaptılar.

Bakanlığa girdiğimde adına "Komisyon" denilen bir kurul vardı. Yüksek Askeri Şûra gibiydi. Bakanlığın merkez yönetimindeki büyükelçilerden ve daire başkanları ile genel müdürlerden oluşurdu. Tayinler, terfiler orada kararlaştırılır, sonra bakana arz edilirdi. Bu kurul ileriki yıllarda toplanmaz olmuş, Korkmaz Haktanır'ın müsteşarlığı zamanında yeniden canlandırılmış, ardından gene ortadan kalkmıştır.

---

151 Bir görüşmemizde Kâmurân Gürün, Genel Sekreterlikten ayrılınca Bonn'a büyükelçi atandığını, veda için ziyaret ettiği Büyük Türk Büyüğü Devlet Başkanı Kenan Evren'e "Aslında büyükelçi gitmek istemiyordum" dediğini, Büyük Büyüğümüzün "İstemiyorsan gitme" cevabı üzerine hemen orada istifa ettiğini söylemişti.

152 Devlet-i Aliyye zamanında başlıca önemli merkezlerdeki temsilciler sefir-i kebir, yani büyükelçi, diğerleri sefir unvanı taşırmış. Lisan-ı İngilizî'de "legation", bizdeki elçilik, "embassy" büyükelçilik karşılığıdır. Elçiye "minister" büyükelçiye "ambassador " derler. Biraz daha açıklık gelsin diye yazdım.

12 Eylül'den sonra yürürlüğe sokulan Bakanlığın Teşkilat Kanunu'nda, büyükelçi olmak için iki yıl elçi unvanıyla görev yapmış olmak gerekiyordu. Merkezde genel müdür yardımcılarına elçi unvanı verilmişti. İki yıl merkezde genel müdür yardımcılığı yapan, seri imalat bandından çıkar gibi bir yere büyükelçi atanıyordu. Bir de bazı önemli büyükelçilik ve daimi temsilciliklerin ikinci adamlarına "elçi", bazı başkonsoloslara da eşdeğer sayılan "birinci sınıf başkonsolos" unvanı tanınmıştı, ama bu makamlarda iki yılını dolduranların büyükelçi yapılması çok nadirattandı.

Kim ne derse desin, Bonn'da edindiğim tecrübe sonucunda, başkonsolosluğun, mesleğin ayrı bir kolu olduğu kanaatine varmıştım. İtiraz eden çoktu, ama mücavir ülkelerdeki Gümülcine, Halep, Urumiye ve benzeri temsilciliklerimiz hariç, bir noktada meslektaşların Başkonsolos olarak devam etmek ile büyükelçilik ve daimi temsilciliklerde görev yapmak arasında bir tercih yapması veya yaptırılması gerektiği düşüncesindeydim. Hâlâ da öyle düşünürüm. Kimse beni takmadığına göre, mesele yoktur, devam edelim. Bu konuya ileride bir daha değineceğim.

İkili Ekonomik İşler Dairesi (1985-1987)

Batum'dan dönünce 1985 sonbaharında Ekonomik İşler Genel Müdürlüğü'nde çalışmaya başladım. Adı vardı, ama genel müdür yoktu. Ekonomik İşlerden Sorumlu Müsteşar Yardımcısına bağlı, biri ikili, diğeri çok taraflı iki genel müdür yardımcılığı vardı. Ben işe başladığımda Müsteşar Yardımcısı, Büyükelçi Mustafa Akşin'di. Ben, İkili Ekonomik İşler Genel Müdür Yardımcısı Elçi Volkan Vural'a bağlı iki daireden birinin başkanı oldum. Bizim Daire, az gelişmiş, yani kibarcası gelişme yolundaki ülkelerle ilgili işlere bakıyordu. Hatırladığım kadarıyla Ortadoğu ile OECD ülkelerinden diğer daire, Doğu Bloku, Asya, Afrika ve Latin Amerika'dan bizim daire sorumluydu. Bir yıl sonra Volkan Vural Tahran'a büyükelçi gitti. Yerine Paris'ten Necati Utkan[153] geldi. Bir süre sonra Mustafa Akşin gitti, yerine Libya'dan Büyükelçi Mustafa Aşula geldi.

12 Eylül'den önce siyasi ve ekonomik her türlü dış ilişki Dışişleri Bakanlığı'nın sorumluluğundaydı. Turgut Özal'la birlikte, Hükümet üyeleri arasında bir dış seyahat çılgınlığı başlamıştı. Bunu tatmin için olsa gerek, Özal, her ülke için ayrı bir bakanı o ülkeyle ekono-

153 Sonradan büyükelçi.

mik ilişkilerden sorumlu tutmuştu. Bu bakanlar, sorumlu tutuldukları ülkelerle belirli aralıklarla yapılan Karma Ekonomik Komisyon toplantılarında Türk heyetine başkanlık ediyorlardı, ama işin bütün yükü Dışişleri'nin üzerindeydi. Bu toplantılarda karşılıklı ticaretten uçak seferlerine, yatırımlardan, öğrenci burslarına kadar her şey konuşulur, karara bağlanırdı. Aynı ülkelerin bir bölümüne 1976 yılında Şube Müdürüyken de bakmıştım. Konuya yabancı bakanlar bizim heyetlere başkanlık etmeye başladıkları sene işler biraz değişmişti. Bizim taraf sürekli karşı tarafa "Şunu da satalım, bunu da satalım" diye bastırır olmuştu. Ticarete aklım hiç ermez, ama muhatabımız olan devletlerin çoğu garibandı. Parası yoktu. Birkaç kalem, hatta bazen tek kalem olan ihraç malını satması gerekirdi ki bir şeyler ithal edebilsin. Dünyada üretmeden tüketmek furyası henüz tam hızını almamıştı. Dünya piyasalarına Amerikan Doları henüz boca edilmemişti, azar azar sürülüyor, piyasada çoğalıp da değer kaybeder gibi olunca musluklar kısılıyordu. Türkiye de kredi peşindeydi, ama bugünkü gibi değil, nasıl ödeneceği hesaplanarak hareket ediyordu. Ekonomi bürokrasisi içindeki bazı unsurlar direniyordu. Özal'a ve bir, iki istisna dışında hepsi şu veya bu şekilde Amerika'da yetiştirilmiş Hükümet üyelerine rağmen, ülkenin çivisi çıkmamıştı, sadece gevşetilebilmişti.

Bir de işin adabından habersiz bakanlar vardı. Bir tanesi, dost ve bizimle çok yakın ilişkiler içinde bulunan bir ülkede yapılan toplantıdan döndüğünde, havaalanında basın mensuplarına "Orası bizim için çok iyi pazar olacak" dedi ve bu, gazetelerde ve televizyon haberlerinde aynen yer aldı. O ülkenin Ankara'daki Büyükelçiliği merkeze ne yazdı hâlâ merak ederim. O zamanlar birilerinin pazarı olmakla pek kimse övünmüyordu da ondan.

Bir başka hikâye: Bir gün benim odaya bir zat geldi. Özal, hiç devlet tecrübesi olmayan kişileri "müşavir" unvanıyla tepeden inme yüksek dereceli memur yapma yolunu açmıştı. Gelen zat da o zamanlar uzak ve merak uyandıran bir ülkeyle Ekonomik İlişkilerden Sorumlu yapılan bakanın özel müşaviriymiş. "Sayın bakanımız, eşi ve refakatinde üç kişilik bir heyetle o ülkeye bir haftalık resmi bir ziyarette bulunacaklar. Yol parası dışında her türlü masrafı o ülke makamları karşılayacak. Gerekli işlemleri yapın" dedi. "Durun bakalım nereden çıktı bu davet?" dedim. İftiharla "Ben ayarladım. Şimdi o ülkenin büyükelçiliğinden geliyorum" dedi. Bu olayın aykırılığını ve hatta vahametini anlatmaya gerek yok. Müşavire "Dışişleri Bakanlığı seyahat acentesi değildir. Ayrıca, yabancı temsilcilikle-

rin kançılaryasına devlet memurları hiçbir şekilde gidemez" dedim. Söz konusu ülkeden herhangi bir resmi talep gelmedi, biz de bir talepte bulunmadık. İş öylece kaldı. Dışişleri Bakanlığı'nı Hükümet üyelerinin seyahat acentesi sanan zihniyet o yıllarda filizlenmişti. Bir sonraki aşamada yurtdışındaki Büyükelçilik konutları milletvekili ve bakan misafirhanesi sanılmaya başlanacaktı.

Ankara'da İkili Ekonomik İlişkilerde çalıştığım süre içinde Pakistan, Çin, Güney Kore, Bangladeş ve Hindistan'la karma ekonomik komisyon toplantıları yaptık. Ticaret Bakanlığı'nda aynı bölgeye Mülkiye'den ve futboldan arkadaşım Avni Özcan bakıyordu. Avni ile Pekin'e, Seul'e, Dakka'ya ve Yeni Delhi'ye birlikte gittik. Bu tür seyahatlerde kafa dengi arkadaşlarla beraber olmak işleri kolaylaştırıyordu.

Yaptığımız seyahatlerden en ilgi çekici olanı Çin seyahatiydi. Çin'de komünist yaftalı kapitalist sisteme yeni geçiyorlardı. Bütün dikkat ve gayretime rağmen Mao elbiseli kimseyi göremedim. Mao elbisesi tedavülden kalkmıştı. Çinliler zamanında Rusları revizyonist diye alabildiğine eleştirirlerdi. Atalarımız "Büyük lokma yut, büyük söz söyleme" demişler.

Bizim heyete mihmandar olarak Ankara'daki Çin Büyükelçiliği'nden Pekin'e yeni dönmüş genç bir Dışişleri mensubunu vermişlerdi. İyi Türkçe biliyordu. Çin Seddini gezerken gıcıklık etmek amacıyla "Bu duvarı o kadar uğraşıp ne diye çekmiş ki sizinkiler?" diye sordum. "Siz bilmiyor musunuz?" dedi. Öyle soruya böyle cevap. "Bir şeyler duydum tabii de doğru mu diye yerinde de bir teyit edeyim istedim" dedim.

Gene Futboldan Mülhem Türkçe Şartı

Ankara'da amatör kümede müessese kulüpleri egemenliği vardı. İmkânları boldu. Bu kulüplerden Uçak Sanayii'nin USAŞ takımında Nijeryalı Sami yahut Sammy denilen bir futbolcu vardı. ODTÜ'de öğrenciydi. Bu Sammy beş yıldan fazla Türkiye'de kaldı. Amatör kümede top oynadığı halde, benim bildiğim, on kelimeden fazla Türkçe öğrenmedi. ODTÜ'yü bitirdi gitti. Bir daha adını duyan olmadı.

O zaman Sammy ve onun gibi diğerlerinin Türkiye'de okumasından ben ne anladım! O bir şey anladıysa ne mutlu ona.

O bana bir fikir verdiği için yapılan ikili anlaşmalarda tarafımızdan burs verilmesi söz konusu olduğunda "Türkçe eğitim yapan üniversitelerden birinde okuması kaydıyla" diye şerh koyulmasını

sağladım. Çok eleştiren, hatta dalga geçen oldu. Türkçe şartının devam ettiğini umarım.

Israr ve Fırça

Ankara'da bir uzak ülkeyle Karma Ekonomik Komisyon toplantısı yapılacaktı. Oradaki büyükelçi toplantıya katılmak üzere Ankara'ya gelmek istiyordu. "Uygundur, gelin" diye bir telgraf hazırladık. Volkan Vural "Senin Vahit Bey'e nazın geçer, git bunu sen imzalat" dedi. Halefoğlu'na gittim. Bana "Sen eski köye yeni âdet mi getiriyorsun, Büyükelçi Karma Ekonomik Komisyon toplantısına gelmez" dedi. "Ama efendim Sayın Özal bir hafta sonra o ülkeye resmi ziyarette bulunacak. Büyükelçinin KEK toplantısı vesilesiyle buraya gelip ziyaret öncesinde ülke hakkında birinci elden bilgi vermesi yararlı olabilir" falan diye ısrar ettim. Al takke, ver külah, sonunda defi bela kabilinden imzaladı.

Telgrafı tam gönderdim, o ziyaret edilecek ülkenin büyükelçilik müsteşarı Bakanlığa benimle görüşmeye geldi. "Biz gelemiyoruz, madem resmi ziyaret var, siz gelin, KEK toplantısını bizim orada yapalım" dedi. Mecburen "Tamam" dedik ve oradaki Büyükelçi'ye "Toplantı iptal edildi. Gelmenizden sarfınazar edilmiştir" gibisinden bir yıldırım telgraf çektik. İkinci telgraftan haberi olmamış gibi kalktı geldi. Bizim o ülkeye gidişimiz için yazılan olur belgesini Halefoğlu'na imzaya çıkarmak yine bana düştü. Beni karşısında görünce Halefoğlu "Senin o geçen günkü ısrarcılığın devlete kaça mal oldu biliyor musun!" dedi. Ne diyeyim, yerden göğe haklı. Ses çıkarmadan önüme baktım tabii. "O Büyükelçi'ye de demediğimi bırakmadım. Bir daha gözüme gözükmesin. Avrupa'ya tayin istiyormuş. Orada oturup kalsın da görsün" dedi. Böylece, Halefoğlu gibi sakin ve yumuşak başlı bir amirden fırça yemiş oldum. Dedim ya, yerden göğe haklıydı. Biraz da iyi niyet kurbanı olmuş sayılabiliriz tabii.

Pakistan'a Nükleer Destek İddiası

İkili Ekonomik İşler'de görev yaptığım sırada Amerikan Büyükelçiliği Müsteşarı en az üç kere yanıma geldi ve Pakistan'ın nükleer bomba yapmak çabası içinde olduğunu ve uranyum zenginleştirmek için gerekli merkezkaç[154] aletlerini Türkiye'den temin ettiğini ısrarla öne sürdü. Bu konudaki araştırmamız tabiidir ki sonuçsuz

154 Türkçesi santrifüj.

kaldı. Amerikalı, boş atıp dolu tutmaya mı uğraştı, bilemiyorum. Ama 1979 yılında İsveçlilerin dünyada kısa sürede nükleer bomba yapabilecek bilgi birikimine ve teknik imkânlara sahip üç ülkeden birinin Türkiye olduğunu belirttiği hatırlanırsa Amerikalıların bahse konu girişimi kayda değerdir sanırım.

Bende Balkabağı Var

İktisat Dairesinde Müsteşar Yardımcısı Mustafa Akşin tayin olduğunda yerine uzun yıllar Libya'da büyükelçilik yapan Mustafa Aşula'nın geldiğini belirtmiştim.

Mustafa Aşula, yabancı dil eğitimi veren okullardan değil, devlet lisesinden gelmiş, Mülkiye'de kendi gayretiyle Dışişleri sınavını geçecek ölçüde Fransızca öğrenmişti. Çok aksi olduğu, astlarına kötü muamele ettiği yönünde söylentiler daha göreve başlamadan bütün İktisat Dairesine yayılmıştı. Aşula göreve başladı, birkaç ay geçti, arkadaşlardan bazıları mırıldanmaya başladı. Ben imzaya giriyor, yazıları imzalatıyor, soru sorarsa cevap verip çıkıyor ve ilişkiyi asgaride tutmaya çalışıyordum.

1987 yazında Mülkiye Spor Kulübü'nün basketbol ve futbol takımlarını Kıbrıs'a götürecektim. Bir cuma sabahı, yıllık izinden 15 gün istemek üzere Aşula'nın yanına gidecektim. Odamdan çıktım. Karşımdaki odada daha önce sözünü ettiğim Büyükelçi Erhan Öğüt'ün eşi Daire Başkanı Ayşe Öğüt otururdu. Baktım, ağlıyor. "Hayırdır, ne oldu?" dedim. "Erhan'la tatile çıkacaktık. O gitti, beni bekliyor. Aşula'dan bir hafta izin istedim, vermedi. Ben şimdi ne yapacağım" diye ağlamaya devam etti. Koridora çıktım. Karşıdan Dışişleri'nin mümtaz tiplerinden, Cenevizli soylu bir aileden geldiğini söyleyen[155] soytarı saydığım bir arkadaş geliyor, hem sövüyor hem koridorun duvarını yumrukluyordu. "Neye kudurdun?" dedim. "Bu namussuz heriften bir hafta izin istedim, vermedi" dedi. Eyvah! Ben on beş gün izne gidecektim. 40 kişilik sporcu kafilesinin gidişi bana bağlıydı. Nasreddin Hoca'nın armağan olarak götürdüğü cevizleri beğenmeyen Timur'la olan hikâyesini hatırladım.[156] Ayşe ile Cenevizli birer hafta izin istemiş, alamamıştı. Ben iki hafta izin isteyecektim, yani balkabağı getiren, Nasreddin Hoca hikâyesindeki gibi bir sonraki adam değil, bendim.

Aşula'nın kapısını tıklatıp yarım açtım, içeri girmeden "Müsaadenizle ben on beş gün izne gidiyorum" dedim. "Gidebilirsiniz"

155 Ben Andrew Mango'nun yalancısıyım.

156 Bilenler, bilmeyenlere anlatsın.

dedi. "Efendim?" dedim kulaklarıma inanmayarak. "Tabii gidebilirsiniz" dedi. Biraz da hayretle kapıyı kapatıp ve bir "oh!" çekip gittim.

Bir Afrika Seyahati Daha

Kıbrıs'tan döndükten sonra Aşula ve ben, biri de DPT'den, diğeri Ticaret Bakanlığı'ndan iki kişinin de yer aldığı dört kişilik bir heyetle Paris üzerinden Cibuti'ye, oradan da Nairobi üzerinden Kampala'ya gittik. Cibuti ve Uganda Hükümetleri, bir vesileyle Kenan Evren'e başvurmuş ve ekonomik işbirliği olanaklarını araştırmak üzere Türkiye'den heyet davet etmişlerdi. Davete icabet, dört yıl sonra gerçekleşiyordu.

Uçağa binişleri ben ayarlıyordum. O günlerde baca gibi sigara içerdim. Aşula ve o iki arkadaşı bir araya oturtup, kendime daha arkada bir yer ayarlayıp, bol sigara içip kafama göre seyahat ediyordum.

Cibuti'ye kadar öyle gittik. Cibuti'den Nairobi'ye giderken Aşula "Siz niye benim yanımda oturmuyorsunuz?" dedi. "Efendim ben çok sigara içiyorum, rahatsız etmeyeyim diye" dedim. "Olsun, rahatsız olmam, yanımda oturun" dedi. Eyvah dedim. Mecburen oturdum.

Seyahate çıkmadan önce Ankara'da Hıfzısıhha Enstitüsü'nde Afrika için gerekli aşıları olmuştuk. Aşula büyükelçi diye bizi müdürün odasına alıp itibar etmişlerdi. Aşula'nın bir kızı[157] o yıl doktor çıkmış, tesadüf, o sabah Hıfzısıhha'da göreve başlamış. Müdür bir iki kere "Kerimeniz bu sabah göreve başladı" dedi, Aşula hiç oralı olmadı. Aşılar yapıldı, bahçeye çıktık. Kızı, yan binada görev yapıyormuş. "Bir hayırlı olsun ziyareti yapmazsanız kim bilir ne düşünürler, haddim değil, ama hiç değilse iki dakika görseniz" dedim. Adeta istemeye istemeye iki dakika binaya girip çıktı. İçimden "Amma da aksi adam" dediydim.

Cibuti'de uçakta yanına mecburen oturdum. O kadar da aksi biri değil, sohbeti düzgün bir adammış. Epeyce konuştuktan sonra lafı izin konusuna getirdim. "Tabii verecektim, hakkınızdı. Siz o güne kadar izin yapmamıştınız" dedi.

Pasaport işlemlerini yaparken doğum yerinin Revan[158] olduğunu görmüştüm. Bugünkü Ermenistan kurulurken çok sayıda Türkün yaşadığı bölgeden, başta Revan, canını kurtarabilen 200 binden

157 Bir diğer kızı daha sonra Dışişleri'nde meslektaşımız olmuş, genç yaşta vefat etmiş. Aşula'yı kaybettiğimiz zaman taziye için aradığım doktor olan kızından telefonda öğrendim.

158 Bugünkü Erivan.

Büyükelçi Mustafa Aşula'yla Uganda'da toplantıda

fazla insanın Türkiye'ye sığındığını zaten biliyordum. Aşula'nın küçük bir çocukken ailesiyle geldiği Ağrı'da büyüdüğünü uçak yolculuğunda öğrendim. Emekli olunca ilk gençlik günlerini anlatan "Kolcu Salih" diye bir kitap yazdı. Kitapta anlattıkları, gençliğimizde beğenmediğimiz yeni Türk devletinin, onca yokluk içinde Ağrı'daki yoksul bir göçmen, daha doğru deyimiyle kaçkın çocuğunun devlet hizmetinin en yüksek mertebesine çıkabileceği bir eğitim imkânı sağladığının kanıtıydı.

O seyahatte Aşula'nın unutamadığım bir sözü "Siz, donmuş ve sobanın üzerinde ısıtılmaya çalışılmış, dışı yanık içi donuk ekmeğin tadını bilir misiniz?" olmuştu.

Cibuti

Cibuti'de bizi çok iyi karşıladılar. Hiç unutmam, başbakanları **bize "Zamanında buradaydınız. Gözbebeğimizdiniz. Bir gittiniz, yıl**larca gelmediniz. İnşallah yine yıllarca beklemeyiz" diye hitap etti. Cibuti, Kızıldeniz'in en güneyindeki bir körfezin güney girişindeydi. Kuzey girişinde, Yemen'in karşısındaki kale Türklere aitti dediler. Maalesef gidip göremedik.

Her ne kadar Fransa'dan bağımsızlık kazanmış gibi görünse de Fransız idaresi Cibuti'de perde arkasından aynen devam ediyordu. Limanda bir Fransız firkateyni vardı. Fransız Yabancılar Lejyonu-

nun bir bölümü Cibuti'de üslenmişti. Air France her gün gidiş-geliş Paris-Cibuti Reünyon Adası seferi yapıyordu. Zaten o dönemde, eskiden Fransız Somalisi denilen o ülkede karşılıklı iyi niyet açıklamalarında bulunmaktan başka yapılabilecek bir şey görünmüyordu.[159]

Kampala

Kampala'ya daha önce 1979 başında, İdi Amin'in son günlerinde gittiğimi anlatmıştım. 1987'deki ziyarette ülke tamamen yıkılmış görünüyordu. İlk gidişte kaldığımız meşhur Kampala Oteli harabe haline gelmişti. Sokaklarda pek az hareket vardı. Ortalık yarım kalmış inşaatlar, dökülen yarı yıkık ve bazıları terk edilmiş binalarla doluydu. Bizim heyet için düzenlenen toplantıya bütün Uganda Bakanlıkları ile kamu kurum ve kuruluşlarından onlarca yetkili katılıyordu. Aşula'ya "Efendim, bu insanlar bizden çok şey umut ediyorlar. Ne diyeceğiz?" dedim. "Sen merak etme" dedi. Kürsüye oturdu. İki saat vaziyeti çok güzel idare etti, sorular soruldu, cevaplar verildi, herkes çok mutlu oldu, toplantı haberi Uganda basın yayın organlarında geniş yer aldı. Bir sonuç çıkmadı, ama tabiri caizse bayrak göstermiş olduk.

Daha önce de kısaca değindiğim gibi, beni üzen bir nokta, 1979'da bizimle yakından ilgilenen, İdi Amin'in Ekonomiden Sorumlu Bakanı Abdülhamid Jumba Masagazi'nin, sekiz yıl sonra hapse atılıp tam Kampala'da bulunduğumuz sırada televizyonda canlı yayında sorgulanması oldu. Üç gece üst üste onu seyrettim. Üzülmedim desem yalan olur. Afrika ve hatta Ortadoğu'da Büyük Beyaz Adama ters düşen ve ona kafa tutanın sonu iyi olmuyor.

Tahran'a Atanma

Tayin vakti geldi. Yurtdışı temsilciliklerde boşalan yerleri sıralayan kâğıtlar dağıtıp merkez görev süresi dolan herkese nereye gitmek istediğini sordular. Dostlar alışverişte görsün. Belirli bir **cemiyete mensup olanlar zaten iyi sayılan yerleri her tayin dönemi** önceden kapatırlardı. Bakan Halefoğlu'na söylesem, istediğim yere gönderilirdim ama aslında gönlümde yatan bir yer yoktu. Düzgün personelcilerden Hasan Servet Öktem'e gittim "Ben nereye gidiyorum?" diye sordum. Güya söylemezler de Öktem "Almanya'da bir

159 "Yemen'de ne işimiz vardı?" diye ahkam kesenler kafayı çalıştırsınlar da çapları elveriyorsa ne işimiz varmış bir düşünsünler.

başkonsolosluğa ne dersiniz; mesela Hannover?" dedi. Eyvah ki ne eyvah. Askerde karargâhta görev yapmak bana nasıl kâbus gibi geldiyse bizim meslekte Batı'da bir ülkede başkonsolosluk yapmak da öyle gelirdi.

Mesleğe girmeden önce, ilk gençliğimde seyrettiğim filmlerden ve okuduğum casus ve haydut romanlarından edindiğim izlenim dolayısıyla olsa gerek, konsolos denilince gözümün önünde hep, sıcak ve dağınık bir liman şehrinde, her renk ve her türden gemiciler, balıkçılar, kaçakçılar, kaçaklar, casuslar, deniz haydutları, tetikçiler, havada uçuşan martılar, omuzda papağanlar ile sandıklar ve sepetler ve de fıkırdak esmer kadınlarla dolu bir rıhtımda hayalet gibi dolaşan beyaz keten elbiseli, beyaz hasır şapkalı, beyaz tenli, yüzü duvar gibi ifadesiz bir beyaz adam gelirdi.

Mesleğe girdikten ve özellikle Bonn'da görev yaptıktan sonra beyaz elbiseli konsolos görüntüsü değişti. Orada edindiğim izlenime daha önce değinmiştim. Bana göre konsolosluk, bizim mesleğin ayrı ve bana uymayan bir kolu gibiydi. Konsolosların kafaları dört yıl apayrı bir âlemde gezerdi.[160]

Ve yine bana göre o dönemde meslekte belirli bir düzeye gelmiş arkadaşları medeni bir şehirde başkonsolos olmaya can artıran önemli bir sebep, konsoloslukta imkânların daha fazla olmasaydı. Konsolosluklarda misyon şefinin şahsi gıda, çamaşır tozu ve bulaşık sabunu harcamaları dışındaki her türlü masrafı devlet tarafından karşılanan bir ikametgahı vardı. Bu da maaştan en az yüzde 25 tasarruf demekti. Bir meslektaş dört yıl o parayı bir kenara koyup Ankara'ya döndü mü uzun süre merkezde kalabilecek ve büyükelçi atanana kadar bekleyecek maddi güce sahip oluyordu. Dışişleri'nin merkez maaşları ek ödemesiz, fazla mesaisiz, makam tazminatsız, düz memur maaşıydı. Dışişleri memurlarının Ankara'daki maddi imkânları diğer Bakanlıklarda çalışanların bazı ahvalde çok altındaydı.

Tahmin edebildiğim kadarıyla Hannover'e tayin fikri Halefoğlu'ndan çıkmış olsa gerekti. Onun için ona gidip benim başka bir yere gönderilmemi sağlamasını isteyemezdim.

Volkan Vural Tahran'dan Ankara'ya bir geldiğinde "İstediğin bir yer olmazsa benim yanıma gelir misin?" diye sormuştu. Hannover'e gideceğime, Tahran'a gitsem çok daha iyiydi. Hemen Tahran'a te-

160 Rahat, sıkıntısı olmayan, fazla düşünmeye gerek duyulmayan bir işti. Kimse bozulmasın. Bunlar tamamen benim şahsi fikrimdir. İsteyen edep dairesinde sövebilir.

lefon ettim. "İstiyorsan Personel Dairesinden talepte bulun, oraya gelirim" dedim. İki saat sonra beni Personel Dairesinden çağırdılar. Yüzlerde bir şaşkınlık ifadesi. Hannover'i beğenmeyip Tahran'a gitmek istediğime inanamıyorlardı anlaşılan. Hemen bildiğim bir nakarat başladı: "Böyle nazik ve zor görevler meslek hayatında tecrübe kazanıp yükselmek için" filan diye. Gülerek "Vallahi ben bunları bir Bağdat'a, bir de Urumiye'ye giderken dinledim. Biraz daha devam ederseniz vazgeçip Almanya'da bir başkonsolosluğa razı olacağım diye korkuyorum" diye araya girdim. Ve de anlaştık.

Tahran'a tayinim çıktı. Bakan Vahit Halefoğlu'na vedaya gittiğimde "Benim sana uygun gördüğüm yeri sen beğenmemişsin. Başka bir yer istiyorduysan söyleseydin. Madem Tahran'ı istedin, git, hayrını gör" dedi.

Daha önce de belirttiğim gibi, Vahit Halefoğlu, maiyetinde çalışanları ve çalışmış olanları her zaman koruyan ve kollayan bir amirdi. Yanındaki memurların bir sıkıntısı veya isteği olup da kendisine söylemezlerse alınırdı. Herhalde bu yüzden o dönemde birileri, Dışişlerinde "Bonnboy" diye uyduruk bir tabir türetmişlerdi, Vahit Bey'in Bonn'da yanında çalışmış olanlara diğerlerinden daha fazla itibar ettiğini sandıkları için. Tahran'a tayinden sonra "Sen de Bonnboy imişsin. Niye iyi bir yere tayin istemedin" diyenler oldu tabii ki.

Niye Tahran...

Stokholm'e o dönemde İsveç örnek ülke olarak tanıtıldığı için talip olmuştum. Tahran'a gitmeyi de Urumiye'de bir ucundan bakabildiğim İran bende merak uyandırdığı için istedim. Türklerin geçmişinde, kültüründe iyisiyle, kötüsüyle derin izleri olan bir ülkeydi. Bonn'dayken tartıştığım bir ukala Amerikalı, Ortadoğu ülkelerine ve insanlarına veryansın ederken "Bize uymaz, biz Orta Asya'dan geldik" dediğimde "Evet, ama İran'dan geçip geldiniz" demişti. O söz hep aklımda kalmıştı. Ayrıca İran'da devrim olanca hızıyla devam ediyor, Irak'la savaş sürüyordu. Bana bunlar da cazip geliyordu.

Bizim meslekte bir de "Nereye gittiğin değil, kimin yanına gittiğin önemli" diye bir laf vardır. Volkan Vural Ankara'da uyumlu çalıştığım bir amirdi. Tahran'a gitmeyi o yüzden de istemiştim. Nitekim yanılmadım. Amma velakin, Volkan Vural'ın huyu Moskova'ya atanınca değişti. Oralara ileride geleceğim.

Uğur Mumcu

Uğur Mumcu, Nuri Yıldırım'ın öğrencilik yıllarından beri iyi arkadaşıydı. Onun vasıtasıyla tanışmıştık. İran'a tayinimi duyunca benim evime geldi. "Böyle şeyler yazılmaz, telefonda konuşulmaz. Aman Müfit dikkat et. Ercan Vuralhan çetesi asıl yolsuzluğu temsilciliklerin güvenlik düzeneklerinde yapmış. Ben ancak zırhlı araç alımındaki yolsuzluğu yazabildim. Orada olanaklar kısıtlı. 50 bin dolarlık bir aracı 70 bin dolar gösterebilirsin, daha fazlasını yutmazlar. Halbuki güvenlik sistemlerinden ciddi paralar çarpmışlar. Tamamında büyük zafiyetler var. Tedbirli ol. Sakın güvenme. Ben bunları yazamadım, yazmak Taşnakçıya yol göstermek olurdu" dedi.

Ne kadar haklı olduğu kısa sürede ortaya çıktı. Hem Tahran hem oradan tayin olduğum Londra Büyükelçilikleri basıldı. Her iki büyükelçilik binasının büyük masraflarla yapılan güvenlik sistemlerinde birçok yanlışlık ve eksiklikler bulunduğu saptandı. Uğur Mumcu'nun söylediklerinin tümüyle doğru olduğu ortaya çıktı. Doğru olduğundan zaten hiç şüphe duymamıştım. Uğur Mumcu'nun artık soyu hemen hemen tükenmiş olan gerçek gazeteci ve sorumlu bir aydın olduğunu kendi çapımda bir kez daha vurgulamak için yazdım. Ruhu şad, hayatı ve ilkeli duruşu yeni yetmelere örnek olsun diyelim.

Mülkiye Spor Kulübü, Korsan Antrenörlük, Yöneticilik ve Kıbrıs Seyahati

Çocukluktan gençliğe evrilmeye başladığım zamanda 1950'li yılların ilk yarısında, Türkiye Spor adında tam boy dört sayfa, günlük bir gazete çıkardı. Mülkiye'nin adını ilk defa sadece spor haberleri veren o gazetede görmüştüm. Basketbolda Galatasaray'ı yenmişlerdi. O günlerde beni her maçına götüren Coşkun Özarı dolayısıyla koyu Galatasaraylıydım. Galatasaray basketbol takımı, o spor dalında hegemonya kurmuştu. Kimseye yenilmezdi. Basketbolculardan Ali Uras ve Yalçın Granit, futbolculardan zamanın ünlü isimleri Turgay kadar, Gündüz Kılıç kadar, Fenerbahçeli Cihat, Lefter, Beşiktaşlı Şükrü, Vefalı Galip kadar tanınmış kimselerdi.[161] Fenerbahçe ve Beşiktaş basketbolla ciddi şekilde ilgilenmeye daha başlamamıştı. Türkiye ligi yoktu. Yılda bir kere İstanbul, Ankara, İzmir şampiyonları ve aynı şehirlerden bir iki takım daha, beş veya altı takım bir araya gelip Türkiye şampiyonluğu için karşılaşırlardı. Hep de Ga-

161 Metin Oktay, Can Bartu falan henüz piyasada yoktu.

latasaray şampiyon olurdu. Bu Mülkiye de nereden çıkıp Galatasaray'ı yenmişti.[162]

Önce de değindiğim gibi, birkaç yıl sonra 1957'de Büyükada'da Uğur Erel'le tanıştım. Mülkiye'nin ne olduğunu öğrendim. Sonra Mülkiye'de öğrenci oldum. En sonunda spor kulübüne girdim.

Mülkiye'ye girişime "Hariciyeci olacağım hem de Mülkiye'de basketbol oynayacağım" diyen çocukluk ve lise arkadaşım, genç yaşta kaybettiğimiz Tunca Aksoy'un nasıl önayak olduğunu daha önce anlatmıştım.

Mülkiye'de üçüncü sınıf öğrencisiyken geldiğim o zamanki adıyla Mülkiyeliler Birliği Gençlik Kulübü, sporcular bakımından değil, ama üyeler ve yöneticiler bakımından dışa sımsıkı kapalı bir kulüptü. Hep öyle kaldı. Üyelik için Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi mezunu olmak şarttı. Mülkiye mezunu değiller ise eski sporcular ve hatta SBF'deki öğretim üyeleri bile kulübe üye olamıyorlardı. Kulübün o zamanlar dayandığı iki temelden biri olan Mülkiyeliler Birliği de öyleydi. SBF'deki hocalar da Mülkiye mezunu değilse Birliğe veya kulübe üyelik konusunda aynı engele takılırdı. Herkes misafir olarak Birliğin Yüksel Caddesindeki ünlü lokalinde oturur, icabında ağırlanır, yer içer, ama seçimlerde oy kullanamaz, yönetime giremezdi.

Basketbol takımı 1960'larda eski gücünü kaybetmekle birlikte,[163] Ankara'da başa oynuyordu. Henüz Türkiye Basketbol Ligi kurulmamıştı. Kulüpte ileriki yıllarda Beşiktaş ve Fenerbahçe kulüplerimizde de yöneticilik yapan Ertuğrul Kumcuoğlu, Engin Berker gibi ağabeylerimiz de başkanlık ve yöneticilik işini dönem dönem üstlenmişlerdi. Ancak 1960'ların başından vefat ettiği 1995 yılına kadar kulübe büyük bir aşkla zaman zaman başkan, ama her zaman yönetici olarak hizmet eden ve işleri fiilen yürüten Fazıl Kafadar'dı. Fazıl Kafadar'ın Ankara'da amatörlük döneminde salon sporlarının gelişmesine büyük katkısı olmuştur. Vefatından sonra SBF'nin spor salonuna Fazıl Kafadar'ın adı verildi, biraz olsun hatırasına saygı duyulduğu tescillendi.

Tekrar anlatmaya gerek yok. Yedek kaleci diye geldiğim kulüpte önce adam yokluğunda kaptan, ilk yurtdışı dönüşümde 1983-1987 arasında korsan antrenör ve yönetim kurulunda futbol şube sorumlusu olarak görev yaptım. 1993'ten 1997'ye kadar da yine adam yokluğunda başkan oldum.

162 O yıl yine Galatasaray şampiyon olmuş. Mülkiye son maçta, son saniyede top kaptırıp Beyoğluspor'a yenilmiş, ikincilikle yetinmek zorunda kalmış.

163 Mülkiye'nin son yetiştirdiği yıldız basketbolcu Şengün Kaptanoğlu'ydu.

Belirttiğim gibi, kulübün ana branşı basketboldu. Köklü bir geleneği, Türkiye ikincilik ve üçüncülükleri, 1950'lerde milli takıma verdiği oyuncuları vardı. Kulüp yönetiminde SBF Dekanının görevlendirdiği bir öğretim üyesi ile SBF Talebe Cemiyetinin seçtiği bir öğrenci de yer alır, toplantılara katılır, fakat oy kullanamazdı. Mülkiyeliler Birliği, Mülkiyeliler Vakfı ve Fakülteyle kulübün organik bağı vardı. Yurt SBF'nindi. Yabancılar kalamazdı. Bazı basketbolcu ve voleybolcuların yurt ücretini kulüp karşılardı. Basketbolcu ve voleybolcular yurdun lokantasında öğle yemeği yerdi. Paramız bittiğinde biz futbolcular, basketbolcu arkadaşların peşine takılır, öğün başına üç kap yemek hakkından bir kabını gasp eder, bol ekmek refakatinde karnımızı doyururduk.

Spor salonu da hukuken değilse bile fiilen kulübün elinin altındaydı. Bu, dekanların kulübe yaklaşımlarına göre biraz değişse de esasta fark etmiyordu. Kulübe ters giden dekan görmedim.

Mülkiye'nin basketbolla ilgisi spor salonu dolayısıyla başlamış. İstanbul'da imparatorluğa sivil yönetici yetiştirmek için Mekteb-i Mülkiye-i Şahane adıyla 1859'da kurulan okul, Ankara'ya 1937 yılında taşınmış. Almanlara yaptırılan küçültülmüş bauhaus/ardeko karışımı[164] okul binasına bitişik bir spor salonu 1939'da inşa edilmiş. 1950'lere kadar Ankara'da spor salonu sadece Gazi Eğitim, Harp Okulu ve Mülkiye'de varmış. Onun için basketbol Ankara'ya bu okullardan girmiş, yayılmış. Ankara'da Mülkiye ile Harp Okulu ve bir de askerliğini yapan basketbolcuların toplandığı Muhafızgücü, 1950'lerin ikinci yarısına, hatta sonlarına kadar salon sporlarından özellikle basketbolda hegemonya kurmuşlar.

Mülkiye basketbol takımı 1954'te Türkiye Şampiyonası için İstanbul'a geldiğinde, İTÜ itiraz etmiş "Bunlar okul, kulüp değil, katılamazlar" diye. Hemen orada, apar topar kulüp kurulmuş. Kurucular o zamanki takımın oyuncuları, yöneticiler ve mezunlar derneği olan Mülkiyeliler Birliği. Ben futbol takımına katıldığımda, kulübün adı Mülkiyeliler Birliği Gençlik Kulübü'ydü ve gazetelerde ya Mülkiye ya da Mülkiyeliler diye geçerdi. Sonra galiba yeni yasal düzenlemeler icabı kulübün adı Mülkiye Spor Kulübü'ne çevrildi. Kulübün emektar yöneticisi Fazıl Kafadar, bir süre, her defasında "Kulübün adı Mülkiye Spor Kulübü oldu, ama sporu ayrı, sporu ayrı" deyip durdu rahmetli. Yine de başta Uluç Gürkan, kulübün yöneticileri arasından bile "Mülkiyespor"u benimseyenler çıktı. O "spor" ekinin her kulüp adına eklenmesinin hikâyesi de bana göre şöyle:

164 İnşallah doğru değerlendirmişimdir. Bir bilene sormadan kafadan attım.

Benim futbol oynadığım dönemin, Orhan Şerif Apak'ın futbolu ülke sathına yaymaya uğraştığı bir dönem olduğunu söylemiştim.

O yıllarda neredeyse her şehirde, her kasabada futbol amaçlı bir kulüp kuruluyor, şehrin adına bir spor ekleniyor, iş bitiyordu. Eskiden beri futbol kültürü olan ve ünlü kulüplere sahip İstanbul, Ankara, İzmir gibi büyük şehirler dışında, Bursa, Trabzon, Samsun gibi zamanın daha küçük şehirlerinin tanınmış kulüpleri diğerleriyle birleştirilip önce Eskişehirspor, ardından Bursaspor, Trabzonspor, Samsunspor ortaya çıkmıştı. Ancak Bursa Acar İdman, Samsun Fener Gençlik, Trabzon İdman Ocağı ve İdman Yurdu gibi çocukluktan beri adını duyduğum eski köklü kulüpler ortadan kayboldu gitti.

Sonunda iş o hale geldi ki spor kelimesi kulüp ve takım anlamında kullanılmaya başlandı. İnsanlar "Hangi sporu tutuyorsun? Hangi sporda oynuyorsun?" demeye başladılar. Üç büyükler dışındakiler ve Mersin İdmanyurdu, Gençlerbirliği gibi öz adı uzun veya Ankaragücü gibi ucunda eki olan kulüp adları dışında, konuşma dilinde ve hatta yazılarda eski kulüplerin isimlerine de spor kelimesi yapıştırılır oldu. Yakın zamanlara kadar Karşıyakaspor, Altayspor, Hacettepespor, Kasımpaşaspor diye yazan veya konuşan spor yazarlarına, televizyon programcılarına bile rastladım.

Orhan Şeref Apak futbolu ülke sathına yaymaya uğraşırken bazı tuhaf olaylar da oldu. Piyasada birtakım aracılar türemiş, amatör kümeden birçok oyuncuyu yeni kurulan taşra kulüplerine göndermişti. Arkadaşım veya tanıdığım olan birçok oyuncuya bir diyeceğim yok. Ama arada Gençlik Parkı'nda garsonluk yapan bir gence alelacele lisans çıkartılıp bir taşra kulübüne satıldığı dedikoduları bile dolaşmıştı.[165]

Mülkiye, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi'ne dönüşmeden[166] önce, yüksekokulken beden eğitimi dersi ve beden eğitimi hocası varmış. Ayrıca İdari Şube öğrencilerine, kaymakam olduklarında görev bölgelerini gezebilsinler diye beden eğitiminin yanında at binme dersi de verilirmiş.

Spor salonunda 1961 yılında Alman tarzı beden eğitimi için ağır idman topları ve idman merdivenleri, bir köşede tavandan sarkıtılmış tırmanma halatları hâlâ duruyordu.

---

165 Aslında fazla değişen bir şey yok. Şimdi de işe yaramaz müzmin sakat futbolcuları milyonlarca avroya büyük kulüplere satıyorlar.

166 O da bir tuhaf. 1996'da Fakülte binasına koskoca bir "Ankara Üniversitesi'nin 50. yılı" pankartı asmışlardı. Altta, kapıda "Siyasal Bilgiler Fakültesi, 1859" yazıyordu.

Kuruluşu basketbola dayalı Mülkiye Spor Kulübünün değil, ama okulun bir futbol geçmişi vardı.

Ben öğrenciyken Ankara 19 Mayıs Stadı'nın açılış maçını Ziraat Yüksekokulu'yla oynayan Siyasal Bilgiler Okulu, yani Mülkiye futbol takımının renklendirilmiş kocaman bir fotoğrafı ile 1942'de bir kayak gezisi sonrası zatürreden vefat eden spor hocası Ahmet Bey'in bir siyah beyaz fotoğrafı, 1950'lerde Ankara'da Mülkiye'yle o salonda maç yapan Yugoslav Partizan basketbol takımının armasıyla etrafında oyuncuların imzalı resimleri olan çerçeveli bir yapıştırma[167] resim, spor salonunda girişte ve salonun arka tarafındaki soyunma odaları ile koridorda, asılı dururlardı. 1983'te hepsi yok olmuştu.

Hatay'ın bağımsızlığının ardından oraya ilk giden futbol takımının da SBO olduğunu, Dekanlık katında asılı bir fotoğraftan öğrendim.

Üstat Ali Rıza

Salonun açılışından beri hademeliğini yaptığı söylenen ve Üstat namıyla bilinen Ali Rıza Çınar, aynı zamanda salonun ve kulübün simgelerinden biriydi. Gelmiş geçmiş neredeyse bütün basketbolcuları tanırdı. Kendi kendine salonda çalışmış, çembere faul atmayı öğrenmişti. Bir zamanlar Basketbol Federasyonu her yıl "Ferdî Türkiye Basketbol Serbest Atış Şampiyonası" düzenlerdi. Üstat Ali Rıza ısrar üzerine bunlardan birine katılmış, onca basketbolcu arasından sıyrılmış, 60 atışta 57 isabetle, Yalçın Granit'in arkasından Türkiye ikincisi olmuştu. Granit, yanılmıyorsam 60'ta 59 atmıştı.

Sami Tezveren'in anlattığına göre Üstat Ali Rıza, 1970'lerin başlarında emekli olmuş. 1980'lerin ilk yarısında rahatsızlanmış. Ölüm döşeğindeyken "Mülkiyemin bir suyunu içeyim, öyle öleyim" diye tutturmuş. Oğlu, bir arabanın arka koltuğuna yatırıp salona getirmiş. Tesadüfen Sami o sırada salondaymış. Bir bardak suyu Üstada o götürmüş. Hemen ardından dekan Ruşen Keleş'e haber vermiş. Üstadı Tıp Fakültesi Hastanesine yatırmışlar, ama kurtulamamış.

Üstat Ali Rıza, soyunma odalarını çamur içinde bırakıyoruz diye biz futbolculardan hiç hazzetmezdi. Şengün Kaptanoğlu ile Orhan Girgin'in dolabını boş tutar, kimseye kullandırmazdı. Benim bildiğim, 1961 ile 1971 arası Orhan Girgin ile Armağan Asena sırayla bir o, bir diğeri takımda koçluk, Asfori Uğur, Orhan Girgin'in ardından

167 Yani Türkçesi kolaj.

sürekli kaptanlık yapmıştı. 1960 öncesi Ankara'da Harbiye-Mülkiye maçları meşhurdu. İstanbul gazetelerinde bile zaman zaman okurduk. Bizden üç, dört yıl eskiler, 1959'daki bir maçta büyük olay çıktığını, bir yığın cam ve çerçeve indiğini, 20-30 Harbiyelinin 200 Mülkiye talebesini önüne katıp kovaladığını, ünlü Hiram Abas ve mezuniyetten sonra aynı kurumda birlikte çalıştıkları söylenen Boksör Metin adlı öğrencilerin okulun kapısını tutup önlerine gelene yumruğu yapıştırarak arkadaşlarının adam akıllı sopa yemesini önlediklerini anlatırlardı.

O kavgaya İstanbul gazeteleri de geniş yer vermişti. Köşe yazıları bile yazılmıştı.

Mülkiye, benim bildiğim kadarıyla, Türk A milli basketbol takımına 1950'lerde Nezih Okuş, Turan Karaesmen, Cemil Sevin, Şengün Kaptanoğlu ve Orhan Girgin gibi oyuncuları vermişti. Benim top oynadığım ve yönetimde görev yaptığım yıllarda A milli takıma değil, ama genç milli takıma oyuncu veriyor, fakat takımda tutamayıp satmak zorunda kalıyordu.

Cebeci semtinin çocuğu olduğu söylenen Aydın Örs'ün de basketbola ilk adımını bizim salonda attığı rivayet edilirdi.

Kulübün Lokali, Mülkiyeliler Birliği'nin Kızılay'da Yüksel Caddesi'ndeki binalarından birinde, bir ara kulüp başkanlığı da yapan zamanın ünlü nakliye şirketi sahibi, Mehmet Ali Tuzcuoğlu tarafından tefriş edilmiş bir kattaydı. Bir duvarı onlarca kupa, şilt, flama doluydu.

Ben Mülkiye Kulübü'ne geldiğim yıl başkan Danıştay hâkimlerinden Yaşar Mermutlu'ydu Fenerbahçe yöneticilerinden Engin Berker gençliğinde Mülkiye'de yöneticilik, Beşiktaş asbaşkanı Ertuğrul Kumcuoğlu başkanlık yapmışlardı. Bununla beraber, 1965-1985 yılları arasında kulübün bütün yükünü Danıştay'da çalışan, daha sonra Bursa Bölge İdare Mahkemesi Başkanlığı'ndan emekli olan ve hayatında fiilen spor yapmamış olmakla birlikte spora büyük bir aşkla bağlı bulunan ve çok hizmeti geçen Fazil Kafadar taşımıştı. Gaziantepli Fazıl Ağabey "Mülkiye salon sporları yapar" derken umumi arzu üzerine futbol şubesi kurmak zorunda kalınca ve hele daha başlangıçta bir de biz büyük bir kavga çıkararak işe başlayınca, kanı futbol takımına bir türlü ısınmamıştı. Bununla beraber, Gaziantep'te Şehreküstü takımında ve Antep karmasında oynamış kardeşi İlhan Kafadar Ankara'ya gelip Karayolları Genel Müdürlüğü'nde çalışmaya başlayınca, bizim takıma almıştı. İlhan, o zamanlar santrhaf, şimdi stoper denen mevkide oynardı. Yine savunmada

oynayan Hürol'la başımızın tatlı belasıydı. Sık sık kendini kaptırır, "Hücuum" diye bağırarak ileri koşar, geriyi boş bırakırdı. Hayattaki en iyi arkadaşı, Galatasaraylı Talat'tı. Talat, Ankara'ya geldiğinde mutlaka İlhan'ı arar bulurdu. Spor hayatımda en pişman olduğum şeylerden biri, oyun esnasında hata yaptığında İlhan'a çok ağır sözler söylemiş olmamdır. Dünyanın en temiz kalpli insanlarından biri olan İlhan'a sarf ettiğim sözlerden dolayı hâlâ üzülür, utanırım.

Mülkiyeli spor adamlarından Halim Çorbalı Türkiye Futbol Federasyonu başkanlığı yapmıştı. Bizim dönemlerden Aydın Torunoğlu ileriki yıllarda TFF Genel Sekreterliği, çok sevdiğim okul ve takım arkadaşlarımdan Cemalettin Öztürk, TFF hukuk müşavirliği yaptı. Asfori Uğur Erel de 1970'lerin sonlarında Basketbol Federasyonu başkanıydı. Emlak Bankasında müfettiş ve daha sonra bölge müdürü olan ve Adana'ya yerleşen takım arkadaşım Turgay Bilgin, bir süre Adanaspor kulübü başkanlığı yaptı. Kaleci arkadaşım Raif Bakova'nın Vefa kulübünde başkanlık yaptığına değinmiştim. Bir ara en gözde spor yorumcularından biri olan Deniz Gökçe de malum.

Kulüpten İhraç Ediliyorum

Mülkiye Spor Kulübü'ne geldikten iki yıl sonra, yönetim kurulu kararıyla kulüpten ihraç edildim. Sebebi şu: Basketbol genç takımı Türkiye şampiyonu olmuştu. Maçları bitmişti. Şampiyonluk kupasını Mülkiyeliler Birliği'nde teşhir ediyorlardı. Bizim futbol takımında beş sakat vardı. Ayrıca maçta kavga çıkmış, beş kişi ceza almıştı. Antrenörümüz, çoğu zamanki gibi kaçmıştı. O zamanlar amatör spor lisansı, su sporları hariç, atletizmden haltere, güreş ve bokstan basketbol, voleybol ve futbola kadar bütün spor dalları için geçerli tek lisanstı. Ben basketbolcularla konuştum. Futbol oynamaya hevesli beşinin lisansını kulüpteki çekmeceden aldım, maça çıktık. 40 dakika dayandık, sonra bir gol yedik. Devre 1-0 bitti. Maç gitti diye enayi gibi seyircilerin dolduruşuna gelip ikinci devre hücuma geçtik, dağıldık, bir gol atıp on gol yedik. Hiç üzülmedim. Hükmen yenilmemiş, ligden ihraç edilmemiştik. Ertesi yıl yeniden başlayacaktık. Ama kulübün yönetim kurulu öyle düşünmüyordu. Amatör kümenin inceliklerini bilmeyen salon sporcusu basketbolcuların hepsi sakatlanmıştı. İstisnasız beşi de sekiyordu. İkisi genç milliydi. Kulüpten ifademi aldılar. "Ben orada kendimi feda ettim. Basketbolcularla maça çıkıp cümle âleme rezil oldum, ama takımı da ihraçtan kurtardım. Siz bana teşekkür edeceğinize ceza vermeye kalkıyorsunuz" dedim, yemediler. Ben, rahmetli Adil Emre, Tatava İbo lakaplı,

İbrahim Özkartal kulüpten ihraç edildik. Nasıl olduysa bir ay sonra affedilip geri döndük.

Bu arada Adil'in yönetime kafa tutmaktan İbrahim'in de gayriciddî ve kulüp ilkelerine aykırı davranmaktan ihraç edildiğini belirteyim. İbrahim "Beni kaptan çıkarırsanız hakemin elini öperim" demiş, biz de başımızdaki yöneticiyi atlatıp İbrahim'i kaptan çıkarmıştık. İbrahim "Öpeyim sayın büyüğüm" diye hakemin eline yapışmış, hakem elini kurtarmak ister, İbrahim ısrar eder, hafif bir itiş çekiş hareketi sonucunda hakem kolunu kurtarmıştı. Hepsi o kadar.

Basketbolculara futbol oynattığım o maçta hakem, zamanın en ünlü hakemlerinden Veli Necdet Arığ'dı. O zamanlar milli hakemler, hatta FIFA hakemleri, boş veya bazen cezalı oldukları haftalarda amatör küme maçları idare ederlerdi. İşin pîri Veli Necdet Arığ, maçtan önce oyuncuların bazılarının adlarını ezberler, adıyla hitap edilen en belalı oyuncu bile muma dönerdi.

Yıllar sonra, 2004'te okulda düzenlenen Mülkiye Spor Kulübü'nün 50. yıldönümü toplantısında Veli Necdet Arığ'la karşılaştık. Beni tanıdı. "Basketbolculara futbol oynatan sen değil miydin?" dedi.

Kulüple bağım, Bağdat Büyükelçiliği ikinci kâtipliğine atandığım 1971 sonunda kopmuştu. 1983'e kadar Ankara'da çok az bulunmuştum. Benim Ankara'da geçirdiğim 1978-79 kışında bir, iki basketbol maçına gitmek dışında, 1984 yılına kadar Mülkiye Spor Kulübüyle bir ilgim olmamıştı. Kulüpten uzak kaldığım 1972-1983 yılları arasında Mülkiye'nin basketbol takımı birinci lige çıkmış, galiba bir veya iki dönem sonra ikinci lige, oradan da bir yılda mahalli lige, hem de çok acayip şekilde düşmüştü. Mülkiye, ligi Ormanspor'la aynı puanda bitirmişti. İkili averajı Ormanspor'dan iyiydi. Düşmesi kesinleşmiş olan Beykoz, güçlü bir takımla oynadığı son maçı hiç beklenmedik biçimde kazanınca bizimle aynı puana gelmiş ve iş üçlü averaja dönünce Ormanspor ligde kalmış, Beykoz ile bizim takım küme düşmüştü.

Kız voleybol takımı bir ara Türkiye üçüncülüğüne kadar yükselmiş sonra mahalli lige inmişti. Gizli profesyonelliğin alıp yürüdüğü, açık profesyonelliğe doğru gidilen 1980'li yıllarda taşıma suyla değirmen çok zor dönmeye başlamıştı.

Hastalık Nüksediyor

Urumiye'den dönünce boştayken 1983'te futbol takımı ne yapıyor diye merak edip bir maça gittim. Çocuklar ferden fena değildi de

takım sanki birbirini tanımayan 11 kişi laf ola ıspanak bir araya gelmiş bir güruh gibiydi. Başlarında hiç futbol oynamamış bir arkadaşımız vardı. Takımı okudular. 11. oyuncu ayakkabı numarasına göre saptandı. Ayakkabı olsa da yedeklere forma yokmuş. Onun için sadece bir yedek yazılıyormuş. O da çıkan oyuncunun formasını ters giyerek oyuna devam ediyor ve numarası sıfır sayılıyormuş. Topları bir taneymiş. Hem maç hem de idman topu olduğu ve yıprandığı için hakemler beğenmiyormuş.

Emrivakiyle kaptanlığı devrettiğim Hürol Sarp, futbol takımını ve hatta kulübü 12 yıl sırtında taşımış, kulüp başkanlığı da yapmış, sonunda bazı sebeplerden küsmüş, kenara çekilmişti.

Takımın halini görünce içim elvermedi. Yönetim kuruluna başvurdum, takımla ilgilenmeye talip oldum.

Bana yetki verdiler, ama futbol takımıyla ilgilendiğimden dolayı ücret talep etmeyeceğime dair benden bir şekilde söz aldılar. Birileri sütten ağızlarını yakmıştı herhalde, yoğurdu üfleyerek yiyorlardı. Bir miktar maddi destek verdiler. Ben de makam ve mevki sahibi olmuş eski takım arkadaşlarımdan bulabildiklerime malzeme aldırdım. İlk idmanda sahaya çıktım. Altı, yedi topu ortaya koydum. Zaten eşofmanım ayakkabım vardı. Bir de düdük bulup sahanın ortasında dikildim. Oyuncular herhalde hayatlarında hiç antrenman görmemişler. Sahaya birer ikişer çıkıyorlar, beni ve topları gören koşup geliyor, suratıma bile bakmadan topun birini kapıp gidiyor, kendi kendine oynamaya başlıyordu. Düdük çalıp çağırmaya uğraştım, kimse takmadı. Sonunda avazım çıktığı kadar bağırarak "Hepiniz gelin lan buraya!" dedim. Bu defa geldiler. "Burada bundan sonra ben ne dersem o olacak. Kapı orada, işine gelmeyen şimdiden defolup gitsin!" dedim. Böylece icazetsiz, diplomasız, korsan da olsa antrenörlüğe kibar bir şekilde başladık. Mecburen. Küme düşecek takımı kimse üstüne almak istemiyordu. Hele beleş, asla!

Takım, ben çalıştırmaya başlayınca hareketlendi. Nedense her ligde, her seviyede öyle olur zaten. İlk maçta, Birinci Türkiye Liginden amatör kümeye düşmüş bulunan Kırıkkalespor'u[168] orada yendik. Birkaç maç daha kazandık. Puan farkını neredeyse kapadık. Son maçta yenilip küme düştük.

Futbol takımının başına geçince anladım ki kenarda illet olmak, sahada zilletten bin betermiş.

12 Eylül'ün nadir hayırlı işlerinden biri, fakültelere spor hocası atanması olmuş, spor dersi konmuştu. Bizim fakülte ile ona bağlı

168 O zamanlar Ankara'nın ilçesiydi.

1987 Mülkiye futbol takımı. Sağ başta teknik direktör Osman Işılar, yanında ileride Sarıyer, Ankaraspor, Alanyaspor ve en son U-21 milli takımının başındayken zamansız kaybettiğimiz, çok sevdiğim Fatih Eser, sol alt başta çömelen bendeniz. Fatih Eser'in yanında Alman Helmut Wiede. Ayrıca iki kalecimiz de Fatih. Ayaktaki sarı formalı Fatih'i santraforken ben zorla kaleci yaptım. Peşine profesyonel kulüpler düştü. Teklifleri reddetti, Dil Tarih Coğrafya Fakültesi'ni bitirip Adapazarı'na gitti.

olarak kurulan Basın Yayın Yüksekokulu'nun dönüştüğü İletişim Fakültesi'nde üç spor öğretim görevlisi atamışlardı. Osman Işılar, Semih Eroğlu ve Nilgün Ertekin.[169]

Üçü de ne hikmetse kısa sürede kapatılan Ankara 19 Mayıs Spor Akademisi mezunuydu. Semih eski atletti. Osman, 19 Mayıs'ı bitirdikten sonra Almanya'da dört yıl futbol antrenör ihtisas stajı yapmıştı. Yılmaz Vural'la yakın arkadaştı. Yılmaz Vural'ın Alman Akademisini birinci sınıftan başlayıp bitirdiğini, sonra staj yaptığını söylerdi. Daha Yılmaz Vural'ı fazla tanıyan yoktu. Yardımcı antrenörlük yapıyordu. Osman Işılar'a "Madem burada hocasın, Mülkiye'yi çalıştırırsın, başkasını değil" dedim. O yıl Ziraat Bankası takımının başındaydı. Sözleşmesi vardı, ayrılamazdı. Ben, o yüzden korsan antrenör dediklerinden olmuştum. Sahaya yönetici sıfatıyla çıkıyordum. Osman'la ertesi sezon bizim takımı çalıştırması, benim de yönetime girerek ona destek olmam konusunda anlaştık.

Osman Işılar'ın teknik direktörlüğünde takım üst üste şampiyon olup birinci kümeye çıktı. Değişik kulüplerde oynayan SBF öğrencilerini topladık. Alman Büyükelçiliğinde koruma görevlisi iki yabancı oyuncuyu takıma kattık. Osman'ın Ankaragücü'nde altyapıyı birlikte çalıştırdığı Fatih Eser'i de sahada gençleri yönetsin diye Mül-

169 Osman Işılar ile Nilgün Ertekin sonradan evlendiler.

kiye'ye gelmeye razı ettik. Ankara'da herkesin parmakla gösterdiği basbayağı iyi bir amatör takım olduk.

Tanınmış bir kulübün altyapısından yetişen Alman oyuncumuz Helmut Wiede, çağı gelince profesyonel futbolculuğu seçmemiş, Alman sınır muhafızı olmuştu, Ankara'ya Alman Büyükelçiliği'ne koruma görevlisi olarak gelmişti. Helmut hakkında bilgiyi Osman Işılar, Almanya'daki futbol bağlantıları dolayısıyla haber almış, Helmut'u kulübe getirmişti.

Alman oyuncularımız Helmut Wiede ve arkadaşı ve meslektaşı Oliver'in lisanslarını getirttiğimizde beni en çok şaşırtan, Helmut'un lisansının altı yaşındayken çıkarılmış olmasıydı.

Zeki, Çevik ve Ahlaklı

Ben bu Mülkiye Spor Kulübünde yöneticilik işine ne diye bulaştım diye hep düşünmüşümdür.

Bir kere, bir sporu geçim için veya mecburiyetten değil, sevdiğin için yaptıysan ve zevk aldıysan, kolay kolay vazgeçemezsin. Eski deyimiyle müptelası olursun. Sevmiyorsan aksi de olabilir. Mesela komando eğitiminde kayalara tırmanırken veya inerken başımda duran hocaya, her defasında "Vallahi komutanım sivil hayatta beni bu işe zorlayacak adamın alnını karışlarım" derdim. Komutan her kim ise "Sivil hayatta ne yaparsan yaparsın, şimdi in bakalım" der, ben de inerdim. Eğitimin sonunda kertenkele gibi kayalara tırmanıp, ipe tutunarak ve kurbağa gibi sıçrayarak uçurumdan aşağı inecek beceriye kavuştuğum halde o işi bir türlü sevemedim. Dağcılık sporu yapanlara hâlâ şaşkınlıkla bakarım, "Ne zevk alıyorlar bu adamlar bu işten? Deli midirler ne?" diye düşünürüm.

Kimisi de vaktiyle benim yaptığım gibi amatör kümelerde beton kıvamında toprak sahalarda sağa sola atlayıp duran kalecilere bakıyordur, "Bu adamların kafadan zoru mu var ki yerden en az bir buçuk metre havaya çıkıp tepe üstü kendilerini yere atıyorlar?" diye soruyordur herhalde. Delilik ölçüsü adamına göre değişiyor.

İşin içinde bir de aklım sıra gençliğe hizmet var.

Zamanında bir takım arkadaşım bana "Hocaya söyle de beni takımdan kesmesin" dedi. "Nasıl söyleyeyim? Hem niye?" diye sordum. "Çok içiyordum. Maçlar başladığından beri bıraktım. Gene başlarım diye korkuyorum" dedi. Onu hiç unutmadım.

Bir zamanlar, tilt makineleri İstanbul'a ilk geldiğinde "parmak sporu" diye ruhsat almışlardı. Öyle değil. Adama saha buluyorsun,

malzeme veriyorsun, başına bir hoca koyuyorsun, daha ne istesin? Niyeti varsa ve seviyorsa kendini verir, kötü alışkanlıklardan kurtulur. Gençliğimizde "Sağlam kafa sağlam vücutta bulunur" ve "Ben sporcunun zeki, çevik ve ahlaklısını severim" özdeyişleriyle aklımız sıra dalga geçerdik. Sağlamlık, özürlülükle ilgili değil. 80 yaşımda zor yürüyor, dik yokuşları üç beş adımlık taksitlerle çıkıyorum, ama elimden geldiği kadar hareket edince zihnim açılıyor, sıkıntılarım dağılıyor, düşüncelerim berraklaşıyor, kendime güvenim artıyor.

Sporcunun ahlaklısına gelince, bu sözlerin değeri birçokları tarafından, Yevropa'dan yeni Türkçesi fair play kavramı ithal edilince ancak anlaşılabildi. Avrupa Birliği sevdasının hiç değilse spora bu kadarcık bir yararı oldu. Yine de en ufak darbede kendini yere bırakıp rakibini attırmak için debelenen futbolcu çok. Şikeciler de ayrı.

Ukalalık bu kadar. Bir de dokunaklı anı:

Bir gün maça gidiyorduk. Taksiye bindik. Arabada üniversitenin son sınıfında her zaman mahzun ve mahcup bir oyuncumuz da vardı. Stada geldiğimizde şoförün bozuk parası çıkışmadı. Bendeki bozuklar da eksik kaldı. Oyuncuya "25 kuruş ver" dedim. Sıkılarak "Yok" diye cevap verdi. "Baban sana hiç mi harçlık vermiyor!" dedim. "Babam yok ki" dedi.

Devam edelim.

Benjamin'in Takımı

1985-87 yılları arasında Mülkiye Spor Kulübü bana göre 1950'lerden sonraki en başarılı dönemini yaşadı. Tamamı altyapıdan yetişen oyunculardan kurulu basketbol takımı, sadece tek bir takviyeyle[170] ikinci lige çıktı. Bu takımı 1985'den 1987'ye kadar, önceki yıllarda Beşiktaş'ta "Bencemal" adıyla ün salmış, bir Türk kızıyla evlendiği rivayet edilen, Amerikalı basketbolcu Benjamin Mc Gilmer çalıştırmış, yetiştirmişti. Cüzi sayılacak maaşını bir uluslararası haber ajansına da yazılar yazan Uluç Gürkan cebinden ödüyordu. Anladığım kadarıyla Benjamin o işi seviyor, biraz da pir aşkına yapıyordu. **Volksvagen külüstür tosbağa arabasıyla, her akşamüstü** Cebeci'de bizim spor salonuna gelip takımı çalıştırıyordu. O takıma "Benjamin'in takımı" derdik.

Tamamı zaman zaman yapılan peynir, zeytin, tereyağı ve bal takviyesinden başka hiçbir maddi destek sağlamadığımız öğrencilerden ve birkaç memurdan kurulu futbol takımı, üçüncü amatör kü-

170 İkinci lige çıkış için yapılan terfi turlarında o dönemin iyi oyuncularından tecrübeli Semih Gökalp'i aldık. Ciddi katkısı oldu. Semih'ten ileride ayrıca bahsedeceğim.

meden başlayıp birinci kümeye çıktı. Kız voleybol takımı Ankara'da başa oynuyordu. Su topu takımımız da Fazıl Kafadar'ın ve Kaptan Bora'nın çabalarıyla Birinci Türkiye Liginde oynamaya başlamıştı.[171] Bir büyük hata yaptık. Hentbol şubesi kurduk. Niye hata olduğuna ileride değineceğim.

Bir de dağcılık şubesi vardı. Ama öyle sikke çakıp, ip kullanıp tırmanma yapmazlar, genellikle yamaçlarda dolaşıp temiz hava alırlardı.

Ben, Dışişleri'nde çalışmanın verdiği imkânları da kullanarak, Lefkoşe'deki Büyükelçi Ertuğrul Kumcuoğlu'nun onayı ve Büyükelçilikte müsteşar rahmetli Reha Parla'nın da büyük gayretiyle basketbol ve futbol takımlarına 1987 yazında bir Kıbrıs Gezisi ayarladım. Kafilemiz, Libyalıların yaptığı ve terk ettiği küçük bir tatil sitesinin evlerinde kalacak, yemekleri Girne'deki gençlik kampında yiyecekti. Kulübe bir tek gidiş-geliş uçak bileti alma kalmıştı.

1985'te ben korsan futbol antrenörlüğünden kulübün yönetim kuruluna terfi ettiğimde önce Tanju Armaoğlu, sonra o dönemde Halk Bankası Genel Müdürü olan eski basketbolcu Şahin Ulusoy'un başkanlığında, Yönetim Kurulunda yer alan Ziraat Bankası Emek şubesi Müdürü Metin Pınarbaşı, en son Bolu İzzet Baysal Üniversitesi'nde öğretim üyesi olduğunu duyduğum M. Kemal Öke, daha sonra Londra Büyükelçiliğinde birlikte görev yaptığımız Avni Özcan'la birlikte çalıştık. Kulüpte üç branşta resmi maç oynamış tek sporcu olan ve o sırada ticaretle uğraşan eski takım arkadaşım Sami Tezveren ve İbrahim Özkartalla, kulübü sporda paraların dönmeye başladığı yeni ortam ve koşullarda kurumsal bir temele oturtmaya uğraştık. O yönetimlerde ikinci başkan olan Uluç Gürkan da çok ciddi maddi ve manevi destek sağladı.

Olur Böyle Vakalar Türk Polisi Yakalar

Kıbrıs'a gidecek kafile için toplu pasaport düzenlenecekti. Pasaport işiyle Semih Eroğlu ilgileniyordu.

Kıbrıs'a hareket etmeden bir gün önce, öğleden sonra bazı sporcu ve yöneticiler, spor salonunda toplandık. Semih pasaport işlemlerini tamamlamak için Emniyet Müdürlüğü'ne gitmişti. Saat beş oldu, Semih yok; altı oldu, Semih yok. Sporcuları, sabah havaala-

171 1984-1987 arasında birlikte çalıştığım kulüp başkanları önce Tanju Armaoğlu, sonra Halk Bankası Genel Müdürü Şahin Ulusoy, yönetim kurulu üyeleri Sami Tezveren, Aydın Torunoğlu, Metin Pınarbaşı, Mustafa Kemal Öke, Avni Özcan ve İbrahim Özkartal'dı. Atladığım varsa bağışlasın.

nında buluşmak üzere evlerine gönderdik. Yedide hastanelere ve karakollara telefon ettik, Semih de yok, bir haber de yoktu.

Saat sekiz oldu. Semih gene yok. Mesleği Ankara'daki düşman casuslarını kovalamak olan bir arkadaşımı aradım. O arkadaşım da yarım saat sonra telefon etti, "Bulamadım" dedi. Mesleki bam teline bastım. "En son Ankara Emniyet Müdürlüğü'ne girerken görülen bir adamı bulamıyorsan, iyi yetişmiş ve mesleği casusluk olan tilki gibi herifleri nasıl yakalayacaksın? Yakışır mı sana?" dedim. Bir saat sonra, dokuz buçukta aradı. "Arkadaşın Emniyette DAL grubundaymış. Benden bu kadar. Daha başka bir şey elimden gelmez" dedi.

Sonradan öğrendik. Meğer bizim Semih, ta 1979 yılında, o zamanki nişanlısının ısrarıyla bir aşırı sol grubun toplantısına gitmiş. Nişanlısı kafayı takıp o gruba katılmış. Semih o yüzden nişanlısından ayrılmış şimdiki eşiyle evlenip çoluk çocuğa karışmış. Eski nişanlıyı 12 Eylül'den sonra yakalamışlar. "Ben oraya ilk defa Semih Eroğlu'yla birlikte gitmiştim" demiş. Demiş, ama Semih'in adı arananlar listesine girmemiş. Semih üniversitede öğretim görevlisi olurken tahkikattan da geçmiş. Ve lakin nişanlının sorgulanmasından yedi yıl sonra, toplu pasaport işlemleri sırasında tam olur böyle vakalar, Türk polisi yakalar durumu ortaya çıkmış. Kızın ifadesini hatırlayan sadece çok zeki değil, hafızası da çok güçlü bir emniyet mensubu, Semih'i derdest edip derhal Dal Grubu'na sevk etmiş. Semih'in ağzına üç, dört saat hortumla su sıkmışlar, ama herhangi bir soru da sormamışlar. Ne biçim iş ise!

Her neyse, Uluç Gürkan'a haber verdik. Uluç, gece yarısına doğru öğrencilik yıllarından zıt fikirli yakın arkadaşı başbakanlık müsteşarı Hasan Celal Güzel'i buldu. Semih salıverildi. Pasaport polisi sabaha karşı evlerinden getirilip toplu pasaport işlemleri tamamlandı. Sabah dokuzda bizim kafile KKTC'ye hareket etti.

Kıbrıs Gezisi

Mülkiye'nin yönetim kurulundayken yaşadığım son kayda değer olay, basketbol ve futbol takımlarının daha önce değindiğim KKTC ziyareti oldu. Yine daha önce de değindiğim gibi, ziyaret, Büyükelçi Ertuğrul Kumcuoğlu'nun desteği ve Lefkoşe Büyükelçiliğimizde Müsteşar Reha Parla'nın[172] gayretleri sonucu gerçekleşmişti.

Kıbrıs'ta, bizim basketbol altyapısından yetişip uzun süre takımda oynayan, beden eğitimi hocası ve antrenör olduktan sonra Kıbrıs'a yerleşen Hasan Tonyalı, gezi boyunca bize eşlik etti. Hasan'ı

172 Reha'yı Köstence Başkonsolosuyken genç yaşta kaybettik.

iki yıl sonra Tahran'da bir turnuvaya katılan KKTC basketbol milli takımının başında gördüm.

O yıllarda Kıbrıs'ın ünlü Türk takımı Çetinkaya'nın oyuncularından Hüseyin, SBF'de öğrenciydi. Başka kulüplerde oynayan öğrencileri bizim takıma toplarken Hüseyin'e de gel demiştik, geçici de olsa Çetinkaya'yı bırakıp gelmemişti.

Hüseyin Özgürgün yakın tarihte iki kez KKTC'de başbakanlık görevini üstlendi.

Daha önce değindiğim gibi, futbol takımında, Ankara'daki Büyükelçilikte görevli iki Alman oyuncumuz vardı. Onlar KKTC'ye gelemezdi. En tecrübeli oyuncumuz Fatih Eser, Kıbrıs'a hareketimizden bir gün önce, Özkan Sümer'in ayrıldığı Malatyaspor'da teknik direktörlüğe gelen Yılmaz Vural'ın daveti üzerine Malatya'ya gitti ve Vural'ın yardımcısı oldu. Okulu bitiren iki-üç oyuncumuz meslek sınavlarına girecekleri veya işe henüz başladıkları için geziye katılamadı. Futbol takımı Kıbrıs'a idmansız ve önemli 5-6 oyuncusundan yoksun gitti. Lefkoşa'da Binatlı'ya 4-1, ardından Güzelyurt 'a 1-0 yenildik, ikinci kümedeki Lapta'yı 2-1 yendik.

Futbolcularla basketbolcular bir araya gelince tuhaf olaylar da yaşanıyor. Bizim bir metre 60 santim boyundaki bir futbolcumuz iyi yüzme bilmezdi. Yüzme havuzunun kenarından, basketbol takımının havuzdaki pivotu Erhan'a "Su derin mi?" diye sordu. İki metrelik Erhan, boğazını gösterdi, "İşte buraya kadar, tam bir boy" dedi. Bizim futbolcu "İyi o zaman" diyerek suya atladı. Ayağı yere basmayınca telaşa düştü. Az daha boğulacaktı. Zor kurtardık.

Sakalı da mı Kaptıracaktık!

Davet üzerine Kıbrıs'ın Bayrak televizyonuna gittik. Avni Özcan, Osman Işılar ve ben "Biz devlet memuruyuz" diye uzakta durduk. Televizyona o günlerde sakal bırakmış olan Sami Tezveren çıktı. "Spora siyaset bulaştırılmaz. Rumların KKTC'nin spor faaliyetlerine ambargo koydurması insanlık suçudur" gibi firaklı laflar etti.

Üç gün sonra Büyükelçi Kumcuoğlu'nun verdiği davette Rauf Denktaş, Sami'nin yanına geldi, "Televizyona çıkan sen değil miydin?" diye sordu. Sami "Evet efendim, mecburen çıktım. Sakalımdan dolayı da özür dilerim" diye cevap verdi. Denktaş "Niye özür diliyorsun? Sporu kaptılar. Sakalı da mı Rumlara kaptıracaktık!" dedi.

Avrupa Kupalarından Men

Kıbrıs'a gitmeden sormuşlardı, "Ya sizi Rumlar FİFA'ya şikâyet ederlerse?" diye. "O zaman TFF bizi önümüzdeki sezon Avrupa kupalarına katılmaktan men eder, biz de sineye çekeriz" demiştim.

Rumlar, herhalde gülünç duruma düşmemek için bizi şikâyet falan etmediler. Biz de Avrupa kupalarına katılma konusunda, olmayan hakkımızı korumuş olduk.

Bizden sonra Gençlerbirliği Kıbrıs'a gitti, kamp yaptı, hazırlık maçları oynadı. Rumlar şikâyet ettiler. Federasyon, Gençlerbirliği'ne Avrupa kupalarından men cezası verdi. O sırada ligin sonu yaklaşmıştı. Gençlerbirliği ligde kalma mücadelesi veriyordu.

Yılmaz Gündüz

Adını pek bilen kalmadı galiba, ama Türk sporunda 1950'lerin ilk yarısında parlayıp sönen büyük yıldızlardandı. Bir dönemin en ünlü basketbolcularından biri, Ankara mahalli profesyonel birinci ligi gol kralıydı. İstanbul'da Galatasaray Lisesi'nde okur ve basketbol oynarken 1950 yılında, o zamanlar Spor Sekreteri olan öğretim üyesi, sonraki ünlü Devletler Hukuku Profesörü, benim de hocam olan Seha Meray'ın çabasıyla fakülteye öğrenci, Mülkiye takımına oyuncu olarak alınmış, iki yıl sonra Ankaragücü'ne geçmiş ve hem basketbol hem de futbol oynamıştı. Ankara'da gol kralı olunca 1954'de İstanbul'da Fenerbahçe'ye gelmiş, yanlış hatırlamıyorsam seyrettiğim bir Galatasaray maçında santrafor oynamış, daha sonra kendini tamamen basketbola vermişti.

Ben Ankara'da öğrenci olduğumda Yılmaz Gündüz'ün mütemmim cüzü denilen Şükrü Esirci adlı okul arkadaşıyla birlikte öğrencilik yıllarında yaptıkları, aradan epeyce zaman geçmesine rağmen Mülkiye'de dillere destandı. At yarışlarından birçok defa okula bavullar dolusu paralarla döndükleri, büyük bir seyirci kitlesi önünde günlerce poker oynadıkları anlatılırdı. Benden büyük bir arkadaşım, merakla izlenen bu poker oyunları sırasında Yılmaz Gündüz'ün belirli aralıklarla kalabalığa dönüp "Arkadaşlarımız oyunumuzdan memnunlar mı?" diye sorduğunu söylemişti. O günleri yaşayanlar, bu ikilinin en ünlü marifeti, bir Başbakanlık Kupası maçı ayarlamaları olduydu derlerdi. Adnan Menderes'in huzuruna çıkmış, onay ve desteğini alarak Galatasaray ve Fenerbahçe'yi görmeye hasret Ankaralı sporseverler için Başbakanlık Kupası adı altında bu iki ünlü takımın karşılaştığı bir maç düzenlemişlerdi. Ma-

çın hatırı sayılır bir meblağ tutan hasılatını aralarında bölüştükleri rivayet edilirdi. Bunları bana anlatan, arkadaşları olan ve o maçta bilet kesenler arasında bulunan eski öğrencilerdi. Maçta stat kapılarında görevlendirilenlerden biri de kulüp başkanlarımızdan Tanju Armaoğlu'ydu.

Yılmaz Gündüz, mezuniyetten ve sporu bıraktıktan sonra bir ara Hafiye Murat Davman rolüyle sinemaya geçmiş, ardından ünlü şarkıcı "İstiridyeden çıkan şahane kadın" Sevim Çağlayan'la evlenip şöhretini devam ettirmişti. Sonra bir süre kendini aktör, rejisör ve senarist olarak film âlemine verdi demişlerdi. Bu arada, 1960'ların başlarında, Almanya'ya işçi göçü dolayısıyla, Şükrü Esirci'yle[173] birlikte bir kelime Almanca bilmeden *Türkler için Almanca* diye bir kitap yazıp iyi para kazanmışlardı diye anlatılırdı.

1970'de askerdeyken geçici görevle Ankara'ya geldiğimde bir süre Mülkiyeliler Birliği misafirhanesinde kaldım. Oda arkadaşım Yılmaz Gündüz'dü. Bir kere bile yüz yüze gelmedik. O, sabaha karşı geliyor, ben erkenden kalkıp gidiyordum. Geri kalan vaktinin tamamını oyun salonunda geçirdiğini söylemişlerdi.

Yılmaz Gündüz 1985'te yine ortaya çıktı. Durumu kötüydü. Bizim basket takımına koç, o da olmazsa altyapıya antrenör olmak istiyordu. Okul arkadaşı Fazıl Kafadar çok ısrar etti. Hatta araya Kolejli ünlü basketbol adamı Baba Rüştü Yüce bile girdi. Yönetim kurulunda konuşulup reddedildi.

1997'de bir akşamüstü son eşi kulübe geldi, "Yılmaz bugün vefat etti" dedi. Haber verebileceği tek yer Mülkiye Spor Kulübü'ydü. İçim şöyle bir cız etti. Nereden nereye.

Osman Işılar

1984'te tanıdığımda Almanya'dan yeni dönmüş, bir spor adamıydı. Futbolu sevdiği için bu yolu seçmişti. O saikle çok bilgi edinmişti. Birlikte çalıştığımız günlerde tam zaman futbol düşünürdü. Mülkiye futbol takımının başına geçtiğinde bazen itişirdik. "Bu takım cinstir. Başkasına benzemez. Bunların içinden gelmediysen zaptu-

173 Şükrü Esirci en son gördüğüm 2005'te, Mülkiyeliler Birliği'nde oturmuş, Hıristiyanlığın meşhur Kutsal Kayıp Kâse'sini bulduğu iddiasıyla, bunu Avrupa'ya götürüp iyi paraya satabilmek için yatırımcı arıyordu. Elindeki kâsenin, daha doğrusu kupanın gerçek olduğuna dair profesörlerden ve piskoposlardan alınmış imzalı, mühürlü belgeler vardı. Kâseye yatırım yapanlar arasında, vaktiyle Mülkiye Spor Kulübü'nde denetim kurulu üyesi olarak görev yapan bir sınıf arkadaşım da bulunuyordu.

rapta alman zor olur. Kafaları çok değişik çalışır. Ama beni dinleyip bu takımı gem altına alırsan her takıma, hele profesyonel takımlara çok rahat hâkim olursun" derdim. O zamanlar pek takmazdı, ama şimdi hak veriyor mu bilmem.

1985-1987 arası Mülkiye'yle aynı zamanda, Fatih Eser'le birlikte çalıştırdığı Ankaragücü genç takımından 7 oyuncuyu A takımına kazandırmışlardı.

Osman, bütün bilgi birikimine ve meziyetlerine rağmen en başta doğru sözlülüğü yüzünden olması gereken yerlere gelemedi. Ankara Üniversitesi'ndeki görevi taşra takımlarını çalıştırmasına engel oldu. Bir ara Bursaspor'da yardımcı antrenörlük yaptı. Bursaspor'dayken televizyonda, sırtında Mülkiye montuyla kulübede gördüm.[174] Daha çok Ankaragücü ile Gençlerbirliği arasında gitti geldi. 1999'da ben Libya'dayken üniversitedeki görevinden ücretsiz izin alıp Belçika ikinci liginde F.C. Eendracht Hekelgem adlı bir takımı puan cetvelinin dibinden yukarı çıkarıp lige tutundurdu.

Üniversitedeki görevine dönmek zorunda olduğundan Belçika'da devam edemedi. En son, Gençlerbirliği altyapısının başındaydı. Sonra Hacettepe'yi çalıştırdı. Şimdi futbol kulüpleri için projeler hazırlıyor, sunumlar yapıyor. 1980'lerden beri bağlantımız kopmadı. Hâlâ sık sık konuşuruz.

Bu arada belirteyim. Osman, Nilgün Ertekin'le evlendi. İki çocuk babası oldu. Mutlu yaşıyor. Bu satırları yazarken Osman'ın Boluspor'un altyapı sorumlusu görevini üstlendiğini öğrendim.

Fatih Eser

Tanıdığım en efendi, en candan insanlardan biriydi. Babasını erken kaybetmiş, çok genç yaşta futboldan kazandığı parayla ailesine bakmıştı. Sporcunun gerçekten zeki, çevik ve ahlaklısıydı.

Cin gibiydi. Malatyaspor'a gidince hayırlı olsun demek için telefon ettim. Telefona çıkan "Kim arıyor diyelim?" diye sordu. "Şebinkarahisarspor kulübü başkanı Mehmet Ensekulak dersiniz" dedim. Fatih telefona gelince, daha ben ağzımı açmadan "Vay Müfit ağabeyciğim nasılsın?" dedi. "Nereden bildin?" diye sordum. "Senden başkası olur mu?" dedi.

Fatih Eser, Süper Ligde, Sarıyer'de, Birinci Ligde Alanyaspor ve Ankaraspor'da teknik direktörlük yaptı. Ben Ankara'ya döndükçe,

174 Bursasporlu yöneticiler sonra çıkarttırmışlar.

Osman, Fatih buluşur, görüşürdük. En son Ümit Milli Takımının[175] başındaydı. Bir gün televizyonda, genç yaşta aniden vefat ettiğini işittim. Beynimden kaynar sular döküldü.

Semih Eroğlu

Uzun süre bizim basketbol takımının kondisyonerliğini ve aynı zamanda kulübün genel sekreterliğini yaptı. Çok ağır yük çekti. O dönemdeki başarılarda, görünmez, ama büyük payı vardır. SBF'den ayrılıp Ankara Üniversitesi Spor Yüksekokulu kuruluş çalışmalarına katıldı. Türk Telekom'da ve ardından Avrupa şampiyonluğu peşindeki Ülker'de kondisyonerlik yaptı. Çok başarılı oldu. 1996'da basketbol milli takımının kondisyonerliğine yükseldi. Dört dörtlük spor adamıdır. Halen Galatasaray'da. Hâlâ telefonla da olsa konuşuruz. Semih'e ileride gene değineceğim.

O Günün Gençleri Bugünün Büyükleri

1984-1987 döneminde altı yapıya dayalı Mülkiye basketbol takımına, birinci ve ikinci ligde diğer kulüplerde oynayan Mülkiye öğrencisi sporcuları aldık. Bunlardan Mithat Bereket okulu bitirince epeyce ünlü bir televizyon yapımcısı oldu. 2002'de ben Afganistan'a gittiğimde oraya gelip çok başarılı bir program yaptı. Sonraki yıllarda karşılaşmadık.

Çağatay Erciyes, Dışişleri'ne girdi, büyükelçi oldu. Halen görevde olduğunu duydum. Bizim meslek bir tuhaf. 10 yıldan fazla Dışişlerinde birlikte çalıştığımız halde hiç rastlaşmadık. Bizim meslekte Ankara'da aynı dönemde bulunmazsan veya aynı temsilcilikte görev yapmazsan, arkadaşınla ömür boyu karşılaşmayabilirsin. Adını 30 yıl işittiğim halde emeklilikten sonra tanıştığım meslektaşlar bile oldu.

Hayati Üstün'ün finans sektöründe çalıştığını söylediler. 1987'den sonra karşılaştığımıza hatırlamıyorum.

Genç milli oyuncumuz Tolga Tüzüner'in babası Mülkiyeliydi. Tolga hukuk fakültesini bitirdi. Fakülteyi bitirdikten sonra basketbolu bırakıp ünlü bir firmanın hukuk müşaviri olduğunu duydum.

Örnek bir takım oluşturduklarını söylediğim futbolculardan bir ikisi dışında pek bir adam çıkmadı. Tanju Eski, Ziraat Bankası'nda müfettişlik yaptı sonra iş hayatına atıldı. Mülkiye'yi bitirip borsacılık, kebapçılık yapanlar, borsaya girmesi yasaklananlar bile çıktı.

175 Şimdi galiba U-21 dedikleri olsa gerek.

Sutopu takımının kaptanı Bora Başol uzun süre yüzme antrenörlüğü yaptı. Sutopu kalecisi Armağan Çolak, veteriner oldu. Her zaman kendisini havuz kenarından teşci eden nişanlısı Gülgün'le evlendi. Erzurum Veteriner Fakültesinde Profesör ve anabilim dalı başkanı olduğunu işittim. Yanılmıyorsam su topu takımının oyuncularından Savaş Türk, Levent Helvacıoğlu ve Nejat Kocabay milli takıma çağrıldılar. O takımın oyuncularının hâlâ birbirleriyle haberleştiklerini, buluştuklarını söylediler. Biri hariç. Çetin Görgü 1991 yılında Atina Büyükelçiliğimizde görev yaparken ve iki hafta önce evlenmişken şehit edildi. Anne ve babasının oturduğu Ankara Maltepe'deki evin sokağına 1994'te törenle Çetin'in adı verildi.

Bir zamanlar amatörlük varken ve sporu insanlar para için değil, sevdikleri için yaparken takımdaki oyuncuların birbiriyle arkadaşlığı, başarıyı getirmede en önemli etkenlerden biriydi.

Ömer Balcan

Mülkiye'den yakın arkadaşım Ömer Balcan'ın Dışişleri'nden ayrıldığım dönemde bana verdiği maddi ve daha da önemlisi manevi desteğe değinmiştim.

ENKA şirketinin Ankara temsilcisi olan Ömer 1985-1990 döneminde Mülkiye Spor Kulübüne de çok destek sağladı. Şirket adına ciddi nakdi bağışlar yaptığı gibi, başarı kazanan takımlara şölen yemekleri verdi, altyapıya malzemeler aldı. Şahsi dostluğum bir yana, yedi, yıl önce kaybettiğimiz Ömer'i Mülkiye kulübüne verdiği destekten dolayı da rahmetle anarım.

TAHRAN BÜYÜKELÇİLİĞİ VE TAHRAN İZLENİMLERİ

1987 yılı Kasım ayında Tahran Büyükelçiliğimizde müsteşar olarak göreve başladım. Göreve başladığımda İran-Irak Savaşı 1980 Eylül'ünden beri devam ediyordu; yedi yıl bitmiş, savaş sekizinci yılına girmişti.

Tahran'da, iki büyükelçiyle çalıştım, Volkan Vural ve Ömer Akbel. Tahran'a beni daha önce Ankara'da Dışişleri'nde Daire Başkanıyken bağlı bulunduğum genel müdür yardımcısı olan Volkan Vural çağırmıştı. Büyükelçi Vural, son derece iyi kalpli bir insandı. Ticari ve iktisadi konulardan iyi anlardı. İşin siyasi yönüyle fazla ilgilenmezdi. Eşi Gülperi Hanım da eski büyükelçilerden Oğuz Gökmen'in kızıydı, diplomat eşi olmanın zorluklarını ve mecburiyetlerini çok iyi bilirdi. Bana göre Volkan Vural'ın başlıca kusuru bir türlü ısınamadığım Turgut Özal ve şürekâsına biraz fazla yakın olmasıydı.

Orada birlikte çalıştığım arkadaşlardan Erdoğan Kök, Vakur Erkul, Basat Öztürk, hepsi vasıflı gençlerdi ve hepsi büyükelçi oldular.

Tahran'a gidince güzel, bahçeli bir ev bulup yerleştim. Yerleşene kadar adı devrimden sonra İstiklal'e çevrilmiş eski Hilton Oteli'nde kaldım. Devrimciler küçük def-i hacetin ayakta yapılması günah diye giriş katında umumi heladaki bütün bir pisuarları kırmışlardı. İlk gördüğüm o olmuştu. Lobide kara çarşaflı, sadece tek gözü açıkta bir kadın sürekli hayalet gibi süzülerek dolaşıyordu. Benimle birlikte Tahran'a tayin olan Erdoğan Kök ve eşi de aynı oteldeydi.

Tahran'da, erken kaybettiğimiz Büyükelçi Ömer Akbel'le

Bir akşam, çarşaflı kadın lobide otururken yanımıza geldi ve Gök'ün eşine işaret diliyle dışarı çıkmasını söyledi. Erdoğan'ın başı sımsıkı örtülü ve mantolu eşinin lobide oturmasını gayri İslami bulmuştu anlaşılan. Şaşırdık kaldık. Yapılan, aslında basbayağı hakaretti, mecburen sineye çektik.

Tahran'da, halk arasında "Zeynep'in Kızları" yahut kısaca "Zeynepler" denilen ve her yerde dolaşan Devrim Muhafızlarının kadın kolu mensupları vardı. İranlıların çadır dedikleri çarşafın kadını özgür kıldığını savunur, sokaklarda silahla gezer, makyajlı kadınların suratına kezzap atar, çarşafın kenarından saçının teli görünen kadınların kafalarına tüfek dayayıp merkeze götürür ve sopa attırırlardı. Bu Zeynepler Türk Hava Yolları Tahran Müdürünün eşi ve ergenlik çağına henüz gelmemiş kızını yolda durdurup kafasına tüfek dayamışlar, kız bu yüzden bunalıma girmiş ve Müdür, eşi ve kızını Türkiye göndermek zorunda kalmıştı. Bunlar olayların bir yüzüydü.

Diğer yüzünde ise devrimden önce Şah çevresindeki zadegân eşlerinin, sabah uçakla Paris'e gidip, saçlarını yaptırıp, akşam Tahran'daki davete yetiştikleri hikâyeleri anlatılıyordu. İran'da tanıdığım bir profesör, Mollalar ve Zeynepler için bana "Devrimden önce bu insanların var olduğundan bile haberimiz yoktu" demiş, ben de "O zaman bu devrimin nasıl olup da gerçekleştiğine hiç şaşmam" diye cevap vermiştim. Gerçekten de Şimran denilen yüksekteki Tahran ile şehrin güneyde düzlükteki uzantıları arasında tam tabiriyle

dünyalar kadar fark vardı. Kuzeydeki lüks villalar, merkezde mütevazı evlere dönüşüyor, ondan sonra gecekondudan biraz hallice barınakların mahalleleri başlıyordu. Tahran'ın bir dış mahallesi haline gelmiş olan, Sultan Alparslan'ın başkenti Rey, bin yıl önceki durumundan biraz hallice olsa gerekti, petrol zenginliğinden hiç nasibini almamış gibiydi.

Bu arada meşhur savcı Halhali'nin reformcu diye bilinen baba Rıza Şah'ın o civarda bulunan türbesini umumi helaya çevirdiğine de değineyim. Beni fazla ilgilendirmediği için bizzat gidip görmedim, ama yaygın söylenti öyleydi.

İki Ziyaret

Bizim kuşaktan bilenlerin bildiği gibi, Şah döneminin ünlü gizli istihbarat örgütü SAVAK, İran içinde ve dışında faaliyet gösteren, uluslararası insani yardım örgütleri Amerikan CIA, İngiliz MI6 ve İsrailli MOSSAD'la sıkı işbirliği içinde çalışan, bol paralı, mensupları her türlü melanet konusunda iyi yetiştirilmiş, İran içinde muhaliflere dehşet salan bir kuruluştu. Devrimden sonraki ilk altı-yedi ay içinde yaşanan karmaşada, yakalanan SAVAK'çılar öldürülmüş, linç edilmiş, hatta elektrik direğine bağlanıp yakılan bile olmuştu. Devrimin hızı yavaşlayınca iktidarda tutunabilmek için işi bilen bir istihbarat örgütünün gerekli olduğunu anlayan Mollalar canını kurtarabilmiş SAVAK'çıları toplayıp "Savama"[176] adını verdikleri, SAVAK'ın devamı sayılabilecek bir örgüt kurmuşlardı. Ancak ne olur ne olmaz, Devrim Hükümeti muntazam orduya koşut olarak var edilen silahlı Devrim Muhafızları[177] örgütü içinde de bir istihbarat birimi oluşturmuş, bu birimle Savamanın eşgüdümünü sağlamak üzere bir istihbarat bakanlığı kurup oraya da bir mollayı oturtmuşlardı.

Tahran'da göreve başladıktan sonra kısa süre içinde önce yanında hiç konuşmayan köylü kılıklı bir yabancı ile Urumiye'deyken Tebriz'de aradığım ve Evin hapishanesinde olduğunu öğrendiğim, Bağdat'tan dostum Muallim Zehdabi, ondan birkaç gün sonra da yanında yine "Ahbabım" diye tanıttığı ve yine hiç konuşmayan, sadece bizi dinleyen bir yabancı ile Urumiye'den dostum, şair, yazar, ressam, minyatürcü ve hattat, eski yazı hocam Muhammet Cafer Bağırzade Gökleroğlu geldiler. Masrafa girip Gökleroğlu'nu bin ki-

176 Mollalar tarafından lağvedilen Şah'ın gizli örgütü SAVAK'ın yerine kurulan ve mensuplarının çoğu eski SAVAK çalışanlarından oluşan örgüt.

177 Almanların Waffen SS'i ile kıyaslanabilir.

1989 Tahran, Filistin Büyükelçiliğinde bir şehidin taziye defterini imzalıyorum.

lometre ötedeki Urumiye'den getirmişler, Zehdabi'yi de hapisten çıkardıktan sonra oturduğu Şebister'den. İkisiyle de bir şey konuşamadık. Merhaba, nicesin, halın yahşıdır, o kadar. Gökleroğlu'nun başı derde girebilir diye bir daha aramadım. Zehdabi'yi Doktor Cevat Heyet sayesinde bir kere görüp konuşabildim.

Urumiye deyken Gökleroğlu, bana bir hikâye anlatmıştı. Şah döneminde onu bir yaz günü yakalayıp SAVAK merkezine götürmüşler. Önüne koca bir karpuz koyup "Bunu yiyeceksin" demişler. Bizimki afiyetle yemiş. Sonra onu bir iskemleye bağlamışlar. Doktor kıyafetli biri gelmiş, o da fennî şekilde idrar aletine bir lastik sarıp sımsıkı bir düğüm atmış. Bir süre geçince, sulu karpuz etkisini göstermiş ve Gökleroğlu sıkışıp kıvranmaya başlamış. Bunun üzerine de SAVAK-sorgu faslına geçmiş. Bizimkinin fazla bir şey bilmediğini anlayınca, işi fazla uzatmamışlar, idrar yolunu boğan lastiği bu defa elinde **hastanelerde kullanılan türden bir def-i hacet şişesiyle gelen doktor** kıyafetli adama çözdürüp Gökleroğlu'nu salmışlar.

Yani anladığım SAVA Batılı ağababalarından öğrendiği insanları sıvı kullanarak konuşturma yöntemini, bazılarının yaptığı gibi adamın ağzına ayakta hortumla basınçlı su sıkarak değil, Hafız'ın, Şirazi'nin torunlarına yakışır bir incelikle iskemleye oturtarak, karpuzlu ve doktorlu bir biçimde ve yükleme değil, boşaltma aşamasına ağırlık vererek İranlılara has bir zarafetle uygulamış.

O bakımdan, Gökleroğlu'nu ve Zehdabi'yi Büyükelçiliğe mevcutlu olarak, kör kör parmağım gözüne denecek şekilde getirenlerin, SAVAK yönlerini sürdürdükleri söylenen Savamacı değil, Pastar denilen Devrim Muhafızlarından olduğunu düşündüm.

Tahran'a atanırken bildiğim, fakat üzerinde durmadığım bir husus vardı. O da ülkelerine iki kere atanan diplomatlardan İranlıların rahatsız olduğu ve kuşkuyla yaklaştığıydı. Gökleroğlu ve Zehdabi'nin zorunlu ziyaretlerini oraya bağladım.

Aramızda Casus Var

Aramızda kaz var ördek var diye bir çocuk tekerlemesi vardır ya, bizim Tahran Büyükelçiliğinde de casus vardı. Tabii birden çoktu da biz birini kesin öğrendik.

Ben göreve başladıktan bir ay kadar sonra Büyükelçilikteki İranlı sekreterlerden biri gelip işten ayrılmak istediğini söyledi. "Neden?" diye sorduğumda, Pastarlar[178] tarafından yakalanıp merkeze götürüldüğünü, orada sorguya çekildiğini, bir perde arkasında duran Pastarlar arasında Büyükelçilikteki bir diğer sekreterin de bulunduğunu, hiç konuşmayan bu hanımı ayakkabılarından tanıdığını belirtti.

Durumu Büyükelçi Volkan Vural'a arz ettim. "Hemen atalım" dedi. "Ne diye atacağız, kim olduğunu bilip ona göre davransak daha iyi, nasıl olsa yerine başkasını bulurlar, gene de karar sizin" dedim. Casus yerinde kaldı.

Birkaç kere onun kere onun yanında bilerek bazı sözler söyledim, her seferinde, İran tarafına gitti, maksat hasıl oldu.

İstisnaları var mıdır, bilemiyorum. Ama dünyanın bütün ülkelerindeki bütün dış temsilciliklerde çalışan mahalli memurların, temsilciliğin büyüklüğüne göre, en az bir veya birkaçının, o ülkenin istihbarat örgütüyle bağlantılı olduğundan kimse şüphe etmesin.

Doktor Cevat Heyet ve Zehdabi

Cevat Heyet çok iyi bir tıp doktoruydu. İran'daki ilk böbrek nakli ve kalp ameliyatlarını gerçekleştiren cerrahlardan biriydi. Ancak cerrahlığı kadar Türkçülüğüyle ün salmıştı. İkinci Dünya Savaşı'nı izleyen dönemde, yanılmıyorsam 1946'da İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi'nden mezun olmuş, Fransa'da ihtisas yapmıştı. Bana "Ben

178 Devrim Muhafızları.

İstanbul'da okuduğum için Türkçü olmadım, Türkçü olduğum için İstanbul'a gidip okudum" demişti. Aynı zamanda da İranlıydı. Bana anlattığına göre, 1950'lerde Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ın Tahran'ı ziyareti sırasında bir fırsatını bulup görüşmüş, Türkiye'nin İran'daki Türklerle ilgilenmesini istemiş. Celal Bayar "Ne yapalım, İran'ı istila mı edelim?" demiş. Cevat "O ne demek. Sizin İran'da ne işiniz var? Siz orada durun. Ama bize manen destek verin, burada Türk olarak varlığımızı korumamıza yardımcı olun o kadar" diye cevap vermiş.[179]

Doktor Cevat, tıp alanında da makaleler yazmıştı, ama Türkoloji alanındaki eserleriyle tanınırdı. Hem genel Türk tarihi hem de Azerbaycan'da Türk dili ve edebiyatı konusunda çok sayıda makalesi ve kitapları vardı.

Cevat Heyet'le tanıştığımda ilk sorduğum, Bağdat'tan tanıdığım, Muhammet Taki Zehdabi oldu. Zehdabi'nin bir istihbaratçı eşliğinde Büyükelçiliğe beni ziyarete geldiğini, daha doğrusu getirildiğini, kendisiyle doğru dürüst konuşamadığımı, merak ettiğimi belirttim.

Aradan bir süre geçti. Bir gün üşüttüm. Boğazım fena halde ağrıyordu. Doktor Cevat Heyet'e telefon ettim, "Yarın muayenehanene gelebilir miyim? Boğazım fena halde ağrıyor. Bir bakabilir misin?" dedim. Ünlü bir cerrah olduğundan böyle basit bir iş için aramam ayıp olmamıştır inşallah, hem bir öksürük ilacı yazdırır hem de sohbet etme fırsatı buluruz diye düşünmüştüm. "Yarın saat 3.00'te benim muayenehaneye gel" dedi. Ertesi gün hem benim boğaz ağrım biraz hafifledi hem de Büyükelçilikte aniden bir yığın beklenmedik iş çıktı. İşten başımı kaldıramaz hale geldim. Saat ikide telefon ettim. "Doktor, birden işim çıktı, boğaz ağrım da hafifledi, müsaade et, yarın geleyim" dedim. "O ne biçim söz? Doktor gel diyorsa geleceksin. Sesin hiç iyi değil. Derhal gel, bir muayene edeceğim" dedi. Ayıp ettim diye düşündüm. Hemen kalkıp Doktor Cevat Heyet'in muayenehanesine gittim. Bir de baktım, Zehdabi orada. Biraz bitkin görünüyordu. Onu İranlı istihbaratçıların Büyükelçiliğe getirmesinden önce en son 1978'de, İstanbul'da görmüştüm. Aradan geçen 10 yılda en az 20 yıl yaşlanmıştı. Ama o kadar çektiği halde inançlarından vazgeçmemiş, doğru bildiği yoldan ayrılmamıştı. Dört yıl sorgusuz sualsiz hapis yatmıştı. Sekiz, dokuz yıldır çocuklarından ayrıydı. Hapisten çıkınca tek başına Tebriz yakınlarındaki Şebister'deki baba evinde yaşamaya başlamıştı. Tebriz ve Tahran

179 Türkiye'deki bu "Ne yapalım? Gidip istila mı edelim?" saplantısına ayrıca değineceğim.

arasında mekik dokuyor, özel dersler veriyor, kafa dengi insanlarla buluşuyor, konuşuyor, Tebriz'de bir Türkoloji[180] Fakültesi kurulması için çabalıyordu.

Muallim Zehdabi, eşi Haver Hanım ve çocuklarına bir daha kavuşamadı. 1998 yılında Şebister'de yalnız yaşadığı evinde ölü bulunmuş. Kalp durması demişler. Görenler, vücudunda morluklar olduğunu söylemişler. Kalp sektesinden ölenlerin göğsünde morluklar görülebilirmiş, ama öğrencileri gene de şüpheli ölüm diyorlarmış. Son duyduğum, İran'a döndüğü 1980 Eylül ayından sonra bir daha göremediği Amerika'daki eşi de geçtiğimiz yıllarda vefat etmiş. Amerika'da büyüyen iki oğlundan biri Kanada'daymış. Diğeri Azerbaycan'da çalışıyor diye söylediler, ama kesin değil.

2013'te yapılan Türkoloji Kongresi'nde, toplantılardan birini "Mehemmet Taki Zehdabi Oturumu" diye adlandırmışlar. O da bir şey...

Saddam Hüseyin'in El Hüseyinleri

Tahran'da ilk üç, dört ay fazla olaysız, ev bulup yerleşmek ve bir düzen kurmaya uğraşmakla geçti. Sonra 1988 başından itibaren Irak, Tahran'a füze saldırılarına başladı. Iraklılar, Sovyetler'den aldıkları Scud-B füzelerini tadil etmişler, menzilini 600 kilometreye uzatmışlar, Irak topraklarından ateşlenince Tahran'a ulaşacak biçime sokmuşlardı. Füzelere "El Hüseyin" adını vermişlerdi. Menzili uzatmak için füzeyi hafifletmek amacıyla savaş başlığındaki patlayıcı miktarını ve dolayısıyla tahrip gücünü azaltmışlardı. Füze düştüğü yerde 100 metre çapında bir alanı darmadağın ediyor, ondan öteye yerine göre 100 ila 200 metre kadar bir mesafede de cam çerçeve bırakmıyordu. Füzeyi ateşleyenler nereye düşeceğini tam olarak hesaplayamıyorlardı. El Hüseyin füzelerinin bir kilometre sapma payı olduğu söyleniyordu. Yani anlaşılan, belirli bir nokta hedefine nişan almaları mümkün değildi. Irak'tan Tahran'a doğru haydi Allah rast getire hesaplamasıyla fırlatılan bu füzelerin neye göre atıldığı, nereye düşeceği belli olmadığından halkta uyandırdığı endişe ve korku, verdiği maddi zarardan çok daha büyüktü.

İranlılar, bazı Arap büyükelçiliklerinin El Hüseyinlerin düştüğü noktaların koordinatlarını Iraklılara bildirdiklerini öne sürerek, yabancıların buralara yaklaşmasını yasaklamışlardı. Ben çoğuna

180 Duyduğum, Tebriz'de Türkoloji değil, ama İran-Azerbaycan Edebiyatı diye bir bölüm açılmış.

şoför İlhan Ay[181]la birlikte gidip bakıyordum. Bana kimse müdahale etmedi, soru sormadı. Herhalde tip olarak İranlıya benzediğimiz, yani araziye uyduğumuz için olsa gerek.

Bu arada o günlerde Tahran'da kordiplomatikte ağızdan ağza dolaşan bir hikâye şöyleydi: İranlılar, bir füzenin patladığı yerde, bir Çinli diplomatı yakalamışlar. Çinli diplomat "İranlı olmadığımı nasıl anladınız?" diye sormuş.

İlk füze, Başbakan Özal'ın Tahran'a yaptığı resmi ziyaret başladığı gün atıldı. Dışişleri'nden ayrıldıktan sonra yönetim kuruluna girdiği ünlü bir şirket adına Özal'ın refakatindeki heyetle birlikte Tahran'a gelmiş bulunan Kâmuran Gürün'le beraberdik. Akşam verilecek resmi yemeğe gitmek üzere otelin önüne yanaşan arabaya binmek üzereydik. Birden aşağı yukarı 1 kilometre öteden bir patlama gürültüsü geldi. Kâmuran Gürün "Bu ne?" dedi. "Halkın Mücahitleri bomba patlattı herhalde" dedim. Saddam'ın Tahran'a füze atabileceği hiç aklıma gelmemişti. Hem aklına gelse de "Turgut Özal Tahran'dayken yapmaz" diye düşünürdüm. Duyduğumuz patlamanın füze saldırısı olduğunu akşam verilen resmi yemekte öğrendik. Gece iki üç tane daha patlama işittim. Büyükelçi Vural'ın söylediğine göre Turgut Özal sabaha kadar uyumamış ve ayrıca Saddam Hüseyin'e etmediği laf kalmamış.

Şubat, Mart ve Nisan aylarında füze saldırıları yoğunlaşarak devam etti. Mart ayında Halepçe'deki zehirli gaz saldırısı yapıldı. Arkasından Saddam Hüseyin'in, El Hüseyin füzelerine sarin gazi yüklü başlıklar takarak Tahran'a zehirli gaz saldırısı yapacağı haberleri yayıldı. Tahran'da kalmış bulunan Batılı büyükelçiliklerin çoğu civar kasabalara kaçtı. Bu arada birçok yabancı büyükelçilik sarin gazına karşı panzehir olduğu söylenen atropin iğneleri ile gaz geçirmez muşamba giysi siparişleri verdi dediler. Tahran halkından gücü yeten ve imkânı olanlar şehri terk etti. Bizim Büyükelçilikte çalışanlar Ankara'dan uçak getirilerek ailelerinin tahliye edilmesini istediler. Türkiye'nin hem İran hem de Irak'la dostane ilişkiler yürütmesi ve Bağdat'taki İran ve Tahran'daki Irak Büyükelçilik binalarının Türkiye'ye emanet edilmesi, harp esirlerinin değişiminin Türkiye üzerinden yapılması, Basra Körfezi'nde iki tarafın da petrol taşıyan Türk tankerlerine ilişmemesi gibi özelliklerden dolayı, Tahran halkında, bizim Büyükelçiliğin her şeyi bildiği inancı hâkimdi. Biz Büyükelçiliği tahliye edersek, halk telaşa düşer panik bile baş-

181 İlhan Ay, yurtdışında zor şartlarda birlikte çalıştığım arkadaşlar arasında en fedakâr ve sadakatli olanlardan biridir. Ankara'da hâlâ arar, sorar, arada buluşup konuşuruz.

layabilirdi. Büyükelçiyle konuştuk. Büyükelçilik mensuplarından isteyenlerin, belirli bir düzen içinde ailelerini ikişer üçer Türkiye'ye bırakıp dönebileceklerini açıkladık. Eşini, çocuklarını götürmek isteyenler, Türkiye'den özel uçak getirilmesini talep ediyorlardı. O da Tahran'ın o günkü ortamında yapılacak iş değildi.

Askeri Ataşe Kâzım Albay, iyi arkadaşımdı. Akıllı, bilgili, yetenekli bir askerdi. Hem her gün İran'daki durum hakkında fikir alışverişinde bulunur hem de fırsat buldukça her konuda sohbet ederdik.

Bir gece dört füzenin patladığını saydım. Belki dahası da vardı, ama uyumuştum, duymadım.

Sabahleyin baktım, önde Kâzım Albay, arkada Dışişleri mensupları değil, ama diğer bakanlıklardan büyükelçilik kadrosuna atanmış arkadaşlar, benim odaya geldiler. Önce çay söyledim. Havadan sudan konuştum. Çaylar geldi. Odayı bir tıkırtı kapladı. Kimse sabaha kadar uyumamış, eller titriyor, çay fincanları tabağa değince tıkır tıkır ses çıkarıyordu.

Havadan, sudan, Tahran dedikodularından bahsettik. Sonunda çaylar bitti. Kâzım Albay, söze başlar ve "Arkadaşlar, tahliye..." der demez "Sen de mi korkuyorsun Albayım" dedim. "Korkmak olur mu, kimse korkmuyor" dedi. Askere "Korkuyor musun?" diye sorulur mu! Askerlik yapan her Türk vatandaşının bildiği gibi, asker korkmaz, yorulmaz, yılmaz, üşümez, uyumaz. Biraz konuştuk. Sonunda "Ailesi için endişe eden varsa kendi imkânlarıyla götürüp gelsin" diye karara vardık. Dediğim gibi, zaten Büyükelçi Vural'ın kararı da o doğrultudaydı. Kâzım Albay'ın evinin civarına o güne kadar hiç füze düşmemişti. "En emniyetli yer bizim Albayın evi. Dikkat ettiyseniz o civara hiç füze düşmedi" diye dedikodu çıkardım. Üç aile Kâzım Albayların evine sığınmış. Bana "Nedense herkes bizim eve sığındı. Koridorda bile misafir yatıyor" dedi. "Suçlusu benim" dedim, yaydığım dedikoduyu söyledim. "Allah cezanı vermesin, sen miydin o!" dedi. Talihin cilvesi, son füze Nisan ayında bizim Albayın evine 100 metre mesafede patladı, evin camlarını kırdı. Allah'tan **gündüz vaktiydi, evde kimse yoktu.**

Büyükelçiliğin ve ikametgâhın bahçesinden, benim bahçeden ve evimin damından topladığım kibrit kutusundan koca bir kitap büyüklüğüne kadar çeşitli boyutlarda roket parçalarından bir koleksiyon yapmış ve odamda sergilemiştim. Kim bilir ne olmuştur.

Ben Tahran'a düşen 91 tane füze saymış ve haritada düştükleri yerleri işaretlemiştim. Kimileri bu rakamı 200'e kadar çıkarıyordu. Füze saldırıları 1988 Nisan ayında durdu.

Ömer Akbel

1988 Haziran sonundaki Büyükelçi Kararnamesiyle, Volkan Vural Moskova Büyükelçiliği'ne, Ömer Akbel onun yerine Tahran Büyükelçiliği'ne atandılar.

Büyükelçi Ömer Akbel, 1988 Ekim ayı sonunda Tahran'a gelip Kasım başlarında itimatnamesini sunarak göreve başladı. Bazı konularda aynı fikirde olmamakla birlikte, aklına ve sağduyusuna emrinde çalıştığım diğer büyükelçilere göre en fazla güvendiğim ve tam bir uyum ve huzur içinde çalıştığım bir amirim oldu.

Ömer Akbel göreve başladığında savaş bitmiş, hava saldırıları durmuş, dış dünyaya karşı devrimci taşkınlıklar durulmuş, ortam olağana dönmüş gibi görünüyordu. Ancak İran-Türkiye ilişkileri açısından kazın ayağının hiç de öyle olmadığını anladık.

Biraz da Amerika'nın tavşana kaç, tazıya tut siyasetinin sonucu, bir yandan Saddam kışkırtılırken, diğer yandan İran-Kontra gibi düzenbazlıklar ile İran'ın bazı hayati silah ve yedek parça ihtiyaçları karşılanarak sekiz yıl sürdürülen bu savaşı kazanan yoktu. Ama yüz binlerce can kaybı vererek ayakta kalmayı başaran İran son durumda bu işten kârlı çıkmış, daha önce de belirttiğim gibi savaş bahanesiyle Mollalar iktidarlarını sağlamlaştırabilmişlerdi.

Savaş süresince Türkiye hem İran'ın birincil dış ticaret kapısı olmuş, ihtiyaçlarının bir bölümünü doğrudan Türkiye'den sağlarken, diğer ülkelerden aldığı mallar için ya Kapıkule-Gürbulak hattını ya da Trabzon limanını kullanmıştı. Artık Türkiye'ye fazla bir ihtiyacı kalmamıştı. 1988 Ağustos'unda ateşkes ilan edilip savaş bitince birtakım aykırı hareketlere başladı. İran'daki hapishanelerde tutuklu binlerce siyasi mahkûmun Humeyni'nin emriyle öldürülmesine koşut olarak, öteden beri yaptıkları Türkiye'ye sığınmış muhalif avını hızlandırdıkları gibi, Ankara'daki Büyükelçileri abuk sabuk sözler sarf etmeye başladı. Büyükelçi Muttakî[182] esas mesleği taşrada sağlık memurluğu olan, devrimden sonra İran Dışişleri'ne giren, muhtemelen çocuk doktorluğundan gelme Dışişleri Bakanı Velayeti'nin[183] kayırmasıyla Ankara'ya büyükelçi atanan biriydi.

Ömer Akbel, 9 Kasım'da güven mektubunu sundu. 10 Kasım'da ilk sıkıntı patlak verdi. Ankara'daki İran Büyükelçiliği bizlere adeta "malum bir kol işareti" yapar gibi bayrağını yarıya indirmedi. Ardından bu gibi ufak olaylar birbirini izledi. En sonunda, 1989 Nisan

182 İleriki yıllarda dışişleri bakanlığı da yaptı.

183 Velayeti 2019'da Velayet-i Fakih Hamaney'in dış siyaset danışmanıydı.

ayı başlarında İran Büyükelçiliği mensuplarından biri, elini kolunu bağlayıp ağzını tıkadıktan sonra arabasının bagajına soktuğu bir muhalifi İran'a kaçırırken Erzurum-Ağrı arasında bir yerde MİT tarafından yakalandı.

Olaydan bir-iki gün sonra Ankara'dan çok acele bir mesaj aldık. Büyükelçiyi kripto odasında makine başında beklemeye çağırıyordu. Haberleşme odası tepede Şimran'daki Büyükelçilik ikametgâhının bahçesinde, lojman diye yapılmış, ama kimsenin rağbet etmediği prefabrik binalardan birinde, şehir merkezindeki kançılaryadan 15 kilometre uzaktaydı. Kalktık, ikametgâha gittik. Kripto odasına girip bekledik. Büyükelçinin, belirsiz bir süre Ankara'da görev yapacağı, arzu ettiği takdirde eşi ve çocuklarını beraberinde getirebileceği belirtiliyor, belirsiz bir süre için ertesi gün Ankara'ya gelmesi isteniyordu. Ömer Bey'in bir oğlu ve bir kızı vardı. Okula gidiyorlardı. Ders yılının bitmesine iki ay kalmıştı. Eşini ve çocuklarını Haziran'a kadar Tahran'da bırakmaya karar verdi.

Ertesi gün Büyükelçi Ömer Akbel'i Ankara'ya uğurladık. Tam havaalanının kapısından çıktık, arabalara doğru giderken Sefire Yonca Hanım'ın ayağı birden kaldırımın dibinde, üzerinde demir ızgarası bulunmayan bir yağmur kanalına girmez mi! Yonca Hanım yere düştü. Sonuç: Dizindeki yan bağlar kopmuş. Ertesi gün Yonca Hanım'ın bacağını boydan boya alçıya aldılar.

Hatırladığım kadarıyla Ankara'daki İran Büyükelçisi Muttakî'yi resmen istenmeyen şahıs ilan etmediler, ama "Sizi şöyle alalım" diye kibarca Tahran'a gönderdiler.

Büyükelçinin eşinin bacağı alçıda, ikametgâh binasından bir yere ayrılamaz oldu. Tahran'daki ikametgâhın bahçesi, Türkiye'nin yurtdışındaki en büyük tapulu arazisiydi. Yüzme havuzu, tenis kortları vardı, piknik alanı bile vardı. Büyükelçi olmayınca ve Sefire Hanım da evde çakılı kalınca millet büyükelçi ikametgâhının bahçesinde keyfine göre takılmaya başladı. Tahran'daki yabancı kuruluşlardan birinde görevli bir meslektaş, yerli-yabancı arkadaşlarını toplayıp havuza, kortlara geliyor, tenis oynuyor, yüzüyordu. Anamın "izansızlık" dediğinin ta kendisi. "Bana bakın, burası babanızın çiftliği değil, Büyükelçinin evi. Eğer bir şey yapmak istiyorsanız evin sahibesinden izin alırsınız" dedim. Kimisi bozuldu. Ömer Seyfettin'in "Yüksek Ökçeler" adlı hikâyesini hatırladım.

O aralık iki ülke, yani Türkiye ile İran arasında karşılıklı hafiften çamur atmalar birkaç hafta devam etti. İranlı devrimciler arasında en aklı başında adamlardan biri saydığım ve o sırada dışişleri bakan

yardımcısı olan Beşareti, beni Bakanlığa davet etti. Nasıl olduysa söz daha baştan terse gittiyse de hemen düzeldi. Yarı şaka yarı ciddi bana "Sen iyi Müslüman değilsin" dedi. Ben de şaka yollu "Doğru, sen Müslümansan ben, ben Müslümansam birimizden birimiz Müslüman değiliz" dedim. "Niye?" dedi. "Benim inandığım Müslümanlıkta kimin iyi, kimin kötü olduğunu takdir sadece Allah'a aittir" dedim. "Sen de kendine göre haklısın" diye cevap verdi. Beşareti'ye Nasreddin Hoca'nın "Sen de haklısın" diye biten hikâyesini anlattım.[184] Kısacası Beşareti, sözü üstü kapalı "iki ülke arasındaki gerilimi fazla uzatmayalım" demeye getirdi. Ben de Ankara'ya görüşmeyi yazıp, iki ülkenin birbirlerinin içişlerine karışmayacağını İranlılara taahhüt[185] ettirip "işi kapatmayı takdirlerine arz ederim" dedim.

Bu görüşme mayıs ayının ortalarında gerçekleştirmişti. Üzerinden iki hafta falan geçmişti ki Humeyni öldü. Humeyni'nin cenazesi için Ankara'dan gelen heyette Büyükelçi Ömer Akbel de vardı. Cenazeden sonra heyet döndü, Ömer Bey kaldı.

Zaten Muttakî İran'a dönmüş, İran Dışişleri'nden ilişkilerin olağana dönmesi için işaretler gelmişti. Karşılıklı yüksek düzeyde konuşulur, etekteki taşlar dökülür, ondan sonra da işler yerli yerine otururdu. Humeyni'nin ölümü buna fırsat vermedi. Büyükelçi mecburen Tahran'a dönmüş oldu.

Bana sorarsanız, dünyadan haberi yokken devrim dalgasıyla birden kendini uluslararası ummanda bulan Muttakî, cehaletin verdiği cüretle Türkiye'de epeyce aykırı iş yapmıştı. İran'a döndükten sonra ne görevler üstlendi bilmiyorum, ama 2005'te İran Dışişleri Bakanı olarak Türkiye'ye geldiğinde işi biraz öğrenmiş göründü.

Kim ne derse desin; İranlıların takdir ettiğim yanı, her yapılana aynen karşılık vermeleriydi. Mesela Frankfurt'taki İran Başkonsolosluğu Almanya'daki muhalif İranlılar tarafından basılmıştı. Üç gün sonra Tahran'daki Lufthansa bürosu basıldı. Hasar tespiti için büroya beraber gittikleri İran Dışişleri yetkilisi, Alman Büyükelçiliği Müsteşarına "Vah vah, çok üzüldüm, tıpkı bizim Frankfurt Başkonsolosluğumuza benzemiş" demiş.

Baskın

Aradan bir hafta geçti, biz Muttakî gitti, Akbel Tahran'a döndü, iş bitti sanırken bu defa bizim Büyükelçilik basıldı. Sebep, Türk ba-

184 Bilenler bilmeyenlere anlatsın.
185 Tabii söze ne kadar güvenilirse.

sınında Humeyni'nin aleyhine yazılar çıkmış olmasıydı. Tabii asıl sebep, Büyükelçi Ömer Akbel'in Ankara'ya çağırılması, Muttakî'nin gönderilmesiydi.

Humeyni'nin cenaze töreni için Tahran'a gelen gazeteci Savaş Ay'la Büyükelçilikte oturmuş çay içiyorduk. Birden Vakur Erkul geldi, "Efendim birtakım adamlar gelmiş, dış kapıyı tekmeliyorlar" dedi.

Aşağı inip baktık. Saldıranların sayısı çoğalmış, "adam kapanı" denen demir çerçeveli pencereleri olan bölüme girmişler, camları yumrukluyorlardı. Savaş Ay adamların 40-50 santimetre yakınından çok sayıda fotoğrafını çekip durdu. Adam kapanının dört yanı korunaklıydı, ama tepesi ondüleli polyester mi, naylon mu, her ne halt ise petrol türevi bir maddeden imal edilmişti. Nasreddin Hoca türbesinin dört bir yanı demir çerçeve ve kırılmaz camla kapalı, tepesi naylon değişik bir türdü yani. Saldırganların biri öbürünün omzuna çıktı, tepeye ayakkabısıyla vurmaya başladı, bir iki kişi daha uyanıp aynı işe girişince ondüleli naylon tavan delindi. Oradan bahçeye çalkalanıp da taşan gazoz şişesinden dökülür gibi insanlar doluştu.[186] Biz içeri kaçtık. Üst kata çıktık. Bahçeye giren saldırganlar içeride dört dönüp giriş katındaki bütün camları kırdılar. Bahçedeki arabaları ateşe vermeye uğraştılar. Benzin deposunun kapağını açmayı başardıkları ilk araba kısmetine dizel çıktığı için ateşleyemediler. Uğraşırlarken, güya olaydan önceden haberi olmayan güvenlik güçleri gelip saldırganları dışarı çıkardı.

Tahran'a gelmeden Uğur Mumcu'nun bana söylediklerini hatırladım. Nuri Yıldırım'ı andım.

Büyükelçiliğin basılmasından sonra güvenlik sistemlerinin maliyetlerini merak ettim ve dosyasına baktım. Maliyetle ilgili herhangi bir rakam kayıtlı değildi. İşin yapıldığı onaylatılmış, fakat para her ne hikmetse Fas Büyükelçiliğine ödetilmişti. Yani naylon tavanlı adam kapanının maliyeti Tahran'da bilinemiyordu.

Tenvir Ahmet Han

Büyükelçi Akbel'in istişareler için Ankara'ya hareket ettiği gün Büyükelçiliğe gittim. Yarım saat sonra kapıdan "Pakistan Büyükelçisi geldi" dediler. Aşağı koştum, buyur ettim. Çeviri Türkçesiyle "Hoş geldiniz, sizin için ne yapabilirim?" dedim. Büyükelçi Tenvir Ahmet

186 Tahran'a gelirken Uğur Mumcu'nun dediklerini hatırladım.

Han "Pakistan'ın Türkiye'yle birlik olduğunu bu namussuzlara göstermek için geldim. Kusura bakma, haber versem aynı etkiyi yapmazdı. Şimdi düşünüp dursunlar bakalım" dedi.

Çok aklı başında bir adamdı. "Benazir Butto'ya yakın" derlerdi. Pakistan'a döndükten sonra dışişleri bakanı oldu. Sonra galiba Moskova'da Pakistan Büyükelçiliği yaptı.

Afganistan'a tayin olduğumda İslamabad'da arayıp buldum, konuştuk. Hiç unutmayacağım yabancı meslektaşlardan biridir.

Köpek Sahibi Oluyorum

Tahran'da tuttuğum evin sahipleri, güngörmüş insanlardı. Türk soyluydu, ama Azeri veya Türkmen değil, Kazanlıydı. Anlaşılan, Sovyet Devriminde Kazanlı Kıpçakların bir bölümü Finlandiya'ya, bir bölümü Japonya ve o dönemde Japon yönetimindeki Kore'ye kaçarken bazıları da güneye, İran'a gelmişti.

Evini kiraladığım kadının profesör olan eşi ölmüştü. Savaş dolayısıyla İran'da 15 yaşından büyük gençlerin yurtdışına çıkması yasaktı. Kadın bu yüzden14 yaşındaki oğlunu alıp Fransa'ya gitmiş, orada oturuyordu. Evi tuttuktan sonra "Bir it var, alırsan?" diye sordu. "Ne cins?" dedim, "Kaniş" dedi. "Bakarız" diye geçiştirdim. Biz Ayaspaşa'da otururken az yukarımızda Murat Oteli vardı. İstanbul'a gelen çoğu Fransız kabare artistleri, revü dansçıları, striptizciler, genellikle bu otelde kalırlardı ve beraberlerinde getirdikleri anlaşılan küçük süs köpeklerini ellerinde ve kucaklarında gezdirirlerdi. Benim çok tuhafıma giderdi. Biz de iki kere köpek almış, bakamamış, sağa sola vermek zorunda kalmıştık ve ben de çok üzülmüştüm. Zaten kendine zor bakan adamdım, başıma buyruk yaşamaya alışmıştım, köpekle ne yapacaktım!

Ne var ki ev sahibi hanımın Fransa'ya döndüğü günün akşamı eve gittiğimde bir de baktım evde küçük siyah bir köpek. Emrivakiyle bırakıp gitmiş. Atsan atılmaz, satsan satılmaz. Bir de nereden geldiyse bir kedi peydahlandı. Bizim köpek, üç yıl önce kedi yavrusunu çiçeklikte bulmuş, mutfağa getirmiş, hayatını kurtarmış. Kedi köpeğe hayrandı. Yılışıp duruyordu.

O sırada Irak'ın füze saldırıları başladı. Canavar düdükleri[187] ötünce köpek bahçede ise içeri kaçıyor, "Ne yapacağız?" gibisinden bana bakıyordu. Böylece köpekle ahbap olduk. Hüseyin füzeleri yere inerken belirli bir noktada bazı bölümleri dağılıyor, ortalama

187 Benim çocukluğumda alarma öyle denirdi.

yumruk büyüklüğünde parçalar, savaş başlığından ayrı, yere rastgele düşüyordu. Onun için halka sürekli füze gelirken dışarıda durmama uyarıları yapılıyordu. Gene de bir gün tesadüfen gündüz vakti eve uğradığımda baktım, füze gelirken benim hizmetçi bahçeye, bahçedeki köpek eve koşuyordu.

Benim bir de bahçıvanım vardı. Saddam gibi, füzeler gibi, onun adı da Hüseyin'di. Astsubay olan damadı üç yıl önce Abadan taraflarında şehit olmuştu. Dul kalan kızı ve torununa dayalı döşeli bir ev verilmiş, iyi bir maaş bağlanmıştı. Bahçıvan Hüseyin'in iddiasına göre, aşağı Tahran'da "Savaşta şehit olsam da hem cennete gitsem hem de geride bıraktığım çocuklarımın istikbali kurtulsa" diyenler çoktu. Ama iş her zaman öyle değildi.

Büyükelçiliğin bahçıvanlarından Hasan'ın oğlu şehit olmuş, adamcağız bir ay içinde manen ve bedenen çökmüştü.

Cevat Taylan ve Türkçe Basın Toplantısı

Cevat Taylan, Tarsus Amerikan Koleji'ni bitirmiş, yanılmıyorsam Mülkiye'ye benimle aynı sınavdan geçip 1961'de girmiş, aynen benim gibi uzatmalı öğrenci olarak 1967 veya 1968 yılında mezun olmuştu. Öğrencilik yıllarında Amerikan Yardım Heyeti TUSLOG'da tercüman olarak çalışmış, yurtta kalmamış, top oynamamış, kantinde pek oturmamıştı. O yüzden, ilk defa 1987 sonbaharında Tahran'da tanışmıştık. TRT'de çalışıyor, İkinci Kanal'a "Profil" adı altında bana göre fevkalade güzel haber programları yapıyordu ve belki de TRT'nin maaşlı çalışanı olduğundan, bunları TRT 1'de yayımlanan benzeri programların onda birine mal ediyordu. İlk tanıştığımızda Irak'ta, Basra'ya gitmiş, savaş başladıktan sonra ilk yabancı gazeteci olarak Şattülarap'ın ve buradaki gemi enkazlarının filmlerini çekmiş, bu arada Kerkük'ten oraya sürgüne gitmiş bir Türkmenle de birkaç kelimelik bir röportaj yapabilmişti. Savaşın İran tarafından nasıl göründüğünü araştırmak üzere Tahran'a gelmişti. Orada **arkadaş olduk ve bu dostluk 2013'te Cevat'ı kaybedene kadar sürdü.**

Cevat, Türkiye'ye dönerken beraberinde Tahran'a getirdiği Şattülarap'ın son halini gösteren video bandını bana bıraktı. Ben de bunu evde topladığım Kanadalı, Alman, Japon, Yugoslav, Macar ve diğer bir, iki yabancı Büyükelçiliğin ikinci adamlarına gösterdim. Etkili oldu ve Tahran'da kordiplomatikte "Bu Türkler bölgede her şeyi biliyor, her iki ülkede de her deliğe giriyorlar" algısı güçlendi. İyi mi ettim bilemem.

Cevat Taylan'ın İran'da yaptığı ikinci program, 1988 Mart ayında Halepçe katliamından sonra oldu.

Halepçe'deki kimyasal saldırı sırasında İranlılar, o bölgedeki bir Irak tümenini darmadağın etmiş ve Tümen Komutanı, karargâhıyla birlikte İranlılara esir düşmüştü. İranlılar, Halepçe'deki gaz katliamının ayrıntılarını açıklamak ve esir aldıkları Iraklı subayları dünya kamuoyuna göstermek amacıyla eski Sheraton, yeni adıyla Humâ otelinde büyük bir basın toplantısı düzenlemişlerdi.

Toplantıya Cevat'la birlikte gittik. O sıralarda Tahran'da âdet olduğu üzere büyük otellerin giriş kapılarına paspas yerine konmuş bulunan Amerikan bayrağının üzerinden geçip toplantı salonuna girdik. Sahne gibi yüksekçe bir yerde esir alınan Iraklı Tümgeneral ve iki üç yüksek rütbeli subay, onların önünde alt rütbeli yüzbaşı, üsteğmen, 10-15 kadar Iraklı asker oturtmuşlardı. Yabancı basın mensupları birkaç soru sorduktan sonra Cevat sazı eline aldı, Türkçe konuşmaya başladı. Iraklı Tümgeneral ve diğer bazı subaylar Iraklı Türk çıktı. Cevat'ın sorusu üzerine Iraklı Tümgeneralin "Benim bildiğim yoktur, ufukta bir tüten[188] görmüşem hemisi budur" dediğini duyduk. Bu arada bir vesileyle, etrafı saran Devrim muhafızlarından Türkçe bilenler de bir şekilde söze karıştı. Cevat Taylan "Sayın izleyiciler, işte gördüğünüz gibi uluslararası toplantının dili Türkçeye dönmüş durumda" dedi ve "Esir arkadaşlardan Irak'taki ailesine duyurmak istediği bir şeyler olan varsa söylesin, biz Türkiye Radyo Televizyon Kurumu olarak iletiriz" diye ekledi. Ön sıradan bir üsteğmen "Ağabey benim adım Aydın, ailem Bağdat'ta, benim sağ ve salim olduğumu bilsinler" dedi. Toplantı birkaç dakika daha Türkçe devam etti. Toplantıyı yöneten Devrim Muhafızlarından Türkçe bilmeyenler hem telaşlandılar hem sinirlendiler. Yabancı basın mensupları şaşkın şaşkın, bir Iraklı esir subaylara, bir Türkçe konuşan Devrim Muhafızlarına, bir de Cevat'a bakıp ne olduğunu anlamaya çalışıyorlardı. Toplantı apar topar bitirildi.

Cevat'la dostluğumuz dediğim gibi, ömür boyu sürdü. Afganistan'dan döndüğüm 2004 yılından ölümüne kadar Türkiye'de en sık görüştüğüm arkadaşım oldu. Dünya görüşümüz, anlayışımız birbirine uyardı; hatta Cevat, bazı konularda benden daha ateşli, ama daha şüpheciydi. Yabancıların karıştığı Türkiye'yle ilgili her olayı kuşkuyla ele alır, öyle değerlendirirdi. "Misyonerlerin elinde yetiştik. Heriflerin her türlü melanetini kendilerinden öğrendik, elbette güvenmem" derdi. CNN Türk'te bazı İngilizce laflar duymuş. CNN'in

188 Yani duman.

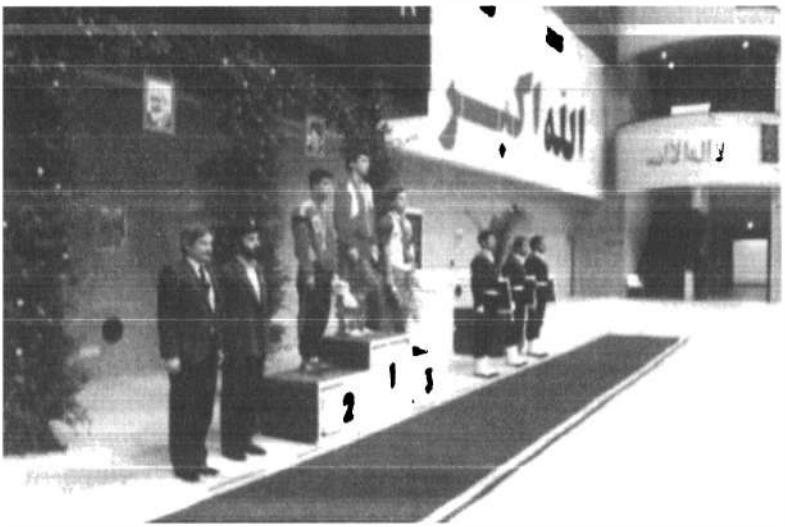

1989'da Tahran'da uluslararası yüzme müsabakalarında madalya töreninde

Avrupa sorumlusunu telefonla arayıp bulmuş. "Sizin Türkiye'deki yayınlarınız Türkçeyi bozuyor" demiş. CNN Müdürü "Elbette İngilizce tabirler kullanılır, İngilizce üstün dildir"[189] diye cevap vermiş. Cevat "Vay itoğlu it" diye söylenip durduydu.

Cevat'ı hatırladıkça burnum sızlar. Hatıralarını yazmasını, o da olmazsa en azından Profil adı altında yaptığı programları yazıya dökük bir kitapta toplanmasını çok söyledim.[190] Yapmadı. Yazık oldu.

Ramazan Öztürk

Halepçe katliamının ardından bölgede fotoğraf çeken ilk yabancı gazeteciydi. Halepçe'den Tahran'a geldiğinde tanıştık. Halepçe'de çektiği fotoğraflar, uluslararası basında yayımlanan ilk fotoğraflardı. Kısa bir süre içinde bende uyandırdığı kanaat, düzgün, dürüst ve becerikli bir gazeteci olduğuydu. Sonra bir daha görüşemedik. Ne olduğunu, ne yaptığını bilmiyorum.

Bunları yazdığımın sebebi, şimdilerde başka birilerinin Halepçe'de fotoğraf çeken ilk yabancı gazeteci olarak anılmasıdır. Merak eden o tarihlerdeki *İnternational Herald Tribüne*, Newsweek gibi yayın organlarına baksın. Fotoğrafların altındaki isim, hep Ramazan Öztürk'tür.

189 Herif "English is supra language" demiş.

190 Söyleyene bak; ben de koronavirüs yüzünden eve kapanmak zorunda kalmasam yazmayacaktım.

Taylan İzmirli ve Mahmut Övür

Ben Tahran'a atandığımda Urumiye'de başkonsolos, Taylan İzmirli'ydi. Taylan, Dışişlerinde en zeki, en akıllı ve en kalender arkadaşlardan biriydi. Benim gibi müzmin bekârdı. Bana göre gadre uğradı, büyükelçi yapılmadı. Aslında büyükelçi olmak umurunda bile değildi.

Mahmut Övür adında, yanlış hatırlamıyorsam o günlerde *Nokta* dergisinde yazılar yazan bir gazeteci, Urumiye'ye gelmiş. İranlılar Övür'ün pasaportuna el koymuşlar. Taylan, hiçbir mecburiyeti olmadığı halde, Övür'ü aklımda kaldığına göre 10 gün kadar Başkonsoloslukta misafir etmiş. Uğraşmış ve sonunda pasaportunu İran makamlarından kurtarıp Övür'ü Türkiye'ye selametlemiş. Övür, Türkiye'ye dönünce yazdığı yazıda "Konsoloslukta içki içiliyor" demiş. Dergide yayımlanan bu yazıyı ben de gördüm. Taylan bu Mahmut Övür'e söylenip durduydu.

Firuz

Bir de gariban Firuz var. Benim zamanımda da Urumiye Başkonsolosluğunda mahalli kâtipti. Türkiye'de okumuştu. Bir gün Taylan telefon etti. Firuz ortadan kaybolmuş. En son devrim muhafızları arasında götürülürken görülmüş. Dışişlerine nota yazıp sorduk. Üç ay sonra cevap geldi. Üzerinde yabancı para taşıdığı için tutuklandığı, hapishaneye girdiği gün kalp sektesinden öldüğü belirtiliyordu. Zavallı Firuz bu dünyadan uçtu. Ölüm haberi geldi; ama ne dirisi ne ölüsü bulundu.

İranlılar "çocukken kaybolan On İkinci İmam dönecek" diye yüzlerce yıldır beklerken, devrimden sonra dönmesi beklenen kayıp insanların sayısı epeyce çoğalmıştı. Gariban Firuz kısmetli sayılırdı. Cenazesi bulunmasa da ölüm haberi alınmıştı ya, beklemeye gerek kalmamıştı.

Savaşın Sonu

1988 yazında hem İran'ın hem Irak'ın savaşı sürdürecek takati kalmamıştı. Irak'ın silah üstünlüğünü, İran'ın "Besiç" dedikleri, Ordu ve Devrim muhafızları yanında üçüncü bir kuvvet sayılabilecek, şehit olmayı amaçlayan aralarında 14-16 yaşlarında, ergenlik çağına yeni girmiş çok sayıda gencin bulunduğu gönüllü birliklerinin kitle saldırılarıyla dengelediği öne sürülüyordu. İran halkı ger-

çekten büyük fedakârlıklara katlanmıştı. Her iki tarafın toplam can kaybının 500 bini geçtiği söyleniyordu. Artık ne Irak ne İran birbirine saldırabilecek haldeydi. Ağustos sonunda ateşkes ilan edildi.

Savaş bitti de cephede sonuç sıfıra sıfır elde var sıfır oldu. Herkes savaştan önceki sınırlarına döndü. Aslında Devlet-i Aliye ile İran arasında Yavuz Sultan Selim ve Şah İsmail'le başlayıp 19. yüzyıla kadar tekrarlanan harplere bir yenisi eklenmişti. Türkiye ile İran arasında 1639 Kasr-ı Şirin anlaşmasından sonra da savaşlar yapılmış, ancak sonuçta kimse bir şey kazanamamış, sınır değişmemişti. Yani tabiri caizse 1639'dan sonra yapılan savaşlar, nafile namazları gibi nafile savaşları olmuştu. 20. yüzyılın sonlarındaki Irak-İran Savaşı da bunların bir yenisi sayılabilir. Kasr-ı Şirinden tek farkı, Şattülarap sınırıydı. Ancak Şattülarap su yolunun doğu yarısı, zaten 1975'te Cezayir anlaşmasıyla İran'a terk edilmişti. Sınırda değişen bir şey yoktu, ama savaş daha önce belirttiğim gibi İran'da mollalara yaramış, iktidarlarını sağlamlaştırmak için ülkede kurdukları ağır baskıya ve hatta katliamlara bahane oluşturmuştu. Konuştuğum birçok insan dini inancından dolayı değil, İranlı olduğu için savaş sırasında mollalara destek verdiğini söylemişti. Savaş bitmeden hemen önce hapishanelerdeki siyasi mahkûmları öldürmeleri, barış gelince halk desteğinin azalacağını bildikleri içindi.

Bu savaştan kârlı çıkan tabii ki Batılı muktedirler oldu. Savaş boyunca iki tarafı da sağdılar.

İran Havayolları 655

Temmuz ayında, Basra Körfezi'nde Vincennes adlı Amerikan savaş gemisi, her gün aynı saatte, aynı ticari uçuş hava koridorunda Dubai'ye giden 655 sefer sayılı İran Havayolları uçağını vurup düşürdü. 300 kişiye yakın masum insanı öldürdü. Geminin komutanı, güya yolcu uçağını savaş uçağı sanmış, saldıracak diye korkmuştu. Üstelik geminin olay sırasında İran karasuları içinde olduğu öne sürüldü.

Ahbabım olan Barbaros Hayrettin hayranı Pakistan Deniz Ataşesinin ülkesine tayini çıkmıştı. Son bir alışveriş için eşi, küçük çocukları ve çocukların dadısıyla Dubai'ye giderken 655 sefer sayılı uçakta ailece hayatını kaybetti.

Doğru yalan, rivayete göre, yolcu uçağını saldırıya geçen savaş uçağı sandığı için düşürdüğünü beyan eden aslan kahraman Amerikalı gemi komutanına tehlike altında görevini başarıyla yaptığı için madalya verildiği de Tahran'da kordiplomatikte dolaşan haberler arasındaydı.

Bir zaman sonra, Amerika'da, komutanın eşinin arabasına bomba konduğu, bombanın patladığı, ama kimseye bir zarar vermediği işitildi.

Ekber Menemencioğlu

Volkan Vural, 1988 Ağustos ayında gitti, Ömer Akbel Ekim sonuna kadar gelmedi. Arada iki ay maslahatgüzar kaldım.

İran ile Irak arasında ateşkes ilan edilir edilmez Saddam'ın kuvvetleri Kuzey Irak'ta saldırıya geçti ve Barzani ve Talabani'nin üzerine yürüdü. Benzer bir durum 1975'te Cezayir Anlaşmasından sonra da yaşanmış, çok sayıda Barzani'nin İKDP'si ve Talabani'nin KYB'sine mensup silahlı militan sınırda sıkışmış, Türkiye de kapıları açmıştı. Sonra bunların büyük bir bölümünün Türkiye'de kaldığı rivayet edilmiş, Güneydoğu'daki demografik yapıyı etkilediği öne sürülmüştü.

Saddam 1988 Ağustos ayı sonunda taarruza geçince, İran Dışişleri'nden beni çağırdılar. Kuzey Irak'taki İKDP'lilerin arasında bazı İran birliklerinin de olduğunu, Iraklıların sınırı tuttuğunu, ancak Türkiye üzerinden İran'a geçebileceklerini, aksi halde ateşkesin bozulup çatışmaların yeniden başlamasından endişe ettiklerini söylediler. Türkiye'den geçecek İran birliklerini derhal, İKDP ve KYB'lilerin onlara barınma imkânı sağladıkça peyderpey İran'a alacaklarını belirttiler.

Durumu Ankara'ya bildirdim, uygun gördüler. Kuzey Irak'ta köşeye sıkışan bütün İran birlikleri ile beraberlerindeki peşmergeler, Türkiye'ye girdi. İranlılar hemen gitti, ama peşmergeler Türkiye'de kaldı. İranlılar ellerinde çadır olmadığı gerekçesiyle ayak sürüyorlardı. Bu aşamada Ekber Menemencioğlu imdadıma yetişti.

Ekber, bizimle akran bir arkadaştı. Dışişleri'nde o dönemde önemli büyükelçilerden Turgut Menemencioğlu'nun oğluydu. Yükseköğrenimini yurtdışında yapmış, Birleşmiş Milletler Teşkilatı'nda çalışmaya başlamıştı. Tahran'da BM Mülteciler Yüksek Komiserliği Temsilcisiydi.[191] Şimdi yasaklanan "andımızı" her sabah okuya okuya büyüyen, her koşulda "yurdunu, milletini, özünden çok seven" kuşaklardandı. Ekber, BM çadırları İran'a ulaştıkça kaç tane geldiğini bana haber veriyor, ben de önce Ankara'ya bildiriyor, sonra emrivakiyle "Gönderebilir miyiz?" diye sormadan "Gönderiyoruz" deyip, gelen çadır miktarına uygun sayıda mültecinin İran tarafına havale edilmesini sağlıyordum.

191 Daha sonra BM Cenevre Ofisi'nde oldukça yüksek konuma geldiğini söylediler.

Ekber Menemencioğlu'nun sayesinde kısa sürede sığınmacıların tamamını İran tarafına aktarıp işi bitirdik.[192]

İran'a İlişkin Bazı Düşünceler

İran'la ilgili ilk hatırladıklarım, önce Musaddık, Tudeh, İran Petrol Şirketi gibi 1950'lerdeki gazete manşetlerinde geçen adlar, sonra sürgüne giden İran Şahı ile o zamanki eşi Süreyya hakkındaki haberler, Musaddık devrilip Şah İran'a döndükten sonra 1950'lerin ikinci yarısında Şah Süreyya'yı boşuyor Ferah[193] Diba'yla evleniyor türünden magazin haberleri ile ileriki yıllarda da SAVAK işkenceleri ve zalim Şah haberleri oldu. Dışişleri'ne ilk girdiğim gün karşıma çıkan daha önce bahsettiğim, Ahvaz-İskenderun boru hattı projesi, Bağdat'tayken OPEC, petrol fiyatlarında patlama, OPEC'de başı çekenlerden Şah ve İran haberleri ardından İran Devrimi, Humeyni ve nihayet İran-Irak Savaşı geldi.

Bağdat Büyükelçiliğimizde bulunduğum 1972-1974 yıllarında İran ile Irak'ın arası iyice bozuktu. İran, Kuzey Irak'taki Kürt ayaklanmasına İsrail'le birlikte her türlü desteği veriyordu. Barzani ve Talabani çoğu İsrail yapısı silah ve malzeme dahil bütün yardımı İran üzerinden alıyordu. İran ile Irak arasında diplomatik ilişkiler kesikti. Üstelik 1973 Şubat ayında Pakistan makamları İslamabad'daki Irak Büyükelçiliğini basmış, büyük miktarda hafif silah ve cephane ele geçirmiş ve büyükelçi ve bütün maiyetini sınır dışı etmişti. Irak da aynı biçimde karşılık vermişti. Bağdat Büyükelçiliklerinde Pakistanlılar bütün gizli haberleşme cihaz ve gereçlerini imha etmişlerdi. Bağdat'ta bıraktıkları tek memur, İslamabad'la haberleşmesini Bakanlığın talimatı üzerine bizim vasıtamızla Ankara üzerinden yapıyordu. Dolayısıyla olayı yakından izleyebilmiştik. Irak makamları, zeytinyağı gibi su üstüne çıkma çabasıyla, Pakistan'daki büyükelçiliklerinin basılmasını durmadan kınıyor, orada bulunan silahların Pakistan'da değil, başka bir ülkede[194] kullanılmak üzere gönderildiğini öne sürüyor, İran'a veryansın ediyorlardı.

Bağdat'ta o günlerde, Pakistan ve İran'daki Beluç isyancılara Sovyetler tarafından verilen silahların sevkiyatına Irak'ın aracılık ettiği dedikoduları dolaşıyordu; ama Saddam'ın gözü İran'ın öbür

192 Basit bir iş gibi görünür, ama meslek hayatımda yaptığım en başarılı işlerden biri sayarım. İran'ı tanıyanlar ne dediğimi anlar.

193 "Farah" yazılıp "ferah" okunur. Yani bildiğin babadan duyma ferah kelimesinin Avrupai şekilde yazılması.

194 Yani İran'da.

ucundaki Belucistan'da değil, hemen burnumun dibinde, Şattülarap'ın karşı kıyısındaki Huzistan veya İran Arabistanı denilen bölgedeydi. Irak Baas'ı asıl oradaki Arap nüfusu örgütleyip ayaklandırmak sevdasındaydı.

Cemaziyülevvel

Aslında son İran-Irak Savaşının kökleri ta Kadisiye Savaşı'na, 636 yılına kadar iner. Doğu Anadolu'da Roma'nın bittiği yerde başlayan ve Kuzey Kafkasya'dan Arap yarımadasına, Mısır'dan Orta Asya'ya ve bugünkü Pakistan'a kadar uzanan bölgeyi hakimiyeti altına alan İran Sasani İmparatorluğu'nun kışlık başkenti, Bağdat yakınlarında günümüzdeki Selman-ı Pak şehrinin olduğu yerde bulunan Tizfun'dur.[195] Oradaki Sasani İmparatorluk sarayının kalıntılarının bir bölümü hâlâ ayaktadır, Araplar Tak-ı Kisra[196] derler.

İran'ın, Kadisiye Savaşı'ndan sonra kısa sürede Araplar tarafından ele geçirilmesi ve İslamiyetin İran halkına özendirici saiklerden ziyade baskıyla kabul ettirilmeye çalışılması bu işten kurtuluş olmadığını anlayan İranlıları yeni koşulları kendi yapılarına uydurma çabasına sokmuştur. Arap ağırlığı altında ezilmemek için dört halife dönemindeki kavgada azınlıkta kalan Hazret-i Ali tarafında durmuşlar ve daha sonra son Sasani imparatoru Yezdgerd'in kızı Şahbanu'yu Hazreti Muhammed'in torunu Hazret-i Hüseyin'le evlendirerek bir kenarından Ehli Beyt'e tutunmuşlardır. İranlıların nazarında Mezopotamya ve özellikle Bağdat ve güneyi kaybedilmiş vatan topraklarıdır. Bu yüzden, İranlıların nazarında Necef ve Kerbela Hazret-i Ali ve Hazret-i Hüseyin'in kabirleri dolayısıyla çok özel bir İslami kutsiyet kazandığı gibi, kaybedilmiş toprakları da 1300 yıldır bir şekilde hatırda tutmuştur. Bu bölgenin Osmanlılar ile Safeviler arasında birkaç kez el değiştirdiği malumdur.

İran ele geçirildikten sonra Emeviler döneminde bu ülkeye en gaddar valiler atanmış, halka çok zulüm yapılmıştır. Emevi valilerinin zaman zaman bir köyün veya bir kasabanın bütün erkeklerini **kör ettikleri, bu insanların tek gözü çıkarılmış birinin önderliğinde,** birbirlerinin eteğini tutarak ibreti alem için şehir şehir dolaştırıldıkları, İran'da hâlâ dilden dile dolaşmaktadır.

İran'da Emevi döneminde Arapça fiilen[197] resmi dil olmuş, Farsça yazıp çizmek yasaklanmıştır. Farsça, Arapça kelimelerle ve

195 "Türkçesi" Ctesiphon.
196 Farsça Tak-ı Hüsrev.
197 Türkçesi "de facto".

tamlamalarla zenginleştirilmiş olarak 200 yıl sonra yeniden ortaya çıkmıştır.[198]

Hazret-i Ali'nin şehit edilmesi, Hazreti Hasan'ın önce siyaseten ezilip sonradan zehirlenmesi, Hazret-i Hüseyin ve Kerbela felaketi, yani Ehli Beytin başına gelenlere bir de Emevi idaresinin zulmü eklenince Şiiliğe eziklik duygusuyla birlikte zulme katlanmak ve meydan okumak kararlılığı eklenmiştir.[199]

11 ve 12. yüzyıllarda Selçuklular İran'da Şiiliği baskı altına alıp Sünniliği hâkim kılmış, Sünni Erdebil tekkesi Şeyhi Safiyuddin'in ahfadı Şah İsmail'in baskısıyla, 16. yüzyıl başlarında yeniden üste çıkmış ve İran'ın resmi mezhebi haline getirilmiştir.

Türk-i Har Vesaire

İran, Abbasilerden sonra 10. asırdan itibaren yeni moda deyimiyle çok kısa bir reklam arası hariç, bin yıldan fazla bir süre Türk idaresinde kalmıştır. 10. yüzyıldan başlayıp 18. yüzyılda çok kısa bir süre hariç 1920'lere kadar İran'ı yönetenler, Türk soylu Gazneliler, Selçuklular, idarede içlerindeki Türkleri kullanan İlhanlılar, Akkoyunlular, Karakoyunlular, Safeviler, Avşarlı Nadir Şah ve Kaçarlarla daha ufak çaplı bazı başka Türk soylarıdır.

Daha doğru bir yaklaşımla, ülkeyi istila edip başa geçen Türkler İran'ı değil, İran Türkleri yönetmiştir demek yerinde olur. İran'ın ünlü ulusal destanı *Şehname*'yi Firdevsi'ye bol ulufe karşılığı yazdıran hükümdar Sebüktekin oğlu Gazneli Mahmut'tur. *Şehname*'nin İran-Turan mücadelesini anlatan bölümlerinde kötü olan, altta kalan, canı çıkanlar Türklerdir derler[200] ve lakin bu İran'ı yöneten Mahmut'u rahatsız etmek bir yana enikonu memnun kılmıştır. Bana sorarsanız Firdevsi, çaktırmadan Mahmut'la dalgasını geçmiş, kafa bulmuştur. Belki de bu yüzden Farslar Türklere "Türk-i har" demişlerdir.[201] Bir rivayete göre de Firdevsi, atalarını yerin dibine batırmak karşılığında Mahmut'tan istediği paranın tamamını alamayınca "Türki Har" diye söylenmiş ve bu söz böylece Fars diline girmiştir.

Farsların Türklere bakışı tarih boyunca fazla değişmemiştir. Açıkça söylemeseler de bugün de Türklere "Türk-i har" diye bakan İranlı aydın çoktur.

---

198 Benim alanım değil. Yanlış ise başkalarının yalancısıyım.

199 Büyük ölçüde benim fikrim, isteyen eleştirir.

200 Ben *Şehname*'yi okumadım. Okuyanlardan naklen.

201 Har, Farsçada, bütün gayret ve fedakarlığına rağmen gadre uğramış bir hayvanı ifade eder.

2.500 yıllık devlet olmak, bu kadar uzun süre ayakta kalmak kolay iş değildir. Bildiğim kadarıyla İran Partlar, Araplar, Türkler ve Moğollar tarafından birçok istilaya uğramış, her defasında hacıyatmaz gibi ayağa kalmış, üstelik yüzde 40 veya 50 nispetinde bir nüfusla bile ülkenin ve milletin Pers veya Fars kimliğini korumayı başarmıştır.

Bu arada, tarihi bir acayiplik olarak, birinci bin yılın ilk yarısında Türk ve Moğol istilalarıyla sarsılan İran'ı yeniden İran yapan Safevi soyunun ilk hükümdarı Şah İsmail olağanüstü güzellikte Türkçe şiirler yazarken, bizim Yavuz Sultan Selim'in onun Türk kimliğini aşağıladığını ve Farsça şiirler yazmaya heveslendiğini de bir kenara kaydedelim.[202]

Azeri, Türkmen, Kaşkay ve diğerleri toplandığı takdirde Türk şiveleri konuşan nüfusun, İran'da birinci dili Farsça olanlardan daha kalabalık olduğu söylenir. Ancak bunun İran'ın genelinde fazla önemi yoktur. Doğup büyüdüğü yerden ayrılıp da Tahran'a gelen Türk dilli İranlı, çoğu ahvalde Farslardan ziyade Farslığa özenir. Başka bir ülkede tanıştığım İranlı bir büyükelçi bana Tebrizli olduğunu, dokuz yaşındayken ailece Tahran'a yerleştiklerini, Farsçasının iyi olması için anne ve babasının kendisiyle Türkçe konuşmadığını söylemişti. Bir defasında değişik ve güzel bir Türkçe konuşan soylu bir İranlı yaşlı kadına "Ne kadar güzel Türkçeniz var" dediğimde adeta alınıp bana "Benim Farsçam öyle güzeldir ki konuştuğumda kimse Fars olmadığımı anlamaz" diye cevap vermişti. Bunlara benzer örnekleri epeyce artırmak mümkün, ama gereği yok. İran'da halen Velayet-i Fakih makamında oturan Ayetullah Hamaneî'nin de ana dilinin Türkçe olduğuna değinmek yeter sanırım.

Devrimden sonra Molla idaresi İran'ın kimliğinde İslamiyet öncesinden kalan izleri mümkün olabildiğince silip halkta İslami kimliği öne çıkarmaya ve mutlak hâkim kılmaya uğraşsa da başaramamıştır.

Devrimin başlarında Nevruz bayramı, gayri-İslami diye yasaklanmış, bu yasaklamanın tutmaması üzerine ateş yakıp üzerinden atlamak hariç serbest bırakılan Nevruz kutlamalarında yenmesi âdet olan fındık, fıstık, kuruyemiş dükkânlarına en önce Mollalar ve Seyitler hücum etmişti. Ateşten atlamak yasak da olsa Tahran'da oturduğum evin komşu bahçesinde, ev sahibinin, akraba ve taallukat mı yoksa komşu mu bilemeyeceğim yedi, sekiz çocuğu, etraftan

202 Yavuz'un Farsça şiirlerinin ne ölçüde başarılı olduğunu bilemiyorum. Fars edebiyatından anlayanlar beni aydınlatırsa sevinirim.

görülmeyecek bir kuytuda yakılan çok küçük bir ateşin üstünden atlattığını her Nevruz gördüm. Mollalar istemese de İranlılar kendi ladini geleneklerini yeni kuşaklara aktarmaya özen gösteriyordu.

Mollalar ben İran'da bulunduğum sıralarda Bahaîliği[203] Allah'a karşı küfür sayıyor ve yakaladığı Bahaî'yi neredeyse sorgusuz sualsiz asıyor, Sünnileri sapkın addedip hor görüyor, ters bakıyordu. Buna karşılık İslamiyet öncesi İran'da yaygın olan ve resmi din sayılan Zerdüştlük "Kitabı vardır" denilerek kabul görüyor ve çok az üyesi kalmış Zerdüşt din adamları ile cemaatlerine saygıyla yaklaşılıyordu.

Son Savaş

İran-Irak anlaşmazlığının kökü gerçekte ta 7. yüzyıla dayanıyordu, ama 1960'larda başlayan son sürtüşmelerin ve savaşın arkasındaki sebep, güneyde Dicle ile Fırat'ın birleşerek oluşturduğu Şattülarap'ın hukuki durumu ve buna ilişkin olarak İran'ın Kuzey Irak'taki Kürt isyanına verdiği destekti. Kasr-ı Şirin'den beri Osmanlı-İran sınırı Şattülarap'ın İran kıyısından başlıyor, su yolunu tümüyle Osmanlı denetiminde bırakıyordu. Sebep, 16. yüzyılın başlarından itibaren İranlıların Basra Körfezine girmesine göz yumdukları Portekiz gemilerinin Şattülarap'ın kuzey ucundaki Basra limanına kadar sokulabilmelerini önlemekti. 20. yüzyılda, 1937'de İran gemilerinin ücret karşılığı Şattülarap'tan girmesini sağlayan bir anlaşma imzalanmış, ancak 1969'da İran bu anlaşmayı tanımadığını ilan edip, savaş gemileri eşliğinde bu su yolundan içeri tankerlerini sokmaya başlayınca, ipler kopmuştu. Benim Bağdat'ta bulunduğum dönemde İran, Şattülarap konusunda Irak'a baskı amacıyla Kürt isyancılara her türlü desteği veriyordu. Nihayet, kuzey'deki isyana son vermek zorunda olan ve İran yardımı sürdürdüğü müddetçe bunu başaramayacağını anlayan Irak, 1975 başlarında Cezayir'de imzalanan antlaşmayla İran'ın Kürtlere yardımı kesmesi karşılığında Şattülarap'ta sınırın talveg[204] hattını izlemesini kabul etmek zorunda kalmıştı.

Bunu sineye çekmeye mecbur kalan, ama asla kabullenemeyen Saddam Hüseyin, 1979'daki İran Devrimiyle birlikte ülkede çıkan karışıklıklar arasında kurulan ve birçok isim değiştiren "Arabistan'ın Kurtuluşu için Demokratik Devrimci Halk Cephesi" ve onun devamı

203 İngiliz icadı olduğu ve bir İskoç papazı tarafından piyasaya sürüldüğü rivayet edilen, 19. yüzyıl başlarında İran'da zuhur etmiş din veya dinsel hareket.

204 Suyolu tabanının en derin noktası.

olan örgütlerle bölgede etkin olmaya çalışmış ancak umduğunu bulamamıştı. Arap kökenli halkın kendisini davul zurnayla karşılayacağı ümidiyle 1980 Eylül'ünde üç koldan haydi yallah İran'a saldıran Saddam Hüseyin, ummadığı bir dirençle karşılaşmıştı.

Irak'ın İran'a saldırmasının bir sebebi de İran Devriminin Irak'taki Şii nüfusu etkilemesinin önüne geçmekti. Aslında Saddam, İran'da devrim olduğunda o zamanki baş düşmanı Şah'ın devrilmesinden mutluluk duymuş, İran'a dostluk eli uzatır gibi görünmüştü. Aksine Humeyni, vaktiyle sığındığı, sürgün hayatının bir bölümünü geçirdiği Irak'a ve Baasçılara karşı bir tutum içine girmiş, Irak'taki Şii nüfusu ayaklanmaları için sürekli kışkırtmıştı. Bu, Saddam'a körün istediği bir göz, Allah verdi iki göz fırsatı doğurmuş ve Irak saldırıya geçmişti. Mollaların Şah'ın ordusundan yüzlerce subayı öldürüp, hapse atıp, binlercesini tasfiye etmesinin sonunda İran'ın savunmasız kaldığına inanan ve arkasına Amerikan desteğini alan Saddam, kolay bir zafer kazanacağına inanmıştı.

Savaşın başlangıcında Irak, İran arazisine 30 kilometre kadar girmiş, o noktada durdurulmuştu. 1982'den itibaren İran taarruza geçmiş, kaybettiği toprakları geri almış, güneyde Şattülarap'ın giriş noktasındaki Fav'ı ele geçirip Basra'yı, kuzeyde de Süleymaniye ve hatta Kerkük'ü tehdit eder duruma gelmişti, ama İran'ın da daha fazla ilerlemeye mecali kalmamıştı. Savaş, benim Tahran'a gittiğim 1987 sonbaharında Irak'ın bire on silah ve malzeme üstünlüğüne rağmen, yıpratma savaşına dönüşmüştü.

Savaş süresince büyük çoğunluk itibariyle Irak'taki Şii nüfusun Irak'a, İran'daki Arap nüfusun İran'a sadık kaldığına işaret etmek yerinde olacaktır. Ancak bunda, her iki devletin en ufak kıpırdanmayı en gaddar yöntemlerle bastırmasının da payı vardır.

Bana göre savaşın belki de en önemli sonucu İran'da molla rejimini sağlamlaştırması olmuştur.

Evdeki Hesap ve Çarşı

İran'da 1978 sonlarında Şah'ın suyu kaynatılırken Batılı büyüklerin en büyük korkularından biri İran'ın aşırı solcu Tudeh partisiydi diye duyardık. 1953'te Şah'ın geri dönmesinden sonra her türlü muhalefetin sindirildiği İran'da, yer altında tek örgütlü güç Tudeh diye bilinir, devrildiği takdirde Şah yönetiminin yerini alacak en kuvvetli aday bu komünist eğilimli parti diye söylenirdi. Belki de bu yüzden, İran Devriminin başlarında Tudeh tehlikesine karşı Mol-

laların Batılı güçler tarafından desteklendiği iddiaları öne sürülüyordu. Zaten o sırada komünizmin karşısında İslamiyet modası da piyasaya sürülmüştü. Belki niyet öyleydi, ama "komünistleri bastıralım, Mollaları nasıl olsa sonra hallederiz" düşüncesi tutmadı. Hiç hesaba alınmayan, İran'da Mollaların Katolik kilisesine benzer biçimde, mahalle imamından başlayıp Hücretülislam, Ayetullah, Büyük Atayetullah diye kademe kademe yükselen bir biçimde ülkenin her yanında örgütlenmiş olduğuydu. Üst kademede her zaman dört, beş Büyük Ayetullah olur fakat dünyevi erk sahibi Şah bütün devlet gücünü elinde tutardı. Devrimden ve Şahlık düzeni lağvedildikten sonra en tepeye bütün Ayetullahların ve cumhurbaşkanının üstüne en yüksek makam olarak bir Velayet-i Fakih oturtup, dini ve siyasi yapıyı en tepede bir din adamında birleştiriverdiler.

Bütün bunlara ek olarak hesapta bulunmayan bir gerçeği daha göz ardı etmemek gerek. Mollalar arasında Batı'da, dünyevi bilimlerde akademik unvan sahibi olmuş din adamları da bulunuyordu. Ayrıca, bir din adamının oğlu olan ve Paris Üniversitesi'nde doktora yapmış bulunan Ali Şeriati gibi düşünürleri de vardı. Bir tür İslam sosyalizmini savunan Ali Şeriati, devrimden iki yıl önce ölmesine rağmen fikirleri İran'da hâlâ tartışılıyordu.

İran'da arkalarına devlet desteği almadan iş yapma ve para kazanma kabiliyeti olan ve müteşebbis ruhu taşıyan Mollalar ve onlarla şu veya bu şekilde yakından bağlantılı, düzgün yollardan para kazanmayı bilen çok sayıda insan bulunduğuna da değinelim.

Mollaların tarih, coğrafya bilgileri, bölge ve dünya siyaseti konularındaki bilinçleri kuruntulara, yalanlara ve mesnetsiz heveslere değil, kalın bir hayal perdesi arkasında da olsa gerçeklere dayanıyordu. Bana göre başlıca tuhaflıkları, fikirlerini İranlılara has, her şeyi abartan bir üslupla ifade etmeleriydi.

Film Bakışı

Yukarıda anlattıklarıma, bir başka ve daha geniş açıdan bakarak şöyle bir film özeti yaparsam iyi olur: 1940'larda İran'da Almanlara meyleden Baba Rıza Şah'ın icabına bakan Batılı küresel egemenler dişlerine uygun genç mahdum Rıza Şah'ı başa geçirdiler. İkinci Dünya Savaşında Kuzeybatı İran'a el atan Sovyet işgalciler ülkeden çıktıktan sonra Musaddık diye bir haddini bilmez başbakanlığa geldi. Musaddık petrollere el koyup ve de genç Rıza'nın tahtını sallayıp Batılı küresel egemenlerin dalgasına taş atınca Amerikan hayır ce-

miyeti CIA ile İngiliz "düşkünlere yardım derneği" MI 6, lobutlarla idman yapan bir zorhaneci[205] piyonu halkı ayaklandırmada kullanarak Musaddık'ı halledip kaçtığı yurtdışından geri getirdikleri Şahı tahtında muhkem kıldılar. Velâkin Şah ileriki yıllarda palazlandı. OPEC'in itici güçlerinden biri oldu. 1973'te petrol fiyatlarının bir yılda 10 katına çıkmasında önemli etkisi vardı. Para akınca Şah daha da ve iyicene palazlandı. 1973 ile 1980 yılları arasında özellikle Ortadoğu'ya büyük paralar aktarmak zorunda kalan Batılı muktedirlere İran ve Irak sıkıntı vermeye başladı. Batılılar bölgenin alt, yani güney taraflarındaki entarili Araplara verdikleri paraları bir şekilde geriye tırtıklıyorlardı. Ama Irak ve İran sorundu. Önce nazarlarında son kullanma tarihini dolduran mahdum Şah Rıza'yı yurtdışına teptirip,[206] ölecek ve gömülecek yer bulamaz halde dünya üzerinde bir oraya buraya dolaştırdılar ve nihayet gömülecek bir yer bulup ölmesine izin verdiler. Saddam'ı kışkırtıp İran'a saldırtıp, ikisini Saddam'ın kendi itiraf ettiği üzere birbirleriyle sekiz sene ahmaklar gibi savaştırıp silah, malzeme derken 1970'lerde mecburen döktükleri petrol paralarını fazlasıyla geri aldılar. Aldılar da aynı zamanda, bilerek veya bilmeyerek, İran halkının dış saldırı karşısında Humeyni'nin etrafında toplanmasını ve böylelikle İslam Devriminin pekişmesini sağladılar. Sekiz yıllık savaşın sonunda Saddam'ın da tıpkı Şah gibi son kullanma tarihinin yaklaştığına karar verdiler. Önce kışkırtıp Kuveyt'e saldırttılar. Ardından tepesine bindiler ve Kuveyt'ten çıkardılar. Ambargolarla falan iyice zayıflattılar. Irak'a iyi paraya sattıkları elde kalmış bütün kimyasal ve biyolojik savaş malzemeleri ile kitle imha silahlarını yok ettirdiler. Sonra 2003 yılında yok ettirdikleri bu silahların var olduğu gerekçesiyle Irak'a dalıp, 1979'da Irak Türklüğünün yok edilmesi[207] dahil her türlü pis işine destek verdikleri, kışkırttıkları Saddam'ı, üstelik bir bayram sabahı, kendi vatandaşlarına ipten sallandırttılar.

Bu arada Bağdat ve güneyini, geçici de görünse hukuken değilse bile manen altın tabak içinde İran'a armağan ettiler ve İran'ın **borusunu orta ve güney Irak'ta, en azından şimdilik, öttürmesini** sağladılar. Bana göre filmin sonunda Irak mahvoldu, İran şimdilik malı götürdü gibi görünüyor.

205 Bir çeşit pehlivanlar tekkesi veya cimnastikhane diyelim.
206 Gene futbol. İran'da, Azeriler şut atmaya "depmek" derler.
207 Bunda Türkiye'nin de büyük vebali olduğuna daha önce değinmiştim.

Şimdi etrafta mebzul miktarda bulunan, bazılarının ne olduğunu bile anlamadığım akademisyen, siyaset bilimci, stratejist, dış politika uzmanı, siyasal bilişimci, iletişim uzmanı araştırmacı yazar, yani özetle allame değilim ancak yine de haddimi aşıp, okuduğum, duyduğum, gördüğüm ve en önemlisi yaşadıklarıma dayanarak kendi çapımda bir şeyler daha anlatayım:

Eskisini fazla bilemem, ama bana göre 20. yüzyılda İran imparatorluğunu bir arada tutan iki ana bağlantı vardı. Biri Taç, yani Şahlık kurumu, diğeri mezhep yani Şiilik. Şahlık yıkılınca, onun yerine bir Velayet-i Fakih makamı koydular ve hem siyasi hem ruhani erki tek noktada topladılar dediydim ya, o zaman İran çok uluslu imparatorluk toplumunu bir arada tutan bağ da teke, mezhebe düğümlendi.

İkinci Dünya Savaşından sonra İran bölge siyasetinde elinde iki kart tuttu: Biri Şia, diğeri Aryanlık ya da Farslık. Bu, 1979 Devriminden sonra da devam etti.

İran bölgenin batısında, Irak'ta, Suriye'de, Lübnan'da, Bahreyn ve Arabistan yarımadasının doğusunda yaşayan Şii Araplar üzerinde mezhebi, doğuda Afganistan ve Orta Asya'daki Sünni Tacikler üzerinde de Farslığı kullandı. Hâlâ da kullanıyor.

Şah Rıza'nın kafasında, İran'ın doğusundan Tacikistan'a uzanan bir Fars kuşağı oluşturmak fikri olduğu da anlatılırdı.

Nitekim Tahran'da Pakistan Büyükelçisi Tenvir Ahmer Han bana, 1973 yılında Kâbil'de görevli olduğunu, 1974 yılında Muhammet Zahir Şah'ın devrilmesine ve Afganistan'da Cumhuriyet ilan edilmesine yol açan olayların, İran Şahının Afganistan üzerinden Sovyet Tacikistan'ına ulaşacak bir demiryolu inşasını kararlaştırması üzerine başladığını söylemişti.

İleriki yıllarda Afganistan'da görev yaparken, İran'ın devrimden sonra da aynı siyaseti güttüğünü ve Moğol kalıntısı oldukları söylenen Şii Hazaralara mezhep, Farsçanın değişik lehçelerini konuşan Sünnî Tacik ve Dari'lere Farslık kartıyla yaklaşmaya çalıştığını izledim.

Urumiye'de yaşadıklarımı anlatırken, İran Azerbaycanı'nda halkın sırtının Türkiye'ye dönük olduğuna, ama durumdan hoşnutsuz olanların gözlerini Sovyet Azerbaycanı'na çevirdiğine değinmiştim.

İran, 1980'lerin başında malum "Allahsız Komünistler" edebiyatıyla Azeri kökenli halkın büyük kitlesini Sovyet Azerbaycanı'ndan uzak tutmayı başarmıştı. 1980'lerin sonlarında Sovyetler yıkılma

sürecine girip, çatırdamaya başlayıp iki bölge arasında kaçak veya resmi gidiş gelişler çoğalınca, Kuzey Azerbaycan'da ne Farslık ne de Şiilik kartlarının işe yaramayacağı anlaşıldı. Aksine, Kuzey Azerbaycan, İran'daki Azeri Türklerinin özellikle aydın kesimi üzerinde etkili olmaya başlayınca İran, Sovyetler'e yaklaştı ve Sovyetler'in dağılmasından sonra da bu siyasetini özellikle Ermenistan'la pekiştirdi. Buna karşılık Azerbaycan'da görünüşte dostane, ancak esasta mesafeli ve menfi bir tutum izledi.[208] Sovyetler Birliği'nin yıkılmasından sonra uzaktan izleyebildiğim kadarıyla Ermenistan'ın komşuları arasında tek dostu İran oldu.

Bugünlerde duyduğum, İran'da Güney Azerbaycanlıların, ülkenin kuzeydoğusundaki Türkmenlerin, güneydoğudaki Beluçların, güneybatıdaki Kürtlerin ve Huzistan Araplarının kıpır kıpır olduğu yönünde. İranlı dostlarımız hiç merak etmesinler. Bana göre uzun zamandır, ama özellikle son 40 yıldır bölgeyi darmadağın eden malum ilahlar, Türkiye ile İran arasına bir Ermenistan ve Kürdistan sokmadan İran'ın dağılmasına, en başta Güney Azerbaycan'ın Türkiye ile sınırdaş olması dolayısıyla, asla isteyerek izin vermezler. Ve lakin, Doğuda bir Kürdistan kurulursa ve iddia edildiği gibi Ermenistan güneydoğuya doğru o Kürdistan üzerinden büyütülürse o zaman İran'ın vay haline. Malum, Batı'da birtakım aklı evvellerin "Bugünkü koşullarda Türkiye'den Ermenilere toprak koparmak mümkün değil. Kurduracağımız bir Kürdistan'dan Ermenistan'a toprak aktarmak çok daha kolay olur" hesabı içinde bulunduğunu akılda tutmak farzdır. Ben İsveç'teyken, ta 1980'lerde başlayan Ermeni ve Kürt terör örgütleri işbirliğini ve bugün malum terör örgütlerinin Ermenistan'da üslenmiş bulunmasını o açıdan değerlendirmek gerekir.

Halkın Mücahitleri

Benim orada bulunduğum yıllarda İran'da bir de Maocu dedikleri çok geniş bir tabana sahip, fikrî temellerinin bir yandan Marx'a, bir yandan da anti-kapitalist İslamcı düşünür Ali Şeriati'ye dayandığı söylenen, Halkın Mücahitleri örgütü vardı. Yanlış hatırlamıyorsam ben Urumiye'deyken örgüt yer altına girmişti. Reisleri Mesud Recavi, yurtdışına kaçmış, Saddam'a yamanmış, Bağdat yakınların-

208 Ben 2020 Ekim ayında bu satırları yazarken çıkan Azeri-Ermeni savaşında Karabağ'a silah sevkiyatının İran üzerinden yapılması buna en güzel örnektir.

da bir üs edinip yurtdışına kaçan Molla karşıtı İranlılardan oluşan bir silahlı birlik kurmuştu. Irak'a sığınmasını ve Saddam'ın yanında silahlı mücadeleye başlamasını vatana ihanet olarak gören sıradan İranlıların desteğini büyük ölçüde kaybetmiş olmakla beraber, ülke içinde hâlâ davaya inanıp yoluna baş koymuş çok sayıda militan bulunuyordu ve bu militanlar Mollalar aleyhine cılız da olsa bazı eylemler yapıp örgütü canlı tutuyorlardı.

1988 Temmuz ayında, Irak'la barış yapmadan önce Mollalar hapishanelerde ne kadar siyasi mahkûm varsa hepsini öldürdüler. Bunlara aldığı hapis cezası bitmek üzere olanlar da dahildi. Büyük çoğunluğu Mücahidin-i Halk ve Tudeh üyeleriydi. Aralarında kadınların ve çocukların da bulunduğu öldürülenlerin sayısı 10 bin kişi diye söylendi. Daha sonra ölü sayısı hakkındaki iddialar 30 bine kadar yükseldi. Büyük Ayetullahlardan Muntazari, Humeyni'ye karşı çıkarak bu katliamı durdurmaya çalışsa da başarılı olamadı. Ölüm emrini bizzat Humeyni'nin verdiği söylendi. Anlaşılan Mollalar, savaş bittikten ve dış düşman ortadan kalktıktan sonra rejim aleyhtarı eylemlerin halk arasında güç kazanmasından korkuyordu.

O tarihlerde İran devrim hukukunda yıllar önce aldıkları cezaları tamamlamış bile olsalar, insanların o suçlardan yeniden mahkeme önüne çıkarılıp, yargılanıp, eskiden verilmiş ve çekilmiş cezalar yetersiz bulunarak, yeni bir hükümle idam cezasına mahkûm edilmeleri mümkündü.[209] Urumiye'deyken meşhur Savcı Halhali'nin bir yıl önce şehre geldiği, 10 yıl, 20 yıl önce uyuşturucu kaçakçılığından hüküm giymiş ve cezasını tamamlamış, 15, 20[210] kişiyi iki gün içinde astırıp gittiği anlatılırdı.

Irak tarafında tertiplenen Halkın Mücahitleri askerî birliği 1988 Temmuz ayında, İran-Irak arasında barış yapılmadan hemen önce, topluca taarruza kalkıp sınırı geçerek halkı ayaklandırmak istedi, başaramadı, perişan oldu.

Esrarengiz Son

Duyduklarıma göre, Amerikalılar 2003 yılında Irak'ı istila ettikleri zaman İranlılarla yaptıkları bir anlaşma gereği Mücahidin-i Halk üssünü de darmadağın ettiler. Bu saldırıda Mesud Recavi'nin ortadan kaybolduğu, ne ölüsünün ne de dirisinin bulunamadığı,

209 Aman birileri duymasın.

210 Bu rakam 50'ye kadar çıkıyordu, ama bilemem. İranlıların her şeyi katlayarak büyütme huyları malûmdur.

yandaşlarının Recavi'nin öldüğünü kabul etmedikleri ve bir gün geleceğine inandıkları, örgüt önderliğini halen Pehlevilerden önceki Şah sülalesi Kaçar hanedanına mensup eşi Meryem Recavi'nin yüklendiği oldu. Dedikodular arasında, Amerikalıların Mesut Recavi'yi bazı El Kaide militanlarına karşılık İranlılara teşlim ettiği de vardır. Eğer bu doğru ise Recavi'nin parçası bile bu dünyada kalmamıştır.

Daha sonra, İran'la iyi ilişkiler içine giren Irak Hükümeti'nin, 2003'ten sonra mülteci statüsü verilen Mücahidin-i Halk kalıntılarını Arnavutluk'ta bir kampa gönderdikleri duyuldu. Meryem Recavi'nin faaliyetlerini halen Fransa'dan yürüttüğü fakat Macron'un iktidarından beri engellemelerle karşılaştığı işitilenler arasındadır. Bugün Halkın Mücahitleri'nin İran'da varlığının ne olduğunu, ne ölçüde etkili olabileceğini bilmiyorum.

Aykırılıklar

Genel hatlarıyla temelde Türk ve İran halkları arasında fazla bir ayrılık yok gibi görünse de hem her yerde geçerli konuşma dili olarak kullanılan Türkçede hem dini uygulamalarda birtakım değişiklikler vardır. Dinin felsefesinden anlamam. Fakat zaman içinde siyasi ve tarihi olaylardan kaynaklandığını sandığım bazı uygulamalar değişiktir. Beş vakit namazı, sabah ile öğle, ikindi ile akşam ve yatsı olarak üç defada kılarlar. Denildiğine göre sünnet rekâtlarını es geçerler. Mesela "yurtiçi hac" diyebileceğimiz, Meşhed'de bulunan İmam Rıza türbesini ziyaret edenlere "Meşhedî" derler, hacılar kadar itibar ederler. Fazla anlamam, ama özellikle devrimden sonra zaten ta en başta ulusal tepkiden kaynaklandığına inandığım mezhebin, devrimden sonra kullanılan siyasi sloganlarla tamamen yerli ve milli bir kimlik kazandığını sanıyorum. İran'da siyasal İslâm zaten 19. yüzyıl sonları ve 20. yüzyıl başlarında "Dinimiz siyasetimiz, siyasetimiz dinimizdir" sloganıyla harekete geçmiş ve 1979 Devrimi bu temel üzerinde başarıya ulaşmıştır.

Maslahatgüzar olduğum dönemde bir bayram namazına gittim. Namazı, o zaman cumhurbaşkanı olan Ali Hamaney kıldıracaktı. Benim bildiğim, namazdan sonra tanısın tanımasın cemaat birbirinin bayramını kutlar, insanlar kaynaşır. Diplomaside bu tür bir araya gelmeler, resmen gidip konuşulamayacak bazı konularda nabız yoklama fırsatı yaratır. O sırada İran'la aramız şeker renkti. Büyükelçi Ömer Akbel merkeze istişare için çağrılmıştı. Ben birilerini görür iki laf ederim diye düşünmüştüm.

Bayram namazı açık havada kılınacaktı. Sabahın köründe gittik. Bayramlık laci elbiselerle iki saat yerde, çıkardığımız ayakkabılarımız yanımızda oturduk. Bu arada, iki saat kesintisiz ilahilerle karışık sloganlar dinledik. Arkamızda oturan devrim muhafızları korosu iki saat süreyle sonuna kadar açılmış hoparlörlere eşlik edip durmadan "Mergberg Amrika"[211] diye bağırdı. "Büyük Şeytan Amerika'ya, "Küçük Şeytan İngiltere"ye lanetler okundu. Bu arada güneş ortalığı iyice kızdırmaya başladı. Derken biri geldi, en öne bir halı serdi. Hameney büyük bir hızla geldi, halısının üzerine koşup büyük bir hızla namazı kıldırdı, büyük bir hızla gitti. O büyük bir hızla giderken, halısı da büyük bir hızla toplanıp arkasından yetiştirildi ve İran devlet ricali de hızla bir anda ortadan kayboldu. İslam ülkelerinin diplomatları aynı hızla onları izledi. Sona kalan ben ve Pakistan Büyükelçisi, ikimiz birbirimizin bayramını kutladık.

Ayıp Kelimeler

Bir de İran'da konuşulan Türkçe var. Birçok kelime, aslında uygun haliyle, yani özgün biçimiyle kullanılıyor. "Mabad" dersen, hatta "kıç" dersen kimse anlamaz. "Göt" diyeceksin ki anlaşılsın, ayıbı yoktur. *Kıç*, "ayak" demek. Yanlışım olabilir. Ayak diz ile bilek arası, baldır kalça ile diz arası. *Karı* "kocakarı", *araba*, "külüstür at arabası", *yolcu,* "dilenci", *alça* "erik", *erik* "kayış"ı anlamına gelir. "Kabak" bizim bildiğimiz kabak değil, "ön" veya" "önceki" demektir. Üçüncü Selim'e karşı ayaklanan Kabakçı Mustafa'nın kabak yetiştiricisi veya satıcısı değil, Karadeniz'den gelecek saldırıyı ilk önce karşılamak üzere İstanbul Boğazı'nın en ucuna yerleştirilmiş öncü birliklerinde görev yaptığı için "kabakçı" olduğu, ancak İran'da, Azeri Türkçesiyle "başıma düştü".[212] Karşıdakine "Anladınız mı?" yahut "Anlatabildim mi?" denmez. Anlamak hayvanlara mahsustur. İnsan "düşünür" ya da "başına düşer". "Bilmemek ayıp değil, öğrenmemek ayıp" demiş ya atalarımız ya biz ya onlar tarafından anlamları kaydırılmış günlük kullanılan en fazla 50 kelimeyi öğrenirsen sorun kalmaz. Mesela **uçakta hostes "düşüyoruz" derse "iniyoruz" demektedir, öğrendiysen telaşa kapılmaz, ayıplanmazsın.**

Ömer Bey Tahran'a geldikten bir süre sonra berber sordu. Yıllardır Büyükelçilikte herkesi tıraş eden bir Azeri berber vardı, ça-

211 Kahrolsun Amerika.

212 Beterin beteri var. Geçenlerde şehircilik ve İstanbul uzmanı geçinen birisi, bir yayında, Bostancı semtinin adının oradaki bostanlardan geldiğini öne sürüyor, semte adını veren Bostancıların sulak bahçelerde zerzevat yetiştiren adamlar olduğunu sanıyordu.

ğırdık, Büyükelçinin konutuna geldi, Ömer Bey'i tıraş etti. Tıraş bitince saçları genç yaşta tepeden açılmış bulunan Ömer Bey gülerek "Yahu anladık be birader. Kabaksak kabağız. Berberliği iyi, ama bana durmadan benden kabak büyükelçileri tıraş ettiğini söyleyip durdu" dedi.

Kabağın İran Türkçesinde ne anlama geldiğini anlattım.

Fars Bektaşi

Tarikatlar, cemaatler hiç anladığım konu değil, ama Tahran'da bana ilginç gelen bir gözlemimi anlatacağım. Bir gün küçük bir dükkâna girdim. Duvarda dükkân sahibinin Bektaşi kılığında bir resmi asılıydı. "Ağa sen derviş misin?" diye sordum. "Beli" dedi. "Hangi tarikat?" dedim. Yanlış anlamadıysam "Zirsemai" filan gibi bir şeyler söyledi.

Yine bir gün yolum düştüğünde, dükkân sahibine duvardaki resmî işaret ederek "Ağa senin akisteki kılığın amma da Bektaşiye benziyor" dedim. "Ben Bektaşiyim" diye cevap verdi. "Bana geçen sefer başka bir şey söylemiştin" dedim. "O Farsçası. Biz Bektaşiyiz" dedi. Şivesi Azeriye benzemiyordu. "Türkmen misin?" diye sordum. "Hayır, Farsım" dedi. "Türkçeyi nereden biliyorsun?" dedim, "Tekkeden. Biz orada Türkçe sohbet eyleriz" dedi. Sonra büyük bir kıvançla anlattı. Türkiye'ye, Hacı Bektaş'a gitmiş, orada delikli taştan geçmiş, boru öttürmüş falan.

Bektaşilerle ilk tanışıklığım 1984'te olmuştu. Boşta gezdiğim günlerdeydi. Anılarımın Bağdat bölümünde bahsettiğim Abdülhadi Güzel'in İzmir Tire'deki evine bir yabancı hanım arkadaşımla ziyarete gitmiştik. Tire'de dağda bir Bektaşi tekkesi vardı. Bizi oraya davet ettiler. Dede vefat etmiş, tekkeyi "Ana" dedikleri dul eşi yönetiyordu. Tekkede Anadolu'ya ilk gelen alperenlerden ya da Horasan erlerinden biri olduğu söylenen Ali Baba'nın kabri vardı. Tekkenin içinde tarikata gönül vermiş, destek olmuş, hizmeti geçmiş insanların fotoğrafları asılıydı. Bektaşi başlığını oradan bellemiştim. Duvarda yazılı "Ahret için kıldığın namaz ibadet değildir" diye başlayan Bektaşi ilkesini de ilk kez orada okumuştum.

Hayatımda o kadar edepli, terbiyeli, saygılı insanın birden fazlasını bir arada hiç görmemiştim, sonra da görmedim.

Tahran'daki Fars Bektaşi'nin de aynı edebe sahip olduğu seziliyordu. Nereden nereye, kimin aklına gelirdi Tahran'da Bektaşi tekkesi olacağı.

O dükkâna bir daha gitmedim. Ne olur ne olmaz. İranlı Pastarlar birinden kuşkulanırlarsa sonunun nereye varacağı hiç bilinemi-

yordu. Bakarsın bizim Fars baba erenleri o günlerde İran'da akıbeti bilinmeyen binlerce insan misali kayıp On İkinci İmam gibi yolu gözlenenler takımına katıverirlerdi.

Brüksel, Zürih, Frankfurt

Neyse, 1989 yazında beni elçi müsteşar yaptılar ve bir de takdirname verdiler. Ayrıca sonbaharda Brüksel'de, NATO Karargâhında İran'ın ele alındığı bir toplantıya gönderdiler. Toplantıda üye ülkelerin çoğu İran'a fazla saldırdılar. Savunmak bana düştü. Sekiz yıl süren bir savaştan çıktıktan sonra, aradan bir yıl geçmeden Humeynî'nin öldüğünü, şimdi İranlılara biraz zaman tanımak ve ne yapacaklarını bekleyip görmek gerektiğini söyledim. Humeynî ölünce hapishanelerde tek tük kalmış son siyasi mahkûmları da "hallettiklerinden" bahsetmedim.

Brüksel'den edindiğim ilk izlenimlerden biri, NATO karargahının önünden bindiğim tramvayın geçtiği yol boyunca "Emirdağ" levhalı çeşitli alanlarda iş yapan en az 10, 12 işyeri görmek olmuştu.

Brüksel'de Turan Moralı'da misafir kaldım. Sonra Almanya ve İsviçre'de 15 gün tatil yapıp tanıdıkları gördüm, İran'a döndüm.

Çavuşesku

Çavuşesku, son yurtdışı resmi gezisini 1989 Aralık ayında İran'a yaptı. Romanya'ya döndükten birkaç gün sonra devrilip öldürüldü.

İran Hükümeti, geziyi ayarlayan Bükreş Büyükelçisini Çavuşesku'nun devrileceğini hesap edemediği için merkeze atayarak cezalandırdı. Daha doğrusu, azletti diyelim.

Boşnakların İstikbali

Saddam'ın füzelerinin Tahran'a yağdığı günlerde füzenin düştüğü yere meraklı turşucu olarak gittiğimde çoğu zaman Yugoslav Büyükelçiliği Müsteşarı Hayrettin Somun'la[213] karşılaşır, birkaç kelime laf ederdik. Zaten tanışıyorduk, ama gide gele ahbaplığımız ilerledi. Asıl mesleği gazetecilikti. Daha önce Bağdat'ta bulunmuştu. 1960'larda üç yıl Bağdat Üniversitesi'nde okumuştu. Sonra 1976-1982 arasında önce Yugoslav Tanjug haber ajansının temsilcisi, ardından Yugoslavya'nın Bağdat Büyükelçiliği müsteşarı olarak çalışmıştı.

213 Kendi yazımıyla "Hajr-u Din".

Yugoslav Dışişleri, büyükelçilikleri ve görevleri Cumhuriyetler arasında bölünmüştü. Meselâ Tahran'da büyükelçi Sırp, askeri ataşe Hırvat, müsteşar Hayrettin Boşnak'tı.

Hayrettin'in kimliği, tam bir aşırı uçların birleşmesi sonucunda oluşmuştu. Annesi ile babası Hayrettin küçükken boşanmışlardı. Annesi İkinci Dünya Savaşı'nda Alman işgaline karşı dağda partizan çetelerine katılmış, savaşmıştı. Savaştan sonra da bir fabrikada çalışıp emekli olmuştu. Babası din adamıydı, Tuzla Müftülüğü yapmıştı. Aliya İzzetbegoviç'in dava arkadaşıydı.

Hayrettin Somun, Saraybosna Medresesi'nde[214] okumuş, sonra Yugoslavya Komünist Partisi'ne girmişti. Hayrettin'in dediğine göre, Bosna'nın en hızlı komünistleri, şüphe ve sorgu kabul etmeyen bir öğretiden diğerine atlamak çok kolay olduğu için Saraybosna Medresesi'nden yetişmişti.

"Sen bekârsın, kendine bakmıyorsun" deyip her cuma günü beni mutlaka yemeğe alıyorlardı. Hayrettin'in eşi Fatma hep önüme çorba, kebap, dolma gibi yemekler koyuyor, "Bize Sırplar Türk yahut Türk tohumu derler" diyordu.

Hayrettin'in üniversite öğrencisi olan kızı Leyla Tahran'a tatile geldi. Giderken bana bir kitap bıraktı. İvo Andriç'in *Paşa'nın Odalığı* diye bir uzun hikâyesi. 1870'lerde Saraybosna'da görevli bir Osmanlı Paşası, Dubrovnik'te bir fırıncının kızını beğeniyor. Alıyor, Saraybosna'ya götürüyor. Kız yavaş yavaş Paşa'ya hafiften yakınlık da duymaya başlıyor. Fakat Devlet-i Aliye, 1878'de Bosna-Hersek'i Avusturya-Macaristan'a terk edince, halkın yalvarmalarına rağmen Paşa Saraybosna'yı terk ediyor. Geride kalan kız hastalanıp ölüyor.

Kitabı okuduktan sonra Ömer Akbel'e verdim. Okudu. "Ne diyorsunuz? Zamanında bizi bırakıp gittiniz, Yugoslavya karışırsa bizi hatırlayın mı demek istiyorlar?" diye sordum. Ömer bey "Hiç şüphen olmasın!" diye cevap verdi.

Ondan sonraki sekiz, on yıl Somun ailesiyle çok bağlarım oldu, Hayrettin Somun, Boşnakların Sırp saldırısı karşısında verdiği savaş sırasında yıllarca Ankara'da Bosna-Hersek Büyükelçiliği yaptı.

Başbakan Yıldırım Akbulut

Cumhurbaşkanı olan Turgut Özal'ın yerine geçen Başbakan Yıldırım Akbulut, 1990 Mart ayında Tahran'a resmi ziyarette bulundu.

214 Bizdeki İmam Hatip Liselerine tekabül ettiğini söylediler.

İki yıl sonra Londra'da da gördüğüm Başbakan Yıldırım Akbulut, birkaç günlük resmi ziyaretlerde görebildiğim kadarıyla nasıl davranılacağını, ne söyleneceğini büyükelçiliklere danışan, resmi ziyaretlerde ölçülü ve düzgün davranan bir siyasetçiydi. Belki de 12 Eylül'den sonra türeyen ve aklına eseni dilediği gibi yapan yeni tür siyaset ve işadamlarına benzemediğinden epeyce eleştiriliyor, "emanetçi başbakan" diye mizah konusu bile yapılıyordu.

Ve Pişkin İşadamı

Eskiden sıradan bir nakliyeciyken 12 Eylül'den sonra Özal'ın gölgesinde birtakım teşviklerle büyütülen kişilerden olan ve Akbulut'un beraberinde Tahran'a gelen heyette yer alan bir işadamı yanıma geldi. Akşam İran Başbakanının vereceği resmi yemeğe şirketinin Tahran'daki temsilcisinin niye davet edilmediğini sordu. Yemeği verenin İran Başbakanı olduğunu, kimi davet edeceklerini onların bileceğini, tarafımızdan yapılabilecek bir şey olmadığını söyledim. Akşam İranlıların verdiği yemekte herkes yerine oturdu, bir de baktım, Büyükelçiliğin ticaret müşaviri ayakta kalmış. Pişkin işadamı, Tahran temsilcisini beraberinde getirmiş, bizim ticaret müşavirinin yerine oturtmuş. Allah'tan İranlılar işi fazla kurcalamadan milleti sağa sola iteleyip araya bir iskemle sıkıştırdılar ve bizim müşaviri oturttular.

İşadamı, yemekten sonra bana diplomatik davranış dersi verdi. "Sen bu işten anlamıyorsun" dedi. "Bu resmi yemekler düğün yemeğine benzer. Duyan gelir, yemeğini yer." İnsan yaşadıkça öğrenirmiş.

İran Günlerinin Sonu

Ne hikmetse, Başbakan Yıldırım Akbulut'un ziyaretinden sonra İranlılar beni rahatsız etmeye başladılar. Ben yokken eve girip çıkıyorlar, girip çıktıklarını belli eden işaretler bırakıyorlardı. İki yıldır yanımda çalışan ve Büyükelçilikteki şoförlerden birinin yengesi olan hizmetçim hiçbir neden göstermeden işten ayrıldı. Bir şeylerden korktuğu anlaşılıyordu.

Olur olmaz saatlerde telefon edip tacize başladılar. Mesela sabahın köründe telefon ediyorlar "Yanında avrat vaar?" diye soruyorlar, "Senin hanımı soruyorsan meraklanma, burada, birazdan gelir,

suphaneni[215] hazır eder" diye cevap veriyordum. Birinde tam uyumuşken telefon etti. Ana avrat dümdüz gittim, telefonu kapadım. Küfürler aşağı yukarı aynı. Hemen yeniden aradı. "Men de senin..." diye saydı. Basbayağı sinirlenmişti. "Savamacı olsa iyi eğitilmiştir, sinirlenmezdi" diye düşündüm. Birinde, telefon eden adama, "Amrikîler[216] sorar, yolladıkları pulları alıpsaan?"[217] dedim. Adam telaşlandı. Mutlaka banda alıyorlardı. Amirleri duyduysa adama bir iki soru sormuşlardır.

1989 Haziran ayında karayolundan Türkiye giderken Devrim Muhafızları yolumu kesti. Arabada ne varsa aldılar. Tahran'a döndüm. Arabada üst baş, ceket, pantolon dışında aileden kalma, uçları yenmiş, Tahran'da tamir ettirdiğim bir, piyasada satılan sıradan iki halı, bir üzeri eski yazı Türkçe sözler bulunan bakır tepsi, bir de yine Tahran'da kundak yaptırdığım Osmanlı tüfeği[218] vardı. Arabada ne varsa hepsinin listesini, ne olduğunu, nereden alındığını hem İran Dışişleri'ne bildirdik hem Ankara'ya.

Ankara'dan "İran'da kaldığım takdirde hayatımın tehlikeye gireceğini" bildirdiler ve beni Londra Büyükelçiliği'ne tayin ettiler.

Tahran'da tuttuğum evin sahipleri, kendilerine ait bazı eşyaları üst katta bir odaya kapatmışlardı. Ben Londra'da göreve başladıktan sonra kim olduğu belli birileri o odada yangın çıkarmışlar. Ev sahibi hanım Londra'ya telefon etti, "Zindeganlığım gitti" diye ağladı. Kadıncağıza, evin yaklaşık bir yıllık kirası kadar bir para gönderdim. O zamanki İran'a göre iyi paraydı, ama yeterli oldu mu bilmiyorum. Kadın telefonda, "Düşmanın kimdir?" diye sordu, "Düşmanım yok. Tesadüftür"[219] dedim.

İranlılar

Her şeye rağmen, Mollaların saplantılı olanları ve Şah zenginlerinin kalıntıları hariç, İran halkının her türlüsünü severim. İranlı, masum ve mazlum bir görünüşün altında yüksek ve yüzlerce arşın uzunluğundaki ince bir ipliğin bir kavanoza sıkıştırılmış hali kadar karmaşık bir zekâ[220] ve gerçekten de pireyi deve gibi şekillendiren

215 Kahvaltı.
216 Amerikalılar.
217 "Paraları aldın mı?"
218 Meğer Türkiye'de Gaziantep'te dik âlâsını yapıyorlarmış da haberim yokmuş.
219 "Kaza, rastlantı".
220 Yanlış hatırlamıyorsam bu benzetme bana değil, Dışişlerinde bir aralık amirliğimi de yapmış olan Metin İnegöllüoğlu'na aittir.

bir hayal gücüne sahiptir. Yalancı değildir, sadece abartır. Tanıyorsan, örneğin "Fil gördüm" diyorsa, mutlaka bir şey görmüştür. Artık duruma göre kedi mi, köpek mi, ceylan mı, tavşan mı ne olduğunu sen anlayacaksın.

Masum ince zekâ ve abartmayı Ercüment Ekrem Talû'nun "Meşhedi" hikâyelerinde bulursun. O zekânın şiddet yolunda kullanılması ve abartmanın gerçeğe dönüşmesi halinde işin nerelere varacağını merak ediyorsan o zaman da Hasan Sabbah'ın marifetlerini hatırlayacaksın.

İNGİLTERE VE KIMIRING CUMHURİYETİ

İstanbul'dan İngiltere'ye iki küçük köpekle gittim. Tahran'daki köpek doğurmuş, yavrulardan birini kendime alıkoymuştum. Tahran'dan ayrılırken ev sahipleri, emanet verdikleri köpeği de götürmemi istemişlerdi. Böylece iki köpek sahibi olmuştum. İngiltere'ye hayvan sokmak için kuduz hastalığına karşı altı ay karantina gerekiyordu. İngiltere'de bir hayvan barınağıyla temasa geçmiş, köpekleri havaalanından almaları için anlaşmıştım. Ancak köpeklerin sandık veya kafes içinde, bagajda yük olarak gitmesi gerekiyormuş. Onu bilmediğim için köpekleri kabinde, bir taşıma kafesi içinde götüreceğimi sanıyordum.

Tam öğle tatiliydi. Ankara'ya Dışişleri Protokol Dairesine telefon ettim. Ben Protokol Dairesinde çalışırken hem Yeşilköy'de hem Esenboğa'da işin girdisini, çıktısını bilen, bize her konuda yardımcı olan tanıdık Emniyet yetkilileri ve THY görevlileri olurdu. Kimden yardım isteyeceğimi, akıl alacağımı sormak için Protokol Dairesinde bulunan Muzaffer Eröktem'i aradım, bir resmi yemeğe gitmişti, yerinde yoktu. Sekreterin ise hiçbir şeyden haberi yoktu. Sonunda İngiliz Havayolları bankosundaki bir hanım yardımcı oldu. Havaalanında bürosu olan bir nakliye şirketini salık verdi. Şirketin marangoz atölyesi vardı, işi acele halletti. Bir sandık yapıldı, işlemler tamamlanıp köpekler uçağa yüklendi. İngiliz Havayollarının Londra uçağı benim yüzümden yarım saat geç kalktı.

Londra'da beni rahmetli Engin Yazıcıoğlu karşıladı. Gümrükten çıkınca pencereden, köpeklere ne oluyor, barınaktan gelmişler mi diye uçağa bakarken bir elinin iki parmağı olmayan bir kız, üç parmakla tuttuğu bir telsizle yanımıza geldi. "Nereye bakıyorsunuz?" diye sordu. İsrailli güvenlikçiymiş. İngiltere'de havaalanında nasıl olup da bir yabancı güvenlikçinin insanları sorgulayabileceğine şaştım.[221]

İstanbul'dan hareket etmeden önce Ankara'ya, Protokol Dairesine telefon edip sekretere not bırakmış "Kuzey Himalayalar Kımıring Cumhuriyeti bir memurunu yurtdışı göreve yollarken daha çok ilgilenir" demiştim. Ertesi gün Londra'dan Dışişleri'nde herkesin dostu, herkesin sevdiği[222] Muzaffer Eröktem'i aradım. Bıraktığım notu alıp almadığını sordum. "Sen miydin o? Dün öğleden sonra burası birbirine girdi" dedi. Meğer acemi sekreter "Kımıring diye bir memleketten telefon ettiler, cumhurbaşkanı mı, dışişleri bakanı mı, birisi Yeşilköy'e gelmiş orada mahsur kalmış" demiş. İki saat "Orası neresi, yeni mi çıktı, bir ülkenin adı mı değişti nedir?" diye kafa yorup durmuşlar.

Londra'da İlk Akşam ve Almanya

Amerikan ve İngiliz okullarında dokuz yıl okumuş, adamların sadece dilini değil, ister istemez tarihini, coğrafyasını, inançlarını, duygularını, düşüncelerini, tepkilerini, etkilerini, her bir şeylerini öğrenmiştim, ama memleketlerini hiç görmemiştim. 50 yaşımda İngiltere'ye ilk defa ayak basıyordum. Bana Büyükelçiliğin bulunduğu Belgrave meydanına çıkan yollardan birinde, güzel bir pansiyonda yer ayırmışlardı.

Akşam televizyonu açtım. Baş haber, Almanya'nın birleşmesiydi. Berlin'den naklen yayın yapıyorlardı. Berlin duvarının çoğu yıkılmıştı. Bir taraftan sokaklarda zıplayan insanlar gösteriliyor, diğer yandan devlet erkânının demeçleri yayımlanıyordu. Alman yetkilileri "İstemem, yan cebime koy" veyahut "Hem ağlarım hem giderim" ayağına yatmıştı. Bir yandan" "Eyvah, üzerimize çok ağır bir yük bindi. Şimdi ne yapacağız" diye yalandan ağlaşıyor, diğer yandan ahali sevinçten tepinerek alafranga göbek atıyordu.

221 Daha sonra İsrailli güvenlikçiler, aynı işi Yeşilköy'de yapmaya kalktılar, bizim polisler engelledi, gazeteler yazdıydı.

222 Sonradan büyükelçi.

Sinn Fein

Bir sonraki haberde ekranda, sakallı, yakışıklı bir adam belirdi. Belli ki basın toplantısı yapıyordu. Ama sesi çıkmıyor, arkadan gelen bir ses, onun namına konuşuyordu. "İddia ettiğine göre", "Öne sürdü", "Dediğine bakılırsa"[223] türünden sözlerle başlayan cümlelerle bir şeyler anlatılıyordu.

Ertesi gün Büyükelçilikte sakallı adamın kim olduğunu sordum. Sinn Fein adlı siyasi kuruluşun başkanı Gerry Adams'mış. Sinn Fein, İrlanda Cumhuriyet Ordusu'nun (IRA) siyasi kolu kabul edildiğinden dolayı açıklamalarını yayımlamak yasaklanmış. Onun için dolambaçlı şekilde sessiz görüntünün üzerinden sarf edilen sözlerle BBC durumu idare ediyormuş. Basın yayın organları Sinn Fein'in yazılı bildirilerini de haber şekline sokup ancak öyle yayımlayabiliyorlardı.

İlginç bir nokta: IRA'ya bir aralık Kaddafi'nin maddi ve manevi destek verdiğini fakat bir süre sonra Katolik IRA yöneticilerinin bir Müslüman diktatörden yardım sağlamanın yakışık almadığı düşüncesiyle bundan vazgeçtiğini, daha sonra görev yaptığım Libya'da öğrendim.

İngilizlerin İsrail'le ilişkileri de hafiften limoniydi. Ortadoğu'da bir Yahudi devleti kurmak fikrinin ağababası İngiltere, İkinci Dünya Savaşının sonunda Filistin'de ipin ucunu kaçırıp İsrail'in kendi denetimi dışında kurulmasını hazmedememişti. İngiltere 1956 Süveyş harekâtı sonunda Ortadoğu'da ABD'yle de ters düşmüştü. Bölgedeki olaylara yaklaşımları ABD'yle zıt değilse de mesafeliydi.

Benim orada olduğum 1990-1992 yıllarında IRA faaliyetlerini sürdürdü.1991 yılının Şubat ayında bir sabah İngiltere Başbakanlık konutu ve makamının bulunduğu Downing Sokağı 10 numaralı binanın burnunun dibine kadar sokulup bir minibüsten beş-altı tane ev yapımı havan mermisi attı. Patlamalar Büyükelçilikte benim odamın penceresini sarstı.

IRA'yı temelde el altından ABD'deki İrlandalılar destekliyor, bana sorarsanız Ortadoğu'daki bazı konularda tam uyum sağlamayan İngiltere'yi hizaya getirmek için ABD yönetimi de buna göz yumuyordu. IRA saldırısı tam da Başbakan John Major, yazın Kuveyt'i işgal eden Saddam'a karşı başlatılan savaşla ilgili bir kabine toplantısı yaptığı sırada gerçekleştirilmişti.

223 BBC bu yayınlarda en çok "allegedly" kelimesini kullanırdı.

Sonunda İngiltere İşçi Partili, ama dini bütün Hıristiyan Başbakan Tony Blair'le Ortadoğu'da ABD'nin dümen suyuna girdi, yani hizaya geldi. IRA güya kendini feshetti. Baş kaldıran ve bombalar patlatan "Öz IRA" falan gibi hizipleri yine IRA kendisi temizleyip silahlarını teslim etti. İrlanda Cumhuriyeti anayasasındaki "Kuzey İrlanda'daki 6 ilçe bizimdir" maddesi iptal edildi. Kuzey İrlanda Meclisi Stormont açıldı, Sinn Fein seçimlere girdi, pek bir varlık gösteremedi. İngiltere taraftarı Protestanlar çoğunluğu kazandı.

Tanıdığım bazı İrlandalılara "Sonunda İngilizlere teslim mi oldunuz?" diye sordum. "Teslim olmadık, işi zamana bıraktık. Nüfusumuz daha hızlı artıyor. Zamanla Kuzey İrlanda'da çoğunluğu ele geçireceğiz. Zaten Avrupa Birliği dolayısıyla İrlanda'da sınır kalmadı, sorun ileride kendiliğinden halledilir" dediler.

Protestanların verdiği başlıca ödün, Belfast'ta yaptıkları yıllık gösteri yürüyüşünün güzergâhını Katolik ahalinin yaşadığı bölgelerin içinden değil de yanından geçirmeleri oldu. 2019'da İngiltere Avrupa Birliği'nden ayrılırken, IRA'nın ufak ufak yeniden eylemlere başladığı haberleri geliyordu.

Ne olursa olsun, İngilizler o sessiz ve katı inatçılıkları ve siyasi, idari ve hukuki cambazlıklarıyla 30 yılı aşkın bir süre sebat edip Kuzey İrlanda işini en azından şimdilik tam istedikleri gibi çözmüş veya çok uzun vadeli dondurmuş görünüyor. Yine de dik kafalı İrlandalıların ne zaman ne yapacağını kestirmek zordur derim.

Art Arda Gelişmeler

Londra'ya gittiğim 1990 Ekim ayından 1991'in sonbaharına kadar hem İngiltere'de bizim dışımızda cereyan eden olaylar hızlandı hem de Büyükelçiliği doğrudan ilgilendiren bir yığın gelişme oldu. İş bakımından çok yoğun bir yıl geçti.

1990 yazında Saddam'ın kışkırtılıp veya kandırılıp Kuveyt'e sokulmasıyla Ortadoğu'da savaş davulları çalmaya başlamıştı ve kambersiz düğün olmaz misali, İngiltere tabiatıyla baş oyunculardan biriydi. Londra'ya gittiğimde Irak'a karşı yapılacak askeri harekâta hazırlık olarak bölgeye yığınak yapılıyordu. Sıcak çatışmalar ise 1991 Ocak ayında başladı.

Şahit olduğum ilk iç siyasi fakat dış yansımalı gelişme, 1990 Kasım ayında topla tüfekle yıkılmaz sanılan Margaret Thatcher'in başbakanlıktan uzaklaştırılması oldu. Muhafazakârların ağır ağabeylerinden eski Savunma Bakanı Michael Hesseltine baş kaldırdı,

kimsenin beklemediği anda Thatcher'i makamından ediverdi. Thatcher'in devrilmesinin asıl sebebi, Avrupa Birliği'ne karşı tutumuydu. Thatcher, siyasi birlik istemiyor, Avrupa Ekonomik Topluluğu'nun sadece ekonomik işbirliğiyle sınırlı kalmasını savunuyordu.

İngiltere'nin tarih boyunca başlıca kaygılarından biri, Manş'ın karşı kıyısında birleşik bir Avrupa oluşmasıydı. Aslında bana göre İngilizlerin Napolyon'la ve Hitler'le boğuşmasının temel saiki buydu, öne sürdüğü insanlık, özgürlük, demokrasi, zulme karşı dikilmek gibi laflar işin süsü, cilasıydı. Anlaşılan Londra'daki ilahlar Avrupa'nın bütünleşme sürecini önleyemeyince İngiltere'nin bu sürecin dışında değil, içinde yer almasına karar vermiş, buna en büyük engel görülen Thatcher da düşürülüvermişti.

Yerine gelen John Major, Thatcher gibi inatçı ve güçlü değildi. Fazla bir eğitimi de yoktu. Siyasette içgüdüleriyle yükselmişti. Bankacıydı. Ama Londra'nın para ve emtia borsalarının merkezi olan ve adına City denilen bölgedeki göbekli, purolu hatta bazı ahvalde gözleri siyah maskeli para babası bankacı türünden değildi; sıradan banka memurluğundan gelme bir adamdı. Son olarak bir İngiliz bankasının Nijerya'da, Lagos'taki şubesinde çalışmış, oradan İngiltere'ye dönüp siyasete atılmış denirdi. 1979'da milletvekili seçilmiş, Thatcher hükümetlerinde çeşitli bakan yardımcılığı ve bakanlıklarda bulunmuştu. Thatcher çekildiğinde onun kabinesinde maliye bakanıydı.

Büyükelçi Nurver Nureş

Büyükelçi Nurver Nureş'i çok eskiden bilirdim. Ben Robert Kolej'de hazırlık birinci sınıftayken o lisenin dördüncü sınıfındaydı. Kolej takımında sağ açık oynardı. Acar, çalışkan, sürekli koşan, 90 dakika hiç durmayan, didinen, rakibi sürekli meşgul eden, yoran, bezdiren bir oyun tarzı vardı. Ama hiç orta yaptığını, gol pası verdiğini veya gol attığını hatırlamam.

Meslek hayatı da futboluna benzerdi. Daha önce de yanında çalışmıştım. 1978-1979'da İkili İktisat Dairesinde Şube Müdürüyken Daire Başkanımdı.

Son derece dürüst, Dışişleri'nde yüksek düzeylerde yapılan ayak oyunlarıyla ilgisi olmayan, kendi halinde, ama sürekli bir gayret içinde bulunan ve kendi yolunda yürümeye çalışan bir amirdi. İçten hesabı hiç yoktu. Tek kusuru, bir işe kendini kaptırdı mı onun üzerine odaklanması ve öncelikleri unutmasaydı. Dedikodu mu bilmem,

rivayete göre Vaşington'da müsteşarken Büyükelçi Melih Esenbel, Nurver Bey'i aşağıda evrak odasında bir belgeyi deftere kaydederken görmüş, "Sizin göreviniz rapor yazmak, değerlendirme yapmak, evrak kaydetmek değil" diye uyarıda bulunmuş derlerdi.

İngilizlere karşı alttan almaz, gerekirse sert çıkardı. Shakespeare İngilizcesiyle "Believe you me".[224] İngiliz muhataplarına karşı en çok kullandığı sözlerden biriydi. İngilizlerin Nurver Bey'in baş eğmez, alttan almaz tutumundan rahatsız oldukları söylenirdi. Nurver Bey'in bu tutumunu beğenirdim. Tek kusuru bir konuda istediği sonucu alamazsa ısrarla üzerinde durmaya devam etmesiydi. Bu da diplomaside şeytana pabucunu ters giydirecek kabiliyetteki İngilizleri bezdiriyor ve tedirgin ediyordu.

Londra'da bir de Başkonsolosluğumuz vardı. Başkentlerde genellikle ayrı bir başkonsolosluk bulunmaz, bu işler büyükelçiliklerin konsolosluk şubeleri tarafından yürütülürdü. Ama hem Büyükelçiliğin işlerinin yoğun olduğu hem de çok sayıda vatandaşın yaşadığı veya gidip geldiği Londra, Paris ve daha sonra Berlin gibi büyük merkezlerde ayrı bir birim olarak birer de başkonsolosluk mevcuttu.

Londra'daki başkonsolosumuz, Büyükelçi Nurver Bey'in akranıydı. Her nedense el altından Nurver Bey'le uğraşır, fırsat buldukça Türkiye'den gelen siyasilere, gazetecilere, iş adamlarına bir yandan Nurver Bey'i kötüler, diğer yandan kendisinin bir yere büyükelçi atanması için kulis yapardı.

Büyükelçinin başkonsolosla ilişkisi, Büyükelçilikteki ikinci adam olarak benim üzerimden yürürdü. Vaziyeti idare ederdim. Başkonsolos İstanbul çocuğuydu. Fenerbahçe genç takımında Can Bartu'yla top oynadığını söylerdi.[225] Belirli nitelikleri var gibi görünürdü. Görev olarak değilse de hem yaşça hem de kıdem olarak benden epeyce yukarıda olduğu için başlangıçta her türlü saygıyı gösterirdim. Sonunda Bakanlığın bu meslektaşı niye büyükelçi yapmamakta direndiğinin kerameti bir tecrübeyle ortaya çıktı.

Müstakbel Büyükelçiler, Amiraller, Generaller, Profesörler

Londra Büyükelçiliğinde başkâtip ve müsteşar düzeyinde çok sayıda meslek memuru vardı. Hasan Göğüş, Oğuz Özge, İrfan Acar,

224 Türkilizcesi "İnan sen bana" olur. Shakespeare vezni tutturmak için öyle demiş sanırım.

225 Görüldüğü gibi, gene futbol.

Londra'da bir diplomatik yemek; sıkıntıdan patlamışım. Sol başta müstakbel Büyükelçi Burak Özügergin...

Burak Özügergin, Mehmet Dönmez hepsi vasıflı arkadaşlardandı, hepsi de ileriki yıllarda büyükelçi oldu. Büyükelçilik kadrosundan Cem Ergin genç yaşta kendi canına kıydı, Gazne Soysal da yine genç yaşta rahatsızlanıp aramızdan ayrıldı. Bütün arkadaşları ayrıntılı ele alsam sayfalar tutar. Özel bir hikâyesi olduğundan dolayı sadece Oğuz Özge'ye değineceğim.

Büyükelçi Akbel, 1989 yılında Sovyetler Birliği dağılmaya başlayınca, sınıra yakınlığı dolayısıyla daha da önem kazanan Tebriz Başkonsolosluğu'na görev süresi dolan ve Ankara'ya dönecek olan Muzaffer Eröktem'in yerine yine aynı vasıfta bir arkadaşımızın tayinini istemişti. Bakanlık, Tebriz'e Oğuz Özge adında genç ve nitelikli bir arkadaşın gönderileceğini bildirdi. Kararname çıktı, bir de baktık Oğuz Özge Londra Büyükelçiliğine atanmış. Büyükelçi Akbel'le oturduk, söylenip durduk. "Sen şu işe bak! Adam Tebriz'i beğenmiyor, **mükâfaten Londra'ya gönderiyorlar. Herkes iyi aile çocuğu da** biz sokak çocuğu muyuz ki buradayız. Biz böyle bir şey yapsak bizi Londra'ya değil, Fizan'a sürerler"[226] falan dedik.

Yukarıda belirttiğim şekilde gıyaben tanışmış olduğum Oğuz Özge'yi Londra'da geçirdiği çok ağır bir ameliyattan sonra hastanede yatarken buldum. Hastanede ziyaret ettim, iyileşip göreve başlayınca

226 Sonunda meslekte Fizan'a da gönderildim. Ama sürgün değil, kendim isteyerek gittim.

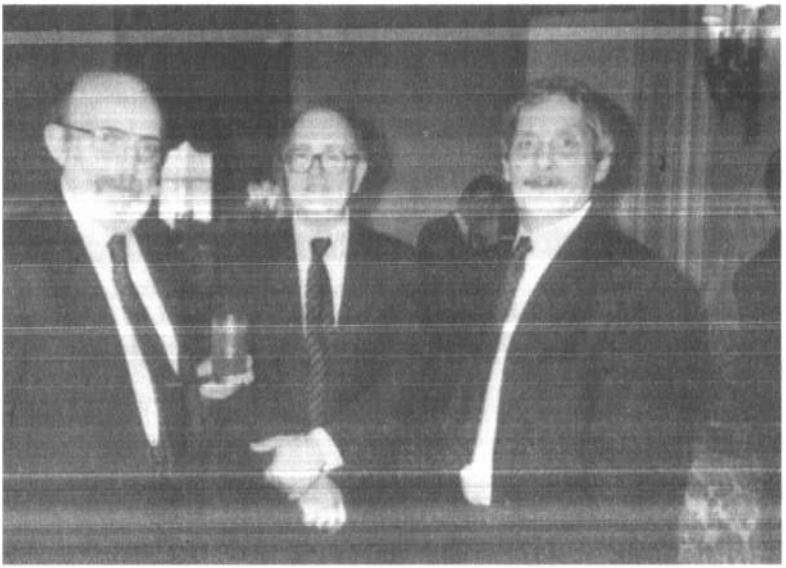

Sol baştaki eski vatandaşımız,
İngiliz Ortadoğu Uzmanı Andrew Mango'yla bir davette, 1992

"Sen Tahran'da bizim az küfrümüzü yemedin" dedim. Bu itirafla da kendimi bir şekilde Oğuz'dan özür dilemiş saydım.

Oğuz Özge, Londra'da geçirdiğim iki yıl içinde özellikle sorumluluğun bana kaldığı dönemlerde Büyükelçilikte aklına en güvendiğim ve karar vermekte sıkıştığım zaman fikrini aldığım bir arkadaşım oldu.

Londra Büyükelçiliği, çalıştığım en kalabalık dış temsilciliğimizdi. Ayrıca bir de Büyükelçiliğe bağlı ayrı bir birim olan Londra Başkonsolosluğumuz vardı. Londra'da Dışişleri mensuplarından başka, tedaviye gelenler için bir sağlık müşaviri, kimisi ayrı binalarda çalışan eğitim, turizm, basın müşavirlikleri, subay ve astsubay yedi kişilik bir askeri ataşelik vardı. Kıdemli Askeri Ateşe Orhan Aydın, Tümamiral rütbesinde ve Deniz Harp Okulu komutanıyken 1999 depreminde Gölcük'te hayatını kaybetti. Büyükelçilik baskınında kapıda birlikte durduğumuz Kara Ataşe Yardımcısı Orhan Akbaş korgenerallikten emekli oldu. Askeri doktor nükleer tıp uzmanı Doktor Cumali Aktolun'un ileriki yıllarda Kocaeli Üniversitesi Tıp Fakültesi Anabilim Dalı Başkanı olduğunu işittim. Sağlık müşaviri doktor Utku Ünsal ve eşinin dostluğunu hiç unutmadım. Maalesef izini kaybettim. Her zaman sevgiyle anarım.

Asil Nadir Olayı

Londra'ya atandığımda karşıma çıkan ilk önemli iş, Asil Nadir olayı oldu. İngiltere'de ve Türkiye'de basın yayın organlarında geniş yer tutan bu olay, Asil Nadir'in ana şirketi Polly Peck'in Londra Borsası'nın ünlü FTSE-100 endeksindeki şirketlerden biri olması dolayısıyla, bütün dünyada finans çevrelerinde yankı uyandırdı. Ayşegül Nadir'i ve ailesini çocukluktan, Asil Nadiri de Ayşegül'le evliliğinden beri tanıdığım ve Londra'da Polly Peck olayını tam içinden izleyebildiğim için geçmişi, başlangıcı ve gelişmesi ve doğrudan şahidi olmadığım halde uzaktan gözlediğim devamıyla bu olayı, ayrıntılı biçimde, tarihi, siyasi, iktisadi, aşkî ve de toplumsal, her açıdan ele almaya çalışacağım. İstemeyen okumasın.

Asil Nadir'i Ayşegül'le evlendiği 1962 yılında İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi ikinci sınıfında öğrenciydi. Ayşegül Notre Dame de Sion'da liseye yeni başlamıştı. Ayşegül, varlıklı ve aydın bir aileden gelir. Babası Hasan Tecimer Trabzonluydu. İstanbul'da 1950'lerde tanınmış tüccar ve iş adamlarındandı. Hasan Bey Amca adabına uygun rakı içerdi. Rakı dediğim, bir tek, ikincisi yok, tek tük mezeyle, ama büyük bir keyifle içerdi! Ayşegül'ün annesinin babası bildiğim kadarıyla bir askeri doktormuş. Dayısı Cezmi Bey Avrupa'da bir konservatuardan mezun olmuş, Gazi Eğitim'de keman hocalığı yapıyordu. 1930'larda bestelemeye başladığı bir keman konçertosunu hiç bitiremeden 1970'lerde vefat etti. Ayşegül'ün annesi Nuran Hanım'ın dayısı Mülkiyeli bir vali, annesi tam bir eski İstanbul hanımefendisiydi. Aile dostumuzdular. Ağabeyi Memo Tanju Tecimer 9 yaşımdan beri yakın arkadaşlarımdan biridir.

Asil Nadir, evlenince fakülteyi bırakıp İngiltere'ye döndü ve Kıbrıslı eski bir polis olan babasının kurduğu dikiş atölyesinin başına geçti. 10 sene içinde bir de duydum ki Asil Nadir uluslararası çapta işadamı olmuş. Tycoon mu ne diyorlar işte ondan.

Bütün bunları anlatmamın sebebi, kibarlık budalalarının ıskalasında Ayşegül'ün asalet babında Asil'den iki numara büyük olduğunu ispat içindir.

Bir keresinde Asil'den şikâyet ettiğinde Ayşegül'e "Madem öyle, ne diye 16 yaşında kocaya kaçtın?" dedim. "Ne yapayım, evde babam döver, ağabeyim döver, okulda rahibeler döver, hiç değilse kocamdan dayak yemedim" dedi. Bu da Ayşegül'ün yüksek kültürümüzü özümsemiş has bir Türk ailesinden geldiğini gösterir. Asilgillerin ise yabancı idaresinde milli benliğinden birazını kaybettiği anlaşılıyor.

O zamanlar Asil koyu bir yurtseverdi. Kıbrıs'ta 1963 Noel'indeki olaylardan sonra 1964 yazında tatil için İstanbul'a geldiklerinde Ayşegül şikâyet etti. "Asil'in TMT'ci arkadaşları kapımıza geldi. Asil, bütün paramızı verdiği gibi bana annemin babamın zor durumlar için taktığı takıları da verdi" dedi. Asil "Gerekirse vatan için can da verilir" gibisinden firaklı bir laf ettiydi.

Ayşegül'ün ağabeyi Tanju, yani bana göre Memo, bir zamandır Londra'ya yerleşmişti. O sırada Asil Nadir'in oğlunun Türkiye'de çıkardığı bir spor gazetesinin Londra temsilciliğini yapıyordu. Oradayken eşi Gülbiz her pazar pilav yapar, ben de bir güzel yerdim. Gülbizler beş kardeşti. İkisi Aylin ile Tomris milli voleybolcu, Gülçin tiyatro oyuncusuydu. En küçükleri Hürmüz erkenden evlenip ev hanımı oldu. Hepsi boylu poslu birbirinden güzel kızlardı. Nişantaşı'nda çocukluk ve ilk gençliğimde gördüğüm, imparatorluğun enkazı altında kalmış ailelerin Rumeli versiyonuydular. Rumeli'de büyük eşraf yani evlad-ı fatihan soyundan gelen ve bulunduğu ülkede galiba milletvekilliği de yapmış olan, anne tarafından büyükbabaları, Türkiye'ye geldikten sonra Ege'de beyefendi çiftçilik[227] yapmış, ölünce asker olan babaları binbaşılıktan ayrılıp işin başına geçmiş becerememiş, sonunda malı mülkü satıp önce İzmir sonra İstanbul'a yerleşmiş, her türlü zorluğa rağmen sahip oldukları yüksek değerlerden asla taviz vermeyen ve kuyruğu dik tutan bir aileydiler. Tıpkı Nişantaşı'ndakiler gibi.

Hem Mülkiye'den hem askerden arkadaşım Çavlan Süerdem'in eşi Kıbrıslıydı. Çavlan askerden sonra bir süre Dışişleri'nde çalıştı, ardından Denktaş'ın talebi üzerine Kıbrıs'a göç etti, Büyükelçi unvanlıyla Rauf Denktaş'a danışman oldu. Londra'ya gittiğimde KKTC Dışişleri Bakanlığı'ndan özel izin vermişler, Asil Nadir'e danışmanlık yapıyordu. Asil Nadir'i sorduğumda "İngilizler Asil'e kumpas kuruyorlar" dedi. Asil'in küçük bir dikiş atölyesinden dünya çapında bir iş adamlığına yükselmesinde İngilizlerin el altından desteğinin olması kuvvetle muhtemel hatta bana göre muhakkaktır. Nitekim **Çavlan, yaklaşık iki yıl önce, o zamanki ABD Dışişleri Kıbrıs Koordinatörü** Nelson Ledsky'nin Asil Nadir'le görüştüğünü, Asil Nadir'e o sırada Güney Kıbrıs'ın başında bulunan Vasiliu'nun işadamı olduğunu hatırlatıp "İki işadamı iyi anlaşır. Denktaş'ı devir, başa geç, anlaşın" dediğini, Asil'in kesin biçimde reddettiğini, bütün bunların bizim Büyükelçiliğin bilgisi dahilinde cereyan ettiğini anlattı.

227 Küresel yeni Türkçesi "gentleman farmer".

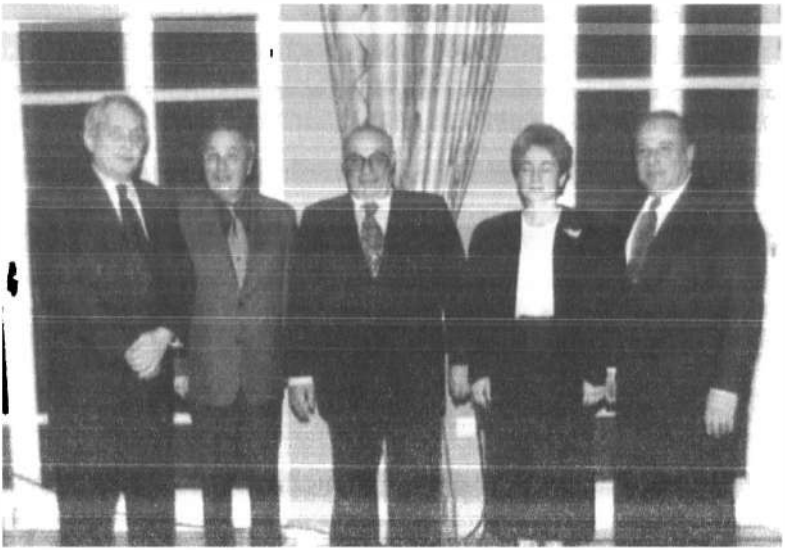

Londra'da bir davette büyük mücahit Rauf Denktaş'la, Denktaş'ın resme göre solunda rahmetli Büyükelçi Ömer Şahinkaya

Büyükelçilikteki servis notu ve Ankara'yla yazışmalar da bunları doğruluyordu. Anlaşılan Asil Nadir'in biletini o zaman kesmişler.

Ben Londra'da göreve başladığımda Yunan istihbaratı ve Kıbrıs Rumları bir paravan şirket kurmuşlar, Asil'in altını oyuyorlar ve ana şirketi Polly Peck'in hisseleriyle oynuyorlardı, alıyorlar, satıyorlar, değerini düşürüyorlardı. Bu arada Ayşegül'den olan büyük oğlu koyu Galatasaraylılığı herkesçe bilinen Birol, İsviçre'de bir şirket kurmuş, Polly Peck hisselerinden para kazanmaya uğraşıyordu; şirketin adını da sahibi belli olmasın diye Cimbom Limited koymuştu.

Polly Peck hisseleri habire değer kaybediyordu. Düşüş devam ederken Asil Nadir "Bütün hisseleri alıyorum" dedi. Fiyatlar birden tarihi rekor kırdı, hisselerin değerleri dörde katlandı. Onun üzerine "Vazgeçtim almıyorum" dedi. Değerler aniden neredeyse sıfıra indi, ortalık darmadağın oldu. Asil yurtdışındaydı. İngiltere'de bu gibi **mali suçlara bakan Ağır Sahtekarlık Masası[228] Polly Peck'in idare** binasına girdi, defterlerini incelemeye başladı. O sırada Asil İngiltere'ye döndü. Bir de baktık sabahleyin BBC televizyonundan naklen yayın yapılıyor, Ağır Yolsuzluk Masası müfettişleri üç gündür defterlerini inceledikleri şirketin binasına polis desteğiyle kahramanca yeniden dalıyorlar. Sonra birden havaalanından naklen yayın: Asil

228 Yeni Türkçesi "Serious Fraud Ofis Departmanı".

Nadir'in özel uçağı alana iniyor. Dört beş polis aracı ve bir otobüsten çıkan onlarca polis uçağın etrafını çeviriyor, üstün bir cesaretle Asil'in etrafına dolanıp derdest ediyorlar ve üç koruma aracı önde, ikisi arkada, götürüyorlar. 24 kısım tekmili birden.[229]

Birinci perdenin sonu.

Asil Nadir'i en azılı katil ve ruh hastası canilere mesken olduğu belirtilen Kurtlu Tahta Çalılığı (Wormwood Scrubs) mahpushanesine attıklarında büyükelçi Londra'da yoktu, ben maslahatgüzar kalmıştım. Oturdum, Ankara'ya sıkı bir yazı döşendim. Özetle "Asil Nadir hakkındaki İngiliz iddiaları doğru olsa bile malumunuz, şimdiye kadar hep iş adamlarının Türkiye'yi çarpıp paraları dışarı kaçırdığı iddialarını duyduk; şimdi ilk defa bir Türk, Batı'da kazandığı paraları Türkiye ve KKTC'ye yatırmakla suçlanıyor; sahip çıkılması tensiplerine maruzdur" dedim. "Hem ne oluyor böyle, 14 kişiyi havaya uçurduğu söylenen IRA militanları tek koruma aracı eşliğinde götürülürken, Asil Nadir'i beş araç dolusu polis eşliğinde götürmek ne demekmiş?" diye yazdım. Eskiden Dışişleri müsteşarlarının çoğu, birkaç istisna dışında müsteşar gibi müsteşardı. Tugay Özçeri, İngiltere'nin Ankara Büyükelçisini çağırmış, epeyce sıkıştırmış. Büyükelçi, Asil Nadir'in, İngiliz özel kuvveti SAS[230] eskisi korumalar tuttuğunu, bunların çok tehlikeli adamlar olduğunu söylemiş. Bana da İngiliz Dışişlerinde benzer laflar ettiler. Yersen.

Bu arada, unuttum, Polly Peck'in merkezi senaryo icabı basılıp naklen yayında didik didik aranırken muhtemelen okuması az yazması yok türünden bir adam televizyonda belirdi ve elindeki pasaportu sallayarak ve kendisi zıplayarak "Rauf Denktaş'ın pasaportunu bulduk" gibisinden laflar etti. Meğer pasaport Denktaş'ın rahmetli oğlu Raif Denktaş'ın pasaportuymuş. Hemen kestiler.

Hapse girdikten kısa bir süre sonra Asil Nadir'in çıkarıldığı mahkeme, Nadir'in o güne kadar İngiltere'de görülmüş en yüksek miktardaki kefaletle tahliye edilerek tutuksuz yargılanmasına karar verdi.

Bu paranın büyük bölümünü Ayşegül sağladı, onun gücünün yetmediği geriye kalan bölümüne ise Müslüman mezarlığı işleten Kıbrıslı Ramadan Güney kefil oldu. Deli Dumrul'un veya Mahmut'un hikâyesi gibi. Selam da söyleyin Mahmuduma, yüzüğümü küpemi de satarım aman, çıkarırım onu ben zindandan, filan. Asil

229 Bu bölüm sonradan Türkiye'de şahıslar değiştirilerek birçok defa aynen tekrar edildi. İngilizler intihal davası açsa kazanırlardı.

230 Türkçesi Special Air Service, bizim bahriyenin SAS'ı ile karıştırılmasın, bu havalısı.

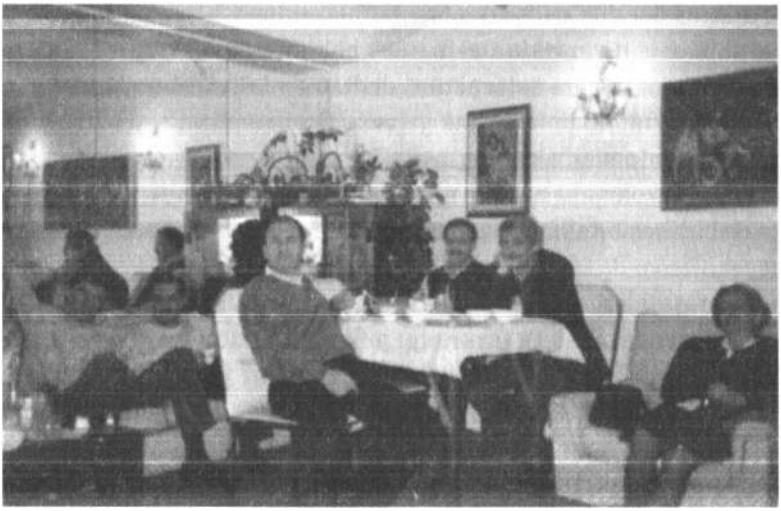

Londra Büyükelçiliğinde Avni Özcan'ın evinde... Soldan sağa müstakbel Büyükelçi Oğuz Özge, yeni kaybettiğimiz müstakbel Büyükelçi Mehmet Dönmez, müstakbel Büyükelçi İrfan Acar, Avni ve bendeniz.

Nadir, bir zamandır Ayşegül'ü terk etmiş, bir İngiliz hatunla oturuyordu, ondan da çocukları olmuştu. Ayşegül hâlâ Asil'i seviyordu. Kefalet, bir çeşit intikam oldu. Tam bir Yeşilçam senaryosu. Telif hakkı mahfuzdur.

İkinci perdenin sonu.

Polly Peck'e iki kayyum tayin edildi. Aradılar, taradılar, 500 milyon sterlin eksik çıktığını, bu paranın Asil tarafından yürütüldüğünü öne sürdüler.[231] Asil "Kuzey Kıbrıs'ta yatırım yaptım" dedi. Kayyumlar Kuzey Kıbrıs'taki yatırımları yerinde incelemek için bizden izin istediler. "Biz karışmayız, orası bağımsız devlet, KKTC'ye başvurun" dedik. Denktaş "Memnuniyetle, sizin Dışişleri, bizim Dışişlerine başvursun" dedi. Tabii o zaman İngiltere, KKTC'yi resmen muhatap almış olacak. Arkası çorap söküğü gibi gider. Yemediler.

İngiltere'den ayrılmadan önce Asil Nadir'i Ayşegül'ün evinde gördüm. "Sen buradan kaç" dedim. "Ben hukuk dışı bir iş yapmadım" diyor. "Vallahi yapsan da yapmasan da bunlar senin canına okuyacak, uysa da uymasa da seni boğacaklar, onun için fırsat bulduğun an kaybol" dedim. Bir zaman sonra Asil'in İngiltere'den Kıbrıs'a kaçtığını duydum.

Asil Nadir, tamamı banka kredisiyle "Del Monte" adındaki uluslararası bir gıda şirketini almıştı. Polly Peck sallanmaya başlayınca

231 Bu meblağı sonra 150 milyon sterline indirmişler.

bankalar üzerine çullandılar ve paralarını geri istediler. İyice zora girdi. "Ne işin vardı da Del Monte'yi aldın?" diye sordum. "GAP'ın ürünlerini Araplara satacaktım" dedi. 40 yıl düşünsem benim gibi memur kafalı adamın aklına gelmez. Özel ve güzel teşebbüs, yani piyasa ekonomisi, akarsu gibidir, kârı gördü mü oraya doğru akar. Duralayıp kokmaya başladı mı kamu müdahalesi gerekir.[232] Akarken fazla başıboş bırakmaya gelmez, ya mikroplanıp etraftaki mahlukatı zehirler ya da saf kalırsa şelaleden denize uçar, aşağıda bekleyen uluslararası köpekbalıkları onu bir güzel afiyetle yer.[233]

Asil ayrıca, Vestel'i Türkiye'ye mikroçip teknolojisi getirmek için kurduğunu söylemişti. İngilizlerin, beline bu yüzden de vurduğu inancındaydı. Büyükelçi Çavlan Süerdem de aynı kanaatteydi.

Hikâyenin sonunda Ayşegül de Fas'a gitti, kendinden genç bir mimarla evlendi, oraya yerleşti. Büyükada'daki ev babalarının mirasından Ayşegül'e kalmıştı, onu Ali Topuz'a sattı. Türkiye'de kimsesi kalmadı, anladığım kadarıyla epeydir Türkiye'ye gelmedi.

2001'de Londra'ya bir gittiğimde Memo (Tanju) ile Gülbizlerde kaldım. Öğrendim ki birtakım İngiliz avukatlar türemiş, 3 milyon sterlin verirse yarım kalan mahkemeyi sonuçlandıracaklarını ve Asil'i temize çıkaracaklarını öne sürmüşler. Yani "Seni yeniden artiz yapacağız" demişler. İngilizleri bilirim "Aman sakın ha!" dedim. Asil cin gibi adam yutmaz diye düşündüm, yutmuş. Ha, daha sonra bir de "Annan Planını desteklersen işi garanti bil" demişler anlaşılan. Nice büyük Dışişleri büyüğü büyük büyükelçi arkadaşlarım Kofi abime tam kadro biat ederken[234] tek başına Asil mi direnecek! O da candan desteklemiş ve sonra 2010'da kalkmış İngiltere'ye gitmiş. Gidince tutuklanmış. Zimmetine 150 milyon sterlin geçirmekten[235] 10 yıl hapse mahkûm edilmiş. Epeyce bir süre hapis yattığını, sonra KKTC'ye döndüğünü duydum. Üstelik mezhep değiştirmiş, Avrupacı olmuş, İngilizlere "bwana" demeye başlamış, Türkiye'nin adadaki varlığına gıcık kapanlarla saf tutmuş diye işittim. Allah affetsin. Ama asıl Annan planına karşı çıktığı için yaşına hürmeten hakarete uğramaktan kurtulan ve Kıbrıs Türkleri için verdiği mücadelenin büyük bölümünü kelle koltukta yürüttükten sonra kalbi kırık giden büyük dava adamı Rauf Denktaş'ın ruhu affetsin.

---

232 John Maynard Keynes.

233 Ahmet Müfit Özdeş.

234 Hele biri, ötekilere benzemezdi, benim için büyük hayal kırıklığı oldu. Kendini bilir.

235 İngilizler zimmet falan diye gevelemezler, doğrudan "çaldı" derler.

Bütün bu olayların bir de Türkiye'deki ve KKTC'deki iç boyutu var ki onu da Büyükelçi Çavlan Süerdem anlatsın. Sadece ufak bir tüyo vereyim: Polly Peck'in Anglogrek kumpas tarafından sallandığı sırada zamanın cumhurbaşkanına yardım için başvurmuşlar. O da bir bakana havale etmiş. Bakan bizim gibi dinozorlar kuşağına göre çirkin, yeni küreselci arkadaşlara göre çağdaş bir teklifte bulununca vazgeçmişler. Bendeniz monşerim. Hariciyeciyim. Çağdaş teklifler, kulak burun boğazcılar ve dişçiler ile mide ve sindirim sistemi uzmanlarını ilgilendiriyor. Vaktiyle işin bu bölümüne Rufailer karışırmış. Şimdi kimler karışıyor bilmiyorum.

Birinci Körfez Savaşı ve Ayı Oynatıcıları

Kuveyt'in Irak tarafından işgalinin ardından altı ay hazırlık yapıldı. ABD'nin önderliğinde askeri harekât başladı. Nisan başında askeri harekât sonuçlandı. Irak, Kuveyt'i boşalttı. İç isyanlarla uğraşmaya başladı. Bu çerçevede Saddam, Kuzey Irak'ta Kürtlere karşı harekâta girişti. Irak kuvvetlerinden kaçan yüz binlerce Kürt sınırdan geçip Türkiye'ye sığındı. Türkiye'nin başına yeni bir uluslararası sorun yıkıldı. Birden, nereden çıktıysa İngiltere'de hızlı bir Türk düşmanlığı başladı. Sınırda Türk askerlerinin sığınmacılara gönderilen içme sularını çaldığından, gazetecilere kötü muamele ettiklerine kadar, hatta bu arada Türkiye'de ayı oynatıcıların ayılara işkence ederek ruhsal bunalıma soktuklarına kadar inanılmaz bir yayın saldırısına maruz kaldık. Saddam Hüseyin unutuldu, birden dünyadaki bütün kötülüklerin sorumlusu neredeyse Türkler oldu.

Gazetelerde, bir televizyon muhabiri hanımın yanında kocası ve bir kameramanla Türkiye'den "Haşim" adında bir Kürdün rehberliğinde Irak'a geçtiği, kadından ve ekibinden günlerdir haber alınamadığı bildirildi. Annesi neredeyse her gün Büyükelçiliğe geliyor, bir haber çıkar mı diye akşama kadar Büyükelçinin sekreterinin odasında bekliyordu.

Sonra önce kameramanın sonra kadının eşinin cesetleri bulundu. Derken efendim, Kürt rehber Haşim, Barzani'nin adamları tarafından yakalandı. Gazeteler, Haşim'in kadının kocasını ve kameramanı öldürdüğünü itiraf ettiğini yazdılar. Haşim, apar topar idam edildi. Tabii bütün bunları İngiliz gazeteleri "kameraman ile kadının eşini öldüren Türk rehbermiş" diye başlıklar atıp yazdılar. Yani Kürt dedikleri Haşim'in cinayet işlediği ortaya çıkınca bir anda

Haşim, Türk oluverdi.[236] Kadının akıbeti hiçbir zaman bilinemedi. Gazetelerde "Meğer gazeteci kadını Türkler kebap yapıp yemişler" diye bir haber çıkmasından endişelenmedim değil.

38. Paralel

1991 Nisan ayı sonunda 38. enlemin kuzeyi ABD ve ortakları tarafından uçuşa yasak bölge ilan edildi. Sonra da Temmuz'da buraya Çekiç Güç oturtuldu. Fakat bu 38. enlem, yani paralel, paralel değildi. Alt ve üst enlemlere gerektiği gibi koşut gitmiyor, kuzeybatıdan güneydoğuya doğru çaprazlamasına iniyor, Türkmenlerin, yani Irak Türklerinin yaşadığı bölgeyi Saddam'ın insafına bırakıyordu. Tabii böylelikle Türkiye'nin Irak Türkleriyle doğrudan teması da kesilmişti.

Körfez Kupası

Kuveyt'i kurtaran İngiliz birlikleri, savaşta ölen askerlerin ailelerine yardım adına bir kermes düzenledi. Kermeste satışa bir kupa çıktı. Satış anında bunun Kuveyt tarafından her yıl "Körfez Kupası" adı altında düzenlenen futbol turnuvasının kupası olduğu anlaşıldı. Yağmalanmış, gasp edilmiş, yürütülmüş demeyelim de Kuveyt'le beraber, kupa da kurtarılıp biraz özgürlük havası solusun diye İngiltere'ye getirilmiş. İş anlaşılınca satıştan vazgeçilip kupa Kuveyt'e geri gönderilecek dediler. Yalnız kapağı kayıptı, o bulunamadı.

Baskın

PKK, 1991 yazına doğru bir THY bürosuna, bir de Turizm Müşavirliği'ne iki taciz hareketinde bulundu, cam çerçeve kırdı. Ardından Büyükelçiliğimize ciddi bir saldırı yapılacağı haberleri dolaşmaya başladı. İngiliz Dışişleri Bakanlığı'na başvurup koruma istedik. Kapının dışında dikilen tek bir polis verdiler. Bölgede gezici polis ekiplerinin dolaştığını, Büyükelçilik önünde şüpheli bir durum görülmesi veya haber verilmesi halinde en fazla sekiz dakikada yetişeceklerini belirttiler.

Temmuz'un ikinci haftasında bir gün aşağıda kapıdan sesler gelmeye başladı. Aşağı inince baktım, dış kapıdan içeri, adam kapanı denilen bölgeye kalabalık doluşmuş, kurşun geçirmez camları ve zırhlı kapıyı yumrukluyorlar. Bizim koruma polisimiz kapıdaydı.

236 Asimilasyon dediğin işte böyle olur.

Saate baktım. İngilizler en geç sekiz dakikada geliriz demişlerdi ya, üç dört dakikaya kadar gelecekler diye beklemeye başladık. Bu arada ne olur ne olmaz, alt katta çalışan arkadaşları arka kapıdan dışarı çıkardık. Üst katta benim ve Büyükelçinin odaları vardı. Üçüncü katta askeri ataşelik daha da üstte Ticaret ve Sağlık Müşavirlikleri bulunuyordu. Büyükelçinin randevusu vardı, en az yarım saat önce çıkmış olması gerekiyordu. Meğer yine bir şeyler yazmaya dalmış, yerindeymiş. Saldırganlar binaya girince balkona çıkıp yan binaya geçmişler.

O sırada Kara Ateşe Yardımcısı Yarbay Orhan Akbaş, iki elinde iki tabanca, aşağı indi. Adamlar pabuçlarıyla ve dışarıdan getirdikleri sopa, taş, demir, ne varsa camlara vuruyorlardı. Saate baktım, 10 dakika geçmişti. Saldırganlarla beraber içeri girip bir köşeye sinmiş olan kapı nöbetçisi İngiliz polis hariç ortada polis falan yoktu.

Zırhlı kapı mıknatıslıydı. Üzerinde yarım metre boyunda bir kulp vardı. Kulpa iki kişi alttan ve üstten ikişer elle yapıştı. Onların bellerine de beşer kişi zincirleme tutundu. Halat çeker gibi kapıyı sallayarak çekmeye başladılar. Tam o sırada kırılmaz camdan birisi geçip içeri düştü. Bizim koruma polisimiz üzerine atlayıp boğuşmaya başladı. Ben tam kapının önündeydim. Kapı da bir anda açılıverdi. Baktım kalabalık üzerime geliyor. Yakalanırsam rezil olurum, hayatımda ilk ve inşallah son kez, koridorun arka tarafına doğru hızla koşarak kaçtım. Orhan Akbaş, orada kalmıştı. "Eyvah, yakaladılarsa tabancaları almışlardır. Ne halt edecekleri belli olmaz" diye basbayağı endişelendim. Koridorun ucundaki kapıdan bodruma, oradan garaja, oradan da arka sokağa çıktım. Ana baba günüydü. Arka sokakta fırında patates yapan bir dükkân vardı, arkadaşların çoğu oraya sığınmıştı.

Sokakta rastladığım ilk polise "Ben bu Büyükelçiliğin yetkilisiyim, gel içeri gir, ellerinde rehine var" dedim. İçeri girdik. Bodrum'u geçtik. Koridora açılan kapının önüne geldik. Polis tabancasını çekip diz çöktü. İçeriden bağırış, çağırış, gürültü, patırtı geliyordu. **İçeri girmeyi gözü yemedi "Amirimle görüşmem gerekecek" dedi.** Gerisin geriye gidip yeniden sokağa çıktık. Dışarısı ana baba günü. Helikopter uçuyor, polisler, herhalde dostlar alışverişte görsün diye oradan oraya tırıs koşuşuyordu. Keystone Cops'u hatırladım.[237] PKK'lı olduğu tipinden belli biri dışarıda Büyükelçilikteki herkesin fotoğraflarını çekip duruyordu. Polislerin amiri görünüşlü birine

237 Holivut meraklıları bilir.

gittim. "Bu adam saldırganlar namına hepimizin fotoğrafını çekiyor, neden izin veriyorsunuz? Bu karmaşada bu adamın burada ne işi var?" dedim. Tut oğlu tut İngiliz "İngiltere'de fotoğraf çekmek yasak değildir" dedi. Döver misin, sabaha mı bırakırsın.

Bir de baktım, Başkonsolosluğun arabası köşede duruyor. Cep telefonu henüz yoktu, ama yeni çıkan seyyar otomobil telefonlarından arabada vardı. O sıralarda Başkonsolosun üstün niteliklerini henüz bilmiyordum, "Ne düşünceli adam. Olayı duymuş, lazım olabilir diye arabayı göndermiş" diye düşündüm. Ankara'ya telefon ettim, "Büyükelçilik basıldı" diye bildirdim.

Scandalous Absolutely Scandalous

İngiliz Mektebi'nin son sınıfındaydık. Galatasaray'dan Tünel'e giderken sol tarafta bir yerde İngiliz Kız Ortaokulu vardı. İki yıl hazırlık okuduğumuz için son sınıfta bizler 19, 20, kızlar 16, 17 yaşındaydılar. Mezuniyet zamanına yakın bir cumartesi günü kız okulunda tanışma çayı gibi bir toplantı düzenlediler. Dans falan yoktu. Kızlarla karşılıklı kurabiye yiyip, çay içiyor, karşılıklı bakışıyorduk. Biz üç arkadaş, sigara içmek için dışarı hole çıktık. Arkamızdan üç kız da geldi. Biz kızlara hiç dokunmadan en az bir metre mesafeden sululuklar yapar ve kızlar da kıkırdarken, birden kapıda Müdireleri belirdi. Kızlar Müdireden korktu, bizden korkmuş gibi Müdirenin yanına kaçtılar. Kadın anaç tavuk gibi kızları alıp salona döndü.

Müdire, adımızı nereden öğrenmiş ve bizim müdüre ne demişse pazartesi Müdür Birks, biz üçümüzü yanına çağırdı. Duruyor, duruyor, "Scandalous, absolutely scandalous, this is what scandalous is"[238] deyip duruyordu.

Her dilin ülkeye, duruma ve kendine göre özellikleri var. Mesela bizde birine anasıyla ilgili bir çirkin teklifte bulunulsa kan temizler, kimi ülkede ise "Bana niye soruyorsun, git kendisine sor" diye cevap alırsın. Müdür durmadan "Scandalous" diye tepinirken fazla bir anlam veremiyor, ama "Bu herhalde bu adamların nazarında çok ağır bir anlam taşıyor" diye manen lafın altında kalmamak için söylemesi ayıp, içimden ana avrat dümdüz gidiyordum.

Patatesçi dükkânından İngiliz Dışişlerine telefon ettim. David Madden'i buldum. Madden, Türkiye, Yunanistan ve Kıbrıs'tan sorumlu Dairenin başındaydı. Bende kadim Yunan hayranı tipik muhafazakâr bir meslektaş izlenimi uyandırmıştı. Nitekim ileriki yıllarda önce Kıbrıs, sonra Yunanistan'a büyükelçi atandı. Baskın ko-

238 Arkaik dilde "rezalet, tam rezalet, rezalet" diye işte buna denir yani.

nusunda kendilerini kaç kez uyardığımızı hatırlattıktan sonra "Hükümetimin resmi tepkisi ne olur bilmiyorum, ama sana sırf şahsi düşüncemi söyleyeyim" dedim, iyicene vurgulayarak "Scandalous, absolutely scandalous, this is what scandalous is" diye sözlerimi tamamladım. Oh be! 30 yıldır içimde kalmış meğerse.

Bu arada Başkonsolosluğun arabasına yine gittim, yerinde yok. Meğer şoför tesadüfen oradan geçiyormuş, kargaşayı görünce meraktan bakarmış. Başkonsolos falan göndermemiş, aksine olayı öğrenince şoföre "Oralarda durma hemen Başkonsolosluğa gel" diye talimat vermiş.

Saldırganlar, bir saat kadar süreyle içeride kırabilecekleri ne varsa kırıp, sökebilecekleri ne varsa radyatörler dahil yerinden söküp, ortalığı darmadağın edip işleri bitince dışarı çıktılar ve dışarıda bekleyen İngiliz polisi kankalarıyla kol kola minibüslere binip gittiler. Sonra da karakolda kimlik tespiti yapılıp serbest yargılanmak üzere salıverildiklerini haber aldık.

Ben tabana kuvvet kaçtığımda geride kalan iki arkadaşımdan koruma polisimiz, kapı açılmadan önce camdan giren saldırganlarla boğuşuyordu. O saldırganların elinde iki saat tutsak gibi kaldı.

Londra Büyükelçilik binasını bilenler bilir. Orada, girişin hemen solunda, küçük bir eski zaman asansörü vardı. Hiç yerinde olmazdı. Mutlaka üst katlardan birinde kalmış olur, aşağıya çağrılması gerekir, düğmesine bastıktan sonra ağır aksak gelmesi de neredeyse iki üç dakika sürerdi. Saldırganlar kapıdan girdiğinde Orhan Akbaş, iki tabancasıyla asansöre yakın bir noktada duruyordu. Asansör, tesadüf, oradaymış. "Gelmeyin, vururum" demiş. Asansöre binip yukarı kata çıkmış. Tabancayla merdivenin üst başında durmuş. Yukarı çıkmak isteyenleri engellemiş.

Orhan Akbaş'la sonradan çok karşılaştık. En son korgeneralken Ankara'da Gülhane'nin komutanıydı. Orada görüştük.

Koruma polisimizi yakaladıklarında hüviyetini almışlar. Muş doğumluydu. Hüviyette onu görünce "Sen de bizdensin. Bu faşist devletin hizmetinde ne işin var!" diye bir, iki vurmuşlar. Kendi aralarında hep faşistlerin dili Türkçeyi kullanmışlar. Kürtçe bir kelime bile duymamış.

O polis arkadaşımızın adını unuttuğum için bağışlasın. Yurtdışında birlikte görev yaptığım koruma polisleri arasında hiç unutmadığım bir arkadaştır. Maslahatgüzarken en azından bir takdirname verilmesi için öneride bulunabilirdim. O karmaşada aklıma gelmedi. Hâlâ üzülürüm.

Ortadan mı Kenardan mı?

Durum biraz yatışınca oturup Ankara'ya olan biteni anlatan bir telgraf yazdım. Olayla ilgili fotoğrafları da ayrıca gönderdik. Bir hafta sonra bir cevap geldi. "Cam kırıldı, saldırgan içeri girdi" diye yazmışsınız. Halbuki fotoğraflardan camın kırılmadığı, sadece çerçeveden ayrıldığı görülüyor. Bunu izah edin" diyor. "Kapının dayanıklılığını niye denemediniz" diyor falan. Büyükelçi izne gitmişti. Bakanlık üslubuyla cevap verdim: "Camın kırılıp saldırganın içeri girdiği ifadesinin bakanlıklarca büyük bir isabetle tespit olunduğu üzere yanlış olduğu doğrudur" dedim. "Olayların hızlı akışı içinde saldırganın camı kırıp ortasından mı, yoksa dağılmayıp tuz buz olarak çerçevesinden ayrılan camın kenarından mı süzüldüğü sağlıklı biçimde saptanamadı" dedim. "Zaten çerçevenin en az iki buçuk santim genişliğinde olması gerekirken bir santimlik genişlikte yapmışlar" diye yazdım. "Kapının kulpunun ancak tek elle tutulacak boyda olması gerekirken, yarım metrelik kulp takmışlar" dedim. Güvenlik sistemindeki diğer zayıflıkları da bildirdim.

Yavuz Hırsız

Bakanlık, birilerinin sanki güvenlik düzeneğinde herhangi bir bozukluk, eksiklik, yanlışlık ve tabii ki hırsızlık olmadığına kendini inandırmak çabası içinde olduğu izlenimi veriyordu.

Zaten Tahran'daki durum, anlamaya yeterdi de Londra Büyükelçiliğinin güvenlik düzeneğinin maliyetiyle eksiklikleri birbirine vurulduğunda, Uğur Mumcu'nun sorumluluk duygusu yüzünden yazamadığı yolsuzlukların ne vahim boyutu olduğu açık seçik ortaya çıkıyordu.

Buna karşılık Dışişleri nedense kulağının üstüne yattı. İki kere üçer büyükelçiden oluşan tahkik heyeti kuruldu, yolsuzluğu saptadı, bu yönde rapor yazan altı büyükelçinin meslek hayatları kaydı, kimi yurtdışındaki görevlerinden erken geri çekildi, kimi bir daha yurtdışına çıkamadı. Son rapor, Mesut Yılmaz'ın Dışişleri Bakanlığı zamanında yazılmıştı. Yukarıdan gelen emirle sumen altı edilip işlem yapılmadığı dedikoduları dolaştı. Geçti gitti.

Saldırıdan sonra güvenlik sistemi yenilendi. Kameraların sayısı üçten yediye çıktı. Mıknatıslı kapı güçlendirip bir de arkasına benim ısrarımla babadan görme bir kol demiri konuldu. Demir çerçeveler ve camlar yenilendi. Bunların hepsi, İngiltere'deki enflasyon da he-

saba katılırsa ilk maliyetin üçte biri kadar tuttu. Ötesini varın siz hesap edin.

Sonunda bu yolsuzluklarla Dışişleri'nde mücadele eden tek adam Nuri Yıldırım'ın haklı olduğu anlaşıldı. Ama Nuri zaten evhamlıydı bir de adı uyumsuza çıktı. Kimse Nuri'ye "Sen haklıymışsın" demedi. Yani o büyük yolsuzluk olayında Dışişleri'nde yavuz hırsız ev sahibini bastırdı.

PKK, İltica ve Sofra

PKK, İngiltere'de kendine göre bir düzen kurmuş, işini yürütüyordu. Her şeyin İngiliz makamlarının bilgisi altında cereyan ettiğinden hiç kuşkum yoktu. İngilizler üç maymunu oynasa da PKK'nın çalışmalarından ve özellikle iltica konusunda kurulan tezgâhtan haberleri olmaması imkansızdı. Düzen çok basitti. Türkiye'den uçak dolusu adam geliyor, havaalanında uçaktan iner inmez iltica talebinde bulunuyorlardı. Havaalanında bu konuda uzman avukatlar bekliyordu ve hemen işe el atıyorlardı. Sığınmacılar durumlarının belirlenmesine ve haklarında bir karar verilmesine kadar geçici olarak İngiltere'ye kabul ediliyorlardı. Sonra da bu arkadaşlar, ya THY bürosuna ya Turizm Müşavirliği'ne ya Büyükelçiliğe saldırıyor veya bir gösteri yürüyüşüne katılıyor, yakalanıyor, böylece siyasi eylem yapmış oluyor, bunun sonucunda iltica talebi kabul ediliyordu. Ardından bu adamlara maaş bağlatılıyor veya iş bulunuyor ve gelirin bir kısmı PKK'ya veriliyordu. İşin en acıklı yanı, bu adamların çoğunluğunun Kürt falan değil, gariban Türk olmasıydı. Bu da bana Sermet Çağan'ın "İnsan aç kalmayagörsün, inançlarını bile yer" sözünü hatırlattı.

Londra'da Sofra adında ünlü bir Türk lokantası vardı. Birkaç yerde de şubeler açmıştı. Bu Sofra lokantasının sahibi 1991'de bir ara geçici maslahatgüzarken bana geldi, PKK'nın kendisinden haraç istediğinden yakındı. Anlattığına göre vatandaşlara yardım amacıyla bilmeden bazı ilticacıları çalıştırmıştı. Bir süre sonra PKK gelip büyük meblağda haraç istemiş, aksi halde durumu İngiliz makamlarına bildirmekle tehdit etmişti. Aslında İngilizlerin bunu bilmemesi mümkün değildi. Türklerin arasında her yerde muhbirleri olduğu söylenirdi.

Sonunda Sofra'nın sahibinin pazarlığa oturduğu ve anlaştığı dedikoduları dolaştı. Doğru olup olmadığını bilemem.

Rum Gösterisi

Büyükelçilik basıldıktan iki gün sonra bizim binanın önünde bu defa Kıbrıslı Rumların ve Yunanların gösterisi başladı.

"Bu nasıl iş, kapı baca yok, güvenliği nasıl sağlayacaksınız, bu durumda nasıl böyle bir gösteriye izin verirsiniz?" diye sordum. "Siz merak etmeyin" dediler. Gösteri başladı. Gece gündüz üç gün devam edecek. İlk gece saat 11'de telefon ettiler. Bir Rum balkona tırmanıp bayrağı indirmiş. Büyükelçiliğe gittim. Arka taraftan içeri girdim. Ön kapıda iki İngiliz polisi var. Gerekirse olay çıksın istedim. Polislere hakaret ettim. Olmadı. Sinirlendirmek mümkün değil. Ne desem gayet sakin "Konu benim yetkimin dışında. Yarın bu hususu amirlerimize bildirebilirsiniz" diyor. İçeriden bir bayrak aldım. "Siz kendi bayrağınızı iç donu yapıp içine pisleyebilirsiniz, ama bizimki bizler için hâlâ değerli. Ben bunu şimdi asacağım" dedim. "O zaman güvenliğinizi sağlayamayız" dediler. İş uzarsa haklıyken haksız olacağım. Çaresiz eve döndüm. Sabaha kadar hırsımdan uyumadım. Sabah Dışişleri'ne telefon edip şahsen şikâyette bulundum; ama büyükelçi varken daha fazlasını yapamazdım. İş öyle kaldı.

Elmalı Domuz

Aynı günlerde Londra'da G-8 toplantısı yapılıyordu. Büyükelçiliğin alt katında kapı baca kalmamış, önden bakınca neredeyse arka sokak görünüyordu. Bir, iki gün hasar tespiti yapılması için enkaza dokunmadık. Karşı kaldırımda saldırının ertesi günü başlatılan Rum gösterileri devam ediyordu. Arkadaşlar o ortamda görevlerini yapmaya çalışıyordu. Lüzumsuz iş yapacak vaktimiz ve halimiz yoktu. Nurver Bey "G-8'i takip edelim" dedi. İki gün, Londra'ya her gelen Başbakanı haber ajansı usulü teker teker bildirip gelenlerin kadrosunu tamamladık. Toplantı başlamadan Kraliçe yabancı heyetlere bir ziyafet verdi. Televizyon haberlerinde birazını seyrettim. Ertesi sabah "Dün Kraliçe ziyafet verdi, G-8 toplantısı bugün başlıyor" diye kısa bir telgraf yazıp götürdüm. "Olmamış, ziyafeti biraz daha geniş yazalım" dedi. "Ne yazacağız, dünkü ziyafette sofraya omuzlar üzerinde bir kızarmış domuz getirdiler, ağzına da bir elma tıkıştırmışlardı, onu mu yazacaktık?" dedim. "Büyükelçiliğin haline baksanıza, kapı yok pencere yok. Aşağıda enkaz kaldırılıyor. Karşıda Rumlar gösteri yapıyor. Dün gece biri balkona tırmanıp bayrağımızı indirdi. Dışişlerine gidip çıkışmak gerekiyor. Kızarmış domuzdan başka bir şey yok mu uğraşacak!" dedim, odadan çıktım. Dışarı-

da emektar Sekreter Renan Taşçıoğlu daktilo makinesinin arkasına sinmiş oradan bana bakıyordu. "Buyrun bir su için" dedi. "Teşekkür ederim Renan Hanım, siz suyu Sayın Büyükelçiye verin" dedim. Nurver Bey iki dakika sonra ilk ve son defa benim odama geldi. Domuzsuz telgrafı önünde bırakmıştım. İmzalayıp getirmişti. "Bunu böyle çekelim" dedi. Bir şekilde sanki özür diliyordu. "Kusura bakmayın, üst üste olaylar insanda asap bırakmadı" dedim. O günden sonra Nurver Bey'in bana güven duymaya başladığını hissettim. Ne yazık ki bir, iki ay içinde yeni görev yerine gitti. Veda ederken bana "Seninle geç tanıştık" dedi.

Büyük Kalabalık

Büyükelçi izine gitti, 20 Temmuz yaklaştı. Kıbrıs Barış Harekâtı'nın yıldönümü dolayısıyla Londra'daki Kuzey Kıbrıs temsilciliği ile Kıbrıs Türk toplumu temsilcileri Büyükelçiliğimize gelecek, harekâttan dolayı Türkiye'ye teşekkürlerini yenileyeceklerdi.

Başkonsolosla konuştum. "Ağabey burada bizim vatandaşlarla Türk dernekleriyle temasta olan sensin. Birtakım herifler gün bir hafta iki toplanıp toplanıp Büyükelçiliğin önüne yığılıyorlar. Sen lehte tezahürat yapacak 2-3 bin kişi bulabilir misin?" diye sordum. "İstesem 10 bin kişi de toplarım, ama bu Büyükelçi izin vermiyor ki! İzin verse sadece Londra'dan değil, İngiltere'nin her yanından adam getiririm"[239] dedi. "20 Temmuz'da karşı kaldırıma 2 bin kişi toplatabilir misin?" dedim. "Hiç merak etme, 3 bin de olur, belki 5 bin de" dedi. "Aman, 1.000 kişi bile yeter, fazla kalabalık olursa mahalleli şikâyet eder sonra" dedim.

Niyetim, Kuzey Kıbrıs heyeti ziyarete geldiğinde kalabalığın Türkiye ve Kuzey Kıbrıs lehine tezahürat yapmasıydı. Bu arada bizim kavas da yolun karşı tarafında birikecek halka çikolata ikram edecekti. Çikolatanın açık, madlen denilen türden olmasına dikkat etmiştim. İngiltere'de o sırada aleyhimize öyle bir hava esiyordu ki çikolata kâğıda sarılı olsa yere atılacak üç beş kâğıttan dolayı gazetelerde "Türkler Belgrave meydanını çöplüğe döndürdü" diye haberler bile çıkabilirdi.[240] Neyse, 20 Temmuz sabahı saat 9'da Büyükelçilikte

239 O zamanlar Londra'dan başka yerde konsolosluğumuz yoktu.

240 Nitekim bir-iki hafta sonra yenilenen güvenlik kameralarından dış kapıya asılmış olanında gömlek düğmesi boyunda bir kırmızı ışık var diye şikâyetler oldu, kamerayı değiştirdik. Kamerayı takan firma "Onlardan birçok yere taktık, ilk defa böyle bir şikâyet duyuyoruz" dedi. 1991'de Londra'da birileri bizimle sinir harbi yapıyordu adeta.

hazır olduk. Ziyaret saat 10'daydı. Bir koca tepsi çikolata hazırladık. Kavas Satılmış'a beyaz, kibar bir garson ceketi giydirdik. Beklemeye başladık.

Karşı kaldırıma barikatlar dizilmiş, önüne birkaç polis konmuştu, ama ortalıkta başka kimseler yoktu. Konsolosluğa telefon ettim. Başkonsolosa "Ağabey ne oldu?" dedim. Azıcık gecikmişler, birazdan gelirler" dedi. Kuzey Kıbrıs Temsilciliğine haber verip ziyareti saat 11'e erteledik. Saat 10'u geçti. Bir kez daha "Ağabey ne oldu?" diye sordum. "Hackney'den üç, Islington'dan dört otobüs kalkmış. İki otobüs daha gelecekmiş. Zaman darlığı dolayısıyla ancak 500 kişi toplayabilmişler" dedi. Nihayet, karşı kaldırımda 4 (yazıyla dört) vatandaşımız toplandı. Satılmış elinde çikolata tepsisiyle karşıya geçip dört vatandaşımıza çikolata sundu. Kuzey Kıbrıs heyeti geldi ve gitti, tören bitti. Bir kez daha Başkonsolosluğa telefon ettim, üçüncü kez, ama bu defa değişik vurguyla "Ağabey ne oldu?" diye sordum. Hiçbir şey olmamış gibi "Ne yapalım, olmadı" dedi. Aslında doğru söylemişti. Hiçbir şey olmamıştı. Ha, bir de ben, Başkonsolos ağabeyimize güvendiğim için kendime rezil olmuştum.

TBMM Tetkik Heyeti

Yıl sonunda aniden Londra'ya Ankara'dan bir parlamento heyeti geldi. İnceleme gezisi yapıyorlardı. Daha doğrusu, ellerinde ilgili fasıldan ödenek kalmıştı. Yıl bitmeden harcanmazsa Maliye'ye iade edilecekti. Onun için gezi apar topar düzenlenmişti. Gelecekleri bize sadece iki gün önceden bildirilmişti. Geldikleri günün akşamı Büyükelçi Nurver Bey'in çok önceden kararlaştırılmış, iptal edilmesi mümkün olmayan bir daveti vardı İngiliz Parlamentosundaki dostluk grubunun düzenlediği yemekte şeref misafiri olarak bir konuşma yapacaktı. Ansızın çıkagelen heyet için Büyükelçilikte acele bir büfe yemek düzenlenmiş, eşi ve bana ev sahipliği görevi verilmişti. Akşam ikametgâha gittik. Nurver Bey, smokin giymiş olarak heyeti karşıladı, "Hoş geldiniz" dedi, durumu izah etti ve ayrıldı. **Bir beş dakika geçti geçmedi, heyetten homurtular yükselmeye başladı.** Sonra kalktılar. Birisi "Biz de bizim için smokin giymiş zannetmiştik" diye bağırdı. Toplu halde çıktılar. Sefire Hanım şaşırdı. Nereye gittiklerini soruşturdum. Londra'daki Türk lokantalarından birindeymişler. Peşlerinden gittim. İçlerinde aklı başında görünen birkaçına yanaşıp durumu izaha çalıştım, para etmedi. Sanki önceden birileri bu milletvekillerini Büyükelçi Nurver Bey'e karşı doldurmuştu.

Kim doldurduysa adamlar Türkiye'ye gittikten sonra uğraşmışlar, Özal'a kadar çıkmışlar. Dört ay sonra, Nurver Bey Londra'dan Meksika Büyükelçiliği'ne atandı.

Devlet Konukevleri

O günlerde siyasiler ve aileleri Avrupa'daki büyükelçiliklerimize ve büyükelçilere zor zamanlar yaşatıyordu. Özalizmin doruğa vardığı günlerdi. Özellikle Roma, Paris, Londra gibi şehirlere Özal'ın şürekasından çok sayıda siyasiler ve siyasi yakınları geliyordu. Çoğu, benim top toplayıcı çocuğu kovaladığım türden[241] görgü sahibi insanlardı. Özal'ın diline pelesenk ettiği seçilmişler, atanmışlar laflarından kaynaklanmış olacak, büyükelçi ikametgâhlarını milletvekilleri için yapılmış konukevi sananlar çoktu. Ömer Akbel, Roma'dayken bir Bakanın özel kaleminden telefon edilip "Büyükelçilikte iki kişilik rezervasyon yaptırmak istiyoruz" denildiğini gülerek anlatmıştı.

Bir seferinde Nurver Bey, bir milletvekilinin hanımını ikametgahta misafir etmiş. Akşam yemeğini ailece birlikte yemişler. Yemekte tatlı olarak keşkül varmış. Ertesi gün misafir hanım öğle yemeğinde evde yalnızmış. Aşçı gene keşkül çıkarınca "Ne biçim yer burası. Her gün aynı tatlıyı mı yiyeceğiz" diye bağırıp çağırmış. Bu olay, densiz Parlamento heyetinin ziyaretinden kısa süre sonra gerçekleşmişti. Nurver Bey, bana bu olayı anlattığında neredeyse hırsından ağlayacaktı.

Taksi Şirketi

Benim, bir yığın iş arasında bir de Büyükelçiliğin idari işleri ve bu arada servis arabalarıyla ilgilenmem gerekiyordu. Üçü zırhlı dört beş arabamız vardı. Londra'ya gelen bazı kişiler Büyükelçilikten araba isterdi. Bir keresinde bir İngiliz ilaç şirketinin hesabına üç ay Londra'da kalan bir bakan hanımı telefon etmiş, "Pazar günü **çocuklarımı müzeye götüreceğim, bana bir araba gönderin" demişti.** Ben kibarca "Bulunduğunuz yerden Victoria and Albert Müzesi'ne, oradan da British Museum'a taksiyle gidip dönseniz en fazla 20 sterlin tutar" deyince "Peki öyleyse ben de Başkonsolostan bir vasıta isterim" deyip telefonu hışımla kapatmıştı.

Bir de bizim Bakanlıktaki Sorosçu takımıyla yakın arkadaş olan, Özal'ın çevresinden gelme bir bürokrat vardı. Kıymeti kendinden

241 Görgü ve Gene Futbol bölümüne bakınız.

menkul dehalardandı. Saf temiz Anadolu çocuğu ayaklarına yatar, kendini bir tevazu örneği gibi göstermeye çalışırdı.

Bu beyefendiyle Ankara'ya döndükten sonra bir misafirlikte karşılaştık. Ben "Beyefendinin adını çok duymuştum, ama tanışmak şimdi kısmetmiş" dedim. Bana suratsız bir şekilde bakıp "Ben Müfit Bey'i iyi tanırım "diye homurdandı. Hayırdır inşallah. Ertesi gün davet sahibi arkadaşıma adamın beni nereden tanıdığını sordum. Arkadaş söyleyince hatırladım, bu adam bir ara Londra'ya gelmiş, Büyükelçiliğe telefon ederek her sabah bir arabanın kendisini alıp belirli bir yere götürmesini istemişti. Ben de arabanın Londra'nın sabah trafiğinde Büyükelçilikten oraya en az bir saatte gideceğini, oradan istenilen yere gitmenin de en az bir saat çekeceğini, bir buçuk saat de dönüşü eklersek dur kalkıyla toplam dört saat tutacağını, halbuki metroya binerse gideceği yere en fazla yarım saatte ulaşacağını izah etmeye çalıştım. Israr edince "Burası Büyükelçilik, taksi durağı değil" dedim. Ben unutmuştum. Adam unutmamış.

Bir hikâye de benden: Londra'da ilk hafta sonu bir yerlere gitmiştim. Dönüşte taksiye bindim. Adam beni 200 metre sonra indirdi. Metronun işaretini gösterdi "Siz, efendim, buradan metroyla giderseniz 40 dakika sürer. Ben iki saatte ancak gidebilirim. Hem paranıza hem de zamanınıza yazık" dedi. Para falan da almadı. Bizim meslekte her şey yaşayarak öğrenilir dedim ya, buna şehir içi taşımacılık da dahildir.

Ha, bir de 1987 halk oylamasında piyasaya çıkan bir Sayın Bakanımızın ziyareti var. Bu Sayın Bakanımız halk oylamasında Özal'ın "Hayır" kampanyasına destek için giydiği Amerikanca müstehcen çağrışımlar yapan birtakım sözler yazılı fanilasıyla[242] devlet hayatımıza duhul etmişti.

Ziyaret yarı özel olduğu halde Sayın Bakanımıza Büyükelçilikten bir araba tahsis edilmişti. Dördüncü günün sabahı bizim şoför arabanın anahtarını bırakıp gitti, kendisini bir daha görmedik. Her akşam Bakanı kaldığı otelden alıp üç dört yüz metre aşağıda oyun salonuyla ünlü bir başka otele götürüyor, sabah dörde kadar bekliyor, sonra oradan alıp geri getiriyormuş. Sayın Bakanımız, kendisi öğleden sonra ikiden önce dışarı çıkmasa da arabanın saat dokuzda otelinin önünde olmasını istiyormuş.

Bunun gibi beş, hatta daha fazla benzer hikâye çıkar, ama bu kadarı yeter.

242 Türkçesi tişört.

Avrupa Birliği ve Kamran İnan

Kamran İnan, Dışişlerinde başlamış, bir süre BM Cenevre Ofisi'nde uluslar arası memurluk yapmış, Türkiye'ye dönüp siyasete atılmış, epeyce bir süre sonra yeniden Dışişlerine gelip BM Cenevre Ofisi nezdinde Daimi Temsilcilik görevi üstlenmiş bir meslek büyüğümüzdü.

Kamuran Gürün, bir keresinde bana "Kamran İnan kimseye iyi sicil vermez, onun için Bakanlık hepsini düzeltir" demişti. İnan'ın verdiği bir kötü sicilin nedenini duymuştum. Bir arkadaşımızın BM binasında toplantıda olması gereken bir saatte bir mağazada alışveriş yaptığını saptayan Kamran İnan, bu arkadaşa olumsuz sicil vermiş. O sicili her nedense Bakanlık değil, Danıştay düzeltmişti.

Her neyse, Kamran İnan Londra'ya Avrupa Konseyi Türk Parlamento Grubu Başkanı sıfatıyla gelmişti. Kıbrıs Rum Yönetimi, uluslararası anlaşmalara aykırı biçimde 1990 yazında Avrupa Birliği'ne üyelik için başvurmuştu. Türkiye'nin üyeliği konusunda ise Avrupa Birliği bunun 14 yıldan önce gerçekleşmeyeceğini açıklamıştı.

Düzenlediği basın toplantısında Kamran İnan'a bu konudaki fikri soruldu. Kamran İnan "Ben başbakan olsam" dedi, "Avrupa Birliğiyle müzakerelere burada noktayı koyar, 14 yıl sonra görüşürüz" derim. Dışarıdan kurcalayanlara müsaade edilmezse 14 yılda Türkiye her yönüyle Avrupa Birliği ölçütlerine ulaşır. O vakit Avrupa Birliği'nin bize gel diyeceğinden eminim. Ancak o zaman da Türkiye, Avrupa Birliği'nin kapısından geçemeyecek kadar büyük olur" dedi. Bana göre bunca yılda Avrupa Birliği konusunda bir Türk yetkiliden duyduğum en doğru sözü söyledi.

GKRY ve Avrupa Birliği

Ben Londra'ya gittiğimde, dediğim gibi, Kıbrıs Rum Yönetimi 1990 Temmuz ayında muhtemelen birileri el altından "Haydi" dediği için o zamanki adıyla Avrupa Ekonomik Topluluğu'na üyelik konusunda harekete geçmişti. Bu başvuru, bırakın uluslararası genel hukuk kurallarına aykırılığını, Avrupa Birliği'nin kendi iç hukukuna da ters düşüyordu. Ayrıntılara girip işi uzatacak değilim. Merak eden araştırır. Şöyle veya böyle, sonunda bilindiği gibi Kıbrıs Rum Yönetimi AB'ne tam üye oldu.

Önceki Dışişleri Bakanlarımızdan Profesör Şükrü Sina Gürel'in sözüdür bu: Türkiye'de 40 yıldır iki tane olmazsa olmaz, tabu var; Biri Avrupa Birliği, biri özelleştirme.

Bunlar 12 Eylül ve Özal'la başladı, Tansu Çiller'le devam etti, 2000'den sonra doruğuna erişti. İkincisi, yani özelleştirme, veresiye vere vere, kalmadı kalmadı. Birincisi, yani AB inşallah kendi içinde de şimdi dibe ya vurdu ya vuracak. İngiltere'nin AB'yle zoraki evliliğinin sona ermesinden sonra meydan Almanya'ya kaldı. Şunu herkes kafasına koysun. AB Türkiye'yi ancak bir şekilde içine alır: Bölüp, parçalayıp hazmedebileceği boyutlara indirgeyebilirse.

Türkiye celladına âşık salaklar gibi peşinden koşmaya devam ederse çok uzak olmayan bir gelecekte Türkiye'de Türklerin izi bile kalmaz. Kimse çağdaş Gertrude Bell[243] Karen Fogg'un talimatlarını da darlinglerini de unutmasın. Hele bir de o talimatları kendine milliyetçi muhafazakâr diye isim uyduranlar çaktırmadan uygulamaya uğraşıyorsa ört ki ölem.

Ben Londra'dayken ve dediğim gibi Kıbrıs Rum Yönetimi Avrupa Birliği'ne üyelik için başvurma niyetini açıklamışken, bizdeki Avrupacılar ne yapacaklarını şaşırdılar. Başta bizim Avrupa'daki büyükelçilerimizden çoğu, bazı aklı evveller, Ankara'yı "Biz Rum Yönetimine engel olmaz isek, bizi Gümrük Birliğine alacaklar. Gümrük Birliği zaten Avrupa Birliği demektir. Avrupa Birliği'nin temelinde o yatar" diye bombardımana tuttular. 1993'te başbakanımız olan hanımefendiyi kandırmayı başardılar[244]; Gümrük Birliği Anlaşmasına hanımefendi 1995'te imzayı basıp, böylelikle Kıbrıs Rum Yönetimi'nin de Kıbrıs Cumhuriyeti olarak AB'yle müzakerelere başlamasına yeşil ışık yakmış oldu. Tabii ki o arada AB her zamanki gibi hiçbir zaman tutmadığı ve tutmayacağı bizim allamelerden[245] başka cümle âleme malum olan birtakım sözleri de güya verdi. Ankara'da havai fişekler, maytaplar, çatapatlar atıldı. Hanımefendi mecliste kürsüye çıkıp Avrupa Birliği'ne resmen üye olduk diye resmen ilan etti. Böylece bedelini peşin ödediğimiz için malı teslim edip etmemek adamların keyfine kaldı. Bana göre teslim etmeye hiç niyetleri yok. Zaten malın son kullanma tarihinin geçtiği de şu son koronavirüs salgınında sanki belli oldu gibi.

İktisat Profesörü olan o Başbakanımız Hanımefendi ayrıca "Son sosyalist devleti yok ettiğini" de açıkladıydı.

Gümrük Birliği ve AB'nin Kıbrıs Rum Yönetimi yalanlarının bir sonraki aşaması Helsinki'de oldu. Bülent Ecevit'in ve yakınındaki

243 Kim olduğunu bilmeyen merak ederse öğrensin.
244 Veya ayıp olmasın, o mahsustan öyle göründü diyelim.
245 "Dallama"nın enteli.

bir iki helal süt emmiş kişinin bütün çabalarına rağmen kendi bakanımızın ve diğer bazılarının gayretleriyle bir kazık daha yedik.[246] Gene "cektir", "caktır", "cuktur" derken, yalanlar söylendi, gene sahte senet türünden Sülün Osman[247] misali AB dönem başkanı Finlandiya'nın Başbakanı tarafından teminat babında mektuplar yazıldı ve en sonunda GKRY, Kıbrıs Cumhuriyeti olarak AB'ye tam üye oldu. Onlar erdi muradına, biz çıktık ağaca.

2004'te, Haçlı seferleri düzenleyen papanın heykelinin altında, 29 Ekim'de, Avrupa Birliği Anayasasına imza atıldı. Avrupa Birliği'ne girdik diye o çatapatlar, maytaplar yeniden atıldı. Gene bir şey çıkmadı. Kim ne derse desin, bana sorarsan iyi de oldu. Ama tek taraflı çılgın aşkımız hâlâ devam ediyor. Hatta ismi lazım değil, birilerinin baskısı arttıkça aşkımız iyice depreşip arada bir göğsümüze jilet attığımız bile oluyor. Sanki "Avrupa Birliği'ne üye olmanıza en büyük engel Kemalizmdir" veya "Üye olmak istiyorsanız önce bayrağınızı değiştirin" diye bize fetva verenler Avrupa Birliği yetkilileri değil de şecaat arz ederken sirkatini söyleyen mert kişilerin çeribaşılarıymış gibi!

Çanakkale Törenleri

Çanakkale kara savaşlarının 75. yıldönümü törenleri 1990'da ben Tahran'dayken yapılmıştı.

Avustralya'nın o yıllarda Ankara'da büyükelçiliği yoktu. Tahran Büyükelçilikleri Ankara'ya akrediteydi. Çanakkale Savaşı'nın 75. yıldönümü törenleriyle Tahran'daki Büyükelçi bizzat ilgileniyordu. Savaşa katılanlardan sağ kalan son dört-beş kişi de Çanakkale'ye getirilecekti. Onun için törenlere özel önem veriyorlardı.

Büyükelçi'ye "Her şey iyi, hoş da sorduğum için bağışlayın, ne işiniz vardı Çanakkale'de!" diye sormuştum. "İşte biz de 75 yıldır bunu kendimize soruyoruz ya!" diye cevap vermişti.

Çanakkale'nin gerçekten de İngiliz İmparatorluğu için sonun başlangıcı olduğunu Londra'da daha iyi anladım. Birinci Dünya Savaşında, Fransa'da Alman cephesinde dört yıl savaşıp çok daha fazla zayiat verdikleri halde, Çanakkale üç kuşak sonra bile İngiliz

246 Helsinki toplantısına katılan ve o sırada devlet bakanı olan Profesör Şükrü Sina Gürel'den naklendir.

247 Yakın tarihimizin mümtaz şahsiyetlerinden biridir. Sergilediği örnek davranışlardan, Türkiye'yle ilişkilerinde AB yetkililerinin de Sülün Osman beyefendiden ilham aldığı anlaşılmaktadır.

tarihinde ve kamu vicdanında, belki de yenildikleri için özel bir yer tutuyordu. Bana sorarsanız, İngilizler bakımından Çanakkale bizim Viyana bozgununa benziyordu. Dominyonlarda Londra'ya karşı ilk homurdanmalar orada başlamıştı. Arada her iki Dünya Savaşını da kazandıkları halde, Çanakkale'yi izleyen 50 yıl içinde melanetleri baki kalsa bile imparatorlukları tasfiye edilmiş, bitmişti. Biz ise Karlofça'dan sonra başlardaki iki-üç istisna hariç bütün savaşlarda yenildiğimiz halde 200 yıl dayanabilmiştik.

İngilizler, anma törenleri konusunda çok mahirdir. Kendi törenlerini ağır başlı ve onurlu biçimde gerçekleştirirler. Çarpıştıkları düşmana ise neredeyse tövbe ettirirler. Mesela Normandiya çıkarmasının 60. yıldönümünde düzenledikleri törenlerde kendi zaferleriyle birlikte Almanlara da yenilgilerini beraberce kutlatabilecek ölçüde marifet sahibidirler.

Çanakkale konusunda ise sanki Türkiye'ye ilkbaharda çiçek toplamaya gelmişler de biz bu ana kuzusu masum genç insanlara saldırıp gaddarca öldürmüşüz gibi, kucağında yaralı düşman askeri taşıyan Mehmetçik heykelini bize hem de kendi arzumuzla diktirebilmişlerdir. Buna karşılık içimizden "Biz Çanakkale'de ne diye savaştık, onca kan döktük ki? İngilizler sonunda nasıl olsa İstanbul'a girdiler. Değer miydi?" diyebilecek tıynetteki yaratıkları çıkarabilmek de bizim ayıbımızdır.

Adam bizim şehidimizin kafasını çantasına koyup, Avustralya'ya götürmüş. 70 yıl sonra törenler için Çanakkale'ye gelen torunu kafatasını iade etmiş. Hiç unutmam kafatasının iadesini bizim gazeteler insanlık ve medeniyet örneği diye yazdılardı. Bir de boynuna asıp anma törenine öyle katılsaydı bari. Daha da kibar bir medeniyet örneği olurdu.

Bir de Atatürk'ün, Çanakkale'de ölen düşman askerlerinin annelerini teselli etmek için söylediği sözler var. Türklerin Çanakkale'deki mezarları yok ettiği vaveylasıyla 1930'larda İngiliz basınında başlatılan kampanyaya karşı söylenen ve büyük bir alicenaplık örneği sayılması gereken bu sözleri adeta bir pişmanlık belgesi gibi tekrarlamanın ve hatta taşlara kazımanın ne anlama geldiğini ben hiç anlayamadım. Ayrıca illaki temcit pilavı gibi tekrarlanıp taşlara kazınmaya devam edilecekse yedek subay diliyle çevrilmiş izlenimi veren ve "You mothers" filan diye giden İngilizce metnin, Türkçe aslındaki ruhu hiç yansıtmadığı için mesleği edebi tercüme olan bir İngilize, paraya kıyıp yeniden yazdırmanın doğru olacağını sanmaktayım.

Londra'da Çanakkale anma törenleri iki ayrı yerde yapılıyordu. Biri Westminster Kilisesi'nde Kraliçenin katıldığı resmi tören, diğeri nehrin aşağı yakasında, Güney Londra'da Eltham semtinde bir kilisede, eskiden gayrı resmi, son yıllarda aldığı biçimiyle, yarı resmi tören.

Hikâye şöyle: Savaş sırasında Çanakkale'de bulunmuş bir askeri papaz, orada içine düştüğü mahşerden o kadar etkilenmiş ki savaştan sonra Londra'da görev yaptığı kiliseyi adeta bir Çanakkale, yani İngilizlerin deyimiyle Gelibolu anı kilisesine döndürmüş, her yıl orada gayrı resmi anma törenleri düzenlemeye başlamış. 1980'den sonra bu törenler yarı resmi bir nitelik kazanmış.

Çıkarma harekâtının yıldönümlerinde, 25 Nisan'da aralarında zamanın İngiliz Genelkurmay Başkanı, Anglikanların ruhani kıdemlisi Cantenbury Başpiskoposu, Edinburgh Dükü Prens Philip gibi kimselerin de bulunduğu önemli kişiler davet edilip konuşma yaptırılmış. Derken "Bir de şu Türkleri dinleyelim "diye düşünmüşler ve 1991 yılı törenine konuşmacı olarak Büyükelçi Osman Olcay'ı davet etmişlerdi.

Nurver Bey bana "Osman Olcay Eltham'daki kilisede konuşma yapmak üzere Londra'ya gelecek. İkametgâha bir bakan misafir geldi. Osman Bey siyasilerden pek hoşlanmaz. Rahatsız olur. Sen misafir edebilir misin?" diye sordu. "Şeref duyarım" dedim. Büyükelçi Olcay'a telefon ettim. Durumu anlattım. "Sizde memnuniyetle kalırım, teşekkür ederim" dedi. "Yalnız, benim evde iki küçük köpek var. Rahatsız olacaksanız onları bir yere bırakırım" dedim. "Yok kardeşim, bakanlarla köpekler arasında tercih yapacaksam, köpekleri tercih ederim" diye cevap verdi.

Osman Olcay'ın, Birleşmiş Milletler'de 1974 Kıbrıs barış harekâtını ağır şekilde eleştiren Fransız Büyükelçisine karşı yaptığı çok ünlü bir konuşma vardır. Fransız Büyükelçisinin şahsında Fransa'yı diplomatik lisanla yerden yere vuran hem nalına hem mıhına bir konuşmadır. Fransızcayı çok iyi bildiği halde inadına İngilizce konuşmuştur. Bana göre, diplomatlığa heves eden her gencin okuması gereken bir metindir.

Adamlar gelip on binlerce kişiyi öldürüp gitmiş. Ardından bir de Çanakkale harekâtının fikir babası Churchill çıkmış "Muharebeyi kaybetsek de Türklerin 20 bin okumuş yazmış insanını öldürdük, 50 yıl kendilerine gelemezler" diye Avam Kamarasında kendini sa-

vunmuş. Bu adamlara ne diyeceksiniz ki?" diye sordum. "Bekleyin, görürsünüz" dedi.

Törenlere Türkiye'den bir de hayatta kalan 98 yaşında son Çanakkale gazisi gelmişti. Büyükelçimiz Nurver Nureş, gazimizle 25 Nisan sabah Westminister Kilisesi'ndeki törene katıldı. Akşam ben, Büyükelçi Olcay'ı konuşma yapacağı Eltham'daki törene götürdüm.

Osman Olcay, seçkin bir bastonyuttu İngiliz topluluğu önünde bir saat konuştu. Elindeki küçük kartonlara yazdığı kısa notlara bakarak İngilizlere hiç taviz vermeden yaptığı konuşma gerçekten çok güzeldi.

Özetle "Biz büyük bir imparatorluktan süzülerek gelmiş, sonunda Çanakkale'de ana yurdumuzu ve başkentimizi savunmak zorunda kalmıştık. Çanakkale'de ileride Kurtuluş Savaşımızda komutanlık yapacak, ardından imparatorluğun küllerinden yeni bir Cumhuriyet kurmamıza önderlik edecek olan Mustafa Kemal, tarih sahnesine adım attı. Kaderin cilvesi, Çanakkale'nin fikir babası Bahriye Nazırı Winston Churchill, 25 yıl sonra başbakan olarak, Avrupa'nın neredeyse tamamını işgal etmiş veya kendine bağlamış Hitler Almanyası'nın karşısında Britanya'yı, yani ana yurdunu tek başına savunurken, Çanakkale'de bizim ne hissettiğimizi herhalde anlamıştır" demeye getirdi. Çanakkale'de savaşan, şehit olan şairlerden, yazarlardan, sanatçılardan, aydınlardan ve gönüllü giden öğrencilerden, çocuk yaştaki gençlerden söz etti. Kısacası sadece beni değil, oradaki İngilizleri de etkileyen bir konuşma yaptı.

Ne yazık ki bir yazılı metin yoktu. Büyükelçilikte elindeki notlardan bir özet çıkarmayı önerdim, kabul etmedi.

Büyükelçi Candemir Onhon

1991 yazında Büyükelçimiz Nurver Nureş Meksiko'ya gitti, yerine Kahire'den Büyükelçi Candemir Önhon geldi.

Nurver Bureş'in tayini Nisan ayında belli olmuştu. İki yıl içerisinde Londra'dan Meksiko'ya gönderilmesi bana göre Bakanlığın ayıbıydı. Duyulduğu kadarıyla, bu tayinin sebebi, 1990 sonunda aniden gelen ve geldikleri gün Nurver Bey çok önceden davetli olduğu bir yemeğe gitmek zorunda olduğu için olay çıkaran milletvekillerinin şikâyetiydi. Denildiğine göre, Turgut Özal'a kadar çıkmışlardı. Bakanlık da sebep belirtmeden, ne olduğunu soruşturmadan Nurver Nureş'i harcamıştı.

Candemir Önhon, Nurver Nureş'in aksine, daha sakin bir tarz benimsemiş bir büyükelçiydi. Olayları görmezlikten gelmez, ama

daha sessiz ve derinden halletmeyi tercih ederdi. Candemir Bey, ben Stokholm'deyken Helsinki'de büyükelçiydi. Candemir Bey'den önce Stokholm'e gezmeye gelen oğlu Ömer'i tanımıştım. Ömer Onhon da şimdi büyükelçi.

Ömer Onhon, meslek haysiyetini koruyan yeni kuşak büyükelçilerden biri oldu. Son derece başarılı görev yaptığını ve bir bakanın büyükelçiler hakkında ileri geri laf etmesi üzerine Dışişlerindeki yüksek düzeydeki makamından istifa ederek ayrıldığını işittim. Tam Ömer'e yakışır soylu bir davranış diye düşündüm.

Londra'da 1991 sonlarının ayrıldığım 1992 Kasım ayına kadar çok önemli bir olay hatırlamıyorum.

İki gelişme oldu, ikisinde de izindeydim. Biri, Demirel Hükümetinin Devlet Bakanı Tansu Çiller'in yaptığı resmi ziyaretti. İzinden döndüğümde ziyaret bitmişti, ama bizim arkadaşlar "Aman ağabey, bir hanım bakan geldi ki sorma" dediler. Her söz eden, mesela "Efendim, çok özür dilerim, ama randevuya geç kalıyoruz" diyen bile azar işitmiş.

İngiliz Casusu Lavrens

Yukarıdaki başlık, ilkokul beşinci sınıftayken okuduğum bir kitabın adıydı. Bu Lavrens, sonradan 1962 yılında "Lawrence of Arabia" adlı filmle karşımıza çıktı. Duyduğumuza göre film, o yılın en önemli sinema olayıydı. Bilmem kaç tane ödül almıştı. İngiltere Kraliçesi, âdeti olmadığı halde Londra'da filmin galasına gitmiş, açılış yapmıştı.

"Lawrence of Arabia" nedense Türkiye'de yasaklanmış, yanılmıyorsam 1980'lere kadar gösterilmemişti.

Tam Londra'da bir süredir estirilen Türk aleyhtarı havanın yatışmaya yüz tuttuğu günlerde, yeni büyükelçimizin göreve başladığı sırada, film, İngiliz televizyonunda kim bilir kaçıncı kez bir daha oynatıldı. İlk defa orada seyrettim. Türkiye'de İstanbul'da çocukluk günlerimde dini bütün yaşlı kadınlardan dinlediğim Arap ihanetinin adeta belgeseli gibiydi. Bazı olayları güya nesnel bir gözle eleştiren filmin tümü, her şeyi İngiliz emperyalizmini yücelten bir bakış açısından ele alıyordu. Türkler zalim ve tecavüzcü işgalciler, Araplar ise masum ve iyi niyetli vahşiler olarak gösteriliyor, para için yaptıkları katliamların üstü örtülmeye çalışılıyordu.

Ertesi gün, Büyükelçi Candemir Bey'e "Dünkü film asabımı bozdu" dedim. Candemir Bey "Biz diplomatız, bu gibi şeylerden şahsen alınmamamız gerekir" dedi. "Nasıl alınmayayım, filmde Lavrens'e

tecavüz eden subay, tıpatıp benim büyükbabama benziyor, alınmamak mümkün mü?" dedim.

İki Millet

Londra'da bitpazarında değişik görünüşlü bir satıcı vardı. Hint ile zenci karışımı kıvamında kahverengi bir cildi, masmavi gözleri, kirli sarı renginde saçları vardı. Gide gele adamla ahbap olduk. Bir gün "Sen nerelisin?" diye sordum. "Guyanalıyım" dedi. "Cildin koyu, gözün mavi. İsveç'te de mavi gözlü, sarı saçlı, koyu tenli çocuklar gördüm. Onlar, Vietnam'a gitmemek için İsveç'e sığınan Amerikalı siyahîlerin çocuklarıydı. Irkçı filan sanma. Sırf meraktan soruyorum. Senin göz ve saç rengin nereden geliyor?" diye sordum. Anlattı.

Babası İngiliz komünistiymiş. İkinci Dünya Savaşı çıkınca, İngilizler, ne kadar Komünist Partisi üyesi varsa toplayıp, gemilere doldurup Guyana'ya sürmüşler. Sebep, Polonya üzerinde Ribbentrop ile Molotov arasında yapılan anlaşma ve Alman-Sovyet Saldırmazlık Paktı'ymış. Savaşın başında komünistleri Alman müttefiki saymışlar. Bizim satıcının babası, Guyana'da yerli bir kadınla evlenmiş, bizim satıcı da bu evlilik sonucu dünyaya gelmiş. "Sen kendini ne hissediyorsun?" dedim. "Ne hissettiğimin hiçbir önemi yok. Bu ülkede iki millet yaşar. Soylular ve Oxford, Cambridge ve dengi beş, altı üniversiteden çıkma, BBC İngilizcesi konuşan kaymak tabaka ile geriye kalan İngiliz, İrlandalı, zenci, beyaz, Hindistanlı, Pakistanlı ne varsa onlardan oluşan ahali. Hepsinin İngilizcesi bile başkadır. Ondan ötesi hikâye" dedi.

Gerçekten de doğruydu. Daha önce görev yaptığım Almanya'da da İsveç'te de sokakta gördüğüm insanların hangi sınıftan olduğunu üstünden, başından yani dış görünüşünden anlamak mümkün değildi. Ama İngiltere'de garibanlar sınıfına giren insanlar bir bakışta anlaşılıyordu. Soylularla avamın özellikle kız çocuklarına verdikleri isimler bile değişikti. Yüksek tabaka kızlarına Penelope, Corethea, Brionny gibi isimler verirken, alt tabaka Tracy, Jane, Mary gibi isimlerden şaşmazdı. Üst tabakadaki Elizabeth, aşağı inince Lizzie olurdu. Erkeklerde isim saymaya gerek yok. Aşağı yukarı aynıdır. Mesela yukarıdaki William, aşağıda Billy'e dönüşür.

Tarihte koskoca İngiliz İmparatorluğunun dünyanın her yerinden sömürüp ülkeye akıttığı paralar üst tabakalardan aşağı inememiş, İngiliz emekçileri Avrupa'daki en sefil işçi sınıflarından birini oluşturmaya devam etmişti. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Batı

Avrupa'daki emsalleriyle aradaki refah farkını biraz kapatan İngiliz işçi sınıfının beline bu sefer de 1980'lerde Thatcher vurmuştu. Benim orada olduğum iki kış da soğuk geçmiş, sosyal konutlarda parasızlık yüzünden ısıtamadıkları evlerinde 50'den fazla emekli donarak ölmüştü. Hastalanıp ölenler de cabası.

İngiltere'ye gelen ahbaplara Londra'nın fukara mahallelerindeki ahaliyi gösteriyor, "Bakın Thatcherizmin İngiltere'deki sonucu bu, Türkiye'de de böyle olmasından korkuyorum" diyordum. Haksız da değilmişim. Beteri oldu.

İngiliz Siyasi Partileri ve Parlamento

1991 sonbaharında hem İngiliz İşçi Partisi'nin Brighton kurultayını hem de Muhafazakâr Partinin Blackpool'deki toplantısını Büyükelçilik adına izledim.

Brighton'daki İşçi Partisi toplantısında oturup nutuk dinlemekten çok kulislerde dolaştım. Öğrenciliğimde yaptığım korsan parlamento muhabirliği günlerini hatırladım. O günlerde Ankara'da parlamento muhabirleri kulislerde dolaşabilir, milletvekilleriyle konuşabilir, Meclis Lokantasında yemek yiyebilirdi. Westminster'daki İngiliz Parlamentosunu bir kere sadece kapıdan görmüştüm, kulislerinde gezmemiştim, ama her iki partinin toplantılarında rastlayıp konuştuğum sıradan siyasetçi örneklerinin temelde bizdekilerden pek farklı olmadığını hissettim.

Sovyetler Birliği çöküyordu. Sosyalizmin, hatta sosyal demokrasinin bir hükmü kalmamıştı. Margaret Thatcher, İngiliz İşçi Partisi'nin temel direklerinden biri olan sendikaların ve özellikle maden işçilerinin beline vurmuş, kömür madenlerini kapatmış, İşçi Partisini topal ördeğe çevirmişti. Fabian derneğinin adı bile unutulmuştu. İngiltere'de bir özelleştirme furyasıdır gidiyordu.

İşçi, emekçi haklarından bahsetmek mizah konusu haline gelmişti. Üstelik bir de ekonomik kriz gelmiş, hava basılarak şişirilmiş emlak fiyatları göçmüş, faizler yükselmiş, birçok insan emlak kredi**si taksitlerini ödeyemedikleri için evlerine el konulup satılmış, ama** emlak fiyatları düştüğünden dolayı satıştan elde edilen para, kalan borcu kapatmaya yetmemişti. Bu yüzden İngiltere'den ayrılmak zorunda kalan insanlar bilirim. İşçi Partisi kurultayında konuştuğum herkese dünyada oluşan yeni ortamda halka neler vadedeceklerini, partinin fikri yapısını nasıl şekillendirmeyi düşündüklerini sordum. Bir yığın laf kalabalığıyla cevap verdiler, ama ya ne sorduğumu doğru dürüst anlatamadım ya da bir fikirleri yoktu.

Toplantıyı başkanları Neil Kinnock'un önderliğinde "We shall overcome"[248] şarkısını söyleyerek kapattılar. O tarihten sonra iki yıl ve üçüncü seçim yenilgisinden sonra Kinnock başkanlıktan istifa etti. 1995'te baştan şiddetle karşı olduğu Avrupa Birliği Komiserliğine getirildi. Parti, Oxford'da öğrenciyken Hıristiyan Gençlik Birliği Başkanı olan dini bütün liboş Tony Blair'in eline geçti.

Brighton'daki toplantı görünüşte daha değişik, ama esasta farklı değildi. Thatcher ayrılmaya zorlandıktan sonra Muhafazakârların yaptıkları ilk toplantıydı. O toplantıda "Arnavutluk'un müstakbel lideri" dedikleri Salih Berişa'yla tanıştım. Gökten dünyaya atılmış barışçıl bir uzaylı gibi boynu bükük, biraz da şaşkın etrafına bakınıyordu. Fazla bir şey konuşamadık.

Hem Brighton'da hem Blackpool'de, toplantı salonunun önünde biriken kalabalıklar tarafından Avrupa Birliği aleyhine broşürler dağıtılıyor, afişler asılıyor, pankartlar açılıyordu.

Her iki toplantıda da İngiltere'de milletvekillerinin çoğu dahil sıradan siyasetçilerin fazla derinliği olmayan ağız kalabalığıyla durumu idare eden kimseler olduğu hissine kapıldım. Sistemde dolgu maddesi gibiydiler.

Uzaktan ahkâm kesiyor, yanlış düşünüyor olabilirim. Ama 30 yıl önce İngiltere'de, Avrupa Birliği'ne girmek gibi önemli kararlar Parlamento'daki seçilmişler tarafından alınmıyordu. Önemli kararlar, siyasi partilerin meclis gruplarının yöneticileri, City denilen finans merkezinin kodamanları, işveren birlikleri ve ne kadarı kaldıysa işçi sendikaları ile daha da önemlisi, asker ve sivil yüksek bürokrasinin bir şekilde perde arkasında uzlaşması ve oydaşması[249] sonucunda alınıyor, Parlamentoya da bunu onaylamak kalıyordu."Back bencher" dedikleri sıradan milletvekillerinin esasta partilerinin yöneticileri tarafından emredilen yönde oy vermekten başka bir işlevi yoktu gibime geldi.

Kraliçenin Daveti

İngiltere Kraliçesi, her yılın sonuna doğru Buckingham Sarayında Londra'daki kordiplomatiğe bir davet verir, her büyükelçilikten İngilizler tarafından saptanan sayıda diplomat ve eşleri bu davete katılırdı. Kraliçe her heyetten bir kişinin elini sıkardı. Bizim Büyükelçilikten dokuz kişi davetliydi. Bir yıl önceki davete katılmamış,

248 Yani "biz kazanacağız". Tamam, ama siz kimsiniz?
249 Türkçesi "consensus".

kaytarabilmiştim. İtiraz etsem de yeni Büyükelçimiz Candemir Önhon'un kesin emriyle 1991 Kasım ayı sonlarında yapılan davete katılmak zorunda kaldım.

1991 Ekim ayı sonunda Türkiye'de seçim yapılmış, iktidardaki Anavatan Partisi kaybetmişti. Yeni Hükümet Süleyman Demirel'in başbakanlığında, Doğru Yol Partisi-Sosyal Demokrat Halkçı Parti koalisyonu olarak kurulmaktaydı.

Kraliçenin davetine gideceğimiz gün Türkiye'deki yeni Hükümet belli olmuş, bir tek dışişleri bakanı üzerinde uzlaşmaya varılamamıştı. SHP Mümtaz Soysal üzerinde duruyor, Demirel kabul etmek istemiyordu. Nihayet, akşama doğru Hikmet Çetin üzerinde anlaşıldığını duyduk.

Akşam saraydaki davete gittim. Belki 30-40 metre uzunluğunda bir masanın üzerinde yiyecekler diziliydi. Yani büfe usulü, gidip yemeğini alan yiyordu. Ortada ev sahibi, sahibesi yoktu. Oturacak yer de yoktu.

O sırada İngiliz Dışişleri'nde Daire Başkanı David Madden'le karşılaştım. Madden, beni görünce doğru yanıma geldi, "Yeni dışişleri bakanınız belli olmuş" dedi. "Evet" dedim. Biraz duraladı, "Profesör Soysal'ın olmadığından memnuniyet duyduk" dedi. "Ben üzüldüm" dedim. Biraz hayretle "Niye?" diye sordu. "Sizin bu kadar memnun olmanız benim üzülmem için kâfi sebep değil mi?" diye cevap verdim.

Neyse, yemek faslının ardından, biraz eski spor salonlarını andıran bir mekâna geçtik. Uluslararası turnuvaların başlangıcında takımların dizildiği gibi bir uçtan öbürüne her bir temsilcilik tek sıra halinde yerlerimizi aldık. Kraliçe, Edinburgh Dükü, Prens Philip, Prenses Anne falan, dura dura Kraliçenin her heyet başkanının elini sıkıp bir-iki kelime konuşmak lütfunda bulunmasıyla bir uçtan öbürüne yürüdüler. El sıkma faslı bitince dipteki masalarda ailece biraz oturup gittiler. Bizler ayakta dolandık. Balkondaki bando iki parça çaldı. Davet bitti. Hiç böylesini görmemiştim.

Davette, Stokholm'de takım taklavatıyla elden düşme otomobil fiyatına aldığım frakı da hayatta üçüncü ve son defa giymiş oldum. Candemir Bey'in itimatname töreninde frak işe yaramamış, Kraliçenin huzuruna kiralık jaketatayla çıkmak zorunda kalmıştım.

BBC'nin Büyük Kepazeliği

1992'de BBC'de "Dünyanın en ünlü savunmaları" diye bir dizi yayımlandı. Bu dizide yayımlanan bir savunma, bana göre tam bir

1995'te Ankara'da bir davette Profesör Ali İhsan Bağış, Tahran'dan arkadaşım Bosna Hersek Büyükelçisi Hajrüdin (Bana göre Hayrettin) Somun'la

yayıncılık kepazeliğiydi. Filmde Los Angeles'ta Mehmet Baydar ve Bahadır Demir'i şehit eden aşağılık katil Yanıkyan'ın savunması anlatılıyordu. Tek kişilik oyunda Yanıkyan'ı canlandıran saygın, tanınmış İngiliz oyuncularından Edward Woodward'dı. Yanlış hatırlamıyorsam "Az önce iki pisliği temizledim" diye başlıyor, taammüden çifte cinayet işlemiş ve iki suçsuz insanı soğukkanlılıkla öldürmüş aşağılık bir katili hem maznun hem de kahraman gibi gösteriyordu. BBC'ye yazıp çizdik, epeyce giydirdik, hepsi o kadar. BBC'nin yayın ilkeleri kendine. Başkasına çamur atmak serbest. Adam olan böyle bir yayından utanır da hiç değilse yalandan "Bir yanlışlık oldu, kusura bakmayın" falan der.

Yugoslavya ve Bosna Hersek

1990-91 kışında Yugoslavya'da kaynama belirtileri hızlanmıştı. Almanya, birleşme süreci tamamlanır tamamlanmaz, Yugoslavya'daki Hırvatları tıpkı Hitler'in İkinci Dünya Savaşı sırasında Hırvat Ustaşi çetesini kullanarak yaptığı gibi, el altından kışkırtmaya başlamıştı. İki-üç yıl önce uzun saçlı, diskotek delisi İtalyan Dışişleri Bakanı Gianni de Michelis Kuzey Adriyatik'te Avusturya-Macaristan ekonomik bölgesini yeniden canlandırmak gerekir" gibisinden bir laf etmişti de "Ne saçmalıyor bu adam?" diye düşünmüştüm. Avusturya-Macaristan ekonomik bölgesi Venedik, Trieste, Hırvatistan ve

Slovenya'yı kapsıyordu. Bu bölgenin doğudaki sınırı eski Osmanlı-Avusturya sınırının ta kendisiydi. Bu sınıra kadar olan bölüm Avrupa'ydı. Anlaşılan de Michelis'in nazarında Şark, yani Frenk dilinde Orient dedikleri, Bosna ve Sırbistan'dan başlıyordu. Almanların Yugoslavya'yı parmaklaması üzerine, De Michelis'in "Sen Avrupa'ya bak, ötesini bırak" demek istediği biraz geç de olsa kafama dank etmişti. Son safhada Yugoslavya'nın dağıtılması işi Alman Dışişleri Bakanı Genscher'in adeta şahsi meselesi halini almıştı.

Biz, Londra'da sık sık teşebbüste bulunup İngilizlere özetle "Şu Almanlara söyleyin, Hırvatları kışkırtmasınlar. Yugoslavya dağılırsa Balkanlar'da kan gövdeyi götürür" diyorduk.

Bir keresinde teşebbüste bulunmaya gittim. Yukarıdaki çerçevede gerekenleri söyledim. Ayrılırken İngiliz muhatabım benimle beraber asansörün kapısına kadar geldi. Ben bu arada "Peki Yugoslavya dağılırsa Bosna-Hersek ne olacak? O da bağımsız devlet olacak mı dersin?" diye sordum. "Avrupa'nın göbeğinde iki milyonluk yeni bir devlet olur mu?" dedi. Bu defa "Lüksemburg kaç kişi?" diye sordum. Güldü. "Avrupa sizi Balkanlar'dan çıkarmak için 400 yıl uğraştı, geri gelmenizi isterler mi sanırsın?" dedi.

Tahran'da Yugoslavya Büyükelçiliği müsteşarı olan arkadaşım Hayrettin Somun, Saraybosna'ya dönmüş, Aliya İzzetbegoviç'e danışman olmuştu. Akşam evden Hayrettin'e telefon ettim. "Bana bak, hazırlıklı davranın başınıza büyük bir bela gelmek üzere, haberin olsun" dedim. "İşleri barışçı yoldan halletmek çabasındayız. Şimdilik durum sakin" dedi. "Boş bulunmayın sakın" dedim. Kısa süre sonra bir düğün alayı vesilesiyle Saraybosna'da bir çatışma çıktığı haberini aldık, ardından ateş bacayı sardı.

Sonradan Hayrettin bana "Senin dediğin doğruydu, ama o anda elimizde yapabileceğimiz hiçbir şey yoktu" dedi.

İç savaş hızlandığı zaman insan avlamaya hevesli zenginlerin iyi bir ücret karşılığında gönüllü kisvesi altında İngiltere'den Yugoslavya'ya turist olarak götürüldüğü dedikoduları ortalarda dolaştı. Televizyon haberlerinde bile bu konuya bir şekilde değinildi. Para için kiralık asker olanları çok duyduk, ama bu iş için üste para verip gönüllü yazılan insan avı meraklılarını ilk defa İngiltere'de işittim. Savaşlardan yararlanıp açıktan para kazanan uyanıkları çok işitirdim, ama turistik amaçla adam öldürme gezileri düzenleyen özel girişimci erbabını hayal bile edemezdim, onu da görmüş oldum. İnsan yaşadıkça öğrenirmiş.

Cengiz Dağcı

Londra'da Cengiz Dağcı'yı aradım. Evinde ziyaret ettim. Emekli olmuş, Polonyalı eşiyle oturuyordu. Varşova ayaklanmasında Polonyalılarla birlikte çarpışmış, yaralanmış, kendisini tedavi eden hemşireyle evlenmiş derlerdi. Ben nasıl olup da Kızılordu'dan Alman Türkistan Tümenine, oradan Varşova'da ayaklanan Polonyalı direnişçilerin arasına katıldığını hep merak ederdim. Ayıp olur diye soramadım.

İlk kitabı *Onlar da İnsandı*'yı Ziya Osman Saba'nın Türkiye Türkçesine uyarladığı söylenirdi. Onu sordum. "Kırım'da Yalıboyu Türkçesi konuşulur. Anadolu Türkçesine çok yakındır. Kazan'da konuşulan Türkçe yahut Tatarca kadar değişik değildir. Onun için yazdıklarıma kayda değer bir düzeltme gerekmedi" dedi.

2011'de 95 yaşında vefat ettiğinde, cenazesinin Türk Hükümetinin çabasıyla Kırım'a nakledilip oraya defnedildiğini gazetelerde okudum.

Ülkemizde "Türküm" demenin neredeyse suç sayıldığı bir dönemde, Dağcı'nın çok sevdiği, kaybettiği yurduna gömülmesini sağlayan sayın devlet büyüğümüzün, Türkiye'nin Libya, Suriye ve Kuzey Irak'ta izlediği ve benim kıt aklımla bir türlü anlayamadığım siyasetin, içine yuvarlanıp da bir türlü çıkamadığı stratejik derinliğin ve sıfır dostlu bol düşmanlı dış politikanın baş sorumlularından biri sayılan bir bakan olduğu da gazetelerde belirtilmişti.

Bir daktilonun tuşlarına bin kere rastgele vurulsa en az bir kelime doğru çıkar derler. Doğruymuş.

Ne olursa olsun, şahsen içimden teşekkür ettim. Doğruya doğru.

Fordingbridgeli Türkler

İngiltere'nin güneyinde bir kasabada "Fordingbridge Turks" diye bir futbol kulübü olduğunu öğrendik. Daha doğrusu onlar bizi buldu. Çok eski bir kulüpmüş. 19. yüzyılın üçüncü çeyreğinde kurulmuş. Plevne Savunması yıllarında, takım savunmasını çok iyi yaptıkları için Türkler diye anılmaya başlamışlar. Onun için kulübün adına "Turks" eklemişler. Vaktiyle üst liglerde oynayan kulüp, mahalli amatör küme diyebileceğimiz bir düzeyde oynuyordu. Ticaret müşaviri bizim futbolcu Avni Özcan'la adamlarla buluşup tanıştık. Sonra Fordinbridge kasabası şenliğine davet edildik. 1992 Kasım ayında Avrupa kupası eleme grubu maçı için Türk milli futbol

takımı Londra'ya geldiğinde durumu Şenes Erzik'e anlattım. Şenes Erzik konuyla yakından ilgilendi. Wembley'deki maça Fordinbridge kulübünden 10 kişiyi davet etti. Ertesi yıl yine Londra'da yapılan milli maça ve onun Türkiye'deki rövanşına da davet edildiler. Şenes Erzik'ten sonra ne oldu bilmiyorum.

Rizeliler

Mesut Yılmaz'ın dışişleri bakanlığı sırasında bir Rizeli furyası başlamıştı. Bakanlığın bütün yardımcı kadrolarına Rizelilerin alındığı dedikoduları biraz da bire bin katılarak anlatılıyordu.

1991 yazında Londra'da bize de bir Rizeli idari memur düştü. Kadrolar dolu, fazlasına ihtiyaç yok, iş de yoktu. Zaten adamın yabancı dili Arapçaydı.

Büyükelçilikte makam arabasından başka dört tane daha resmi araç vardı, ikisi zırhlı. Bunlar habire benzin dolduruyordu. İngilizlerden vergi iadesi alındığı için benzin ucuzdu, ama beş aracın toplamı ciddi yekûn tutuyordu. Muhtemelen birileri arada bir depo boşaltıyordu.

Adama ne iş verelim, boş oturacağına bari arabaları denetlesin diye düşündüm. Durumu anlattım. "Sen bir defter al, her arabaya bir bölüm ayır, her arabanın ne zaman nereye gittiğini kaydet ve benzin aldığında kaç kilometrede olduğunu yaz, iş bir düzene girer, ne olduğunu anlarız" dedim.

Bir ay sonra çağırıp defteri sordum. Getirdi. Baktım, gerçekten yazmış. Ama beş yerde arabaların depoları doldurulduktan 20 kilometre sonra bir daha doldurulduğu görülüyordu. "Bunlara bakmadın mı?" dedim. "Yaz dediniz yazdım işte. Daha ne istiyorsunuz!" dedi.

İyi memur böyle olur. Sakallı atalarımızdan Koca Ragıp Paşa kütüphane kurmuş. Başına da güvendiği bir adamını oturtmuş. Üç ay sonra gidip bakmış, kitapların üzerinde birikmiş toz hariç her şey bıraktığı gibi duruyor. Kibar adam, ne desin? "Hiçbir şeye dokunmadan, her şeyi sadakatle aynen muhafaza ettiğimiz için size müteşekkirim" demiş.

Gizli Haber

1992 yazında yıllık iznimin bir bölümünü geçirip Londra'ya geri döndüm. Büyükelçiliğe gittiğimde baktım ki havada bir tuhaflık var.

Bizim arkadaşlar "Hiç sorma ağabey sabaha kadar uyumadık" dediler. Meğer bir bakanımızın yakını Londra'ya gezmeye gelmiş. Bir mağazada alışveriş ettikten sonra çıkarken bazı malları kasadan geçirmediği iddia edilmiş. Ortalık karışmış.

Bu gibi durumlarda suçun kabul edilmesi halinde 600 sterlin ceza ödenip zanlı sınır dışına çıkarılıyor, aksi halde, filmlerde görülen türden peruklu, cübbeli, jürili, polisli ve seyircili bir mahkemede günlerce yargılanıyormuş. Sonuç ne çıkarsa bahtına.

Büyükelçilik, bütün gece haberleşip, sonunda Ankara'yı cezanın ödenmesine ikna etmiş. Ceza ödendi, iş kapandı derken aradan iki gün geçti, bir de baktım ki *Hürriyet* gazetesinde sekiz sütun manşetten "Falanca bakanın yakını Londra'da hırsızlık yaparken yakalandı" diye bir haber çıkmış. Ahbabım olan büro şefi Faruk Zapçı'yı bir kahve içmeye Büyükelçiliğe davet ettim. "Bak Faruk, yanlış anlama, ben de vaktiyle kıyısından köşesinden gazeteci çömezliği yaptım. Neyin ne olduğunu bilirim. Gazeteci haber kaynağını söylemez diyeceksin, ama sırf kendi merakımdan soruyorum. İleride gerçekten mahrem ve kötü ellere düşerse çok vahim sonuçlar doğurabilecek bilgiler de sızabilir; sen bu işi nasıl öğrendin?" diye sordum. Tabii ki söylemedi.

Kısa bir zaman sonra Londra'daki görev sürem doldu. 1992 Kasım ayında Ankara'ya döndüm. Faruk Zapçı'yla hikâyenin devamı Somali bölümünde gelecek.

Eartha Kitt

Kervansaray Gazinosu'nun sahibi Osman Kibar'ın eşi, anneannemin ahbabı Huriye Hanım'ın kızı Zübeyde Hanım, annemin arkadaşıydı. Kervansaray, daha çok Türkiye'ye yeni gelmeye başlayan nitelikli yabancı gezginlere hitap eden, Batı tarzı bir eski zaman gece kulübüydü. Yemek yenir, çeşitli yerli ve yabancı sanatçıların gösterileri izlenirdi. 1930'larda Avrupa'da dünya çapında büyük şöhretken sanat hayatının son günlerini yaşayan, ama hâlâ yıldızlar kategorisinde bulunan Josephine Baker'dan, o günlerde henüz pek kimsenin tanımadığı Eartha Kitt'e kadar birçok yıldız adayı Kervansaraydan geçmişti. İlhan Gencer de şöhrete doğru ilk adımlarını orada atmıştı.

Eartha Kitt'i annem Zübeyde Hanım'dan dolayı tanımış. Kitt, kendi ifadesine göre Türkiye'ye gelene kadar Amerika'da itelenmiş ve ötelenmiş, şarkıcı olmaya çabalayan bir gariban zenci kızıymış.

Türkiye'de kişilik kazanmış. Bizim eve gelip gittiğini hatırlarım. Amerika'ya döndükten sonra "Üsküdar'a Gider İken" diye başlayan Kâtibim şarkısıyla meşhur olmuştu. 1952 veya 1953 yılında, ün saldıktan sonra *Cumhuriyet* gazetesinde çıkan bir röportajındaki "Kâtibim" türküsünü annemden öğrendiğini ismen belirtiyordu. Yıllar sonra Londra'dayken bir kitapçıda Eartha Kitt'in yeni çıkan kendi yazdığı hayat öyküsünü gördüm, aldım. Bir bölümünde İstanbul'dan ve bu arada isim vermeden annemden bahsediyordu. Bir zaman sonra Londra'ya geldiğini gazetede okudum. Arattım. "Kimseyle görüşmezmiş" dediler. "Kim olduğumu söyleyin, hatırlayacak mıymış acaba?" dedim. Kim olduğumu söyleyince "Hemen görüşelim" demiş. Akşam yemeğe götürdüm. Efes diye bir Türk lokantası vardı. Oraya gittik.

1952'de Türkiye NATO'ya girmişti. Türkiye'de bir Amerikan furyasıdır gidiyordu. "Amerika, Amerika, Türkler dünya durdukça, beraberdir seninle hürriyet savaşında" diye plaklar bedava dağıtılıyor, Amerikalılar Türkiye'nin kılcal damarlarına kadar girmeye başlıyordu. "Kâtibim" türküsünün bir anda Amerika'da en çok satan plak olmasında ABD resmi makamlarının el altından desteği var mıydı? Biraz ayıp oldu, ama onu sordum. "Kesinlikle hayır" dedi. "O güne kadar Amerika'da aşağılanan o zenci kızlardan biriyken "Kâtibim"le birden şöhret oldum, plak şirketi mecazi anlamda değil, gerçek anlamda önüme kırmızı halılar serdi" dedi. "Yıldızlar âlemine Türkiye'den adım attım, orada yeniden bir konser vermek isterim, hiçbir ücret falan da talep etmem, hâsılatı hayır derneklerine ait olur" dedi. Annemi sordu. "Ben Türkiye geldiğimde şaşkın, ürkek genç bir zenci şarkıcıydım. Annen bana sadece "Üsküdara"yı öğretmedi, Türkiye'de koruyucu meleklik etti, ten renginin insanlar arasında bir fark yaratamayacağına gerçekten inandırdı, kendime güvenimi güçlendirdi" dedi.

Eartha Kitt'in 1960'larda Amerika'da şöhretin doruğuna çıktığı, sonra 1968'de, Beyaz Saray'da verilen bir yemekte Vietnam Savaşı aleyhinde zehir zemberek bir konuşma yaptığı, "Siz bu ülkenin en seçkin gençlerini Vietnam'a ölmeye veya sakat kalmaya gönderiyorsunuz. Amerikan gençliği bu yüzden kendini uyuşturucuya kaptırmış gidiyor" dediği bu konuşmanın ardından FBI'nın kendini kara listeye aldığı ve uzun süre Amerika'da iş yapamadığı, zamanında çok yazılıp çizilmişti. 2000 yılında Libya'dan geçici görevle New York'a gitmiştim. Bir Amerikalı arkadaşıma konuk olmuştum. O arkadaşım, Bruce Hamilton, 1967 kuşağından, üniversite üçün-

cü sınıftan terk, şehirlerarası otobüs şoförlüğü yapmış ve oradan sendikacılığa geçmiş, derin Marksist kültür sahibi birisiydi. Müzik profesörü olan eşi Kathrin John hem taşradan hemşerisi hem de üniversiteden arkadaşıydı. Bir yandan üniversitede hocalık yapıyor, bir yandan da zengin çocuklarına özel ders verip aileye bakıyordu. Çünkü sendikacı arkadaşım o günlerde beş yıldır grevdeydi. Amerikan grevleri bir tuhaf. Bir taraftan şirketler grevcilerin yerine başkalarını çalıştırıyor, bir yandan da işi bırakanlar grevlerine devam ediyordu. Arkadaşım, Amerika'da kurulu düzenin, direnen herkesi sonunda bir şekilde içinde erittiğini söylerdi. Dediğine göre 1930'larda Amerika'da şiddetle sermaye karşıtı olan çok ünlü bir halk şarkıcısı, sonunda petrol şirketlerinin reklam şarkılarını söyleyerek çok para kazanmıştı.[250]

New York'tayken baktım, Eartha Kitt "The Wild Party" diye bir müzikal oyunda oynuyor, gidip üç tane bilet aldım. Akşam tiyatroya gittiğimizde kulis kapısından Eartha Kitt'e haber yolladım, "buradayım" dedim. "Mutlaka bekle, oyundan sonra görüşelim" diye cevap gönderdi.

Kadın büyük yıldız. Sahneye çıkar çıkmaz, şarkıya başlamadan güçlü bir alkış koptu, aynı şiddetle bir dakikaya yakın sürdü. Oyun durdu. 70 küsur yaşında sesi sahnedeki genç sanatçılardan daha gürdü. Çocukluk ve ilk gençlik yıllarında çektiği sıkıntıların verdiği dayanıklılık sonucu olsa gerek diye düşündüm.

Oyundan sonra Kitt, kulisin iç kısmından kaldırıma bizim yanımıza gelene kadar yol boyunca biriken kalabalığa en az 30 imza verdi. Sokağın karşısında girişin üzerinde alameti farika olarak koskoca bir çaydanlık asılı bulunan çalgılı bir Rus lokantası vardı. Oraya girelim dedik. En önde bir masaya oturduk. Sohbete başladık. Bir Rus piyano çalıyor, bir diğeri bariton sesiyle şarkılar söylüyordu. Benim kafamda uydurduğuma göre biri Moskova Devlet Konservatuvarında müzik profesörüyken, diğeri Leningrad Operasında baritonken bırakıp ümit ve para ülkesi Amerika'ya gelmişler, bar müzisyeni olmuşlardı herhalde. Gidip piyanoya bir katkıda bulundum, "'Enternasyonal'i söyleyebilir misiniz?" dedim. "Elbette" dediler. Bir başladılar ki sorma. Aşk ile ve şevkle ve de gittikçe coşarak söylüyorlardı. Ben de "Mademki bu kadar seviyordunuz, o zaman komünistleri neden başınızdan attınız?" diye dalgamı geçiyordum. Eartha Kitt irkildi. "Bunu sen mi istedin?" dedi. "Evet, ne olacak?" dedim. "Sen deli misin, burası Amerika, ben de FBI'nın kara liste-

250 Bahsettiğim sendikacı arkadaşım da sonunda BM Dünya Emek Örgütü ILO'da görev aldı. Bir tür uluslararası memur oldu.

sindeyim" dedi. "Ne var ki? Vietnam Savaşı biteli 30, Sovyetler göçeli ve komünizm, sizlere ömür, ölüp de gömüleli 10 yıl oldu. Şimdi Türkiye'de bile komünistim diyene, en başta kendilerine liberal adını takan dönme eski yoldaşları dahi mizah ögesi diye bakıyorlar" dedim. Eartha Kitt "Sen Amerika'yı bilemezsin. İşin içinde olmayan Amerikalılar bile bilmez. Düzene tehdit oluşturduğuna inanıp da kara listeye aldılar mıydı, bir daha çıkamazsın" dedi.

Ertesi sabah bizim sendikacı arkadaş "Kapıdan çıkarken karşı kaldırıma park etmiş, camları karartılmış esrarengiz bir minibüs görürsen hiç şaşma" diye benimle eğlendi.

Eartha Kitt, Türkiye'yi ziyaret etmeyi ve ücret almadan hasılatı Türk hayır kurumlarına bağışlanmak üzere bir konser vermeyi arzuladığını tekrarladı. O sırada Modern Folk Üçlüsü'nden Selami Karaibrahimgil New York'ta turizm müşaviriydi. Ona söyledim. Nedense yine olmadı. Biz o yıllarda da yabancı halkla ilişkiler şirketlerine Türkiye'nin tanıtılması için kucak dolusu para dökerdik. Eartha Kitt'in Türkiye'de vereceği bir konser, iyi bir tanıtım fırsatı olurdu diye düşünmüştüm.

Ankara'da Merkez Hizmeti ve Zuhurattan Görevler

O zamanlar büyükelçi olmak için iki yıl elçi unvanıyla görev yapmak gerekiyordu. Eskiden çok sayıda orta elçilik, başlıca merkezlerde ise az sayıda büyükelçilikler varmış. Ben Dışişleri'ne girdiğimde üç tane orta elçilik kalmıştı: Budapeşte, Tiran, Tel Aviv. Sonradan ilk ikisi büyükelçilik düzeyine yükseltildi. Tel Aviv ise bırak elçiliği, uzun süre maslahatgüzarla idare edildi. Camp David anlaşmasından sonra Tel Aviv de büyükelçilik yapıldı.[251]

Cuntanın, 12 Eylül 1980 darbesinin sadık hizmetkârı İlter Türkmen'in çok değerli katkılarıyla, devlet adına söz söylemeye yetkili tek devlet memuru olan ve arabasında bu yüzden kırmızı plaka taşıyan Dışişleri Genel Sekreterlik makamını diğer bakanlıklar gibi "müsteşarlık" yaptığını daha önce belirtmiştim. Tanıdığım en vasıflı üç Türk diplomatından biri olan Genel Sekreter Kamuran Gürün'ün de bunu kınayarak tayin edildiği Bonn Büyükelçiliğine gitmeyi reddettiğine ve emekliliğini istediğine değinmiştim. Birkaç yıl daha Dışişlerinde kalsaydı belki de Türkiye bugünlere gelmezdi.

251 Bir toplantıda uluslararası ilişkiler doktorası sahibi bir öğretim üyesinin İngilizce yaptığı konuşma sırasında ortaelçilik (legation) ile büyükelçilik (embassy) farkından haberi olmadığını hayretle gördüm. Demek tahsil sırasında benim kuşağın başını sınıflarda çaktıra çaktıra boşuna döndürmüşler.

Ankara'ya dönünce "Elçi" unvanıyla üç yıl görev yaptığımı, genel müdür yardımcılığı falan istemediğimi, bana "ad hoc" yani zuhurattan perakende işler verirlerse memnun olacağımı Personel Dairesine belirttim. Onların da canına minnet, ayak altında dolaşmayayım diye beni hemen Somali'ye gönderdiler.

Ama Somali'den önce beni AGİT gözlemci grubuyla Osetya'ya göndermeye niyetlendiler. Grubun başkanı bir Amerikalı binbaşıydı. "Ben bir yabancı binbaşının emrine mi gireceğim yani?" dedim. Görevi bana öneren Karen Fogg'un darlinglerinden bir meslektaş yüzüme hayretle bakarak "Ama Binbaşı, Amerikalı!" dedi. Zaten gitmezdim ve lakin Rusça bilen birisi arandığı ve o sırada Dışişleri'nde ben ayar meslektaşlar içinde o dile vakıf bir tek Halil Akıncı olduğu için istemeye istemeye o gitti.

SOMALİ

Benim ortaokul ve lise öğrenciliğimde Faik Sabri Duran'ın *Büyük Atlas*'ında üç tane Somali vardı. Biri İtalyan, biri İngiliz, biri de Fransız. 1961'de İtalyan ve İngiliz Somalileri birleşip "Somali" adıyla bağımsızlığa kavuştu, öbürü de Cibuti diye Fransız askeri üsleri barındıran, Fransa'nın güdümünde güya bağımsız ayrı bir devlet oldu. Somalililer Afrika'da ırkı bir, dili, dini hatta mezhebi bir nadir ülkelerden biriydi. Arap Birliği üyesiydiler, ama Arapçadan başka ülkenin tümünde konuşulan ve Latin alfabesiyle yazılan kendi dilleri de vardı. Yüzde 99'u Sünni Müslümandı; fakat ülkedeki 500'den fazla kabile, aşiret veya oymağın hepsi diğerlerine olası düşman diye şüpheyle baktığı için herkes birbirine mesafeli duruyordu. Batılı medeni görünümlü boyunbağlı vahşilerin sömürüp bıraktığı her yer gibi, Somalililer de bağımsızlıktan sonra 1969'da Siad Barre adında bir diktatörün yönetiminde birbirlerinin boğazına sarıldı. Daha doğrusu baş kaldırma ihtimaline karşı eski İngiliz Somalisi ahalisi katliama uğratıldı. Arada bir de Habeşistan'la savaşa tutuşuldu. Sonunda 1991'de Siad Barre devrildi. İngiliz Somalisi Somaliland adıyla tek taraflı bağımsızlık ilan etti. İtalyan Somalisi'nde bir tarafta Muhammet Mehdi adında uluslararası camia tarafından meşru sayılan bir cumhurbaşkanı, diğer tarafta Aidid adında bir asi general, ülkeyi ikiye böldüler. Her şehirde, her mahallede, her köyde ayrı bir çete türedi ve ülkede daha da küçük alt parçalar ortaya çıktı. Ülke kendi çeteleri tarafından yağma edildi. Halk açlık, kıtlık, salgın hastalıktan kırıldı, soluk alamaz hale geldi.

1992 yaz başında BM Güvenlik Konseyi, Somali'deki iç savaşa müdahale kararı aldı. Barış gücü olarak alay büyüklüğünde bir Pakistan birliği Mogadişu'ya yerleştirildi. Kan gövdeyi götürmeye devam etti. Sonunda BM Güvenlik Konseyi Aralık ayı başında Amerika'nın önderliğinde Somali'ye büyük bir barış gücü yollanmasına karar verdi. Hesapça Somali'ye çıkarılacak ABD kuvvetleri barışı sağlayacak sonra BM kuvvetleri barışı koruyacaktı. ABD 10 Aralık'ta Somali'ye asker çıkarmaya başladı.

Fiji'den Fransa'ya, Zimbabve'den Filipinler'e 40 ülkeden oluşacak bu BM birliğine Türkiye'nin bir tabur kuvvetinde takviyeli bir bölükle katılması uygun görüldü. Dışişleri, gerekli ön hazırlıkları yapmak üzere Mogadişu'ya Genelkurmaydan gönderilecek ön heyetle birlikte benim de Somali'ye gitmemi istedi.

Aralık ayının 13'ünde bir öğleden sonra Genelkurmay'da alelacele bir toplantı yapıldı. Ertesi sabah sekiz subay ve bir de ben, Somali'ye deniz yoluyla gönderilecek Türk birliği için gerekli ön hazırlıkları yapmak üzere Esenboğa'dan bir askeri uçakla Mogadişu'ya hareket ettik.

Nairobi'ye giderken, bizim heyetteki askerlerden hiçbirini tanımıyordum. Karşımda adının sonradan Sabri Doğar olduğunu öğrendiğim bir kurmay binbaşı oturuyordu. Baktım, kurmaylığın yanı sıra hem Eğridir'de komando eğitiminden geçmiş hem de pilot. Ben birkaç gün önce futbol oynamaya kalkmış, bileğimi incitmiştim. Nereye gideceğimizi bilmediğimiz için herkesin bir yığın eşyası, benim de ağır bir çantam vardı. Nairobi'de bileğime sancı girdi. Komando brövesini görünce "Ben de askerlik yaparken Eğridir'den geçtim. Ağabeyin sayılırım. Şuna bir el at" dedim. "Tabii ağabey" dedi. Çantamı taşımama yardım etti. Sabri sonradan "Müfit ağabey bana bavulunu taşıttı" diye benimle epeyce eğlendi. Sabri'yle Somali maceralarımız, bir süre daha devam etti. Sabri Doğar, Korgeneral Çevik Bir Somali BM Kuvvetleri Komutanı olunca onun karargâhında harekât şubesinde icra subayı olarak görev yaptı. Daha sonra Varşova askeri ataşeliğine gitti. Türkiye'ye dönünce emekliliğini istedi, iş hayatına atıldı, başarılı bir işadamı ve imalatçı oldu. Bana göre hem hakiki komando hem pilot hem uluslararası bir kuvvetin komutanlık karargâhında çalışmış ve ataşelik de yapmış bir kurmay albayken askerlikten ayrılmakla yazık etti.

Heyetin Komutanı Kurmay Albay Hüseyin Erim, Türkiye'ye döndükten sonra general oldu. Çelik harekâtı sırasında Kuzey Irak'ta tugay komutanıyken misafiri oldum. Hâlâ dostumdur. Bir diğer

Mogadişu Havaalanında Pakistanlı Binbaşı İkbal'le

Kurmay Albay, Murat Adıyaman da generalliğe yükseldi. Bahriyeli Kurmay Albay Mehmet Kalyon'u, dediklerine göre "dalgıç" sınıfından geldiği için amiral yapmadılar, genç yaşta emekli oldu. Bana göre yazık oldu. Heyette ayrıca harp hukuku uzmanı bir hukukçu, Yarbay Sadi Çaycı ve bir muhabereci, Albay Olay Salcan, bir ulaştırmacı, Binbaşı Faik Yüksel ve bir de Mülkiye mezunu maliyeci ve öğretmen Albay Yüksel Çavuşoğlu vardı. Somali'den sonra onlardan haber alamadım.

Amerikan birlikleri Mogadişu'ya çıkalı üç gün olmuş, havaalanını ve limanı henüz ele geçirmişlerdi. Oraya yabancı uçak inmesine izin vermiyorlardı. Türk Hava Kuvvetleri'ne ait bir C-130 nakliye uçağıyla Nairobi'ye gittik. Ertesi sabah bu defa bir Amerikan C-130'uyla Mogadişu'ya hareket ettik.

Nairobi Büyükelçimiz okul arkadaşım Okyar Günden, Haziran ayında bir virüs kapmış, uçakla Londra'ya tedaviye getirilmiş, ne **yazık ki kurtarılamamış, vefat etmişti. Nairobi'ye yeni büyükelçi** henüz atanmamıştı. Cüneyt Yavuzcan adında genç bir meslektaş geçici maslahatgüzardı. Mogadişu'da bulunduğumuz süre içerisinde hem bana hem Nairobi'ye gidip gelen bizim heyet üyelerine her türlü desteği sağladı. Cüneyt'e birkaç yıl sonra Frankfurt Başkonsolosluğumuzda rastladım. Sonra bir haber alamadım.

Faruk Zapçı

Sabah Nairobi'de havaalanında baktım, Hürriyet Haber Ajansı'nın Londra büro şefi Faruk Zapçı, oralarda dolanıyor. "Beni de götürsene!" dedi. "Götürürüm, ama bir şartla" dedim. "Nedir?" dedi. "O kayınvalidenin haberini sen nereden öğrendin? Sırf şahsi tecrübe ve bilgi için soruyorum, söylersen gelirsin" dedim. Ikındı, sıkındı, söyledi. Gayet basit. Sabaha kadar çalışan bizim memurlardan biri gün ağarırken eve gidince karısı sormuş, o da neden geciktiğini, neler olduğunu anlatmış. Karısı durur mu, hemen bir arkadaşına, o da *Hürriyet* gazetesine yetiştirmiş. Faruk da gidip İngiltere'de herkese açık olan mahkeme kayıtlarına bakıp durumu saptamış. "Tamam" dedim. Uçağa binerken elindeki listeye bakan kapıdaki Amerikan çavuşu, Faruk'u işaret edip "Bu kim?" dedi. "O da bizden" dedim. Bindik.

Mogadişu'da liman bölgesi, geniş bir yer kaplayan Amerikan Büyükelçiliği arazisi ve havaalanı dışında her yer, Somalili çetelerin elindeydi. Yanılmıyorsam, sonuna kadar da öyle kaldı. Şehrin yarısı Mehdi'ye, yarısı Aidid'e bağlı çetelerin denetimindeydi ve iki taraf Yeşil Hat denilen bir sınırla birbirinden ayrılmıştı. Hat boyunca, çatışmalar ve vur kaç hareketleri devam ediyordu. Ülkenin iç kesimlerinde durum daha da vahimdi. Bölgeye gidenlerin söylediği, halkın açlıktan mecazi değil, gerçek anlamda kırıldığı, etrafın karnı şiş çocuklarla ve açlıktan kımıldayamaz hale gelmiş iskelet timsali insanlarla dolu olduğuydu.

Mogadişu'da işsiz güçsüz halk, yol kenarlarında, harabe halindeki evlerin tepesinde, her türlü yükseltide dikilmiş, Bahriyeli Kurmay Albay Mehmet Kalyon'un deyimiyle "günde üç vardiya" yabancı birlikleri seyrediyordu.

Havaalanından konvoyla Amerikan Büyükelçiliği arazisine götürüldük. Faruk habire fotoğraf çekti. Yol boyunca dizilen ahali konvoya taşlar atıyordu. Bahriyeli Albay Kalyon, cebinden bir Türk bayrağı çıkarıp açtı. Ay yıldızı gören ahaliden bir alkış koptu, taşlar kesildi. Amerikan Büyükelçiliğine varınca yarım saat bahçede bekledik. Binanın içinde masa ve iskemle olarak da kullanılan cephane sandıkları doluydu. Koridorlarda yere yatmış Amerikan askerleri uyuyordu. Ben de bahçede yarım saat uyukladım. Sonra Amerikalılar bize bir çadır, 10 tane de açılır kapanır sahra yatağı verdiler. Çadırı biz kurduk. Faruk yığınla fotoğraf çekti. Ertesi sabah erkenden Amerikalıların sahra helasına gittik. Karşılıklı altışar tane ortadan

kesilmiş bidon koyup üzerlerine birer kalas oturtmuşlar. Sen de kalasa oturup bidonun içine def-i hacet edeceksin, karşılıklı altışar kişi, bakışıp sohbet eyleyerek... Bize uymaz. Biz birer birer girdik. Diğerlerimiz kapıda bekledi. Biz işimizi bitirene kadar kapının önü Amerikalı asker kalabalığıyla doldu.

Somali'ye hareketten önce Nairobi Havaalanında, Aralık 1992

Faruk Zapçı "Ben Nairobi'ye gidip fotoğrafları göndereceğim" dedi. Büyükelçiliğin bahçe kapısının önü, Somalililerle doluydu. Aralarına daldı. "Eyvah" dedim. Akşama kadar bahçeye girene çıkana sordum "Ölen kalan var mı?" diye. "Hadise yok" dediler. "Demek Faruk sağ salim gitti" dedim. Askerde komando ihtisas eğitimi gördük ya, düşman hatlarının içine sızmak nispeten kolaydır da çıkması zordur. Mogadişu gibi bir meçhule girdin mi, çıkmayı da bileceksin. Bilmez isen öğreneceksin. Öğrenemezsen veya öğrensen de çıkamazsan vay haline, işin zor demektir. O zaman iş, bir ihtimal, icabında buyurun cenaze namazına kadar gidebilir.

Ertesi sabah, bizimle ilgilenen Amerikalı başçavuşa "Ben havaalanına gönderebilir misin?' diye sordum. "Tamam" dedi. Birazdan "humvee" denilen cip azmanlarından biriyle geldi. Büyükelçiliğin kapısında yığılı duran Somalili kalabalığını görünce, dışarı çıkamadılar. **"Burada bekle, birazdan konvoy geçer" dediler. Kapıda** bekledim. Bir Amerikan konvoyu geldi. Limana gidiyormuş. Bir diğeri geldi. Havaalanına gidiyor. Bir kamyonun kasasına atladım. Karşımda bir Amerikalı subay "Ne milletsin?" diye sordu. "Türküm" dedim. "Kendi ülkenizde yeteri kadar pisliğin[252] içindesiniz, burada ne işin var" dedi. Herife bak "Senin ananı, avradını" diye başlasam

252 Türkçesi "shit" yani.

"İn aşağı" dese Somalililer anında etrafımı sarar. O zaman "Türk" falan deyip kelime-i şahadet getiririm, bir işe yarar diye düşündüm. Ama ya işe yaramazsa? Onun için herife "Bu zamanda herkesin bir sorunu var" dedim, susup oturdum.

Nairobi'de buluştuğumuz Faruk Zapçı'ya Somalililerin arasından nasıl geçtiğini sordum. Kelime-i şahadet getirince bırakmışlar. Kelime-i şahadet getire getire yaya, havaalanına ulaşmış. Aklın yolu birdir.

Havaalanına vardım. Alan askerî uçak doluydu. Biri iniyor, biri kalkıyordu. "Nairobi'ye gidecek bir uçağa nasıl binerim?" diye soruşturdum. "Pakistanlı Binbaşı İkbal buranın komutanı, o halleder" dediler. Binbaşı İkbal'i buldum. Bir sundurmanın altında kahve içiyordu. "Ben Türküm" der demez "Ooo, kardeşim hoş geldin" dedi. Ben "Nairobi... uçak..." falan dedikçe o lafı kesiyor, "Bırak şimdi, bir kahve iç, gidersin" diyor. Kahvemi içtim. Ama nasıl içtim, bir ben bilirim bir de Allah. Mogadişu'dan bir çıksam, sorun kalmayacak. Neyse, Binbaşı İkbal, beni uçakların bulunduğu yere götürdü, Nairobi'ye giden bir askerî uçağa bindirdi. Anladım ki o karmaşada Mogadişu'da beyaz adam suratı pasaport ve bilet yerine geçiyordu.

Nairobi'ye varınca bir oh çektim. Zor bir ülkeye veya şehre girersin. Bir de çıkmayı başardın mıydı, kendini oranın kurdu olmuş sayarsın. Mogadişu'ya ayak bastıktan sonra hissettiğim tedirginlik, Nairobi'ye ulaşınca yerini güvene bıraktı. İşi öğrendik ya, "bilgi kuvvettir" demişler.

Nairobi'de Büyükelçilikten Ankara'ya heyetin Mogadişu'ya ulaştığını bildiren bir telgraf çektim. Ertesi gün de Faruk'la bir küçük BM uçağına binip Mogadişu'ya döndük. Ondan sonra en az 10 defa Mogadişu'dan Nairobi'ye gittim, geldim.

Çadır Hayatı

Nairobi'den döndüğümde baktım, benim ayrıldığım gün bizim heyeti Amerikan Büyükelçiliği'nin bahçesinden havaalanı bölgesine göndermişler. Mogadişu'da liman, ABD Büyükelçiliği ve havaalanı dışında her yana Somalili çetelerin hâkim olduğuna değinmiştim. Arkası açık araçların, kamyonetlerin üzerine ağır makineli tüfekler yerleştirmişler, üzerlerine Latin alfabesiyle kendi dillerinde "Ben adamı fena yaparım, deşerim, keserim, doğrarım" cinsinden yazılar yazmışlar, yollarda halka dehşet saçıyorlardı. BM konvoyu gelirken yan sokaklara kaçıp sonra gene ana yola çıkıyorlardı. Bir

Somali'de çadır hayatı... 10 subay ve ben aynı çadırı paylaşıyoruz. Askerdeki hap gibi çadırlardan sonra bu çadır bana saray gibi gelmişti.

yere gıda yardımı götürülüyor, halka teslim ediliyor, BM birlikleri çekilir çekilmez çeteler gelip bütün malzemeyi halkın elinden kapıp gidiyordu.

O sırada Mogadişu'ya Batılı ülkelerden gelen televizyon ekiplerini Somalili çeteler soyuyor, ardından gasp ettikleri malzemelerini ve hatta giysilerini onlara geri satıyorlardı. Bizden hiçbir gazeteci veya televizyoncuya dokunmadılar.[253]

Şehirde neredeyse hiçbir evin camı, çerçevesi, damı, elektrik tesisatı, kapısı, bacası yoktu. Sokaklardaki elektrik direkleri sökülmüş, hatta lağım künkleri bile sokaklar kazılıp çıkarılmış, ne varsa yağmalanmış, Kenya'da bitpazarlarında satılmıştı. Halkın çoğu, koca bir yumurtaya benzeyen iki kişinin ancak sığabileceği koza misali barınaklarda yaşıyordu. Mogadişu'nun o günkü hali gibi bir harabe şehir herhalde tarihte görülmemişti ve görüleceği de yoktu. **Bu yıkımın nasıl gerçekleştirilebileceğine akıl erdirmek** mümkün değildi. Böyle bir tahribatın, nötron bombası falan kullanmadan, esas olarak kol kuvveti ve el emeğiyle en ince ayrıntısına kadar, ortada işe yarayabilecek tek bir çöp dahi bırakmadan, nasıl başarılabildiğine hâlâ şaşarım.

253 Kim ne derse desin bugün birtakım aklı evvellerin beğenmediği o eski Türkiye'nin Balkanlar'da, Kafkasya'da, Alt-Sahra dahil Kuzey Afrika'da, Orta Asya'da, Somali'de, Afganistan'da hem halk hem de o ülkeleri yönetenlerin nezdinde büyük itibarı vardı. Bunu o dönemde birçok ülkede bizzat gördüm, yaşadım.

Bizim tabur geldikten sonra eski Büyükelçilik binamıza gittik. Somali'de o dönemde büyükelçi olan Hikmet Şengenç 1990 sonbaharında bütün evrakı imha edip binayı düzgün bir biçimde boşalttığı gibi, bir minibüs ve iki koruma polisimiz vasıtasıyla Mogadişu'da başka semtlerde mahsur kalan diğer birçok yabancı büyükelçilik mensuplarının da toplanıp tahliye noktasına getirilmesine yardım etmişti. Dört duvardan ibaret kalmış binanın içine Aidid'in sülalesinden dört, beş aile yerleşmişti. Bina tümden yağmalanmıştı. Türkçe strongroom denilen gizli odanın çelik kapısı dahil bütün kapılar, tuvaletler, duvar içindeki elektrik kabloları, ne varsa sökülüp götürülmüştü.

Mogadişu'ya Temmuz'da gelmiş ve yerleşmiş bulunan Pakistan birliği bize büyük dostluk gösterdi ve destek verdi. Bizim çadırın yanına bir sahra helası kurdular. Bir emirber tahsis ettiler. Bizim birlik gelip yerleşene kadar her gün pet şişe sular ve karavanayla yemek gönderdiler.

Amerikalılar da bize her gün hazır yemek paketleri ve deniz suyundan arıtılmış bidon dolusu su sağladılar. Arıtılmış su içilecek gibi değildi, buna karşılık temizlik için çok işe yarıyordu. Yani su ve yiyecek bakımından hiçbir sıkıntı çekmedik.

Somali'de Faruk Zapçı'yla içi benzin yüklü uçakla Baidoa'ya gidiş

Başkan Bush'un Ziyareti

Yazılıp çizildiğine göre, ABD'nin BM adına Somali'ye müdahalesinin fikir babası, Kasım ayındaki seçimleri kaybeden Başkan Baba Bush'tu. Bush, General Einsenhower ve Kennedy'den sonra İkinci Dünya Savaşı'na fiilen katılmış olan başkanların sonuncusuydu. Pasifik'te bir uçak gemisinde pilotluk yapmış, uçak gemisine inerken gemiyi tutturamayıp denize bile düşmüştü. Baba Bush'un döneminde Saddam kandırılıp Kuveyt'e sokulmuş, ardından da büyük bir askeri harekâtla oradan çıkarılmıştı. Ancak Irak istila edilmemiş, Irak idaresinin ve askerlerinin kuzeyde 38. paralel denilen yamuk hattın dışına çıkarılmasıyla yetinilmişti. Bush'un tek dönem sonunda seçimi İsrail'e mesafeli durduğundan ve bazı istekleri kabul etmediğinden dolayı kaybettiği öne sürülüyordu. Ocak ayında makamını devretmeden önce adını tarihe uluslararası insani bir başarı hikâyesiyle yazdırmak istediği için Somali harekâtına giriştiği söyleniyordu.

ABD, Aralık ayında Somali'ye 11.000 asker çıkarmıştı. Daha önce değindiğim gibi, hesaba göre, bu birlikler ülkede barışı sağlayıp çekilecek, yerine aralarında Türkiye'nin de bulunduğu 40 ülkenin birliklerinden oluşacak bir BM kuvveti, bu barışı koruyacaktı.

Bush, 31 Aralık günü Mogadişu'ya geldi. Öğleden sonra bütün ülkelerin ön heyet üyelerini bir yere topladılar. Ben gitmedim. Bush'u uzaktan görsem ne olacak: Ne iki laf edebilirsin ne soru sorabilirsin. Atı da yoktu ki bana baksın.[254] Portatif yatağı dışarı çıkarıp hem uyukladım hem güneşlendim. Etrafta benden başka kimse yoktu. Tepemde bir helikopter peydahlandı. En az üç, dört dakika tepemde dırıl dırıl havada asılı durdu. Bu adam kim diye benden şüphelendiler mi ne! Hiç aldırmadım. Aldırmadım da adamlar belli olmaz. Yahudo-Hıristiyan beyaz adam makulesinden değilsen, dost veya düşman tanımazlar, her an zenci veya soyunu hemen hemen tükettikleri Kızılderili muamelesine maruz kalabilirsin.

Yılbaşı Şenliği

1992'yi 1993'e bağlayan yılbaşı gecesi Mogadişu'da bir şenlik oldu ki sorma. Aidid ile Mehdi'nin çeteleri birbirine girdi. Bir saatten fazla bir süreyle her çeşitten karşılıklı binlerce mermi sıkıldı. İzli mermiler, sakallı atalarımızın şehrayin dedikleri havai fişek

254 "Padişahın atı bana baktı" hikâyesine bakınız.

gösterileri gibi bir etki yarattı. Çeteler sanki "Biz bir yere gitmedik, buradayız" diye meydan okuyorlardı.

Bush, geceyi açıklarda demirli bir savaş gemisinde geçirmişti. Şehrayini uzaktan seyrettiğinde acaba neler düşünmüştür diye hep merak ederim.

Somali'nin İçleri

Faruk Zapçı "Açlığın had safhada olduğu bölgelere gitmek istiyorum" dedi. "Ben de öyle, gidip görelim" dedim. Havaalanında Baidoa'ya giden bir Amerikan askeri uçağına bindik. Bir de bindik ki ne görelim. Uçağın içinde boydan boya koskoca bir akaryakıt deposu. Kenarında ancak yüz içeri dönük biçimde depoyla burun buruna oturacak yer var. Uçak Baidoa'daki Amerikan birliğine yakıt ikmali yapıyormuş. İnsek olmaz, inmesek olmaz. Faruk'a "Bir tabanca mermisi isabet etse havaya uçarız" dedim. Neyse ki Baidoa'ya sağ salim ulaştık. Amerikan birliğinin pistine indik. Fazla uzaklaşamadık. Az ilerideki çöplüğe pırtık kılıklı, üstleri lime lime yarı çıplak çocuklar bodur çalıların arasından sürünerek yaklaşıyor, nöbetçiler taş atıp kovalıyordu. Pistin bir kenarında çetelerden zapt edilen sekiz, on savaş arabası duruyordu.

Ertesi gün de Faruk'la birlikte Bardera'ya gidip geldik. Bu sefer uçakta yakıt deposu yoktu. Sandıklar arasında gittik. Faruk fotoğraflar çekti. Halk, yabancılardan hiç mi hiç hazzetmiyordu. Buna, yabancı diye baktıkları kendi yakın akrabaları dışındaki Somalililer de dahildi. Türk falan da bilmiyorlardı.

"Pen Celdum"

Bir gün havaalanında bizim çadırın oraya "Pen celdum" diye 207 yaşlarında ufak tefek bir Somalili çıkageldi. Havaalanını koruyan Pakistanlılara başvurmuş, onlar getirdiler. "Celeyrum, cideyrum" diye koyu bir Karadeniz şivesiyle "Ha bu pöyledur da" falan diye akıcı sayılabilecek bir Türkçe konuşuyordu. Hikâyesini anlattı.

Babası gemiciymiş. Gemi Rize limanındayken karaya çıkmış. Orada evlenmiş. Somali'de de karısı ve bir oğlu varmış. Oğlunu yanına getirtmiş. Oğul, işte o bize gelen Somalili. Babasının yanında Rize'de balıkçı teknelerinde çalışmışlar. Para biriktirmiş. Somali karışınca babası "Git, annene sahip çık" demiş. Mogadişu'ya gelince bir otobüs alıp çalışmaya başlamış. Bir yıl geçmeden, bir gün bir

çete yolunu kesmiş. Hem otobüsü alıp gitmişler hem de bacağını kırmışlar.

Annesi radyoda bir Türk askerî heyetinin Mogadişu'ya geldiğini duymuş, "Git, bak" demiş.

Bir karton kutuya yiyecek ve ne bulabildiysek doldurup verdik, gitti. Sonra iki kere daha geldi, arkası kesildi. Bizim birlik Mogadişu'ya gelip yerleşince, birlik komutanı Binbaşı Haldun Solmaztürk güvenlik gerekçesiyle bizim Pen Celdum'u içeri sokmamış. Hep merak ederim, acaba ne oldu diye.

Havan Ateşi

Bir akşam çadırın önünde oturuyorduk. Amerikalı bir deniz piyadesi binbaşıyı irtibat subayı vermişlerdi. O geldi. "Bu gece havaalanına havan ateşi açılabilirmiş, öyle bir istihbarat aldık" dedi. "İyi" dedik. "Ne yapacaksınız?" dedi. "Ne yapacağız, yere yatıp tepemize mermi düşmemesi için dua edeceğiz" dedik. O saatten sonra avcı çukuru yahut siper kazacak değildik ya.

Somali Türk Görev Kuvveti

Askerlerin ifadesiyle, tabur kuvvetinde takviyeli bir bölük denilen Türk Birliği'ni taşıyan gemiler, Fatih Firkateyni, Ertuğrul çıkarma gemisi ve Derya ana ikmal gemisi; 1 Ocak 1993 günü Mogadişu'ya varıp açıkta demirlediler. Ertesi gün Ertuğrul ve Derya, limana girip rıhtıma yanaştılar ve askeri birliğimiz ile ağırlıklarını karaya çıkardılar. Tuhafıma giden, Derya'nın Mogadişu limanına girişine yardım eden kılavuz kaptanın Danimarkalı olmasıydı.

Türk birliği gelip yerleştikten sonra bir süre daha Mogadişu'da kaldık. Bizim heyetin bir işlevi kalmamıştı. Birliğin sınırında kurulu çadırımızda işsiz güçsüz oturur hale gelmiştik. Birliğin komutanı Kurmay Binbaşı Haldun Solmaztürk, kendi açısından haklı olarak bize lüzumsuz ağırlık diye bakıyor, kendi askerleriyle yakından ilgileniyor, tamamı kendinden yüksek rütbedeki bizim heyeti hiç umursamıyordu.

Birliği taşıyan savaş gemileri Türkiye'ye döndü fakat Derya adlı ana ikmal gemisinin bir süre daha Mogadişu'da kalması uygun görüldü. 10 Ocak'ta gemi ve karadaki birliğe "Somali Özel Görev Kuvveti" adı verildi. Komutanlığa bizim heyetin başı Kurmay Albay Hüseyin Erim getirildi. Ona hemen ayrı bir komutanlık çadırı kuruldu.

Erim'in başa geçmesiyle bizim ön heyet ile askeri birlik komutanlığı arasında bir bağ tesis edilmiş oldu. Nispeten rahata kavuştuk.

Bu Bir Resmi Taleptir

Bizim birliklerin Mogadişu'ya ulaştığı gün, Fatih firkateyninin helikopteriyle gemiye gittik. Helikopterde yedi kişilik yer vardı. Albay Erim'e "Bu bir resmi taleptir. Benim de helikoptere binmem gerekir" dedim. Benim derdim, geminin telsizinden Bakanlığa gemilerin geldiğini ve ertesi sabah birliğin karaya çıkacağını bildirmekti. Madem oradaydım, Dışişleri Bakanlığı'nın haberi Genelkurmay'dan değil, benden alması gerektiğini düşünmüştüm. Albay Erim beni uçağı aldı, ben de haberi geminin telsiziyle Dışişleri'ne geçtim. Yıllar sonra Genelkurmay Başkanlığı'nda bir vesileyle tanıştığım bir tümgeneral "Biz Müfit Bey'i tanırız. Bu bir resmi taleptir, ben bu helikoptere bineceğim, he, he, he" dedi ve uzaklaştı.

Bunu o sırada general olan Hüseyin Erim'e söyledim "Beni Mogadişu'da helikoptere bindirdiğiniz için size bir sual ettiler mi?" diye sordum. Bir şey demediklerini söyledi. Ne olduğunu hâlâ bilmem.

Köpekbalıkları

Dört göbek Bahriye Mektebi'nde okuyan bir sülalenin çocuğu olarak Albay Mehmet Kalyon'la sık sık sohbet ederdik. "Denizde zor durumda kalırsan, fırsatları iyi değerlendirmek gerekir. Çoğu zaman fırsat bir kere gelir. Kaçırırsan işin iyice zora girer" derdi. Ben de "Nasıl yani?" diye sorardım.

Bir gün yemekten sonra Derya gemisine gidecektik. Tam sofradan kalkarken yemek tabağının dibinde kalanlar kazara bacağıma döküldü. Sildim falan, ama kokusu sindi. Küçük bir tekneyle Derya'ya gittik. Deniz, köpekbalığı doluydu. İki gün önce denize giren bir Amerikan askerini köpekbalıklarının parçaladığı haberini almıştık. Deniz bir iniyor, bir kalkıyor, bindiğimiz çatana benzeri tekne de Derya'nın yanındaki demir merdivenin hizasına bir çıkıyor, bir iniyordu. Merdivenin hizasına gelince zor bela yakalayıp gemiye çıktım. Elim kaysa denize düşsem, pantolonumdaki yemek kokusu dolayısıyla köpekbalıkları üzerime üşüşür diye basbayağı endişelendim.

Kalyon "Fırsat çıkarsa kaçırmayacaksın dediğimde ne kastettiğimi anladın mı şimdi? Merdiveni yakalayamasan denize düşerdin" dedi.

Gemide üç gün kaldım. Kütüphanede İlber Ortaylı'nın *Osmanlı İmparatorluğunda Alman Nüfuzu* adlı kitabı vardı. Onu okudum. Sonradan İlber'in anlattığına göre, kitap baskıya verildiğinde Alman Büyükelçiliğinin Kültür Merkezi Müdürü, bazı yerleri değiştirmesi için İlber'e baskı yapmaya kalkmış.

Nezaket

Türk birliğinin zırhlı personel taşıyıcıları, Mogadişu içlerinde muntazam devriye gezilerine başlamıştı. Binbaşı Solmaztürk'e "Şehrin içlerini hiç göremedim. Şu senin ZPT'lerden birine bineyim de bir tur atayım" dedim. "Olur mu efendim, siz sivilsiniz" dedi. "Sivilsek ne olacak, sana ölümümden sorumlu değildir, ben istedim, diye bir kâğıt vereyim" dedim. "Olmaz" dedi. Ne yalan söyleyeyim biraz buruldum. Şimdi düşünüyorum da benimkisi halt etmek. "Şu bisikletini ver de bir tur atayım" demek gibi bir şey.

Bir gün çadırın önünde Hüseyin Erim'le otururken Binbaşı Solmaztürk geldi. "Yeşil Hatta Mehdi'nin adamları ile Aidid'in adamları arasında toplantı yapılacakmış. Amerikalılar bizim de orada bulunmamızı istiyorlar" dedi. Erim Albaya "Ben de geleyim" dedim. "Müfit Bey'e de bir çelik başlık ile bir çelik yelek getirin" dedi. Haldun Binbaşı "Ama o sivil" diye cevap verdi. Hüseyin Erim ısrar etti. Kalktık, Amerikan karargâhına gittik. Biz dışarıda kaldık. Haldun Binbaşı içeri girdi, beş dakika sonra döndü, "Maalesef Müfit Bey gelemiyor" dedi. "Niye?" diye sordum, "Araçta bize iki kişilik yer varmış" diye cevap verdi. Hüseyin Erim "Öyleyse ben gitmeyeyim, Müfit Bey gitsin" dedi.

Haldun Binbaşıyla gittik. Toplantı Yeşil Hatta, yarısı dökük bir otelde yapılıyordu. Bir Amerikalı albay, deniz piyadesi kılığında bir tercüman vasıtasıyla iyi niyet açıklamaları yaptı ve "Biz bugünlük sadece dertlerinizi dinleyeceğiz. Başka bir yetkimiz yok" deyip durdu. İki taraf sürekli birbirinden şikâyet etti. Biri, sığındığı harabenin **üzerine çinko dam yapmış, onu çalmışlar, ondan yakınıyor; öteki,** mahallelerinden üç kadın pazara giderken ırzlarına geçilmiş, onu anlatıyordu. Sağırlar diyaloğu gibi süregiden toplantı nihayet bitti. Deyim yerindeyse tam ağlanacak hale neredeyse gülünecek bir toplantı oldu. İyi ki de gitmişim. Somali halkının hal-i pür melalini kenarından, köşesinden de olsa yerinde gördüm. Hüseyin Erim'in gösterdiği nezaketi de hiç unutmadım.

Dönüş

Bizim birlik geldikten sonra, Amerikalılar ayrılınca görevi devralacak BM Kuvvetleri'nin başına bir Türk generalin, Çevik Bir'in getirileceği sözleri dolaşmaya başladı.

21 Ocak 1993'te Özel Görev Kuvvet Komutanlığına getirilmiş bulunan Albay Erim hariç, bir C-130 uçağıyla ön heyetteki hepimiz Türkiye'ye hareket ettik.

Albay Erim, Derya gemisi oradan ayrılınca Türkiye'ye döndü. Mart ayında yeniden Somali'ye gidip Çevik Bir'in maiyetinde karargâhta görev yaptı.

Ankara üzerine geldiğimizde Esenboğa'ya iniyoruz derken uçak büyük bir tur attı, geriye yöneldi. Esenboğa'da tipi varmış, görüş mesafesi yokmuş, uçak inemezmiş, gidip Antalya'ya indik. Gece orduevinde kaldık. Sabah erkenden dışarı çıktım. Serin, ama güneşli bir sabahtı. Antalya'da gün yeni başlıyordu. O sabah Antalya'da, şehirdeki hareketliliği, asık suratlı, bıyıklı, ama sağlam görünüşlü insanları, fırıncısıyla, manavıyla, kuyumcusuyla kepenk kaldıran dükkânların camekânlarını, manavların rengârenk tezgâhlarını, okula giden kızlı erkekli öğrencileri görünce ve temiz havayı huzur içinde soluyunca Mogadişu'dan sonra kendimi cennete düşmüş gibi hissettim. Bilerek veya bilmeyerek Türkiye'nin altına patlayıcı yerleştirmeye çalışanlara, kişisel çıkarı için ülke çıkarını hiçe sayanlara, ucuz ve sahtekâr siyasetçilere, yalancı komünistlere, ahlaksız iş adamlarına, liboşlara, azınlık ırkçıları dahil demokrat görünümlü gizli veya açık her türlü faşiste, hele dışarıdaki ağababalarından köpek gibi emir bekleyenlere zaten bozulurdum, ama o günden sonra daha da fena halde gıcık kapmaya başladım. Takatten düşünce akbabaların üzerine üşüşüp de paraladığı bir cihan imparatorluğunun küllerinden doğan Türkiye Cumhuriyeti'ni tarihte az rastlanan bir dehanın önderliğinde kuran büyük adamlar kuşağına minnetim ve Türk milletine inancım hep vardı, ama Somali'den sonra iyicene bir hidayete erdim yani söylemesi ayıp.

New York ve Vaşington

1992 Haziran ayında Somali'ye gönderilen ve esas itibarıyla Pakistanlılardan oluşan kısıtlı sayıdaki askeri birliklerle yapılan BM Barış Gücü harekâtına, UNOSOM, kısaltılmamış şekliyle "BM Somali Harekâtı"[255] denmişti. Aralık ayının 4'ünde kararlaştırılıp 10

255 Yani yeni Türkçe "United Nations Operation Somali".

Aralık'ta fiilen başlayan, ABD'nin neredeyse tümünü üstlendiği harekâta ise UNİTAF, kısaltılmamış şekliyle "BM Uluslararası Birleşik Görev Kuvveti"[256] adı verilmişti.

Amerikalılar, 1993 Mart ayında bütün muharip birliklerini Somali'den çekmeye karar vermişlerdi. Somali'de barış, Mart ayından itibaren UNOSOM II adı verilen tam tamına 40 uluslu bir ordu tarafından sağlanacak ve korunacaktı. Bu ordunun Komutanlığına bir Türk generali, Korgeneral Çevik Bir'in getirilmesi kararlaştırılmıştı.

Mart başında Çevik Bir Paşa BM yetkilileriyle konuyu görüşmek ve görevi resmen teslim almak üzere New York'a hareket etti. Ben ve Çevik Paşa'nın BM karargâhında yanında çalışmasını istediği Kurmay Binbaşı Sabri Doğar, Paşa'yla birlikte New York'a gittik.

New York'ta BM Temsilciliğimizden Daimi Temsilci Yardımcısı Maslahatgüzar Tahsin Burcuoğlu[257] da bize katıldı ve Tahsin'le birlikte BM'deki temaslarında Paşa'nın yanında bulunduk.

İlk görüştüğümüz BM yetkilisi, Çevik Bir'e "UNİTAF harekâtıyla Somali'de barış sağlandı. Şimdi siz, barışın korunması görevi yapacak olan UNOSOM II'ye komuta edeceksiniz" dedi. Ben "Somali'de barış sağlanmadı. Şimdi yapılması gereken barışın korunması değil, sağlanması" dedim. Bana, sen de nereden çıktın der gibi "Nasıl böyle bir hükme varıyorsunuz?" diye sordular. "UNİTAF'ın başlangıcından Ocak ayı sonuna kadar Somali'de, arazideydim" deyip durumu anlattım.

Ardından "BM Askeri Harekâtlardan Sorumlu Genel Sekreter Yardımcılığı" makamına henüz getirilmiş olan Kofi Annan'la görüştük. Kofi Annan da Çevik Bir'e Somali'de barış koruma safhasının başladığını söyledi, ben yine aksini öne sürdüm. Öğleden sonra saat ikide yeniden bir toplantı yapılması kararlaştırıldı, sabahki temaslar bitti.

Öğleden sonra saat ikide Tahsin Burcuoğlu'yla toplantı salonuna gidip oturduk. Kimseler yok. 10 dakika geçti, gene kimseler yok. Ama bu arada üç, dört kere birileri salonun kapısını aralayıp bize bir göz attıktan sonra hemen yeniden kapıyı kapattılar. Hayırdır inşallah. Sonra bir adam geldi. Bize "Affedersiniz, siz bu toplantıya katılamazsınız. General Çevik Bir artık BM Teşkilatı mensubu oldu. Bu toplantı BM Teşkilatının kendi iç toplantısı, yabancı devlet temsilcileri olarak buna katılamazsınız" dedi. Yani bir şekilde "Sizi şöyle alalım" deyip bizi kibarca kovdular. Tahsin'le kendi kendimize

256 United Nations İnternational Task Force.

257 Sonradan büyükelçi. Üstelik Tahsin, bana göre bizim kuşağın en iyi büyükelçilerinden biri oldu.

söylene söylene BM binasının hemen karşısındaki Daimi Temsilciliğimize gittik.

Ertesi gün, resmen UNOSOM II Komutanı olan Çevik Bir, ben ve Sabri, birlikte Türkiye'ye döndük.

Yine Mogadişu

New York'tan döner dönmez ertesi gün Çevik Bir'le bir kez daha Mogadişu'ya gittim. Çevik Paşa durumu yerinde görecek, Ankara'ya dönüp gerekli hazırlıklarını tamamlayarak Somali'deki görevine en kısa sürede fiilen başlayacaktı. UNOSOM II komutan yardımcılığına atanan Amerikalı General Montgomery New York'tan doğru Mogadişu'ya gitmişti. BM Somali Temsilciliğine de Amerikalı emekli Amiral Howe atanmıştı. Amerikalılar muharip kuvvetlerini Somali'den çekeceklerdi; ama UNOSOM II'yi yine de bir şekilde kendi denetimlerinde tutacaklardı anlaşılan.

Etimesgut'tan Somali'ye bir C-130'la hareket etmek üzereyken benden 300 dolar uçak ücreti istediler. Genelkurmay, Somali'ye askeri uçakla gidecek sivillerden[258] ücret talep etmeyi kararlaştırmış. Genelkurmaya telefonlar edildi, yarım saat uğraş sonunda benim uçağa ücretsiz binmem mümkün oldu.[259] Uçak da yarım saat geç kalktı.

Somali'de uçaktan inince, Çevik Bir etrafına baktı. Daha önce bahsettiğim gibi çevredeki yükseltilerde günde üç vardiya bizi gözleyen Somalililer görünce "Burada ne yapılır Müfit Bey!" dedi. Ben işi matrağa vurdum "Aman Paşam askeriyenin bütün gücü bize mi! Bir Mamak, bir de Ziverbey Köşkü, halledilir burası" dedim. Binbaşı Sabri de "Hiç merak etmeyin Paşam, hallederiz" dedi. Halledilir de suhuletle, Somalililere insan gibi davranarak halledilir. Amerikan usulü, zücaciyeci dükkânına girmiş fil gibi halledilmez. Nitekim halledilemedi. Bildiğim kadarıyla bunca yıl sonra Somali hâlâ diken üstünde ve bölünmüş durumda. Asayiş de hak getire.

Ertesi sabah doğru İtalyan karargâhına gittim. Ne de olsa Somali eski sömürgeleriydi. Durumu en iyi onlar bilir diye düşündüm. Birliklerinde Somali'de doğup büyümüş bir astsubay bile vardı. Ön heyetle gittiğimde bu astsubayla konuşmuştum. Mogadişu'daki si-

---

258 Somali'ye giden gazeteci ve televizyoncular dan başka sivil yoktu.

259 Bizim meslek biraz da tecrübe işi dedim ya, Afganistan'a büyükelçi olunca Genelkurmay ile Dışişleri Bakanlığı arasında yapılan protokole Ankara ile Kâbil arasında askeri uçaklarda Dışişleri mensuplarının ve Büyükelçiliğe ait malzemelerin askeriyeyle aynı biçimde işlem göreceği maddesi koydurdum, çok işe yaradı.

nemalardan, kafelerden, gece insanların rahatlıkla gezintilere çıktığından filan bahsetmişti. İnanması çok güç, bir hayal gibi gelmiş, acaba doğru mu diyor, palavra mı atıyor diye şüpheye düşmüştüm.

Görüştüğüm İtalyan Generali, Amerikalıların vurucu helikopterleri çekildiği takdirde işlerinin çok zor olacağını, Aidid halkı kışkırtıp havaalanı ve liman bölgesinde sıkışmış BM kuvvetlerinin üzerine sürmeye kalkarsa durumun altından kalkılamayacağını söyledi. Doğru veya yanlış, o aşamada hissettiğim, Çevik Bir'in eline alelacele bir ateşten top tutuşturulmak üzere olduğuydu.

Bir de Fransızların karargâhına gittim. O zamanlar Fransızlar NATO'nun askeri kanadına dönmemişlerdi. Özellikle Ortadoğu'da hem NATO hem de Avrupa Birliği'ni körü körüne izlemezler, belirli bir çerçeve içinde, ana hatların dışına çıkmadan, ama olanakların elverdiği ölçüde bağımsız bir siyaset güderlerdi. Somali'de askerinin düğmesinden uçağa, eldeki tüfekten zırhlı personel taşıyıcısına kadar bütün silah, teçhizat ve malzemesi bugünkü deyimiyle yerli ve milli olan tek birlik Fransız birliğiydi.

Fransızlar da İtalyanların dediklerine uyan benzer sözler söylediler. Gidip bunları Çevik Bir Paşa'ya anlattım.

Ertesi gün Türkiye'ye döndük. Ankara'da havaalanında Çevik Bir "Bu şartlarda Somali'de verilen görevi, layıkıyla yapmak zor olacak" gibisinden imalarda bulundu. Havaalanından doğru Dışişleri Bakanlığı'na gittik. Çevik Paşa ilkin Müsteşar Özdem Sanberk'le görüştü. Bakanlığa daha biz ulaşmadan haber ulaşmış. Özdem Sanberk nedense bana ters ters bakarak "Paşam keşke basına açıklama yapmadan önce doğrudan bizimle konuşsaydınız" diye serzenişte bulundu. Oradan hep birlikte Bakan Hikmet Çetin'in yanına çıktık. Durumu anlatınca Hikmet Çetin bana "Sen hemen New York'a, Vaşington'a, icabında Mogadişu'ya git, Amerikalıların Somali'de BM kuvvetlerine hava desteği verecek bir birlik bırakmasını sağla" dedi. Ben kimim ki sağlayayım. Neyse, icabında yol parası yapmak üzere bana 10 bin dolar avans verdiler. O zaman büyük para. Merkez Bankası'ndan paraları alırken bana acayip acayip baktılar, fısıldaştılar, içerideki amirlerine gidip geldiler, sonunda parayı verdiler, ama bir de bana sor. Ağırlığı bir ton gibi geldi. Bir kaptırsan altından zor kalkarsın. Neyse, ertesi gün yeniden New York'a gittim. Paraların büyük bölümünü BM Daimi Temsilciliğinin kasasına koydum. Rahat ettim.

Büyükelçi Nüzhet Kandemir

New York'ta o sırada henüz göreve başlamamış olan yeni misyon şefine vekâlet eden Daimi Delege Yardımcısı Maslahatgüzar Tahsin Burcuoğlu'yla bir kez daha Birleşmiş Milletler binasına gittik. Somali'deki durumu anlatmaya çalıştık. BM'de bize "Bu iş bitti, Amerikalılar Somali'den çekiliyor, bizim yapabileceğimiz bir şey yok" dediler.

Ertesi gün trene binip Vaşington'a gittim. Büyükelçi Nüzhet Kandemir'le Amerikan Dışişleri'ne başvurduk. Onlar da işi kestirip attılar, "Biz Somali'den çekiliyoruz. Zaten anayasamıza göre, yabancı komutanlar emrine muharip birlik vermemiz mümkün değil" dediler.

Nüzhet Kandemir "Dur bakalım. Son bir çare kaldı" dedi. Vaşington'da Ocak ayı sonunda yeni Başkan Clinton göreve başlamıştı. Yönetim henüz yerli yerine oturuyordu.

Bana anlattığına göre, Büyükelçi Kandemir, Cumhuriyetçilerin iktidarda bulunduğu dönemde Demokrat eğilimli oldukları için Amerikan Dışişleri'nde kızağa çekilmiş, kenara itilmiş bazı büyükelçileri hoş tutmuş, itibar etmiş, bütün resmi davetlere çağırmış, onlar için özel yemekler bile düzenlemişti. Bana şimdi adını unuttuğum bunlardan birinin Beyaz Saray'a dış politika danışmanı olduğunu, onunla görüşürsek belki bir çözüm bulunabileceğini söyledi. Beyaz Saray'ın karşı sırasında ek bina olduğu anlaşılan bir yere gittik, Siyasi danışmanla görüştük. Somali'deki durumu anlattım. Odanın halinden yeni taşınıldığı belliydi. Demirbaşlar dışında hiçbir kişisel eşya yoktu. Masanın üstü ve duvarlar bomboştu.

Adam anlattıklarımı dikkatle dinledi. Bize "Öğleden sonra gene gelin" dedi. Gittik. Aralarında subaylar da olan 10-12 kişi daha gelmişti. Odadaki büyük toplantı masasına oturduk. Söylemesi ayıp, Somali'deki askeri ve siyasi durumu ister istemez çok iyi biliyordum, bütün ayrıntılarına kadar anlattım. Dinlediler. "Durumu yeniden değerlendireceğiz, sonucu bildiririz" dediler. Dışişleri'nde Ortadoğu ve Afrika'dan sorumlu genel müdür yardımcısı Osman Korutürk'e durumu bildirdim. "Sonuç bildirilene kadar beklerim, olumsuz çıkarsa daha ne yapılabileceğini konuşuruz" dedim. New York'ta bekledim. Onca eziyetten sonra bana bir çeşit dinlence oldu, iyi geldi. 10 gün sonra sonucu bildirdiler. Denizde, uçak gemisinde gerektiğinde müdahale edebilecek biçimde yeterli sayıda helikopter ve deniz piyadesi bulunduracaklarını söylediler. Bu birlik kendi ko-

mutalarında olacak, UNOSOM II Komutanlığı talep ettiği takdirde müdahale edecekti. Türkiye'ye döndüm.

Dışişleri'nde Büyükelçi Nüzhet Kandemir'e o dönemde Türkiye'de çok izlenen Dallas televizyon dizisinden mülhem "Ceyar" lakabını takmışlardı. Ne anlama geldiğini bilen bilir. Ben onu bunu bilmem, ama Nüzhet Kandemir'in Vaşington'da Cumhuriyetçiler döneminde kızaktaki Demokrat eğilimli diplomat ve siyaset adamlarını da hoş tutmuş olması, bana göre örnek bir büyükelçi yaklaşımıdır. Büyükelçi olmak alt tarafı bir kararname işidir. Ama büyükelçi gibi büyükelçi olmak o kadar kolay değildir.

Somali'ye Zeyl

Türkiye'ye döndükten sonra Dışişleri'ne tekmil verdim. "İlk defa bir Türk generali bir uluslararası kuvvetin komutanı oluyor. Astı Amerikalı bir general, üstündeki siyasi amir de BM Temsilcisi bir Amerikalı. Bizim komutan arada kalır. Amerikalılar Somali gibi ülkeleri anlamıyorlar. Sıkıştılar mıydı filmlerde gördüğümüz sığır güden, Kızılderili mıhlayan kovboylar gibi davranmaya kalkıyorlar. Birinin icabında dışarıdan müdahale edebilmesi lazım. Oraya büyükelçi sıfatlı Türkiye Somali Geçici Temsilcisi falan gibi bir unvanla bu işi yapacak birini gönderin" dedim. Müsteşar Özdem Sanberk'ten el cevap: "Sen dışarıdan yeni geldin. Burada o kadar adam büyükelçilik sırası bekliyor. Seni mi gönderelim?" dedi. "Beni büyükelçi yapın mı dedim? Sırası gelen arkadaşlara sorarsınız. İsteyen gider. Yalnız o bildiğiniz gibi bir büyükelçilik olmayacak. Oraya gidecek temsilci şehirde bir yerde barınamaz. Bizim askeri birliğe bitişik bir çadırda oturacak. Sıkışınca tel örgüyü geçip BM kuvvetlerine, yani Türk birliğine sığınacak. Yanına bir idari memur, bir arazi aracı, bir de yerli şoför verirseniz yeter. Kimse istemezse ben giderim. Layık görmüyorsanız büyükelçi de yapmazsınız. Ama Somali'de etrafa karşı büyükelçi diye tanıtırsınız, yoksa bir hükmü olmaz" dedim. Olmadı. Ama Somali'de basından takip ettiğim başka olaylar oldu.

Mogadişu'da, BM kuvvetlerinin denetimindeki havaalanı ve limanı çevreleyen bölge, asi General Aidid'in denetimindeydi. 1993 Haziran ayında şehrin içinde arama yapmaya gönderilen Pakistan birliği pusuya düşürüldü, 24 kayıp verdi. Hemen arkasından Amerikalılar Aidid'i yakalamaya kalktılar. 20 kadar askerleri vahşi biçimde öldürüldü. Film gibi olaylar oldu, zaten film de oldu.[260] Bu arada

260 "Kara Şahin Düştü" adıyla Türkiye'de de oynadı.

korktuğum da oldu. Yani olmayan kalmadı. Uluslararası basından Somali'deki başarısızlıkları Çevik Bir Paşa'nın üzerine atmaya kalktıkları gibi bir izlenim edindim.

Sonunda sözde "Uluslararası camia" bozuk makineyi tamir etmeye kalkıp da iyice dağıttığı parçaları birleştiremeyen acemi ustalara benzedi; üstelik Somali sorunu deryalara taştı, Somali'de korsan çeteleri türeyip civardan gelip geçen gemilerin başına bela oldular.

Bu defa da donanma gönderilmek zorunda kalındı.

Sen mi Yaptın Sabri?

Somali'den döndükten bir süre sonra Sabri Doğar'a Kızılay'da rastladım. Sabri'nin BM karargahında harekât subayı olarak görev yaptığını biliyordum. "Çevik Paşa'yı sen mi ikna ettin Aidid'i yakalamaya?" diye sordum. "Yok ağabey, Çevik Paşa izindeydi. O yokken Amerikalılar kalktı o işe. Önce Pakistanlıları ateşe sürdüler. Ardından Delta Force dedikleri özel kuvvetlerini kullandılar. Aidid'in bölgesine dalıp 18 kişi kaybettiler. Şehirde sıkışıp kalan Amerikalılardan en az üç tanesinin Somalililerin elinden kurtarılmasını BM kuvveti olarak biz sağladık" dedi.

Orada başından geçen bir olayı da anlattı. BM Temsilcisi Amiral Howe, General Aidid'e "Teslim ol" çağrısı yapılan bir mektup yazmış. Mektubu Aidid'e götürmesini Sabri'den istemiş. Yanında BM Temsilciliğinden bir Hollandalı kadınla Sabri, Aidid'in Mogadişu'nun içerilerindeki karargâhına bir muhafız konvoyuyla gitmişler. Konvoyu iki sokak aşağıda bırakıp karargâh binasına yürümüşler. Büyük demir kapıyı çalmışlar. Göz deliğinin kapağı açılmış, biri bakmış. Mektubu gösterip Aidid'e vereceklerini söylemişler. Üç dakika sonra sokağın her yanından kalabalık bir halk güruhu belirip yola doluşmuş. Yanına gelen bir adam, Sabri'ye "Türk olduğuna dua et. Hemen gitmezseniz sizi bu kalabalık paralar" demiş. Yani **zor kurtulmuşlar.**

O günlerde Aidid'le görüşmek hevesiyle oraya giden İngiliz Reuters haber ajansına bağlı dört kişilik bir basın yayın ekibinin halk tarafından linç edildiğini gazeteler yazmıştı.

Sabri'ye göre de oradan sağ salim ayrılabilmelerinin sebebi üniformasının omzundaki ay yıldızlı işaretti.

Daha sonradan, General Aidid'in her nasılsa ABD'de büyüyen bir oğlu olduğunu, bu gencin liseyi bitirince 1987'de askere yazıldığını ve deniz piyadesi olarak 1990'da Birinci Körfez Savaşına katıldığını, 1992'de Somali'de babasına karşı harekât yapan Amerikan birliklerinde görev aldığını ve tercümanlık yaptığını, General Aidid'in 1996'da ölümünden sonra da tekrar Somalili olup babasının partisinin başına geçtiğini ve cumhurbaşkanlığına adaylığını koyduğunu öğrendim.

Ne demeli. Bu dünyada olmaz olmaz deme, olmaz olmaz demiş sakallı atalarımız.

Oslo Anlaşması ve Filistin

1993 Eylül ayında İsrail Hükümeti ile Filistin Kurtuluş Örgütü arasında Oslo anlaşması imzalandı. Müzakereler Oslo'da yapılmıştı, ama imza töreni Vaşington'da gerçekleştirildi. İsrail Başbakanı Yitzhak Rabin ile Filistin Kurtuluş Örgütü Başkanı Yaser Arafat el sıkıştılar. Anlaşmayla İsrail işgalindeki Şeria nehrinin batı yakası ile Gazze şeridinde bir Filistin yönetimi kurulacak, başta Kudüs şehrinin geleceği ve batı yakadaki Yahudi yerleşimcilerin durumu gelmek üzere, bir yığın çözümsüz mesele müzakere yoluyla halledilecek, buna karşılık FKÖ silahlı mücadeleyi bırakacaktı.

Herkes Oslo Anlaşmasının, Filistin sorununun çözümüne yardım edeceğine inanıyordu. Fazla bildiğim bir konu değildi, ama Filistinlilerin ipinin daha en başta, 1917 Balfour Bildirgesi yayımlandığında çekildiğinde inananlardanım. Önce Baron Rothchild'e sunulan ve onun onaylamasından sonra açıklanan Balfour Bildirgesi, Batılı müstevlilerden medet uman Arap aydınlarının aymazlığıyla birlikte İsrail'in temelini kâğıt üstünde, ama geri dönülmez şekilde atmıştı. Bırak İngilizleri, Kudüs düştüğü gün müttefikimiz Almanya'da bütün kiliselerde bangır bangır bayram çanları çalınması bile Kavm-i Necip mensubu mübarek din kardeşlerimizi uyandıramamıştı. O günden sonra olanlar, bana göre Filistin'in cenazesinin nasıl ortadan kaldırılacağına ve mirastan Siyonistlerden başka kimin ne pay alacağına ilişkin çabalar ve kavgalardan başka bir şey değildir.

Başta Mısır ve Ürdün, Arap kardeşleri kendilerine bir pay çıkmayacağını anlayınca, Filistinliler dımdızlak ortada bırakılmışlardır. Suriye, Filistin mirasından bir şeyler kapmak bir yana kendi top-

raklarından parça kaybettiğinden dolayı mücadeleye biraz daha devam etmiş, ama başına gelmedik kalmamıştır. Güneydeki entarili Araplar için zaten söze gerek yoktur.

Kim ne derse desin bugün bir Filistin davası kalmadı. Gazze'nin abluka altında, Hamas idaresinde varlığı bir süre devam eder. Şeria'nın batı yakasındaki daha büyük gettoda Araplar belki bir süre idare ederler, ama gözü kara, kaba sakallı, kara külahlı, eli silahlı, din delisi ırkçı Yahudi yerleşimciler arasında İsrail'e ucuz, vasıfsız iş gücü sağlayarak, kendi ülkesinde bir çeşit yabancı işçi statüsünde varlıklarını ne kadar sürdürebileceklerini bilemem. Herhalde zaman içinde bir yerlere dağılırlar. Sen sağ, ben selamet.

En sonda yazılacakların çoğunu en başta yazdım, ama olsun, devam edelim.

FİLİSTİN SEYAHATİ

1994 yılında Filistinlilerle ekonomik işbirliği imkânlarını saptamak ve nasıl destek olunabileceğini araştırmak üzere Ticaret Bakanlığı tarafından Filistin'e bir heyet gönderildi. O heyete Dışişleri Bakanlığı'ndan beni kattılar. Bir hafta, Kudüs, Şeria'nın Batı yakasında El Halil ve Ramallah ile Gazze'yi dolaşıp Ürdün'e geçtik, Amman'da Filistinli işadamlarıyla görüştük. O geziden aklımda kalan ilginç noktalar aşağıda:

Önce, Kudüs'te İsrail Dışişleri yetkililerine bir nezaket ziyaretinde bulunduk. Büyükelçilikler Tel Aviv'deydi, ama İsrailliler Dışişleri Bakanlıklarını ta o zamandan Kudüs'e taşımışlardı.

Gittiğimiz yer, küçük bir meydanın çevresine dizilmiş dört tane ufak, hazır yapım barakadan oluşan iğreti bir yerdi. Biz barakalardan birine girerken, bir Afrikalı heyet de dışarı çıkıyordu. İçeri girdik, bir uzun masanın etrafında oturduk. Biri geldi, "Size şimdi özel şirketlerin ilk ve ortaöğretime katkısı hakkında bilgi vereceğim" dedi. "Ne alakası var? Biz buraya Oslo Anlaşması'ndan sonra Filistinlilerle ilişkiniz ne olacak? Devlet içinde devlet mi kurulacak, yoksa Filistinlileri eşit vatandaş mı yapacaksınız? Ya da başka bir çözüm mü düşünüyorsunuz?" diye sordum. Adam kös dinledi. Makara saran makine gibi bir şeyler anlattı. Şirketler modası geçen bilgisayarlarını okullara vereceklermiş de okullarda bilgisayar kullanımı daha iyi öğretilecekmiş, falan. Anlatılanların sonunda "Filistinliler başkentlerinin Kudüs olacağını söylüyorlar, siz ne düşünüyorsu-

nuz?" diye sordum, cevabı anladıysam Arap olayım, hem de mecazi anlamda değil, gerçek anlamda. Çünkü sonradan görüştüğüm Araplar da bir şey anlamıyor, iyimser bir şekilde her şeyi kendilerine göre yorumluyorlardı. Birinci Dünya Savaşı'nda İngilizlere güvendikleri gibi, bu kez de Amerikalılara kayıtsız şartsız güveniyorlardı.

Başlangıçta İsrailli yetkilinin makara saran makine gibi anlattıklarına gelince: Meğer İsrail'e gelen bütün az gelişmiş ülke heyetleri aynı muameleye tabi tutulurmuş; Her gelene bize anlattıkları türden bir şeyler anlatılır, anlattıklarına bir fiyat konur, sonra da bu meblağ Birleşmiş Milletler'e her yıl verdikleri az gelişmişlere sağlanan teknik yardım listesine eklenirmiş.

Yaser Arafat

Gazze'de Yaser Arafat'la görüştük. Arafat, görüşmenin bir yerinde "Babalarımız, dedelerimiz burada müstevlilere karşı omuz omuza savaştılar, kanlarını döktüler" dedi. Sonra nedense bana dönerek "Tabii aramızdan maalesef bazı hainler çıktı, ama ne yapalım" diye devam etti.

Arafat, 2005 yılında Fransa'da, Askeri Tıp Akademisi hastanesinde öldü. Zehirlendiği iddiaları ortaya atıldı. Fransız makamları, ölüm sebebinin saptanamadığını açıkladılar. Tanıdık uzmanlar, Fransız Askeri Tıp Akademisi'nin Arafat'ın ölüm sebebini bulamamasının mümkün olamayacağını söylediler. Deyimin tam anlamıyla imkânı mümkünsüzmüş yani.

Helal Olsun

1994 Şubat ayı sonlarında El Halil'de Müslümanlar ile Yahudilerin ayrı bölmelerde ibadet ettikleri, yer altındaki Hazret-i İbrahim camisinde din delisi bir Yahudi doktor, Ramazan'da sabah namazı kılan cemaati makineli tüfekle taramış, 30 kişiyi öldürmüş, 130 kişiyi yaralamış, sonunda cemaat tarafından linç edilmişti. Daha sonra çıkan karışıklıklarda 40'tan fazla Filistinli daha hayatını kaybetmişti.

El Halil'e gittiğimizde şehirdeki Filistin Üniversitesi'nin öğretim üyeleri ve FKÖ yetkilileriyle görüştük. Hazreti İbrahim Camisini de görmek istedik. Cami bir askeri birlik tarafından ablukaya alınmıştı. Bizi içeri sokmadılar. Kenarda dururken yedi veya sekiz yaşında olduğunu tahmin ettiğim küçük, bukleli, sevimli bir Yahudi kızı, askerlerin arasından geçip camiye girdi. Bizim heyette bulunan

aklımda yanlış kalmadıysa Merkez Bankasında görevli bir hanım arkadaş, küçük kızın askerlerin arasından geçtiğini görünce, bir anda boynundaki eşarbı çıkarıp başörtüsüne çevirdi ve camiye doğru yürüdü gitti. Askerler hanım arkadaşın önünü kesmeye yeltenir gibi yaptılarsa da kararlılığını görünce güç kullanmaya cesaret edemediler. Bizim arkadaş, askerlerin arasından yürüdü, camiye girdi. Kim ne derse desin, bundan güzel bir meydan okuma az gördüm. Bir takım ukalalar, efendim, olur muymuş, ya hadise çıksaymış falan demesin. O hanıma helal olsun. Adını unuttuğum için bana da yuh olsun.

O hanım, El Halil'e gelirken otobüsün yolunu elinde koca bir otomatik tüfekle kesip kimlik denetimi yapan bir kabasakal yerleşimci ile bir subaya da sert çıkmış, "Çek şu tüfeğini burnumdan" demiş, sonunda subaya bir şekilde özür diletmişti.

Gazze'de Yemek

Gazze Belediye Başkanı, bizim heyet şerefine, denize nazır bir balık lokantasında öğle yemeği verdi. Epeyce büyük lokanta kalabalık mı kalabalık, eski deyimiyle lebalep doluydu. Gelen giden belli değildi. Bazıları yemeği bitirip kalkıyor, yerine yenileri oturuyordu. Yemek bitti. Hesap geldi. Gazze Belediye Başkanı hesabı bizim heyetin başkanı Işıl Üner'e uzattı. Hesap, Işıl'ın eliyle bizim Ticaret Bakanlığımızca ödendi. Belediye Başkanına "Yemeği siz vermediniz mi?" diye sordum. "Elbette biz verdik, ama bizim paramız yok ki!" dedi.

Başkonsolos Işık Akın

O tarihte Kudüs Başkonsolosumuz olan Işık Akın, bana göre en değerli hanım meslektaşlarımızdandı. Boşandığı eşi, ticaret müşavirlerimizden İhsan Özer, çok sevdiğim bir arkadaşımdı. Boşandıktan kısa süre sonra bir trafik kazasında İhsan ve iki oğullarından biri hayatlarını kaybetmişlerdi. Işık, özel hayatında bu arka arkaya gelen yıkımları vakur biçimde içine çekmiş, kendini mesleğine adamıştı. Kudüs Başkonsolosuyken Filistinliler tarafından çok seviliyordu. Kudüs'te Filistinlilere uygulanan baskıları eksiksiz Dışişleri'ne aktarıyor, söylentilere göre Filistinlilere yaklaşımı hem İsrail makamlarının hem de her nedense Tel Aviv'deki büyükelçinin hoşuna gitmiyordu.

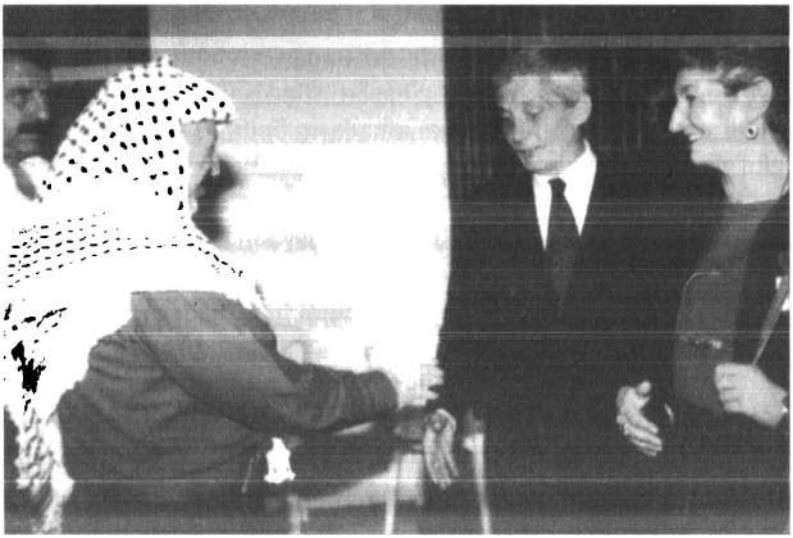

Filistin'de Yaser Arafat'la; yanımda, İsraillilerin kızıp Filistinlilerin çok sevdiği Kudüs Başkonsolosumuz Işık Akın Hanım

Işık, bize Kudüs'te Filistinlilere uygulanan baskıyı bir öğleden sonra uzun uzun anlattı. Mesela tarihi eser diye Filistinlilerin evlerine çivi çaktırılmıyor, oturulmaz hale gelip mecburen terk edilince el konuyordu. Herhangi bir direniş olayına katılan gençlerin aileleri Kudüs'ten kovuluyor, evleri yıkılıyordu. Filistinlilere ağır emlak vergileri uygulanıyordu. Kudüs'ü şu veya bu sebeple terk eden Filistinliler, bir daha geri dönemiyordu.

Işık Akın, bana göre fazlasıyla hak ettiği halde büyükelçi yapılmadı. Emekli olduktan sonra çok fazla yaşamadı, vefat etti.

Geçmiş Olsun

Türkiye'ye döndükten sonra Filistin'le ekonomik ilişkiler konusunda büyük bir toplantı yapıldı. Bana göre Filistinlilerle fazla bir ekonomik işbirliği imkânı yoktu. Şeria'nın batı yakası Yahudi fanatiklerin kurduğu yerleşim birimleriyle doldurulmuş, duvarlarla bölünmeye başlanmış, Filistinlilerin tarım ve hayvancılık yapmalarını zorlaştıran bir sürece girilmişti. Sanayi faaliyetlerine gelince, Filistinlilere ait, gördüğümüz en büyük üretim tesisi orta boy bir boyalı gazoz fabrikasıydı.

İktisadi işbirliği imkânları pek yoktu; ama Oslo Anlaşmasından sonra Dışişleri siyasi bakımdan akıllı davranmış, Türkiye Ankara'daki FKÖ temsilcisine büyükelçi statüsü vermiş, böylece Filistin'i

zımnen devlet olarak tanımış, buna karşılık Tel Aviv Elçiliğimiz büyükelçilik düzeyine çıkarılmış, böylelikle hem nalına hem mıhına vurulmuştu.

İsrail o günlerde Türkiye'ye saygılıydı. Henüz bir büyükelçimizi Dışişleri'nde neredeyse yere oturtmamış, açık denizde gemi basıp 18 vatandaşımızı katletmemişti.

Oslo'nun İsrail tarafındaki mimarı, Yithzak Rabin'di. Rabin, bana göre kuruluşundan bu yana en aklı başında İsrailli devlet adamıydı. Barışçı yaklaşımını hainlik sayan gözü kanlı bir din delisi Yahudi tarafından öldürüldü. Oslo defteri de böylece kapandı.

Habur

1995 Mart ayında bizim askeriye, Kuzey Irak'ta PKK'ya karşı Çelik harekâtını başlattı. Bana "oraya git" dediler. "Dışişleri memurunun orada ne işi olur, ben etrafa ne diyeceğim" dedim. "Ne dersen de kendin bul" dediler. Bizim meslek tecrübe işi dedik ya. Bonn'dayken Almanya'da NATO tatbikatları yapılır, tatbikat sonunda tankların çiğnediği tarlalar, yanlışlıkla yıkılan bahçe duvarları gibisinden halka verilen zararlar tazmin edilirdi. Oradan aklıma geldi. "Yerli halka verilen zararları karşılayalım, ben de zararları tespit etmek ve harekâtın insani boyutunu denetlemek üzere oraya gideyim" dedim. "Tamam" dediler. Amma ve lakin, bu sıfatla Kuzey Irak'a gittiğimde bizim askerler bana düşman gibi veya en azından şüpheyle bakmaya başladılar. Neyse sonra hallettik.

Bir de "Nisan'da 10 gün Ankara'da olmam lazım" dedim. SBF'de Mülkiye Spor Kulübü adına bir spor semineri düzenlemiştim. Ona da tamam dediler.

Silopi'ye gittim. Habur'da hac konaklama merkezi vardı, oraya yerleştim. Bir zırhlanmış Murat[261] araba ile refakatime bir üsteğmen, bir astsubay, bir de istihbaratçı verdiler. Hepsi de çok kısa süre tanıdığım, ama çok sevdiğim insanlardı. Hiçbirini bir daha görmedim. **Üsteğmen Mesut Demirağ, iki yerinden vurulmuş gerçek bir gaziydi.** Güneydoğu'dan sonra Ankara Jandarma Kriminal Laboratuvarına atanmıştı. Albaylıktan emekli olup Bursa'ya yerleşmiş diye duydum. Astsubay arkadaşımız Doğan, Çelik Harekâtı bittikten sonra Gambiya'daki jandarma eğitim birliğine gidecekti. Sonra bir kere televizyonda gördüm. İstihbaratçılar ise genellikle asıl adlarını söylemezler ve bir daha pek görünmezler. Bizimle birlikte olan arkada-

261 Yanlış değil, Murat, 124 numara.

şımızı Cemal diye bildim. Hem o hem Doğan'la temas kurabilsem sevinirim.[262] Sınırın öbür tarafında gülünç bir paraya bir pikap ile iki kalaşnikoflu İKDP'li muhafız tuttuk. Her gün bizi Habur'dan alıp Zaho'ya götürüp getirecekler. Zaho'da, Çekiç Güç karargâhının tam karşısında kerpiç, tek katlı bir yer bulduk. Üsteğmen Mesut ile astsubay arkadaşımız Doğan, tedbirli gelmişler. İki dakikada işi hallettiler. Bir masa örtüsü, bir bayrak, bir de Atatürk resmi ile bir defter, TC Dışişleri Bakanlığı Kuzey Irak Koordinasyon, bir başka deyimle Dert Dinleme Bürosunun küşadı yapıldı.

O günlerde yedi düvelin her kılıktaki casusu bin bir çeşit sivil toplum örgütü ayağına Kuzey Irak'ta fink atıyordu. Bazı ülkelerin parlamento heyetleri hava atarak ortalıklarda dolaşıp gidiyordu.[263] Gazeteci desen, ibadullah. Birinci Körfez Savaşı sırasında Londra'dayken BBC televizyon muhabiri hanımın Kuzey Irak'a geçince başına gelenler ve faturanın dolaylı da olsa bize çıkarılması hikâyesinden edindiğim tecrübe aklımdaydı. Bütün korkum, birine bir şey olursa al başına belayı. Avrupa'da gazeteler, çarşaf çarşaf "Türkler Irak'ta katliam yapıyor" diye yazacak. Rastgele gezerlerse iki ateş arasında düşmesinler diye, yabancıların bir yere gitmeden en az iki gün önce bizim büroya bildirmelerini haber saldım. Bir de yerli halktan zarara uğrayanların zararını tazmin edeceğimizi açıklayıp bize başvurmalarını söyledim.

Silopi'ye giderken, Somali'den dönen ve Genelkurmay İkinci Başkanlığı görevine gelmiş bulunan Çevik Bir, bize kocaman bir uydu telefonu tahsis etti. 1995'te uydu telefonları yeni çıkmıştı, seyyar radar istasyonu gibi bir şeydi, dama takılan koca bir çanak anteni vardı, başındaki astsubay üzerine zimmetli aletin yanından gece gündüz bir dakika bile ayrılmıyordu. Telefon Silopi'de. Çelik harekâtının karargâhı da orada. Ben her sabah kalkıp Zaho'ya gidiyordum. Öğlene kadar, bizim harekâttan zarar gördüğünü iddia edenlerin şikâyetlerini dinleyip, bazı seyahat edilecek bölgeler hakkındaki soruları alıp Silopi'ye dönüyor, akşam da Dışişlerine tekmil veriyordum.

---

262 Bu hatıraları yazarken Mesut telefon etti. Gerçekten Bursa'ya yerleşmiş. İlk fırsatta buluşup görüşmeyi umuyorum. Astsubay arkadaşımız Doğan'ın Gambia'da göreve gittiğini, ileri bir tarihte yeniden Güneydoğu'da göreve geldiğini işittim. İstihbaratçı Cemal'den haber alamadım.

263 Herhalde memlekete dönünce birçok mebusçu gibi "Gittim, gördüm, geldim. İnsan hakları Helsinki mutabakatı, demohraasi, bu Türkler Avrupa Birliği'ne girmek istiyorlarsa kendilerine gelsinler, hadlerini bilsinler" filan diye bir dahaki seçimlere yatırım yapma niyetindeydiler.

İlk müşteriler, başlarında yanlış hatırlamıyorsam bir Fransız albayı, karşıdaki Çekiç Güç karargâhından geldi. "Ne oluyor?" dediler. "Merak etmeyin, Türkiye Cumhuriyeti'nin teminatı altındasınız" filan gibi büyük laflar ettik. Çekiç Güç karargâhında bizden, o yaz emekliye ayrılacağını ve Erbakan'ın partisinden milletvekili adayı olacağını söyleyen bir albay ve soyadını unuttuğum bir Ali Yüzbaşıyı hatırlıyorum.

İlk esaslı müşterim Uluslararası Kızılhaç Komitesi Kuzey Irak temsilcisi oldu. Selâmaleyhüsselem içeri girip "Cenevre Sözleşmesi gereğince harp esirlerini görmeyi talep ediyorum" dedi. "Burada harp esiri falan yok, polis harekâtı var, yani esir yok mevkuf var, onlar da bizim sınırlarımızın içinde, seni ilgilendirmez. Hem kendi başına buyruk ortalarda gezme, iki ateş arasında kalırsın, bana dert olur. Onun için önceden sorup tehlikesiz olduğunu öğrenmeden bir yerlere gitme" dedim. "Senden izin mi alacağım?" diye sordu. "Yoo, Rus ruleti oynamak istiyorsan beni ilgilendirmez, ölmek istiyorsan ölürsün" dedim. Beni Cenevre'ye şikâyet etmiş. Oradaki Daimi Temsilci Gündüz Aktan "Siz merak etmeyin, onu ciddiye almayın" gibisinden laflar edip şikâyeti Bakanlık Müsteşarı Özdem Sanberk'e aktarmış. Özdem Sanberk heyulâ uydu telefonundan beni aradı, "Komandoluğun tutmuş, adamı korkutmuşsun" dedi. Kızılhaççının yardımcısı, bir Türkle evlenip beş yıl Ankara'da yaşamış, sonra boşanıp, memleketine dönen, Kızılhaç'a girmiş efendi bir kadın. İyi Türkçe biliyordu. Adama "Kendini düşünmüyorsun, bu hanımı da mı düşünmüyorsun" dedim. Kısa süre sonra hizaya geldi. Adamı bir iki kere de "Bunları bana ne soruyorsun, PKK'lı arkadaşların Hakurk'ta, onlara sor" diye haşladım. Sanırım bir daha şikâyetçi olmadı. Sonra ben on günlüğüne Ankara'ya gittiğimde yerime bakan Halil Akıncı'yı da denemiş. Halil yer mi! Yememiş tabii.

Bir de bizim askeriye var. Akşamüstleri Silopi'deki karargâha gidiyordum. Binbaşı-albay rütbesinde sekiz-on subay büyük bir masanın etrafında oturmuş çalışıyorlardı. Ben içeri girince birden herkes **susup havaya bakmaya başlıyor, neden sonra birileri sorduklarıma** üstü kapalı, ne olduğunu anlamadığım cevaplar veriyordu. Üçüncü veya dördüncü gün "Arkadaşlar, ben de bizdenim" diye yüksek sesle söylendim. O sırada galiba tümgeneraldi, Fevzi Türkeri içeriden çıktı, koluma girdi "Gelin Müfit Bey bir dolaşalım" dedi. Bahçeye çıktık. Söylenebilecekleri ve söylenmemesi gerekenleri anlattı. Aslında söylenmemesi gereken fazla bir şey yoktu. O zamanlar bizim askeriye bir yerlere saplanmıyordu. Vurdu mu işi hallediyordu, do-

layısıyla o sıralar Kuzey Irak'ta ufak tefek çatışmalar dışında asayiş berkemal gibiydi.

Somali'den arkadaşım Hüseyin Erim general olmuş, komuta ettiği zırhlı tugayla Çelik harekâtına katılmış ve Zaho'dan yanılmıyorsam 30 kilometre kadar içerde bir yere karargâh kurmuştu. Oraya gittim. Postasına "Bir sivil gelmiş cambo diyormuş dersin" dedim. Beni görünce sevindi. Sonra sık sık gidip "Sizin burada ne yemek var?" diye misafiri oldum. Harekât bitince Hüseyin Paşa'nın tugayı emri aldıktan sonra dört-beş saat içinde toparlanıp bütün ağırlıklarıyla 30 kilometre mesafedeki Habur'dan içeri girdi. Erkanıharp zabiti değilim, ama tanıdığım askerler bunun başarı olduğunu söylediler.

Orada bir de Erdal Sipahi'yi tanıdım. Uyandırdığı saygı ve güven bütün çevreyi sarmıştı. 2003'teki tezkere geçse Kuzey Irak'a girecek tümenin komutanıyken, her ne hikmetse aynı yılın ağustos ayında emekli oldu.

Bir de Şırnak'taki Fethi Paşa vardı. O, orgeneralliğe kadar yükseldi. Bana göre son derece aklı başında bir askerdi. Tümgeneralliklerden yukarı nasıl çıktı, hayret.

Selahaddin Eyyubi[264]'den beri Türkihar makulesinin Ortadoğu yöresinde sekiz yüzyılda oluşturduğu yenilmezlik, erişilmezlik ve baş eğmezlik gibi hasletlerle beslenmiş itibarı, kasaptaki ete soğan doğramayacak kadar uzak görüşlü, yüce ve akil bir büyük paşanın komutasındaki 11 kahramanın kafasına geçirilen 11 çuvalla sona erdirildi. Bu kahramanları Süleymaniye, Erbil, Kerkük ve Bağdat'ta üstü açık kamyonlarla gezdirip işi bitirdiler. Bir de bir Sayın Büyüğümüzün büyük bir isabetle önerdiği gibi müzik notası verip gezdirirken bando çaldırsalardı daha da fevkalade olurdu.

Şimdi geriye, benim İsveç'te bulunduğum 1981 yılına gidelim: Adına Letitia von Würtemberg[265] diyelim, bir tanıdığım vardı. 16. ve 17. yüzyıllarda, Almanya'da Katoliklerin Protestanları, Protestanların Katolikleri yakaladı mı boğazladıkları dönemde, çok sayıda Alman Protestan soylusu, kapağı İsveç'e atıp kelleyi kurtarmış. Letitia da öyle bir aileden geliyordu. Modern dansçıydı ve Stokholm'de bir dans okulu vardı. Oralarda az görülen bir zarafete ve İsveçli orta-

264 Selahaddin Eyyubi'nin babası Eyyub'un memleketi Samarra'dır. Samarra, Abbasileri tahta geçiren Orta Asya ağırlıklı ordudaki yabani etrakın Bağdat'tan uzak durması için yerleşmeye mecbur tutulduğu kentlerden biridir. Selahaddin'in bir kardeşinin adı Börü, birininki Turanşah'tır. Kör ırkçılık batağına saplanmamış aklı başında Kürtçüler, Selahaddin'in annesinin ırkdaşları olduğunu öne sürmekle yetinirler.

265 Asıl adı bende mahfuzdur.

lama aydınların üzerinde bir akla sahipti. Stokholm'e dört beş saatlik yolda, kuzeyde bir malikâneleri vardı. Bir hafta sonu, gittim. Mevsiminde geyik avı yapılan bir bölgede, büyük bir konak, konağın yanında aşağı yukarı 200-300 metre çapında bir gölcük[266], karşı yakada ise Letitia'nın kendine yaptırdığı büyük bir ev vardı. Ev bir tek büyük odadan ibaretti. Konak, ağabeyine aitti. Garajında 1948 model bir Jaguar arabayı özgün haline göre yenilemeye[267] uğraşıyorlardı. Bazı aile dostları geldi, buz tutmuş gölde araba kaydırma eğlenceleri başladı. Beni de buyur ettiler. "Buz benim yabancı olduğumu anlar, kırılıverir, başınıza bela olurum; yoksa korktuğumdan değil, size iş çıkmasın" dedim, ısrardan vazgeçtiler.

Şimdi gelelim İsveç'ten yeniden Zaho'ya. Bir gün TC Dışişleri Bakanlığı Zaho Dert Dinleme Bürosunda otururken kapı şiddetle açıldı ve önde sakallı bir adam ile biraz ürkek bir adam ve gene ürkekçe bir kadın içeri girdi. Adam İsveçli bir binbaşı, İsveç "Gariban Çocuklara Aşı Yapma Sivil Toplum Örgütü" filan gibisinden bir örgütün Kuzey Irak temsilcisiymiş. Kadın ile adam da aşı yapma örgütünün insani faaliyetlerini yerinde incelemeye gelmişler. Parlamento üyesiymişler.

Binbaşı hiddetliydi. "Bizi yolda sizin askerler durdurdu. Arabamızı didik didik aradılar, aradıktan sonra da ne var ne yok karmakarışık içeri attılar" dedi. "Kırılan, dökülen veya eksik var mı?" diye sordum, "Yok" dedi. "Bir yerlere gitmeden önce benden bilgi alsaydınız böyle nahoş olaylar önlenirdi" dedim. "Sana mı soracağız" dedi. Baştan beri lahavle çekiyorum, ama kendimi zor tutmaya başladım. "Yok, ama gene de sorsanız iyi olur" dedim. "Hem, bizim şoför Türkçe biliyor, sizin subay bizim için bunların hepsi casus[268] demiş" dedi. Lahavle velâ inna binna... Gene alttan aldım. "Basında böyle iddialar var, onların etkisinde kalmış olabilir" dedim. "Türk basını mı?" diye burun kıvırdı. Onun üzerine inna binna kalmadı. "Bana bak, ben sizin buza gömülü Allahın belası memleketinizde hayatımın üç buçuk senesini geçirmek talihsizliğine uğramış bir adamım. Sizin o zihin kabızı basınınızın da ne olup ne olmadığını çok iyi bilirim. İstersen geberebilirsin, ama bunun sorumlusu olmak istemem. Burada bir hanımefendi olduğu için sana siktir diyemiyorum. Şimdi lütfen gider misiniz?"[269] dedim.

---

266 Göletin Fransızcası.

267 Yeni Türkçesi restorasyon. Bu işi yapanlara "restorateur" dense de Frenk dilinde bazı hallerde "karın doyuran" anlamına da kullanılır.

268 Doğru söylemiş.

269 Yeni Türkçede "Look you here, I had the misfortune of spending three and a half years of my life in your goddamned ice-frozen country. I also know very well

Binbaşı şaşırdı, ama fazla üstelemeden çıktılar. Giderken de yüksek sesle "Binbaşının aşı yapmakla ne işi olur" diye söylendim. Sonra da pişman oldum. Ya "Ben doktor binbaşıyım" deseydi?

Çıkarken milletvekilleri bana kartlarını verdiler. Hımar muamelesi olsun diye bakmadan ve umursamadan cebime attım.

Akşam hac konaklama tesisinde cebimi yokladığımda kartlar elime geldi, çıkarıp baktım. Bir de görmez miyim, adamın soyadı von Würtemberg ve seçim bölgesi Letitia'ların orası değil mi! Tuuh! Bana yuh olsun. Kartı orada okusaydım da adama Letitia'yı, Jaguar otomobili, aile konaklarının bitişiğindeki otomobil kaydırılan buz tutmuş gölü sorsaydım nasıl kafalarına vurup şaşırtmış olurdum! Kim bilir, üstünde yaşadıkları buz gibi soğuk insanlardır, belki de hiç etkili olmazdı. Öylece bakarlardı, hiçbir tepki göstermezlerdi. O da bir ihtimal.

CIA Hayır Cemiyeti Başkanı Allen Dulles'ın "Ben hayatta binlerce lüzumsuz adamla tanışıp el sıkıştım. Çünkü İsviçre'de genç bir diplomatken orada çok ilgi çekici ve değişik bir Rus olduğunu, mutlaka tanışmam gerektiğini söylediler, yan çizdim. Meğer o Rus Lenin'miş" dediğini bir yerde okumuştum.

Ben de o günden beri her aldığım kartı hemen okurum. Tarotçu, kebapçı, çatı tamircisi, fenni sünnetçi, dokümantarist, aklınıza ne gelirse gördüm, ama henüz ilginç bir isme rastlamadım maalesef.

Ankara ve Playoff, Yani Gene Spor, Ama Bu Kez Basketbol

Silopi'den bir haftalığına Ankara'ya döndüm. Yerime geçici olarak Halil Akıncı geldi. Siyasal Bilgiler Fakültesinde Mülkiye Spor Kulübü adına büyük amfide bir spor semineri düzenlemiştim. Erman Toroğlu, Baba Rüştü Yüce[270], Kurthan Fişek katılıyordu. Milli Takım Ankara'daydı. O sırada TFF başkanı olan Şenes Erzik'i gördüm, Fatih Terim katılır mı diye sordum. Kendisine sormamı söyledi. Sheraton'un salonunda Terim'i buldum. Kibar laflarla davet ettim. Yerinden kımıldamadan ve bana bakmadan burnunu kıvırıp dudaklarını büzüp bir iki ses çıkardı, anladığım kadarıyla reddetti. Seminer güzel oldu.

---

what your mentally constipated press is and what it is not. You may croak if you want to but I don't want to be responsible for it. I can't tell you to fuck off because there is a lady present. So, will you kindly leave." Yani kibar ve nazik bir diplomatik hitap şekli babında diplomasi derslerinde örnek olarak belki kullanılabilir diye yazdım.

270 Profesörlüğü bir yana "Baba" unvanını gerçekten hak eden nadir ve büyük bir spor adamıydı. Genç yaşta kaybettik. Mekânı cennet olsun. Basketbol federasyonu da kişiliğine layık bir mekâna adını versin.

Aynı günlerde, bizim basketbol takımı olağan sezonun son maçını oynadı. Yine parasızlık ve talihsizlik yakamızı bırakmıyor. İnce uzun olmasında dolayı zurna diye anılan Koç Semih Gökalp'in üzerine emrivakiyle yıktığım takımdan ayrılanlar, sakatlar ve hastalar var. Son maça beş sağlam, bir hasta, iki de oynayamayacak kadar sakat oyuncumuz kalmış. Semih'in dirayetiyle küme düşme tehlikesini atlatmışız da biraz fazla atlatmışız. Playoff'a kim kalacak maçı oynayacağız. Karşı takım iddialı. Bize gelince: Birinci lige çıkıp kim ne yapsın. O zaman birinci ligde bugünkü gibi 15, 20 milyon değil, ama gene de yüz binlerce dolar dönüyor. Biz haddimizi biliriz. İkinci lig şimdilik bize yeter, bir iki yıl yapılanıp bir nefes alalım, sonra düşünürüz derken, olmayacak oldu. Bizim takım bütün oyunu başladığı beş kişiyle götürüp hiç oyuncu değiştirmeden maçı galip bitirmesin mi! Eyvah! Kısmete bak. Basketbolda böylesini gören varsa beri gelsin. Playoff'ta eleniriz, ama rakip Manisa'da, bir de oraya maça gitmek var. Hiç hesapta olmayan masraf çıktı. Neyse, sağdan soldan para devşirip, söylemesi ayıp az biraz da cepten koyup, 10 tane gidiş-dönüş İzmir'e uçak bileti aldık. Takım sabah gidip akşam dönecek. Ben Silopi'ye döndüm. Üç gün sonra gazeteye bir baktım, "Mülkiye maça çıkmadı" diyor. Uçağı kaçırmışlar. Bana "Yanlış anons yapıldı onun için uçağı kaçırdık" dediler, ama benim tahminim, bizim Koç Semih, uyuyakalmış, gecikmiş, biletler onda, havaalanına son dakikada gelince çek-inden geçmişler, ama kapılar kapanmış, uçağa binememişler.[271] Çantaları geri gelmiş.

Hem biletler yandı hem de Basketbol Federasyonu'na mazeret bildirip dert anlatmak zorunda kaldık. Zaten fukarayız, çok az parayla vaziyeti idare ediyoruz, kötü örnek oluyoruz diye Turgay Demirel Federasyonu bizden hiç hazzetmiyor. Bir de maça çıkmadık diye ceza yiyecektik. Bilet koçanlarını falan gönderip vaziyeti kurtardık.

Dört yıl sırtladığım kulüp başkanlığım sırasında telefonla çok konuştuğum, ama hiç yüzünü görmediğim bir insan, o sıralar Basketbol Federasyonu'nda görev yapan Nur Gencer'di. Her bakımdan **çok desteğini gördüm. Bir gün karşılaşıp yüz yüze teşekkür etmek** isterdim. Kısmet değilmiş. Birkaç ay önce Bodrum'da vefat ettiğini gazetede okudum.

271 Aradan 25 yıl geçti. Şimdi Atılım Üniversitesi'nde öğretim görevlisi olan Semih'le hâlâ bu konuda anlaşamıyoruz. Suçun THY'de olduğunu söyler.

Halil'in Serencamı

Bu arada ben yokken Halil Akıncı'nın başından geçenleri de kendi kaleminden okuyalım.

Daha doğrusu, benim gençliğimde Dışişleri'nin kurallaşmış üslubuyla aktaralım:

"Silopi'de Müfit Özdeş yokken yerine gelen Halil Akıncı'nın başından geçenleri içeren yazı ilişikte sunulmuştur" diye başlayalım.

Sonra "İncelenmesinden de görüleceği üzere yazıda" diye devam edip yazıyı üçüncü tekil şahıs ağzından tekrar edelim. Sonra da "Bilgilerini veya duruma göre gereğini rica ederim" diye veya bir üst makama yazılıyorsa "Müsaadelerine arz ederim" diye bitirelim.

Şimdi, aşağıdaki yazının okunması hususunda gereğini müsaadelerine arz ediyorum.

"Yakın arkadaşım Müfit Özdeş'in geçici olarak ayrılması üzere onun yerine bir hafta süreyle Silopi'de görevlendirildim. Daha göreve başladığımın ertesi günü beni BM'nin Kuzey Irak'taki güvenlik gücünün başındaki bir zat ile Uluslararası Kızılhaç örgütünün temsilcisi, Zaho'daki büroda ziyaretime geldiler. Kızılhaç Temsilcisi askeri harekât nedeniyle hareket kabiliyetlerinin sınırlandırıldığını, bunun her türlü uluslararası belgeye ve geleneğe aykırı olduğunu, uygulamanın derhal durdurulmasını medeni dünya adına talep ettiklerini yüzüme çarptı.

Somut olarak ne gibi sorun olduğunu sorunca; bir hamile kadının hastaneye yetiştirilmesi gerektiğini, halbuki köyün Türk askerlerince sarılı olduğunu, o yüzden zavallı kadınla temas kurup yardımcı olamadıklarını, 'muhasaranın' derhal kaldırılmasını ve yardımın engellememesini emredici biçimde talep etti. Kendisine soğukkanlı ve kibar bir biçimde böyle bir insani konuyu dikkatime getirdiği için minnetlerimi arz ettikten sonra hamile kadının tek başına köy dışına çıkarılması halinde yardımcı olacağımızı ve gerekirse helikopterle hastaneye götüreceğimizi, PKK'lıların sivil halka karışıp saklandıklarını, muhasaranın ancak köylülerin PKK'lıları teslim etmeleri halinde kaldırılabileceğini, kendisi bu konuda yardımcı olursa ancak minnettar olacağımızı, başka bölgelere gidişin ise etrafın mayınlanmış olması dolayısıyla kendileri gibi beşer sever insanların zarar görmemeleri için yasaklandığını söyledim.

Bunun üzerine o ana kadar bana tepeden bakmakla yetinen (adamın boyu iki metreye yakındı) BM memuru müstehzi bir edayla 'Türk Ordusu nereye mayın yerleştirdiğini bilmiyor mu?' diye zekâyla

bezenen bir soru sordu. O zaman aniden o kibar ve soğukkanlı Halil kayboldu ve yerine 'fakof' diyen birisi geldi. Adamları kovdum. Ama NATO ve AGİT tecrübemin bana öğrettiği gibi konuşmamızı teybe aldığımdan kendimle ilgili bir şikâyete karşı da hazırlıklıydım.

Anlaşılan bu yardımseverler Müfit'in yokluğundan istifadeyle benim 'acemiliğimden istifade etmeyi' düşünmüşler. Daha sonra harekâtın başındaki komutana durumu anlattım ve operasyon bölgesinde harekâtı haklı olarak yasaklamanın bunların eline koz verdiğini, can korkusu nedeniyle zaten yerlerinden kıpırdamayacaklarını, onun yerine 'bir uyarıda bulunarak çatışma bölgesinde dolaşmanın can tehlikesi yarattığı ve Türkiye'nin öyle yapan birinin güvenliğini sağlayamayacağının' ilan edilmesini önerdim.

İkinci ilginç olay şöyleydi:

Irak'tan ucuz mazot alarak Türkiye'de satmak çok kârlı sayılıyordu. Bu nedenle gümrük kapısından geriye doğru uzanan kamyon kuyrukları oluşmuştu. Bizim hac konaklama tesislerindeki büromuzun hemen yanında Irak'a insani yardımı düzenlemekle yükümlü BM görevlisinin bürosu vardı. Akşam demlenme saatinde bazen onu davet ederdim. Bir gün 'Ben görevimi yapamıyorum, çünkü kamyon sırasını atlayıp sınırdan öncelikli geçmek isteyen yardım taşıyan kamyon şoförlerini diğer şoförler arabalarından indirip dövüyorlar' diye şikâyet etti. Ben bunun çözümü için 'yardım kamyonlarının konvoy halinde kuzeyde toplanıp polis ve jandarma eşliğinde dayak tehlikesine maruz kalmadan' görevlerini yapabileceklerini söyledim. Valiyle görüşerek bu işi hallettik.

Üçüncü olay Tarafsız CNN televizyonun tutumuyla ilgili.

Bir gün akşam saatlerinde hac konaklama tesislerinde görevli subay bana gelip bir yabancı TV muhabirinin benimle görüşmek istediğini söyledi. Ben de kabul ettim. Geldiler. Kendilerine canlı yayın olmadığından benimle konuştuklarının tamamının verilemeyeceğini bildiğimi ancak 'özetlerken bunu yansız bir şekilde yapmalarını ve söylediklerimi içinden bazı bölümler alarak sadece onu vermek yerine tümünü yansıtmalarını' şart koştuğumu belirttim. Söz verdiler. Yarım saat kadar konuştuk. Bu arada helikopterlerin inip kalkıp yaralı getirmelerini ve etraftaki askerleri çekmelerine de izin verdim. Çünkü yaptığımızın ne kadar düzenli ve dikkatli olduğunu, dünyaya iletmek için bu yayının bir fırsat olduğunu düşünmüştüm. Tabiatıyla en övünerek anlattığım insani yardım konusundaki tutumumuzu yansıtan konvoy düzenlenmesi ve yardımın güven içinde Irak'a ulaşmasına katkımızdı.

Sonunda CNN'in yarım saatten fazla süren konuşmamızdan benim sesimden verdiği tek cümle 'Türk kamyon şoförleri yardım götüren kamyon şoförlerini dövüyorlar' olduğunu öğrendim.

Bir diğer olay da harekât komutanının itirazına rağmen PKK'lılar tarafından öldürülen peşmergelerin cenazesine katılarak rahmet dilememdi. Bunun yerel halkla ilişiklerimize çok katkısı oldu."

Dışişleri'ndeki nadir kafa dengi arkadaşlardan Halil'in yazdıklarını meslek hayatımızda nelerle, nasıl uğraştığımızı bir başkasının gözüyle anlatması bakımından ilginç olduğu için aynen aktardım.

Silopi'ye döndükten kısa süre sonra harekât bitti, herkes gitti, yalnız kaldık Silopi'de.

Halkın zararlarını saptadık. Tazminatı, harekâtı yöneten Asayiş Kolordusu Komutanı Korgeneral Hasan Kundakçı dağıtacak. Bir türlü gelmez. Bir aralık Diyarbakır'a gittim, tam da bayrama rastladı. Londra'dan döndükten sonra, Diyarbakır'da görev yapan, Londra'daki Büyükelçilik Baskını sırasında iki elinde iki tabancayla saldırganların üst kata çıkmasını engelleyen Askeri Ataşe Yarbay Orhan Akbaş'a[272] yıkıldım. Sağ olsun benimle yakından ilgilendi. Fazlası ayıp olacak, tekrar Silopi'ye döndüm. Bitmek bilmeyen günler nihayet bitti. Hasan Kundakçı geldi. Göze biraz doyurucu görünsün diye paraları ambargodan beri yüzde bilmem kaç değer kaybetmiş Irak dinarına çevirdik. Satın alma gücünü bilemem, ama hacim olarak çuvallar içinde iki kamyon dolusu tuttu. Dağıtıldı. İş bitti. Ankara'ya döndüm.

O arada bir konuyu daha aktarayım. Arazide görev yapan subayların birkaçı, sıkıştırdıkları PKK'lı grubun gece helikopterlerle tahliye edilerek kurtarıldığını, iki ayrı çatışmada böyle bir durumla karşılaştıklarını söylediler. Hayal mi, gerçek mi bilemem. O günlerde bölgede gece görüşlü helikopterlerin sadece Çekiç Güç'teki Amerikalılarda olduğu öne sürülüyordu. O da doğru mu, değil mi, yine bilemem.

Bu arada her yanından asker olduğu belli, sivil toplum örgütü temsilcisi olduğunu iddia eden bir Amerikalı geldi. Dağdaki köylere battaniye dağıtacakmış. "Ama zavallı köylüler soğuktan donacak" falan diye firâklı laflar ediyor. Mart sonu gelmiş, kış neredeyse bitmiş. "Başına bir iş gelirse biz karışmayız" diye gönderdik. Üsteğmen Mesut "Adam beni neredeyse ağlatacaktı" diye dalgasını geçti.

272 Orhan Akbaş, sonra korgeneralliğe kadar yükseldi.

Yol Arayışı

Güneydoğu'dan döndükten kısa süre sonra Dışişleri Müsteşarı değişti. Bonn Büyükelçisi Onur Öymen'in Dışişleri'ne Müsteşar olacağını öğrendik.

Yugoslavya'nın dağılma sürecinde ülkenin birbirine girmesinden dolayı Almanya'daki vatandaşlarımızın karayolundan Yugoslavya üzerinden Türkiye'ye olan mutat geliş yolu kesilmişti. Yugoslavya ve Bulgaristan üzerinden Kapıkule'ye gelen bu alışılmış güzergâhı kullanmak iç savaş yüzünden mümkün değildi. Büyükelçi Öymen, Almanya'daki Türklere, en uygun yolu bulacağına söz vermiş, o iş için de ben uygun bulunmuşum. Turizm veya ulaştırma uzmanı değilim, ama bizim meslekte her bir halttan biraz anlamak gerekir. Ben de mecburen işe soyundum. İki ay, Orta Avrupa, İtalya ve Balkanlar'da oradan oraya karadan, havadan ve denizden değil, ama nehirden dolaşıp durdum.

İstanbul'dan başladım. Dışişleri'nin ayarladığı bir otomobille Kapıkule'ye, oraya gelen Filibe Başkonsolosluğu'nun arabasıyla Sofya'ya gittim. Sofya'da, Londra'dan arkadaşım Müsteşar İrfan Acar'ın[273] evinde bir gece misafir kaldım. Meslekte ilk yurtdışı görevimin Sofya'da bir konferansa katılmak olduğunu anlatmıştım. Aradan geçen 25 yılda Sofya hiç değişmemiş gibiydi. Ertesi gün Makedonya'ya, oradan Arnavutluk'a, Tiran'a ve Draç'a gidip geri döndüm. 1995 yılında Bulgaristan ile Arnavutluk arasında gördüğüm eski Yugoslavya'nın en geri kalmış bölgesi denilen Makedonya, o iki ülkeyle kıyaslandığında bana çok daha bayındır, müreffeh bir yer gibi geldi. Tepedeki eski Üsküp, kalesi, camileri, evleri, çarşısıyla tam bir Türk şehri görünümündeydi. Çarşıda Türkçe bilmeyen esnaf yoktu. Rastladığım Arnavut olduklarını söyleyen dükkâncılar bile Türkçe konuşuyordu. Türkçe Yugoslavya döneminde Makedonya'daki resmi dillerden biriyken bağımsızlıktan sonra resmi dil olmaktan çıkarıldığı söylendi. Sonraki yıllarda Kosova'da da aynı durumun olduğunu öğrendim. Biz ise buraları el üstünde tutup her türlü desteği verdik. Nankörlük diye buna derler. Gene de Makedonya'da Türkçe radyo yayınları devam ediyordu. Gazete veya dergi görmedim.

Arnavutluk'un yolları bol dönemeçli, dar, tehlikeli dağ yollarıydı. Arnavutluk, kelle koltukta araba kullanma sporu için en elverişli alandı. Yol kenarları atılmış araba enkazıyla doluydu. Zengin

273 Sonradan büyükelçi.

Avrupa ülkelerinden çalınan arabaların toplandığı merkez Arnavutlukmuş; oradan Ortadoğu ülkelerine dağıtımı yapılırmış. Atılmış arabalar da kaza geçirmiş veya bozulmuş araçlarmış. Tamir etme zahmetine kimse katlanmazmış.

Dönüşte yine Başkonsolosluk ve Büyükelçiliklerin arabalarıyla Sofya'dan Rusçuk'a gittim. Oradan Kalafat'a atladım. Romanya'da, Macaristan sınırına gidip oradan Bükreş'e geçtim. Sofya üzerinden Türkiye'ye geri döndüm. Ardından İtalya'da Bari limanına uçtum. Bari'den Çeşme'ye yolcu götüren feribotların kalktığı iskeleyi ve feribotları inceledim. Yolcularla konuştum. En az dört veya beş araçtan biri Güney İtalya'da şu veya bu biçimde soyulmuştu. Yöntemler çeşitliydi. En yaygın uygulama, motosikletli iki kişinin gözlerine kestirdikleri arabaları bir sorun varmış gibi durdurması ve biri içindekileri lafa tutarken öbürünün yan taraftan gelip el çantası, pasaport, evrak çantası, bavul, eli neye ulaşırsa kapıp gitmesi şeklindeydi. Bari'den Roma'ya trenle gidip oradan Ankara'ya döndüm.

Türkiye'de İzmir'e geçtim. Vali Kutlu Aktaş'ın tahsis ettiği bir arabayla Bari'den kalkan feribotların varış limanı Çeşme'ye gittim. Oradaki sorunları saptadım. Durumu Ağrı'dan dostum Vali Kutlu Bey'e anlattım. Kısa süre sonra usta idareci Kutlu Aktaş'ın Çeşme limanındaki sorunların hepsini hallettiğini öğrendim.

Son defa Bonn'a uçtum. Büyükelçilik daha Bonn'dan Berlin'e taşınmamıştı. Onur Öymen Ankara'da göreve başlamak üzere ayrılmıştı. Elçi Müsteşar Numan Hazar Nijerya'ya büyükelçi atanmış, gitmek üzere toplanıyordu. Emektar Sekreter Solmaz Danga'yı ve Bonn'daki bir-iki eski tanıdığı gördüm. Beş ay önce Kuzey Irak'ta karşılaştığım Erdal Sipahi Paşa Bonn Büyükelçiliğinde Silahlı Kuvvetler Ataşesi olmuştu. Onunla bu defa Avrupa'nın göbeğinde buluşmak bana ilginç geldi. Nereden nereye.

Bonn'un ardından Frankfurt üzerinden Budapeşte'ye, oradan yeniden Bükreş'e gittim. Sonunda Köstence'den hareketle, Hain Boğazından geçip Yenipazar üzerinden İstanbul'a döndüm. Onur Öymen, vatandaşların Bari'den Arnavutluk'ta Draç limanına feribotla geçip, Kuzey Yunanistan ve Batı Trakya yoluyla İstanbul'a gelmelerini istiyordu. Bu pek tercih edilecek bir yol değildi. Hem Arnavutluk'un yolları çok kötüydü, tehlikeli yollarda araba yarıştırma meraklılarına uygundu hem de Bari'den feribota binen vatandaş, Draç'a gidip Arnavutluk'tan sonra karadan bütün Kuzey Yunanistan'ı geçeceğine, bir gün daha feribotta kalıp Çeşme'ye ulaşmayı yeğliyordu. Akla yatkın ve keyfe ve keseye uygun olan da oydu.

Bana göre o dönemde en elverişli kara güzergâhı ise Almanya'dan çıkıp, Budapeşte üzerinden Romanya'da Kalafat'a gelip, Tuna'dan karşı taraftaki Rusçuk'a geçip, Sofya üzerinden Kapıkule'ye ulaşmaktı. Yolun 120 kilometresi hariç, geri kalanı otoyol ve çift yoldu.

O konuda bir rapor yazıp verdim. Sonra da 1995 sonbaharından 1997 yaz aylarına kadar neredeyse tam zaman Mülkiye Spor Kulübü'yle ilgilendim. Dışişleri'ne pek az uğradım. Arada olanları ve sebebini ayrıca anlatacağım.

Döndükten sonra bizim deli Profesör İlber Ortaylı'yla konuşurken "Ben Balkanlar'ı ilk defa gezdim. Hep okurduk, ama bizzat görmek başka oluyor. Her tarafta bizden izler duruyor. Yer isimlerinin bile hâlâ neredeyse yarısı Türkçe. Değiştire değiştire bitirememişler. Balçık civarından Deliorman yakınından geçip Hain Boğazı'na geliyor, oradan Yenipazar'a iniyorsun. Balkan kelimesi bile Türkçe" dedim. İlber "Tabii oğlum, orada biz bir vatan kaybettik" dedi.

Arkadaşım Sadi Nebrekli'nin Balkan göçmeni babası da ölüm döşeğinde "Biz vatanın o kısmını elimizde tutamadık, kaybettik: Buraya sahip çık. Türkiye'den başka gidecek yerimiz yok" dediğinde, ne söylemek istediğini çok daha iyi anladım. Sadi'nin babası demiş de biz geldik gidiyoruz, bizden sonrakiler, sözüyle bile dalga geçtikleri son vatan parçasını elde tutabilecek mi bilemem.

Hayrettin Somun ve Bosna

Tahran'dan arkadaşım, oradaki Yugoslav Büyükelçiliği Müsteşarı Hayrettin Somun ve eşi Fatma'nın, hatta kızı Leyla'nın Yugoslavya ve Bosna'nın geleceğine dönük endişelerini üstü kapalı anlatmaya çalıştıklarını ve bu konuyu Büyükelçi Ömer Akbel'le paylaştığımı belirtmiş, daha sonra Londra'dayken başlarına gelecek felaketi Saraybosna'da Cumhurbaşkanı Aliya İzzetbegoviç'e Dışişleri Danışmanı olan Hayrettin'e telefonda bildirdiğimi anlatmıştım.

Hayrettin,[274] ilgi çekici bir adam, iyi bir arkadaştı. Babası din adamıydı. Babasının Hayrettin küçükken boşandığı annesi, dağda Tito'nun partizan çetelerinde, Almanlara karşı savaşmıştı. Harpten sonra annesi bir fabrikada yıllarca çalışıp oradan emekli olmuş, babası ise Saraybosna Baş Müftülüğüne kadar yükselmişti.

Hayrettin ortaokulu Saraybosna medresesinde tamamlamış,[275] oradan devlet lisesine geçmiş, üniversitede Arapça ve Farsça oku-

274 Hayrettin, adının özgün biçimiyle "Hajrudin" diye yazılmasını ister, ama benim dilim dönmüyor, ne yapayım, kusura bakmasın.

275 O zamanlar Bosna'nın en hızlı komünistleri medreseden çıkarmış. Sual etmeden mutlak itaat kuralından dolayı olsa gerek.

muş, Bağdat Üniversitesi'nde ihtisas yapmıştı. İslamiyete, hem kuralları hem felsefesiyle derinlemesine vakıf olduğu gibi, eski Yugoslavya'nın yapısı icabı Marksizmi de çok iyi biliyordu.

Hayrettin 1960-1979 yıllarında önce öğrenci, sonra Tanjug haber ajansı Ortadoğu temsilcisi olarak Bağdat'ta bulunmuş, 1978-1979'da İran'da gazeteci olarak devrimi izlemişti. Ardından 1979'da Yugoslavya'nın Bağdat Büyükelçiliği'ne müsteşar olarak atanmıştı. Bağdat'ta bulunmadığı zaman, benim Bağdat Büyükelçiliğimizde görev yaptığım 1972-1975 yılları arasındaydı. Dolayısıyla aynı yerlerde dolaşmış, ama karşılaşmamıştık.

Hayrettin, 1992'de Bosna için toplanan Londra Konferansı'na katılmak üzere İngiltere'ye geldi. Sonra da 1993'te Bosna-Hersek'in Ankara'daki ilk büyükelçisi olarak Türkiye'ye tayin edildi ve 1998'e kadar görev yaptı. Benim de Ankara'da bulunduğum bu süre içinde yakın arkadaşlığımız devam etti. Daha sonra 1998'de ben Libya'ya atandım o Saraybosna'ya döndü. Son olarak Malezya'da büyükelçilik yaptı. Mahathir hakkında da bir kitap yazdı ve emekli oldu. Bir ara *Today's Zaman* gazetesine Balkanlar'la ilgili yazılar yazdığını öğrendim. Bu arada, Hayrettin'in eşi Fatma'nın kardeşinin, yani kayınbiraderinin kızıyla, DSP Genel Sekreteriyken Ecevit'le anlaşamayıp CHP'ye geçen, oradan da AKP'ye atlayıp milletvekili olan, Ergenekon kepazeliği sırasındaki tutumuna bir türlü anlam veremediğim, milletvekilliği sona erdiğinde eş durumu dolayısıyla İsveç'e göç ettiğini işittiğim, kendini 2002'den sonra Türkiye'de esen acayip rüzgârlara kaptırıp giden vaktiyle akıllı bildiğim arkadaşım Haluk Özdalga'nın oğlunun evlendiklerini duydum.

Hayrettin Ankara'ya atandığında Dışişleri Bakanımız olan Hikmet Çetin'in yanına nedendir bilmiyorum, birlikte çıktık. O günlerde Sovyetler Birliği'nden kopan Türk Cumhuriyetleri Ankara'da yeni büyükelçilikler açmış ve bu açılışlar sırasında Türkiye'den maddi manevi her türlü destek ve kolaylığı görmüşlerdi. Hikmet Çetin, derhal, Bosna Hersek Büyükelçiliği'ne de aynı desteğin sağlanması talimatını verdi. Bosna Hersek yıllar önce kaderine terk edilmiş ve kaybolmuş bir üvey kardeşken birden yeniden hısımlarına kavuşan bir fert gibi ortaya çıktı ve uzun süre Türkiye'de gündemde ve gönüllerde ön sırada yer aldı. 1993'te Bosna'yla ilgili genel müdür yardımcılığına gelen Alev Kılıç ve Saraybosna'ya büyükelçi atanan Şükrü Tufan, bana göre o sırada Dışişlerinde o görevler için yapılabilecek en iyi seçimlerdi. Yani, kendisi de her iki ülke açısından

iyi bir seçim olan Hayrettin Somun, medeniyet[276] denilen tek dişi kalmış canavarın kan ve ölüme buladığı bir küçük, ama haysiyetli ülkenin temsilcisi olarak, büyükelçilik hayatına kardeş bir ülkede, kendi ülkesi açısından kötü bir dönemde, ama kendisi açısından kısmetli bir şekilde başlamıştı.

Paris'te NATO Toplantısı

1994'te, Güney Akdeniz ülkelerinde kökten dinci hareketler konusunda Paris'te dört günlük bir NATO toplantısına gittim.

Bosna'da savaş var hızıyla sürüyor, Boşnaklar can havliyle abluka altında direnmeye uğraşıyorlardı. Türkiye'den başka yanlarında duran yoktu. Bütün Batı ülkeleri el altından Sırplara ve Hırvatlara destek veriyor, barış gücü diye gönderilen Kanadalı bir komutanın emrindeki çoğu Avrupalı birlikler, Boşnakların uğradığı katliamları görmezden geliyor, başlarını öteye çevirip üç maymunu oynuyorlardı.

Boşnakların uğradığı katliam can kaybıyla sınırlı değildi. Osmanlı İmparatorluğu'nda pay sahibi oldukları dönemden kalma kültür mirası sayılacak ne kadar eser varsa onlar da büyük bir hınçla elden geldiği ölçüde tahrip ediliyor, Boşnak halkıyla beraber Türklerin Avrupa'da kalmış somut izleri de silinmeye uğraşılıyordu. Sırplar ve Hırvatlar, Boşnakları "Türk tohumu" diye katlederken, bir yandan da ellerinin erişebileceği camileri, türbeleri, hanları, hamamları, köprüleri yok etmek peşindeydiler. Paris'te katıldığım toplantıdan birkaç gün önce, zevkler ve renkler tartışılamaz derler, ama bana göre kendi türünde dünya harikalarından Mostar köprüsü, hiçbir askeri gereği yokken, Hırvatlar tarafından topçu ateşiyle yok edilmiş, üstelik köprü yıkılınca da Hırvatların içindeki Ustaşi kalıntılarının pes perdeden attıkları sevinç naraları televizyon ekranlarından dünyaca duyulmuştu.

Toplantıda irticalen, yani herhangi bir metin olmadan doğaçlama konuştum. İki şey söyledim. "Mussolini'nin de Hitler'in de serbest seçimle iktidara geldikleri unutulmasın. Yarım yüzyıldır Batılı denilen ülkelerde bazı insanlar demokratik yöntemleri istismar ederek iktidara gelmeyi hedefleyen, ama iktidara gelince demokrasiyi yok edecekleri aşikâr olan kötü niyetli akımlara karşı, ilkelerinden ödün vermeden nasıl karşı koyacaklarını araştırıyor, bir türlü bulamıyorlar, onu düşünün" dedim. Lafı döndürüp "Akdeniz'in güneyi-

276 Ne dişmiş ama yüz yıldır hâlâ yerinde duruyor.

ni konuşuyoruz, ama kuzeyi de var" deyip sözü Bosna'ya getirdim. Orada olanlara ve bu arada Mostar köprüsüne değindim. Hıristiyan Batının İslam âlemindeki maddi ve manevi değerlere saygı duyması gerektiğini, ama Mostar köprüsü gibi bir eser vahşice yıkıldığında Avrupa'da kimsenin ses çıkarmadığını söyledim. "Evrensel değerlere tamam, evet de bu değerlerin tümü sadece Batı'da değil, Batılıların tekelinde de değil" dedim.

Akşam resmi yemekte aynı masada oturduğumuz bir İtalyan Profesör, yanındaki Fransız'a "Türk haklı, biz kendimizden başka kimseyi tanımak istemiyoruz" dedi. Sene 1994. 20. yüzyıl dediklerinin son günleri.[277] Akşam yemeğinden sonra günaydın.

1993'te Dünya ve Türkiye

1992 ve 1993'te Türkiye, Sovyetler Birliği'nin çöküşünden sonra birdenbire kendini dost ve düşman kavramlarının, sorumluluk anlayışının, yükümlülüklerinin tümden değişmeye başladığı bir ortamda buldu. Ne olduğunu hemen çözemedi; Bir yandan hamasete saplandı, bir yandan eski yükümlülüklerinin ağırlığı altında ezilmeye başladı. Soğuk savaş döneminde dost saydıklarının derhal değişmeye başlayan tutumlarının farkına varamadığı gibi, dünyada şekillenen yeni düzenin ne anlama geldiğini sökemedi. Türkiye'de aydın geçinen makule, fikir sahibi sayılmak için illaki sosyalizmin savunulması gerektiği kuruntusundan birdenbire mutlak liboşluğa savruluverdi.

1993'te dünyadaki dengelerin altüst olmasıyla Türkiye bir anda kendini hem tarihin hem tarih içinde kader birliği ettiği kardeş halkların hem de coğrafyanın estirdiği rüzgârın etkisiyle, Balkanlar, Kafkaslar, ata yurdu Orta Asya ve Ortadoğu ve hatta Kuzey Afrika'da işlevi, etkisi ve yapabilecekleri bulunan bir devlet olarak görünce ne edeceğini şaşırdı. Durumu doğru dürüst değerlendiremedi. Sorumlulukları ukalalıkla karıştırdı. Kardeşliği ağabeylik taslamak sandı. Yeni durumu, fütuhat ve hatta hilafeti ele geçirmek hayaline dönüştürmeye fırsat bilenler çıktı. Bana sorarsan Türkiye'nin soğuk savaş yıllarında derinlerde donmuş yatan o sessiz, görünmez, tarihten kalma gücü çabucak heba edildiği gibi koskoca ülke "stratejik derinlik" safsatasıyla Türkiye'yi çukura saplayan, üzerinde komando ceketiyle, terk edilen vatan toprağından bölücü terör örgütü desteğiyle boş sanduka kaçırmayı askeri başarı sayan sivri akıllıların

277 Meğer 21. yüzyıl dedikleri daha da beter başlayacakmış, o da başka.

ellerine bile düşürüldü. Soğuk savaş ezberleri ortadan kalkınca bir cihan imparatorluğundan süzülüp gelen ülkenin, kendi diline saygısı olmayan, çok geniş bir alanda oluşan tarihinden habersiz, coğrafyadan bihaber insanların elinde nerelere sürüklenebileceğini gördük.

Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün Ankara'da geleceğe dönük kurdurduğu Dil, Tarih, Coğrafya Fakültesinin neden bana önceleri tuhaf gelen o zincirleme adı taşıdığını ancak 1993'te soğuk savaş bittikten sonra ortaya çıkan yeni koşulları görünce anlayabildim

Bir şey daha: Sevmeyenleri, hatta nefret edenleri saymıyorum. Ama sevenlerin kiminin Gazi Paşa, kiminin Ulu Önder Atatürk dedikleri o adam, bana göre Gazi Mustafa Kemal Atatürk tür. Adı birbirinden ayrılmaz. Ayırırsan olmaz. Elde ya tarihte birçok benzeri olan iyi bir asker ya da kibar giyimli bir cumhurbaşkanı kalır. Bireleri gibi golf pantolonu giyip tren penceresinden sarkarak Atatürkçülük yapılmaz. Yaparsan antiemperyalizm, insan gibi yaşamak için bağımsız kalmak, sömürüden kurtulmak için çağdaş uygarlığı yakalamak zorunda olmak gibi kavramların ya biri ya öbürü ya da hepsi birden eksik kalır. Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün ülkedeki kulluk sistemini eşit vatandaşlığa dayalı bir özgür demokratik düzene dönüştürmek çabalarını nihai amaç sanıp taklide kalkarsan gülünç olursun. Durursan, geri gidersen, düşersin. O zaman da şapa oturursun. Dünyada sürüyle örneği var. Daha bir yığın ahkâm kesmek mümkün, ama şimdilik bu kadar ukalalık yeter, devam edelim.

Dışişleri'ne İki Yıl Fiili Ara

1995 yazı sonunda ABD Bosna'ya müdahale etti. Sonbaharda Dayton'da Bosna konusunda ilgili taraflar bir araya geldi.

O arada benim Saraybosna'ya büyükelçi gönderileceğim lafları çıktı. Şükrü Tufan iki yıldır her gün Sırp ateşine maruz kalan Saraybosna'da muhasara altında fevkalade iş başarmıştı. Artık tayin istiyordu. Şükrü Tufan'ın önemli bir merkeze tayin edileceği, benim Saraybosna'ya büyükelçi gideceğim dedikoduları çıktı. Zamanı gelmişti. Elçi unvanı alalı beş yılı geçmişti. Üç yıldır merkezdeydim. Aslında bir taraftan da Mülkiye Spor Kulübü Başkanlığı yapıyordum. Kulübü bir kurumsal yapıya oturtmadan bırakmak istemiyordum. Ancak Bosna söz konusu olduğunda durum başkaydı. Hayrettin Somunla Tahran'dan beri devam eden arkadaşlığımız dolayısıyla yakından izlediğim Bosna'yı tarafımızdan terk edildiği 1878'den,

Yugoslavya'yı da daha kuruluş çalışmalarının başladığı 1918'den itibaren neredeyse bütün ayrıntılarına kadar ister istemez iyice öğrenmiştim.[278]

Doğru mu, yalan mı bilemem. Benim Saraybosna'ya büyükelçiliğim söz konusu olunca Müsteşar Onur Öymen "Şimdi Bosna'ya barış geliyor. Müfit giderse orada yeniden harp çıkarır" demiş. Onur Öymen bana "Diyarbakır'da Olağanüstü Hal Valiliği Nezdinde Dışişleri Bürosu açacağız, sen oraya git" dedi. Ben itiraz ettim. Öymen ısrar etti. O sırada Coşkun Kırca dışişleri bakanı olmuştu. Ona söyledim. "Ben seni Saraybosna'ya büyükelçi göndereceğim" dedi. Müsteşar Öymen bana "Sen Bakana Diyarbakır'a gitmem mi dedin?" diye sordu. Ben de "Evet, söyledim. Size de demedim mi?" diye cevap verdim. "O zaman birini bul" dedi. Sonunda büyükelçi olmaya heves etmeyen Taylan İzmirli, Paris'e başkonsolos yapılacağı vaadiyle Güneydoğu'ya gönderildi. Taylan'la Diyarbakır ve Şırnak'a gittik. Urumiye'den tanıdığımız Vesim Tunç'u bulduk. Kişiliğine güvendiğimiz Vesim, Taylan'a sözleşmeli şoför olarak yeniden devlet hizmetine girmeyi kabul etti. Ben Ankara'ya döndüm. O arada Hükümet güvenoyu alamamış, Kırca'nın bakanlığı düşmüştü.

Ondan sonra da iki yıldan fazla, 1997 sonuna kadar, hatta 1998 Ocak ayı sonunda Libya'da büyükelçiliğe başlayana kadar Dışişleri Bakanlığı'nda bir işim olmadı. Arayan soran da yoktu. Mümtaz Soysal arada çok kısa bir süre dışişleri bakanlığı yaptığında beni sormuş, "O Bakanlığa gelmiyor" demişler. Gelmiyorduk da keyfimizden mi gelmiyorduk. Onur Öymen aforoz etti de ondan gelmiyorduk.

Onur Öymen hakkında biri yanında çalıştığım bir büyükelçi, biri de Öymen'in çok yakın arkadaşı olan aklına saygı duyduğum bir meslektaşım, fazla olumlu sözler söylememişlerdi. Ben de uzaktan tanır ve fazla hazzetmezdim. Bununla beraber, memuriyetten ayrılıp siyasete girdikten sonra izlediği çizgiyi yürekten destekleyerek takip ettim. Gerek mensubu olduğu siyasi partiye hâkim olan ve partinin kurucu ilkelerine aykırı düşen zihniyete karşı, gerek Türk **dış politikasının ve dolayısıyla Türkiye'nin içine saplandığı duruma** karşı verdiği mücadeleye hayranlık duymamak mümkün değildi. Bir vesileyle kendisine de söyledim. "Ben Dışişlerindeyken sizden hazzetmezdim, ama şimdi verdiğiniz mücadeleye hayranlık duyu-

278 Mesela Bosna'da Avusturya işgaline karşı 1880'lerde başlayan muhalefet hareketinin Türkçe yürütüldüğü, direnişçilerin uzun tartışmalardan sonra çıkardıkları dergilerin ve diğer yayınların Türkçe olmasına karar verdikleri beni en çok şaşırtan hususlardan biridir.

1996'da Mülkiye Kulübü'nün Bosna Hersek ziyareti sırasında Devlet Başkanı Aliya İzzetbegoviç'le

yorum" dedim. "Teşekkür ederim. Dışişlerine gelince, orada zaten kimse kimseden hazzetmez" dedi. O kadar değil, ama doğruluk payı da yok denilemez.

Taylan İzmirli'ye gelince, onu Paris'e göndermediler. Lyon'a başkonsolos gitti. Oradan emekli oldu. Taylan, en zeki ve bilgili arkadaşlarımızdan biriydi. 12 Eylül döneminde Bükreş Büyükelçiliğinde görev yaparken askeri ataşeyle takışmış, o yüzden önü kesilmiş, büyükelçi yapılmamış derlerdi.

Vesim Tunç, hali vakti yerinde bir vatandaş oldu. Hakikatlidir. Beni, Kutlu Aktaş'ı, Taylan'ı her vesileyle arar, bir emriniz var mı diye sorar. Çocuklarını okuttu. Biri jeolog ve baraj müteahhidi olmuş. Diğerlerine iş kurmuş. Van'da çiftliği, Mersin'de minibüsleri ve güzel bir apartmanı var. Çalışıp başaran bir yurttaş örneğidir.

Bosna'ya İlişkin Son Söz

Bosna'dan önce Yugoslavya'ya da bir iki kelimeyle değineyim. Belgrad'da büyükelçilik yapmış ve o konuda kitap yazmış Süha Umar gibi arkadaşlar varken bana hariçten ahkâm kesmek düşmez, ama yarı kulaktan dolma, yarı kitaptan okuma bildiklerimi anlatayım.

Yugoslavya fikri, Birinci Dünya Savaşı'na kadar Habsburg imparatorluğu idaresinde yaşayan kravat mucidi Hırvatlardan çıkmış. 19.

yüzyılın başında Avrupalıların Şark dedikleri diyarın sınırında yaşayan Sırplar, Yugoslavya fikrini üç buçuk asırlık Türk idaresinden kurtulup Rusya'nın himayesinde yeniden kurarak yaşattıkları Krallıklarını büyütmeye fırsat bilmişler. Hırvatlar Kurucu Meclis'te yeni devletin anayasası hazırlanırken Sırpların tutumunu protesto için oturuma katılmayınca, anayasa Sırpların istediği gibi geçmiş. Yani Yugoslavya adıyla genişletilmiş bir Sırbistan Krallığı ortaya çıkmış. Boşnaklar, neredeyse adamdan bile sayılmadan kayıtlara sadece "Müslüman" diye girmişler. İkinci Dünya Savaşında Alman işgali sırasında ahali, Hırvatların Ustaşi'si, Sırpların Çetnik'i, Tito'nun komünistleri, Mihailoviç'in milliyetçileri, Alman yandaşları diye hem Almanlarla hem birbirleriyle boğazlaşmış. Hırvat Tito savaştan sonra Belgrad'ı mesken tutup vaziyeti toparlamış; bağımsızlığa dayalı Komintern dışı bir sosyalist yönetimle işi idare etmiş; ölene kadar barış ve huzuru iyi kötü sağlamış.[279]

Tito öldüğünde ben İsveç'teydim. Oradaki Yugoslav göçmenlerin nasıl endişeye kapıldıklarını yakından gördüm.

Aradan 10 yıl geçti, geçmedi. Sırpların başına geçen Miloşeviç, Kosova maktulü Kral Lazar'ın kemiklerini Sırbistan'da geziye çıkardı. Sonra diskocu İtalyan Dışişleri Bakanı de Michelis Avusturya-Macaristan ekonomik bölgesi diye tutturdu. Ardından Almanlar Hırvatları fıştıkladı, sonrası malum.

Bosna ile Türkiye'nin ilişkilerine gelince: Londra'da İngiliz Dışişleri'nde şakayla karışık bana "Sizi Avrupa'dan çıkarmak için 400 yıl uğraşıldı, yeniden girmenize izin verilir mi sanırsın" denildiğini belirtmiştim.

Boşnakların can savaşı sırasında çok yakın olan Türkiye-Bosna arasındaki dostluk bağlarına karşı son zamanlarda Bosna'daki bazı Avrupacıların şiddetle karşı çıktığını ve Türkiye-Bosna ilişkilerini bozmaya uğraştıklarını işittim. Hane halkından sayılması gereken Kıbrıs Türklerinden Türkiye karşıtı Avrupacılar çıktıktan sonra, uzaktaki hısım Boşnakların kendilerini yeryüzünden canları ve mallarıyla tümden silmeye uğraşmış olan Bosnalı Sırplara ve Hırvatlara daha yakın hissetmesine şaşmamak lazım. Avrupalı Noel Baba'nın küfesinde taşıdığı, ama gösterip de koklatmadığı öyle cazip şeyler var ki kanmak için çocuk olmak gerekmiyor.

Bununla beraber, Bosna-Hersek Baş Müftüsü Mustafa Efendi Ciric'in, 2007'de zamanın Türkiye Cumhuriyeti Başbakanının da

279 1960 yılında lisede edebiyat hocamız olduğunu önceki bölümlerde anlattığım Ahmet Kabaklı bile bir gazeteci grubuyla Yugoslavya'yı gezmiş, dönüşte bize Tito'yu beğendiğini söylemişti.

katıldığı bir törende "Bosna Hersek'in anası Türkiye, başkenti de İstanbul'dur" demişken ve Avrupalı barış gücü askerlerinin bakışları altında Ustaşi ve Çetnik kalıntıları tarafından katledilen binlerce masum sivil Boşnak'ın en az iki kuşak geçmeden dinmeyecek acısı hâlâ yürekleri yakarken, 10 yıl sonra bu defa "Bosna Hersek'in başkenti Brüksel'dir" demesini salt Noel Baba'nın küfesiyle açıklamak doğru olmaz. Bunda, Türkiye'yi yönetenlerin nerede yanlış yaptığını da sorgulamak gerekir. Ya ifrat ya tefrit veya ham hayalle dış politika yürütülmez. Derinlere ineyim derken çukura düşer ya da çamura saplanır kalırsın. Vaktiyle Hak ve Huk diye iki eşi olan Hagop adlı vatandaş hakkında anlatılan eski İstanbul hikâyesinde olduğu gibi, "Hak der Huktadır, Huk der Haktadır, bilmezler ki Hagop, burnuna kadar çukurdadır" vaziyeti doğar yani.

Mülkiye Spor Kulübünde Başkanlık, Mülkiye ve Mülkiyelilik, Spor Kulübünün Acıklı Sonu

1987 yılında İran'a giderken, Mülkiye Spor Kulübünü İkinci Türkiye Ligi'nde oynayan çok iyi bir basketbol takımı, en küçüklerden gençlere kadar dört kategoriden oluşan bir basketbol altyapısı, Ankara Birinci Amatör Kümesinde[280] parmakla gösterilen bir futbol takımı, Ankara'da başa oynayan bir kız voleybol takımı, bir hentbol takımı, Deplasmanlı Türkiye Ligi'nde oynayan bir sutopu takımı, genç yüzücülerden oluşan bir yüzme şubesi, bir dağcılık şubesiyle Ankara'da küçük-büyük 200'e yakın sporcuya en iyi cinsten malzeme, ehil antrenörler ve zemin sağlayan, çok iyi ve özverili bir yönetime sahip, düzgün işleyen bir kulüp olarak bırakmıştım.

1989'da bir ara İran'dan geldiğimde futbol takımını zor durumda buldum. Osman Işılar küsüp gitmiş, takım antrenörsüz kalmıştı. Küme düşme tehlikesindeydi. Osman'ı gene takımın başına geçmeye ikna ettim. Eski kalecilerimizden Özcan mezun olup Ödemiş'te aile işlerinin başına, Fatih Adapazarı'na gitmiş, Ankara'dan ayrılmışlardı. Bir diğeri sakattı. Lisansı boşta olan ve spor gazeteciliğine başlayan eski profesyonel kaleci Özer'in lisansını alelacele Mülkiye adına yeniledik. Kalan son dört maçı kazanıp kümede kaldık. Tatilimin tamamını Ankara'da harcayıp Tahran'a döndüm. Oradan Londra'ya atanıp 1992 sonunda Ankara'ya döner dönmez Somali'ye gittim. Ardından Çevik Bir'le New York, Mogadişu, Vaşington, Ankara, bir daha Mogadişu falan derken, 1993 Mayıs ayını bulduk.

280 O yıllarda henüz bölgesel amatör ligler yoktu.

1995 Mülkiye futbol takımı

1985-1990 arasında kulübü büyük başarıyla yürüten başkanlar ve yönetim kurulu üyelerinden hiçbiri ortada yoktu. Herkes bir yana dağılmıştı.

Kulüpten birisi, kim olduğunu unuttum, "Aman ağabey gel, kulüpte kimse kalmadı, dağılıyor" dedi. En son, bize hentbol şubesi kurduran arkadaş başkan olmuş. Kulübe gelen bütün para hentbol takımına gitmiş. Buna kızan koç Zafer Kalaycıoğlu'nun basketbol takımı ve altyapıdaki bütün işe yarar oyuncuları alıp başka bir kulübe gittiği söylendi. Çok içerlediğim Zafer'i 1987'den sonra hiç görmedim, ama kız takımlarını çalıştırdığını ve olağanüstü başarılı olduğunu uzaktan izledim.

Fazla uzatmayalım. 1993 yılından 1997 yazına kadar, yine etrafta kimse yokken kulüp başkanı oldum. Hayatta yaptığım en zor işti. Mülkiyeliler Vakfından gelen ve bazen gelmeyen çok cüzi bir para ile ne zaman ve ne kadar geleceği hiç bilinmeyen bağışlardan oluşan gelirler ile biri profesyonel dört beş branşta faaliyet gösterebilmek için herkesin ciddi fedakârlık etmesi gerekiyordu. O da her şeyin, bir başka deyimle dünyadaki maddi ve manevi bütün değerlerin hızla sadece paraya dayanma yoluna girdiği bir ortamda giderek daha zor oluyordu.

İlk başlarda Ahmet Tan'dan çok ciddi destek aldık. O zamanlar nadir Mülkiyeli başarılı iş adamlarından Suat Orsan can suyu olabi-

lecek bir bağışta bulundu. Hikmet Çetin en sıkışık zamanlarda imdada yetişti. Böylece çarkı kör topal döndürmeye başladık.

1980'lerden itibaren bir de bütün dünyada ve Türkiye'de başta futbol ve basketbol, sporun ürettiği paraya göre ölçülmeye ve sanayi veya işkolu addedilmeye başlaması eskiden en azından Olimpiyatlarda geçerli olan ve kutsal sayılan mutlak amatörlük ilkesinin önce fiilen ve daha sonra resmen kaldırılması, benim gibileri dinozor yapmıştı. Başkanlık dönemimde en zoruma giden bir olay, İstanbul'da başımdan geçti. Yanılmıyorsam 1994'te, Federasyon Başkanı olan Turgay Demirel, birinci ve ikinci ligdeki basketbol takımlarının yöneticilerini İstanbul'da Divan Oteli'nde topladı. Basketbolda 1960'lardan itibaren başlayan gayri resmi veya güya gizli diyebileceğimiz profesyonellik resmiyete dönmüştü. Ama sözleşmeler sadece bir yıllık yapılıyordu. Şirketler, basketbol takımlarına destek diye başlayıp sonradan o kulüpleri yutuyordu. Mesela Efes Pilsen şirketi Kadıköyspor'a destek diye başlayıp sonunda kırmızı beyaz renkli Kadıköyspor'u yutup, koyu mavi ve beyaz[281] formalı Efes Pilsen'e çevirivermişti.

O günlerde basketbol âleminde bir "yatırım" lafıdır gidiyor, hem reklam hem vergiden düşme amacıyla piyasaya giren şirketlere "yatırımcı" deniyordu.

Benim iktisat hocalarım Marksist Sadun Aren, denetimli piyasa ekonomisi yanlısı Besim Üstünel ve liberal Aziz Köklü bize hazır işi satın almaya yatırım değil, plasman denir diye öğretmişlerdi.

İstanbul'daki toplantıda Mülkiyeli ukalalığım tuttu, bunu Turgay Demirel'e söyledim. Bana "Paran yoksa ligde oynama" dedi. Hayatta içime en oturan laflardan biridir.

Vallahi paramız olmadan, Mülkiye adını taşımanın itibarı ve birçok sporcumuzun feragat ve fedakârlığıyla 1993'ten 1997'ye kadar dört sene İkinci Türkiye Profesyonel Ligi'nde basketbol oynadık. En düşük maliyetli takımın beşte biri masrafla play-off'a kaldık. Etrafa çok kötü örnek olduk. Altta ikinci lige gelmek isteyen bol paralı kulüplere engel oluyor, boşuna yer işgal ediyorduk. Dolayısıyla o zamanki Basketbol Federasyonu'nun bizden hiç hazzetmediği kuruntusuna kapıldık diyelim.

1993'te kulüp, neredeyse göçmüş gibiydi. 1984-1987 dönemindeki yönetici ve teknik kadrodan Semih Eroğlu'ndan başka kimse

281 Lacivert- beyaz diyemedim, çünkü o bizim şimdi yok olan Mülkiye'nin renkleriydi. Başkasına yakıştıramadım. Altın sarısı da yardımcı rengimizdi.

1995'te bir maçtan sonra takıma söyleniyorum

kalmamıştı. Futbol takımında eskilerden fakülteyi bitirip memuriyete başlamış Tanay Uğural'dan başkası yoktu. Basketbol takımından tanıdığım bir tek altyapıdan yetişme Ertuğrul Erdoğan kalmıştı. Ona da yanlış hatırlamıyorsam 24 bin lira gibi bir borç vardı. Eldeki para, yine yanlış hatırlamıyorsam, 20 bin liraydı. Ertuğrul'a teklif ettim, "Üstünü ilk fırsatta tamamlarız" dedim. "Ya hep ya hiç" dedi, hocası Zafer Kalaycıoğlu'nun yanına gitti. Elimizde Zafer'in beğenmeyip götürmediği dört, beş oyuncumuz kalmıştı. Onlara da başka bir kulübün yeni yetme antrenörü talip oldu, bizim salona gelip ayartmaya uğraştı, çocukların aklını çeldi. "Bir daha bu salona gelmeyeceksin" dedim. Benden sonra gelen yönetim büyük paralar dökülerek kurulan takıma o arkadaşı koç yapmışlar. Takım küme düşme hattına gelince sekiz maç sonra işine son vermişler.

Kaderin cilvesine bak. **Üç yıl önce Ertuğrul Erdoğan** ile o **arkadaş** Galatasaray'ın koçluğuna adaydılar.[282] Tanıdık Galatasaray divan kurulu üyesi bir arkadaşıma telefon edip vaktiyle çok kırıldıysam da Ertuğrul'u destekledim. Ne de olsa Mülkiye'nin çocuğuydu.

Başkanlık işini üstlenince karşılaştığım ilk sıkıntı Semih Eroğlu'nun Ankara Üniversitesi Beden Eğitimi Yüksekokulu'nda ana

282 Gazetede gördüm.

bilim dallarından birinin başkanlığına atanması oldu. SBF'den ayrıldı. Ayrıca Birinci Lig'deki PTT[283] basketbol takımına kondisyonerliğe getirilince bizim takımın kondisyonerliğini de bırakmak zorunda kaldı. Böylece işe en güvendiğim arkadaşlardan birinden yoksun kalarak başladım. Üstelik Ankaray inşaatı dolayısıyla Tandoğan-Cebeci yolu kazıldı. Fakülte ve spor salonuna gidip gelmem de bayağı zorlaştı.

Neyse ki Semih Eroğlu'nun yerine SBF'ye beden eğitimi öğretim görevlisi olarak 1986'da takımın ikinci lige çıktığı yıl takviye diye aldığımız ve büyük fayda sağladığımız basketbolcu Semih Gökalp geldi. Böylece salonda yine bizden birisi oldu.

Başlangıçta yanımda fiilen çalışan yönetici olarak sadece eski basketbolcularımızdan o sıralarda Sermaye Piyasası Kurulu Baş Uzmanı Serdar Eser vardı. Sonraları gene eski basketbolcu Şahin Aslantaş da yardımcı oldu. Bu arada o günlerden aklımda kalan bir anı: Bir gün Serdar Eser'e "Yahu Serdar, kulübe iyi bir gelir kaynağı sağlansa da gönül rahatlığıyla bu işi bıraksak" dedim. Serdar "Merak etme ağabey, öyle olsa burayı zaten bize bırakmazlar" dedi.

Bu arada işinin elverdiği ölçüde canla başla çalışan, destek olan İkinci Başkan, Emlak Bankası Ulus Şubesi Müdürü Mevlüt Duruoğlu'nu da anmadan geçemem.

İşe önce elde kalan birkaç oyuncuya takviye yapıp basketbol takımını sahaya sürmekle giriştik. Mülkiye öğrencisi olup başka kulüplerde oynayan oyuncuları araştırdık. Salon okula bitişik olduğu halde kulübün okulla neredeyse hiçbir fiili bağı kalmamıştı. Eskiden büyük bölümü öğrencilerden oluşan futbol ve basketbol takımlarında hiç Mülkiye öğrencisi yoktu. Hukuk mezunu olmakla birlikte bizim basketbol altyapısında genç milli düzeyine erişmiş olan Dekan Celal Göle'nin de desteğiyle okulla bağı yeniden kurmaya uğraştık. Kayda gelen yeni öğrencilere herhangi bir yerde lisanslı spor yapıp yapmadıklarını sorduk. Futbola hevesli olanları toplayıp denedik. Top oynadığım yıllarda bana da hocalık yapan Türkiye Antrenörler Derneği Kurucularından rahmetli Selahattin Sunman[284] beni kırmadı, yıllar sonra bir kez daha takımın başına geldi. Sınıf arkadaşım Yiğit Deriner'in oğlu Tufan da Mülkiye'de öğrenci olmuştu. Daha önce hiç futbol oynamadığı halde, kan çekmiş olsa gerek, bir yıl bocaladıktan sonra öyle iyi bir oyuncu oldu ki ikinci lig kulüpleri peşinden dolaşmaya başladı. O, okulu bitince Koç şirketinde

283 Şimdiki Türk Telekom.

284 Ankara'da zamanın ünlülerinden Demirsporlu Jandarma Selahattin.

Mülkiye'nin Bosna ziyareti sırasında bir şehitler anıtına çiçek koyuyoruz. Solda basketbol takımının kaptanı Nejat Deyrin, sağda futbol kaptanı Zafer Akturan.

çalışmayı yeğledi, tekliflere kulak asmadı. İzmir Altay altyapısından gelen Ufuk, bizde yetişen Alp, eskiden kalma, olgunlaşmış ve amatör küme ölçülerinde birinci sınıf futbolcular olan, Tanay, Taylan, unutmadığım oyunculardandır. Öğrenci oyuncularımızdan Alp'in Ankara Valiliğinde özel kalem müdiresi olan annesi ve uzay tepelikli Arabo-Burberry tarzı değil, bildiğimiz şekilde başörtüsü takan anneannesinin her maça gelmelerini ve hanım seyircilere pek alışık olmayan amatör küme seyircisinin o iki hanımefendiyi aralarında görünce nasıl terbiyeli ve edepli davranıp tek bir kötü söz söylemeden uslu uslu maç seyretmelerini hiç unutmam.

Basketbol takımına da önce başka kulüplerde oynayan öğrencilerimiz birinci lig kalitesindeki Orhun Akpınar'ı, Yüksel Yağan'ı, Taner Tik'i, İzmir Karşıyaka altyapısından fakülteye gelen Foçalı Umut Ülgen'i, Mert Aksongur'u kattık. Takıma ve Mülkiye ruhuna ve değerlerine uyan diğer bazı oyuncuları aldık. Her gelen arkadaşımız büyük maddi fedakârlıkla, para düşünmeden geldi, can-ı yürekten oynadı. O takımın oyuncularının da birbirleriyle arkadaşlığının hâlâ devam ettiğini öğrendim.

Bu arada takım kaptanı Nejat Deyrin'e değinmeden geçemeyeceğim. Nejat'ın başka mesleği yoktu. Tam zaman basketbolcuydu. Aynı zamanda kulüp müdürlüğü yapıyordu. Maaş zamanı gelince ve eldeki para yeterli olmayınca kime ne vereceğimizi birlikte kararlaş-

tırırdık. Kimin neye ihtiyacı olduğunu Nejat bilirdi. Nejat'ın kaç defa "Bana vereceğiniz parayı falanca arkadaşa verelim. Zor durumda. Benim hanımın maaşı var. İdare ederiz. Sonra alsam da olur" dediğini de ben bilirim.

Başkanlığımın ikinci ayında kulübün gelirleri bir ara iyice kesildi. Takım zaten yenilip duruyordu. Antrenörümüz Hayri "Ben bırakayım, belki takım silkinir" dedi. Takımın oyuncularını topladım, "Paralarınızı veremeyeceğiz. Veremezsek, sezon sonunda zaten hepiniz serbest kalacaksınız. İsteyen oynasın" dedim. Beş kişi ayrıldı. Ayrılanların hepsi de bizim altyapıdan elde kalan çocuklardı. Eldeki sekiz veya dokuz kişiyle devam edecektik. Salonda yan odadaki Semih Gökalp'e gittim. "Bu bir teklif değil, emirdir. Sen elde kalan takımı çalıştıracaksın" dedim. Semih hiç itiraz etmeden takımı üstlendi. Semih'in idaresinde takım hareketlendi, küme düşmek bir yana, play-off'a kaldı. Bu arada mezunlardan İlhan Sivridemir arkadaşımız da işinden fırsat bulup teknik kadroya girdi ve destek oldu.

Ertesi yıl daha da düzeldik. Başa oynadık. 1996 yazında, 35 kişilik bir kafileyle Bosna'ya gidip futbol ve basketbol maçları yaptık. Bağımsızlıktan sonra Bosna'ya giden ilk yabancı spor kafilesiydik.

Bosna Gezisi

Dediğim gbi 1996 Temmuz ayında Mülkiye'nin basketbol ve futbol takımlarını, kulübe hiçbir mali yük getirmeden, Bosna'ya götürdüm. 1987'de de KKTC'ye gitmiş, kendi çapımızda ambargoyu delmiştik, kimse umursamamıştı. Söylemesi ayıp, o geziyi de ben şahsi gayretimle Lefkoşa'daki arkadaşım Reha Parla ve Büyükelçi Ertuğrul Kumcuoğlu'nun destekleri sayesinde ayarlamıştım, ama uçak biletlerini kulüp almıştı. Bosna gezisinin kulübe maliyeti hepten sıfır oldu.

Önce, Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel'i yönetim kurulu üyelerimizle birlikte ziyaret ettik, Bosna'ya henüz başlayan uçak seferlerinden birinde bize 40 kişilik gidiş dönüş yer sağlamasını arz ettik. Öğrenciliğimizde Mülkiye olarak Demirel'in karşıtıydık, ama Cumhurbaşkanı Demirel, hem armağan ettiğimiz Mülkiye Spor Kulübü kepiyle fotoğraf çektirmek nezaketi[285] gösterdi hem de Bosna'ya seferlere başlayan bir özel şirketin bizi Saraybosna'ya ücretsiz götürüp getirmesini sağladı. THY henüz Bosna'ya uçmaya başlamamıştı.

Görüşmede çok zeki birisi olduğu bilinen Sayın Demirel, ince bir şekilde bizimle dalga geçmeyi de ihmal etmedi. Arada lafı getirip

285 O fotoğraf *Mülkiyeliler Birliği* dergisinin kapağında yayımlandı.

"Benim çocukluğumda bizim orada bu işlerin meraklısı zenginler, pehlivan beslerdi" dedi. Anlayan anlar.

O sırada Genelkurmay İkinci Başkanı olan, Somali'den tanıdığım Çevik Bir'e gittim. Çevik Bir, kafilemizin Bosna'da, Zenitsa'da konteynır düzeninde konuşlanmış askeri birliğimizde kalmasını ve yiyip içmesini sağladı.

Bosna-Hersek'in Ankara Büyükelçisi olan yakın arkadaşım Hayrettin Somun, sınıra bitişik Gradaçats adlı kasabadaki bir fabrika müdürünün oraya da gidip maç yapmamız ve yakıtını doldurmamız şartıyla Bosna'da bulunduğumuz sürede bize bir otobüs ve şoför tahsis etmesine önayak oldu. TİKA'dan yakıt parası ve diğer masraflar için 4 bin mark aldım. Bosna'ya gittik. Bu arada Erdoğan Demirören de bir miktar maddi destek verdi. Basketbol antrenörü, TİKA'da çalışan Serhat da bizimle geldi.

Saraybosna'da bizi arkadaşım Büyükelçi Şükrü Tufan karşıladı. Havaalanında bütün binalar yerle birdi. Pasaport kontrolü, gümrük falan yoktu. Zenitsa'ya gidip bize ayrılan konteynıra yerleştik.

Futbol takımı, Zelezniçar genç takımıyla oynadığı bir maçı 2-1 kazandı, iki ayrı şehirde oynadığı maçları 2-1 ve 1-0 kaybetti.[286] Mostar'da oynadığımız maçta fena dağıldık, yanılmıyorsam 8-0 yenildik. Basketbol takımı başlangıçta, çevre şehirlerde yaptığı bütün maçları kazandı. Son maçı geçmişinde Avrupa şampiyonluğuna ulaşmış bulunan Bosna takımıyla Saraybosna'da oynadık. Gerçek bir dostluk maçı oldu. Tıklım tıklım salonda Boşnaklar "Türkiye" bizim askerlerden oluşan seyircilerimiz "Bosna" diye bağırdı. Üç sayı farkla yenildik.

Maçı seyretmeye gelen büyükelçimiz Şükrü Tufan salona girince yapılan candan ve büyük tezahüratı hiç unutmadım. O tür dost ülkelerde Türk büyükelçisi öyle olur. Filmi olsa Dışişleri Akademisi'ndeki genç diplomatlara örnek diye seyrettirirdim.

Bu arada, Bosna'daki spor aşkına, kültürüne ve geleneğine de büyük hayranlık duydum.[287]

Bağımsızlıktan sonra oraya giden ilk yabancı takım olarak bizim Bosna gezimiz oradaki gazetelerde geniş yer tutarken, Türkiye'de tek bir gazetede sadece birkaç satırla yer aldı. 1987'de Kıbrıs gezisiyle de KKTC'ye uygulanan ambargoyu delmiştik, kimse umursa-

286 Bu takımlardan Tuzla, sonra gelişti ve Avrupa kupasına katıldı diye duydum, ama emin değilim.

287 İlginç bir rastlantı, Bosna'ya gittiğimizde Türkiye Büyükelçiliği'nin geçici ikametgahı, ünlü futbol adamı Saffet Susiç'in kiralanan eviydi.

Mülkiye Spor Kulübü'nün 1996 Bosna ziyareti sırasında, bizi misafir eden Zenitsa'daki Türk askeri birliğinin komutanıyla... Sağdan sola ikinci Selahattin Sunman, üçüncü TİKA adına gelen Serhat, arkada uzun boylu, basketbol koçumuz Semih Gökalp.

mamıştı. Yalova kaymakamı misali... Yani bize uydu. Malumunuz, yakın zamana kadar kaymakamların büyük çoğunluğu Mülkiye'den çıkardı.

Akademik İşler

Saraybosna havaalanında uçaktan iner inmez bizim oyunculardan biri, şehre doğru baktı, bana "Ağabey, burası amma da Türkiye'ye benziyor, nasıl oluyor bu?" dedi. Önce beni işletmeye kalktı sandım. O günlerde Bosna, dış haberlerde gündemin birinci sırasındaydı. Türkiye'de televizyonlar, gazeteler uzun süredir her gün Bosna haberleri veriyor, Bosna için toplantılar, gösteriler düzenleniyor, bağışlar toplanıyordu. Spor sayfalarında bile Baliç'iyle, Boliç'iyle Boşnak sporculardan çok sık söz ediliyordu. Sporcu kardeşimiz bana saçma gelen o soruyu sorunca, tepem attı. Biz top oynadığımız dönemde bazen antrenör veya yönetici işletmeye yeltenir ve çoğu kez başarılı da olurduk. "Bana bak, şimdi senin olduğun yerden ben 30 yıl önce geçtim. Benimle dalga geçmeye kalkma!" dedim. Baktım, ciddi, gerçekten bilmiyor. Hem de fakülteyi de bir ay önce başarıyla bitirmiş bir genç olmasına rağmen.

"Ben gidince Dekan'la konuşurum. Diplomayı verir, ödediğin harç paralarını geri alırsın. Git başka bir şeyler oku. Üstelik, siyasi

tarihten nasıl geçtin sen!" dedim. "Ben işletme bölümünü bitirdim. Biz siyasi tarih okumadık" dedi.

Hayırdır inşallah. Benim akademisyenliğe hiç de yatkın olmayan kafama göre bildiğim, yahut bize öğretilen, siyasal bilimler ya da bilgiler denilen eğitim dalının temel olarak tarih, iktisat ve hukuk bilimlerinin bileşiminden oluştuğu, bunlara sosyoloji, yüksek matematikle karışık istatistik, siyasi iktisadi coğrafya falan gibi bazı pekiştirici dersler eklendiğiydi. Biz ilk iki yıl bunların hepsini hep birlikte okur, sonra ayrıldığımız şubeye göre bazılarını tek başımıza, bazılarını diğer şubelerle ortak, daha geniş biçimde bir daha okurduk. Ortak aldığımız yeni dersler de olurdu. Mesela bizim söylediğimiz biçimiyle Siyasi Şube,[288] İdari Şubeyle[289] kamu hukuku, idare hukuku, devletler özel hukuku derslerini, Maliye ve İktisat Şubesiyle ticaret hukuku ve dış ticaret derslerini birlikte alırdı. Her şubenin kendine özgü dersleri de vardı. Biz, yabancı dil sınavıyla alınan 30 kişilik Siyasi Şubede, birinci sınıfta okutulan siyasi tarihi ve ikinci sınıfta okutulan devletler genel hukukunu, jeopolitik teorileri ile dünya siyasi ve iktisadi coğrafyasını ve bu arada her türlü uluslar arası kuruluşu ele alan dersleri iki yıl tekrar tekrar bir daha bütün ayrıntılarıyla ele alırdık. Her yıl da bizim bölümle ilgili bir konuda seminer adı altında bir çalışma hazırlar, sunardık. Seçmeli ders falan yoktu. Programda ne varsa o ders okunurdu. Bazı sınıflarda on, bazılarında dokuz dersten sınavlara girdik.

İşletme bölümü sonradan açıldı. İktisatçılar zaten işletme de okuyorlardı. Ne gerek vardı, veya siyasal bilimlerle ne ilgisi var, anlamadım. Çok sayın büyüklerimiz daha iyi bilir. Benim kafam o ilmî ve fennî işlere pek o kadar basmaz.

Benim Öğrenciliğimi Bilenler Bilir

Dönüşte, spor kulübüne elinden gelen her türlü desteği veren Dekan Celal Göle'ye gittim. "Bu sözleri sana ben söylüyorsam kulak ver. Bu mektebi sadece sevdiğim bir-iki derse girip, altı senede zor bitirdim. En paspal öğrencilerden biriydim. Ne biçim öğrenci yetiştiriyorsunuz burada, siyasaldan mezun olan çocukların bırak Bosna'nın geçmişi, bugün olup bitenlerden bile haberi yok" dedim.[290]

Celal Göle, baskılardan şikâyet etti. Bu arada öğrencilere vaktiyle sorulduğunu, uluslararası ilişkiler bölümü dışında diğerlerinin siyasi tarih okumak istemediklerini söyledi.

288 Şimdi Uluslararası İlişkiler diyorlar.
289 Şimdi Kamu Yönetimi diyorlar.
290 Bendeki ukalalığa bak!

Ben de "Mülkiye'ye geldiğimde, bana da sorsalar, canımın istediği kitapları okuyayım, tiyatro, film, maç seyredip anlatayım, siz bana dört yıl sonra diploma verin derdim" diye ukalalık ettim.

Âlim değilim, ama kim ne derse bana siyasi tarih okumadan siyasal bilimler öğrenimi yapmak, et kullanmadan taskebabı yapmak gibi geliyor. Ama etsiz çiğköfte olduğuna göre taskebabı niye olmasın.

Mülkiye Üniversitesi Çabaları

1980'lerin sonlarında Uluç Gürkan ve Sevil Korum'un başı çektiği, Özal'ın Mülkiyelilerden nefretine rağmen Başbakanlık Müsteşarı zıt fikirli Mülkiyeli Hasan Celal Güzel'in çaktırmadan destek verdiği Ankara SBF'yi Mülkiye Üniversitesine dönüştürme çabaları başlamış, bu çabalar 1990'larda yoğunlaşmıştı. Yapılan toplantılara ben de katılıyordum. Konuşmalara "Beni öğrencilikten tanıyanlar bu Müfit'in burada ne işi var diye öyle tuhaf tuhaf bakmasın. Ben spor kulübü adına buradayım" diye söze başlıyordum. Bütün derdim, fakülteye spor yönetimi bölümü, o da olmazsa lisansüstü programı koydurmaktı. Üniversite olsa kolaydı. Ama üniversite olmaya o zamanki biçimiyle YÖK Kanunu uygun değildi. Üniversite olmak için tıp fakültesi de açmak gerekiyor demişlerdi.

Aslında 2000'li yıllara kadar neredeyse her hükümette Mülkiyeliler olmuş, ama devlete yönetici yetiştirmek için kurulan bu kurum her nedense her hükümete zıt gitmiş, her hükümet de Mülkiye'ye kendine tehdit diye bakmıştır. Buna Abdülhamit ve ikinci meşrutiyet dönemi hükümetleri dahildir. Bildiğim kadarıyla Mülkiyelilerin can-ı yürekten desteklediği tek hükümet, Ankara TBMM Hükümeti ile sonraki Cumhuriyet hükümetleridir.[291] Çok partili dönemden itibaren Mülkiye kadroları öğretim üyeleri ve öğrencileriyle istisnasız her Hükümete ters gitmiştir.

12 Eylül Mülkiye'nin hem akademik yapısını sarsmış hem fiziki düzenini bozmuştur. Askeri yönetim Mülkiye yurduna el koymuş, Basın-Yayın Yüksekokulunu İletişim Fakültesi'ne dönüştürüp SBF'den ayırmış, hoca ve öğrencileri tek binaya sıkıştırmıştır. Fakülteye son gittiğim 2004'te, ilk açıldığında 200 öğrenci için yapılmış ana bina, herhalde 2000'i aşmış öğrencisiyle beni oldukça şaşırtmış, hatta biraz rahatsız etmişti.

---

291 Bildiğim kadarıyla Mülkiye Marşı da o dönemde yazılmıştır.

Mülkiyeli, Kamu Malı, Hukuka Bağlılık

Sağcısından solcusuna devlet katında görev alan Mülkiyelilerin hepsinin zıt fikirlerine rağmen ortak özelliği, bana göre kamu malına sahip çıkmalarıdır. Üç yıl aşağı, beş yıl yukarı benim yaşadığım dönemlerde görev alan sol eğilimli arkadaşların içinde adı yolsuzluğa karışmış kimse duymadım. Bana göre Özal'la başlayan yağma döneminde önemli görevler üstlenen sağ eğilimli Hasan Celal Güzel, Abdülkadir Aksu, Mehmet Keçeciler, Burhan Özfatura hatta Mesut Yılmaz gibi Mülkiyeliler arasından da kamu malına tasallut eden çıktığını işitmedim.

Ayrıca kim ne derse desin, ülke bütünlüğüne kast edenler ve eline silah alanlar hariç, Mehmet Ağar'ın ve emniyette görev yapan diğer bazı okul arkadaşlarımın nice solcuyu hukuk kuralları içinde nasıl koruyup kolladığını, başta rahmetli Kurthan Fişek, bizzat kendilerinden bilirim. Emniyette çalışan diğer Mülkiyelilerden şikâyet eden de duymadım.

Mülkiye'ye İlişkin Geçerliliği Kalmamış İki Öz Söz

Benden epeyce genç, hiç tanımadığım AKP kurucularındanken kuruluşuna ortak olduğu partinin uzayı aşan geniş görüşlerinin bilincine varabilecek ferasetten yoksun ve devlete sıfır maliyetle inşa edilecek yolların, köprülerin kıymetini bilemediği ve ayrıca beyin çapı ileri demokrasinin faziletlerini anlayacak ölçünün altında kaldığı için bir başka partiye kaçarak bir zamanlar yardımcılığını yaptığı Reis'e ihanet eden Abdüllatif Şener'in iddiasına göre "Her Mülkiyelide biraz komünistlik vardır".

Eskiden olsa "Vay namussuz komünist" demek gerekirdi, ama dünyada pek komünistlik kalmadığına göre mesele yoktur.

İstatistik hocamız rahmetli Uğur Korum'un eşi, yine eski muhalefet milletvekillerinden, Sevil Korum'un dediğine göre "Hukuk fakültelerinde kanunların ne olduğu öğretilir. Mülkiye'de biz hukukun ne olması gerektiğini öğreniriz."

Bu hukuk dediğin gözle görülür, elle tutulur bir şey olmadığından ve olmadığı sadece bazı densiz insanlar tarafından hissedildiğinden dolayı gene mesele yoktur. Şimdikiler, eskilerin ya ehlileşmiş ya da sermaye yönüne sapmış, çıkara batmışı gibime geliyor. Amentüleri de dönüp dolaşıp Kürt ırkçılığına dayanıp kalıyor.

Malum, adalet mülkün temelidir. Hukuk olmadan adalet olmaz. Dolayısıyla adalet olmazsa Mülkiye kelimesinin dayanıp türediği

mülk, yani bir başka deyimiyle devletin fiziki dayanağı da olmaz. Bendeniz, bu durumda abesle iştigale gerek yoktur diyeceğim, ama o, daha da olmaz.

İnekler

Mülkiye logosundaki MM, sadece Mekteb-i Mülkiye'den arta kalma değildir. Aynı zamanda Misak-ı Millî demektir. Okulun simgesi de inektir. Öğrencisi inek gibi çalıştığından değil, inek etiyle, sütüyle, derisi, kemiği ve hatta boynuzuyla insanlara yararlı olduğu içindir. İnek bayramı, mezun olanın tüm varlığıyla halka hizmet edeceğini vurgular. Ve lakin, ülke çıkarı söz konusu olduğunda Mülkiye'nin kızları bile boğa kesilir. En azından 12 Eylül öncesinin gençleri öyleydi. Bizzat şahit olduğum birden fazla vaka vardır. "Önce Mülkiye, sonra Türkiye" sözüne gelince, Mülkiyelinin kafasında zaten her şeyden önce Türkiye vardır. O sözün anlamına herkesin kafası basmaz.

Nihayet İstifa

Bosna'dan döndükten bir süre sonra Semih Gökalp'le bazı konularda ters düştük. Semih takımı bıraktı. Zamanın gelecek vadeden basketbol adamlarından Eriz Özden'i takımı almaya ikna ettim. Tıp fakültesini bitiren Eriz, ağabey gibi sevip saydığım hukuk adamı ve Anayasa Mahkemesi Başkanı Yekta Güngör Özden'in oğluydu ve askerliğini Gülhane Askeri Tıp Akademisi'nde yapıyordu. Kulübün yabancısı değildi. Altyapıdan oyuncu yetiştirmiş, A takımında da yardımcı koçluk yapmıştı.

Eriz, bizim basketbol şubesini üstlenmeyi ve A takımını çalıştırmayı kabul etti. Bunun için ücret almak istemedi ve almadı. Altyapıyı yeniden düzenledi. Basketbol okulunda öğrenci sayısını artırıp gelirleri çoğalttı. Mülkiye öğrencisi Koray Eş'i ve altyapıya, çalıştırıcı getirdi. Mülkiye Spor Okulu o hale geldi ki kulübün o günkü maaş bordrosunun toplamı 220 bin lirayken, basketbol okulunun geliri 175 bin liraya ulaştı. Mülkiyeliler Birliği başkanı Mehmet Kesimoğlu'nun muntazam ödemeye başladığı aylık 75 bin liralık destek ve forma ve maskot satışlarından gelen gelirle günlük ihtiyaçlar karşılanır, deplasman giderleri ve malzemeye harcanacak para da bağışlarla giderilebildi. Yedek subay Eriz'e izin almak için Gülhane Komutanına çıktım. "Başkası olsa mesele yok, ama babasının gö-

revi dolayısıyla izin veremem, laf ederler" dedi. Sen şu işe bak. O eski Türkiye'de babası makam mevki sahibi olanlar abat olacağına herkesin yaptığını yapabilmekten bile mahrum kalıyordu.

Eriz olmayınca takımın başına Şükrü Yaravlı geldi, sezon öyle bitti.

Neredeyse iki yıldır Dışişleri'yle bağım kopmuş gibiydi. 1997'de, sezon sonunda maçlar bitince artık yeter dedim ve notere gittim. Kendi kendime, yani Mülkiye Spor Kulübü başkanlığına, bir istifa dilekçesi yolladım. Ben istifa edince Tanju Armaoğlu, Uluç Gürkan ve İbrahim Özakartal gibi dört yıldır ortalıkta görünmeyen ve bütün ricalarıma rağmen tek bir maça dahi gelmeyen kulübün o zamanki ağır ağabeyleri ortaya çıkıp duruma el koydular. Yeni bir yönetim oluşturup o yönetime dışarıdan iyi destek verdiler. Ben kurtuldum.

Mülkiye Spor Vakfı

Mülkiyeliler Birliği'nin Ankara'da Yüksel Caddesi'ndeki bugün çok değer kazanmış olan üç binasını, 1949 mezunu ve 1974'te Petrol Ofisi Genel Müdürlüğü yapan Ayhan Açıkalın ağabeyimiz, sıfır sermayeyle işe girişip bağış toplayarak, eşya piyangosu düzenleyerek birer birer satın alıp kurulmasına önayak olduğu Mülkiyeliler Vakfı'na kazandırmıştı.

Mülkiyeliler Birliğine ve Vakfına tepemin atık olduğu bir gün, bahçede yine Birlik Yönetiminin küstürdüğü Ayhan ağabeyi gördüm. "Bir de spor kulübüne vakıf kurar mısın ne olur" diye ricada bulundum. Sağ olsun kırmadı, kabul etti. Bizim basketbolcu Nejat Deyrin de kendisine yardımcı oldu. Ayhan ağabey kısa sürede işi bitirdi.

Vakfın kuruluş işlemleri tamamlandığında benim Libya'ya tayinim çıkmış, gitmek üzereydim. Vakfın resmen faaliyete geçmesi için vakıf hesabına 40.000 TL yatması gerekiyordu. Kulübe eski döneme göre büyük meblağlarda bağış yapılmıştı. Paranın yatırılması için kulübe başvurdum. Muhtemelen Türkiye'de ilk defa, profesyonel takım oynatan bir kulübe bir hanım başkan seçilmişti. O da Mülkiye olarak bize gerçekten yakışıyordu. Ve lakin, Hanım Başkan "Hayır efendim katiyen olmaz" diye daha lafımı bitirmeden şiddet ve nefretle vakıf parası vermeyi reddetti. Allah'tan yeni görevim için avans almıştım. Kuruluş parasını yatırdım. Tevazuunun âlemi yok. Vakfın kuruluşunda gayret ve bilgi Ayhan ağabeyden, fikir ve para

benden gelmiştir. Bu böyle biline.[292] Zaten fazla söze gerek de kalmadı. Birkaç yıl önce vakfı bitirip tasfiye etmişler diye duydum.

Mülkiyeliler Birliği'nden İstifa ve Mehmet Kesimoğlu

Bir ara Mülkiyeliler Birliği ve Mülkiyeliler Vakfı kulübe vaat ettikleri aylık parayı ödemedikleri için Mülkiyeliler Birliği üyeliğinden istifa ettim. Şimdi Kırklareli'nin çok başarılı belediye başkanı olan Mehmet Kesimoğlu, 1997'de Mülkiyeliler Birliği Başkanı seçilip bizim kulübe sahip çıkınca Birlik üyeliğine geri döndüm. Kesimoğlu, kulübe vaat edilen aylık parayı aksatmadan ödedi. Bizden epeyce genç, akıllı, yetenekli bir arkadaşımızdır. Siyasette önüne geçen ikinci sınıf adamlara rağmen verdiği dürüst mücadeleyi uzaktan takdirle izliyorum.

Teşekkür

Aşağıdaki paragrafı ayrı, ekte yayımlayacaktım, ama metne dahil etmeyi yeğledim:

Biraz, zengin vatandaşların hastaneden çıkınca yayımladıkları teşekkür ilanlarına benzeyecek, fazla kalabalık olacak, ama kusura kalmayın.

1993-1997 döneminde Mülkiye Spor Kulübü'nün türlü zorlukla ve yokluk içinde ayakta kalmasını, büyük maddi ve manevi fedakârlık ve feragatle sağlayan yöneticiler Mevlüt Duruğlu, Avni Özcan, Serdar Eser, Şahin Aslantaş, koçlar, başta Semih Gökalp, Kaan Eynak, Hayri Solmaz, İlhan Sivridemir, Şükrü Yaravlı, altyapıyı düzenleyen Eriz Özden, daha sonra birinci ligde Telekom'un koçluğuna yükselen, genç yaşta kaybettiğimiz Mülkiyeli Koray Eş, kaptanlar Orhun Akpınar ve Nejat Deyrin, maaş zamanı geldiğinde para yetmiyorsa "Senin baban zengin, git harçlığını bu ay ondan al" diye kovaladığım deli fişek Murat Kılıç, fedakar Murat İşcan, Galatasaray kulübünün genç yaşta keşfedip altyapısına aldığı, fakat Almanya'ya gönderip özel beslenme programına tabi tutturduğu halde bir türlü kilo aldıramadığı dünya iyisi usta oyuncu kanaatkar Kerim Durmaz, sessiz ve derinden giden ve en kritik anlarda soğukkanlılığını kaybetmeden sayı atan Taner Tik, efendi, düzgün, çaktırmadan sayı üreten Levent Önder, pes etmeyen inatçı Mert Aksongur, sessiz sakin Ali

292 Parayı çoğaltan ve hiç harcamayan Ayhan abinin kaybından sonra başa geçen bir arkadaş, üzerine tek kuruş koymadan büyük Mülkiye Spor Kulübü tarihe yazıyorum diye, parayı bitirmiş ve vakıf tasfiye edilmiştir.

Demirbaş, herkes Foça dediği için adını çok geç öğrendiğim, Karşıyaka'nın altyapısından gelen Foçalı Umut Ülgen, ikinci lig seviyesinin üzerindeki oyun kurucularımızdan çok sevdiğim ODTÜ Petrol Mühendisliği öğrencisi Yiğit Meral, babası maaşı yetersiz diye bizden hiç hoşlanmadığı ve sürekli didiştiği halde kulüpte bulunduğu sürece varını yoğunu ortaya koyan Erkan Usanmaz unutamadığım arkadaşlardır. 30 yıldan fazla Mülkiye Spor Kulübü'ne her kademede herkesten fazla hizmet veren Sami Tezveren'in de Ankara'da bulunduğu kısa sürede her zamanki gibi yadsınmaz gayretlerini de unutamam.

Altyapıdan gelen ve sezon ortası serbest bıraktığımızda takımdan gitmeyi tercih eden beş oyuncumuzu da severim, ama ne yalan söyleyeyim, onlara hâlâ kırgınım.

Bu arada gençliğimde bana da hocalık yapan, davet ettiğimde Üçüncü Türkiye Liginde çalıştırdığı takımı bırakıp dörtte bir ücretle Mülkiye futbol takımının başına gelen ve sadece çalıştırıcılık değil, futbol şubesinin bütün idari işlerini de kovalayan teknik direktörümüz, 2009'da kaybettiğimiz hocam Selahattin Sunman'ı da rahmetle anmak isterim.

Ayrıca, büyük bütçeli kulüplerle yarışırken, Mülkiye kulübünün mücadelesi hakkında gazetesinde "Artçı Muharebeleri" başlığıyla yankı uyandıran bir makale yazıp bizlere manevi destek veren hocalarımızın hocası Mümtaz Soysal'ı da bir kez daha anmadan geçemem.

Mülkiye Spor Kulübünün Acıklı Sonu

2006 sonunda kulüp zora girdi. Belirli bir cemiyet mensubu olduklarını sandığım birileri kulübe el koymaya yeltendi. Kulüpte düzen falan yoktu. Devlet yönetmek için yetiştirilen Mülkiyeli makulesi bir spor kulübünü yönetmekte yetersiz kalmıştı. Davet üzerine istemeye istemeye yeniden başkan oldum. Daha sonra büyük boy bir kulüpte başkanlık da yapan hali vakti yerinde İkinci Başkan arkadaş, maç kazanınca soyunma odasında elini cebine atıp çıkardığı bir tomar parayı oyunculara dağıtmaktan başka bir şey bilmiyordu. Yönetim Kurulu'ndaki genç arkadaşların bütün parlak fikir üretimi "Sen para bul, biz oyuncu alalım"la kısıtlıydı. Kendimi daha önceleri dalga geçtiğim Mehmet Ensekulak tiplemesine eşdeğer hale düşürülmüş gibi hissediyordum.

Kalktım, İstanbul'a gidip o sırada Beşiktaş yönetiminde as başkan olan Ertuğrul Kumcuoğlu aracılığıyla Beşiktaş'ın altyapı sorum-

lusuyla görüştüm. "Altyapıda yetiştirip henüz A takımında oynayacak düzeyde olmayan, ama kaybetmek de istemediğiniz oyuncunuz varsa verin, biz İkinci Ligde oynatalım, istediğiniz vakit alırsınız" dedim. Altyapıdan sorumlu yönetici "Biz futbolda da, basketbolda da kendimize çok yüksek hedefler koyduk. Altyapıdan oyuncu yetiştirmekle uğraşmıyoruz, parayı bastırıp alıyoruz. Takıma genç olarak en son Nihat Kahveci'yi almıştık, o da kulübe geldiğinde 16 yaşındaydı" dedi.

Eskiden takımların yetiştirdiği oyuncular 21 yaşına gelmeden önce, kulübün rızası olmadan başka yere gidemiyordu. Biz de yetiştirdiğimiz oyunculardan bazılarını 18 veya 19 yaşında satıp eksik gedik tamamlıyorduk. Futbolda da basketbolda da büyük kulüplere, alt liglerden istedikleri oyuncuyu gasp etme, yani yetiştirme payı diye cüzi bir para ödeyip almak hakkı tanınınca iş değişti. Kim ne diye oyuncu yetiştirmekle uğraşsın.

Bunları yazarken aklıma saman ithal ettiği için köylüye davul zurnayla bayram yaptıran eski tarım ülkesi Türkiye'nin yeni Tarım Bakanı'nın sözleri geldi. O da malumunuz "Paramız var ki samanı alıyoruz, ne diye uğraşalım" demişti.

Neyse. Mülkiye kulübünün yönetmeliğinde birtakım değişiklikler yapmak istedim. Bunlar, kulübe giren paranın yüzde beşinin Spor Vakfı'na aktarılmasını, üye kaydolanların iki yıldan önce yönetime girememesini, başkan olmak için en az iki yıl yönetim kurulunda görev yapmak zorunluluğunu şart koşan değişikliklerdi. Ağır ağabeylerin oybirliğiyle reddedildi.

Baktım, olacak gibi değil, ben iki üç ay sonra kulüp başkanlığından ayrıldım.

Son duyduğum, kulübün kapanıp kayyuma verildiği. Zaten öyle olacağı 10 yıl öncesinden belliydi.

ÜÇÜNCÜ KISIM

BÜYÜKELÇİLİK

BÜYÜKELÇİ OLUYORUM

Aşağıda yazacakların bir bölümüne bizzat şahit oldum, bir bölümünü birinci elden dinledim. Büyükelçi oluşumun ilgi çekici hikâyesi:

1997 Haziran ayında Hükümet değişti. Yeni kurulan koalisyon hükümetinde dışişleri bakanlığı DSP'ye geçti. İsmail Cem dışişleri bakanı oldu.[293] Haziran sonunda bir Büyükelçi Kararnamesi çıktı. Beni arayan soran olmadı, bir tek Ahmet Tan hariç. Ahmet telefon etti, "Seni niye kararnameyi almadılar?" dedi. "Ne bileyim, beni Onur Öymen aforoz ettiydi. İki yıldır Bakanlıktan arayan soran yok" dedim.

Akşamüstü Ahmet Tan yeniden aradı. "Bana bak sen hoşlanmazsın, biliyorum, ama ben Bülent Bey'e söyledim. Sen beğeneceğin bir yere, Makedonya'ya büyükelçi oluyormuşsun" dedi. Allah Allah! Sordum, soruşturdum, öyle bir şey yok.

Orada bulunan bir başka arkadaş tarafından da doğrulandığına göre Bülent Ecevit, İsmail Cem'e "Kararname çıkardınız, ama yeni büyükelçiler arasında hiç tanıdığımız birisi yok" demiş. İsmail Cem, "Kimleri kast ediyorsunuz efendim?" diye sormuş. Ecevit beni, Halil Akıncı'yı ve Nuri Yıldırım'ı söylemiş. İsmail Cem "Müfit Bey Makedonya'ya gidiyor. Diğer iki arkadaşı da sonbaharda çıkacak kararnameyle göndereceğiz" demiş.

293 Cumhurbaşkanı Demirel'e verilen ilk Hükümet listesinde Dışişleri Bakanı Şükrü Sina Gürel'ken köşkte değiştirildiği hikâyesini yeri gelince ayrıca anlatacağım.

Yaz öyle geçti. Yıl sonuna doğru bir kararname daha çıktı. İlber Ortaylı Ankara'daydı, Mülkiye'de hocaydı, daha boşanmamıştı, evliydi. Öğlen İlberlere yemeğe gittim. İlber, İsmail Cem'e göre Makedonya'ya büyükelçi gitmiş olup da aslında gitmemiş olduğumdan haberdardı. "Bana bak, Ecevit seni Makedonya'da biliyordur. Politikacı arkadaşlar, senin burada olduğunu cesaret edip Ecevit'e söyleyemezler. Ama ben deli profesörüm, söylerim. Öğleden sonra TRT'nin yapacağı "Cumhuriyet" filmi için Ecevit'in başkanlığında toplantı var, söyleyeceğim" dedi.

Gerçekten de akşamüstü telefon etti. "Ha, ha! Ben sana demedim mi? Ecevit seni Makedonya'da sanıyor" dedi ve kapattı.

Sonrası naklen maruzdur.

O akşam TBMM'de, dokunulmazlıkların belirli koşullarda kaldırılması konusunda, reddedilen kanun teklifinin görüşüldüğü akşamdı. Toplantı arasında Ecevit, İsmail Cem'i çağırmış. Yanında biri tanıdık, biri dost iki Mülkiyeli bakan varmış. Onlardan Şükrü Sina Gürel'in anlattığına ve diğer bakan İstemihan Talay'ın doğruladığına göre Bülent Ecevit "Müfit Bey ne oldu?" demiş. İsmail Cem "O Makedonya'da" deyince Şükrü Sina Gürel "Ne Makedonya'sı, o Ankara'da, geçen gün gördüm" diye araya girmiş. Onun üzerine Ecevit "Müfit Bey bu kararnameyle büyükelçi gidecek" diye kestirip atmış. Bülent Ecevit'i fazla tanımazdım. 12 Eylül'den önceki CHP Kurultayında üvey babamla ters düşmüşlerdi; ama bağlantımı bilip bilmediğini de bilemeyeceğim. Benim tanışıklığım 1995 yılına dayanıyordu. O sıralar DSP'de yakını olan Sadi Nebrekli aracılığıyla görüşmüş ve Irak Türkmenleri hakkında bildiklerimi kendisine özel olarak anlatmıştım. Bütün hukukum o kadardı.

Her neyse, toplantıdan sonra İsmail Cem Dışişleri Bakanlığı'na gittiğinde "Biz bir hata yaptık galiba" demiş. Ne demek istediğini hâlâ anlamış değilim. İsmail Cem'le ilkokuldan, Robert Kolej'den, Büyükada'dan tanıştığımıza ve özellikle yazdığı *Türkiye'de Geri Kalmışlığın Tarihi* kitabını ve TRT Genel Müdürlüğünü çok beğendiğime değinmiştim.

Beni Dışişlerinden aradılar, görüştük. "Büyükelçiliğin kararlaştırıldı" dediler. "Geç bile kalmadınız mı?" dedim. Onun üzerine "Yalnız, sen Ecevit'ten torpilliymişsin" dediler. Yani "Sen işe yaramaz bir herifsin, Ecevit olmasa sen büyükelçi falan olamazdın" mı demek istediler, anlamadım. "Olsun, o şereftir. Özer Çiller'den torpilli değilim ya, siz ona bakın" diye cevap verdim.

Yeni Zelanda boşalmış. İsmail Cem "Yeni Zelanda'ya gönderelim" demiş. Beni tanıyanlar "Oraya gitmez" demişler. Bana gene de "Yeni Zelanda" dediler. "Olmaz" dedim. "Dünya haritasına bile girmiyor kenarına ekliyorlar. Ne işim var orada!" dedim. "O zaman Libya'ya gidersin" dediler.

O takdirde Libya'ya giden arkadaşım Oktay Özü'ye Türkmenistan'a kıdemli Büyükelçi Ahmet Ermişoğlu Yeni Zelanda'ya gidecekmiş. "Kulağınızı niye tersten gösteriyorsunuz, beni Türkmenistan'a gönderseniz ya" dedim, "Yok" dediler.

Ertesi gün, Libya'da çok başarılı bir büyükelçilik yaptığı kabul edilen eski amirim Mustafa Aşula'yı ziyaret ettim. "Efendim ne dersiniz, ben Libya'da büyükelçilik yapabilir miyim?" diye sordum. Öyle ya, Kaddafi deli, ben deli. Büyükelçi Aşula "İnanın, şu anda bana Dışişlerinde kim Libya'ya büyükelçi olsun diye sorsalar, sizi seçerim" dedi. Ben de Dışişlerine "Peki" dedim. Böylece en başta Ahmet Tan ve İlber Ortaylı'nın desteğiyle Bülent Ecevit'in sayesinde Libya'ya büyükelçi oldum.

Ben Mülkiye'de öğrenciyken çok ünlü bir hocamızın yıllardır yanında bulunan bir asistanı vardı. Denildiğine göre kadrosuzluktan doçent olamıyordu. Tüllap, kendisine "ordinaryüs asistan" diye isim takmıştı.

Benzetmek gibi olmasın, büyükelçilik için iki yıl elçi unvanıyla görev yapmak gerekirken bendeniz büyükelçi olduğumda o unvanı alalı yedi yıl olmuştu. Muhtemelen Dışişleri merkez teşkilatındaki elçi unvanlı en kıdemli memur bendim.

LİBYA'DA BÜYÜKELÇİLİK

1998 yılının Şubat ayının birinci günü Libya'da fiilen, bir hafta kadar sonra itimatname sunarak resmen göreve başladım.

Trablus'a, daha doğru bir deyimle Trablusgarp'a[294] gidiş, geliş biraz zordu. Libya'ya Birleşmiş Milletler tarafından hava ambargosu konulmuştu. Libya'dan kalkan uçaklar yabancı bir ülkeye, yabancı bir ülkeden kalkan uçaklar Libya'ya inip kalkamıyordu. Ambargonun nedeni Libyalıların Pan Amerikan ve Fransız UTA şirketine ait iki uçağın bagajlarına saatli bomba koyarak düşürdükleri iddiasıydı. Onun için uçakla Tunus'a gidip oradan Trablusgarp'a yaklaşık 800 kilometre uzunluğundaki yolu yine yaklaşık dokuz saatte gitmek gerekiyordu.

Tunus'taki Cerbe havaalanı Trablusgarp'a 300 kilometre uzaklıktaydı, ama uluslararası tarifeli uçak yoktu. Tunus-Cerbe arasını iç hat seferiyle gitmek gerekiyordu. O da bazen sorunlu olabiliyordu.

Bendeniz, bir bavul ve kafes içinde Tahran'dan yadigâr bir küçük köpekle Tunus'a gittim. Büyükelçilikten bir heyet beni karşılamaya gelmişti. Karanlığa kalmamak için hemen hareket ettik. Tunus'ta Büyükelçiliğimize bir nezaket ziyaretine vakit olmadı. Hep beraber dokuz saat sonra Trablus'a vardık.

Libya'daki uçuş ambargosu, Büyükelçiliğimiz mensuplarının kurye hizmetleri dahil resmi ve özel gidiş gelişlerini Tunus yoluyla

294 Memalik-i Devlet-i Aliyye'de bir de Lübnan'daki Trablus sancağı vardır. Oraya da Trablusşam denir.

yapmasını zorunlu kılıyordu: Dolayısıyla Tunus Büyükelçiliğimizin üzerine ek iş yükü bindiriyorduk. Libya'da bulunduğum sürede Büyükelçi Hüseyin Pazarcı ve Müsteşar[295] Engin Yürür'ün bana ve bizim Büyükelçilik mensuplarına seyahatlerimiz sırasında gösterdikleri misafirperverlik ve ilgiyi hiç unutmayacağım.

Libya'da bir yıla yakın bir süredir büyükelçimiz yoktu. "Ben Libya'da ne yapacağım, durum nedir?" diye sorduğumda "Müteahhit alacaklarını al, yeter" demişlerdi. Libya'yla ilişkilerin zora girmiş gibi göründüğü 1998 yılı başında durum pek parlak değildi. İlişkilerin kötülemesinin kökeninde Başbakan Erbakan'ın 1996 Ekim ayında Libya'yı ziyareti sırasında Kaddafi'nin yaptığı meşhur çadır konuşması yatıyordu.[296] O sırada Libya'da büyükelçi olan, Amerikan Koleji'nden ve Mülkiye'den arkadaşım, ilk çıkışımızda Bağdat'ta birlikte görev yaptığımız Büyükelçi Ateş Balkan'ın uyarılarına rağmen biraz da aceleyle yapılan bu ziyaretin ardından iki ülke ilişkilerinde başlayan sarsıntı geçmemiş, Libya basınındaki bazı aykırı yayınlar sonunda Büyükelçi Ateş Balkan 1997 Haziran ayında Ankara'ya çağırılmıştı.

Trablus'ta Türk soylu ülkelerden gelen öğrencilere her bayram verdiğim yemeklerden birinden önce toplu halde fotoğraf... Ortada benim yanımda sadece başının üst kısmı görünen Hadi Hoca, sağ altta İsmail Böcek.

295 Sonradan büyükelçi.
296 O konuya ayrıca değineceğim.

Libya'da Büyük Sahra'nın tam göbeğinde bendeniz

Az Biraz Tarih ve Siyasi Coğrafya

Libya'da olanı, biteni anlamak için tarihine, coğrafyasına, insanlarına bir göz atmakta yarar vardır.

Bugünkü Tunus ile Mısır arasında kalan topraklar aslında İkinci Dünya Savaşının sonuna kadar, tarih boyunca tek bir devlet olmamıştır. Tarih içinde Tripolitanya denilen, Tunus sınırına yakın bölge önce Kartaca hâkimiyetine girmiş sonra Romalıların eline geçmiştir. Batılıların Sireneyka, bizim Barka dediğimiz Bingazi tarafı ise eski Yunanların denizaşırı yerleşme bölgesidir. Sınır, Kartacalılar ile Yunanlar arasında uzun çekişmelerden sonra yaklaşık 1400 yıl önce Sirte'nin doğusunda İfniye denilen bölgeden geçen hat olarak saptanmıştır. Hâlâ da öyledir.

Bu iki bölge ne Roma dönemi ne Arap istilası ne de Osmanlı yönetiminde gerçek anlamda bir araya gelmemiştir. Osmanlı döneminde de bugünkü Libya, Trablusgarp vilayeti ile ona bağlı, merkezi Büyük Sahra'daki Murzuk kasabası olan Fizan Kaymakamlığı ve doğrudan İstanbul'a bağlı, Bingazi müstakil sancağı diye ayrılan birbirinden bağımsız iki idari bölge şeklinde yönetilmiştir.

Libya'nın bugünkü durumunu[297] iyi değerlendirmek için bu hususu akılda tutmak gerekir.

297 Yani 2020 yılı sonundaki durumu.

İki ayrı bölge arasındaki görünmez ayrılık ve rekabet Libya'nın bağımsızlığından sonra da ve Kaddafi'nin iktidarına kadar da bir şekilde sürmüştür.

Dışişleri'ne ilk girdiğimde bütün büyükelçiliklerimiz bulunduğu şehrin adıyla tescilliyken, Libya'daki Büyükelçiliğimizin resmi adı "Libya'da Türkiye Büyükelçiliği"ydi. Sebebi, Kral İdris Sunusi'nin yılın yarısını Bingazi'de, yarısını Trablusgarp'ta geçirmesiymiş. Kaddafi'nin 1969'daki yeşil devriminden sonra başkent geçici olarak Trablus'ta konuşlanmıştı. Ben göreve başladığımda Kaddafi, iki bölgenin ortasında ve sahilden içeride, Büyük Sahra'ya yakın bir noktadaki Cufra'da, neredeyse tamamı Türk şirketleri tarafından üstlenilen ve binlerce konut ve onlarca devlet dairesi ile bir büyük kongre binası içeren yeni bir başkent inşasına girişmişti. Amacı Trablus ve Bingazi arasındaki husumet sınırlarını zorlayan rekabeti dengelemekti. Ben Libya'dan 2002 sonunda ayrıldığımda, bazı devlet birimleri Cufra'ya taşınmaya başlamıştı, ama memurlar arasında bundan kimse hoşnut değildi ve ilgili herkes, elinden geldiği ölçüde ayak diremeye, taşınmayı baltalamaya uğraşıyordu. 2003'te Türk şirketlerinin bütün işleri tamamlayarak binaların tümünü teslim ettiğini, ancak Kaddafi'nin başkenti Cufra'ya taşımayı bir türlü başaramadığını, devlet dairelerinin kumla dolduğunu, 150 ilâ 300 metrekarelik bizim ölçülere göre lüks sayılacak konutlara ise civardaki ahalinin doluştuğunu söylediler.

Kaddafi daha önce de başkenti iki bölge ortasındaki Sirte'ye taşımak için Bakanlık binaları inşa ettirmiş, fakat aşiretler arası çekişmeler yüzünden başaramayınca boş araziye yeni bir başkent inşasına karar vermiş, ancak yine iki bölge ortasında yeni bir başkent kurmayı başaramamıştı.

Kartacalılar ile Yunanlardan sonra bugün Libya denilen topraklardan yığınla kavim, yığınla haneden geçmiştir. Önce Romalılar kıyı boyunu Tunus'tan Mısır'a kadar istila etmiş, Trablus'un doğusunda Leptis Manga, batısında Sabrata gibi önemli şehirler kurmuş ve bölgedeki Berberi unsurlarını güneye kaçırmıştır. Barka tarafında Yunan ve Mısır etkisi uzun süre devam etmiştir. Sonra Bizanslılar bir ara ülkeye hâkim olmuş, ardından Halife Hazret-i Ömer devrinde Araplar gelmiş, Emeviler, Abbasiler, Fatımiler, Eyyubiler, Trablus tarafında Tunus merkezli ve Berberi asıllı Hafsîler hüküm sürmüştür.

Trablus'un Fethi ve Turgut Reis

İspanyollar, İberik Yarımadasında kalan son Müslüman şehir devletini yok ettikten sonra Kuzey Afrika'ya sarkmış, bu arada 1511'de Trablusgarp'ı alarak 50 bin Müslümanı boğazlamış, canını kurtarabilenler Trablus'un 35-40 km doğusundaki Tacura kalesine sığınmıştır. Trabluslular sığındıkları Tacura'dan 1519 yılında İstanbul'a bir heyet göndererek yardım istemişlerdir. Padişah, Trablus heyetine mihmandarlık yapan Hadım Murat Ağa'yı 6.000 askerle Tacura'ya göndermiş, ancak bu kuvvetin gücü Trablus'u ele geçirmeye yetmemiş, Hadım Murat Ağa Tacura'da üslenmiş ve mücadeleye oradan devam etmiştir.

Bu arada İspanyollar, 1523'te Trablus kalesini Kanuni Sultan Süleyman tarafından fethedilen Rodos'tan ayrılan Sen Jan şövalyelerine terk etmişlerdir.

Nihayet 1551 yılında Piyale Paşa komutasındaki Donanma-yı Hümayun Trablus'a gönderilmiş, zorlu bir savaştan sonra kale fethedilmiştir. Sefere katılan Turgut Reis'e fetihten sonra Trablus'a vali atanacağı sözü verildiği halde, İstanbul'daki bazı fitne fesatçıların "Efendimiz, Turgut derya adamıdır, karada görev yapamaz" türünden sözlerle Padişahı dolduruşa getirmeleri üzerine valilik, Tacura'daki Hadım Murat Ağa'ya verilmiştir.

Bunun üzerine küsüp Trablus'tan ayrılan Turgut Reis'in gemisinin ardından giden bütün donanmanın bundan zor vazgeçirildiği tarihlerde kayıtlıdır.

İlk resmi devlet görevi olarak Preveze Sancak Bey'i yapılan Turgut, Hadım Murat Paşa'nın ölümünden sonra Trablusgarp Valiliğine getirilmiştir.

Turgut, Trablus'tan giden Saint Jan şövalyelerinin Malta'ya yerleşmesinin Doğu Akdeniz'deki ve Kuzey Afrika'daki Türk hegemonyasını nasıl etkileyeceğinin bilinci içinde, adanın tahkim edilmeden önce fethini ısrarla istemiştir. Ancak harekete geçmekte geç kalınmış, şövalyeler Malta'daki eski kaleyi berkitip yeni kaleler inşa ettikten sonra yapılan Malta kuşatmasında Turgut Reis 83 yaşında ön safta savaşırken şehit olmuş, Uluç Ali Reis tarafından Malta'dan getirilen cenaze Trablus'a defnedilmiştir.

1950'lerde hızlanan Arap milliyetçiliği dalgasından sonra hayli zayıflasa da Trablus'ta Turgut Reis kültü hâlâ bir şekilde devam ediyordu.

Güçlü kara duvarları bir türlü aşılamayan Trablus kalesinin fethinin, meddücezir durumunu inceleyen ve suyun en geri çekildiği

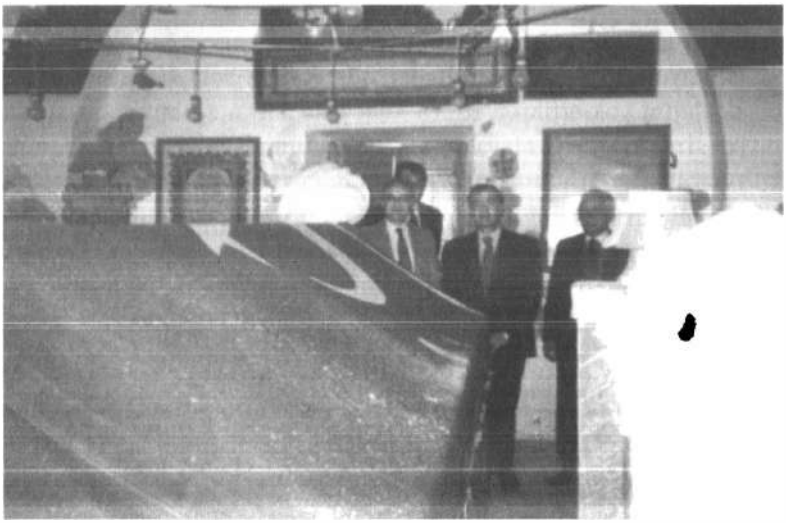

Trablus'ta, Büyükelçi Numan Hazar'la Turgut Reis'in türbesinde

bir gece deniz yönündeki duvarları aşarak kaleye giren ve kapıları açan Turgut Reis sayesinde başarıldığını bana, Osmanlı nüfus kâğıdını hâlâ saklayan 1909 doğumlu, 89 yaşında bir Libyalı anlatmıştı.

Ülkede kıtlık olduğunda Turgut Reis'in gemisine atlayarak denize çıktığı, zahire yüklü bir iki küffar teknesini yakalayıp getirdiği ve içindekileri yoksul halka dağıttığı da Trablus'ta duyduklarım arasındaydı.

Turgut Reis Türbesi ve Camisi, Türklerin sadece Trablus'taki değil, Kuzey Afrika'daki tarihinin de simgesi gibiydi. Kaddafi'ye baş kaldıran din kardeşlerimizin Turgut Reis'le ne zoru vardıysa Trablus'u ele geçirdiklerinde türbeyi ve hazireyi tahrip ettiklerini, mezar taşlarını parçaladıklarını, mezarların üzerine beton döktüklerini öğrendim.

Solumadan Can Vermek İsteyenler

Trablusgarp'ın fethinden sonra, yeni vilayetin gelirlerinin giderleri karşılamadığı anlaşılınca, İstanbul, Trablus vilayetine korsanlık[298] yetkisi tanımıştır. Turgut Reis "Buranın ahalisi deniz cengine

298 Deniz haydutlarına korsan denmesi galat-ı meşhurdur. Korsan, devletten icazetli, savaşılan devletlerin gemilerini zapt eden ve ganimetten kendi devletine pay veren, kendi ticaret gemilerini koruyan bir tür deniz milisi, bir tür deniz akıncısıdır da denebilir. Devletler hukukunda korsanın İngilizce karşılığı "privateer", deniz haydudunun karşılığı "pirate"dir. Gerçek anlamıyla korsanlık, tarihte birçok denizci ülke tarafından uygulanmıştır. Mesela 16. asırda İngiltere'yi istilaya

gelemiyor" diye şikâyet edince bu defa da Trablus'a, Türkiye'den gönüllü toplama yetkisi verilmiştir. Her yıl Alaiye, Bodrum ve Sinop'a gelen heyetler "Terlemeden zengin olmak, solumadan can vermek isteyenler bayrak altına" diye bağırarak davul çalıp gönüllü toplamışlardır. Yeniçerilerle aynı biçimde örgütlenen ve aynı haklara sahip olan Garp Ocaklarına kaydedilen Türk asıllı askerler,[299] İstanbul'dan atanan valileri beğenmemiş, baş kaldırmış, bunun üzerine, Trablus'taki memurların ve görev süresi bitince Türkiye'ye dönmeyip oraya yerleşen askerlerin ahfadından oluşan ve "kul oğulları" denilen topluluk üyelerinin oylarıyla seçilen birinin İstanbul tarafından vali atanması yöntemine gidilmiştir.

18. yüzyıl başlarında vali seçilen, Karaman'dan gelme Ahmet adlı bir zabit, valiliği oğluna devretmiş, bu üç göbek daha devam etmiştir.

19. yüzyıl başında Trablusgarp'a saldıran Amerikalılar 1803'te Trablus limanı önünde yenilgiye uğramış, Philadelphia adlı savaş gemisi batırılmış,[300] sonunda kıyı boyunca süren çatışmalar aleyhte gelişmeye başlayınca Amerika ile hukuken Osmanlı toprağı olan Trablus arasında bir anlaşma imzalanmıştır. Bu anlaşma Türkçedir[301] ve Amerika'nın yaptığı ilk denizaşırı savaşın sonunda imzaladığı ilk uluslararası anlaşma olduğu söylenir.

19. yüzyılın başından itibaren Trablus vilayeti Karamanlılar arasında iç çekişmelere sahne olunca ve halk İstanbul'a şikâyet edince 1834 yılında, yeni kurulan muntazam ordudan altı bin asker de taşıyan Osmanlı donanması Trablus'a gelmiş, Karamanlı sülalesinin mensupları toplanıp İstanbul'a gönderilmiş, karaya çıkan Ferik Mustafa Necip Paşa vali olarak göreve başlamış, böylece Libya 1912 yılına kadar doğrudan İstanbul'a bağlı olarak yönetilmeye başlamıştır.

---

gelen büyük İspanyol-Hollanda ortak donanmasını yok eden İngiliz gemilerini yöneten Drake, korsandır. Annesi Türk olduğu için Osmanlı donanmasına katılan Kaptan-ı Derya Cağaloğlu Sinan Paşa'nın babası Kont Cigala da korsanlık yetkisi bulunan bir İtalyan soylusudur. Korsan gemileri kendi ülkesinin bayrağı**nı, deniz haydutlarının gemileri daha çok Holivut filmlerinde görülen kurukafalı** bayrağı taşır. Yakalandıklarında korsanlar esir alınır, deniz haydutları asılır.

299 Bu yüzden Cezayir, Tunus ve Trablus'taki ocaklara Garp Ocakları denir. Garp Ocakları bir tür uygulamalı denizci eğitim merkezi de sayılabilirler.

300 Direği hâlâ Trablus kalesinde dikili durmaktaydı.

301 Yani Arap harfleriyle yazılan, dönemin okumuş yüksek tabakası tarafından kullanılan, yakın zamana kadar eski Türkçe diye anılan, Latin harfleriyle yazıldığında eski lise edebiyat kolu mezunlarının anladığı, ne hikmetse sanki ayrı bir dilmiş gibi son 30-40 yıldır Osmanlıca diye tanımlanan, 20. yüzyıldaki şekliyle Cumhuriyetin ilk yedi yılında, Harf Devrimine kadar kullanılan ve sonra Latin alfabesiyle devam eden Türkçe.

Turgut Reis'in Sarığı

Bir gün Trablus'taki İspanyol Büyükelçisi "Sizin burada ünlü bir amiralinizin mezarı varmış, kim o?" dedi. "Siz bilmezsiniz Turgut Reis diye bir kaptan. Bugünkü rütbelere göre amirale tekâbül eden "paşa" unvanı vardır, ama o unvanı pek kullandığını duymadım" dedim.

"Bu Turgut dediğin o meşhur Dragut mu?" diye sordu.

"Siz nereden biliyorsunuz?" diye bu kez ben sordum.

"Bilmez olur muyuz, İspanya'da bu işlere azıcık meraklı olan herkes bilir. Bir dönem Akdeniz'de başımızdaki en büyük belaydı" dedi. İllaki türbeyi görmek istedi. Türbeye götürdüm.

Türbe kötü durumda değildi, ama daha iyi olması gerekirdi. Benden önceki büyükelçi Ateş Balkan restorasyona niyetlenmiş ancak apar topar merkeze dönünce fırsat bulamamıştı. Aslında en büyük sorun sandukanın tepesindeki kavuktaydı. Kavuğun üzerindeki sarık rutubetten gevşemiş, sarkıyordu.

İspanyol Büyükelçisi kavuğu göstererek "Bu amiral türbanı mı?" diye sordu. "Evet, burada çok rutubet var" falan diye ayaküstü bir şeyler uydurup vaziyeti idare ettim.

Aslında Kültür Bakanlığı'nda sarık uzmanları olduğunu, bunların türbelerdeki sarıkları düzelttiklerini, yenilediklerini duymuştum. Ankara'ya "Büyükelçiliğimize Turgut Reis'in kavuğunun düzeltilmesi amacıyla Kültür Bakanlığı'ndan geçici görevle bir sarık uzmanı gönderin" diye yazsam, Dışişleri'nde elden ele dolaşır, beni tefe koyup çalarlardı.

Telefonla falan halledemedim. Türkiye'ye gittiğimde de beceremedim. Sarık öyle kaldı. İçimde hâlâ derttir.

İşe olumlu açıdan bakılırsa Libya'daki İhvancı Türk dostları Turgut Reis Türbesinde sanduka, türban falan bırakmayıp, mezarı betonla dümdüz etmekle bizleri sarıktan dolayı ele güne karşı mahcup duruma düşmekten kurtarmışlar da denebilir. Mürüvvete endaze olmaz. Allah razı olsun, yeter. Menfi ruhlu olmanın anlamı yok, ama **Osmanlı ricalinin ailelerinin, Turgut Reis'in kaptanlarının yattığı 24** mezardan ne istemişler anlamadım.

Bir de Bingazi'deki kışla var. O kışlanın önünde İtalyanlar 1911'de Bingazi'ye çıktıklarında şiddetli çarpışmalar olduğu, 50 kadar şehit verdiğimiz biliniyordu. Libya Hükümeti "Bu kışla restore edilmezse yıkacağız" deyip işi bize yıktı. Tarafımızdan restore edilmesi için epeyce mesafe kat ettik. Ben Libya'dan ayrıldıktan sonra ne oldu bilmiyorum. O da içimde derttir.

Muammer Kaddafi

Kaddafi'nin Sirte yakınlarında bir bedevi çadırında doğduğu, ailesinin Berberi kökenli, Araplaşmış, Kaddafadam adlı küçük bir aşirete mensup bulunduğu ve babasının aşiret ileri gelenlerinden birinin deve ve keçilerine bekçilik ve bakıcılık yaptığı, daha sonra Büyük Sahra'da Sebha vahasında[302] bir çiftlikte kâhyalık görevini üstlendiği söylenir. Doğum tarihi olarak 1942 gösterilir, ama 1937 ile 1942 arasında bir tarihte doğmuş olabileceğini öne sürenler de vardır. Anne tarafından büyükbabasının işgal sırasında İtalyanlara karşı savaşırken şehit olduğu da rivayet edilir. Çok zor koşullarda ve yoksulluk içinde okumuş, ilk gençliğinden itibaren Cemal Abdülnasır'ın Mısır radyosundan yaptığı konuşmaları dinleyerek yetişmiştir.

Ortaöğretimden ve bir yıl Trablus Üniversitesinde tarih okuduktan sonra Bingazi'de, İngilizlerin kurduğu askeri okula gitmiş ve buradan subay çıkmıştır.

Subay çıktıktan sonra dokuz ay da İngiltere'de ihtisas kursuna katılmıştır. Başkaca bir yurtdışı eğitimi yoktur. Türkiye'de eğitim gördüğü tümden asılsızdır. Türkiye'ye adım atmamıştır. Bir dönem başbakanlık yapan askeri okul ve devrim arkadaşı, Callud da Türkiye'de okumamıştır.

Türk müteahhitlik sektörünü Libya'ya davet eden, bayındırlık bakanlarından Muhammet Manguş'tur. Türkiye'de eğitim görmüş birçok Libyalı da devlet kademelerinde görev yapmıştır.

Bana, benden yaklaşık 10 yıl önce Libya'da büyükelçilik yapan Erdim Tüzel "Kaddafi'nin aklında hep Türkiye'nin NATO'dan ayrılıp Libya'yla ittifak yapması fikri yatar. Libya'nın maddi desteğiyle Türkiye'nin geliştirilecek gücünün herkese kafa tutmaya yeteceğine inanır. Kıbrıs harekâtına şevkle destek vermesinin ve malzeme sandıklarını kendi elleriyle uçaklara taşımasının ardında, belki bu hareket sonucunda Türkiye NATO'yla ters düşer düşüncesi yatar" demişti. Benim edindiğim izlenim de bu doğrultuda oldu.

Kaddafi, 1969'da devrim yapıp iktidarı ele geçirince, önce Cumhuriyet ilan etmiş, ardından 1977'de kendi yazdığı öne sürülen *Yeşil Kitap*'ta belirtilen çizgiler doğrultusunda, kendi ifadesiyle Cemahiriye denilen yönetim düzenine geçmiştir. Bilenler, Cemahiriye sözcüğünün Arapçada daha önce olmayan, Kaddafi tarafından yaratılmış

302 Libya'da Sebha vahası dedikleri yer öyle eski Holivut filmlerindeki gibi havuz boyunda bir küçük su birikintisi iki hurma ağacı, üç deve ve bir de Rudolf Valentino'dan ibaret değildir. Koskocaman bir ovadır. Kavun karpuzu meşhurdur.

bir kelime olduğunu belirtir ve Cumhuriyetin anlamı halk idaresi ise Cemahiriyenin halkın kendini doğrudan, aracısız yönetmesi anlamına gelmek üzere üretildiğini öne sürerler. Cemahiriye döneminde Libya'da yılda bir defa toplanan halk komitelerinde güncel konular ve sorunlar tartışılır kararlar alınırdı. Bunlar genellikle uygulanırdı. Kaddafi'nin, kabul edilmeyecek önerileri halk kongresine sunmaktan kaçındığı söylenirdi. Mesela kadınlardan askeri birlik kurulması fikrinin reddedileceğini bildiği için halk kongresine sunmadan uygulamaya koyduğu, bu yüzden tepki çektiği öne sürülüyordu.

Yeşil Kitap'ın mantık silsilesi bana göre akla yatkın, siyaset bilimi açısından genel değerlendirmeleri düzgündür. Kitabın, tanınmış Fransız anayasa hukukçusu ve siyaset bilimcisi Maurice Duverger'ye yazdırıldığı da doğrulanmaya muhtaç bir rivayettir.

Her halükârda bana göre Cemahiriye düzeni en fazla birkaç 100 bin kişilik bir yarı göçebe aşireti yönetmeye yeterli olabilir de çağdaş bir topluma ne derece uygulanabileceğini olaylar göstermiştir.

Kaddafi, bilinen Ortadoğu diktatörlerinden biriydi, ama bilindiği üzere şaşaalı bir hayat sürmemiş, mütevazı sayılabilecek sınırlar içinde yaşamış, yurtdışına yaptığı resmi devlet gezilerinde gittiği başkentlerin göbeğine inadına bedevi çadırı kurdurup, içinde yatıp kalkmıştır.

Ben Libya'dayken, ülkeye uygulanan ambargolara ve petrol gelirlerindeki düşüşe rağmen herkesin şöyle veya böyle bir maaşı veya bir geliri vardı. Kimse elektrik ve su parası ödemiyordu. Evsiz barksız aile yoktu. İsteyene arazi veriliyor, traktör ve tohum yardımı yapılıyor, ancak çiftçilik yapmaya istekli insan Kaddafi'nin umduğu kadar bulunamıyordu. Yurtdışında okumak isteyen öğrencilere 1.000 dolar maaş bağlanıyordu.

El emeğiyle çalışan bir tek Libyalıya rastladım o da bizim Büyükelçilikte bahçıvanlık yapıyordu. Ama aynı zamanda, Trablus'un 20 kilometre dışında bir fidanlık sahibiydi. Yerli kol işçileri, Mısırlılardan ve Sahraaltı ülkelerinden gelen Müslüman Afrikalılardan oluşuyordu.

Devlet destekli otomobil fiyatları en fazla 1.000 dolardı. Orta sınıf Libyalılar bu araçları lunaparklardaki çarpışan otomobiller gibi kullanıyor, en ufak hasarda tamirle falan uğraşmadan hurdalığa atıyorlardı. Yine de "Dünyanın en zengin ülkesinde en fakir halk biziz" diye yakınan Libyalılara çok rastladım.

Kaddafi ve İslamiyet

Şimdi hiç de uzman olmadığım bir konuya değineyim: Anladığım kadarıyla Araplar açısından laiklik yalnızca inanç bakımından değil, siyasi ve kültürel bakımdan da imkânsızdır. Kur'an-ı Kerim ibadet ve inanç birliğinden öte, aralarındaki dil bağını da sağlar. Kendi yerel lehçeleriyle konuşsalar, Arapların birbirlerini anlamalarının çok zor olduğu öne sürülür. Cahili olduğum bu konuda fazla laf etmeyeyim, ama Kaddafi'nin İslamiyeti kendine göre yorumladığına da değineyim. Ben Libya'da görev yaptığım sırada hadislerin doğruluğunun bilinemeyeceğini savunduğu, sadece Kur'an-ı Kerim'i dayanak kabul ettiği ve sadece Kur'an-ı Kerim'in kurallarına uyduğu, ona göre davrandığı söylenirdi. Bu da İslam âlemine hayırlı bir katkı sağlamak amacıyla İngilizlerin Mısır'da kurulmasını teşvik etmek lütfunda bulundukları rivayet edilen Müslüman Kardeşler türünden İslâmcıları, Kaddafi'ye düşman etmişti.

Biraz ukalalık olacak, ama bana göre Kaddafi "de facto laik"[303] diye tanımlanabilecek bir çizgideydi.

Onun içindir ki İslam ülkelerinde, bizim Batılı hümanist, demokrat, özgürlükçü müttefiklerimizin her "Elimde hıyar var" dediğinde "Tuzu benden" diye yardımına koşan köktendinci muhalefet, Kaddafi'nin devrilip katledilmesinde en başta gitti. Ancak Kaddafi'nin son dönemde can havliyle iyice sapıtıp giriştiği söylenen gaddarca baskılara rağmen, NATO bombardımanları ve denizden abluka olmasa Kaddafi'nin devrilip katledilebileceğini sanmıyorum.

Biraz da Özal'dan sonra iş adamlarının devletin yönetici kadrolarına dışarıdan fahri olarak katılmaları hevesinden ve dış politikada etkili olmaya çalışmalarından cesaret aldığı anlaşılan Kaddafi'nin, Libya'da iş yapan müteahhitlerimizi zaman zaman toplayıp "Gidin Hükümetinize söyleyin, Türkiye NATO'dan çıksın, bizim yanımıza gelsin" dediği bana anlatılmıştı. Bazıları, bu taleplerden bir sonuç çıkmayınca Kaddafi'nin Türk müteahhitlerin istihkaklarını kıstığını, ödemeleri yavaşlattığını, hiç bitmeyen müteahhit alacakları sıkıntısının bundan kaynaklandığını öne sürüyordu.

İslam Ordusu Başkomutanı ve Başkomutan Muavinleri

Kaddafi, kendi kafasında kurduğu İslam Ordusu'nun Başkomutanıydı. Yardımcılarından birinin Necmettin Erbakan, diğerinin

303 Bunu da ben uydurmuş olayım. Pragmatizmle, oportünistlikle falan sakın karıştırılmasın. Üstelik entel dantel diline de iyi yakışıyor.

Rauf Denktaş oldukları biliniyordu. Büyükelçilikte müteahhitlik işleri müşaviri olan Orhan Eken, 1988-1993 yılları arasında da Trablusgarp Büyükelçiliğimizde yine aynı görevi yapmıştı. Orhan Eken o yıllarda vizeye ihtiyaç duymadan sık sık Libya'ya gelip giden ve Kaddafi'yle görüşen Necmettin Erbakan'ı bir defasında şeref salonunda görmüştü. Bunu Büyükelçi Erdim Tüzel'e bildirip, kendisini kaldığı otelde ziyaret edip etmeyeceğini sorduğunu, Büyükelçi Tüzel'in "Türkiye Büyükelçiliğini ziyaret etmeyeni ben ziyaret etmem" dediğini bana anlatmıştı.

Değerlendirmek bana düşmez, ama bana göre Erbakan'ın çok takdir ettiğim bir antiemperyalist yanı vardır. Ancak Erbakan'ın Batılı dostlarımızın İslam âlemine bakış ezberlerini bozan Türkiye Cumhuriyeti'ni ve ülkedeki nüfusun ümmetten Türk milletine, kulluktan vatandaşlığa dönüşmesini baltalamak amacıyla komünizme karşı İslamiyet ayağına[304] oluşturulan İslamcı kesimin fikir babalarından biri olduğu da bilinmektedir. Erbakan'ın Gazi Mustafa Kemal'den değil, ama Atatürk'ün koyduğu ilkelerden ve özellikle Türkiye Cumhuriyeti'nin laik bir ulus devlet olması ilkesinden hiç hazzetmediğine de inanırım, Türk milletinin ümmete dönüşmesi için üniter yapının bozulması, Türk kimliğinin yok edilip halkın bir etnik gruplar çorbasına dönüştürülmesinin, İslamcı kesimin ana hedeflerinden olduğu da malumdur.

Kaddafi, 1996'da Başbakan Erbakan'ın Libya'yı resmi ziyareti sırasında çadırdaki basın toplantısında, özetle, Türkiye'nin İstiklal Savaşı'ndaki ruhunu kaybettiğini, NATO'ya hizmetle ve Kürtlere eziyet etmekle bir yere varamayacağını söylemiş, PKK'nın özgürlük savaşçısı bir örgüt olduğunu saçmalamıştır.

Bu ziyaret, Büyükelçi Ateş Balkan'ın olacakları tahmin ederek yapılmaması için Ankara'yı uyarmasına rağmen gerçekleşmiştir. Büyükelçinin uyarılarının dikkate alınmayıp ziyaretin gerçekleşmesinde, Libya'dan alacakları olan müteahhitlerin Hükümete baskıları önemli bir etkendir.

Bana sorarsanız, Kaddafi'nin söylediği sözler, Erbakan'ı desteklemek amacıyla söylenmiş, ne var ki Kaddafi, kaş yapayım derken göz çıkarmıştır.

Rauf Denktaş'ın İslam Orduları Başkomutan Yardımcılığına gelince, 2005 yılında Bülent Ecevit'in evinde yapılan toplantılardan birinde bu hususu kendisine sordum. Denktaş, Libyalıların Kuzey

304 Burada ayak, mecazi anlamıyla kullanılmıştır, "annadın mı?"

Kıbrıs'ta küçük bir tatil sitesi[305] inşa ettiklerini, burada Filistinli mücahitlerin tatil yapmasına ve ayrıca Filistin ve İsrail'e yönelik yayın yapacak bir radyo istasyonu kurulmasına izin vermesini istediklerini, istediklerini yerine getirmesinin mevcut koşullarda mümkün olamayacağını Kaddafi'ye bildirdiğinde bunu anlayışla karşıladığını, küsmediğini söyledi.

PKK, Libya ve Hatta IRA

Libya'da kimi bizim vatandaşlardan devşirme, kimi Kuzey Irak'tan gelme bir PKK'lı grubu vardı. Bunlar açıktan PKK propagandası yapıyor, bazı Libyalı makamlar tarafından itibar görüyordu.

Kaddafi, Pan Arabizm idealine saplanmış olsa da kendini aynı zamanda emperyalistlerce ezilen bütün insanların koruyucusu olarak da görmek istediği için her türlü direniş örgütüne destek veriyor ve mensuplarına Libya'ya sığınma imkânı sağlıyordu. Daha önce anlattığım gibi, Abdullah Abdurrahman'ın şehit edilmesinden sonra Şam'da İzzettin Kocava'nın etrafında toplanan ve sonra dağıtılan Irak Türkmen Kardeşlik Ocağı üyelerinden ekonomik nedenlerle Türkiye'ye gidemeyenleri Libya'ya kabul ettiğini duymuştum. Bunlardan bazıları hâlâ Libya'da çalışıyordu.

Kaddafi, sadece Ortadoğu ülkelerindeki örgütlere değil, İrlanda Cumhuriyet Ordusu IRA'ya da destek vermişti. Bir ara koyu Katolik IRA yöneticilerinin Müslüman bir diktatörden yardım alıp almamak hususunda tereddüde düştüklerini, ama Libya'yla ilişkilerini, yani silah ve patlayıcı desteği sağlamayı sürdürdüklerini işitmiştim.

Libya'nın PKK'ya silah yardımı yaptığına dair bir iddia yoktu, ama o dönemde örgüte bir tür manevi destek verdiği açıktı. 1998 Ağustos sonunda PKK'nın kuruluş yıldönümü dolayısıyla bazı Libyalıların Trablus'taki PKK'lılara kutlama ziyareti yaptıkları da biliniyordu. Bize bu ziyaretçilerin resmi devlet görevlileri değil, özel kişiler olduğunu söylemişlerdi ve lakin, bu açıklamanın külahlara anlatılacak türden olduğu da aşikardı. Büyük Reis Kaddafi'nin icazeti olmadan kimse böyle bir şeye yeltenemezdi. Ortalıkta dolaşan söylentiler doğru çıkar, 1 Eylül'de Kaddafi ihtilalinin yıldönümündeki resmigeçitte PKK da yürürse ne yaparım diye düşündüm. Dur bakalım, gün ola hayır ola dedim.

305 Bu sitenin 1987'de Mülkiye spor kafilesiyle kaldığımız site olduğu anlaşılıyor.

Eyvah Bizim Zurna

Kaddafi devriminin yıldönümü olan 1 Eylül törenlerinde düzenlenen resmigeçitte PKK da yürüdü. Katılıp katılmayacağını bilmiyordum ancak tahmin de ediyordum. Bir yıl önce, Libya'da büyükelçimiz yokken törene katıldıkları söyleniyordu. Libyalıların da davul ve zurnaları vardı, ama sesleri daha başkaydı. Resmigeçit sırasında bandoların, davulların, zurnaların, dümbeleklerin sesleri birbirine karışmıştı. Birden kulağıma aşina bir ses çarptı. "Eyvah bu bizim zurna" dedim, baktım tahmin ettiğim gibi PKK'cılar geliyor. Hem de öyle törene katılanların en sonunda, esnaf ve sanatkârlar arasında falan değil, Libya Harp Okulu ile Trablus'ta konuşlanmış askeri birliğin arasına katılmış geliyorlardı. Bana göre öyle çaktırmadan araya girmiş değillerdi, birileri onların oraya girmesine izin vermişti.

Tribünden inip, önlerinden hızla geçip karşı kaldırıma atladım. Başka yol yoktu. Oradan da doğruca 2 kilometre ötedeki Büyükelçiliğe yürüdüm. Kafamdan bin bir türlü düşünce geçiyordu. Ankara'da birileri mutlaka "Bu herif hadise çıkarır demedik miydi!" diyeceklerdi. Kim ne derse desin, karar vermiştim. Mutlaka Trablus'u terk edecek ve gerekirse hiç dönmeyecektim.

Büyükelçi Numan Hazar, Afrika Koordinatörüydü. Ankara'da Dışişleri Merkez teşkilatındaki ayrı genel müdürlükler tarafından yürütülen siyasi, ekonomik ve kültürel ilişkileri tek elden düzenle-

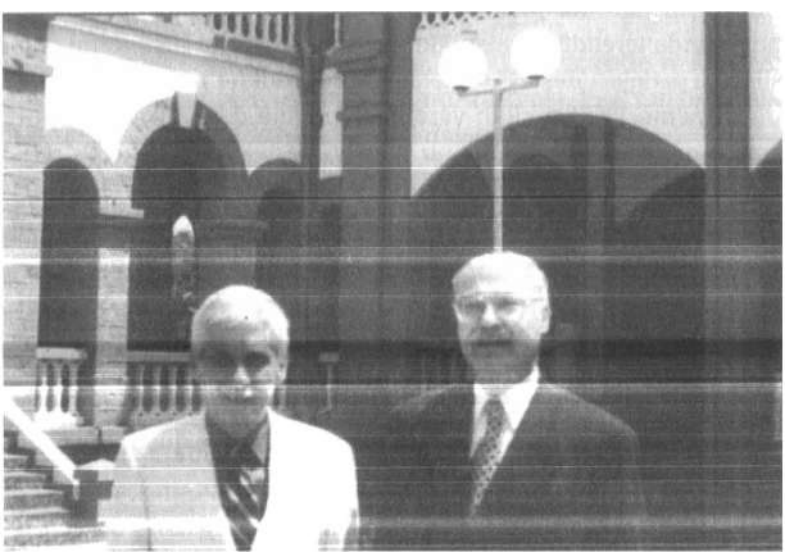

Büyükelçi Numan Hazar'la Mali'de Dışişleri Bakanlığı'nda

Libya'da Türk ortaöğretim okulunun müdüriyet binasının önünde. Sol başta Abdülhadi Güzel, yanında Müteahhitlik İşleri Müşavirimiz Orhan Eken ve Dışişleri Afrika Koordinatörü Büyükelçi Numan Hazar.

yen yetkili, yani merkezdeki amirimdi. Fazla tanımazdım. Aynı dönemlerde aynı yerlerde bulunmamıştık. Onur Öymen'in talimatıyla Almanya'dan Türkiye'ye izne gelecek işçilere yol ararken uğradığım Bonn'da elçi müsteşardı, Nijerya'ya büyükelçi atanmış, gitmek üzereydi. Benim Bakanlıktayken pek hazzetmediğim Onur Öymen'le[306] iyi geçindiğine göre uysal, hatta sıradan ve sinameki dedikleri türden bir meslektaş olduğunu sanırdım.

Büyükelçiliğe gidince Ankara'ya telefon ettim. Saat farkı dolayısıyla Numan Hazar'ı evinde buldum. Muhtemelen "Dur bakalım, acaba şöyle midir, böyle midir, inek içti dağa kaçtı, bir değerlendirelim, müsteşara soralım, Bakana arz edelim" falan diyecek sandığımdan olayı bir cümleyle anlatıp "Ya beni merkeze çağırırsınız ya da ben zaten geliyorum" dedim. "Merak etme, yarın sabah hemen gerekli işlemleri yapıp makam[307] onayını alırım" dedi. Ben şaşırdım. İnanamadım. "Ne dedin sen?" diye sordum. "Yarın işlemlerini tamamlatırım. Haklısın. Olmaz öyle şey. İyi ettin" dedi.

Sonradan tanıyınca anladım ki meğer Numan Hazar, en yurtsever, en çalışkan, olayları derinliğine değerlendiren, bol okuyan, yazan, tanıdığım en değerli meslektaşlarımızdan biriymiş. Kıymeti

306 Siyasete girdikten sonra Onur Öymen'in verdiği mücadeleyi sonraki yıllarda nasıl hayranlıkla izlediğimi belirtmiştim.

307 Yani bakan.

kendinden menkul birtakım arkadaşlar gibi reklam meraklısı olmadığından o zamana kadar tanımadığıma üzüldüm. O dönemde Dışişlerinde Afrika uzmanı olan tek meslektaş da oydu. Sadece Libya'yla ilgili konularda değil, Mali ve Burkina Faso'da da birlikte yaptığımız işler, seyahatler oldu.[308]

Ertesi sabah doğru Dışişleri'ne gidip olayı protesto ettim. "Ülkesinde baskıya uğramış insanlara kucak açabilirsiniz, ona itirazım yok, olamaz da. Ama dost saydığınız bir ülkenin bütünlüğüne kastetmiş, binlerce masum insanı katletmiş, silahlı propaganda yapıyorum diye kundaktaki bebekleri bile boğazlamış, üstelik kendine ne isim verirse versin, düşman bildiğiniz ABD'nin Ortadoğu'daki kuklası olarak yetiştirilen bir örgüte kucak açmanız kabul edilemez, ben istişareler için Ankara'ya çağırıldım. Yarın gidiyorum" dedim.

Öğleden sonra Libya Dışişleri Müsteşarı Saad Mücber beni Dışişleri'ne çağırdı. PKK'lıların resmi geçide katılmasında ihmalleri olanları cezalandıracaklarını, örgüt için de gereken önlemleri alacaklarını söyledi. "Umarım artık Hükümetin seni çağırmaktan vazgeçer" dedi. "Gidip bu dediklerinizi bizzat anlatayım. Döndüğümde ilişkileri çok daha rahat düzeltip geliştiririz" diye cevap verdim ve ertesi gün Türkiye'ye geldim. İlk olayda tepki gösterip merkeze çağırılışım, ileride çoğu Kaddafi'nin sarf ettiği tuhaf ve tatsız sözlerden kaynaklanan sürtüşmelerin büyümeden çabucak halledilmesine yardımcı oldu.

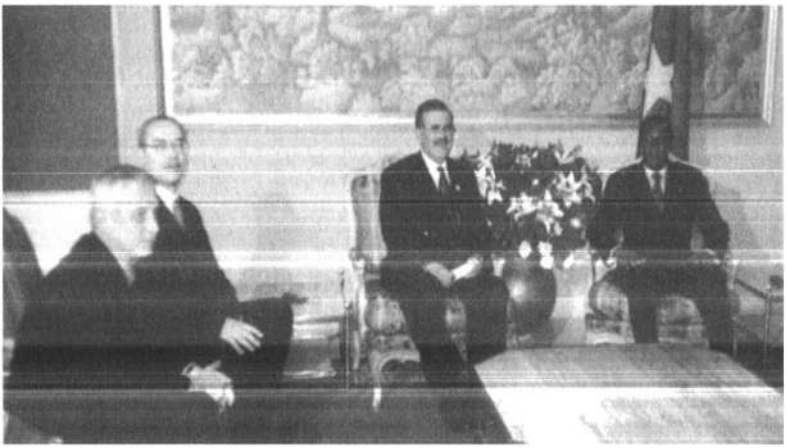

Vagadugu'da İslam ülkeleri Dışişleri Bakanları konferansı sırasında Devlet Bakanımız Mehmet Keçeciler ve Burkina Faso Cumhurbaşkanı Blaise Compeorê'yle

308 Daha sonra görev yaptığı Batı Avrupa'da Sorosçularla, "darlingler"le mücadele etti. Hep dik durdu.

Bülent Ecevit ve Libya

Başbakan Bülent Ecevit'in anne tarafından Libya'yla bir soy bağlantısı olduğu bilinirdi. Bunu bir defasında Büyükelçi Numan Hazar'a da söylemişti. Libya'yla ilişkilere sıcak bakmakla ve özel önem vermekle birlikte, Kaddafi'yle arasında belirli bir mesafe tutmaya dikkat ederdi.

Vagadugu'da İslam Konferansı Dışişleri Bakanları toplantısı sırasında zamanın KKTC Dışişleri Bakanı Tahsin Ertuğruloğlu'yla

Ben Libya'dan istişare için Ankara'ya geldiğimde beni çok eleştirenler oldu. "Sana mı düştü! Kendini kahraman mı sandın! Ne vardı ilişkileri bozacak! İş mi yaptın sanki! Aferin sana!" gibisinden telefonlar aldım. "Kimsin lan sen! Gel buraya da adam gibi konuşalım, derdin neyse anlat" deyince kapatıyorlardı. Bu telefon edenlerin büyük ve ciddi şirketlerin değil de "Libya'ya malayla gitti müteahhit oldu" dedikleri gecekondu inşaat firmalarının adamları olduğundan şüphe ediyordum. Bir defasında Ecevit'e dert yandım. "Beni çok eleştiriyorlar" dedim. "Siz hiç endişe etmeyin Müfit Bey. Siz doğrusunu yaptınız" dedi.

Mali, Burkina Faso, Çad

Trablus Büyükelçiliğimiz Mali ve Burkina Faso'ya akrediteydi. Ancak uçuş ambargosu dolayısıyla bundan vazgeçilmiş, yanılmıyorsam birine Cezayir, diğerine Dakar Büyükelçiliklerimizin akredite edilmesi düşünülmüştü. Bu husus söz konusu ülkelere henüz tebliğ edilmediğinden, Trablus'taki Mali Büyükelçisi, Türkiye'yle ilişkileri geliştirme arzusunda olduklarını bildirmiş, ben de bunu Ankara'ya iletmiştim. Libya'da 1 Eylül töreninin ardından Ankara'ya çağrıldığımda, Cumhurbaşkanımız Süleyman Demirel'in bir iyi niyet mektubunu Büyükelçi Numan Hazar'ın Mali'ye götürmesi ve be-

nim de kendisiyle birlikte gitmem uygun görülmüştü. Heyete KKTC Cumhurbaşkanlığı Müsteşarı Ergun Olgun da dahildi.

Bu arada, Mali'yle ekonomik işleri yürütmekten sorumlu Mehmet Batallı'nın da Bamako'ya gideceğini öğrendik. Mali'de Cumhurbaşkanımızın mektubunu teslim ettikten iki gün sonra havaalanında Dışişleri yetkilileriyle birlikte Sayın Bakanı karşılamaya gittik. Bakanımızın geleceği bildirilen uçak geldi, Sayın Bakan gelmedi. Daha sonra, ziyaretin asıl sebebinin Gaziantepli tekstilcilerin pamuk ihtiyacını sağlamak amacına yönelik olduğunu, konuyu Roma'daki Mali Büyükelçisiyle halledince Sayın Bakan'ın Bamako'ya gelmekten vazgeçtiğini Türk gazetelerinde okuduk.

Mali'ye daha sonra DSP'li Bakan Hasan Gemici ve Jandarma Generali Osman Özbek'le gittik. Havaalanında karşılamaya gelen kimseler yoktu. Mali Dışişlerine telefon ettirdim. VİP salonunda oturup bekledik. Bir saat sonra protokolcüler ve bir bakan geldi, özür dilediler ve "Geçen sefer bekledik, kimse gelmedi. Bu defa gelip gelmeyeceğinizi bilemedik" dediler.

Basına akseden bazı açıklamalarından dolayı ilgi çekici bir şahıs olduğunu sandığım Osman Özbek'in kayda değer bir özelliğini görmedim. Numan Hazar'la 1998 yazında Burkina Faso'da, başkent Vagadugu'da yapılan İslam Konferansı Dışişleri Bakanları konferansına katılmıştık. Oradaki durumu saptayıp kalınacak otel ayarlaması için yanımda çalışmış en akıllı genç meslektaşlardan Faruk Kaymakçı'yı[309] önceden Vagadugu'ya göndermiştik. Faruk, orada bir de Almanya'da yerleşik, Burkina Faso'yla ikinci el beyaz eşya ticareti yapan Celal Öztürk adında bir vatandaşımız ve mahalli ortağı Ebubekir Sanu'yla tanışmıştı. Numan Hazar Ebubekir Sanu'nun Türkiye'nin Vagadugu Fahri Başkonsolosu yapılmasını sağladı. Sanu epeyce işe yaradı.

Bir kere de Çad'a gittim. Orada da Türkiye'ye çok olumlu yaklaşıyorlardı. Daha önce Encemine'ye Sudan'dan akredite olan Büyükelçi Ali Engin Oba'yı büyük sevgi ve saygıyla andıklarını gördüm.

Mali ve Burkina Faso'da Türkiye'yi tanıyorlardı. Gambiya'daki jandarmalara tarafımızdan verilen eğitimin ünü Senegal üzerinden Alt Sahra'ya da yayılmıştı. Mali ve Burkina Faso, hem Müslüman hem de laik ülkelerdi. Atalarının Birinci Dünya Savaşı'nda Fransızlar tarafından askere alındıklarında Türkiye'ye karşı savaşmayacaklarını şart koştuklarını anlatıyorlardı. Ülkenin kuzeyinde Suudilerin

309 Şimdi büyükelçi ve dşişleri bakan yardımcısı. Bana göre her şeyi mükemmel, tek kusuru körlemesine fazla Avrupa yanlısı olmasıydı.

ve El Kaide'cilerinin faaliyetlerinden rahatsızlardı. Sömürgeci Fransızlardan hazzetmiyorlardı. Türkiye'yle yakınlaşmak istiyorlardı. Askeri eğitim işbirliği anlaşması yapmayı arzu ediyorlardı. Numan Hazar'ın çabalarıyla İsmail Cem'i Çad'dan başlayıp Senegal'e kadar uzanacak ve Nijer, Burkina Faso, Mali'yi de kapsayacak bir geziye çıkarmayı ve heyete KKTC'den de bir yetkiliyi katmayı düşündük. Olmadı.

Arap Deyip Geçme

Bamako'daki ilk işimiz Libya Büyükelçisine bir nezaket ziyaretinde bulunmak oldu. Afrika'yı çok iyi bilen Numan Hazar'a çokbilmişlik ettim. "Bu "Sahra altı" dedikleri ülkeleri Kaddafi kendi arka bahçesi sayar. Buraya büyükelçi atadığı adam, mutlaka en az 30 insan sokmuş madalyalı akrep türünden bir istihbaratçı falandır. Bak şimdi ben adama ne diyeceğim" dedim. Ve de bizim öğrenciliğimizdeki tabirle, fena halde şiştim. "Büyük lokma yut büyük laf etme" demiş ya sakallı atalarımız.

Büyükelçi Muhammed Zarem Selahaddin, meğerse madalyalı akrep falan değil, Paris'te Sorbonne Üniversitesi'nden mezun doktoralı tarihçiymiş.

Ben gıcıklık olsun diye "Siz Arapların bizimle ne zoru var, nedir bu Türk düşmanlığı!" diye söze başlayınca, Büyükelçi Selahaddin "Dur!" dedi. "Arapların hepsini Türklerle ilişkilerinde aynı kefeye koyma. İkiye ayıracaksın: Mağrip, yani Batı, Maşrik, yani Doğu Arapları diye. Mağrip'teki Cezayir, Tunus ve Libyalılar için siz Türkler kurtarıcı ve koruyucu kabul edilir, sevilir ve sayılırsınız. Osmanlı İmparatorluğu'nu dağıtmak isteyen Batılı emperyalistler, işe Hıristiyan Araplar üzerinden giriştiler. Onlar da esas itibariyle Suriye, Lübnan ve bir miktar da Irak'tadırlar. Suudiler ve Körfezdeki diğerleri zaten öteden beri mutlak bir Anglo-Amerikan etkisindedir. Onun için Doğu Arapları size işgalci ve sömürücü diye bakarlar" diye devam etti. "Ya Mısırlılar?" diye sordum. "Onlar ayrı bir alemdir, iki tarafa da uymaz" dedi. Üstlerine üstlük "Cemal Paşa Beyrut'taki Fransız işbirlikçisi sözde Arap aydınlarını asmakta yerden göğe haklıydı! Onlar ihanet içindeydiler" demez mi! Hayretler içinde kaldım. Bağdat'tayken bu konuyu tartışmaya kalkıştığım Baasçı tanıdıklar, söze başlayınca neredeyse üzerime saldıracak gibi olurlar, o adamların maaşlı Fransız ajanları olduklarını asla kabul etmek istemezlerdi.

Büyükelçi Selahaddin'in bu sözleri beni Libya'daki görevim süresince çok rahatlattı. Arada bir Türkiye'yle ilişkilerde Kaddafi'nin huysuzluğu tuttuğunda, bir tazminat talebidir giderdi. Dışişleri veya diğer bakanlar düzeyinde değil, ama mesela belediye başkanı ve benzer düzeydeki yetkililerle her görüşmede zaman zaman bir tazminat talebi masaya gelirdi. Ve lakin tazminat, Türkiye 400 yıla yakın süre Libya'da bulunduğu için talep edilmezdi. Kaddafi'nin heyheyleri geldikçe, kimileri "Biz sizin korumanız altındaki vatandaşlarınızdık. Güvenliğimiz size emanetti" diye başlarlar, "Siz bizi İtalyanlara bırakıp gittiniz. Onun için tazminat isteriz" diye bitirirlerdi.

Bende de cevap "fiks tarife" dediklerindendi. Tazminat talep edene sorardım: "Sizin adınız nedir?" Mesela "Mustafa" dediyse,

"Adınız Müslüman adı değil mi?" diye devam ederdim.

"Elhamdülillah."

"Adınızdan memnunsunuzdur inşallah!"

"Elbette, Elhamdülillah"

"Maşallah, maşallah. Yalnız şunu bilin: Bizim burada sizinkilerle koyun koyuna yatan binlerce şehidimiz var, mezarları bile belli değil. Eğer onlar olmasa sizin bugün adınız Mustafa olmaz, size, Kristobal falan diye bir kâfir adı takılmış bulunurdu, çünkü kâfirler Kuzey Afrika'da Müslüman bırakmazlardı. Asıl sizin bize tazminat ödemeniz gerekir, ama Türkiye'de de Çanakkale ve bizim İstiklal Savaşında canını vermiş Libya asıllı çok şehitler vardır. Hepsi bizim aziz kardeşimizdir. Şehit kanı üzerinden hesap yapılmaz, ayıptır" der, keser atardım. İtiraz edene pek rastlamadım.

1908'den sonra çok sayıda Libyalı gencin Türkiye'de askeri okullara alındığını, bunların çoğunun mezun olup Birinci Dünya Savaşı sırasında orduya katıldığını, Çanakkale'de, Filistin cephesinde, daha sonra İstiklal Savaşı sırasında Sakarya'da şehit düşen Libya asıllı subaylar olduğunu, 1978 yılında çok yaşlı bir emekli subaydan dinlemiştim.[310]

Bir de 1912'de Libya terk edilirken Türkiye'ye getirilen savaş yetimi çocuklar var. Bunlar eğitilmiş, Türkiye'de görev yapmış, bazıları 1950'de bağımsızlık kazanmasından sonra Libya'ya dönüp önemli görevler üstlenmiştir. En ünlüleri, Doğan ve Orhan Koloğlu'nun babası, Libya'nın ilk başbakanı İstiklal Savaşı gazisi, yanılmıyorsam Mülkiyeli Vali Sadullah Koloğlu'dur.

310 Genelkurmay'ın kayıtlarında da bunların çoğunun isimleri mutlaka vardır.

İlginç bir diğer Libyalının da ünlü klasik Türk müziği sanatçısı Safiye Ayla olduğu söylenir. Ailesi İtalyanlar tarafından şehit edilen ve çok küçük yaşta Türkiye'ye getirilen Safiye Ayla, Bursa Kız Öğretmen Okulu'ndan mezundur diye bilirim.

Fizan

Trablus'tan Libya'nın en güney bölgelerine, Libya, Cezayir ve Nijer sınırlarının birleştiği noktadaki Gat şehrine kadar iki defa gidip geldim. Büyük Sahra'da yaşanabilir her noktada bir iki kişi de olsa Türklere rastladım. Osmanlı dönemindeki idare merkezi Murzuk'ta tarihe vurulmuş bir damga gibi duran Fizan Kaymakamı Ahıskalı Mustafa Paşa'nın mezarını ziyaret ettim. Ahıska nere, Fizan nere. İmparatorluk dediğin böyle olur. Çöl içlerine dalıp giden ve Afrika'nın ortasından Akdeniz kıyısına inen yolda sakallı atalarımızın mal akışını sağlamak için müteahhitsiz ve garantisiz inşa ettiği, hem karakol hem kervansaray olarak kullanılan yapıları gördüm. Bir başka deyişle hem güvenlik hem konaklama amaçlı, bir dış duvarın içinde bir avlunun çevresine yapılmış binaların arkasında yatan düşünceyi araştıran, kervan yollarını inceleyen bir tarihçi çıkmaz mı merak ederim.

Çölde neredeyse her yerleşim biriminde Türk müteahhitlerinin yaptığı binalar, yarım kalmış inşaatlar, küçük hacimli, ama orantısız, ince uzun çok yüksek minareli, Karadenizli usta eseri olduğu besbelli camiler ve oralarda kalmış, tek tük Türkler vardı. Çoğu, Trablus'takiler gibi inşaat ustası veya kebapçıydı. Fizan'daki vatandaşlar, bulundukları yerlerde yaşıyor, çalışıyor ancak bir başka yerleşim merkezine gidemiyor, Trablus'a gelemiyorlardı. Bulundukları yerlerdeki Libyalı yetkililer bunları tanıyor, devlet binalarında veya kendi evlerinde ihtiyaç duydukları zaman bedava çalıştırıyor, sonra bırakıyorlardı. Başka bir yere gitmeye veya Trablus'a gelmeye kalkarlarsa yolda yakalandıkları takdirde sınır dışı edilme tehlikesi vardı. Bu yüzden, çalıştıkları yerde kalmayı tercih ediyorlardı. Ancak noterlik, pasaport, vatandaşlıkla ilgili her türlü konsolosluk işlemlerini yaptırmaya şiddetle ihtiyaçları bulunduğu anlaşılıyordu.

Fizan'ın başlangıcındaki Sebha'da Cem Sucu diye bir vatandaşımız vardı. Babası İtalyan işgali zamanında oradan Türkiye'ye gelmiş, Cem Adana'da doğup büyümüş, sonra bir inşaat şirketiyle Sebha'ya gelmişti. Geldiğinde orada kalmış amcaları, yeğenleriyle buluşmuştu. Akıllı, eğitimli bir vatandaşımızdı.

Cem Sucu'yu bir çeşit fahri başkonsolosluk görevlisi saydık. Çöldeki vatandaşlarımızla bağ kurmamıza yardımcı ve aracı oldu ve bize çok yararı dokundu.[311]

Seyyar[312] Konsolosluk Hizmetleri

Okulun kısa bir tatil aralığında Konsolosluk şubesine bakan idari memurumuz, bir mahalli kâtip, okulun müzik hocası ve müziğe yatkın iki öğretmen arkadaşımız, çok iyi saz çalan ve türkü söyleyen koruma görevlisi Durmuş Kanat ile cefakâr Abdülhadi Güzel'den oluşan bir heyeti çöle, Gat'a kadar gönderdik. Hem oralardaki vatandaşların konsolosluk işlemlerini mümkün olan ölçüde hallettik hem de müzikli toplantılar düzenleyip vatan hasretlerini gidermeye yardımcı olmaya çalıştık. Bu gezileri ben Libya'dayken iki defa daha tekrarladık. Bu geziler hakkında duyduğum en ilgi çekici olay, Güneydoğu'daki görevinden Trablus'a atanmış koruma polisi Durmuş Kanat'ın, doğru mu yalan mı bilmem, vatandaş toplantılarında "Burada en iyi müzisyen benim. En son türküleri ben söylerim' diye assolist kaprisi yapması oldu.[313] Yalansa söyleyenin boynuna.

Unutmadığım bir konu daha var. Bir köyde yarım kalmış bir inşaat, inşaatın yanında hareketsiz bir vinç ve şantiyeden arta kalmış bir barakada yaşayan ve inşaatın bekçiliğini yaptığını söyleyen bir vinç operatörüne rastladım. Neyle geçiniyor, ne yiyor, ne içiyordu bilemiyorum. Yalnız kafasından kendine her ay 1.500 dolar maaş yazıyor ve patrondan alacağının 40.000 dolara ulaştığını söylüyordu. Patron Libya'dan gitmişti. Mutlaka döneceğine inanıyordu. İkinci Dünya Harbinin sonunda ormanlarda saklanıp savaşın bittiğini bilmeyen Japon askerlerine benzetmiştim. Nasihat ettik, işe yaramadı. Ben Libya'dan ayrıldığımda hâlâ oradaymış diye duydum. Ne olduğunu bugün bile merak ederim.

Trablus'ta Türk Eserleri

İtalyanlar "Trablus'a Türkler hiçbir şey yapmadı" demiş, biz de inanmışız. Oysa sakallı atalarımız Libya'ya çarşılar, kervansaraylar, çeşmeler, hastaneler inşa etmiş. Trablus'taki en büyük parkın adı,

311 Cem şimdi İstanbul'daki Libya Başkonsolosluğunda tercüman olarak çalışıyormuş diye duydum.

312 Yani gezici. Şimdi köylüler bile mobil diyorlar ya işte o dediklerinden.

313 Durmuş, Türkiye'ye döndükten sonra delişmenliği yüzünden başına büyük dertler açtı. Hâlâ hem beni hem Hadi Hoca'yı arar, sorar.

halk arasında hâlâ "Müşir Parkı" diye anılıyordu. Vali Müşir Ahmet Paşa tarafından yapılmış. Ana caddede Osmanlı armalı büyük sanat okulu hâlâ hizmet veriyordu. Başta Turgut Reis'e ait olan külliye gelmek üzere her önemli şehirde yaptığımız camiler ve alamet-i farika saat kulesi, Trablus'ta da vardı. Trablus ve Bingazi'de Osmanlı askeri mimarisi örneği oldukları söylenen kışlalar ayaktaydı. Hadi Güzel hepsinin fotoğrafını çekti. Hâlâ yayımlamadı. İki elim yakasındadır.

Bir Çeşit Eskici

Tam bilemeyeceğim, ama aklımda kaldığı kadarıyla 1999 yılının sonları 2000 yılının başlarıydı. Bingazi taraflarında da inşaat yapan bir büyük şirketin Libya temsilcisi Kudret Aral, Bingazi yakınlarında El Beyda[314] şehrinde 90 yaşında bir Türk hanım olduğunu, Büyükelçilik veya Başkonsolosluktan birileriyle görüşmek istediğini söyledi. Hanım, El Beyda'ya yarım saatlik yolda bir kasabada, kaybettiği Libyalı eşinin yeğenlerinin yanında yaşıyormuş. Gittim. Beni bir salona aldılar. Hanımı bir tekerlekli iskemlede getirdiler. Tam bir Osmanlı hanımefendisi gibi giyinmişti. Başında da yaşlı Türk kadınlarının örttüğü usulden bir beyaz başörtüsü vardı. Anlattı. Birinci Dünya ve İstiklal Savaşı gazisi bir albayın kızıymış. Aklımda kaldığı kadarıyla 1944'te yıllar önce Türkiye'ye gelmiş bir Libyalıyla evlenmiş. 1950'de, Libya bağımsızlığa kavuşunca, İtalyanların el koyduğu eşinin ailesine ait topraklar iade edilmiş. Libya'ya, El Beyda'ya gelip eşine kalmış olan çiftliği işletmişler. Halleri vakitleri çok iyiymiş. Çocukları olmamış. Libya yasalarına göre kadınlar tarım arazisi sahibi olamıyormuş. O yüzden eşi vefat edince, çiftlik eşinin kardeşinin erkek çocuklarına kalmış.

Kudret Aral söyledi. Bu hanım ve eşi, El Beyda'ya 1970'lerde ilk gelen Türk inşaat şirketleriyle yakından ilgilenmiş, menfaat beklemeden ellerinden geldiğince yardımcı olmuşlar.

Eşini kaybedince 1980'lerde hanım, Türkiye'de, İzmir'de yaşamak istemiş. İstanbul'dan arkadaşı bir hanımı da yanına can yoldaşı alarak İzmir'e yerleşmiş.

Abdülhadi Güzel'in hatırladığına göre, bu hanımın İzmir'e gelişi ve yerleşmesi, İzmir gazetelerinde de yer almış.

---

314 Bizim vatandaşlar Beydağı derlerdi. Beyda, imparatorluk zamanında İstanbul'daki Saraya, yağ, peynir gibi süt ürünleri ve bal gönderen bir merkezmiş. Aynı zamanda Ömer Muhtar'ın İtalyanlara karşı direniş hareketini sürdürdüğü yerlerden biriymiş.

İzmir'de bir süre yaşadıktan sonra arkadaşı vefat etmiş, kendisi de yürüyemez olmuş. Eşinin yeğenleri gelip almışlar. Havaalanında tuhaf bir olay yaşanmış. Libya pasaportuyla girip çıktığı için Türkiye'de ikamet süresini geçirdiğinden dolayı bizim makamlar uçuk miktarda ceza talep etmişler. Eşinin yeğeni "Burada bırakıp giderim" deyince sorun bir şekilde halledilmiş. Oysa Türk pasaportu da yanındaymış. Libya'ya giriş çıkışta zorluk çıkabilir diye kullanmamışlar.

Evlilik cüzdanı, eski defter biçiminde nüfus kâğıdı, süresi geçmiş Türk pasaportu yanındaydı. Türk vatandaşlığından çıktığına dair herhangi bir kayıt yoktu. Vatandaşlığı devam ettiğine göre, eşi öldüğünde babasından emekli maaşı almaya hakkı olması gerekirdi. Onu söyledim. "Ben devletimden bir şey istemiyorum. Sadece birini görmek, konuşmak istemiştim" dedi. Bir şikâyeti yoktu. Eşinin yeğenlerinin kendisine iyi baktıklarını söyledi. Gerçekten de öyle görünüyordu. Hürmette kusur etmiyorlar, gözünün içine bakıyorlardı.

O hanımla uzun uzun konuştuk. Evlendiğinde Teşvikiye'de Şakayık sokağında[315] otururmuş. Tam benim doğduğum ve ilk çocukluğumu yaşadığım anneannemin evinin, gittiğim ilkokulun iki sokak arkası. İstanbul'da yaşarken fırsat buldukça eşiyle Çamlıca, Boğaziçi, Adalar gezerlermiş. Vapurlardan, Teşvikiye Camisinin bahçesindeki havuzdan,[316] yan sokaktaki fırından, benim çocukken dadımla binip Beyazıt'a kadar gidip geldiğim Maçka-Beyazıt tramvayından bahsettik. Kim bilir, belki o zamanlar bir yerlerde karşılaşmışızdır dedik.

Bir saat falan geçti. Ben toparlandım. "Müsaadenizle, ben şimdi gideyim, size bir arkadaşımı gönderirim, işlerinizle ilgilenir" dedim. Hanım birden irkildi. "Aaa! Gidiyor musunuz!" dedi.

Aniden, Amerikan mektebinde hazırlık sınıfında okuduğum ve gece yatakhanede ağladığım Refik Halid'in "Eskici" adlı hikâyesini hatırladım. Biraz sıradan, hatta az biraz arabesk olacak ama kimse kusura bakmasın. O hanımın "Aaa! Gidiyor musunuz!" sözü hâlâ za**man zaman kulağımda çınlar, hâlâ hatırladıkça içim bir cız eder,** o üzgün ifadesi gözümün önüne gelir, ağlamaklı olurum.

Neyse, Trablus'a gidince bizim teknisyen kadrosundaki kadim dostum Hadi hocaya rica ettim, El Beyda'ya gitti. Hanımla konuştu. Pasaportunu, nüfus cüzdanını, evlilik cüzdanını, bir de eşinin öldüğüne dair Libya belgesini alıp Bingazi Başkonsolosumuza götürdü.

315 Şimdi adı değişti galiba.
316 Sonradan kapattılar.

Babasından emekli maaşı alabilmesi için gerekli işlemleri başlattı. Hadi hocaya da "Benim devletimden bir isteğim yok, burada olduğumu hatırlamanız yeter" demiş.

Hadi hoca Trablus'a döndükten çok kısa bir süre sonra o hanımın ölüm haberini aldık.

Adını hiçbir yere kaydetmemiştim, unuttum. İcap ederse Bingazi Başkonsolosluğumuzun kayıtlarından bulurum diyordum. Bingazi başkonsolosluğumuz şu anda yok. Önemi de yok. Önemli olan ve bâki kalan, o hanımın hâlâ kulaklarımdan gitmeyen "Aaa! Gidiyor musunuz!" sözü.[317]

Kelaynak

Akıllı adam bildiğim Haluk Özdalga, her sabah rüya âleminde Hazret-i Peygamber'le buluşarak günlük durum değerlendirmesi yaptığına bir yığın ahmağı inandıran ve her fırsatta ağlayan bir garip âdemin peşine takılıp da yetmez ama evetçilerin arasına katılmadan önce, değer verdiğim bir arkadaşımdı. Sülalesinde vatana millete hizmet etmiş insanlar vardı. Bunlardan biri, vaktiyle Fizan'a sürgün gönderilmişti. Libya'dayken İsveçli eşi Elizabeth'le misafirim oldu, Fizan'a gittik, sürgünlerin gönderildiği yerleri gördük.

Akademisyen olan Elizabeth, Türkçeyi de, Türkiye'yi de aydın geçinen birtakım kıymeti kendinden menkul vatandaşlardan çok daha iyi bilir. Bir gün, ahval-i umumiyeye ilişkin konuları konuşurken, arada birden Haluk'a, galiba beni kastederek "Türkiye'de Kemalistler de var" dedi. Ama öyle bir dedi ki kendimi kelaynak kuşlarının arasında, onlardan biriymişim gibi hissettim.

Vilayat-ı Afrikiye'yi Savunmak

1882 yılında Almanların Babıâli'ye bir layiha[318] verdiği, o layihada Devlet-i Aliye'nin Afrika vilayetlerini korumasının çok zor olacağı, bunun için güçlü bir donanmaya gerek bulunduğu, Osmanlı **Devleti donanmasını güçlendirse bile Afrika vilayetlerine saldıracak** olan devletin daha güçlü bir donanmaya sahip olacağı üzerinde durulmuştur.

Bunun üzerine Osmanlı Devleti, özellikle Barka tarafında daha örgütlü olan Sunusî tarikatıyla işbirliği halinde, Libya'nın sadece

317 Buraya az biraz hem halk hem klasik müziğimizin masasına çiçek koyanlardan büyük Türk müzik dehası Orhan Gencebay'dan nağmeler eklenirse iyi olur.

318 Yani rapor.

orduyla değil, halkla birlikte savunulması için planlar yapmış, ülkenin muhtelif yerlerinde silah depoları kurmuştur.

Libya'ya göz dikmiş olan İtalyanlar ve diğer bazı Batılı yardakçıları, bu askeri hazırlığa karşı 20. yüzyılın başında hızlı bir propagandaya başlamış ve bu, 1908 Devrimine kadar böyle sürmüştür. 1908'in safdil devrimcileri, çoğu kez veya çok yakın zamana kadar tekrar tekrar gördüğümüz gibi, Avrupalı dostlara şirin görünmek kaygısıyla Libya'daki silah depolarını boşaltmış, silahları Türkiye'ye getirmiştir.

1911 yılında İtalyanların Libya'ya saldıracağı nihayet anlaşılınca bir gemi yükü silah Trablusgarp'a gönderilmiş, İtalyanlar bunu bahane ederek yahut diplomasi diliyle daha kibar bir ifadeyle, düşmanca bir hareket sayarak Türkiye'ye savaş açmış ve Libya'ya saldırmıştır.

Yeni rahmetli olan Orhan Koloğlu, Libya'ya saldırmadan önce İtalyan basınında çıkan yazıları bir kitapta derlemişti. Bunlar "Türkler halka zulmediyor. Libya'nın ekonomik gelişmesini engelliyor, ülkeyi geri bırakıyorlar. Libya halkını özgürlüğe kavuşturmak gerekiyor" türünden yazılardı. 3.000 yıldır güneşin altında söylenmiş yeni bir söz yok derler ya! Çok doğru. Yalnız zaman hızlandı. 100 yıl önce iki günde duyulan bir söz, şimdi iki dakikada dünyaya yayılıyor.

İtalyan saldırısı sırasında Trablusgarp ve Bingazi'de Türklerin silahlı kuvvetleri sayısının 4.000 kişi olduğu tahmin edilmektedir. Savaşın safahatını ve ayrıntılarını değerlendirmek harp tarihçilerine aittir. Libya'da görev yapan ve soylu unvanını taşıyan bir İtalyan bahriye subayı, yazdığı kitapta, Türk askerlerinin yaklaşık 100 kişilik yerli birliklere dörder beşer dağıtıldıklarını, bunu Türklerin ölülerinin[319] tenlerinin daha açık renkli olmasından anladıklarını kaydetmiştir.

İtalyanların, zamana göre uçak dahil her türlü en gelişmiş askeri aracı ve silahı kullandıkları halde kıyıdaki bazı kasabalara köylere çakılı kaldıkları, ülkenin içlerine giremedikleri, Libya İtalyanlara **terk edildikten sonra bile direnişin 1930'lara kadar sürdüğü de ma**lumdur.

Atatürk ve Şeyh Ahmet Sunusî

Mustafa Kemal'in Libya'daki savaşa ön saflarda katıldığı, bir çarpışma sırasında siper aldığı duvara bir top mermisinin isabet etmesi

319 Yani şehitlerimizin.

üzerine gözlerinden yaralandığı, Bingazi yakınlarındaki askeri nekahethaneye kaldırıldığı, Mısır'dan kaçak yollarla getirilen bir göz doktorunun tedavi olmazsa kör olacağını ve bu tedaviyi ancak Viyana'daki ünlü bir uzmanın yapabileceğini söylemesi üzerine oraya gönderildiği, az çok bilinen hususlardandır.

Fazla bilinmeyen bir husus ise Libyalıların direniş önderi Şeyh Ahmet Sunusî'nin 1912'de İstanbul'a gelmek zorunda kaldığı, 1917'de tahta çıkan Sultan Vahdettin'e cülus töreninde kılıç kuşandıran İslam ulu kişisi olduğu, mütarekede İstanbul'dayken Mustafa Kemal Paşa'nın başlattığı harekete destek vermek üzere, padişah Vahdettin'in bütün rica ve baskılarına rağmen Ankara'ya gittiği ve İstiklal Savaşı boyunca Ankara Hükümetine destek verdiğidir.

Mustafa Kemal Atatürk'ün Libya kıyafetli fotoğrafı, İstiklal Savaşı sırasında Ankara'da çekilmiştir. Kıyafet, Şeyh Ahmet Sunusî tarafından armağan edilmiştir.

Tibesti

Tibesti, Çad'ın kuzeyinde, Libya'nın güneydoğusunda kayalık, dağlık ve kumluk bir yerdir. Kimine göre, Allah'ın unuttuğu yer dediklerindendir. Ancak bu bölgede zengin uranyum yatakları olduğu da rivayet edilmektedir. Afrika'nın her yanının işgal ve yağma edildiği, erken gidip bayrak dikenin bölgenin hâkimi sayıldığı 19. yüzyıl sonları ve 20. yüzyıl başlarında, Tibesti kâğıt üstünde Trablus'taki Karamanlılar döneminden beri Fizan'a bağlı sayıldığı halde bu bölgede Osmanlı devleti fiili varlık göstermemiştir. 20. yüzyıl başında bu durumu gören Fizan Mutasarrıfı Bahriyeli Çölgeçen Sami Bey, Murzuk'ta yanında görev yapan Doktor Osman Bey'i beraberinde bir jandarma müfrezesiyle Tibesti'ye göndermiştir. Doktor Osman Bey Tibesti'de, Barday kasabasındaki bir toprak evi kaymakamlık binası yaparak bayrak dikmiş ve Libya'nın tarafımızdan terk edildiği 1912 yılına kadar orada kaymakamlık yapmıştır.

Sami Çölgeçen Bey, ayrıca Yüzbaşı Rıfkı[320] adındaki bir subayı, bir jandarma bölüğü, Mülazım Mehmet komutasındaki bir hecinsüvar[321] takımı, bir çavuş komutasındaki iki dağ topuyla 180 develik bir erzak ve su kolu ve kurulacak kaymakamlıkta görev yapacak bazı yerli memurlarla birlikte Tibesti'nin güneyindeki Borku bölgesine göndermiştir. 93 günlük bir yolculuktan sonra Borku'nun mer-

320 Soyadı Kanunu'ndan sonra Rıfkı Erer.

321 Deveye binmiş süvari.

kezi Ayn-ı Kataka'ya varan görev kuvveti burada konuşlanmıştır. Yüzbaşı Rıfkı, Mülazım Haşim adındaki yardımcısını 25 kişilik bir müfrezeyle daha güneye doğru yollamış, bu müfreze Fransızlarla karşılaşınca durmuş ve iki taraf, bulundukları bölgeyi kendilerine ait saymış, aralarından geçen hattı da sınır kabul etmişlerdir.

Libya İtalya'nın idaresine geçtikten sonra, İtalyanlar hem Tibesti'yi hem de Borku'yu Fransızlara terk etmiş, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra da bu bölgeler bağımsızlığa kavuşan Çad toprakları içinde kalmıştır.

Libya ile Çad arasındaki sınır ihtilafı 1954'te Kral İdris Sunusî zamanında başlamış, Kaddafi'nin iktidarından sonra büyümüştür.

Kaddafi yönetimi iktidara geldikten sonra Libya'ya ait toprakları İtalyanların Fransızlara terk etmiş olmasını kabullenmemiş, uzun süren gerginliklerden sonra, bölge halkının da desteğini alan Libya kuvvetleri, Çad'ın Tibesti ve Borku'yu kapsayan kuzey bölgesini 1983 yılında işgal etmiştir. 1986 Aralık ayında taarruza geçen Çad kuvvetleri, dokuz ay süren bir savaştan sonra, Fransız Hava Kuvvetleri'nin desteğiyle ağır darbeler vurduğu Libya birliklerini ülkeden çıkarmayı başarmıştır. Libya-Çad sınırı boyunca uzanan 100 km enindeki anlaşmazlık konusu Azu şeridi için taraflar Uluslararası Adalet Divan'ına gitmiş, Divan 1994 yılında 16'ya karşı 1 oyla bölgenin Çad'a ait olduğuna karar vermiştir.

Bütün bu anlaşmazlıklar ve çatışmalar boyunca Libya, bana göre haklı davasını savunabilmek için Osmanlı arşivlerindeki Tibesti konusunu içeren belgeleri istemiş, Türkiye nedense buna yanaşmamıştır.

Son dönemde adını Libya'dayken duymadığım General Hafter'in Kuzey Çad'da perişan olan Libya birliklerinin komutanıyken Çadlılara esir düştüğünü, oradan ABD'ye kaçtığını, Kaddafi hunharca katledildikten sonra Libya'ya dönüp siyasete girdiğini yeni öğrendim.

Müteahhitler ve Alacakları

Libya'yla ilişkiler denilince akla gelen iki konu vardı: Kaddafi'nin ileri geri konuşmaları ve müteahhit alacakları. Aslında bunlar bir şekilde birbirine bağlıydı. Kaddafi'nin acayip konuşmalarını Türkiye'de bazı siyasetçilere destek verdiği düşüncesiyle yaptığına daha önce de değinmiştim. Müteahhit alacaklarını savsaklaması ise Libya'daki Türk iş adamlarının Türkiye'de Hükümete her istedikle-

rini yaptırabileceklerine Kaddafi'yi inandırdıklarından kaynaklanıyordu. Kaddafi sıkışan müteahhitlerin Hükümeti Batı ittifakından ayrılmaya zorlayabileceğini sanıyordu. O günün koşullarında bunun imkânsızlığı açıktı.

Bana göre bir noktada alacak konusundaki sıkıntıların başka bir sorumlusu da müteahhitlerin bir bölümüydü. Bunlar esas itibarıyla Libya'ya malayla gelip parayla döndükleri söylenen bazı inşaatçılardı. Büyük ciddi şirketlerin özellikle iki üç tanesi, sessiz sedasız işlerini yapıyor, paralarını bölük pörçük de olsa alıyor, sorun olmuyorlardı. Şirketlerin bazıları ise hak edip etmedikleri pek belli olmayan alacaklar geciktikçe kafalarında kendilerine göre faiz işletiyor, kendi kendilerine Libya Hükümetine milyon dolarlara varan borçlar çıkarıyorlardı.

Büyükelçilikteki inşaat işleri müşavirleri sayesinde müteahhitlerin alacakları, borçları, işlerin, şirketlerin ne durumda olduklarını izleme imkânımız vardı. İlk yıl sonunda emekli olan Ömer Sayar'ın, sonra da onun yerine gelen Orhan Eken'in çalışmalarının çok yararını gördüm.

Alacaklar konusundaki sıkıntının bana göre önde gelen nedenlerinden biri de müzakerelerde müteahhit alacaklarının Libyalılardan toplam meblağ olarak talep edilmesiydi. Ben gittiğimde 400 milyon dolar alacak olduğu söyleniyor ve bu paranın toplu olarak bir defada ödenmesi Libyalılardan isteniyordu.

Buna karşılık Libyalıların elinde de 600 milyon dolarlık bir alacak listesi olduğunu öğrenmiştim. Bu alacak, Libya'da iş alıp avansı kaptıktan sonra ortadan kaybolan, hatta o parayı Antalya'da otel inşaatına yatırdıkları söylenen kimselerden, Libyalılara ödenmesi gereken sigorta payını yatırmadan kaçan, bazen de haklı olarak Libyalı yerel makamların saçma sapan müdahaleleri yüzünden işleri yarım bırakmak zorunda kalan şirketlerden kaynaklanıyordu.

Bu durumda, 400 milyon dolarlık toplu alacak talep edildiği takdirde Libyalıların karşımıza 600 milyon dolarlık bir borç listesi çıkaracakları anlaşılıyordu. Onun için alacakların şirket temelinde ve önce tarafımızdan da değerlendirilerek talep edilmesi yöntemine başvurulmasını önerdim. Bu yaklaşım, alacak tahsilinde Orhan Eken'in de büyük gayretleriyle işi kökünden halletmese bile olumlu bir yola girmemizi sağladı; tabii bazılarının da hoşuna gitmedi.

Yine bir pürüz, Türk bankalarının verdiği teminat mektuplarını Avrupa bankalarının kontragarantisi de olsa Libyalıların kabul etmemesiydi. Onu halledemedik.

Bir üçüncü müzmin sıkıntı, ödemelerin gecikmesi halinde kullanılacak, hem yurtdışında iş yapan müteahhitlerin hem de devletin katkılarıyla bir garanti fonu oluşturulmasıydı. Bu konu yıllardır sürüncemede kalmıştı. Ben durumu Başbakan Ecevit'e arz ettim, Ecevit beni esas mesleğinin inşaatçılık olduğu söylenen Hüsamettin Özkan'a havale etti.[322] İş de sürüncemede kalmaya devam etti.

2002 yılı başlarında Libya'dan ayrıldığım zaman, işler durgun olmakla birlikte alacaklar sorunu büyük ölçüde halledilmiş gibiydi.

Sonra 2006'da işlerin yeniden açıldığını ve aralarında milletin masasına çiçek koyanların da dahil olduğu Türk şirketlerinin Libya'da toplam bedeli yaklaşık 20 milyar dolar tutan işler aldığını işittim. 2011'de Kaddafi devrildiğinde devam eden 4-5 milyar dolarlık bakiye iş kaldığını ve ayrıca yaklaşık 3-4 milyar dolar tutarında tahakkuk etmiş alacak bulunduğunu söylediler.

Müteahhitlik konusunda aklımda kalan bir husus da o güne göre dev sayılan şirketlerin bile yeterli işletme sermayesine sahip olmadıkları, krediyle başlayıp tahakkuk eden ödemelerle işlerine devam edebildikleri, ödemelerde en ufak bir aksamada sarsıldıkları ve zora girdikleri oldu.

Okul

Libya'da Türk şirketlerinin üstlendiği inşaatlarda çalışan binlerce vatandaşımız vardı. Bunlar şantiyelerdeki yatakhanelerde kalıyor, çalışıyor, Türkiye'ye gidip dönüyor yahut gidiyor, yerlerine yenileri geliyor, sayıları sürekli değişiyordu. Ayrıca şirketlerin Trablus'ta yerleşik temsilcileri, yöneticileri çoktu.

Libya'da bir de şirketler vasıtasıyla gelip kalmış, büyük bir bölümü kaçak çalışan, çoğu Trablus ve Bingazi'de oturan 2 bin kadar vatandaşımız yaşıyordu. Bunlar vasıflı işçiler, ustalardı. Tesisatçılık, marangozluk, duvarcılık gibi işler yapıyor, lokanta işletiyorlardı. Mustafa Aşula'nın büyükelçiliği zamanında önce Trablus, sonra Bingazi'de birer ilkokul açılmış, ardından bunlar sekiz sınıflı birer

322 Bilmemek ayıp değil, öğrenmemek ayıp. Müteahhitlerin de mesleklerini kendilerine göre sınıflandırdıklarını gördüm. Müteahhit, inşaatı belirli zamanda, belirli nitelikte, belirli fiyata yapıp bitirmek üzere yükümlülük altına giren şahıslara, şirket sahiplerine deniyordu. Beceremezlerse batar, kendi ifadelerine göre devlet üzerlerindeki yorganı bile çeker alırdı. Hiçbir yükümlülük altına girmeden mesken yapıp inşaat aşamasında satarak paraları cebe indirenlere ise yap-satçı diyor, kendilerinden saymıyorlardı. Bu ahval ve şerait altında günümüzdeki durumu değerlendirip bir hüküm vermek, bana değil, bu satırları okuyacak kimselere aittir. Başka yorum yok.

ortaöğretim okuluna dönüşmüştü. Bu okullar olmazsa Libya'da yerleşik çocukların çoğu ne Libya ne Türk, hiçbir eğitim göremeyecekti. Ben Trablus'a gittiğimde okul, sabah 9'da açılıyor, 12.30'da kapanıyordu. "Yahu biz sabah dokuzda gider, öğlen bir saat yemek arası verilir, öğleden sonra da üç buçuk dörde kadar en az iki ders daha görürdük. Bunların kimisi bir saatlik yoldan geliyor, sabah üç dersten sonra bir saat daha yolda geçirip eve gidiyorlar bu nasıl iş?" dedim. "Çağdaş eğitim böyle" dediler. Bilmediğim işe fazla karışmak istemedim.

Bağdat'tan dostum Abdülhadi Güzel, Kahire'de eğitim müşaviriydi. Büyükelçi Yaşar Yakış, dört yıllık görev süresinin sonunda Hadi Hoca'nın ayrılmasını engellemiş, Ankara'ya bastırarak süreyi iki yıl uzatmıştı. Sonunda Hadi Hoca, Kahire'den Türkiye'ye dönüp emekli olmuştu. Bizim Büyükelçilikte bir sözleşmeli teknisyen kadrosu vardı, o boşalmıştı. "Ne olur gel, parası fazla değil, ama idare eder. Yapacak çok iş, senin ilgini çekecek bir yığın konu var" dedim. "Olur, bir kontrol kalemi, bir çekiç, bir pense alır gelirim" dedi. Okulun her şeyiyle dört başı mamur bir sekiz yıllık ilköğretim okuluna dönüştürülmesine önayak oldu. Okul her şeyiyle yenilendi. Başta okul aile birliği başkanı Coşkun Teymur, vatandaşlar, şirketler, karşılık beklemeden her türlü desteği verdiler. Dershaneler yenilendi. Tamirat, boya, badana, bahçe düzenlemesi, spor alanları, kütüphane, laboratuvar, bilgisayar sınıfı, kantin yapıldı. Bütün bunlar devlete sıfır maliyetle,[323] inşaat şirketlerinin gönüllü desteğiyle gerçekleştirildi. Mesela bir şirket, dershane sıralarını Cufra'daki şantiyesinin atölyesinde yapıp getirdi. Bir başkası su ve elektrik tesisatını yeniledi. Trablus dışında koca bir su deposu imal edip okulda yerine yerleştirdi. Bir diğeri beton zemini yaptı. Yine bir diğeri derme çatma binaları sağlamlaştırdı. Biri bahçe düzenlemesini halletti. Biri laboratuvarı, biri kütüphaneyi tamamladı. Öğretmen kadrosu takviye edildi. Bir müzik, bir de beden eğitimi öğretmeni geldi. Öğretmen sayısı 12, öğrenci sayısı 130'a ulaştı. Şirketlerin okul için gönüllü seferberliğinde büyükelçilik inşaat müşaviri Orhan Eken'in de büyük gayreti oldu. O zaman, yurtdışındaki şirketlerin çoğunun inanırlarsa kamu yararına olan konularda maddi fedakârlıktan kaçınmadıklarını gördüm. Çıkarları engellenirse milletin masasına çiçek koymaktan kaçınmayacak müteahhitler henüz piyasaya hâkim olmamıştı.

323 Ama herhangi bir garantili değil, geri ödemesi falan yok, başka sıfır maliyetli devlet işleriyle sakın karıştırılmasın.

Trablus'a gelen ve arada okulu da gezen İzmir Ticaret Odası Başkanı Ekrem Demirtaş, Türkiye'ye döndükten sonra okulda laboratuvar kurulması için 10 bin dolar bağışta bulundu.

Libya'ya resmi ziyarette bulunan bakanlar, Mehmet Keçeciler, İsmail Cem, İçişleri Bakanlığı'nın sona ermesinin ardından özel olarak ziyaretime gelerek beni mutlu eden ta Ağrı'dan dostum Kutlu Aktaş okulun bahçesine birer fidan diktiler. Kutlu Aktaş'ın eşi Sema Hanımefendi, okula hatırı sayılır bir meblağ bağışladı.

Bunların hepsi, kısa sürede Hadi Hocanın, öğretmenlerin, okul aile birliği ve şirket yöneticilerinin çabaları sayesinde başarıldı.

Okula bir de muayene odası yapıldı. Bir Bulgar kadın doktor, haftada bir gelip çocukları muayene ediyordu. Birinci sınıfta kavruk, çelimsiz ama çok sevimli bir çocuk vardı. Öğretmeni okumaya çok hevesli olduğunu söylüyordu. Kalbinde doğuştan bir bozukluk olduğu anlaşıldı. Doktor, en kısa zamanda ameliyat edilmesi gerektiğini söyledi. Yarıyıl tatilinde ailesi çocuğu Türkiye'ye ameliyata götürdü. Çocuk ameliyat masası da kalmış. Dönmedi.

Faruk Kaymakçı ve Ferden Çarıkçı

Faruk ve Ferden, Libya'da yanımda çalışmış genç meslektaşlardan en parlak iki tanesidir. Faruk, akıllı ve son derece beceriklidir. Her işi başarır. Bana göre tek kusuru, fazla Avrupa meraklısı olmasıydı. Ferden Çarıkçı da akıllı, bilgili, hakikatlidir. Her ikisi de bana nedense Ionesco'nun "Gergedan" adlı oyununu biraz hatırlatır.

Fethi Cündioğlu

Ankara'dan "Belalı bir adamı, bir idari memuru göndereceğiz, zapt edebilir misin?" diye sordular. "Sahtekâr, hırsız, riyakâr, üçkâğıtçı ise zapt edemem, sakın göndermeyin, yoksa sorun yok" dedim. Fethi Cündioğlu geldi. Urfalı bir toprak ağasının oğlu. Babası küçükken ölünce kendi deyimiyle "köylerini satıp" Ankara'ya göç etmişler. Rus Filolojisi okumuş. Askerde komando olmuş. İlk görevi Nijerya'da. Soyguncular göğsünden vurmuşlar, zor kurtulmuş. Dışişlerinden dik başlı olduğunu, Büyükelçilere posta attığını söylemişlerdi. En ufak bir aksiliğini görmedim. Saygıda hiç kusur etmedi. Verilen her işi, düzgün, hakkıyla yapardı. Bu arada bir de Libya'daki bizim okulda bilgisayar hocalığını üstüme yıktım. Onu da başarıyla yürüttü.

Kâbil'e kimse gelmek istemiyordu iki yıl da oraya gelip yanımda görev yaptı. Nihayet, Novorossisk'e tayin olup yabancı dili olan Rusçayı kullanabileceği bir yere gönderdiler.

İsmail Böcek

Trablus'ta ikametgâhta çalışırdı. Kimsenin gelmek istemediği Kâbil'e aşçı olarak getirttim. Çok iyi bir aşçı oldu. Dışarıdan liseyi bitirdi. Daha sonra 2006'dan itibaren Ankara'da benim yanımda çalışmaya başladı. Okuma meraklısıdır. Hayvanseverdir. Bilumum sokak hayvanlarıyla ilgilenir. En saldırgan köpekleri bile yatıştırır, konuşur, anlaşır. Metrdotel, aşçı, sekreter, şoför her işi yapar. Bilgisayar ve cep telefonu teknolojisini yakından izler. Birinci sınıf antika tamirciliği ve sedefkârlık öğrendi. 15 yıldır yanımdan ayrılmadı.

Mehmet Göv

Antakyalıdır. Mahalli katipti. Arapça bildiğinden yerel makamlarla küçük boy her türlü pürüzlü işi, daha yukarı düzeylere çıkmadan çabucak halletmeyi başarırdı.

Bayramlar, Seyranlar

Cumhuriyet Bayramlarının, hele yurtdışında, oradaki vatandaşlarla birlikte kutlanması gerektiğine inananlardanım. Onun için 29 Ekim'de Büyükelçilikteki yerel ileri gelenler, yabancı temsilciler ve seçkin kimselerin davet edildiği kabul resminin ertesinde 30 Ekim'de Libya'da yerleşik vatandaşlardan başka şantiyelerde çalışan bir kısım vatandaşların da katılmasıyla okulun bahçesinde, en fazla beş cümlelik bir nutukla başlayan, çalgılı, şarkılı, türkülü ve yemekli bir şekilde devam eden kalabalık kutlamalar yaptık.

Okulda yılda bir kere, 19 Mayıs kutlamasıyla karışık bir de kermes düzenleniyordu. Eğlence fukarası Trablus'ta bizim kermes olay oluyor, yerli yabancı dolup taşıyordu. Bir de piyango çekiliyordu. Sonunda okula ciddi meblağda para kalıyordu.

Büyük ikramiye, Trablus'taki THY müdürlüğünün koyduğu Türkiye'ye gidiş geliş uçak biletiydi. Bir defasında bilet, bizim Hadi hocaya çıkmaz mı! O zamanlar o eski Türkiye'de Milli Piyango çekilişleri halk ve noter huzurunda yapılır, TRT'den naklen yayımlanırdı. Yani bu tür çekilişlerde kimsenin aklına fesatlık falan gelmezdi,

ama düzgün davranış, edep, izan, ahlak, vakar filan gibi kavramlar vardı.[324] Hadi Hoca büyük ikramiye olan bilet kendine çıkınca çok sevindi, hemen okula bağışladı.[325]

Bayram Yemekleri

Her iki dinî bayramın birinci günü öğlen "Sizin burada temsilciliğiniz yok, mahzun olmayın" diye Orta Asya Türk Cumhuriyetlerinden gelen üniversite öğrencilerini bayram yemeğine çağırıyordum. Sayıları 35, 40 kişi kadar vardı ve hemen hemen tamamı bu bayram yemeklerine geliyordu. Kimiyle az, kimiyle çok, ama hepsiyle konuşup anlaşabiliyordum.

Ahmet Yesevi üniversitesinde sadece altı ay okumuş bir Kırgız öğrencinin çok güzel Türkiye Türkçesi konuştuğunu görünce şaşırmıştım.

Büyükelçiler

2000 yılı Ağustos ayında Libya'ya bir hanım milletvekili başkanlığında bir TBMM heyeti geldi. Sigarayı günde dört, beş taneye indirmiştim, hemen bir pakete çıktı. Beraberinde gelen gazetecilerin de bulunduğu bir toplantıda "Ben başbakan olunca bütün büyükelçileri işadamı yapacağım. Sabancı'yı Japonya'ya, İshak Alaton'u İsrail'e, Rahmi Koç'u Amerika'ya atayacağım" dedi. "Siz onu yapın, ben de neşteri alır gider Hacettepe Hastanesinde beyin ameliyatı yaparım. Öteden beri hevesim vardı zaten" dedim. Gazetelere geçtik.

Aspirin Fabrikası ve Dönmeler

Amerika'nın 1998 Ağustos ayında Sudan'da kimyaevi silah yapılıyor diye Hartum'daki aspirin fabrikasını bombalamasının hemen sonrasındaki günlerden biriydi. Bir Libya gazetesinde Türk ordusu hakkında tuhaf ve tatsız bir makale çıktı. Makalede özetle, Türkiye'de "dönme" diye Museviyken Müslüman olmuş görünen bir topluluğun yaşadığı, Türk ordusundaki generallerin hepsinin dönme oldukları gibi akla ziyan bir savın üzerinde duruluyordu. Libya Dışişleri Müsteşarına gidip "Böyle saçma sapan fikirler nereden çıkı-

324 Şimdi galiba hepsine birden öz Türkçe "etik" diyorlar, yani dıştan yüzeye yapıştırma etiketin kısaltılmış hali gibi bir şey diyelim.

325 Yeni Türkiye'de bunun adı da enayilik.

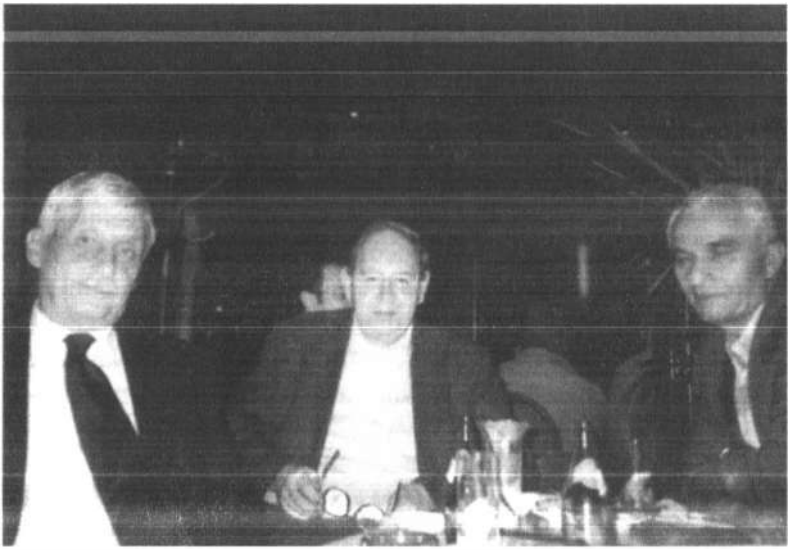

Müstakbel Bakan ve AKP kurucusu Büyükelçi Yaşar Yakış ile İslam Konferansı Genel Sekreterliği için destek aramak amacıyla Afrika'ya giderken Paris'te Başkonsolos, Büyükelçi Turgut Serdaroğlu'yla birlikte... Dünya iyisi, âkil diplomat Serdaroğlu ile babalarımız bahriyeli meslektaştı. Mülkiye'den arkadaşımız eşi Ülker de büyük yurtsever sefirelerdendir.

yor?" diye serzenişte bulundum. Meğer birkaç gün önce bir Sudan gazetesinde yayımlanmış, oradan iktibas edilmiş.

Tam tepesine Amerikan darbesi inmişken ve bombaların dumanı hâlâ tüterken, Libya'yla ilişkilerin yeniden gerginleştiği bir zamanda hangi el Sudanlılara böyle bir makale yazdırdı ve hangi el bunu Libya gazetesinde yayımlattı, bugün bile düşünürüm. Çadır konuşmasıyla bağlantısı olup olmadığını kendi kendime sorarım. Ve bütün bunların uzun vadede hangi ilahlara yaradığını merak edip dururum.

Osmanlı Paşası

Bir gün televizyonda bir Mısır komedi filmi oynadı. Filmde baş karakter, dil bilmez, laf anlamaz bir Türk paşasıydı. Âdet yerini bulsun diye Dışişleri'ne gittim, şikâyet ettim. Saad Mücber "Ne kızıyorsun, Mısır'da sırf Türk rolü oynamakta uzmanlaşmış ve ün salmış aktörler vardır" dedi. "Yok, kızmıyorum, vazifemi yapıyorum. Aslında Yavuz Sultan Selim'in fethettiği Mısır devletinin resmi adının Devlet-i Türkiyye olduğunu bilirsin. Mısır'ı Tolunoğulları'ndan itibaren Kral Faruk'a kadar bin yıldan fazla Türkler idare etmiş.

Mısırlılar yol, iz, dil bilmez bu kaba saba, kalın kafalı cahil adamların idaresinde bin yıl kuzu gibi yaşadıklarından dolayı kendilerinden utanmıyorlar mı?" dedim.

Derin Devlet ve Cezayir

Bir gün bir davette, Trablus'taki Cezayir Büyükelçisi yanıma geldi, "Sana bir şey söyleyeceğim" dedi. Salonun ortasında toplanmış kalabalıklardan uzaklaşıp bir kenara çekildik. "Sizden özür dilerim" dedi. "Ne oldu, ne yaptın ki özür diliyorsun?" diye sordum. "Biz Cezayir'de, bağımsızlık mücadelemizde Türkiye bize karşı Fransızların yanında yer aldı diye üzülür, hatta kızardık. Meğer siz Fransızlarla mücadelemiz sırasında bize Libya üzerinden çok silah ve malzeme yardımı yapmışsınız. Burada o faaliyetlere katılmış Libyalılarla tanıştım. Onlar anlattılar. Türkler hakkında yanlış düşündüğüm için özür dilerim" dedi. "Bazı şeyler söylenmez, övünülmez. Vazifemizi yapmışız. Özür dilemenize hiç gerek yok" diye cevap verdim.

Türk vatandaşı olarak doğmuş bulunmasıyla övünen ve hâlâ gözü gibi sakladığı Osmanlı nüfus kâğıdını iftiharla gösteren 1910 tevellütlü Libyalı Hadi El Müşergî de tarafımızdan gönderilen bazı sahra toplarını güneydeki Gat kasabası üzerinden, sınırda Cezayirli mücahitlere bizzat kendisinin teslim ettiğini anlatmıştı. Derin devletin yeraltı devletinden farkını göstermesi bakımından, yazayım dedim.

Köktendinci Tehdit

Ben Libya'dayken ülkede Kaddafi'nin yönetim düzenine karşı en büyük tehdit köktendinci hareketlerden geliyordu. Çok sayıda suikast girişimi önlenmiş, isyan kıpırtıları bastırılmıştı. Camiler namaz saatlerinde açılıyor, sonra hemen kapatılıyordu. O yıllarda El Kaide'nin etkin olduğu Afganistan'a girip çıktığı saptanan Libyalıların tedhişçi diye yakalanıp bir şekilde yok edildikleri dedikoduları ortalıkta dolaşıyordu. Bingazi'de Kaddafi'nin özel muhafızı olarak kurulan kadın askeri birliğinin Bingazi'deki kışlasına, kadınların asker olmasını zındıklık sayan kimseler tarafından dışarıdan sık sık vur kaç usulü bir çeşit taciz ateşi açıldığı haberleri de işitiliyordu.

1999 yılında bir gün Libya İstihbarat Başkanı Musa Kusa benimle görüşmek istedi. O tür yönetimlerde saray içi işlerin nereye varacağı bilinemediğinden, Dışişleri Müsteşarı Saad Mücber'e de bilgi verip Musa Kusa'yla öyle görüştüm.

Musa Kusa 1984 yılında, Libya'nın Londra Büyükelçiliği önünde gösteri yapan Kaddafi karşıtlarının Büyükelçilikten ateş açılıp da bir İngiliz kadın polisin vurulup ölmesiyle sonuçlanan olayda, pencereden ateş ettiği öne sürülen iki Libyalı görevliden biriydi.

O olaydan sonra İngiltere'yle Libya'nın diplomatik ilişkileri kesilmiş, Lockerbie sanıklarının tesliminin ardından 2000 yılında maslahatgüzar düzeyinde yeniden başlamıştı.

Musa Kusa bana "Doğu Türkistan'dan Bosna'ya, Çeçenistan'dan Sudan'a kadar bütün köktendinci silahlı hareketlerin dinlenme, tedavi ve yeniden yapılanma merkezinin İstanbul olduğunu öne sürdü. Libya aleyhtarı örgütlerin İstanbul'daki yuvalanma noktalarını bildiklerini, bunları Türk makamlarına gösterip basılmalarını, örgüt mensuplarının tutuklanmalarını sağlamak istediklerini belirtti. Kendisine Türkiye'nin hukuk devleti olduğunu"[326] evleri basmanın ve adam tutuklamanın kolay olmadığını, bunun için mutlaka mahkeme kararı gerektiğini söyledim. Bununla birlikte bütün söylediklerini Ankara'ya aktarmanın görevim olduğunu da sözlerime ekledim.

O görüşmeden sonra Musa Kusa'yla aramızda dostluk ve yakınlık diyemeyeceğim, ama karşılıklı bir tür güvene dayalı bir ilişki oldu ve bazı yerel makamların şımarıklık, vurdumduymazlık ya da kötü niyetleri sonucu başları haksız yere derde sokulan Türk işadamı, müteahhitlik şirketi yetkilileri ve sıradan vatandaşların kurtarılmasında Musa Kusa'nın bana birkaç kez büyük yardımı oldu.

Lockerbie Olayı

Kaddafi'nin diğer marifetlerini bilemem, ama havada patlayıp İskoçya'da Lockerbie kasabasının üzerine düşen ve bütün yolcuları hayatını kaybeden Panam uçağının düşürülmesinde parmağı olup olmadığı beynimi kurcalayıp durur. Düşürdü ise kafasına göre durumdan vazife çıkarıp kısa süre önce Basra Körfezi'nde Amerikalıların bilerek düşürdüğü İran Havayolları uçağının intikamını mı almak istedi acaba diye hep düşünürüm.

Her halükârda, yıllarca direndikten sonra 1999'da Kaddafi'nin teslim ettiği iki sanığın yargılanması biraz tuhaftı. "Panam uçağını düşüren patlayıcı yüklü bavul Malta'da hazırlanıp Frankfurt'a gönderildi. Uçağa orada yüklendi. Bavul hazırlandığı sırada sen Malta'daydın, o zaman bombayı sen koydun" şeklinde özetlenecek ve bizim hukukta olmayan "durumu delil saymak" diye Türkçeye çev-

326 Lisan-ı İngilizî'de masallar "Once upon a time" diye başlar.

rilebilecek[327] bir sava dayanan iddianame daha baştan doğru kabul edilmiş gibiydi. Öyle de oldu.

İddianameye göre patlayan bavulda olduğu sanılan yanık giyim eşyası parçalarından, bunların Malta'da bir dükkândan satıldığı saptanmıştı. Maltalı dükkâncı, bavulu hazırladığı söylenen Libyalı sanığı görünce tanımadı. Savunma avukatları, tahkikatı yapan ve iddianamenin hazırlanmasını sağlayan güvenlik uzmanını mahkemeye çağırıp soru sormak istediler, reddedildi. Sanıklardan biri mahkûm edildi, biri beraat etti. Davacılar, ölen uçak yolcuları için Libya'dan tarihte görülmemiş miktarda tazminat aldılar.

Kaddafi 2011'de katledildikten sonra da kafa karışıklığı devam etti. Hâlâ da devam ediyor. Birileri, bombalı bavulun Frankfurt'ta değil, arada inip kalktığı Londra'da yüklendiğini ve sorumlunun bir Filistin örgütü olduğunu öne sürdü. Birileri suçlandı. Karmaşa, olayın sözüm ona suçlusu olduğu ispatlanmış ve ömür boyu hapis cezasına mahkûm edilmiş olan Libyalı 10 yıl yattıktan sonra hastalığı nedeniyle ülkesine iade edilip 2012'de öldüğü halde sürüyor.

Belki Artık Yetti, Ama Bir Daha Futbol

Futbolun dünyada insanların günlük hayatını, ülkelerin siyasi ve toplumsal durumlarını, gelişmeleri nasıl etkilediğinin bir örneğini de Libya'da gördüm.

Kaddafi'nin oğullarından Sadi, futbol meraklısıydı. Ben Libya'dayken Trablus'un önce El Ahali, sonra El İttihad kulüplerinde oynuyor, Libya milli takımında kaptanlık yapıyordu. Ben Libya'dan ayrıldıktan sonra, 30 yaşına gelmiş Sadi Kaddafi'nin İtalyan kulüplerinden biriyle profesyonel sözleşme imzaladığını,[328] ünlü Diego Maradona'yı futbol tekniğini, eski dünya rekortmeni Kanadalı atlet Ben Johnson'ı da süratini geliştirmek amacıyla kendine özel antrenör olarak tuttuğunu, Serie A'da sezon sonu bir maçta son 10 dakika oyuna girdiğini, daha sonra dopingli çıktığı için futbol hayatının sona erdiğini okudum.[329]

Sadi Kaddafi'nin oynadığı en önemli iki Trablus kulübünün birbirlerinden sonra ülkedeki en büyük rakibi, Bingazi El Ahali kulübüydü. İtalyan işgali döneminde kurulan bu kulübün kökeni,

327 "Circumstantial evidence" dedikleri.

328 Fesatça düşündüğüm doğru ise Sadi Kaddafi üste para verip profesyonel mukavele imzalayan belki de dünyadaki tek futbolcudur. İyimser açıdan, kendini Avrupa'da bir meslek sahibi yapmış diye de bakılabilir.

329 Bu arada hem Maradona'nın hem de Ben Johnson'un sporculuk dönemlerinde başlarının doping yüzünden ciddi derde girdiğini hatırlayalım.

Libya'da 1911'de başlayan silahlı direnişi, 1918'den sonra da İtalyanlar tarafından yakalanıp idam edildiği 1931 yılına kadar Barka bölgesinde sürdüren milli kahraman Ömer Muhtar'a dayanmaktadır. Bingazi El Ahali taraftarları, kulübün, Ömer Muhtar'ın İtalyanlara karşı direniş ruhunu bir çatı altında birleşip sürdürmek amacındaki gençler tarafından 1937 yılında ülke işgal altındayken kurulduğuyla övünürler.

2000 yılında, hakemlerin Sadi Kaddafi'nin oynadığı takımı kolladıkları gerekçesiyle El Ahali taraftarlarının, Bingazi'de bir eşeğe Sadi'nin numarasını taşıyan bir forma giydirip şehirde gezdirdiklerini, polis müdahale edince çatışma çıktığını ve işin büyüdüğünü, halkın şehirdeki Libya Futbol Federasyonu binasına saldırıp ateşe verdiğini öğrendik. Bunun ardından polisin El Ahali'nin kulüp binasını, antrenman tesislerini yerle bir ettiğini, kupa, şilt, madalyalar ve belgeler dahil kulübün tarihine ilişkin nesi varsa yok edildiğini duyduk. Olaylarda 600 kişinin öldüğünü, cesetlerin denize atılarak ortadan kaldırıldığını öne süren doğrulanmaya muhtaç dedikodular da bir süre kulaktan kulağa dolaştı.

Her halükârda bu olayın Kaddafi yönetimine karşı Bingazi'de süregiden sessiz ama ciddi bir tepki yarattığını, oraya her gidişimde hissettim.

Kaddafi'ye karşı köktendincilerin bütün çabalarına rağmen bir türlü başlatamadıkları halk hareketinin 2011'de neden ilk önce Bingazi'deki gösterilerle patlak verdiğini merak edenler varsa tarihi çekişmeler, aşiret yapıları, coğrafi özellikleri ve Batılı ilahların dünyada hem düşman hem de müttefik olmayı aynı anda başardıkları köktendinci yoldaşları vasıtasıyla ülkeyi parmaklamaları kadar, 2000'deki futbol olayını da bir düşünmelerini salık veririm.

Ayasofya'da Namaz

2001 yılında Mayıs ayı ortalarına doğru Orhan Eken'le bir Türk şirketinin Trablus civarındaki şantiyesine gitmiştik. Büyükelçilikten aradılar, çok acele Libya Dışişlerinden çağırıldığımı söylediler. Hayırdır inşallah, bir savaş falan mı çıktı diye kaygıya düştüm. Şantiyeden doğru Dışişleri'ne gittim.

Dışişleri Müsteşarı Saad Mücber, Haziran ayının 4'ündeki mevlit kandilinde Kaddafi'nin Ayasofya'da 100 bin kişiye namaz kıldırmak istediğini, bunu Türkiye'nin İslam âleminin lideri olduğunu dünyaya göstermek amacıyla yapmayı arzu ettiğini söyledi. İstanbul'a

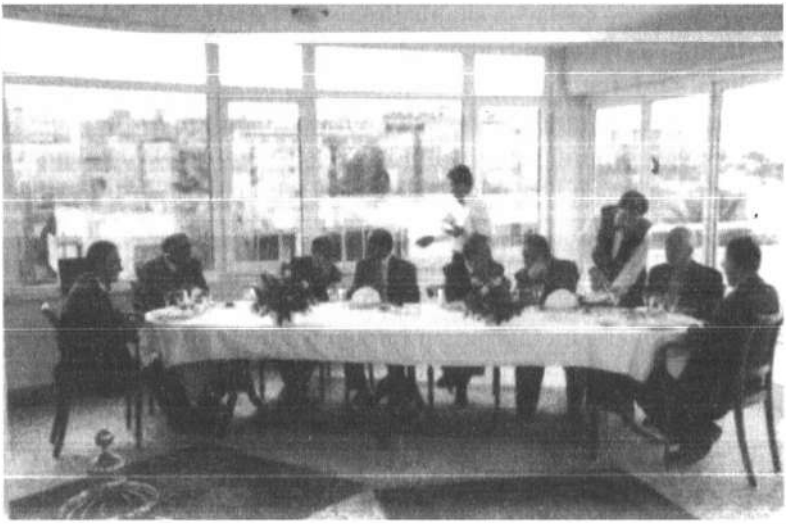

Libya'da Dışişleri Bakanı İsmail Cem'in ziyareti sırasında Büyükelçilikte verilen küçük resmi yemek... Servis yapan metrdotel İsmail Böcek.

resmi ziyaret değil, özel olarak gitmeyi ve tarihi yerleri de gezmeyi arzuladığını da ekledi. Ben de Kaddafi Türkiye'ye özel ziyarette bulunduğu takdirde başımızın üzerinde yeri olacağını, ancak mevlit kandilinde namaz kıldırması için bazı hususların göz önünde tutulması gerektiğini söyledim.

Bir kere Ayasofya'da namaz kıldırmasının mümkün olacağını sanmadığımı, Ayasofya konusunun muhataralı ve hassas bir konu olduğunu, ancak hemen yakınında aynı büyüklükte Sultanahmet Camii'nin bulunduğunu, kabul ederse namazı orada kıldırabileceğini belirttim. Ayrıca, özel bir gezi de olsa Başkent Ankara'ya gidip Anıtkabir'i ziyaret etmesinin uygun olacağını vurguladım. Mustafa Kemal Atatürk'ün, sadece İslam âleminde değil, çağdaş dünyada emperyalizme karşı baş kaldırıp kazanan ilk önder olduğu gibi, Libya'nın özgürlüğü için canını ortaya koyup savaşmış ve yaralanmış bir mücahit olduğunun da unutulmaması gerektiğini vurguladım.

İki gün sonra, Libya Dışişlerinden Kaddafi'nin belirttiğim ön koşulları kabul ettiğini bildirdiler. Zaman kısaydı. Dışişleri'ne gelişmeleri haber vermiştim. Konuyu görüşmek amacıyla Ankara'ya gittim. Bakan İsmail Cem "Ama şimdi Avrupa Birliği'ne üyelik süreci hızlandı, olur mu öyle şey!" dedi.

Bülent Ecevit, 1974'te ilk başbakan olduğunda "Türkiye Batı'nın İslam âlemindeki ajanı değil, İslam âleminin Batıdaki temsilcisi olmalıdır" diye bir söz etmişti. İsmail Cem'e onu hatırlattım. "Avrupa

Birliği'nin kapısında tek başına bekleyen bir Türkiye mi, yoksa arkasında İslam âleminin en azından bir bölümünün desteğini alan bir Türkiye mi daha makbul sayılır?" dedim. İsmail Cem "Sayın Başbakana durumu siz arz edin" dedi. Başbakan Ecevit ziyareti uygun gördü. İş ayrıntılara kaldı. Zamanın Diyanet İşleri Başkanı Mehmet Nuri Yılmaz'la görüştüm. Cemaatte önemli birisi varsa caminin imamı yerini ona bırakır, namazı ona kıldırabilirmiş. Mehmet Nuri Yılmaz, önce kabul etmek istemedi. "İmamlığın devredileceği şahsın dini açıdan bir ulu kişi olması gerekir" dedi. "İslamiyette ruhban sınıfı yoktur derler. Kimin daha iyi Müslüman olduğunu takdir ise kullara değil, Allah'a aittir diye bilirim" dedim.[330] Sonunda kabul etti. Sultanahmet Camisinde imam "Aramızda önemli bir Müslüman şahsiyet var" diyerek cemaate açıklama yapacak "Buyrun lütfen namaza siz imamlık edin" diye yerini Kaddafi'ye bırakacaktı.

Sonra gidip Libya Büyükelçisi Mansur Bedir'le görüştüm. Ziyarete ilişkin talimat ona da gelmişti. Heybeliada Deniz Harp Okulu mezunu Büyükelçi Bedir "100 bin kişiyi ben nasıl toplarım?" diye endişe içindeydi. "Siz merak etmeyin. Sizin Reis Kaddafi'nin Kıbrıs harekâtındaki desteğinden dolayı Türkiye'de çok sayıda seveni de var, merak edeni de. En az 10 bin kişi, belki de daha fazlası o yüzden gelir. Bir miktar katılım da çevredeki askeri birliklerden sağlanır. Hele bir de namaz sonunda Libya'da şehit olan Türkler ile Türkiye'de şehit olan Libyalıların anısına bir mevlit okutulur, Sultanahmet meydanında tezgahlar kurulup lokma falan da dağıtılırsa kalabalık iyice artar, 100 bin kişi mi toplanmış, 30 bin kişi mi, kimse anlamaz" dedim. Dedim de, anlaşılan Büyükelçi Mansur Bedir'in kaygılarını gideremedim. Son hazırlıklar için Libya'ya döndükten birkaç gün sonra, Libya Dışişlerinden, zaman azlığı dolayısıyla gezinin ertesi yıla bırakılmasının uygun olacağını bildirdiler. Gezinin iptalinde Büyükelçi Bedir'in endişeleri etkin oldu sanırım.

Ben Libya'ya giderken bazı arkadaşlara "Kaddafi'yi Ankara'ya getirip Anıtkabir'de saygı duruşunda durdurtmazsam adam değilim" demiştim. Fazla atmıştım ama az daha gerçekleşecekti. Hâlâ ona yanarım.

Kaddafi ve Türkiye

Anlayabildiğim kadarıyla Kaddafi'nin Türkiye ve Türkler hakkındaki düşünceleri karışıktı ama hiçbir zaman düşmanca olmadı.

330 Bendeki İslam felsefesi bilgisi derinliğine dikkatinizi rica ederim.

Osmanlı dönemini, işgal değil, bir ortaklık dönemi olarak kabul ediyordu. Benzer bir duyguyu Bosna'daki çok kısa ziyaretim sırasında da hissetmiştim. En basit şekliyle "Buralara geldiniz, bizimle kardeş oldunuz, saldırganlara karşı yüzlerce yıl birlikte mücadele ettik. Sonra bırakıp gittiniz, bizi işgalcilere terk ettiniz" şeklinde özetlenebilecek bu duygu Boşnaklar gibi Libyalı aydınlarda da ağır basıyordu. Arap milliyetçiliğinin ayrılmaz bir parçası olduğunu sandığım ve Irak'taki Baasçı aydınlarla her konuşmamda hissettiğim Türk karşıtlığı Libya'da pek yoktu.

Bana göre Kaddafi'nin Türkiye'ye yaklaşımı, şımarık zengin çocuğunun sevdikleriyle ilişkisine benziyordu. İstediği olmayınca hırçınlık ediyor, beklediği ilgiyi görmeyince mutlaka bir muzırlık yapıyor, dikkat çekmeye çalışıyordu. Zaman zaman Libya'da iş yapan Türk müteahhitlerini topluyor, "Gidin Hükümetinize söyleyin" diye olmadık taleplerde bulunuyordu.

Kaddafi'nin yaptığı saçma denilen işlerin çoğunun kendine göre bir mantığı vardı. Mesela ben Libya'ya gitmeden hemen önce Trablusgarp'taki Başbakanlık binasını yıktırmıştı. Yabancı meslektaşlar, çok güzel bir bina olduğunu söylüyorlar ve Kaddafi'yle hem dalga geçiyor hem de şiddetle eleştiriyorlardı.

Yıkılan bina, meğerse aslında Osmanlı idaresinin son yıllarında yapılan Banco di Roma binasıymış. İtalyanlar Banco di Roma vasıtasıyla Libyalılara ödeyemeyecekleri miktarlarda bol keseden kredi dağıtmış, sonra da mallarına el koyup İtalyan yerleşimcilere devretmişler. Daha sonrası da malum.

Kaddafi belki de Arap âleminde Abdülnasır'ın ölümünden sonra düştüğü yalnızlığın da etkisiyle, 1980'den itibaren Türkiye'ye daha bir yaklaşmıştı. Oysa biz, Tibesti'de başı derde girdiğinde istedikleri Osmanlı belgelerini bile Libyalılara vermekten her nedense kaçınmıştık.

Bana göre 1999 yılında Lockerbie sanıklarını teslim ettiğinde sarı öküzü vermişti. Onun farkındaydı. Uzun vadede neler olacağını bilemiyordu. Türkiye'nin ve Türk halkının kendini yakın bir dost gibi görmesini istiyordu. Birden 2001 Haziran ayında Mevlit Kandilinde Ayasofya'da 100 bin kişiye namaz kıldırmaya kalkması bana göre bir yönüyle bu amaca yönelikti. Ayrıca bir Libyalı ahbabım, özellikle 1974 Kıbrıs harekâtından sonra, Kaddafi'nin hep Türkiye'ye davet edilmeyi arzuladığını, ama hiçbir Türk Hükümetinin nedense buna yanaşmadığını kaydetmişti. Seyahat gerçekleşseydi, bu özlemini de gidermiş olacak, imparatorluk başkenti İstanbul'u gezip görecekti.

Kaddafi, hüsrana uğradığı Arap birliği fikrinden tümden vazgeçmese de 1980'den sonra dış politikasında Afrika'ya ağırlık vermeye başlamıştı fakat orada da umduğunu bulamıyordu.

Benim ayrıldığım 2002'den sonra Kaddafi'nin küreselleşme selinin altında kaldığını, Libya'da, bir kısmı kendi oğulları tarafından serbest bölgeler, dolaylı ortak Amerikan-Libya emlak şirketleri kurulduğunu, petrol alanlarında küresel ilahlara imtiyazlar verildiğini duydum. Ve lakin korkunun ecele faydası olmadığı gibi, taviz vermekle bugünkü dünyada devletler üstü küresel ilahların gazabından da kurtulmak mümkün değildir. Elini versen kolunu kaptırır ve kellenden olursun.

Kaddafi'yle hiç yüz yüze gelmedim, konuşmadım. Ülkede Cumhurbaşkanlığı makamı olmadığı ve Kaddafi de sadece "Önder" sıfatı taşıdığı için böyle bir zorunluluk yoktu. Diyeceklerimi, Dışişleri Müsteşarı Saad Mücber'e söylüyordum. Huyumu bildiğimden herhangi bir tatsızlık olmasın diye görüşmekten kaçındım. Libya'dan ayrılırken yüz yüze veda etmeyi tasarlıyordum. Libya'da görev süremin dolmasına çok az bir zaman kala apar topar Afganistan'a atanınca, fırsat olmadı.

Kaddafi, 2011'de devrilip katledilirken olanlar, Libya'dayken hakkında düşündüklerimi doğrular gibiydi. Amiyane tabiriyle herkes tarafından satıldığında son umudu bana göre Türkiye'ydi. Hiçbir yabancı televizyona mülakat vermezken TRT ekibini kabul etmesi bunun bir göstergesiydi.

Ve Son, Yani "Tıhe Ent"

Kaddafi, 2010 yılı sonlarında, herhalde kısa sürede başına gelecekleri hissettiğinden olsa gerek, her türlü milliyetçiliği ayaklar altına alan ve ülkedeki 36 etnik gruptan biri olduğunu söylediği Türkleri layık oldukları muameleye tabi tutan o zamanki Başbakanımız Recep Tayyip Erdoğan'a kendi adını taşıyan "İnsan hakları Ödülü" **verdi. Bana göre imdat istedi.**

Libya'nın karışmasının ardından o zamanki Sayın Başbakanımız, 2011 Mart ayında Kaddafi'ye karşı NATO'nun harekete geçeceğini öğrenince "NATO'nun ne işi varmış Libya'da" dedikten iki gün sonra başlayan NATO bombardımanı İzmir'deki NATO karargâhından yönetildi.

Kaddafi Sirte'ye sıkıştığında ve denizden yardım gelmesin diye abluka altına alındığında, harekâta NATO müttefiklerimiz birer

gemiyle katılırken, Kaptan-ı Derya Barbaros Hayrettin Paşa'ların, Turgut Reis'lerin mirasçısı, halledecek küffar amirali bulamadıkları için kendi paşalarını, reislerini hapislere tıktıran, biri şapkadan kuş çıkaran hokkabaz gibi ayağının altından belgeler çıkaran savcıya, marifetini takdir babında kravat hediye eden iki çok muhterem derya paşamızın eline düşmüş donanmamız, beş gemi birden gönderdi. Beş gemi göndermekle ehil reislerin çoğu işten uzaklaştırıldığı veya zindana atıldığı için acemilerin kaptanlığında gemilerin bazılarının yolunu şaşırması, kaybolması veya karaya oturması ihtimaline karşı bu muhterem paşalarımızın tedbirli davrandıklarını düşünüyorum. Askerliğini piyade sınıfında arazide toz toprak içinde yapmış bir vatandaş olarak hüküm vermem yakışık almaz, ama kurmay dediğin işte böyle olur sanırım.

Diğer yandan, bütün ekonomi programı Türkiye'ye daha çok borç bulmaktan öteye geçemeyen Ankara Çıkrıkçılar Yokuşu'nun Türkiye'ye armağanı bir büyük İslam büyüğümüz, isyancılara bavullar içinde 300 milyon doları kendisinin gönderdiğini, kendisi iftiharla basına açıkladı. Şecaat arz ederken sirkatin söyler derler ya, işte öyle. Hem de uçak düşer müşer, ne olur ne olmaz diye birkaç seferde göndermiş. Müdebbir esnaf dediğin böyle olur. Muhterem kardeşimizdeki ferasete bak sen...[331]

Parayı elden götüren bavulcunun ise meslekte bazı fevkalade özellikleriyle ün salmış Cenevizli aristokrat soylu bir arkadaşımız olduğu rivayet edilir.

Bir de bunlar olurken dış politikanın dümenindeki büyük Türk büyüğü arkadaşımız var.[332] Kendine verilen Kak sıfatıyla övünen bu arkadaşın politikası hakkında en iyi hükmü Büyükelçi Süha Umar vermişti. Merak eden internetten bakar.[333]

Libya'yla ilişkilerimizin bugününe gelince: Osmanlı'nın özünden habersiz Osmanlıcıların, İslam âleminin durumunu, dostunu düşmanını doğru dürüst değerlendirmekten aciz İslamcıların, Türkiye Cumhuriyeti'nin neyi temsil ettiğini anlayamayan sağ ve **sol sözde aydınların doğrultusunda, "Atatürksüz Atatürkçüler"in** muhalefetiyle yürütülen dış politika ancak böyle olur. İlk düğme yanlış iliklenirse bütün düğmeler yanlış iliklenir. Çıkış noktanı ve hedefini yanlış değerlendirirsen, yolda ne yaparsan yap hedefe asla varamazsın. Hatada ısrar etmeyeceksin. İşi sıfırlayıp yeniden başla-

331 Bu kardeşimiz Libya'dan sonra şimdi de Türkiye'yi kurtarmaya soyundu.
332 Bu da öyle. Türkiye'yi kurtarmakla meşgul.
333 İmkân olursa ekler bölümüne koyacağım.

1998'de Libya'da Dışişleri Bakanı Muntasır'a itimatname sunarken... Muntasır'ın "Bu dünyada size ihanet etmeyen tek ülke biziz, sakın unutma" sözünü hatırladıkça içim yanar.

yacaksın. Beceremezsen geçmiş olsun. Büyük çoğunluğun hazzetmediği insanlara bel bağlamakta ısrar etmek, yedi düvelin parmakladığı Libya'da seni bir yere vardırmaz. Türkiye, Libya'da bir yerlere varmak istiyorsa neredeyse 2 bin yıldır birbirine hasım veya rakip olan Tripolitania ile Sirenayka'da tarih boyunca belki de tek uyuşabildikleri ortak nokta olan Türkiye'ye güveni yeniden sağlamak zorundadır.

Ben göreve başladığımda Libya'da itimatname, ülkede Cumhurbaşkanlığı makamı olmadığından, Dışişleri Bakanı'na sunulurdu. Libya'ya gittiğimde Kaddafi'nin çenesi yüzünden aramız şeker renkti. O ortamda Dışişleri Bakanı Mustafa El Muntasır, bana, törenin sonunda "Bu âlemde size ihanet etmeyen tek ülke biziz, bunu sakın unutma" demişti. Aslında çok doğru demişti.

Dışişleri Bakanı Muntasır'ın bu sözünü, Şeyh Ahmet Sunusi'nin İstiklal Savaşımız sırasında kelleyi koltuğa alıp Ankara'ya gelerek **Mustafa Kemal'e destek vermesini, Bamako'da büyükelçi Selahattin'in** söylediklerini, Kaddafi'nin Kıbrıs harekatındaki desteğini, Libyalıların her özel görüşmede vurguladıkları Türk dostluğunu hiç unutmadım, unutmam da.

Kaddafi'nin katledilirkenki feryadını, Trablus'ta 450 yıldır halk tarafından el üstünde tutulan Turgut Reis camisi ile türbesinin ve Türk mezarlarının İhvancı kardeşlerimiz tarafından ne hale getirildiğini, Libya halkının perişanlığını düşündükçe içim kabarıyor.

Biz ne yaptık? Tam tamına 100 yıl sonra, müstevlilere karşı omuz omuza savaştığımız insanların üzerine bomba yağdıran aynı müstevlilere açık destek verdik.

Vallahi utanıyorum. Başka ne diyeyim.

AFGANİSTAN'DA BÜYÜKELÇİLİK

Libya'ya gitmeden önce babamdan, üvey babamdan, annemden ve annem dolayısıyla teyzemden toplam dört mirasa konmuş, hepsi hisseli, pürüzlü, davalı, bölük pörçük ve büyük bölümü üç, dört göbek öteden kalma birkaç gayrimenkul parçasının sahibi olmuştum.[334] Hiçbiriyle gerektiği gibi ilgilenememiştim. Zaten anladığım iş değildi. Onun için Türkiye'ye dönüp bu konularla ilgilenmek ve çözümleyip emeklilikte sefa sürmek niyetindeydim. Bütün gayrimenkullere oradan buradan bu gibi işlerin kurdu birtakım uyanıklar musallat olmuştu. Onlarla da uğraşmak gerekiyordu.

2000 yılının ikinci yarısı ile 2001'de hem Müsteşar Uğur Ziyal hem de Dışişleri Bakanı İsmail Cem Libya'ya ziyarette bulunmuş, anlaşmazlıklar giderilmiş, Libya'yla ilişkilerde eski güzel günlere dönülmüştü. Yapacak fazla bir şey kalmamıştı ve sıkılmaya başlamıştım. Türkiye'ye döneceğim için gerçekten mutluydum.

2001 Aralık ayının ilk haftasında 15 gün izin alıp İstanbul'a gelmiştim. Bir hanım arkadaşın evinde misafirdim. Bir akşam eve geldiğimde Ankara'dan, Dışişlerinden aradıklarını ve hemen aramamı istediklerini söyledi. Arayan, düzgün ve güvenilir meslektaşlardan Hasan Servet Öktem'di. "Afganistan'a büyükelçi gitmeyi düşünür müsünüz?" dediğini hatırlıyorum. "Bir sürü arkadaşa sordunuz, herkes hayır dedi de şimdi beni mi arıyorsunuz?" gibisinden bir şey-

334 Bir yerlerde dedim ya aynen çıldıran sülalenin son varisi gibi.

ler söyledim. Sonra bir an düşündüm. Kimse inanmaz ama Paris, Londra falan deseler derhal ve kesin, hayır diye cevaplardım. Ama Afganistan? Acayip yerlerde geze dolaşa heyecan verici tehlikeli ortamda diplomasinin meraklısı olmuştum sanki. Hemen "Giderim" dedim. "Öyleyse Ankara'ya gelin" dedi.

Korkmaktan Korkmak

İran'da, Somali'de, Kuzey Irak'ta bazen bomba sesleri, roket patlamaları ve tepemden geçen izli mermiler altında görev yapmıştım, ama hiçbir zaman kendimi düşmanların arasında kalmış hissetmemiştim. Buna karşılık Bonn'da, Stokholm'de, Londra'da düşman hatlarının tam ortasındaymış gibi sürekli tedirgin yaşamış, her sabah "Bugün Türkiye'nin aleyhinde bakalım burada neler olacak, neler yazılacak, neler söylenecek, neler yapılacak" diye endişeyle yataktan kalkmıştım. ASALA saldırısı olasılığı da cabasıydı. İsveç'te hiç hoşlanmadığım halde sürekli tabancayla gezmiştim. Paris'te saldırıya uğrayan, Mülkiyedeki sınıf arkadaşlarımdan, Büyükelçilik Çalışma Müşaviri Reşat Moralı ASALA'nın elinden önce kurtulmuş, bir dükkâna sığınmış, dükkân sahibinin kendisini dışarı atması üzerine sokak ortasında şehit edilmişti. Avrupa basını Reşat'ın vurulup sokak ortasında yatar haldeki fotoğrafını ASALA reklamı yapar gibi gazetelerin birinci sayfasında yayımlamıştı. İçimden Avrupalının insanlığına ana avrat dümdüz gitmiştim. Roma'da Gökberk Ergenekon, kolundan hafif yaralanmış, silahını ateşleyip adamı vurmuş öyle kurtulmuştu. Katil bir atışta vurup beni devirse mesele olmazdı. Ama ıskalarsa silaha davranmaya uğraşırken korku içinde beklemekten kurtulur, o zaman iş "ya furdi ya furuldi" belki de "üç furdi, bir furuldi" vaziyetine gelir, kafa tabancaya odaklanacağından, öbür tarafa gitmek üzere olduğumun farkına varamadan temiz bir şekilde giderdim.

Aslında korkuyordum. Neden korkuyordum ki çoluk yok, çocuk yok, geride bırakırsam ne yapar diye endişe ettiğim kimse yok. Gittin mi hadi eyvallah der, gidersin. Bir anam vardı, zaten meslek icabı az görüşebiliyorduk. Katlanırsa katlanır, yoksa o da arkadan gelirdi. Yaşayacağı kadar yaşamıştı. Korktuğum, korkmaktı.[335] Ta-

335 St. Exupery'nin *Küçük Prens*'inde, çocuk bir gezegende bir ayyaşa rastlar. "Niçin böyle içiyorsun?" diye sorar. "Utanıyorum" diye cevap verir ayyaş. "Neden utanıyorsun?", "içmekten utanıyorum" der ayyaş. Tıpkı onun gibi.

banca taşımaktan hiç mi hiç haz etmiyordum, ama saldırıya uğrarsam korkmaktan beni koruyacak diye katlanıyordum.

Afganistan'a İlk Gidiş

Hasan Servet'le görüştükten sonra Ankara'ya gittim. 19 Aralık'ta Dışişleri Bakanı İsmail Cem, Korgeneral Bekir Kalyoncu, Büyükelçi Aydemir Erman, Özel Kuvvetlerden 15 kişilik bir koruma mangası, 38 gazeteciyle 18 Aralık'ta bir C-130 askeri nakliye uçağına binerek İslamabad'a gittik. Bir gece orada kaldık. Ertesi sabah, maceralı bir uçuştan sonra Kâbil'e, Sovyetler'in kendilerine hava üssü olarak inşa edip terk ettikleri, Amerikalıların henüz yerleştiği Bagram Havaalanına indik. Giderken Amerikalılarla temas edememiş, geleceğimizi haber verememişiz. Ancak Afgan hava sahasına girdikten sonra temas kurabilmişiz. Sonradan anladım ki adamlar ikircikli. Isı algılamalı gece görüş cihazına giren yaban keçisinden Afgan hava sahasına giren tanımlanamayan uçaklara kadar her şeye ateş ediyorlar. Neyse ki dost ateşine kurban gitmeden sağ salim Bagram'a indik.[336] Bir Afrikalı Amerikalı türden nöbetçi askerin önünden geçip Büyükelçilikten gelen arabalara bindik. Amerikalı asker belki de hayatında ilk defa başka bir milletten insanları bu kadar yakından gördüğü için olsa gerek, meraklı gözlerle bize bakıyor, bir eli tüfeğinin askısında, boştaki elini bel hizasından hafifçe sallayarak her geçene alçak sesle "Merry Christmas, Merry Christmas"[337] deyip duruyordu garibim.

Yolda bozulup kalan bazı otomobillerden ötekilere geçerek Büyükelçiliğe geldik. Hep bir ağızdan İstiklal Marşı söyleyerek, bayrak çekip Büyükelçiliği yeniden resmen açtık. Büyükelçiliği bize İslamabad'da katılan, Başkâtip Ramiz Şen'e emanet ederek Mezar-ı Şerif'e hareket ettik. Bu arada ben hâlâ resmen Libya'da büyükelçiyken, bir yandan da fiilen Kâbil büyükelçisi oldum.

Mezar-ı Şerif

Afganistan'da, Kâbil Büyükelçiliğimizden başka, bir de Mezar-ı Şerif Başkonsolosluğumuz vardı. Afganistan'da dolaşan tevatür,

336 Ben Kâbil'den ayrıldıktan kısa süre sonra, bir Ukrayna Havayolları uçağı tipi yüzünden Kâbil havaalanına inemedi, Bagram'a yöneltildi. Civardaki tepelere düştü dediler. Galiba dört Türk öldü. Enkazın yanına giden bir Büyükelçilik görevlisi, gövdenin kuyruk bölümünde koca bir roket deliği görüldüğünü söyledi. Delik hava muhalefetinden açılmış sayıldı herhalde.

337 Yani, iyi Noeller.

2001 Aralık ayında Kâbil Büyükelçiliğimizin açılışında İstiklal Marşı söylüyoruz. Solda İsmail Cem, sağda o zaman Korgeneral olan Bekir Kalyoncu, arkada Taliban döneminde Afganistan'a girip çıkabilen ve Taliban yöneticileriyle görüşebilen tek Batılı diplomat Büyükelçi Aydemir Erman.

Mezar-ı Şerif'in adının, Hazret-i Ali'nin türbesinin orada bulunduğu inancından kaynaklandığı şeklindedir. Bu tevatürün tümden yanlış olduğu anlaşılmaktadır. Bilenler Mezar-ı Şerif'te yatan Ali'nin Hüsamettin Ali adındaki bir sahabe olduğunu belirtirler. Ancak halk, oradaki mezarın Hazret-i Ali'ye ait olduğu inancından vazgeçmek istemez, inanmaya devam eder.

Mezar-ı Şerif, 2 bin yıllık İran-Turan mücadelesinin hâlâ içten içe devam ettiği İran'dan Tacikistan'a uzanan hattın tam üzerindedir. Nüfus, ağırlıklı olarak Tacik-Özbek karışımıdır. Oradaki Başkonsolosluğumuzun Kuzey Afganistan'daki ve mücavir ülkelerin sınır bölgelerindeki gelişmeleri izlemek, değerlendirebilmek açısından özel bir önemi vardır. Kuzey Afganistan'ın önde gelen şehri sayılır.

Mezar-ı Şerif havaalanı tahrip olmuş, pistinde kocaman bir bomba çukuru açılmıştı. İnişte ve kalkışta yanından geçmek, içine düşmemek gerekiyordu. Havaalanının idaresi Fransızlardaydı. Ancak iniş kalkış denetleme imkânları kısıtlıydı. C-130'un pilotları, savaş koşullarında uçmayı bilen subaylardan seçilmişti. Pilotların yanında oturan Korgeneral Kalyoncu, sonradan iki pilot ile rasıdın, inene kadar kan ter içinde kaldıklarını söyledi.

Uçak, bir alçalıp, biraz düz gidip, yine alçalarak merdivenden dikkatle iner gibi bir iniş yapmıştı. Bir acayiplik olduğu belliydi.

Rahmetli İsmail Cem, rengi bembeyaz, koltuğa yapışmış, endişeli bir şekilde önüne bakıyordu. Ben Aydemir'e bakıyordum, Aydemir, hem gençlikte hem askerde paraşütçüydü. Uçaklardan, uçuştan ister istemez anlardı. O korkarsa ben de korkarım, korkmazsa mesele yok diyordum. Pek renk vermedi. Sağ salim indik, bomba çukurunu atlattık. Dostum'la ve rakiplerinden Tacik savaş ağası Ata'yla konuştuk.

Havaalanında baktım Londra'dan ahbabım, Somali'den arkadaşım gazeteci Faruk Zapçı elinde fotoğraf makinesi orada, bizi bekliyor. "Nasıl geldin buraya?" dedim. Galiba Özbekistan üzerinden gelmiş. "İstersen bizimle İslamabad'a gel, bir şey anlatman da gerekmez" dedim. İstemedi.

Mezar-ı Şerif'te fazla kalamadık, ışıklandırma olmadığından ve bomba çukuru yüzünden, hava kararmadan havalanıp İslamabad'a döndük.

Libya'da Son, Kâbil'de İlk Günler

İsmail Cem'le Kâbil'e gidip Büyükelçiliği açtıktan sonra Türkiye'de hiç durmadan Trablus'a döndüm. Orada çok kısa bir süre kalıp yarıda kalmış bir, iki ufak işi hallettim, yeniden Kâbil'e bu defa üç kez uçak değiştirerek ulaştım. Kâbil'e ancak İslamabad'dan küçük boy bir BM uçağıyla ve astronomik bir ücretle gidiliyordu. Hayber geçidinden öteye karayolu çalışmıyordu. Kâbil-Celalabad yolu sanki

Afganistan. Mezar-ı Şerif'e iniş. Herkes gergin, Aydemir Erman rahat, uyukluyor. O zaman sorun yok diye düşünüyor, ben de rahatlıyorum, ama bir gözüm Aydemir'de.

O dönemde Afganistan'da Türk olmanın verdiği rahatlıkla Kâbil sokaklarında halkın içinde istediğim gibi korumasız gezebiliyordum.

ortadan kalkmıştı.[338] Savaş bölgesi sayıldığından İATA kurallarına göre Kâbil uçuşlarında bir sigorta sorunu varmış. İslamabad Büyükelçiliğimiz nasıl yaptıysa benim uçağa insanî bir ücretle binmemi sağladı.

Kâbil'de yaptığım ilk iş; bütün ileri gelen siyasetçileri, savaş ağalarını ziyaret edip hem tanışmak hem de "Afganistan'a gelecek uluslararası yardım kuvvetleri arasında Türk askerleri de bulunsun mu?" diye sormak oldu. Eski Cumhurbaşkanı Müceddedi'ye, Kuzey İttifakı'nın başı olan o sırada Afganistan'ın resmen cumhurbaşkanı sayılan ve daha sonra itimatnamemi sunduğum Rabbani'ye, Kâbil'in dışında, çizgi romanlardaki gibi bir tepede kale gibi bir binada oturan ünlü savaş ağalarından Sayyaf'a, dükkânlardaki esnafa, kısacası konuşabildiğim herkese sordum. Bu vesileyle çok eskilerde, gençliğimde, kısa süren gazetecilik günlerimi hatırladım. Herkes, özetle Türk askerlerinin Afganistan'da görev almasından memnun olacaklarını söyledi. Yine herkes sanki sözleşmiş gibi "Hiçbir Afgan Türk kurşunuyla ölmesin, hiçbir Türk askeri, davet edilmeden bir Afganın evine girmeye kalkmasın" dediler.

O dönemde Afganistan'da Türk olmanın verdiği rahatlıkla Kâbil sokaklarında halkın içinde istediğim gibi korumasız gezebiliyordu

338 Sonradan Kâbil'den Celalabad'a 100 kilometreden biraz fazla olan yolu arazi aracıyla altı saate yakın bir sürede gittim.

Karzaî'ye gitmedim. Ne ciddi bir mücahitlik geçmişi vardı ne de Taliban zamanı ciddi bir direnişi. Kim olduğunu unuttum, galiba bizim Ramis Şen ve İslamabad'daki büyükelçimiz Vural Öktem, Taliban döneminde Karzai'nin kaçtığı İslamabad'daki bütün Batılı ülke büyükelçiliklerini tekrar tekrar sırayla ziyaret edip "Afganistan'da beni başa geçirirseniz çok başarılı hizmet veririm" dediğini anlatmışlardı.

Ocak sonunda yeniden Libya'ya döndüm. Eşyalarımı topladım, kimseye doğru dürüst veda edemeden Trablus'tan ayrıldım, üç dört gün içinde Kâbil'de resmen göreve başladım.

Aileler Gelmesin

Kâbil'de ortalık karmakarışıktı. Ne olacağı belli değildi. Şehirde güvenlik tam anlamıyla sağlanamamıştı. Büyükelçilik mensuplarının dışarıda ev tutup oturmaları mümkün değildi. Sağlıklı gıda maddeleri zor bulunuyordu. Büyükelçiliğin bahçesinde iki küçük müstahdem evi, dört de yine küçük boy lojman vardı. Büyükelçiliğe gelecek personelin ya bekâr olmasını ya da eşini Türkiye'de bırakmasını istemiştim.[339] O zaman lojmanlar yetiyordu. Yemek toplu yeniyordu. Büyükelçilik kışla gibiydi. Tehlike anında tahliye gerekirse bunun çoluk çocukla ne kadar müşkül olacağını Tahran'daki tecrübemden biliyordum. Üstelik Kâbil'e ulaşım çok zordu. Karayolu bağlantıları haraptı. Havaalanı daha doğru dürüst temizlenememişti; patlamamış roket, bomba ve mayın doluydu. Sadece askeri uçaklar, o da alanın bir bölümüne inip kalkabiliyordu. Afganistan'da Pakistan üzerinden bir kanal açıp Kâbil'i Hint Okyanusu'na bağlamayı düşünecek uzak görüşlülüğe sahip devlet adamı yetiştirilmemiş bulunduğundan vapura binerek gidip gelmek de mümkün olamıyordu.

Birleşmiş Milletler, personelinin tamamına iki ayda bir, bir hafta zoraki izin veriyor ve masrafları BM'den, Dubai'de tatile gönderiyordu. Türk veya yabancı, Fettuhllahçılar hariç, eşini Kâbil'e getiren görevli çok uzun bir süre olmadı. Bizim Büyükelçiliğin mensuplarını da iki ayda bir askeri uçakla bir haftalığına Türkiye'ye gönderiyordum. Paraşütçü oturağında en az sekiz saat uçmak pek rahat değildi ama başka çare de yoktu.

İki yıla yakın süreyle bağlantı böyle devam etti. Sonra Hindistan ve Azerbaycan havayolları Kâbil seferlerine başladı. Ama ben ayrıl-

339 Zaten Bakanlık da o yönde karar almış imiş, sonradan öğrendim.

dığımda da Türkiye'yle bağlantı, esas itibariyle hâlâ askeri uçaklarla sağlanıyordu.

Afganistan'da Yakın Geçmişin Çok Kısa Özeti

Afganistan, bütün 19. yüzyıl boyunca Türkistan'a saldıran Ruslarla Hindistan'a çöreklenen İngilizler arasında kimi zaman açık, kimi zaman el altından süregiden büyük bir mücadeleye sahne olmuştur.

1840-1842 arasında yapılan ilk ciddi savaşta, İngilizler Kâbil'i işgal etmiş, sonra tutunamayıp geri çekilirken, Gandemak denilen geçitte kıstırılan bir tugay Hint ve İngiliz askeri, son neferine kadar imha edilmiş, tek bir doktor sağ bırakılmış, felaket haberini İngiltere'ye o zamanki Hindistan, bugünkü Pakistan'a kapağı atabilen bu doktor vermiştir.

İngilizler, ertesi yıl intikam için geri dönmüş, binlerce Afganı öldürdükleri gibi, Kâbil'in kapalı çarşısını da yerle bir etmişlerdir. Böylece Uzak ve Orta Asya'dan Kâbil'e gelip Herat üzerinden batıya, Celalabad'dan güneye, Afganistan üzerinden yapılan ticarete büyük bir darbe vurmuşlardır.

İngilizler, 1880'de bir daha Kâbil'e girip, ileri gelen 200 kişiyi birden asıp, Afganistan'ın dış ilişkilerini kendi tekellerine almış, Hindistan'la sınırı kafalarına göre çizmiş ve gitmişlerdir.

1919'da bu defa Amanullah Han üç koldan Hindistan'a, yani bugünkü Pakistan'a girmiş, savaş yorgunu İngilizleri Afganistan'ın tam bağımsızlığını tanımaya mecbur kılmıştır.

Türkiye'yle Afganistan arasında ta Milli Mücadele yıllarında başlayan işbirliği ve Gazi Mustafa Kemal Paşa ile Kral Amanullah Han'ın yakın ve sıcak dostluk ilişkileri malumdur.

1929 yılında İngilizler, Amanullah Han'ın eşinin çağdaş kıyafetlerle çekilmiş fotoğraflarını dağdaki aşiretlere dağıtıp "Kraliçeniz fahişe oldu" propagandasıyla Amanullah Han'ın tahttan indirilmesine ciddi katkı sağlamış, bir çeşit intikam almışlardır.

Türkiye, 1919'dan itibaren 1960'lara kadar Afganistan'a elden gelen her türlü yardımı yapmış, özellikle askeri eğitim ve tıp alanında büyük atılımlara destek vermiştir. Nalbanttan veterinere, doktordan kurmay subaya, sivil eğitimden bandoya kadar her alanda Afganistan'a yardımcı olmaya çalışmıştır. Afganistan'daki ilk tıp fakültesinin temelini atan Askeri Doktor Rıfkı Kâmil Urga'nın adına zamanın Afgan Hükümeti tarafından dikilmiş bir anıt, anıt fukarası Kâbil'de

üniversiteye giriş kapısının önündeki meydanda, mermi izleri taşısa da hâlâ dimdik ayakta durmaktadır.

Kral Muhammed Zahir Şah'ın akrabası Davut Han'ın 1973'te devrilmesinden sonra Afganistan'la Türkiye arasındaki her türlü yardım ve işbirliği faaliyeti tümüyle durmuştur.

Bu arada, Afganistan'a atanan ilk TBMM Hükümeti büyükelçisinin, Malta'dan kurtulduktan sonra Kâbil'e gönderilen ünlü Medine Müdafii Fahrettin Türkkan Paşa olduğuna değinmekte Ankara'nın Afganistan'a duyduğu ilgiyi göstermesi bakımından yarar olabilir sanırım.

Zor Günlerde Kâbil'den Geçenler

Türkiye, bildiğim kadarıyla Sovyet işgalinden sonra maslahatgüzar düzeyinde temsil edilmişti. Daha öncesini fazla araştırmadım, ama 1980'lerin sonlarında görev süresi dolan Maslahatgüzar Salih Zeki Karaca'nın yerine arkadaşımız Aykut Çetirge önce maslahatgüzar olarak gönderilmişti. Eşi, meslektaşımız ve Mülkiye'den okul arkadaşımız, en yetenekli ve başarılı hanım diplomatlarımızdan Yurdanur, büyükelçi olmanın eşiğine gelmişken, Aykut'u yalnız bırakmamak için ücretsiz izin alarak ve mesleğinden feragat ederek, onunla birlikte Kâbil'e gitmişti. Aykut Çetirge, daha sonra Kâbil'e büyükelçi atanmıştı.

Aykut, Necibullah döneminde Kâbil'de işe başlamış, Necibullah'ın devrilmesinden sonra, mücahit gruplarının birbirleriyle çatıştıkları dönemde de göreve devam etmiştir. Yurdanur Çetirge'nin eşinin Kâbil'deki görevi süresince yaşadıklarını Afganistan'ın geçmişiyle, o günkü durumuyla, kısaca her yönüyle ele alıp anlattığı *Pervanistan ve Diplomasi* adlı kitabını konuyla ilgili herkesin okuması gerekir sanıyorum. Aykut Çetirge, Kâbil'de en zor şartlarda görev yapan meslektaşlarımızın en önde gelenlerindendir. Yurdanur Çetirge, eşini zor bir yerde yalnız bırakmamak için mesleğinden erken ayrılmakla göstermiş olduğu soyluluğu haddim olmadan takdir etmekle beraber, çok değerli bir büyükelçi olurmuş, yazık etmiş diye düşünmekten de kendimi alamıyorum.[340]

Aykut'tan sonra gençliğimizde bir aralık Protokol Dairesi'nde birlikte çalıştığımız Bilge Cankorel Afganistan'a büyükelçi atanmış-

340 Yurdanur Çetirge'nin 1979 Devrimi sırasında görev yaptığı Tahran'da yaşadıklarını diplomat gözüyle anlatan bir kitabı da vardır: *Namludaki Karanfilden Şeriata-İran.*

Celalabat yönünden Kâbil'e girişi koruyan Kuzey İttifakı askerleriyle birlikte... Sol başta genç arkadaşımız Mehmet Şekerci. Mesleğe Kâbil'den başlaması bana göre iyi oldu. Şimdi her yerde görev yapabilir, zorluk çekmez.

tır. Onun da *Afganistan Beyond Diplomacy Under Siege 1995-1997* adlı kitabı olduğunu duydum. Aradım, henüz bulamadım.

Bildiğim kadarıyla Türkiye, Taliban'ın Kâbil'e girmesiyle Büyükelçiliği boşalttı ama resmen kapatmadı. Türk vatandaşı bir sözleşmeli arkadaşı orada tuttu. Taliban, Büyükelçiliği işgal edemedi veya etmedi. Büyükelçilik fiilen açık kaldı. O dönemde İslamabad Büyükelçiliğinde "T.C. Kâbil Büyükelçiliği Başkâtibi" unvanlı bir meslek memuru sürekli görev yaptı. Bu memurlardan Ramiz Şen'le Kâbil'de Büyükelçiliği birlikte açtık, bir süre birlikte çalıştık. Tuğrul Biltekin geçici görevle geldi, O zaman tanıdım. Süleyman Gökçe ve İsmail Aramaz, Hikmet Çetin'in maiyetinde NATO karargâhında çalışmak üzere 2004'ün başında Kâbil'e gönderildiler. Süleyman Gökçe'yi pek az tanıdım ama en iyilerden biri olduğunu söylediler. Daha önce Kâbil deneyimi olmayan İsmail Aramaz'la uzun uzun konuşmak fırsatı buldum. Bana göre çok başarılı bir büyükelçi oldu. Bir kere, yedi, sekiz yıl önce Milas-Bodrum yolu kenarında bir açık hava kahvesinde buluşup dertleştik.[341]

Mehmet Şekerci adlı genç meslektaşımız ilk yurtdışı çıkışını Kâbil'e yaptı. Meslekte erken pişti. Olağan koşullarda başarılı bir diplomat olur. Allah kolaylık versin diyorum.

341 Yine konuşabilseydik sevinirdim.

Sadece Türkiye Vardı

Ne idüğü hâlâ belirsiz olan 11 Eylül saldırısından önce, Afganistan'daki bütün taraflarla ilişkisi olan tek Batılı ülke, Türkiye olmuştu. Resmi adını ne koydular bilmem, ama fiilen Özel Temsilci yapılan gezici büyükelçi[342] denilebileceğini de sandığım Aydemir Erman, hem babasının görevi dolayısıyla çocukluğunun bir bölümünü Kâbil'de geçirmiş olmasının hem paraşütçü olarak yaptığı askerlikte hasbelkader aldığı eğitimin hem de şahsi yeteneğinin verdiği güçle, yol, iz kalmamış Afganistan'a defalarca gidip gelmiş, Pakistan, İran, Tacikistan, Özbekistan her yönden ve yerden bu ülkeye girip çıkmış, İsmail Han, General Dostum, Ahmet Şah Mesud başta, Kuzey İttifakındaki bütün komutanlar ve önderlerle yakın ilişki kurmuş, aynı zamanda Taliban makamlarıyla da temas içinde bulunmuştu. Bu görevi 1998 sonundan 2002'ye kadar devam etmiştir. Bu arada Türkiye, kuzeyde Hoca Bahattin'de ve Şibirgan'da birer klinik açmış, doktorlar göndermiş, Taliban'ın bile adına büyük saygı gösterdiği Kâbil'deki Atatürk hastanesine destek olmayı sürdürmüş, yine Hoca Bahattin'de mültecilere 1.000 hanelik bir yerleşim birimi inşa etmiş, birçok köye artezyen kuyuları açmıştır. Aydemir Erman, Afganistan'daki bu zor görevini beraberindeki üç-beş kişilik, işinin ehli genç arkadaşlardan oluşan bir heyetle birlikte yürüttüğünü anlatmıştır.

2001 Aralık ayında Kâbil'de resmen ve fiilen açılan Büyükelçiliğimiz, ülkenin büyük bölümüyle dost, kalanıyla dost sayılmasa da düşman olunmayan bir ortamda yeniden göreve başlamıştı. Bir başka deyimle bendeniz, Kâbil'de büyükelçiliğe başlayınca Türk-Afgan ilişkilerindeki 80 yıllık birikimin üzerine beleşe konmuştum. Bunda, son 10 yılda Afganistan'da görev üstlenmiş bütün meslektaşlarımın da büyük payı vardı.

Göreve başladıktan sonra ben, Türkiye'nin Afganistan'a askeri birlik göndermesi konusunda fikrini sorduğum herkese "Türkiye'yi burada NATO temsilcisi olarak görmeyin, Afganistan'ın NATO'daki **temsilcisi olarak kabul edin" demiştim.[343] Doğru da demiştim.**

ISAF ve Ebedi Özgürlük

Afganistan'a 2001 sonunda askeri müdahale yapıldığında iki ayrı askeri birim, iki ayrı komutanlık kuruldu. Biri İngilizce kısaltıl-

342 Hukuk-u düvelde Türkçe "Ambassador at large" dedikleri bu olsa gerek.
343 Bülent Ecevit'in İslam alemine ilişkin bir sözünden intihaldir.

Kâbil'de askeri birliğimizi ziyaret

mışı ISAF olan Uluslararası Güvenlik ve Yardım Kuvveti, diğeri Ebedi Özgürlüktü.[344] ISAF'ta esas olarak her ülkenin askeri, kendi milli komutası altındaydı. Görevi hem güvenliği korumak hem icabında Afgan halkına kalkınma gayretlerinde yardımcı olmaktı. Komutanlık, daha ziyade, değişik ülkelerin birlikleri arasında eşgüdüm sağlamaya yönelikti. Altı ayda bir değişik bir ülkeye geçiyordu ve 2002 yılı Haziran ayından itibaren altı aylık süreyle komutanlık görevini Türkiye üstlenecekti. Ebedi özgürlük ise ABD'nin komutasında, Kâbil dışında Taliban'la savaşmakla görevliydi.

Afganistan'a hiçbir düzenli uçak seferi yoktu. Türkiye'yle bağlantı TSK tarafından askeri uçaklarla sağlanacaktı. Bizim meslek tecrübeyle öğrenilir dediydim ya, benim Somali macerasından dolayı askeri uçaklarla uçmak konusunda tecrübem olmuştu ya, Genelkurmay ile Dışişleri arasında yapılan protokole bir madde koydurdum. Dışişleri personeliyle Büyükelçilik malzemesi, TSK'nın Kâbil'e gidip gelen uçaklarında askeri personel ve malzemeyle eşdeğer sayılacak ve aynı imkân ve kurallara tabi olacaktı. Böylece, önemli bir sorun, ulaşım sorunu halledildi.

344 Birinin Türkçesi "International Security and Assistance Force", öbürününki "Eternal Freedom".

İsteyen Çatlayabilir, Ne Yapayım, Afganistan'da da Futbol

Kâbil'deki dişe dokunur tek stadyum, BM yardımıyla yapılmıştı. Taliban, Stadyumu idam alanı olarak kullandığı için BM Temsilciliğinin bunu protesto ettiğini, Taliban makamlarının, stadyuma idamlar için ihtiyaç duyduklarını, BM bir idam alanı inşa edebilmeleri için mali destek sağladığı takdirde, stadyumu spor karşılaşmalarına memnuniyetle yeniden tahsis edeceklerini açıkladıkları, uluslararası basın yayın organlarında yer almıştı.

Taliban iktidardan uzaklaştırılıp kısaltılmış adı ISAF olan "Uluslararası Güvenlik Destek Gücü" birlikleri Kâbil'e yerleşince, stadyum tekrar spor müsabakalarına hasredildi.

Ve de ISAF'ın ilk halkla ilişkiler faaliyeti olarak, Kâbil karması ile yabancı birlikler karması arasında düzenlenen bir futbol maçıyla stadyum spor müsabakalarına yeniden açıldı.

Bir hafta öncesinden reklamı yapılmaya başlayan ve bomba tehditlerine rağmen tıklım tıklım dolu seyirci önünde oynanan maçta, Afgan takımı sahalarda az görülen cinsten bir gol attı, ama çabucak pilleri bitti, öne geçtiği maçı sonuna kadar öyle götüremedi ve iyi beslenmiş askerlere karşı 2-1 kaybetti.

Askerler

Kurmay Albay Tuncay Erinmezler, 2002 yılı Ocak ayında beraberinde bir astsubayla[345] Kâbil'de göreve başladı. Önce gönderilecek bir bölük ve daha sonra Haziran ayında ISAF Komutanlığı'nı altı aylığına devralmak üzere Türkiye'den gelecek 2.500 kişilik birlik için gerekli ön hazırlıkları yapmak ve kalacak yer sağlamak için yoğun faaliyete girişti. Astsubay arkadaşla bir yandan ISAF Karargâhında, bir yandan Büyükelçilikte bir yandan şehirde, günde mübalağasız 20 saat çalıştılar. Ben de elimden geldiğince yardımcı oldum. İlk gelecek bölük için önce geçici olarak bir Afgan polis merkezinde, daha sonra faaliyetleri durmuş, makineleri yağmalanmış bir eski mobilya fabrikasında yer sağladık. Fabrika, Afganistan'daki Türk birliğinin sürekli kışlası ve karargâhı oldu.[346]

ISAF komutasını devralacak birlik için Karargâh binasının hemen yanındaki boşluğa Tuncer Albay üç ay içinde iki bina inşa et-

345 Bir yığın sigarasını içtiğim bu arkadaşın adını hatırlayamadım. Bağışlasın.

346 O sıralardaki Kâbil'deki marangozların, demircilerin, zanaatkârların hemen hemen hiçbirinin dükkânında, atölyesinde elektrik yoktu. İş yaptırdığım marangozlar, elektrikli alet kullanmıyor, her işi elle yapıyorlardı. Metruk mobilya fabrikası, Afganistan'ın nereden nereye geldiğinin bir göstergesi gibiydi.

tirdi. Karargâhtaki yabancı subaylar, binalara "Tuncer Towers" diye isim taktılar.

Haziran'da komutayı devralan Korgeneral Hilmi Akın Zorlu ve yardımcısı Tuğgeneral Emin Alpman düzgün bir ortamda göreve başladılar.

Tuncer Erinmezler, devir teslimden sonra Ankara'ya döndü. O yıl 30 Ağustos'ta terfi sırası gelmişti. Terfi edemeyince Kâbil'de asker sivil hepimiz tepki gösterdik. Tuncer Erinmezler, ertesi yıl generalliğe terfi edip Hakkâri Komando Tugay Komutanı oldu.

Tuhaf bir tesadüf, Tuncer Albay'ın, Libya'daki kadim dostum Hadi Hoca'nın İzmir'den epeyce yakın bir hısmı olduğu da anlaşıldı.

Korgeneral Hilmi Akın Zorlu'nun ISAF Komutanlığı döneminde, Kâbil'de pek çok imar faaliyeti yürütüldü. Camiler, okullar onarıldı. Şehirde öncesine göre nispi bir sükûnet sağlandı. Bütün görev süresince, bizim devriye gezen askerlerin tüfeklerinin namluları her zaman yere baktı, hiç doğrulmadı. Komutanlık dönemini kazasız belasız ve kayda değer bir vukuat olmadan atlattık. Bizim askerin Afganların gönlündeki yeri sağlamlaştı. Diğer yabancıların -başta Almanlar- bize biraz da hasetle baktıklarını hissettim.

Bu arada, Genelkurmay Sağlık Komutan Yardımcısı Tabip General Metin Denli 2002 Haziran ayında ekibiyle, ISAF Komutanlığının devralınması törenine geldi. Kâbil'deki Afgan askeri hastanesinin acil servisinin ihyası için neler gerektiğini saptamak üzere iki arkadaşını görevlendirdi. Sonra beraberinde beş kişilik bir askeri sağlık ekibiyle yeniden gelip, tedavi havuzu dahil, yenilenen acil servisin açılışını yaptı. Bu arada Büyükelçiliğin önemli ve ilginç eski kitaplarla dolu kütüphanesini de arkadaşlarıyla birlikte tasnif ettiler. Arada vaktiyle Afganistan'da görev yapmış doktorların yazdığı değerli bazı tıp kitapları da buldular.[347]

Metin Denli Paşayla tanışmamız benim ömrümü uzattı. Sonra anlatırım.

2003 yılında Kâbil'de sürekli konuşlanan takviyeli tabur büyüklüğündeki özel görev kuvvetimizin komutanı olan Kurmay Albay Suat'ın, yine subay olan babası ile, benim ahbaplık kurduğum emekli Afgan Korgenerali Muhammet Avsal, Çankırı Piyade Okulundan devre arkadaşı çıktılar. Daha sonra Askeriye, Türkiye'de eğitilen Afgan subaylarının hayatta olduğu bilinen son temsilcisi saydığım Korgeneral Avsal'ı Ankara'ya davet etti, ağırladı, Çankırı'ya falan götürdü diye duydum.

347 Daha sonra yer lazım olmuş, kitapları Kâbil Üniversitesi'nde açtığımız Türkoloji bölümüne gönderip odayı başka bir işe tahsis etmişler.

Korgeneral Avsal, ilk görüşmemizde Davut Han devrildiğinde Taraki Hükümeti'nin ilk yaptığı işlerden birinin Türkiye'de eğitim görmüş Afgan subayları tasfiye etmek olduğunu, Sovyet işgaliyle de bu subaylardan orduda kimsenin bırakılmadığını, birçoğunun öldürüldüğünü, sürüldüğünü, kaçtığını söylemişti.

Muhammed Avsal'ı tanımaktan gerçekten memnun olmuştum.

Kâbil'de bulunduğum süre içinde çok sayıda yüksek rütbeli subay Kâbil'e gelip gitti. Bunlardan Ergenekon kurbanları Orgeneral Şener Eruygur ile Orgeneral Hurşit Tolon'u hatırlıyorum. Özellikle Hurşit Tolon, bende çok olumlu bir izlenim bırakmıştı.

General Dostum

Dostum, rivayete göre bir fabrikada sendika başkanı ve güvenlik amiri olarak hayata başlamış, 1980'lerde sivrilmiş, Hükümet yanlısı milis kuvvetleri örgütlemiş, kendisini askerlik alanında yetiştirmiş ve geliştirmiş, sonunda zamanın Kâbil Hükümetinden general rütbesi almıştır. Sovyetler'in çekilmesinden sonra Necibullah Hükümetini ayakta tutan başlıca milis kuvvetinin komutanı olmuştur.

Dostum'un yükseliş hikâyesini Yurdanur Çetirge *Pervanistan ve Diplomasi* adlı kitabında ayrıntılarıyla fevkalade güzel anlatır.

General Dostum, kimliğini "Türk nejatlı Afgan"[348] olarak açıklamış, Türkiye'nin ilgisini o zaman çekmiştir. Yani Türkiye'de geçerli galat-ı meşhurun aksine, Türkiye'den giden birtakım ırkçı, Turancı, kafatasçı, faşist veya İslam dinine düşman ateist hainler tarafından aklı çelindiği için değil, kendiliğinden eskilerin hudayinabit dedikleri biçimde ortaya çıkmış, Türkiye ondan sonra Dostum'la ilgilenmiştir.

Eski Yugoslavya gibi tam bir azınlıklar ülkesi olan, hiçbir milletin yüzde 40'tan fazla nüfusa sahip bulunmadığı Afganistan'da Peştunlar ve Taciklerden sonra üçüncü büyük grubu çoğunluğu Özbek, sonra Türkmen, az sayıda da Kırgız, Karluk ve Uygurlardan[349] oluşan, yüzde 20'yi bulan oranda Türk soylular oluşturmaktadır.

Anlatılanlara göre Sovyetler'in Afganistan'ı dokuz yıldan fazla bir süre sonra işgal altında tuttuktan sonra 1989 başında boşaltmalarının ardından Dostum, kendine bağlı kuvvetlerle Necibullah

348 Yani Türk soylu.

349 Bir de Gazneliler vardır ki en azından bir bölümü kendini Türk soylu sayar, ama bir kelime Türkçe bilmezler. Unutmuşlardır. Nadir Şah Avşar'ın Afganistan'a yerleştirdiği Avşar boylarının tek tük kalıntılarına da hâlâ rastlanır.

Hükümeti'nin Kâbil'de daha bir süre tutunabilmesini sağlayan kimselerin başında gelir. Dostum'un Necibullah'a "Bu ülkede sadece Peştunlar ve Taciklerin değil, Türk soyluların da bulunduğunu kabul et" dediğini ve anlaştığını da söylerler. Bu konuda bir ses çıkmayınca, bir basın toplantısında "Ülkedeki Türkler ne olacak?" diye sordurduğunu, Necibullah'ın "Ha, kuzeyde dört-beş yüz hanelik öyle bir kasaba var" demesi üzerine Dostum'un, 1992'de Ahmet Şah Mesut'la anlaşıp mücahitlerin Kâbil'e girmesini sağladığı, sonra da kaçmaya çalışan Necibullah'ı havaalanında engelleyip Birleşmiş Milletler Temsilciliğine sığınmaya zorladığı anlatılır.

Ondan sonra Kâbil'in bir bölgesinde Dostum, bir bölgesinde Ahmet Şah Mesut, bir diğerinde Hikmetyar ve nihayet bir köşede Moğol istilasından kalma Şii Hazaraların aylarca birbirlerini top ve roket ateşine tuttuğu, bunların büyük bölümünün bizim Büyükelçiliğin üzerinden geçtiği ve bazen bahçeye düştüğü de anlatılırdı. Dostum'un bir ara Peştun Hikmetyar'la, sonra ondan vazgeçip Tacik Ahmet Şah Mesut ve Rabbani'yle ittifak yaptığı ve Kâbil'de top atışlarına devam edildiği duyduklarım arasındadır. Ben Kâbil'e gittiğimde, Hazaraların bölgesi tamamen yerle bir olmuş, harabe halinde duruyordu.

Hayber geçidine mücavir bölgede Pakistan'daki Peştun nüfusun yaşadığı yerlerdeki medreseler başta, Pakistan ve hatta Hindistan'daki dini eğitim merkezlerinde yeşertilen ve olgunlaştırılan Taliban kuvvetleri, güneyden Afganistan'a girip süratle Kâbil'e ulaşınca, Hükümet geri çekilmeye mecbur kalmış ve 1996 sonlarında Kâbil'i terk etmiştir.

Bu arada Ahmet Şah Mesut ve Rabbani'nin Kâbil'i terk ederken Necibullah'a kendileriyle birlikte gelmesini önerdikleri, ancak Necibullah'ın Peştun ağırlıklı Taliban hareketinin kendisine dokunmayacağı inancıyla bunu reddettiği ve sonunda Taliban'ın Kâbil'deki ilk icraatının onu ve kardeşini sığındıkları BM Temsilciliğinden alıp bir trafik işareti kulesine asmak olduğu söylenirdi.

Duyduğum kadarıyla Rabbani, Ahmet Şah Mesut ve Dostum, güneyden gelen ve köktendinci olduğu kadar Peştun milli hareketi de olan Taliban'ı uzun süre Salang geçidinin ardındaki kuzey bölgesinin içine sokmadığı, orada Dostum'un, Mezar-ı Şerif merkezli, yedi ili kapsayan, Taliban'ın yönetimiyle kıyaslandığında çağdaş sayılabilecek düzgün bir yönetim kurduğu anlatılır.

1999'da Raşit Dostum'un doğru mu, yalan mı bilemeyeceğim bir rivayete göre Türkiye'den birilerinin kışkırtmasıyla federal devlet

kurmaya uğraşmak gibi bazı hatalarını iyi değerlendiren Taliban, Dostum'un generallerinden Malik Pehlivan'ı "Seni artiz yapacağız" türünden, Mezar-ı Şerif merkezli bölgenin yönetimini ona bırakacakları gibi vaatlerle kandırıp General Dostum'u devirmesini sağladığı söylenir.

İhanete uğrayan Dostum'un sınırda kendi adamlarına haraç verip Özbekistan'a kapağı ancak öyle atabildiği rivayet edilir. Bunun ardından, Taliban'ın, Dostum'un yokluğunu da değerlendirip Mezar-ı Şerif'e girdiği ve ilk iş olarak kanlı bir Şii Hazara katliamına başladığı bilinir.

Türkiye'ye gelip ilgili makamlarla konuştuktan sonra Afganistan'a dönen Dostum, yeniden Kuzey İttifakına katılıp dağa çıkmış, ardından 11 Eylül olmuş, Büyükelçi Aydemir Erman'ın ifadesine göre kıyıda kalmış olan Dostum, birden yeniden önem kazanmıştı.

Bu arada, tabiri caizse Dostum'u satan Malik Pehlivan da nasıl olduysa 11 Eylül'den hemen sonra Ankara'da TRT ekranlarında eski Genelkurmay Başkanlarımızdan Doğan Güreş'in yanında milli kahraman gibi arz-ı endam edivermişti.

Dostum'a Akıl Vermek

Dostum'la ilk görüşmelerimizden birinde "Sen madem ki Türk soyluyum diye ortaya çıkıp mücadele vermişsin, o zaman bugün ona göre davranacaksın. İki siyasi kimliğin olacak. Biri Cümbüş-ü İslami'nin[350] başı olmak, diğeri senin partinden olmasa da ülkedeki bütün Türk soylulara sahip çıkmak. Başka parti kurmak isteyenler olacaktır. Onlara engel olmayacak, ama kendi denetimin altında tutmaya çalışacaksın. Bu benim sana tavsiyem, ondan öteye geçmez. Elbette kendine göre düşüncelerin vardır. Bana sorarsan Afganistan'ın bütünlüğünü zedeleyecek düşüncelere rağbet etme, ayrım gütmeden Afganistan'ın bütünlüğü içinde Türk soyluların haklarını savunmaktan vazgeçme, ama bölücülük de yapma, yeter" dedim.

Türkiye'ye yerleşmiş Afganlardan iki Türkmen bana geldiler, bir Türkmen partisi kurmak istediklerini söylediler. "Biz karışmayız, Afgan makamları ve General Dostum'la görüşün" dedim. Şibirgan'a gitmişler. Dostum birini hapse atmış, birini Kâbil'e geri göndermiş. Hapistekini zor kurtardık.

---

350 Raşit Dostum'un partisi. Buradaki cümbüş davullu dümbelekli eğlence değil, bir araya gelip topluca hareket etmek anlamını taşıyor.

Ne dediğimi anlamamış olsa gerek ki Türkiye'deki bazı makamlara beni şikâyet etmiş, "Büyükelçi bana seninkinden başka partiler de olacak dedi" demiş. Şikâyet ettiği Türkiye'deki makamların da Dostum'a benim ne dediğimi anladıklarından şüpheliyim.

Türk Olmanın Bedeli

Raşit Dostum, sütten çıkma ak kaşık değildi elbette, ama Afganistan'da o dönemde iktidarıyla, muhalefetiyle, adı bilinen Afgan herkesin hem kana hem uyuşturucu ticaretine yahut ya birine ya her ikisine boğazına kadar bulaşmışlığı varken, nedense her zaman eleştirilerin tam ortasına o oturtulurdu.

Bir defasında, yine çok ileri giden eleştirilerden yakınıyordu. Bir akşam beni ve o sırada Kâbil'de bulunan Büyükelçi Ahmet Ökçün'ü yemeğe davet etmişti. Yemekten sonra "Özel görüşelim" dedim. Dostum, ben, Ahmet, bir de Dostum'un bir danışmanı bir odaya çekildik. "Bak, sana Türküm de diyen ben değilim. Sen en zor ortamda Türklüğü seçmiş, yiğitlik göstermiş, Türk nejatlıyım diye kendin çıkıp bir bakıma ortaya canını koymuşsun. Sağ ol. Ama bu dünyada Türk olmak öyle kolay değildir. Bedeli vardır ve bu bedel bazen çok ağır olur, Türk'üm diyorsan onu göze alacaksın" diye başladım. "O bedel nedir?" diye sordu. "En hafifinden herkesin hedefi haline gelirsin, şimdi olduğu gibi. Onun için oğlak oyununa[351] bir at boyu geriden[352] başlayacaksın ve çok dikkatli gideceksin. Olur olmaz çıkışlardan kaçınacaksın, yoksa bütün şimşekleri üstüne çekersin, yine şimdi olduğu gibi" diye cevap verdim.

Ne kadarını anladı bilmiyorum, ama gözleri yaşarır gibi oldu. "Bu dünyada o kadar Türk varız, niye birbirimize destek olmuyoruz" gibisinden birkaç söz söyledi. "Aman sus, öyle dersen bu defa 10 at boyu geri gidersin" dedim. "Belki yüz sene sonra olur. Ama şimdi sen attığın temeli koru yeter" diye ekledim. "Şark tarafına bak. Çinliler senden öyle yılmış ki sana karşı durabilmek için büyük zorlukla 7.500 km duvar çekmeyi göze almışlar. Bilmem kaç bin kilometre

351 Darice buzkaşi. At üstünde, kesilmiş bir oğlağın kanlı gövdesiyle oynanan "çok insani" bir oyun. Bir açıdan Türk ile İngilizin farkını da gösterir. İngiliz oğlağı mideye indirir, derisinden glase pabuç yapar, yerine bir top koyup tokmakla onu kovalar, adına polo der ve medeni olur.

352 Üç sıfır mağlup başlayacaksın desem daha uygun düşecekti, ama bu defa işin içine futbol girmedi, çünkü futboldan anladığını sanmıyordum. İyi bildiği spor oğlak oyunuydu. Kendisi de çok iyi oynar demişlerdi.

Deşt-i Leyli'de, ameliyat eldiveni kullanmalarını horozların kravat takmasıyla bir saydığım Afgan dostlarla

garbında Avrupalılar, Atilla'dan beri yüzlerce yıl 'Anaaam Türkler geliyor'[353] diye feryat etmişler. Bundan dolayı ne sıkıntı duy ne de övün. Gerçeği kabul et, ona göre davran" dedim.

Horozların Kravat Takması

Şibirgan taraflarında Kuzey İttifakına teslim olduktan sonra konteynerler içinde doğudaki Kunduz'dan batıdaki Şibirgan'a nakledilirken sıcaktan ve havasızlıktan boğulup ölen 2.000 kadar Taliban esirinin 2003 yılında Deşt-i Leyli çölünde toplu mezarı bulundu. Bu esirleri konteynerlere tıkıp nakleden Dostum olmadığı ve Şibirgan'daki hapishaneye ulaşmadan yolda öldükleri halde fatura ona çıkarıldı, gene bir yaylım ateşidir başladı, "Dostum şöyle canavar, böyle gaddar" diye. İşin ilginç yanı, toplu mezardan ameliyat eldivenleri de çıktı. Ankara'ya yazdıydım o zaman "Bugünkü koşullarda Afganların ölü gömerken ameliyat eldiveni kullandıklarını düşünmek, horozların kravat takmasını beklemekten farksızdır" diye. O **eldivenlerin oraya nereden geldiğini hâlâ çözebilmiş değilim desem** doğru da olmaz yalan da olmaz; ama ameliyat eldivenleri giyecek düzeyde sağlığına düşkün birilerinin orada bulunmuş olduğu aşikârdı.[354]

353 Tanıdığım aklı başında bir İtalyan hanım, bana bakıp "Mamma il Turchi" diye tekrar eder dururdu. Meğer, akıncılardan çok çeken Orta Avrupa ahalisinin yanı sıra, 16. ve 17. yüzyıllarda İtalyanlar da bizim korsanlardan çok çekmişler.

354 Eldivenleri kimlerin kullanmış olacağını artık sen düşün, ey kariim!

Daha sonra da 2010'larda Dostum'un dışı çikolata rengi, içi kopkoyu beyaz Amerikan Başkanı Obama'nın talimatıyla, Deşt-i Leyli'deki toplu mezarlar yüzünden savaş suçlusu olarak yargılanması gündeme geldi. Belki de sözünü ettiğim ameliyat eldivenleri yüzünden bir sonuç çıkmadı.

Tavuskuşlarının Feryadı

Dostum'un Şibirgan'da bir sarayı, Mezar-ı Şerif'te başka bir sarayı var derlerdi. Bir gün "Para sıkıntısına düştüm, Mezar-ı Şerifteki sarayımı sattım" dedi. "Allah Allah! Bugünkü ortamda Afganistan'da kim saray satın alabilir ki?" diye düşündüm. Meğer Mezar-ı Şerif'te saray dedikleri bizim iş hanı dediğimizdenmiş, Şibirgan'daki saray da misafirhane.

O günkü Afganistan'da bırak taşrayı, Kâbil'de bile kalınabilecek otel bulmak zor ve güvenlik açısından sakıncalıydı. Savaş ağası denilen bölge hâkimleri, bir zamanlar[355] bizim milletvekillerimizin Ankara'ya gelen seçmenlerini TBMM lokantalarında doyurdukları gibi, hâkimiyet kurdukları merkeze şehir dışından gelen taraftarlarını ve konuklarını misafirhanelerinde yedirip içirip yatırıyorlardı. Ben de Şibirgan'a, Herat'a, Celalabat'a gittiğimde bu misafirhanelerde kaldım.

Şibirgan'da Dostum'un misafirhanesinin bahçesinde tavus kuşları dolaşır demişlerdi. Tavus kuşu falan görmedim. Dostum'a sordum.

Meğer Türkiye'den gelen bir gazeteci, Şibirgan'da misafirhanede kalmış, ağırlanmış. Tavus kuşları geceleri bağırmaya benzer sesler çıkarırlarmış, gece sabaha kadar bağırmışlar. Bizim gazeteci "Dostum'un sarayında işkence edilen insanların feryadından sabaha kadar uyuyamadım" diye yazmış. Onun üzerine Dostum, tavus kuşlarını başka yere göndermiş.

Kızın Direnişi

Raşit Dostum'un Türkiye'de üniversitede felsefe okuyan bir kızı vardı. Dostum, lâdini dedikleri, her işi din kurallarına göre tartmayan türden bir adamdı. Afganistan'da bu tür insanların hepsine, fikriyatı ne olursa olsun, komünist deniyordu. Üstelik Dostum'un bir de Sovyet işgali dönemindeki eski geçmişi vardı.

Danışmanı bir gün bana geldi, sürekli olarak komünist diye damgalanmaktan bıkan Dostum'un Türkiye'de felsefe okuyan kızının

355 Şimdi devam ediyor mu bilmiyorum.

İlahiyat Fakültesi'ne geçmesinin mümkün olup olmadığını sordu. Herhalde kendisini komünistlikle suçlayanlara karşı bir sav diye kullanmayı düşünüyordu. Epeyce uğraştıktan sonra mümkün kıldık.

Bu defa kız baş kaldırdı ve İlahiyat Fakültesi'ne gitmeyi reddetti. Felsefe okumaya devam ettiğini işittim.

Türkiye'de Türkleri Sevmiyorlar ki

Hatırlayan bilir. Türkiye'de bir fotoğrafçılık ustası Ergun Çağatay vardı. Robert Kolej'de benden 3-4 sınıf yukarıdaydı. 1977'de Taksim'deki 1 Mayıs katliamında Kazancı Yokuşu'nun köşesinde sıkışıp canını zor kurtarmış, ardından Paris'teki Orly Havaalanında ASALA'nın bombayla gerçekleştirdiği katliamda da fena halde yanmış, aylarca tedaviden sonra düzelebilmişti.

Bu Ergun Çağatay, Sovyetler Birliği yeni göçmüş ve Orta Asya'daki Türk Cumhuriyetleri henüz kapalı kutuyken, gidip oralarda dolaşmış, fotoğraflar çekmiş, çok güzel bir kitap hazırlamış, kendi parasıyla bastırmıştı. 2006'da bir gördüğümde kitapların büyük çoğunluğunun elinde kaldığını, satılamadığını öğrendim. "Bankalar falan niye almadılar? 1990'ların ilk yarısında Orta Asya'ya büyük ilgi vardı, kitaplar neden satılamadı?" diye sordum. Ergun Çağatay "Sen o laflara bakma, Türkiye'de Türkleri sevmiyorlar ki" diye cevap verdiydi.

Aklıma Afganistan'dayken Raşit Dostum'la yaptığım konuşmalar geldi.

Dostum'u Dışlamak

Ben Afganistan'dayken[356], bizim bazı makamlar, Dostum'a törenle cümle aleme göstere göstere çekler veriyor, bir de bunun gazetelerde yayımlanmasını sağlıyorlardı. Adam, binlerce kişilik ordu besliyordu. Verilen meblağ bir işe yarasa bari. Dişinin kovuğuna bile yetmezdi. Ankara'daki sayın büyüklerimize "Böyle göstere göstere yapmayın, etmeyin" dedim. "Kendi öyle istiyor" dediler. Dostum kendi istiyorsa da sen kafayı kullan. Bu yaklaşım Afganistan'da, başta çok değerli Batılı dost ve müttefiklerimiz, cümle âlemin oklarını hem Türkiye'nin hem de Dostum'un üzerine çekiyor, gereksiz rahatsızlıklara yol açıyordu. Üzerine tüy dikmek diye buna derler herhalde. Dostum'a her türlü yardımı elbette yap, ama adam gibi,

356 Diplomata "Ben Paris'teyken" demek yakışır, ama ne yapalım, kader utansın.

fazla çaktırmadan edep dairesinde yap ve Afganistan'daki diğer unsurlarla dengeyi koru.

Ben Afganistan'dan ayrıldıktan sonra işler bu defa tersine dönmüş sanırım. 2006 yılının başında Karzai'nin Ankara'ya gelişi dolayısıyla Cumhurbaşkanlığında verilen yemekte, 2002'nin ikinci yarısında ISAF komutanı olan Korgeneral Hilmi Akın Zorlu Paşa'yla ve ISAF NATO'ya bağlandıktan sonra 2005'te altı aylığına komutanlığı devralmış bulunan Ethem Erdağı'yla aynı masaya düştük. Laf arasında "Biz Afganistan'da herkese eşit davrandık, kimseye düşmanlık da etmedik, fazla da yüz göz olmadık" dedim. Adam, manidar bir şekilde, sanki Dostum'u bir düşman gibi gördüğünü hissettirmek istermiş gibi "Yaa! Dostum'a da mı eşit davrandınız?" demez mi! Tam ters bir laf edecektim, rahmetli Akın Zorlu imdada yetişti. "Biz askere tüfeğin namlusunu yerden kaldırtmadık, kimseyle düşmanlık etmedik" dedi.

Akın Zorlu Paşa söze girmese Erdağı'na "Siz kimin ordusunda komutandınız?" diye soracaktım.

Sivil toplum örgütü sevdalısı bir arkadaşım 2008 yılında fakir fukarayı muayene amacıyla bir doktorlar grubuyla Afganistan'a gitmişti. Kâbil'de, o sırada orada bulunan Dostum'un heyet mensuplarını yemeğe davet ettiğini, Büyükelçiliğin "Şimdi Karzai'yle aramız çok iyi, Dostum'a gitmek olmaz" deyip gitmelerine izin vermediğini söyledi.

Dışişlerinde sorumlu mevkide bulunan sivri akıllı meslektaşlar, anlaşılan Dostum'u defterden silmişler. Aferin. Yahu sizin mesleğiniz diplomatlık. Afganistan gibi bir ülkede elinde Dostum gibi bir varlık[357] var. Kötüye de kullanılır, iyiye de. Çöpe atmak, okullar olmadan maarifi bir güzel idare etmeye benzer. Zahmet buyurup kafayı çalıştırsaydılar ya!

Bir şey daha var. Dostum'un Türk soylu Afganların önderi olarak ancak Afganistan'ın bütünlüğü içinde bir ağırlığı olabilir. Aslında bir noktada, kendisi farkında mıdır bilmem, ama Peştunlar ile Tacikler arasındaki çekişmede başlıca denge unsurudur. Kuzey Afganistan'ın bir köşesinde özerk bir bölgenin başındaki Dostum'un, bana göre fazla bir ağırlığı olmaz. Aksine şimşekleri üzerine daha çok çeker.

Ben Kâbil'den ayrılırken Ankara'daki çok sayın büyük meslektaşlarımızın Afganistan politikasını biraz da anneannemin deyimiy-

357 Türkçe "asset" dedikleri.

le "kedilerin çamaşır yıkamasına" benzettiydim de o yüzden bir değineyim dedim. Galiba doğru benzetmişim. Zaman öyle gösteriyor sanki.

Hayatta ve Ayakta Kalma Ustası

Mareşal Dostum, Afganistan'ın, ardı arkası kesilmeyen ve bazen yavaşlayıp bazen hızlanarak hâlâ süregiden, hiç bitmeyen anlaşmazlıklar, çatışmalar savaşlar ve istikrarsızlıklarla dolu son 45 yıllık talihsiz ve kanlı tarihinde, Türk basın-yayın organları ve Türk kamuoyu dahil, uluslararası alanda en çok eleştiri ve hatta düşmanlığa maruz tutulan Afgan siyasi lider olduğu ve kendisine maddi manevi her türlü saldırı yapıldığı halde ve hatta bir aralık, çok bel bağladığı Türkiye tarafından dışlanmasına rağmen, işçilikten başlayıp tarihte az ülkede görülmüş yarım asırlık çok sarsıcı iniş çıkışlarla dolu bir süreçte, birçok defa sıfırlanmak üzereyken hacıyatmaz gibi yeniden ayağa dikilebilmiş ve sonunda mareşal rütbesine ve cumhurbaşkanı yardımcılığı makamına yükselmiş biridir.[358] Necibullah, Ahmet Şah Mesut, Hikmetyar, İsmail Han, Afganistan'daki bütün siyasi hareket önderleriyle hem savaşmış hem de ittifaklar kurabilmiştir. Çok sayıda suikastten, saldırıdan kurtulmayı başarmıştır. Tam bir hayatta ve ayakta kalabilme ustasıdır.[359]

Kâbil'deki Alman Büyükelçisi

Benden iki üç ay sonra Kâbil'e gelen tıfıl diye tanımlanabilecek türden birisi olan Alman Büyükelçisi[360] daha resmen tanışmadan, bir kalabalıkta birden yanımda peyda olup işaret parmağını burnuma sallayarak "Bana bak! Şu Dostum'u kışkırtmaktan vazgeçin siz!" dedi. Haydaa! Herif kendini Hitler, beni Çek Cumhurbaşkanı talihsiz garibim Doktor Hacha mı zannetti ne! "Afganistan'a ne zaman geldin? Çabucak neler öğrendin? Ne biliyorsun da bana bu lafları söylüyorsun!" diye terslenip yürüdüm. Adamlar, birleşme ayağına Doğu Almanya'yı ilhak ettikten sonra Hitler değilse de Kayser Wilhelm havasına girdiler. Hâlâ da öyleler galiba.

---

358 İnsanı bayacak kadar uzun ve karmaşık bir cümle oldu, az daha ben de bayılacaktım, ama benden bu kadar.

359 Büyükelçi Aydemir Erman'ın tabiriyle, Türkçesi "survivor".

360 Bu Almanlar, bildiğim kadarıyla, bazı az gelişmiş ülkelere bazı genç adamları büyükelçi unvanıyla atarlar. Kabiliyet görürlerse, önemli merkezlerde müsteşar falan diye çalıştırıp iyice eğittikten sonra da sahici büyükelçi yaparlar.

O dönemde, Almanlar ne ISAF komutanlığına ne de Ebedi Özgürlük Komutanlığına bağlı olan, tamamı kendi emirleri altındaki 3.500 kişilik bir birliği, Kuzey Afganistan'a yerleştirdiler. Kendilerinin bilgisi dışında Afganistan'da kuş uçmasını istemeyen, bu yüzden düğün alaylarını bile terörist sanıp bombalayan Amerikalılarla ne konuşup nasıl anlaştılar bilmiyorum. Orada ne yaptılar ne ettiler öğrenemedim. Hâlâ merak ederim.

Afganistan'da Amerikalılar, ülkenin en ücra köşelerine kadar yabancı asker konuşlandırabilmek için "İl İmar Takımları" diye bir şey uydurdular. Güya kalkınmaya yardımcı olacaklardı. Köylere, mesela bir duvarcı, bir boyacı, bir tesisatçı, bir de inşaatçı ustabaşı gönderilecek, halkın iştirakiyle okul, cami falan onarılacak veya yeni yapılacak, onları korumak için de 50 tane silahlı asker görevlendirilecekti. Bize illaki şu ünlü Buda heykellerinin top ateşiyle yıkıldığı Bamyan iline gidin dediler. Reddettik. "Gidersek kuzeye, Türk bölgesine gideriz, başka yere gitmeyiz" dedik. Kuzey Afganistan'a inşaat ustası ve asker göndermemize en fazla Almanlar inatla itiraz ettiler. Benden sonra ne oldu bilmiyorum.

Almanlar ve Afganistan

Aslında Osmanlı Devleti'nin Afganistan'la yakınlık ve işbirliği çabalarının yoğunlaşması, Osmanlı İmparatorluğunun son dönemlerinde başlamıştı. Bu işbirliği çabalarını istismar peşinde olan Almanlar, Türklerin sırtından Afganistan'a erişmek istemişti. Ancak aynı zamanda Türkiye'nin buralarda kalıcı olması halinde çıkarlarının engelleneceği endişesi içindeydiler. Afganistan'a İran üzerinden gidecek küçük bir Türk-Alman ortak görev kuvvetinin başında olan Rauf Orbay, Almanların niyetini anlayınca ve işbirliğinin imkânsızlığını görünce, yarı yoldan geri dönmüştü. Yine de Niedermayer adlı birinin komutasında yedi, sekiz Alman subayı İran'da zor günler geçirdikten sonra Kâbil'e ulaşmıştır. Bir Türk subayı da bu arada onlarla birlikte Kâbil'e gitmiştir.

Almanlar, Birinci Dünya Savaşı'nda Hindistan'da büyük bir ayaklanma tasarlamışlar ve bu amaçla Amerika üzerinden Hindistan'a çok miktarda silah ve cephane gönderme çabasına girişmişlerdir.[361] 1915 Noel günü için planlanan bu ayaklanmanın başındaki

361 Hindistan'a silah gönderme işinin baş yöneticisi Vaşington'daki Alman Askeri Ataşesi ünlü Franz von Papen'dir. Bir ara Almanya'da başbakanlık yapan, Hitler'in iktidara gelmesinde payı bulunan von Papen. Anschluss sırasında Viyana'da, İkinci Dünya Harbi boyunca Ankara'da büyükelçi olan von Papen.

çoğu Müslüman Hintli ihtilalciler de hazırlıkları Kâbil'den izlemişler ve hatta kendi aralarında bir de geçici Hükümet kurmuşlardır, İngilizler Noel'deki ayaklanma hazırlıklarını ortaya çıkarıp 15 Aralık 1915'te Hindistan'da 300 kişiyi tutuklayınca iş suya düşmüştür. Ancak Kâbil'de savaş boyunca Türk ve Almanlar ile Hint ihtilalcilerin varlığı, İngilizleri son derece tedirgin etmiştir.

Almanlar Halife Padişah Mehmet Reşat'ın ilan ettiği Cihad-ı Mukaddes'i kendilerini Pakistan ve Bangladeş'i de kapsayan eski İngiliz Hindistanı'na ve ayrıca Orta Asya'ya taşıyacak bir araç olarak kullanmak amacı güderken diğer taraftan Türkiye'nin doğusuyla irtibatını kesmeye uğraşmış, bunun için de bir yandan Ermenileri el altından desteklemiş,[362] bir yandan da savaşın sonunda Türk ordusunun hem Batum'a hem de Bakû'ye girmesini engellemeye çalışmıştır. Enver Paşa'nın Alman baskısıyla Bakü önündeki Kafkas ordusu komutanı kardeşi Nuri Paşa'ya[363] Harbiye Nezaretinden bir telgraf çekip "Bakû'ye girme" talimatı verdiği, sonra evindeki telgrafhaneden "Durma, hemen gir" emri gönderdiği meşhurdur. Çevresindekilere "Bu harbi kazanırsak, Almanlarla savaşmak zorunda kalacağız herhalde" dediği de bilinir.

Bakû'ye Kafkas Türk-İslam Ordusu girip Hazar Denizi'nin o zamanki adıyla Türkistan tarafına geçmek için tekneler sağlamaya uğraşınca, Hindistan yolunun kuzeyden tehdit altına girmesinden endişelenen İngilizlerden fazla Almanlar telaşa düşmüştür. Bütün bunları Alman ve İngiliz arşivlerinden araştıracak tarihçiler gerekir. Ama bugünün tarihçi geçinen ne Turgut Reis'e korsan dedim diye hırsından delirme raddesine gelen veya Sultan Vahdettin'i milli kahraman, Abdülhamid'i dünyalar fatihi ilan eden sağcı zır cahil avanaklardan, ne de Türk sözü edilince istavroz[364] görmüş vampire dönen Amerikancı sözüm ona solculardan, kimsenin bulunabileceğini sanmıyorum.

Bakû'nün kurtarılmasının hemen ardından Birinci Dünya Savaşı sona ermiş, o an için yorgan gitmiş, kavga bitmiş gibi görünse de **kavga, biz farkında olmadan hâlâ içten içe devam etmektedir.**

Tarih, devletlerin, milletlerin hafızasıdır. Bilmezsen yahut safsataları doğru sanır, iki adım öteni de göremezsen, bilincini kaybetmiş insanlar gibi uluslararası alanda aval aval gezersin. Benzetmek gibi olmasın diyelim.

362 Bunu Şevket Süreyya Aydemir de bir örnek olayla anlatır.
363 Nuri Killigil.
364 Haçın "İstanbulca"sı.

Benim bildiğim, Afganistan'a ABD'den sonra en fazla askeri, Almanlar gönderdi. Bunu görünce, 26 yıl öncesinde Bonn'dayken, seçimden sonra o zamanki Başbakan Schmidt'in "Almanya dünya devleti olacak mı?" diye sorulduğunda "Bunu Kayzer Vilhem'e sorsanız evet derdi, ama kesinlikle hayır" diye cevap verdiğini hatırladım. 26 yılda çok şey değişmişti.

Türk Subayı, Afgan Askeri, Alman Silahı

Yine de Almanya'nın Afganistan'da göreceli bir itibari vardır. "Türk subayları,[365] Afgan askerleri ve Alman silahlarıyla oluşturulacak bir ordunun karşısında kimsenin duramayacağı" şeklindeki bir darbımeseli Kâbil'de karşılaştığım birçok Afgan tekrar edip durdu. Ayrıca, 1945 yılı Nisan ayı sonunda Adolf Hitler'in acı kaybı dolayısıyla Alman halkına Japon Hükümetinden başka bir tek Afgan Hükümeti'nin taziye telgrafı çektiği de söylentiler arasındadır.

İkinci Dünya Savaşı sonunda birçok Nazinin Afganistan'a sığındığı, oradan çeşitli ülkelere dağıldıkları da çok yazılmıştır. Birisi, bitpazarında "Adolf Hitler 1889-1945" yazılı, üzerinde Hitler'in sureti basılı madalyon gördüğünü yemin billah söylediydi.[366] Merak ettim, çok aradım ama bulamadım.

Cumhurbaşkanı Eşref Gani

Ben Afganistan'dayken maliye bakanıydı. Amerika'dan, aklımda kaldığı kadarıyla Dünya Bankası'ndan gelmişti. Davetlerde, toplantılarda ne zaman karşılaşsak yanıma gelir, "Araplar 300 yıl uğraştı, başaramadı, siz Türkler bir geldiniz,[367] 50 yılda bütün Afganistan'ı Müslüman yaptınız" der, giderdi. Takdir ve teşekkür mü ediyordu, yoksa serzenişte mi bulunuyordu, yani Türkçesi, övüyor muydu, yeriyor muydu anlayamadım. En sonunda bir gün "Bak Mevlam ne eylemiş. Ne eylemişse güzel eylemiş" dedim.[368]

---

365 Tabii okulları kapatılıp, yetiştirme ortamları değiştirilip, türleri değişime, yeni moda tabiriyle mutasyona uğratılmadan öncekileri kastediyorlar.

366 Aydemir Erman, bunu bir Amerikalı gazetecinin yazdığı kitapta da okuduğunu söyledi.

367 Herhalde 11 ve 12. yüzyıllarda Afganistan üzerinden Hindistan'a inen Selçukluları kastediyordu. Bunu, yeni Türkiye'de bilen kimse pek yoktur diye yazdım.

368 Türkçesi "Look what the God did. He did good whatever he did." Yani az biraz Atatürk'ün oğulları Çanakkale'de ölen İngiliz annelerine hitabesinin tercüme seviyesini andırıyor, ama istediğim halde edebiyatçı olamadım, hayat beni başka taraflara sürükledi, onun için benden bu kadar.

Eşref Gani'den aklımda kalan, akıllı bir adam olmasından öte her toplantıya yanında sekreter gibi kullandığı oğluyla katılmasıydı. Başka kimseye güvenmez gibi bir hali vardı. Bütün notları oğlu tutar, görüşmelerde bir takılma olursa babasından aldığı talimatla toplantı salonundan bahçeye çıkar, o zamanlar yeni bir icat olan cep telefonuyla birileriyle konuşur, sonra içeri dönüp babasının kulağına bir şeyler fısıldar ve toplantı devam ederdi.

2014'te Eşref Gani, Afganistan cumhurbaşkanı seçildi. Adının önüne ve arkasına, başka isimler eklendiği için önce anlayamadım, sonra tanıdım. 2020'de yeniden seçildi. 2014'te yanına cumhurbaşkanı yardımcısı olarak Raşit Dostum'u almıştı. Dostum 2020'ye kadar bu görevde kaldı.

Anladığım kadarıyla büyük bölümü Pakistan tarafında yaşayan Peştun Ahmetzai Kabilesinden gelen Eşref Gani, seçimlerde rakibi olan, kuzeyli Taciklerin desteklediği Abdullah Ahdullah'a karşı dengeyi tutturmak için Kuzeyli Özbek Raşit Dostum'u cumhurbaşkanı yardımcısı yapmıştı. Duyduğum kadarıyla 2019'daki seçimden sonra Abdullah Abdullah'a da taviz gibi bazı yetkiler verilip iktidara bir ölçüde ortak edilince, yanına 2001'de suikaste kurban giden ünlü Tacik Ahmet Şah Mesut'un güvendiği o zamanki genç adamlardan, istihbarat işlerini yürüten Emrullah Salih'i[369] cumhurbaşkanı yardımcısı olarak aldı. Dostum kenarda kaldı. Ona da bazı unvanlar ve görevler verildi galiba.

Herat ve İsmail Han

2002 yılında Vali İsmail Han'ın daveti üzerine Herat'a gittim. Aslen Herat civarında bir kasabada doğmuş bir Tacik olan İsmail Han Afgan ordusunda yüzbaşıyken, komünistlerin iktidara gelmesinin ardından dağa çıkarak mücahitlere katılmıştı. Necibullah'ın iktidardan indirilip yeni hükümetin kurulmasından sonra Herat Valisi olmuştu. Taliban'ın Kâbil'e girmesinden sonra Dostum'un Kuzey Afganistan'da kurduğu Mezar-ı Şerif merkezli ve Taliban yönetimine kıyasla çok daha çağdaş görünümlü özerk bölgede yer almış, ama Dostum'un saldırısına uğramış, 8.000 adamıyla İran'a sığınmış, sonra geri dönmüş, bu defa Dostum'a ihanet eden Malik Pehlivan tarafından yakalanıp Taliban'a teslim edilmiştir. Hapisten kaçmış, Kuzey İttifakına katılmış, Taliban iktidardan uzaklaştırıldıktan sonra yeniden Herat Valisi olmuştu.

369 Cumhurbaşkanı yardımcısı Emrullah Salih, o bildiğim Emrullah ise tabii.

Mahalli kâtip kadrosundan bir sefaret mensubu arkadaşla gittiğimiz Herat'ta, İsmail Han'ın misafirhanesinde kaldık. Ramazan ayında gitmiştik. Misafirhane boştu. Seferi sayıldığımızdan dolayı sırf bizim için yemek pişirdiler.

İsmail Han, Herat'taki Selçuklu kalesinin ve Ali Şir Nevai'nin türbesinin onarılması için maddi değil, teknik yardım ve UNESCO'da diplomatik destek istedi.

Ankara'ya yazdım. "Bizimle ne ilgisi var?" demeye gelen bir cevap aldım. Bir tek "Ali Şir Nevai dediğiniz adam kimdir?" demeleri eksikti. Bildiğim kadarını anlattım. Ne oldu bilmiyorum.

Nereden Nereye

Sovyet destekli darbenin öncesinden kalma, bir eski generalle konuşuyordum. Amerika'ya kaçmış, Taliban'ın devrilmesinden sonra Afganistan'a dönmüştü. Kızı Amerika'da Osmanlı Tarihi okuyordu. Afganistan'ın halinden şikâyet ediyordu. "Adamlar dağa çıkmışlar, Sovyet işgaline karşı yıllarca direnmişler. Sizin gibilerin eli armut mu topluyordu? Amerika'ya gideceğinize siz de dağa çıksaydınız" dedim. "Çıkmaz olur muyuz, çıktık" dedi. "Ama Amerikalılardan ne bir tek mermi ne de bir kuruş para yardımı alabildik" diye devam etti. "Afganistan'a El Kaidecileri doldurdular. Olanca desteği ve yardımı İslami kimlikli örgütlere verdiler, bütün teşebbüslerimize rağmen bizi yok saydılar, neredeyse biz de düşman ilan edilecektik. Bırak dağda mücadele etmeyi, kendi ülkemizde barınamadık bile" dedi. "Niye Türkiye'ye gelmediniz?" dedim. "Niyetlendik ama Türkiye yüzümüze bile bakmadı" diye cevap verdi. "Kızımın Osmanlı tarihini Amerika'da okuması size bir şey ifade etmiyor mu?" diye de sordu.

Yıllar önce, Lizbon'da büyükelçi Fuat Doğu Paşa'yla konuşuyorduk. O da 1950'li yılların başlarında bizim büyükelçi Aydemir Erman'ın babasıyla birlikte askeri işbirliği çerçevesinde Afganistan'da görev yapmıştı. "Biz NATO'ya girdikten sonra Afganistan'la askeri işbirliğini, başta subayların eğitimi gelmek üzere yavaş yavaş iyice kısıtladık. NATO'nun teşkilat içi gizli bilgilerini, düzenini, silah sistemlerini öğrenip dışarı sızdırabilirler diye" demişti.

Gülbeddin Hikmetyar

Afganistan'daki savaş ağalarının içinde en gaddarının Hikmetyar olduğu söylenirdi. Doğru veya yalan, kafasını kestirdiği insan-

ların ana damarına takoz çaktırıp başsız bedeni acayip hareketlerle debelendirdiği ve adamlarıyla buna kahkahalarla güldükleri rivayet edilirdi. Büyük ihtimalle, düşmanlarının gözünü yıldırmak için bu rivayetleri kendisi yayıyordu.

Hikmetyar, Taliban gidince Kâbil'e gelmedi. Amerikalılarla ters düştüğü, dağa çekilen Taliban unsurlarıyla dirsek temasında olduğu, İran'a gittiği falan söylendi. 1980'lerde Sovyetler'le ve ardından gelen Necibullah Hükümetiyle mücadele eden mücahitler arasında, 11 Eylül'den hemen önce bir suikaste kurban giden Ahmet Şah Mesut'la birlikte en güçlü ve ünlü iki önderden biriydi. O dönemde General Dostum'un milislerinin Necibullah'ı ayakta tutan başlıca unsurlardan biri, belki de en önde geleni olduğu da bilinirdi. Dostum taraf değiştirince, Necibullah iktidardan gitmişti. Ondan sonra da Taliban Kâbil'e girene kadar sürecek bütün tarafların habire değişen ittifakları, dostlukları, düşmanlıkları ve bilumum siyaset cambazlıklarıyla dolu bir dönem başlamıştı.

Lahdar İbrahimi ve Yardımcısı

Birleşmiş Milletler Afganistan Özel Temsilcisiydi. Afganistan'dan sonra Irak'a Özel Temsilci yapıldı. Eski bir Cezayirli mücahitti. Adının Arapça aslı El Ahdar El İbrahimi'ydi, ama Fransızca Lakhdar Brahimi diye yazılırdı. Kızı CNN'de muhabirdi. Rym Brahimi o günlerde Ortadoğu konularında ekranda çokça görünürdü. İleriki günlerde Ürdün Kral ailesinden biriyle evlendi, Prenses Rym oldu diye duydum. Lahdar İbrahimi, gençliğinde Cezayir Kurtuluş Cephesi'nde yıllarca çalışmıştı. 1990'larda Cezayir dışişleri bakanı olarak görev yapmıştı.

Amerikalılar, Afganistan'da tuhaf işler yapıyorlardı. Köyleri bombalıyorlar, yedi kadın, beş ihtiyar, sekiz çocuk, iki de silahlı veya silahsız genç adam öldürüyorlar, iftiharla "İki Taliban öldürüldü" diye açıklıyorlar, geri kalanları adamdan saymıyorlar, "yan tahribat" deyip geçiyorlardı. Düğün alaylarını, taşradan Kuzey İttifakını tebrik için Kâbil'e gelen konvoyları, köyleri, hatta gece karanlığında Taliban sandıkları koyun sürülerini bile roket ateşine tutuyorlardı.

Lahdar İbrahimi'nin Cezayir Kurtuluş Cephesi üyeliğini kapsayan gençlik siciline güvenip "Amerikalılar bu insanların kaygılarını, heveslerini, acılarını, umutlarını kısacası, hallerini anlayamaz. Anlarsanız siz anlarsınız. Amerikalılara biraz daha dikkatli davranmalarını telkine çalışın, yoksa halkın Taliban'a karşı olan kesiminde

bile ciddi hoşnutsuzluk yaratıyorlar" dedim. Birden irkildi: "Niye Amerikalılar anlamayacakmış da ben anlayacakmışım, Amerikalılar neden anlamasınlar ki!" dedi. Anlaşılan Cezayirli özgürlük savaşçısı, ahir ömründe tokmak vurucunun hınk deyicisine dönüşmüştü de ahmak gibi baltayı taşa vurmuştum.

O yüzden, Afganistan'dan sonra, ABD istilasının ardından Irak'a BM Özel Temsilcisi atanmasına hiç şaşmadım.

Brahimi'nin yardımcısı bir eski Doğu Alman büyükelçisiydi. Federal Almanya, Alman Demokratik Cumhuriyeti'ni[370] Sovyetler'den satın aldıktan sonra, Doğuluların asker, sivil bütün bürokrasisini tabiri caizse sokağa atmıştı. Adını şimdi unuttuğum, 1980'li yılların sonlarında Pakistan'da Büyükelçilik yaptığını söylediğini hatırladığım bu Doğu Alman, iki Almanya'nın birleşmesinden sonra iş bulamadığını, Hamburg'a gidip iki yıl orada taksi şoförlüğü yaptığını, sonra diplomatlık günlerinden kalma bazı tanıdıkları sayesinde BM'de iş bulduğunu söylemişti. Tehlikeli diye pek kimse gelmek istemediğinden, Kâbil'e gönderilmişti.

Bana sorarsınız, daha önce bahsettiğim Alman Büyükelçisinden çok daha vasıflı ve bilgili bir adamdı. Ondan ötesi fikirler yürütmek bana düşmez. Almanların sorunu.

Ercan Murat

İngilizce kısaltılmışına UNDP denilen Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı'nın Afganistan temsilcisiydi. Ben 1968 yılında Dışişleri'nde UEK Dairesinin Dünya Gıda Programı Şubesinde çalışırken, o da aynı tarihlerde Ankara'daki BM Daimi Temsilciliğinde, UNDP'de işe başlamıştı. Müşterek tanıdıklarımız çoktu ama hiç karşılaşmamıştık.

Ercan Murat, uluslararası kuruluşlarda ömür boyu çalışmış, birçok vatandaşın aksine, Türkiye'yle gönül bağını hiç koparmamıştı. UNDP'nin Afganistan'ın birçok yerinde adamları vardı. Ülkenin ücra köşelerinde neler olup bittiğini çoğu kez Ercan Murat'tan öğreniyordum.

Ercan Murat, emekli olunca Türkiye'ye dönmek, doğup büyüdüğü Üsküdar'da oturmak istiyordu. 2005'te bir kere telefonla konuştuk. İstanbul'a gelmiş, satın alabileceği bir ev arıyor, evlerin pahalılığından şikâyet ediyordu. Sonra bağlantıyı kaybettim. Her neredeyse bol selamlar olsun.

370 Yani Doğu Almanya dedikleri.

Tenvir Ahmet Han, Afganistan ve İran

Anılarımın Tahran bölümünde 1989 yılında büyükelçimiz Ömer Akbel protesto için Ankara'ya çağrıldığında Pakistan Büyükelçisi Tenvir Ahmet Han'ın, destek belirtmek amacıyla arabasında bayrak göstererek Büyükelçiliğimizi ziyaret ettiğini yazmıştım. Tenvir Ahmet Han, bu olayın hemen ardından Pakistan'a dönüp Benazir Butto hükümetinde dışişleri bakanlığı yapmıştı. Tenvir Ahmet Han'ın Davut Han darbesiyle krallığa son verdiği 1973 yılında Kâbil'deki Pakistan Büyükelçiliğinde görev yaptığını biliyordum. İslamabad'a gider gitmez onu buldum. Afganistan 1960'larda, sessiz, sakin, kalkınmakta olan bir ülkeyken nasıl olup da Davut Han'ın Kral Muhammet Zahir Şah'ı devirip ülkeyi bugünlere getiren olaylar zincirini başlattığını sordum.

Tenvir Ahmet Han, İran Şahı'nın bir yandan Şiilik, bir yandan da İranlılık, yani Aryanlık, yani dolayısıyla Farslık kartı oynadığını,[371] Doğu Arabistan, Bahreyn, Güney Irak ve Suriye'nin bir bölümündeki Araplara Şiilik kimliğiyle Afganistan'daki ve Sovyetler'deki Sünni Taciklere Farslık kimliğiyle yanaştığını, İran'ın doğusunda bir Fars kuşağı oluşturmak amacıyla Afganistan'da Herat üzerinden başlayıp Sovyet Tacikistanı'na ulaşacak bir demiryolu inşası izni aldığını, bunun bardağı taşırdığını, Moskova'nın tedirgin olduğunu, Davut Han'ın Kralı devirmesiyle Pandora'nın kutusunun açıldığını söylemişti.

Bu arada eski metinlerde Afganistan'ın kuzeyine, kabaca Seyhun nehri ile Hindukuş dağları arasında kalan bölgeye Güney Türkistan veya Afgan Türkistanı denildiğine de değineyim.

2013'te vefat eden Tenvir Ahmet Han'ı hep rahmetle anarım.

Kâbil'deki Pakistan Büyükelçisi

Kâbil'deki Pakistan Büyükelçisine bir gün "Amerikalılar bu kafayla sonunda burada bu savaşı kaybedecek galiba" dedim. Can-ı yürekten bir "İnşallaaah!" dedi. Sonra bana "Bu benim şahsi görüşüm, **sakın Ankara'ya Pakistan'ın resmi görüşüymüş gibi yazma!**" diye düzeltti.

371 Aynı siyaseti bugün Mollalar da sürdürmektedir. Kafası basan herkes, İranlıların PKK'yı güya çaktırmadan neden koruduğunu bir düşünsün. Türkiye sınırının İran tarafında 30 yıl önce pek bulunmayan ve Negadeh'in güneyinde yaşayan Kürtlerin Urumiye-Hoy-Salmaz (eski Dilman) hattının batısına niye yerleştirilmekte olduğunu birisi bana anlatsın. Ayrıca, Cumhuriyetin ilk yıllarında baş kaldıran bölücülere önderlik edenlerden kaçabilen hepsinin İran'a sığınıp orada yaşadıkları da bilinsin.

Bir gün "Hindistan bizi her bakımdan geçti" dedi. "Tabii geçer. Ülkesinin büyüklüğü ve nüfusu sizinkinin üç, beş katı" dedim. "Olsun, eski Hindistan'ın kaymak kısmını biz aldık. Pakistan kurulduğunda her bakımdan Hindistan'ın açık ara önündeydik. Onlar istikrarlı bir şekilde, iyi kötü bir demokrasiyle kalkındılar" dedi. "Siz bir başbakan öldürdüyseniz onlar iki başbakan öldürdüler" dedim. "İstikrar mı bu?" diye sordum. "Onlar bizden daha iyi devlet adamları çıkardılar, biz çıkaramadık, o kadar basit" dedi.

Ben o gün bugündür Türkiye'deki siyasetçilere başka türlü bakarım. Yorum yok.

Durand Hattı ve Pakistan

İngilizler, 1880 yılında silah zoruyla eski Hindistan ile Afganistan arasındaki sınırı fiilen saptamış, sonra bunu 1893 yılında imzalanan bir anlaşmayla resmi hale getirmişlerdir. Anlaşma, bunu İngilizler adına imzalayan Durand adlı adamın adıyla anılır. Sınır, Afganistan'ın güneyinde yaşayan Peştunları ikiye bölmüş, aşiretlerin bir bölümü bir yanda, diğer bölümü öbür yanda kalmıştır.

Hindistan 1947'de bağımsızlığa kavuşup Pakistan ayrılınca, Afganistan Pakistan'ı tanımak istememiş ve Durand hattının geçerliliğini kaybettiğini ileri sürmüştür. O dönemde başlayan ve zaman zaman ufak çaplı da olsa silahlı çatışmalara kadar varan anlaşmazlık, o gün bugündür sürmektedir. En son duyduğum, iş üç yıl kadar önce Pakistan'ın sınırı bir süre kapatmasına kadar gitmiştir.

Karaçi limanı olmazsa Afganistan, Orta Asya'ya açılamazsa Pakistan büyük zarar görecekleri halde, sınır anlaşmazlığı 70 yıldır sürmektedir.

Robert Fınn

Rastladığım en aklı başında Amerikalı diplomatlardan biriydi. Tanıyabildiğim kadarıyla düzgün, dürüst bir adamdı. Türkiye'yi geçmişiyle ve halihazır haliyle, çoğu monbey Türk aydınından daha iyi bildiği gibi, Türk dünyasını ve Afganistan'ı da iyi tanıyordu. Her türlü Türkçe lehçe ve ağızları bizim bazı meslektaşlardan bile daha rahat anladığı ve konuştuğu söylenirdi. 1960'ların son çeyreğinde barış gönüllüsü olarak Türkiye'de iki yıl bulunmuş, Amerika'da üniversitede Türkiyat eğitimi almıştı. Doktora tezi ilk dönem, 1872-1900 arası Türk romanıymış. Bunu daha sonra *Türk Romanı 1872-1900 İlk*

Dönem adı altında yayımlamıştı. Kitabın, bildiğim kadarıyla zaman içinde birkaç baskısı yapılmış ve güncelliği kaybolmamıştır. Hâlâ, aranırsa bulunur.

Sahtekârlığı diplomasi sananlardan değildi. Dediğim gibi, edindiğim kanaat, bilgisi yanında doğru bir insan olduğuydu. Amerikan askerlerinin Afganistan'daki hoyrat ve bazen neredeyse gaddarlık sınırına ulaşan tutumlarından rahatsızlık duyduğunu hissederdim. 2003'te Amerika'nın Irak'a saldırmasından da hiç haz etmediğini düşünüyordum. Konumu icabı bir şey söyleyemezdi ama sıkıntısı belli olurdu. Sık sık görüşürdük. Aklına inanırdım. Türk dostu demek fazla basmakalıp olur; ABD'nin çıkarını bölgede Türkiye'yle işbirliği yapmakta gördüğünü sanırdım demek daha uygundur diyelim. İnşallah yanılmamışımdır. Robert Finn, 2003 sonbaharında Kâbil'den ayrıldı. Herhalde Dışişlerini de bıraktı ki Princeton Üniversitesi'nde öğretim üyesi oldu. Orada düzenlediği bir Afganistan toplantısına beni de davet etti. 2005 yılında İstanbul'da aynı toplantının devamını yaptı. En son bir kere Gölköy'de yazlık evinde gördüm. Sonra izini kaybettim.

Kuzey Irak'taki çuval rezaletinden sonra bir kere bizim Büyükelçiliği ziyarete geldiğinde Finn'in muhafızlarının üzerine silah çevirttirdim. Ayıp oldu, ama onun şahsına da makamına da karşı değildi elbette. Anladığını sanıyorum. İleride bu konuya ayrıca değineceğim.

Kendisi ne der bilmiyorum, ama benim kıt aklıma göre Amerikalılar özellikle 1980'den sonra Türkiye'ye gönderdikleri birtakım şeytan beyinli, cin fikirli saçma sapan adamlar yerine Finn gibi birini bir dönem için de olsa Ankara'ya büyükelçi gönderselerdi, Türk-Amerikan ilişkileri bugünkü kadar açmaza girmezdi.

Zalmay Halilzad

Zalmay Halilzad,[372] Kuzey Afganistan doğumlu, Peştun asıllıydı. Lise tahsilinden sonra Beyrut'taki Amerikan Üniversitesi'nde ve daha sonra Amerika'da okumuş, ardından ABD Dışileri'nde görev almıştı.

Vakt-i zamanında Salang geçidinin kuzeyinde pek fazla Peştun yokken, 19. yüzyılın sonlarında Kral Abdurrahman Han, bölgeye güneyden getirdiği bazı Peştun aşiretlerini yerleştirmişti. Ülkenin büyük bölümünde çoğunluktayken kuzeyde azınlıkta olmanın, bu

372 Türkçe yazılışı "Khalilzad".

bölgenin Peştunlarını tuhaf bir ruh haletine soktuğu söylenirdi.

Siyasi sosyo-psikoloji uzmanı değilim. Bana göre Halilzad, bu anıların Robert Kolej bölümünde bahsettiğim, Amerikan asker ceketi giymiş, kafası tüylü, bacağı deri etekli Kızılderililerin birebir Afganistan nüshasıydı.

Önce 2003 sonbaharında Özel Temsilci olarak Kâbil'e geldi. O arada Finn, Büyükelçiliği resmen devam ettiği halde Afganistan'dan ayrıldı. 2004 Şubat'ında Türkiye'ye döndüm. Halilzad'ın bir yıl özel temsilcilikten sonra Kâbil'e büyükelçi atandığını duydum. Ardından işgal altındaki Irak'a büyükelçi yapıldı. En son BM Daimi Delegeliğine getirildi. Halilzad'la bazen mecburen yan yana geldiğimde nedense son derece tedirgin ve hatta rahatsız olurdum. Daha fazlasını söylemek, uluslararası nezaket kurallarının ötesine geçer.

Afganistan'da Belh'de Mevlana'nın doğduğu yer olduğu öne sürülen, babasına ait tekkenin kalıntısı olduğu varsayılan harabenin önünde

Fransız Büyükelçisi Jean Pierre Guınhut

Kâbil'deki Fransız Büyükelçisi Jean Pierre Guinhut da Kâbil'deki akıllı Batılılardan biriydi. Sonradan hatırladım, ben Tahran'dayken oradaki Fransız Büyükelçiliğinin müsteşarıydı. Ya bir ya da iki kere konuşmuş, bir kere de evinde verdiği dört, beş kişilik bir davete gitmiştim. Tahran'da bahçeler içinde, tıpkı İran minyatürlerindeki gibi tek katlı, altıgen, bol pencereli bir evde oturuyordu. Minyatürlerdeki türden[373] zülüflü bir genç civelek uşak, konuklara hizmet ediyordu. Manzara-i umumiye özel hayatındaki tercihlerinin ana akımdan değişik olduğu izlenimi veriyordu.

373 Yani, aynı zamanda Reşat Ekrem Koçu'nun bazı yazılarında ballandıra ballandıra anlattığı türden diyelim.

Afganistan'daki durumu doğru değerlendirebilen,[374] 11 Eylül'ü iyi çözmüş, Afgan halkının kısmetsizliğini anlayan, Türkiye'nin ne olup ne olmadığını bilen ve Afganistan'daki ağırlığını iyi kavrayan çok nadir Batılılardan biriydi. "Batı Avrupa'da resmen laik olan iki devlet vardır, biri Fransa, biri Türkiye. Ötekileri geç, Avrupa koyu Hıristiyandır. Avrupa Birliği'nin bayrağında niye 12 yıldız var, neyi ifade eder,[375] düşündün mü?" demişti. İngiliz Hükümdarlarının cülus törenlerinde saydıkları diğer ilkeler arasında mutlaka "Protestan olduğumu teyit ederim" diye yemin etmesinin ne anlama geldiği, o zaman kafama dank etti. 19. yüzyıl boyunca ve 20. yüzyılın ilk yarısında Afganistan, Orta Asya ve İran'da canları pahasına muzır faaliyetler yürüten, Hindistan merkezli, çok iyi yetiştirilmiş genç İngiliz subaylarının aynı zamanda niye çok koyu dindar olduklarını da o zaman anladım.[376]

Guinhut, Amerika Irak'a saldırdığında "Bunun sonu iyi değil. Amerika'ya dünya kadar ihracatımız var. Yalnız bordo şarabı satışımız 50 milyon dolar. Şimdi savaşların maliyeti çok yüksek. Bunun sonunda ABD'de ekonomik kriz çıkar, bütün Batı âlemini etkiler" demişti. Irak Savaşının ne ölçüde etkisi var bilemem, ama 2008'de dedikleri oldu, sıkıntıları hâlâ sürüyor.

Anne ve babasının taşrada bir şatoda oturan, baron cinsinden orta boy aristokratlar olduklarını, İkinci Dünya Savaşı'nda Alman işgaline karşı direnişçilik yaptıklarını, çok Alman öldürdüklerini söylerdi. Fransa'ya dönünce, önemli sayılacak bir göreve, Fransa Savunma Bakanı Müşavirliğine gelmiş ve Paris'teki Büyükelçimiz Osman Korutürk'le de ahbap olmuşlardı. Osman da Guinhut'un değerlendirmelerini çok isabetli bulmuştu.

Prof. Dr. Şükrü Sina Gürel

2002 ilkbaharında konuyla ilgili Devlet Bakanı Şükrü Sina Gürel başkanlığında Yurtdışı Müteahhitler Birliği Yönetim Kurulu üyelerinden oluşan bir heyet, Kâbil'i ziyaret etti. Yersizlikten, Büyükelçilikteki kısıtlı sayıdaki odalarda ikişer üçer kişi yatırarak misafir edebildim. Askeri uçakla, paraşütçü oturaklarında oturarak ve gerektiğinde arka taraftaki huni benzeri pisuvarda ihtiyaç gidererek

374 Tabii bana göre.

375 Meğer İsa'nın 12 Havarisini simgelermiş. Aslında anlatılanlara her bakımdan uyar. Bu 12'ye Judas dahilse o da İngiltere sayılır.

376 Malûmunuz "White Man's Burden" kavramının temelinde, yabani saydıkları insanlara Tanrı'yı öğretmek bahanesi yatar.

sekiz saatlik eziyetli bir yolculuktan sonra Kâbil'e gelip yine aynı biçimde geri dönmüşlerdi. Kâbil'de kalınabilecek yer yoktu. Olsa bile Büyükelçiliğin dışı henüz tehlikeliydi.[377] Bombalar patlıyor, gece bazen silah sesleri duyuluyordu.

Haziran sonunda Şükrü Sina Gürel, bu defa ISAF Komutanlığı'nın Türkiye tarafından devralınması törenlerine katılmak üzere askeriyenin THY'den kiraladığı bir uçakla bir kez daha Kâbil'e geldi. Gürel'i çoğu öğrenci olan benim sporcular dolayısıyla Mülkiye'deki hocalığından tanırdım. Daha sonra devlet bakanıyken de danışmanı olan Büyükelçi Nuri Yıldırım dolayısıyla birkaç kere görüşmüştüm.

Şükrü Sina Gürel, İsmail Cem'in DSP'yi dağıtmasından sonra kısa bir süre dışişleri bakanlığı yaptı. Karen Fogg'un darlingleriyle uğraştığı, bazı Bakanlık mensuplarının yadırgadığı bazı meslektaşları büyükelçi yapmaya niyetlendiği ve Bakanlığın geleneklerine ve mevzuata aykırı bazı tayinlere yeltendiği için arkasından ağır eleştirilere maruz kaldı. Hâlbuki bizim Bakanlıkta kimliksiz oldukları için kimler diyemeyeceğim neler, neler büyükelçi oldu, kimse onu düşünmedi.

Bana sorarsanız en başta Türkiye'nin Avrupa Birliği zilleti karşısında dik duruşu dolayısıyla takdire şayandır. En çok o zilletin müsebbipleri tarafından eleştirilir. Şükrü Sina Gürel, Egeli, paşası ve enteli bol, toprak ağası bir Türk[378] ailesinden gelir. Her düzgün adam gibi çok beceriksiz bir siyasetçidir. Hangi akla hizmetse Ecevit'e rağmen DSP'ye başkan olabileceği hevesine kapılıp siyaseten erken ötmüş ve erken öten horozların başına gelmesi mukadder son, siyaseten onun da başına gelmiştir.

Şükrü Sina'yı sever, sayarım. Bakanlık falan yaptığı için değil, düzgün, bilgili ve görgülü adam olduğu için sever, sayarım. Şimdi rastladığım bazıları gibi ortaokul düzeyinde uzunca bir kompozisyon yazıp doktora yapmış sayılan âlimlerden değil, Mülkiyeli sahici bir Cumhuriyet bilim adamı olduğundan dolayı sever, sayarım. Nokta.

---

377 Neyse ki o sırada İdari İşler müsteşar yardımcısı olan Aydemir Erman, Büyükelçilik bahçe kapısının girişine süratle bir misafirhane yaptırdı da rahat ettik.

378 Kimse bu sözden bir sonuç çıkarmasın. Malumunuz, "büyük yurtsever" Ali Kemal de has Türk bir aileden gelir. İzmir'de padişah efendimizin onayıyla Türkiye'yi kurtarmaya gelen şanlı Yunan sancaktarına kurşun sıkan ajan provokatör hain Hasan Tahsin ise Selanikli bir avdetidir derler. Kim Türktür kim değil, siz karar verin.

Dış Yardımlar, Sivil Toplum Örgütleri

Büyük yardım yapan tuzu kuru devletler, bunu kendi yardım kurumları aracılığıyla, bu olası değilse bazı bağımsız kuruluşlar aracılığıyla yaparlar. Ama mesela buğday verecekse bunun tamamının kendi ülkesinden alınmasını, konacağı çuvalların kendi malı olmasını, hatta çuvalların üzerine yazılacak yazılarda kullanılacak mürekkebin bile kendi ülkesinde üretilmiş olmasını şart koşar. Nakliye ve sigorta işlerinin de kendi şirketleri tarafından yapılması tabii ki farzdır. Böylece yardım diye verilen mal gider, paranın çok büyük bölümü kendi ülkesinde kalır.

Afganistan ve benzeri ülkelere yapılan daha küçük çaplı yardımlar bazı ahvalde de sivil toplum kuruluşları aracılığıyla yürütülür. Bu kuruluşlar, çoğu kez istihbarat örgütlerinin paravanıdır. Diğer bazıları, ufak tefek hayır işleri yapsalar da öncelikle kuruluşları adına en pahalısından arazi araçları satın alır, kendilerine ülkelerinde rüyalarında bile göremeyecekleri kadar yüksek maaşlar bağlar, bütün masraflarını kuruluşun hesabına yazar, böylece mesela 3 milyon dolar yardım tahsisatı varsa bunun yarısı daha baştan bu kuruluşların kendi harcamalarına gider.

Müteahhitler

Amerikalıların Afganistan'da büyük işleri üstlenmiş dev inşaat şirketleri vardı. Neredeyse hepsi, aldıkları inşaat işlerinin çoğunu Afganistan'da herkesle barışık ve vatandaşları ülkede her yerde rahat gezebilen Türk şirketlerine taşeron olarak veriyorlardı.[379] Bu Amerikan şirketleri bildik tür müteahhitlerdi.

Ayrıca, bir de özel teşebbüs silahlı kuvvetleri yahut özelleştirilmiş ordu diyebileceğimiz müteahhitler[380] türemişti. Bunlar, askerin, ordunun yapamayacağı aykırı işleri yaparmış meğer. Yeni bir tür müteahhitlik yani. Afganistan'da bir, iki münferit olay dışında duyulan pek bir vukuatları olmadı. Asıl, Irak'taki marifetlerinden sonra bu müteahhitlerin ne olduğunu anlayabildim. Kalın kafalılık işte ne yapayım. Bunlar, belli sayıda adam öldürmeyi mi taahhüt ediyor, onu da anlamadım. Öldürecek adam eksik kalırsa devletten kelle başı tazminat mı alıyor tazminat mı veriyorlar, çözemedim.

379 Bunda bizim Libya sayesinde elde ettiğimiz, dış ülkelerde inşaat yapma tecrübemizin yanında, Amerikan Büyükelçisi Finn'in de payı vardır sanırım.

380 Yani contractor.

Gazeteciler

2002 yılında Kâbil'de yoğun bir gazeteci geldi gittisi yaşandı. Yılın başında bizim Mülkiyeli basketbolcu Mithat Bereket, bir televizyon ekibinin başında Kâbil'e geldi. Yer yokluğundan, Büyükelçiliğin sığınağında misafir edebildim. Bahçeye çadır kurdu, 15 gün her akşam Kâbil'den Türkiye'ye canlı yayın yaptı.

Kâbil' de bulunduğum sürede çok sayıda yabancı gazeteci bizim Büyükelçiliğe uğradı. Yabancı basında en bağımsız hatta muhalif bilinen ve görünenler bile önce kendi ülkesine sıkıca bağlıydı, onu hissettim.

Bizim yeni kuşak gazetecilerden edindiğim izlenim ise taşıdığı pasaport hariç Türk Büyükelçiliğini diğerleriyle bir tutan, uluslararası tarafsız gazeteci ayaklarında, meslekte başarılı olmakla birlikte ulusal kimliği, kişiliği pek bulunmayan kimseler olduklarıydı. Hâlbuki başlıca kurallardan biridir. Yerel olmadan evrensel olunmaz. Kimse onun farkında değil.

Onları görünce, aklıma çeyrek asır önce rahmetli Fuat Doğu'yla eğitim konusunda Lizbon'da yaptığımız konuşmalar geldi. Türkiye'de çeyrek asırda, tam birilerinin arzuladığı biçimde, hür dünya dedikleri düzeni ve onun değer yargıları silsilesini özümsemiş, bir ulusa aidiyet duygusundan arınmış, dünyadan haberi yokken kendini dünya vatandaşı sayan, kendine odaklanmış bir bireyci aydınlar kuşağı üretilmişti. Şimdi onun üzerine bir kuşak daha ekleniyor, "Z" dedikleri okuryazar, bakar körler kuşağı. Az sulandırılmış mankurtlar da diyebiliriz.

Türkiye'nin 21. yüzyılla birlikte içine girdiği açmaz, elbette bir gecede tepeden inmemişti. Gerekli zemin birileri tarafından yıllarca ince ince dokunarak hazırlanmıştı. Altta kalanın canı çıkarsa çıksın aldırmazlığında, bugün ak dediğine yarın rahatlıkla ve pişkinlikle kara diyebilen, çıkarı uğruna inanmadığı fikirleri savunabilen, ilkesiz, hatta büyük çoğunluğu cahil veya yarı cahil sözüm ona aydınlar nereden çıktı, ülkenin fikir hayatına nasıl hâkim oldu, hep onu düşünürüm. Azınlık ırkçıları ile İslamcılara kafa yormaya değmez. Ama bırak Atatürk'ü, Türk'üm demeyi bile reddeden Atatürkçüler, benim için tam bir özel merak konusuyken bir de Türksüz Türkçüler çıktı ki iş tam bir muammaya dönüştü.

Bu saydığım tür aydın denilenlerin, tanıdığım sağcılar arasında da solcular arasında da, kendine demokrat diyenler arasında da tek tük de olsa istisnaları var elbette. Ama kim olduklarını söylemem.

İleri demokratik Türkiye'de, iktidar veya muhalefet, her yönden başları derde girebilir.

Fethullahçılar

Afganistan'da, Fethullahçıların, Mezar-ı Şerif'te Kuzey İttifakı döneminde bir okulları olduğu, Taliban gelince de tedrisata devam ettikleri, ancak daha sonra Taliban'ın kendilerini Amerikan casusu olmakla itham edeceğini içeriden bir Özbek asıllı bakandan haber alıp kaçtıkları söyleniyordu.

Ben gittiğimde, Kâbil'de görünmeye başladılar. Bir Afgan profesör bir davette bana "Bu adamlar herkese hilafeti yeniden ihdas edeceklerini söylüyorlar. Buna nasıl izin veriyorsunuz"?" dedi. Ne yalan söyleyeyim, ciddiye almadım. "Bu saatten sonra birilerinin hilafeti geri getireceklerini beyan ediyorsa bu zırvalamaktır, zırva ciddiye alınmaz" dedim. Meğer zırvalayan benmişim.

Birkaç ay sonra Kâbil'de okul açma hazırlıklarına giriştiler. Aniden, habersiz gittim, baktım girişe bir Atatürk köşesi yapmışlar, bayraklar, büstler falan. "İyi" dedim. Türkiye'den giden öğretmenlerin ayda 400 dolara çalıştıkları anlatılıyordu. BM, Kâbil'de kadrosuz gönüllü dedikleri personeline ayda 5.000 dolar verirken, bu paraya çalışmayı kabul etmek ciddi fedakârlık demekti.

Derslere başladılar. Birkaç hafta sonra üç-dört gün okul tatil edildi. Kapılar sımsıkı kapatıldı. Amerika'dan bir heyet gelmiş, onlarla toplantı yapıyorlarmış.

O sırada uyanmaya başlamıştım. Amerikan heyeti gider gitmez okuldaki Türk öğretmenlerin hepsini Büyükelçiliğe çağırdım. Geldiler. Beş kişiydiler. "Ne yapıyordunuz öyle Amerikalılarla üç gün okulda kapanıp?" diye sordum. "Üniversiteler arası bir heyetti, Amerikan üniversitelerine öğrenci bulmaya gelmişler" dediler. Yersen!

Afganistan'da işçi gündeliği 1 dolar, ayda 30 dolar eder. Benim bildiğim o zamanlar Amerika'da en kıytırık üniversite, yıllık 20-30.000 dolar. Birkaç uyuşturucu ağasından başka kim çocuğunu **Amerikan üniversitesine gönderebilirdi ki?**

Neyse bende jeton düştü. O zamanlar "Türk'üm" demek, henüz şimdiki gibi yasak değildi, andımız okullarda hâlâ okutuluyordu. "İçinizden biri Türküm desin, önden üç dişimi kıracağım" dedim.[381] Dördü de havaya baktı, ama ıslık çalamadı. Biri "Olur mu efendim,

381 Şimdi birileri mutlaka "Büyükelçiye bak, böyle söz söylenir mi?" diyecektir. İşinize gelirse. Bizde böyle. Beğenmeyen kızını vermesin

elhamdülillah Türk'üz" der gibi oldu. Sonra 15 gün içinde o arkadaşın Türkçe konuşulmayan Fars dilli Tacikistan'daki Fethullah okuluna gönderildiğini işittim. Ne yalan söyleyeyim, sözümde durmadım. Önden üç dişimi kırmadım.

Uyuşturucu Üreticisi İnsanlık Düşmanları

İktisadi ve ticari konularda mektep medrese görmüş çoğu insanın malumu olduğu üzere, iktisada giriş derslerinde fiyat konusu anlatılırken, bir çerçevenin içine karşılıklı iki çizgi çizilir, birinin çıktığı yana talep, öbürünün çıktığı yana arz der, bu ikisinin kesiştiği noktada fiyatın oluştuğunu iddia ederler. Bu iddianın, enflasyon kaynağının yüksek faize dayandığı savını öne süren en çağdaş ileri demokratik iktisat uzmanları hariç, çoğu iktisatçı tarafından doğru kabul edildiği söylenir.

Yine birtakım iktisatçılar, özellikle gıda maddeleri arzındaki bir birimlik azalma veya artmanın fiyat üzerinde 10 kat fazla etkili olduğunu öne sürerler.

Yani benim kalın kafamın bastığı kadarıyla, arz azalınca fiyat yükselir, fiyat yükselince kâr haddi artar, kar haddi artınca piyasaya daha çok müteşebbis dalar, hele bir de pazarlama faaliyetleri kısıtlanırsa fiyat daha da yükselir ve bu kısırdöngü böyle sürer gider.

Söylenene göre, kullanıcıları açısından, uyuşturucu maddeler su gibi, ekmek gibi, olmazsa olmaz ihtiyaçtır ve bunu gidermek için insanlar fiyat falan düşünmezler. Zaten esas pazar, dünyadaki her türlü tüketimin en yoğun olduğu tuzu kuru, küpü dolu, eli kanlı malum ülkelerin bulunduğu bölgelerdedir.

Şimdiyi bilemem. Ben oradayken Afganistan'ın sağlam veri kıtlığından dolayı hesaplanması zor hatta imkânsız olan, sadece tahmin edilebilen gayrisafi milli hâsılasının yarıdan fazlasının uyuşturucu üretimi ve ticaretine dayandığı söyleniyordu.

Afganistan'da uyuşturucu geliri, iğneden ipliğe her şeyini ithal **etmek zorunda olan Afganistan halkını öldürmeyip süründürse de** kör topal ayakta tutuyordu. Kırsal kesimde yaşayan çoğu insanın karnını doyurabilmek, yaşayabilmek için başlıca umudu, tarlasındaki afyon hasadından eline geçecek kısıtlı paraydı. Tarla basılıp da hasat yakılırsa zengin ülkelerdeki keşlerin sayısının da azalacağına inanılıyordu.[382]

382 Aslında inanıldığına inanmıyorum da dostlar alışverişte görsün diye tarla yakıyorlardı. Yersen.

Ne hikmetse hiç kimse bu sorunun asıl talebi önleyerek çözümleneceğini aklına bile getirmek istemiyordu.

O sırada Birleşmiş Milletler Uyuşturucuyla Mücadele Kuruluşu Dış İlişkiler Başkanı,[383] bana göre Dışişleri'nin yüz aklarından, değme erkeğe taş çıkartacak Büyükelçi Sumru Noyan, Kâbil'e geldi. Ona da söyledim.

Sumru Noyan, kadın haline bakmadan[384] dişinden tırnağına kadar silahlı izbandut gibi heriflerin bile fazla girmeye cesaret edemedikleri, kıyısında köşesinde yalancıktan ancak dolaşabildikleri afyon üretimi ve uyuşturucu madde imalat merkezi Helmand vilayetinin ta dibine daldı, incelemelerde bulundu, gitti. Helal olsun dedim.

Örgüte ne rapor verdi bilemiyorum. Öğrenebilirsem sevinirim.

Karışık İşler ve Uyuşturucu

Aslında yakın sayılacak tarihlerde Afganistan'ın uyuşturucu üretimine ilişkin geçmişi çetrefil ve kafa karıştırıcıdır.

Taliban'ın ülkede yönetimi ele geçirdikten sonra afyon ekimine karşı ciddi mücadele verdiği ve kendine özgü yöntemlerle bunu hemen hemen sıfırladığı bilinmektedir. Afyon ekimi, daha çok ülkenin Peştun nüfusunun ağırlıklı olduğu bölgelerde yaygındı. Taliban, afyon ekimini büyük ölçüde sıfırlayabilmişti, ama uyuşturucu ağlarının ellerindeki stoklara erişememişti. Dolayısıyla ekimin engellenmesi, artan fiyatlar dolayısıyla ellerinde stok bulunan büyükbaş uyuşturucu ağalarının kârını çoğaltmaktan başka bir işe yaramamıştı.

Pek az kimsenin bildiği en önemli noktalardan biri, aşağıda maruzdur:

Büyükelçi Aydemir Erman'ın bana anlattığına göre, 11 Eylül'den kısa süre sonra, konuştuğu Kuzey İttifakının Afganistan Cumhurbaşkanı Burhaneddin Rabbani, Aydemir Erman'a, talep üzerine Amerikalılarla uyuşturucuyla mücadele konusunu görüştüklerini, **onların da onaylamasıyla Peştun bölgelerindeki halka, kendilerine** direnmedikleri ve Taliban'a karşı çıktıkları takdirde neredeyse bitmiş olan afyon ekimine göz yumacakları vaadinde bulunduklarını söylemiştir.

---

383 Resmi tam adı fazla çetrefilli ve uzundu. Yazacağım diye uğraşamam. Kusura bakmasın.

384 Feministler hiç zahmet etmesin. Erkek şovenist domuz lafını özellikle Avrupalı hanımlardan çok işittim. Bir daha hatırlatmalarına gerek yok.

Sonra ISAF'ın komutasını ilk üstlenen ve muhtemelen bu vaatten haberi olmayan İngilizler, erişebildikleri afyon tarlalarına saldırıp ateşe vermeye başlayınca, ortalık karışmış, tepkiler artmıştı. Durum anlaşılınca mücadele sözüm ona devam etmiş, ardından afyon ekimi yeniden başlamıştı.

Özgün Bir Tedavi Yöntemi

Taliban'ın keşleri uyuşturucudan arındırma amacıyla kurduğu çağdaş tıp merkezlerinden birinde tedavi görmüş birinin anlattıkları, yine aşağıdadır:

"Çıplak taş bir hücrede tahta üzerinde yatırıyorlardı. Her sabah bahçeye çıkarıp hortumla su sıkarak ıslatıyor, kayış ve sopayla adam akıllı dövüyorlar, sonra hücreye geri atıyorlardı. Acıdan ve soğuktan, uyuşturucu düşünecek halim kalmıyordu. Dayak faslını öğlen ve akşam da tekrarlıyorlardı. Tedavi bu şekilde bir süre devam etti. Sonunda kurtuldum."

Alternatif tıp meraklıları belki ilgilenirler diye yazdım.

Size Layık Olmaya Uğraşıyoruz Ama...

Afgan ordusunu eğitmeye niyetlenir gibi olduk, dost ve müttefiklerimiz tarafından şiddet ve nefretle püskürtüldük. O işi Amerikalılar üstlendiler.

Herhalde hortlayan Ostpolitik icabı, Almanlar da Afgan polisinin eğitimini üzerlerine aldılar.

Ankara'da, Avrupa Birliği mi ne, birilerinin parasıyla uyuşturucuyla mücadele edecek kolluk kuvvetlerini eğitmek için Oran yolunda bir merkez kurulmuş. Merkezi kuranların gözüne girebilmek hevesinden olsa gerek, orada Afganları eğitmek için Türkiye'den bazı aklı evveller Dışişleri'ni ve Büyükelçiliği atlayıp Afgan makamlarına başvurmuşlar.

Afganistan'da uyuşturucuyla mücadele edenler, esas büyükbaşlara[385] **ve dağlarda gizli afyon işleme merkezlerine dokunamıyordu;**

385 Doğru mu bilemem. Ortada gezen ve herkesin bildiği bir rivayete göre, kendisinin bir ilgisi yoksa da Karzai'nin ailesi Kandahar'daki en büyük uyuşturucu üretim, imalat ve FOB ihracat şebekesini yönetiyordu ve reisin Karzai'nin ağabeyi olduğu öne sürülüyordu. Yine doğru mu bilemem, ama Karzai'nin Pakistan'da uzun süre işsiz güçsüz, ailesinin maddi desteğiyle yaşadığı da iddialar arasındaydı. Dedikoduları doğru kabul etmek huyum değil. Ama uydurma bile olsa Afganistan'ın uyuşturucu konusundaki durumunu göstermesi açısından ilginç diye anlattım. Onun için asıl metne değil, dipnota koydum.

güçleri ancak gariban köylülerin tarlalarındaki ürünü yakmaya yetiyordu. Sadece onu yapacak, fazlasına gücü yetmeyecek olduktan sonra, yapılacak eğitimin bir anlamı yoktu. Yapacakları eğitim sadece birilerinin "Size layık olmaya uğraşıyoruz ama" falan gibisinden laflar ettikten sonra tesisi kuran zengin, engin ve üstün insanlardan belki bir aferin almasına yarayacaktı, o kadar.

Ve de o birileri Afganları eğiteceğim diye hevesleneceklerine, Türkiye'de okul önlerinde satış yapma pervasızlığına ulaştığı söylenen madde satıcılarına engel olmaları için kendi arkadaşlarını eğitseler daha iyi olur diye düşünüyordum. O kötü eski Türkiye'de, biz öğrenciyken, okul kapılarında beş kuruşa turşu ve turşu suyu satmaya çalışan gariban satıcıları bile çocuk sağlığına aykırı iş yapıyorlar diye, polis kovalardı, kimse unutmasın.

Afgan uyuşturucu polisinin eğitimi konusunda Ankara'ya "Bunu illa yaptıracaksanız, itiraz etmeyecek kıymetli bir arkadaşı gönderirsiniz, ben giderim" diye bildirdim. Rahmetli Baki İlkin Ankara'dan telefon etti "Aklın yerinde mi?" diye sordu.[386] "Bilmiyor musun, aklım yerinde doğuştan yok" dedim.

Çuval Yahut Çocuk Mazbut Lakin Mahalleli Fesat

4 Temmuz 2003 günü ABD'nin Irak'a saldırısından çok öncesinden beri Kuzey Irak'ta, Süleymaniye'de konuşlanmış bulunan Türk Özel Kuvvetleri karargâhı, 150 kişilik bir Amerikan birliği tarafından basıldı. İçerdekiler, toparlanıp, kafalarına çuval geçirilip, üstü açık kamyonla Süleymaniye, Erbil, Kerkük üzerinden bir gösteri gezisiyle Bağdat'a götürülüp hapse atıldılar. Bağdat'ta göreve başladığım 1972'den beri uzaktan da olsa biraz aşina olduğum bu bölgede dost düşman herkesin nazarında Türk askerinin nasıl bir erişilemez itibara sahip olduğunu az çok bilirdim. Üstelik hasbelkader askerde benzer eğitim görmekle özel kuvvetlerdeki askerin ne nitelikte olması ne yapması, nasıl davranması, ne hissetmesi gerektiğini de **hâlâ unutmuş değilim.**

386 Bir kere de 1982'de Urumiye'de istifa ettiğimde telefon edip aynı soruyu sormuştu. O dönemde Cumhurbaşkanlığı'ndaydı. Bana sonradan söylediği, askerler benim istifa dilekçesine bozulmuşlar. Vaziyeti idare etmek için öyle yapmış. Baki Mülkiye'de bir türlü kafamın basmadığı yüksek matematik ağırlıklı istatistik dersi konusunda da öğrenciliğimizde bana yardımcı olmuştu. Bu konunun ODTÜ'de hocası olan ağabeyini bana özel ders vermeye ikna edip sınıfı geçmemi sağlamıştır. Mesleki açıdan birçok konuda kafamız hiç uyuşmadı, ama iyi arkadaştı. Allah rahmet eylesin

Rahmetli babam "Zabit, bu fakir milletin dişinden tırnağından artırıp devlete verdiği parayla, vatan ve milleti her türlü zilletten korumak için yaşar. Vazifesinin idrakinde olan zabitin, icap ettiği anda gözünü kırpmadan ölüme gitmeyi bilmesi gerekir. Yoksa zabit falan olmasın, gitsin limon satsın" derdi.

Limonu, soğanı, kasaptaki eti falan bilmem, ama bu olay, amiyane tabiriyle bana çok koydu. Hele bir de bizim Kâbil'deki birlikte görevli üst rütbeli bir subay "Ama doğru yapmadılar mı? Silahlı çatışma çıksa daha kötü olmaz mıydı?" demez mi. "Bana bak, eğer askersen kafana çuval geçirmek isteyene mermiyi basmak ve gerekirse ölmek senin görevin. Olay çıkarsa çare aramak, benim görevim" dediğimi hatırlıyorum.

Şimdi unuttum. Ya o gün ya da ertesi gün, ABD Büyükelçisi Finn, ziyaretime gelecekti. Bizim takviyeli tabur komutanı Suat Albay'a haber verdim, birliğindeki özel harpçileri Büyükelçiliğe gönderdi. ABD Büyükelçisi, iki araba dolusu muhafızla gezerdi. Konvoy Büyükelçiliğimizin bahçesine gelince, ben karşıladığım Büyükelçi Finn'le eve girdim. Biz girerken, bizim özel harpçiler tüfekleri çevirip muhafızları ayakta beklettiler. Oysa eskiden her zaman çay, kahve ikram ederdik. İçeride konuşacaklarımızı konuşup yarım saat sonra Büyükelçi Finn'le dışarı çıktığımızda durumu görünce "Ne oluyor?" dedi. "Kusura bakma, sana sözüm olamaz. Ama bakarsın senin adamlar senin haberin olmadan bir yerlerden emir alıp kafamıza çuval geçirmeye falan kalkabilirler diye önlem aldık" dedim.

Robert Finn'e biraz ayıp ettim. Çuval olayı bana çok fena koymuştu. Bir şey yapmam gerekiyordu. Aslında adamlara tüfek çevirtmenin bana bir faydası olmadı, duyduğum kahrı hafifletmeye yaramadı. O çuval olayını hatırladıkça hâlâ içim bir fena olur. Kabahat Amerikalıda değil, kafaya o çuvalları geçirmelerine izin verenlerde diye düşünürüm. Ben olsam, hepsinin TSK'yla ilişkisini anında keser, "Direnmeden kafasına çuval geçirten adamların benim ordumda yeri yok" derdim. Çok büyük sayın büyüklerimiz daha iyi bilirler **tabii. Benim aklım ermez. Devlet adamı olmak kolay değil. Hem ete** ne zaman soğan doğranacağını hem de kendi ülkende ve uluslararası alanda ne zaman ne yapılması gerektiğini iyi bileceksin.

Bando Mızıka

ISAF komutası bize geçince gelen askerler arasında bir de bando subayı vardı. O gidince yerine yenisi gelmedi. Kültür Bakanı, beni

çağırdı. "Vaktiyle Türk bando subayları ve müzik hocaları sayesinde, bizim kendimize özgü bir müziğimiz oluşmuştu. Aradan geçen zamanda Alt-Kıta müziği Afganistan'a hâkim oldu. Müzik kimliğimizi yitirdik. Lütfen yine bando subayları ve müzik hocaları gönderin" dedi.

Çok uğraştım, ne asker ne sivil, kimseyi getirtemedim.

Türkoloji

Kâbil Üniversitesi'nde ilk defa bir Türkiyat bölümü açtık. Afgan Hükümeti bize Kâbil Üniversitesi arazisinde bir binada yer tahsis etti. Harabe halindeydi. Tam karşımızda koridorun öteki ucunda Alman Filolojisi bölümü vardı. Yepyeni yapmışlardı. Libya'daki tecrübemden, yurtdışındaki inşaat şirketlerimizin bu gibi işlere gönüllü yardımcı olduklarını biliyordum. Almanlara nispet, bizim şirketlerden biri boyasını badanasını, bir diğeri kapısını penceresini, biri zemini yaptı. Bir başkası sıraları kürsüleri ve dolapları sağladı. Hocalara Afgan Hükümeti'nin verdiği maaş çok düşüktü. Almanlar Afganistan ölçülerine göre ciddi meblağlarda ilave paralar vererek kendi bölümlerindeki öğretim üyelerine destek oluyorlardı.

Yaptıkları bütün işlerin ücretlerini şirketlere bu işler için tahsis edilmiş ödenekten makbuz karşılığı ödedim. Sonra şirketler, bu paraları yine makbuz karşılığı, okula döner sermaye olarak hibe ettiler. Böylece, bizim Afgan öğretim üyelerine biraz maddi destek vermek ve bölümün bazı ilave gereksinimlerini karşılamak için bir süre yetecek bir para kenara konmuş oldu.

Ankara'dan Gazi Üniversitesi Eğitim Fakültesi'nden Doçent[387] Fahri Temizyürek ve aynı fakülteden bir diğer öğretim üyesi arkadaşı, Türkiyat bölümünün açılışına yardımcı oldular. Öğrenim programlarını düzenlediler, dersler verdiler. Afgan öğretim görevlileri arasında durumu en uygun olan Aysultan adlı hanımı, Gazi Üniversitesi'nde doktora yapması için Türkiye'ye gönderdik. Aysultan Hanım uzunca bir sürede doktorayı tamamlamış, ama ardından evlenmiş, Afganistan'a ve Türkiyat bölümüne dönmemiş. Türk vatandaşlığına geçip çifte vatandaş olmuş. General Dostum Afganistan'da cumhurbaşkanı birinci yardımcısı olunca Aysultan Hanım da kültür bakanlığına getirilmiş. Fakat aynı zamanda Türk vatandaşı olduğu öğrenilince, bakanlığı düşürülmüş. En tepeden en alta Afganistan'da bildiğim birçok bakan, hatta cumhurbaşkanı çifte vatandaştı. 20 yıl önce Ge-

387 Şimdi profesör.

neral Dostum'a söylediğim gibi, Türküm demenin, Türk olmanın bir bedeli vardır. Aysultan olayında görüldüğü gibi.

Dünya küçük. Benim Ankara'daki ev sahibim Arif Caner'in eşi, Mülkiye'den sınıf arkadaşım Güneş'in gelininin annesi, yani dünürü Afgan Habibe Hanım ve oğlu, Kâbil'e geldiler. Habibe Hanım'ın eşi Kâbil'de Hâkim Kadir diye bilinen Abdülkadir Bey, Türkiye'de hukuk doktorası yaparken bir yol kazasında ölmüş. Aile, Afganistan'daki siyasi durum dolayısıyla Türkiye'de kalmış, Türk vatandaşlığına geçmişler. Afganistan'da ortam biraz sakinleşince Kâbil'deki evlerini tasfiye etmek üzere gelmişlerdi. Evden yığınla Türkçe kitap, gazete ve dergi koleksiyonları çıktı. Eski *Servet-i Fünun* ciltleri bile bulundu.[388] Hepsini Türkiyat bölümünün kütüphanesine hibe ettiler. Makbule geçti.

Her şeye rağmen bu dünyada hiç beklemediğim yerlerde hudayinabit Türkler ve Türkçüler çıkar. Nedense bunlar, Türkiye'ye gelince bırak Türkçülüğü, Türk olduklarından bile utanmaya başlarlar. Kosovalıdan Afgana, Kırımlıdan Kazanlıya, hatta fanatik Müslüman Doğu Türkistanlıya kadar böyle insanlara çok rastladım, konuştum.

Ergun Çağatay'ın dediği gibi "Türkiye'de Türkleri sevmezler ki!"

Amerikan Ordusu ve Amerikan Futbolcusu

Afganistan'daki Amerikan ordusu, İkinci Dünya Savaşı'ndaki, hatta Vietnam ve Kore Savaşları'ndaki gibi kurayla seçilmiş çoğu orta sınıf halk çocuklarından değil, büyük çoğunluğu istikbal beklentisiyle askere yazılmış, beş yıl askerlikten sonra terhis olduğunda kazanacağı yüksek tahsil gibi bazı imkânların umudu içinde bulunan alt ve aşağı orta sınıf gençlerinden oluşuyordu. Aralarında, askerliğin sonunda Amerikan vatandaşı olmaları vaat edilen gariban kaçak göçmen çocuklarının da bulunduğu biliniyordu. Fennî ve ilmî araştırmacı değilim, ama söylenenler veya benim kıt aklımla algıladıklarım doğruysa terhisinde kavuşacağı imkanların hayali içinde Afganistan'a gelen bu gençler, dünyanın öbür ucunda boş yere ölmekten korkuyor, onun için de karşısına çıkan, tanımlayamadığı, hareketli her ne olursa tehdit sayıp mermiyi basıyordu.

Bana göre bu varsayım Afganistan'daki Amerikan askerlerinin büyük çoğunluğu için geçerliydi.

388 Tahran'da sefiremiz olan kızını ziyarete gelen Oğuz Gökmen'i gezdirirken, sahaflarda *Servet-i Fünun* ciltlerine rastlamıştık. Demek bu *Servet-i Fünun* dergisi, zamanında yurtdışında ta Kâbil'e kadar gitmiş. İlginç.

Afganistan'dan ayrıldıktan sonra basın yayın organlarından öğrendiğim bir istisna hariç:

Patrick Tillman adındaki bir profesyonel Amerikan futbolcusu[389] denildiğine göre 3,5 milyon dolarlık bir sözleşmeyi reddetmiş, er olarak askere yazılıp Afganistan'a gitmişti. Bana sorarsanız, istikbal kaygısı veya Meksikalıların ABD'ye saldırıp Texas ve Arizona eyaletlerini işgal etmesi üzerine vatanı kurtarmak sevdasıyla değil, heyecanlı yaşamak veya daha vahimi, belki de insan avlamak aşkıyla kendini savaşın ortasına atmıştı.

Futbolcu Tillman, ben Afganistan'dan ayrıldıktan iki ay sonra, Host eyaletinde bir harekâtta dost ateşiyle vurularak öldürüldü.

Ya ikircikli bir arkadaşı tarafından yanlışlıkla ya da birtakım gizli eller tarafından bilerek vuruldu,

Taliban öldürdü, sakladılar,

Ayağı kaydı, tüfeğin üzerine düştü, kaza kurbanı oldu.

Hiçbiri değil. Kendini vurdu.

Yorum ve sonuç okuyana aittir. Mesuliyet kabul edilmez.

Vietnam Savaşı sırasında, çiçek çocuklarıydı, Woodstock'tu, Kent Eyalet Üniversitesi ve diğer öğretim kurumlarındaki direnişlerdi, Joan Baez'di, Angela Davis'ti, Muhammet Ali'ydi, hatta Jane Fonda'ydı, hepsinin temelinde Vietnam savaşına gönderilen halk çocuklarının uyandırdığı tepkinin ağırlığı vardı.

Baktılar olmayacak, paralı askerlerden oluşturulan bir ordu kurdular. Ve acayip bir pervasızlıkla sağa sola bulaşmaya, ama bu defa aynı zamanda salak milletleri birbirine kırdırmaya, içeride bölünen halkları karşılıklı boğazlaşmaya kışkırtmayı da ihmal etmediler.

Abu Garaip hapishanesinde çekilmiş fotoğraflardaki o kepazeliğe ben ne Alman toplama kamplarının ne Japon esir kamplarının ne Sibirya'da Stalin'in Gulag kamplarının fotoğraflarında ne de kazanda beyaz adam kaynatan Yamyam karikatürlerinde rastladım.

Vietnam'dan sonra bir kuşakta ancak zor bela giderebildikleri büyük itibar kaybını, bir anda yeniden başlangıçtaki dip noktasına getirdiler. Aynı hataları ısrarla sürdürdükleri için bir daha kolay kolay telafi edebileceğe benzemiyorlar.

Benim korktuğum, sonları gelirken dünyanın sonunu da getirmeleridir. Bu kaygı nazarımda sadece onlar için değil, diğer azman devletler içinde geçerlidir.

389 Bu seferki futbol başka futbol, bizim bildiğimizden değil.

Eyvah ki Ne Eyvah: Vatandaş Rehin Alındı

2003 yılının Ekim ayı sonunda Kâbil-Kandehar yolu inşaatının bir bölümünü üstlenmiş olan Türk şirketinin yöneticilerinden Gazi Darıcı, yolda çalışan Hasan Önal adındaki mühendislerinin Taliban tarafından kaçırıldığını bildirdi.

En korktuğum şey Afganistan'daki vatandaşların başına bir iş gelmesiydi. Devletin birinci görevinin vatandaşlarının can ve mal güvenliğini korumak olduğuna baştan beri inananlardanım.[390] Bulunduğum ülkede vatandaşlardan birinin başına rehine alınmak yahut haksız yere suçlanmak gibi bir iş gelir de kurtarılmazsa meslek namusum gider diye düşünürdüm. Rehine alınan vatandaşa bir şey[391] olursa en korktuğum olay başıma gelecekti.

Ne yapacağımı tarttım. Afgan makamlarından medet ummak bir yarar sağlamazdı. Taliban Kâbil Hükümeti ve Ebedi Özgürlük harekâtına katılan yabancı güçlerle savaş halindeydi ve onlara düşmandı. Ancak ne Türkiye ne Taliban, birbirine silah çekmişti ve o günkü aşamada düşman değil, belki sadece hasımdı. Taliban iktidardayken Batılı ülkeler arasında bir tek Türkiye'yle dostane sayılmasa da saygılı ve dürüst ilişkiler içinde olmuştu. 1998 sonbaharından itibaren Afganistan'a sık sık gidip gelen ve bir tür yerleşik değil, ama gezici büyükelçilik yapan Aydemir Erman'a büyük itibar gösterdiklerini Aydemir kendisi söylemişti. Dolayısıyla bu konuda, Afgan makamlarından medet ummak ve onlarla aynı safta görünmek bana göre iyi olmazdı.

Akşamüstü bir açık hava toplantısında eski Afgan kral ailesiyle bağlantılı, aklı başında, neyin ne olduğunu bilen bir ahbabımla karşılaştım.[392] Durumu anlattım, "Kime gideyim?" diye sordum. Orada bulunan, önemli dini liderlerden takım elbiseli kravatlı Seyid

---

390 Vatandaşın yeterli beslenmesi, sağlığı, salgın hastalıklardan korunması, insan gibi yaşaması, emeklilik hakkı, hatta inanç özgürlüğü de can güvenliğine girer. Devletin, eskiden İstanbul'daki tramvay duraklarında yazdığı gibi ihtiyari değil, **mecburi görevlerindendir. Anlamayanlar için dipnota dipnot diyelim. İstanbul'da** eskiden beyaz tabelalı tramvay duraklarında "ihtiyari", kırmızı tabelalı olanlarda "mecburi" diye yazardı. Yolcu olmasa bile vatman tramvayları o duraklarda durdurmak zorundaydı.

391 Libya'da cinayet suçundan idama mahkûm edilmiş iki vatandaş vardı. Oradayken infazı sürekli erteletebilmiş, diyet karşılığı hapis cezasına çevrilmesine uğraşmıştım. Libya'dan ayrıldıktan iki yıl sonra idam edildiklerini duydum. İçim fena oldu.

392 Bu Afgan ahbabımın adını unuttum. Beni bağışlasın. Ben Türkiye'ye döndükten sonra, İstanbul'a Afganistan Başkonsolosu olduğunu, bir kere tesadüfen yolda karşılaştık, öyle öğrendim. Sonra bir yere büyükelçi gitmiş diye duydum.

Ahmet Geylani'yi işaret etti, "Ona" dedi. Benim aklımdan geçen de oydu, gidip onunla konuştum. Ahmet Geylani "Yarın sabah gel, görüşelim. Merak etme hallederiz" dedi. Ahmet Geylani, Kadiri tarikatının kurucusu Abdülkadir Geylani'nin doğrudan ahfadındandı. Afganistan'daki Kadirilerin başıydı. Toplumda ciddi ağırlığı vardı ama siyasetten uzaktı.

Roketçi Abdüsselam

Ertesi gün gittiğimde, Seyid Ahmet, yanına tokur, son derece saygılı bir adamı çağırdı. Kaçırılan Hasan Önal konusunda Taliban'a onu göndereceğini söyledi. Sadık müritlerden biriydi. Adı Abdüsselam Raketi'ydi. Türkçesi Roketçi Abdüsselam. Mücahitlerin roketçisiymiş ve Taliban'la da hukuku varmış. Anlatılanlar doğru mu bilmiyorum. Abdüsselam, rivayete göre Amerikalıların yakalayıp Guantanamo'ya götüreceklerinin listesindeymiş. Seyid Ahmet Geylani onu koruması altına alınca kurtulmuş.

Fazla uzatmayalım. Görünüşünden, davranışından ve tavrından Abdüsselam'ın bu işi başarabileceğine inandım. "Bizim vatandaşın canı sana emanet, haberin olsun" dedim. Elini göğsüne koyup başıyla evet anlamında hafif bir selam verdi.

Bu gibi olaylarda fazla insanın işe karışmasını engellemek farzdır. Onun için işi gizli tuttum. Ne bizim makamlara ne Afgan yetkililere asgariden fazla bilgi vermedim. Taliban bizim mühendis Hasan'a karşılık Gazne hapishanesinde bulunan beş Taliban tutuklusunun serbest bırakılmasını istiyordu. Ne hikmetse Kâbil Hükümeti, konuyu izlemeye Gazne Valisini tayin etti. Vali, El Kaide'cileri hiç sevmeyen düzgün bir eski mücahitti, ama onunla da teması asgaride tuttum. Kâbil Hükümeti'nden de bir talepte bulunmadım, sadece gerektiği ölçüde bilgi vermekle yetindim, Roketçi Abdüsselam'dan bahsetmedim. Bu arada Afganistan'a gelip Hasan'ı elinde tutan Talibancılarla dağda görüşmeye niyetlenen acar gazeteciler mi istersin, Pakistan'a gelerek karayolundan Afganistan'a geçmeye niyetlenen şöhret meraklısı akıl tutulmasından mustarip milletvekilleri mi istersin,[393] oraya buraya el atmaya, her işe burnunu sokmaya uğraşan bizim bazı makamları mı istersin, hepsini göğüslemek zorunda kaldım. Galiba başardım da. Roketçi Abdüsselam kardeşimiz üç kere dağlara gitti, Taliban reisleriyle görüştü geldi.

Bu arada o günlerde çok yeni olan ama süratle yaygınlaşan cep telefonuyla insan ilişkilerini bambaşka bir şekle sokacak olan yeni

393 Bu aklı kıt adam Taliban'ın eline geçse neler olurdu, düşünmek bile kâbus gibi.

Hasan Önal'ı kurtardıktan sonra plaket verdiğim tok gözlü yiğit Roketçi Abdüsselam'la

dünyadaki tele hayatı ilk defa bizim vatandaşı elinde tutan Taliban reisi Molla Ruzî'yle konuşarak yaşadım. Büyükelçilik tercümanı Kemal aracılık etti.

"Çaktırmadan buraya gel, otururuz, bir çay içer, anlaşırız" dedim. "Yok, sen buraya gel, seni yakalayayım. O zaman Guantanamo'daki bütün tutukluların serbest bırakılmasını sağlarım" dedi. "Bak, biz Afganistan'da kimseye düşman değiliz. Seninle de düşman değil, sadece hasımız. Tarihte bir tek Afgana Türklerden zarar gelmedi. Afganlardan da biz Türklere zarar gelmedi, şimdi de gelmesin. Her bakımdan size benzeriz, aramıza kan girmesin" dedim.

Neredeyse bir ay geçti. Hasan'a bir zarar vermeden karşılıksız serbest bırakacaklarını tahmin etmeye başladım. Ama gene de fazla iyimser olamıyordum.

Nihayet, Kasım ayı sonunda bir gece, Taliban'ın Hasan Önal'ı **Kâbil'in 20 kilometre güneyinde bir noktaya gün ağarırken bıra**kacağı haberi geldi. Hemen Gazne Valisini aradım, cevap vermez; sabaha kadar durmadan aradım, cevap vermez. Sabah sekizde, Hasan'ın bildirilen noktanın aksi istikametinde bir yerde ortaya çıktığı bilgisini aldım. Tam o sırada Gazne Valisi Büyükelçiliğe geldi. Yüz ifadesi biraz bozuk. "Senin vatandaş hâlâ ortaya çıkmadı, biliyor musun?" dedi. "Ben seni bütün gece aradım, cevap vermedin. Madem serbest bırakılacağını sen de duydun niye benimle konuş-

maktan kaçındın?" dedim. Ses çıkarmadı. "Merak etme, kurtuldu, buraya geliyor" dedim. Bizim askeri birliğe haber verdim, birkaç asker ve birliğin doktoru geldi. Hasan Önal gelince, askerlere kapıyı tutturdum. Kimseyi kapıdan sokmadım. Dört, beş Amerikalı sökün etti. İçeri bıraktırmadım. "Neredeyse duvara tırmanacaklar" dediler. "Boş verin, tırmanamazlar" dedim. Kapının önünde dikilip kaldılar. Hasan'la konuşunca durumu anladım.

Taliban, bu gibi konuda herkesten tecrübeli; Hasan'ı önceden açıkladıklarının tam aksi istikametinden Kâbil'e getirmişler. Sabaha karşı, Kâbil yakınlarındayken tepelerinde bir helikopter peydahlanmış. Hemen bindikleri aracı terk edip araziye dalmışlar, kayaların arasına saklanarak, sekerek, sıçrayarak, atlayarak süratle bir tarafa doğru gitmişler. Hasan'a bir yönü işaret ederek "Bu istikamette git, 10 dakika sonra meskûn yere gelirsin" demişler. İçlerinden biri Hasan'la dalga geçmiş, "Bu işi iyi yapıyorsun, istersen bizimle de kalabilirsin" demiş. Hasan, gerçekten de 10 dakika sonra meskûn yere ulaşmış. Gerisi malum.

Gazne Valisinin neden bütün gece benimle temastan kaçındığını, hikâyeyi dinleyince anladım. Herhalde Hasan'ın getirileceğini işittikleri yola pusu kurdular. Taliban'ın aracını durduracak, Hasan'ı kurtarmış olacaklar. Veyahut çatışma çıkacak, Hasan belki arada gidecek, kurtarma harekâtı sırasında Hasan'ı Taliban öldürmüş olacak. Araç gelmeyince helikopteri çevreyi aramaya gönderdiler anlaşılan. Helikopter, Hasan ve Taliban'ın bindikleri araca yaklaştığında Allah'tan kurtarıcılar artık çok geç kalmış. Helikopterin sesini duyar duymaz Talibancılar aracı bir ağacın altına çekip gizlemişler. Sonra kayaların arasına dalmışlar.

Gazne Valisinin bozukluğu, belki de yanlış bilgi verdiğinden dolayı Amerikalılardan fırça filan yemiş olması ihtimalindendi, bilemiyorum.

Birazdan, ABD Özel Temsilcisi Halilzad, davetli olmadığı ve haber vermediği halde bizim kapıya dayandı. Arkasına bir yığın gazeteci ve televizyoncu takmış. Kapıdan kovmak olmaz. Onları mecburen buyur ettik, ama istihbaratçıları yine içeri sokmadım. Giderler, köyleri falan bombalar, ihtiyar, kadın, çocuk, öldürür sonra da aldığımız istihbarata dayanarak rehineyi tuttukları köyü ve çeteyi bulduk, Taliban'a cezasını verdik derler, neme lazım!

Halilzad, aldı sazı eline, konuştu babam konuştu. Televizyonda gören bir arkadaş "Halilzad'a amma da kötü bakıyordun" dedi. Nasıl bakacaktım ki!

İş orada bitmedi. Bu defa da bizimkiler ortaya çıktı. Gece bir gizli telgraf aldık. Kâbil'e Başbakanlıktan bir uçak göndereceklermiş de kimseye haber verilmeyecekmiş de Hasan Önal gizlice uçağa götürülecekmiş de falan.

Millete haber verdim. Havaalanına 15, 20 kişi gittik. Küçük bir uçak. Fırladım, uçağa girdim. "Siz ne yapıyorsunuz arkadaşlar! Devlet vatandaşını kurtarmış, ailesine kavuşturuyor. Cani mi naklediyorsunuz da gizli tutuyorsunuz!" dedim, çıktım. Hasan'ı selamettedik. Bir oh çektim.

İşin matrağı, her soran gazeteciye "Türkiye Cumhuriyeti, vatandaşını dünyanın en ücra köşesinden bile kurtaracak ve ailesine kavuşturacak güçte ve kararlılıkta bir devlet olduğunu göstermiştir" diye vurguladım. Bir kelime bile çıkmadı.

Meğerse 2003 yılında Türkiye Cumhuriyeti'nin temellerini kurtlar çoktan kemirmeye başlamış bile de bizler keriz gibi uyurmuşuz.

Ha, bir de aşağıda maruz trajikomik bir hikâye var:

Tam işin sonuna gelmek üzereyken, Türkiye'den bir aklı evvel milletvekilinin Pakistan'a geldiğini ve Peşaver üzerinden Afganistan'a geçerek Hasan Önal'ı kurtarmak üzere dağda Taliban'la temasa geçmeye niyetlendiğini, İslamabad büyükelçimiz Kemal Gür'den öğrendim. Al başına belayı! Pakistan'a geçtiği anda Taliban adamı kaptığı gibi alıp götürecek, hem bizim mühendisi kurtarma çabaları sekteye uğrayacak hem de pişmiş armut gibi Taliban'ın eline düşecek milletvekili ile rehineler ikiye çıkacaktı; körün istediği bir göz, Allah verdi iki göz derler ya, işte öyle.

Neyse ki vasıflı meslektaşlardan Kemal Gür, ne yapıp edip adamı engelledi de derdimizin birken iki olmasından kurtulduk.

İşin Sonrası

Abdüsselam Raketi'ye şirket bir para vermek istedi, almadı. Her bakımdan yiğit, vakur, edepli bir adamdı. Seyid Ahmet Geylani'ye hem teşekkür ettim hem de Raketi'nin gidiş gelişlerde bir yığın masrafı olduğunu, parayı almasını söylemesini rica ettim.

Ben Türkiye'ye döndükten sonra, Ankara'daki 4. Kolordu Komutanlığı[394] Abdüsselam'ı Türkiye'ye davet etti. Sağlık Dairesi Başkanı Metin Denli Paşa, Gülhane Askeri Tıp Akademisi'nde tepeden tırnağa muayene edilmesini sağladı. Bir akşam, 4. Kolordu Komutanı'nın verdiği yemekte İzmir'den gelen Hasan Önal, ben ve Roketçi Abdüs-

394 Yanılmıyorsam yabancı ülkelere gönderilen birliklerin eğitildiği kolorduydu.

selam buluştuk. Birkaç yıl sonra Abdüsselam'ı CNN'de gördüm. Milletvekili olmuştu.

Irak'a Bak Afganistan'ı Hatırla

2005 Mart ayında İtalyan kadın gazeteci Guiliana Sgrena, Amerikan işgalindeki Irak'ta, mukavemetçiler tarafından kaçırıldı. Sgrena, iki İtalyan askerî istihbaratçısı tarafından kurtarıldı. Amerikalıların bilgisi dahilinde havaalanına giderken, yolda bir kontrol noktasında Amerikan askerleri tarafından İtalyan istihbaratçılardan biri vurulup öldürüldü, diğeriyle Sgrena da yaralandı.

O zaman bir buçuk yıl önce Kâbil'de Taliban uyanık davranmasa Hasan Önal'ın başına neler gelebileceği aklıma düştü.

Amerikalılar, müttefiklerine bile "Benden habersiz burada hiçbir şey yapamazsınız, yoksa fena olur ha!" mı demek istiyordu ne!

Türkiye Olmak Lazım

Türkiye'ye döndükten bir süre sonra Ankara'daki Güney Kore Büyükelçisi beni aradı. Taliban, 10 kişilik bir Koreli grubu kaçırmış, ikisini öldürmüş. Sen akla bak. Protestan papazlarının yan ürünü, aslı değilse bile hakiki taklit[395] Koreli Moon tarikatının adamlarıymışlar. Afganistan'da ahaliyi Hıristiyan yapmaya uğraşıyorlarmış. Kim dediyse birisi benden akıl almasını önermiş. Eve buyur ettim. "Siz Taliban'ın elinden birini kurtarmışsınız, biz ne yapalım?" diye sordu. "Bir kere adamı ben değil, Türkiye Cumhuriyeti'nin Afganistan'daki manevi ağırlığı kurtardı. Onu siz yapamazsınız. Ancak kimsenin adamları silah zoruyla kurtarmaya kalkışmasına izin vermez, Taliban'ı da bir şekilde bundan böyle ülkelerinde Korelilerin Hıristiyanlık pazarlaması yapmasını önleyeceğinize inandırabilirseniz, belki kurtarırsınız" dedim. Kurtardılar. Kore vatandaşlarının izin almadan Afganistan'a gitmesini yasaklamışlar diye duydum.[396]

NATO, Hikmet Çetin, ISAF

Hiçbir uluslararası kuruluşta çalışmadım. İşleri nedir, neler yaparlar ne konuşurlar, bilmiyorum. Uzaktan gördüğüm kadarıyla,

395 Bir keresinde Yeni Türkiye'de spor ayakkabısı alıyordum. Markasını görünce "Çakma mı bu?" diye sordum. Dükkâncı "Rica ederim beyefendi, çakma olur mu, hakiki taklit" dediydi. Oradan aklımda kaldı.

396 Koreli hakiki taklit misyonerler bir aralık Türkiye'de de fink atıyordu.

Kâbil'de Devlet Bakanımız Şükrü Sina Gürel ve Karzai'yle

herkes sorumlu olduğu bir komisyonun günlük toplantılarına katılır, akşama kadar bir şeyler tartışırlar. Mesela NATO'da çalışanlar bazı konularda düşmanca muameleye tabi tutulduklarında veya kendileri düşmanca tavır takındıklarında komisyon toplantılarında neler görüşülür gerçekten bilmiyorum. Mesela Sovyetler Birliği'nin henüz ayakta sapasağlam durduğu dönemde Türkiye'ye silah ambargosu konulduğunda, o komisyonlarda ortak savunma konuları hangi çerçevede, nasıl ele alınabilmişti hiç düşünemiyorum. Ya da Avrupa Birliği'ne üye kabul edilmeden gümrük birliğine girersen, seni kuruluşa üye yapmamaya azimli insanlarla daha ne konuşabilir, neler diyebilirsin, anladıysam Arap[397] olayım dersem ırkçılığa girer. Onun için demiyorum.

Dedim ya bu uluslararası kuruluşların işine aklım ermez. Onun için cehaletime verin, sistemin nasıl işlediğini çözemedim, ama anladığım kadarıyla askeri birliklerin hepsi kendi milli komutanlıklarına bağlıyken ve Kâbil'de altı ayda bir değişen komutan sadece eşgüdümden sorumluyken, ISAF'ı bir şekilde NATO emrine aldılar. Hikmet Çetin'i de Özel Temsilci falan deseler içim yanmaz "NATO Genel Sekreteri'nin Afganistan'daki En Kıdemli Sivil Memuru" gibi akla ziyan bir unvanla Kâbil'e atadılar. Malum olduğu üzere, Hikmet

397 Yani zenci, yani siyahi, yani Afrikalı. Çocukluğumda İstanbul'da halk dilinde Arap diye bu gariban, beyaz adamlar tarafından ezilmiş, bahtsız insanlara denirdi. Şimdi bizim Arap dediklerimize benim çocukluğumda halk dilinde "Ak Arap" derlerdi.

Çetin, Türkiye'de Meclis Başkanlığı'na yükselmiş, yani ön gelmede Cumhurbaşkanı'nın hemen arkasında yer almış, bir dönemin en önemli siyasetçilerinden biridir.[398] Bu yüzden Hikmet Çetin'e layık görülen acayip unvan hiç hoşuma gitmemişti. O günkü NATO Genel Sekreteri Hollanda dışişleri bakanıyken, Hikmet Çetin de Türkiye'nin dışişleri bakanıydı. Şimdi NATO Genel Sekreterliği'ne gelmiş bulunan Hollandalının "Afganistan'daki en kıdemli sivil memuru" olacaktı. Hikmet Çetin sivil memurların en kıdemlisi ise o zaman bir de askeri memur, yani komutan olması gerekirdi. Askeri harekât olsa kim karar verecekti? Bir yığın soru ve sorun yani. Say say bitmez.

Somali'den tecrübem vardı. Bu işler davul sende, tokmak başkasında yöntemiyle yürümez. Somali'de asıl vurucu gücü ellerinde bulunduran Amerikalılar, Çevik Bir Paşa izindeyken olmayacak bir harekâta girişmiş, sonu hüsranla bitmiş, ama her ne hikmetse uluslararası basında hesap Çevik Paşa'ya ve tabii ki oradan devamla bir ucundan Türkiye'ye çıkarılmıştı.

Afganistan'da sürekli itibar kaybeden NATO ülkelerinin, Türkiye'nin tarihten gelen ve titizlikle korunan itibarının arkasına sığınmak hesabında olduğu aşikârdı. Aslında ISAF değil, ama Ebedi Özgürlük harekâtında çıkmaza giren ABD, İngiltere ve Kanada gibi NATO ülkeleri Afgan kamuoyunun hedefindeydi.

NATO zarını Karzai'den yana atmıştı. Hâlbuki Karzai ölse o sıralarda Afganistan'da arkasından ağlayacak adam yoktu.

Ankara'da Hikmet Çetin'i buldum. "Bu unvan işini düzeltmeden ve yetkinin sadece size verilmesini sağlamadan bu işi kabul etmeyin" dedim. "Ne yapayım bir kere kabul etmiş bulundum" dedi.

Ankara'daki aklı evvel arkadaşlar hemen "Sen ne karışıyorsun?" demeye getirdiler. Lafa bak. Elbette karışırım. Afganistan'da büyükelçiyim. Önceden de bu hatıratın bir yerinde dedik ya büyükelçiyi o ülkeye şişe gibi dikilsin ve dolarla maaş alsın diye koymazlar. Büyükelçi dediğin bulunduğu ülkeyi tanımak, değerlendirmek, doğru bildiğini merkeze bildirmek, yanlışları düzeltmeye çalışmakla görevlidir. Onu yaptırmayacaksan niye yurtdışı teşkilatına yığınla maaş verirsin? Dışişleri hayır derneği mi? O kafadaysan bilumum uluslararası haber ajanslarına abone olur, her gün dünya haberlerini okur, dış politikayı öyle yürütür, yabancı ülkelerle haberleşme yoluyla temas kurarsın. Senin kafadakilere çok bile gelir.

398 Kimse yanlış anlamasın. Ben Hikmet Çetin'i sever, dışişleri bakanlığını da beğenirim. Hele benim Mülkiye Spor Kulübü başkanlığı yaptığım dönemde, kulübe verdiği desteği hiç unutmam.

Maaş deyince, aklıma geldi. Kimi de iki ay daha Kâbil'de kalıp dolarla iki maaş alayım diye mücadele ettiğimi öne sürmüş. Derviş'in fikri neyse zikri de oymuş. Hâlbuki ben ahir ömrümde mirasyedi beyzade mertebesine yükselmiş, sınıf atlamış, rantiye olmuştum. Heyt! Yeni Türkiye'de canım isterse mesela bir dükkâna girdiğimde tezgâhtara gıcık kaparsam dükkânı satın alıp tezgâhtarı kovacak mertebeye yükselmiştim. Türkiye'nin Özal sonrası değer yargılarına göre, önemli adamdım yani. Kâbil'de iki kıytırık maaş için eziyet çekecek kadar açgözlü keriz mi sanıyorlardı beni?[399]

Her neyse, işi sonunda Ankara'ya "Ben çat pat da olsa İngilizce biraz biliyorum. Size yazacağıma doğrudan Amerikan Dışişleri'ne yazarım" demeye kadar getirdik.

Türkiye'ye döndükten sonra bir daha Dışişleri'nin kapısından içeri adım atmadım. İnadına, emekliliğimi de istemedim. Eve bir yazı göndermişler. "Sen şunu yazdın, bunu dedin, üslubun Bakanlığımızın alışılmış üslubuna uymuyor. Ama çok zor koşullarda görevler yapmış olduğun için seni kafayı yemiş sayıyor, bir şey yapmıyoruz" demeye getirmişler. Mektubu okumamış, bir göz atıp bir kenara bırakmışım. Emekli olduktan iki yıl sonra evdeki kâğıtları ayıklarken buldum. Metin Denli Paşa tesadüfen yanımdaydı. Ona verdim, o okudu. Tepem attı.

Bu arada Kâbil'den Ankara'ya döndüğümde Dışişleri'nde beni ne biçim bir kadroya yazmışlarsa emekli olduktan sonra maaşım birden dişe dokunur miktarda arttı. Şaşırdım. Bakkal kafalı birileri Ankara'da en düşük maaşlı kadroya koyarak akılları sıra beni cezalandırmaya mı kalkmışlar ne.

Kadınlara Benden İrticai Öğüt

Aklımda kaldığı kadarıyla, 2003 başlarında, Ankara Palas'ta Türk ve Afgan kadın derneklerinin bir ortak toplantısı yapıldı. O sırada Ankara'daydım, bana da "Sen de git katıl, bir de konuşma yap" dediler. Ben de gittim, konuştum. Özetle "Hanımlar, erkeklerden fazla bir şey beklemeyin. Hakkınızı erkeklerin lütfuyla değil, ancak kendi gücünüzle alırsınız. Yoksa her erkek, bir haremi olsun, o olmazsa dört karıyla evlensin, dördünü birden peşine takıp dolaşsın ister" dedim.

399 Memurlara duyurulur: Dediğime kulak asamayın. Ne kadar kıytırık olursa olsun, her ay geleceğinden emin olunan maaşın değerini, ben istifa edip işsiz gezdiğim iki yıl içinde çok iyi anladım.

Büyükelçi Ahmet Ökçün benim ardımdan sahneye çıktı. "Yalnız, bir şey söyleyeyim. Her erkek dört kadınla evlenmek istemez" dedi.

"Sana ne, benim dediğime ne karışıyorsun sen?" dedim Ahmet'e.

Meğer Ankara Cumhuriyet Savcısı oradaymış da irtica propagandası yapmaktan hakkımda dava açmaya niyetlenmiş; Ahmet, vaziyeti idare etmek için çıkıp öyle söylemiş.

Olmaz Olmaz Deme, Olmaz Olmaz

Afganistan'da gelişmeler, korktuğum gibi oldu. Türkiye, ağırlığını Karzai'den yana koydu. 1919'dan bugüne gelen, Afganistan'daki herkese gösterilen samimi yakınlıktan kaynaklanan tılsım kayboldu. Ama bu arada Hikmet Çetin'in etkisiyle olsa gerek, Karzai'nin kişilik kazanıp Afganistan'ın çıkarları uğruna Halilzad'la ters düştüğü ve son dönemlerinde Amerikalılara ciddi biçimde kafa tuttuğu da işitildi. Hikmet Çetin, Karzai'yi devlet adamı yaptı demek doğru olur.

Şimdi, yani 2021'de, bu defa Amerikalıların Afganistan'dan elini tamamen değilse bile askerini çekmek üzere Taliban'la müzakerelere girişti̇ğini duydum. Taliban dağdan inerse düzene uyar ve Peştunların başını çekmeyi başkalarına bırakır mı bilmiyorum.

Yoksa eski çatışmalar yeniden mi başlar, onu da bilemiyorum.

Dahası da var: Taliban, ne sihirdir ne keramet, İngiliz marifetiyle 19. yüzyıl sonunda Afganistan'dan koparılıp o zamanki Hindistan, bugünkü Pakistan'a katılmış olan bölgedeki Peştunlar arasında kurulmuş, Afganistan'a oradan yayılmıştır. İslamiyet davası güdüyor görünse de esasında aşırı muhafazakâr bir Peştun hareketidir. Humeyni'nin Amerika'da Beyaz Saray'ın tepesine İslam bayrağı dikme iddiası türünden bir evrensellik hevesi yoktur. Ancak Pakistan'daki Peştunlardan vazgeçeceğini düşünmek de fazla iyimserlik olabilir. Eğer ilahların sıradaki hedefinde ise Allah Pakistan'a da kolaylık versin.

1960'larda ve 70'lerin başlarında, BM yardım kuruluşlarında çalışanların Afganistan'a tayin edilmeye can attıkları hep söylenirdi. Kâbil'in 1960'lardaki fotoğraflarını gördüm, şaşıp kaldım. Sokakları, insanların üstleri başları tıpkı o dönemdeki Ankara gibiydi.

"Olmaz olmaz deme, olmaz olmaz" sözü, sadece Afganistan için değil, herkes için, her ülke için geçerlidir. Katalavis?

Afganlar

Afganları sevdim. Yıllarca süren acımasız boğazlaşmanın belki de kaçınılmaz sonucu olan, birbirlerine karşı yaptıkları gaddarlıkları saymazsak, temelde düzgün, dürüst, sözüne sadık insanlardır. Gaddarlıkları yadsınmaz, ama bazı başka din kardeşlerimiz gibi kimseyi sırtından vurmazlar. Yalan söylemeyi âdet haline getirenleri, hırsızlık yapmakta beis görmeyenleri çok azdır. Palavraları da yoktur. Kâbil'de gördüğüm bazılarının bana göre başlıca kusurları, Büyük İskender'den yadigârdır. Kadınlarını sokağa ancak torba gibi yüzleri dahil her yanlarını kapatan burkalar içinde salarlar da mahbuplarını bisikletle alenen, adeta kucaklarında gezdirmekte bir sakınca görmezler. Kanaatkâr, cefakâr insanlardır. 1 dolar yevmiyeyle, bir avuç kemikli, yağlı eti doğradıkları bir soğanla kavurup veya haşlayıp, içine de bir pide ufalayıp öğle yemeği yerler. Artan parayı akşam eve götürürler. Şikâyet de etmezler, yıllardır çektiklerini hiç de hak etmedikleri halde.

Kişilik sahibidirler. Bazı konularda çok tutucudurlar. Afgan değilse hiçbir yabancıyı kolay kolay içlerine almazlar; saygıda, sevgide kusur etmezler ama ölünce mezarlıklarına bile sokmazlar. Kâbil'de görevdeyken vefat eden Türklerin kabristanında bir Polonyalı kadının da mezarı vardı. Afganla evlenmiş, Müslüman olmuş, yıllarca Kâbil'de yaşamış, çoluk çocuğa karışmış, ne var ki ölünce eşiyle aynı mezarlığa gömülmesini kabul etmemişler. Onun için Büyükelçiliğin rızasını alıp kadını bizim mezarlığa defnetmişler.

Afganistan'ın Türkiye'yle ilişkileri hep iyi ve dostane olmuş, araya nifak girmemiştir.

Afganistan ve Afganların en kısa sürede kalıcı bir selamete erişmesini yürekten diliyorum.

Son Durum

Amerikalıların Afganistan'dan tümüyle elini çekeceği ve bu konuda Taliban'la bir anlaşmaya vardıkları ve Afganistan'da nasıl bir düzen kurulacağı hususunda bütün tarafların katılımıyla Türkiye'de bir toplantı düzenleneceği açıklandı. Türkiye sadece ev sahipliği mi yapacak, yoksa Amerikalılar hâlâ ateşten top olan Afganistan'ı, stratejik derinlikler fatihi Türkiye'nin eline mi tutuşturacaklar, bilemiyorum.

Somali konusunda "Sözde uluslararası camia, bozuk makineyi tamire kalkıp da dağıttığı parçaları birleştiremeyen acemi ustalara

benzedi" demiştim. Afganistan'da daha beteri oldu. 11 Eylül saldırısından beri şeytan saydıkları Taliban'ı yeniden meşru kılıp muhatap aldılar. Bakalım bunun Afganistan'a ve başta Pakistan, komşu ülkelere ve bölgeye maliyeti ne olacak.

Hikmet Çetin'in Kâbil'de "NATO Genel Sekreterinin En Kıdemli Sivil Memuru" sıfatıyla görev yapmasının, Taliban dahil kimsenin düşman saymadığı Türkiye'nin ve Türklerin Afganistan halkı nazarındaki imgesini etkileyip etkilemediğini, etkiledi ise ne şekilde etkilediğini ve bugün ülkedeki durumun ne olduğunu bilemiyorum.

Ancak her halükârda önümüzdeki aşamada Türkiye'nin Afganistan'da başkaları hesabına bir görev üstlenmesinin son derece sakıncalı olacağına inanıyorum.

Beri yandan, dağdan inecek, Taliban Peştunların ve dolayısıyla Afganistan'ın hâkimi olursa bu saatten sonra ne Tacik asıllı Afganlar ne Türk soylular ne de Hazaralar buna boyun eğer. Yeniden birbirlerinin boğazına sarılmaları mümkündür. Bu durumda Afganistan'ın ikiye, hatta üçe bölünmesi bile akla gelebilir. Belki de istenen budur. Bu konuda düşündüklerimi, General Dostum'la bağlantılı olarak daha önce belirtmiştim.

Afganistan, kuzeyden güneye Hint Okyanusu'na çıkış yolu, güneyden kuzeye Orta Asya'ya, yani 100 yıl önceki adıyla Türkistan coğrafyasına giriş yolunun kilididir denilebilir. Delhi'de devlet kuran Selçuklular ve Hindistan'da imparatorluk kuran Babür Şah,[400] hep Orta Asya'dan çıkıp Afganistan üzerinden Hindistan'a inmişlerdir. Daha sonra Rusların güneye inme çabaları, Hindistan'ı ele geçiren İngilizler tarafından Afganistan'da durdurulmuştur. Afganistan o yüzden 200 yıla yakın bir süredir rahat, huzur bulamamıştır.

Şimdi durum tersine dönmüş gibidir. Güneyden gelip Orta Asya'ya dalmak isteyen birileri Afganistan'ı sıçrama taşı yapmak niyetinde görünmektedir. Denilene göre, yeryüzünde yağma edilememiş tek bakir alan, Orta Asya'dır. Sovyetler'in teknolojisi tam sömürü için yetersiz kalmıştır. Orta Asya'ya girmek için üç parçaya bölünmüş bir Afganistan'ı sıçrama taşı yapmak, daha kolay olabilir. Tabii bu arada, ilk basamak olan Pakistan'ın başına açılan dertlerin de çok daha büyük boyutlara ulaşacağı düşünülebilir.

Özellikle ABD'nin, düşmanı ilan ettiği kimleri bazı ahvalde nasıl kendi çıkarları doğrultusunda kullandığını akılda tutmak gerekir.[401]

400 Babür Şah, *Babürname*'de kendini "Türk oğlu Türk" olarak tanıttığı halde, İngilizler, kurduğu imparatorluğa her ne hikmetse Mugul diye bir isim uydurmuşlardır, ne demekse!

401 Benzetmek gibi olmasın. Neyi kastettiğimi anlayan anlar.

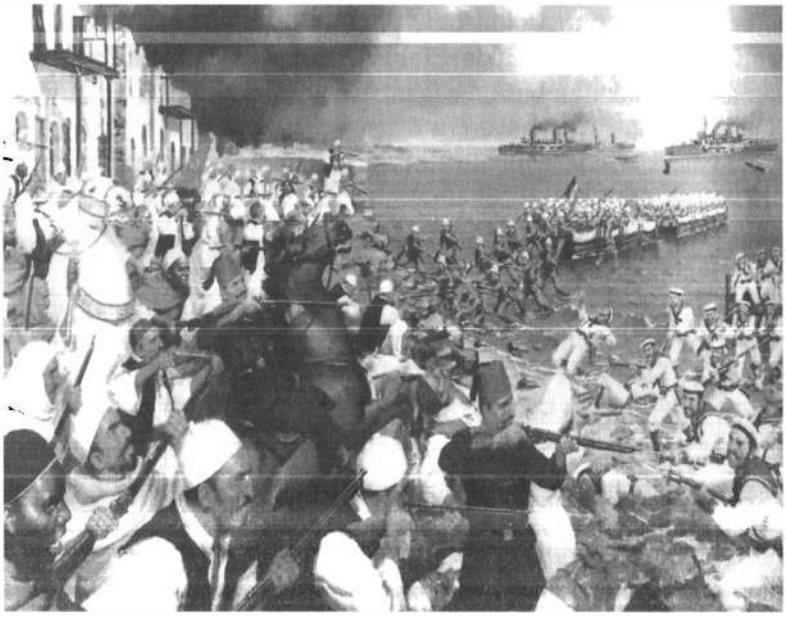

Libyalıların vaktiyle bizi nasıl gördüklerinin resmidir. Bu resimler, Libya Savunma Bakanlığı'nın 1982'de çıkardığı Askeri Tarih kitabında yayınlanmıştır.

ABD'nin son dönemde Taliban'la barış çabalarını o açıdan da değerlendirmekte yarar vardır.

Libya ve Afganistan'a Zeyl

Büyükelçilik yaptığım Libya'da da Afganistan'da da son yüzyıldaki çabalar, emperyalistlerin saldırıları, olaylar ve gelişmeler sonucunda Türkiye'nin, taraflar ve Hükümetler üstü dersem ayıp olur, bunların ötesinde diyelim, çok özel bir konumu vardı. Bu bakımdan büyükelçi olarak çok kısmetliydim.

Libya'da 100 yıl önce Türk bayrağı altında aynı devletin yurttaşları olarak[402] Libyalılarla birlikte omuz omuza savaştığımız İtalyanlar 10 yıl önce yine bu ülkeye saldırınca, Türkiye **bu defa saldırganlara destek verip ardından çıkan iç karmaşa**da temelde Türk düşmanı İhvancıların tarafını tutunca ve bunda ısrar edince, umarım yanılıyorumdur, ama Libya'daki özel konumumuz bir daha geri gelmemek üzere kayboldu sanırım.[403]

402 Libyalıların resmi tarihlerinde de bu böyle yazar.

403 İtimatname sunduğum zamanın dışişleri bakanı rahmetli Muntasır'ın, "Bu dünyada size ihanet etmeyen tek ülke biziz. Sakın unutma!" sözü her gün kulaklarımda çınlar.

Afganistan'a gelince, Hikmet Çetin'in "NATO Genel Sekreterinin Afganistan'daki En Kıdemli Sivil Memuru" sıfatıyla Kâbil'e atanması ve BM Güvenlik Konseyi kararıyla orada bulunan Türk askeri birliğinin milli komutamızdan alınıp NATO'ya yamanmasıyla ve hele oraya gönderilen bir korgeneralin neredeyse ABD'den bile daha aşırı NATO'cu tutumuyla bana göre epeyce zedelenmişti. Bu gelişmede, o dönemdeki Dışişleri yetkililerinin Afganistan konusundaki tutumlarının da son derece etkili olduğunu hep düşünürüm. 20 yıl önce hasım olan, ancak Türkiye ve Türkler aleyhine hiçbir söz etmeyen Taliban'ın son açıklamaları hiç de iç açıcı değil. ABD çekildikten sonra Kâbil havaalanını koruma görevini Türkiye üstlenirse işin iyice çığırından çıkmasından ciddi endişe ediyorum.

Bu arada, Taliban'la iman birliği olduğunu düşünenlere bir hususu hatırlatmakta fayda var sanırım. Taliban, aynı zamanda, irredantizm peşinde Peştun milliyetçisidir. Peştunluğu ayaklar altına almaz. Aksine, Afganistan'da 2001 öncesi iktidar döneminde Peştuncayı resmi dil haline getirmek için de önemli adımlar atmıştır. Gerçek anlamda yerli ve millidir. "Bütün dünya İhvancıları! Birleşiniz!" gibisinden bir derdi yoktur. Vaktiyle El Kaidecilerle ikircikli bir işbirliğini zoraki yapmış, ama El Kaide'nin Arapçılığından hiç hazzetmemiş ve araya mesafe koymuştur. Kimse kendini kandırmasın!

Memuriyet Sonrası ve Birtakım Ukalalıklar

Hatıralarımda, memuriyet sonrasını ve de biraz kendimi anlatırken arada aklıma gelen veya gündeme düşen konulardan esinlendiğim düşünceleri bir kenara çiziktirdim. İleriki bölümlerde görülecektir. İlgilenen olursa okusun, canı ne isterse düşünsün. Kimin ne düşündüğü beni ilgilendirmiyor.

Temdit, Yani Uzatma Oynuyorum

Çok belirgin bir araz çıkmadan, canım yanmadan doktora, hastaneye giden adam değildim. 2003 yılında Kâbil'e gelen Tabip General Metin Denli "Sen kendine hiç bakmıyorsun. Ankara'ya gelince seni genel bir muayeneden geçirelim" dedi. Ankara'da beni Gülhane Hastanesi'ne götürdü. Kardiyolog Ersoy Işık, bizim meslektaş Pınar Hanım'ın eşiydi. İlk tanıdığımda albay olan Profesör Işık, daha sonra general oldu ve Anabilim Dalı Başkanlığına yükseldi. Süresi dolduğunda Pınar Hanım büyükelçi oldu, generallikte süresi do-

lan Ersoy Paşa emekli olup hekimliği bıraktı. Yerine gelen Profesör Mustafa Özkan, Profesör Mehmet Yokuşoğlu ile Tugay Çevik, hepsi, ilgilerini eksik etmediler. Askerlikten emekli olan Profesör Yokuşoğlu, hâlâ benimle ilgilenmektedir.

En iyi radyologlardan biri olduğu söylenen Tabip Yarbay Hüsamettin Sargın bende, karın nahiyesinde aort anevrizması saptadı. İlk başta 28 mm olan aorttaki büyüme bir yılda 5 santimetreyi geçti. Oraya bir koruyucu stent takmak gerekti. Aorttaki genişleme böbreklerin yukarısından başladığı için stent takmak zormuş. Birkaç hastane ve doktoru Metin Denli Paşa, benimle dolaştı. Gülhane ve Hacettepe'de "Yapamayız" dediler. Bir başka hastanede iki doktor "Derhal yaparız" diye atladılar. Ben razı olacaktım, Metin Paşa engelledi. "Biraz daha araştırmak daha iyi olur" dedi. Bir süre sonra aynı doktorların, benim kuşaktan bir Devlet Tiyatrosu sanatçısına müdahale ettiklerini ve sanatçının vefat ettiğini öğrendim.

Ankara'da müdahaleyi yapmaya kimse cesaret edemedi. O günlerde Albay olan ve iki yıl sonra Generalliğe terfi eden kalp damar cerrahı Ufuk Demirkılıç, bu işlem için gerekli malzemeyi ithal eden firmaya bana kimin müdahale edebileceğini sordu. "İstanbul'da, Cerrahpaşa'da Profesör Firuzan Numan" dediler. Profesör Firuzan Hanım, bu alanda Avrupa çapında bir uzmandı. Mısır'a, İtalya'ya gidip ameliyatlar yapıyordu. Sağ olsun, beni de İstanbul'da ameliyat etti ve hiçbir ücret falan da almadı.

Metin Denli Paşa da ameliyata girdi ve hastaneden çıkana kadar İstanbul'da kalıp benimle ilgilendi.

Ondan sonraki kontrolleri, belirli aralıklarla Ankara'da Ufuk Demirkılıç Paşa yaptı.

13,5 senedir yaşıyorum.

Bu müdahale olmasa erken kaybedilen birçok tanıdığım gibi aort büyümesinden haberim olmayacak, muhtemelen 11-12 yıl önce cavlamış olacaktım. Bu defa inadıma futbol ağzıyla söyleyeceğim. Doktor dostlarım, bana sadece maç sonunda oynanmamış dakikalar oynatmadılar, altın gole kadar maçı temdit ettiler. Sayelerinde, bu dünyada 80 yaşımı tamamlamama iki ay kaldı. Bu kadar yaşayacağım hiç aklıma gelmezdi.

Bu arada, gol yememin önlenmesinde payları olan Amerikan Hastanesi'nde konuşma işitme uzmanı Ayşen Erdil'e, merhum askeri Doktor Alâeddin Vardar'a, çene cerrahı Profesör Hakan Karasu'ya, bendeki KOAH hastalığını teşhis ve tedavi eden Gülhane

Askeri Tıp Akademisi Dekanı Profesör Doktor Tümamiral Hayati Bilgiç'e ve öğrencisi Profesör Cantürk Taşçı ile Ürolog Murat Zor'a, 2015'te zatürree olup yattığım İstanbul GATA doktor ve hemşirelerine ve İbni Sina'da radyoloji uzmanı Doçent Doktor Eriz Özden'e Milas Devlet Hastanesi Göğüs Hastalıkları Uzmanı Turcen Dönmez Konya'ya ayrıca teşekkürü borç addediyorum.

Ulusal Uzmanlar Grubu

2004-2006 yıllarında Oran'daki evinde Bülent Ecevit'in başkanlığında, Ahmet Tan ve Hüseyin Pazarcı'nın yardımlarıyla Bülent Bey'in bizzat düzenlediği, ortalama ayda bir tekrarlanan toplantılar yapıldı. Bu toplantılara katılanlara Ulusal Uzmanlar Grubu denildi. Unvanlarını, mesleklerini yazmıyorum. Ben ve benim gibi bir, iki kişi dışında hepsi tanınmış, kendi alanlarında uzman kimselerdi. Ahmet Tan ve Hüseyin Pazarcı, kişisel niteliklerinden başka, DSP'de Ecevit'in güvendiği üst düzey yönetici ve siyasetçiydiler. Bülent Ecevit'in fiziki gücü pek kalmamıştı, ama aklı yerindeydi.

En çok katılanlar, Tan ve Pazarcı dışında, başta Hasan Ünal, İlber Ortaylı, Aytunç Altındal, önceki KKTC Büyükelçisi Ahmet Zeki Bulunç diye aklımda kaldı. Yanlış hatırlamıyorsam Rauf Denktaş iki üç, Hulki Cevizoğlu üç veya dört kez benim de katıldığım toplantılara geldi. Toplantılara katılanlar arasında Saadettin Tantan, Talat Şalk, Emin Şirin, Alevi Enstitüsü Başkanı Alemdar Yalçın, geçtiğimiz günlerde Kovid-19 yüzünden maalesef rahmetli olduğunu öğrendiğim, İlahiyat Fakültesinden değerli bilim ve din adamı Mezhepler Tarihi Profesörü Hasan Onat ve son dönemde sık katılan iktisatçı Uğur Civelek vardı. DSP Hakkâri İl Başkanı da Güneydoğudaki bazı olaylar dolayısıyla bir kez gelmişti.

Toplantılar sonunda bir açıklama yapılıyor ve bir zabıt imzalanıyordu. O zabıtlar ve açıklamalar, imha edilmediyse Bülent Bey'in şahsi arşivinde kalmış olsa gerekir.

O günlerde yaşananların, önlem alınmazsa dış politikada, Güneydoğu'da ve ekonomide Türkiye'yi bugün girdiği açmazlara sürükleyeceği öngörülüyordu ki o dönem, AKP iktidarının cicim yıllarıydı. Eski solcular bile iktidara methiyeler düzüyordu.

O toplantılarda üzerinde durulduğunu hatırladığım bir konu, Hıristiyan misyonerlerin, AKP iktidarından sonra, yeraltı şehirlerinin bulunduğu Ürgüp ve Göreme tarafları ile Ankara'da iyice yoğunlaşan faaliyetleriydi. Robert Kolej mezunu Bülent Ecevit, neyin ne ol-

duğunu gayet iyi bildiği için bu konuda çok duyarlıydı. Misyoner faaliyetlerinin sonucunda Ankara'da ve Nevşehir taraflarında açıldığı bilinen ve İlber Ortaylı'nın deyimiyle "tanassur etmiş" vatandaşlarımıza ayinler yaptırılan kiliselere birileri tarafından kışkırtılacak halkın saldırması halinde, dış müdahaleye bahane oluşturacağından endişe ediyordu.

Her toplantıdan önce gazeteciler, televizyoncular kapı önüne yığılıyor, bu kalabalık Denktaş'ın katıldığı toplantılarda daha da büyüyordu. Önce özellikle Kıbrıs ve Güneydoğu konusundaki bazı açıklamaları bazı gazetelerde yayımlanıyordu. Sonra birilerinin işine gelmedi ki kesildi. Toplantılar hakkında basın-yayın organlarında ne bir ses ne de bir nefese rastlamak mümkün oldu.

Bir gün *Milliyet*'ten aşina olduğum bir gazeteci hanım kardeşimiz "Ne konuştunuz?" diye sordu. "Sen yazsan da yayımlamazlar. Yayınlamıyorlar" dedim. "Vallahi yayımlanacak" dedi. Bir şeyler anlattım. Ertesi gün baktım, *Milliyet*'in üçüncü sayfasında kısa haberler bölümünde tek satır çıkmış. Haber Müdürü, kızcağızın mahcup olmamak için yaptığı dayatmaya dayanamamış olsa gerek, tek satır lütfetmiş anlaşılan.

İstisna olarak, yayımlandığını hatırladığım bir haber, toplantılara nadiren katılan ve daha çok konuklara yapılan ikramlarla ilgilenen Rahşan Ecevit'in "Din elden gidiyor" sözüydü. Onu da Frenklerin "sarkastik" dedikleri biçimde verdiler, "Bunu söylemek sana mı kaldı?" gibisinden. Ama doğru çıktı. Bizim inandığımız akılcı, ayakları yerde İslamiyetin yerine dünyanın bir öküzün boynuzunda durduğunu savunan çarpıtılmış bir inanç getirildi. Onun üzerine de İngiliz mamulatından İhvancılık oturtuldu.

Bu anlattıklarımın en ilgi çekici yanı, Türkiye'de basın daha henüz özgür sayılacak bir durumdayken, o toplantılara ilişkin haberlere görünmez bir el tarafından sansür konulmuş olmasıydı. O zamanlar, şimdikilerin bugünkü gibi gücü yoktu. Sansür koyduran o el kimin eliydi, gerçekten merak ederim.

Yine hatırladığım, Bülent Bey'in vefatından sonra Rahşan Hanım'ın önayak olduğu iki toplantı daha yapıldığı, sonra arkasının gelmediğidir.

Orada konuşulanlar hakkında en iyisini Hasan Ünal, Ahmet Tan ve Hüseyin Pazarcı bilirler sanırım. Birisi oturup yazsaydı iyi olurdu.

Bu arada konu gündemde olduğu için değineyim. Profesör Hüseyin Pazarcı'nın Türkiye'de Montrö Anlaşmasını ve ona ilişkin diğer hususları belki de en iyi bilen hukukçu olduğunun hatırlanmasında yarar var sanırım.

Arkadaşım Demir Arıer'le bana kümes fiyatına verdiği evin balkonunda

Yazlık Sahibi Oluyorum

Ankara'da okul ve tiyatro çevreleri dışındaki ilk arkadaşlarımı Kalabaspor'da edindim. Bunlardan, babası amcamın Ankara'dan gençlik arkadaşı olan Demir Arıer, ileriki yıllarda sanayici oldu. Hali vakti yerindeydi. Arkadaşlığımız hep devam etti. Ankara'da gerektiği zaman borç alır, öderdim. Sonra 2001 krizinde sıkıştı. Söylemesi ayıp, param vardı, 20 bin dolar borç verdim. 10 binini hemen ödedi. Ondan sonra bir süre, her görüştüğümüzde "Senin paranı hâlâ ödeyemedim" deyip duruyor, ben de "Lazım değil, ihtiyacım olursa ben sana söylerim" diyordum.

Kalabaspor'daki arkadaşlardan Yakup Karataş ve Mustafa Alınaner, İş Bankası'na girmişlerdi. Mustafa Türkiye'nin Van'dan Manisa'ya kadar birçok ilinde müdürlük yaptı. Güllük Körfezi'nde bir yazlık ev yapmak için İş Bankası çalışanlarının kurduğu bir kooperatife üyeyken, eski kulübü ve takım arkadaşlarıyla teması hep sürdüren Demir Arıer de onların teşvikiyle bir kendine, bir de eşine hisse almış.

Bir gün bana "Kooperatifteki evler bitti. Tapuları aldık. Birini 20 bin dolar karşılığı satışa çıkardım, satınca senin paranı vereceğim" dedi.

"Sen kafayı mı yedin? 20 bin dolara kümes mi satıyorsun? Bırak dursun. Senden para falan isteyen yok" dedim.

"Ne yapayım, rayiç böyle. Hem öbür 10 bin bana lazım, iki evi birden ne yapacağım!" diye ısrar etti. Baktım, illaki satacak, 10 bin dolar verip evi ben aldım.

Oraya ilk defa 2004'te gittim. Ne yalan söyleyeyim, pek beğenmedim. Ulaşımı güç, çevre düzenlemesi henüz yapılmamış, sivrisinek kaynayan bir yerdi. Emekli olduktan sonra 2009'da baktım, düzene girmiş, yolu düzelmiş, denize sıfır güzel bir yer olmuştu. Ondan sonra yazları gitmeye başladım.

Demir "Yahu iyi ki geldin. Gelmediğin için istemediğin yeri sana zorla satmışım gibi hissediyor, rahatsız oluyordum" dedi.

Bizim arkadaşımız işte öyle olur.

Orayı iyi ki almışım. Yerleşmek niyetiyle gittiğim, babam hariç üç göbek sülalemin gömülü olduğu Heybeliada'da, bütün deniz kıyısı kapatılmış, müstecirlerin elinde, denize girip çıkacak sahil kalmamıştı. Fahiş bir ücret ödemeden denize yaklaşmak bile mümkün değildi. Çocukluğumda ilk defa iskelesinin ucundan denize atlayıp yüzmeye başladığım Büyükada Anadolu Kulübü de kirli diye denize girilecek yer bırakmamış, eskiden plajın olduğu yere havuz yapmış, üyeler orada çimiyor. Geçtiğimiz 2020 yılı koronavirüs yazı hariç her yıl dört, beş ayımı Kıyıkışlacık'ta geçirdim, bitişik ormanda yürüyüş yapıp her gün denize girdim.

Yazlığın bulunduğu Kıyıkışlacık köyü, Milas'a bağlı. Hem köy hem Milas, turizm çılgınlığına bulaşmamış, bozulmamış, büyük ölçüde olağan hayatını şimdilik sürdüren yerler. Yeni açılan AVM'lere rağmen, benim eve 30 kilometre ötedeki Milas'ın çarşısı, pazarı hâlâ eski düzenini yaşatıyor. Terzisi, bakkalı, yorgancısı, sobacısıyla, köylü pazarıyla, dülgeri ve köftecisiyle benim çocukluğumda gördüğüm türden çarşı hayatı kör topal da olsa hâlâ devam ediyor. Bunların çoğu zanaatlarının son temsilcileri. Çoğunun yanında yerlerine yetişmeye hevesli kimse, çırak falan yok. Ahbaplık kurduğum Kahveci Ergun, Marangoz Feyzullah, İnşaat ustaları Abdullah, Mustafa ve Osman, Yorgancı Yalçın, Terzi Önol, Lokantacı İbrahim, oğlu iki yıl önce İTÜ'den uzun yol kaptanı çıkan Kıyı Balıkçısı Salim, halk bilgesi bu esnaf ve zanaatkâr arkadaşlarla oturup sohbet etmekten keyif alıyorum. Onca yıl ayrılıktan sonra memleketimin dürüst, tok gözlü, güzel insanlarıyla yeniden bir araya gelmekten mutluyum.

Çok sevdiğim, her fırsatta oturup sohbet ettiğim, karısıyla beraber pazarcılık yapan, evinde beni ağırlayan dostum Peynirci Niyazi vardı. "Kendini patron sanıyorsun, ama tam lümpen denilenlerdensin. Kendine en gaddar patronlardan daha kötü eziyet ediyorsun.

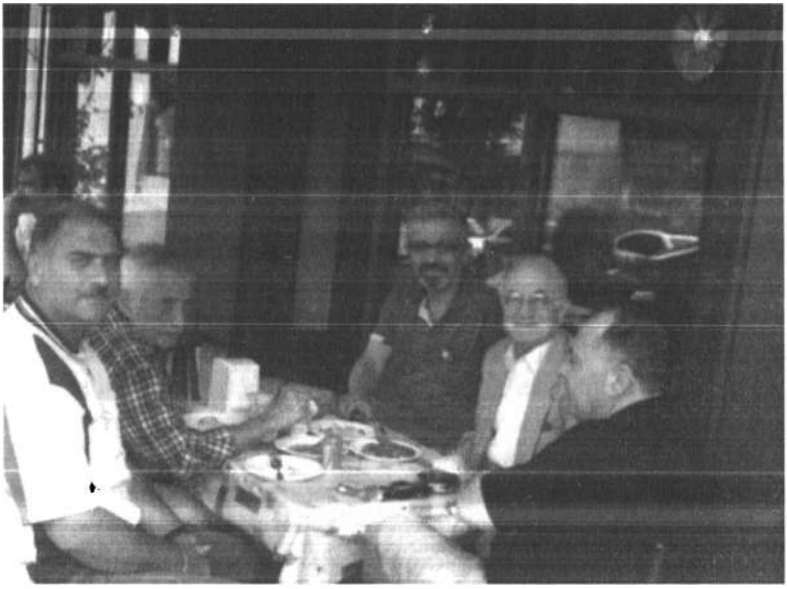

Samanpazarı'nda 2018'de bir yemek. Soldan sağa İsmail Böcek, ben, Muammer Tanrıverdi, Yekta Güngör Özden ve arkası yarım dönük, denizcilikten sorumlu eski Devlet Bakanlarımızdan Gürcan Dağdaş.

Biraz daha az çalış" derdim. Köyde iki üç yıl önce açılan süpermarket zincirlerine karşı ekmek kavgası veriyor, büyük sermayenin haksız rekabetine, iki misli emek sarf ederek direnmeye uğraşıyordu. Üç ay önce kalp krizi sonucu 58 yaşında hakkın rahmetine kavuştu. Buradayken bile yokluğunu hissediyorum. Milas'a gidince onu daha da çok arayacağım.

Emeklilikten bu yana Ankara'da da boş vakitlerimin çoğu Samanpazarı'nda geçti. Orada, ustaların ustası maden ustası sevgili dostum Muammer Tanrıverdi, kendi çağdaş fikirli, ama bir aralık ruhunu bir tarikat şeyhine ipotek ettiği rivayet olunan eski TRT'ci yeni antikacı Cumhuriyet çocuğu Can Günay, en eskilerden tanıdığım ve son zamanlarda göremediğim Halil Türkmen ile yine son zamanlarda ortadan kaybolan sanatkâr kuyumcu Şenol ve bakırcı ustası Coşkun, Samanpazarı'nı bırakıp sitelere giden ve tılsımı biraz kaybolmuş gibi görünen eski mobilya uzmanı Çorumlu Haydar da Ankara'daki arkadaşlarım oldu.

Bir de eski solcu, yeni ulusalcı Türkçe öğretmeni Faruk Öztürk var. Faruk vaktiyle aynı zamanda TRT'de çocuk programları da yapan, Türkiye birincilikleri olan ödüllü bir fotoğraf sanatçısı. İlginç bir hikayesi de var. Fransa'da Türk çocuklarına ders vermekle görev-

lendirildiği yıllarda, Paris'teki amiri durumunda olan sanatsever bir eğitim müşaviri "Bu adamın sağda solda fotoğraf çekmekten başka işi yok" diye şikâyete yeltenmiş; o yıllarda Paris Başkonsolosu olan değerli meslektaş ve arkadaşım kendisi de sanatçı Varol Özkoçak, Faruk'un kim olduğunu bilmiş ve eğitim müşavirinin bir kötülük yapmasını önlemiş. Faruk şimdi emekli. Dijital teknikler çıktığından beri fotoğrafçılığı bırakıp ahşap oymacılığına başlamış. Haftada bir, iki gün Pilavoğlu Han'da isteyene oymacılık dersleri veriyor. Fotoğrafçılık sanatı dedikten sonra bir de Gülhane Hastanesi'nde görevliyken tanıdığım Tıp Tarihi Anabilim Dalı Başkanı Profesör Adnan Ataç'a değinmeden geçemem. O da sergiler açan, ödüller sahibi bir önemli ve ünlü fotoğraf sanatçısıdır. Aynı zamanda, Gülhane Hastanesi'nde, küçük bir alanda, ama içeriği büyük, ciddi bir Askeri Tıp Müzesi kurmuştu. Şimdi ne olmuştur, bilemiyorum. Dağıtıldı ise çok yazık.

Soyadını Değiştir

Dışişlerindeki sıra üstü arkadaşlardan, babadan dostum Büyükelçi Osman Korutürk'ün adını, CHP'deki darbeden sonra yayımlanan Parti Meclisi listesinde görünce, gidip kendisini buldum. Listenin nerede hazırlandığına dair dedikodular ayyuka çıkmıştı. "Ne işin var senin bu listede? Yakışır mı sana? Nereden girdin buraya?" dedim. "Parti üst yönetimini tanımıyorum. Adımı kendilerine birisi vermiş. Teklif ettiler, memlekete bir hizmetim dokunur diye kabul ettim. Şimdi dönemem, ayıp olur" dedi. "Sen bu soyadıyla o partide bir yerlere varamazsın. En iyisi soyadını Korukürt'e çevir" dedim. Nitekim dediğim de çıktı. Osman Korutürk'ü önce genel başkan yardımcısı yaptılar. Kişiliği de soyadı da kendilerine uymayınca, kendisine haber vermeden değiştirdiler.

Osman Korutürk de, Faruk Loğoğlu da CHP'de yükseklerde tutunamadı. Bir dönem sonra milletvekilliğinden ayrıldılar. Zaten olacağı oydu.

Nereden bildin diye soracaksanız, söyleyeyim. Malumunuz, o sıralarda kumpas rüzgârları hızlanmıştı. Baykal'ın başına saksı düşmüş, Altı Ok'a sarılmış, ülkedeki sivil darbe gidişatına karşı ciddi muhalefete başlamıştı. Denilene göre Baykal'a, birileri tarafından, Erdoğan'ın başbakanlığını desteklerse 2007'de cumhurbaşkanı yapılacağı sözü verilip de söz boşa çıkınca Baykal uyanmıştı. Kamuoyu yoklamalarında CHP'nin oyu yüzde 30'un üzerine sıçramıştı.

Baykal partideki turuncu devrim teşebbüsünü boşa çıkarmış, cadı kazanı CHP'ye hâkim olmuş gibiydi. Sonrası malum. Özel hayatında dünyada birçok erkeğin çaktırmadan yaptığı işi çaktırdığından dolayı, şantaja maruz kalıp istifa etti. Bana sorarsanız Kurultayda ısrarlara dayanamayıp yeniden seçilmeyi hesaplıyordu. Aslına bakılırsa Amerikan ordusunu Türkiye'nin Güneydoğusuna yerleştirecek ve de başımıza şimdikinden de büyük belalar açacak olan 1 Mart tezkeresinin Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde reddinde başı çektiği için ilahların gazabını üzerinde toplamıştı. İlahlar koltuğunun altına konmuş bombayı patlatıp, Parti Meclisi ve Meclis Grubu üyelerinin tamamının[404] desteğiyle Baykal'ı sildiler ve Kılıçdaroğlu'nu başa oturtuverdiler. Kılıçdaroğlu sanki kimse sormuş gibi "Türk de demiyorum Kürt de demiyorum" deyiverip işe başladı. O sözün nereden icap ettiği, bana göre sonradan su yüzüne çıktı. Ardından Ergenekon kumpası hızlanırken ve eleştirecek binlerce konu varken, hepsini görmezden gelip Ahmet Tan'ın deyimiyle Reyiz'e "Senin evinde havuz var" diye tutturdu. 2010 referandumu oyları kamuoyu yoklamalarında yarı yarıyayken, birden evetçiler yüzde 60'a yaklaştı. Nitekim referandumda da ona uygun bir sonuç çıktı. O referandumla hukuk devletinde sonun başlangıcı dönemine girildi. 10 yıl sonra CHP'nin bugünkü hâl-i pür melali de ortada. Arife tarif gerekmez derlermiş ya sakallı atalarımız.

Kılıçdaroğlu, seçilirken kendisine destek veren milletvekillerinin ve partililerin tamamını kazıdı. Partideki gerçek Atatürkçü kim varsa uzaklaştırdı. Altı oku dekor düzeyine indirgedi, yani iki boyuta sıkıştırıp arka duvara yapıştırdı, oraya hapsetti. Atatürk düşmanlarını, kimi kadın kontenjanından, parti yönetimine doldurdu. Atatürksüz CHP'yi yüzde 20-25 oy oranına sabitledi.

Azıcık laf söylense adama hemen "Halk Partisi düşmanı" deyiveriyorlar. Birileri sevinmesin diye daha fazlasını söylemeyeceğim. Yalnız bana göre, CHP kurtulmadan Türkiye kurtulmaz, işte o kadar.

Dede Korkut, Kafka, Bir Tür Tarikat ve Büyükelçi Berduk Olgaçay

21. yüzyılın ilk çeyreğinin büyük bölümünü yaşamak, çocukluğum ve gençliğimde okuduğum bazı kitapların değerini çok daha iyi anlamama sebep oldu. Mesela çocuklukta resimli roman biçiminde okuduğum Dede Korkut kitabındaki Deli Dumrul hikâyesinin,

404 Yanılmıyorsam, bir tek Onur Öymen hariç. Büyükelçi Öymen, hâlâ fevkalade bir mücadele sürdürüyor.

Taife-i Oğuzan diyarındaki müteahhitlik faaliyetlerinin geleceği konusunda çok değerli ipuçları verdiğini daha yeni anladım.

1950'lerin sonlarında entel olmak için diğerleri arasında mutlaka Kafka da okumak gerektiği hususunda şimdiki deyimiyle bir mahalle baskısı başladıydı. İngiliz Lisesi'ndeyken mecburen sıkıla patlaya okudum. Sonra uzun zaman "Ben bunları neden okudum da kendimi sıkıntıya soktum" diye hayıflandım. Şimdi, hayıflandığıma hayıflanıyorum. Yoğurt deseler Silivri'den çağrışımla aklıma *Şato*, *Dava* geliyor. Eskiden sosyalist geçinen vatandaşların azınlık ırkçılığıyla bezenmiş liboşa dönüşmesi ise akşam insan suretinde yatıp sabahleyin kendini hamamböceği olarak bulan arkadaşın hikâyesine benziyor. Bir tek *Milena'ya Mektuplar* beni hâlâ sarmıyor. Aklımda kaldığı kadarıyla, kabız bir aşk ve 1920'deki Viyana-Prag tren tarifeleri üzerine çeşitlemeler gibiydi sanki.

Kafka demişken, aklıma rahmetli Büyükelçi Berduk Olgaçay geliyor. Onun "Tasmalı Çekirge" diye bir anı kitabı vardır. Orada 20. yüzyılın ikinci yarısının siyasi şemasını çok güzel özetler. Bana göre Türk tarihinin en büyük ayıplarından biri olan 6-7 Eylül olayları ile 1962'deki Küba füze krizi arasında üzerinde durulmaya değer bir bağlantı kurar. Yaşadığı olayları anlatan kitabın Kafka'yı andıran yerleri vardır. Başına gelenleri anlatırken cemiyet statüsündeki malum bir tarikattan şikâyet eder. Bu tarikat mensuplarının, kendilerinden olmayanlara "sefil" dediklerini de belirteyim.

Berduk Bey ben başkatipken büyükelçi olmuştu. Yani benden çok kıdemliydi. Amirliğimi yapmadığı gibi aynı heyette veya aynı toplantıda filan da bulunmamıştık. Ona rağmen beni nerde görse hal hatır sorar, iltifat eder, doğru bildiğim yoldan ayrılmamam gerektiğini ima eden sözler söyler, beni mahcup ederdi. Ben, ne demek istediğini kitabı okuduktan sonra anladım. "Sen etraftaki arkadaşları boş ver, sefillikten şaşma, kukuleta giymeye heveslenme, başını eğme" demek istiyordu sanırım. O malum cemiyete mensup arkadaşlar gibi Dışişlerindeki biz sefillerin de kendimize has el, kol, parmak işaretlerimiz olsaydı Berduk Bey'le sağlığımızda kolayca dertleşebilirmişiz.

Belirli bir cemiyete mensup olmayan Dışişleri memurlarının icabında başına neler gelebileceğini merak eden varsa *Tasmalı Çekirge*'yi okusun. Hatta bu konularla ilgilenen herkes, mutlaka okusun.

Malum Değişik Tür Tarikat ve Dışişleri

Büyükelçi Olgaçay'ın kitabında şikâyet ettiği, benim yukarıda bahsettiğim kuruluş, aslında tarikat değil, resmi, tescilli, dernekler kanununa tâbî bir kurumdur. Üye listeleri İçişleri Bakanlığı'na verilir. Eskiden üyelerini yayımladıkları dergilerde fotoğraflarıyla sıralarken, 1964'teki Süleyman Demirel olayından sonra[405] birbirlerine düştükleri, ikiye bölünüp iki ayrı cemiyete dönüştükleri ve üye listelerini dergilerde yayımlamaktan vazgeçtikleri falan söylenir. Kapalı kutu gibidirler. Bunlar hakkında çeşitli savlar öne sürülür. Atatürk'ün bu topluluğu, talimatı yurtdışından aldıkları için dağıttığı bilinir. 1946'da yeniden kuruldukları zaman, Atatürkçü kesilmiş, ama bu arada Atatürk ilkelerinin içini boşaltmayı başarmışlardır. Bunlar hakkında en aklı başında kitapları, Türkiye'de Orhan Koloğlu yazdı sanırım. İsteyen alıp okur. Bir de İngiltere'de yayımlanan, Masonları eleştiren, özellikle Siyonizmle bağlarını anlatan ve İngiltere'deki marifetlerini, bu arada neden ünlü "Scotland Yard"ın kapatılıp "New Scotland Yard" diye yeniden kurulmasını zorunlu kıldıklarını ele alan birden fazla ciddi ve bilimsel kitaba rastladığımı belirteyim. Meraklısı arayıp bulur. Yoksa "Ey Türk! İşte Düşmanın! Kahrolsun Yahudiler ve Masonlar" gibi yayınlarla bir yere ulaşamaz, hiçbir şeyin farkına varamaz, üstelik saçmalamakla itham edilirsin.

İşin matrağı, bunlara şiddetle karşı olduğu söylenen Sultan Abdülhamid döneminde, toplantı yapma icazeti bulunan tek kuruluşun da Mason Cemiyeti olduğunu ve başlangıç dönemlerinde İttihatçıların, bu yüzden, ilkelerine zıt düşse de Mason Cemiyeti'nde toplanmak zorunda kaldıklarını rahmetli Orhan Koloğlu'ndan öğrenmiştim.

Yazacak çok şey var, ama iş uzayacak. Bildiğim birkaç hususa değineyim:

Bir kere, kendilerini insan-ı kâmil sayar, kendi dışındakileri kibarca "harici" yahut "sefil" diye tanımlarlar. Dışişleri'nde bütün **köşe başlarını tutmuş gibiyken, bugün ne oldu, bilemiyorum. Özel** kalem müdürlüklerini, Avrupa ve ABD'deki temsilciliklerimizde maaşı ve itibarı yüksek görevleri, büyükelçilik gibi makamları kendilerine ait sayar, aradan benim gibi sefillerin sıyrılmasından hiç hazzetmezler. Bu cemiyet mensupları arasında akıllı, dirayetli ve işinin ehli birinci sınıf meslektaşlar elbette vardır. Fakat Dışişleri giriş sınavını nasıl kazandığı anlaşılmayan, yıllardır tek bir kitap

405 Bu olayın ne olduğunu merak eden araştırır, bulur.

okumamış, kendi rahatı ve menfaati dışında hiçbir şey düşünmeyen ve hatta bilmeyen işe yaramaz büyükelçi sıfatlı birden fazla yaratık da sayabilirim. İktidara gelen her yönetimle uyum sağlayıp işlerini yürütmeyi bilirler. Türkiye'de büyük sermaye çevrelerinde mutlak hâkimiyet kurmuşken, 2002'den sonra pastayı yeni türeyen sakallı sermaye çevreleriyle paylaşmaya mecbur kalmış ve hatta bunların dümen suyuna girmişlerdir.

Bu Cemiyetteki bağlarını kullanarak uluslararası alanda vatana ve millete hayırlı işler yapmış insanları da tanırım. Kim olduklarını merak edene söylerim.

Bizleri sefil saydıkları için pek ciddiye almazlar. Ama kendilerinden olup da ihanet ettiğine inandıkları arkadaşlarını tümden dışlarlar. Vaktiyle çok varlıklı bir cemiyet üyesi olan bir tanıdığın, Bodrum'da sefalet içinde öldüğünü bilirim.

Büyükelçi Olgaçay'a neden taktıklarını bilmiyorum. Ben Bakanlığa girdiğimde Personel Dairesi Başkanıydı. Belki o görevde bunların kuyruğuna bastığı, dalgasına taş attığı için intikam almak istemişlerdir, kim bilir?

Şike, Vesaire ve Fenerbahçe

Yıllarca Mülkiye dışında hiçbir takımı tutmadım. Ama zor durumdaki eski kulüplerin gönlümde yerleri olmadı da değil. Vefa, Beykoz, Karşıyaka, Altay, Ankaragücü, Gençlerbirliği küme düşüp çıktılar, indiler, çıktılar. Sürekli bocaladılar; kimi amatör kümelere düşüp çıkamaz oldu. Beşiktaş, Fenerbahçe, Galatasaray büyük taraftar kitleleriyle başlarının çaresine baktılar. Bunların içinde bir tek Fenerbahçe'yi sevmezdim. Tanıdığım Fenerbahçe başkanları arasında saygı duyduğum üç kişi oldu. Bunlar Kuva-yı Milliyeci Doktor İsmet Uluğ, bir, değerli arkadaşım Şenes Erzik, iki ve Kâbil'de tanıştığım Güven Sazak üç. Yönetici olarak da Mülkiyeli rahmetli Engin Berker'i bilirim. Ne yalan söyleyeyim tanıştığım bazılarından **pek hoşlanmadım.**

Şimdi sözünü edeceğim Aziz Yıldırım'ı hiç tanımam. Tanışsak, birbirimizden fazla haz edeceğimizi de hiç sanmam. Ama son dönemlerde en fazla takdir ettiğim insanlardan biri oldu.

Ben biraz dünyada olup bitenleri anlamaya başladığımda, yani 1950'lerin sonlarına doğru Fenerbahçe kulübüne iç siyaset bulaştı. Demokrat Parti, İstanbul'da her yerde seçimleri kazanıyor, ama Kadıköy'den pek oy alamıyordu. Fenerbahçe kulübünü ele geçirir-

lerse oylarını artıracaklarını düşündüler. 1950'lerin sonlarında Fenerbahçe başkanları hep Demokrat Parti kodamanlarından seçildi. Ama Fenerbahçe'de de kırk türlü hizip türedi, bir daha da huzur bulunamadı.

Benzer amaçla Fenerbahçe kulübünü ele geçirmeye 2010'dan sonra bu defa başka birileri denedi. Seçimle olmayınca bir şike davası uydurdular. Kulüp yönetimini oradan pes etmeye zorladılar, sanki her türlü ligde kimse her türlü şikeyi yapmıyormuş gibi.

Nereden biliyorsun diye sorulacaksa hesap ettim. 1960'lardan 1998'e kadar Ankara'da bulunduğum yılların büyük bölümünü önce sporcu sonra yönetici olarak 19 Mayıs Stadı ve bitişikteki dış sahalar ile Atatürk Spor salonunda geçirmişim.

Orada, 19 Mayıs Stadı'nda oynanan maçın dedikodusu, oyun bittikten yarım saat sonra, Ankara dışındaki maçların dedikoduları hafta ortasına kadar dış sahalara düşer, kulaktan kulağa dolaşırdı. Hangi ünlü veya tanıdık futbolcunun ne yaptığı, hangi teknik direktörün şike değil, hak gibi kabul ettiği teşvik primlerini kime ne kadar dağıttığı, hangi antrenörün yöneticileri ikna edip kulübüne kattığı futbolcuya ödenen paradan ne pay aldığını duyardık. Bazıları gerçekten ilgi çekici ve hatta gülünç şike hikâyelerini, bu anılar fazla uzamazsa anlatırdım.[406]

Ondan dolayıdır ki benim için Fenerbahçe'ye atılan şike çamuru, tencere dibin kara, seninki benden kara hikâyesinden görünüşte pek farklı değildi. Tek farkı, kulübü ele geçirmek isteyen bir zihniyetin şike bahanesini basamak yapmak hesabıydı.

Aziz Yıldırım, hapse atılmaktan bile yılmadı, direndi. "Bu Türkiye'nin davasıdır" dedi, boyun eğmedi, teslim olmadı. "Helal olsun" dedim. Fenerbahçe'ye ilk defa sıcak baktım. Kesin sonuç alınana kadar, arkasında Fenerbahçe camiasının desteğini hissetmek istemiş olsa gerek ki "Yargıtay aşaması bitmeden başkanlıktan inmeyeyim" dedi. Dinlemediler. Paralı başkan bulup Aziz Yıldırım'ı indirdiler. Geçen yıl futbol takımı haftalarca küme düşme hattının üstünde gezindi. O tarafı beni hiç ilgilendirmedi. Ama Fenerbahçelilerin vefasızlığına şaştım desem de yalan olur. Sporun içine ucuz siyaset sokulmuş, Fenerbahçelilerin huyları değişmişti bir kere. Kolay düzelmezdi. Sadece Fenerbahçe'nin değil, bütün spor âleminin değer yargıları bana göre bir tuhaf olmuştu.

Eskiden, benim çocukluk ve ilk gençliğimde, futbol maçlarının sonunda iki takım sahanın ortasına gelir, karışık biçimde sıralanır,

406 Hele bunlardan biri, tam Aziz Nesin'liktir. Merak eden olursa bir gün anlatırım.

tribünleri selamlar, sahadan beraberce dostça çıkarlardı. 1958'e kadar bu böyleydi. Hatırlayana bile rastlamadım. Belki 1950'lerin spor dergi ve gazeteleri taranırsa bir iki fotoğraf bulunur. Ayrıca o zamanlar, şikeydi, dopingdi, öyle şeyler hiç ayağa düşmemişti.

Aziz Yıldırım'ın başına gelenlerin sebepleri arasında bir de Fenerbahçe stadının yeri dolayısıyla öne sürülen birtakım rant hikayeleri var. Onu bilemem. Konunun uzmanları düşünsün. Zaten öyle işlere kafam basmaz.

Yukarıdakileri yazdım diye bana bozulup sana ne diyen varsa doğru söylüyor. Bana ne, ama ne yapayım ukalalığım tuttu.

Üç Büyükler

Madem birine çattık, öteki büyük denilen kulüp yöneticileri için de iki laf edeyim. FETÖ'cüler Fenerbahçe'nin başına çullandığında Galatasaray yönetiminin Fener'e destek vermesi gerekirken arkadan teneke çalması bana göre yapılacak iş değildi. İstanbul'un işgalinde Fransız generaline ziyafet çektikleri için küstürdükleri iki numaralı kurucuları Emin Bülent'e sahip çıkmadıkları, vaktiyle kulüp lokalinin bulunduğu sokağa adı verilen Çanakkale şehidi Hasnun Galip'i unuttukları, 1950'lerde iki genç takımla düzenledikleri altyapıdaki futbol takımlarına adlarını verdikleri sporcuları Şehit Celal ve Şehit İdris'i bir daha hatırlamadıkları için Galatasaraylılara da bozulurum.

Gelelim Beşiktaş'a. Orada da renk hikâyesi var. Beşiktaş kulübü kurulduğunda renkleri kırmızı beyazken Balkan Savaşı felaketinin ardından sahaya karalara bürünmüş olarak çıkmışlar, o günden sonra renkleri siyah beyaza dönüşmüş diye anlatılır, öyle bilinirdi. Bir Başkanları çıktı, takıma kırmızı forma giydirdi, siyah beyazın hikâyesi için de "Yok öyle bir şey, uydurma" demeye getirdi. Velev ki doğru olsa bile edilecek laf mı bu! Hangi akla hizmet ettiğini anlamış değilim.

Son 20 Yılda Dışişleri

1960'lardaki Mülkiye, Türkiye'de sosyal bilimler dalında girmesi en zor okuldu. Bir yerlerde dedim ya, gazetelerde 1961 yılında Türkiye'de çeşitli illerde açılan sınava, 24 bin kişinin girdiği söylenmiş, 200 kişi alınmıştı. Bunlardan yine 40 kişi, yine sınavla, üçüncü sınıfta siyasi şubeye ayrılmış, bitirenlerden 15 kadarı Dışişleri'ne girmişti. Yani Dışişleri'ne kadar erişen, Mülkiye'de okumak isteyen gençlerin binde birinden azdı. Bu oran, üniversite çağına gelip de

niyeti olduğu halde bir nedenle Mülkiye sınavına girmeyenler de hesaba katılırsa çok daha aşağı düşüyordu. Genelde yılda bir yapılan Dışişlerine giriş sınavı için 200-250 kişi başvuruyor, sınavlar sonucunda ortalama 15, 20 kişi kadarı Bakanlığa alınıyordu. Arada diğer üniversitelerden gelen birkaç kişi de Mülkiye mezunlarını geride bırakıp sınavı kazanarak Bakanlığa girdiklerine göre, aynı tasnife dahildi.

Bana sorarsanız, Dışişleri'ne 1965-1975 yılları arasında girenler, belki de Cumhuriyetin son en iyi yetişen kuşağıydı. 1975'ten sonra ekonomik koşullar nedeniyle maaşların düşüklüğünden ve biraz da ASALA belasından, Dışişleri'ne rağbet iyice azaldı dediler. Ondan sonrasını bilmiyorum. Bildiğim, AKP iktidara geldiğinde Dışişleri'nde sorumlu mevkilerde o 1960'larda yetişen kuşağın olduğudur.

Siyasi iktidar, özellikle 2007'den sonra kafasında kurguladığı Türkiye'yi inşa edebilmek için orduda, bahriyede, hava kuvvetlerinde, yargıda, bütün aklı başında insanları tarumar ederken, uzaktan görebildiğim kadarıyla, Dışişleri'nde Teşkilat Kanununu değiştirip birtakım abuk sabuk adamları Bakanlığa doldurmakla yetindi. Memur kıyımına girişmedi. Dışişleri'nden kimseyi atmadı. Kimseyi Silivri zindanına sokmadı.

İktidar ile Dışişleri, iktidarın sorumlu mevkilere atadığı kendisine tam itaat edecek, eskiden kalma üç, beş kişiye dışarıdan kattığı birkaç abukla, 2002'den beri, dış politikada attıkları tümü hepten yanlış adımlarla, bugüne kadar kardeş kardeş geldiler.

İktidarı eline alanlar, hemen bismillah diyerek "Yunanistan'la hiçbir sorun bırakmayacağız. Kıbrıs'ta çözüme engel taraf olmayacağız" diye işe giriştiler. Örnek aldıkları Sultan Abdülhamit gibi, her isteyene her ne isterlerse vermekle dış politikada her sorunun üstesinden gelebileceklerini sandılar. Büyük bir hevesle "Ya Allah" deyip ilk adımı attılar ve Annan planını Kıbrıs Türk halkına neredeyse zorla kabul ettirdiler. En azından bir bölüm halkın Türkiye'ye güvenini kökten sarstılar. Direnen Büyük Mücahit Denktaş'a "Yaşına hürmeten hakaret etmiyoruz" diyerek hakaret ettikleri gibi, neredeyse Türkiye'den kovdular.

Bu arada, Ankara'da topladıkları, o sırada yurtdışında görevli birçok büyükelçiye de oybirliğiyle Annan planına destek çağrısı yaptırdılar. Denktaş'ın feryadına rağmen, toplantıya katılan büyükelçilerden[407] itiraz eden kimse çıkmadı.

407 Bazılarını iyi tanıdığım bu büyükelçilerden aklına çok güvendiğim birine "Sen buna nasıl evet dedin?" diye sordum. "Zaman değişti" dedi. "Zaman değil, sen değişmişsin" dedim. Ayıp oldu, ama ne yapalım.

Rabbimiz Rum kâfirlerine bizden şükürler nasip eylemiş olsa gerek ki Annan planını "Nasıl olsa daha sonra Kıbrıs'ın tamamını kılçıksız, yani Türksüz alırız" hesabıyla reddettiler. KKTC şimdilik hayatta kaldı. Biz de "Allah Rumlardan en azından şimdilik razı olsun" diyelim.

Rivayete göre, 2004'te bir gizli anlaşmayla Ege'deki ihtilaflı adalar Yunanlara terk edildi. Rivayet doğru mu bilmem, ama önemli değil. Her halükârda Yunanlar ihtilaflı adalara oteller, kiliseler inşa ettiler. Toplar, tüfekler yerleştirdiler. Omzu kalabalık Yunan subayları o adalarda kuzu çevirip yüzleri Türkiye'ye dönük sırıtarak pozlar verdiler. Bir malum el, kol hareketlerini yapmaları eksik kaldı, onu da herhalde askerlik adabına uygun düşmez diye es geçtiler. Yoksa içlerinden ne geçtiği yüzlerinden belliydi. Bizim iyi bir işadamı olan ve Bakanlıktaki asli görevi Türkiye'ye turist getirmek olan Turizm Bakanımızın şirketi, inşa edilen otellere Türk turistler götürdü, hem tecavüzü meşrulaştırdı hem de otelleri kapanmaktan kurtardı dediler. Doğruysa sağ olsun. Uluslararası ilişkilerde barışa destek, işte böyle fedakâr davranışlarla sağlanır.

Bulgaristan'da, önce faşistlerin sonra komünistlerin tam 100 yıl uğraşıp beceremediğini başardılar, Türkleri böldüler, Hak ve Özgürlükler Hareketi Hükümete ortak olacak kadar güçlenmişken ortaya bir İhvancı sürdüler. Cemaati ve oyları parçalayıp Hareketi etkisiz hale getirdiler.

Kerkük'te Barzani'nin nüfus kütüklerini, tapu kayıtlarını imha etmesini bir alkışlamadıkları kaldıydı. Onu da dolaylı bir şekilde başardılar. Diyarbakır'da "Türkiye seninle gurur duyuyor" diye Barzani'yi tezahürata boğdular.

Yeni bir kapı açıp, Bağdat'a Türk şehri Telafer üzerinden yol yapmayı bir türlü beceremediler de Musul'u atlayıp yeni bir yolla Erbil'e doğrudan bağlanmayı bildiler.

Irak Türklerine en son numaraları, şapkadan gene bir İhvancı çıkarmak oldu. Yarısını Şii mezhepli soydaşlarımızın oluşturduğu Irak Türkmen Cephesi'nin başından Erşad Salihi'yi uzaklaştırıp yerine İhvancı olduğu bilinen Hasan Turan'ı getirdiler. IŞİD'ciler Telafer'deki Şii Türkmenleri katlederken seyrettiler de Kobani'ye lahmacunla besledikleri kurtarıcılar gönderdiler. Tuz'da IŞİD'e karşı Türkiye'den yardım isteyen soydaşlarının feryatlarını duymadılar ve İran yardım edince hiç utanmadılar. Saymakla bitmez. Sanki Irak'ta Cemiyet-i Akvam belgelerine göre devletin üç aslî kurucu unsurundan biri olan ve zaten Saddam tarafından adamakıllı hır-

palanmış bulunan Türkmenlerin Amerikan işgalinden sonra daha da zayıflatılmış olan varlığını, yani daha doğru bir deyimle Irak'taki Türk varlığını tümden yok etmeye, Sünni olanlarını Barzani'ye, Şii olanlarını İran'a yar etmeye niyetliymiş gibi bir halleri var.

Gözü hep Türkiye'ye dönük olan, İslamiyet sonrası Türk kültürünün beşiği, *Divan-ı Lügati't Türk*'ün yazarı Kaşgarlı Mahmut'un ülkesi Doğu Türkistan'ı dışladılar. 20 milyondan fazla Uygur Türkünü, Amerikalı dostlarının kışkırtmalarına, köktendinci psikopatların ellerine ve Çinlilerin tarihte az görülmüş zulmüne terk ettiler.

Libya'da, kendi ayağımıza kurşun sıktılar. Derin bir tarih bilinciyle 100 yıl önce omuz omuza müstevlilere karşı birlikte savaştığımız Libya'ya yine saldıran müstevlilere, bu defa destek verdiler. Kim bilir belki o gün savaşanlar arasında Mustafa Kemal de var diye, belki de Libyalı Ahmet El Sunusi İstiklal Savaşımızda Ankara'ya gelip Mustafa Kemal'e destek verdi diye, müstevliler adına Libya'da bizim mezarları bile tarumar eden İhvancılara arka çıktılar. O da yetmez gibi, bir de bir hayal uğruna Mısır'la dalaşıp Doğu Akdeniz'de işleri bizim aleyhimize büsbütün çıkmaza soktular.

Bana göre bir muamma da 2007'de "Bosna'nın başkenti İstanbul'dur" diyen Saraybosna'daki Baş Müftüye 10 yıl sonra "Bosna'nın başkenti Brüksel'dir" dedirtmeyi nasıl dâhiyane şekilde başarabildikleridir.

Suriye, ayrı bir felaket. Fazla uzatmaya gerek yok. Dost ve müttefik stratejik ortaklarımız, Suriye'nin kuzeyinde karşımıza bize karşı kullanılacağı aşikâr olan 70 bin kişilik bir ordu donattılar ve bir de özerk bölge ayağına garnizon devlet kurdular. İşin matrağı, bütün bunlarla dış politika başarımız diye övünen de biziz! Ha bir de üstüne üstlerine üstlük, bütün bu dış politika trajikomedisinin baş mimarlarından olan ve stratejik derinlik diye Türkiye'yi kuyuya düşüren kişilerden ikisi Vatan Kurtaran Şabanlar olaraktan ortaya çıkmaz mı! Ört ki ölem!

Avrupa Birliği politikasında da atılan her adım, yanlış zamanda ve yanlış biçimde atıldı. Ancak o, ta 12 Eylül'den beri öyle olduğu için başka sorumluları da var. Hepsini bu iktidara yüklemek haksızlık olur. Yanlışlıklar Özal'ın yanına sokulan ve dünyadan çok iyi haberi olan bazı meslektaşlar tarafından başlatıldı. 2002'den sonra dünyadan habersiz birileri tarafından sürdürüldü.

Türkiye'nin 1963'ten Özal'a kadar olan Avrupa politikası kuru bir hevese değil, akla ve mantığa dayanırdı. Güvenlik kadar önemli bir saik, Yunanistan'ın Batıyla ilişkilerinde Batı'nın saflarında yalnız kalmasına izin vermemek, nereye girerse oraya girip muzırlığını

içeriden önlemekti. Türkiye'nin NATO'ya girişinde de 1963'te AET'ye ucundan yapışmasının da temelinde yatan nedenlerden biri de buydu. Yunanistan AET'ye, yani şimdiki AB'ye Türkiye'nin bir anlık gafletiyle tam üye olunca, yapılacak olan kapıda ağlaşmak değil, Kamran İnan'ın açıkladığı gibi, Türkiye'nin AB tarafından teşkilata davet edilmesini sağlamaktı. Goygoycu gibi kapılarda sızlanıp Gümrük Birliği tuzağına düşmek, hiç değildi.

Bu arada Özal'ın bizim meslektaşlara sipariş edip yazdırdığı ve kendi adıyla yayımladığı *Turkey in Europe* adlı kitap, bana göre eşsiz bir siyasi mizah kitabıdır. Kitapta özetle "Türkiye ile Avrupa'nın tarihleri bin yıldır birlikte yaşanmış ve yazılmıştır. Onun için Türkiye, Avrupa'nın ayrılmaz bir parçasıdır" denir. Yahu, tarihimiz bin yıldır birlikte yaşanmıştır da nasıl yaşanmıştır: Bunun neredeyse tamamı, Avrupalılar açısından "Şu Türk belasından nasıl kurtuluruz" kaygısından kaynaklanan savaşlarla, boğazlaşmalarla yaşanmıştır. Âlemi kör, milleti sersem mi sanırlar, nedir?

Afganistan için yazacağımı ilgili bölümde yazdım. Dahasını yazarsam iş şahsiyata dökülür. Okuyan derdimin ne olduğunu anlar.

En son Montrö'ydü, İstanbul Kanalı'ydı, Lozan'dı derken, bu dış politika felaketinin sadece gaflet ve dalaletle açıklanamayacağı artık iyice gün yüzüne çıktı. Yani takke düştü, kel göründü. Azıcık kafası çalışan, ne olduğunu görür.

Ve 20 yıldır bütün bunlar olurken, Dışişlerinde sorumlu mevkideki meslektaşlar ortama uydu ve sesini çıkarmadan sadece seyretti. Bir kısmı çaresizdi, sineye çekti; ama birçoğu da yukarıda saydığım yanlış politikalara alkış tutup bile bile Türkiye'nin stratejik kuyuya düşmesini destekledi.

Yiğidi öldürsen de hakkını ver demişler. Baş kaldıran, tavır koyan arkadaşlar da olmadı değil. Mesela rahmetli Nabi Şensoy, Beyaz Saray'a ABD Başkanıyla görüşmeye giden AKP Hükümeti heyetine alınmadığı için hiç tereddüt etmeden Vaşington Büyükelçiliğini bırakıp Türkiye'ye döndü ve emekliliğini istedi. Babası Candemir Bey benim de büyükelçim olan Ömer Önhon, Dışişleri mensuplarına "Korkak ve pısırıksınız" diyen Dışişleri Bakanına "Ben 40 yıllık Bakanlık mensubu, 11 yıllık büyükelçiyim. Ne bana ne de arkadaşlarıma bunu söyleyemezsiniz" diye diklenip emekliliğini istedi. Belki bilmediğim başkaları da vardır.

Gelip bana dert yanan, ellerinden gelen bir şey olmadığı için çaresizlikten bunalan benden sonraki kuşak, bana göre genç arkadaşlar var. Başları derde girer diye adlarını yazamıyorum ve ancak sabır dileyebiliyorum.

Ne var ki bu saydığım birkaç istisna kaideyi bozmaz. Kimse bozulmasın. Aksini söyleyebilecek varsa buyursun. Yanlış düşünmüş olmayı gerçekten isterdim.

Muhalefet

Şimdi de gelelim muhalefetin dış politikasına: Ülkeyi içine düşürüldüğü açmazdan kurtarma iddiasında olan, bugüne kadar yapılan yanlışları daha da başarılı biçimde tekrarlayacaklarını savunan, melanetin körükleyicisi ilahlara daha şirin görünmeye uğraşan, "Beni al, onu alma" türküleri çığıran, düşürüldüğü veya bilerek atladığı denizde sarıldığı zehirli yılanla birlikte çırpındıkça batan o sözüm ona muhalefettekiler de gaflet ve dalalet ve hatta ötesi çabalarında diğerlerinden hiç de geride değil.

İşin içinden nasıl çıkılır dersen, bugün gelinen noktada bir fikir beyan etmeye benim beyin çapım kifayetsiz kalıyor. 10 yıl öncesine kadar çok şey söyleyebilirdim, ama şimdi içine düşülen açmazda hiçbir şey aklıma gelmiyor.

Eskiden, benim çocukluğumda top nadirattandı. Ancak zengin çocukları sahip olabilirdi. Top sahibi, mahalledeki arsaya gelince öbür çocuklar başına üşüşür, ondan sonra her şey onun isteğine göre devam ederdi. Takımı da o kurar, kuralları da o koyardı. İstemediği bir kararda ısrar edilirse de "Ben oynamıyorum" der, topunu alır giderdi.[408] Dış politikada oyunu istediğin gibi götüremiyor isen, göz göre göre, bile bile çıkmaza girdiysen, bırakıp gidemezsin, top senin değil.

Yahut Nasrettin Hoca gibi bağırırsın:

"Bir hırsız yakaladım!"

"Tut getir"

"Gelmiyor!"

"O zaman bırak gitsin."

"Gitmiyor!"

Kendi kendini her konuda hiçbir şeye gücü yetmez hale getirdin, ne kimseyi tutup istediğin çizgiye çekebilirsin ne de kovalayıp gönderebilirsin.

Bugün olanların hemen hemen tamamı, 2004 ile 2006 arasında Rahmetli Bülent Ecevit'in evinde yapılan toplantılarda görüşülmüş, konuşulmuş, tartışılmıştı ve o günkü gidişatın bugünkü açmaza yol açacağı, pek çoğunun iktidarın çok olumlu icraat içinde bulundu-

408 Oynanan oyunun adını yazmıyorum. Kimse "Artık yeter be!" deyip kafamı kırmaya kalkmasın diye.

ğunu öne sürdüğü o dönemde bile önceden tahmin edilmişti. O konuya ayrıca değineceğim.

Ben Neyim, Ben de Bilemiyorum

Ömür boyu bana komünistler faşist, faşistler komünist dedi. İkisi de değilim. Eskiden "Türk'üm" dersem solcuların önemli bir bölümünün gözünde faşist oluyordum. Şimdi ona bir de "Türk'üm diyen Allahsız ateist komünisttir" eklendi. "Bumillet" milletinden Türkiyeliymişim meğerse. Yeni öğrendik. Geçici de olsa şimdilik, faşistlikten kurtulduk. Ama vallahi ne yalan söyleyeyim, iş kültüre gelince gene de kuyruklu faşistim.

İsteyen ayıplasın. Karen Fogg'un darlingleri çatlasın. Türkiye'de 11. yüzyıldan önce yaşayan insanların, uygarlıkların bıraktıkları beni hiç ilgilendirmiyor. O kalıntılardan birini görsem, hepsini görmüş kadar oluyorum. Efes'i bir kere görmek yetti. O kalıntılarla övünmek, içindekileri kovalayıp üstüne oturduğun evin bodrumundan çıkardığın eski sahiplere ait eşyaları, dedemin lazımlığı, anneannemin döşeği, dayımın külahı diye sergilemeye benzetiyorum.

Dedim ya, beni Efes harabeleri hiç ilgilendirmiyor. Anlamıyorum ki. Libya'da Leptis Magna'yı gördüm, kendimi Efes'te zannettim. Sabrata'da da Leptis Magna'da.

Ayasofya da beni hiç ilgilendirmiyor. Nazarımda azmanlığından başka fiziki bir özelliği ve güzelliği de yok. Yani bana göre Frenkçe grotesk dediklerindendir. İster cami olsun, ister kilise. Sonradan eklenen minareler biraz dikkati dağıtıyor. Çıkar minareleri, bana göre geriye grotesk bir kütle kalır. İçinde freskler, süslemeler varmış. Sumo güreşçisini istediğin kadar süsle, zarif ve güzel bir hanımefendiye benzetebilir misin!

Ayasofya'dan laf açılmışken biraz ukalalık edeyim. Bana göre, Sultanahmet Camisi, boyutlarına rağmen sadece zariftir. Süleymaniye biraz zarif, biraz da muhteşemdir. Selimiye tümüyle hem zarif hem muhteşemdir. Başkasını da düşünemiyorum. Ha, bir de Üsküdar'daki Şemsipaşa Camisine bayılırım, biblo gibidir.

Beethoven'ı Yuvarla, Yani Türkçesi "Roll Over Beethoven"[409]

Eskiden klasik Batı müziğini sever, dinlerdim, Baroklardan Bartók'a, Stravinsky'e, Carl Orff'a kadar; Stringberg'e, Berg'e falan

409 Vallahi ben yapmadım. En son Beatles yaptıydı.

gelince beni açmazdı. Çok bunaldığım zamanlarda Bartók'un yaylı çalgılar, vuruşlu çalgılar ve çelesta için müziğini dinler, açılırdım. İsteyen dinlesin. Ne ters adam olduğumu anlar.

Sanat eserinin hem ihtişamlı hem zarif olması çok nadirattandır. Gene bana göre tabii. Mesela Beethoven'ın 1 ve 2. Senfonileri zarif, 3, 5, 7 ihtişamlıdır; bir tek 9 hem ihtişamlı hem zariftir. Bruckner ihtişamlıdır. Mozart bana zarif gelir, Jüpiter Senfonisi az biraz zarif, çok az biraz da muhteşemdir. Bunları zaten küffar ahalisinden azıcık eğitimli olanların çoğu bilir.

Bir hıyarın "Avrupa Birliği'ne girmezsek bağlamayla bazlamaya kalırız" dediğinden beri klasik Batı müziğinden sıtkım sıyrıldı. Şimdi bazen Refik Talat Alpman'ın mahur saz semaisini, Tanburi Cemil Bey'in şedaraban peşrevi ile şedaraban saz semaisini, müzikte insan sesi nadiren severim, ama Nesrin Sipahi'den olması şartıyla Osman Nihat Akın'ın şarkılarını dinliyorum. Bağlama seviyor, elektrosundan nefret ediyor, türkü dinliyor, Türk sanat müziği zırvalamasından hiç hazzetmiyorum. Bulabilirsem, keman ve piyanoyla saz eserleri de dinlerim. Bir zamanlar radyoda Fevzi Aslangil ile Fulya Akaydın'ın çaldıkları türden yani. Bana hep ilk gençliğimin İstanbul'unu, ahşap evli sokaklarını, şehrin göbeğinde bile karşılaşılan ağaç altındaki kır kahvelerini, en az 40 metre mesafeden bakışlarla yaşanıp da yürek çarptıran aşklarını, alçak burunlu yüksek bacalı kuğu misali Boğaziçi vapurlarını hatırlatır. Ufak yollu hüzünlüdür de arabesk dedikleri mazoşist müziği gibi sıkıntılı ve ıkıntılı hiç değildir.

Bizim damak zevkimize aykırı gelse de Coca-Cola'yı reklamlarla kebapçı dükkanlarına kadar soktular; ama yemeklerde Coca-Cola hayatta içmedim, içemedim. Her fırsatta ayran içtim. Resmi yemeklerde mecbur kalmadıkça, kendi seçimim olarak şarap içmekten hiç haz etmedim. Buna karşılık hele bir de klasik alaturka müzik, yani Zeki Müren'siz, Orhan Gencebay'sız, tercihan insan sesi bulunmayan saz eserleri çalıyorsa deniz mahsulü ağırlıklı mezeler ile yerli ve milli rakı içmeyi her zaman çok sevdim.

Bu arada bazlamayı 1961 yılında Ankara'ya gelene kadar görmediğimi ve duymadığımı da belirteyim. Bizim evde bazlama yoktu da gene de yiyecek bir şeyler bulurduk. 1980'lere kadar kebap istilasından önce, dünyaca meşhur "Türk mutfağı" diye bir olgu vardı ve Türkiye'den daha çok Batı ülkelerinde bu konuda cilt cilt kitaplar yayımlanırdı.

Şampiyon Dediğin

Benim çocukluğum ve gençliğimde Şampiyon denince ilk akla gelen, Yaşar Doğu'ydu. Yaşar Doğu'yu, ilkokul öğrencisiyken, Spor ve Sergi Sarayı'nda, milli maçlarda güreşirken[410] iki kez seyretmiştim. Minderde hâlâ gözümün önünden gitmeyen hareketleri tıpkı çok sonra izlediğim doğa filmlerindeki aslanları andırıyordu. O zamanlar 15 dakika süren güreşlerin ikisini de ilk beş dakika bitmeden tuşla kazanmış, yenik rakibinin elini sıkmış, sırtını sıvazlamış, teselli etmişti.

Bir vakitler sporcular uluslararası turnuvalarda birincilik kürsüsüne çıkmakla, madalya kazanmakla değil, bunlara ek olarak halkın gönlünde taht kurmakla gerçek şampiyon kimliğine ulaşabilirlerdi. Yaşar Doğu alçakgönüllülük, tokgözlülük, efendilik ve dürüstlük simgesi gerçek bir şampiyondu. Güreşmeyi bıraktıktan sonra kendini tam zaman yeni şampiyonlar yetiştirmeye adamıştı. Anadolu'da bulduğu yetenekli gençleri kolundan tutup kamu kurumlarına götürdüğü, onları bir işe yerleştirip Ankara'da kalmalarını ve idman yapmalarını sağlayarak çok sayıda güreşçi yetiştirdiği bilinirdi. Yaşar Doğu genç yaşta vefatına kadar en üstten en alta toplumun bütün katmanlarından saygı görmüştü.

Şampiyon Yaşar Doğu nur içinde yatsın ve bizlerden sonrakilerce de hiç unutulmasın. Türk güreşinde her yönleriyle şampiyon unvanının yakıştığı Mustafa Dağıstanlı, Ahmet Ayık, İsmet Atlı[411] ve diğerleri gibi pehlivanlar da çıktı, ama kimse Yaşar Doğu gibi bir simge olmadı.

Yaşar Doğu'yu ve hatta adını saydığım veya sayamadığım yüksek ahlak timsali şampiyonları bildikten sonra, beş on büyük turnuvada birincilik kürsüsüne çıksa da sahte olduğu öne sürülen diplomalar kullanarak bankerliğe özenen güreşçi eskilerine şampiyon diyemiyorum. Diyemiyorum da şimdikilerin şampiyonları herhalde böyle oluyormuş diye düşünüyorum. Düşünüyorum da kim takar! Kendimi meşhur anekdottaki Yalova kaymakamı gibi hissediyorum.

---

410 O zamanlar sadece turnuvalar değil, sekiz siklet üzerinden güreş milli maçları da yapılırdı.

411 Ben Tahran'dayken tanıştığım her güreş meraklısı, İranlı ünlü güreşçi Tahti Şah döneminde bir otel odasında esrarengiz şekilde ölü bulunduğunda, Tahti'yi yenen tek adam olan İsmet Atlı'nın Türkiye'den gelip cenazeye katıldığını ve en ön safta hüngür hüngür ağladığını bir insanlık ve sporculuk örneği olarak övgüyle anlatmıştı. İsmet Atlı aynı zamanda halk ozanı, halk bilgesi bir adam diye bilinirdi. Mustafa Dağıstanlı, serbest stilde uluslararası alanda hiç yenilmemişti. Tahran'da Büyükelçiliğimizde tanıştığım Ahmet Ayık, tam bir güreş aşığı beyefendiydi.

Amerikan Koleji'nde ortaokulda Yurttaşlık Bilgisi hocam, Saffet Şav'dı. Saffet Bey, Lozan'daki Türk delegasyonunda yer almış olmakla tanınırdı.

Türk güreş milli takımı başarılı bir yurtdışı geziden dönmüştü. Saffet Şav derste parladı. Kızgın bir ifadeyle "Gazeteler aslanlarımız döndüler diye başlık atıyor. Spor müsabakası kazanmakla aslan olunmaz. Arslanlar Çanakkale'de, Sakarya'da yatıyor" dedi. "Hocamız spordan hiç anlamıyor, sevmiyor herhalde" diye düşünmüş, üzerinde durmamıştım.

Yakın geçmişte Fenerbahçeli futbolcu Halit Deringör'ün anılarında zamanın ünlü Haydarpaşa Lisesi'nde öğrenciyken, lise müdürü Saffet Şav'ın hiç de spor ve sporcu düşmanı olmadığını, aksine Fenerbahçeli Halit'e ve okuldaki diğer sporculara destek verdiğini okudum. İmparatorluğun son, Cumhuriyetin ilk kuşağını oluşturan nesilden olan Saffet Şav'ın o günkü feveranının nedenini ancak o zaman anladım. Eşekliğime verin.

Ya Saffet Şav sağ olsaydı da bugünün aslan şampiyonlarını görseydi acaba ne derdi, onu düşünemiyorum.

Uygarlık Dediğin

Batı uygarlığını sevmem. Birbirlerine değil, kendilerinden başkasına bakışlarını sevmem. Çarmıha gereceği adamın sırtına çarmıhı yükleyip, tepeye kadar yokuş yukarı taşıtan bir uygarlık. Adalet anlayışı her türlü işkenceye başvurup, insanlara işlemediği bir suçu bile itiraf ettirmeye dayalı bir uygarlık. Kadınları suya atıp, yüzerse cadı diye kazığa bağlayıp yakan, boğulursa masumiyetini ispat etti diyen bir uygarlık. Birbirlerini boğazlamaktan yılınca mecburen sadece kendi aralarında geçerli özgürlük, demokrasi, adalet, hukuk gibi birtakım kavramlar ve kurallar geliştirip bunu kapalı devre uygulayarak yaşarken, kendilerinden olmayana yüreklerinde yatan bütün vahşeti gözünü kırpmadan olanca kiniyle boca eden bir uygarlık. Bir de gelip millete medeniyet dersi vermeye kalkınca illet oluyorum. Bunu hele bir de Tanrı'nın beyaz adama yüklediği ağır yük diye nitelendirip, yalancıktan yakınmıyorlar mı, büsbütün illet oluyorum. Kapalı devre uyguladıkları düzene başkasını ortak etmek de istemezler. Herkes ortak olursa sömürecek adam kalmaz. Musiki ruhun, fukara kanı da uluslarüstü sermayenin gıdasıdır. Adamın biri sana yol göstermiş. Çağdaş uygarlığı kendin yakalayacaksın. Uygar geçinen yabaniden medet ummayacaksın.

Kendine medeni, başkasına yabanilerden medet umarsan seni uyutur, işbirliği yapıyoruz diye boynuna ip takıp helasını bile temizletir; Evine başka türlü girip çıkamazsın, sofrasında yemek yiyemez, musluğunda elini yıkayamazsın. Dış kapıda yatar kalkar, çöpe gidecek yemek artıklarıyla karnını doyurur, ama kendini o evin bir ferdi sanırsın. Banyosuna sokmaz, yıkanamazsın. "Sen kokuyorsun, bitlendin, bitlerini temizlemeden bu eve giremezsin" der. Adamın kapısına bağlanmışsındır, hamama gidip yıkanmana da bitlerini ayıklamana da izin verilmez. Kapıda kaşınıp durursun.

Soylular, Devrimciler, Sağcılar

Bit dedik de çağrışım yaptı. Türkiye'de bir ara bitpazarından satın alınan fermanlarla övünenler çıktıydı "Padişah dedemize vermiş" diye. Bir ahbabın duvarında asılı duran fermanı eski Türkçe bilen bir arkadaşıma okuttum. İmarethaneye yazılmış. "Falanca şahıs fukara tebaamdandır, her gün bir fodla verile" diyordu. Ne diyeyim "Fakirlikten utanmamak büyük fazilettir, yeter ki insanın alnı açık olsun" dedim. Yalan da söylemedim.

Devrimcilerle pek anlaşamadım. Kafkavari dönüşümlerinden[412] sonra daha hiç anlaşamadım. Hamam böceği dilinden konuşmayı bir türlü beceremedim yani. Dönmeyenleriyle şimdi daha iyi anlaşıyorum. En azından emperyalizm karşıtlığında uyuşuyoruz.

Öğrenciyken biri kafayı çekmiş, geldi, "Biz önce seni ve senin gibileri temizleyeceğiz" dedi. "Siz kimsiniz?" dedim. "Devrimciler" dedi. "Benimle ne alıp veremediğin var?" dedim. "Sen ve senin gibiler işçi kardeşlerimizi uyutup devrimi geciktiriyorsunuz" dedi. Haydaaa! Buyurun buradan yakın.

Aradan 20 yıl geçti, Turgut Özal Tahran'a geldi, bir de baktım bu. Elinde bir camezbont çanta, iş adamları arasında Özal'ın peşinden seğirtiyor. "Ne lan bu halin?" dedim. Bana küçümseyerek baktı, "Sen hâlâ oralarda mısın?" dedi, Özal'ın arkasından koştu.

Sağcıların ahmağıyla zaten konuşulmaz, hemen adamın üzerine saldırmaya kalkar; akıllılarıyla da tartıştık. "Anti-komünistlik milliyetçilik değil, antilikle hareket edersen, bir yere varamazsın. İnsan ülkesini, insanını, dilini, taşını, toprağını, ağacını, kuşunu sevdiği, geçmişini günahıyla vebaliyle kabullenip, kötüsünü özeleştirebilip iyisiyle övündüğü zaman milliyetçi olur, başkasına gıcık kaptığı zaman değil" derdim. Hadi bakalım şimdi komünizm göçtü. Milliyetçi-

412 Türkçesi "metamorphosis".

lik, iflah olmaz Türk düşmanlarına payandalığa, sosyalistlik de has azınlık ırkçılığına destek olmaya dönüştü. İkisinin de ortak yanı, hâlâ kıyıda köşede tek tük kalmış benim gibi kafası ters ve kimseye tavlanmayan psikopatolojik vakalardan hiç hazzetmemeleridir sanırım.

İstanbul'u Aramak

Son İstanbulluluğumu 1977 sonbaharından 1978 ilkbaharının sonuna kadar yaşadım. Hep, emekli olduğumda İstanbul'da yaşamak ümidi beslerdim. "Devlet zoru olmasa Ankara'da bir dakika durmam" derdim. "Büyük lokma yut büyük laf söyleme" demişler, bir ayağım hâlâ Ankara'da. 2009'da İstanbul'a gelince şaşırıp kaldım. Kendimi, uçuştan geri dönüp de havalandığı şehri yerinde bulamayan bir pilotmuşum gibi hissettim. Doğup büyüdüğüm Teşvikiye ve Nişantaşı ilk bakışta fazla değişmemişti, ama insanları değişmiş, ruhu gitmişti. İstanbul, tümüyle tek tük kalmış eski insanların evlerinin içinde çekilmişti. Rumeli yakasının adı Avrupa yakası olmuştu. Yani bir anlamda Türkiye'nin Anadolu yakasındaki topraklarının Avrupa olmadığı tescillenmişti. Üsküdar'ın adı vardı da kendisi de ruhu da gitmişti. Adalar batmamıştı ve lakin denizden kopmuştu. Denize 50 metreden fazla yaklaşmak için külliyeli bir para ödemek gerekiyordu. Deniz Harp Okulu Heybeliada'dan taşınıp Sanatoryum kapanınca, birkaç kişi hariç, adaya yerleşik ne emekli bahriye subayı ne doktor kalmıştı. Beyoğlu, Pera olmuş ve kebapçı dolmuştu. Fazla uzatmaya gerek yok. İmparatorluk döneminde İstanbul'da yaşayan ahalinin torunlarından hâlâ orada kalanların oranı, 15 milyon nüfus içinde herhalde yüzde beşi geçmiyordu.

Mustafa Kemal Atatürk "İstanbul bizim tarihimizin ve medeniyetimizin bir hülasasıdır. Türk vatanının ziyneti, Türk tarihinin serveti, Türk milletinin gözbebeğidir" demiş.[413] İyi demiş de İlber Ortaylı'nın deyimiyle "Bırak eski İstanbul'u, Viyana'dan, Paris'ten haberi olmayan, şehir diye New York'u ve Dubai'yi bellemişlerin" elinde, hele 2009'dan sonra, iyice zıvanadan çıktı.

Aşı boyalı Üsküdar evlerinin üzerine akşam güneşi vurunca yansıyan ve "Üsküdar kırmızısı" denilen rengi seyretmek için Cihangir'e giden meraklılara şimdinin gençleri keriz diyordur herhalde.

413 Benim içinde doğup büyüdüğüm İstanbul'u bundan daha güzel anlatan bir söz duymadım. Bilmiyorum, belki de Atatürk öyle dedi diye birileri şehrin içine okudular.

Perşembenin gelişi çarşambadan belliydi zaten. 1970'lerde Beyoğlu'ndaki Markiz Pastanesi el değiştirip yedek parçacı haline gelince, o zamanın yazarları, aydınları ayağa kalktı. Sonunda Markizi satın alan adam, dükkânın içindeki ünlü art nouveau vitrayları yerinde bırakmaya mecbur kaldı. Hiç memnun olmadı. "Bu camlar dursun dediler, yerinde duruyor işte. Ondan sonra ha pasta satmışım, ha yedek parça, ne fark eder!" diye basına son derece bilgece bir açıklama yaptıydı.

Bankalardan Gelenler

Bir keresinde de Suudi Arabistan'dan, galiba İslam Kalkınma Bankası'ndan gelip Türkiye'de siyasetin tam ortasına inen ve İslamcı kesimin en iyi yetişmişlerinden biri olduğu söylenen Abdullah Gül'ü ilk defa televizyonda izlediğimde söylediklerinden iki husus aklımda kalmıştı.

Birincisi, Türkiye'de herkesin kendi inancına göre yaşayacağı çok hukuklu bir düzen kurulmasını istiyordu. Yani mesela inancına göre kimi cuma, kimi pazar, kimi de cumartesi tatil yapacak, kimi tek kimi dört karı alacak, kimi mirastan kadınlara yarım, kimi tam hisse verecekti, vesaire.

Bir de biraz şaşırmış bir ifadeyle "Kabul etmek lazım ki Türkiye'de Atatürk'ü sevenler de var" demişti. "Ataam! Sen kalk ben yatam" diyenlerden değilim, ama o hayretle söylediğine ben de en az onun kadar hayret etmiştim.

Daha sonra bir gün de dağa taşa "Ne mutlu Türküm diyene" yazmak ilkelliktir diye bir cevher buyurmuştu. Ben ne söyleyeyim, bilemiyorum. Ruuul Brittaniya! desem uyar belki.

Bu bankalardan gelenler biraz değişik oluyor galiba. Malum, Kemal Derviş de Dünya Bankası'ndan gelmişti.

Vatandaşlık

Bugünlerde her fırsatta İkinci Dünya Savaşı'nda başta Paris'teki büyükelçimiz Behiç Erkin, Türk diplomatlarının çok sayıda Yahudiyi Almanların elinde ölüme gönderilmekten kurtardıkları anlatılıyor. Olay doğru, dayandırıldığı gerekçe yanlıştır. O insanlar şu veya bu dine veya etnik gruba ait oldukları için değil, imparatorluk döneminde Fransa'ya gidip yerleşmiş, bir ucundan pamuk ipliğiyle de olsa Türkiye'ye bağlı kalmış vatandaşlarımız kabul edildikleri için sahip çıkılmıştır. Cumhuriyetin kuruluş felsefesinde, önce va-

tandaşının can ve mal güvenliğini korumak yatar. Vatandaş, yurt içinde de, yurtdışında da Türkiye Cumhuriyeti'nin koruması altındadır. Suçlu da olsa yabancıya verilmez. Yabancı ülkede suç işleyip Türkiye'ye kaçmış bulunsa bile gerekiyorsa Türkiye'de yargılanıp cezalandırılır, ama yabancıya asla teslim edilmez.[414]

Cumhuriyetin millet anlayışında dili, dini, ırkı, rengi, boyu posu ne olursa olsun, Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olan herkes Türk'tür ve dünyanın neresinde olursa olsun vatandaş sahipsiz bırakılmaz. "Cumhuriyet kimsesizlerin kimsesidir" ve "Ne mutlu Türküm diyene" laflarının altında bunlar vardır. Bu zihniyet, bana göre bugünkü Türkçeyle "Aç milleti doyurdum, çıplak milleti giydirdim" diye tarih önünde hesap veren Bilge Kağan'la başlar, Gazi Mustafa Kemal Atatürk'te doruğa ulaşır. Azınlık ırkçıları ile her türlü milliyetçiliği ayaklarının altına almakla övünenlerin ve övünenlere payanda olanların egemenliğindeki bir ortamda faşistliği milliyetçilik, emperyalizmin hizmetinde azınlık ırkçılığını devrimcilik "Ne mutlu" kısmını bırak, sadece "Türküm" demenin bile ateistlik sayıldığı koşullarda işin nereye varacağını bilemem. Yorum yok.

Vatan İçin Ölür müsün?

Bundan yanılmıyorsam iki yıl önce dünya çapında yapılmış bir anket yayımlanmıştı. Çeşitli ülkelerin insanlarına "Vatan için ölür müsün?" diye sorulmuştu. En düşük oran Japonya'da çıkmıştı. Japonların sadece yüzde 17'si vatan için gerekirse öleceğini belirtmişti. Canlı bomba kamikaze pilotları, esir düşmemek için karnını deşerek harakiri yapan samuraylar, kaytan denilen, üzerine fedai bindirilmiş torpiller, İkinci Dünya Savaşı bittikten sonra yıllarca ormanda saklanıp teslim olmayan askerler falan varken, iki kuşak sonra bu nasıl sonuçtur diye düşündüm.

Japonya hakkında bilgi fukarası bir adam olarak aşağıdaki yorum tamamen şahsıma aittir. Yanlış diyen varsa beni ilgilendirmez. **Her hakkı mahfuzdur.**

İkinci Dünya Savaşı sonuna kadar Tanrı sayılan güneşin oğlu Japon imparatorunun bu vasfı, ABD'nin barış için baş koşullarından biri olarak savaş sonunda ortadan kaldırılmış, imparator herkes gibi bir insan sayılmaya başlanmıştı.

O zaman, güneşle bağı bundan böyle iyi havalarda şezlonga uzanıp güneşlenmekten öteye geçmeyecek birisi için Japon niye

414 En azından Devletler Özel Hukuku dersinde bize öyle öğrettiler.

ölsün? İnşaatında çalıştığı köprünün kablosu koptu diye intihar eder, ama adama kâğıt üstünde imparator denilse de bir fani için hayatını vermez.

Kıssadan hisse. Vatanın sahibi vatandaş olmak başka, vatanın sahibi farz edilen bir âdem oğlunun kulu olmak başka. Sözüm meclisten dışarı diyelim ne olur ne olmaz. Namık Kemal'in "Vatan Yahut Silistre" piyesi neden yasaklanmış, oynandığı zaman İstanbul'da neden olay olmuş, neden gösteriler yapılmış, düşünen var mı?

Atatürk'ün ahaliyi, kulluktan vatandaşlığa dönüştürmesindeki kerameti kavrayan var mı?

Japonya'dan Türkiye'ye

Osmanlı imparatorluğunun Avrupa toprakları, 35 yıl içinde ve iki savaşla elden gidivermiş, imparatorluğun son 80 yılında Balkanlar'da ve Kafkaslar'da kaybedilen topraklardan milyonlarca insan, bugünkü Türkiye'ye kendini atmıştır. İstiklal savaşının sonunda kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nin 11 milyon nüfusunun en az 4 milyonunun ya kendisinin ya babasının ya da dedesinin bugünkü Türkiye sınırları dışından gelip de Türkiye'ye sığınan insanlardan oluştuğunu kimse unutmasın.

Padişahın şahsında somutlaşan ve milletin adıyla değil, padişahın bilmem kaç göbek öncesindeki kurucu addedilen dedesinin adıyla anılan devlet çekilince, millet en az dört beş yüz yıldır yurt edindiği topraklarda direnmemiş, serdiği yeri vatanı saydığı için seccadesini kapıp devletin peşinden gitmiş, yaşadığı toprakları terk etmiştir. Nüfusun yarısı kendindenken, yüzde 30, yüzde 40 nüfusla ve düvel-i muazzamanın da yardımıyla, koca ülkeler Osmanlı'nın elinden kapılıp götürülmüştür.

Tarihçi değilim, ama tarihçilerin yalancısıyım. Okuduklarımdan anladığım kadarıyla Büyük Selçuklular da, Anadolu Selçukluları da, Osmanlılar da yetiştirdikleri devşirmelere dayanıp, sülalelerini başa geçiren Türk-Oğuz-Türkmen taifesinin ilk fırsatta kârını itmam idüp defterini dürmeye girişmişlerdir. Borçlu kalmamak için hesabı kısa yoldan sıfırlamaya uğraşmışlar yani. Bir ölçüde de başarmışlar. Yüzlerce yıl baskı altında kalan, üstelik Selçuklulardan bu yana üç kez katliama uğrayan Alevi denilen kitlenin haline bak! Kim olduklarından, niye zulme uğradıklarından, cellatlarının kim olduğundan, kimlerin peşine takıldıklarından haberleri yok. Sırf Osmanlıyla savaştığı için koyu Sünni Timur'u bile Alevi sananları çok duydum.

Gerçek Tarih

Ülkemizde sağlanan özgürlük ortamı sayesinde fesli aydınlardan, cumhuriyetin gerçek tarihini öğreniyoruz. Meğer başta İstiklal savaşı, bize anlatılan her şey uydurmaymış. İşgalci kâfirlerden vatanı kurtaran aslında Zillullah-ı Du Cihan, Halife-i Rui Zemin Padişahımız Efendimiz Sultan Vahdettin Han Hazretleriymiş. Ama bu Mustafa Kemal sergerdesi, Padişahımızın elinden kurtarıcı unvanını kapıp kendine mal etmiş. Meğer Sultan Vahdettin Han Hazretleri, Malaya zırhlısına, İngiltere devlet-i fahimanesine sığınmak amacıyla değil, Cidde üzerinden umreye gitmek ve Sevr diplomatik zaferini taçlandırmak amacıyla Ankara'daki hain kâfirlere karşı Yunan hilafet ordusunu kullanıp, sonra Yunanları banyo yapsınlar diye İzmir'den denize atlamaya ikna etmek suretiyle kazandığı büyük zaferi, kendisini heyecanla bekleyen Suudi kardeşlerimizle kutlamak üzere binmiş. Ama şeytan İngilizler Malta'ya indirdikleri Padişahımız Efendimizi "Burası Cidde" deyip kandırmışlar.

Sıkı Dur Avrupa, Biz Geliyoruz

Ne demişti Avrupa Birliği Temsilcisi, Majesteleri Kraliçe İkinci Elizabeth hazretlerinin tebaası Karen Fogg Hanım ablamız darlinglerine? "Her yerin, bin hatta, iki bin yıl önceki özgün ismini ortaya çıkarın ve her fırsatta vurgulayın" dememiş miydi, bu Türkler, buranın sahibi olmadıklarını iyice anlasınlar diye?

Niye? Türkiye'nin Avrupa için Türklere terk edilemeyecek kadar değerli bir ülke olduğunu cümle âleme göstermek için elbette. Darlinglerin en önde gelenlerinden, şimdi rahmetli bir medya allamesi zaten bunu resmen ilan etmemiş miydi?

İşin matrağı, Karen Fogg hanım ablamızın tebaası bulunduğu İngiltere kendini Avrupa Birliği'ne layık görmediği için[415] ayrıldı, biz hâlâ kapısını tırmalıyoruz. Elbette tırmalarız. Herhangi bir futbol takımı herhangi bir Avrupa takımını yendiğinde sokaklara dökülüp ortalığı birbirine katan, "Avrupa bekle, geliyoruz" diye sabahlara kadar haykırıp tepinen başka millet var mıdır acaba?

Bu arada, insan hakları savunucusu Avrupa Devletleri topluluğu AB'nin Ankara Temsilciliği'nde yıllarca çalışanların, yasal tazminatının sadece yarısı verilip, emekli maaşı falan olmadan işten nasıl ayrıldığını birinci elden bilirim. Merak eden varsa ve mağdurlar izin verirse adlarını açıklarım.

---

415 Veya fenni ve ilmi ifadesiyle vice versa.

Beyaz adamlar kendilerine "Hiç Türke benzemiyorsunuz" dediklerinde memnun olup "Tenk yu" diyenlere duyurulur.

Futbol

Spor, benim öğrendiğim kadarıyla, aylak beyzadelerin içlerindeki hayvani dürtünün oluşturduğu gücü, yasal adam boğazlamak imkânı bulunmayan barış dönemlerinde dışarı boşaltmak amacıyla, doğa ile veya birbirleriyle belirli kurallar içerisinde mücadele etmek üzere icat ettikleri bir etkinliktir. Koşmakla, atlamakla, zıplamakla başlayıp, itişmeye kakışmaya, yumruklaşmaya dönüşmüş, sonra da takım oyunlarına evrilmiştir derler.[416] Bu takım oyunlarından futbol, icadından sonraki yüzyıl içinde aylak adam işi olmak bir yana, neredeyse Wall Street'i bile sollayan hisse senetli bir yatırım alanı, ücretlerin inanılmaz boyutlara ulaştığı bir ağır iş kolu ve toplam cirosu dudak uçuklatan uluslararası bahis ağıyla bambaşka bir küresel olgu haline gelmiştir.

O, bankalardan bilmem ne belgesi almak zorunluluğu çıktığından beri maça falan gitmedim. Futbolun dili bile değişmiş görünüyor. Mesela vaktiyle gol fırsatı denilene şimdi spikerler ve spor yazarları şans diyorlar. Şans kelimesi Türkçede eskiden de vardı, ama talih anlamında ve sadece kumarla bağlantılı olarak kullanılırdı. Bana sorarsan, aslında yeni futbola uygun düşüyor. Çünkü artık televizyonda stadyumlara kumarhane,[417] futbol sahalarına yeşil çuha kaplı masa, oyunculara fiş, spor yorumcularına da krupiye diye bakar oldum. Kafayı yedim galiba.

Neo Kaleciler ve Tuhaf Toplar

Dedim ya, kalecilere özel ilgi duyarım. Maçlarda kalbim hep onlara dönüktür. Hata yaparlarsa üzülür, rakip bile olsa iyi oynarlarsa onlarla birlikte sevinirim. Zaten ruhen değişik tür sporcudur, ama şimdi fiziki yapıları da değişti. 1.90'dan aşağı kaleci yok. Eskiden fazla uzunları, yerden gol yer diye kaleci yapmazlardı. Meşin top**lar, hele yağmurda çamurda su çekerse gülle gibi olur, yerden kalk**mazdı. Ünlü kalecilerden, yeni rahmetli olan Varol, İstanbulsporlu Sabih, 1,73, 1,74 boylarındaydılar. Şimdiki 1.90, 1.95'lik kalecilerin kolları da uzun, kalenin ortasında durup, kolunu uzatıp dümdüz yere uzandı mı, yan direğe 50-60 santim bir mesafe kalıyor. Kendini azıcık itelese direği yarım metre geçiyor. Durduğu yerde sıçramasa

416 Rahmetli Atletizm Federasyonu Başkanlarından Kurthan Fişek hocamızı analım.
417 Yani "casino" dediklerinden.

sadece öksürse kafası üst direğe vuruyor. Toplar desen, voleybol topu gibi hafif, Harlem Globetrottersin muzip basketbol toplarına benzer falsolar alıyor. Kaleciler ellerinde beyzbolda kullanılanlara benzer, giymesi çıkarmasının zor olduğu anlaşılan eldivenlerle oynuyorlar. Bizim zamanımızda elini, kolunu, gövdeni doğru yerde doğru biçimde tuttun mu, gülle gibi top gelir, eline, karnına, göğsüne kendiliğinden yapışırdı. Zaten her türlü havada bütün maç, hakemin seçtiği aynı topla oynanır, top değişmezdi. Kaleciler topa erişmek için çoğu zaman akrobatik hareketler yapmak zorunda kalırdı. O da futbola ayrı bir görsel güzellik katardı. Bir Adalet takımından Ömer vardı ki bir direkten ötekine dört perendeyle gider, bir perende de orada topu yakalarken atardı. Çok fedakârdı. Bir maçta yediği tekmeyle öldüğü, doktorun kalp masajıyla hayata dönüp, oyuna devam ettiği rivayet edilirdi.

Biraz mübalağa gibi, ama ben o maçı seyretmedim, zamanın bazı gazetelerinin yalancısıyım.

Bir de Feriköy'ün Mehmet adındaki bir kalecisinin karnına gelen bir tekme yüzünden bir böbreğini kaybettiğini yine gazetelerde okuduğumu hatırlarım.

Fedakârlık deyince, Kasımpaşalı kaleci Keçi Mehmet de aklımdan çıkmaz. Kafası gözü yarılmadan, başına bandaj sarılmadan maç bitirdiğini hatırlamam.

Bunları yazıyorum, zamane sporcuları bilsin diye. İsteyen dinozor desin. Zaten aksini demiyorum ki. En birincisinden has dinozor oldum artık. Dinozorlar olmasa eskiden bu dünyada neler olduğunu nereden bilecektik ki!

Bu arada yeri gelmişken değineyim: Adını unuttum, bir İtalyan teknik direktörü "Yenecek golleri yiyen, yenmeyecek golleri yemeyen kaleci iyi kalecidir" demişti. Bendeniz hasbelkader, söylemesi ayıp, çok sayıda penaltı dahil, yenecek bazı golleri kurtarmıştım da yenmeyecek çok gol yedim. Hele bunlardan birkaç tanesi tam evlere şenlikti. Artık hakkımda hükmü bu satırları okuyan versin.

Neden Spor?

Çoğu insan bir sporu severek yapmışsa ondan kolay kolay tümüyle kopamıyor. Veya öyleydi. Mesela bildiğim birçok şampiyon güreşçi, minderlerden kopamadılar. Ya hocalık ya da yöneticilik yaparak güreşin içinde kaldılar.

1954 yılında Türkiye'de yapılan ilk resmi TTOK[418] rallisinde, bir Samiye Morkaya hanım vardı. Türkiye'nin ilk ve bir dönem tek hanım otomobil yarışçısı sayılırdı. 1930'larda, TTOK üyesi bir grup meraklı, o zamanki ıssız Maslak yolunda, kendi aralarında gayriresmi otomobil yarışları düzenlerlermiş. Samiye hanım da tek kadın olarak o yarışlara katılırmış. Rivayete göre, yağmurlu bir günde otomobiliyle dört takla atmış ve bir kolu dirsekten özürlü kalmış. 1954'te o haliyle hakemlik yapıyor, yarışçılarla birlikte yol alıp durumu denetliyordu. Otomobil yarışı tutkusundan vazgeçememişti.

Mesela bizim büyükelçi Aydemir Erman, hocalık mertebesine yükselmiş usta bir paraşütçüdür. Artık havadan paraşütle atlayacak hali kalmadıysa da Türkiye'nin neresinde olursa olsun paraşüt müsabakalarını, toplantılarını kaçırmıyor, yerden havaya bakmakla yetinse de katılıyor.

Ben de Ankara'da bulunduğum süre içinde, hesap ettim, sekiz-dokuz yıl boş zamanlarımın büyük bölümünü amatör küme futbol sahalarında, spor salonlarında geçirmişim. Yurtdışında da Portekiz'de, İngiltere'de üçüncü, dördüncü lig ve amatör küme maçları seyrettim. Mesela Londra'da Chelsea'yı, bir kez hariç Arsenal'i, Tottenham'ı görmedim, ama o zamanlar üçüncü ligde oynayan Fulham'ı, Leyton Orient'i, hatta çayırlarda oynayan amatör küme takımlarını keyifle izledim.

Sakallı atalarımız "Davul bile dengi dengine vurur" demişler ya, doğru demişler.

Futbol ve Spora Zeyl

Amatör kümede top oynadım diye bana futbolcu diyorlar, ama değilim. Futbolcu diye o işten para kazananlara veya futbolu en üst düzeyde oynayanlara denir. Fakat ta çocukluğumdan beri başta futbol, spor hastasıydım. Adı habire değişen Dolmabahçe'deki stada hem Teşvikiye'de hem de Ayaspaşa'da yürüme mesafesinde oturuyorduk. O bakımdan, açılışından itibaren 1961 yılına kadar Dolmabahçe'de yüzlerce maç seyrettim. Metin Oktay'ın, Vefa'ya, Özcan Arkoç'un elinin üzerinden kafayla aşırdığı ve yine Özcan'a, bu defa Fenerbahçe'deyken attığı ağları delen golleri gördüm. İki maç kaçırdım, hâlâ üzülürüm. Biri meşhur Macar milli maçı, diğeri 1954 Dünya Kupası elemelerinde İspanya'yı 1-0 yendiğimiz milli

418 Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu. O tarihte henüz Otomobil Sporları Federasyonu yoktu.

maç. İkisinde de biletimi benden alıp babamın taşradan gelip bilet bulamayan milletvekili[419] arkadaşlarına verdiler.

Dolmabahçe Stadı'nda sadece 1950-1960 arası neredeyse bütün futbol maçlarını değil, atletizm milli karşılaşmalarını, yağlı güreşi, Avrupa Güreş Şampiyonasını, Avrupa Basketbol Şampiyonasını ve hatta konkurhipik müsabakalarını bile seyrettim.

Ha bir de Spor ve Sergi Sarayı'nda sayısız güreş ve basketbol müsabakası izledim. Basketbolculardan Yalçın Granit'i, Turhan Tezol'u ve Darüşşafakalı Hüdai'yi hâlâ hatırlarım.

1963-1969 arasında, hem boş vaktimin çoğunun geçtiği 19 Mayıs Stadı'nda, hem sık sık gittiğim İstanbul'da da sayısız müsabaka gördüm. İleriki yıllarda da her zamanki gibi adam yokluğunda mecburen kulüp yöneticiliğine bulaştım.

2006 yılından bu yana, futbol ve genelde spora fazla ilgim kalmadı; büyük ölçüde soğudum, ama gene de göz ucuyla izliyorum.

Boğaziçi Üniversitesi ve Rektör Adayı

Boğaziçi Üniversitesi'ne o tepeden inme atanan rektör yüzünden ortalık birbirine girdi. Polis, büyük bir feraset örneği gösterip, üniversitenin kapısına kelepçe taktı. Öğrenciler ve öğretim üyeleri direnişe geçti. Aslında neden direnişe geçtiler anlayamadım. Tepeden inme rektöre baktım, hakkında yazılanları, geçmişte yaptıklarını okudum; televizyonda söylediklerini dinledim. Geçmişiyle, gelecek hakkındaki düşünceleriyle, özetle kimliği ve kişiliğiyle tam Boğaziçi Üniversitesi'ne yakışan mümtaz bir bilim adamı.

Boğaziçi Üniversitesi'nin 1863'ten beri bu ülkeye sayısız yararlı yurttaş yetiştirdiği söyleniyor ya, fazla uzatmaya gerek yok. Benim bildiğim oradan yetişen son değerli büyüğümüz, serhat şehri İzmit'te beyaz atı şahlandıran, boğazlanan Kaymakam Kemal Bey'i saygıyla anan, Sivas'ta yakılan Madımak Oteli ile Van'da kurşunlanan oteli birbirine karıştıran ve bu arada son sosyalist devlete de son veren eski Başbakanımız Tansu Çiller hanımefendiyi belirtmek **bana göre yeterliydi. Yetiştirdiği insanların Türkiye'ye ilişkin konularda** ne kadar ayrıntılı ve derin bilgi sahibi olduğunu göstermesi bakımından bir değineyim dedim.

Bildiğim kadarıyla, bu üniversitenin, içlerinde çok sevdiğim üç sınıf arkadaşımın[420] da bulunduğu iktisat hocalarının, tanımayıp da

419 Bir zamanlar, maziye bak. İktidar, üstelik mutlak iktidar milletvekili maça bilet bulamıyor!

420 Aydın Ulusan, Metin Berk ve bizim kaleci Deniz Gökçe.

televizyonda dinlediğim iki hanım profesör dahil hepsi, mutlak özel ve güzel teşebbüs sevdalısı, kör kapitalizmin savunucusudur. Esasta sömürü düzeninin daha iyi işlemesi için ne yapmak gerektiğini düşünen Keynes'i bile gerici sosyalist sayarlar.

1863'te kurulduktan sonra memlekete hayırlı ilk faaliyeti Rumeli'de kışkırttığı Bulgarları ayaklandırıp on binlerce Türkün kanına girmek olan bu özgürlük aşığı bilim yuvası, diğer din kardeşleriyle birlikte Anadolu'da da Ermeni olsun, Türk olsun yine on binlerce insanın kanının dökülmesine ulvî ve mukaddes katkılarıyla temayüz etmiştir.

Boğaziçi Üniversitesi'ne İlahiyat Fakültesi açılacak diye ayağa kalkanlar neye karşı çıkarlar, anlamadım. Bu seçkin bilim yuvası, 1863'te zaten azıcık değişik bir tür ilahiyat fakültesi olarak kurulmuş ve Türkiye'ye mümtaz din âlimi, insanlık timsali Protestan papazları hediye etmiş ise Müslüman din adamı niye yetiştirmesin? Üstelik kıta Avrupası hukuk düzeninin[421] hâkim olduğu ülkemizde İngilizce hukuk fakültesi bulunursa İngilizce eğitim gören imamlar da niye olmasın? Arapçaya iyice vakıf olmasa ve Türkçe hiç bilmese bile İngilizce konuşsun yeter. Böylece ülkede Türkçe sorunu da halledilmiş olur. 36 etnik gruptan sadece birinin dilini kullanmanın ne âlemi var ki![422]

Hukuk Eğitimi ve Anlayışı

"İngilizce tıp" diye kıt paramızla ele güne doktor yetiştirdiğimiz gibi "İngilizce hukuk" diye Anglosaksonlara hukukçu da yetiştirebiliriz. Bizden yetişecekleri, hâkim, savcı, avukat yapmazlarsa da belki mübaşirlik falan verirler. Ha bir de avukatlık ve savcılık işleri oralarda Holivut filmlerindeki gibi yürüyorsa İngilizce hukuk fakültesine İngilizce tiyatroculuk kürsüsü açmaları da lazım gelebilir.

Anglosakson hukukunda aynı adam cinayet suçundan yargılandığı ceza davasında aklanıp, hukuk davasında öldürdüğü insanların ailelerine tazminat ödemeye mahkûm ediliyorsa bunu anlamak için İngilizce bilmek de yetmez herhalde, ama neyse!

Bizim sistemde de Hint Okyanusu'ndaki gemide komutanlık yapan birinin aynı anda İstanbul'da gizli toplantıya başkanlık ettiği ispatlanabiliyorsa iç işlerindeki yolsuzluk ve yasadışı eylemlerden dolayı bir Dışişleri Bakanı, hiçbir yolsuzluğu saptanamadığı halde

421 Yani ki mecazi anlamda.

422 Bu satırları yazdığımda Boğaziçi'ne İlahiyat Fakültesi açma fikri ortaya atılmıştı. Sonra vazgeçtiler galiba. Keşke vazgeçmeselerdi.

hırsız sayılan bir Maliye Bakanı, hiç adam öldürmemiş, yaralamamış oldukları halde anayasayı şiddet kullanarak değiştirmeye kalkışmakla suçlanan gençler asılıyorsa, en alt mahkeme en yüksek mahkemenin hükmünü takmayacak kadar derin hukuk bilgisi ve sorumluluk sahibiyse, bağımsız yargı organlarının başkanları cüppesinin önünü iliklemeye uğraşıp çay toplamaya gidiyorsa ona da ama neyse...

Tefeciye Kapılmak

Tefeciler illaki para verip faiz alan adamlar değildir. Bir de uluslar üstü siyasi tefeciler vardır. İkbal için bu çetenin vaftiz babasına başvurup da bir ülkede başa geçenler, babaya borcu her dediğine uyarak ödemek zorundadır. Borç hiçbir zaman sıfırlanamaz. Babanın istekleri hiç bitmez. İstekleri yerine getirmezsen sen de gidersin seninle birlikte ülken de. Bu sadece büyük çete için değil, yan mahallelerdeki daha küçük yerel çeteler için de geçerlidir.

Çeteye katılmaya niyetlenirsen, işlerine de gelirse pis işleri sana yaptırırlar. Mesela adam dövdürmekte kullanırlar. Bazen kendini, kendine dövdürürler. Düşmanını el altından kışkırtır, kavgaya tutuşursanız ayırma ayağına sana tokadı patlatır, ona vurur gibi yapıp eline bıçak tutuştururlar. Canını kurtarabilirsen, kapıda beklemeye devam edersin. Onlar içeride boğazlarına çarşaf gibi peçeteler takıp, kebapları semiz gövdelerine indirirken, insafa gelirlerse sana da kapıda bir kap sade suya makarna verecekler diye bekler durursun.

Yekta Güngör Özden, Mümtaz Hocam ve bendeniz, 2012'de Ankara'da bir öğlen yemeğinde. Sigara beni bırakınca 10 kilo aldım, hepsi göbeğe toplandı.

Bütün bunlar, sadece iktidarlar için değil, iktidara onu getirsin diye vaftiz babasının gözüne girmeye uğraşan muhalifler için de geçerlidir.

Kimselere benzetmek gibi olmasın. Kimseler üzerine alınmasın. Sözüm meclisten dışarı tabii ki. Vaktiyle bütün bunlar Latin Amerika'daki muz cumhuriyetlerinde olur diye anlatırlardı da oradan "Mihriban Sevgilim" şarkısındaki gibi yadıma düştü.

Özür

Denk gelmediği için yeterince değinemediğim, ağabeyim saydığım büyük Atatürkçü hukuk adamı Yekta Güngör Özden, bir trafik kazasında kaybettiğimiz, sınır aşan akarsular konusunda uzman dostum rahmetli Profesör Ali İhsan Bağış, sanat adamı, heykeltıraş, sözünün eri arkadaşım büyükelçi Varol Özkoçak ve bunamaya başladığımdan olsa gerek, unuttuğum diğer bazı arkadaşlarım varsa özür dilerim.

Diğer Marifetlerim

Yazmayacaktım, ama İlber Ortaylı'nın ısrarıyla bir hususa değineyim.

Öteden beri eski Türk sanat eserlerine meraklıydım. Birçok nesneyi, en başta İstanbul işi sedef kakma eşyayı severim. Param

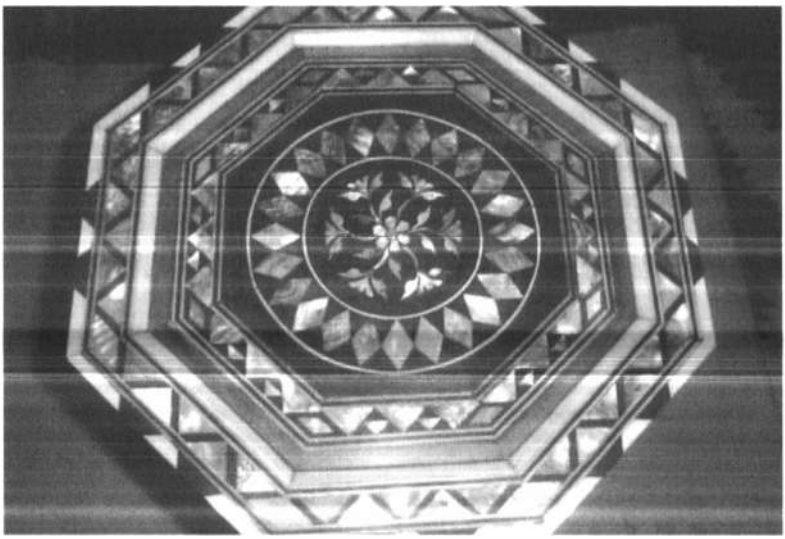

Hakiki taklit marifetlerimden biri. Abanoz ağacı, kemik, ceviz ağacı ve arusekli sedef kullanmışım. Bağa yok, ama övünmek gibi olmasın, vallahi güzel yapmışım.

yetmediği için bunların hurdasını alıp mümkün olduğu ölçüde aslına uygun biçimde onarmayı öğrendim. Hatta bazı işlerin "hakiki taklit"lerini yapmayı bile başarırım.

Ben bunlarla uğraşırken ta Libya'dan beri merakla izleyen İsmail Böcek, sonunda hepsini öğrenip benden daha iyi bir usta oldu. Onaramayacağı ahşap antika yoktur.

Kundaklarını tamirle başladığım eski çakmaklı tüfek ve piştovlardan oluşan, müzeye kayıtlı bir koleksiyonum var.

1987'de marifet icra ediyorum

Ayrıca kendi çapında fena sayılmayacak İstanbul ürünü, çoğunlukla "Beykoz" denilen cam eşyadan oluşan bir diğer koleksiyona sahibim.

Ha, bir de zengince sayılabilecek 50 tanesi nadide, saymadım, ama herhalde 300 taneden fazla hepsi birbirinden farklı sadece mürekkepli kalemlerden oluşan bir koleksiyonum daha var. Mürekkepli kalem tamirini de iyi kötü becerir, tükenmez kalemler ile diğer her türlüsünden hiç anlamam.

Ayrıca yığınla eski lamba, kandil, tavan göbeği ve diğer bazı eski eşya sahibiyim.

Dünyanın gezdiğim neresinde bir Türk ürünü eski nesne bulduysam, gücümün yettiği ölçüde satın aldım. Bir bakıma da iyi halt ettim.

Bunların hepsi, atsan atılmaz, satsan satılmaz şeyler. Belki ömrüm vefa ederse Heybeliada'da bir yerde teşhir ederim. Belki de resimlerini bir kitapta toplarım, ne bileyim.

Benim derdim, benden sonra kaybolup gitmemeleri.

Marangozluğu, tabii gazeteciliğim gibi ucundan, Bağdat'ta Ragıbe Hatun mahallesinde Saddam kurbanı şehit, hatırladıkça burnumun sızladığı Kerküklü can kardeş, temiz yürekli Hamit Naccar'dan, Süryani usta Abu Mişel'den ve azıcık da Bağdatlı Tevfik'ten öğrendim. Sedefçilik konusunda da 1978'de son güzel İstanbul günlerimde, yıkılan eski Üsküdar bitpazarında meslek soyu tükenen

Londra'da Sloane Street'de köpeklere soylu eş arıyorum

ustalardan tokgözlü, kalender, sessiz, sakin İstanbul Efendisi Vahit Toygarlı nur içinde yatsın, hiç esirgemeden bildiklerini becerebildiğim kadarıyla bana öğretmeye çalıştı.

2006'da yeniden Üsküdar'da bulduğum Vahit Usta'yı maalesef 2007'de kaybettik.

Dindar ve kindar gençlik yetiştiriyorum derken imam hatip mezunlarını deiste çevirdikleri öne sürülen birileri beni de bir ucundan dine bağlı sanattan soğuttu. Eskiden tespih biriktirir, hatta elektrikli matkabı torna gibi kullanıp imame falan bile yapardım. Kapalı çarşıda, iç bedestenin girişinde 1961'de babamın piposuna ağızlık yaptırırken tanıştığım, sonradan ünlü olan Bülent'ten bir şeyler öğrendiydim.[423] Birileri içime şeytan mı soktular ne? Tespihe dokunsam ateşe dokunmuş gibi oluyorum, elim yanıyor.

Bir de bir hat koleksiyonum vardı. Onları da aileden kalan birkaç ciddi değerli olan ya da benim için manevi kıymet taşıyanlar hariç, toptan Samanpazarı'nda Antikacı Halil'e üç kuruş on paraya sattım.

Özel Bir Konu

Hayatını bir başına geçiren insanlara biraz tuhaf bakılıp yeni moda deyimiyle LGBT kapsamına girdiğinden şüphe edilse de benim o konuda bir sıkıntım yok. Özellikle Tahran'da edindiğim iki

423 Bülent sonraları ünlü oldu. Kendini emekli edip Yalova'ya yerleşti. Kardeşi Levent de Bodrum'a gitmiş. Sağ iseler ve temas edebilirsek çok sevinirim.

kaniş cinsi fino köpeğiyle Londra'ya gittiğimde biraz yadırgandığımdan "Ben şey değilim" diye açıklamak zorunluluğu hissettiğim durumlar oldu, ama o kadar. Ben de köpekleri alıp yüksek düzey soylu eş arayan ve "Sloane Rangers" diye anılan, daha alt düzey soylu kızların piyasa yaptığını bir yerlerde okuduğum Sloane Caddesine çıkıp, rastladığım köpekli hanımlara, köpeklerime safkan eş aradığını beyan ettim. Kimi hiddetlendi, kimi kıkırdadı, ben de dalgamı geçtim.

Bana gelince, bir başıma yaşadım, ama bir iki kısa ve sıkıntılı dönem dışında yalnız olmadım, yalnızlık hissetmedim. Evlilik derseniz, bizim meslekte bana göre çok zordur. Bir yabancı meslektaşın işaret ettiği gibi "Herkes tek bir uzun hayat yaşar, diplomatlar kısa kısa birçok hayat yaşarlar." Ayak uydurması özellikle eşler ve çocuklar açısından ciddi fedakârlık ister sanırım.

Diplomasi mesleğinde yabancı hanımla evlenmek de kimse kusura bakmasın, bana biraz değişik geldi. Zaten tanıdığım yabancı hanımların çoğuna göre, "Sevmeyi, sevilmeyi bilmeyen bir şoven erkek domuz" kategorisine giriyormuşum.

Türklere gelince: Hiçbir Türk hanım arkadaşım beni ömür boyu çekmek anayiğitliğini göstermek istemedi. Ya da, benden bir noktadan sonra uzak duracak kadar feraset sahibiydiler diyelim.

Özel hayat bu kadar yeter. Ciddi konulara devam edelim.

SON SÖZ

37 yılımı geçirdiğim Dışişleri Bakanlığı'nda, ilginç olaylar yaşadım. Gittiğim ülkelerin çoğunda geçirdiğim süreler içinde o ülkelerde kimi gürültülü patırtılı, kimi sessiz sedasız önemli değişimlere şahitlik ettim.

İlk yurtdışı görevime Bağdat Büyükelçiliğimizde başladığımda bir ay dolmadan Saddam'ın Baas Partisi içinde darbe yapıp ikinci adam olmasına ve ülkede dizginleri eline geçirmesine, önce yakından tanık oldum, oradan ayrıldıktan sonra da Irak'taki tanıdıklar aracılığıyla uzaktan takip ettim. Gittiğimde, ülkede bastırılsa da ağırlık taşıyan, Cemiyet-i Akvam'daki kuruluş belgesinde Irak devletinin esas kurucu unsurundan biri olarak kayda geçmiş bulunan Türkmen dedikleri halis muhlis Türk soylu nüfusun 40 yıl içinde, dostlar alışverişte görsün türünden ilgi gösterir görünse de[424] Türkiye'nin esasta büyük lakaydi ve gafletiyle, nasıl yok edildiğine içim kan ağlayarak dolaylı yoldan tanıklık ettim. Hele 2003'ten bu yana Saddam'ın elinden artakalanların Sünni-Şii diye ayrılıp, Türkiye'de birileri "Megri megri" şarkıları söylerken nasıl katliamlara maruz kaldıklarını haberlerden üzüntüyle izledim.

Portekiz'e ayak bastığımda, General Spinola radyoda istifa mektubunu okuyordu. Yani gittiğim gün 25 Nisan 1974 Karanfil Devrimi'nin cicim ayları bitmiş, esas sancılı dönemi başlamıştı. Portekiz'de yarım asırdır çok partili bir düzen olmamış, iki kuşak ılımlı faşizm dedikleri Salazar rejimi altında yetişmişti. Ülkede, kısa süreli iyi kötü demokratik bir rejim yaşamış olan, 70 yaşın üzerindeki üç

424 Kimse dilbilgisi dersi vermeye kalkmasın. Burada üç ayrı fiil var. Görmek, göstermek, görünmek.

beş ihtiyardan başka kimse yoktu. Ona rağmen Portekizliler sokaklarda bağırış çağırışlar, gürültülü gösteriler, itiş kakışlar ve askeri birlikler arasında bir veya iki kez kısa çatışmalarla, kimseyi asıp kesmeden ülkelerini düze çıkardılar, demokratik bir düzen kurup adam gibi yaşamaya başladılar. Portekiz Devrimi bizim 27 Mayıs'ın neredeyse tıpatıp benzeriydi.[425] Biz ne yaptık? Arkamızda 15 yıllık bir çok partili düzen ve ülkede seçimle iktidar değişikliği tecrübesi yaşamış bir yığın sözüm ona aydın olduğu halde, 27 Mayıs'ın ertesinde çuvalladık. Motorun gücünü kendi gücü sanıp gaza basan ve önüne geleni ezmeye kalkan kamyoncu kafasıyla hareket eden iktidarın yola gelmesi için devrilmesi ve demokratik düzenin rayına oturtulması o gün için belki gerekiyordu ve bu iş kansız bir şekilde başarılmıştı, ama Yassıada mahkemeleri kepazeliğine ve ardından üç kişinin asılmasına hiç gerek yoktu. 27 Mayıs Devrimi, ilk aşamada bazı fanatikler hariç iktidar partisi mensuplarının bir bölümünü bile rahatlatmıştı. Ama ne var ki kendini bilmez bazı subayların aykırı davranışları ile Yassıada mahkemeleri ve idamlar, toplumda hâlâ kapanmayan ve bugün bile kanayan yaralar açtı. Nereden çıktı ise veya hangi sivri akıllının fikri ise "kan dökülmezse ihtilal meşru olmaz" diye bir laf çıkarıldı. Her şey bitmiş, çağdaş bir anayasa yapıp seçim tarihi kararlaştırılmışken, zihnen teslim olmuş bir sakıt Başbakan, bir hırsızlık, uğursuzluk yaptığı saptanamamış düşük Maliye Bakanı ile Hükümetin iç politikası yüzünden suçlu bulunan bir Dışişleri Bakanı, ülkede ağırlığı olan, başta darbenin en tepesindeki Cemal Gürsel, Cumhuriyetin kuruluş döneminin ikinci adamı İsmet İnönü, iktidarı bırakmak istemediği için tasfiye edilip sürgüne gönderilen ihtilalin kuvvetli Albayı Alparslan Türkeş ve daha birçokları karşı çıktığı halde kimin zoruyla idam edildiler, bugüne kadar üstlenen, gören, bilen çıkmadı. Sadece bazı faraziyeler ileri sürüldü o kadar. Ergenekon davaları sırasında, o tarihlerde daha doğmamış insanların bile kendi ordusuna karşı ne biçim kin duygularıyla beslendikleri anlaşıldı. Yönetici tabakası Atatürk sevgisinden taviz vermediği halde, Demokrat Partinin alt kadrolarının arkasına sığınmış Atatürk ve Cumhuriyet düşmanları, o idamları istismar edip bayrağı ellerine aldılar ve bugünlere getirdiler.

Almanya'da geçirdiğim iki yıl, İkinci Dünya Harbi'nden kalan son kuşağın başta bulunduğu yıllardı. Savaşın getirdiği manevi yı-

425 Daha önce de belirttiğim gibi, Avrupa Birliği'ne girdiler ve her yeni gelen gibi, kraldan çok kral taraftarı, bir başka deyimle buldumcuk olup AB içinde her yerde ve her konuda Türkiye'nin karşısına çıktılar, o da başka.

Üvey ablam, Dumlupınar şehidi Komodor Kurmay Albay Hakkı Burak'ın kızı rahmetli Zeynep Uras, her yıl 4 Nisan'da Dumlupınar şehitleri için denize çiçek atardı. 2017 yılı 4 Nisan'ında askerden komutanım emekli Kur. Alb. Nedim Kafkasyalı, büyük yurtsever amirallerimizden, yazı ve konuşmalarıyla Cumhuriyetin yılmaz savunucusu Türker Ertürk, Zeynep Abla, Türker Paşa'nın eşi Özden Ertürk ve bendeniz, Boğaz kıyısında...

kıntının yavaş yavaş atlatıldığı, Batı Almanya'nın komünizm korkusunu yenmeye başlayacağı, Baader-Meinhof ikilisi ve arkadaşlarının kapitalist düzenle mücadelelerini sürdürmekle birlikte güvenlik güçlerinin ağır bastığı günlere gelinen bir dönem yaşanıyordu. Nazi Partisi gençlik kollarından yetişme Helmut Schmidt'in son şansölyelik dönemi ben oradayken, 1977 seçimleriyle başlamıştı. Beş yıl sonra başa geçen Kohl'le birlikte, Almanya geçmişin ürkekliğini üzerinden atıp AB'nin merkez devleti konumuna gelmesiyle[426], Kayzer Wilhelm'in yol verdiği, Hitler'in de hızla sürdürdüğü dış politikaya, bu defa askeri değil, ekonomik gücüyle yeniden sarıldı. Sovyetler Birliği ve Polonya'ya kaybettiği toprakları geri alamadı, ama Doğu Almanya'yı satın almayı başardı ve Avrupa'da hegemonya kurdu. Ayrıntılara daha önce değinmiştim, yine de tekrarlayayım. Hırvat ve Slovenleri kışkırtıp, Yugoslavya'nın dağılmasına önayak oldu. Doğu Prusya falan hayal olsa da geride kalanları, iyi kötü, bir şekilde kendine bağladı. "Ein Folk Ein Reich"ı yeni koşullara göre **tekrar gerçekleştirdi. Avusturya'yı AB'ye aldırıp, ekonomisine ve dış** politikasına hâkim olarak, dolaylı yoldan "Anschluss"u yeniden başardı. Çekoslavakya'yı aynen Hitler'in yaptığı gibi böldü; Çekya'yı Wehrmachtle değil, ekonomisiyle ele geçirdi. Bu arada Çekoslavakların göz bebeği Skoda fabrikaları bile Hitler'in emriyle kurulan Volkswagen'in malı oldu. Sıra "Lebensraum"a geldi. ABD'yi siper alıp Ukrayna'ya el attı. İş halen o safhada.

426 Hitler'in kafasında tasarladığına oldukça yakın biçimde yani.

Bütün bunlar olurken, Almanya, önce ağırdan, sonra da alenen Türkiye'ye karşı tavır aldı. Avrupa Birliği'nde kendine rakip olur diye mi korktu, ne! Belki de hâlâ Türkiye üzerinden Doğu'ya ve Orta Asya'ya sarkma hayalleriyle yaşıyor. Kim bilir? İlgili bölümde Almanların Güney Türkistan denilen Kuzey Afganistan'da konuşlandırdıkları üç dört bin askeriyle 2002'den sonra üç yıl boyunca oralarda ne halt karıştırdıklarını ben dahil kimse anlayamadı.

İçinde büyüdüğüm o eski, 12 Eylül öncesi Türkiye'de geçirdiğim 1977-1979 döneminde ülkemizde insanlar, bütün kargaşaya, katliamlara, sağ-sol kavgasına ve siyasi iktidarsızlığa rağmen hâlâ istikbale ümitle bakıyordu. O ortamda bile Türkiye, yüksek teknoloji gerektiren kalemler ve petrol hariç, iğneden ipliğe bütün temel ihtiyaçlarının hemen hemen hepsini kendisi üretiyor, tarımı kendini besliyordu. Akaryakıt kıtlığında çoğu hasat makineleri çalışamadığı halde 1980 yılında Türkiye kendine yetecek ürünü sağladığı gibi, ihtiyaç fazlası 4 milyon ton buğdayı da ihraç etmişti. Kimse bir gün Türkiye'de saman ithal edildi diye köylülere davul zurna çaldırıp bayram yaptırılacağını aklının ucundan bile geçirmezdi. Söyleyen olursa da deli derlerdi. Bütün kötü yönetimlere rağmen 1980'de KİT'lerin bütçeye toplam katkısının o günkü parayla 4,5 milyar ABD doları tuttuğunu bir yerlerde belirtmiştim.

24 Ocak kararları ve 12 Eylül darbesiyle her şey değişti. Sonun başlangıcı geldi. Meraklısı varsa Nostrdamus'un kehanetlerinde, Türkiye'yle ilgili son sözlerine baksın.

İşler, 1992-2002 arası biraz düzelecek gibi göründüyse de büyük yıkımın başlangıcı 2000'de geldi. Türkiye'ye Kemal Derviş geldi. Hoş geldi, sefalar getirdi. Ardından da AKP geldi. Bir de acayip bir Atatürksüz Atatürkçü CHP ve Türksüz Türkçü MHP türedi. Böylece Türkiye gitti de gelmeyiverdi. Şiilerin 12. imamı bekledikleri gibi biz de hâlâ bekliyoruz, her an gelecekmiş gibi. Ümit fakirin ekmeğiymiş derler, ama yine de sanki birisi, sonunda "Bay Godot gelmeyecekmiş" diyecek diye korku içindeyim.

Her neyse, bu arada 1990'ların başında Türkiye'de yaşanan en matrak bir olayı unutamıyorum. Demirel de, Erdal İnönü de Özal'ın "Zarar edenleri satacağım" dediği KİT'lerden ilk satılanların kâr eden beş çimento fabrikası olması üzerine, bu satış aleyhine iptal davası açmışlardı. İktidar olduktan sonra, iptal davasını iptal davası açtıklarını gazeteler yazdı. Dünyada böyle bir şey görülmüş müdür, bilemeyeceğim.

1979'da gittiğim İsveç, ayrı bir âlemdi. 44 yıllık, bir tür totaliter, sözüm ona sosyalist rejim gitmiş, korkudan "muhafazakâr" diyemedikleri için kendilerine "Ilımlı Parti" diyenler ile Liberal Parti Koalisyonu iktidara gelmiş, üç yılda başta tersaneler, onlarca sanayi

firmasını batmaktan kurtarmak için devletleştirmişler, yavaş yavaş tasfiye etmeye uğraşıyorlardı.

1980 yılında Avrupa'da Türk karşıtlığı başlamış ve Batı Avrupa'da ilk defa İsveç vatandaşlarımıza vize koymuş, diğerlerini de vize koymaya ikna etmeye çabalıyordu.

İran'ı, Libya'yı, Afganistan'ı, İngiltere'yi tekrar anlatmaya gerek yok. İlgili bölümlerde ayrıntılı biçimde anlattım. Sadece İngiltere'de Avrupa Birliği'yle siyasi bütünleşmeye karşı çıkan ve Birliği ekonomik işbirliği örgütü halinde tutmak isteyen Thatcher'ın aniden nasıl üç, dört gün içinde yerinden edildiğini ve tekaüde ayrıldığını şaşkınlıkla izledim.

Kâbil'de askeri doktorlarımızdan Kâmil Urga'nın kurulmasına önayak olduğu, Tıp Fakültesi ve dolayısıyla Kâbil Üniversitesi'nin nüvesini oluşturduğu kabul edilen hastanenin önüne dikilen anıt. "Doktor Rıfkı Kâmil anıtı" da denilen, Afgan-Türk dostluğunun bu simgesi, Afganistan'ın geçirdiği bütün badireleri bugüne kadar az bir hasarla atlatmıştır.

Libya'da görev süremin sonlarında Kaddafi'nin baskılara boyun eğdiğine ve Batılı ülkelere tavizler vermeye başladığına şahit oldum. Bu adamlara kafa tutup sonra elini uzatırsan kolunu alamazsın. "Bunlar sonunda Kaddafi'yi uçuracaklar" dedim. Beklediğimden çok uzun sürede oldu, 10 yıl sürdü, ama sonunda başardılar. Uçurmadılar ve lakin gözü dönmüş vahşi işbirlikçilerine adamı yerlerde süründürtüp katlettirdiler.

Afganistan'da hem Dışişleri'ne hem yabancı büyükelçiler ve basın mensuplarına "Amerika bu kafayla burada bu savaşı kaybedecek" dedim. O da biraz gecikti. Yeni oldu, ama oldu. ABD, Afganistan'ı Taliban'ın müşfik ellerine teslim edip ülkeyi terk ediyor. 11 Eylül'den önce, Taliban yönetimiyle ilişki kurabilen, diplomatları Afganistan'a girip çıkabilen tek Batılı devlet Türkiye, bu ayrıcalığını sürdürebilecek mi? Mesleğimin son döneminde Dışişleri Bakanlığı'nda yönetici konumundaki meslektaşlarla papaz olmakta ne kadar haklı olduğum, kim ne derse desin, şimdi ortaya çıktı. Tabii bana göre. Başkalarının ne düşündüğü umrumda bile değil.

Bu arada, bir de ABD ve şürekâsı Afganistan'dan çekildikten sonra Türk birliğinin Kâbil havaalanını koruma görevi üstleneceğine dair bir habere rastladım. İnşallah doğru değildir. Türk askeri Afganistan'a Uluslararası Güvenlik Gücü'nün bir parçası olarak, Türk makamlarının komutası altına gitmişti. Sonra neler oldu bilemiyorum. Tek bildiğim, bazı sivri akıllı meslektaşlar ve ne yaptığını

bilmez komutanlar sayesinde, geride kalan 17-18 yılda Türkiye'nin Afganistan'da, bir tek modası geçmiş Karzai hariç, eskisi gibi dostlarının, General Dostum dahil pek kalmadığı yönünde. Eğer haber doğru ise Türkiye Kâbil havaalanının korumasını ne sıfatla üstlenecek? Ve de Taliban dağdan düzlüğe zafer kazanmış bir kuvvet olarak inince cici çocuklar gibi davranıp mevcut düzene ayak uyduracak mı sanırlar, bilemiyorum. Tahminim Taliban'ın mevcut düzene boyun eğmeye razı olmayacağı ve ortalığın yine karışacağıdır. Afgan halkının dirliği için yanılmış olmayı gerçekten istiyorum.

Gelelim Türkiye-AB ilişkilerine. Ta en başından beri "Bu adamlar Türkiye'yi Avrupa Birliği'ne tek parça halinde ve içinde Türkler varken almazlar" dedim. Demekte de ömür boyu ısrar ettim. Türkiye, AB kapısına yapışmakla, çok vakit ve itibar kaybetti. Adamlar her konuda yalan üzerine yalan söylediler. Kamran İnan'ın dediği gibi, Türkiye AB'den medet umacağına kendi kararlılığıyla çağdaş uygarlığı yakalamaya çabalasaydı, muhtemelen yakalar ve o zaman da o kapıdan geçmeyecek kadar büyük olurdu. Demokratlık ayağına, demokrasiyi yok etmeye azmetmiş insanlara şirin görünmeye uğraşacağına, adam gibi bir demokratik, laik, sosyal, hukuk devleti olmaya çalışsa ve Cumhuriyetin temel ilkelerinden ödün vermeseydi, bugün Avrupa Birliği'ne tepeden bakardı.

İsteyen bana keriz desin, her zaman doğru bildiğimi söylerim.

CHP'nin Ekmeleddin İhsanoğlu'nu cumhurbaşkanı adayı gösterdiği seçimden bu yana, vatandaşlık görevimi sadakatle yerine getiriyor, sandığa gidiyorum. Kırmızı bir keçe kalem aldım, bütün listeleri çaprazlama çizerek oy tercihinde bulunuyorum. Benim kafadaki vatandaşların oylarını hiçbir şekilde dikkate almıyor, "geçersiz" deyip geçiştiriyorlar. Asıl geçerli olması gerekenin bizim oylar olduğuna inanıyorum.

Benim kuşak, her bakımdan başarısız oldu. Türkiye'de asıl yıkım, bizlerle başladı. İşte geldik, gidiyoruz. Ne yapalım, işleri ancak bu kadar bozabildik. Bizden bu kadar.

Artık yazmaktan sıkıldım. Bu anıları sonuna kadar bunalmadan okuyan olursa ne âlâ. Beğenip beğenmemek, onaylayıp onaylamamak kendilerini bağlar. Mesuliyet okuyana aittir, beni bağlamaz. Yaşadıklarımdan aklımda kalanlardan yazılabilecek olanların hepsi işte burada. Yani, aha da! Bir kere daha "işingize gelirse" veya Lisan-ı Fransevîyle kibarcası "si tü vö o tü vö pa!" Ama sizin adınız ne. Benim dengemi bozmayınız.

Hadi bana eyvallah.

Heybelida, Nisan 2020-Temmuz 2021

DİZİN

Abdi İpekçi, 50, 61, 255.
Abdullah Abdurrahman, 183, 186-189, 541.
Abdullah Gegiç, 218.
Abdullah Gül, 660.
Abdülhadi Güzel, 188, 193, 194, 406, 543, 550, 551, 559.
Abdülkadir Aksu, 516.
Abdülkadir Karamürsel, 49.
Abdüllatif Benderoğlu, 184.
Abdüllatif Şener, 516.
Abdüsselam Raketi, 623, 626.
Abu Mişel, 671.
Adil Şerif, 186.
Adnan Ataç, 642.
Adnan Menderes, 91, 98, 368.
Adnan Tezel, 71, 72.
Adolf Hitler, 140, 176, 229, 231, 237, 238, 287, 417, 444, 450, 499, 597, 598, 600, 677.
Afganistan, 94, 151, 235, 238, 266, 296, 313, 371, 386, 388, 401, **465, 474, 564, 571, 575, 576-592,** 594-598, 600-609, 611, 613-616, 619-624, 626-629, 631-635, 652, 678-680.
Ahmet Ayık, 656.
Ahmet Cevat Eren, 206.
Ahmet Ermişoğlu, 223, 527.
Ahmet Geylani, 623, 626.
Ahmet Hamdi Tanpınar, 87.
Ahmet Hasan el Bekir, 176, 186, 190.
Ahmet Kabaklı, 85, 504.
Ahmet Ökçün, 223, 224, 592, 631.
Ahmet Şah Mesut, 590, 597, 601, 603.
Ahmet Tan, 506, 525, 527, 637, 638, 643.
Ahmet Taner Kışlalı, 123.
Ahmet Tarık Tekçe, 102.
Ahmet Yücekök, 50, 86, 91.
Ahmet Zeki Bulunç, 637.
Akif Arhan, 297.
Alaettin Akyol, 314.
Alev Kılıç, 498.
Ali Engin Oba,
Ali İhsan Bağış, 450, 670.
Ali İhsan Göğüş, 98, 105.
Ali İhsan Sabis, 17.
Ali Rıza Şeyh Attar, 312.
Ali Şen, 218.
Ali Yücel, 99.
Allen Dulles, 490.
Almanya, 24, 43, 65, 80, 94, 96, 97, **107, 123, 140, 151, 174, 196, 219,** 223-236, 238-240, 24-245, 258, 292, 300, 350, 352, 362, 363, 369, 384, 407, 414, 440, 446, 450, 479, 485, 488, 495, 497, 519, 543, 546, 598, 600, 604, 676, 677.
Amman, 198, 481.
Anadolu, 27, 36, 95, 102, 126, 167, 239, 241, 291, 306, 406.
Andranik, 316.

Aneurin Bevan, 99.
Angela Davis, 621.
Angola, 202, 208, 209, 213, 214, 219, 220.
Anita Gradin, 288.
Antônio de Oliveira Salazar, 202, 211, 212, 216, 675.
Arnavutluk, 404, 448, 495, 496.
Arslan Mengüç, 294, 295.
Asaf Çiğiltepe, 106.
Asil Nadir, 421-425.
Astrid Lindgren, 272.
Âşık Veysel, 18, 191.
Ateş Balkan, 170, 178, 530, 536, 540.
Atilla Akan, 174, 201.
Atilla Çetin, 268, 270.
Attilâ İlhan, 68.
Atina, 26, 166, 168,169, 278.
Avni Özcan, 345, 365, 367, 425, 452, 519.
Avrupa, 25, 62, 83, 170, 209, 215, 227, 230, 235, 238, 239, 247, 256, 274, 282, 285, 299, 346, 369, 417, 421, 437, 440, 444, 446, 447, 451, 454, 496, 499, 500, 504, 546, 560, 566, 609, 636, 645, 652, 659, 663, 677, 679.
Avustralya, 441, 442.
Axel Springer, 234.
Ayberk Çölok, 106.
Aydemir Erman, 105, 155, 168, 201, 221, 288, 290, 300, 577-579, 585, 591, 597, 600, 602, 610, 615, 622, 666.
Aydın Tosun, 223, 224, 233.
Aykut Çetirge, 583.
Aysan Sümercan, 106.
Aysun Cireli, 142.
Ayşe Kulin, 69.
Ayşe Öğüt, 347.
Aytol Aktar, 157, 158.
Ayvaz Gökdemir, 195.
Azamiye, 324.
Aziz Köklü, 507.
Aziz Nesin, 130, 195, 647.
Aziz Sami, 175.
Aziz Yıldırım, 646-648.
Bağdat, 32, 100, 105, 122, 139, 172-186, 188-201, 206, 213, 238, 244, 257, 260, 304, 306, 310, 324, 352, 375, 378, 380, 387, 388, 393, 394, 397, 400, 402, 407,488, 498, 530, 547, 559, 617, 650, 671.
Bağdatlı Ruhi, 19,181,
Bahadır Demir, 192, 450.
Bahreyn, 401, 605.
Baidoa, 466, 468.
Bakû, 195, 240, 330, 599.
Bakuba, 180.
Bangladeş, 343, 599.
Banu Avar, 292.
Barış Küce, 296.
Barro Alto, 212.
Barzani, 180, 184, 392, 393, 427, 650, 651.
Başar Türkekul, 79.
Bedrettin Dalan, 92, 246.
Bedri Koraman, 97.
Behçet Kemal Çağlar, 68, 83.
Behiç Kışınbay, 295.
Bekir Şengün, 268.
Belçika, 208, 238, 370.
Belgrad, 221, 503, 504.
Benazir Butto, 386.
Berke Kazancıgil, 81, 90.
Berlin, 35, 99, 225, 236-238 414, 418, 496.
Besim Üstünel, 110, 507.
Beyrut, 173, 174, 198, 201, 225, 232, 547, 607.
Bilal Şimşir, 237.
Bill Clinton, 476.
Bingazi, 531, 532, 536, 537, 551, 554.
Bonn, 54, 196, 211, 220, 221, 223-225, 229-234, 237, 240, 242-245, 258, 299-301, 322-324, 341-343, 351, 352, 485, 496, 543, 577, 600.
Bozcaada, 313.
Brezilya, 202, 285.
Brüksel, 192, 220, 407, 505, 651.
Budapeşte, 342, 457, 496, 497.
Bulgaristan, 66, 80, 184, 204, 221, 295, 495, 650.

Burak Özügergin, 419.
Burhan Felek, 104.
Burhan Özfatura, 114, 516.
Burkina Faso, 544-547
Bush, George, 467, 468.
Bükreş, 179, 496.
Bülent Ecevit, 244, 250, 256, 258, 286, 440, 525-527, 540, 545, 568, 585, 637, 653.
Bülent Esel, 125.
Büyükada, 16, 52, 61, 71, 93, 117, 155, 331, 354, 426, 526.

Can Bartu, 353, 418.
Can Paker, 84.
Canan Kazancıgil, 52.
Candemir Önhon, 266, 444, 449.
Cantürk Taşçı, 637.
Celal Çalışlar, 138, 300.
Celal Eyiceoğlu, 147.
Celal Göle, 509, 514.
Celal Tevfik Karasapan, 123.
Celalabat, 584, 594.
Celalettin Kart, 224.
Cem Duna, 144.
Cem Ergin, 419.
Cem Sucu, 549, 550.
Cemal Abdülnasır, 176, 537.
Cemal Gürsel, 676.
Cemal Paşa, 241, 547.
Cemal Reşit Rey, 49.
Cenevre, 105, 169, 201.
Cengiz Dağcı, 452.
Cengiz Özakıncı, 46.
Cevdet Sunay, 167.
Cezayir, 397, 535, 545, 547, 549, 564.
Coşkun Kırca, 105, 328, 502.
Coşkun Özarı, 23, 54,90, 126, 218, 353.

Çavlan Süerdem, 155, 422, 426, 427.

Daniş Tunalıgil, 220, 223.
David Madden, 430, 449.
Demir Arıer, 639.
Deniz Gökçe, 92, 107, 109, 118, 147, 227, 359, 667.
Dinçer Uras, 90, 93.
Diyarbakır, 193, 267, 494, 502, 650.
Duncan S. Ballantine, 71, 77.

Eğridir, 102, 147, 148, 150-152, 154, 155, 460.
Ekmeleddin İhsanoğlu, 680.
Entebbe, 251, 252, 254.
Enver Altaylı, 225.
Enver Paşa, 55, 240, 599.
Erbil, 180, 186, 187, 324, 488, 617, 650.
Erdal Sipahi, 488, 496.
Erdim Tüzel, 207, 211, 220, 221, 238, 537, 540.
Erdinç Karataylıoğlu, 81, 92.
Ergun Çağatay, 595, 620.
Ergün Erişen, 268, 295, 296.
Eriz Özden, 517, 519, 637.
Erkan Yücel, 106.
Ermenistan, 348, 402.
Ernest Bevin, 99, 121.
Erzurum, 304, 305, 383.
Eşref Gani, 600, 601.

Fahir Ersin, 100, 196.
Faruk Kaymakçı, 546, 560.
Fazıl Demirci, 190.
Fazıl Kafadar, 254, 354, 355, 358, 365, 369.
Fehmi Koru, 194.
Fikret Hakan, 96, 97, 101.
Filiz Egel, 139, 142.
Finlandiya, 258, 292, 386, 441.
Frankfurt, 223, 384, 407, 496.
Fransa, 25, 34, 40, 85, 112, 117, 170, 208, 230, 238, 288, 349, 377, 386, 404, 441, 443, 459, 460, 482, 609, 641, 660.
Franz von Papen, 287, 598.
Fuat Doğu, 202, 203, 207, 208, 220, 221, 602, 612.
Fuat Özkılıç, 204, 207, 223.

Funda Tezok, 159, 168.
Fuzulî, 18, 181, 182.
Gökberk Ergenekon, 278, 576.
Gökhan Evliyaoğlu, 103, 225.
Göteborg, 291, 297, 298.
Gün Gür, 326, 327.
Güney Afrika, 24, 285.
Güney Kore, 345, 627.

Habur, 485, 486, 488.
Haldun Taner, 18, 87, 130.
Halep, 239, 268, 343.
Halil Akıncı, 141, 458, 487, 490, 492, 525.
Halilzad, Zalmay, 607, 608, 625, 631.
Haluk Özgül, 259, 291.
Hamburg, 230, 334, 604.
Hamid Karzai, 567, 582, 602, 615, 617, 666.
Hamit Naci Bey, 25, 26, 28-31, 34-36, 38.
Harun el Reşid, 178.
Hasan Celal Güzel, 366, 515, 516.
Hasan Önal, 622-627.
Hayati Asilyazıcı, 86,101.
Helmut Schmidt, 230, 231, 677.
Helsinki, 293, 297, 336, 337, 440, 441, 445, 486.
Herat, 582, 594, 601, 602, 605.
Heybeliada, 640, 659, 671.
Hırvatistan, 238, 450.
Hikmet Çetin, 449, 475, 498, 507, 584, 627-629, 631, 633, 635.
Hikmetyar, 590, 597.
Hilmi Akın Zorlu, 588, 596.
Hindistan, 48, 345, 581, 582, 590.
Hollanda, 112, 208, 238, 535, 628.
Horasan, 157, 180.
Humeyni, 309, 382, 384, 385, 393, 398, 400, 403, 407.
Hüseyin Erim, 460, 469-471, 488.
Hüseyin Pazarcı, 123, 530, 637, 638.

Irak, 139, 174, 175, 177, 178, 181, 675.
İdi Amin, 250, 252, 253, 350.
İlber Ortaylı, 116, 223, 235, 471, 497, 526, 527, 637, 638, 659, 670.
İlhan Sivridemir, 511, 519.
İngiltere, 23-25, 75, 86, 91, 92, 94, 131, 143, 151, 167, 174, 220, 238, 405, 413-417, 421, 423-428, 430, 432, 433, 435, 440, 446-448, 451, 452, 462, 498, 534, 537, 565, 582, 609, 629, 645, 663, 666, 679.
İngmar Bergman, 272, 275.
İran, 305-307, 317, 352, 375, 380, 382, 383, 391-397, 400, 402.
İrfan Acar, 418, 495.
İslamabad, 387, 577, 579-581, 584, 605.
İsmail Cem, 61, 525-527, 547, 560, 568, 569, 610.
İsmail Erez, 220, 223.
İsmail Han, 585, 597, 601, 602.
İsmet İnönü, 167, 288.
İsmet Uluğ, 90, 91, 646.
İspanya, 205, 208, 283, 536, 666.
İsrail, 171, 173, 175, 176, 178, 182, 190, 199, 283, 327, 339, 387, 401, 453, 465, 466, 468, 469, 471, 527.
İsveç, 90, 95, 97, 115, 149, 193, 197, 233, 254-258, 261-265, 267, 270-273, 275, 276, 279-293, 295-299, 318, 350, 396, 432, 474, 475, 484, 490, 562, 664
İsviçre, 31, 59, 101, 218, 409, 476.
İtalya, 206, 235, 281, 481, 482, 542, 622.
İzmir, 57, 74, 81, 97, 100, 153, 155, 165, 193, 311, 354, 408, 477, 482, 537, 538, 557, 574, 596, 612, 649
İzmit, 247, 653.
İzzettin Kocava, 182, 187, 188.

Japonya, 295, 380, 548, 647, 648.
Jean Pierre Guinhut, 594.
John Major, 401, 403.

Kaddafi, 196, 401, 513, 516, 518, 520, 523-527, 530, 531, 533, 534, 542-544, 550-557, 559, 665.

Kahire, 74, 115, 174, 192, 251, 252, 430, 545.
Kampala, 250-252, 346, 348.
Kâmuran Gürün, 289, 297, 298, 320-322, 325, 326, 340, 378, 425, 443.
Kanada, 52, 377, 615.
Kanuni Sultan Süleyman, 179, 304, 519.
Kasım Vahap, 266, 295.
Kemal Derviş, 646, 664.
Kenya, 229, 249, 351, 451.
Kerkük, 137, 178, 180, 181, 183-188, 191, 195, 247, 322, 381, 392, 474, 603, 636.
Kırım, 25, 205, 438.
Kızıldeniz, 203, 347.
Kopenhag, 199, 265, 286, 288, 298.
Koray Eş, 503, 505.
Kral Faruk, 307, 549.
Kudüs, 77, 93, 173, 193, 237, 465, 467, 469, 470.
Kurthan Fişek, 476, 502, 650.
Kutlu Aktaş, 310, 311, 316, 317, 321, 482, 489, 546.
Kuveyt, 186, 189, 394, 401,402, 413, 414, 453.
Kürtler, 185, 188, 280, 303, 307, 310, 391, 396, 413, 526, 591.

Lagos, 22, 248, 249, 403.
Lars Bjarme, 254, 281, 283.
Las Vegas, 52, 111.
Libya, 61, 66, 69, 92, 121, 137, 149, 192, 196, 214, 247, 251, 252, 264, 303, 311, 341, 345, 363, 368, 401, 438, 441, 484, 488, 504, 513, 515-518, 521-531, 534-559, 561, 563, 565, 567, 574, 597, 605, 608, 620, 637, 640, 656, 665.
Lizbon, 30, 50, 103, 196, 199, 200-205, 207-221, 223, 242, 255, 258, 322, 588.
Londra, 23, 33, 58, 63, 81, 84, 86, 89, 122, 139, 161, 188, 195, 237, 245, 264, 294, 399, 400, 402-410, 412, 419-434, 437-441, 447, 472, 480, 481, 483, 490, 491, 552, 562, 565, 652, 658.
Lübnan, 171, 395, 515, 533.
Lyon, 168, 489.

Madrid, 258, 259, 261, 276.
Makedonya, 481, 511, 512.
Mali, 530-532.
Malik Pehlivan, 577, 587.
Malmö, 289, 295, 296.
Malta, 519, 551, 552, 569, 649.
Manisa, 148, 153-156, 625.
Margaret Thatcher, 402, 403, 433, 434, 665.
Marx, Karl, 114, 315, 396.
Mehmet Akif Ersoy, 16, 118.
Mehmet Ali Ağca, 253.
Mehmet Ali Yula, 257, 292, 293.
Mehmet Baydar, 190, 436.
Mehmet Baydur, 196, 197, 204, 255-257, 259-261, 265, 292.
Mehmet Dönmez, 405, 411.
Mehmet Kalyon, 447, 448, 456.
Mehmet Keçeciler, 502, 530, 546.
Mehmet Kengerli, 234, 235.
Mehmet Kesimoğlu, 503, 505.
Mehmet Yanık, 123, 126, 155.
Mersin, 21, 22, 29, 92, 317, 489.
Mert Aksongur, 496, 506.
Mesut Yılmaz, 418, 439, 502.
Metin Berk, 91, 653.
Metin Denli, 574, 612, 616, 621, 622.
Metin İnegöllüoğlu, 157.
Metin Oktay, 63, 147, 351, 652.
Mezopotamya, 178, 184, 388.
Mısır, 22, 173, 174, 237, 307, 388, 465, 517, 518, 525, 541, 549, 622, 637.
Milas, 168, 304, 570, 626, 627.
Mogadişu, 229, 446-458, 460, 461, 463, 464, 492.
Moskova, 122, 292, 327, 328, 332-334, 350, 591.
Muammer Tuncer, 93, 96.
Muhammed Zarem Selahaddin, 533.
Muhammet Manguş, 247, 523.
Muhammet Taki Zehdabi, 193, 376.
Musaddık, 386, 387, 393.

Mussolini, 174, 485.
Mustafa Akşin, 341, 345.
Mustafa Alınaner, 625.
Mustafa El Muntasır, 559.
Mustafa Kafalı, 189, 190, 217.
Mustafa Kemal Atatürk, 27-29, 40, 56, 57, 85, 88, 121, 174, 188, 216, 243, 289, 290, 303, 328, 330, 428, 430, 487, 526, 540, 541, 554, 559, 568, 586, 598, 629, 631, 637, 645-648, 662.
Musul, 178, 181, 184, 204, 237, 322, 636.
Muzaffer Eröktem, 319, 399, 400, 405.
Müfit Duru, 97, 98, 106, 223.
Mümtaz Soysal, 119, 435, 488, 506.
Müşerref Hekimoğlu, 139, 289.

Nabi Şensoy, 79-81, 638.
Namık Kemal, 85, 648.
Nâzım Hikmet, 16, 67, 84.
Necdet Koçak, 181, 184.
Necibullah, 569, 576, 583, 587, 589.
Necmettin Hacıeminoğlu, 181.
Nedim Veysel İlkin, 167, 168.
Negadeh, 306, 591.
Nejat Deyrin, 496, 504.
Nermin Köşkeroğlu, 54, 60.
Nevşehir, 173, 624.
Nijerya, 22, 96, 222, 248, 249, 403, 482, 529, 546.
Norveç, 256, 276, 289, 290.
Numan Hazar, 57, 229, 237, 482, 520, 528, 529, 531-533.
Nur Vergin, 216, 217.
Nuri Paşa, 238, 585.
Nuri Yıldırım, 176, 291, 323, 334-336, 351, 419, 511, 596.
Nurver Nureş, 242, 403, 430.
Nürmberg, 236, 237.
Nüzhet Kandemir, 462, 463.

Oğuz Gökmen, 176, 371, 371, 606.
Onur Öymen, 481, 482, 488, 511, 529, 629.
Orhan Akbaş, 406, 415, 417, 480.
Orhan Birgit, 96, 97, 103.
Orhan Koloğlu, 121, 534, 540, 631.
Orhan Veli, 16, 44, 67.
Orhun Akpınar, 496, 505.
Ortadoğu, 114, 122, 136, 172, 175, 190, 196, 237, 246, 281, 310, 341, 348, 394, 401, 402, 461, 462, 474, 482, 484, 486, 530, 589.
Oslo, 257, 265, 471, 257, 265, 268, 289.
Osman Fuat Özkılıç, 202, 205, 221.
Osman Korutürk, 139, 462, 595, 628.
Osman Olcay, 57, 183, 262, 326, 429, 430.

Ömer Akbel, 195, 197, 371, 372, 385, 423, 483, 591.
Ömer Balcan, 323, 370.
Ömer Seyfettin, 59, 67.
Önder Baykal, 55, 76, 86, 92, 246.
Özcan Ergüder, 50, 96, 103.
Özdem Sanberk, 221, 222, 461, 463, 473.

Pakistan, 452, 463, 567, 568, 571, 576, 585, 587, 590-592, 602, 609, 612.
Paris, 33, 83, 95, 105, 159, 214, 245, 259, 276, 333, 341, 346, 348, 372, 404, 423, 485, 488, 489, 533, 549, 562, 581, 595, 628, 645, 646.
Pertev Subaşı, 172, 173, 175, 183, 248.
Polonya, 253, 296, 432, 663.

Rahmi Gümrükçüoğlu, 136, 143, 157, 170.
Rahşan Ecevit, 624.
Ramiz Şen, 563, 570.
Raşit Dostum, 576-578, 580, 581, 587.
Recep Ekicigil, 94, 99, 100, 301.
Rıfat Özdeş, 21, 145.
Rıza Tevfik, 16, 59, 66, 68.
Rıza Türmen, 55, 76, 91.
Riyad, 336, 338.
Robert Finn, 592, 593, 604.
Roma, 58, 59, 67, 142, 145, 230, 253, 274, 276, 303, 387, 423, 482, 532, 562.
Romanya, 482, 483.

Saad Mücber, 530, 549, 550, 553, 557.
Sabri Doğar, 446, 459, 464.
Saddam Hüseyin, 174, 178, 182-184, 188, 247, 377, 378, 391, 413.
Sadi Çalışlar, 190, 242, 302, 316, 321.
Sadi Nebrekli, 114, 283, 483, 512.
Sadun Aren, 106, 126, 493.
Saffet Şav, 66, 643.
Safiye Ayla, 535.
Samarra, 178, 474.
Sami Çölgeçen, 63, 175, 303, 323, 541.
Sami Tezveren, 355, 363, 365, 506.
Samim Şahin, 200, 201, 326.
Samiye Morkaya, 37, 651.
Saraybosna, 437, 483, 484, 487, 488, 497-499, 637.
Savaş Küce, 257, 266, 267, 294, 323.
Sayıl Eman, 94, 95, 99.
Selahattin Sunman, 138, 495, 499, 506.
Selami Karaibrahimgil, 443.
Selçuk Gözübüyük, 79, 80, 90.
Semih Eroğlu, 360, 363, 364, 369, 494, 495.
Semih Gökalp, 362, 477, 495, 497, 499, 503, 505.
Senbir Tümay, 246, 257.
Serdar Eser, 495, 505.
Sermet Çağan, 104, 419.
Servet Öktem, 348, 561.
Sevil Korum, 501, 502.
Sevinç Alemdar, 79, 81, 90.
Sibirya, 193, 205, 607.
Silopi, 471-473, 476-478, 480.
Sina Yurtoğlu, 257, 258.
Sirte, 517, 518, 523, 557.
Sofya, 78, 143, 144, 481-483.
Stalin, 174, 327, 607.
Stokholm, 51, 255, 257, 258, 261-271, 274, 276, 280, 281, 284, 287-289, 291, 293-298, 301, 302, 322, 320, 322, 323, 350, 431, 435, 474, 475, 562.
Sudan, 239, 532, 548, 549, 551.
Sultan Abdülaziz, 23, 24, 170.
Sultan Vahdettin, 541, 585, 649.
Suriye, 22, 172, 174, 395, 438, 465, 533, 591, 637.
Suudi Arabistan, 247, 251, 646.
Süha Umar, 128, 489, 558.
Süleyman Demirel, 121, 161, 339, 435, 497, 531, 631.
Süleyman Nazif, 179, 288.
Süryaniler, 270, 271, 280, 281, 284, 307, 313, 314.

Şadi Çetinkaya, 152, 252.
Şah Rıza, 307, 394, 395.
Şahin Aslantaş, 495, 505.
Şattülarap, 188, 381, 385, 387, 391, 392.
Şefik Fenmen, 257, 263, 286, 287, 289.
Şenes Erzik, 79, 81, 439, 476, 632.
Şeyh Ahmet Sunusi, 540, 541, 559.
Şırnak, 474, 488.
Şibirgan, 571, 577, 579, 580.
Şirin Devrim, 84, 85.
Şükrü Tufan, 115, 171, 223, 484, 487, 498.
Şükrü Yaravlı, 504, 505.

Tacettin Baykal, 92, 246.
Tacikistan, 395, 564, 571, 591, 600.
Tahran, 147, 183, 193, 195, 226, 306, 308-310, 315-317, 320, 322, 341, 348-351, 365, 371-381, 383, 385, 386, 392, 395, 399,406, 418, 427, 436, 437, 483, 487, 491, 515, 567, 569, 591, 594, 606, 642, 644, 658.
Tahsin Burcuoğlu, 459, 462.
Talabani, 178, 182, 187, 385-387.
Taliban, 564, 567, 570-573, 576, 577, 579, 587-589, 599, 601, 602, 607-613, 617-621, 665, 666.
Taner Tik, 496, 506.
Tanju Armaoğlu, 363, 504.
Tansu Çiller, 67, 426, 431, 653.
Tanzanya, 249-251.
Taylan İzmirli, 139, 317, 383, 488, 489.

Tebriz, 193, 303, 304, 308-310, 316, 373, 376, 377, 405.
Tevfik Fikret, 66, 83.
Tevfik Saracoğlu, 157, 170, 197.
Tibesti, 541, 542, 556.
Tito, 483, 489, 490.
Tony Blair, 402, 434.
Trablusgarp, 289, 515, 517-521, 526, 540, 556.
Tugay Özçeri, 63, 410.
Tunca Aksoy, 76, 79, 93, 95, 98, 352.
Tuncer Albay, 573, 574.
Tunus, 121, 515, 517, 518, 521, 533.
Turgut Özal, 46, 246, 248, 335, 336, 338, 339, 341, 371, 378, 430, 644.
Turgut Özdeş, 24, 36.
Turgut Uyar, 16, 17.
Tuzla, 93, 147, 156.

Uganda, 248-252, 347.
Uğur Mumcu, 92, 284, 336, 338, 351, 418.
Ukrayna, 236, 663.
Uluç Gürkan, 353, 362-364, 501, 504.
Umut Ülgen, 496, 506.
Urho Kekkonen, 162-164, 166.
Urumiye, 51, 147, 193, 288, 301, 302-305, 308-319, 321, 322, 326, 336, 341, 350, 358, 373, 374, 383, 395-397, 488, 591, 603.

Vahit Halefoğlu, 221, 230, 323, 350.
Varol Özkoçak, 171, 323, 628, 656.
Vehbi Bey, 24-26.
Vehbi Koç, 141, 231.
Vesim Tunç, 316, 317, 488, 489.
Veysel Versan, 157, 158, 163, 164, 166.
Vietnam, 30, 432, 441.
Viyana, 33, 47, 91, 234, 298, 541, 584, 630, 645.
Volkan Vural, 341, 344, 349, 350, 371, 375, 385,
Vaşington, 73, 83, 294, 404, 458, 461-463, 465, 492, 584.
William Holden, 48.
Willy Brandt, 228.
Winston Churchill, 430

Yalçın Granit, 351.
Yalçın Kaya Erensoy, 247.
Yalçın Kurtbay, 157, 158, 183, 188.
Yaşar Kemal, 264, 265.
Yaşar Özdeş, 27, 202.
Yaşar Yakış, 192, 545, 549.
Yavuz Abadan, 114.
Yavuz Gönülşen, 63.
Yavuz Sultan Selim, 384, 390, 549
Yekta Güngör Özden, 31, 503, 627, 655, 656.
Yener Süsoy, 96, 146.
Yeni Zelanda, 513.
Yiğit Deriner, 146, 495.
Yitzhak Rabin, 465.
Yugoslavya, 207, 236, 436, 437, 481, 483, 484, 488, 489, 575, 663.
Yunanistan, 135, 206, 416, 635, 637, 638.
Yurdanur Esel, 123.
Yurtsev Mıhçıoğlu, 242.
Yusuf Vehbi, 44.
Yücel Özturan, 101, 102.
Yüksel Çavuşoğlu, 447.
Yüksel Yağan, 496.

Zafer Sülek, 102.
Zaho, 180, 472, 474, 475, 478.
Zambiya, 249.
Zeki Müren, 284, 641.
Zihni Küçümen, 49, 85.
Zimbabve, 446.
Ziya Paşa, 16, 85.
Zühtü Özden, 69.